МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Журнал заснований у 1918 році

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ

ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Серія: Філологія. Журналістика

Том 36 (75) № 5 2025

Частина 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Головний редактор:

Досенко Анжеліка Костянтинівна – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, завідувачка кафедри журналістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського (головний редактор).

Члени редакційної колегії:

Бикова Ольга Миколаївна – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, доцентка кафедри міжнародної журналістики факультету журналістики, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка;

Гадомський Олександр Казимирович – доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет, Ополе, Польща;

Маркова Мар'яна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романської філології та компаративістики, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка;

Свенцицька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської та романо-германської філології, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Ткаченко Тетяна Іванівна – доктор філологічних наук, доцент;

Юксель Гаяна Заїрівна – кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри журналістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 5 від 23 грудня 2025 року)

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.
Серія: Філологія. Журналістика» зареєстровано відповідно до Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1136 від 11.04.2024 року. Ідентифікатор медіа – R30-04001.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського (просп. Берестейський, 10, м. Київ, 01135, e-mail: crimea.tnu@gmail.com. Тел.: +38 (044) 529-05-16).

Періодичність – 6 разів на рік.
Мови видання: українська, англійська, польська, німецька, французька, словацька, румунська, італійська.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») зі спеціальностей В11 Філологія (за спеціалізаціями), С7 Журналістика відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 2710-4656 (Print)
ISSN 2710-4664 (Online)

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2025

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Борщевський С. В.
КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР ЗАГОЛОВКІВ ЕСЕЇВ ПРОЄКТУ «ДЕНЬ ПІСЛЯ ВІЙНИ» **1**

Дзира І. Я.
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕТИКЕТНИХ ФОРМУЛ У КОМПОЗИЦІЙНІЙ РАМЦІ ДІЛОВОГО ЛИСТА ПОЧАТКУ XVIII СТ. (НА МАТЕРІАЛІ «КНИГИ, ГЛАГОЛЕМОЙ ЛИСТОВНЯ» 1712 Р.) **7**

Компанцева Л. Ф.
ЛІНГВОКОГНІТИВНІ АСПЕКТИ ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНІВ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ **13**

Кульбабська О. В.
РЕЧЕННЯ З ФРАГМЕНТОВАНИМИ КОМПОНЕНТАМИ У ФОКУСІ СУЧАСНИХ МОВОЗНАЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ **18**

Рейзіна Ю. В.
КОГНІТИВНІ СТРУКТУРИ В СЕМАНТИЦІ КОНЦЕПТУ «МЕТА» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ **25**

Шаркань В. В.
«ВІСНИК МУКАЧІВСЬКОЇ ЕПАРХІЇ В ЧЕХО-СЛОВАЦЬКІЙ РЕПУБЛИЦІ» ЯК ВИРАЗНИК МОВНО-НАЦІОНАЛЬНИХ ІДЕЙ Д. НЯРАДІ **31**

Шестакова С. О.
КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДНИК СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ РИТОРИКИ **36**

Шульська Н. М., Кирилюк О. Л., Салтан В. Л.
ВІЙСЬКОВА ЛЕКСИКА ЯК ОСНОВА ДЛЯ ТВОРЕННЯ ПОЗИВНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗАХИСНИКІВ І ЗАХИСНИЦЬ: НА МАТЕРІАЛІ МОВИ МЕДІА **45**

Шуляк С. А.
КОНЦЕПТИ РУКОТВОРНИХ ЗЕМНИХ ОБ'ЄКТІВ У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ **51**

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

Коротич К. В.
СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ В ПОЛЬСЬКІЙ ВІДЕОРЕКЛАМІ ЇЖІ ТА НАПОЇВ **57**

РОМАНСЬКІ ТА ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Благовірна-Храновська У. М.
БАГАТОШАРОВІСТЬ ТЕКСТУ ЛІТЕРАТУРНОЇ РЕЦЕНЗІЇ: ІНФОРМАЦІЙНА ТА ОЦІННА ФУНКЦІЇ **63**

Бурковська З. Є., Мелешко Л. Б., Ваврін Н. П.
ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ЕВОЛЮЦІЮ НОРМ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ТА ФОРМУВАННЯ НОВИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ У НАУКОВОМУ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ **69**

Воробйова Л. О., Оніщенко Н. А.
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ НІМЕЦЬКОМОВНИХ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ЦИТАТНИХ ОДИНИЦЬ У ДИСКУРСІ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОГО МІСТА **76**

Hasanova N. H.
PREPOSITIONS: METAPHORICAL EXTENSIONS OF PREPOSITIONS DENOTING ABSTRACT RELATIONS **85**

Gasimova G. S.
SYSTEMATICS OF THE CATEGORIES OF AFFIRMATION AND NEGATION IN MODERN GERMAN LANGUAGE: IN THE SYNTHESIS OF LOGIC, LANGUAGE AND THOUGHT **91**

Заболотська О. О.
ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ***ЛЮДСТВО*** В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ КІНОТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ КІНОСТРІЧКИ «INTERSTALLER») **98**

Задорожна І. П., Косович О. В.
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩ ПЕРЕМИКАННЯ ТА ЗМІШАННЯ КОДІВ У КОНТЕКСТІ БІЛІНГВІЗМУ **103**

Кабаченко І. Л., Малашевська І. Я.
ДИДАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ АНАЛІТИЧНОГО ЧИТАННЯ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ У ВИЩІЙ ШКОЛІ **110**

Караваєва Т. Л.
ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ АРГУМЕНТАЦІЇ У БІЗНЕС- ТА ЮРИДИЧНОМУ ДИСКУРСІ **116**

Кемська Н. О.
МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНОГО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ТЕРМІНА **122**

Kovalova K. O., Lesnevska K. V., Stashuk T. I.
DISCOURSE ANALYSIS OF TECHNICAL DOCUMENTATION IN ENGLISH **128**

Kovbasyuk L. A.
DER KRIEG BEKENNT FARBE: PHRASEOLOGISMEN MIT FARBNAMEN IN DER DEUTSHEN POLITISCHEN SPRACHE **133**

Кучик Г. Б.
ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ МАНІПУЛЯЦІЇ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ЦИФРОВОЇ ДОБИ **139**

Naghiyeva G. I.
A SEMANTIC AND STRUCTURAL ANALYSIS OF IDIOMATIC EXPRESSIONS IN ENGLISH **147**

Павлик О. Б., Сивик О. А., Рембач О. О.
АКТУАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВА У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ **153**

Панасюк Ю. В., Бабенко Є. Р.
КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ **160**

Рогач О. О., Тиводар А. О.
МАС-МЕДІЙНИЙ ДИСКУРС ВІЙНИ: ТЕМАТИЧНІ ФРЕЙМИ ТА РИТОРИЧНІ СТРАТЕГІЇ У МІЖНАРОДНИХ МЕДІА (НА ПРИКЛАДІ АНГЛОМОВНИХ ЧАСОПИСІВ FINANCIAL TIMES TA THE GUARDIAN) **166**

Rozhkov Yu. G.
ENGLISH VETERINARY MEDICINE DISCOURSE:
LINGUISTIC FEATURES (BASED ON THE INTERNET RESOURCES) **173**

Романова Н. В.
ПОНЯТТЄВА СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ ***SCHWESTERN*** У РОМАНІ Б. КЕЛЛЕРМАНА “DAS BLAUE BAND” **181**

Seyidova A. S.
TEXTUAL FEATURES OF WORD COMBINATIONS IN MODERN ENGLISH AND THEIR USAGE IN ENGLISH-LANGUAGE TEXTS **187**

Тішечкіна К. В., Чумакова К. О., Саламатіна О. О.
ЕВОЛЮЦІЯ АНГЛОМОВНОЇ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ **192**

Томчаковська Ю. О.
АНГЛОМОВНИЙ АКАДЕМІЧНИЙ ДИСКУРС У РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ ЗНАННЯ: КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНІ ПАРАМЕТРИ **198**

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

Чакал І. С.
ОРНІТОНІМИ ЯК ВЕРБАЛІЗОВАНІ КОНЦЕПТИ У НАРАТИВНОМУ ДИСКУРСІ АХІЛЛА ТАТІЯ **203**

Чекарева Є. С.
КОНЦЕПТ «ВІЙНА» В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ АФОРИСТИЦІ **210**

ТЮРКСЬКІ МОВИ

Hajieva B. N.
THE LEXICAL, SEMANTIC, AND MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF IDIOMATIC EXPRESSIONS IN STANDARD TURKISH **216**

Ibrahimli S. G.
MAMED SAID ORDUBADI, THE FOUNDER OF THE GENRE OF THE HISTORICAL NOVEL IN AZERBAIJANI LITERATURE AND HIS WORK "THE SWORD AND THE FEATHER" **226**

Mammadova R. H.
THE TERMINOLOGICAL LEXICON OF THE ***QABUSNAMA*** **233**

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

Huseynova H. M.
STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF EMOTION CONCEPTS IN CROSS-LINGUISTIC PERSPECTIVE **240**

Кісельова А. А., Мамич М. В., Шевченко-Бітенська О. В.
МОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ) **246**

Семенюк Т. П., Гесть А. А.
ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ МАНІПУЛЯЦІЇ
У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ **252**

Тарасюк Л. М.
СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗВЕРНЕНЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ВОЛОДИМИРА
ЗЕЛЕНСЬКОГО В УМОВАХ ВІЙНИ **257**

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Байша К. М., Скуляк А. М.
СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ІНСТРУКЦІЙ
ДО МЕДИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ **263**

Гнєдкова О. Г., Чечевиця В. О.
ПРОБЛЕМА ЕКВІВАЛЕНТНОСТИ ПЕРЕКЛАДУ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ **270**

Ordynska I. Ya., Kusiak L. H.
GENDER-SPECIFIC FEATURES OF SPEECH BEHAVIOR
IN LITERARY TRANSLATION **276**

Povoroznyuk R. V.
CHALLENGES AND TECHNIQUES OF DOMAIN-SPECIFIC CONSECUTIVE
INTERPRETING **282**

Romanchuk A. A.
ETHNOSYMBOLS IN THE POETRY OF UKRAINIAN SIXTIERS IN ENGLISH
TRANSLATIONS BY UKRAINIAN DIASPORIC TRANSLATORS **288**

Рябокінь Н. О., Пашко С. В.
ПЕРЕКЛАД СОЦІОКУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ
МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ **294**

Шеремет А. В., Атаманенко Є. С.
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОРИГІНАЛЬНОГО ТЕКСТУ ТА ТЕКСТУ ПЕРЕКЛАДУ
НА ПРЕДМЕТ ЛЕКСИЧНИХ, СИНТАКСИЧНИХ ТА СТИЛІСТИЧНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ (НА БАЗИСІ ТВОРУ «СЯЙВО» С. КІНГА ТА ПЕРЕКЛАДУ
ОЛЕКСАНДРА КРАСЮКА) **299**

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Жолтікова Г. О.
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСЕМИ-ВЕРБАЛІЗАТОРА ***МІЛІТАРИЗАЦІЯ***
У ВИМІРІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ **306**

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Бикова Т. В.
НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ГЕРОЇВ У РОМАНІ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО
«ГЕТЬМАН ІВАН ВИГОВСЬКИЙ» **313**

Біловус Л. І., Яблонська Н. М., Шиманська В. П.
РЕДУПЛІКАЦІЯ ЯК ПОЕТИКА САМОРЕФЛЕКСІЇ МОДЕРНІСТСЬКОГО
Й ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО НАРАТИВУ **319**

Кондратьєва Т. Б., Шуляк І. М.
ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЖІНОЧНІСТЬ» У МАЛІЙ ПРОЗІ КЕЙТ ШОПЕН **326**

Фертіль Ю. В.
ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ВІКОВИХ УПЕРЕДЖЕНЬ У РОМАНІ ЕЛІЗАБЕТ ҐІЛБЕРТ «STERN MEN» **333**

Чікарькова М. Ю.
ВИТОКИ АКАДЕМІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ: ТРАКТАТ ФЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА «ПРО ПОЕТИЧНЕ МИСТЕЦТВО» **338**

Шеремет А. В., Лемішко Н. С.
АКТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЯВІВ ІДІОСТИЛЮ ПИСЬМЕННИКА У СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ..... **344**

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Брижіцька І. П.
ЛІТЕРАТУРА КИЇВСЬКОЇ РУСІ ТА ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКА ПИСЕМНІСТЬ ЯК ОСНОВА МОВНОГО КОДУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ..... **349**

Козубенко Л. М.
ПСИХОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ДИТЯЧОЇ ПРОЗИ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО..... **354**

Колінько О. П.
МОТИВ «СВІТ / ЛАБІРИНТ» ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА МЕТАФОРА У НОВЕЛАХ В. ШЕВЧУКА..... **359**

Колкутіна В. В.
СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МІЛІТАРНА ЛІТЕРАТУРА: ОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ..... **366**

Кривчун В. Г.
«ОГЛЯНУВШИСЬ НАЗАД»: НАРАТИВ ПРАВДИ І СОВІСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕМІГРАЦІЙНІЙ ПРОЗІ..... **372**

Мішеніна Т. М.
МІФОЛОГІЧНІ ОБРАЗИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ: ІНФОРМАЦІЙНО-СЕМІОТИЧНИЙ ВИМІР..... **381**

Науменко Н. В.
МАРИНІСТИЧНА КОМПОНЕНТА У ФОРМОЗМІСТІ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО ВІРША..... **389**

Новиков А. О.
«ВІН БУВ УКРАЇНСЬКИЙ "БАТЬКО…"» НАРИС ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ МАРКА КРОПИВНИЦЬКОГО..... **396**

Пальоха Т. О., Шарагіна О. В.
ХУДОЖНЄ МОДЕЛЮВАННЯ ЧОЛОВІЧИХ ОБРАЗІВ У ТВОРЧОСТІ АНДРІЯ ЛЮБКИ..... **402**

Токмань Г. Л.
КОЗАЦЬКЕ VERSUS КОЛОНІАЛЬНЕ В РОМАНІ ФЕОДОСІЯ РОГОВОГО «ГРІХ БЕЗ ПРОЩЕННЯ»..... **407**

Шевченко Т. М.
ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ КНИГИ ЮРІЯ ІЗДРИКА ТА ЄВГЕНІЇ НЕСТЕРОВИЧ «SUMMA»..... **414**

Юрчук О. О., Чаплінська О. В.
О-МОВЛЕННЯ ГОЛОДУ В ПРОЗОПИСЬМІ Т. П'ЯНКОВОЇ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «ВІК ЧЕРВОНИХ МУРАХ»)..... **421**

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Бєлих О. М., Зеленюк Я. В.
ПОРІВНЯННЯ ОБРАЗІВ УКРАЇНСЬКОГО ВОЇНА
В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТА АНГЛОМОВНИХ ОНЛАЙН-ВИДАННЯХ..... **428**

Калінін В. С.
МЕТОДОЛОГІЯ КОРПУСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ
МОВИ ВОРОЖНЕЧІ В КИТАЙСЬКОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ..... **436**

Овсієнко Л. М.
ВІЙСЬКОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ:
СТРУКТУРА, СТИЛІСТИКА, КОНЦЕПТОСФЕРА..... **445**

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ..... **454**

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE

Borshchevskyi S. V.
CONCEPTUAL SPACE OF ESSAY TITLES: PROJECT 'THE DAY AFTER THE WAR'.....1

Dzyra I. Ya.
FEATURES OF THE USE OF ETIQUETTE FORMULAS IN THE COMPOSITION FRAMEWORK OF A BUSINESS LETTER OF THE BEGINNING OF THE 18TH CENTURY (BASED ON THE MATERIAL OF «A BOOK THE CALLED A COLLECTION OF LETTERS» 1712).....7

Kompantseva L. F.
LINGUISTIC AND COGNITIVE ASPECTS OF THE DETERMINOLOGISATION OF MILITARY TERMS IN UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE.....13

Kulbabska O. V.
SENTENCES WITH FRAGMENTED COMPONENTS IN THE FOCUS OF CONTEMPORARY LINGUISTIC STUDIES.....18

Reizina Yu. V.
COGNITIVE STRUCTURES IN THE SEMANTICS OF THE CONCEPT "GOAL" IN THE UKRAINIAN LANGUAGE.....25

Sharkan V. V.
«BULLETIN OF THE MUKACHEVO EPARCHY IN THE CZECHOSLOVAK REPUBLIC» AS A PLACE FOR EXPRESSING LINGUISTIC AND NATIONAL IDEAS BY D. NYARADI.....31

Shestakova S. O.
SPEECH CULTURE AS A COMPONENT OF MODERN UKRAINIAN RHETORIC 36

Shulska N. M., Kyrylyuk O. L., Saltan V. L.
MILITARY VOCABULARY AS A BASIS FOR CREATING CALL SIGNS OF UKRAINIAN DEFENDERS: BASED ON MEDIA LANGUAGE MATERIAL.....45

Shuliak S. A.
CONCEPTS OF MAN-MADE EARTH OBJECTS IN THE TEXTS OF UKRAINIAN SPELLS.....51

SLAVIC LANGUAGES

Korotych K. V.
SYNTACTIC MEANS OF INFLUENCE IN POLISH FOOD AND BEVERAGE VIDEO ADVERTISING.....57

ROMANIC AND GERMANIC LANGUAGES

Blahovirna-Khranovska U. M.
MULTILAYERED NATURE OF THE LITERARY REVIEW TEXT: INFORMATIONAL AND EVALUATIVE FUNCTIONS.....63

Burkovska Z. Ye., Meleshko L. B., Vavrin N. P.
THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES ON THE EVOLUTION OF ENGLISH LITERARY LANGUAGE NORMS AND THE FORMATION OF NEW LINGUISTIC MODELS IN SCIENTIFIC AND PUBLICISTIC DISCOURSE.....69

Vorobiova L. O., Onishchenko N. A.
INTERTEXTUALITY AND FUNCTIONALITY OF GERMAN MULTIMODAL QUOTATIONAL UNITS IN THE DISCOURSE OF THE MODERN GERMAN CITY..... **76**

Hasanova N. H.
PREPOSITIONS: METAPHORICAL EXTENSIONS OF PREPOSITIONS DENOTING ABSTRACT RELATIONS..... **85**

Gasimova G. S.
SYSTEMATICS OF THE CATEGORIES OF AFFIRMATION AND NEGATION IN MODERN GERMAN LANGUAGE: IN THE SYNTHESIS OF LOGIC, LANGUAGE AND THOUGHT..... **91**

Zabolotska O.O.
MEANS OF ACTUALIZING THE CONCEPT OF HUMANITY IN ENGLISH-LANGUAGE FILM TEXT (CASE STUDY OF FILM «INTERSTELLAR»)..... **98**

Zadorozhna I. P., Kosovych O. V.
CONTEMPORARY TRENDS AND THEORETICAL APPROACHES TO THE STUDY OF CODE-SWITCHING AND CODE-MIXING IN THE CONTEXT OF BILINGUALISM **103**

Kabachenko I. L., Malashevska I. Ya.
DIDACTIC APPROACHES TO TEACHING ANALYTICAL READING IN GERMAN AT THE HIGHER EDUCATION LEVEL..... **110**

Karavayeva T. L.
LINGUOPRAGMATIC PARAMETERS OF ARGUMENTATION IN BUSINESS AND LEGAL DISCOURSE..... **116**

Kemska N. O.
METHODOLOGY AND TECHNIQUES OF THE ENGLISH – LANGUAGE SOCIO – POLITICAL TERM RESEARCH..... **122**

Kovalova K. O., Lesnevska K. V., Stashuk T. I.
DISCOURSE ANALYSIS OF TECHNICAL DOCUMENTATION IN ENGLISH..... **128**

Kovbasyuk L. A.
WAR SHOWS ITS COLOURS: PHRASEOLOGICAL UNITS WITH COLOUR TERMS IN GERMAN POLITICAL LANGUAGE..... **133**

Kuchyk H. B.
LINGUISTIC MEANS OF MANIPULATION IN POLITICAL DISCOURSE OF THE DIGITAL AGE..... **139**

Naghiyeva G. I.
A SEMANTIC AND STRUCTURAL ANALYSIS OF IDIOMATIC EXPRESSIONS IN ENGLISH..... **147**

Pavlyk O. B., Syvyk O. A., Rembach O. O.
THE CURRENT STRATEGIES FOR INTEGRATING LINGUOCULTURAL STUDIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING..... **153**

Panasiuk Yu. V., Babenko E. R.
COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC ASPECT OF NEOLOGISMS IN MODERN ENGLISH DISCOURSE..... **160**

Rohach O. O., Tyvodar A. O.
MASS MEDIA DISCOURSE OF WAR: THEMATIC FRAMES AND RHETORICAL STRATEGIES IN INTERNATIONAL MEDIA (ON THE EXAMPLE OF THE ENGLISH-LANGUAGE PERIODICALS FINANCIAL TIMES AND THE GUARDIAN)..... **166**

Rozhkov Yu. G.
ENGLISH VETERINARY MEDICINE DISCOURSE:
LINGUISTIC FEATURES (BASED ON THE INTERNET RESOURCES) **173**

Romanova N. V.
CONCEPTUAL COMPOSITION OF THE ***SCHWESTERN*** CONCEPT
IN B. KELLERMANN'S NOVEL “DAS BLAUE BAND” **181**

Seyidova A. S.
TEXTUAL FEATURES OF WORD COMBINATIONS IN MODERN ENGLISH
AND THEIR USAGE IN ENGLISH-LANGUAGE TEXTS **187**

Tishechkina K. V., Chumakova K. O., Salamatina O. O.
THE EVOLUTION OF ENGLISH-LANGUAGE SCIENTIFIC TERMINOLOGY
IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION **192**

Tomchakovska Yu. O.
ENGLISH ACADEMIC DISCOURSE ACROSS DISCIPLINE: COGNITIVE
AND COMMUNICATIVE PARAMETERS **198**

CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES

Chakal I. S.
ORNITHONYMS AS VERBALIZED CONCEPTS IN THE NARRATIVE DISCOURSE
OF ACHILLES TATIUS **203**

Chekareva Ye. S.
THE CONCEPT OF WAR IN ANCIENT GREEK APHORISTICS **210**

TURKIC LANGUAGES

Hajieva B. N.
THE LEXICAL, SEMANTIC, AND MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS
OF IDIOMATIC EXPRESSIONS IN STANDARD TURKISH **216**

Ibrahimli S. G.
MAMED SAID ORDUBADI, THE FOUNDER OF THE GENRE OF THE HISTORICAL
NOVEL IN AZERBAIJANI LITERATURE AND HIS WORK "THE SWORD
AND THE FEATHER" **226**

Mammadova R. H.
THE TERMINOLOGICAL LEXICON OF THE ***QABUSNAMA*** **233**

GENERAL LINGUISTICS

Huseynova H. M.
STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF EMOTION CONCEPTS
IN CROSS-LINGUISTIC PERSPECTIVE **240**

Kiselova A. A., Mamych M. V., Shevchenko-Bitenska O. V.
LANGUAGE COMPETENCE OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS AS A FACTOR
OF EFFECTIVE LEGAL COMMUNICATION (BASED ON UKRAINIAN
AND ENGLISH MATERIAL) **246**

Semeniuk T. P., Hest A. A.
VERBAL AND NONVERBAL MEANS OF MANIPULATION
IN THE GERMAN MEDIA-DISCOURSE **252**

Tarasiuk L. M.
STYLISTIC FEATURES OF THE ADDRESSES OF THE PRESIDENT OF UKRAINE VOLODYMYR ZELENSKY IN THE CONDITIONS OF WAR **257**

TRANSLATION STUDIES

Baysha K. M., Skuliak A. M.
STRATEGIES FOR TRANSLATING ENGLISH-LANGUAGE MEDICAL DRUG INSTRUCTIONS **263**

Hniedkova O. H., Chechevytsia V. O.
THE PROBLEM OF EQUIVALENCE IN TRANSLATION OF MILITARY TERMINOLOGY **270**

Ordynska I. Ya., Kusiak L. H.
GENDER-SPECIFIC FEATURES OF SPEECH BEHAVIOR IN LITERARY TRANSLATION **276**

Povoroznyuk R. V.
CHALLENGES AND TECHNIQUES OF DOMAIN-SPECIFIC CONSECUTIVE INTERPRETING **282**

Romanchuk A. A.
ETHNOSYMBOLS IN THE POETRY OF UKRAINIAN SIXTIERS IN ENGLISH TRANSLATIONS BY UKRAINIAN DIASPORIC TRANSLATORS **288**

Riabokin N.O., Pashko S.V.
TRANSLATION OF SOCIOCULTURAL REALIA AS A REFLECTION OF INTERCULTURAL COMMUNICATION **294**

Sheremet A. V., Atamanenko Ye. S.
COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ORIGINAL TEXT AND THE TRANSLATED TEXT IN REGARD TO LEXICAL, SYNTACTIC AND STYLISTIC TRANSFORMATIONS (BASED ON STEPHEN KING'S «THE SHINING» AND ALEXANDER KRASYUK'S TRANSLATION) **299**

COMPARATIVE-HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Zholtikova G. O.
LEXICAL AND SEMANTIC ANALYSIS OF THE VERBALISER ***MILITARISATION*** IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR **306**

LITERARY STUDIES

Bykova T. V.
THE NATIONAL CHARACTER OF THE HEROES IN I. NECHUI-LEVYTSKYI'S NOVEL «HETMAN IVAN VYHOVSKYI» **313**

Bilovus L. I., Yablonska N. M., Shymanska V. P.
REDUCTION AS THE POETICS OF SELF-REFLECTION IN MODERNIST AND POST-MODERNIST NARRATIVE **319**

Kondratieva T. B., Shuliak I. M.
VERBALIZING THE CONCEPT 'FEMININITY' IN SHORT STORIES BY KATE CHOPIN **326**

Fertil Yu. V.
VERBALIZATION OF AGE-BASED PREJUDICES IN ELIZABETH GILBERT'S NOVEL «STERN MEN» **333**

Chikarkova M. Yu.
HE ORIGINS OF ACADEMIC COMMUNICATION IN THE UKRAINIAN LITERARY TRADITION: FEOPHAN PROKOPOVYCH'S TREATISE «ON POETIC ART» **338**

Sheremet A. V., Lemishko N. S.
CURRENT APPROACHES TO INDIVIDUAL WRITER'S STYLE DISCLOSURES IN MODERN LITERARY PROCESS **344**

UKRAINIAN LITERATURE

Bryzhitska I. P.
LITERATURE OF KYIVAN RUS AND CHURCH SLAVONIC WRITING AS THE FOUNDATION OF THE UKRAINIAN NATION'S LINGUISTIC CODE **349**

Kozubenko L. M.
THE PSYCHOLOGICAL PARADIGM OF CHILDREN'S PROSE BY MYKHAILO KOTSIUBYNSKY **354**

Kolinko O. P.
THE MOTIF OF "WORLD / LABYRINTH" AS AN EXISTENTIAL METAPHOR IN THE SHORT STORIES OF V. SHEVCHUK **359**

Kolkutina V. V.
MODERN UKRAINIAN MILITARY LITERATURE: THE ONTOLOGICAL ASPECT **366**

Kryvchun V. H.
"LOOKING BACK": THE NARRATIVE OF TRUTH AND CONSCIENCE IN UKRAINIAN EMIGRÉ PROSE **372**

Mishenina T. M.
MYTHOLOGICAL IMAGES IN MODERN UKRAINIAN PROSE: INFORMATIONAL AND SEMIOTIC DIMENSION **381**

Naumenko N. V.
MARINE COMPONENT IN THE FORM AND SHAPE OF UKRAINIAN FREE VERSE **389**

Novykov A. O.
"HE WAS A UKRAINIAN 'FATHER'...". AN ESSAY ON THE LIFE AND WORK OF MARKO KROPYVNYTSKYI **396**

Palokha T. O., Sharahina O. V.
ARTISTIC MODELING OF MASCULINITY IN ANDRIY LUBKA WORKS **402**

Tokman H. L.
COSSACK VERSUS COLONIAL IN FEODOSIY ROGOVY'S NOVEL "SIN WITHOUT FORGIVENESS" **407**

Shevchenko T. M.
GENRE FEATURES OF THE BOOK BY YURI IZDRYK AND EVHENIA NESTEROVYCH «SUMMA» **414**

Yurchuk O. O., Chaplinska O. V.
THE VERBALIZATION OF HUNGER IN TANYA PIANKOVA'S PROSE (BASED ON THE NOVEL «THE AGE OF RED ANTS») **421**

STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Bielykh O. M., Zeleniuk Ya. V.
COMPARISON OF THE IMAGES OF THE UKRAINIAN WARRIOR
IN ENGLISH-LANGUAGE AND GERMAN-LANGUAGE ONLINE OUTLETS..... **428**

Kalinin V. S.
THE METHODOLOGY FOR CORPUS ANALYSIS OF VERBAL MEANS USED
TO REALIZE HATE SPEECH IN CHINESE-LANGUAGE MEDIA DISCOURSE..... **436**

Ovsiienko L. M.
MILITARY TERMINOLOGY AS AN OBJECT OF LINGUISTIC ANALYSIS:
STRUCTURE, STYLISTIC, CONCEPTOSPHERE..... **445**

INFORMATION ABOUT AUTHORS..... **454**

УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 81`42+070:82-92
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/01

Борщевський С. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР ЗАГОЛОВКІВ ЕСЕЇВ ПРОЄКТУ «ДЕНЬ ПІСЛЯ ВІЙНИ»

Стаття відображає результати дослідження концептуального простору заголовків есеїв проєкту «День після війни», що був успішно реалізований Навчально-науковим інститутом журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка у квітні 2024 року. Автором показано, навколо яких (суб)концептів вибудовується концептне поле синкретичного поняття ДЕНЬ ПІСЛЯ ВІЙНИ в комунікативній практиці українськомовної молоді та представників старшого покоління, які засоби створюють і реалізують його оцінний потенціал.

Метою цієї розвідки є представлення «аксіологічної палітри» концептного простору синкретичного концепту ДЕНЬ ПІСЛЯ ВІЙНИ на основі заголовків есеїв однойменного проєкту.

Головними результатами дослідження 106 заголовків есеїв є розбудова концептного поля ДЕНЬ ПІСЛЯ ВІЙНИ шляхом представлення синкретичного поняття як бази ядерного концепту в суб'єктно-об'єктних відношеннях у межах заголовкового комплексу та ідентифікація його емоційно-смислової структури в кожному оцінному сегменті.

Виявлені мовні факти дозволяють 1) розглядати трикомпонентну номінацію ДЕНЬ ПІСЛЯ ВІЙНИ як синкретичний концепт, що умовно співвідносний з однослівним концептом ПЕРЕХІД на тлі актуалізації глибинних смислів переходу від стану війни до миру, 2) констатувати наявність як універсальних, так і етноспецифічних рис у його структурі, 3) стверджувати про високий ступінь сенситивності теми, що виражається в амбівалентності емоційно-оцінного компонента значної частини заголовкових комплексів.

Серед лінгвостилістичних засобів формування емоційно-оцінного компонента заголовків найпоширенішими є епітети, метафори, антитези, а також риторичні запитання.

Емоційна гама концептного поля в сегменті амбівалентних заголовків зміщена в бік номінацій душевного болю, смутку та сліз через усвідомлення високої ціни майбутньої перемоги. Водночас основний вербалізатор ДЕНЬ досліджуваного концепту засвідчив актуалізацію переважно позитивного асоціативного ряду в концептуальних уявленнях авторів есеїв, що дає надію на післявоєнне психологічне відновлення української молоді та представників старшого покоління.

Ключові слова: *синкретичний концепт, субконцепт, концептне поле, емоційно-оцінний компонент, сенситивність, амбівалентність, актуалізація.*

Постановка проблеми. Уже понад три з половиною роки триває героїчний спротив українського народу відкритій збройній агресії Російської Федерації проти нашої держави. Починаючи з останньої декади лютого 2022 року фокус усіх українських та більшості світових ЗМІ було переміщено з ковідного фронту на активне висвітлення російсько-української війни.

У період перевантаженості медійного простору політичними й мілітарними каналами різних цифрових платформ, а також надлишку книговидавничої продукції комерційного спрямування відчувається гострий дефіцит друкованих видань, у фокусі яких перебували б психоемоційні переживання української молоді та представників старшого покоління в умовах тривалого стресу на тлі очікувань завершення воєнних дій. Без перебільшення унікальним у цьому плані є резонансний проєкт «День після війни», ідея якого належить директорові Навчально-наукового інституту журналістики (далі – ННІЖ) Київського національного університету імені Тараса Шевченка Юрію Бондарю.

© Борщевський С. В., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Проєкт, успішно реалізований у квітні 2024 року, передбачав створення впродовж одного дня зусиллями студентів ННІЖ книги, до якої ввійшли есеї, написані здобувачами освіти різних курсів, викладачами, а також представниками адміністрації. Завданням авторів було представити, яким вони уявляють собі перший день після завершення російсько-української війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Студентські тексти проєкту «День після війни», які ввійшли до однойменного видання, вже стали об'єктом наукового зацікавлення українських дослідників-лінгвістів. Зокрема, Н. Шумарова дійшла висновку про те, що основними концептами, котрі лежать в основі концептуального поля в проаналізованих студентських текстах, є концепти ВІЙНА, ПЕРЕМОГА, МИР, навколо яких групуються субконцепти, що актуалізують означену тріаду (докладніше див.: [8]).

Об'єктом нашої розвідки було обрано не студентські тексти, а заголовки всіх есеїв, які ввійшли до вищезгаданої книги «День після війни» (загальна кількість – 106 заголовкових комплексів)[1].

Відомо, що квінтесенцією смислу, закладеного в кожному конкретному тексті, є заголовок, основною функцією якого є привернення уваги читача, стимулювання його до прочитання тексту й актуалізації того смислу, що виділений концептом у вигляді ключового, опорного слова [4, с. 4].

Серед українських мовознавців і дослідників у царині соціальних комунікацій активно вивчали роль заголовка В. Різун, В. Карпенко, О. Мелещенко, Л. Грицюк, В. Тарасюк, Л. Павлюк та ін. Упродовж 2020–2022 рр. з'явились окремі публікації, предметом вивчення яких став аксіологічний аспект заголовного комплексу медійних текстів, тематично пов'язаних із пандемією коронавірусу [5; 4], а деякі українські дослідники здійснили спробу ідентифікації еволюційних змін концептного поля COVID-19 на основі аксіологічно маркованих заголовків українських і польських новинних медіатекстів [1].

Актуальність нашого дослідження зумовлена потребою у глибшому розумінні процесів концептуалізації мовної картини світу та її репрезентації в комунікативній діяльності мовної особистості в умовах тривалого стресового впливу або травматичного досвіду. Автор показує, навколо яких концептів вибудовується концептуальне поле синкретичного поняття ДЕНЬ ПІСЛЯ ВІЙНИ в комунікативній практиці українськомовної молоді та представників старшого покоління, які засоби створюють і реалізують його оцінний потенціал, адже «саме концепти (…) містять у своїй структурі не лише поняття, а й ставлення до нього, що проявляється у мовній практиці суспільства» [4, с. 3].

Постановка завдання. Метою цієї розвідки є представлення «аксіологічної палітри» концептуального простору синкретичного концепту ДЕНЬ ПІСЛЯ ВІЙНИ на основі заголовків есеїв однойменного проєкту.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких ***завдань***:

1. Здійснити аксіологічне групування заголовків шляхом розподілу на три основні групи (позитивно/негативно забарвлені та нейтральні).

2. Схарактеризувати ядро, центр і периферію концептуального поля ДЕНЬ ПІСЛЯ ВІЙНИ, а також окреслити його емоційно-смислову структуру в кожному оцінному сегменті.

3. Визначити мовні (лінгвостилістичні) засоби формування емоційно-оцінного компонента заголовків і можливості тропізації (метафоризації/метонімізації тощо) залежно від характеру аксіологізації.

Виклад основного матеріалу. Концепт є основним семантичним поняттям у когнітивній парадигмі й досліджується з позицій власне когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології. Упродовж останніх десятиліть у мовознавстві сформувався цілий калейдоскоп дефініцій цього поняття (А. Вежбицька, І. Голубовська, С. Жаботинська, В. Манакін, Н. Слухай та ін.).

Найбільш послідовно фахівці визначають концепт у дефініційній моделі «*концепт = (етно) культурне утворення*», а українська дослідниця Н. Слухай [7] навіть пропонує послуговуватися терміном «етноконцепт». Таке розуміння ґрунтується на усвідомленні тієї важливої ролі, яку відіграє національна культура в житті соціуму та відбиває уявлення про те, що концепт є точкою перетину між світом культури та світом індивідуальних смислів. Концепт розглядається як «концентроване вираження духовно-емоційного досвіду певного етносу» [2, с. 92].

Слід зауважити, що концепт і поняття співвідносяться між собою у гіпо-гіперонімічний та водночас асиметричний спосіб: поняття слугує основою для концепту, тимчасом як сам концепт не є базою для поняття. Це доправляє до висновку про те, що концепт по суті є етноспецифічно

[1] Усі приклади в цій статті наведено за виданням: ***День*** *після війни: есеї: видавничий проєкт студентів і викладачів. Київ: Саміт-Книга*, 2024. 224 с.

забарвленим поняттям з етнопсихологічною надбудовою. При цьому, попри виразну етнокультурну специфіку, семантична й понятійна основа концепту часто має загальнокультурний, наднаціональний характер. Поняття набуває статусу концепту лише тоді, «коли воно валоризується, тобто обростає певними ціннісними асоціаціями» [6, с. 54].

Концепти досліджуються на основі сполучуваності, переважно предикативної, рідше атрибутивної, комплементарної, інколи враховуються широкі мовні контексти [3, с. 153].

Накопичений лінгвоконцептологією досвід підсумовано в монографічному дослідженні А. Приходька [6], що його присвячено аналізові онтологічної сутності концептів і їх системній організації в руслі когнітивно-дискурсивної парадигми знання.

Як слушно зазначає українська мовознавиця Н. Шумарова, «вивчення текстів через аналіз концептів видається досить перспективним методом дослідження, оскільки дозволяє представити не лише логіко-понятійний компонент розвитку авторської думки, але й асоціативний, а також емоційно-оцінний пласт породжуваних нею смислів» [8, p. 78]. Водночас представлення поглядів на певне явище в однакових екстралінгвістичних умовах (одночасне написання текстів в одній аудиторії) робить дослідження схожим на психолінгвістичні експерименти з використанням методу вільного асоціативного експерименту [ibid, p. 79].

Основними методами нашого дослідження є методи суцільної вибірки, контекстуального, синтагматичного й компонентного аналізу. *Метод суцільної вибірки* дозволив створити корпус заголовків як конденсатів смислу, що ілюструють семантичні, когнітивні та мовностилістичні процеси, які лежать в основі аксіологічної парадигми текстів есеїв. *Контекстуальний аналіз* дав змогу визначити, у який спосіб та якими мовними засобами представлено концепт ДЕНЬ ПІСЛЯ ВІЙНИ і його концептне поле. *Синтагматичний аналіз*, тобто аналіз лівої і правої сполучуваності слів у заголовковому комплексі, виявив суб'єктно-об'єктні відношення у презентації концепту і міру насиченості концептного поля метафоричними моделями, що спираються на аксіологічні засади. *Компонентний аналіз* розкрив особливості структури значення окремих лексико-семантичних варіантів слів.

Оскільки з погляду вербального аранжування концепти не завжди мають однослівне втілення, а можуть виражатися словосполученням [6, с. 85], уважаємо цілком правомірним розглядати трикомпонентну номінацію ДЕНЬ ПІСЛЯ ВІЙНИ як синкретичний концепт, що умовно співвідносний з однослівним концептом ПЕРЕХІД на тлі актуалізації глибинних смислів переходу від стану війни до миру.

У процесі роботи над матеріалом авторові цієї статті довелось відійти від класичної «аксіологічної тріади» (тобто поділу заголовків на 1) позитивні, 2) негативні та 3) нейтральні) з огляду на складність об'єкта вивчення, що часто виражається в неоднозначності вербалізованих у заголовку відчуттів, зумовлених набуттям травматичного досвіду українським народом загалом й конкретними учасниками проєкту зокрема.

Ураховуючи майже цілковиту відсутність назв есеїв із суто негативним емоційним забарвленням, замість другої (негативної) виділяємо групу *амбівалентних*, а також ще одну – четверту – групу т. зв. *«філософських»* заголовків, автори яких пропонують замислитись над багатьма питаннями післявоєнного буття.

В аксіологічній парадигмі досліджених матеріалів (див. рис. 1) з умовно виділених нами чотирьох груп заголовків найчисельнішою є група

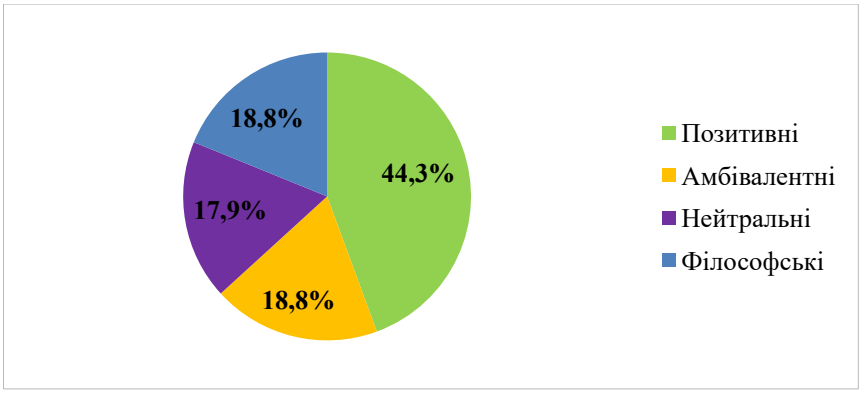

Рис. 1. Аксіологічна дистрибуція заголовків есеїв

позитивно забарвлених (47 зі 106, або 44,3%), при цьому спостерігаємо рівномірну (у межах 18–19%) дистрибуцію по інших трьох групах, а саме амбівалентні (20 зі 106), умовно нейтральні (19 зі 106), «філософські» (20 зі 106).

Об'єднавши перші дві групи, отримаємо 67 оцінно-експресивно забарвлених заголовків, що становлять приблизно дві третини (63%) від усіх зафіксованих. Такий розподіл засвідчує високу ***сенситивність*** розгляданої теми через домінування емоційної складової у заголовковому комплексі, проте змушує рахуватися з раціональним компонентом концептуальних уявлень про перший день після війни, що впевнено представлений більш ніж третиною (37%) нейтрально-філософських заголовків.

Концептне поле позитивних заголовків. Приядерними компонентами в позитивному сегменті, що їх можна зарахувати до центра концептного поля ДЕНЬ ПІСЛЯ ВІЙНИ, є субконцепти *майбутнє*, *життя* та *сонце*, причому останній зі згаданих субконцептів відзначається найбільшою кількістю вербалізаторів природних явищ, що супроводжують початок нового дня. До таких лексем-об'єктиваторів належать *день*, *світло*, *промінь* та *світанок*, напр.: *Весняне світло Перемоги* (О. Ковальова, с. 90); *Переможний світанок* (В. Малащенко, с. 118). Ближче до периферії розміщено субконцепти *квіти* та *кохання/любов*, які налічують по 2–3 вербалізатори проти 4–9 в центрі поля.

Варто відзначити, що позитивної емоціогенності додає заголовкам використання метафор, напр.: ***Промінь*** *ясного сонця:* ***стежка*** *в незалежне майбутнє* (Ю. Балан, с. 8); ***Світло*** *Миру* (Р. Денисюк, с. 54); ***Ковток*** *свіжого повітря* (К. Помазан, с. 144).

Цікавим є той факт, що в позитивному сегменті в межах одного й того ж заголовка натрапляємо на випадки актуалізації субконцептів *світло* й *тиша*, що перебувають у різних (зоровій, слуховій) сенсорних модальностях, напр.: *Яскраві тихі зорі* (О. Боговін, с. 20), в т. ч. шляхом метафоричного заперечення джерел травматичного досвіду воєнного часу, напр.: *Не говорять більше гармати...* (Я. Колотуша, с. 94).

Актуалізація глибинних смислів переходу від війни до миру реалізується за допомогою вживання авторами дієслів у наказовому способі, напр.: *Пройдіть до мирного життя* (В. Ведмецька, с. 30), у формі інфінітива, напр.: *Навчитися жити вільною* (Ю. Нестеряк, с. 126), або ж завдяки використанню агентивних конструкцій з емоційно-експресивним підсиленням дієслівного компонента, напр.: *«…танцюватиму, танцюватиму, танцюватиму…»* (А. Нікітьонок, с. 128).

Концептне поле амбівалентних заголовків. Приядерним компонентом в амбівалентному (негативно-позитивному) сегменті, що його можна зарахувати до центра концептного поля ДЕНЬ ПІСЛЯ ВІЙНИ, є субконцепт *біль*, вербалізатор якого виступає в різних відмінкових формах, напр.: *Біль не пройде раптово* (Т. Цилосані, с. 202); *Багато питань, багато болю* (Н. Литвиненко, с. 112).

Негативного емоційно-експресивного забарвлення периферії поля надають лексеми на позначення психофізіологічних і природних явищ, а також наслідків, які в суспільній свідомості та об'єктивній реальності супроводжують війну, як-от: *горе, страх, сльози, піт, кров, ніч, темрява, тортури, руїни*. Амбівалентність відчуттів створюється поєднанням вищезгаданих вербалізаторів субконцептів із позитивно забарвленими епітетами в межах одного заголовкового комплексу, напр.: ***Великий*** *день з присмаком* ***горя*** (М.-Д. Бакота, с. 6).

З погляду стилістичної семантики та синтаксису впадає у вічі активне використання авторами антитези, напр.: *Світлий* ***ранок*** *після довгої* ***ночі*** (Д. Боровська, с. 22)*, Виклики* ***майбутнього*** *і привиди* ***минулого*** (Т. Івченко, с. 76). Амбівалентність почуттів також передається вживанням складних речень із різними типами зв'язку, зокрема шляхом поєднання підрядної (означальної) та сурядної частин, напр.: *Спогади, що болять, але живлять душу* (С. Чугунова, с. 210).

Концептне поле нейтральних заголовків. Варто зауважити, що формальну нейтральність заголовка не слід сприймати як свідчення байдужості автора есею. На нашу думку, така нейтральність є радше ознакою домінування раціонального компонента в концептуальних уявленнях про перший день після війни під впливом екстралінгвальних чинників, а саме «емоційного вигоряння» внаслідок перебування учасника проєкту в умовах лонгітюдної стресової ситуації. Ступінь такого «вигоряння» залежить від психологічного типу особистості автора і потребує детальнішого вивчення на розширеному текстовому матеріалі.

У центрі поля умовно нейтральних заголовків розміщується концепт ДЕНЬ, периферію представлено посесивними (напр.: *Своє*, А. Харитонова, с. 198), темпоральними (напр.: *Двадцять п'яте лютого*, О. Ходаківська, с. 200), локатив-

ними (напр.: *Поле при дорозі*, М. Блоха, с. 18) та агентивно-темпорально-локативними номінаціями (напр.: *Закурю вночі на Узвозі*, Є. Безковайна, с. 12). В останньому з вищенаведених прикладів актуалізовано етноконцепт АНДРІЇВСЬКИЙ УЗВІЗ, що посідає особливе місце в суспільній свідомості українців, зокрема й мешканців столиці.

Таким чином, почуттєвий, історичний і соціальний досвід людини тієї або іншої культури утворює «національну палітру» відтінків навколо того чи іншого концепту [6, с. 86]. Етноспецифічний характер концепту ДЕНЬ ПІСЛЯ ВІЙНИ вбачаємо в 1) інкорпорації ним колективного досвіду українського народу, що впродовж багатьох століть виборює свою незалежність, а також 2) наявності субконцептів, які в суспільній свідомості асоціюються з Україною і вербалізуються як в основному тексті, так і в заголовку.

Концептне поле філософських заголовків. Приядерним компонентом у «філософському» сегменті, що його можна зарахувати до центра концептного поля ДЕНЬ ПІСЛЯ ВІЙНИ, є субконцепт *війна*. Загальне тло між центром і периферією утворюють субконцепти *відчуття, перемога, правда, життя*. Характерною особливістю філософського сегмента є наявність риторичних запитань (напр.: *Чи буде довгоочікуваний день щасливим?* Е. Гапон, с. 42; *Видалити застосунок «Повітряна тривога?»*, С. Рівняк, с. 154), а також активне використання авторами такої стилістичної фігури як антитеза (напр.: *Початок після кінця*, С. Ігнатенко, с. 78; *Кожен фініш це, по суті, старт*, В. Луценко, с. 114), що змушують читача глибоко замислитись над ціною перемоги й багатьма питаннями післявоєнного буття.

Синтагматичний аналіз (як лівостороння, так і правостороння сполучуваність) основного вербалізатора ДЕНЬ досліджуваного концепту ДЕНЬ ПІСЛЯ ВІЙНИ засвідчив актуалізацію переважно позитивного асоціативного ряду в концептуальних уявленнях учасників однойменного проєкту. Стилістична палітра позитивної оцінки першого дня після завершення воєнних дій представлена епітетами *великий* (М.-Д. Бакота, с. 6), *довгоочікуваний* (Д. Дубова, с. 58), це передусім *День після Перемоги* (А. Тихоненко, с. 182), *після параду* (Д. Ремез, с. 150), а також *День змін* (А. Шевченко, с. 215), *щасливих сліз та зустрічей* (В. Саратова, с. 162)*, нового майбутнього* (У. Гуляєва, с. 46)*, нової реальності* (М. Тюнькін, с. 186).

Висновки. Виявлені мовні факти дозволяють: 1) розглядати трикомпонентну номінацію ДЕНЬ ПІСЛЯ ВІЙНИ як синкретичний концепт, що умовно співвідносний з однослівним концептом ПЕРЕХІД на тлі актуалізації глибинних смислів переходу від стану війни до миру, 2) констатувати наявність як універсальних, так і етноспецифічних рис у його структурі, 3) стверджувати про високий ступінь сенситивності теми, що виражається в амбівалентності емоційно-оцінного компонента значної частини заголовкових комплексів.

Серед лінгвостилістичних засобів формування емоційно-оцінного компонента заголовків найпоширенішими є епітети, метафори, антитези, а також риторичні запитання.

Емоційна гама концептного поля в сегменті амбівалентних заголовків зміщена в бік номінацій душевного болю, смутку та сліз через усвідомлення високої ціни майбутньої перемоги. Водночас основний вербалізатор ДЕНЬ досліджуваного концепту засвідчив актуалізацію переважно позитивного асоціативного ряду в концептуальних уявленнях авторів есеїв, що дає надію на післявоєнне психологічне відновлення української молоді та представників старшого покоління.

Список літератури:

1. Борщевський С. В. Еволюція концептного простору заголовків українських і польських медіатекстів на тему COVID-19. *Наукові записки Інституту журналістики :* науковий журнал / голов. ред. В. Різун; Навчально-науковий інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. 2022. Том 2 (81). С. 86–98.

2. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ: Логос, 2004. 284 с.

3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 464 с.

4. Мариненко І. О., Шумарова Н. П. Концептний простір заголовків (на матеріалі медіатекстів на тему COVID-19). 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/357622196_Konceptnij_prostir_ zagolovkiv_ na_materiali_mediatekstiv_na_temu_COVID-19 (дата звернення : 03.10.2025).

5. Мірошниченко П. В. Концептуалізація страху в новинах про коронавірус. *Наукові записки Інституту журналістики.* 2020. Том 2 (77). С. 9–21.

6. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр. 2008. 332 с.

7. Слухай Н. В. Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології. Київ: ВПЦ «Київський ун-т». 2005. 167 с.

8. Shumarova N. Conceptualization of Experience: Project “The Day After the War”. *Current Issues of Mass Communication*. 2025. Issue 37, pp. 76–83. https://doi.org/10.17721/CIMC.2025.37.76-83

Borshchevskyi S. V. CONCEPTUAL SPACE OF ESSAY TITLES: PROJECT ‘THE DAY AFTER THE WAR’

The article presents the findings of a study into the conceptual space of essay titles from the project ‘The Day after the War’, which was successfully implemented by the Educational and Scientific Institute of Journalism at Taras Shevchenko National University of Kyiv in April 2024. The author shows the (sub)concepts around which the conceptual field of the syncretic notion DAY AFTER WAR is built in the communicative practice of Ukrainian-speaking youth and representatives of the older generation, as well as the means that create and realise its evaluative potential.

The objective of the research is to present the ‘axiological palette’ of the conceptual space of the syncretic concept DAY AFTER WAR based on the essay titles from the project of the same name.

The main results of the study of 106 essay titles are the development of the conceptual field DAY AFTER WAR by presenting a syncretic concept as the basis of the nuclear concept in subject-object relations within the title complex and the identification of its emotional-semantic structure in each evaluative segment.

The identified linguistic data allow us 1) to regard the three-part nomination DAY AFTER WAR as a syncretic concept, conditionally correlated with the one-word concept TRANSITION, against the background of the actualisation of deep meanings related to the shift from a state of war to a state of peace, 2) to note the presence of both universal and ethno-specific features in its structure, 3) to assert the high degree of sensitivity of the topic, expressed in the ambivalence of the emotional-evaluative component in a significant part of the title complexes.

Among the linguistic and stylistic means of forming the emotional and evaluative component of titles, the most common are epithets, metaphors, antitheses, and rhetorical questions.

The emotional range of the conceptual field in the segment of ambivalent titles is shifted towards nominations of mental pain, sadness and tears due to the awareness of the high price of future victory. At the same time, the primary verbaliser DAY of the studied concept revealed the actualisation of a predominantly positive associative chain in the authors’ conceptual representations, which gives hope for the post-war psychological recovery of Ukrainian youth and the older generation.

Key words: *syncretic concept, subconcept, conceptual field, emotional-evaluative component, sensitivity, ambivalence, actualisation.*

Дата надходження статті: 04.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 811.161.2’37 «1712»
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/02

Дзира І. Я.
Київський національний університет технологій та дизайну

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕТИКЕТНИХ ФОРМУЛ У КОМПОЗИЦІЙНІЙ РАМЦІ ДІЛОВОГО ЛИСТА ПОЧАТКУ XVIII СТ. (НА МАТЕРІАЛІ «КНИГИ, ГЛАГОЛЕМОЙ ЛИСТОВНЯ» 1712 Р.)

У статті вперше зроблено спробу дослідити етикетні формули композиційної рамки ділового листа, що зафіксовані в тексті першого практичного порадника з українського справочинства XVIII ст. – «Книзі, глаголемой листовня» 1712 р.

Упорядники збірки радили вживати розчленовані вокативні конструкції, тобто комплекс поєднаних сурядним зв’язком розгорнутих, елементарних або непоширених звертань до адресата. Зазначення імені, по батькові та прізвища одержувача в зачині є факультативним. Вокативну конструкцію виносять на окремий рядок (рядки) перед основним текстом. Її починають з відступу, а після неї ставлять знак оклику. Через необов’язковість використання звертань у основній частині листа полівокативна фігура з повторною номінацією адресата трапляється рідко. У подорожніх листах замість прямого звертання за традицією використовується опосередкований вокатив – складений із суворим дотриманням субординації розлогий перелік адресатів.

Залежно від семантико-функціональних особливостей виокремлений масив заключних етикетних формул поділено на три групи. Найпоширенішими в діловому листуванні були гонорифічні формули, що виражали запевнення в повазі, дружбі, відданості й покірності з боку адресанта. Натомість побажальні формули, а також поєднання гонорифічного й побажального типів на сторінках збірки спостерігаємо досить рідко. Характерною рисою ділового епістолярію є побутування багатокомпонентних лінгвоетикетних моделей, що ефективно забезпечували компліментарність епістолярного тексту, надавали йому неповторного емоційного забарвлення й особливої експресивності.

Розглянуті матеріали підтверджують існування успадкованої з попередньої доби статусної асиметрії між адресатом і адресантом, що виявлялася у вираженому етикетними формулами підкресленому звеличенні першого й самоприниженні останнього. В її основі лежала не лише станова чи майнова нерівність, а й прагнення автора підтримувати комунікацію й досягнути поставленої мети.

Ключові слова: *адресат, адресант, діловий лист, етикетна формула, звертання, мовленнєвий етикет, «листовня».*

Постановка проблеми. Останнім часом в українському соціумі стрімко поширюється тенденція занепаду мовленнєвої культури, виявом якого є нехтування усталеними правилами мовної поведінки, відверта зневага до її норм. Через це різко зростає роль мовного етикету, що «визначається загальною культурою спілкування, а також соціальним статусом мовців, рівнем їхньої освіти й виховання, віком, статтю, емоційністю ситуації» [2, с. 533]. Особливо виразно етикетність виявляється в епістолярному діловому спілкуванні, якому притаманні ієрархічність, нормативність, ввічливість, толерантність і компліментарність. Засобом реалізації етикетності слугують структурні й формальні характеристики епістолярного тексту, зокрема типові формули звертання, вітання, прощання, побажання, подяки, співчуття тощо. Їх вивчення в діахронічному аспекті дозволить глибше проникнути в особливості функціонування ділового стилю української мови й організацію справочинства минулих епох. Крім того, отримані результати дослідження можна ефективно використовувати під час викладання спецкурсів з культури ділового мовлення й документної лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх десятиріч основна увага науковців була зосереджена на вивченні закономірностей функціонування лінгвоетикетних одиниць в епістолярії видатних діячів україн-

© Дзира І. Я., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ської культури й науки XIX–XX ст. Показовим з цього погляду є доробок С. К. Богдан. На відміну від приватної кореспонденції, епістолярні тексти ділового стилю викликали значно менше зацікавлення лінгвістів. Зокрема, процес творення й організації роботи з дипломатичними документами висвітлила Т. А. Шинкаренко, якісний аналіз функціонально-стилістичних мовних формул дипломатичного листування виконала О. М. Мацько, функціонально-структурні особливості текстів дипломатичного листування розглянула О. М. Пазинич. Стилістична природа листів І. Самойловича й І. Мазепи стала об'єктом наукових студій О. Г. Цехмейструк. Теоретичну основу запропонованої розвідки склали праці Н. С. Голікової, І. С. Попової, М. М. Телекі, В. Д. Шинкарука, Л. І. Мацько та Л. В. Кравець.

Постановка завдання. Метою статті є характеристика одиниць мовленнєвого етикету в діловому листуванні Гетьманщини початку XVIII ст. Автор поставив завдання систематизувати лінгвістичний матеріал, проаналізувати лексико-граматичні особливості етикетних формул, визначити їх синтаксичну структуру, а також з'ясувати особливості функціонування в тексті документів. Об'єктом дослідження стали одиниці мовленнєвого етикету композиційної рамки ділового листа початку XVIII ст.

Одночасний вплив лінгвістичних і екстралінгвістичних факторів на ділове листування зумовлює використання лінгвостилістичного, синхронно-описового та статистичного методів, лінгвістичного моделювання; прийомів спостереження, узагальнення, класифікації в поєднанні з контекстуальним та інтерпретаційним підходами.

Джерелом дослідження послужив укладений у 1712 р. практичний порадник зі справочинства – «Книга, глаголемая листовня» братів Данила, Дем'яна й Мойсея Гирманів (далі «листовня» – І. Д.). Вибір цієї пам'ятки обумовлюється тим, що «Для документознавчого аналізу є досить важливим дослідження побутування таких керівництв на українських територіях, як джерел, що допомагають у вивченні початків закладання уніфікації форм документів, а також у визначенні їх ролі в становленні діловодства від найдавніших часів» [4, с. 151].

Виклад основного матеріалу. «Листовня» 1712 р. регламентувала не лише сферу ділового листування, оскільки у ній ми ще знаходимо зразки таких документів, як декрет, донесення, купча, постанова, присяга тощо. У складі офіційного листування можна виділити листи-прохання, листи-скарги, листи-відповіді й подорожні листи. Також укладачі керівництва пропонують читачеві кілька прикладів приватних листів. Дослідники українського епістолярію з'ясували, що у XVIII ст. приватні листи «звичайно, окремого стилю ще не становлять і є одним із жанрів ділового стилю» [7, с. 7]. Тому при доборі матеріалу ми спиралися на поради В. А. Передерієнка, котрий при розрізненні офіційно-ділових і приватних листів тієї доби рекомендує передусім звертати увагу на те, «писані вони в офіційному чи приватному порядку» [7, с. 7].

Діловий лист має канонізовану традицією структуру і складається із зачину, основної частини й кінцівки. За спостереженням науковців, зокрема Т. В. Радзієвської, листу притаманна рамкова конструкція, у якій роль рамки виконують ініціальне й фінальне звертання [8, с. 114]. На думку О. М. Мацько, композиційні, тобто початкові й заключні мовні формули, належать до предикативних формул мовного етикету [6, с. 7–15]. Розглядаючи природу лінгвокомунікативних формул, Л. І. Мацько й Л. В. Кравець вважають, що вони виявляються в одиницях лексичного, фразеологічного й меншою мірою морфологічного рівнів [5, с. 139]. Натомість Н. С. Голікова й І. С. Попова переконують, що основним матеріалом для етикетно-мовленнєвих штампів слугують «дуже поширені в комунікативних актах фразеологізовані синтаксичні сполучення – словосполучення й речення, які вживаються як функціонально-цілісні утворення, але компоненти яких семантично ще "не зрослися"» [1, с. 23].

Зачин належить до обов'язкових блоків композиційної рамки ділового листа й виконує насамперед функцію встановлення контакту. Він складається з відповідних етикетних формул звертання й несе інформацію про адресата. У прескриптах послань «листовні» фігурує лише розчленована вокативна конструкція, що становить сукупність поєднаних сурядним зв'язком звертань до адресата. Кожне з них може бути розгорнутим, тобто складеним з більше, ніж із двох компонентів; елементарним, побудованим сполученням іменника з прикметником-інтенсифікатором чи присвійним займенником; або вираженим непоширеним вокативом. Опорне ключове слово-іменник у загальному канонізованому звертанні завжди вживається у кличному відмінку, а вибіркове найменування посади одержувача – у кличному або називному. Використання імені, по батькові та прізвища адресата в зачині є факультативним. Вокативна

конструкція виноситься на окремий рядок (рядки) перед основним текстом. Її обов'язково починають з відступу, а після неї ставлять знак оклику. Пор.: *«Велможнй добродѣю, мосцѣ пане полковнику Фастовский, премилостивй мосцѣ пане и добродѣю наш!»* [9, с. 23]; *«Превелебнй въ Богу мосцѣ отче протопопъ Мирговодскй, мой премилостивй в Духу Святом отче и добродѣю!»* [9, с. 28]; *«Мой ласкавий пане [імярекъ] і брате!»* [9, с. 40]. Остання вокативна конструкція як правило вживалася в листуванні між козацькою старшиною або шляхтичами й мала на меті підкреслити рівний соціальний статус кореспондентів. У даному випадку лексема *брат* замість номінативної виконує мовно-етикетну функцію, оскільки сема «кровна спорідненість» переноситься на особу, з якою адресат не має спільного предка.

Звертання в основній частині листа є необов'язковим й іноді трапляється в комунікативних центрах тексту документа. Наприклад, уміщений до «листовні» під шістнадцятим номером зразок листа-прохання починається з вокативної конструкції: *«Его царскаго пресвѣтлаго величества войска малоросйскаго мосцѣ пане полковник [имр.], мой премилостивѣшй п. и велможнй добродѣю мой!»* [9, с. 13]. Далі «убогий старець» прохає полковника повернути відібране майно, а потім для актуалізації важливої інформації та підсилення емоційного впливу на читача повторює свою просьбу. При цьому подавець листа використовує ще два звертання: *«И ти, пане мой ласкавй, возри на нищету мою, памятаючи на слова самаго избавителя, буд милосердй, якоже и Отецъ наш небеснй милосерди естъ, тако и ти, повели отдати и мнѣ недостойному… <…> Теди и повторне покорне, пане мой, прошу, повели мнѣ, убогому старцевѣ, през ласку свою отдатъ…»* [9, с. 13]. Як справедливо зазначає О. К. Куварова, «Полівокатив є продуктивним вокативним утворенням у листах, маркованих підкресленою повагою до адресата або підвищеною експресією, а іноді й у написаних в екстремальних умовах чи великих за обсягом посланнях» [3, с. 35].

У подорожніх листах прямий вокатив узагалі відсутній. Тут замість нього фігурує опосередкований вокатив у вигляді адресувального метатексту. Такий тип адресації, що був притаманний інскрипції (inscription) гетьманських універсалів, зазвичай містить громіздкий перелік адресатів, складений із суворим дотриманням посадової субординації: *«Его царскаго пресвѣтлаго величества войска обоих (с)торонъ Днепра [иацитера], ихъ милостей, мосцѣ паном полковником, паном асаулом полковим, сотником и атаманом, войтом, вшелякой кондицй людем, вгородах и селах завше наврядѣ и резиденцй знайдуючимся, добродѣемъ нашим ласкавим»* [9, с. 5]. Більшого поширення набула формула, що поєднує інскрипцію з промульгацією (promulgatio), причому остання здебільшого йде за інскрипцією: *«Ихъ милостем обоего стану, духовнаго и свѣцкаго, ясне преосвященим и в Богу превелебним отцем протопопом и намѣсником, ясне велможним паном державцом на резиденцй, паномъ полковником, реементаром, паном асаулом полковим, сотником, атаманом и вшелякой кондицй людем зостаючим, вѣдомо чинимъ и свѣдителствуем…»* [9, с. 6]. В одному зразку подорожнього листа інскрипцію, крім промульгації, супроводжує ще й салютація (salutatio), тобто етикетна формула привітання або побажання: *«Іхъ милостемъ, мосцѣ паном полковником, паном сотником, атаманом, войтом и ихъ милостем, благородним особамъ, завше наврадѣ крезиденциям зостаючимъ, і всякаго чина людемъ вгородах и селах обрѣтающимся, добродѣемъ нашим ласкавим, доброго здоровя от Господа Бога вашимъ панским милостей залецивши, симъ писаным нашим вѣдомо чиным»* [9, с. 3].

Заключні етикетні формули не лише вказують на завершення тексту документа, а й здійснюють соціально-регулятивну функцію, що спонукає продовжувати спілкування з адресатом у заданій тональності. Опрацьований матеріал свідчить, що заключна етикетна формула зазвичай реалізувалася кількома предикативними зонами у складі окремого речення, вибудуваного за визначеним зразком відповідно національно-культурної традиції епістолярної комунікації початку XVIII ст. Хоч етикетні одиниці кінцівки офіційного листа безпосередньо не пов'язані з його змістом, однак на сторінках нашого збірника вони в більшості випадків графічно не відокремлюються від основної частини за допомогою абзацного відступу. Щоправда до складу клаузули нерідко входять лексичні одиниці, що семантично свідчать про завершення контакту з адресатом після підсумкового речення основної частини. Цю функцію як правило виконують словосполучення прийменників із вказівними або відносними займенниками: *о том, при том, о чом, о що* й под.

Застосування семантико-функціонального підходу до класифікації матеріалу дозволяє виділити три групи із загального масиву вміщених до «листовні» заключних етикетних формул. До першої належать формули зі значенням побажання

здоров'я, добра, довголіття тощо. Укладачі збірника рекомендують використовувати їх передусім у подорожніх листах, що видавалися козацькою старшиною та церковними ієрархами. Наприклад, подорожний лист для продавців меду закінчується таким реченням: *«Притомъ зичимъ от Господа Бога добраго здравия и на всем щасливаго и многолѣтнаго пребития и зостаем назавше»* [9, с. 4]. А в подорожній, виданій лохвицькому мешканцю, читаємо: *«Вашмости мосцъ панству всего добра щире зичливие и служити ради* [9, с. 3]. Складені у приязній манері такі висловлювання дозволяють створити теплу, товариську атмосферу в стосунках між сторонами. Загалом подібні побажальні формули пропонуються епістолярними зразками «листовні» надзвичайно рідко.

Частіше на сторінках самовчителя трапляються гонорифічні заключні етикетні формули, що слугують для емоційного вираження ставлення автора до адресата. У них для підтримки самооцінки співрозмовника залучаються не лише прямі компліменти на його адресу, а передусім запевнення адресанта в особистій дружбі, відданості, покірності, залежності тощо. Наприклад, *«Вашмостем всего добра зичливй приятелъ, на имя П. албо С.»* [9, с. 27]; *«…при томъ і мою звиклую братерскую вашмосцъ офѣрую службу і зостаю завше вашмосцъ брату моему, во всем зичливий приятелъ и радъ служит»* [9, с. 40].

У діловому листуванні XVIII ст., зокрема й у «Книге, глаголемой листовня», виразно простежується асиметрія у стосунках між адресатом і адресантом, що полягала у свідомому, демонстративному завищенні статусу першого та приниженні статусу останнього. Цьому явищу сприяло те, що вибір окремої форми етикетної одиниці залежав не лише від обставин спілкування та змісту листа, а й від станової належності кореспондентів. Тому соціальне походження адресантів, особливо якщо вони належали до нижчих або середніх станів українського суспільства XVIII ст., не могло не позначитися на кінцівці складених ними або від їхнього імені документів. Особливо яскраво на сторінках «листовні» лінгвістичні репрезентатори суспільних взаємин маркують кінцівки листів парафіян до церковних ієрархів або до представників світської влади. Пор.: *«…будучи завше святителской милости поволние и покорние слуги убогие, громада...»* [9, с. 34]; *«…ощо вашой панско(й) милости и десятократне покорне просим, яко слуги и подножки»* [9, с. 11]; *«… есьми превелебности вашой, нашому премилостивѣшому в Духу Святом отцу и добродѣевъ, нижа(й)шие слуги и подножки – ктиторъ и парохіяне церкви Хорошковской Святониколской всъ обще»* [9, с. 28]; *«…найдуемся преосвященству вашему премилостивѣшему в Духу Святому отцу, пастиру и добродѣевъ*

нижайшие раби и подножки:

ктиторъ и парохияне Святониколской церкви Хорошковской Іоан Остроградскй, Степан Хватъко, ктитор +, Мартинъ Хрѣненко + и прочй и прочй и прочий, всъ неумѣющй писма крести святие поприкладали» [9, с. 28]. Наведені приклади підтверджують усталену практику використання у XVIII ст. наприкінці подібних документів для самономінації адресанта лексичних елементів *слуга, раб, подножок.* При цьому в трьох реченнях присутні прикметники-інтенсифікатори, що підсилюють міру вияву ознаки, названої означуваним іменником, і утворюють з ним мовленнєві кліше: *нижайшие слуги и подножки, нижайшие раби и подножки.* Попри семантичний перетин наведених стандартних зворотів, з функціонально-стилістичного боку другий з них завдяки лексемі *раби* з більшою експресивністю реалізує мовленнєву тактику запобігання перед співрозмовником. Подібні клаузульні формули постали під впливом справочинства Речі Посполитої й Московії, де вони відображали васальні стосунки між кореспондентами, що передбачало засвідчення пошани й відданості до адресата насамперед шляхом підкресленого самоприниження й самозневаги з боку адресанта.

У двох випадках маємо поєднання в одному реченні побажання з гонорифічною етикетною формулою: «*Очом и десятократне ваших панских милостей просячи, зичимъ от Господа Бога добраго здравия и на весемъ щасливаго и много лѣтнаго пребивания і зостаем із Манковки вашим панским милостем вовсем зичливие и служит ради»* [9, с. 2]; *«Отом и десято кротне просячи, zичимъ от Господа Бога доброго здоровя и зостаем вашим панским милостем вовсем зичливй и слуга поволнй»* [9, с. 8]. Тут прощальні фрази побажання здоров'я доповнюються сформульованими в такому ж прихильному тоні запевненнями адресатів у доброзичливості, що містять гонорифічні компоненти *зичливий (зичливие), поволнй*. При цьому присутній у клаузулах прислівник *десятократне* не лише підвищував загальний рівень їхньої експресивності й емоційної насиченості, а й підсилював прагматичний ефект документа в цілому.

Як бачимо, вміщені до «листовні» заключні етикетні формули ділових листів є різнома-

нітними за своєю структурою. Провідну роль у їх формуванні відіграють мовленнєві кліше, які можуть поширюватися залежними синтаксичними компонентами та змінювати своє організаційно-смислове навантаження, що призводить до їхньої структурної та синтаксичної варіативності.

Висновки. Отже, діловий епістолярний текст початку XVIII ст. оперував цілою парадигмою стандартних етикетних формул, що реалізуються на структурному й функціональному рівнях. З одного боку, вони відображають особливості епістолярного етикету своєї доби, а з іншого – свідчать про дотримання виробленої протягом XVI–XVII ст. традиційної структури документа. Укладачі практичного порадника рекомендували використовувати розчленовані вокативні конструкції, що становлять комплекс поєднаних сурядним зв'язком розгорнутих, елементарних або непоширених звертань до адресата. Через необов'язковість використання звертань у основній частині листа полівокативна фігура з повторною номінацією останнього трапляється рідко. У подорожніх листах замість прямого звертання взагалі виступає опосередкований вокатив – складений із суворим дотриманням субординації розлогий перелік адресатів. Найбільш продуктивними в діловому епістолярному тексті були гонорифічні заключні етикетні формули, що мали на меті запевнити одержувача в повазі, дружбі, відданості й покірності з боку адресанта. Малопродуктивними на сторінках «листовні» виявилися побажальні заключні формули, а також поєднання двох вищезазначених типів. У діловому епістолярії побутували багатокомпонентні лінгвоетикетні моделі, що успішно забезпечували компліментарність тексту документа, надавали йому неповторного емоційного забарвлення й особливої експресивності. Розглянуті матеріали підтверджують існування успадкованої з попередньої доби статусної асиметрії між адресатом і адресантом, що виявлялася у вираженому етикетними формулами підкресленому звеличенні першого й самопринижені останнього. В її основі лежала не лише станова чи майнова нерівність, а й прагнення автора продовжувати спілкування й досягнути поставленої мети. Перспективу подальших досліджень убачаємо в поглибленому вивченні етикетних одиниць основної частини листа.

Список літератури:

1. Голікова Н. С., Попова І. С. Етикет і культура мовного спілкування у вищій школі: навч.-метод. пос. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2009. 160 с.

2. Єрмоленко С. Я. Мовний етикет. *Українська мова: енциклопедія* / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2000. С. 333.

3. Куварова О. К. Структурна типологія і стилістика звертання в епістолярних текстах (на матеріалі російськомовних листів XVIII–XIX ст.): дис. ... д. філол. наук: 10.02.02. Дніпро, 2017. 531 с.

4. Леміш Н. О. «Старовинний малоросійський письмовник» як історична пам'ятка та джерело документознавчих студій. *Пам'ятки: археографічний щорічник* / гол. ред. С. Г. Кулешов. Київ, 2010. Т. 11. С. 150–155.

5. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 360 с.

6. Мацько О. М. Мовні формули у дипломатичних текстах сучасної української мови (функціонально-стилістичний аналіз)): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2001. 21 с.

7. Передерієнко В. А. Передмова. *Приватні листи XVIII ст.* / уклад. В. А. Передерієнко, відп. ред. М. А. Жовтобрюх. Київ: Наукова думка, 1987. С. 5–16.

8. Радзієвська Т. В. Текст як засіб комунікації / відп. ред. М. М. Пещак. 2-ге вид. Київ: НАН України, Ін-т української мови, 1998. 194 с.

9. Старинный малорусский письмовник: «Книга глаголемая листовня». Чернигов: Тип. губерн. земства, 1901. XIV, 41 с.

Dzyra I. Ya. FEATURES OF THE USE OF ETIQUETTE FORMULAS IN THE COMPOSITION FRAMEWORK OF A BUSINESS LETTER OF THE BEGINNING OF THE 18TH CENTURY (BASED ON THE MATERIAL OF «A BOOK THE CALLED A COLLECTION OF LETTERS» 1712)

The article is the first attempt to investigate the etiquette formulas of the compositional framework of a business letter, which are used in the text of the first practical guide to Ukrainian clerical work of the 18th century – «A book the called a collection of letters» of 1712.

Its compilers advised using disjointed vocative constructions, namely a complex of expanded, elementary or non-extended addresses to the addressee connected by a co-ordinating conjunction. Indicating the recipient's name, patronymic and surname in the beginning is optional. The vocative construction is placed on a separate line(s) before the main text. It begins with an indent, and is followed by an exclamation mark. Due to the optional

use of addresses in the main part of the letter, a polyvocative figure with repeated nomination of the addressee is rare. In travel letters, instead of a direct address, an indirect vocative is traditionally used – an extensive list of addressees compiled with strict adherence to subordination.

Depending on the semantic and functional features, the identified array of final etiquette formulas is divided into three groups. The most spread in business correspondence were honorific formulas, which expressed assurances of respect, friendship, devotion and humility on the part of the addressee. In contrast, we observe rather rare wishful formulas, as well as a combination of honorific and wishful types on the pages of the collection. A characteristic feature of business epistolary is the existence of multi-component linguistic etiquette models, which effectively ensured the complementarity of the epistolary text, gave it a unique emotional colouring and special expressiveness.

The materials examined confirm the existence of a status asymmetry between the addressee and the addresser inherited from the previous era, which was manifested in the emphasized exaltation of the former and the self-abasement of the latter expressed in etiquette formulas. It was based not only on class or property inequality, but also on the author's desire to maintain communication and achieve the set goal.

Key words: *addressee, addresser, business letter, etiquette formula, address, speech etiquette.*

Дата надходження статті: 01.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 81:81’42
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/03

Компанцева Л. Ф.
Національна академія Служби безпеки України

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ АСПЕКТИ ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНІВ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

У статті досліджено лінгвокогнітивні механізми детермінологізації військових термінів у сучасному українському медіадискурсі. Увагу зосереджено на процесах переходу спеціальної військової лексики до загальновживаної сфери в умовах воєнного часу, що зумовлює активну динаміку мовної системи. Зазначено, що соціально-політичні трансформації, причинені повномасштабною війною, посилюють роль військової термінології в актуалізації суспільних смислів. Унаслідок масового вживання в медіа військові терміни поступово втрачають вузьку професійну семантику, набувають метафоричних і символічних значень, стаючи елементами когнітивної інтерпретації сучасної дійсності.

Проаналізовано основні теоретичні підходи до поняття детермінологізації (Кузьменко В., Сизонов Д., Казимирова І., Туровська Л., Яценко Н., Кримець О., Ляхова О., Шелепкова І., Ментинська І., Турко А.), уточнено співвідношення між поняттями детермінологізація і детермінування. Підкреслено, що детермінологізація розглядається не лише як мовний, а й як когнітивний процес, у якому термін втрачає ознаки спеціальної номінації та набуває ознак загальновживаної мовної одиниці.

У статті простежено способи функціонування детермінологізованих військових термінів у медійних текстах. На прикладах таких одиниць як «режим тиші», «фронт», «мобілізація», «Байрактар», «Джавелін», «Томагавк» показано механізми семантичного розширення, метафоризації та емоційно-оцінної акцентуації. Наголошено, що такі одиниці виконують когнітивно-інтерпретаційну функцію, відображаючи колективний досвід війни, національну стійкість і самоідентифікацію українського суспільства.

Детермінологізація військових термінів сприяє формуванню нових смислових полів у мовній картині світу, які вербалізують ключові концепти сучасної епохи. Військові терміни стають своєрідними когнітивними маркерами епохи, засобами осмислення реальності, у якій перебуває українське суспільство. Також військові терміни в українських медіа виступають не лише засобом номінації, а й когнітивними маркерами епохи, що репрезентують трансформацію колективної свідомості в умовах війни.

Ключові слова: *термінологія, термін, військовий термін, військова лексика, детермінологізація, лінгвокогнітивістика.*

Постановка проблеми. Сучасна українська лексика перебуває під впливом активних динамічних змін, спричинених соціально-політичними трансформаціями, що відбуваються в умовах повномасштабної війни. Особливо чутливою у цьому контексті є військова термінологія, яка внаслідок масового медійного і публіцистичного вжитку зазнає процесу детермінологізації, тобто поступового переходу з професійної сфери у загальновживану. Багато військових термінів виходять за межі професійного вживання, набуваючи нових, часто метафоричних значень, що дозволяє носіям мови осмислювати соціальні, психологічні та культурні явища через військові концепти. Цей процес має не лише лінгвістичний, але й когнітивно-психологічний вимір, адже через переосмислення військових понять відбувається реконфігурація фрагментів мовної картини світу українців, що відображають колективний досвід війни. У свідомості людей формуються нові смислові поля, що відображають колективний досвід війни, почуття стійкості та боротьби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання термінологізації, а разом з нею і детермінологізації, були об’єктами досліджень багатьох науковців ще у минулому столітті: Т. Панько, І. Качан, Т. Мацюк (1994), А. Москаленко (1959), І. Ковалик (1969), А. Крижанівська (1987), С. Шелов (1984) та багато інших, проте і дотепер у мовознавстві не сформувалася єдина позиція щодо термінологізації та детермінологізації лексичних одиниць.

Як зауважує професор В. Кузьменко, у сучасному мовознавстві основну увагу зосереджено на

© Компанцева Л. Ф., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

дослідженнях, що аналізують лексичні одиниці крізь призму людського світоглядного досвіду, а також на вивченні процесу найменування, під час якого мовні знаки співвідносяться з об'єктами дійсності, які вони позначають [3, с. 57].

Процеси термінологізації та детермінологізації у різногалузевих системах досліджували Л. Васковець – казначейську терміносистему (2013), Т. Мизин – англійську географічну терміносистему (2022), С. Швачко дослідила процеси термінологізації та детермінологізації слів міри і ваги (2004); теоретичним питанням присвячено доробки О. Кримець (2015), Т. Кияк, О. Каменської (2008), З. Куньч (2023) та інших.

Науковці розглядають детермінологізацію як процес розширення терміном свого первинного значення, унаслідок чого він виходить за межі спеціалізованої сфери вжитку та набуває ширшого, загальномовного значення. У результаті цього процесу часто формуються нові лексичні одиниці з розвиненою семантичною структурою та широким обсягом значення [4, с. 44]. Як наголошує І. Шелепкова, детермінологізація відбувається передусім завдяки активному використанню термінів у мас-медійному просторі, що сприяє їх поступовому засвоєнню пересічними мовцями та переходу до загальновживаної лексики. Детермінологічні одиниці входять у публіцистичні тексти двома способами, а саме: 1) використання терміна без коментаря (коли термін є загальновідомим і частовживаним, тобто входить до складу культурної компоненти), 2) термін вживається з коментарем (коли термін вживається у професійному дискурсі й потребує додаткових пояснень поза цим дискурсом) [8, с. 196].

Постановка завдання. Мета статті полягає у виявленні та характеристиці когнітивних механізмів переходу військових термінів із професійної у загальновживану сферу сучасної української мови, а також у з'ясуванні особливостей зміни їх семантичної структури під впливом соціокультурних і комунікативних чинників воєнного часу.

Виклад основного матеріалу. Термінологізація та детермінологізація являють собою два протилежні, але взаємопов'язані процеси. У результаті термінологізації, що відбувається шляхом стилістичної трансформації, значення слова-донора звужується, набуваючи рис спеціалізованого терміна. Натомість детермінологізація передбачає втрату цієї вузької спеціалізації: значення слова спрощується, розширюється і виходить за межі професійного вжитку. Унаслідок цього процесу зникає системність і чіткість значення, властива термінам, а новоутворена лексична одиниця вже не потребує суворої дефініції, а лише загального тлумачення.

Детермінологізація розглядається в сучасній лінгвістиці як складний семантичний і когнітивний процес, у ході якого термін утрачає ознаки спеціальної номінації й набуває рис загальновживаного слова. Згідно з енциклопедією «Українська мова» детермінологізація – це перетворення терміна на загальновживане слово. Цей процес «відбувається тоді, коли виникає потреба використати термін для номінації тих чи інших об'єктів або відношень, заповнити лакуну в певному семантичному полі. Серед напрямів детермінологізації найчастотніші: 1) шлях від метафоричного вживання до стійкого перенесення значення, коли повністю стирається образність; 2) розширення, узагальнення спеціального значення у процесі вживання» [7, с. 139].

В сучасному мовознавстві існує декілька позицій щодо того, які саме лексичні одиниці можна вважати детермінологізованими. Згідно з першою точкою зору, детермінологізованим вважається слово, використане у переносному значенні. За другою – детермінологізованим є слово або словосполучення, яке перейшло з одного термінополя в інше. Третя позиція стверджує, що детермінологізація має місце тоді, коли реалія, яку номінує термін, трансформується у побутовий або інший різновид загальнонародної мови. За четвертою точкою зору, до термінологізованої належить лексика, яка вийшла за межі терміносистеми та набула функціонування в загальнолітературній мові [6, с. 152].

Як зазначає Оксана Кримець, для детермінологізації характерні спрощення та розширення значення, що відбуваються через зникнення спеціальних семантичних ознак та актуалізацію ядерної або однієї з диференційних сем. Крім того, у багатьох випадках цей процес призводить до формування еврисемічних значень, здатних охоплювати широкий спектр денотатів. Також у процесі детермінологізації можливе виникнення негативної або позитивної оцінки значення, що неможливо в межах термінологічної семантики [2, с. 40].

В українському мовознавстві спостерігається певна варіативність у вживанні термінів «детермінологізація» та «детермінування». Деякі дослідники розмежовують ці поняття, розглядаючи детермінологізацію як результат семантичного процесу, тоді як детермінування – як динамічний лексико-семантичний процес [5, с. 21].

Процес детермінологізації військової термінології є однією з ключових тенденцій розвитку медійного та публіцистичного дискурсів. Військова наука, будучи однією з найдавніших галузей знань людства, залишається надзвичайно актуальною для життя суспільства. Завдяки детермінологізації військові терміни починають функціонувати у нових контекстах, доступних не лише фахівцям, а й широкому мовному загалу. Мовознавці наголошують, що слід враховувати не лише факт включення термінів до мовної системи, а і їхнє подальше широке метафоричне використання, тобто процес детермінологізації [1].

У сучасному українському медійному дискурсі стає дедалі помітнішим те, як військова термінологія, що історично існувала в межах професійної комунікації, проникає у сферу загальновживаної української мови, трансформуючись за допомогою когнітивних механізмів, адаптуючись до нових контекстів та вбираючи нові смисли. Цей процес є не просто лексичною інтерференцією – він має глибоке когнітивне та соціокультурне підґрунтя, особливо в умовах воєнного часу, коли суспільна чутливість до військових тем зростає, а роль медіа як комунікативного посередника між фронтом і тилом стає ключовою.

Військова наука є однією з найдавніших галузей знань, її термінологічна система традиційно існувала в межах спеціалізованих сфер. Але під тиском інформаційної комунікації в умовах війни багато термінів стають доступними для нефахівців, їх починають використовувати в газетах, інтерв'ю, публіцистиці, соціальних мережах тощо. Так, термін «режим тиші», – який визначається як часові обмеження, періоди, коли заборонено створювати гучний шум, – у період проведення військових дій в Україні став синонімом поняття «режим припинення вогню»: «*Удари артилерією, дрони, атаки: прикордонники не відчули обіцяного ворогом «**режиму тиші**». «… під час оголошеного росіянами на Великдень … «**режиму припинення вогню**» українські прикордонники фіксували численні обстріли*» (*Українська правда, 21.04.2025*). У таких вживаннях «режим тиші», «режим припинення вогню» вже не обмежується суто термінологічною дефініцією, але метафорично функціонує як індикатор стану (бажання) нормального життя, паузи, надії.

Когнітивні механізми, що стоять за таким переходом, здебільшого включають метафоризацію, семантичне спрощення, розширення значення, зсув акцентів у структурі значення. Метафоризація дозволяє перенести військовий термін у новий контекст: термін «фронт» з'являється у публікаціях як «аграрний фронт», «літературний фронт», «студентський фронт», де вже не йдеться про військову формацію, а про стратегію інформаційного впливу. У такому випадку диференційні семи, які втрачають актуальність поза військовим контекстом, відходять на задній план: *«**Аграрний фронт**: виробники справу не зраджують» (Урядовий кур'єр, 05.01.2023). «**Аграрний фронт** в дії: ситуація в економіці та на фінансових ринках» (Лівий берег, 15.09.2022). «На українських полях розгортається справжній **аграрний фронт**» (Голос України, 06.04.2022). «**Літературний фронт**: про поезію викладачів і студентів під час війни. … беруть активну участь не лише на інформаційному, духовному, волонтерському, психологічному, історичному, але й на **літературному фронті**» (Острозька академія, 24.03.2022). «Презентація збірки «Голос війни-3. **Літературний фронт**» в ЛОНПБ (20.12.2024). «22 вересня 2025 року у ВСП «Тернопільський фаховий коледж ТНТУ» відбулася благодійна ярмарка «**Студентський фронт** підтримки». «Студенти Франковського університету вирішили долучитись до ініціативи інших університетів та організувати свій «**Студентський фронт**». (18.09.2024). «Наш ідеологічний **фронт перемоги**!» (14.05.2023). «**Невидимий фронт**»: студенти 21-О групи вчилися розпізнавати та протидіяти ворожим маніпуляціям (19.05.2025).*

Окремі військові терміни-назви, як-от «Джавелін», «Байрактар», «Томагавк» набувають символічного статусу. Вони перестають бути суто номінаціями технічних засобів і стають метонімічними позначеннями української сили, спротиву, віри в перемогу. «Джавелін» – американський протитанковий ракетний комплекс (ПТРК) третього покоління, призначений для знищення бронетехніки, але також може використовуватися проти інших низьколітаючих цілей, як-от гелікоптери та БПЛА: *«**Javelin** – один із найупізнаваніших символів українського опору російській агресії». (Армія inform, 17.10.2025).*

Байрактар – (Bayraktar) – це турецьке слово, що означає «прапороносець», і також назва популярного ударного безпілотного літального апарату (БПЛА) Bayraktar TB2. Цей БПЛА використовується для розвідки та нанесення ударів. Завдяки своїм можливостям, він став широко відомим, зокрема завдяки кампаніям зі збору коштів на купівлю для Збройних сил України: *«Радіо **БАЙРАКТАР** – це радіостанція безпрецедентного українського спротиву». «Український **БАЙРАКТАР**?*

*В ЗСУ показали новий дрон … **Bayraktar** – все для ЗСУ і ТРО». «**Bayraktar** – український інтернет-магазин військового екіпірування для армії, тероборони та інших структур».*

Томагавк – Tomahawk (тр. «То́магок», переклад з англ. «томагавк») – родина американських дозвукових крилатих ракет виробництва компанії Raytheon. Tomahawk є стратегічною і тактичною ракетою великої дальності, що долає шлях на гранично малих висотах з оминанням рельєфу місцевості: *«Ракети «**Томагавк**», які США можуть передати Україні, здатні «обвалити» економіку Росії. Україна покаже Трампу, як може змінитися війна завдяки **Томагавкам**» (РБК-Україна, 17.10.2025). «Росія продовжує заявляти, мовляв, постачання Україні американських ракет **Tomahawk** було б «надзвичайно небезпечним кроком» та нібито погіршить стосунки Москви і Вашингтона» (ТСН, 16.10.2025).*

Упродовж останніх років українські медіа дедалі частіше вдаються до вживання військовий термінів, які ще до недавнього часу у свідомості людей належали до периферійного лексичного складу на позначення історичних подій. До таких одиниць належить термін «мобілізація», який в останній час набув емоційно-експресивних ознак: *«**Примусової мобілізації** також не уникнути. Але «бусифікація» – це ганьба, яка підважує найглибші підвалини нашої боротьби за гадність та свободу. «Тож перше, що треба зробити, щоб **мобілізація проходила краще**, – змінити культуру ставлення до людей у Силах оборони» (Texty. 25.07.2024). «**Примусова мобілізація** в окупації – це спосіб «чистки» росією захоплених територій України, – Андрій Черняк» (14.02.2025). «Чому в Україні потрібна **жорстка мобілізація**: «Дід» із ЗСУ назвав причини» (УНІАН, 20.03.2024). «**Жорстка мобілізація**: перекривати дороги ТЦК чи записувати відео не вийде». (Укр. Нет., 20.11.2025).* Хоча, варто зазначити, що термін «мобілізація» у нейтральній конотації, зустрічається у медіадискурсі вже досить давно: *«Андрій Сибіга на форумі GLOBSEC-2025 у Празі: Союзникам потрібна повна **дипломатична мобілізація** для припинення війни (День, 13.06.2025).*

Отже, основними когнітивними механізмами, що сприяють переходу військових термінів у загальномовний ужиток, є: 1) метафоризація; 2) метонімізація; 3) семантичне розширення (втрата вузької спеціалізації та набуття узагальненого змісту); 4) емоційно-оцінне навантаження (поява позитивних чи негативних конотацій, що посилюють вплив слова в медійному дискурсі).

Висновки. Детермінологізація військових термінів в українському медіадискурсі є багатовимірним лінгвокогнітивним процесом, який відображає соціокультурні трансформації періоду війни. Мовна система реагує на суспільні виклики, адаптуючи військову термінологію до нових контекстів і створюючи нові засоби осмислення реальності. Військові терміни, пройшовши шлях від професійної комунікації до масового мовлення, стають не лише елементами лексикону, а й когнітивними символами національної ідентичності, пам'яті та спротиву.

Список літератури:

1. Казимирова І. А., Туровська Л. В., Яценко Н. О. Українське теоретичне термінознавство на тлі слов'янського досвіду: колективна монографія / Відп. ред. І. А. Казимирова. Київ: Інститут української мови НАН України, 2023. 317 с.

2. Кримець О. Термінологізація та детермінологізація як результат взаємовпливу мовної та наукової картин світу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології.* 2015. № 817. С. 36–40.

3. Кузьменко В. Лінгвокультурні параметри концепту «військовий» в романі у віршах «Берест» Анатолія Шкуліпи. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* Серія: Філологія. Журналістика. 2025. № 4. Том 36 (75). Частина 1. С. 56–60.

4. Ляхова О. В. Детермінологізація й розширення значення слова в лексичній системі сучасної української мови. *Вісник Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Серія: Філологія. № 963. 2011. Вип. 62. С. 42–47.

5. Ментинська І. Б., Турко А. В. Особливості детермінування термінів іт-сфери (на матеріалі «словника української мови у 20 томах»). *Закарпатські філологічні студії.* 2024. Вип. 33. Т. 2. С. 20–24.

6. Сизонов Д. Ю. Детермінологізація медичної лексики в медійному дискурсі. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2010. Вип. 20. С. 149–156.

7. Українська мова. Енциклопедія/Ред. колегія: В. М. Русанівський (співголова) та інші. Київ: вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 833 с.

8. Шелепкова І. М. Детермінологізовані економічні лексичні одиниці як компонента культурної грамотності сучасного фахівця. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 36. С. 192–200.

Kompantseva L. F. LINGUISTIC AND COGNITIVE ASPECTS OF THE DETERMINOLOGISATION OF MILITARY TERMS IN UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE

The article examines the linguistic and cognitive mechanisms of determinologisation of military terms in contemporary Ukrainian media discourse. The focus is on the processes of transition of special military vocabulary to the general sphere in wartime, which causes active dynamics of the language system. It is noted that socio-political transformations caused by full-scale war enhance the role of military terminology in the actualisation of social meanings. As a result of their widespread use in the media, military terms are gradually losing their narrow professional semantics, acquiring metaphorical and symbolic meanings, and becoming elements of cognitive interpretation of contemporary reality.

The main theoretical approaches to the concept of determinologisation (Kuzmenko V., Sizonov D., Kazimirova I., Turovska L., Yatsenko N., Krymets O., Lyakhova O., Shelepkova I., Mentynska I., Turko A.) are analysed, and the relationship between the concepts of determinologisation and determination is clarified. It is emphasised that determinologisation is considered not only as a linguistic but also as a cognitive process in which a term loses the characteristics of a special nomination and acquires the characteristics of a commonly used linguistic unit.

The article traces the ways in which deterministic military terms function in media texts. Using examples such as 'silence regime,' 'front,' 'mobilisation,' 'Bayraktar,' 'Javelin,' and 'Tomahawk,' it demonstrates mechanisms of semantic expansion, metaphorisation, and emotional-evaluative accentuation. It is emphasised that such units perform a cognitive-interpretative function, reflecting the collective experience of war, national resilience and self-identification of Ukrainian society.

The determinologisation of military terms contributes to the formation of new semantic fields in the linguistic picture of the world, which verbalise the key concepts of the modern era. Military terms become a kind of cognitive markers of the era, means of comprehending the reality in which Ukrainian society finds itself. Also, military terms in the Ukrainian media are not only a means of nomination, but also cognitive markers of the era, representing the transformation of collective consciousness in the conditions of war.

Key words: *terminology, term, military term, military vocabulary, metaphorisation, determinologisation, linguocognitivistics.*

Дата надходження статті: 26.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 811.161.2’367.32
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/04

Кульбабська О. В.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

РЕЧЕННЯ З ФРАГМЕНТОВАНИМИ КОМПОНЕНТАМИ У ФОКУСІ СУЧАСНИХ МОВОЗНАЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Об’єктом дослідження в статті обрано речення з фрагменованими (сегментованими, парцельованими) компонентами, що є окремими комунікативними одиницями зв’язного мовлення (тексту). У синтаксичній системі української мови вони виформовують складну семантичну й інтонаційну єдність з актуалізаційною паузою для виділення особливо важливих в інформативному плані компонентів. У формально-семантичному аспекті таке висловлення кореферентне з цілісною синтаксичною одиницею – граматичним простим чи складним реченням-висловленням. Констатовано, що речення з фрагменованими компонентами, з одного боку, є одним із виявів нових тенденцій українського синтаксису – тенденцій до розчленованості та аналітизму, а з іншого, вони є наслідком закономірностей і впливу усної комунікації на писемне мовлення. Обґрунтовано гіпотезу, що дискурсивні висловлення можна кваліфікувати як «конструкції розчленованого синтаксису», на противагу «граматичним одиницям», оскільки вони тісніше пов’язані з текстом і зазвичай не відповідають типовим структурним схемам речень і не мають ***постійних реалізацій****, хоча зберігають деякі ознаки власне-речень (інтонаційну завершеність і своєрідну ритмомелодику;* ***наявність / відсутність поширювачів структурної схеми та засобів вираження суб’єктивно-модального значення****;* ***потенційну можливість*** *бути компонентом складного речення). Увагу сконцентровано на особливостях речень із фрагментованими компонентами в таких аспектах: ф****ормально-синтаксичному****, с****емантико-синтаксичному, ономасіологічному, функційно-комунікативному, дискурсивному та лінгвостилістичному. Сформульовано висновок, що в мовознавчих працях немає їх чітко визначеної дефініції, критеріїв аналізу та класифікації, що спонукає до подальшого дослідження і типологізації зазначених комунікативних одиниць-висловлень у різних дискурсивних практиках.*

Ключові слова: *мова, мовлення, синтаксис, аспекти синтаксичних досліджень, прості й складні речення, висловлення, фрагментований компонент, сегментація, парцеляція, авторська інтенція, дискурсивна практика, функція.*

Постановка проблеми. Речення – центральна одиниця синтаксичного рівня мови, основний засіб категоризації та концептуалізації світу, основна одиниця спілкування – у реальній комунікативній ситуації набуває ознак висловлення, має форму й зміст, перебуває у взаємозв’язках з іншими реченнями-висловленнями (Ф. Бацевич, В. Бріцин, П. Дудик, С. Єрмоленко, В. Кононенко, Л. Мацько, О. Селіванова, І. Чередниченко та ін.). «Моделювання лінгвістичних здібностей мовця потребує аналізу й розуміння того, у який спосіб він використовує мовне явище і чому вживає (або реалізує) певну мовну сутність саме так, а не інакше» [14, с. 10].

Безпосередній зв’язок мови з мисленням, із механізмом і логікою пізнання, із виформуванням думок і вираженням різних авторських інтенцій у процесі спілкування специфічно відбивається в одиницях і категоріях мови [13, с. 40–41]. На часі – установлення обширу синтаксичних одиниць і їхніх категорій, визначення внутрішньої та зовнішньої ієрархій, специфіки функціювання та динаміки в актах комунікації дотепер залишається *актуальним* у проблематиці теоретичної граматики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій парадигмі доведено ефективність опису синтаксичних одиниць (передовсім речень) у трьох основних аспектах: формально-синтаксичному, семантико-синтаксичному та функційно-комунікативному, а також з огляду на їхні системні взаємозв’язки (Л. Булаховський, І. Вихованець, М. Вінтонів, К. Городенська, Н. Гуйванюк, А. Загнітко, Н. Іваницька, О. Кульбабська, М. Мірченко, І. Попова, В. Русанівський, М. Скаб та ін.). «Усебічне обґрунтування функціональних особливостей синтаксичних одиниць у мовному плані засвідчує зрілість синтаксичної теорії та її спрямованість на пояснення найскладніших синтаксичних явищ. Високий рівень

© Кульбабська О. В., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

абстрагування мовної сфери не ігнорує показників сфери мовлення, а навпаки, уможливлює глибоке пояснення всіх мовленнєвих модифікацій синтаксичних одиниць» [4, с. 20].

До зразків таких мовленнєвих модифікацій належать прості й складні речення-висловлення, що містять фрагментовані компоненти, як-от: *Надивиться і покладе старенька мати фотографію в альбом.* ***Межи своїх синів*** (В. Кушнір); *Іде перелюбник.* ***Для звaби? Для згуби?*** (М. Лазарук). Дослідники обґрунтовано об'єднують їх в окремий тип синтаксичних утворень, на противагу граматичним одиницям [18, с. 285], оскільки вони тісніше пов'язані з текстом (Н. Гуйванюк, П. Дудик, В. Жайворонок, М. Каранська, М. Карпенко, М. Личук, А. Мойсієнко, К. Шульжук та ін.) і зазвичай не побудовані за типовими структурними схемами речень, або «власне-мовними моделями» [3, с. 41]. Пор. уривок зв'язного мовлення: 1. *...І душа непрошена озветься* // 2. *...І душа непрошена озветься.* ***Вміється. Покається. Згорить*** (М. Лазарук). У сфері мови перше речення варто розглядати як цілісне висловлення, структуроване за типовою моделлю N_1 Vf (*душа озветься*). За змістом воно також є самодостатнім і не потребує доповнення або конкретизації. Утім, в авторському мовленні (речення 2) Мирослав Лазарук ужив фрагментований сурядний ряд чотирьох присудків *озветься* (**образно*. «Відповідати на поклик; відзиватися, відгукуватися» [СУМ, т. 5, 1974, с. 498]) + *вміється* (*перен*. «Змочуватися, освіжатися вологою (дощем, росою і т. ін.)» [СУМ, т. 10, 1979, с. 437]) + *покається* («Визнати свою провину, виявляючи жаль з приводу зробленого, того, що сталося» [СУМ, т. 7, 1976, с. 18]) + *згорить* (*перен*. «Передчасно помирати» [СУМ, т. 3, 1972, с. 521]), що репрезентують *градацію* – стилістичну фігуру, утворену внаслідок «розташування послідовно нагромаджених семантично близьких і/або синтаксично однотипних компонентів конструкції в напрямі поступового наростання, посилення (з відповідним наростанням інтонації) інтенсивності їх значення, а частіше – просто емоційно-експресивної характеристики всього висловлення» [20, с. 109; 757]. Фрагментовані компоненти – *Вміється. Покається. Згорить.* – демонструють тісний семантичний зв'язок із першим базовим реченням і з контекстом надфразної єдності взагалі. Постає питання: чи можна їх уважати самостійними одиницями синтаксису – «від крапки до крапки»? Якщо брати до уваги формально-синтаксичні показники речення, то ні; якщо комунікативні ознаки висловлення – так.

Отож у реальному мовленні, з одного боку, реалізуються мовні зразки (речення), а з іншого, з'являються нові синтаксичні явища (висловлення), що поступово можуть увійти до синтаксичної системи.

Не викликає заперечень констатація, що специфіка речень із фрагментованими компонентами зумовлена щонайменше двома чинниками: конситуацією їх уживання та роллю в межах конкретного дискурсу (І. Завальнюк, Ю. Зоріна, Н. Кондратенко, Ю. Невська, С. Шабат-Савка, В. Шинкарук та ін.), а їхнє функціювання зумовлено загальною тенденцією, суть якої полягає в тому, щоб «укоренити для всезагального користування ті чи ті синтаксичні побудови, відібрані (цілеспрямовано або стихійно) мовцями як найпридатніші для позначення або вираження життєво важливих і необхідних понять» [15, с. 8 та ін.], індивідуальних асоціацій, реакцій на почуте або побачене.

У лінгвістичній теорії відбито різні підходи до термінології та витлумачення лінгвального статусу текстових поєднань речень, членованих на компоненти для прагматичного маркування інтенцій мовця як в усному, так і писемному мовленні, що закономірно актуалізує необхідність їх глибокого вивчення.

Постановка завдання. Через те, що в мовленні речення набуває додаткових функцій, об'єднуючись у надфразну єдність (складне синтаксичне ціле), то, «крім суто мовних ознак, воно потребує і додаткових засобів, які б сигналізували про його неізольованість, а отже, входження до тексту» [3, с. 41]. У цьому аспекті ставимо собі за *мету* узагальнити підходи до кваліфікації речень-висловлень із фрагментованими компонентами в українському мовознавстві, дослідити й виокремити їхні особливості з опорою на триаспектність синтаксичного аналізу та сучасні напрями інтерпретації.

Виклад основного матеріалу. Аналіз емпіричного матеріалу засвідчив паралельне вживання різних терміноназв на позначення фрагментованого компонента думки, що з'являється «ніби під час її висловлювання, будучи доповненням до неї, ніби випадковим явищем, а насправді зумовленим свідомим прагненням мовця (автора) розширити, уточнити те, що він сказав (написав) раніше» [7, с. 187]. Відзначимо, що зазначені термінопоняття об'єктивно відбивають різні лінгвістичні напрями й у такий спосіб досить панорамно характеризують досліджуваний мовний феномен. У подальшому викладі спробуємо проаналізувати

трихотомію: *дослідницький напрям* (*аспект*) – *термінопоняття – характерні особливості мовного явища.*

1. Формально-синтаксичний аспект**.** За структурними особливостями всі реченнєві одиниці традиційно поділяють на дві групи: 1) «граматичні речення»: двоскладні, предикативність яких виражають підмет і присудок, та односкладні – з одним головним членом, який не диференціюємо як присудок чи підмет; навколо граматичної основи групуються інші (другорядні, або поширювальні) члени речення; 2) «неграматичні, відносно незалежні речення», що функціюють в умовах контексту або позамовної ситуації та здебільшого не побудовані за чітко визначеними структурними схемами [18, с. 285–286]. Пор.: 1. *І світ не розділений поміж добром і злом, а існує злито, можливо, як ми удвох* і 2. *І світ не розділений поміж добром і злом, а існує злито.* ***Можливо, як ми удвох*** (Б. Бунчук, с. 334).

Результати порівняльного дослідження представлені в таблиці 1.

На підставі виокремлених ознак неграматичних речень мовознавці пропонують такі синонімічні термінопоняття до них: «*еквіваленти* (тобто відповідники, замінники) *речень*» [9, с. 79; 23, с. 146]; «*квазі-речення*» (або несправжні речення), до яких належать вокативні (Мамо!), вигукові (Ай!) і метакомунікативні (Доброго ранку!) [8, с. 108]; «*слова-речення*» [1, с. 105–106; 19, с. 269]; *приєднувальні неповні речення*, або «*приєднувально-видільні речення* (*конструкції*)» [7, с. 185]. Усі ці терміни вживають на означення «різнотипних за внутрісинтаксичною організацією речень, що формуються як додаткові змістові частини попереднього речення, але в контексті виділяються в окреме самостійне речення – повне чи здебільшого неповне двоскладне або односкладне» [там само, с. 185].

Отже, «членування єдиного цілого на окремі компоненти з метою актуалізації останніх та надання їм інформативної викінченості та ситуативної значущості» [8, с. 526] варто розглядати як внутрішньореченнєву синтаксичну інновацію.

2. Семантико-синтаксичний аспект. Речення з фрагментованими компонентами належать до класу асиметричних одиниць, є виявом «незалежності формального та змістового планів організації мовлення» [17, с. 536].

Реалізація їхнього семантичного потенціалу неможлива поза контекстом або ситуацією: предмет мовлення та його ознака зумовлені зовнішніми чинниками, тобто ширшим контекстом – у діалозі, мовленнєвій ситуації. Отож констатація, що через синтаксичну нечленованість вони «не містять у собі значення диференційовано вираженого суб'єкта й об'єкта дії, самої дії, різних ознак, кількостей» [19, с. 289–290], не викликає заперечень. Проте, на нашу думку, неграматичні речення все ж таки виражають вторинну (а може, фразову) предикацію (потенційні суб'єктно-предикатні відношення), оскільки предикативним актом мислення вони виформовують відношення до референта дійсності, а також є засобом репрезентації певної денотативної ситуації [14, с. 416–417], напр.: *І світ* $^{S\,1}$ *не розділений* $^{P\,1}$ *поміж добром і злом, а* [світ $^{S\,1}$] *існує* $^{P\,2}$ *злито. Можливо, як* [існуємо $^{P\,2}$] *ми удвох* $^{S\,2}$. Отже, усі трансформації елементарних простих речень спричиняє не внутрішня будова фрагментованого речення, а зовнішні чинники – зв'язки з іншими реченнями тексту, який у такий спосіб репрезентує сукупність різнотипних предикацій.

3. Ономасіологічний аспект. Будь-яке просте речення, будучи одиницею повідомлення, водночас є і *одиницею номінації* (т. зв. *пропозитивною номінацією*, тобто найменуванням і денотатом до відповідної ситуації події), і *одиницею предикації*, оскільки реалізує відображення пропозитивного імені до дійсності, точніше стосунок відношення названої ситуації до дійсності. На цій підставі дослідники ведуть мову про *дискурсивну номінацію події* як номінацію у формі парцельованого (сегментованого) висловлення, що у формально-

Таблиця 1

Специфіка неграматичних речень у сучасній українській мові

Збіжні ознаки з граматичними реченнями	Відмінні ознаки з граматичними реченнями
1) інтонаційна завершеність і своєрідна ритмомелодика; 2) наявність / відсутність поширювачів структурної схеми та засобів вираження суб'єктивно-модального значення; 3) потенційна можливість бути компонентом складного речення.	1) відсутність граматичного зразка або ж імпліцитна орієнтація на нього; 2) максимальна залежність від формально-семантичної будови структурно основного речення; 3) контекстуальна змінність формальних засобів вираження фрагментованих компонентів, їхнього кількісного показника.

синтаксичному плані належить до простого або складного речення – елементарного та/або ускладненого, утім, речення з фрагментованими компонентами у реальному мовленні є синтаксичними одиницями вищого рівня, ніж просте чи складне речення [5, с. 263; 22, с. 17].

У плані синтаксичної деривації сегментовані висловлення співвідносяться з несегментованими синтаксичними одиницями як похідні від них [5, с. 265]. До того ж перетворення вихідних речень у похідні не заторкує їхньої логіко-денотативної основи, а лише спричиняє істотні відмінності в семантичних і формальних структурах.

Цікавою є думка А. Загнітка, що «в номінативній моделі речення-висловлення потрібно розмежовувати перемінний субстанційний і константний екзистенційний компоненти» [8, с. 139]. Субстанційний компонент – уможливлює варіативність інтерпретації зображуваної ситуації. «Екзистенційний компонент становить «душу речення», окреслює зображувану ситуацію, відмежовує її від інших і водночас забезпечує встановлення існування / неіснування чогось. І це відображення конкретного *виміру ситуації* (курсив наш. – *О. К.*) ґрунтується на різному баченні світу людьми – у річищі своєї рідної мови, тобто сприйняття навколишнього світу детермінується насамперед мовними нормами національного співтовариства, до якого належить певна мовна особистість. Екзистенційний компонент пов'язаний з особливостями національно-когнітивного виміру» [там само].

4. Функційно-комунікативний аспект. Оскільки відносно незалежні висловлення виділяють здебільшого на підставі комунікативного функціювання, їх, на думку І. Слинька, Н. Гуйванюк і М. Кобилянської [18, с. 286], можна трактувати як *комунікати*, що охоплюють комунікати називання та уявлення інфінітивного типу й у формі називного відмінка імені (їх ще дефінують як «називний уявлення / теми», «публіцистичний номінатив», «інформаційний / публіцистичний топік» [10, с. 121–134]); парцельовані комунікати, вказівні комунікати, комунікати звернення тощо [5, с. 264–266].

Зазначені комунікативні одиниці демонструють «функційно-значуще відхилення від типового співвідношення між конструктивною й комунікативною організацією речення: це виокремлення певного відрізка цілісного висловлення у відносно самостійну його частину, яка, однак, не втрачає семантичного й структурного зв'язку з базовою частиною висловлення» [там само, с. 263].

Комунікативно виділені висловлення в загальному змісті події здебільшого є *ремою* [2, с. 145], або *мотивом* (за Ш. Баллі), або *коментарем* (за С. А. Томпсоном, Ч. Н. Лі). «Спосіб розчленування полягає в тому, що рематично виділюваний член речення виноситься за межі основного складу речення й міститься зазвичай у постпозиції (*Он йде Маланка.* ***Мала, суха, чорна, у чистій сорочці, в старенькій свитці*** (М. Коцюбинський))» [2, с. 145]. Отож є цілковиті підстави вважати рематичні частини мікротекстом, який функціонує в складі більшої одиниці текстового рівня [10, с. 65].

Беручи до уваги комунікативно-інтенційний зміст поданих вище речень-висловлень, С. Шабат-Савка визначає їх як *парцельовані комунікати*, що є, по-перше, «способом оформлення думки», зумовленим авторською інтенцією, а по-друге, «стилістично вмотивованим прийомом, оскільки мовці застосовують парцеляцію для увиразнення емоційної наснаги висловлення, порушення звичних інтонаційно-синтагматичних моделей із конкретною метою. Комунікативна інтенція /…/ має інший характер, адже вона перервана, сегментована, пристосована до індивідуально-авторського бачення світу» [21, с. 232].

Комунікативно-інтенційний зміст парцельованих конструкцій (*парцелятів*) увиразнює також пунктуаційно-інтонаційна партитура тексту: для яких характерні інтонаційно-пунктуаційні розриви, спричинені смисловими навантаженням виокремлених компонентів та їх актуалізацією [5, с. 262]. В усному спонтанному мовленні їм притаманна інтонація сегмента й наявність паузи між компонентами, а в писемному мовленні маркером паузи, її диференційної функції є певний розділовий знак – крапка, крапки, знак оклику чи питання [10, с. 62].

Звернімо увагу: актуалізацію парцельованих висловлень комунікант здійснює за допомогою парцеляції як синтаксичної універсалії мовлення та приєднувального зв'язку [17, с. 536; 8, с. 215].

5. Дискурсивний підхід. Текстові поєднання речень із парцельованими (сегментованими) компонентами витлумачують і як «дискурсивне висловлення» (термін уперше обґрунтувала Н. Гуйванюк у стосунку до проблеми формально-семантичних співвідношень у системі синтаксичних одиниць української мови) [5, с. 262].

Дискурсивне висловлення – це окрема цілісна комунікативна одиниця зв'язного мовлення (тек-

сту); «складна семантична й інтонаційна єдність з актуалізаційною паузою для виділення особливо важливих в інформативному плані компонентів; таке висловлення кореферентне з цілісною синтаксичною одиницею – простим чи складним (граматичним) реченням-висловленням» [5, с. 263; 22, с. 3].

З одного боку, такі синтаксичні утворення є одним із виявів нових тенденцій українського синтаксису – тенденцій до розчленованості та аналітизму [8, с. 84], а з іншого, – постаючи способом текстової організації писемного мовлення, вони є наслідком закономірностей і впливу усного мовлення [10, с. 54]. Отже, дискурсивні висловлення можна кваліфікувати як «конструкції розчленованого синтаксису» [11, с.12].

Дискурсивні висловлення ще номінують як *дискурсиви*. «Дискурсиви є передусім засобами організації дискурсу. Таке розуміння дозволяє ширше поглянути на текст і залучає до теорії тексту антропологічний фактор як першорядний, виводить текст із рівня класичної, двовимірної лінгвістики (такої лінгвістики, яка розглядає взаємозв'язок мовець ↔ текст) на рівень тривимірної комунікативної лінгвістики з її основними фігурантами *мовець / комунікант 1* ↔ *текст* ↔ *слухач /читач/ комунікант 2*» [16, с. 67].

Ю. Невська визначає *дискурсивні одиниці* в такий спосіб: «це слова або висловлення, які відносяться до дискурсу або його частини, а не до окремого члена речення і спрямовані на його організацію й реалізацію. Розшифровуючи останню тезу, зазначимо, що дискурсиви не лише структурують дискурс, надають йому логічності й послідовності, а й уможливлюють розуміння авторської позиції, надаючи дискурсу функцію презентації індивідуальної мовної картини світу автора» [там само, с. 76].

6. Лінгвостилістичний аспект у стосунку до речень із фрагменованими конструкціями оперує поняттям «*синтаксична сегментація*», що ґрунтується на критеріях структурної, тематичної та змістової закінченості [6, с. 215], будучи результатом «розбиття тексту на його можливі частини, /.../ теми, /.../ межі яких визначаються субтематичним змістом, інформаційними характеристиками і відповідним мовним оформленням» [12, с. 38]; «*сегментована конструкція*», «*дискретний відрізок мовленнєвого потоку*».

Сегментовані синтаксичні одиниці, виявляючи навмисну членованість тексту, мають стилістичне маркування, а саме виконують функції динамізації, актуалізації, змістового увиразнення, деталізації, експресивізації певного фрагмента висловлення, забезпечують легше його сприймання, надають синтаксичним конструкціям невимушеності та природності [17, с. 536; 11, с. 18; 10, с. 56; 151–158].

Висновки: 1. Складність речення спричинена як відповідністю форми й змісту (симетричні синтаксичні одиниці), так і множливістю незбігів між формою і змістом реченнєвої одиниці під впливом конситуації та ролі в межах конкретного дискурсу (асиметричні синтаксичні одиниці). У цьому аспекті особливої значущості набуває проблема вибору реченнєвих конструкцій із широкого арсеналу виражальних засобів української мови й розуміння того, у який спосіб і за яких умов комунікації мовець використовує те чи те мовне явище, які інтенції реалізовує при цьому, чи досягає передбачуваного результату. 2. Із-поміж багатьох дефініцій речення дослідники акцентують у ньому належність до системи мови, відповідність певному граматичному зразку – структурній схемі чи моделі, а паралельно вказують на тісний зв'язок із процесом мовлення, конкретною ситуацією спілкування, у якому речення набуває реального значення та здатності до модифікування. До таких похідних одиниць уналежнюють прості й складні речення-висловлення, що містять фрагментовані (сегментовані, парцельовані) компоненти. 3. Дослідники обґрунтовано об'єднують їх в окремий тип синтаксичних утворень – «конструкції розчленованого синтаксису», на противагу «граматичним одиницям», оскільки вони тісніше пов'язані з текстом і зазвичай не відповідають типовим структурним схемам речень і не мають постійних реалізацій, хоча зберігають деякі ознаки власне-речень (інтонаційну завершеність і своєрідну ритмомелодику; наявність / відсутність поширювачів структурної схеми та засобів вираження суб'єктивно-модального значення; потенційну можливість бути компонентом складного речення). 4. Незважаючи на стійкий інтерес до формально-синтаксичних, семантико-синтаксичних, функційно-комунікативних і лінгвостилістичних особливостей речень із фрагментованими компонентами, у мовознавчих працях немає їх чітко визначеної дефініції, критеріїв аналізу та класифікації, що, без сумніву, спонукає до *подальшого дослідження і типологізації* зазначених комунікативних одиниць-висловлень у різних дискурсивних практиках.

Список літератури:

1. Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В. Сучасна українська мова. Синтаксис : навч. посібн. Київ : Вища шк., 2005. 270 с.
2. Вінтонів М. Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви : монографія. Донецьк : Донецький нац. ун-т, 2013. 327 с.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : навч. посібник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
4. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : монографія. Київ : Наук. думка, 1992. 222 с.
5. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : монографія. Чернівці : Рута, 1999. 336 с.
6. Дудик П. С. Явища номінації, сегментації та контамінації. *Синтаксис словосполучення і простого речення* : колективна монографія. Київ : Вища шк., 1975. С. 212–221.
7. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови: підручник. Київ : Академія, 2010. 384 с. (Серія «Альма-матер»).
8. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонДУ, 2001. 662 с.
9. Загнітко А. Еквіваленти речення: статус, обсяг і функційна типологія. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. Донецьк : ДонНУ, 2009. Вип. 19. С. 79–91.
10. Зоріна Ю. В. Називний теми і називний уявлення в контексті сегментованих конструкцій поетичного і публіцистичного текстів : монографія. Вінниця : ФОП Рогальська І. О., 2021. 212 с.
11. Івкова Н. М. Фігури експресивного синтаксису в сучасній публіцистичній літературі : автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Харків, 2007. 22 с.
12. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посібн., 2-ге вид., переробл. і доп. Київ : Знання, 2008. 423 с.
13. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : Академія, 1999. 288 с.
14. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 672 с.
15. Личук М. І., Шинкарук В. Д. Ступені фразеологізації речень : монографія. Чернівці : Рута, 2001. 136 с.
16. Невська Ю. В. Дискурсиви в епістолярії М. Куліша: комунікативно-прагматичний вимір : монографія. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2019. 229 с.
17. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
18. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання : навч. посібн. Київ : Вища шк., 1994. 670 с.
19. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис : підручник / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1972. 515 с.
20. Тараненко О. О. Градація. *Українська мова* : *енциклопедія*. Київ : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
21. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : монографія. Чернівці : «Букрек», 2014. 412 с.
22. Шинкарук В. Д. Нариси із синтаксису зв'язного мовлення : теоретичний спецкурс для ун-тів. Чернівці : Рідна мова, 1997. 152 с.
23. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Академія, 2004. 408 с.

Kulbabska O. V. SENTENCES WITH FRAGMENTED COMPONENTS IN THE FOCUS OF CONTEMPORARY LINGUISTIC STUDIES

The article focuses on sentences with fragmented (segmented, parcellated) components, which function as independent communicative units within coherent speech or text. In the syntactic system of the Ukrainian language, such constructions form a complex semantic and intonational unity, characterized by an actualization pause that highlights especially significant informational elements. From a formal-semantic perspective, these utterances are coreferential with integral syntactic units—grammatically simple or complex sentences-statements. It has been determined that sentences with fragmented components, on the one hand, reflect new tendencies in Ukrainian syntax, particularly the tendencies toward segmentation and analyticity; on the other hand, they result from the regularities and influence of spoken language upon written discourse. The study substantiates the hypothesis that discursive utterances may be interpreted as "dissected syntactic constructions" as opposed to "grammatical units", since they are more closely connected with the text and usually deviate from typical structural sentence patterns or stable realizations, while preserving certain sentence-like features (intonational completeness, rhythmical-melodic organization, the presence or absence of structural expanders

and means of expressing subjective-modal meanings, and the potential to function as components of complex sentences). Attention is focused on the peculiarities of such constructions in several aspects: formal-syntactic, semantic-syntactic, onomasiological, functional-communicative, discursive, and linguostylistic. It is concluded that modern linguistic studies lack a clearly defined terminology, analytical criteria, and classification of these units, which encourages further exploration and typologization of such communicative utterances in diverse discursive practices.

Key words: *language, speech, syntax, aspects of syntactic studies, simple and complex sentences, utterance, fragmented component, segmentation, parcelling, authorial intention, discourse practice, function.*

Дата надходження статті: 12.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 811.161.2+81’37
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/05

Рейзіна Ю. В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОГНІТИВНІ СТРУКТУРИ В СЕМАНТИЦІ КОНЦЕПТУ «МЕТА» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено дослідженню номінативних одиниць, що виражають концепт мети в українській мові. Одним з основних завдань сучасної лінгвістичної семантики стало дослідження концептуалізації світу мовою, її лексикою та граматикою, тобто дослідження того, як мова членує світ і як вона його представляє. Ця мовна картина світу – і є уявлення про світ, що стоїть за кожною конкретною мовою. Дослідження мовної семантики стає в рамках такого завдання першим кроком для відтворення фрагментів мовної та, зрештою, й концептуальної картини світу.

Концепт – найменша одиниця концептуальної картини світу, і є одним з видів репрезентації знань. Використовуючи методи дефініційного та концептуального аналізу, зроблено спробу визначити когнітивну структуру концепту «мета» в українській мові, і таким чином описати зміст і складові концепту. Семантичне дослідження номінативних одиниць «мета» та «ціль» дозволили нам виокремити певну структуру концепту «мета», дослідити асоціативні зв’язки, та виявити вплив на розвиток та життя особистості. Було встановлено, що мета виникає на основі потреб, бажання, інтересу, цінностей, емоції, включає в себе досвід, знання, наявні умови, самооцінку, передбачає засоби, спосіб дії, результат, наслідки. Концепт мети, у вигляді «цільової ситуації» має такі складові: ***утворення, постановка мети*** *(з урахуванням оцінки умов для досягнення, можливостей, власних сил),* ***підбір засобів*** *та способів досягнення, застосування* ***дій*** *(зусиль) для досягнення, ідентифікація перешкод (необов’язково), і нарешті, заключний етап:* ***оцінка*** *досягнення мети. Цілепокладання – важлива частина людської життєдіяльності, наявність мети означає якісний бік життя, визначає поведінку та внутрішній стан людини, впливаючи на її самооцінку, самопізнання, ставлення до життя; життя ж без цілі позбавлене сенсу.*

Ключові слова: *метод концептуального аналізу, дефінітивний аналіз, когнітивні структури, мета, ціль, концепт.*

Постановка проблеми. Актуальність даного дослідження зумовлюється необхідністю розширювати наші уявлення про навколишній світ та людину, що віддзеркалюються в системі мови. Вивчення номінативних одиниць, об’єднаних загальним концептом «мета», сприяє формуванню нашого уявлення про створюваний ними фрагмент мовної картини світу. Ця проблема вписується в коло актуальних тем когнітивної семантики та семантичної типології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи когнітивні процеси через призму мовних явищ, когнітивна лінгвістика розглядає мову як частину пізнавальної діяльності людини. Виникнувши в 70-х роках в Америці, одним з головних завдань когнітивної лінгвістики є дослідження функціонування мови з метою пізнання самої людини. Основним семантичним терміном в когнітивній лінгвістиці є концепт, що одночасно є позначенням якогось явища, маючи мовну оболонку, і власне уявленням цього явища в свідомості самого мовця. В українському мовознавстві дослідженням різних концептів займалися такі лінгвісти як С. Жаботинська, Г. Яворська, Т. Радзієвська, О.О. Селіванова та ін.

Як справедливо відмітила О.П. Воробйова в своїй статті, дослідження різноманітних концептів свідчить про формування своєрідної наукової моди, і передбачає, що провідне місце займуть міждисциплінарні концептологічні дослідження [2, с. 54]. І сьогодні когнітивні дослідження давно вийшли за межі власне науки про опис концептів, все більше й більше з’являється тенденцій інтегрувати власне лінгвістику в філософію, психологію, соціологію та інші антропоцентричні науки.

Постановка завдання. Основною метою дослідження є концептуальний аналіз слів ціль і мета в термінах когнітивної семантики, що передбачає вирішення наступних **завдань**:

– аналіз словникових дефініцій та поняттєвий аналіз за довідковими та енциклопедичними джерелами;

© Рейзіна Ю. В., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

– визначення лексико-семантичного оточення слів на основі перших 10 посилань видачі пошукової системи Гугл за запитом: «мета в житті людини» (на липень 2024 року);

– виявлення змісту та складових концепту «мета».

Виклад основного матеріалу. За визначенням «Словника основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики», *«концепт – мінімальна структурна одиниця знання у свідомості людини»* [11, с. 38]. Класичне визначення, започатковане А. Вежбицькою, наділяє його двовимірністю: це об'єкт, що має певне мовне позначення та відображає певні уявлення людини. В більш широкому трактуванні концепт враховує весь оточуючий світ людини, включаючи ментальний: думки, уявлення, знання, досвід тощо. Таким чином, маючи формальне зображення за допомогою мовних засобів, та проходячи крізь призму людської свідомості, концепт – є основним джерелом пізнання, усвідомлення фрагментів дійсності, і, відтворенням мовної картину світу. За словами Хорошун, «з концептів складається семантичний простір конкретної мови, а за семантичним простором можна судити про структуру знань» [20, с. 158]. З чого складається сам концепт, яка його структура? Знову звернувшись до статті Хорошун, побачимо, що «організація концепту складна і включає в себе поняттєві й культурні складники: вихідну форму (етимологія), основні змістові ознаки, конотації (асоціації та оцінки)» [20, с. 159]. За даними Словника, «аналізуючи значення мовних одиниць, що репрезентують концепт, можна дослідити та визначити його зміст і структуру» [11, с. 40]. В більш широкому сенсі, як зазначає М.М. Полюжин, «концептуальний аналіз спрямований на виявлення змісту концептів, формалізацію того, що притаманне інтуїції та наявне в колективному несвідомому й виражається мовленням» [13, с. 85–86].

В картині світу, що представлена в природній мові, поняття мети займає одне з центральних місць, поруч з «потребами» та «діяльністю». Ціль є організуючим початком великого комплексу понять, що належать до людських справ.

Проаналізуємо концепт «Мета», базуючись на даних словників, які на думку Анатоля Франса є «всесвітом в алфавітному порядку». Тобто словники – це вербалізація людських уявлень про світ, і є певним чином упорядкованою картиною світу.

За походженням, слово «**мета**» в першому значенні – запозичення з латинської мови, що означає *«ціль, межа; фініш, старт (початковий і кінцевий стовпи на іподромі), споріднене з лит. «кіл, жердина; стовп»*. В другому значенні «мета» – *край земельної ділянки, поля; місце на кінціораного поля, де плуг викидає скибу* [4, с. 447].

Аналіз словникових дефініцій. **МЕТА**.

– Те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль (у 2 знач.) Заздалегідь намічене завдання; задум (у 1 знач.) Ма́ти на мети́ <Ма́ти мето́ю (ці́ллю)> див. ма́ти2; Осяга́ти / осягну́ти (осягти́) [свою́] мету́ [ціль] див. осяга́ти; Ста́вити / поста́вити (покла́сти) [собі́] мето́ю (за мету́) див. ста́вити [17, с. 683].

– Те, у чому людина бачить кінцевий результат своїх або чиїхось дій, чого вона прагне. З метою чогось – для чогось. Мати на меті, ставити за меті – прагнути досягти чогось. • ціль [19, с. 516].

– Те, що хтось намагається осягнути, здобути, до чого прямує • досягти мети, мати спільну мету [з лат. теїа «ціль, межа; фініш, старт»]. Син. Ціль [6, с. 236].

– Мета виправдовує (освячує) засоби. Мети досягнуто [1, с. 626].

– прямувати; наближатися; мрія; важливість; наблизитися; здобувати; наближати; покликання; самостійність; спромагатися; ставати; бажаний; бажано; бачення; бідніти; важливий; вибір; вибрати; вимога; віддалятися; головне; життя; здобуток; зірка; змогти; йти; недарма; обов'язково; обов'язок; перемагати; перемогти; поклик; почуття; свобода; стати; стриманість; терпіння; усвідомити; хотітися; цікавитися; щастя [10, с. 218].

– усвідомлений образ передбачуваного бажаного результату, на досягнення якого спрямована дія людини; заздалегідь уявлюваний результат свідомої діяльності. Мета завжди свідома [24, с. 246].

ЦІЛЬ *– запозичене із середньоверхньонімецької мови через посередництво польської «мішень, мета»* [5, с. 258].

– образ майбутнього, бажаного результату людської діяльності. Ц. є безпосереднім спонукальним мотивом діяльності людини, що визначає і мобілізує її волю. Процес формування і реалізації Ц. називається цілепокладанням [20, с. 706].

Предмет, місце, істота, мішень, куди спрямовується постріл, удар, кидок тощо. 2. Мета; чого прагнуть, чого намагаються досягти. Мати ціль – мати на меті (метою) [19, с. 864].

– місце, пункт, в який треба влучити, стріляючи з чого-небудь або кидаючи чим-небудь • снаряди падали в ціль, влучити в ціль, 2, перен, те, до

чого прагнуть, чого намагаються досягти • ціль життя. Син. Мета [6, с. 516].

Предмет, істота або місце, куди спрямовують постріл, кидок, удар і т. ін. Те саме, що мішень [18, с. 235]*;*

– прямувати; вразити; наблизитися; вражати; спрямувати; бажання; важливість; витриманий; витримано; здобути; зірка; йти; можливість; наближати; наближатися; побачити; поклик; правий; тримати; хотіти [10, с. 436].

Таким чином, завдяки аналізу словникових даних, можемо виокремити наступні риси: межа, фініш, старт, кіл, жердина, стовп, мішень, намічене заздалегідь завдання, намір, задум, кінцевий результат своїх або чиїхось дій, план, зміст (життя), головне, важливе, життя, здобуток, зірка, мрія, перемога, свобода, щастя. Наявність мети передбачає засоби досягнення, терпіння, самостійність. Щось роблять з метою, тобто для чогось. Мета може бути спільною. Мета свідома. Мету осягають, мають, ставлять, покладають. До мети прагнуть, прямують, наближаються, віддаляються. І, врешті-решт, мети досягають або її здобувають.

Ціль має іншу етимологію, ніж мета: мішень, місце, предмет, в який стріляють, кидають або б'ють, майбутній бажаний результат людської діяльності. Ціль мають, її прагнуть, бажають, бачать, хочуть, тримають, до неї прямують, наближаються, та досягають або здобувають. Вона важлива, бажана, можлива, права, зірка. Ціль життя.

Дуже чітко прослідковується метафоричний переніс ситуації, в якій хтось цілить в об'єкт, з ситуацією цілепокладання. Назвемо наш концепт «цільова ситуація», та спробуємо визначити складові такої ситуації.

В цільовій ситуації є **суб'єкт** (дійова особа), який бачить перед собою якусь межу, стовп, мішень, до якої він повинен дістатися або влучити. При цьому влучити у щось можна лише роблячи якісь зусилля для цього (кидати, стріляти, бити, йти, рухатися). При цьому суб'єкт бажає отримати цей результат, і, попередньо оцінивши ситуацію, і передбачивши засоби досягнення, розуміє, що міг би його досягти.

Один суб'єкт може мати **одну** або **кілька цілей**. Як в тирі, вони перед очима (тобто усвідомлені і бажані), вони різні за розміром, кольором, матеріалом, на різній відстані тощо (різний зміст мети). Мета виходить з емоційного стану суб'єкта, його уяви і бажання, це складова його інтимної сфери. *Ціль має резонувати в душі людини, інакше не виникне мотивації для її здійснення, треба слухати свій внутрішній голос, ніхто окрім самої людини не знає, що для неї краще* [25]. Ціль не видно зовні, вона може бути прихована від оточуючих (*приховати справжні цілі),* але ця ціль справжня та ціннісна лише для того, хто її собі ставить, адже *для досягнення мети необхідно вміти розуміти свої бажання, потреби, цінності* [8]; це має *принести задоволення* [9].

Якщо **цілей декілька**, вони дискретні, кожна з них матиме свій набір елементів для досягнення. Цілі можуть бути найголовнішими, чіткими, справжніми, туманними, чоловічими або жіночими, безглуздими, життєвими, на рік, остаточними, найвищими, правильно поставленими, глобальними та локальними, кінцевими, масштабними та проміжними, актуальними. *Цілей може бути безліч* [25].

Різні суб'єкти можуть мати однакову, *схожу* [22] мету. Але виходять з різних передумов, роблять різні оцінки підбору засобів, і, врешті-решт, кінцевий результат у кожного буде свій власний. Наприклад, мета кожної жінки – мати сім'ю, але чи всі жінки матимуть однакові результати?

Загальну (або спільну) мету може мати **необмежена кількість суб'єктів**. При спільній меті суб'єктом ситуації цілепокладання буде організація, спільнота. Таким колективним суб'єктом може виступати громада, партія, країна, цілий світ, що складаються з конкретних людей, для яких певна поставлена мета має цінність. Також ціль може бути *продиктована трендом або іншою людиною* [16]. І тільки усвідомлена і бажана ціль кожним суб'єктом групи, призведе до того, що цей суб'єкт застосує власних зусиль для досягнення спільної мети. Полюючи на одного звіра, всі мисливці мають певну ціль, засоби, бажання та способи полювання. Якщо мисливець не має бажання, або рушниці, він не буде робити нічого, аби спряти досягненню цілі. Дуже часто такими цілями є абстрактні цілі: наприклад, *мир на землі*.

Концепт цілі – це цілеспрямована діяльність, що має початок (постановку цілі), розвиток, кінець (оцінка результату). Ціль дуже тісно пов'язана з психологією людини. Як зазначає Шапар, «утворення або виникнення мети – центральний момент у ході виконання дії і головний механізм формування нових дій» [24, с. 247]. Отже, будь які дії людини спричинені виникненням певної цілі. Як виникає мета з точки зору психологічних процесів? За даними того ж психологічного словника: «Основа формування мети в людини – її пред-

метно-матеріальна, трудова діяльність, спрямована на перетворення оточення» [24, с. 247].

Мета – стимул для дії, це старт, ціль виникає в просторі мислі та уяви. Ціль – усвідомлення бажаного майбутнього результату дії, об'єкт бажання. Це перший етап – **утворення мети:** *ставити собі метою, поставити за мету, мати на меті, знати ціль, визначити мету, мати ціль*. На цьому етапі відбувається оцінка умов та самого себе, своїх власних можливостей, без цього неможливо поставити собі мету. З постановкою цілі, таким чином, пов'язані процеси самопізнання особистості, її самосвідомості, самооцінки [12, с. 95]. Один з інтернет-ресурсів радить вибрати ціль, ***яка дійсно надихає та змушує усміхатись*** [3]. Для досягнення мети необхідно передбачити: *здоров'я, зв'язки, освіта та цілеспрямованість* [7]; *знати свої сильні сторони і вміти працювати в задоволення* [8]; *бути впевненим в собі, мати позитивну самооцінку, знати собі ціну, мати мужність і силу, розум* [8]. В статті «12 кроків» автор стверджує що ***не потрібно знати на самому старті, "як" ви збираєтесь досягати мети. Просто прийміть рішення. "Як" з'ясуєте по дорозі*** [3].

Засоби – близький супутник мети. Саме усвідомлення наявних засобів може призвести до постановки мети. Адже не маючи рушниці, навряд чи комусь прийде в голову піти на полювання. В мішень, не маючи відповідних засобів (патронів, наприклад, певного калібру для полювання на ведмедя) неможливо влучити. Об'єктивно оцінивши засоби і можливості, що наявні (або необхідно знайти) для досягнення мети, можемо приступати до її виконання (відправлятися на полювання). «*Йти по трупах, засоби виправдовують цілі, бачити ціль, зробити план дій, намацати стратегію руху* [7]; *тримати мету завжди перед очима* [3]; *чітко бачити картинку своєї мети* [3]; *мати підтримку родини або близьких* [3]; *скласти план реалізації* [23], а якщо не знають, як на практиці це можна реалізувати, то *така мета – туманна* [9].

Зародившись в емоційній сфері, при оцінці можливостей, може виникнути розуміння, що це *недосяжна мета*, *нереальна ціль*.

Коли ціль усвідомлена, бажана, об'єктивно обумовлена, передбачає засоби і способи її досягнення, отримання результату, суб'єкт приступає до її **досягнення**. В той же час відбувається і оцінка термінів її досягнення, конкретизація, пріоритетність: *велика ціль, головна мета, кінцева ціль; найголовніша мета, цілі на рік або на цей тиждень, мета життя, остаточна мета, найвища мета.*

Ціль – це напрямок, до якого прямують, якого досягають. Отже, одна з головних рис концепту – наявність шляху, рух вперед, дії. Ідея шляху до пункту призначення кінцевої точки підкреслюють вирази: *йти, прямувати до цілі*. *Мета – труд, рух* [7]. Численні автори інтернет-ресурсів радять: *розбити досягнення мети на керовані кроки, і щодня просуватись вперед* [3]; *не стояти на місці, працювати, йти вперед* [22]; *найголовніший етап – дії, реалізація мети – результат роботи* [23]; *наявність мети – вектор руху* [25]; *докладати максимум зусиль* [25]; *цілі ведуть по життю за потрібною стежкою, це маршрут до успіху, мати мету – йти своєю дорогою, не збитися зі шляху* [23].

А рух без цілі – означає *бродіння, хаотичне пересування, людина без цілі – корабель, що збився з маршруту* [25]; *Без цілей життя схоже на хаос, на низку випадкових подій, які ми не можемо контролювати* [16]. Більше того, відсутність мети в житті асоціюється з відсутністю сенсу жити: *Життя без цілі – безглузде* [9]; *відсутність цілей викликає деградацію* [25], а наявність мети в житті – *найголовніша з усіх життєвих цілей*, *коли є ціль – більше хочеться жити* [7]; *людина живе заради мети* [22]; *мета дає сенс життя, змінює настрій і характер* [23]; *ціль наповнює життя змістом* [25].

Дії – головний партнер мети, відсутність дій (не дії) передбачає відсутність мети. Можна запитати: з якою метою (для чого) ти ореш або полюєш? Але питання «з якою метою (для чого) ти не ореш або не полюєш?» – вже питання про причини, а не цілі.

Образ шляху передбачає і зустріч з **перешкодами**, обхід або подолання перешкод, помилковий маршрут, глухий кут: *протистояти обставинам і забобонам оточуючих* [8], вираз *бачу ціль – не бачу перешкод.* Після усвідомлення перешкод або інших причин, може відбутися коректування цілі: *змінити неактуальну мету – вибрати новий маршрут* [25].

Мета – це не тільки початок і старт, разом із тим, це й її реалізація, кінець, фініш, і проектується в майбутнє.

Останній етап – оцінка результату. Ми або досягаємо мети, або ні. Досягнувши мети, людина переключається на досягнення інших, або ставить собі нову. Не досягнувши, корегує, шукає нові шляхи для досягнення, або відмовляється від неї.

Ціль відіграє важливу роль у процесі самореалізації. Вона формує усвідомлене ставлення людини до своєї життєдіяльності [12, с. 94]. Наявність мети – загалом позитивно характеризує людину, и її відсутність – негативно. *Людина-пустушка не має цілі в житті*, *а людина з ціллю – людина з особистісним потенціалом, яку поважають* [7]; *люди з ціллю живуть ефективніше, більш повноцінно, досягають більшого* [7]; *людина, маючи ціль, вирушає в дорогу до себе* [8]; *мета дає сенс життя* [23]; *ціль наповнює життя змістом* [25].

Висновки. Ціль – один з найважливіших елементів людської діяльності. Завдяки дефініційному та концептуальному аналізу було визначено наступні складові цільової ситуації:

Утворення цілі

– постановка цілі

– оцінка можливостей

– підбір засобів, методів і шляхів по досягненню цілей

– дії по реалізації цілі

– усвідомлення (ідентифікація) перешкод (може з'являтися на будь-якому етапі або не з'явитися взагалі)

– подолання перешкоди (якщо є)

– оцінка результату

Було також визначено, що ціль має дуже тісний зв'язок з людською особистістю, а саме є не тільки рушійною силою всього, що робить людина, а й є визначенням її ставлення до життя. Досягнення цілі не тільки впливає на самооцінку, а є осмисленням сенсу життя.

В подальших дослідженнях планується зробити компаративний аналіз концепту «мета» в українській та французькій мовах.

Список літератури:

1. Береза Т., Зубрицька І., Зелений Ю. Мова – не калька: словник української мови. Львів : Апріорі, 2015. 664 с.

2. Воробйова О. П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки. *Вісник КНЛУ. Сер. Філологія*. 2011. С. 53–64. URL: https://uaclip.at.ua/kontseptologiyavisnik2011pdf.pdf (дата звернення: 25.10.2025)

3. Дванадцять кроків для досягнення омріяної цілі. URL: https://life.pravda.com.ua/society/2017/07/09/225129/ (дата звернення: 23.10.2025)

4. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 3: Кора–М / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К.: Наукова думка, 1989. 552 с.

5. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 6: У–Я / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К.: Наукова думка, 2012. 864 с.

6. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо, 2002. 543 с.

7. Козлов Н. І. Мета в житті. URL: http://psychologis.com.ua/cel_v_zhizni.htm (дата звернення: 23.10.2025)

8. Лепіліна А. 50 цілей в житті людини. URL: https://goal-life.com/uk/page/goals/50-ciley (дата звернення: 23.10.2025)

9. Ліщук М. Як визначити найголовнішу мету в житті та реалізувати її? URL: https://surl.li/fptylq (дата звернення: 23.10.2025)

10. Мартінек С. В. Український асоціативний словник. У 2 т. Т. 2. Від реакції до стимулу. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 468 с.

11. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 196 с.

12. Муляр В. І. Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософсько-логічний аналіз). Житомир: ЖІТІ, 1997 р. 214 с.

13. Полюжин М. М. Типологія й аналіз концептів. *Іноземна філологія*. 2009. Вип. 121. С. 80–89. URL: https://surl.li/rafhsn (дата звернення: 23.10.2025)

14. Сайчук В. Мета людського життя. URL: https://surl.li/qrlyrt (дата звернення: 23.10.2025)

15. Свідки Єгови. Чи наше життя має мету? URL: https://surl.li/dysbqk (дата звернення 23.10.2025)

16. Сінькевич М. Як ставити цілі та досягати їх? URL: https://surl.li/kvjazn (дата звернення: 23.10.2025)

17. Словник української мови. В 11 т. (Ред. Колегія: акад. АН УРСР І.К. Білодід та ін.). К.: Наукова думка. Т. 4, 1973.

18. Словник української мови. В 11 т. (Ред. Колегія: акад. АН УРСР І.К. Білодід та ін.). К.: Наукова думка. Т. 11, 1980.

19. Тлумачний словник української мови: Понад 12 500 статей (близько 40 000 слів) / За ред. д-ра філологічних наук, проф. В. С. Калашника. 2-ге вид., випр. і доп. Х.: Прапор, 2005. 992 с.

20. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. – Київ: Абрис, 2002. 742 с.

21. Хорошун О. О. Концепт як основне поняття когнітивної лінгвістики. *Вісник Житомирського державного університету*. Випуск 49. Філологічні науки, 2010. С. 158–161. URL: http://eprints.zu.edu.ua/4089/1/Vip_49_32.pdf (дата звернення: 23.10.2025)

22. Хохлова В. Яка мета вашого життя. URL: https://ij.ogo.ua/suzh/yaka-meta-vashogo-zhittya/ (дата звереннння: 23.10.2025)

23. Чому життєва мета така необхідна людині. URL: https://surl.li/ztrjjc (дата звернення: 23.10.2025)

24. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с. URL: https://archive.org/details/psyxoloh2007 (дата звернення: 23.10.2025)

25. Що таке цілі в житті людини і які бувають? URL: https://surl.li/qicbwj (дата звернення: 23.10.2025)

Reizina Yu. V. COGNITIVE STRUCTURES IN THE SEMANTICS OF THE CONCEPT “GOAL” IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article is devoted to the study of nominal units expressing the concept of «goal» in the Ukrainian language. One of the main tasks of modern linguistic semantics is to study the conceptualization of the world by a language, its vocabulary and grammar, i.e. to study how a language divides the world and how it represents it. This linguistic picture of the world is the idea of the world behind each particular language. The study of linguistic semantics becomes the first step in this task to reconstruct fragments of the linguistic and, ultimately, the conceptual worldview.

A concept is the smallest unit of the conceptual picture of the world and is one of the types of knowledge representation. Using the methods of definitional and conceptual analysis, an attempt is made to determine the cognitive structure of the concept "goal" in the Ukrainian language, and thus to describe the content and components of the concept. The semantic study of the nominative units "goal" and "purpose" allowed us to identify a certain structure of the concept of "goal", to investigate associative relations, and to identify the impact on the development and life of a person. It was found that the goal arises on the basis of needs, desire, interest, values, emotions, includes experience, knowledge, existing conditions, self-esteem, provides for means, method of action, result, and consequences. The concept of a goal, in the form of a "goal situation," has the following components: formation, goal setting (taking into account the assessment of conditions for achievement, opportunities, and own strength), selection of means and methods of achievement, application of actions (efforts) for achievement, identification of obstacles (optional), and finally, the final stage: evaluation of goal achievement. Goal-setting is an important part of human life; having a goal means a qualitative aspect of life, determines a person's behavior and internal state, influencing his or her self-esteem, self-knowledge, and attitude to life; life without a goal is meaningless.

Key words: *method of conceptual analysis, definitive analysis, cognitive structures, purpose, goal, concept.*

Дата надходження статті: 26.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 811.161.2’272(477.87):271.4-735 Д.Няраді
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/06

Шаркань В. В.
Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

«ВІСНИК МУКАЧІВСЬКОЇ ЕПАРХІЇ В ЧЕХО-СЛОВАЦЬКІЙ РЕПУБЛИЦІ» ЯК ВИРАЗНИК МОВНО-НАЦІОНАЛЬНИХ ІДЕЙ Д. НЯРАДІ

У статті проаналізовано «Вісник Мукачівської епархії в Чехо-Словацькій Республиці» (1938–1939 рр.) як джерело, що відображає мовно-національну програму єпископа Діонісія Няраді. Дослідження базується на всіх семи випусках видання. З’ясовано, що «Вісник…» слугував утвердженню української ідентичності й інтеграції Мукачівської єпархії в загальноукраїнський духовно-культурний простір. Проаналізовано пастирські послання й розпорядження єпископа, у яких він, ідентифікуючи себе як син українського народу, послідовно утверджував ідею єдності русинів-українців і підкреслював спадкоємність від часів хрещення Русі. Особливу увагу приділено мовним поглядам Д. Няраді: єпископ видавав «Вісник…» українською літературною мовою з використанням фонетичного правопису, а також давав настанови духовенству щодо необхідності досконалого володіння мовою як інструментом ефективного проповідування й катехизації. Розглянуто кроки єпископа, спрямовані на культурну консолідацію з Галичиною, зокрема передрук пастирського листа галицьких єпископів і рекомендації щодо використання львівських шкільних підручників і релігійних видань. Зауважено, що Д. Няраді відкрито підтримував державотворчі процеси в Карпатській Україні, закликаючи до молитов за владу «новонародженої держави» й організовуючи урочисті богослужіння з нагоди відкриття першого сойму. На прикладі гострої реакції єпископа на спротив частини духовенства щодо поширення українськомовної преси порушено питання ідеологічних протистоянь усередині єпархії між українським, проугорським та русофільським напрямами. Зроблено висновок, що «Вісник…» є свідченням короткотривалої, однак рішучої спроби церковної реформації, спрямованої на гармонізацію релігійного життя з процесами українського націєтворення, які були обірвані 1939 року угорською окупацією.

Ключові слова: *українська мова, Діонісій Няраді, Карпатська Україна, періодика, історія української преси, Мукачівська греко-католицька єпархія.*

Постановка проблеми. Після першого Віденського арбітражу понад 12% території Підкарпатської Русі, на якій було 97 населених пунктів, зокрема й міста Ужгород, Мукачево, Берегово, відійшло до Угорщини [3, с. 527]. Мукачівська греко-католицька єпархія була розділена між двома державами. Єпископ Олександр Стойка залишився в Ужгороді, відмовившись переїхати до нового адміністративного центру – Хуста. Керувати частиною єпархії, що залишилася в Чехо-Словаччині, призначили крижевацького єпископа Діонісія Няраді (1874–1944). Виходець із родини українських переселенців у Воєводині, він мав чітку проукраїнську позицію. Після здобуття докторського ступеня з теології в Загребі він зробив швидку кар’єру, очоливши греко-католицьку семінарію, де працював ректором з 1902 року. У 1914 році Д. Няраді став апостольським адміністратором, а з 1915 року – єпископом Крижевацьким, керував єпархією в умовах Першої світової війни й повоєнного часу. Важливим етапом його діяльності стало адміністрування Пряшівської єпархії (1922–1927), де послідовно відстоював проукраїнську позицію [8; 1]. Тож його походження, досвід управління в кризових політичних умовах і чітка ідеологічна позиція стали ключовими факторами, що зумовили його призначення апостольським адміністратором у Карпатській Україні.

Одним із перших кроків Діонісія Няраді на посаді керівника Мукачівської греко-католицької єпархії в Хусті стало заснування офіційного друкованого органу – «Вісника Мукачівської епархії в Чехо-Словацькій Республиці» (далі – «Вісник…»). Перший номер видання був підготовлений за дуже короткий час після приїзду Д. Няраді до Хуста: пастирське послання до духовенства й вірних, вміщене в № 1 за 1938 рік, датоване «в навечіря Входа в храм Пр. Богородиці 1938 р.», тобто 3 грудня. Урочистості з нагоди того, що Хуст став єпархі-

© Шаркань В. В., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

альним престольним містом, відбулися наступного дня – 4 грудня [5, с. 214]. Останнє число (№ 5 за 1939 р.) датоване 10 березня 1939 року. Усього вийшло 7 випусків (2 в грудні 1938 р., 5 упродовж січня – березня 1939 р.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі знаходимо порівняно небагато згадок про «Вісник…». Історик І.М. Ліхтей у статті «Єпископ Діонісій Няраді і Карпатська Україна (листопад 1938 – березень 1939)» зауважив, що «Вісник…» почав виходити з 1 січня 1939 року, було видано 5 номерів. Проаналізувавши діяльність Д. Няраді, дослідник дійшов висновку, що за коротке пастирське правління єпископ «здійснив ряд заходів, спрямованих на організаційне зміцнення Греко-католицької церкви у Карпатській Україні» [8, с. V]. Професор М.М. Вегеш зауважував, що через вісник Д. Няраді підтримував контакт із духовенством [1]; у публікації М.М. Вегеша й М.Ю. Токаря [2] також ідеться про те, що перший номер видання побачив світ 1 січня 1939 року в Хусті і всього було опубліковано п'ять випусків; автори загалом окреслили зміст вісника: у ньому друкували звернення єпископа до священників та вірників, відомості про життя єпархії тощо [2, с. 140]. В.В. Кічера використав «Вісник…» як джерело інформації про перенесення богословської семінарії з Ужгорода до Оломоуця [7, с. 93]. В.В. Ґабор у контексті аналізу періодичних видань Карпатської України в оцінці західноукраїнської преси зарахував «Вісник…» до тематичної групи релігійно-виховних видань – поруч із «Благовістником Пресвятого Серця Христового» [6, с. 54].

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати мовно-національні ідеї єпископа Діонісія Няраді в період його адміністрування єпархією з центром у Хусті (на основі публікацій «Вісника Мукачівської епархії в Чехо-Словацькій Республіці»).

Виклад основного матеріалу. «Вісник…» належить до раритетних видань: нам не вдалося його відшукати в державних бібліотеках. Така доля спіткала чимало газет і журналів періоду автономії та незалежності Карпатської України: частина накладу могла бути знищена під час угорської окупації та подальших воєнних дій, частина – з приходом радянської влади на Закарпаття. Уже в перші роки «радянізації» краю тільки з монастирських і церковних бібліотек було конфісковано близько 10 тисяч примірників різних релігійних видань, а загалом – понад 120 тисяч примірників [9, с. 171].

Оскільки «Вісник…» був єпархіальним відомчим виданням, його розповсюджували переважно серед духовенства. Тож газета вціліла в приватних колекціях, зокрема в архіві о. С. Бендаса, який у час правління єпископа Д. Няраді в Хусті був парохом у с. Новоселиця на Тячівщині. Хоч о. С. Бендас мав проугорські погляди й не був прихильником Карпатської України, однак зберіг у своєму архіві для майбутніх поколінь і це українськомовне видання. Священник В. Гаранджа опублікував на сайті «Чтиво» п'ять випусків «Вісника…» за 1939 рік із колекції о. С. Бендаса, а також два випуски за 1938 рік, що їх оцифрував самостійно [4], тож для ширшого кола дослідників стали доступними примірники вісника й за грудень 1938 року, які раніше не були об'єктом детального наукового вивчення.

«Вісник…» містить пастирські послання до духовенства й вірників єпархії, розпорядження щодо літургійного життя й катехизації, настанови священникам, інформацію про призначення й переміщення парохів, про фінансові справи єпархії тощо. Видання публікували українською літературною мовою з використанням фонетичного правопису.

Перший номер «Вісника…», виданий у Хусті 1938 року, містить інавгураційне звернення новопризначеного апостольського адміністратора. Це не просто формальне привітання Д. Няраді, а своєрідний маніфест, що окреслив засадничі принципи, яких єпископ дотримувався. Найважливішим ідеологічним маркером у тексті є національна самоідентифікація єпископа й визначення національної належності місцевого населення: «Я, як архипастир тих Русинів-Українців в Югославії і як син того самого народу, вже довгі роки слідив і цікавився життєм не лиш релігійним, але і національним моїх братів на Підкарпатті»[1] («Вісник…», 1938, № 1, с. 2). Д. Няраді вживає етнонім-композит «русини-українці», а народ називає «русько-українським» («Вісник…», 1938, № 2, с. 7), утверджуючи ідею спадкоємності від часів Русі й водночас наголошуючи на нерозривній єдності українців у різних історичних регіонах.

Єпископ зосереджує увагу не лише на релігійному, а й національному вимірі: це мало стати сигналом для духівництва, що церква під проводом нового апостольського адміністратора братиме активну участь у процесах національного будівництва. На початковому етапі становлення

[1] У цитатах зберігаємо мовні, орфографічні й пунктуаційні особливості оригіналу.

автономії краю Д. Няраді не стає осторонь державотворчих процесів і закликає вірян, щоб «у своїх молитвах випрошували благословення для цілого нашого народу, а передусім для тих, в чиї руки Боже Провидіння поставило керму нашої держави і нашого народу» («Вісник…», 1938, № 1, с. 4).

Ідею єдності народу по обидва боки Карпат через спільну історію та віру Д. Няраді утверджує і в наступних випусках газети, акцентуючи на спільному духовному корінні з часів хрещення Русі: наш народ прийняв християнство з князем Володимиром Великим («Вісник…», 1938, № 2, с. 1). Д. Няраді вирішив не писати окремого послання з нагоди 950-ліття хрещення Русі, а передрукувати й проголосити для своєї єпархії пастирський лист, виданий греко-католицькими єпископами Галичини: «Щоб і наш народ не лишився обильних овочів і ласк Божих і міг участвувати в великих торжествах многоміліонового нашого народу, подаю до відома нашим вірним архипастирський лист Епископату Галицької Провінції, котрий то архипастирський лист я принимаю за свій й оцим його проголошую й приказую цей архипастирський лист на слідуючу неділю вірним перечитати і більше разів потолкувати» («Вісник…», 1938, № 2, с. 7). Такий крок став символічним жестом, що демонстрував духовну й ідейну єдність церковних провідників Галичини й Закарпаття («Вісник…», 1938, № 2, с. 7–12). Заклик купувати й використовувати в ювілейних заходах книги, видані у Львові («Вісник…», 1938, № 2, с. 14), мав сприяти не тільки духовній, а й мовній консолідації.

Важливим кроком у напрямку поглиблення мовно-культурних зв'язків між Карпатською Україною та Галичиною стало розпорядження Д. Няраді про використання в народних школах посібників, виданих у Львові («Вісник…», 1939, № 1, с. 4). У розділі «Бібліоґрафія» ординаріат рекомендував для парафіяльних бібліотек й інші галицькі книги («Вісник…», 1939, № 1, с. 12).

Єпископ Д. Няраді в різдвяному посланні 1939 року зауважив, що майбутнє й незнищенність «нашої новонародженої держави, Карпатської України» залежить від віри народу в Христа та сумлінного виконання кожним своїх обов'язків («Вісник…», 1939, № 1, с. 2). У розпорядженні про катехизацію та проповідництво єпископ доручив духовенству використовувати видання проповідей українською мовою – така праця, на думку Д. Няраді, мала не тільки поглибити релігійну свідомість, а й зміцнити національні інституції, зокрема «Просвіту», а також захистити народ від «большевицької науки» («Вісник…», 1939, № 2, с. 14–16).

У своєму пастирському посланні до духовенства, опублікованому в четвертому номері «Вісника…» за 1939 рік з нагоди Великого посту, Д. Няраді вплітає до духовних настанов міркування щодо національної та мовної ідентичності священника. Єпископ зазначає, що душпастир не має права ігнорувати суспільне життя й повинен гармонізувати свою церковну діяльність «з діяльністю на громадянському полі» («Вісник…», 1939, № 4, с. 30–31). Він наголошує на обов'язку священника служити своєму народові: «Ніодному душпастиреві не вільно йти проти животніх інтересів свого народу і своїх вірних, над котрими Бог його поставив» («Вісник…», 1939, № 4, с. 30).

Особливо гостро Д. Няраді порушує питання мови: «До успішного проповідання треба знати мову, котрою маємо проповідати, а мови навіть рідної треба вчитися. Не вдоволятися нам кількома фразами, зачепненими з канцелярійного лєксикону, а треба засвоїти собі великий засіб слів, щоби ними виразити ті глибокі і тяжкі правди, що їх маємо голосити. Сумне воно булоб явище, якщо неодин селянин мавби краще знання своєї мови і своєї літератури, як його душпастир» («Вісник…», 1939, № 4, с. 32). Тож єпископ визначає володіння сучасною українською літературною мовою не просто як ознаку освіченості, а як пастирський обов'язок.

В останньому номері «Вісника…», який датований 10 березня 1939 року, опубліковане розпорядження Д. Няраді відслужити в усіх церквах урочисту службу Божу з нагоди «святочного отворення» першого сойму Карпатської України («Вісник…», 1939, № 5, с. 40–41). Звертаючись до духовенства й вірян, єпископ наголосив: «Не мушу пригадувати, яке велике значіння має сойм і які великі впливи може мати він не лише на стан держави, але й на стан Церкви, та релиґії. Всі священики й вірники повинні в цих великих днях горячо молитись і випрошувати в Г. Бога обильних ласк і світла Божого для членів нашої влади й першого нашого сойму, котрі мають видавати закони відносно державного життя, але й відносно Церкви» («Вісник…», 1939, № 5, с. 40).

Серед усіх текстів, що були опубліковані у «Віснику…», мабуть, найгострішим є останній – «Справа поширення католицької преси». У ньому розкрито внутрішній конфлікт у Мукачівській єпархії та водночас продемонстровано рішучість єпископа Д. Няраді у відстоюванні свого курсу. У публікації йдеться про те, що деякі священники

«завернули назад» безкоштовні примірники часопису «Благовістник», які були розіслані за дорученням єпископа, щоб «Впр. Отці Духовні ті числа показали й роздали своїм вірникам і заохочували їх до читання та до передплати» («Вісник…», 1939, № 5, с. 41). Очевидно, у такій формі парохи, які мали проугорську або русофільську орієнтацію, висловили протест проти переходу видання на фонетичний український правопис (детальний аналіз мови «Благовістника» див. у статті А.П. Чаварги [10]). Реакція єпископа була жорсткою: він не просто дорікає священникам, а називає цей учинок «злочином» і ставить під сумнів, чи можна таких священників вважати «правдивими пастирями душ»: «Не хочу й не можу повірити, що ту побожну газету завернули самі священики. Це могли зробити хіба деякі невідповідальні чинники, бо коли б таке зробили священики, то це був би злочин. Це виглядало б, що декотрі священики не хочуть допустити до своїх вірників побожну релігійну ґазету й не хочуть допомогти, щоб католицька новинка поучувала вірників і параліжувала злі впливи ворожих Церкві аґітаторів і ґазет. Чи можна б таких священиків назвати правдивими пастирями душ?» («Вісник…», 1939, № 5, с. 41). Д. Няраді звертається до священників, які висловили незгоду, і закликає їх: «Залишіть уже раз, Всеч. Отці, свої політичні й національні переконання на боці й не йдіть проти народу, бо це гірко пімститься на Вас самих і на св. Церкві» («Вісник…», 1939, № 5, с. 41). Єпископ розмежовує пастирське служіння й політичну діяльність: «Будьте священиками для свого народа, а не політиками» («Вісник…», 1939, № 5, с. 41). Для підсилення аргументації Д. Няраді наводить приклад Іспанії, де, за його словами, недостатня увага до католицької преси призвела до трагічних наслідків. Він пов'язує розрив між священниками та вірянами з відсутністю належного духовного проводу через пресу. Звернення завершується повторним закликом поширювати «одиноку нашу релігійну новинку "Благовістник"» і попередженням про можливі наслідки відсутності своєї періодики: «Памятаймо, що коли не будемо мати сильно поставленої і добре розширеної католицької преси, пропадемо» («Вісник…», 1939, № 5, с. 42).

Висновки. Аналіз змісту «Вісника…» дає змогу зробити висновок, що це видання не просто було церковним інформаційно-адміністративним бюлетенем, а й стало інструментом вираження національно-мовної позиції Д. Няраді. Через «Вісник…» єпископ спрямовував духовенство до активного використання української літературної мови в проповідуванні, катехизації. Мовну компетентність священника, досконале володіння українською мовою він вважав пастирським обов'язком, адже зі знанням мови пов'язував якість богослужбово-просвітницької роботи.

Публікації у «Віснику…» демонструють курс Д. Няраді на культурну й духовну інтеграцію Мукачівської єпархії із загальноукраїнським простором, насамперед із Галичиною. Такі кроки, як передрук пастирського листа галицьких єпископів, розпорядження про використання львівських шкільних посібників, рекомендації щодо придбання галицьких книг, були спрямовані на подолання регіональної ізоляції та зміцнення єдності.

Водночас зі змісту «Вісника…» можемо простежити також ідеологічне й мовне протистояння всередині єпархії. Конфлікт довкола переходу часопису «Благовістник» на фонетичний правопис і жорстка реакція Д. Няраді на спротив частини духовенства демонструють не тільки наявність опозиції його курсу, а й рішучість єпископа у відстоюванні обраної стратегії.

Видання свідчить про послідовну підтримку єпископом державотворчих процесів у Карпатській Україні: Д. Няраді закликав молитися за владу «новонародженої держави», розпорядився провадити урочисті богослужіння з нагоди відкриття першого сойму. «Вісник…» засвідчив спробу мовної та національної реформації в житті греко-католицької церкви на Закарпатті, обірвану угорською окупацією Карпатської України в березні 1939 року.

Список літератури:

1. Вегеш М. М. Няраді Діонісій Янкович. *Карпатська Україна в портретах*. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2007. С. 341. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/40259 (дата звернення: 15.09.2025).

2. Вегеш М. М., Токар М. Ю. Релігійне питання в Карпатській Україні. *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання)*. Ужгород: Ліра, 2010. С. 139–141.

3. Віднянський С. В. Віденські арбітражі 1938 і 1940. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1. С. 527.

4. Вісник Мукачівської епархії в Чехословацькій республіці. 1938–1939. *Чтиво : електронна бібліотека*. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Visnyk_Mukachivskoi_eparkhii_v_Chekhoslovatsk/ (дата звернення: 15.09.2025).

5. Габор В. В. Українські часописи Ужгорода (1867–1944 рр.): Історико-бібліографічне дослідження. Львів, 2003. 564 с.

6. Ґабор В. В. Періодичні видання Карпатської України (8 жовтня 1938 р. – 15 березня 1939 р.) в оцінці західноукраїнської преси. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. 2010. Вип. 2. С. 46–68.

7. Кічера В.В. Греко-Католицька Церква і держава в автономній Карпатській Україні (за матеріалами МЗС ЧСР). *Карпатська Україна – незалежна держава: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 80-річчю проголошення Незалежності Карпатської України (м. Ужгород, 14–15 березня 2019 р.)*. Ужгород, 2019. С. 88–95.

8. Ліхтей І. М. Єпископ Діонісій Няраді і Карпатська Україна (листопад 1938 – березень 1939). *Богословська думка. Прилог християнскому часопису «Дзвони»*. Редактор о. мр. Михайло Малацко. 1995. № 3. С. IV–V.

9. Міщанин В.В. Втручання цензури в діяльність редакцій газет, бібліотек та книготоргівлі на Закарпатті в 1944–1950 рр. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2012. Вип. 27. С. 166–172.

10. Чаварга А. П. Вплив видавничої діяльності Чину святого Василія Великого на збереження фонетико-орфографічних особливостей української мови на теренах історичного Закарпаття в 1939–1944 роках (на матеріалі періодичного видання «Благовѣстник»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. Вип. 34 (2). С. 98–102.

Sharkan V. V. «BULLETIN OF THE MUKACHEVO EPARCHY IN THE CZECHOSLOVAK REPUBLIC» AS A PLACE FOR EXPRESSING LINGUISTIC AND NATIONAL IDEAS BY D. NYARADI

The article analyses the "Bulletin of the Mukachevo Eparchy in the Czechoslovak Republic" (1938–1939) as a source reflecting Bishop Dionysius Nyaradi's linguistic and national programme. The study is based on all seven issues of the newspaper. It has been established that the newspaper was not only an administrative bulletin, but also an ideological tool for affirming Ukrainian identity and integrating the Mukachevo Eparchy into the all-Ukrainian cultural and spiritual space. The pastoral letters and decrees of the bishop were analysed, in which he, identifying himself as son of Ukrainian people, consistently affirmed the idea of the unity of Ruthenians-Ukrainians and emphasised the continuity from the time of the Christianisation of Rus. Particular attention is paid to D. Nyaradi's views on language, which were reflected in the publication of the "Bulletin..." in Ukrainian literary language using phonetic spelling, as well as in his instructions to the clergy on the need for perfect command of the language as a tool for effective preaching and catechesis. The bishop's steps aimed at cultural consolidation with Galicia were particularly notable, including the reprinting of the pastoral letter of the Galician bishops and recommendations on the use of Lviv school textbooks and religious publications. It is noted that D. Nyradi openly supported the state-building processes in Carpathian Ukraine, calling for prayers for the authorities of the "newborn state" and organising solemn services on the occasion of the opening of the first Sejm. The bishop's sharp reaction to the opposition of part of the priests to the spread of Ukrainian-language press (the "Blahovistnyk" case) illustrates the ideological confrontation within the eparchy between Ukrainian, pro-Hungarian, and Russophile tendencies. The conclusion is made that 'Visnyk...' is a unique testimony to a short-lived but decisive attempt at church reform aimed at harmonising religious life with the processes of Ukrainian nation-building, which were interrupted in 1939 by the Hungarian occupation.

Key words: *Ukrainian language, Dionysius Nyradi, Carpathian Ukraine, periodicals, history of the Ukrainian press, Mukachevo Greek Catholic Eparchy.*

Дата надходження статті: 21.09.2025
Дата прийняття статті: 03.10.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 81’42: 37.013.3
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/07

Шестакова С. О.
Сумський національний аграрний університет

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДНИК СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ РИТОРИКИ

У сучасному українському комунікативному просторі культура мовлення й риторика є взаємопов’язаними складниками, що визначають якість, ефективність та етичність публічного висловлювання. Риторична традиція, інтегрована з нормами культури мовлення, є потужним інструментом впливу на свідомість та емоції аудиторії, що сприяє ефективному досягненню комунікативних цілей у різних сферах суспільного життя. Метою цієї роботи є комплексне дослідження взаємозв’язку між культурою мовлення та риторичною практикою, виокремлення їхніх спільних і відмінних рис, аналіз риторичних складників культури мовлення, а також визначення проблем і окреслення перспектив розвитку риторичної культури в сучасній Україні. У процесі дослідження застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує описовий, порівняльний, лінгвостилістичний та дискурс-аналітичний методи. З’ясовано, що культура мовлення є фундаментом риторики, забезпечуючи дотримання мовних норм, логічність, структурованість, виразність і комунікативну доцільність висловлювань. Виявлено, що риторичні аспекти культури мовлення, зокрема гармонійне поєднання форми та змісту, адаптація до адресата й ситуації, здатність переконувати через мовленнєві засоби, є важливими чинниками ефективності комунікації. Окреслено сфери реалізації культури мовлення: освіта, політичний дискурс, журналістика, блогосфера, соціальні мережі, правнича, педагогічна та бізнес-комунікації. Звернено увагу на явища спрощення, демократизації та гібридизації стилів у сучасному публічному мовленні. Виявлено низку проблем, зокрема поширення суржику, вульгаризація мовлення, шаблонізації комунікації, зниження етичних стандартів публічного слова. У висновках підкреслено, що ефективний розвиток риторичної культури в Україні можливий за умови поєднання системної мовної освіти, збереження й адаптації риторичної традиції, формування критичного мислення та підвищення етичних стандартів комунікації. Культура мовлення як складник риторики повинна розглядатися не лише як мовна компетентність, але і як соціокультурний інструмент, що впливає на демократизацію суспільства, національну ідентичність та якість публічного дискурсу.

Ключові слова: *мовна норма, публічне висловлювання, комунікативна етика, дискурс-аналіз, публіцистика, аргументація, комунікативна доречність, соціальні мережі, емоційний вплив.*

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві, що перебуває під впливом складних трансформаційних процесів, питання культури мовлення та риторики набувають особливої актуальності. Публічний простір формується під впливом як традиційних медіа, так і новітніх цифрових платформ, що значно розширює канали комунікації, але водночас створює ризики зниження якості мовлення, спрощення й стандартизації комунікативних моделей. Риторична традиція, яка в минулому була важливим інструментом суспільного впливу й збереження культурної спадщини, сьогодні потребує переосмислення та адаптації до нових соціальних умов.

Водночас зростає значення мовної етики та комунікативної доречності, оскільки публічне слово дедалі частіше використовується як інструмент формування громадської думки, мобілізації суспільства та зміцнення національної ідентичності. На цьому тлі поширення суржику, вульгаризація мовлення, гібридизація стилів і нівелювання етичних засад комунікації постають серйозним викликом для збереження високого рівня культури публічного висловлювання. Така ситуація актуалізує потребу в комплексному вивченні взаємозв’язку між культурою мовлення та риторикою, визначенні їхньої ролі в сучасному українському дискурсі та пошуку шляхів відновлення риторичної традиції на основі дотримання мовних норм, етичних принципів і збереження стилістичної виразності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про підвищену увагу фахівців до проблем куль-

© Шестакова С. О., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

тури мовлення як невіддільної частини української риторики. Зокрема, Л. Шлєіна [1] розглядає риторичну культуру як комплекс професійних комунікативних умінь, наголошуючи на необхідності формування мовленнєвої майстерності сучасного фахівця в умовах постінформаційного суспільства. Подібні акценти на професійному аспекті культури мовлення підтримують і С. Додурич та Л. Тіторенко [2], які вказують на зв'язок між рівнем мовної культури та професійною компетентністю.

Аксіологічний підхід до формування мовленнєвої культури здобувачів початкової освіти пропонує Н. Самойленко [3], підкреслюючи значення ціннісних орієнтирів у процесі мовленнєвого виховання. На теоретичних засадах риторичних умінь у шкільному курсі української мови фокусуються В. Герман і О. Устименко [4], визначаючи їх як базу для подальшого розвитку комунікативної культури.

На формуванні риторичної майстерності здобувачів технічних закладів вищої освіти (далі – ЗВО) зосереджується О. Литвин [5], тоді як І. Кдирова та О. Мирошниченко досліджують цей аспект у контексті закладів мистецької освіти [6]. Процес формування риторичної компетентності майбутніх учителів початкової школи, що є важливою ланкою в поширенні мовної культури на рівні освіти, вивчають О. Данилюк і О. Рогач [7].

Розмежуванню понять «культура мови» та «культура мовлення» присвячує своє дослідження О. Клєщова, акцентуючи на тому, що кодифікація завжди відстає від живого мовлення, бо мова – це живий організм, вона завжди змінюється: запозичує щось нове, збагачується неологізмами, позбувається застарілих слів тощо [8]. На аналізі мови ЗМІ як показнику мовної культури сучасного суспільства, що відображає стан мовленнєвої культури широкого кола громадян, зосереджується М. Лисинюк [9].

Цифрові комунікації під час війни досліджують Н. Глінка (N. Glinka), І. Волощук (I. Voloshchuk) та Г. Усик (G. Usyk), наголошуючи на впливі сучасних медіа на формування мовної поведінки в кризових умовах [10]. На медійно-риторичних особливостях звернень Президента України В. Зеленського, які є прикладом риторично досконалого мовлення в публічній сфері, фокусуються С. Потапенко (S. Potapenko) [11] і О. Мунтян [12].

Феномен цифрової риторики аналізує Т. Бауліна, окреслюючи її специфіку та перспективи розвитку мовлення в цифровому середовищі, що набуває особливої значущості в контексті сучасних технологічних трансформацій [13]. Зміну ролі українського журналіста під час війни досліджують Н. Зражевська та В. Заїка, вказуючи на підвищену відповідальність за якість і культуру мовлення в медіа [14].

Нарешті, Л. Марецька акцентує на проблемі мовленнєвої культури вчителя як основного транслятора культури мовлення в освітньому процесі, що визначає перспективи формування високого рівня риторичної компетентності в молодого покоління [15].

Попри значний внесок сучасних досліджень у вивчення культури мовлення як складника риторики, у науковому дискурсі залишається низка нерозв'язаних проблем. Зокрема, недостатньо розроблені міждисциплінарні підходи, які б інтегрували лінгвістичний, психологічний та соціокультурний аспекти формування мовленнєвої культури. Крім того, актуальним є питання адаптації традиційних риторичних норм до цифрового середовища, зокрема в контексті медіа, соціальних мереж і публічних комунікацій в умовах сучасних технологічних трансформацій. Важливим викликом залишається збереження високих етичних стандартів публічного мовлення, що ускладнюється впливом процесів демократизації та гібридизації стилів.

Запропоноване дослідження робить внесок у подолання окреслених наукових прогалин шляхом комплексного аналізу культури мовлення та риторики з позицій їхньої взаємодії та взаємозалежності. У роботі інтегровано лінгвістичний, етичний і соціокультурний підходи, що дозволяє розширити міждисциплінарне бачення формування риторичної культури. Також запропоновано шляхи збереження та відновлення високих етичних стандартів публічного мовлення, що є необхідною умовою розвитку риторичної культури в сучасних умовах.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз взаємозв'язку між культурою мовлення та риторичною практикою, виокремлення їхніх спільних і відмінних рис та окреслення проблем і перспектив розвитку риторичної культури.

Для досягнення поставленої мети сформульовано такі завдання:

– розкрити зміст понять «культура мовлення» та «риторика», виокремити їхні спільні та відмінні характеристики й окреслити взаємозв'язок;

– з'ясувати роль культури мовлення як основного компонента риторики шляхом аналізу її риторичних аспектів та впливу на ефективність комунікації;

– визначити основні проблеми та перспективи розвитку риторичної культури в сучасному українському суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Культура мовлення як частина загальної культури особистості є важливим індикатором професійної майстерності та комунікативної компетентності. Її опанування передбачає здатність чітко й логічно формулювати думки в усній та письмовій формах, точно передавати зміст повідомлення, добирати адекватні мовно-виражальні засоби відповідно до комунікативної мети й ситуації. Високий рівень мовленнєвої підготовки забезпечує формування компетентного, відповідального та ефективного комунікатора в різних професійних і соціальних контекстах.

Поняття «культура мовлення» охоплює широкий змістовий діапазон і в повсякденному вжитку нерідко ототожнюється з «культурою мови», яку розуміють як взірцеві тексти або як сукупність потенційних якісних характеристик мови загалом. У науковому аспекті культура мовлення визначається як система умінь грамотно будувати усні та письмові висловлювання, добирати мовні засоби відповідно до комунікативної мети та конкретної ситуації, а також дотримуватися усталених мовних норм і правил у процесі спілкування [3, с. 13]. Вона забезпечує адекватність, етичність і результативність комунікативної діяльності, а її недостатній рівень часто розглядається як прояв мовної некомпетентності. Саме тому культура мовлення є основою для риторики, яка зосереджена на мистецтві переконання та організації публічного висловлювання з метою впливу на аудиторію. Сучасні дослідники підкреслюють нерозривний зв'язок між цими поняттями: культура мовлення формує фундамент риторичної традиції, оскільки без дотримання мовних норм і етичних стандартів ефективна риторика неможлива [2, с. 66]. Культура мовлення створює лексичну, граматичну та стилістичну базу, яку риторика доповнює структурою, логікою, виразністю та переконливістю висловлення, спрямованого на вплив на аудиторію.

Риторика є найдавнішою гуманітарною наукою, що виникла в античні часи та значно вплинула на розвиток багатьох сфер суспільного життя, а також суміжних дисциплін, таких як філософія, філологія, історія, логіка. У центрі її дослідження перебуває усне мовлення та людина, яка говорить. Як теорія і мистецтво мови риторика вивчає об'єктивні закони й правила мовлення, а її багатогранний вплив поширюється на освіту, комунікацію та соціокультурні практики. Для досягнення ефективного мовленнєвого впливу необхідна спільна робота філософів, філологів, педагогів, психологів і психолінгвістів у розв'язанні як теоретичних, так і практичних завдань [1, с. 342].

У цьому контексті культура мовлення є невідільною частиною риторики, забезпечуючи її соціокультурну функцію та створюючи основу для формування високого рівня комунікативної майстерності. Вона реалізується через дотримання лексичної точності, граматичної правильності та стилістичної відповідності, що гарантує зрозумілість і привабливість висловлювання для адресата.

Не менш важливим компонентом культури мовлення є мовленнєва доречність, яка передбачає адаптацію висловлювання до конкретної аудиторії, мети та ситуації спілкування. Значну роль відіграє й етикетність, що проявляється у ввічливості, повазі до співрозмовника та уникненні грубих або недоречних висловів, забезпечуючи тим самим ефективність і етичність риторичної взаємодії.

На основі цих складників риторичні особливості культури мовлення проявляються у здатності переконувати слухача за допомогою мовленнєвих засобів, зокрема через використання аргументації, риторичних запитань, повторів, метафор та інших стилістичних фігур. Особливу увагу варто приділяти гармонійному поєднанню форми та змісту висловлювання, що значно підсилює його вплив. Крім того, ефективність комунікації залежить від уміння адаптувати мовлення до конкретного адресата та ситуації, що дозволяє досягти поставлених комунікативних цілей.

У цьому контексті публічний виступ розглядається науковцями як своєрідний витвір мистецтва, основи якого використовуються в різних професійних сферах. Уміння впевнено виступати перед аудиторією сприяє професійному розвитку та формуванню особистісних якостей. Ораторське мистецтво формує важливі ділові навички, зокрема культуру мислення, мовлення та поведінки, які є необхідними для успіху як у професійній, так і в особистій діяльності [5, с. 45]. Підтримуючи думку дослідників, зазначимо, що майстерність ефективної й виразної усної комунікації становить основу професіоналізму сучасних фахівців. Успішний виступ неможливий без врахування комунікативних ознак мови: правильності, ясності, точності, образності, лексичного багатства та естетики спілкування.

Отже, культура мовлення та риторика є взаємопов'язаними феноменами, що визначають якість, ефективність та етичний рівень комунікації в сучасному суспільстві. Культура мовлення забезпечує дотримання мовних норм, логічність і виразність висловлювань, тоді як риторика надає їм цілеспрямованості, аргументованості та впливовості. Аналіз співвідношення основних складників культури мовлення з риторичними аспектами дозволяє простежити їхній тісний взаємозв'язок і зрозуміти, яким чином кожен елемент сприяє досягненню комунікативних цілей.

У таблиці 1 подано системний огляд співвідношення основних параметрів культури мовлення та їх реалізації в риторичній практиці.

Аналіз співвідношення між складниками культури мовлення та риторичними аспектами свідчить, що вони утворюють єдину інтегровану систему. Мовленнєва грамотність, доречність, виразність і логічність є фундаментом риторики, забезпечуючи її змістову точність та етичність. Водночас риторичні інструменти, такі як адаптація до аудиторії, гармонізація форми та змісту, використання мовленнєвих засобів переконання, перетворюють культурно сформоване мовлення на ефективний інструмент впливу. Отже, культура мовлення не лише підтримує риторичну традицію, а й формує її якісний рівень, визначаючи стандарти публічного слова в сучасній Україні.

У цьому контексті особливу увагу варто приділити поняттю риторичної компетентності, яка є безпосереднім продовженням і розвитком культури мовлення. Риторична компетентність визначається як здатність особи свідомо створювати, виражати та аналізувати авторсько-адресний текст риторичного жанру відповідно до мети й ситуації публічного мовлення [7, с. 59]. Вона охоплює не лише знання про структуру, стилістику та риторичні прийоми, а й усвідомлення мовленнєвих і культурних традицій, національної самосвідомості та духовного світу особистості.

Таблиця 1

Співвідношення складників культури мовлення та риторичних аспектів у сучасній українській комунікації

Елемент культури мовлення	Риторичний аспект	Коментар / пояснення
Дотримання мовних норм (лексичних, граматичних, стилістичних)	Забезпечує чіткість, коректність і достовірність риторичного висловлювання, створює основу для довіри аудиторії	Без дотримання мовних норм риторика втрачає силу переконання через помилки та невідповідність стандартам
Мовленнєва доречність і етикетність	Визначає відповідність висловлювання соціальному контексту, тональності, ролі спікера та аудиторії, що підсилює ефективність впливу	Риторика враховує аудиторію й ситуацію, тому доречність – основний чинник адаптації риторичного тексту
Виразність	Підвищує емоційний вплив, робить промову живою і запам'ятовуваною	Виразність допомагає досягти мети риторики – переконати, захопити, викликати реакцію
Логічність	Забезпечує послідовність аргументів і чіткість думок, необхідних для переконання	Риторика базується на логічній структурі, щоб уникнути плутанини й послаблення аргументації
Переконливість	Формується завдяки гармонійному поєднанню дотримання мовних норм, мовленнєвої доречності, виразності та логічної побудови висловлювання	Культура мовлення формує базу, риторика – інструмент досягнення переконання
Здатність до переконання через мовленнєві засоби	Риторичні прийоми (повтори, метафори, риторичні запитання) сприяють підвищенню ефективності мовлення	Цей аспект показує, як саме культура мовлення реалізується в переконанні
Гармонійне поєднання форми й змісту	Забезпечує цілісність, естетику та логічність висловлення, що є ознакою риторичної майстерності	Культура мовлення визначає форму, риторика – зміст і спосіб подання інформації
Адаптація мовлення до адресата, мети та ситуації	Враховує контекст, мету й особливості аудиторії для максимального впливу	Центральний принцип риторики, що вимагає високого рівня мовленнєвої культури

Джерело: власна розробка автора.

Формування риторичної компетентності неможливе без високого рівня культури мовлення, яка забезпечує якість мовленнєвих дій, дотримання етичних норм та здатність впливати на аудиторію. Володіння мовними та невербальними засобами, знання структурних і стилістичних особливостей риторичних текстів, а також уміння враховувати ситуаційні чинники формують цілісну компетентність, необхідну для ефективного публічного виступу та високого рівня професійної комунікації.

З огляду на те що культура мовлення є фундаментом формування риторичної компетентності, її розвиток набуває пріоритетного значення не лише в освітній системі, а й у професійній підготовці та ширшому соціокультурному контексті. Риторична компетентність відображає живе життя мови та мовленнєву культуру, поєднуючи знання, практичні навички та світоглядні цінності, які формують сучасні стандарти публічного мовлення в Україні. Водночас реалізація культури мовлення охоплює різноманітні сфери суспільного дискурсу, що визначає її багатовимірну природу та значущість у сучасних комунікативних практиках.

До основних сфер, у яких культура мовлення має особливе значення, належать освіта, політичний дискурс, журналістика, блогосфера, соціальні мережі, а також професійні комунікації, зокрема правнича, педагогічна та бізнесова. Саме в закладах освіти різних рівнів закладається базовий фундамент риторичних навичок, що надалі забезпечує розвиток комунікативної компетентності та формування вмінь ефективного публічного виступу.

Сучасні умови зумовлюють помітні зміни у формі та стилі публічного мовлення, навіть у традиційно консервативних комунікаційних практиках, зокрема в політичній сфері. Показовим прикладом є виступи Президента України Володимира Зеленського, у яких простежуються тенденції до спрощення лексики, демократизації офіційно-ділового стилю та інтеграції елементів публіцистичного й емоційно-переконливого мовлення [8]. Такі трансформації не лише свідчать про еволюцію політичної риторики, але й сприяють зменшенню соціальної дистанції між політиком і аудиторією, відображаючи прагнення дискурсу адаптуватися до сучасних суспільних очікувань і забезпечити більш пряме, відкрите та ефективне спілкування з громадянами.

Водночас цифровий комунікаційний простір, зокрема соціальні мережі та інтернет-коментарі, характеризується редукцією мовних засобів, що часто призводить до зниження рівня комунікативної культури, порушення норм етичності та збіднення виражальних ресурсів публічного мовлення. Проте в засобах масової інформації спостерігаються й протилежні тенденції – оновлення та відновлення виражальних засобів, зокрема активне повернення до вжитку окремих елементів застарілої лексики [8]. Крім того, посилене використання діалектної лексики збагачує словниковий запас і відображає регіональні мовні особливості, що особливо помітні в західних та центральних регіонах України.

У всіх цих контекстах культура мовлення є важливим чинником ефективної комунікації, що формує суспільну думку, сприяє розвитку риторичних навичок та підтримує демократичний дискурс в Україні. Усвідомлення специфіки культури мовлення в різних комунікативних платформах і соціальних інституціях дає змогу комплексно оцінити її роль у формуванні сучасної української риторики (табл. 2).

Отже, культура мовлення активно реалізується в різних сферах сучасного українського дискурсу, кожна з яких має свої особливості й вимоги до мовленнєвої поведінки. Від освітніх установ, де формуються базові риторичні навички, до політичної арени та засобів масової інформації – культура мовлення є незамінним інструментом для ефективного публічного виступу, переконливості та збереження етичних стандартів. Особливо помітна трансформація мови в блогосфері й соціальних мережах, де відбувається демократизація стилю та швидка адаптація до аудиторії, що водночас вимагає уваги до збереження культурних норм.

Особливу увагу необхідно приділяти значенню культури мовлення в професійних комунікаціях, зокрема в правничій, педагогічній та бізнесовій сферах, оскільки вона є важливим чинником забезпечення чіткої, логічної та етичної взаємодії між учасниками спілкування. Рівень культури мовлення безпосередньо визначає якість комунікації, ступінь довіри між сторонами та ефективність досягнення поставлених завдань. Зокрема, у правничій сфері дотримання мовних норм гарантує точність юридичних формулювань; у педагогіці – сприяє формуванню позитивного освітнього середовища; у бізнес-комунікації – визначає результативність переговорів та зміцнює корпоративну репутацію (табл. 3).

Отже, культура мовлення є універсальним інструментом професійної ефективності, адап-

Таблиця 2

Основні сфери реалізації культури мовлення в сучасному українському дискурсі

Сфера реалізації	Особливості культури мовлення	Приклади та джерела
Освіта (заклади середньої та вищої освіти)	Формування риторичних навичок, дотримання мовних норм, розвиток комунікативної етики, підготовка до публічних виступів	Вивчення риторики в закладах вищої освіти (зокрема «Сучасне ораторське мистецтво»); дисципліна «Культура мовлення» в педагогічних ЗВО; тренінги з публічних виступів для здобувачів вищої освіти; засвоєння норм культури мовлення під час вивчення шкільного курсу української мови.
Політичний дискурс	Створення іміджу, переконливість, адаптація мови до аудиторії, маніпулятивні стратегії	Щорічні звернення Володимира Зеленського до Верховної Ради України; промова Володимира Зеленського в Конгресі США в грудні 2022 року, вітальні промови Президента України до Нового року.
ЗМІ та журналістика	Об'єктивність, дотримання етичних стандартів, стильова різноманітність	Телемарафон «Єдині новини» під час війни; висвітлення бойових дій у матеріалах «Суспільного» з дотриманням етичних стандартів
Блоги та соціальні мережі	Спрощення стилю, емоційність, демократизація мови, гібридність жанрів, швидкість реакції	Instagram- та Telegram-канали українських військових блогерів; онлайн-марафони волонтерів у Facebook під час збору коштів
Експертна комунікація	Використання професійної лексики, логічність, аргументованість	Аналітичні інтерв'ю економістів та юристів на «Радіо Свобода»; виступи викладачів мистецьких ЗВО на професійних конференціях

Джерело: створено автором на основі [1; 2; 4; 5; 6; 9–14].

Таблиця 3

Роль культури мовлення в правничій, педагогічній та бізнес-комунікації

Вид комунікації	Мовні характеристики	Функції	Приклади
Правнича комунікація	Точність термінології, логічна структура аргументації, офіційно-діловий стиль.	Захист інтересів клієнта, юридична обґрунтованість позиції, створення переконливого правового дискурсу.	Судові виступи адвокатів, публічні заяви юристів, законодавчі слухання.
Педагогічна комунікація	Доступність викладу, емоційна виразність, педагогічна етика, адаптація мови до віку здобувачів.	Формування знань, розвиток критичного мислення та мовної культури здобувачів освіти.	Лекції у ЗВО, шкільні заняття з використанням інтерактивних методів, риторичні тренінги для здобувачів вищої освіти.
Бізнес-комунікація	Лаконічність, ділова ввічливість, поєднання офіційного й креативного стилю, мультикультурна адаптація.	Укладання угод, побудова партнерських відносин, презентація продуктів чи послуг.	Ділові переговори, презентація стартап-проєктів, внутрішні корпоративні брифінги.

Джерело: власна розробка автора.

туючись до специфіки правничої, педагогічної та бізнес-сфери. Попри відмінності в завданнях та форматах комунікації, спільними є вимоги до точності, логічності, етичності та переконливості мовлення. Це підтверджує її значення як базового чинника професійної компетентності та успішної взаємодії у сучасному суспільстві.

Водночас культура мовлення є фундаментальною основою української риторики, визначаючи якість публічної комунікації, сприяючи збереженню мовної ідентичності та формуванню довіри між комунікантами. Рівень її розвитку безпосередньо пов'язаний із загальним культурним рівнем особистості та дотриманням соціально-комунікативних норм поведінки.

До поширених мовленнєвих помилок, що знижують ефективність комунікації, належать порушення логічної послідовності викладу, обмеженість словникового запасу, нераціональне використання стилістичних засобів, надмірне повторення однотипних виразів тощо. Крім того, часто спостерігаються помилки в узгодженні слів, зокрема числівників з іменниками, а також відхилення від норм наукового стилю мовлення.

Сучасна культура мовлення зазнає додаткового тиску через поширення «словесного бруду» та жаргонізмів у повсякденному спілкуванні, що призводить до зниження рівня мовленнєвої культури в різних соціальних середовищах. Використання сленгу, арго та інших нелітературних форм часто зумовлене прагненням яскраво передати емоції та виявити індивідуальність, проте їхнє проникнення в публічний дискурс та професійне спілкування порушує стандарти культури мовлення й знижує рівень мовної етики [2, с. 66].

У сучасному інформаційному просторі, що характеризується високою швидкістю обміну повідомлень і значним впливом цифрових медіа, культура мовлення стикається з додатковими проблемами: суржик, вульгаризація мови, шаблонізація комунікації, втрата етичного виміру публічного мовлення та необхідність відродження риторичної культури на засадах високої мовленнєвої майстерності (табл. 4). Подолання цих викликів є стратегічним завданням не тільки для освіти чи медіапростору, а для всіх сфер суспільної комунікації.

Отже, проблеми сучасної української культури мовлення безпосередньо впливають на якість риторики та ефективність публічної комунікації. Суржик, вульгаризація, шаблонність, порушення етичних норм та недостатня увага до риторичної спадщини знижують рівень мовленнєвої культури суспільства. Подолання цих викликів можливе лише за умови системного підходу, який передбачає якісну мовну освіту, впровадження стандартів, просвітницьку діяльність та підтримку творчих ініціатив. Відродження риторичної культури на основі високого рівня мовленнєвої майстерності є важливим чинником зміцнення національної ідентичності та розвитку комунікативної компетентності.

Висновки. Здійснене нами дослідження дає змогу стверджувати, що культура мовлення є фундаментальним ресурсом професійної майстерності та комунікативної компетентності, визначаючи правильність, логічність, етичність і виразність мовлення. Вона не лише забезпечує ефективну взаємодію у всіх сферах суспільного життя, а і є основою риторичної компетентності, що передбачає уміння адаптувати висловлювання до аудиторії, мети та ситуації комунікації.

Аналіз взаємозв'язку культури мовлення та риторики підтверджує їхню нерозривність: культура мовлення формує якісний мовленнєвий каркас, а риторика надає висловлюванню структури, переконливості та цілеспрямованості. Водночас сучасна мовленнєва практика стикається з низкою викликів, до яких належать поширення суржику, вульгаризація, шаблонність мовлення та зниження етичних стандартів. Подолання цих проблем потребує системного підходу, що охоплює мовну освіту, просвітницьку діяльність, упровадження стандартів і розвиток риторичних навичок.

Особливе значення культура мовлення має в професійних комунікаціях – правничій, педагогічній, бізнес-сфері, де вона визначає якість взаємодії, рівень довіри та результативність комунікації. Риторична компетентність як логічне продовження культури мовлення потребує поєд-

Таблиця 4

Проблеми сучасної культури мовлення як складника риторики та шляхи їх подолання

Проблема	Шляхи подолання
Суржик та мовна інтерференція	Поглиблене вивчення норм української літературної мови в школах і ЗВО. Мовні курси та тренінги для дорослих. Мовний моніторинг у ЗМІ та публічних виступах.
Вульгаризація мови	Формування мовленнєвої етики через освітні програми. Упровадження мовних стандартів у медіа та соціальних мережах. Заохочення до використання культурних форм вираження.
Шаблонізація комунікації	Розвиток навичок креативного мовлення в освіті. Аналіз і створення нестандартних риторичних прийомів. Заохочення до індивідуалізації стилю виступів.
Втрата етичного виміру публічного мовлення	Вивчення етичних принципів риторики на прикладах виступів публічних діячів. Стандартизація мовленнєвої поведінки в офіційних виступах. Розвиток культури діалогу.
Необхідність відродження риторичної культури	Інтеграція риторики в освітні програми. Проведення конкурсів та фестивалів ораторського мистецтва. Популяризація класичних і сучасних зразків високої риторики.

Джерело: створено автором на основі [15].

нання мовних знань, практичних навичок і етичних принципів, що формують сучасні стандарти публічного дискурсу.

Отже, культура мовлення є фундаментом розвитку української риторики, підвищення ефективності професійної та суспільної комунікації, збереження національної мовної ідентичності й зміцнення демократичного дискурсу. Її системний розвиток у сфері освіти, медіа та професійних практик забезпечить формування високого рівня риторичної компетентності й підвищить престиж української мови в сучасному світі.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні ефективних методик підвищення мовленнєвої культури в умовах цифровізації, аналізі впливу нових медіа на стандарти риторики, а також вивченні адаптації культури мовлення до мультикультурного середовища без втрати національної ідентичності.

Список літератури:

1. Шлєіна Л. І. Риторична культура мовлення сучасного фахівця. *Modern science: innovations and prospects:* The 14 th International scientific and practical conference (Stockholm, October 16–18, 2022). Stockholm, 2022. P. 342–348. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/10/MODERN-SCIENCE-INNOVATIONS-AND-PROSPECTS-16-18.10.22.pdf#page=342 (дата звернення: 10.08.2025).

2. Додурич С. М., Тіторенко Л. В. Культура мовлення як основний критерій професійної майстерності фахівця. *Вісник Житомирського агротехнічного коледжу*. 2020. № 2. С. 65–69. URL: https://zhatk.zt.ua/wp-content/uploads/2021/03/1615371388916578.pdf#page=65 (дата звернення: 10.08.2025).

3. Самойленко Н. Аксіологічний підхід до формування мовленнєвої культури здобувачів початкової освіти. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2022. № 1 (5). С. 7–20. DOI: https://doi.org/10.46299/j.isjel.20220105.02

4. Герман В., Устименко О. Риторичні вміння в шкільному курсі української мови: теоретичний аспект. *Молодий вчений*. 2023. № 9 (121). С. 98–102. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-9-121-19

5. Литвин О. Г. Формування мовної культури і риторичної майстерності здобувачів технічних закладів вищої освіти. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. № 30. С. 43–47. DOI: https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30

6. Кдирова І. О., Мирошниченко О. М. Культура сценічного мовлення у контексті професійної підготовки студентів закладів мистецької освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 4 (211). С. 126–132. DOI: https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-4(211)-126-132

7. Данилюк О., Рогач О. Формування риторичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. *Acta Paedagogica Volyniense*s. 2021. № 1. С. 57–60. DOI: https://doi.org/10.32782/apv/2021.1.10

8. Клєщова О. Є. Культура мови, культура мовлення та правописні норми: лінгвістична вікторина. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2021. № 51. С. 54–59. DOI: https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.51-1.13

9. Лисинюк М. В. Мова ЗМІ як показник мовної культури сучасного суспільства. *Культура і сучасність.* 2020. № 2. С. 33–38. DOI: https://doi.org/10.32461/2226-0285.2.2020.222243

10. Glinka N., Voloshchuk I., Usyk G. Digital communication in the wartime. *Львівський філологічний часопис*. 2023. № 13. С. 38–44. URL: https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/philology/article/view/2590 (дата звернення: 10.08.2025).

11. Potapenko S. Ukrainian President Zelenskyy's Speeches to Neighboring States' Parliaments: Media Rhetorical Perspectiv. *Лінгвістичні студії.* 2024. Вип. 48. С. 37–47. DOI: https://doi.org/10.31558/1815-3070.2024.48.3

12. Мунтян О. О. Вербалізація війни в промовах Володимира Зеленського. *Вісник науки та освіти.* 2024. № 1(19). С. 334–342. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/8878 (дата звернення: 10.08.2025).

13. Бауліна Т. Цифрова риторика: специфіка та перспективи. *Людинознавчі студії. Серія: Філософія.* 2022. № 44. С. 43–59. DOI: https://doi.org/10.24919/2522-4700.44.3

14. Зражевська Н., Заїка В. Як змінилася робота українського журналіста під час війни. *Інтегровані комунікації.* 2023. № 1(15). С. 68–77. DOI: https://doi.org/10.28925/2524-2644.2023.159

15. Марецька Л. П. Актуалізація проблеми мовленнєвої культури вчителя сучасного закладу освіти. *Педагогічний альманах*. 2020. № 45. С. 118–123. DOI: https://doi.org/10.37915/pa.vi45.90

Shestakova S. O. SPEECH CULTURE AS A COMPONENT OF MODERN UKRAINIAN RHETORIC

In the modern Ukrainian communicative space, speech culture and rhetoric appear as interconnected components that determine the quality, effectiveness, and ethicality of public expression. The rhetorical tradition, integrated with the norms of speech culture, is a powerful tool for influencing the audience's consciousness and emotions, contributing to the effective achievement of communicative goals in various spheres of social life. The purpose of this study is to conduct a comprehensive examination of the relationship between speech culture and rhetorical practice, to define their common and distinctive features, to analyze the rhetorical aspects of speech culture, and to outline the problems and prospects for the development of rhetorical culture in contemporary Ukraine. An interdisciplinary approach combining descriptive, comparative, linguostylistic, and discourse-analytical methods was employed. The study established that speech culture forms the foundation of rhetoric, ensuring adherence to linguistic norms, logicality, structure, expressiveness, and communicative appropriateness of utterances. It was revealed that the rhetorical aspects of speech culture – harmonious combination of form and content, adaptation to the addressee and situation, and the ability to persuade through linguistic means – are key factors in communication effectiveness. The spheres of speech culture implementation were outlined: education, political discourse, journalism, blogging, social networks, legal, pedagogical, and business communication. Attention was drawn to the phenomena of simplification, democratization, and hybridization of styles in modern public speech. A number of problems were identified: the spread of surzhyk (mixed Ukrainian-Russian speech), vulgarization of language, communication standardization, and the decline of ethical standards in public discourse. The conclusions emphasize that the effective development of rhetorical culture in Ukraine is possible through the combination of systematic language education, preservation and adaptation of rhetorical tradition, cultivation of critical thinking, and enhancement of communication ethics. Speech culture, as a component of rhetoric, should be regarded not only as linguistic competence but also as a sociocultural tool influencing the democratization of society, national identity, and the quality of public discourse.

Key words: *linguistic norm, public expression, communicative ethics, discourse analysis, journalism, argumentation, communicative appropriateness, social media, emotional impact.*

Дата надходження статті: 14.08.2025
Дата прийняття статті: 04.09.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 81’373.22
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/08

Шульська Н. М.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Кирилюк О. Л.
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

Салтан В. Л.
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

ВІЙСЬКОВА ЛЕКСИКА ЯК ОСНОВА ДЛЯ ТВОРЕННЯ ПОЗИВНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗАХИСНИКІВ І ЗАХИСНИЦЬ: НА МАТЕРІАЛІ МОВИ МЕДІА

У статті проаналізовано роль військової лексики у формуванні системи позивних українських захисників і захисниць та з’ясовано особливості їхнього функціювання в сучасному медійному просторі. Військова лексика визначена як провідна лексико-семантична база творення значної частини неофіційних іменувань, оскільки вона найточніше передає специфіку бойового середовища, умови спілкування, емоційний стан і професійну діяльність військових. Показано, що позивні не обмежуються лише функцією ідентифікації, а виконують також культурно-символічну, комунікативну та меморативну роль. Вони стають носіями історичної пам’яті, уособлюють ціннісні орієнтири, патріотичний світогляд, почуття гумору й колективну творчість українського воїнства. Через мовотворчість позивних простежуємо процес лінгвомоделювання сучасної української ідентичності, сформований під впливом російсько-української війни та спільного досвіду спротиву. Матеріалом дослідження слугували тексти сучасних українських онлайн-медіа, у яких зафіксовано чоловічі чи жіночі позивні імена. На основі аналізу зібраного антропонімного фактажу виокремлено кілька основних тематичних груп іменувань, утворених від військової лексики: номінації, мотивовані назвами військових спеціальностей і функцій; позивні, пов’язані з військовими званнями, статусами або структурою підрозділів; найменування, утворені від назв зброї, техніки та бойових засобів; позивні з компонентами, що відображають військову символіку чи атрибутику; неофіційні імена військових, пов’язані з народною та патріотичною символікою. Зроблено висновок, що система позивних – це своєрідне дзеркало воєнної комунікації, у якому відображено не лише професійний досвід і побут військових, а й цілісний мовно-культурний образ українського суспільства в час війни. Результати дослідження засвідчують значення позивних як маркерів національної ідентичності та як цінного об’єкта для подальших лінгвістичних студій.

Ключові слова: *військова лексика, позивний, мова медіа, російсько-українська війна, номінація.*

Постановка проблеми. У період російсько-української війни мова стала не лише засобом комунікації, а й інструментом самоідентифікації, спротиву та національної єдності. Війна активізувала цілий пласт спеціальної лексики, у якій відображені нові реалії, емоційні настрої та культурні смисли сучасного українського суспільства. Особливе місце серед воєнної лексики посідають позивні – індивідуальні або групові неофіційні імена українських військових, що виконують важливу комунікативно-прагматичну, ідентифікаційну та символічну функції. Воєнні імена українських захисників і захисниць демонструють високий ступінь семантичної насиченості й образності. Вони нерідко мають метафоричний характер, відбивають особисті риси, рід занять у цивільному житті, військові спеціальності, психологічні типи, регіональну або культурну належність, життєві принципи чи цінності.

Медіа відіграють ключову роль у збереженні, поширенні та легітимізації позивних як елементів сучасного українського антропонімікону. Саме завдяки журналістським матеріалам позивні українських захисників і захисниць виходять за межі внутрішньовійськової комунікації, стаючи частиною загальнонаціонального символічного

© Шульська Н. М., Кирилюк О. Л., Салтан В. Л., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

простору. У текстах медіа позивні закріплюються в колективній пам'яті, набувають статусу культурних знаків, які уособлюють героїзм, відвагу, професіоналізм, людяність і жертовність воїнів. Медіадискурс формує особливий наратив довкола кожного позивного, часто наділяючи його додатковими конотаціями. Так, журналісти створюють образ «живого героя» через розповідь про походження позивного, його символіку, зв'язок із характером, військовою спеціальністю чи життєвими обставинами носія.

Сьогодні медіа виконують функцію своєрідного архіву воєнної антропонімії. Журналісти активно використовують позивні як елемент персоналізації матеріалу, засіб створення емоційного зв'язку між героєм й авдиторією. Унаслідок цього позивні переходять із внутрішньовійськового простору у сферу публічної комунікації, набуваючи статусу соціально значущих імен. Через новинні тексти, репортажі, документальні фільми, інтерв'ю та публікації в офіційних телеграм- і фейсбук-каналах збережено сотні позивних, пов'язаних із подіями на фронті. Це формує колективну базу пам'яті, у якій позивний стає частиною історії не лише військового підрозділу, а й нації загалом. Творення позивних українських військових безпосередньо пов'язане з активізацією військової лексики, яка в період російсько-української війни стала невід'ємним компонентом сучасного комунікативного простору. У структурі позивних відображені лексеми, терміни та метафори, пов'язані з військовою сферою, озброєнням, тактикою, бойовими діями, а також поняттями мужності, стійкості, перемоги.

Дослідження позивних номінацій важливе з кількох причин. По-перше, воно дає змогу виявити, як військова лексика переходить у сферу антропонімії та набуває нових семантичних відтінків. По-друге, аналіз медійного дискурсу дає змогу простежити, як позивні функціюють у публічному просторі, формуючи образ сучасних українських захисників – мужніх, компетентних, водночас людяних і відданих своїй справі. По-третє, осмислення цього явища сприяє збереженню мовної й культурної пам'яті воєнного періоду, адже позивні є не лише засобом комунікації, а й елементом колективного національного наративу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вивчення військової лексики та її функціювання в мові медіа набула особливої актуальності в період російсько-української війни, коли в інформаційному просторі з'явилися нові лексичні номінації, зокрема антропоніми воєнного дискурсу. Дослідники наголошують на актуалізації військової лексики в мові українських медіа та її роль у формуванні колективної картини війни (Д. Польовик [6]), а також аналізують специфіку вживання військової термінології, зауважуючи про розширення її функцій – від професійної до суспільно-комунікативної (Н. Поліщук [5]). Досліджуючи лексику російсько-української війни, науковці не оминають боком чи не найбільш колоритні антропонімні номінації – позивні українських захисників і захисниць. Ще раніше цей різновид антропонімів вторинної номінації схарактеризувала Н. Павликівська [2]. Виявляємо наукові розвідки, присвячені лексичній базі й словотвірним особливостям позивних українців бійців АТО/ООС, зокрема жіночих іменувань (С. Петрова [3; 4]). Н. Хрустик, С. Петрова і С. Серкал [7] звернули увагу на мотиви номінації позивних українських військовослужбовців. Після повномасштабного вторгнення і збільшення кількості чоловічих і жіночих військових позивних з'явилися нові праці, у яких схарактеризовано неофіційну антропонімію воєнного медіадискурсу (О. Мироненко [1], Н. Шульська [8; 9] та ін.).

Попри зростання інтересу дослідників до воєнного лексикону, питання ономасіологічної, лінгвокультурної та медіалінгвістичної природи позивних залишається недостатньо опрацьованим. Їхнє вивчення дає змогу осмислити, як через індивідуальні імена формують нові моделі української ідентичності, колективної пам'яті та героїчного дискурсу. Актуальність статті зумовлена потребою системного аналізу позивних українських захисників і захисниць у мові медіа як новітнього шару національного антропонімікону, що відображає процеси мовної творчості, ціннісних переорієнтацій та національного самоствердження під час війни.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити роль військової лексики у формуванні системи позивних українських захисників і захисниць, а також диференціювати основні тематичні групи таких неофіційних іменувань й особливості їхнього функціювання в сучасному медіадискурсі; схарактеризувати лінгвокультурний і символічний потенціал позивних як репрезентантів національної ідентичності та пам'яті в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. У сучасному медійному просторі позивні українських військових демонструють широкий діапазон номінатив-

них стратегій – від героїко-міфологічних і зооморфних до іронічно-гротескних чи фольклорних. Позивні нерідко утворюють за принципом мовної гри, звукосмислової експресії або інтертекстуальних відсилань – до фольклору, історії, кіно, літератури, сучасної попкультури. Завдяки цьому їх перетворюють на маркери культурної пам'яті та засоби творення колективного міфу про сучасного українського воїна.

Суттєвою рисою стала гендерна специфіка позивних. Якщо традиційно військові неофіційні імена мали переважно маскулінний характер, то сьогодні у зв'язку з активною участю жінок у Збройних силах України формується нова фемінна антропонімія, у якій поєднані сила, ніжність, відвага та індивідуальність. Такі імена стають знаками гендерної рівності та свідченням переосмислення жіночої ролі у воєнному дискурсі. Медіапростір, у якому ці позивні функціюють, сприяє легітимації нових лексем у мовній системі, а також перетворює окремі військові антропоніми на загальнонаціональні символи. Так, позивні *Да Вінчі, Куба, Мадяр*, відомі із журналістських матеріалів, перестають бути лише індивідуальними позначеннями: вони стають меморіальними знаками епохи, утіленням героїзму, лідерства й жертовності. Процес творення сучасних позивних у мові медіа засвідчує тенденцію до демократизації ономастичного простору: будь-який воїн чи воїнка, незалежно від звання чи статі, може обрати або отримати ім'я, яке виражає його сутність, бойовий дух, місію. Саме тому позивні на основі військової лексики – це не просто слова, а маркери нової української воєнної культури, де мова стає полем сили, гідності та пам'яті.

Військова лексика становить важливий номінативний ресурс для творення позивних українських захисників і захисниць. Вона забезпечує зв'язок індивідуального найменування з реаліями бойового життя, закріплює професійні ознаки, емоційні стани, моральні якості та колективні цінності воїнів. У медіамові такі позивні стають знаками воєнного досвіду, лінгвомаркерами ідентичності та символами професійної належності.

Аналіз медійного матеріалу дає змогу виокремити кілька основних тематичних груп позивних українських захисників і захисниць:

1. Позивні, утворені від назв військових спеціальностей і функцій. Ця група базується безпосередньо на термінологічній лексиці, що позначає посади, фах чи роль у бойових діях. Такі позивні відображають функційно-професійний аспект діяльності військового, підкреслюють його компетентність, досвід і спеціалізацію, пор. «*Олег, позивний "**Сапер**" – командир відділення мотопіхотного батальйону 22 окремої механізованої Миколаївської бригади. Народився у Калуському*» (ukrinform.ua, 04.03.2025); «*Пам'яті артилериста Павла Помисова-Несміянова (позивний "**Сєпар**")*» (ukrinform.ua, 01.06.2025); «*Позивний "**Штурман**": ганяв на яхтах до Греції, а тепер охороняє морські рубежі України*» (radiosvoboda.org, 15.10.2022); «*Пам'яті військового Ігоря Мозгова (позивний "**Морпіх**")*» (ukrinform.ua, 01.05.2024); «*Пам'яті пастора, вчителя, бойового медика Олександра Коберника (позивний "**Док**")*» (ukrinform.ua, 28.08.2025); «*Після удару дрона – хвилини на порятунок: стрілець-санітар "**Матрос**" витягнув пораненого з пекла*» (armyinform.com.ua, 17.06.2025).

Спорадично виявляємо комбінацію фахового терміна з індивідуальним компонентом, що сприяє персоналізації героїв і створює впізнаваний мовний образ, пор. «*Комариця Олександр Петрович, позивний "**Саша медик**", старший сержант 110 окремої механізованої бригади імені генерал-хорунжого Марка Безручка*» (armyinform.com.ua, 29.04.2023).

Нерідко в журналістських матеріалах фіксуємо пояснення походження позивного, напр. «*Позивний "**Док**" закріпився за мною одразу, як тільки побратими дізналися про мій медичний стаж*» (ukrinform.ua, 09.05.2024); «*Він служив строкову ще у 90-х – у Криму, на флоті. Звідси й позивний – "**Матрос**"* (armyinform.com.ua, 17.06.2025). Докладна мотиваційна характеристика неофіційного імені військового поглиблює його образ, передає індивідуальність, характер або життєву історію, створює емоційний зв'язок між героєм та авдиторією. Це додає журналістському тексту автентичності, психологічної глибини й водночас виконує меморіальну функцію, адже фіксує особисту історію воїна в контексті війни.

2. Позивні, пов'язані з військовими званнями, статусами або структурою підрозділів. Неофіційні антропоніми цієї групи демонструють, як офіційна військова ієрархія трансформується в неофіційну номінацію. Такі позивні мають авторитетний, лідерський відтінок, вони символізують довіру, досвід і командний дух, пор. «*Пам'яті Героя України, спецпризначенця Костянтина Михальчука (позивний "**Генерал**")*» (ukrinform.ua, 27.01.2025); «*Солдат із позивним "**Майор**"* (armyinform.com.ua, 29.04.2023); «*Побратими називали Володимира "**Капітаном**" – це був його*

позивний, хоча до цього звання він так і не дослужив» (ukrinform.ua, 30.07.2025); «*Молодший сержант Олег Тімонін, позивний* ***Старшина****, загинув 21 травня 2023 року поблизу села Іванівське, що на Донеччині*» (kuryer.if.ua, 20.03.2024); «*Пам'яті старшого лейтенанта Олексія Рубцова (позивний "****Солдат****")*» (ukrinform.ua, 01.01.2025).

3. Позивні, мотивовані назвами зброї, техніки та бойових засобів. Одна з найвиразніших груп позивних у мові медіа – це військові імена, утворені на основі лексики озброєння та техніки, зокрема авіаційної лексики, пор. «*Чернівчанин-захисник з позивним "****Танк****" на початку війни відповів другові: «Ти давай тікай, а я залишуся, бо якщо всі втечуть, хто захищатиме країну?!*» (bukinfo.com.ua, 29.04.2024); *«Андрій на позивний "****Дрон****" – солдат гірсько-штурмового підрозділу 128-ї окремої гірсько-штурмової Закарпатської бригади*» (suspilne.media, 23.10.2023); «*Військова психологиня Іванна Цімерман (позивний "****Ракета****") намагалася долучитися до ЗСУ ще до початку повномасштабної війни*» (ukrinform.ua, 13.11.2024); «*"****Бомба****" молодший: історія бойового шляху та відваги 29-річного бійця Івана Михайленка з Богородчанщини»* (kuryer.if.ua, 20.03.2025); «*Такий кулемет боєць на позивний "****Бомбило****" бачив у фільмах про громадянську війну та другу світову*» (tsn.ua, 04.01.2023). Ці номінації репрезентують не лише матеріальні атрибути війни, а й символізують силу, точність, технологічність і нищівну міць українського воїнства. Такі позивні часто мають емблематичний характер: медіа використовують їх як вербальні символи української зброї, що викликає асоціації з потужністю та перемогою.

Лексеми *джавелін*, *байрактар* як твірні основи однойменних позивних стали медійно впізнаваними символами технічної переваги української армії і вийшли далеко за межі суто військового контексту, пор. «*Загинув Василь Фенин "****Джавелін****" з Франківщини, який захищав Вугледар і Авдіївку*» (vikna.if.ua, 04.03.2024); «*Позивний* ***Байрактар****: захисники України показали кумедну зустріч із "біологічною зброєю"*» (apostrophe.ua, 04.05.2022).

4. Позивні з компонентами, що відображають військову символіку або атрибутику. До таких позивних належать найменування, у яких задіяні лексеми, пов'язані з формою, емблемами, засобами зв'язку, просторовими орієнтирами: «*Сергій Павліченко (позивний* ***Броня****) тримав оборону на заводі "Азовсталь" торік навесні*» (suspilne.media, 26.05.2023); *«Вінтоняк Михайло Іванович, позивний "****Гвинт****", – солдат окремого кулеметного взводу, 1-го стрілецького батальйону»* (youtube.com, 01.02. 2025); *«Армія має захищати свою країну: історія захисника України з позивним "****Компас****"*» (0512.com.ua, 26.09.2022); *«Молодший сержант Олександр Коваленко, позивний* ***Радар****, помер у Київському шпиталі 24 серпня 2023 року. 24 липня, виконуючи бойове завдання*» (suspilne.media, 23.10.2022)*; «Старший – Ігор (позивний "****Маяк****"), спочатку довго служив у морській прикордонній службі, отримав звання старшого сержанта та був командиром катера*» (podillyanews.com, 03.12.2022); «*Пам'яті пілота Владислава Залістовського (позивний "****Blue Helmet****")*» (ukrinform.ua, 27.01.2025).

5. Позивні, що відображають патріотичну й народну символіку, пов'язану з війною. Поява таких воєнних номінацій зумовлена прагненням військових утвердити національну ідентичність, виразити любов до Батьківщини, духовну силу та зв'язок із народними традиціями. Такі позивні часто апелюють до державних символів, історичних постатей, національних архетипів, народних уявлень про добро, мужність, волю. Їхні носії ототожнюють себе не лише з конкретним бойовим підрозділом, а й з українською історією, культурою та міфологією, пор. «*Пам'яті штаб-старшини, Героя України Михайла Максіяна (позивний "****Прапор****")*» (ukrinform.ua, 23.10.2025); «*Пам'яті головного сержанта Станіслава Прощенка (позивний "****Патріот****")*» (ukrinform.ua, 02.07.2024); «*Солдат з Луцького району Роман Клец, позивний* ***Тризуб****, загинув 18 лютого 2023 року в бою з окупантами біля міста Мар'їнка на Донеччині*» (vsn.ua, 17.07.2023); «*Пам'яті старшого сержанта Богдана Сокольського (позивний "****Сокіл****")*» (ukrinform.ua, 17.10.2025); «*Позивний "****Яструб****", як обмежено придатний боєць став незамінним на фронті*» (ogo.ua, 25.01.2023); «*Кожний справжній чоловік – це воїн!» – старший сержант "****Грім****"*» (armyinform.com.ua, 23.09.2022); «*На фронті загинула парамедикиня Дар'я Філіп'єва "****Блискавка****"*» (glavcom.ua, 08.08.2023); «*Захищаємо свою землю, а вона захищає нас, – Володимир "****Отаман****" бореться з росією з часів Майдану*» (chernihivnews.city, 21.11.2022); «*Побратими його звали на фронті "****Гайдамака****". Дмитро був з родом з Фастова і виріс у родині військового*» (vechirniy.kyiv.ua, 14.06.2023); «*В'ячеслав Кирилов, позивний "****Козак****" – одесит, який пройшов шлях від волонтера до бійця полку "Азов"*» (suspilne.media,

20.10.2025); «*Галина, позивний "**Воля**": як пекарка із Золочівської громади проміняла тісто на зброю*» (slk.kh.ua, 06.02.2025).

Висновки. У статті досліджено роль військової лексики у формуванні системи позивних українських захисників і захисниць та проаналізовано їхнє функціювання в сучасному медіадискурсі. З'ясовано, що військова лексика становить лексико-семантичну базу для творення значної частини позивних, адже саме вона найточніше передає умови воєнного середовища, комунікативні потреби, психологічний стан і професійну специфіку учасників бойових дій. Виявлено, що позивні виконують багатофункційну роль: окрім практичної ідентифікаційної, вони мають лінгвокультурний, символічний та меморативний потенціал, оскільки відображають історичну пам'ять, ціннісні орієнтири, гумор і самобутність українського воїнства. Через мову позивних простежуємо процес мовного конструювання національної ідентичності в умовах російсько-української війни. Унаслідок аналізу мовного матеріалу виокремлено основні тематичні групи неофіційних іменувань, утворених на основі військової лексики: позивні, похідні від назв військових спеціальностей і функцій; номінації, пов'язані з військовими званнями, статусами або структурою підрозділів; позивні, мотивовані назвами зброї, техніки та бойових засобів; неофіційні антропоніми з компонентами, що відображають військову символіку або атрибутику; позивні, що відтворюють патріотичну й народну символіку, пов'язану з війною.

Отже, позивні українських захисників і захисниць – це мовно-культурні феномени, що поєднують у собі військову лексику, народну символіку й елементи сучасного мовотворення. Їхнє дослідження відкриває перспективу для подальшого вивчення когнітивних, гендерних і комунікативних аспектів воєнної антропонімії та її функціювання в українському медійному просторі.

Список літератури:

1. Мироненко О. В. Вторинні номінації як репрезентанти соціально-культурної ідентифікації українських військових. *Закарпатські філологічні студії.* 2024. Вип. 33. Т. 2. С. 25–30.

2. Павликівська Н. «Позивні» як антропоніми вторинної номінації. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)* : зб. наук. пр. / гол. ред. І. Я. Завальнюк. Вінниця: Планер, 2019. Вип. 28. С. 139–147.

3. Петрова С. Лексична база творення позивних українських бійців – учасників збройного конфлікту на Сході України. *Філологічні студії*: зб. наук. статей студ. філол. факульт. / відп. за вип. В. Б. Мусій. Одеса: Одес. нац. ун-т імені І. І. Мечникова, 2019. Вип. X. С. 89–93

4. Петрова С. А. Позивні українських військовослужбовців-жінок, учасниць АТО/ООС: словотвірний аспект. *Філологічні студії.* 2020. № 11. С. 74–78.

5. Поліщук Н. О. Військова термінолексика в мові сучасних масмедіа. *Термінологічний вісник*, 2023. Вип. 7. С. 100–109.

6. Польовик, Д. В. Актуалізація військової лексики у мові українських масмедіа. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Т. 29. № 2. С. 28–33.

7. Хрустик Н. М., Петрова С. А., Серкал С. А. Позивні українських військовослужбовців: мотиви номінації. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Філологія.* 2021. № 26. 2(24). С. 104–114.

8. Шульська Н. М., Кирилюк О. Л., Салтан В. Л. Неофіційна антропонімна лексика воєнного медіадискурсу: специфіка творення й номінація. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2024. Т. 35 (74). № 6. С. 27–32. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/6_2024/7.pdf

9. Шульська Н. М., Зінчук Р. С., Калита О. П. Українські культурні реалії в сучасній неофіційній військовій антропонімії: на матеріалі мови медіа. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2025. Т. 36 (75). № 4. Ч. 1. С. 86–91. https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.4.1/15

Shulska N. M., Kyrylyuk O. L., Saltan V. L. MILITARY VOCABULARY AS A BASIS FOR CREATING CALL SIGNS OF UKRAINIAN DEFENDERS: BASED ON MEDIA LANGUAGE MATERIAL

The article analyzes the role of military vocabulary in the formation of the system of call signs of Ukrainian defenders and clarifies the features of their functioning in the modern media space. Military vocabulary is defined as the leading lexical and semantic basis for the creation of a significant part of unofficial names, since it most accurately conveys the specifics of the combat environment, communication conditions, emotional state and professional activities of the military. It is shown that call signs are not limited to the function of identification, but also perform a cultural and symbolic, communicative and commemorative role. They

become carriers of historical memory, embody value orientations, patriotic worldview, sense of humor and collective creativity of the Ukrainian military. Through the language creation of call signs, we trace the process of linguistic modeling of modern Ukrainian identity, formed under the influence of the Russian-Ukrainian war and the common experience of resistance. The research material was texts of modern Ukrainian online media, which recorded male or female call names. Based on the analysis of the collected anthroponymic facts, several main thematic groups of names formed from military vocabulary were identified: nominations motivated by the names of military specialties and functions; call names associated with military ranks, statuses or the structure of units; names formed from the names of weapons, equipment and combat equipment; call names with components reflecting military symbols or attributes; unofficial names of military personnel associated with folk and patriotic symbols. It was concluded that the call sign system is a kind of mirror of military communication, which reflects not only the professional experience and life of the military, but also a holistic linguistic and cultural image of Ukrainian society during the war. The results of the study confirm the importance of call signs as markers of national identity and as a valuable object for further linguistic studies.

Key words: *military vocabulary, call sign, media language, Russian-Ukrainian war, nomination.*

Дата надходження статті: 26.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 811.161.2'37:[801.81:398.3(=161.2)](045)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/09

Шуляк С. А.
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

КОНЦЕПТИ РУКОТВОРНИХ ЗЕМНИХ ОБ'ЄКТІВ У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ

У статті досліджено концепти рукотворних земних об'єктів у текстах українських замовлянь. Проаналізовано, як матеріальні об'єкти, створені людиною, відображаються в магічних текстах і набувають сакрального значення. Розглянуто символіку та функціональне навантаження концептів ВЕРЕТЕНО, ВОРОТА, МЕЧ, МІСТ, КРІСЛО у структурі замовлянь, їхню роль у формуванні обрядового простору і визначенні меж між сакральним та профанним. Особливу увагу приділено мікроконцептам, що позначають рукотворні земні об'єкти та репрезентують національно-культурну специфіку концептів. Виявлено, що в текстах українських замовлянь рукотворні земні об'єкти слугують не лише маркерами простору, а є учасниками магічної дії, сприяючи досягненню бажаного результату через вербальні формули. Концепти структурують семантичний простір тексту, вказують на цінності, уявлення та асоціації, властиві українцям, поєднуючи мову, мислення і духовну традицію народу. Вербалізація концептів досягається лексичними одиницями, що дозволяє передати емоційний та конотативний аспекти відображення дій або подій, зафіксованих у магічних текстах. Концепти рукотворних земних об'єктів у текстах українських замовлянь символізують захист (ВОРОТА (ВРАТА), БРАМА, ТИН, ДВЕРІ); охорону, джерело життя (ВЕРЕТЕНО); зміну, трансформацію, посередництво між людиною та вищими силами (МІСТ, КЛАДКА); місце влади, стабільності (КРІСЛО); владу, віроломність, а також боротьбу проти зла (МЕЧ, НІЖ). Завдяки цьому концепти рукотворних земних об'єктів стають органічною частиною магічної дії, носіями глибокого символізму та духовної спадщини народу.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні семантики національно маркованих мовних одиниць, які позначають результати духовної діяльності, у контексті української фольклорної традиції.

Ключові слова: *українські замовляння, концепт, семантика, ментальність, текст, рукотворні земні об'єкти, символ.*

Постановка проблеми. Аналіз концептів у магічних текстах ґрунтується на розумінні їхнього змістового, образного та емоційного наповнення, а також ролі у формуванні національного світогляду. Рукотворні земні об'єкти – це не просто елементи матеріальної культури, а символи, що відображають світогляд, духовні цінності та повсякденні практики українського народу. Вивчення концептів у текстах замовлянь дозволяє глибше зрозуміти ментальність, вірування та уявлення предків про взаємозв'язок людини з навколишнім світом.

Дослідження концептів рукотворних земних об'єктів у фольклорі сприяє збереженню й відродженню традиційної культури, адже замовляння виконують не лише магічну, а й комунікативну, виховну та об'єднуючу функції в українському суспільстві. Вивчення лексики й символіки таких об'єктів відкриває нові горизонти для інтерпретації сакральних текстів і їхньої ролі у формуванні національної ідентичності.

У сучасних умовах глобалізації особливо важливо акцентувати увагу на глибоких пластах народної творчості, до яких належать замовляння. Їхнє вивчення сприяє збереженню мовної унікальності, духовної спадкоємності та історичної пам'яті народу. Дослідження концептів рукотворних земних об'єктів у текстах українських замовлянь не лише збагачує науковий дискурс, а й слугує фундаментом для розуміння глибинних процесів, що формують українську національну свідомість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення концептів зробили В.В. Жайворонок, О.Є. Єфименко, Ж.В. Краснобаєва-Чорна, К. Китайгородська, О.С. Пальчевська, Т.В. Радзієвська, М.В. Скаб, О.В. Троць, Л.М. Фатєєва, Н.М. Шарманова, В.І. Кононенко та інші мовознавці.

Предметом дисертаційного дослідження О.Є. Єфименко є концепт СТЕП, виражений в українській мові відповідною лексико-семан-

© Шуляк С. А., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

тичною групою [4, с. 2]. Дослідниця визначає концепт як «локалізоване ментальне утворення, що відбиває навколишній світ» [4, с. 5].

Ж.В. Краснобаєва-Чорна запропонувала алгоритм концептуального аналізу на матеріалі концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці та сформулювала головне завдання концептивістики: «дослідити й системно описати концепти певної мови за допомогою лінгвістичних засобів, тобто концептуальні картини світу, враховуючи можливу лакунарність окремих складників» [5, с. 42].

К. Китайгородська зазначає, що «поняття концепту відповідає уявленню про ті смисли, якими оперує людина в процесі мислення і які розкривають зміст досвіду та знання, зміст результатів усієї людської діяльності та процесів пізнання світу у вигляді певних «квантів» знання» [6, с. 12].

Концепт містить у собі узагальнені знання, уявлення, асоціації й цінності, характерні для певного народу або соціальної групи. Він слугує містком між мовою й мисленням, допомагає інтерпретувати реальність через призму національного світогляду. Таким чином, концепт – це не лише слово чи поняття, а й сукупність культурних, історичних та особистих смислів, які формуються у процесі спілкування та взаємодії з навколишнім світом.

Постановка завдання. Завдання статті вбачаємо в тому, щоб визначити особливості концептів рукотворних земних об'єктів у текстах українських замовлянь, розкрити їхню символіку і функціональне навантаження у магічній традиції.

Виклад основного матеріалу. Приклади українських замовлянь подаємо в тих формах, у яких вони трапляються в досліджуваних текстах.

Серед концептів рукотворних земних об'єктів у текстах українських замовлянь аналізуємо ВОРОТА (ВРАТА), БРАМА, ТИН, ДВЕРІ, ВЕРЕТЕНО, МІСТ, КЛАДКА, КРІСЛО, МЕЧ, НІЖ. Кожен із них має власну семантику й функціональне навантаження у замовляннях, відображаючи глибокі зв'язки між матеріальним світом і духовними уявленнями українців.

Знаряддя праці як предмети, створені для виконання певних господарських чи ремісничих функцій (*веретено*) у замовляннях часто символізують працелюбство, захист або здатність впливати на матеріальний світ.

Досліджуючи концепт ВЕРЕТЕНО, звернемо увагу на визначення В.В. Жайворонка: «Веретено – старовинне ручне знаряддя для прядіння у вигляді тонкої палички з видовженими загостреними кінцями і потовщенням посередині; здавна наділене магічною силою; широка обрядова символіка веретена пов'язана насамперед з його обертовістю (символіка точки повороту, стрижень, на якому обертається небо й земля); робота з веретеном – жіноче заняття, звідки постав образ богині, що пряде на веретені нитку, з якої «формується» «тканина» Всесвіту, та нитку людського життя (звідси табуйовані дні прядіння – середа, п'ятниця, неділя); символ «свого» та «чужого», цього та потойбічного світів; надавали веретену й лікувальних властивостей (проти лишаїв, бородавок, «соняшниць», «бабиць»): обводили веретеном хворе місце, випікали бородавки, купали хворого у воді, що стікала («збігала») з веретена; було повір'я: «Як веретено з рук падає, то гість до хати прибуває»; здавна набрало значення охоронного засобу проти нечистої сили завдяки гострому закінченню та слині, якою змочують пряжу; у казках чарівне веретено уколом викликає непробудний сон» [2, с. 76].

Концепт ВЕРЕТЕНО в текстах українських замовлянь позначає не тільки елемент побуту, а й є важливим учасником магічної дії та носієм сакрального змісту, як-от: *Я вас, сояшниці, заварюю, я вас виговорюю, я вас викликаю на* ***веретено*** *і на ніж, на ложку і куліш* [1, с. 115].

Міст – конструкція, що забезпечує перехід через перешкоди. У магічних текстах символізує перехід між світами, шлях до зцілення та очищення.

МІСТ у текстах українських замовлянь камінний: *Йшов камінний чоловік / Через* ***камінний міст*** */ І ніс камінний ціпок, / Та й спотикнувся на тиць, – / І ти, кров, стань каменем тиць* [1, с. 91]; золотий: *Ішла Мати Божа* ***золотим мостом*** *з Ісусом Христом / в золотому опічку, в срібних ризах, / золотою паличкою підпиралася, / Золотими ключами враз вимовляти, / щоб він не бунтував, не брикав, / щоб він під пуп на своє місце став* [Ви, зорі, с. 103]; калиновий: *Текло три ріки під* ***калиновий міст****: перва водяна, друга молочна, третя кровава; я водяну ізоп'ю, а молочну споживу, а кроваву іспиню, із сірого коня кров ізоп'ю* [3, с. 41].

У замовлянні *Їхав архангел Гавриїл, архистратор Михаїл на білім коні і в білім каптані. Зустрічає його Божа Мати на* ***золотім мосточку*** *із золотою патиричкою* [1, с. 136] кольороназва *золотий* відіграє ключову символічну роль. Золото у народних віруваннях асоціюється з чистотою (так само, як і білий колір – *білий кінь*, *білий каптан*), багатством, небесною святістю.

МІСТ символізує перехід, сполучну ланку між двома світами – земним (*раба Божа*) і небес-

ним (*Божа Мати*), як-от у замовлянні від вразу: *Йшла Божа Мати з золотим хрестом,* ***золотим мостом****. Встрічає її Господь: «Куди йдеш, Божа Мати?» – «Йду до раби Божої (на ім'я) на помоч, на порятунок, враз подбірати»* [1, с. 105]. *Золотий міст* у цьому контексті є магічним шляхом, через який відбувається зустріч сакральних постатей – *Божої Матері* і *Господа*. Він підкреслює особливу урочистість та святість моменту, наближення до божественного, а також ідею очищення та захисту. *Золотий міст* виступає містичним простором для зцілення, вирішення складної життєвої ситуації, символізуючи благодатний перехід до нового, кращого стану.

Замовляння *Біг собака через* ***міст****, / Чотири лапи, п'ятий хвіст, / Схопив вавку та й поніс* [1, с. 214] належить до коротких магічних формул, що використовуються для лікування незначних тілесних ушкоджень (*вавок*). У цьому тексті собака – символ захисту та вірності, біжить через *міст* – символ переходу та засобу перенесення проблеми (тут – *вавки*) з однієї площини в іншу. Собака символізує магічного посередника, який забирає біль, відносить її через *міст* (за межі людського простору), аби хвороба, що його викликала, більше не шкодила людині.

Концепт КЛАДКА, на відміну від МОСТУ, акумулює елементи нестійкості, небезпеки, адже КЛАДКА у замовляннях *хистка*, наприклад: *Через річку бистру і через* ***кладку хистку*** *йшло три матінки, три п'ятінки (п'ятниці)* [1, с. 30].

Лексема *кладка* у досліджуваних текстах має значення дошки або колоди, покладеної через річку, струмок, колоду, болото для переходу: *Трясу, трясу* ***кладкою****.* ***Кладка*** *водою, а вода купиною, а купина чортами, а чорти козаком (…), щоб його трясли, трясли, та й до мене принесли, до народженої, хрещеної і молитв'яної раби Божої дівчини (Марусі)* [3, с. 76]. Варто зауважити, що концепт у наведеному контексті є не просто словом чи поняттям, а й структурує прагматику замовляння: замовляльниця – кладка – вода – купина – чорти – козак – дівчина.

Концепти ВОРОТА (ВРАТА), БРАМА, ДВЕРІ, ТИН, ХВІРТКА виконують функцію захисту, відмежування особистого простору (*Як я* ***хвіртки****,* ***ворота*** *зав'язую, / Так своїм ворогам лихі речі заказую* [3, с. 80]); слугують маркерами сакральних меж (*Відчинились* ***врата****, / З них мати прийшла, приплід принесла. / А за нею тягнуться темнії змії – / Хвороби лихії. / Відступіть від матері чистої, матері славною, / Усіма Богами береженої, вірної Православної!* [3, с. 17]); виступають символами, які втілюють світоглядні цінності, уявлення українців про добро і зло, зв'язок людини з природою та сакральним світом (*Святою водою омиваю, /* ***браму*** *до Нави закриваю, / Нехай тая чорноба, яка у Яву забрела, / згорить до тла, / Я тії чорнобожиці, які вчепилися до роженици, / хай втопляться у цій водиці, / Усе чорне і зле / Хай від тебе, дочко, йде. / Знову омиваю і браму тую закриваю, / Закриваю* ***браму*** *тричі / На всі сторони і на всі світи, / Уся чорнота у Наву відійти. / Хай душа (ім'ярек) святла і чиста / Водою Даною святою омивається, / І у води землі-матінки злиється. / І у третій раз хай* ***брама*** *закривається* [3, с. 19]).

ТИН у замовляннях символізує межу, загорожу, а сполучення *через тин перекидатиме* означає перенесення проблеми за межі особистого простору, як-от: *Ротом говоритиме, а губами здуватиме, через* ***тин*** *перекидатиме, щоб зосталось чисте, як молоко та золото* [Ви, зорі, с. 12], а залишитися має найцінніше: *чисте, як молоко та золото*, що властиве народній уяві про добро і зло.

ДВЕРІ та ВОРОТА слугують символом переходу з одного простору в інший (з домашнього – захищеного, до нового – незвіданого): *Встаю не благословенна, / Іду не хрещена /* ***Із дверей у двері****, /* ***Із воріт у ворота****. / Підходжу під ясний місяць, / Під дрібні зірки, / Де в чистім полі / Стоять три тополі* [1, с. 15]. У цьому замовлянні рух *із дверей у двері, із воріт у ворота* підсилює ідею послідовного проходження важливих рубежів задля отримання доступу до бажаного.

Водночас, концепт ДВЕРІ є початком відліку доступу до ширшого простору – *дороги*, *океану-моря* у тексті замовляння від різачки: *Встану я, раба Божа, раненько, помолюся Богу і поблагословлюся, піду в* ***двері****, а* ***з дверей у ворота****, вийду на* ***дорогу****, піду до* ***океану-моря****. На океані-морі пливе рокитовий кущ, там сидять Петро, Павло, Миколай, Кузьма, Дам'ян, Ілля пророк і Григорій Побідоносець. «Прийшла я до вас, отці небесні, жалітись своєю болізнію. Скажіть ви мені, що то за жінки виходять простоволосі з окіян-моря? Вони виходять знущатись над народом, ссати кров із жил, з пожил, з білого тіла, кості пилити, печінку точити як тії чорнії черви. Пошліть ви Кузьму та Дам'яна, окуйте, пов'яжіть їх, заженіть у темні дубрави, в дикі степи, там для них заготовлені ліжки тесові. А на мене хрещеную, порожденую (…) не нападайте, в моєму тину не застрягайте. Цьому моєму слову нехай буде амінь*» [1, с. 111]. Послідовний рух *двері – ворота – дорога – океан-*

море відображає пошук сакрального простору, де, нарешті, людина звертається з проханням та отримує захист *отців небесних*.

Порівняння *як врата відчиняються* у замовлянні *Дай же, Господи, спання від нинішнього дня; все зло відганяю, відійди від нього враз все зло, як дими розходяться, як* ***врата*** *відчиняються, як книги розкладаються* [1, с. 190] підкреслює ідею переходу до нового стану, адже *відчинені врата* – це маркер сакральної межі та захисту, доступу до іншого (очищеного, святого) простору.

Окрему роль відіграють концепти рукотворних земних об'єктів, пов'язані з ритуалами, як-от КРІСЛО: *Вразе-Власе, вразе-Опанасе! Я тебе замовляю, правою рукою загортаю (при цьому робляться відповідні рухи), сядь собі на місці, на золотім* ***кріслі****, тобі по животі не ходити, і рилом не рити, і під грудьми не підвертати, і гризьбою не гризти, і в низ не вступати, і в вікно не заглядати* [1, с. 104].

Символізуючи місце влади, стабільності, у текстах українських замовлянь концепт КРІСЛО зазвичай супроводжується лексемою *золоте*, як-от: *Вразе, вразочку, премудрий паночку, стань на своєму містечку,* ***золотім кріслечку****, на пухових подушках, не пороти тобі на кишках, в криж не впадати, спину не рубати, вікна не заступати, бруд випускати, мені місце відбирати* [1, с. 105].

Щодо символічного значення золота, варто відзначити, що це – «символ Сонця, світла, святості, стійкості, знатності, багатства; у християнстві – чисте світло, духовний скарб Христа і водночас – ідолопоклоніння, зло» [7, с. 96]. Так у замовляннях від порухи *Я тебе благаю: лягай, ти, на своїм місці, на* ***золотім криселечку****, де тебе сам Господь Бог посадив з апостолами* [1, с. 109] та волосу *Волосний-волосниче! На своє місце Бог тебе кличе, на нове містечко, на* ***золоте кріслечко****, тут тобі не стояти, жовтої кості не ламати, червоної крові не пити, білого тіла не сушити* [1, с. 173] крісло асоціюється з місцем, де хвороба має перебувати, щоб припинити шкодити людині. Формули замовлянь *де тебе сам Господь Бог посадив з апостолами*, *На своє місце Бог тебе кличе* підкреслює божественну силу, що контролює і нейтралізує хворобу, повертаючи її в межі, де та ізолюється під опікою вищих сил. Зазвичай це відповідає традиційному народному баченню сакральної ієрархії та захисту через магічну дію слова.

У тексті замовляння *Пристріте, пристріте, добрий чоловіче! Сядь собі на містечку, на* ***золотім кріселечку****; тут тобі не бушувать, не воювать і костей не ломить* [3, с. 32], звертаючись до хвороби, як до *доброго чоловіка*, замовляльниця застосовує прийом пом'якшення, аби не викликати зайвого гніву чи спротиву, тому й зменшено-пестливе значення крісла – *кріселечко* використано, ймовірно, для опису маленького, зручного, м'якого, або такого, що викликає приємні відчуття.

Білий кінь і *золоте крісло* підкреслюють сакральність і велич святого Юрія, а також його зв'язок із небесною ієрархією та чистотою у замовлянні: *Їхав святий Юрій на білім коні, на* ***золотім кріслі****. За ним бігло три псоті: біла, чорна й червона. Чорний землю глотав, червоний – кров сосав, білий більмо лизав, а святий Юрій скочив на вулій, з улія на відро – та й злізло більмо* [1, с. 136]. У цьому тексті поєднано християнські (образ святого Юрія) та язичницькі (персоніфікація хвороб, магічне перенесення) елементи, що характерно для українських замовлянь.

Меч – «старовинна холодна зброя у вигляді двосічного прямого довгого клинка з рукояткою; меч був емблемою суду, символом князівської влади; разом з тим у народній символіці меч символізує війну, підступність, віроломність» [2, с. 361]; ніж – «знаряддя, інструмент для різання, що складається з леза та ручки (колодки); символ сили, боротьби, захисту» [2, с. 397] у текстах український замовлянь трапляються поряд, завдячуючи подібності конотацій: *Ісус Христос Спаситель, спаси і сохрани / Нарожденного, хрещеного (Трохима) / У дорозі, в праці, в любові, / Від усякого горя, мук, / Сраждань, бідувань, / Від усяких клопотів, скорботів, / Від усяких* ***ножів****,* ***мечів****, / Від усяких переляків, / Від усяких хвороб, / Від злетворних вітрів…*[1, с. 32].

За допомогою ножа ворожать [2, с. 397]. У замовлянні кровотечі головна «зброя» – ніж: *Баба бере його в руку й торкає рану, промовляючи: – Стоїть біла гора, на білій горі біла церква, в церкві білий пристіл, й білі попи, і білі дяки білі книжки читають і (Максимові) кров замовляють. Проказують 9 раз, тричі плюють, примовляючи: «Згинь, пропади, де взялося – туди йди»* [1, с. 86].

Концепт МЕЧ у замовлянні позиціонує не просто зброю, а сакральний інструмент, яким здійснюється магічна дія – вимовляється, визивається хвороба, як-от: *Богородиця-діва йшла,* ***меч*** *несла. Здибав її святий Петро, святий Павло. / – Куди йдеш, Богородице-діво? / – До рожденого, до хрещеного Григорія / Пристріт вимовляти, / Пристріт визивати. / Не я вимовляю – / Богородиця-діва вимовляє, / Богородиця-діва визиває, /*

Не моїми словами – / Божими словами… [1, с. 42]. Меч в руках *Богородиці-діви* є знаком божественного захисту.

Приналежність меча святим увиразнює ідею, що справжня влада над злом належить не людині, а вищій, небесній силі, як-от: *А за тою рікою або ж упир, або відьма, / Або злий дух є. / То він до мене / Не перелізе, не перейде, / Бо я нічого не боюся, / Бо коло мене на варті / Три святих стоїть: / Єден – Архіїл, другий – Гавриїл, / Третій – Гергій Побідоносець. / Вони з голими* ***мечами*** *стоять, / Нечистивим духам, / Живущим врагам голови стинають…*[3, с. 116].

Меч асоціюється з надприродною силою, яка обороняє від негативного впливу хвороби, наприклад, у тексті замовляння від пристріту дитини: *Іду поміж люде, нічого не буде; попереду січ, а позаду* ***міч****: січем одсічуся,* ***мечем*** *одоб'юся, я нікого не боюся* [1, с. 193] стверджує цілеспрямованість людини у боротьбі проти зла (хвороби) та непохитність перед небезпеками, утверджує здатність відновити порядок та гармонію у житті.

Висновки. Отже, особливості концептів рукотворних земних об'єктів у текстах українських замовлянь виявляються передусім у їхній багатогранній символіці та функціональному навантаженні у магічній традиції. Концепти ВОРОТА (ВРАТА), БРАМА, ТИН, ДВЕРІ, ВЕРЕТЕНО, МІСТ, КЛАДКА, КРІСЛО, МЕЧ, НІЖ акумулюють не лише матеріальні предметами побуту, а й сакральні символи, що відображають глибинні смисли народної культури.

Рукотворні об'єкти у замовляннях слугують містками між видимим і невидимим світом, між минулим і сучасним, між людиною та надприродним. Вони наділяються особливою силою: наприклад, МЕЧ та НІЖ символізують захист, боротьбу зі злом, відсікання негативу; МІСТ, КЛАДКА, ВОРОТА (ВРАТА), БРАМА – це образи переходу, трансформації, подолання перешкод, входу у новий стан або простір. ДВЕРІ, ХВІРТКА, ТИН уособлюють межу між своїм і чужим світами, захист дому, а також здатність обмежувати чи дозволяти проникнення певних сил. ВЕРЕТЕНО виступає охоронним засобом проти нечистої сили. Окрему роль відіграють концепти, пов'язані з ритуалами, як-от КРІСЛО (місце влади, стабільності).

Концепти замовлянь мають не лише утилітарне, а й глибоко символічне навантаження, виконують роль посередників у магічних діях, є носіями колективної пам'яті та ідентичності.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні семантики національно маркованих мовних одиниць, які позначають результати духовної діяльності, у контексті української фольклорної традиції.

Список літератури:

1. Ви, зорі-зориці… Українська народна магічна поезія: (Замовляння) / упоряд. М. Г. Василенка, Т. М. Шевчук ; передм. М. Г. Василенка. Київ : Молодь, 1991. 336 с.

2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

3. 3.Замовляння / упоряд., передмова, примітки М. К. Дмитренка. Київ : Видавець Микола Дмитренко, 2007. 124 с.

4. Єфименко О. Є. Концепт "СТЕП" в українській мові: словникова, текстова і психолінгвістична парадигма : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2005. 19 с.

5. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці). *Українська мова*. 2009. № 1. С. 41–52.

6. Китайгородська К. Концепт "Доля" у національно-мовних картинах світу української та англійської мов. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. Вип. 73. Ч. 2. С. 10–16.

7. Словник символів культури України / за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, М.К. Дмитренка. Київ : Міленіум, 2002. 260 с.

Shuliak S. A. **CONCEPTS OF MAN-MADE EARTH OBJECTS IN THE TEXTS OF UKRAINIAN SPELLS**

The article examines the concepts of man-made earthly objects in Ukrainian incantation texts. It analyzes how material objects created by humans are reflected in magical texts and acquire sacred meaning. The symbolism and functional load of the concepts VERETENO, VOROTA, MECH, MIST, KRISLO in the structure of spells, their role in the formation of ritual space and the definition of boundaries between the sacred and the profane are considered. Particular attention is paid to micro-concepts that denote man-made earthly objects and represent the national and cultural specificity of concepts. It has been found that in the texts of Ukrainian spells, man-made earthly objects serve not only as markers of space, but also as participants in magical action, contributing to the achievement of the desired result through verbal formulas.

Concepts structure the semantic space of the text, indicate the values, ideas, and associations characteristic of Ukrainians, combining the language, thinking, and spiritual tradition of the people. The verbalization of concepts is achieved through lexical units, which allow the emotional and connotative aspects of actions or events recorded in magical texts to be conveyed. Concepts of man-made earthly objects in Ukrainian incantation texts symbolize protection (VOROTA (VRATA), BRAMA, TYN, DVERI); security, source of life (VERETENO); change, transformation, mediation between humans and higher powers (MIST, KLADKA); place of power, stability (KRISLO); power, treachery, as well as the fight against evil (MECH, NIZH). Thanks to this, the concepts of man-made earthly objects become an organic part of magical action, carriers of deep symbolism and the spiritual heritage of the people.

Prospects for further research lie in studying the semantics of nationally marked linguistic units that denote the results of spiritual activity in the context of Ukrainian folklore tradition.

Key words: *Ukrainian spells, concept, semantics, mentality, text, man-made earthly objects, symbol.*

Дата надходження статті: 30.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ

УДК 811.162.1'659.1
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/10

Коротич К. В.
Запорізький національний університет

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ В ПОЛЬСЬКІЙ ВІДЕОРЕКЛАМІ ЇЖІ ТА НАПОЇВ

Статтю присвячено дослідженню найпоширеніших синтаксичних засобів впливу в польській відеорекламі їжі та напоїв у період 2000–2025 років. Мета роботи – на матеріалі польської реклами їжі та напоїв виявити й схарактеризувати головні синтаксичні засоби впливу на адресата. Фактичний матеріал – понад 1000 рекламних відеороликів.

У статті виокремлено та схарактеризовано найчастіше використовувані в польській відеорекламі синтаксичні засоби впливу: прості стверджувальні речення, зокрема односкладні номінативні, неповні й спонукальні речення, синтаксичні комплекси «питання – спонукання до дії» та «питання – відповідь», а також повтори, серед них анафору й епіфору. З'ясовано, що в польській відеорекламі переважають прості стверджувальні речення, які забезпечують швидке та стисле донесення інформації до реципієнта. Виявлено, що особливо важливими в рекламному мовленні є односкладні номінативні речення, які акцентують на основних характеристиках продуктів. Проаналізовано роль неповних речень у формуванні динамічних та експресивних повідомлень, які завдяки наближенню до розмовного мовлення сприяють установленню контакту з глядацькою аудиторією. Спонукальні речення в польській рекламі традиційно прямо або опосередковано стимулюють до покупки. Крім того, у розвідці описано синтаксичні комплекси, а саме: «питання – спонукання до дії» та «питання – відповідь», що створюють ілюзію діалогу з глядачем. Ці конструкції не лише актуалізують потреби адресата, але й пропонують конкретні рішення, що спонукає споживача до негайної реакції. У статті показано, що використання повторів у рекламі, зокрема анафори та епіфори, підсилює запам'ятовуваність бренду, формуючи стійкі асоціації у свідомості споживачів і збільшуючи вплив рекламних повідомлень.

Таким чином, у статті підкреслено, що синтаксичні засоби є потужним інструментом у формуванні переконливого та експресивного рекламного повідомлення, що має суттєвий вплив на вибір споживача.

Ключові слова: *відеореклама, слоган, синтаксичні засоби впливу, повтор, анафора, епіфора, номінативне речення, спонукальне речення, неповне речення, адресат.*

Постановка проблеми. Актуальність нашого дослідження зумовлена зростанням ролі відеореклами в маркетингових стратегіях і потребою глибшого розуміння механізмів лінгвального впливу на глядацьку аудиторію. Вивчення синтаксичних особливостей польської реклами та введення в науковий обіг нового іншомовного ілюстративного матеріалу дозволить філологам розширити знання про лінгвальні засоби переконання, а рекламістам-практикам – оптимізувати рекламні кампанії, підвищуючи їхню ефективність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі реклама є предметом вивчення багатьох наук: політології, історії, психології, соціології, культурології, журналістики, мистецтвознавства, економіки, маркетингу, а також мовознавства. Специфіку рекламного дискурсу описали О. Арешенкова, Ф. Бацевич, В. Зірка. Комунікативні та прагматичні особливості рекламних текстів перебували у фокусі уваги О. Арешенкової, Ю. Булика, Я. Ґрембовца, М. Зайонц, М. Крамаренко, К. Мачульської, Р. Влодарчик. Зокрема, засоби впливу на реципієнта в рекламі стали об'єктом дослідження Й. Бральчика, А. Бурака, В. Гупаловської, П. Дебчинської, А. Долати-Заруд, В. Зірки, О. Карпенко, Н. Карпчук, Т. Ковалевської, Є. Кужеї, Н. Кутузи,

© Коротич К. В., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

А. Пастухи-Блін, Є. Роллнік-Садовської, С. Романюк, Л. Хавкіної. Психологічну ефективність впливу рекламних повідомлень на цільову аудиторію досліджували Н. Бутенко, В. Гупаловська, Н. Карпчук, Б. Обритько, Н. Фурманкевич. Натомість О. Арешенкова, А. Бурдукевич, С. Гузенко, О. Зелінська, В. Зірка, І. Іванова, Л. Конюхова, К. Мачульська, Л. Павлюк, І. Тардіф, Д. Ткачевський вивчали мовні та структурні особливості рекламних повідомлень. Хоча реклама і є предметом дослідження багатьох науковців, проте на сьогодні в польській та українській лінгвістиці немає докладних розвідок, присвячених саме синтаксичним засобам впливу на споживача в польській гастрономічній відеорекламі.

Постановка завдання. Мета статті – на матеріалі польської реклами їжі та напоїв виявити й схарактеризувати головні синтаксичні засоби впливу на адресата. Об'єктом дослідження є польський рекламний дискурс, а предметом – синтаксичні засоби впливу в польській гастрономічній відеорекламі. Фактичний матеріал обсягом понад 1000 рекламних відеороликів за 2000–2025 рр. дібрано методом часткового добору з інтернет-ресурсу www.youtube.com. У процесі дослідження використано описовий метод, метод контекстуального аналізу та дискурсивний аналіз.

Виклад основного матеріалу. У сучасній польській рекламі їжі та напоїв синтаксичні засоби відіграють важливу роль у створенні переконливого та експресивно забарвленого мовлення, адже надають широкий спектр можливостей для маніпулювання увагою адресата, акцентування на певних аспектах рекламного повідомлення та формування інтересу до рекламованих товарів у цільової аудиторії. Вибір синтаксичної конструкції дозволяє змінювати погляди реципієнтів, фокусувати їхню увагу на вигідних для рекламістів аспектах і приховувати невигідні, що робить аналіз синтаксичних засобів впливу в зарубіжній рекламі потрібним і важливим як для лінгвістів, так і для маркетологів. Тож далі ми розглянемо основні синтаксичні засоби впливу на адресата, виокремлені з польської гастрономічної реклами 2000–2025 років.

У польській рекламі домінують **прості речення** (тобто такі, що мають одну граматичну основу [1, с. 226]), які забезпечують швидке та лаконічне донесення головної інформації до глядацької аудиторії. Прості речення рідше є двоскладними, тобто такими, що мають і підмет, і присудок [1, с. 58] («*Co sekundę* ***otwiera się*** *darmowe* ***piwo***»), і набагато частіше – односкладними, у яких граматична основа складається лише з одного головного члена: або підмета, або присудка [1, с. 163–164]: «***Kawa*** *Mistrzów*»; «*Po prostu* ***spróbuj***».

У **простих двоскладних реченнях** підмет найчастіше називає рекламований об'єкт, а присудок описує його ознаки або дію («***Kanapki są pomysłowe*** *і* ***pyszne***»; «*Ta* ***kawa budzi*** *mnie*»). Скажімо, у реченні «*Ta kawa budzi mnie*» підкреслено пробуджувальні властивості кави «Woseba» й акцентовано на особистому досвіді для створення емоційного зв'язку зі споживачем. Або у стверджувальному реченні «*Kanapki są pomysłowe i pyszne*» підкреслено дві важливі характеристики описуваного продукту, що робить його привабливим для широкої аудиторії. У слогані «*Sos robi całe danie*» звернено увагу на важливість рекламованого соусу як визначального компонента смаку приготованих господинями страв. Цікавим є стверджувальне речення «*U nas na Wielkanoc króluje barszcz biały Winiary*», за допомогою якого рекламісти апелюють до традицій і родинних цінностей, позиціонуючи продукт як невід'ємну частину польського святкового столу. Або у стверджувальному реченні «*Ten smak lubi Polska cała*», яке є початковим фрагментом рекламної пісні про супи швидкого приготування «Amino», рекламісти за допомогою вдало дібраних слів, структури й ритму створюють в аудиторії відчуття спільності та популярності рекламованих продуктів, апелюючи до національної ідентичності. Робимо висновок, що використання простих стверджувальних повних речень у гастрономічній відеорекламі дозволяє створити чітке, переконливе й запам'ятовуване повідомлення, яке легко сприймається через брак потреби щось домислювати та впливає на вибір споживача.

Односкладні речення, за нашими спостереженнями, відіграють визначальну роль у польській відеорекламі, адже завдяки своїй лаконічності та часто екпресивності дозволяють акцентувати окремі ознаки їжі та напоїв, забезпечують миттєве донесення головних характеристик рекламованого продукту. З-поміж усіх різновидів односкладних речень найуживанішими в польській відеорекламі є номінативні, головним членом яких є підмет, найчастіше виражений іменником [1, с. 156]. Так, у номінативних стверджувальних реченнях «*Nowa kawa. Świeża energia*», поданих у комплексі, не тільки названо продукт, але й підкреслено його новизну й здатність дарувати енергію. Фраза «*Przyjemność zamknięta w jednej torebce herbaty*» з головним членом – емотивом створює

відчуття насолоди, пов'язаної з питтям смачного чаю. Або у стверджувальному номінативному реченні «*Soczysty filet i chrupiąca panierka*» підкреслено відразу дві ознаки рекламованих рибних паличок, які акцентують на їхній текстурі та смакових якостях, що створює апетитний образ страви. Натомість у реченні «*Pyszne ciasteczka bez oleju palmowego*» водночас і названо рекламований продукт, і повідомлено про відсутність шкідливих інгредієнтів, що робить печиво привабливішим для свідомого споживача. За нашими спостереженнями, номінативні речення в польській відеорекламі їжі та напоїв рекламісти постійно використовують на передостанньому місці в повідомленні, ще раз наголошуючи на рекламованому товарі й підсумовуючи виклад («***Woseba.*** *Ta kawa budzi mnie*»; «***Majonez kanapkowy Winiary.*** *Pysznie i z pomysłem*»; «***Zielone herbaty Big-Active.*** *Najwięcej przyjemności w jednej torebce*»; «***Góralki.*** *Smak po brzegi*»; «***Żelki Akuku!*** *Mniej cukru*»), після чого зазвичай ще йде слоган.

Важливе місце в польській гастрономічній відеорекламі належить і **неповним реченням**, тобто таким, у яких один або кілька членів пропущено, проте їхній зміст є зрозумілим [1, с. 153]. Такі речення стисло передають повідомлення, є динамічними, часто екпресивно навантаженими, а наближення до розмовного мовлення створює безпосередній контакт із цільовою аудиторією. Наприклад, у лаконічному слогані «*Jak* ***Wielkanoc****, to z* ***żurkiem*** *Winiary*» завдяки пропущеним словам, які легко домислити, у першій частині зроблено акцент на умові, а в другій – на важливому кулінарному атрибуті Великодня й у такий спосіб вербалізовано асоціацію свята з рекламованою стравою. У схожому слогані «*Bo jak* ***mięso****, to tylko* ***Sokołów***» підкреслено безальтернативність вибору м'ясних виробів і представлено бренд «Sokołów» як єдиний варіант. Натомість у фрагменті реклами «*Z sosem pieczeniowym Winiary każdy obiad nabiera smaku. Kolacja charakteru. Mięso soczystości*» друге й третє неповні контекстуальні речення, де пропущено присудок *nabiera*, надають висловлюванню динамізму й підкреслюють здатність рекламованого соусу покращувати смак страв.

Спонукальні речення, «що виражають наказ, прохання, заклик, пораду та інші волевиявлення» [1, с. 282], є обов'язковим елементом будь-якого рекламного повідомлення. Щоправда, у польській рекламі ми фіксуємо переважно м'якші висловлення за їхньою допомогою заклику, поради або пропозиції придбати чи скуштувати рекламований продукт, виражені формою наказового способу другої особи однини, яка допомагає подолати дистанцію між адресантом і адресатом та пропонує приятельські стосунки, що передбачають довіру. Спонукальні речення є надзвичайно ефективним інструментом у гастрономічній відеорекламі, оскільки, виражаючи заклик до бажаної для рекламодавців дії, безпосередньо впливають на реципієнта, спонукаючи його до покупки як прямо, так і завуальовано. Скажімо, фраза «***Dołącz*** *do świata Big-Active!*» пропонує адресатові стати частиною спільноти, пов'язаної з брендом, створюючи відчуття належності до неї як поціновувача чаю. Або в рекламі желе («*Galaretki Winiary.* ***Zachwycaj*** *na wiele sposobów!*») відчитуємо заклик до творчості та експериментів із рекламованим продуктом. В іншій рекламі того самого товару («*Galaretki Winiary.* ***Zrób*** *wrażenie!* ***Baw się*** *formą!* ***Miksuj*** *smaki! Galaretki Winiary.* ***Zachwycaj*** *na wiele sposobów!*») маємо повторення спонукальних речень, що підкреслюють різноманітні можливості використання рекламованого желе. Натомість у рекламі «***Pozwól*** *naturze obudzić Twoje dziecięce ja*» рекламісти апелюють до емоцій реципієнтів і спогадів, пов'язаних із природою, спонукаючи до споживання натурального продукту. Або слоган «***Pij*** *Selenkę, będziesz młody!*» обіцяє цільовій аудиторії позитивний ефект від споживання мінеральної води, спонукаючи до її придбання. У фразі «***Delektuj się*** *znakomitym smakiem oraz aromatem idealnego połączenia brazylijskich odmian robusty i arabiki*» міститься заклик до отримання задоволення від продукту, що підкреслює його високу якість. Чи, скажімо, симетрично побудований слоган бренду «Tymbark» «***Kochaj*** *zdrowie,* ***kochaj*** *życie!*» апелює до адресата, пов'язуючи рекламований продукт з одними із найважливіших цінностей для людини, а слоган «***Nadaj*** *świętom smak!*» пропонує глядацькій аудиторії зробити страви більш смачними та особливими за допомогою продуктів марки «Kamis».

За нашими спостереженнями, у польській відеорекламі надзвичайно популярними є два такі прийоми впливу на реципієнта, як-от: синтаксичний комплекс «питання – спонукання до дії» та синтаксичний комплекс «питання – відповідь». Далі схарактеризуємо їх докладніше.

Комплекс «питання – спонукання до дії» є ефективним синтаксичним прийомом, що дозволяє створити безпосередній зв'язок між реальною чи нав'язуваною потребою / проблемою цільової аудиторії та пропонованим рішенням, що полягає в купуванні та споживанні рекламованих продуктів. З фрагментів рекламних повідомлень («*A*

Ty wiesz, co z nimi zrobić? Zajadać!» [про рибні палички – К.К.]; «*Chcesz warzyw? To je wypij!*» [про сік – К.К.]; «*Chłodno? Rozgrzej się przyprawami Kamis. Odkryj krem dyniowy z korzennym imbirem. Lub gulasz z aromatycznym curry oraz sałatkę z wędzoną papryką*»; «*Jak jednym daniem zadowolić wszystkich? Wykwintną ciocię Zosię i Radka niejadka? Podaj ich ulubione pasztety z Sokołowa*»; «*Czas na święta? Sięgnij po unikalną kompozycję przypraw curry oraz mielonego chili dla pełni smaku i aromatu Twoich dań*») видно, як питання актуалізує певну ситуацію, проблему чи бажання, а спонукання відразу ж пропонує конкретний спосіб їнього розв'язання або задоволення. Такий синтаксичний прийом побудови рекламного повідомлення створює відчуття терміновості, але водночас і простоти виходу із ситуації, підкреслюючи легкість досягнення бажаного результату за допомогою рекламованого продукту, адже імперативна «відповідь» сприяє формуванню імпульсивної реакції споживача, спонукаючи його до негайної дії. Тож цей прийом дозволяє рекламістам не лише привернути увагу до товарів, але й вплинути на рішення про покупку.

Синтаксичний комплекс «питання – відповідь» дозволяє імітувати діалог зі споживачем і активно залучати його до сприйняття інформації. Питання актуалізують потенційні сумніви («*Czy są barwniki? Nie ma*»), потреби адресата («*Czy klasyczne produkty można zastąpić mniej kalorycznymi? Oczywiście!*») чи нагадують про святкові кулінарні звичаї («*Dlaczego na święta jest barszcz? To polska tradycja. A dlaczego ten? Winiary ma najlepszy smak i ciemnoczerwony kolor z buraków uprawianych w Polsce*»), а аудиторія відразу отримує на них чіткі та переконливі відповіді. Такий підхід дозволяє не лише розвіяти можливі сумніви (наприклад, щодо відсутності барвників у продукті), але й підкреслити головні переваги продукту (традиційність, смак, колір, калорійність тощо), формуючи позитивне ставлення в споживачів та спонукаючи їх до вибору саме цього товару. Прийом «питання – відповідь» є м'якшим порівняно з прийомом «питання – спонукання до дії» та сприяє створенню ілюзії обізнаності й контролю над вибором, що підвищує довіру до рекламованого товару.

Повтор, тобто «фігура мовлення, що являє собою повторення послідовності звуків, слів, словосполучень в одному висловленні для виділення певних думок, фраз, деталей в описах, для посилення виражально-зображальних потенцій мови» [2, с. 562], є постійно використовуваним синтаксичним прийомом у польській гастрономічній відеорекламі. Формуючи стійкі асоціації у свідомості споживача, він забезпечує запам'ятовуваність рекламованого бренду, продукту, його ознак і підсилює емоційний вплив на аудиторію. Скажімо, слоган «***Ciesz się** życiem, **ciesz się** kawą*» побудований на повторенні ключових слів, що створює ефект ритмічності та акцентує увагу на зв'язку між позитивними емоціями (радістю життя) і рекламованим продуктом (кавою). Натомість у рекламі вафель «***Serenata**… Świeże, chrupiące wafle w morzu słodkiej, pachnącej orzechami czekolady. **Serenata**… Z **Serenatą** życie staje się słodsze. Czekoladowe wafle **Serenata***» фіксуємо рамкову конструкцію з повторів назви бренду «Serenata», які перебувають у сильних початковій і кінцевій позиціях тексту. До того ж для підсилення назву бренду вставлено ще й у середині повідомлення, що сприяє її закріпленню в пам'яті. Цікавим випадком повтору є нанизування прийменника *między*, поєднаного з парами або рядами однорідних членів («*Mus Tymbarku idealnie **pasuje między słowami i postojami**. **Między owocami, ćwiczeniami i między posiłkami**. Tak jak **między spotkaniami i między warzywami**. **Pasuje między wierszami, między jogurtem i zbożami***»). Такі оригінальні повтори і прийменника *między*, і дієслова *pasuje*, і синтаксичної конструкції підкреслюють універсальність рекламованого мусу та його придатність для використання в різних життєвих ситуаціях.

Активно використовуваним різновидом повтору є **анафора** – «єдинопочаток, стилістична фігура, що утворюється повтором тих самих звуків, слів, словосполучень і синтаксичних конструкцій на початку суміжних мовних одиниць» [2, с. 32]. Цей стилістичний прийом є потужним синтаксичним засобом впливу на реципієнта, адже акцентує увагу глядацької аудиторії на ключових аспектах продукту, створюючи ритмічність і підсилюючи емоційно-експресивне забарвлення рекламного повідомлення. Так, у рекламі польського борошна «Basia» («***Sercem** mąki **jest** zboże. **Sercem** masła **jest** mleko. **Sercem** sadu **jest** jabłko. **Sercem** domu **jest** kuchnia. **Sercem** domowego ciepła są rodzinne wypieki. **Sercem** ciasta **jest** Basia. Basia. Kiedy pieczesz z sercem*») анафора підкреслює натуральність і первинність інгредієнтів, а також створює відчуття гармонії та природності. Або в рекламі «***Szklankę soku na** odporność. **Szklankę soku na** silne mięśnie. **Szklankę soku na** piękną skórę. **Szklankę soku na** pyszne śniadanie*» рекламісти за допомогою анафори акцентують увагу

на корисних властивостях соку, перераховуючи їх у ритмічній формі, що сприяє запам'ятовуванню та створенню асоціацій рекламованого напою зі здоров'ям. Натомість у рекламі «*Tymbark. Witamini bez dodatku cukru.* ***100%*** *soku.* ***100%*** *piękna*» вжито анафору із числовим значенням, що підсилює враження повноти й точності, тим самим переконуючи споживача в абсолютній якості продукту.

Дещо менш використовуваним різновидом повтору в польській гастрономічній рекламі є **епіфора** – «стилістична фігура, що ґрунтується на повторенні кінцевих слів чи сполук у двох контактних реченнях» [3, с. 153]. Цей ефективний синтаксичний засіб впливу на цільову аудиторію також дозволяє акцентувати увагу на певній характеристиці рекламованого продукту, підсилюючи запам'ятовуваність бренду споживачами. Рекламне повідомлення «*Szynka swojska* ***z Górna****. Polędwiczka swojska* ***z Górna****. Karczek i schab swojski* ***z Górna****. Liczy się* ***smak****. Dobry* ***smak****. Smak* ***Górno***» демонструє використання епіфори для підкреслення походження та смакових якостей м'ясної продукції. Повтор *z Górna* в кінці перших трьох речень акцентує увагу споживачів на регіоні виробництва товарів, водночас натякаючи на їхню традиційність і якість. Дальше повторення іменника *smak* у поєднанні то з позитивнооцінним прикметником («*Dobry smak*»), то з місцем виробництва («*Smak Górno*») остаточно закріплює у свідомості адресата асоціацію між продукцією *z Górna* та її винятковим смаком. Таким чином, епіфора в цьому рекламному повідомленні не тільки підсилює його запам'ятовуваність, але також є одним з інструментів створення позитивного іміджу продукту, пов'язуючи його з місцем виробництва та чудовими смаковими якостями.

Висновки. У процесі дослідження ми з'ясували, що найуживанішими синтаксичними засобами, що можуть впливати на реципієнта в польській відеорекламі, формуючи позитивне ставлення до рекламованих товарів, є прості стверджувальні, односкладні номінативні, неповні та спонукальні речення, синтаксичні комплекси «питання – спонукання до дії» та «питання – відповідь», а також повтор, зокрема анафора й епіфора. Названі типи речень забезпечують лаконічність і просте донесення інформації до адресата, описуючи переваги рекламованих товарів. Виділені синтаксичні комплекси активно залучають глядацьку аудиторію до удаваного діалогу, актуалізуючи її потреби та пропонуючи розв'язання, спонукання ж ефективно впливають на реципієнта, стимулюючи до покупки. Активно використовувані повтори, серед них анафора та епіфора, формують стійкі асоціації, посилюють емоційний вплив, сприяючи запам'ятовуваності бренду та рекламованого продукту. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні фонетичних і лексичних засобів впливу на цільову аудиторію в польській відеорекламі.

Список літератури:

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
2. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. X, 920 с.
3. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2011. 844 с.

Korotych K. V. SYNTACTIC MEANS OF INFLUENCE IN POLISH FOOD AND BEVERAGE VIDEO ADVERTISING

This article is devoted to the study of the most common syntactic means of influence in Polish food and beverage video advertising in the period 2000–2025. The aim of the article is to identify and characterise the main syntactic means of influence on the addressee based on the material of Polish food and beverage video advertising. The factual material consists of over 1,000 advertising videos.

In the article the author identified and characterised the most frequently used syntactic means of influence in Polish video advertising: simple affirmative sentences, in particular single-component nominative sentences, incomplete sentences, imperative sentences, syntactic complexes 'question – call to action' and 'question – answer', and also repetitions, including anaphora and epiphora. The author found that simple affirmative sentences prevail in Polish video advertising, ensuring fast and concise communication of information to the recipient. The author found that single-clause nominal sentences, which emphasise the main characteristics of products, are particularly important in advertising speech. The author analysed the role of incomplete sentences in the formation of dynamic and expressive messages, which, due to their proximity to colloquial speech, contribute to establishing contact with the audience. Imperative sentences in Polish advertising traditionally directly or indirectly encourage people to buy. In addition, the author described syntactic complexes, namely 'question – call to action' and 'question – answer', which create the illusion of a dialogue with the viewer. These constructions

not only actualise the needs of the addressee, but also offer specific solutions that prompt an immediate response.

In the article the author showed that the use of repetitions, in particular anaphora and epiphora, in advertising enhances brand memorability, forming lasting associations in the minds of consumers and reinforcing the impact of advertising messages.

Therefore, in the article the author emphasised that syntactic means are a powerful tool in forming a convincing and expressive advertising message that has a significant impact on consumer choice.

Key words: *video advertising, slogan, syntactic means of influence, repetition, anaphora, epiphora, nominative sentence, imperative sentence, incomplete sentence, addressee.*

Дата надходження статті: 30.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

РОМАНСЬКІ ТА ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111:82-92
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/11

Благовірна-Храновська У. М.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

БАГАТОШАРОВІСТЬ ТЕКСТУ ЛІТЕРАТУРНОЇ РЕЦЕНЗІЇ: ІНФОРМАЦІЙНА ТА ОЦІННА ФУНКЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню еволюції англомовної літературної рецензії як жанру, що поєднує інформативну та оцінну функції в контексті цифрової комунікації сучасних британських медіа. У роботі розглянуто, як цифровізація змінила традиційні підходи до критичного аналізу, трансформувавши формат, темп і способи репрезентації авторської позиції. Теоретичною основою дослідження обрано теорію оцінності (Appraisal Theory) Дж. Р.Мартіна та П. Р. Р. Вайта, модель позиціонування і залучення (Stance and Engagement) Кена Гайленда, а також концепт інтертекстуальності у трактуванні Н. Ферклафа. У межах цих моделей простежено, як автори сучасних британських рецензій – зокрема видань «The Guardian», «The Telegraph» та «The Times Literary Supplement» – кодують емоційні, етичні та інтелектуальні оцінки через лексичні, синтаксичні та модальні засоби. Корпус дослідження охоплює рецензії 2020–2025 років, що дозволяє виявити динаміку жанрових і дискурсивних змін у публіцистичному просторі Британії. Методологічна процедура передбачала якісну інтерпретацію текстових фрагментів, кодування маркерів оцінності за моделлю «Ставлення – Градація – Залученість» та аналіз авторського позиціонування. Виявлено, що в сучасних рецензіях домінує тенденція до поєднання інформаційного каркасу (бібліографічні відомості, фабульний синопсис, контекстуальні акценти) з експресивним, часто суб'єктивованим оцінним шаром. Оцінність реалізується через оціночні прикметники, інтенсифікатори, модальні дієслова та інтертекстуальні посилання, що формують багатоголосий простір критичного тексту. На рівні дискурсивної організації англомовна рецензія постає як поліфункційний жанр, у якому взаємодіють когнітивна, емоційна та аксіологічна складові. Вона не лише оцінює художній твір, а й моделює читацькі очікування, задає культурні орієнтири та впливає на формування публічного літературного дискурсу. Зроблено висновок, що сучасна британська рецензія функціонує як публічний інструмент знання і впливу. Теорія оцінності й модель позиціонування дають можливість описати цей жанр як систему багаторівневих смислових і комунікативних стратегій.

Ключові слова: *текст, медіа, літературна рецензія, теорія оцінності, інформаційна функція, оцінна функція, позиціонування, залучення, інтертекстуальність.*

Постановка проблеми. Літературний простір Британії залишається безмежною ареною творення нових тенденцій у культурних процесах, окреслення унікальних національних особливостей у загальному процесі творення нового літературного середовища, інтенсивного пошуку дієвої взаємодії традиційних та новаторських стратегій представлення творів у цифровому оточенні, а відтак уточнень їх функціонально-стильових домінант, особливостей структурної організації, жанрової різноманітності. Сьогодні увагу дослідників усе частіше привертає рецензія – традиційний жанр літературної критики, який проте динамічно та суттєво трансформується під впливом інтенсивного розвитку інформаційних та цифрових технологій, реорганізації літературних процесів, кардинальних змін у взаємодії письменників, критиків та читачів, зростання популярності соціальних мереж та ін. Дефініціювання рецензії як засобу «оцінки», «критики на твори мистецтва», представлене англійським художником та письменником Джонатаном Річардсоном Старшим ще на початку XVIII ст. [17, p. 23–81], передовсім наголошує на функціональній специфіці жанру, оцінній спрямованості, де автор рецензії представляє власний аналіз твору, аргументує своє бачення

© Благовірна-Храновська У. М., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

позитивних та негативних аспектів, і через тлумачення та оцінку цього твору виводить на розуміння його значення та внеску в літературний процес. Оскільки оприлюднення критичних оглядів відбувалося у періодичних виданнях, то із закріпленням постійних рубрик критики та бібліографії на початку XIX ст., рецензія як жанр не лише активно розвивається, а й розширює функції (від бібліографічної фіксації опублікованих різновидових творів та наукових студій до їх інформаційного супроводу, ознайомлення читачів із видавничими новинками). Інтенсивний книговидавничий розвиток, диференціація основних видів літератури та їх жанрів, поширеність та популярність періодичних видань, упровадження фахових підходів до підготовки та видавничого втілення книг, журналів і газет синхронно викристалізовує, зокрема, і критерії оцінювання певних видів літератури, і як наслідок – розуміння структури, функцій та сприйняття значення рецензій. Тож, розвиваючись від невеликих заміток, рецензія виформовується у «публіцистичний жанр, у якому автор аналізує твір літератури, науки чи мистецтва, оцінює певні події, факти або явища» [6, с. 78]. Протягом XIX–XX ст. розуміння цінності, чи-то самоцінності рецензій, лише закріплювалося. Акумулювання творчої енергії тих, хто долучався до творення корпусу критичних оглядів, розширювало потенціал трансляції думок, ідей та знань видавничо втілених творів читачам, збагачувало інтерпретаційні пошуки, сприяло утвердженню сприйняття рецензії як феномену, суголосному і тодішній добі (й врешті і добі сучасній), та, що найважливіше, поступово вивело на розуміння експертної функції рецензій. З кількісним нарощенням корпусу видань, розширенням технічних засобів їх видавничого втілення була виявлена «величезна здатність до формозміни і трансформації структури рецензій, яка зумовлена композиційним динамізмом, властивим цьому жанру», зростаюча ж «довіра читача означала помітну трансформацію оцінювальної функції рецензії, яка набувала рис експертної оцінки, що враховувалась у процесі вибору конкретних праць», – зазначає О. Ясь [8]. Активне вироблення професійних критеріїв оцінювання творів літератури перетворило рецензію на одну із найоперативніших форм реагування на книжкові новинки, збагатило розуміння фахового вибудовування тринаправленої комунікації між ланками «автор – видавець – читач», активізувало сприйняття самоцінності рецензії, розширило її функції.

У сучасному світі рецензія є значущим інформативним джерелом й одним із чинників, який моделює чи проєктує культурне середовище, визначаючи соціальні тенденції [1, с. 43–47]. Поширення веб-форматів суттєво вплинуло на рецензійні практики. Серед переваг, на думку О. Яся, «швидкість реагування на появу новітніх студій, гнучкість форматів, що зорієнтовані на сприйняття віртуальної аудиторії споживачів / читачів, оперативне розширення можливостей інтерактивного діалогу автор – рецензент – читач – коментатор» [8], водночас в умовах, коли традиційні медіа все більше втрачають монополізм у формуванні «порядку денного» медіа-індустрії, змагаючись за аудиторію із соціальними медіа, відбувається зміна тактики аудиторії, яка прагне бути активним співучасником контенту, що нерідко призводить до зниження рівня експертності. «Times Literary Supplement» (заснований у 1902 р. як літературний додаток до «The Times» задля оперативного інформування читача про книжкові новинки, а з 1914 р. – окреме видання), визначаючи свою стратегію взаємодії з аудиторією сьогодні, зокрема, зазначає: «У дедалі зростаючій культурі легковажності та в умовах поширення фейкових новин та Facebook, *TLS* сповнений рішучості стати частиною контркультури якості. Ми віримо в експертизу, широту та глибину. Ми віримо у важливість ідей та трансформаційну силу мистецтва. І ми вважаємо, що, читаючи TLS, ви підтримуєте низку цінностей, які ми з гордістю підтримуємо вже понад сто років» [19]. Вивівши критику з академічних та вузькопрофесійних кіл на публічні платформи, зробивши її миттєвою, доступною та інтерактивною, технологічні новації суттєво вплинули не лише на формати представлення рецензійних практик (від розлогого есе до короткого допису чи відеоогляду), але й на сам темп, у якому критика реагує на читацькі новинки. В цих умовах важливо окреслити, як інформаційна, оцінна та експертні функції взаємодіють у тексті рецензії, за допомогою яких мовних засобів це реалізовано.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади дослідження передбачають використання теорії оцінності (Appraisal Theory) Дж. Р. Мартіна та П. Р. Р. Вайта. Модель «Ставлення – Градація – Залученість» («Attitude – Graduation – Engagement») пояснює, як автори кодують оцінність, підсилюють інтенсивність і позиціонують багатоголосся у тексті [15]. Крім того, використано модель позиціонування та залучення («Stance and Engagement») К. Гайленда [14]. В межах наукових і публіцистичних жанрів авторська позиція поєднується із

залученням читача, формуючи як фактичну, так і ціннісну рамку. Окреслено визначення інтертекстуальності за Н. Ферклафом – тексти циркулюють і взаємно оцінюють один одного, що в рецензії стає головним аргументативним ресурсом [11].

Корпус дослідження укладено з рецензій, опублікованих у 2020–2025 роках у провідних британських медіа: «The Guardian», «The Telegraph» та «The TLS». Вибір саме цих медіаплатформ зумовлений їхнім статусом провідних аналітичних видань, які формують стандарти рецензійного дискурсу в британському культурному полі. Додатковою умовою була відкрита версія тексту, що уможливлює перевірку наведених прикладів. Методологічна процедура передбачала якісну інтерпретацію виокремлених фрагментів із наступним кодуванням за рамкою теорії оцінності та з урахуванням параметрів позиціонування та залучення у розумінні К. Гайленда. Аналітична увага зосереджена на лексичних засобах оцінності, синтаксичних і модальних маркерах авторської позиції, а також на міжтекстових сигналах, які структурують аргументацію рецензента. Т. Коць зазначає, що «оцінність у публіцистичному стилі забезпечує одну з його основних функцій – впливу на масову свідомість суспільства. Публіцистичні тексти є сферою обміну інформацією, раціонального й емоційного оцінювання понять, явищ світу, вираження ціннісних орієнтирів певного колективу, політичної, ідеологічної групи людей, суспільства в цілому» [2].

Постановка завдання. Сучасна англомовна рецензія функціонує як публічний інструмент знання і впливу, конструює його культурну вартість і читацькі очікування в умовах медіатизованої комунікації. Тож, метою дослідження є описати багатошаровість англомовної літературної рецензії як жанру, простежити взаємодію інформаційної та оцінної функцій у її структурі та визначити мовні засоби, за допомогою яких реалізується оцінність у сучасних британських медіатекстах.

Виклад основного матеріалу. Багатошаровість рецензії та її поліфункційність проявляються у щонайменше двох аспектах: інформаційному та оцінному. Інформаційна функція виконує роль опори, себто подає бібліографічні дані, фабульний (або тематичний) синопсис, забезпечує читачеві своєрідну карту твору. Оцінна функція виявляється водночас на лексичному, синтаксичному, модальному та міжтекстовому рівнях. На лексичному рівні активно використовуються підсилювальні слова, оціночні прикметники та лексеми, які виражають судження, що відповідає опису оцінності в межах теорії оцінності Мартіна і Вайта [15]. На синтаксичному рівні ключову роль відіграють модальні дієслова, риторичні запитання, вставні конструкції, які кодують ступінь упевненості автора й фокус висловлення відповідно до корпусних спостережень щодо маркерів позиціонування [15]. Міжтекстова реалізація оцінності опирається на інтертекстуальність у ферклафівському розумінні, коли рецензія вибудовує значення через явні й імпліцитні посилання до інших текстів, включно з попередніми творами автора. В. Приходько підтверджує, що «теорія інтертекстуальності пов'язана з проблемами рецепції та інтерпретації художнього тексту» [5].

Модальний рівень фіксує позиціонування рецензента як експерта та формує авторитетний тон викладу, що поєднує фактичну картографію твору з оцінним висновком і водночас відкриває простір альтернативних читань у межах багатоголосся. У парадигмі теорії оцінності ця організація описується тріадою «Ставлення – Градація – Залученість», де «ставлення» («attitude») охоплює емоційний, етичний і естетичний виміри, «градація» («graduation») керує інтенсивністю та точністю, а «залученість» («engagement») розгортає або звужує поле інших голосів. Згідно з моделлю К Гайленда, рецензент поєднує позиціонування як авторську позицію із залученням як способом організації взаємодії з читачем, тож текст водночас вибудовує фактичну і ціннісну рамку інтерпретації [13].

В українських лінгвістичних студіях дослідження оцінної функції тексту теж перебуває у центрі уваги науковців. Т. Коць зокрема зазначає, що «позитивна або негативна змістова шкала оцінності формується відповідно до визначених у суспільстві соціальних, національно-культурних, моральних цінностей. Логічна (раціональна) і емоційна (ірраціональна) оцінка в тексті часто взаємодіють» [3]. На рівні вираження оцінності через модальність і вигукові одиниці показовими є студії Т. Яковлевої, де фіксується аксіологічний потенціал мовних засобів. Вони задають емоційний вектор і підсилюють авторитетний тон критика, отже, взаємодіють із залученням читача до інтерпретації [7, с. 176].

Розгляньмо, як ці функції взаємодіють у реальних англомовних рецензіях на художню літературу. На платформі «The Guardian» Енн Енрайт, вибудовуючи відгук на твір «Klara and the Sun» Кадзуо Ішіґуро (2021), спочатку формує інформаційний каркас. Рецензія подає бібліографію, сюжетні віхи та фігури персонажів, окреслює

тематичні домінанти роману: самотність, жертва, любов. Уже в заголовку підкреслено ключове питання твору: «what it is to be human» [10]. Авторка рецензії послідовно насичує оцінний шар суб'єктивованими формулами. «Ставлення» виявляється у позитивному емоційному судженні: «So we, the readers, love Klara the way we love what is good»; «градація» підсилює цю оцінність інтенсифікатором «absolutely» і модальною впевненістю «will» у висловленні «People will absolutely love this book». «Залученість» розгортається через інклюзивне «we» та інтертекстуальне зіставлення з іншим твором авторки – «Never Let Me Go». З метою наочності та узгодження теоретичних положень із практичними прикладами узагальнимо наведені вище тези у таблиці 1.

Використані конструкції поєднують підвищену інтенсивність висловлень із колективним включенням. Таким чином, читач у рецензійному дискурсі не є пасивним реципієнтом, а співінтерпретатором смислу. Через залучення критик створює простір діалогу, в якому оцінка постає як комунікативна пропозиція. Мовні засоби впливу у сучасних ЗМІ спрямовані на залучення читача й формування оцінної позиції адресата [4].

У випадку з романом Зейді Сміт «The Fraud», відгук, опублікований у «The Guardian», вибудовує насичений історико-сюжетний контекст вікторіанської Англії, судового процесу та дискусій про правду й ідентичність, а фактологічний каркас далі природно переходить у виразну оцінну площину [12]. Вже на початку критикиня задає тон схвалення і пише: «Thank goodness: we need minds like hers on the job». Далі підкреслює, що «the novel's hybridity becomes part of its fascination». Роман «slows and expands lavishly in honour of its Victorian subjects», а розділи постають як «elliptical half-scenes». Усі ці характеристики формують рамку інтерпретації твору.

Рецензія О. Чакраборті на роман Зейді Сміт «The Fraud», опублікована в «The Observer», підсилює цю лінію і зсуває акцент до майстерності виконання та дотепності, називаючи роман «funny, almost flawless new novel» і вказуючи на «the chronic absence of boring sentences» [9]. У межах теорії оцінності це поєднання ставлення, підтримане градацією через підсилення на кшталт «almost flawless» і стабільним позитивним оцінним вектором. Водночас залучення розгортається як запрошення читача до співпрочитання історії та сучасності, де сюжетні посилання на колоніальну пам'ять створюють поле альтернативних голосів. Це саме те, що у Мартіна і Вайта описується як багатоголосся в межах залучення інших позицій і джерел оцінності [15]. Такий спосіб організації тексту узгоджується з моделлю К. Гайленда, де автор одночасно заявляє власну позицію і вибудовує взаємини з читачем. Фактичний шар і ціннісна рамка діють синхронно і взаємно підсилюють одна одну [13].

У рецензії Дж. Керіджа на роман Пола Мюррея «The Bee Sting» у «The Telegraph» увага відразу прикута до оповіді, зануреної у «claustrophobically small town near Dublin», де кожен розділ звучить голосом окремого члена сім'ї, а лінії поступово зводяться в єдину кульмінацію [18]. Від перших рядків критик формує високий оцінний регістр і задає планку сприйняття через формулу «a first-class piece of immersive fiction – sharp-witted and clear-eyed but big-hearted», тож далі факти й деталі виконують роль нашарування для вже артикульованої оцінки. Декларативні синтаксичні побудови з прикметниковими кластерами «sharp-witted», «clear-eyed», «big-hearted» працюють як ставлення у термінах теорії оцінності, адже одночасно окреслюють критерії цінності – інтелектуальну проникливість і емпатійну глибину, зміцнюючи авторитетне позиціонування рецензента, де оцінка не ховається за нейтральністю.

Розширюючи емпіричну базу аналізу, варто задіяти приклад Е. Моушена, який розглядає роман Дж. Ко «The Proof of My Innocence», як «an intriguing whodunnit», що «marries literary/philosophical speculations about the nature of reality with a condemnation of recent right-wing shenanigans» і тим самим відкриває політичний

Таблиця 1

Модель взаємодії інформаційного та оцінного рівнів у сучасній англомовній рецензії

Рівень оцінності	Приклад	Вид реалізації	Функція у тексті
Ставлення (Attitude)	*«People will absolutely love this book»*	Емоційна оцінка (позитивна)	Формує довіру
Градація (Graduation)	*«almost flawless novel»*	Інтенсифікація	Підвищує експертність тону
Залучення (Engagement)	*«we, the readers...»*	Інклюзивний займенник «we» (колективна форма залучення читача)	Створює спільне поле інтерпретації

ракурс читання [16]. Таке висловлення поєднує естетичну оцінку з політичною, а залучення читача відбувається через звернення до культурної пам'яті жанру та сучасних публічних дискусій. Це зближує рецензію з інтертекстуальною практикою у розумінні Ферклафа, коли текст «комунікує» в межах жанрового канону із суміжними текстами. [11]. Позиціонування автора і залучення читача розгортаються паралельно та взаємно підсилюють одне одного.

Висновки. Отже, застосування теорії оцінності виявляє стабільні патерни кодування емоційних, етичних та інтелектуальних суджень, які формують багаторівневу систему смислів у сучасній англомовній літературній рецензії. Еволюція англомовної літературної рецензії у сучасних британських медіа демонструє перехід від академічної критики до публічного інтерактивного жанру, що поєднує інформаційність та оцінність. Сучасна британська літературна рецензія функціонує як публічний інструмент культурного впливу й формування читацьких орієнтирів у медіа. Доцільно вважати, що такий підхід дозволяє розрізняти, коли критик формує консенсусну оцінку і коли свідомо відкриває поле альтернативних прочитань.

Список літератури:

1. Благовірна-Храновська У. М. Англомовна рецензія на платформах сучасних британських медіа : до питання еволюції функцій жанру. *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук*»: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 жовтня 2024 р., Запоріжжя. Львів–Торунь : Liha-Pres. С. 43–47.
2. Коць Т. А. Оцінність як лінгвістична категорія : вербальна реалізація і стилістична диференціація. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка : Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2021. Вип. 1(29). С. 18–20.
3. Коць Т. Реалізація стилістичного потенціалу оцінності в українській мові. *Лінгвостилістичні студії.* 2020. Вип. 13. С. 84–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ls_2020_13_9.
4. Матвійчук Т. П., Житар І. В. Мовні засоби впливу на читача у сучасних ЗМІ. *Закарпатські філологічні студії.* 2024. Вип. 36. С. 38–42.
5. Приходько В. Б. Інтертекстуальність як проблема перекладу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія : Філологічні науки. 2017. № 1(13). С. 262–266.
6. Словник журналіста : Терміни, мас-медіа, постаті / За заг. ред. Ю. М. Бідзілі. Ужгород : ВАТ «Видавництво Закарпаття», 2007. 224 с.
7. Яковлева Т. Аксіологічні сенси модальних слів у публіцистичному дискурсі сучасної української мови. *Науковий вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. Серія : Філологія. 2024. URL: https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/philology/article/download/2858/2743/.
8. Ясь О. В. РЕЦЕНЗІЯ. Енциклопедія історії України : Додатковий том. Кн. 1 : А–Я / Редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : В-во «Наукова думка», 2021. 773 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Retsenziia.
9. Chakraborty A. The Fraud by Zadie Smith review – a trial and no errors. *The Observer.* 27 August, 2023. URL: https://www.theguardian.com/books/2023/aug/27/the-by-zadie-smith-review-a-trial-and-no-errors?utm_.
10. Enright A. Klara and the Sun by Kazuo Ishiguro review – what it is to be human. The Guardian. 25 February, 2021. URL: https://www.theguardian.com/books/2021/feb/25/klara-and-the-sun-by-kazuo-ishiguro-review-what-it-is-to-be-human.
11. Fairclough N. Critical Discourse Analysis : The Critical Study of Language. London : Longman, 1995. 268 p.
12. Harris A. The Fraud by Zadie Smith review – from Victorian London to slavery in Jamaica. *The Guardian.* 16 August, 2023. URL: https://www.theguardian.com/books/2023/aug/16/the-fraud-by-zadie-smith-review-from-victorian-london-to-slavery-in-jamaica.
13. Hyland K. Disciplines And Discourses : Social Interactions In The Construction Of Knowledge Disciplines And Discourses. C. 197.
14. Hyland K. Stance and engagement : A model of interaction in academic discourse. Discourse Studies. 2005. 7(2). Pp. 173–192.
15. Martin J. R., White P. R. R. The Language of Evaluation : Appraisal in English. Basingstoke. Palgrave Macmillan, 2005. 240 p.
16. Motion A. The Proof of My Innocence by Jonathan Coe – review. *Times Literary Supplement.* 15 November, 2024. URL: https://www.the-tls.com/literature/fiction/the-proof-of-my-innocence-jonathan-coe-book-review-andrew-motion.
17. Kerr Houston. A History of Art Criticism. Introduction to Art Criticism, An: Histories, Strategies, Voices. 1st edition. Published by Pearson. September 20, 2012. 352 p.

18. Kerridge J. The Bee Sting by Paul Murray : a first-class domestic novel. *The Telegraph*. 13 September, 2023. URL: https://www.telegraph.co.uk/books/what-to-read/review-paul-murray-bee-sting/.

19. *Times Literary Supplement* : About us/ URL: https://www.the-tls.com/about-the-tls.

Blahovirna-Khranovska U. M. MULTILAYERED NATURE OF THE LITERARY REVIEW TEXT: INFORMATIONAL AND EVALUATIVE FUNCTIONS

The article is focused on the evolution of the English-language literary review as a genre that integrates informative and evaluative functions within the context of digital communication in contemporary British media. The study explores how digitalisation has transformed traditional approaches to critical analysis, reshaping the format, pace, and means of representing the author's stance. The theoretical framework combines Martin and White's Appraisal Theory, Hyland's Stance and Engagement model, and Fairclough's concept of intertextuality. Within these frameworks, the research traces how authors of modern British reviews – particularly those published in The Guardian, The Telegraph, and The Times Literary Supplement – encode emotional, ethical, and intellectual evaluations through lexical, syntactic, and modal resources.

The research corpus covers reviews from 2020 to 2025, allowing an observation of the dynamics of genre and discursive transformations within the British public sphere. The methodological procedure involved qualitative interpretation of textual fragments, coding of appraisal markers according to the Attitude–Graduation–Engagement model, and analysis of authorial positioning. The findings indicate a prevailing tendency in contemporary reviews to merge an informational framework (bibliographic data, plot synopsis, contextual highlights) with an expressive, often subjective evaluative layer. Appraisal is realised through evaluative adjectives, intensifiers, modal verbs, and intertextual references that together create a polyphonic space of critical discourse.

At the level of discursive organisation, the English-language literary review emerges as a multifunctional genre that intertwines cognitive, emotional, and axiological dimensions. It not only evaluates a literary work but also shapes readers' expectations, sets cultural orientations, and contributes to the formation of public literary discourse.

The study concludes that the contemporary British review functions as a public instrument of knowledge and influence. The Appraisal Theory and the Stance and Engagement model make it possible to conceptualise this genre as a system of multilayered semantic and communicative strategies.

Key words: *text, media, literary review, Appraisal Theory, informational function, evaluative function, stance, engagement, intertextuality.*

Дата надходження статті: 26.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 81’322:004.8(410)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/12

Бурковська З. Є.
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. Г. Ґжицького

Мелешко Л. Б.
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. Г. Ґжицького

Ваврін Н. П.
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. Г. Ґжицького

ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ЕВОЛЮЦІЮ НОРМ АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ТА ФОРМУВАННЯ НОВИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ У НАУКОВОМУ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто особливості впливу технологій штучного інтелекту на еволюцію англійської літературної мови, зокрема на трансформацію її лексичних, граматичних і синтаксичних норм у науковому та публіцистичному дискурсі. Встановлено, що застосування цифрових інструментів для вивчення англійської мови сприяє персоналізації навчання, розвитку критичного мислення та формуванню нових моделей комунікації між здобувачем освіти й цифровим середовищем. З’ясовано, що штучний інтелект доцільно розглядати як допоміжний інструмент, який підвищує ефективність освітнього процесу, але не замінює педагогічної діяльності. Наголошено на тому, що інтеграція інтелектуальних систем у навчальні програми забезпечує індивідуалізацію засвоєння лексико-граматичного матеріалу, адаптацію навчального контенту та формування самостійності у студентів. Підкреслено, що активне використання цифрових платформ на основі алгоритмів машинного навчання сприяє створенню нових освітніх форматів, зорієнтованих на інтерактивну взаємодію й миттєвий зворотний зв’язок. Констатовано, що внаслідок впливу технологій штучного інтелекту англійська мова зазнає системних змін, зокрема збільшення кількості номінативних конструкцій, поширення технічних суб’єктів дії та міждисциплінарних термінів. Визначено, що в науковому й професійному мовленні формується тенденція до компактності, стандартизації та технологічної точності формулювань. Окреслено, що еволюція англійської мови супроводжується зміною комунікативних стратегій у публіцистиці, де поєднуються академічна точність і суспільна доступність викладу. Підтверджено, що цифрові технології трансформують педагогічні підходи, а також зумовлюють нові стандарти наукової комунікації, орієнтовані на доказовість, системність і міждисциплінарність. Узагальнено, що процес еволюції англійської літературної мови під впливом штучного інтелекту має комплексний характер, охоплюючи лексичний, морфологічний, синтаксичний і стилістичний рівні, та визначає новий етап розвитку мовної норми в умовах цифрової цивілізації.

Ключові слова: *штучний інтелект, еволюція мови, англійська літературна мова, мовні моделі, науковий дискурс, публіцистичний дискурс.*

Постановка проблеми. Нині система освіти перебуває у стані динамічної трансформації, що зумовлена активним упровадженням інтелектуальних технологій, які докорінно змінюють форми, методи та зміст освітнього процесу. Застосування таких технологій сприяє переходу від традиційних моделей навчання до інтерактивних, адаптивних і персоналізованих освітніх середовищ, у рамках яких студенти мають змогу формувати професійні компетентності через самостійне пізнання, аналітичне мислення та цифрову взаємодію. У зв’язку з цим виникає потреба у переосмисленні педагогічних підходів, орієнтованих на засвоєння знань, розвиток когнітивної гнучкості та здатності ефективно використовувати технологічні інструменти в освітньому процесі. Особливо значущим цей аспект постає у сфері лінгвістичної освіти, де цифрові ресурси відкривають нові можливості для моделювання мовного середовища, удосконалення навичок сприймання, говоріння,

© Бурковська З. Є., Мелешко Л. Б., Ваврін Н. П., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

письма та перекладу. Тому у цьому контексті актуальності набуває дослідження впливу сучасних технологій на методику викладання англійської мови, оскільки вони визначають нові тенденції у формуванні комунікативної компетентності, підготовці студентів до професійного спілкування та інтеграції у глобальний освітній простір.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика інтеграції інтелектуальних технологій у процес викладання англійської мови знаходить дедалі ширше висвітлення у сучасній науковій літературі, що засвідчує актуальність міждисциплінарних підходів до оновлення мовної освіти. Зокрема, Бойчук Н. досліджує вплив цифрових інструментів на ефективність вивчення англійської мови у закладах вищої освіти України [1]. Рідель Т. та Кириченко Т. акцентують увагу на розвитку комунікативних компетентностей студентів, які формуються завдяки інтерактивним можливостям освітніх платформ та автоматизованих систем підтримки мовного навчання [8]. Жукевич І. та Спірічева О. розглядають трансформацію мовного навчання через використання адаптивних інструментів [4]. Хайруліна Н. аналізує роль цифрових систем у професійній підготовці здобувачів вищої освіти [9].

Вагомий внесок у дослідження інноваційних технологій викладання зроблено Дроздовою В., Рудніцькою К. та Росквас І., які визначають можливості застосування інтелектуальних алгоритмів для підвищення інтерактивності освітнього середовища та розвитку автономності студентів у процесі вивчення іноземних мов [3]. Поряд з тим, Ненько Ю. підкреслює ефективність цифрових інструментів у вдосконаленні мовних навичок студентів [6]. Дослідження Шестакової С. засвідчує, що використання технологічних ресурсів в академічному письмі забезпечує підвищення якості англомовних текстів, сприяючи дотриманню норм наукового стилю та структурної цілісності [10]. Своєю чергою Вдовенко Т. розглядає вплив інформаційних технологій на еволюцію сучасної англійської мови [2]. Крім того, Лисак Г. здійснює огляд досвіду європейських освітніх систем щодо інтеграції інтелектуальних технологій у викладання англійської мови як іноземної [5]. Натомість Рибіна Н., Кошіль Н. та Гирила О. здійснюють аналіз можливостей та ризиків використання штучного інтелекту у викладанні англійської мови [7].

Проведений огляд праць засвідчує, що сучасні дослідження зосереджуються на пошуку рівноваги між технологічними інноваціями та педагогічною доцільністю, що визначає подальший розвиток методики викладання англійської мови в умовах цифрової трансформації освіти.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження впливу технологій штучного інтелекту на еволюцію норм англійської літературної мови та формування нових мовних моделей у науковому й публіцистичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Використання технологій штучного інтелекту під час вивчення іноземної мови набуває дедалі більшої актуальності. Це зумовлено тим, що інтеграція цифрових інструментів в освітній процес забезпечує підвищення ефективності засвоєння лексико-граматичного матеріалу та сприяє розвитку мислення шляхом моделювання реальних професійних ситуацій [5, с. 35].

У цьому контексті важливо підкреслити, що на сучасному етапі розвитку технологій повна заміна викладача штучним інтелектом є неможливою. Функції викладача виходять далеко за рамки передачі знань: він виконує роль координатора індивідуальних освітніх стратегій, враховуючи особистісний потенціал здобувачів освіти, їх професійні цілі та когнітивні можливості. У зв'язку з цим штучний інтелект доцільно розглядати як допоміжний інструмент у реалізації освітнього процесу, що оптимізує комунікативні завдання та підвищує якість лінгвістичної підготовки майбутніх фахівців.

Сьогодні у практиці навчання англійської мови дедалі ширше застосовуються цифрові платформи, що базуються на алгоритмах машинного навчання: мовні моделі, наприклад, ChatGPT, граматичні коректори Grammarly, лексичні тренажери Quillbot і Reverso, а також інтерактивні застосунки Duolingo та ELSA Speak. Вони забезпечують персоналізацію навчання, створюючи індивідуальні траєкторії вивчення мови, що своєю чергою сприяє формуванню нових моделей освітньої взаємодії між студентом і цифровим середовищем.

У сучасній системі професійної підготовки здобувачів освіти вивчення англійської мови набуває нового значення, зумовленого активним використанням цифрових технологій в освітньому процесі. У цьому контексті засоби інтелектуальної автоматизації виконують такі функції, як: автоматичне оцінювання усного та письмового мовлення, адаптивне тренування лексико-граматичних структур, застосування інтелектуальних чат-ботів, автоматизоване створення текстів, переклад і редагування іншомовного матеріалу

[1, с. 64]. Наведені можливості забезпечують систематичний контроль рівня засвоєння мови, індивідуалізацію навчання та розвиток аналітичного мислення у студентів.

Крім того, впровадження цифрових інструментів у процес вивчення англійської мови сприяє формуванню у студентів здатності до самостійного планування, організації та контролю власної освітньої діяльності. Завдяки широкому спектру функцій, зокрема перевірці письмових робіт, перекладу, поясненню граматичних конструкцій, моделюванню діалогів та фахових ситуацій, користувач отримує можливість навчатися у власному темпі, поза межами аудиторії та відповідно до індивідуального рівня засвоєння мови [1, с. 65]. У такий спосіб створюються умови для поєднання теоретичних знань і практичних навичок. Тому поступове інтегрування цифрових технологій в освітній процес змінює підходи до засвоєння англійської мови, а також формує нові стандарти професійного мовлення майбутніх фахівців, що своєю чергою, відображається у специфіці лексико-семантичних і структурних трансформацій сучасної англійської мови.

Поряд з тим, зміни у мовній практиці майбутніх ветеринарів та біотехнологів відображають ширші процеси еволюції англійської літературної мови, зокрема у науковому та публіцистичному дискурсі. Так, у фахових англомовних текстах ветеринарного та біотехнологічного спрямування дедалі частіше спостерігається тенденція до компактності, стандартизації та технологічної точності формулювань. Зокрема словосполучення “genome sequencing efficiency”, “disease outbreak modeling”, “livestock health surveillance” відображають переорієнтацію сучасного наукового мовлення на опис процесів через технічні й алгоритмічні моделі. Наведені приклади демонструють перехід від описово-гуманістичної до операційно-аналітичної парадигми у фаховій комунікації.

У зв’язку з цим відбувається поступове переосмислення синтаксичних норм англійської мови, що проявляється у зростанні частотності номінативних конструкцій і дієслівних форм із технологічними суб’єктами. Наприклад, речення “Data indicate a correlation between pathogen resistance and feed composition” є стандартним для сучасного біотехнологічного дискурсу, у якому об’єктивність і наукова дистанційність досягаються завдяки безособовим мовним моделям. Схожі зміни впливають на формування мовних компетентностей майбутніх ветеринарів, адже розуміння структур на зразок “Samples were analyzed using quantitative PCR” чи “The model predicts viral mutation rates” сприяє розвитку мислення, орієнтованого на доказовість і системність.

До того ж еволюція англійської мови в науковому дискурсі також зумовлює появу міждисциплінарних термінологічних утворень, у яких поєднуються лексеми з біомедичної та технічної сфер. Зокрема, словосполучення “biosensor network”, “nanoparticle drug delivery”, “computational pathology” є результатом лінгвістичної конденсації складних понять, що відображають синтез біологічного та технологічного знання. Використання зіставних конструкцій в освітньому процесі сприяє формуванню здатності студентів-ветеринарів осмислювати складні ситуації, пов’язані з прогнозуванням, діагностикою та аналізом даних.

Суттєвим аспектом сучасних мовних змін є також формування нових комунікативних стратегій у публіцистичному дискурсі, який адаптує наукові терміни до популярних форматів викладу. Наприклад, вислів “ethical challenges in animal research” поєднує академічну точність із доступністю сприйняття, тоді як “green biotechnology solutions” відображає тенденцію до концептуальної узагальненості. Наведене засвідчує інтеграцію наукової та суспільної комунікації, що відкриває нові можливості для формування критичного мовного мислення у студентів-ветеринарів.

Слід зауважити, що інтеграція інтелектуальних технологій у процес вивчення англійської мови зумовлює суттєві зміни в педагогічних підходах, орієнтованих на розвиток автономії студентів та персоналізацію освітнього процесу. Використання адаптивних навчальних платформ і комунікативних чат-ботів сприяє формуванню індивідуальних освітніх траєкторій, забезпечуючи гнучке реагування системи на рівень мовної підготовки та пізнавальні потреби користувача. Унаслідок цього створюються сприятливі умови для підвищення мотивації, зацікавленості та результативності навчання іноземної мови [8, с. 65].

У ході еволюції англійської літературної мови простежується тенденція до появи нових синтаксичних і семантичних моделей, що зумовлені взаємодією цифрових комунікативних середовищ і фахових дискурсів. Так, у наукових і публіцистичних текстах з біотехнологічної та ветеринарної тематики спостерігається поява конструкцій на зразок “gene expression profiling” або “disease resistance mechanisms”, які репрезентують зміщення акценту від традиційних термінологічних номінацій до складнокомпонентних аналітичних

структур. Наведені мовні моделі відображають прагнення до точності та структурної компактності, що відповідає сучасним вимогам наукової комунікації.

Трансформація комунікативних форматів, заснованих на інтерактивній взаємодії, актуалізує необхідність практикування всіх видів мовленнєвої діяльності, зокрема аудіювання, говоріння, читання та письма. Миттєвий зворотний зв'язок під час тренування вимови, інтонації чи граматичної узгодженості сприяє швидшому засвоєнню мовних структур і підвищує рівень комунікативної компетентності. На відміну від відкладеного реагування, оперативна корекція помилок забезпечує кращу концентрацію уваги студента та ефективніше усунення неточностей у мовленні [6, с. 40].

Поряд зі змінами в освітньому середовищі відбувається й еволюція норм англійської літературної мови, що виявляється у поширенні нових термінологічних комбінацій і гібридних словосполучень. Наприклад, вираз "synthetic vaccine platform" фіксує семантичну інтеграцію технічної та ветеринарної лексики, відображаючи тенденцію до міждисциплінарності сучасного наукового дискурсу. Зазначена неологічна конструкція та подібні стають стандартними для терміносистем ветеринарної медицини й біотехнологій, формуючи новий етап розвитку англійської наукової мови.

При цьому використання інтелектуальних освітніх рішень у навчанні іноземної мови сприяє трансформації мовних норм унаслідок інтеграції технологічних інновацій у комунікативне середовище, що виявляється у формуванні гібридних мовних моделей, збагаченні лексичного складу та уніфікації термінології [6, с. 47]. Зокрема, у професійних галузях, наприклад, ветеринарія чи біотехнологія, наведена еволюція мовних засобів визначає нові стандарти наукового й освітнього дискурсу.

Використання цифрових технологій, автоматизованих систем і комунікативних платформ істотно трансформує сучасний освітній процес, надаючи йому персоналізованого характеру та сприяючи розвитку автономії студентів. Наведена інтеграція забезпечує адаптацію навчальних матеріалів до рівня підготовки здобувачів освіти, оптимізує індивідуальні траєкторії засвоєння знань і формує умови для безперервного професійного зростання. Водночас важливо зберігати рівновагу між технологічним посередництвом і традиційною педагогічною взаємодією, оскільки саме викладач залишається важливим суб'єктом розвитку аналітичного мислення, креативності та соціальної компетентності студентів. Тому доцільним є використання інноваційних інструментів не як заміни педагогічної діяльності, а як допоміжного засобу підвищення її ефективності, що забезпечує поєднання міжособистісного та технологічного аспектів навчання [3].

У рамках цієї тематики варто відзначити активне формування нових лексико-синтаксичних моделей англійської мови. Прикладом може бути поширення таких термінів, таких як "genetic sequence mapping", "pathogen detection assay" чи "cellular response model". Зазначені вирази демонструють тенденцію до підвищення точності та функціональної компактності наукового викладу. Водночас поява подібних терміносполук засвідчує зміщення мовних норм у бік більшої структурної гнучкості, що зумовлено потребою в узгодженні мовних засобів із міждисциплінарною природою сучасних досліджень.

Крім того, успішне впровадження цифрових інструментів у мовну освіту у вищій школі можливе за умови їх раціональної інтеграції в навчальні програми та педагогічні методики. При цьому важливо враховувати дидактичний контекст, спрямований на формування критичного мислення, етичної відповідальності та навичок співпраці серед студентів [4, с. 53].

Доцільно підкреслити, що еволюція англійської літературної мови в науковому стилі простежується також у зміні способів подання фактів і логічних зв'язків. Наприклад, такі конструкції, як "It is suggested that the results indicate…" або "This study provides evidence for…" поступово витісняють більш категоричні висловлювання, властиві попереднім етапам розвитку академічного письма. Наведена тенденція відображає підвищення ролі об'єктивності, аргументованості та гнучкості у науковій комунікації, що особливо важливо для сфер, пов'язаних із медичними й біотехнологічними дослідженнями, де точність висловлювання має вирішальне значення.

Своєю чергою сучасні цифрові системи також істотно впливають на характер наукової діяльності, сприяючи автоматизації рутинних процедур, швидшій обробці великих масивів даних і формуванню нових аналітичних підходів. Унаслідок цього змінюються стандарти академічного письма, тобто від структурної організації тексту до вибору мовних засобів вираження [10]. Зокрема, у фахових текстах із біотехнології дедалі частіше трапляються такі поєднання, як

“data-driven analysis”, “evidence-based evaluation”, “predictive modeling”, що вказують на злиття термінів із різних галузей знань у напрямку єдиного мовного поля. Наведена трансформація унаочнює процес формування нових моделей наукового викладу, зорієнтованих на точність, системність і міждисциплінарність.

У світлі зазначеного інформаційні технології відіграють важливу роль у трансформації англійської мови, зокрема у зміні її структури, лексичного складу та способів уживання у щоденній і професійній комунікації. Вони сприяють універсалізації англійської мови, перетворюючи її на основний інструмент міжнародної взаємодії в цифровому просторі. Унаслідок цього процесу відбувається активне поширення англіцизмів в інших мовах, а також взаємне запозичення термінів, що відображає динаміку мовної еволюції. Відтак, сучасна англійська мова зазнає змін на лексичному, фонетичному, морфологічному та синтаксичному рівнях, поступово віддаляючись від традиційних норм, які раніше вважалися зразковими [2, с. 31].

У цьому аспекті варто зазначити, що мовна система реагує на інноваційні процеси через формування нових комунікативних моделей. Наприклад, у термінології ветеринарної медицини та біотехнологій набули поширення вирази “disease outbreak monitoring”, “genomic data analysis”, “vaccine response tracking”, які демонструють тенденцію до підвищення точності наукового викладу та прагнення до компактності змісту. Водночас їх поява відображає формування міждисциплінарної терміносистеми, яка поєднує лінгвістичні інновації з розвитком професійного дискурсу.

Крім того, розвиток педагогічних технологій у сфері вивчення англійської як іноземної відображає глибоку зміну освітньої парадигми. Сучасні методики навчання дедалі частіше базуються на використанні цифрових засобів, що забезпечують індивідуалізацію освітнього процесу, адаптацію матеріалів до рівня студента та підтримку активної взаємодії між учасниками освітнього середовища [5, с. 54].

За таких умов доцільно простежити еволюційні зміни у синтаксичних і стилістичних моделях англійської мови, характерних для наукового й публіцистичного дискурсів. Наприклад, поширення конструкцій “The results indicate that…” або “This research suggests…” демонструє тенденцію до безособового, аналітичного способу викладу, який відповідає вимогам наукової об’єктивності. У спеціальній термінології ветеринарної біотехнології також спостерігається посилення формально-логічного вираження, що підтверджується прикладами “protein-based diagnostics”, “cross-species infection modeling”, які засвідчують прагнення до точності та концептуальної структурованості.

Водночас важливо враховувати, що цифрові перекладацькі інструменти, активно використовувані у викладанні англійської мови, мають як переваги, так і обмеження. Їхня ефективність залежить від алгоритмічної досконалості, а насамперед від педагогічної моделі, у напрямку якої вони застосовуються. Якщо такі інструменти використовуються пасивно, студенти можуть втратити навичку самостійного аналізу мовних конструкцій, що призводить до поверхового засвоєння матеріалу. Відповідно, педагогічна мета має полягати не у заміщенні навчальної діяльності автоматизованими системами, а у розвитку вміння критично застосовувати результати машинної обробки, зберігаючи рівновагу між технологічною зручністю та самостійністю мислення [7, с. 90].

Разом з тим, поступова зміна лінгвістичних норм у цифровому середовищі зумовлює переосмислення критеріїв автентичності та авторства в освітньому процесі. Так, у сучасному англомовному академічному письмі дедалі частіше застосовуються вирази “authentic contribution”, “original dataset”, “independent evaluation”, що акцентують увагу на власному внеску дослідника. У ветеринарній термінології аналогічні тенденції простежуються у вживанні понять “evidence-based treatment” чи “clinical case assessment”, які відображають практичну спрямованість і точність опису результатів.

З огляду на зазначене, мовна еволюція в англійському науковому та публіцистичному дискурсах відображає розвиток комунікативних стратегій, а також адаптацію освітніх методик до сучасних умов.

Висновки. Таким чином, результати дослідження підтверджують, що впровадження технологій штучного інтелекту істотно впливає на еволюцію англійської літературної мови, сприяючи формуванню нових лексико-синтаксичних моделей і трансформації норм наукового та публіцистичного дискурсів. З одного боку, використання інтелектуальних освітніх інструментів забезпечує індивідуалізацію процесу вивчення мови, підвищує ефективність засвоєння матеріалу та стимулює розвиток критичного мислення студентів. З іншого боку, зазначені технології зумовлюють зміну лінгвістичних стандартів, що

проявляється у поширенні компактних, аналітичних і міждисциплінарних конструкцій. Унаслідок цього англійська мова зазнає системних змін на рівнях лексики, граматики й стилістики, відображаючи інтеграцію наукової, технічної та освітньої сфер.

Список літератури:

1. Бойчук Н. І. Вплив інструментів штучного інтелекту на вивчення англійської мови у ЗВО України. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки*. 2025. № 40. С. 61–71.

2. Вдовенко Т. Вплив інформаційних технологій на сучасну англійську мову. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2025. № 40. С. 26–32.

3. Дроздова В. В., Рудніцька К. В., Росквас І. А. Інноваційні технології викладання іноземних мов в умовах зростаючого впливу технологій штучного інтелекту на освітні процеси. *Академічні візії*. 2023. № 26. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/755

4. Жукевич І., Спірічева О. Трансформація вивчення мов: штучний інтелект як інструмент розвитку мовленнєвих навичок студентів. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2024. Vol. 3, № 3. P. 45–55.

5. Лисак Г. Інтеграція штучного інтелекту у викладання англійської мови як іноземної в Європі: критичний огляд інструментів, методів та впливу. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2025. № 15(1). С. 48–55.

6. Ненько Ю. Штучний інтелект як інструмент підвищення ефективності навчання англійської мови у ЗВО. *Теоретична і дидактична філологія*. 2025. Випуск 40. С. 35–49.

7. Рибіна Н. В., Кошіль Н. Є., Гирила О. С. Штучний інтелект і переклад у викладанні англійської мови: можливості та виклики. *Медична освіта*. 2025. № 2. С. 87–91.

8. Рідель Т., Кириченко Т. Штучний інтелект та його роль у розвитку комунікативних навичок студентів під час вивчення англійської мови. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2024. Вип. 2. С. 58–67.

9. Хайруліна Н. Ф. Використання штучного інтелекту в під час вивчення іноземних мов здобувачами вищої освіти в процесі їх фахової підготовки. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Випуск 70. Том 2. С. 32–36.

10. Шестакова С. О. Використання штучного інтелекту в академічному письмі як інструменту покращення якості текстів. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2024. № 12. URL: https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/424/303

Burkovska Z. Ye., Meleshko L. B., Vavrin N. P. THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES ON THE EVOLUTION OF ENGLISH LITERARY LANGUAGE NORMS AND THE FORMATION OF NEW LINGUISTIC MODELS IN SCIENTIFIC AND PUBLICISTIC DISCOURSE

The article examines the specific features of the influence of artificial intelligence technologies on the evolution of the English literary language, particularly focusing on the transformation of its lexical, grammatical, and syntactic norms in scientific and journalistic discourse. It has been established that the use of digital tools for studying the English language contributes to the personalization of learning, the development of critical thinking, and the formation of new models of communication between the learner and the digital environment. It has been found that artificial intelligence should be regarded as an auxiliary tool that enhances the efficiency of the educational process but does not replace pedagogical activity. It has been emphasized that the integration of intelligent systems into educational programs ensures the individualization of mastering lexical and grammatical material, the adaptation of educational content, and the development of students' autonomy. It has been highlighted that the active use of digital platforms based on machine learning algorithms promotes the creation of new educational formats focused on interactive engagement and instant feedback. It has been stated that as a result of the influence of artificial intelligence technologies, the English language undergoes systemic changes, including an increase in nominative constructions, the spread of technical agents of action, and the expansion of interdisciplinary terminology. It has been determined that in scientific and professional discourse, a tendency toward conciseness, standardization, and technological precision of formulations is emerging. It has been outlined that the evolution of the English language is accompanied by a change in communicative strategies in journalism, where academic accuracy is combined with public accessibility of expression. It has been confirmed that digital technologies transform pedagogical approaches and establish new standards of scientific communication oriented toward evidence-based reasoning,

systematicity, and interdisciplinarity. It has been generalized that the process of evolution of the English literary language under the influence of artificial intelligence is complex in nature, encompassing lexical, morphological, syntactic, and stylistic levels, and defines a new stage in the development of linguistic norms within the context of digital civilization.

Key words: *artificial intelligence, language evolution, English literary language, linguistic models, scientific discourse, journalistic discourse.*

Дата надходження статті: 30.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 811.112.2`43
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/13

Воробйова Л. О.
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Оніщенко Н. А.
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ НІМЕЦЬКОМОВНИХ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ЦИТАТНИХ ОДИНИЦЬ У ДИСКУРСІ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОГО МІСТА

У статті розглянуто феномен урбанних ептонімів як специфічних інтертекстуальних одиниць, що відображають культурну пам'ять та функціонують у сучасному міському дискурсі. Предмет дослідження охоплює механізми інтертекстуальної взаємодії, мультимодальну актуалізацію та комунікативно-прагматичне функціонування ептонімів у німецькомомовному міському дискурсі як складовій культурного ландшафту. У межах дослідження з'ясовано сутність поняття ептонім і його відмінність від споріднених мовних одиниць, визначено типові матеріальні носії ептонімів у міському просторі (артефакти), охарактеризовано їхній інтертекстуальний потенціал, джерела походження та способи смислової трансформації. У статті верифіковано гіпотезу, що ептоніми різних структурних типів, зафіксовані в дискурсі німецькомовного міста на прикладі Берліна, становлять елемент матеріальної культури та завдяки своїм прагматичним властивостям і інтертекстуальним зв'язкам формують вербальну складову дискурсу німецькомовного міського простору. Шляхом фразеологічної ідентифікації відмежовано урбанні ептоніми від вільних цитат, а відмежування від фразеологізмів здійснювалося через атрибуцію до автора вислову. Урбанні ептоніми демонструють різні типи інтертекстуальних зв'язків: від прямого цитування до алюзій і ремінісценцій. У межах роботи проаналізовано інтертекстуальність як базову характеристику ептонімів, що зумовлює їхню культурну впізнаваність і взаємодію з попередніми текстами культури. Увагу приділено мультимодальним проявам інтертекстуальності урбанних ептонімів на прикладі міста Берлін, зокрема презентації ептонімів у артефактах: графіті, реклама, урбаністичних інсталяції, меморіальні дошки, пам'ятники, надгробки, предмети побуту. Урбанні ептоніми виконують низку функцій: меморіальну (збереження культурної пам'яті), атрактивну, маніфестаційну, імперативну та орнативну. Ептоніми, здійснюючи за посередництва виконуваних функцій прагматичний вплив на адресата, стають активними елементами публічного простору і формують світогляд мешканців та гостей міста.

Ключові слова: *автор, артефакт, інтертекстуальність, міський дискурс, мультимодальність, урбанні ептоніми, цитата.*

Постановка проблеми. Для постмодерної культури характерна яскрава палітра виражальних засобів, фрагментарне відображення світу та виразний діалогізм.

Культурна взаємодія проявляється у будь-якій формі комунікації. Сучасні продукти мови й мистецтва звертаються як до своєї цільової аудиторії, так і до своїх попередників (творів німецьких і світових класиків). Саме тому дослідження цитатних одиниць різного типу в сучасних дискурсах є актуальним: з одного боку, є доречним поглибити наукові знання про моделі мультисеміотичної актуалізації культурно релевантних концептів, з іншого боку, глобалізація світу й посилення специфічної ваги інтертекстуальних та інтерсеміотичних зв'язків зумовлюють необхідність з'ясування когнітивно-дискурсивних властивостей цитатних одиниць (ептонімів), які належать до вербального компонента дискурсу сучасного німецького міста.

В наявних дослідженнях ептоніми описуються як утворення, що складаються з одного або декількох слів, що мають фразеологічні властивості – сталість, рекурентність, – водночас указуючи на своє джерело [13, с. 137–142]. Крилаті вислови розглядаються як словосполучення, які вживаються вже тривалий час, авторство чи літературне походження яких досліджене або підтверджене. Традиційно під ними розуміють передусім

© Воробйова Л. О., Оніщенко Н. А., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

прислів'я та приказки, оскільки вони виражають народну мудрість [14, 12]. Такий підхід обмежує сферу вжитку терміна одиницями анонімного походження. Вперше термін ептонім вводить Л.П. Дядечко [13, с. 137–142], підкреслюючи його необхідність через відсутність у науковій традиції належного терміна для позначення слів і виразів із «відбитком авторства».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дотепер науковий фокус зосереджувався на історії ептонімів, їхньому фразеологічному статусі [16,10], особливостях перекладу [18], ситуативному вживанні [20, с. 118–135], семантичних, деривaційній спроможності [13, с. 137–142], жанрових і стильових характеристиках (Манякіна 1980). На матеріалі германських мов описано окремі ептонімічні підтипи, зокрема афоризми [3, с. 144–151] і максимуми [6, с. 254–257], а також ептоніми окремих авторів: Йоганна Вольфґанґа Ґете [8, с. 115; 23, с. 67–83, 2; с. 72–81], Оскара Вайлда [3, с. 144–151], Вільяма Шекспіра [21]. Більшість цитованих одиниць, що функціонують у німецькомовних дискурсах, залишаються мало дослідженими щодо своєї форми існування, інтертекстуальності, функцій та прагматичного ефекту. Заплановане дослідження є першою спробою описати ще не вивчену форму існування ептонімів – тих, що формують вербальний міський простір і нерозривно пов'язані з матеріальним, невербальним компонентом (урбанні ептоніми) [25, с. 188–190].

Метою дослідження є: інвентаризувати урбанні ептоніми, виявити їхні комунікативні властивості, визначити структуру, особливості мультисеміотичної актуалізації та функціонування в дискурсі сучасного німецькомовного міста (на прикладі Берліна).

Завдання дослідження:

1. Дати визначення поняттю «ептонім» і відмежувати його від споріднених мовних одиниць.

2. Визначити типові матеріальні носії урбанних ептонімів (артефакти)

3. Охарактеризувати інтертекстуальний потенціал зібраних прикладів ептонімів.

4. Окреслити прагматичні функції урбанних ептонімів та простежити вплив цих функцій на місце ептонімів цього типу в сучасному міському дискурсі.

Гіпотезою дослідження є вихідне положення, що ептоніми різних структурних типів, присутні в дискурсі Берліна (як типового представника категорії "німецькомовне місто"), формують частину матеріальної культури та завдяки своїм прагматичним властивостям та інтертекстуальним зв´язкам формують вербальну складову дискурсу німецькомовного міста.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні представлено **новітній** комплексний підхід, що дає змогу оцінити специфічний **об'єкт** дослідження – цитатні одинці – ептоніми, які є частиною культурного ландшафту міста, – у їхніх інтертекстуальних зв'язках, мультисеміотичній актуалізації та функціонуванні в сучасному німецькому урбанному дискурсі. Вказані характеристики ептонімів становлять **предмет** вивчення.

У якості **теоретико-методологічної основи** обрано когнітивно-прагматичний підхід, оскільки він дає змогу встановити кореляції між мовленнєвою практикою індивідів та груп і процесами людського мислення. Йдеться про когнітивні процеси – сприйняття, пам'ять, мислення та увагу, – які визначають, яким чином ми розуміємо, зберігаємо та опрацьовуємо інформацію, отриману за допомогою мови [7, с. 148–156].

Паралельно до цього використано положення еколінгвічного підходу (еколінгвічний підхід),що дозволяє досліджувати, яким чином цитатні одиниці – зокрема ептоніми – адаптуються до мовного середовища, укорінюються в культурному просторі та виконують роль знакових маркерів, що поєднують вербальний і невербальний виміри комунікації [17].

Серед основних дослідницьких методів у межах цього експланаторного парадигмального підходу для завдань доцільними є: загальнонаукові методи (спостереження, опис, індукція, дедукція, суцільна вибірка) що дають змогу зібрати й систематизувати матеріал, узагальнити результати та перевірити гіпотезу. Фразеологічна ідентифікація слугує для розмежування ептонімів та інших цитатних одиниць і визначення їхніх структурно-семантичних параметрів. Структурно-семантичний метод дозволяє виявити граматичну організацію, семантичні відтінки та трансформаційний потенціал ептонімів. Дискурсивно-стратегічний метод спрямований на з'ясування прагматичних ефектів та комунікативних стратегій їхнього функціонування, що уможливлює виявлення ролі ептонімів у формуванні культурної пам'яті та ідентичності.

Матеріалом дослідження слугують 147 прикладів ептонімів, доступних для аудіо- та візуального сприйняття, які були зібрані в Берліні (2024–2025), сучасні цитатні одиниці у формах зовнішньої реклами, інформаційних текстів, елементів артефактів (надгробки, пам'ятники, настінні розписи, покажчики, дорожні знаки тощо).

Критерії визначення ептонімів.Щоб цитата як одиниця мовлення перетворилася на ептонім, вона має відповідати критеріям, визначеним для кодифікації у словниках та збірниках: бути загальновідомою й змістовно актуальною; вживаною протягом хоча б певного часу; походити з літературного джерела або мати стосунок до історичної особи (навіть імовірно) [14].

Окрім фразеологічних властивостей, ептоніми мають також текстуальні, серед яких предикація, завершеність, прагматична спрямованість. Насамперед ептоніми є носіями головної категорії тексту – інформативності [9; 5 с.225–228]. Як тексти художнього чи культурно маркованого походження, ептоніми перебувають в інтертекстуальних зв'язках [21] зі своїм вихідним текстом чи автором, що виявляється у безпомилковій ідентифікації цитати реципієнтом у новому контексті, навіть за умови її модифікації.

Визначальним критерієм для відмежування ептонімів від інших цитатних одиниць є апеляція до концепту АВТОР. Саме наявність авторства відрізняє ептоніми від інших типів відтворюваних одиниць (ідіом, прислів'їв, приказок тощо) [2, с. 72–78]. Автор виступає носієм «відбитка індивідуальності», що надає вислову унікального культурного статусу та забезпечує його впізнаваність у мовно-культурному просторі. Встановлення авторства дозволяє не лише простежити генезу ептоніму, але й інтерпретувати його прагматичний потенціал, адже значення вислову співвідноситься з особистістю творця та історико-культурним контекстом його виникнення. Таким чином, автор у процесі дослідження ептонімів постає ключовим чинником, який визначає їхню семантичну глибину, комунікативну релевантність та здатність функціонувати як міжкультурні або внутрішньокультурні смислові маркери. Особливо показовим у цьому сенсі є феномен Йоганна Вольфґанґа Ґете для німецькомовної лінгвокультури. Його творчість охоплює практично всі сфери духовної діяльності людини – від літератури до природничих наук, від філософії до політики.

Однак навіть нечітко виражене авторство (невизначена або хибна атрибутивність), тобто приписування однієї цитати різним авторам, розглядається як ознака ептонімічності [2, с. 72–78].

Урбаністичні ептоніми як носії інтертекстуальності. Інтертекстуальність у сучасній гуманітаристиці розглядається як багатовимірне явище, що проявляється у різних формах взаємодії текстів і знакових систем. Найбільш очевидною є пряма (цитатна) інтертекстуальність. Це використання дослівного відтворення іншого тексту – цитат, афоризмів, сентенцій, приказок. Наприклад, використання крилатих виразів у публіцистичному дискурсі.

Алюзія – непрямий натяк на відомий твір чи культурний факт. Так наприклад в сучасній рекламі можна зустріти алюзії на біблійні мотиви («сьомий день – відпочинок»). Відлуння образів, сюжетів або мотивів іншого тексту, часто несвідоме чи завуальоване називається ремінісценцією [11]. Часто використовуваними є колаж і монтаж**,** ці форми особливо поширені у візуальних мистецтвах і постмодерністській літературі. Колаж поєднує фрагменти різних текстів чи культурних кодів в одному творі (наприклад, колаж у художній газеті або сучасному арт-проєкті). Монтаж будує новий сенс через монтаж цитат, документів, різних стилістичних пластів [11].

У добу цифрової культури міжтекстові зв'язки виходять за межі друкованого слова і набувають мультимодального характеру. Мультимедійна інтертекстуальність проявляється у всіх проявах медійного контенту: кіно й кліпах, де поєднуються цитати з музики, кіно, літератури та візуального мистецтва (наприклад, музичні відео, що відсилають до класичних картин або відомих фільмів); рекламі, де використовується перехресне цитування брендів, пісень і слоганів; інтернет-мемах, які функціонують як швидкі й іронічні інтертекстуальні форми, що поєднують візуальні та вербальні коди [1, с. 23–30]; міських просторах, де графіті або інсталяції «переписують» класичні вислови в нових культурних контекстах. Саме такі приклади аналізуються у статті. Це свідчить про те, що інтертекстуальність у міському просторі набуває особливої форми – вона не лише відтворює культурні смисли, а й активно модифікує їх, адаптуючи до локальної урбаністичної комунікації. Таким чином, інтертекстуальність у сучасному гуманітарному знанні постає не лише як система відсилань до інших текстів, а й як мережа смислів, що утворюється на перетині різних семіотичних модальностей – слова, зображення, звуку, руху [2].

Цитата – вербальна чи невербальна – завжди функціонує як інтертекст, оскільки вона передбачає відсилання до попереднього тексту, висловлення або культурного артефакту. Її інтертекстуальність виявляється через ознаки посилання на джерело, медіальну варіативність (мовні, візуальні, музичні чи архітектурні форми), функціональну багатоплановість (засіб пізнання, художній прийом, культурний знак), а також смислотворчу

Рис. 1. Рекламний слоган німецької житлової компанії Berlinovo

функцію, яка актуалізує нові інтерпретації у зміненому контексті [20, с. 118–135].

Даний приклад на сходах станції метро у Берліні добре демонструє, як подана цитата *„Dafür, dass es im Leben öfter aufwärts geht, als man denkt.“ (У житті все частіше налагоджується, ніж здається на перший погляд.)* функціонує як інтертекст. Це архітектурно-візуальна форма цитати, подвійна алюзія, а саме на афоризм німецького філософа Ернста Гаушки “*Das Leben ist eine Treppe: Wir wissen nie, ob es mit uns aufwärts oder abwärts geht*”, і пародійний афоризм німецького письменника Герберта Ахтернбуша “*Aufwärts geht`s hat der Spatz gesagt, als ihn die Katze das Dach hinaufgetragen hat, um ihn zu fressen*” – обидва сходять до відомої приказки “*es geht bergauf*”. Кожен крок, фізично рухаючи людину вгору, підсилює метафору *„aufwärts gehen“ (покращується/ йде вгору)*. Завдяки перенесенню вислову в новий контекст цитата набуває нового значення: вона не лише „говорить“ про рух угору, але й візуалізує його через розміщення цитати на сходинках таким чином, що кожен, хто читає, фізично рухається вгору.

У дослідженні епонімів у міському дискурсі саме ця властивість цитати є визначальною: урбанні епоніми завжди несуть «печатку авторства», апелюють до літературних творів чи історичних постатей і водночас інтегруються у сучасний простір через рекламу, графіті, меморіальні написи чи візуальні тексти. Таким чином, вони функціонують як специфічний тип культурних інтертекстів, що поєднують вербальні та невербальні коди і впливають на формування мовної картини світу міських мешканців.

Прагматичні функції урбанних епонімів у зв'язку з артефактами. Класифікація епонімів за артефактами передбачає їхнє розглядання як складників міського простору, де цитати інтегруються у матеріальне середовище та стають елементами культурної семіосфери. У цьому контексті носіями епонімів виступають саме урбаністичні артефакти: архітектурні споруди, пам’ятники, надгробки, меморіальні дошки, графіті, мурали, дорожні знаки, рекламні щити тощо. Такий підхід дає можливість простежити, яким чином цитатні одиниці функціонують у просторі міста – як у вербальній, так і у візуальній формах, формуючи багаторівневу систему знаків, що комунікують із мешканцями та відвідувачами міського середовища.

Один із показових прикладів – напис у Берлінському ботанічному саду з цитатою Йоганна Вольфґанґа Ґете: *„Habt Ehrfurcht vor der Pflanze. Alles lebt durch sie.“* (*“Майте пошану до рослини. Все живе завдяки їй.”*). Її присутність у цьому просторі не є випадковою: вона слугує своєрідним інтерпретаційним ключем до сприйняття саду. Зміст цитати пробуджує почуття поваги і вдячності до природи, акцентує на залежності життя людини від рослинного світу та актуалізує екоцентричний світогляд. У поєднанні з конкретним місцем – ботанічним садом як місцем пізнання й збереження біорізноманіття – цей епонім виконує імперативну функцію, а також культурного і семіотичного маркера, що поєднує наукове знання, естетичне переживання та екологічні цінності.

Для відвідувачів цей напис пробуджує глибокі емоції: з одного боку, він викликає почуття смутку й усвідомлення кінцівки людського життя, а з іншого – нагадує про велич та довговічність творчої спадщини Марлен Дітріх. Вибір саме цього поетичного рядка підкреслює межовий стан між життям і смертю, символізує під-

Рис. 2. “Habt Ehrfurcht vor der Pflanze. Alles lebt durch sie.” /Johann Wolfgang von Goethe/ Berlin. Botanischer Garten

Рис. 3. “Hier steh ich an den Marken meiner Tage”. / Teodor Kerner/ Berlin. цвинтар Friedrichsfelde (III)

биття підсумків та внутрішню зосередженість перед вічністю.

Зв’язок цитати з місцем її розташування: на надгробку відомої артистки епонім набуває не лише літературного, але й меморіального значення. Він стає елементом матеріальної культури, що поєднує індивідуальну долю з ширшим культурним і національним контекстом. Таким чином, епонім виконує меморіальну функцію: як актуалізацію тези про минущість людського життя та мистецької безсмертності.

Цитата *“Wie Regeln können gebrochen werden wenn das Projekt besser ist als die betreffenden Regeln”*, яку приписують відомому архітекторові Луїджі Сноцці. Цитата розташована в районі Берліну, який за часів холодної війни належав до НДР і архітектурний стиль його забудови належить до так званого “Сталінського ампіру”. Це графіті пробуджує почуття критичного мислення, адже ставить під сумнів абсолютизовану значущість правил, натомість підкреслює пріоритет креативності й цінності результату. Тому інтеграція східної Німеччини із західною мала відбуватися не лише через реконструкцію будівель, але і через вербальний вплив на свідомість східних німців. Місцезнаходження цієї цитати у публічному просторі східного Берліна є принциповим: у контексті міських стін та вулиць, які самі по собі є простором свободи й протесту, епонім набуває посиленого впливу.

Таким чином, графіті з цитатою Луїджі Сноцці функціонує як елемент інтерсеміотичного міського дискурсу: воно поєднує візуальну форму (орнативну функцію) з авторитетом прецедентної особистості та формує комунікативне повідомлення, спрямоване на актуалізацію цінностей творчості, інновації та свободи самовираження у контексті тоталітарного минулого східного Берліна. Ця цитата виконує функцію маніфестації.

Цитата з трагедії Йоганна Вольфґанґа Ґете *„So fern und doch so nah“* (*“Так далеко й водночас так близько”*), використана в зовнішній рекламі на Pfaueninsel у Берліні, а також зустрічається в метро. Вислів поєднує природну унікальність острова(невербальний компонент), посилює семантичний і емоційний ефект. Вислів поєднує природну унікальність острова і авторитетність прецедентної особистості.

Мультимодальний текст (поєднання авторитетного джерела і естетично досконалого зображення) викликає у відвідувачів почуття романтичної ностальгії та захоплення красою острова, водночас апелюючи до інтертекстуальних знань про творчість Ґете. Вона створює відчуття подвійності сприйняття простору: фізична віддаленість острова поєднується з емоційною близькістю до природи та культурних смислів.

У контексті зовнішньої реклами цей епонім може виконувати комунікативну функцію залучення уваги (атрактивна), перетворюючи класич-

Рис. 4. Wie Regeln können gebrochen werden wenn das Projekt besser ist als die betreffenden Regeln /?Luigi Snozzi?/ Berlin, Friedrichshain

Рис. 5. “So fern und doch so nah” /Goethe “Faust”/ Berlin. Pfaueninsel

ний літературний вислів на інструмент туристичної промоції та культурної ідентифікації.

В ептонімічному просторі Берліна поряд з літературними цитатами, з'являються також політичні вислови, інтегровані в публічний простір. Прикладом є слова Барака Обами: *„Völker der Welt – schaut auf Berlin, wo eine Mauer fiel, ein Kontinent sich vereinigte und der Lauf der Geschichte bewies, dass keine Herausforderung zu groß ist für eine Welt, die zusammensteht."* ("*Народи світу – подивіться на Берлін, де впала стіна, об'єднався континент і де хід історії довів, що немає викликів, надто великих для світу, який стоїть разом*"). Цей вислів використано у вигляді частини плитки торговельного центру Mall of Berlin.

Розміщення цитати в самому серці столиці має глибоке символічне значення. Mall of Berlin розташований неподалік від місць, безпосередньо пов'язаних із Берлінською стіною, що підсилює історичний і політичний підтекст вислову. Для відвідувачів він пробуджує почуття гордості за подолання розділення, усвідомлення європейської єдності та цінності демократичної солідарності.

Таким чином, цитата Обами функціонує як нагадування (меморіальна функція) і заклик (імперативна функція, імпліцитне спонукання до дії).

В ептонімічному просторі Берліна зустрічаються також цитати, що походять із дискурсу соціальної критики та правозахисних рухів. Прикладом є цитата Анґели Девіс: *„In a racist society it is not enough to be non-racist. We must be anti-racist."* ("*У расистському суспільстві недостатньо бути нерасистом. Ми повинні бути антирасистами*"). Вона розташована в одному кафе в центрі Берліна в якості декору (орнативна функція).

Рис. 7. "In a racist Society it is not enough to be NON-Racist. We must be ANTI- Racist." /Angela Davis/ Cafe. Berlin. Zentrum

У 1960–70-х роках Анжела Девіс активно підтримувала рух за права афроамериканців у США, виступала проти расової дискримінації, сегрегації та поліцейського насильства. Її ім'я стало символом боротьби проти системного расизму. Її образ «афро», сміливі публічні виступи та харизма зробили її іконою протестної культури. Вона здобула популярність не лише у США, а й у Європі та країнах соціалістичного блоку. Цитата завдяки своїй супутній маніфестаційній функції пробуджує в людей почуття несприйняття несправедливості, стимулює (імперативна функція) до громадянської активності й формує атмосферу солідарності у протидії дискримінації.

Розміщення цитат на предметах щоденного вжитку є розповсюдженим явищем у німецькомовних країнах і є дієвим засобом впливу на мовну свідомість користувачів. Локалізація на предметі щоденного використання (брелок для ключів, пов'язаних із автомобілем) підсилює прагматич-

Рис. 6. "Völker der Welt – schaut auf Berlin, wo eine Mauer fiel, ein Kontinent sich vereinigte und der Lauf der Geschichte bewies, dass keine Herausforderungen zu groß ist für eine Welt, die zusammensteht" /Barack Obama/ Mall of Berlin

Рис. 8. "Fahr nie schneller als dein Schutzengel fliegen kann". /Mutter Theresa? Peter Ustinov?/

ний ефект ептоніма: він завжди перед очима власника саме тоді, коли йдеться про водіння. Орнативна функція цієї цитати на Рис. 7 полягає в її візуальному оформленні на матеріальному носії. Орнативна функція супроводжує імпліцитне нагадування про необхідність дбати про безпеку під час водіння (меморіальна функція).

Таким чином, типові ептоніми в лінгвокультурному просторі німецькомовного міста (на прикладі Берліна) можна узагальнити за критеріями матеріального носія у зв'язку з виконуваними ними функціями:

Висновки. Ептоніми – це стійкі цитатні одиниці, які функціонують як інтертекстуальні маркери колективної пам'яті та у сучасному міському дискурсі реалізуються у вербальних, візуальних і мультимодальних формах (графіті, реклама, тощо), створюючи ефект культурного перегуку й актуалізації різновимірних смислів.

Ептоніми відрізняються від інших відтворюваних мовних одиниць (прислів'їв, ідіом, приказок) тим, що завжди містять «печатку авторства» й апелюють до конкретного джерела. Авторство (експліцитно вербально виражене, представлене невербально через візуальний образ, виражене імпліцитно через інтертекст, неакцентоване або навіть хибне) є ключовим критерієм, що надає ептоніму культурної унікальності, семантичної глибини та здатності функціонувати як маркер культурної пам'яті. Урбанні ептоніми демонструють різні типи інтертекстуальних зв'язків: від прямого цитування до алюзій і ремінісценцій. Вони інтегрують класичні й сучасні тексти у міський дискурс, забезпечуючи зв'язок між минулим і теперішнім. Урбанні ептоніми виконують низку важливих функцій: меморіальну (збереження культурної пам'яті), атрактивну, маніфестаційну, імперативну та орнативну. Та чи інша функція виконується ептонімом під впливом матеріального носія (артефакта), який виступає посередником між вербальним ептонімом та невербальним культурним простором міста. Ептоніми, здійснюючи за посередництва виконуваних функцій прагматичний вплив на адресата, стають активними елементами публічного простору і формують світогляд мешканців та гостей міста.

Представлені результати розвідки лише частково вирішують проблему як інвентаризації міських артефактів – носіїв ептонімів, так і окреслення функцій цитатних одиниць у мультимодальному аспекті. Поглиблене вивчення цього аспекту зумовлює увагу до напрямків:

Визначення питомої ваги мультимодального компонента мовного знака (у кореляції з матеріальними носіями);

– збір і узагальнення реакцій різних груп мовців на урбанні ептоніми за віковим параметром та їхньої інтерпретації цих ептонімів;

– порівняння реакцій на урбанні ептоніми мовців за дихотомічним параметром "свій-чужий", тобто реакції німців та іноземців задля встановлення впливу ептонімів на формування локальної та мультикультурної ідентичності;

Рис. 9. Ептоніми: Матеріальні носії та функції

Порівняння урбанних ептонімів у німецькомовних містах з різними регіональними та культурними особливостями (напр. Берлін, Веймар, Штутгарт, Відень, тощо)

Список літератури:

1. Безугла Т. А. Мультимодальна метафора в англомовному рекламному тексті. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація»,* 2019, Вип. 1, 23–30.
2. Оніщенко Н. А. Прецедентна особистість як чинник формування ептонімічного фонду (на матеріалі афоризмів Й. В. Ґете). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,* 2009, Вип. 848, 72–78.
3. Оніщенко Н. А. Ептоніми О. Вайльда в німецькій мові: еколінгвістичний підхід. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,* 2017, Вип. 86, 144–151.
4. Оніщенко Н. А., Смоляна Т. А. Особливості цитування Вільяма Шекспіра в німецькомовній лінгвокультурі: еколінгвістичний підхід. *Cognition, Communication, Discourse,* 2022, Вип. 25, 35–53.
5. Самочорнова О. А. Інформаційна насиченість та інформативність тексту. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка,* 2010, Вип. 52, 225–228.
6. Смоляна Т. А. Структурно-функціональні ознаки німецькомовної максими. *Науковий вісник Чернівецького університету: Германська філологія*, 2014, Вип. 692–693, 254–257.
7. Шевченко І. С. Дискурс і когнітивно-комунікативна парадигма лінгвістики *Мова. Людина. Світ. До 70-річчя проф. М. Кочергана : зб. наук. статей,* 2006, 148–156.
8. Шкварчук С. С. Лінгвокультурологічний феномен «goethe-zitat» у діахронічному вимірі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4 (72), 137–139.
9. Beaugrande R.-A. de, Dressler W. U. *Einführung in die Textlinguistik.* Tübingen : Niemeyer, 1981.
10. Burger H. *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, 4, Neu bearbeitete Aufl. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2010.
11. Broich U., Pfister M. (Eds.). *Intertextuality: Forms, functions, and case studies in English literature.* Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1985.
12. Büchmann G. *Geflügelte Worte*. Frankfurt am Main : Ullstein, 2007.
13. Diadechko L. Winged words as a nation consolidation factor. *Phraseologie global–areal–regional*, Akten der Konferenz EUROPHRAS 2008 vom 13.–16.8. 2008 in Helsinki. Tübingen: Narr Verlag, 2010, 137–142.
14. Duden. *Zitate und Aussprüche, Hrsg. von Günther Drosdowski,* Bd. 12. Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1993.
15. Fill A. Ecolinguistics. State of the art 1988: Fill A, Mühlhäusler, P. (Eds.). *The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment.* London ; New York : Continuum, 2001, 43–54.
16. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen : Narr, 1997.
17. Haugen E. *The Ecology of Language.* Stanford : Stanford University Press, 1972.
18. Komenda-Earle B. Geflügelte Worte in der Übersetzung und im Wörterbuch. Mit exemplarischen Lemma-Entwürfen für das Sprachenpaar Polnisch-Deutsch. *Texte und Wörterbücher. Translatorische, lexikalische und glottodidaktische Aspekte, hrsg. v. Krzysztof Nerlicki, Barbara Komenda-Earle, Katarzyna Sztandarska,* Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2018, 89–108. (= Stettiner Beiträge zur Sprachwissenschaft 8).
19. Lyons A. Multimodality: Hua, Z. (Ed.). *Research Methods in Intercultural Communication: A Practical Guide.* Oxford: Wiley-Blackwell, 2016, 268–280.
20. Lüger H.-H. Vom Zitat zur Adaption. Zu einigen Verwendungsweisen satzwertiger Phraseologismen. *Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung,* 1988, 34, 118–135.
21. Onishchenko N., Smoliana T., Miroshnychenko M. Eptonyms in German: An attempt of typological distinction (on the example of maxims and aphorisms). *Theory and Practice in Language Studies,* 2021, Vol. 11, 1359–1371. United Kingdom : Academy Publication. DOI: 10.17507/tpls.1111.11.
22. Puppel S. Interlingwalizm czy translingwalizm? Interkomunikacja czy transkomunikacja? Uwagi w kontekście współistnienia językow naturalnych w ramach globalnej wspolnoty kulturowo-językowo-komunikacyjnej. *Puppel, S. (Ed.). Społeczeństwo – kultura – język. W stronę interakcyjnej architektury komunikacji.* Poznań : Katedra Ekokomunikacji UAM, 2007, 79–94.
23. Raders M. Aphorismen und Parodien – zwei komplementäre Rezeptionsmodalitäten des Goetheschen Werks. *Revista de Filología Alemana*, Madrid, 2004, 12, 67−83.
24. Siefkes M. How semiotic modes work together in multimodal texts: Defining and representing intermodal relations, 2016. URL: https://www.researchgate.net/publication/292300661_How_Semiotic_Modes_Work_Together_in_Multimodal_Texts_Defining_and_Representing_Intermodal_Relations

25. Svitonosova L. O. Intertextualität und Pragmatik von Zitateinheiten im Diskurs einer modernen deutschen Stadt (multimodaler Aspekt) *Mit deutscher Sprache Grenzen überwinden: матеріали XXXI Міжнар.наук.-практ. конф. Асоціації українських германістів (27–28 вересня 2024 р.).* Львів: ПАІС, 2024. 188–190.

26. Ullrich A. V. *Gebaute Zitate, Formen und Funktionen des Zitierens in Musik, Bild und Architektur.* Bielefeld: Transcript Verlag, 2015.

Vorobiova L. O., Onishchenko N. A. INTERTEXTUALITY AND FUNCTIONALITY OF GERMAN MULTIMODAL QUOTATIONAL UNITS IN THE DISCOURSE OF THE MODERN GERMAN CITY

*The article explores the phenomenon of **urban eptonyms** as specific intertextual linguistic units that reflect **cultural memory** and function within **contemporary German-language urban discourse**. The study focuses on the mechanisms of **intertextual interaction, multimodal actualization**, and **communicative-pragmatic functioning** of eptonyms as components of the cultural landscape. It defines the concept of eptonym, distinguishing it from related linguistic phenomena, and identifies its typical material carriers–such as graffiti, advertisements, installations, monuments, memorial plaques, and everyday artefacts. The analysis is based on examples from the urban discourse of **Berlin**, regarded as a prototypical German-speaking city.*

*The research confirms the hypothesis that eptonyms of various structural types constitute a part of the city's **material culture**. Through their pragmatic features and intertextual connections, they contribute to the formation of the **verbal component** of the urban space and serve as mediators between cultural texts of the past and the present. Urban eptonyms display diverse types of **intertextuality** – from direct quotation to allusion and reminiscence–and demonstrate multimodal realization through visual, spatial, and textual elements.*

*The study identifies several **pragmatic functions** of urban eptonyms: memorial (preserving collective memory), attractive, manifestative, imperative, and ornamental. By performing these functions, eptonyms influence the addressee and shape the worldview of city residents and visitors, becoming active elements of public communication and carriers of urban cultural identity.*

***Key words:** Berlin, cultural memory, eptonyms, intertextuality, multimodality, pragmatics, urban discourse.*

Дата надходження статті: 23.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

UDC 811
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/14

Hasanova N. H.
Azerbaijan University of Languages

PREPOSITIONS: METAPHORICAL EXTENSIONS OF PREPOSITIONS DENOTING ABSTRACT RELATIONS

This article examines the significance of metaphorical motivations and extensions of prepositions denoting abstract relationships. It is noted that prepositions play a crucial role in English, expressing connections between nominative and predicative sentence structures. As a lingua franca, English, and especially prepositions, have been the subject of numerous cross-linguistic studies. It has been determined that prepositions denoting abstract relationships are generally considered the most complex grammatical group of prepositions, as they are more likely to create significant confusion in the use of English from a conceptual integration perspective. Another compelling argument for the increasing complexity of prepositions denoting abstract relationships is the fact that they can expand both in number and meaning through meaning extension. The study revealed that the abstract meanings of prepositions are not only closely linked to context, but also that these extensions of meaning are viewed as metaphorical extensions and are associated with the speaker's thinking and thoughts, rather than being purely linguistic. It has been proven that language manifests itself in various forms according to the linguistic and life experiences of its speakers. In this context, people have witnessed a process of transformation, during which language, describing more materialistic entities, has evolved into one capable of defining less clear and visual phenomena (abstract concepts, namely emotions, feelings, and states).

It has been determined that despite the wide range of meaning expansions, linguistic units and forms have remained the same, containing both original and abstract meanings. Regarding prepositions denoting abstract relationships, two conflicting points of view have developed in traditional and cognitive linguistics. According to the traditional way of thinking, prepositions are viewed merely as indicators of grammatical meaning, in some cases as empty words, arguing that abstract expansions of prepositions are a random process. However, further developments in cognitive linguistics have placed prepositions and their meanings under more diverse perspectives. In the course of contextual analysis of the abstract meanings of prepositions, it was revealed that the said abstract meanings are not random; on the contrary, their motivation follows certain justifications related to the physical world and our life experience.

Key words: *abstract relations, prepositions, metaphorical extension, thought, meaning extension, cognitive linguistics.*

Introduction. Considering the interplay between various modes of meanings, prepositions denoting abstract relations are proved to be one of the most confusing as well as challenging language units to be conceptually transferred to other languages. First reason for it, is that, they are difficult to understand since the relations they unveil are hard to specify in terms of physical world. Via meaning extensions prepositions denoting abstract relations play a role of a target as its meaning derives from prepositions denoting place and space. Second reason can be defined when comparing different languages. Nowadays, prepositions in English language are studied not only from cognates language perspective but also form non-cognate languages. Under the character of divergence, there can be classified two differences; qualitative and quantitative. In qualitative difference one of the compared languages doesn't share the same linguistic unit, leading to negative conceptual transference. If we loosely interpret qualitative difference, we can surely exemplify it in the following manner: in comparison with English language, other compared languages may not express relations through prepositions but rather through inflections.

The relevance and topicality of the study. Before the introduction of Computer linguistics and Cognitive linguistics, there were rigorous and clear-cut placement of prepositions in terms of their semantics and interrelation between their grammatical and lexical meanings. A case in the point is the fact that in conventional linguistics prepositions were considered empty words, deprived of any meaningful features. However, many studies were carried out to

© Hasanova N. H., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

deny the fact that abstract meanings of prepositions are random and the metaphorical mappings of abstract prepositions could be interpreted through physical domain [4, p. 163]. In the same line, studies which revealed the inefficiency of conventional ways of teaching prepositions are more present in the scientific world [1, p. 421].

Many cognitive linguists hold the view that meaning is conceptual by nature and abstraction of words is conditioned by conceptual integration, revealing the extra-linguistic nature of meanings. (G. Lakoff & M. Johnson, A. Tyler & V.Evans, G. Fauconnier, R. Langacker, R. Jackendoff) Alongside with this, justification of abstract meanings of prepositions through the lens of Cognitive linguistics, particularly cognitive semantics paved the way for the introduction of conceptual metaphors. The pioneers of conceptual metaphors with certain focus on prepositions initially were G. Lakoff & M. Johnson in the seminal work *The metaphors we live by* and then were elaborated by J. Tyler & V. Evans with the specific inclination towards special prepositions and their semantic network.

The main objective of tracking metaphorical mapping of prepositions denoting abstract relations is that it provides extensive and deep knowledge in mastering using prepositions both in a daily conversation as well as a precise grasp of the relations between different meanings conveyed by prepositions, their interaction with a context in a more academic and poetical setting.

In order to attain this objective, the subsequent tasks should be taken into consideration: to identify the source meaning of prepositions denoting abstract relations; to analyze the transformation path from the source meaning (special prepositions) to target meaning (prepositions denoting abstract relations); to investigates the interaction of a context and prepositions via various literary samples; to justify the abstract mapping and transformation of prepositions from one grammatical group to another;

A methodological basis for the study. In this study predominantly was used contextual and descriptive analysis to investigate metaphorical mappings of prepositions denoting abstract relations. As a source of contextual analysis instances were chosen from Oscar Wilde's "The Picture of Dorian Gray".

Metaphorical extension of prepositions denoting abstract relations. Before exploring meanings conveyed in prepositions, we should consider various viewpoints on meaning. According to L.Bloomfield, even the shallow analysis of semantic change reveals the fact that all abstract meanings were identified by a language through more concrete meanings and objects. By furthering his ideas on meaning, L.Bloomfield distinguished 2 main types of meaning – one central/normal meaning (language users understand the form) and the other metaphorical/transferred meaning (in some practical situations language users are obliged to find another more appropriate meaning) [2, p. 149]. S.Lindstromberg when discussing meaning of prepositions identified two terms, *meaning* (with bigger contrast between meanings of a prepositions) and *sense* (with subtle distinctions between meaning of a preposition) [7, p. 18].

Recently, majority of studies are conducted through the lens of anthropocentric perspective under the influence of cognitive linguistics, particularly related with cognition of people as human was considered as a major mediator in the process of understanding the objective reality. Naom Chomsky underlined the term of linguistic competence which a person develops throughout his life [8, p. 102].

According to cognitive scientist Gilles Fauconnier "*When language expressions reflect objective events and situations, as they often do (and often do not), they do not reflect them directly, but rather through elaborate human cognitive constructions and construals* [3, p. 8]. Therefore, during the analysis of languages alongside lexical and grammatical difficulties, the cognitive difficulties also should be considered.

One of the most elemental ways of our understanding the outer world is our body movements and spatial orientations. According to J. Taylor and V. Evans, all abstract prepositions took its grounding from spatial prepositions after which their spatial meaning was projected to more abstract level. David Ritchie developed the concept of grounding with the following lines "*The attributes that provide a basis for comparing vehicle to topic are sometimes referred to as a "ground" of the metaphor. Ground itself is metaphorical as something solid and basic* [6, p. 7]. Interpreting conceptual metaphors introduced by Johnson &Lakoff, David Ritchie compared topic to vehicle. According to his interpretation vehicle carries some metaphorical meaning related to the topic.

The conceptualization of abstract relations with respect to more clear and physical objects was termed as grounding by A. Taylor & V. Evans. A. Tyler and V.E vans were pioneers in investigating prepositions in English from point of view of cognitive linguistics. First and foremost, their work posits the strong relevance of people's spatial experience with their usage of a

language and mental processes. By implementing new methodology, they distinguished between traditional and contextual meanings of English prepositions. They explained in their investigation how one linguistic form can be linked to not only one meaning, but also many diverse meanings related to each-other on conceptual level, forming semantic network as well the nature of meaning projections form physical things to non-physical concepts. A. Tyler and V. Evans claimed in their work "*The Semantics of English prepositions; Spatial scenes, embodied meaning and cognition"* that even simple sentences should be examined not only by mere linguistic expressions but also with context and logical relations as simple sentences can also have different perspectives. According to them conceptualization can manifest itself not only in meaning but also in a language itself and the very fact that language is conceptual indicates it subjectivity. Conceptualization on a language level, enables to interpret common high frequency sentences along with preposition in them from different mental angles. They have illustrated various conceptualization with the following instances.

The preposition ***in*** in the phrase **in the box** can have various conceptualizations.

The present is ***in the box*** *with the blue lid* and *She peeked in the kittens* ***in the box***. In these examples, reader can assume that the first box was covered from all sides while in the second example it is not surprising to think of this box as being open from one side. The following instances are also interesting in their work:

Jane stood ***in*** *the flower-bed. Jane stood* ***on*** *the flower – bed* [10, p. 21]. The conceptualization of these two instances is different. In former sentence the flower-bed was grounded as a container where Jane enters and is surrounded by the flowers and edges/constraints of flower-bed (flower-bed serves the function of containment), whereas in the latter example the upper external boundary was emphasized and on here implemented the function of contact with the outer limit of entity.

Had any foot marks been found ***on the flower-beds****, the gardeners would have reported it* [11, p. 221] – in the given example the marks on the flower-bed indicates the visual contact with the surface of a flower-bed as the speaker is concerned about the visible marks of intrusion. The same conceptualization approaches we can observe in other instances; in the ground – on the ground; *There were dozens of graves* ***in the ground*** (the graves were buried inside of the ground), meaning that the ground was dug and graves were placed within the certain edges of the ground.

What is that said the painter, keeping his eyes fixed ***on the ground*** [11, p. 11] (the painter's eyes have only superficial contact the upper layer of the ground)

Another pattern with the usage of prepositions *on vs in* in different forms can be viewed in the following examples. For example, the face when serving the role of container is used to store the emotions the person is experiencing. In this case predominantly *in* is used. When the action is related with superficial contact as of something more physical *on* – or other equivalents *over, upon* is used.

One he read several times over, and then tore up with a slight look of annoyance ***in his fac*** [11, p. 181]. *Dorian walked to the door with a look of pain* ***in his face*** [11, p. 218].

A spotted handkerchief had been placed ***over her face*** [11, p. 230].

Metaphor and metonymy were regarded as forms of semantic change by L. Bloomfield. While with metaphors compared entities should be different and far from each other, conversely in metonymy we compare related entities. After certain contextual analysis the significant role of prepositions in conveying metaphorical and metonymic concepts was showcased.

Metonymic concepts of *The Part for the Whole* and the *Whole for the part* are primarily associated with portraits, paintings, picture, photos and images, by showcasing one part namely the face in the picture people are claiming that they have seen this person and therefore in this pattern we are referring seeing the part for the whole or vice versa. In examples of these metonymic concepts the preposition ***of*** has been used repeatedly. *When he caught* ***the sight of*** *Lord Henry a faint blush colored his cheeks for a moment* [11, p. 22]. *He is never more present in my work that when no* ***image of him*** *is there* [11, p. 18]. *When they entered, they found hanging upon the wall a splendid* ***portrait of their master*** [11, p. 248].

To above mentioned examples, we can apply metonymic concept part for the whole or the whole for part with the following expressions – the sight of, the image of, the portrait of -whether the whole body was replaced with a face or the opposite.

Metaphors are mediators in understanding ourselves as human beings and the language as its users, as well as our surroundings as the habitats of the outer world since metaphors are referred to as one of the most fundamental ways of understanding. *The essence of metaphor is understanding and*

experiencing one kind of thing in terms of another [4, p. 5]. Although there are various approaches in identifying the notion of metaphor, while majority of linguists are consistent with the idea that metaphor is an implicit comparison of two different objects (David Ritchie, Aristotle, Z. Kövecses), while E. Semino argued that metaphor was an attribute of thought.

G. Lakoff and M. Johnson in their book "*Metaphors we live by"*, argued the importance of orientational metaphors (up-down, on- off, in-our, front-back-. and structural metaphors in our understanding the objective reality around us. The following orientational metaphors were examined in their work: *Happy is Up, Sad is Down (to feel up and to feel down); Conscious is Up, Unconscious is Down (to be up, to be under hypnosis); Health is Up, Sickness is Down (to be way up there, to come down with flu); Having Control or force is up, Being subject to control is Down (to be under control , have control over); More is Up, Less is Down; Good is up, Bad is Down; Rational is Up, Emotion is Down; Virtue is Up, Bad is Down*. [5, p. 15–16].

They justified their theory by mere human body and how human's body response to mentioned emotions, that is, when person is happy and confident, feel the control they stand straight when feeling sad, emotional, being controlled their shoulders tend to be less straight, they seeming hunch feeling depressed. When applying David Ritchie's theory of topic and vehicle to the orientational metaphor More is up, More becomes a topic and up is a vehicle. They reported that humans understand the objective reality by experiencing it through their bodies and movements and these perceptions continue in a more abstract platform. The oppositions of *Harry is in the kitchen* and *Harry is in love* illustrated the comment made by G. Lakoff & M. Johnson. They analyzed numerous instances applying their structural metaphors. One of their most common structural metaphors are related with a container concept.

– People see their bodies as a container when using abstract prepositions.

For example*, an ethical sympathy* ***in an artist*** *is an unpardonable mannerism of style*. [11, p. 6]. *There is a soul* ***in*** *each one of us.* [11, p. 238]. *He was dimly conscious that entirely fresh influences were at work* ***within him****.* [11, p. 26].

In these examples the body of an artist is regarded as a container for an emotion – sympathy. Preposition **in, within** in its original local meaning is conceptually transferred to person's body. Whereas, containers can be not only the whole body of a person but also its separate parts.

But he suddenly started up, and closing his eyes, placed his fingers upon the lids, as though he sought to imprison ***within his brain*** *some curious dream from which he feared he might awake* [11, p. 8]. *You will bitterly reproach him* ***in your own heart*** *and seriously think that he has behaved very badly to you.*

– The eyes are containers for the emotions;

There was a look of a fear ***in his eyes****, such as people have when they are suddenly awakened* [11, p. 28].

– Physical and emotional states are entities within a person *–Each of us has Heaven and Hell* ***in him.*** [11, p. 175]. *The mad passions of a hundred animal stirred* ***within him*** [11, p. 176].

– States are containers. *– I believe he is* ***in love****. [11, p 196] James Vane stood on the pavement* ***in horror*** [11, p. 212].

– Having control is Up. *– He has a very bad influence* ***over all his friends****, with the single exception of himself.* [11, p. 20] *Who had made him a judge* ***over others****?* [11, p. 205]. Occasionally abstraction takes double manifestations not only physical part of the body is taken as a container but also less delineated emotions are classified as a container, forming a part of the body. When Basil Hallward in "Picture of Dorian Gray" explains Lord Henry his reluctancy of displaying his portrait he says –

I can't really exhibit it. I have put too much ***of myself*** *into it.* Lord Henry perceives this sentence very literally assuming that Basil speaks of physical appearance and adds: *I can't see any resemblance between you and this young Adonis.*

However, after reading all context cognitive readiness of readers comes into play and readers understand that Basil speaks about revealing his emotions toward Dorian Gray through the portrait.

In some cases, abstraction of words and prepositions are considered as extralinguistic activity since it is more connected with speaker's thought which is realized outside of the sentences, underlining the correlation between context and prepositions. When the reader reads one simple sentence "*Those who go beneath the surface do so at their peril*" [11, p. 6] readers can associate this sentence with more physical activity like diving and going under water and consider the preposition of ***beneath*** as spatial one. However, if we add original context the preceding sentence in which the line reads: *"All art is at once surface and symbol. Those who go beneath the surface do so at their peril"* [11, p. 6].

Then the reader makes association in their thoughts with more abstract notions and now the preposition *beneath* changes its group into

prepositions denoting abstract relations, showcasing similar experience (beneath of something) but different conceptualization.

Conclusion. Complete comprehension of the usage of prepositions poses extreme challenges for non-native speakers of English as predominantly they exhibit the features of negative conceptual transference. While native speakers of the English language can be regarded as native to prepositions as they were born with them and started the exploration of their surrounding world with the help of special prepositions, owing to qualitative distinctions between languages non-native speakers are deprived of absolute immersion into the world of prepositions. Given this context, there were attempts to investigate prepositions through the lens of human's cognition. In our study, the contextual analysis of various sentences revealed certain characteristic aspects of prepositions in particular how they get their abstract meaning through meaning extensions.

It has been seen from contextual analysis of sentences within one macro context that prepositions denoting abstract relations can be accurately understood, provided that it is materialized in the context with proper preceding and following sentences and therefore, for readers isolated sentences are not sufficient to grasp all the picture presented by the context. Not only context but also reader's thought and certain mental processes contribute to the revealing certain features of prepositions, let alone their stylistic nature by being presented in conceptual metaphors and metonymic concepts.

Bibliography:

1. Alghonaim S., Wulf D. Teaching English Time Prepositions Using Mnemonics. *Open Journal of Modern Linguistics*. 2024, №14, p. 401–424.
2. Bloomfield L. Language. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1933, 580 p.
3. Fauconnier G. Mappings in Thought and Language. Cambridge University Press; 1997, 205 p.
4. Ferrando I. N. The metaphorical use of "on". *Journal of English Studies* 1, 1999, p. 145–164.
5. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. University of Chicago Press, 1980, 241 p.
6. L. David Ritchie. Metaphor. Key topics in semantics and pragmatics, Cambridge University Press, 2013. 230 p.
7. Lindstromberg S. English prepositions explained. John Benjamin Publishing Company, 2010, 60 p.
8. Noam Chomsky. Language and thought. Third edition, Cambridge University Press, 2006, 209 p.
9. Semino E. Metaphor in Discourse. Excerpt, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
10. Tyler A., Evans V. The Semantic of English language; Spatial Scenes, embodied meaning and cognition. Cambridge University Press, 2003, 254 p.
11. Wilde O. The Picture of Dorian Gray, London: Simpkin, Marshall Hamilton, London, 1891, 264 p.

Гасанова Н. Х. ПРИЙМЕННИКИ: МЕТАФОРИЧНІ РОЗШИРЕННЯ ПРИЙМЕННИКІВ, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ АБСТРАКТНІ ВІДНОШЕННЯ

Стаття присвячена значенню метафоричних мотивацій та розширень прийменників, що позначають абстрактні відносини. Наголошено, що прийменники відіграють дуже важливу роль в англійській мові, висловлюючи зв'язки між номінативними та предикативними структурами речення. Будучи лінгва-франком, англійська мова, особливо прийменники, були предметом дослідження для багатьох крос-лінгвістичних досліджень. Визначено, що найбільш складною граматичною групою прийменників зазвичай вважаються прийменники, що позначають абстрактні відносини, оскільки з точки зору концептуальної інтеграції вони з більшою ймовірністю створюють набагато більше плутанини при використанні англійської мови. Встановлено, що ще одним переконливим аргументом на користь зростання складності прийменників, що позначають абстрактні відносини, є той факт, що вони можуть збільшуватися як у кількості, так і в значенні за допомогою розширення значення. У ході дослідження було виявлено, що абстрактні значення прийменників не тільки тісно пов'язані з контекстом, але й ці розширення значення розглядаються як метафоричні розширення і пов'язані з мисленням та думками того, хто говорить, а не є суто лінгвістичними. Доведено, що мова проявляється у різних формах відповідно до мовного та життєвого досвіду її носіїв. У цьому контексті люди стали свідками процесу трансформації, під час якого мова, описуючи більш матеріалістичні сутності, перетворилася на мову, здатну визначати менш ясні та наочні явища (абстрактні поняття, а саме емоції, почуття та стани). Визначено, що незважаючи на широкий спектр розширень значень, мовні одиниці та форми залишилися колишніми, що містять як вихідні, так і абстрактні значення. Щодо прийменників, що позначають абстрактні відносини, у традиційній та когнітивній лінгвістиці склалися дві суперечливі точки зору. Згідно з традиційним способом мислення, прийменники розглядаються лише як індикатори граматичного значення, у деяких випадках як порожні слова,

стверджуючи, що абстрактні розширення прийменників є випадковим процесом, тоді як подальший розвиток когнітивної лінгвістики поставило прийменники та їх значення під різні кути зору. У ході контекстуального аналізу абстрактних значень прийменників було виявлено, що зазначені абстрактні значення не випадкові, навпаки, їх мотивація слід певним обґрунтуванням, пов'язаним із фізичним світом та нашим життєвим досвідом.

Ключові слова: *абстрактні відношення, прийменники, метафоричне розширення, думка, розширення значення, когнітивна лінгвістика.*

Дата надходження статті: 25.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

UDC 811.112.2
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/15

Gasimova G. S.
Azerbaijan University of Languages

SYSTEMATICS OF THE CATEGORIES OF AFFIRMATION AND NEGATION IN MODERN GERMAN LANGUAGE: IN THE SYNTHESIS OF LOGIC, LANGUAGE AND THOUGHT

The article investigates the systemic organization of affirmation and negation categories in modern German within the framework of the synthesis of logic, language, and thought. The aim of the study is to reveal the interrelation of affirmation and negation at grammatical, semantic, and cognitive levels, and to determine the logical structure they constitute within the conceptual system of the language. Affirmation and negation are interpreted not merely as grammatical opposites but as universal semantic constructs reflecting the dialectical nature of human cognition. The methodological foundation of the research is based on logical-linguistic and functional-semantic approaches, supplemented by cognitive and discourse-analytic methods. The findings demonstrate that affirmation and negation form an interdependent yet polar opposition in the semantic system of German, embodying the correlation of being and non-being in linguistic form. The study concludes that the systematicity of these categories represents one of the essential manifestations of the logical and cognitive essence of language. The purpose of the study is to determine the consistency of the categories of affirmation and negation in modern German, to reveal their relationship at the logical, semantic and cognitive levels. The article is based on the integration of logical-linguistic, functional-semantic and cognitive approaches. Within the framework of this approach, the systemic relations of the categories of affirmation and negation reveal the universality of human thinking and the rational structure of language, and scientifically substantiate the complementarity of the triad language-logic-consciousness. Empirical materials (mass media, literature, everyday speech) show that denial performs various functional tasks (critical-normative, aesthetic-conceptual, interactive-affective) in various discursive modes.

Key words: *category of affirmation, category of negation, logical-linguistic opposition, functional-semantic system, cognitive linguistics, conceptual structure of the German language.*

Introduction. The categories of affirmation and negation are concepts of universal significance in the structure of language, logic, and human thought. These categories act not only at the level of grammatical opposition, but also as a manifestation of dialectical mechanisms of cognition at the linguistic level. The formation of meaning in human consciousness is based on the relationship between affirmation and negation; this relationship creates logical consistency, semantic opposition and conceptual stability in the language system. It is from this point of view that the study of the categories of affirmation and negation is of particular importance for understanding the logical and structural essence of language, as well as for linguistic modeling of the system of thought.

The structural and semantic structure of the German language provides fruitful research material for studying the systemic nature of the relations of affirmation and negation. The multilevel functional load of the affirmation and negation operators in this language (for example, nicht, kein, doch, ja) indicates that they are not only grammatical indicators, but also carriers of conceptual and cognitive features. The balance between negation and affirmation creates an interdependent but oppositional relationship in the semantic system of language. This relation actualizes dual models of logic at the language level, such as “being-non-being”, “true-false”, “possible-impossible”.

Analysis of recent research and publications. This problem has been the subject of numerous studies. Among them are scholars such as L. R. Horn, O. Jespersen, M. Miestamo, M. Spychalska, O. Dahl, and others. In this article, we draw on their theoretical perspectives. At the level of logic, the study of the categories of affirmation and negation in German is of great importance not only for understanding the grammatical structure of the language, but also for understanding the rational and cognitive mechanisms underlying it. The concepts of affirmation (Bejahung) and negation (Verneinung) are actually derived from universal principles that have defined

© Gasimova G. S., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

the structural foundations of human thought since the time of Aristotle's logic. The classical system of logic is based on binary principles, and the truth value of each statement can have only two possible states: wahr (true) or falsch (false). This principle is reflected in the semantic system of the German language, since the categories of affirmation and negation in the German language simultaneously perform both logical and communicative functions. At this level of language, the influence of logical laws is especially evident at the level of expression, that is, in the formation of the predicative and communicative structure of a sentence. In this context, the principle of "excluding the third case" (Latin Tertium non datur) acts as the basic law defining the logical symmetry of affirmation and negation in German. According to this law, for every statement P, either P or its negative form \neg P (nicht P or kein P) is true. The absence of a "third option" here leaves no room for an "intermediate meaning" or an "indefinite truth value" in the conceptual system of the language. Negation indicators such as "nicht" and "kein" in German act as linguistic forms of this logical structure: they perform a negation operation on an utterance, changing its semantic status, that is, replacing the statement with a negation. From this point of view, the logical function of negation in German is understood not only at the level of a "word", but as an action that changes the semantic framework of predicative relations in general [1].

Another fundamental principle, the "law of non-contradiction" (Satz vom Widerspruch or the Law of Non–Contradiction), more precisely explains the relationship between affirmation and negation in the structure of the German language. According to this principle, it is impossible for a statement and its negation to be true at the same time; that is, the sentences "Ich bin da" ("I am here") and "Ich bin nicht da" ("I am not here") cannot have a truth value at the same time. Here, the *nicht* particle acts as a linguistic analogue of logical negation and cancels the connection of the utterance with semantic reality. In fact, such denial changes the mechanisms of cognitive modeling of reality not only at the lexical or syntactic level, but also in the deep structure. That is, the alleged predicative relation is semantically transformed by negation into such conceptual categories as "absence", "non-existence", "negation".

Task statement. The aim of the study is to determine the consistency of the concepts of affirmation and negation in modern German, as well as to analyze their relationship at the logical, semantic and cognitive levels.

Outline of the main material of the study. Such a systematic logical interaction of the categories of affirmation and negation in the syntax and semantics of the German language reveals the logical and philosophical nature of the language. An affirmation expresses the correspondence of a subject's perception to objective reality, that is, the existence of a certain state or fact, while a denial eliminates this correspondence, cancels it on a mental and logical level. In this regard, the negation forms *nicht* and *kein* act not only as particles with a grammatical function, but also as logical operators; they perform a logical transformation operation by changing the truth value of an expression. For example, if the sentence "Ich habe Geld" ("I have money") is perceived as P, then the form "Ich habe kein Geld" ("I have no money") is already converted to \neg P. This simple transformation reflects the principles of classical logic at the structural level of the language.

The consistency of the categories of affirmation and negation in German is based on the binary model of classical logic, which consistently manifests itself at the semantic, syntactic and cognitive levels of the language. Affirmation and negation are not only grammatical elements of language, but also structured manifestations of human thought. In this regard, the mechanisms of negation and affirmation in the German language are closely related to both the formal principles of logic and the dualistic (binary) oppositions in the conceptual system of the language – "true/false", "is/no", "yes/no". This connection shows that language is not only a means of communication, but also a natural expression of the logical structure of human consciousness. In German, the negation operator acts in the logical role of the "not" operator (one-argumentative) and turns the truth value of a statement into its opposite. That is, if P is true, ¬P is false, and vice versa. This principle manifests itself at the language level in such forms of negation as "nicht" and "kein". The main feature of the operator is its self-cancellability: double negation restores the expression (¬¬P = P). For example, the expression "Er ist nicht unfahig" is formally a negation, but semantically it is a statement ("He is capable").

The negation operator also interacts with connectors according to De Morgan's laws: ¬(P ∧ Q) = (¬P ∨ ¬Q) and ¬(P ∨ Q) = (¬P ∧ ¬Q). These rules show that negation can change the logical connection within a sentence. In German, this feature is realized depending on the position and stress of the particle "nicht" in the sentence. Thus, the negation operator is not only a negation function, but also the main mechanism that determines the logical structure

and semantic orientation of the utterance. In the system of categories of affirmation and negation in the German language, the concepts of contradiction and dualism occupy a central place. In classical logical systems, these two categories act as elements opposed to each other and mutually regulated. That is, every statement is either true (wahr) or false (falsch); it cannot simultaneously have the status of affirmation and negation. This principle is expressed by the law of the "impossibility of contradiction" (Satz vom Widerspruch) and is manifested in the use in German of such forms of negation as "nicht" and "kein". For example, the sentences "Er ist hier" and "Er ist nicht hier" cannot be true at the same time – one automatically excludes the other.

In philosophical and non-classical logic, the boundaries of this binary system expand. In approaches such as intuitionistic and multivalued logic, the strict duality (Bivalenz) between the concepts of "true" and "false" is eliminated and intermediate meanings are given place, that is, situations such as "partially true" and "undefined". This is also reflected at the linguistic level: in German, some expressions are neither a complete statement nor a complete negation, for example, intermediate semantic zones are created using modifiers such as "vielleicht", "nicht ganz", "teilweise". Thus, although in classical logic the systematic correspondence of affirmation and negation is established in the form of strict dualism, modern linguistics and philosophical logic evaluate this opposition as a more flexible and multi-valued spectrum.

The relationship between language and logic plays an important role in understanding affirmation and negation in German. Logic, as a formal and ideal system, accepts only the meanings of "true" and "false", while natural language, especially German, softens this rigid duality in real communication and thought processes. For example, the expression "Er ist nicht unfreundlich" is formally considered a double negative ($\neg\neg P = P$), but semantically it expresses a different, more cautious and gentle meaning than a direct statement.

Although particles like "doch" in German logically express the negation of negation, in practical communication they perform an enhanced affirmative function. These examples show that language does not exactly repeat logical models, but adapts them to human thinking, context, and intentions, creating a more flexible, multi-layered structure of meaning. At the linguistic level, in German, the categories of affirmation and negation form a multifaceted system and manifest themselves both morphologically and syntactically, semantically and pragmatically. In modern German literary language (Hochdeutsch), negation is not limited to a single word or particle, but arises as a result of the interaction of various grammatical and lexical means. This system is based on the main means of negation – *nicht, kein* and *nein*, each of which performs its own grammatical function and determines the level, semantic orientation and contextual meaning of negation [6]. The most common negative particle *nicht* is used as a general negation and expresses negation mainly of verbs, adjectives, adverbs, or whole sentences. For example, in constructions such as "Er kommt nicht" ("He won't come") or "Das ist nicht wichtig" ("It doesn't matter"), *nicht* changes the semantic meaning of the entire sentence. The forms *kein / keine / kein(e)* are used with nouns to create the meaning "no one" and replace the article: "Ich habe kein Geld" ("I have no money"), "Sie hat keine Zeit" ("She has no time"). Although these forms have a more limited syntactic scope than *nicht*, they deny the existence of the subject and logically express the connection of existence and absence. The *nein* form is more often used in an independent, dialogical context, as a short and clear negative answer to closed questions: "Kommst du?" – "Nein". ("Are you coming?" – "No"). In addition, there are reinforced forms of negation in the German language: adverbial phrases such as *keinesfalls, keineswegs, niemals, auf keinen Fall*, etc., express negation more clearly and emotionally. These units enhance the pragmatic level of negation by expressing the speaker's attitude and accent.

Morphological negation is also widespread in the German language. Words with negative meanings are formed using prefixes such as "un–", "in–", "ir–", "miss–": unwahr (false), unglücklich (unsuccessful), missverstehen (misunderstanding), etc. Such forms are called "lexical negation" because the negation here is not syntactic, but is realized inside the word, at the morphological level. Negation in German is a multilevel and systemic phenomenon: *nich*t syntactic, *kein* morphosyntactic, *nein* dialogical, while reinforcing forms act on a pragmatic level. This multiplicity shows that the mechanism of negation in language is a complex structure expressing not only logical function, but also emotional, social and communicative meanings.

Issues of syntax and placement (Scope, Wortstellung, and Skopus) are among the main factors determining the meaning and semantic orientation of negation in German. In German, the position of the negation particle, especially the word "nicht", in a sentence is determined not only by grammatical rules, but also by emphasis, context, and communi-

cative purpose. Usually, *nicht* is located next to the verb, but its position in the sentence changes which part of the negation the negation belongs to, that is, its scope. For example, in the sentence "Ich habe das nicht gesagt", *nicht* affects the conjunction of the verb and the complement, creating the meaning "I did not say that". If the emphasis is on complement, then the form "Ich habe nicht das gesagt" creates a shade of meaning, for example, "I didn't say that, I said something else". Thus, *nicht* not only has a negative function, but is also a means of semantic emphasis [7]. The concept of sentence volume plays a crucial role here – it determines which part of the sentence the negation covers. Nicht can negate a verb, an adjective, an adverb, or the entire sentence:

- Er arbeitet nicht. – "It doesn't work" (verb is negated);
- Er arbeitet nicht schnell. – "He's not working fast" (adverb is negated);
- Nicht er arbeitet, sondern sie. – "It's not him who works, but her" (the subject is denied).

This flexibility demonstrates the syntactic flexibility and logical depth of the German language [4]. The forms "Kein", on the other hand, have a more fixed position and usually involve noun groups (Nominalphrasen). They deny the existence of an object or subject by replacing the article in the sentence: "Ich habe kein Geld" ("I have no money"), "Kein Mensch weiß das" ("No one knows this"). The domain of the word *kein* is precisely the nominal group, and it does not move freely within a sentence like *nicht.* The rules for the arrangement of negation particles in the German language directly determine the semantic structure. While *nicht* is a dynamic and context-sensitive means of negation, *kein* is a form of negation with a fixed syntactic position and a more limited sphere of influence. These features show that syntax and logical highlighting are closely related in the German language.

Affirmative phrases play an important function in the German language both grammatically and communicatively. Affirmative sentences are usually formed using a simple and direct structure, since their purpose is to express the opposite of negation, that is, the existence of an idea, action, or state. In this regard, sentences such as "Ja, ich komme" ("Yes, I'm coming"), "Ich habe etwas" ("I have something") or "Es ist wahr" ("It's true") are typical examples of a statement. Here, the statement expresses the connection between "existence" and "truth" at the linguistic level, both semantically and pragmatically [13].

The main indicators of a statement in German are the particles "ja" and "doch". "Ja" is the simplest and most neutral form of statement used for direct answers to questions or statements: "Kommst du" – "Ja" ("Are you coming?" – "Yes"). On the contrary, the particle "doch" carries a more complex semantic load and is used to express a certain statement, especially in sentences expressing denial or doubt. For example: "Kommst du nicht?" – "Doch, ich komme" ("Aren't you going?" – "On the contrary, I'm going"). Here, doch not only means "yes", but also indicates that the previous negation is incorrect, and, from a logical point of view, performs the function of "negating negation". Affirmative expressions in German perform various functions not only in reciprocal forms, but also in reciprocal, counterfactual, and modal sentences. For example, in statements such as "Er hat ja gesagt" ("He said yes") or "Das ist doch klar" ("It's clear"), the affirmative particles create an emotional accent and a social tone. Thus, *ja* and *doch* act not only as informative statements, but also as pragmatic indicators expressing the speaker's attitude, position and communicative intention. The affirmative category in German performs the logical function of "affirming the truth" and the linguistic function of "agreeing, accepting, or repeating". *Ja* is a neutral affirmative sentence, and *doch* is an emphatic, corrective affirmative form used in response to a counterargument. This duality shows that the affirmative system in German has a flexible structure, both in terms of logic and communication.

The history and change of negation (the Jespersen cycle) is an important theoretical model explaining the historical development and structural changes of the category of negation in the German language. The Jespersen cycle is a universal model in linguistics that demonstrates the historical evolution of negation, according to which the forms of negation change at certain periods during the development of languages. Initially, negation is expressed by a simple element (for example, using a particle), then this simple form is combined with a second reinforcing element, passing into the stage of double negation, and at the next stage the original component gradually disappears, and only a new, post-verbal form remains. This process occurs as a "circular evolution" that repeats itself in the history of language [3]. The German language is a typical example of this pattern. In the Old High German (Althochdeutsch) and Middle High German (Mittelhochdeutsch) periods, negation was expressed by the particles "ni" and "ne". Over time, these particles lost their semantic power and began to be supplemented by additional reinforcing elements – in particular, ni wiht ("nothing") and niht ("nothing"). Thus, the former simple form of negation turned into

a binary structure: ne + wiht / niht. At this stage, the word wiht meant "being, something" and in the context of negation acquired the semantics of "nothing". As a result, in later periods, the original particle "ne/ni" gradually disappeared, and only the niht form stabilized in modern German and acquired the form of modern nicht.

- This historical change is a classic example of the Jespersen transformation:
- The stage of simple negation (ne or ni).
- The stage of double negation (ni wiht / niht).

The modern form of the particle "nicht" is not only the result of grammatical structure, but also the product of a long phonetic and semantic transformation of the language. This change proves that negation in German has not only syntactic and semantic, but also historical and etymological depth.

When perceiving linguistic units, the human brain always builds a "positive model" at the initial stage, that is, it represents this situation as existing in reality. When negative sentences are perceived, this initial model must be changed or deleted. For example, a person listening to the sentence "Der Mann schläft nicht" ("The man is not sleeping") first automatically visualizes the scene "Der Mann schläft" ("The man is sleeping"), and then, with the addition of the nicht element, rebuilds this model as a "non-existent situation". This two-stage processing process takes longer and requires additional neural resources in perception [10]. This phenomenon is explained by the psycholinguistic load of negation and depends on the dynamics of semantic integration in the brain. When processing affirmative sentences, the brain directly receives information and encodes it in the form of a model of being, whereas in negative sentences additional steps are performed – comparison, negation of the model and creation of an alternative situation. Thus, when perceiving sentences with negation markers such as nicht, kein, or niemals, there is stronger activity in areas such as the prefrontal cortex and the anterior cingulate gyrus. This activity indicates the involvement of brain regions associated with conflict processing and integration of conflicting information.

Research also shows that complex structures of negation, that is, situations where multiple negation markers or indirect forms of negation are used in a sentence, further complicate the process of understanding. For example, in statements such as "Es ist nicht unmoglich, dass er nicht kommt" ("It is possible that he will not come"), the interaction of two or more negatives complicates the interpretation of meaning, requiring additional time and attention both semantically and cognitively. Experimental studies (for example, EEG and fMRI analysis) show that such sentences are accompanied by an increase in N400 and P600 waves in the brain, reflecting cognitive difficulties associated with semantic inconsistency and structural restructuring. The process of perceiving negation in German depends not only on the structure of the language, but also on the ability of the human brain to create and reorganize conceptual models. Negative statements put a lot of strain on the brain, because they not only refute the model of reality, but also force it to replace it with an alternative system of meanings. In this regard, while affirmative sentences create "a direct connection between language and thought", negative sentences require "an intermediate stage of processing between language and thought". Thus, negation acts as one of the most complex cognitive phenomena of the mechanism of human perception of language, and in German this process can be clearly and scientifically observed, especially in terms of structure [5].

The functional consistency of the categories of affirmation (Bejahung) and negation (Verneinung) in German is observed not only at the grammatical level, but also at the discursive, stylistic and cognitive levels. In the modern linguistic environment, these categories are implemented in various communicative modes – in the media, fiction, and everyday speech – through various syntactic models and semantic functions. The examples below empirically demonstrate the forms, structural features of denial and their communicative and cognitive effects at these three levels. Examples from the media (official and public discourse):

Die Regierung hat nicht genug getan, um die Wirtschaft zu stabilisieren

(The government has not done enough to stabilize the economy)

Here, the operator nicht negates part of the predicate sentence and creates a complete negation of the sentence (Satznegation). This type of construction performs a critical and objective evaluative function in official discourse and shifts the modal tone of the text towards criticism.

Deutschland ist kein Land, das seine Verantwortung vergisst.

(Germany is not a country that has forgotten its responsibilities).

Here, Kein in combination with a noun creates a lexico-syntactic negation. The expression has the function of both formal negation and contrastive identification (preserving a positive image).

Wir dürfen nicht glauben, dass der Klimawandel von selbst aufhört

(We must not believe that climate change will stop by itself)

Here, denial is realized in an epistemic modal framework (dürfen nicht glauben) and creates a metacognitive form of denial that defines the boundaries of knowledge [11]. Examples from literature (emotional and conceptual discourse)

Ich war nicht glücklich, aber auch nicht verloren. – X. Hesse, Demian

(I wasn't happy, but I wasn't confused either)

Here, nicht's dual structure creates a pragmatic, balanced negation. The author creates the effect of existential neutrality, denying both positive and negative feelings at the same time.

Keiner hörte ihm zu, und doch sprach er weiter. – H. Bell, Ansichten eines Clowns (No one listened to him, but he kept talking)

Keiner (negative pronoun) and doch (contrasting affirmative particle) together create a dialectical structure. Here, the juxtaposition of negation and affirmation creates the effect of cognitive dissonance – it reflects the moral and emotional contradiction of reality at the linguistic level.

Es war kein Traum, es war Wirklichkeit. – F. Kafka, Die Verwandlung

(It wasn't a dream, it was reality)

This example is a form of identification negation. The negative component (kein Traum) emphasizes the psychological transformation of reality; it is a linguistic expression of the mechanism of cognitive contrast [7]. Speech and language of social networks (pragmatic and interactive discourse)

Nee, das hab ich nicht gesagt! – (No, I didn't say that!)

Here *nicht* gesagt is the negation of the verb in the past tense, which has the function of emotional rejection (affective negation). The form "Nee" (dialectal "Nein") acts as an intonational reinforcement of negation.

Doch, ich war da!

(Of course I was there!)

Doch here denies the previous negation (Du warst nicht da!). This is a contrasting form of affirmation and a pragmatic analogue of the principle of negation of negation ($\neg\neg P \rightarrow P$) in German in real communication.

Ich hab echt kein Bock mehr!

(I have no motivation anymore!)

Kein Bock here is a lexical form of denial, which in everyday language expresses the denial of a subjective state, such as emotional frustration, loss of motivation.

Na ja, nicht ganz richtig

(Well, that's not really true)

The expression nicht ganz creates a partial negation and colloquially means "not quite, but partly true". This is part of the model of graduated denial [Borghi, 2022].

The analysis of this empirical material shows that in modern German, systems of negation and affirmation carry different functional loads depending on the type of discourse: In the media, negation creates an objective, critical and normative meaning (Satznegation and epistemic negation).

In literature, negation performs an aesthetic and conceptual function, reflecting a person's internal psychological contradictions (pragmatic and dialectical negation).

In colloquial speech, it becomes an interactive and emotional tool (contrast and affective denial) [12]. Negation and affirmation in German are not only syntactic categories, but also forms of realization of cognitive-emotional processes at the linguistic level. The inclusion of real-life examples from the media, literature, and everyday speech in their analysis clearly demonstrates the versatility, semantic flexibility, and psycholinguistic depth of these categories.

Conclusion. In modern German, the consistency of the categories of affirmation and negation is formed at the central intersection of the synthesis of language, logic and thinking and demonstrates a functional structure isomorphic to the fundamental principles of binary logic – *Tertium non datur* and the impossibility of contradiction. Grammatically, the distribution and scope of the negators *nicht/kein*, as well as the affirmative particles *ja/doch*, are closely related to the syntactic structure; De Morgan transformations and the restorative effect of double negation play a crucial role in the production of meaning. From a historical point of view, Jespersen's transformation explains the diachronic strengthening of the "nicht" unit, confirming the transition of negation from simple to dual and from there to a new stable form. At the semantic and pragmatic level, the potential of negation to create presupposition and ambiguity increases the interpretative load of discourse; Particles like doch create a contrasting statement through the mechanism of negation of negation. At the cognitive level, the blocking effect registered within the framework of embodied cognition and the increased mental load during the processing of negation (corresponding to the N400/P600 indices) shed light on the neuropsychological basis of the opposition of affirmation and denial. These results substantiate that affirmation and negation are not only grammatical oppositions, but also universal semantic constructs that model the relationship of presence and absence

in the conceptual system of language. Future research areas include Scopus corpus modeling, interpretation of negatives in computational and semantic formalisms, and optimization of the cognitive load of negation in didactic and translation practice. This will allow us to characterize in more detail the conceptual architecture of the German language and its logical and cognitive basis.

Bibliography:

1. Abdullayev S. A. Pragmatic and stylistic variability of affirmation and negation in modern German. Baku: Publishing House of the Ministry of Education of Azerbaijan, 1990. 79 p.
2. Borghi A. M., Barca L. Grounding Abstract Concepts: The Role of Negation and the Body. Brain and Language, Vol. 222, 2022. P. 105–125.
3. Dahl Ö. The Grammar of Negation. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 1979. 294 p.
4. Dudschig C., Kaup B. Can a Sentence Negate a Movement? Motor Simulation during Sentence Processing. Frontiers in Psychology, Vol. 9, 2018. 12 p.
5. Elspass S. Jespersen's Cycle and the History of German Negation. Journal of Historical Linguistics, Vol. 8(2), 2012. P. 145–169.
6. Frege G. Begriffsschrift: Eine der arithmetischen nachgebildete Formelsprache des reinen Denkens. Halle: Verlag von Louis Nebert, 1879. 88 s.
7. Horn L. R. A Natural History of Negation. Chicago: University of Chicago Press, 1989. 613 p.
8. Horn L. R., Kato Y. (eds.) Negation and Polarity: Syntactic and Semantic Perspectives. Oxford: Oxford University Press, 2000. 374 p.
9. Jespersen O. Negation in English and Other Languages. København: Høst, 1917. 89 p.
10. Miestamo M. Negation: An Overview of Typological Research. Berlin: Mouton de Gruyter, 2007. 176 p.
11. Moritz Hermann K., Grefenstette E., Blunsom P. "Not Not Bad" is Not "Bad": A Distributional Account of Negation. ArXiv preprint, 2013. 17 p.
12. Papitto G., Lugli L., Borghi A. M., Binkofski F. Embodied Negation: A TMS Study on German and Italian. Cognitive Processing, Vol. 22(3), 2021. P. 245–260 p.
13. Spychalska M., Haase V., Kontinen J., Werning M. Processing of Affirmation and Negation in Contexts with Unique and Multiple Alternatives. Cognitive Science, Vol. 43(6), 2019. 23 p.

Гасімова Г. С. СИСТЕМАТИКА КАТЕГОРІЙ СТВЕРДЖЕННЯ ТА ЗАПЕРЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ: У СИНТЕЗІ ЛОГІКИ, МОВИ ТА ДУМКИ

У статті досліджується системна організація категорій утвердження та заперечення у сучасній німецькій мові в рамках синтезу логіки, мови та мислення. Мета дослідження – виявити взаємозв'язок утвердження та заперечення на граматичному, семантичному та когнітивному рівнях, а також визначити їхню логічну структуру в концептуальній системі мови. Вказано, що твердження та заперечення трактуються не просто як граматичні протилежності, а як універсальні семантичні конструкти, що відбивають діалектичну природу людського пізнання. Методологічну основу дослідження складають логіко-лінгвістичний та функціонально-семантичний підходи, доповнені когнітивними та дискурсивно-аналітичними методами. Результати дослідження показують, що твердження та заперечення утворюють взаємозалежну, але полярну опозицію в семантичній системі німецької мови, втілюючи у мовній формі співвідношення буття та небуття. В результаті дослідження робиться висновок про те, що системність цих категорій є одним із суттєвих проявів логіко-когнітивної сутності мови. Мета дослідження – визначити системність категорій утвердження та заперечення у сучасній німецькій мові, розкрити їх взаємозв'язок на логічному, семантичному та когнітивному рівнях. Стаття заснована на інтеграції логіко-лінгвістичного, функціонально-семантичного та когнітивного підходів. Доведено, що в рамках цього підходу системні відносини категорій утвердження та заперечення розкривають універсальність людського мислення та раціональну структуру мови, а також науково обґрунтовують додатковість тріади мова-логіка-свідомість. Визначено, що емпіричні матеріали (ЗМІ, література, повсякденне мовлення) показують, що заперечення виконує різні функціональні завдання (критико-нормативну, естетико-концептуальну, інтерактивно-афективну) у різних дискурсивних модусах.

Ключові слова: *категорія ствердження, категорія заперечення, логіко-лінгвістична опозиція, функціонально-семантична система, когнітивна лінгвістика, концептуальна структура німецької мови.*

Дата надходження статті: 25.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 791.632=111:811.111’37’42
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/16

Заболотська О. О.
Херсонський державний університет

ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ *ЛЮДСТВО* В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ КІНОТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ КІНОСТРІЧКИ «INTERSTALLER»)

Стаття присвячена актуальній проблемі визначення засобів актуалізації концепту ЛЮДСТВО в англійськомовному кіно тексті. Виявлено, що сам феномен цікавить науковців, дослідників, філософів з давніх часів. В усі епохи існування людства цей феномен трактували в різних поняттях та своє реальне значення він отримав лише в часи масштабної глобалізації. Ретроспективний аналіз наукової літератури довів відсутність розвідок з цієї проблематики в царині когнітивної лінгвістики та концептології Частіше цей феномен досліджується у філософському та соціопсихологічному ракурсі. Крім того, даний феномен не розглядався і у площині кіно дискурсу, зокрема кіно тексту що і обумовило актуальність даного дослідження. У статті висвітлюються структурні компоненти номінативного поля концепту ЛЮДСТВО (до ближньої периферії номінативного поля концепту ЛЮДСТВО входять мовні одиниці: mankind, human society, people, humankind, community. дальня периферія об’єднує такі лексеми як: world, public, populace, mass, species) та надається його характерні ознаки відповідно до таксономії концептів за А.Приходько як антропоцентричного, універсального, непараметричного та нерегулятивного конструкта. Аналіз мовного матеріалу кіно тексту стрічки «Інтерстелар» дав підстави виокремити засоби актуалізації концепту ЛЮДСТВО до яких відносимо: концептуальні метафори, інтертекстуальний алюзивний сюжет, нелінійний час та наявність дейктичних і атитюдних світів. Інтерпретаційно-текстовий та концептуальний аналіз сприяли вилученню мовних одиниць, які актуалізують концепт ЛЮДСТВО і реконструюють концептуальні метафоричні схеми: HUMANITY IS SALVATION, HUMANITY IS SEARCHING of a NEW HOME, HUMANITY IS RESURRECTION, HUMANITY IS LIFE, HUMANITY IS SACRIFICE, HUMANITY IS A SPECIES, HUMANITY IS BETRAYAL, HUMANITY IS DELUSION, HUMANITY IS LOVE, HUMANITY IS SOCIAL UTILITY, HUMANITY IS SOCIAL BONDING, HUMANITY IS CHILD REARING.

Ключові слова: *концептуальні метафори, інтертекстуальний алюзивний сюжет, нелінійний час, дейктичні та атитюдні світи.*

Постановка проблеми. Феномен людство завжди було у фокусі уваги науковців і дослідників в різних галузях освіти та людської діяльності. В різні часи дане поняття розглядали синонімічно до людини, роду, народу, нації. Витоки цього поняття досліджувалися в мовознавстві (В. Гумбольдт, О. Потебня, Ф. де Соссюр, М. Бахтин), психології (К. Юнг, Э. Фромм, К. Хорни); в культурології (О. Шпенглер, А. Тойнби). Навіть першим, хто вживав поняття «людство» разом з поняттям «людській рід», був Джерард Уинстэнли (1609–1652). Але тільки у часи глобалізації це поняття переосмислилося відповідно до геополітичних, економічних і культурних викликів (міжнародний ринок праці, розширення системи транснаціональних корпорацій; міграція фахівців; глобальне забруднення навколишнього середовища; зникнення природних ресурсів; світові війни; освоєння космосу; поява Інтернет комунікацій та соц. мереж) і вживається частіше за інші синонімічні поняття. Аналіз наукової літератури з даної проблематики довів відсутність вивчення даного феномена в царині когнітивної лінгвістики та концептології. У цьому ключі дана розвідка є актуальною і спрямована на вивчення засобів об’єктивації концепту ЛЮДСТВО у площині англійськомовного кіно тексту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням поняття «кіно текст» в різних його аспектах займалися такі українські науковці як: Н. Бухольц, А. Валькова, О. Воробйова, А. Ганжа, Н. Голубенко, Я. Гринів, Г. Гулієва, Т. Журавель, Н. Лютянська, К. Кирейко, Т. Крисанова, М. Мельник, В. Павлика, О. Підгрушна Ю. Плетенецька, Ф. Прилипко, А. Руда, Т. Сіроштан, А. Солодка, С. Федоренко, Г. Шумицька. Серед зарубіжних

© Заболотська О. О., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

учених ця проблема висвітлена в доробках Р. Бірна, Д. Борвелла, Дж. Гіббса, Д. Пай, М. Тулана. Концепт ЛЮДСТВО не знайшов належного відображення в сучасній вітчизняній лінгвоконцептології. Частіше цей феномен досліджується з філософського та соціопсихологічного погляду (Т. Андрєєва, Г. Сомія, Софія Розенфельд (Sophia Rosenfeld), Давід Стерн (David Stern). Натомість вітчизняна науковця Ж.Колоїз виявила концепт ЛЮДСТВО та його лінгвістичну інтерпретацію в поетичних текстах Ліни Костенко [5].

Постановка завдання. Метою статті є – визначити засоби актуалізації концепту ЛЮДСТВО в англійськомовному кіно тексті «Інтерстеллар».

Виклад основного матеріалу. Поняття ЛЮДСТВО словник M.Webster тлумачить як: 1) *all people of the Earth, mankind, human society*; 2) *people who live now and become the contemporaries to a certain person or some significant event;* 3) *a large number of people united by certain positive traits* [16].

Синонімами до даного поняття є мовні одиниці *mankind, human society, world, community, humankind.* Таким чином, до ближньої периферії номінативного поля концепту ЛЮДСТВО входять мовні одиниці: *mankind, human society, people, humankind, community.* Дальня периферія об'єднує такі лексеми як: *world, public, populace, mass, species.*

Відповідно до таксономії концептів А.М. Приходька, концепт ЛЮДСТВО виокремлюємо як антропоцентричний, універсальний, непараметричнй, нерегулятивний концепт [8].

Для реалізації мети даної статті необхідно охарактеризувати поняття «кіно текст». Загальне його розуміння тлумачить літературознавча енциклопедія – як «технічно диференційовану динамічну знакову ситуацію, що є сукупністю структурних елементів кіно мови у рамках кінематографічного твору, яка відправляє, відповідно до жанрової специфіки, реципієнтові (глядачеві) певне інформаційно емоційне повідомлення. Лінгвістична система кіно тексту як предмет кіно/відеоперекладу включає в себе: титри і написи, що є складовою частиною фільму; усну складову (вербальне мовлення акторів, закадровий текст, пісня і т.ін.)» [4]. Сара Козлофф [11] акцентує увагу на лінгвістичній складовій мови кіно тексту. Спираючись на лінгвістичну складову виявляємо мовні одиниці, які лежать в основі осмислення концепту ЛЮДСТВО в кіно тексті стрічки «Інтерстеллар».

Фільм режисера Крістофера Нопанна розповідає про тяжкі часи для людства, коли пісчані бурі, спричинені кліматичними змінами, зруйнували майже всі культури, які вирощували фермери і люди були на грані голоду і вимирання. Тим часом науковці та астронавти почали шукати нові планети і цивілізації, які були придатні до умов життя людей. Головний герой стрічки містер Купер – льотчик. інженер, який займався розробкою літаків, що працюють на енергії сонця та інших приладах, професіонал своєї справи, був змушений змінити професію на фермера, щоб вижити.

Кожного дня в домі Купера відбуваються містичні події: його донька Мерфі впевнена, що в будинку мешкає привід або полтергейстер, який руйнує її речі, викидає книги з полиць або відкриває вікна і двері. Одного разу це створіння залишає записку із зашифрованим повідомленням. Розкодування цього повідомлення приводить Купера та його доньку до таємничої космічної станції НАСА, де вони знайомляться з науковцями, які вже давно займаються проблемою покращення життя на нашій планети. Та численні випробування не дають позитивних результатів: грунт землі настільки виснажений, що ніякі культури в майбутньому не зможуть давати продукти харчування для людей, навіть кукурудза, якою зараз засіяні всі площі земель. Усі попередні експерименти довели, що покоління молодих людей таких як діти Купера стануть останніми мешканцями планети. Вислів Купера «*WE must save our planet, we will think how to do this*» [10] імплікує концепт HUMANITY і уможливлює вилучення концептуальної метафори HUMANITY IS SALVATION.

Доктор Бранд та його донька займаються проблемою збереження людства на нашій планеті, намагаючись створити навіть клони людей для життя в інших умовах і цивілізаціях. Як найкращий льотчик-розвідник, якого знає Доктор Бранд, Купер раніше працював на *NASA*, але був звільнений бо не виконав наказ бомбити людей, які помирала від голоду: «*The same NASA, you flew for, but were shut down because refused to bomb people who starved from hunger*…» [10].

Купера обрано до керування між орбітальним космічним кораблем, який створили американські вчені в таємній науковій станції. Для підтвердження математичних, хімічних та біологічних розрахунків необхідні були зразки ґрунту з інших планет. Це і постало завданням для членів екіпажу, обраних в довготривалу експедицію на сотні років: пройти скрізь чорну діру і знайти планети, сприятливі для життя людства: «*The black hole will help us to find a new home for humanity…*» [10]. Інтерпретаційно-текстовий аналіз уможливлює

вилучення концептуальної метафори HUMANITY IS SEARCHING of a NEW HOME.

Донька Купера Мерфі – розумна дівчина зі здібностями в галузі фізики, математики, розуміє, що така експедиція може зайняти цілу вічність і вона вже ніколи в її житті не побачить батька. Вона благає залишитися. Та навіть її привід підказує теж саме: «*Stay…Stay…*»[10]

З розмови з доктором Брандом, Купер зрозумів, що уряд країни не робить зусиль врятувати людство. Це як природній відбір: хтось раніше, хтось потім. Тому рятувати людство треба переселенням на інші планети: «*You sent people to find a new home? ….Lazurus mission……But he died and only Jesus resurrect him…..*»[10] Алюзія на біблійський сюжет, в якому Лазар помер, спасаючи людей, а потім Ісус його воскресив імплікує концепт ЛЮДСТВО і сприяє вилученню концептуальної метафори HUMANITY IS RESURRECTION.

Купер вагається, але його місія – продовжити життя людства хай би і на інших планетах. Він замислюється і впевнений, що така місія варта витраченого часу і його життя: «*Mankind was born on the earth and will never die»*[10]. Інтерпретаційно-текстовий аналіз наданого уривку з кіно тексту експлікує концепт HUMANITY і дає змогу вилучити концептуальну метафору HUMANITY IS LIFE.

З розмови про плани на майбутню експедицію, Купер дізнається про ще одну експедицію, яку було відправлено 10 років тому і зараз не має зв'язку з нею. Науковці намагалися знайти планети для життя і всі передані дані поки засвідчили відсутність такої можливості переселити людство в кращі умови. Доктор Мартін своїм прикладом надихнув 11 найкращих спеціалістів на пошуки нового середовища, придатного для життя людства. Та всі ці дослідники не мали родини і свої життя жертвували ради спасіння інших: «*They have no family, no attachments. Only their mission. They are best among the Humanities…»*[10] Інтерпретаційно-текстовий аналіз даного уривку з кіно тексту сприяє вилученню концептуальної метафори HUMANITY IS SACRIFICE.

Об'єктивація концепту ЛЮДСТВО відбувається і в роздумах професора Бранда, який підбирає дослідників і винахідників з різних галузей науки для експедиції: *«Stepping out into the universe, we must control the reality of interstellar travel. We must reach far our real spell. We must think not as individuals, but as a species».*Інтерпретаційно-текстовий аналіз даного уривку кіно тексту сприяє виокремленню концептуальної метафори HUMANITY IS A SPECIES.

І хоча члени експедиції – науковці, вони живі особистості зі своїми емоціями і почуттями. В діалозі Купера з Амалією Бранд виникає дискусія щодо сутності поняття «кохання»: для Купера – це любов до дітей, соціальна корисність, зв'язки: «*LOVE has meanings: social utility, social bonding, child rearing».* Зовсім іншої думки Амалія: «*We love people who have died. Where social utility in that?...May be it's smth more, may be its evidence, artifact of a high dimension that we can't consciously perceive….Love is one thing we capable perceiving that transcends dimensions of time and space»….*[10]. Основу осмислення концепту ЛЮДСТВО в даному контексті складають мовні одиниці *love, social utility, social bonding, child rearing*, які реконструюють концептуальні метафоричні схеми HUMANITY IS LOVE, HUMANITY IS SOCIAL UTILITY, HUMANITY IS SOCIAL BONDING, HUMANITY IS CHILD REARING.

Розуміння, що людство має як позитивні так і негативні ознаки відбувається на планеті, де члени експедиції зустрічаються з відомим доктором Манном, який терміново з'явився на зв'язку і наполягав на зустрічі на планеті, де як виявилося потім, непридатної для життя людей. Його діями керувала жага повернутися назад, але він не мав свого корабля, то вирішив загубити життя Купера заради місця пілота і зробити стиковку зі станцією для подальшого польоту. «*When you die you will see faces of your children…Don't judge me … I must come back»*[10] . Інтерпретаційно-текстовий аналіз поданого уривку кіно тексту дає змогу вилучити концептуальну метафору HUMANITY IS BETRAYAL. Та в розповіді доктора Манна з'явилася омана, в яку втягнув доктор Бранд всіх присутніх членів експедиції: «*There is no planet for human being life. Doctor Brand knew this fact. He sent expedition to clone people»* [10]. В основі осмислення концепту HUMANITY в наведеному уривку з кіно тексту лежить концептуальна метафора HUMANITY IS DELUSION.

Цікавим в ході сюжету кінострічки є використання нелінійного часу та уявних, можливих та реальних світів. Текстовий світ є складним когнітивним комплексом, що поєднує два елементи: мовний матеріал, когнітивну базу – знання й уявлення комунікантів. У межах текстового світу виокремлюються різноманітні можливі світи: світ автора і світ персонажів, який у свою чергу поділяється на світ уявлень, бажань, світ знань, світ зобов'язань. До того ж, світи бувають реальними

та нереальними або уявними [14], дейктичні, атитюдні та епістемічні похідні світи [17].

Дейктичні похідні світи виникають у результаті відхилень від основних параметрів тексту за ініціативою учасників або персонажів. Атитюдні похідні світи включають у дискурс три сфери когнітивної активності: бажання, переконання і наміри. Епістемічні похідні світи охоплюють події, віддалені від початкового текстового світу або гіпотетично в ньому представлені [17].

Подальше розмежування текстових світів пов'язане з виділенням двох типів залежно від того, хто ініціює зміну дейктичних параметрів базового текстового світу – учасники дискурсу або персонажі. Відповідно виділяють світи, що доступні учасникам *(participant-accessible),* і ті, що доступні персонажам *(character-accessible).* На відміну від других, перші відповідають принципам дискурсу [15].

Екстраполюючи погляди науковців на площину нашої розвідки виявляємо існування у кіно тексті дейктичних та атитюдних світів.

Кінострічка починається з дій привіда і закінчується саме тими ж діями та тільки це вже не привід, а Купер намагається подати сигнали донці впустити його в реальний світ бо за стінами дому гравітація створює інший світ (дейктичний): «*Murph, stop him, don't give him go*» [10]. Мандруючи скрізь чорну діру, члени експедиції досягають планети на якій, за їх спостереженнями, має бути цивілізація. Адже крім води вони знаходять уламки корабля попередньої експедиції і розуміють, що цей світ не існує, він нереальний (дейктичний). І час дорівняється 7 рокам життя на землі. А мешканці цієї планети існують в різних вимірах: «*They are beings of five dimensions*» [10]. І Амалія потрапляє на нову планету, де на самоті прагне про нове життя людей (атитюдний). Та все ж Мерф дочекалася свого батька, хоча і наприкінці життя. Станція на планеті Сатурн, де тепер живе людство, була названа на її честь – Купер. Цей світ став можливим для існування людства (атитюдний).

Висновки. У контексті нашої розвідки розглядаємо лінгвістичну складову мови кіно тексту. Концепт ЛЮДСТВО визначаємо за класифікацією А.Приходька як антропоцентричний, універсальний, непареметричний, нерегулятивний конструкт.

Аналіз мовного матеріалу кіно тексту стрічки «Інтерстелар» дав підстави виокремити засоби актуалізації концепту ЛЮДСТВО до яких відносимо: концептуальні метафори, інтертекстуальний алюзивний сюжет, нелінійний час та наявність дейктичних і атитюдних світів.

Інтерпретаційно-текстовий та концептуальний аналіз сприяли вилученню мовних одиниць, які актуалізують концепт ЛЮДСТВО і реконструюють концептуальні метафоричні схеми: HUMANITY IS SALVATION, HUMANITY IS SEARCHING of a NEW HOME, HUMANITY IS RESURRECTION, HUMANITY IS LIFE, HUMANITY IS SACRIFICE, HUMANITY IS A SPECIES, HUMANITY IS BETRAYAL, HUMANITY IS DELUSION, HUMANITY IS LOVE, HUMANITY IS SOCIAL UTILITY, HUMANITY IS SOCIAL BONDING, HUMANITY IS CHILD REARING.

Список літератури:

1. Андрєєва Т. О. Феномен людства та його соціально-філософська концептуалізація. Автореф. дис.. док. філософ. наук.: 09.00.03 Соціальна філософія та філософія історії. Харків, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. 2004. 36 с.

2. Ганжа А. Лінгвопрагматика кіно тексту сучасної документалістики про І.Франка. *Культура слова*. № 85, 2016. С. 175–182.

3. Голубенко Н. Концептуальні підходи до дослідження кінотексту в аспекті інтерсеміотичного перекладу. *Актуальні питання гуманітарних наук.* Вип 44, том 1, 2021. С. 152–157.

4. Ковалів Ю. І. Знакова ситуація. Кінотекст. Літературознавча енциклопедія. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. С. 394–395.

5. Колоїз Ж. Lingual interpretation of the HUMANITY concept within the poetic works of Lina Kostenko. *Philological Studies: Scientific Bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University*, *14.* 2016, 190–207. https://doi.org/10.31812/filstd.v14i0.221

6. Лютянська Н. І. Кіносценарій в аспекті кіно перекладу. *Закарпатські філологічні студії* . Ужгород : Видавничий дім "Гельветика", 2022. Т. 2, вип. 23. С. 188–192. URL http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/23/part_2/37.pdf

7. Мельник М. Є. Кінотекст як особливий вид дискурсу. *Сучасні дослідження з іноземної філології.* 2014. Вип. 12. С. 123–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sdzif_2014_12_22

8. Приходько А. М. Концептологія дискурсу: апелювання концепту до дискурсів. Англістика та американістика. 2013. Вип. 10. С. 43–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/antame_2013_10_14

9. Шумицька Г., Путрашик В. Науково-популярний кінотекст: етапи й логіка творення (на матеріалі документального фільму про професора Йосипа Дзендзелівського). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2012. Вип. 27. С. 185–189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuufilol_2012_27_40

10. «Interstellar». URL: https://rezka-ua.org/ua/films/fiction/2259-interstellar-2014.html

11. Kozloff S. Overhearing Film Dialogue Text. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press, 2000. 332 p.

12. Pavel T. Fictional Worlds . Cambridge: Harvard University Press, 1986. 178 p.

13. Riffaterre M. Fictional truth. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1990. 160 p.

14. Ryan M.-L. From Parallel Universes to Possible Worlds: Ontological pluralism in Physics, Narratology, and Narrative / *Poetics today: Internetional Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication*: Volume 27, Number 4, 2006. Duke University Press. P. 633–674.

15. Stockwell P. Cognitive Poetics: An Introduction. London: Routledge, 2002. 193 p.

16. «Humanity» Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster, URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/humanity Accessed 25 oct. 2025

17. Werth P. Text worlds: representing conceptual space in discourse. Longman, 1999. 390 p.

Zabolotska O. O. MEANS OF ACTUALIZING THE CONCEPT OF HUMANITY IN ENGLISH-LANGUAGE FILM TEXT (case study of film «Interstellar»)

This article is devoted to the actual problem of determining the means of actualizing the concept of HUMANITY in the English-language film text. It is revealed that this phenomenon has interested scientists, researchers, and philosophers since ancient times. In all eras of the existence of mankind, this phenomenon was interpreted in different notions but received its concrete meaning only in times of globalization. A retrospective analysis of the scientific literature proved the lack of any research on this problem in the field of cognitive linguistics and conceptology. More often this phenomenon is investigated from a philosophical and sociopsychological perspective. In addition, this phenomenon was not researched in the film discourse, particular in film texts, which has determined the relevance of this study. This article highlights the structural components of the nominative field of the concept of HUMANITY (co-nuclear area of the nominative field of the concept of HUMANITY includes language units: mankind, human society, people, humanind, community. the periphery area combines such lexemes as: world, public, populace, mass, species) and provides its characteristic features in accordance with the taxonomy of concepts constructed by A. Prykhodko as an anthropocentric, universal, non-parametric and non-regulatory construct. The analysis of the language material of the film text of the «Interstellar» has given reasons to single out the means of actualizing the concept of HUMANITY, which include: conceptual metaphors, intertextual allusive plot, nonlinear time and the presence of deictic and attitudinal worlds. Interpretive-textual and conceptual analysis helped to determine all language units that actualize the concept of HUMANITY and reconstruct conceptual metaphorical schemes: HUMANITY IS SALVATION, HUMANITY IS SEARCHING of a NEW HOME, HUMANITY IS RESURRECTION, HUMANITY IS LIFE, HUMANITY IS SACRIFICE, HUMANITY IS A SPECIES, HUMANITY IS BETRAYAL, HUMANITY IS DELUSION, HUMANITY IS LOVE, HUMANITY IS SOCIAL UTILITY, HUMANITY IS SOCIAL BONDING, HUMANITY IS CHILD REARING.

Key words: *conceptual metaphors, intertextual allusive plot, nonlinear time, deictic and attitudinal worlds.*

Дата надходження статті: 28.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 811.133.1:81’373.611
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/17

Задорожна І. П.
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Косович О. В.
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩ ПЕРЕМИКАННЯ ТА ЗМІШАННЯ КОДІВ У КОНТЕКСТІ БІЛІНГВІЗМУ

У статті досліджено ключові аспекти явищ перемикання коду (code-switching) та змішання кодів (code-mixing) у сучасній лінгвістиці, зосереджено увагу на їх теоретичному розмежуванні та практичному застосуванні в білінгвальних контекстах. Проаналізовано основні підходи до визначення цих понять, зокрема формальні та прагматичні критерії, запропоновані провідними дослідниками, такими як Ш.Н. Срідар, К. Майєрс-Скоттон і М. Клайн. Установлено, що перемикання коду характеризується свідомим і маркованим використанням двох або більше мов для вираження комунікативних інтенцій, часто з метою підкреслення соціального статусу, освіти чи культурної належності.

Визначено, що змішання кодів, на відміну від перемикання, відбувається плавно, несвідомо і є зумовленим типовим узусом у білінгвальному середовищі, без обов’язкової прагматичної мети. Порівняно погляди Ш.Н. Срідара, який розмежовує ці явища за формальною ознакою (змішання кодів обмежується одним реченням, а перемикання виходить за його межі), та К. Майєрс-Скоттон, яка акцентує на маркованості перемикання коду. Досліджено пропозицію М. Клайна щодо введення термінів «трансференція» (перенесення мовних одиниць) і «трансверсія» (перехід на іншу мову), а також його класифікацію 12 типів міжмовної трансференції, включаючи морфологічну, синтаксичну та семантичну.

Проаналізовано соціолінгвістичні та прагматичні аспекти перемикання коду, зокрема його роль як інструменту стилістичного контрасту на парадигматичному рівні. Встановлено, що іншомовні вкраплення, такі як французьке «du jour» замість англійського «of the day» у тексті Cosmopolitan, функціонують як виражальні засоби для досягнення емоційно-естетичних цілей, збагачуючи мовну структуру. Виявлено, що перемикання коду може розглядатися як окремий випадок інтерференції або спосіб збагачення мови через запозичення, що сприяє формуванню гібридних культурних ідентичностей у глобалізованому медіапросторі.

Оцінено приклади з англомовних джерел (Vogue, Tatler, Cosmopolitan), які ілюструють використання французьких фразеологізмів для створення стилістичного ефекту та підкреслення культурної компетентності. Підкреслено, що змішання кодів відображає природну інтеграцію мовних систем у білінгвальному контексті. Запропоновано напрямки подальших досліджень, зокрема порівняльний аналіз перемикання та змішання кодів у різних жанрах (реклама, література, соціальні медіа), уточнення термінології та вивчення їхнього впливу на формування сучасних культурних наративів у глобалізованому світі.

Ключові слова: *перемикання коду, змішання кодів, білінгвізм, маркованість, трансференція, трансверсія, прагматика, соціолінгвістика, запозичення, стилістичний контраст.*

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці терміни «перемикання коду» та «змішання кодів» використовуються для опису явищ мовного контакту в білінгвальних середовищах, однак їх чітке розмежування залишається дискусійним. Незважаючи на спроби дослідників, таких як Ш.Н. Срідар, К. Майєрс-Скоттон та М. Клайн, запропонувати критерії диференціації цих понять (формальні, прагматичні чи функціональні), єдиної думки щодо їх визначення та класифікації немає. Проблема полягає в необхідності уточнення термінологічних меж між перемиканням і змішанням кодів, а також у визначенні їх ролі як стилістичних і комунікативних засобів у контексті соціолінгвістичних і прагматичних аспектів. Відсутність чіткої класифікації ускладнює аналіз цих явищ у мовній практиці, зокрема в ситуаціях, коли іншомовні вкраплення використовуються для

© Задорожна І. П., Косович О. В., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

створення стилістичного контрасту чи передачі екстралінгвістичної інформації. Таким чином, виникає потреба в поглибленому дослідженні природи цих процесів, їх функціональних особливостей та впливу на комунікативні інтенції мовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика перемикання коду *(code-switching)* та змішання кодів *(code-mixing)* залишається однією з ключових у сучасній лінгвістиці, охоплюючи соціолінгвістичні, прагматичні, когнітивні та прикладні аспекти. Ці явища, які виникають у багатомовних середовищах, активно досліджуються в контексті їхньої ролі в комунікації, освіті, комп'ютерній лінгвістиці та соціокультурних взаємодіях. Останні публікації (2020–2025 рр.) свідчать про значний прогрес у розумінні цих процесів, а також про появу нових підходів до їх класифікації та практичного застосування.

Серед ключових науковців, які зробили вагомий внесок у вивчення перемикання та змішання кодів, слід відзначити Ш.М. Срідара, який запропонував формальну диференціацію цих понять, наголошуючи, що змішання кодів відбувається в межах одного речення, тоді як перемикання коду виходить за ці межі [16]. К. Майєрс-Скоттон розвинула теорію маркованості, стверджуючи, що перемикання коду зазвичай має прагматичну мету і є маркованим, на відміну від немаркованого змішання кодів, яке відображає типовий узус у білінгвальному середовищі [13]. М. Клайн увів поняття *«трансференція»* та *«трансверсія»*, пропонуючи розглядати перенесення мовних одиниць і перехід між мовами як окремі аспекти мовного контакту, та виділив 12 типів міжмовної трансференції, включаючи морфологічну, синтаксичну та прагматичну [8].

Джон Дж. Гамперз, піонер у вивченні соціолінгвістичних аспектів перемикання коду, наголошував на його ролі як інструменту соціальної ідентичності та комунікативної стратегії [10]. Його роботи заклали основу для розуміння перемикання коду як засобу вираження соціального статусу чи групової належності. П. Ауер досліджував прагматичні функції перемикання коду, пропонуючи розглядати його як контекстуально зумовлене явище, що залежить від інтеракційних стратегій мовців [4].

У сфері освіти значний внесок зробили дослідники, які аналізують перемикання коду в багатомовних класах. Наприклад, Лі Вей у своїх дослідженнях аналізує *code-switching* як інструмент транслінгвізму, що сприяє гнучкому використанню мовних ресурсів у навчанні [11].

Когнітивні аспекти перемикання коду досліджувалися такими вченими, як Ж. Трейфферс-Даллер, яка акцентувала увагу на взаємодії *code-switching* із когнітивним контролем, демонструючи, як ці процеси впливають на увагу та пам'ять білінгвів [17].

У соціокультурному контексті значний інтерес викликають роботи, що аналізують перемикання коду в медіа. Наприклад, Ш. Поплак досліджувала його використання в поп-культурі та рекламі, підкреслюючи стилістичні функції іншомовних вкраплень [15].

Проте, незважаючи на значний прогрес, питання термінологічного розмежування перемикання та змішання кодів, а також їхньої інтеграції в освітні, когнітивні та комп'ютерні моделі залишаються відкритими. Подальші дослідження потребують міждисциплінарного підходу для поглиблення розуміння цих явищ у різних контекстах.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати відмінності між перемиканням та змішанням кодів у лінгвістичному та прагматичному аспектах, спираючись на сучасні теоретичні підходи (Ш.Н. Срідар, К. Майєрс-Скоттон, М. Клайн), та оцінити їхній вплив на стилістичні засоби мовлення.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науковій лінгвістичній літературі явище мовного контакту, що розглядається в межах цієї роботи, характеризується низкою термінів, серед яких найпоширенішими є *«перемикання коду» (code-switching)*, *«зміна коду» (code alternation)* та *«змішання кодів» (code-mixing)*. Ці терміни відображають різні аспекти використання двох або більше мов у процесі комунікації, однак їхнє точне визначення та розмежування залишаються предметом активних дискусій у лінгвістичній спільноті. Кожен із цих термінів має свої нюанси, що залежать від контексту, теоретичного підходу та дослідницької перспективи, що ускладнює їхнє однозначне трактування. Питання про необхідність чіткого розмежування понять *«перемикання коду»* та *«змішання кодів»* є особливо дискусійним, оскільки різні вчені пропонують власні критерії для їхньої диференціації, спираючись на формальні, функціональні або прагматичні ознаки.

Так, Ш.Н. Срідар, один із ключових дослідників цього явища, пропонує розрізняти перемикання та змішання кодів на основі формальної ознаки: змі-

шання кодів відбувається в межах одного речення, коли елементи різних мов інтегруються на рівні синтаксичних або лексичних одиниць, тоді як перемикання коду передбачає варіювання між мовами за межами одного речення, наприклад, у межах діалогу чи ширшої текстової структури [16, с. 409]. Такий підхід акцентує увагу на структурних аспектах явища, однак не враховує прагматичних чи соціолінгвістичних функцій, які можуть впливати на вибір мовного коду.

Інші лінгвісти, зокрема К. Майєрс-Скоттон, підкреслюють функціональні та прагматичні відмінності між цими явищами. Перемикання коду, на думку багатьох дослідників, є «свідомим і маркованим актом, що відображає особливе вміння білінгвів використовувати дві мови для вираження своїх комунікативних інтенцій, часто зумовлених соціальними чи культурними чинниками» [13, с. 46]. За Майєрс-Скоттон, «перемикання коду завжди має маркований характер, тобто воно свідомо використовується мовцем для досягнення певного ефекту в комунікації, наприклад, для підкреслення соціального статусу, демонстрації освіти чи вираження належності до певної соціальної або культурної групи» [14, с. 122]. Маркованість у цьому контексті означає, що вибір іншомовного елемента є невипадковим і спрямованим на досягнення конкретного прагматичного результату, такого як привернення уваги слухача чи створення стилістичного контрасту.

На противагу цьому, змішання кодів часто розглядається як менш свідомий процес, зумовлений типовим узусом у білінгвальному середовищі, де використання елементів різних мов є природною частиною мовленнєвої практики. Змішання кодів зазвичай відбувається плавно, без чіткої мети підкреслити певний елемент, і відображає глибоку інтеграцію мовних систем у свідомості мовця. Наприклад, у білінгвальних спільнотах, де дві мови активно співіснують, змішання кодів може бути настільки звичним, що мовці не усвідомлюють переходів між мовами, використовуючи їх як єдину гібридну систему.

Перемикаючись із однієї мови на іншу, мовець не лише передає основний зміст повідомлення, але й включає до нього екстралінгвістичну інформацію, яка може стосуватися його соціального статусу, рівня освіти, культурної ідентичності чи приналежності до певної класової або професійної групи. Наприклад, у модних журналах, таких як *Vogue* чи *Tatler*, використання французьких фразеологізмів в англійському тексті (як-от *«Quelle horreur»* замість *«Oh my god»*) – *«**Quelle horreur**, then, to witness Hedi Slimane going out with an eighties flashback to giant shoulders, clingy minis, puffball skirts, and glitzy bows at Saint Laurent?»* [Vogue USA August, 2016] слугує не лише для стилістичного ефекту, але й для демонстрації культурної обізнаності автора, його зв'язку з високою модою чи елітарною культурою. Такі вкраплення стають маркерами соціальної ідентичності, що дозволяють мовцю позиціонувати себе в певному соціокультурному контексті. Таким чином, перемикання коду виконує не лише комунікативну, але й соціолінгвістичну функцію, сприяючи формуванню іміджу мовця та впливаючи на сприйняття його повідомлення аудиторією.

Відтак, змішання кодів є складним лінгвістичним явищем, яке характеризується плавними та, як правило, несвідомими переходами між елементами різних мов у межах одного речення чи фрази, що забезпечує природну інтеграцію мовних систем у білінгвальному або мультилінгвальному контексті. На відміну від перемикання коду, яке часто є свідомим і маркованим актом, спрямованим на досягнення прагматичних чи стилістичних цілей, змішання кодів відбувається органічно, відображаючи типовий узус у білінгвальному середовищі, де мовці вільно комбінують елементи різних мов без явного наміру підкреслити соціальний чи культурний контекст. Наприклад, у реченні з *Tatler UK – «Kathryn fell for St. Barth's, with its red open-top cars, iced rosé wine in blue designer bottles and the fact that even the sign for rubbish sounds smart (**espace poubelles**, wouldn't you know)»*), французький фразеологізм *«espace poubelles»* природно вплітається в англійський текст, створюючи ефект гармонійного змішання культурних кодів без акценту на стилістичній маркованості.

М. Клайн зазначає, що основна відмінність між різними поглядами на ці лінгвістичні процеси полягає в інтерпретації терміна «перемикання коду»: одні дослідники розглядають його у порівнянні з суміжними явищами, такими як диглосія (функціональний розподіл мов у суспільстві), запозичення (інтеграція іншомовних одиниць у мову-реципієнт) чи білінгвізм (володіння двома мовами), тоді як інші вчені наголошують, що перемикання коду є специфічним видом мовного контакту, який не передбачає конвергенції чи взаємного зближення взаємодіючих мовних систем [7, с. 750]. Для уточнення цих понять М. Клайн пропонує розмежувати два типи міжмовної взаємодії: *«трансференцію» (transference)*, що охоплює перенесення окремих мовних одиниць – від морфем

до цілих словосполучень – з однієї мови в іншу, та *«трансверсію» (transversion)*, яка позначає повноцінний перехід на іншу мову в межах комунікативного акту [3, с. 72]. Такий підхід дозволяє систематизувати різноманітні прояви мовного контакту, виокремлюючи їхні механізми та функції. Наприклад, трансференція може проявлятися у включенні окремих іншомовних слів чи фраз (як *«du jour»* замість *«of the day»*), тоді як трансверсія передбачає більш масштабний перехід, наприклад, зміну мови для цілого висловлювання чи його частини. Ця класифікація, за М. Клайном, сприяє глибшому розумінню динаміки мовного змішання та його ролі у формуванні стилістичних і прагматичних ефектів у комунікації, особливо в глобалізованих медіа та рекламі, де змішання кодів стає дедалі поширенішим явищем, що відображає культурну гібридність сучасного суспільства.

Деякі сучасні лінгвісти вважають, що перемикання коду розглядає вкраплення як спосіб пристосування до соціального тиску і можливість використання всіх можливих експресивних засобів у рамках мовної структури [12, с. 101].

Перемикання кодів, тобто чергування двох або більше мов чи мовних різновидів у межах однієї комунікативної події, тісно пов'язане з соціолінгвістичними та прагматичними аспектами, які визначають його появу та функції. Ці аспекти підкреслюють складну взаємодію між мовним вживанням, соціальним контекстом і комунікативними намірами, позиціонуючи перемикання кодів як багатогранне явище в білінгвальних і мультилінгвальних середовищах.

З соціолінгвістичної перспективи перемикання кодів є динамічним інструментом для формування соціальних ідентичностей, зміцнення міжособистісних зв'язків і підкреслення культурної належності. Воно часто використовується для позначення приналежності до певної соціальної групи, зміцнення соціальних зв'язків або демонстрації культурної компетентності в межах конкретної спільноти. Наприклад, у білінгвальних контекстах мовці можуть переходити на певну мову, щоб асоціювати себе з конкретною соціальною групою чи підкреслити спільні культурні цінності.

Перемикання кодів також відображає динаміку влади та соціальні ієрархії. У професійних або формальних контекстах мовці можуть переходити на домінуючу мову, щоб підкреслити авторитет чи експертність, тоді як у неформальних ситуаціях вони можуть використовувати мову меншини для вираження солідарності чи близькості. Крім того, перемикання кодів може слугувати маркером соціального статусу, освіченості чи глобальної обізнаності, особливо в постколоніальних або діаспорних спільнотах, де мультилінгвізм є нормою.

Соціолінгвістична роль перемикання кодів також проявляється в його здатності допомагати орієнтуватися в соціальних нормах і очікуваннях. У мультикультурних середовищах мовці можуть перемикати коди, щоб адаптуватися до співрозмовників, уникати непорозумінь або враховувати мовні вподобання аудиторії. Така адаптивність особливо актуальна в глобалізованих умовах, де взаємодія через мовні та культурні межі стає дедалі поширенішою.

З прагматичної точки зору, перемикання кодів є стратегічним інструментом для досягнення конкретних комунікативних цілей. Воно дозволяє мовцям передавати нюансовані значення, підкреслювати певні ідеї або створювати стилістичні ефекти, які посилюють вплив їхнього повідомлення. Згідно з моделлю маркованості К. Майєрс-Скоттон, «перемикання кодів часто є маркованим вибором, який свідомо використовується для позначення зміни контексту, тону чи наміру» [13].

Перемикання кодів також сприяє управлінню дискурсом, виконуючи роль контекстуалізаційного сигналу, як це запропоновано в рамках аналізу П. Ауера [5]. Воно може позначати зміну теми, підкреслювати ключові моменти або структурувати діалог, допомагаючи мовцям ефективно передавати свої наміри. Наприклад, у білінгвальних розмовах перемикання кодів може використовуватися для виділення гумористичного чи іронічного ефекту, як у випадку з французьким «espace poubelles» у *Tatler UK*, що відображає природну інтеграцію мовних систем і додає тексту стилістичної виразності. Крім того, перемикання кодів може слугувати інструментом для досягнення емоційно-естетичних цілей, збагачуючи мовну структуру та створюючи контраст на парадигматичному рівні.

Соціолінгвістичні та прагматичні аспекти перемикання кодів підкреслюють його роль як потужного інструменту в білінгвальних і мультилінгвальних контекстах. З соціолінгвістичної точки зору, воно відображає соціальні структури, ідентичності та культурні зв'язки, тоді як з прагматичної – слугує засобом для реалізації комунікативних стратегій, стилістичного збагачення та управління дискурсом. У глобалізованому світі, де мультилінгвізм і культурна гібридність стають нормою, перемикання кодів відіграє ключову роль у формуванні сучасних комунікативних практик і культурних наративів.

Перемикання коду нерідко розглядалося як окремий випадок інтерференції, а вживання слів однієї мови в іншій розумілося як спосіб «збагачення» ресурсів мови, що приймає, у рамках вивчення запозичень [9, с.212].

Найчастіше вибір іншомовної форми передбачає відмову від уже наявної в системі мови приймача синонімічної форми, тим самим протиставляючи їй альтернативний спосіб вираження комунікативних інтенцій іноземною мовою. Наприклад: *«The simpler safer abs exercise **du jour** has a strange name but it's even more effective»* (www.cosmopolitan.com).

У наведеному прикладі ми можемо спостерігати, як автор замінює англійський фразеологізм *«of the day»* синонімічним фразеологізмом із французької мови, щоб виразити комунікативні інтенції мовця та підкреслити стилістичну забарвленість цього фразеологізму на парадигматичному рівні (*du jour – of the day*).

Отож, перемикання коду є не лише функціональним інструментом комунікації у білінгвальному середовищі, але й потужним стилістичним засобом, що дозволяє створювати контраст на парадигматичному рівні, підкреслюючи виразність і унікальність мовлення [4, с.70].

Іншомовні вкраплення, які використовуються в межах перемикання коду, виконують роль виражальних засобів, що додають тексту або висловлюванню емоційно-естетичного забарвлення. Такі стилістичні прийоми, хоча й не завжди несуть конкретний семантичний зміст, відіграють важливу роль у формуванні тону, настрою чи соціального контексту повідомлення. Наприклад, використання французького фразеологізму *«Quelle horreur»* в англійському тексті (як у прикладі з «Vogue USA») не лише замінює англійський еквівалент, але й сигналізує про культурну компетентність мовця, його освіченість або належність до певного соціального кола, що посилює прагматичний ефект висловлювання. Таким чином, іншомовні вкраплення стають частиною ширшого арсеналу мовних ресурсів, нарівні з метафорами, алюзіями чи іншими стилістичними фігурами, що використовуються для створення естетичного враження чи підкреслення індивідуальності мовця. Вони дозволяють не лише урізноманітнити мовлення, але й створювати додаткові смислові нашарування, що збагачують комунікативний акт і сприяють глибшому взаєморозумінню в умовах міжкультурної взаємодії. З цього випливає, що іншомовні вкраплення, як і інші стилістичні засоби, відіграють ключову роль у формуванні багатогранних комунікативних стратегій, особливо в глобалізованому медіапросторі, де змішання культурних і мовних кодів стає дедалі поширенішим явищем.

Висновки. Відтак, перемикання коду та змішання кодів є окремими, але взаємопов'язаними явищами у білінгвальному мовленні. Перемикання коду характеризується маркованістю, що відображає прагматичні інтенції мовця (підкреслення статусу, освіти чи соціальної належності), тоді як змішання кодів відбувається плавно, несвідомо і відображає типовий узус у білінгвальному середовищі. За С.М. Срідаром, основна формальна відмінність між цими явищами полягає в межах їхнього прояву: змішання кодів обмежується одним реченням, тоді як перемикання коду охоплює ширші контексти. К. Майєрс-Скоттон наголошує на прагматичній маркованості перемикання, а М. Клайн пропонує розрізняти трансференцію (перенесення мовних одиниць) і трансверсію (перехід на іншу мову), що дозволяє глибше класифікувати міжмовні взаємодії.

Перемикання коду часто слугує стилістичним засобом для створення контрасту на парадигматичному рівні, тоді як іншомовні вкраплення (наприклад, французькі фразеологізми в англійських текстах) виконують емоційно-естетичну функцію, збагачуючи виражальні можливості мови.

Перемикання коду в рекламі та медіа часто використовується для адаптації до соціального тиску та максимізації експресивних засобів. Наприклад, заміна англійських фраз французькими (як-от *«Quelle horreur»* замість *«Oh my god»* чи *«du jour»* замість *«of the day»*) підкреслює стилістичну виразність і культурну компетентність мовця.

Змішання кодів відображає природну інтеграцію мовних елементів у глобалізованому медіапросторі, сприяючи створенню нової міфології, що поєднує локальні та глобальні цінності.

Подальші дослідження можуть зосередитися на порівнянні французької реклами з рекламними наративами інших європейських країн (наприклад, Німеччини, Італії чи Іспанії), щоб виявити спільні тенденції та унікальні особливості у формуванні національної ідентичності в умовах глобалізації.

Список літератури:

1. Анісімова А. І., Попова І. С. Інтерференція і перемикання мовного коду: хрестоматія. Д. : ЛІРА, 2016. 227 с. URL: http://dimtegu.tsu.ge/doc/13.pdf. (дата звернення: 01.11.2022)
2. Брага І. І. Перемикання кодів: основні напрями соціолінгвістичних досліджень. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського*. Серія «Філологія. Соціальні комунікації» Том 25 (64) № 1. Частина 1. 2012. С. 238–242.
3. Головач Т. М. Екзотизми як маркери міжкультурної комунікації (на матеріалі сучасних англомовних медіатекстів): дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2016. 239 с.
4. Auer P. From Code-switching via Language Mixing to Fused Lects: Toward a Dynamic Typology of Bilingual Speech. *International Journal of Bilingualism*, 3(4), 1999. Pp. 309–332.
5. Auer P. Introduction: bilingual conversation revisited. Code-switching in conversation: language, interaction and identity. London: Routledge, 2002. Pp. 1–24.
6. Clyne M. G. Transference and triggering Observations on the language assimilation of postwar German-speaking migrants in Australia. The Hague: Martinus Nijhoff, 1967. 149 p.
7. Clyne M. Constraints on code switching: how universal are they? *Linguistics*, No. 25, 1987. Pp. 739–764.
8. Clyne M. Dynamics of language contact. English and immigrant languages – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Pp. 282.
9. Haugen E. The analysis of linguistic borrowing. Language 26, 1950. Pp. 210–231.
10. Gumperz J. J. Cognitive Aspects of Bilingual Communication. Pp. 233–243.
11. Li Wei. The «Why» and «How» Questions in the Analysis of Conversational Code-Switching: Code-Switching in Conversation: Language, Interaction and Identity. London: Routledge, 1998. Pp. 156–176.
12. Matras Y. Grammaticalisation and language contact. In: Narrog, Heiko, & Heine, Bernd. Handbook of grammaticalisation. Oxford: Oxford University Press, 2011. Pp. 279–290.
13. Myers-Scotton C. Duelling languages. Grammatical structure in Codeswitching – Clarendon Press, Oxford, 1993. P. 304.
14. Myers-Scotton C. Contact linguistics. Oxford: Oxford University Press, 2002. Pp. 356.
15. Poplack S. Code-Switching (linguistic). International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences. Amsterdam: Elsevier, 2001. Pp. 2062–2065.
16. Sridhar S. N., Sridhar K. The syntax and psycholinguistics of bilingual code-switching. *Canadian Journal of Psychology*, 34, 1980. Pp. 407–416.
17. Treffers-Daller J. Mixing Two Languages: French-Dutch Contact in a Comparative Perspective. Berlin: Walter de Gruyter, 1994. 300 p.

Zadorozhna I.P., Kosovych O.V. CONTEMPORARY TRENDS AND THEORETICAL APPROACHES TO THE STUDY OF CODE-SWITCHING AND CODE-MIXING IN THE CONTEXT OF BILINGUALISM

The article investigates key aspects of code-switching and code-mixing phenomena in contemporary linguistics, focusing on their theoretical distinction and practical application in bilingual contexts. It analyzes major approaches to defining these concepts, particularly the formal and pragmatic criteria proposed by leading scholars such as S.M. Sridar, C. Myers-Scotton, and M. Clyne. The study establishes that code-switching is characterized by the deliberate and marked use of two or more languages to express communicative intentions, often to emphasize social status, education, or cultural affiliation.

In contrast, code-mixing is identified as a fluid, unconscious process conditioned by typical usage in bilingual environments, without a necessary pragmatic purpose. The study compares S.M. Sridar's perspective, which distinguishes these phenomena based on formal criteria (code-mixing occurs within a single sentence, while code-switching extends beyond it), with C. Myers-Scotton's emphasis on the markedness of code-switching. Additionally, M. Clyne's proposal to introduce the terms "transference" (the transfer of linguistic units) and "transversion" (a shift to another language) is examined, along with his classification of 12 types of interlingual transference, encompassing morphological, syntactic, and semantic dimensions.

The sociolinguistic and pragmatic dimensions of code-switching are analyzed, particularly its role as a tool for stylistic contrast at the paradigmatic level. Code-switching is also recognized as a specific form of interference or a means of language enrichment through borrowing, contributing to the formation of hybrid cultural identities in a globalized media landscape.

The study evaluates examples from English-language sources (Vogue, Tatler, Cosmopolitan) that illustrate the use of French phraseological units to create stylistic effects and highlight cultural competence. It is noted that code-mixing reflects the natural integration of linguistic systems in bilingual contexts. The article proposes

directions for future research, including comparative analyses of code-switching and code-mixing across various genres (advertising, literature, social media), refinement of terminology, and exploration of their impact on shaping contemporary cultural narratives in a globalized world.

Key words: *code-switching, code-mixing, bilingualism, markedness, transference, transversion, pragmatics, sociolinguistics, borrowing, stylistic contrast.*

Дата надходження статті: 10.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 811.112.2:37.015.3
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/18

Кабаченко І. Л.
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Малашевська І. Я.
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ДИДАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ АНАЛІТИЧНОГО ЧИТАННЯ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті розкрито основні аспекти методики навчання аналітичного читання німецькою мовою в умовах вищої освіти. Встановлено, що читання є важливим компонентом мовної освіти, оскільки воно сприяє безпосередньому розумінню тексту, розширенню словникового запасу та освоєнню мовних конструкцій у різних контекстах. З'ясовано, що для досягнення найкращих результатів важливим є застосування спеціалізованих методів, таких як аналіз лексичних одиниць, метафоричних конструкцій та культурних контекстів тексту, що сприяють розвитку критичного мислення та глибокого аналізу. Підкреслено, що аналітичне читання забезпечує глибоке розуміння тексту та сприяє формуванню професійних компетенцій, оскільки активізує здатність до інтерпретації та лінгвістичного аналізу. Констатовано, що вивчення іноземної мови за допомогою аналітичного читання дає можливість студентам працювати з мовними зразками, розвиваючи лексичні навички та розуміння стилістичних особливостей. Визначено, що методика «кейс-методу» та використання відкритих запитань дозволяють стимулювати глибокий аналіз тексту, що активізує пізнавальний процес. Зазначено, що інтерпретація текстів з різних літературних напрямків дозволяє студентам удосконалювати свої лексичні й граматичні навички. Зауважено, що особливу увагу слід приділяти аналізу культурних і соціальних контекстів, адже це дозволяє глибше розуміти текст та його символічні значення. Розкрито роль інтеграції творчих методів у навчання, що дозволяє студентам активно взаємодіяти з текстами та розвивати когнітивні навички. Встановлено, що ефективне навчання аналітичного читання також сприяє розвитку міжкультурної компетенції студентів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням інноваційних методик навчання, зокрема інтеграцією цифрових технологій та адаптацією підходів до різних освітніх контекстів.

Ключові слова: *аналітичне читання, методика навчання, німецька мова, компетенція, критичне мислення, вища освіта.*

Постановка проблеми. Зважаючи на вимоги сучасного освітнього процесу, особлива увага приділяється розвитку аналітичних здібностей здобувачів освіти у контексті вивчення іноземних мов. Це дозволяє формувати базові мовні навички та сприяє глибшому розумінню текстів. Вміння критично сприймати та інтерпретувати інформацію, що міститься в текстах, є важливим для формування мовної компетенції. Крім того, це дає можливість розпізнавати лексичні й граматичні особливості тексту та співвідносити їх із конкретними ситуаціями. Тому застосування ефективних методик навчання сприяє досягненню високих результатів у цій сфері, створюючи умови для комплексного підходу до роботи з текстами в контексті вивчення іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні наукові дослідження значно сприяють розвитку методики навчання аналітичного читання іноземними мовами, зокрема, в контексті вивчення німецької мови. Так, Павловська В. у своїй праці розглядає різноманітні види та цілі читання, що застосовуються у навчанні німецької мови в немовних закладах освіти, підкреслюючи важливість цієї діяльності для розвитку мовної компетенції студентів [6]. Крім того, Рогульська О. та Тарасова О. акцентують увагу на значенні аналітичного читання художніх творів, яке є важливим інструментом для глибшого розуміння іноземної мови та культури [7]. Натомість Токарєва Т. зосереджує увагу на читанні як методі вивчення німецької мови [8]. Поряд з тим, Шемякіна Н. досліджує аналітичне читання як метод навчання іноземної мови в закладах вищої освіти, що дозволяє розвивати навички критичного аналізу та інтерпретації текстів [10]. При цьому Кра-

© Кабаченко І. Л., Малашевська І. Я., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

сильщик Г. та Райлянова В. досліджують читання як один з основних методів навчання іноземної мови, підкреслюючи його важливість у контексті педагогічної практики [4].

Таким чином, аналіз літератури дозволяє розширити розуміння процесу аналітичного читання в контексті вивчення іноземних мов. Однак розвідки цих авторів не розкривають повністю зазначену проблему, зокрема, в аспекті дидактичних підходів до навчання аналітичного читання німецькою мовою в умовах вищої школи, що зумовило вибір теми нашого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження дидактичних підходів до навчання аналітичного читання німецькою мовою у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. У мовному аспекті читання є важливим компонентом процесу розвитку іноземної мовної компетенції, оскільки воно сприяє безпосередньому розумінню тексту без необхідності перекладу. Це дозволяє студентам розширювати словниковий запас та вивчати й осмислювати мовні конструкції в різноманітних контекстах, що є важливою складовою розвитку їх лексичної та граматичної компетенції.

Для кращого засвоєння студентами навичок читання іноземною мовою необхідно застосовувати належні методи розуміння тексту. Це особливо важливо при роботі з оригінальними та адаптованими творами художньої літератури, де навчання читацьких навичок допомагає формувати когнітивні здібності студента. Використання таких творів під час вивчення іноземних мов в немовних закладах вищої освіти відкриває широкі можливості для розвитку різноманітних типів читання, таких як ознайомлювальне, пошукове та вибіркове читання [6, с. 164].

У цьому контексті важливо зазначити, що в «Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти» окреслено кілька типів читання: читання з метою загальної орієнтації, отримання інформації з використанням довідкової літератури, виконання інструкцій та читання для задоволення. Проте окремо виділяється й читання, яке має за мету розуміння суті тексту, пошук спеціальної інформації, детальне розуміння матеріалу або подальше застосування отриманої інформації. Це підтверджує важливість визначення цілей читання для підвищення ефективності вивчення іноземних мов [2, с. 119].

Враховуючи це, методика навчання аналітичного читання німецькою мовою вимагає використання творів, наприклад, класичних, які сприятимуть розвитку мовних і когнітивних здібностей студентів. До прикладу, текст твору «Фауста» Йоганна Вольфганга фон Гете створює широкий простір для застосування аналітичного підходу до вивчення мови, зокрема для вивчення мовних конструкцій, метафор, лексичних особливостей та філософських ідей, що містяться у творі.

Так, фрагмент з першої частини «Фауста», у якому Гете описує пошуки головного героя в академічному та духовному контексті, дає можливість студентам вивчати лексичні та синтаксичні конструкції, а також аналізувати культурні та філософські аспекти тексту: *“Habe nun, ach! Philosophie, Juristerey und Medicin, Und leider auch Theologie! Durchaus studirt, mit heißem Bemühn. Da steh’ ich nun, ich armer Thor!”* [11]. Переклад Миколи Лукаша звучить так: *«У філософію я вник, До краю всіх наук дійшов – Уже я й лікар, і правник, І, на нещастя, богослов… Ну і до чого ж я довчився?»* [9].

Цей уривок дозволяє студентам проаналізувати те, як через використання різних лексичних категорій Гете підкреслює внутрішню суперечність персонажа, його розчарування від надмірної кількості знань, що не призводять до внутрішнього спокою. Розуміння цього розвиває у студентів вміння працювати з лексичними та філософськими аспектами тексту, а також стимулює аналіз його культурного контексту.

Наступний уривок з «Фауста», який відображає внутрішній конфлікт головного героя, дозволяє здійснити глибший аналіз метафоричних конструкцій та двозначностей, характерних для твору: *“Zwey Seelen wohnen, ach! in meiner Brust, Die eine will sich von der andern trennen; Die eine hält, in derber Liebeslust, Sich an die Welt, mit klammernden Organen; Die andre hebt gewaltsam sich vom Dust, Zu den Gefilden hoher Ahnen.”* [11]. У перекладі ця цитата звучить як: *«У мене в грудях дві душі живуть, Між себе вкрай не схожі – і ворожі. Одна впилась жаждиво в світ земний І розкошує з ним в любовній млості, А друга рветься в тузі огневій У неба рідні високості.»* [9].

Цей уривок надає можливість для аналізу суперечливих емоцій і думок персонажа через метафоричні зображення, що відображають боротьбу між матеріальним і духовним, земним і небесним. При цьому студенти мають змогу вивчити складні мовні конструкції, що втілюють у собі символізм, характерний для творчості Гете.

Зауважимо, що читання є важливою складовою мовленнєвої діяльності. Водночас вивчення німецької мови сприяє розвитку у студентів нави-

чок читання різних видів текстів, визначених навчальними програмами, та формуванню професійно орієнтованих компетенцій. Для досягнення цих результатів важливими є вправи та завдання, що сприяють розвитку навичок у читанні та в усному мовленні, аудіюванні й письмовій діяльності [8, с. 325]. Оскільки на сучасному етапі освіти ефективність навчання іноземних мов залежить від комплексного підходу до розвитку всіх мовленнєвих навичок, особливу роль відіграє саме аналітичне читання, яке є необхідним елементом у процесі підготовки студентів.

Крім того, завданням аналітичного читання є розвиток здатності студентів здійснювати лінгвостилістичний аналіз оригінальних текстів та формування навичок розпізнавання функціонально-стильових особливостей мови. Використання художніх текстів дозволяє студенту отримати доступ до мовних зразків, типових моделей і кліше, що виявляють специфіку функціонування іноземної мови в контексті певних культурних і соціальних реалій. Це дозволяє їм розвивати навички аналізу лексичних одиниць, таких як полісемія, синонімія та антонімія, що є важливими для глибшого розуміння лексико-семантичних відтінків [7, с. 394].

Разом з тим, важливою складовою аналітичного читання є навички перекладу текстів на українську мову, що дозволяє студентам здійснювати точний переклад, зберігаючи лексичні та стилістичні особливості оригіналу. Це сприяє розвитку лексичного запасу та допомагає студентам формувати комунікативні навички, необхідні для професійної діяльності. Студенти повинні вміти обговорювати та аналізувати художні твори з позицій їх ідейного змісту, композиційної структури та індивідуально-стилістичних особливостей. Це сприяє розвитку мовних та водночас когнітивних і критичних здібностей, що є важливими складовими професійної підготовки здобувачів освіти.

Вправи лексичного, граматичного та аналітичного спрямування мають важливу роль у розвитку іншомовної компетенції студентів та формуванні достатнього лексичного запасу з тем аналітичного читання. Зокрема, важливим є поповнення словникового запасу та активізація вмінь, що дозволяють розуміти контексти та специфіку використання мовних одиниць. Це може здійснюватися як до початку роботи над текстом, так і після завершення її аналізу. Система вправ, орієнтована на розвиток цих умінь, включає роботи на заняттях, а також самостійне опрацювання матеріалу студентами, що сприяє цілісному формуванню мовної компетенції [10, с. 274].

Важливим аспектом методики навчання аналітичного читання є інтеграція різноманітних методів, що активують критичне мислення та здатність до глибокого аналізу текстів. До таких методів відносяться, зокрема, методика «кейс-методу», що передбачає аналіз реальних ситуацій через призму текстів, а також використання методу «відкритих запитань», що стимулює студентів до розміркування над текстом, а не лише до його механічного розуміння. Завданням також є навчити студентів відповідати на запитання та обґрунтовувати свої судження, дискутувати та взаємодіяти з текстом через питання й здогадки.

У процесі аналітичної роботи з текстом студенти поглиблюють свої теоретичні знання про мовні одиниці різного рівня, принципи їх взаємодії та особливості побудови тексту загалом. Одним із важливих етапів є розуміння того, як форма висловлювання пов'язана з його змістом, а також здатність робити висновки із прочитаного. Тому аналітичне читання стає інструментом розвитку мовних та когнітивних навичок, зокрема логічного і критичного мислення. Це дозволяє студентам краще осмислювати та усвідомлювати зміст тексту, відшукувати важливі деталі та формулювати самостійні інтерпретації [10, с. 275].

Слід відзначити, що навчання аналітичного читання німецькою мовою вимагає застосування інтегративних методів, які враховують мовні та культурні аспекти. Важливим є використання методу перевірки гіпотез, коли студенти перед початком читання можуть висловити припущення стосовно теми або основної ідеї тексту, а в процесі читання – перевіряти або коригувати ці припущення. Це сприяє розвитку лексичних та когнітивних навичок, оскільки студенти вчаться розуміти текст та критично оцінювати інформацію, співвідносячи її з власними знаннями та припущеннями.

Особливу роль в аналізі текстів відіграє також метод «покрокового читання», що передбачає детальне розбирання кожного абзацу, вивчення граматичних конструкцій та лексичних одиниць на кожному етапі. Наприклад, текст твору «Фауст» Йоганна Вольфганга фон Гете, через свою складність, дає можливість реалізувати цей метод, де кожен фрагмент аналізується на рівні лексики, а також в контексті філософських концепцій й культурних аспектів, закладених у тексті.

Особливе значення в аналітичному читанні має здатність студентів проникати в глибокий кон-

текст тексту, зокрема, з огляду на його культурні та філософські аспекти. Це забезпечує глибше розуміння того, як мовні одиниці функціонують в різних умовах, а також дає можливість виявити поверхневі та приховані смислові зв'язки, які можуть бути важливими для правильного тлумачення тексту [4, с. 141].

Важливо зазначити, що у процесі аналітичного читання студентам необхідно застосовувати спеціалізовані методи, які дозволяють визначити основний зміст та аналізувати структуру тексту, виявляти важливі лексичні та граматичні одиниці, а також з'ясовувати їхні функції в контексті. Методика таких вправ має бути спрямована на розвиток здатності студентів працювати з текстом критично, аналізувати його складові частини та створювати зв'язки між різними елементами мовного та текстового контексту.

Зважаючи на це, важливою складовою аналітичного читання є здатність студентів визначати структуру та основний зміст тексту й контекстуалізувати його в рамках соціальних і політичних умов, в яких він був написаний. Аналізуючи такі тексти, студенти мають розвивати вміння здійснювати глибший культурний та соціальний аналіз, що допомагає побачити текст у ширшому контексті, виявляючи приховані смислові зв'язки між мовними одиницями та їх культурними значеннями.

Наприклад. аналіз уривків з роману Томаса Манна «Будденброки» дозволяє розглянути важливі соціальні й політичні аспекти, які мають безпосереднє відношення до методик аналізу літературних текстів у контексті навчання іноземних мов. Так, в цитаті: *"Der Konsul schüttelte den Kopf. Er selbst hatte in letzter Zeit allerhand Besorgniserregendes verspüren müssen. Freilich, die älteren Träger und Speicherarbeiter waren bieder genug, sich nichts in den Kopf setzen zu lassen; aber unter den jungen Leuten hatte dieser und jener durch sein Benehmen Zeugnis davon gegeben, daß der neue Geist der Empörung sich tückisch Einlaß zu verschaffen gewußt hatte"* [14] міститься фраза *"Der Konsul schüttelte den Kopf" («Консул похитав головою»)*, в якій використовуються стилістичні прийоми, що дозволяють розкрити глибину емоційних переживань персонажа. Мовний вираз, що позначає фізичну реакцію на соціальні зміни, служить для передавання стану тривоги, розчарування та безсилля. Це є важливим аспектом для розвитку навичок аналітичного читання, оскільки студенти повинні вміти ідентифікувати такі емоційно забарвлені вирази, що дозволяють глибше зрозуміти емоційний стан персонажів і контекст ситуації, в якій вони перебувають.

Фрагмент перекладу цитати: *«Консул похитав головою. Останнім часом у нього й самого багато що викликало тривогу. Щоправда, старші за віком вантажники і робітники з комор, досить розважні, не давали збити себе з пантелику, зате серед молодших то той, то інший своєю поведінкою засвідчував, що новий, бунтарський дух підступно закрадався й сюди...»* [5] відображає соціальну різницю між поколіннями. Старші покоління прагнуть зберегти стабільність, в той час, як молодь сприймає нові ідеї та протестує проти існуючих порядків. Важливою є здатність студентів інтерпретувати такі соціальні протиріччя, оскільки вони надають додаткові культурні й історичні контексти, які повинні бути враховані під час аналізу тексту.

Аналіз наступної частини цитати дозволяє глибше вникнути в політичну ситуацію, описану в романі: *"Im Frühjahr hatte ein Straßenkrawall stattgefunden, obgleich eine neue Verfassung, die den Anforderungen der neuen Zeit entsprach, bereits im Entwurf vorhanden war"* [14] (*«Навесні сталися вуличні заворушення, хоч уже був готовий проект нової конституції, що відповідала вимогам часу...»* [5]). Цей момент виявляє парадокс: незважаючи на наявність нових політичних ініціатив і конституційних змін, суспільство не готове прийняти ці нововведення, що призводить до соціальних заворушень. Для студентів важливо навчитися розрізняти такі ситуації, де лексичний і синтаксичний аналіз веде до глибшого розуміння культурних і соціальних контекстів, що створюють багатозначні смислові значення тексту.

Своєю чергою, аналізуючи роман Франца Кафки «Процес», студенти отримають можливість вдосконалити свої мовні навички та поглибити культурно-соціальне розуміння текстів, що є важливим елементом процесу вивчення іноземної мови.

Наприклад, цитата: *"Es sollte nicht wieder geschehen, zumindest nicht diesmal; war es eine Komödie, so wollte er mitspielen"* [13] в перекладі: *«Такого більше не станеться, принаймні цього разу; якщо це комедія, він підграватиме»* [3] слугує прикладом використання умовних конструкцій та стилістичних прийомів, що характеризують внутрішній конфлікт персонажа. Вона демонструє готовність персонажа брати участь у ситуації, що здається йому нелогічною або навіть абсурдною, однак під цією готовністю приховується певна іронія.

Така стилістика дозволяє студентам аналізувати іронію в текстах, що є важливим елементом для розуміння глибших соціальних і психологічних контекстів.

Аналіз цієї фрази також відкриває можливості для дослідження перекладознавчих аспектів. Вибір слова *«підграватиме»* в перекладі є вдалим прикладом адаптації мовних структур з німецької на українську, збереженням сутності ситуації, однак передаючи нюанси емоційної дистанції й іронії, притаманних оригіналу. Це дозволяє студентам працювати з лексичними одиницями та вивчати культурні відмінності у сприйнятті комічного.

Інша цитата: *"K. ließ sich, ohne es zu wollen, in ein Zwiegespräch der Blicke mit Franz ein, schlug dann aber doch auf seine Papiere und sagte: »Hier sind meine Legitimationspapiere."* [13] в перекладі: *«К. мимоволі став очима перемовлятись із Францом, але потім розгорнув свої папери й проказав: Ось мої документи.»* [3] фокусується мовою жестів і невербальних комунікацій, що також є частиною аналітичного читання. Студентам важливо розуміти, як автор використовує підсвідомі комунікаційні коди, такі як погляд чи мимовільні рухи, для того, щоб передати складні емоційні стани персонажа. Оцінка невербальних проявів у текстах є важливою складовою навичок аналізу літературних текстів і дозволяє бачити, як персонажі взаємодіють між собою на рівні, який не завжди можна передати словами.

Важливим моментом є також аналіз стилістичних засобів, що використовуються у цей момент. Ф. Кафка обирає конструкцію *"ließ sich ... ein"* для того, щоб підкреслити пасивність героя в цьому процесі, його внутрішній конфлікт між бажанням і небажанням вступати в діалог. Це дозволяє читачеві відчути напругу і безвихідь ситуації, в якій перебуває персонаж, а також акцентує увагу на метафоричності процесу комунікації, що вимагає детального аналізу.

Цей аналіз стильових особливостей мови дозволяє глибше проникнути у внутрішній світ персонажів та їхні психологічні конфлікти. Подібно до цього, у творі Ґюнтера Ґрасса «Бляшаний барабан» ми маємо справу з використанням мови, що описує дії та надає їм додатковий символічний сенс. Цитата *"Hätte ich nicht meine Trommel..."* акцентує увагу на значенні інструментів вираження і способах їх застосування, що також потребує ретельного аналізу для розуміння глибинних тем і мотивів твору.

Також цитата: *"Hätte ich nicht meine Trommel, der bei geschicktem und geduldigem Gebrauch alles einfällt, was an Nebensächlichkeiten nötig ist, um die Hauptsache aufs Papier bringen zu können, und hätte ich nicht die Erlaubnis der Anstalt, drei bis vier Stunden täglich mein Blech sprechen zu lassen, wäre ich ein armer Mensch ohne nachweisliche Großeltern"* [12] у перекладі: *«Якби не мій барабан – а він, коли ним користатися вміло й терпляче, здатний пригадати всі необхідні подробиці, щоб перенести на папір головне, – і якби не дозвіл цього закладу по три-чотири години на день давати слово моїй бляшанці, то був би я бідний чоловік і про своїх діда та бабу нічого довести б не зміг»* [1] є цікавим прикладом використання метафори для передачі ідеї, що певні «дрібниці» можуть мати величезне значення в процесі створення чогось важливого. Тут барабан стає метафорою для механізму пам'яті чи процесу творчості, який дозволяє впорядкувати думки та перенести їх на папір. Студенти можуть використовувати цей уривок для аналізу метафоричних конструкцій, а також розуміння того, як через технічні та повсякденні елементи автор передає глибокі екзистенційні проблеми.

У цілому, ці цитати дадуть студентам можливість розвивати лексичні та граматичні навички й розвивати критичне мислення через аналіз психологічних, соціальних і філософських аспектів.

Висновки. Отже, результати дослідження засвідчують, що ефективність методики навчання аналітичного читання німецькою мовою значною мірою залежить від застосування інтегрованих підходів, які охоплюють мовний та когнітивний аспекти. Визначено, що для досягнення глибшого розуміння тексту студентам необхідно використовувати різноманітні методи, що активізують критичне мислення та здатність до аналізу мовних структур. У процесі навчання важливо акцентувати увагу на розвитку навичок інтерпретації тексту, здатності розпізнавати функціонально-стилістичні особливості мови та здійснювати лексико-семантичний аналіз. Це дозволяє розширити лексичний запас та покращити здатність до кращого осмислення інформації.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні впливу інноваційних методик навчання аналітичного читання на розвиток мовної та когнітивної компетенції студентів, зокрема через інтеграцію цифрових технологій та адаптацію методичних підходів до специфіки різних освітніх контекстів.

Список літератури:

1. Ґрас Ґюнтер. Бляшаний барабан. URL: https://knigoed.club/page-15-1728-bljashanij-baraban-gjunter-grass.html
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. українського видання С. Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.
3. Кафка Франц. Процес. URL: https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3262
4. Красильщик Г. К., Райлянова В. Е. Читання як один з методів навчання іноземної (німецької) мови у ВНЗ. *Педагогічний альманах*. 2012. № 16. С. 137–143.
5. Манн Томас. Будденброки. Роман. Переклад з німецької. Переклав Євген Попович. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Mann_Thomas/Buddenbroky.pdf?
6. Павловська В. І. Види й цілі читання в процесі вивчення німецької мови в немовних вищих навчальних закладах. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернальського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Том 31(70) № 3 Ч. 1. С. 161–165.
7. Рогульська О., Тарасова О. Аналітичне читання художніх творів як невід'ємна складова навчання іноземної мови. *Педагогічні науки*. 2021. № 1(24). С. 393–416.
8. Токарєва Т. С. Читання як засіб оволодіння німецькою мовою у підготовці майбутнього вчителя іноземних мов. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. 2025. № 217. С. 321–326.
9. Фауст. Трагедія [Йоганн Вольфганг Ґете]. (пер. Микола Лукаш). URL: https://coollib.cc/b/478128-yogann-volfgang-gete-faust-tragediya/read
10. Шемякіна Н. В. Аналітичне читання як метод навчання іноземної мови в закладах вищої освіти. Theoretical and empirical scientific research: concept and trends. Section 20. Pedagogy and Education (March 7, 2025; Oxford, United Kingdom). С. 271–275.
11. Faust. Eine Tragödie. Von Goethe. Tübingen. In der J. G. Cotta'schen Buchhandlung. 1808. URL: https://www.gutenberg.org/files/21000/21000-h/21000-h.htm
12. Grass Günter. Die Blechtrommel. Roman. URL: https://pdfcoffee.com/gnter-grass-die-blechtrommel1-pdf-free.html
13. Kafka Franz. Der Prozeß. Verlag Die Schmiede, Berlin, 1925. URL: https://onemorelibrary.com/index.php/ru/?option=com_djclassifieds&format=raw&view=download&task=download&fid=16601
14. Mann Thomas. Buddenbrooks. URL: https://www.gutenberg.org/files/34811/34811-h/34811-h.htm

Kabachenko I. L., Malashevska I. Ya. DIDACTIC APPROACHES TO TEACHING ANALYTICAL READING IN GERMAN AT THE HIGHER EDUCATION LEVEL

The article reveals the main aspects of the methodology for teaching analytical reading in the German language within the context of higher education. It is established that reading is an important component of language education, as it contributes to the direct understanding of the text, expands vocabulary, and helps in mastering language structures in various contexts. It is clarified that for achieving the best results, the application of specialized methods, such as the analysis of lexical units, metaphorical constructions, and cultural contexts of the text, is essential, as they promote the development of critical thinking and deep analysis. It is emphasized that analytical reading provides a deep understanding of the text and contributes to the formation of professional competencies, as it activates the ability to interpret and conduct linguistic analysis. It is noted that studying a foreign language through analytical reading allows students to work with language samples, developing lexical skills and understanding stylistic features. The "case method" and the use of open-ended questions are identified as methods that stimulate deep text analysis, activating the cognitive process. It is pointed out that interpreting texts from different literary movements enables students to improve their lexical and grammatical skills. Special attention should be paid to the analysis of cultural and social contexts, as this allows a deeper understanding of the text and its symbolic meanings. The role of integrating creative methods into teaching is revealed, enabling students to actively engage with texts and develop cognitive skills. It is established that effective teaching of analytical reading also promotes the development of students' intercultural competence. The prospects for further research are associated with studying innovative teaching methods, particularly the integration of digital technologies and adapting approaches to various educational contexts.

Key words: *analytical reading, teaching methodology, German language, competence, critical thinking, higher education.*

Дата надходження статті: 03.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 81'42:347:339.13
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/19

Караваєва Т. Л.
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ АРГУМЕНТАЦІЇ У БІЗНЕС- ТА ЮРИДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню лінгвопрагматичних параметрів аргументації в бізнес- та юридичному дискурсі. Розкрито комплексний характер дискурсу, який розглядається як інтегрована система смислів, що визначають комунікативну поведінку учасників взаємодії, та визначено його онтологічні та функціональні параметри. Встановлено, що аргументаційна організація в бізнес-дискурсі ґрунтується на використанні формул раціонального узагальнення, спеціалізованої термінології та стратегій риторичного етосу, що сприяє формуванню довіри до мовця, оптимізації професійних рішень і ефективному управлінському спілкуванню. З'ясовано, що англомовний бізнес-дискурс характеризується стабільністю термінології, функціональною організацією аргументації та диференційованими мовними стратегіями у різних жанрах. Наголошено на значенні морфологічних і лексичних засобів, які забезпечують точність, стандартизованість та прагматичну спрямованість висловлення, а також виконують функції легітимації позиції мовця та структурного підсилення аргументів. Підкреслено роль спеціалізованої лексики й напівтермінів у забезпеченні когнітивної та інформаційної повноти комунікації, що формує професійну достовірність та аргументативну переконливість. Встановлено, що юридичний дискурс інтегрує мету, методи та результат, де термінологічна чіткість, нормативні формули та структуровані лексико-граматичні одиниці забезпечують передбачуваність і правову визначеність висновків. З'ясовано, що правова комунікація англійською мовою функціонує як інституційний код із домінуванням усталених мовних конструкцій, стандартних юридичних формулювань та специфічних жанрово-дискурсивних параметрів, що гарантують цілісність аргументаційного процесу. Зауважено, що лінгвопрагматичні механізми аргументації в бізнес- та юридичному дискурсі забезпечують когнітивну, інформаційну та прагматичну цілісність комунікації, підвищують ефективність професійної взаємодії та нормативну зрозумілість дискурсу.

Ключові слова: *лінгвопрагматика, аргументація, бізнес-дискурс, юридичний дискурс, термінологія, професійна комунікація.*

Постановка проблеми. Аргументація виступає важливим інструментом впливу у професійному дискурсі, тому що забезпечує координацію комунікативних дій учасників та сприяє досягненню комунікативних цілей. При цьому вивчення мовних засобів та структур висловлювань дозволяє встановити закономірності ефективного представлення інформації та розкриває механізми впливу на адресата. З огляду на це, особлива увага приділяється взаємозв'язку між мовними формами, стратегіями комунікації та когнітивними процесами адресата, що забезпечує цілісність і точність комунікативного акту. Тому актуальність проблеми визначається потребою підвищення точності комунікації та формування раціональних моделей аргументації в різних професійних сферах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчує, що проблема аналізу мовленнєвих стратегій та засобів аргументації в професійній комунікації активно привертає увагу вчених. Зокрема, Царьова І. розглядає лінгвопрагматичний аспект юридичного дискурсу [7]; Кравченко С акцентує увагу на лексико-граматичних особливостях юридичного дискурсу [3]; Бахчиванжи А. досліджує типи мовленнєвих жанрів законодавчого дискурсу [1]; Руднєва І. розглядає юридичний дискурс як модель інституційного дискурсу [5]; Ковалевська О. окреслює основні принципи лінгвістичного та прагматичного аналізу юридичного дискурсу [8]; Міщинська І. досліджує мовні стратегії бізнес-дискурсу [9]; Зінукова Н. аналізує лінгвістичні особливості змісту англомовного ділового дискурсу [2]; Рибачок С. зосереджується на комунікативному впливі бізнес-дискурсу [4]; Сєрякова І. висвітлює застосування стратегії позитивного враження як апеляцію до риторичного етосу в англомовному бізнес-дискурсі [6].

Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених аналізу професійних комунікацій,

© Караваєва Т. Л., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

залишаються актуальними питання лінгвопрагматичних параметрів аргументації у бізнес- та юридичному дискурсі, оскільки саме від їх ефективного застосування залежить точність передачі інформації, переконливість висловлювань і досягнення цілей комунікації.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні та аналізі лінгвопрагматичних параметрів аргументації в бізнес- та юридичному дискурсі

Виклад основного матеріалу. Комплексний характер поняття *дискурс* дає змогу зосередити увагу на його важливих властивостях, зокрема на онтологічних та функціональних параметрах, які визначають дискурс як цілеспрямовано організований результат мовленнєвого процесу. У цьому напрямку структура дискурсу постає як інтегрована система смислів, що оприявлює комунікативну поведінку учасників взаємодії. З огляду на наведене трактування дискурсу, його вивчення потребує урахування мовних та прагматичних чинників, що зумовлюють зміст та форму професійного спілкування [7, с. 128].

У контексті бізнес- та юридичного дискурсу зазначена полівимірність виявляється у різних лінгвопрагматичних механізмах аргументації, які забезпечують його переконливість і цілеспрямованість. Наприклад, у бізнес-комунікації широко застосовуються формули раціонального узагальнення, наприклад, *«враховуючи динаміку ринку…»*, які виконують функцію створення експертного тла для подальших аргументів. Натомість у юридичному дискурсі аналогічну функцію виконують конструкції *«з огляду на викладене…»*, які окреслюють системний підхід до правового висновку. З боку прагматики представлені формули регулюють силу висловлювання, впливаючи на сприйняття мовця як компетентного адресанта.

Розгортання дискурсу у професійних сферах ґрунтується на використанні мовних інструментів, що забезпечують точність, послідовність та нормативність аргументації. Так, у бізнес-дискурсі релевантними є висловлення *«ми пропонуємо обґрунтований підхід…»*, яке слугує засобами легітимації позиції мовця. Водночас у юридичних текстах подібну функцію виконують формули *«правова позиція сторони ґрунтується на…»*, *«вищезазначене підтверджується матеріалами справи…»*. Наведені приклади демонструють, що аргументація формується як прагматично впорядкована система впливу на адресата.

Слід зауважити, що англомовний бізнес-дискурс репрезентує інституціоналізований різновид професійної комунікації, що забезпечує передавання спеціалізованої інформації, узгодження позицій, прийняття управлінських рішень та реалізацію взаємодії між учасниками економічного середовища. Він охоплює широкий спектр документальних і усних жанрів, а структурно характеризується стабілізованою термінологією, усталеними мовними моделями nf функціональною організацією аргументації, що відрізняє його від інших форм мовленнєвої діяльності. Варіативність формальності визначається комунікативним контекстом, видом взаємодії та жанровою природою тексту, що охоплює ділову літературу, договори, електронні листи, інструктивні повідомлення та інші типи бізнес-текстів [6, с. 49].

З огляду на це, важливою характеристикою бізнес-дискурсу постає прагнення адресанта сформувати позитивне враження, що реалізується шляхом використання стратегій риторичного етосу. У цьому контексті продуктивними є нижченаведені мовні конструкції, наприклад, *“We are committed to…”*, *“Our objective is to ensure…”*, які виконують функцію формування довіри та посилення переконувального впливу завдяки демонстрації відповідальності та професійної компетентності мовця.

У площині англомовного бізнес-дискурсу мовленнєві стратегії функціонують як комплекс спеціалізованих інструментів вербальної та письмової комунікації, що використовуються у різних сферах ділової взаємодії. Вони формують основу ефективного інформаційного обміну в таких жанрах, як презентації, інтерв’ю та публічні виступи, кожен із яких має специфічні структурні, функціональні та прагматичні ознаки. У зв’язку з цим від учасників комунікації вимагається застосування диференційованих мовних стратегій, які враховують цільові установки, професійний статус і ситуативні параметри. Зокрема, у напрямку усної ділової комунікації активно використовуються переговорні стратегії, стратегії публічного виступу, моделі презентацій різних типів та інтерв’ю-стратегії, що забезпечують результативність аргументаційних ходів і прагматичну оптимізацію взаємодії [9, с. 100].

Ефективність вище представлених стратегій значною мірою визначається використанням лінгвопрагматичних засобів, що забезпечують аргументативну послідовність та прагматичну спрямованість висловлення. Наприклад, конструкції *“Based on the current market analysis…”*, *“It is essential to highlight that…”*, *“Let us consider the following scenario…”* виконують функції структу-

рування інформації та спрямування уваги адресата на важливі елементи аргументації.

Характерною ознакою лексичної організації англомовного бізнес-дискурсу є системне використання термінологічних одиниць, що забезпечують точність і стандартизованість професійної комунікації. Крім термінів, на лексичному рівні функціонує також загальновживана й спеціалізована лексика, яка не має властивості терміна ідентифікувати конкретні поняття чи об'єкти певної галузі, проте використовується виключно у сфері ділового спілкування.

У структурі бізнес-комунікації важливу роль відіграє також морфологічний рівень, який формує словотвірні моделі мови бізнесу. Основними способами морфологічного словотворення є афіксація, словоскладання, конверсія, різновиди скорочень (лексичні та графічні), а також синонімія, яка функціонує як одна з основних системних категорій лексики англомовного бізнес-дискурсу [2, с. 185].

Зауважимо також, що спеціалізована лексика часто виконує прагматичні функції уточнення, конкретизації й нормативного регулювання змісту висловлення. Наприклад, словосполучення *"cost-efficiency indicators"*, *"performance-based evaluation"* формують структурно впорядковану аргументативну конструкцію, у якій кожен компонент підсилює раціональну переконливість висловлення. З лінгвопрагматичного аспекту, такі одиниці забезпечують ефект професійної достовірності, тому що поєднують номінативну функцію з функцією аргументативного підсилення.

Крім того, тексти англомовного бізнес-дискурсу характеризуються реалізацією мовленнєвих практик впливу, які ґрунтуються на використанні загальнонаукових термінів, трансформації економічних понять та адаптації їх змісту для досягнення комунікативних і професійних цілей. Наведена трансформація ускладнює процес інтерпретації для адресата, оскільки потребує додаткових когнітивних операцій, спрямованих на адекватне відтворення бізнес-реалій і точне співвіднесення використаних понять із конкретним контекстом їх застосування [4, с. 95].

Використання термінів і напівтермінів у бізнес-комунікації нерідко супроводжується прагматичними стратегіями пом'якшення, посилення або раціональної конкретизації. Наприклад, такі конструкції, як*"It should be noted that the current financial forecasts indicate…"*, *"To avoid misinterpretation, it is crucial to clarify…"*, *"From a long-term perspective, the proposed approach ensures…"* виконують функцію структурного підсилення аргументів, адже їх роль полягає у забезпеченні послідовності аргументації та уникненні потенційної неоднозначності.

Узгодження термінологічних і спеціалізованих лексичних засобів із прагматичними умовами бізнес-комунікації формує цілісну аргументативну систему, у рамках якої структурування лексики, способи словотворення та стратегічні прийоми впливу функціонують як взаємопов'язані елементи. Завдяки цьому англомовний бізнес-дискурс набуває властивостей когнітивної, інформаційної та прагматичної многоаспектності.

Водночас подібний когнітивно-прагматичний аспект знаходить своє відображення і в юридичному дискурсі, де цілісність комунікаційного процесу забезпечується структурованим поєднанням мети, методів та результату. Відтак, юридичний дискурс постає як інтелектуально-комунікативна діяльність у сфері права, структура якої вибудовується за принципом цілеспрямованої взаємодії «мета – метод – результат». Мета окреслює характер і спрямованість розумово-мовленнєвих дій учасників аргументаційного процесу, що передбачає пошук істини, подолання контроверсій, врегулювання правових колізій або набуття спільного рішення в умовах інституційного регулювання. Метод включає систему прийомів і стратегій, за допомогою яких суб'єкти юридичного дискурсу реалізують поставлену мету. Результат відображає ступінь досягнення окреслених завдань і фіксує успішність чи неуспішність аргументаційної взаємодії [7, с. 129].

У юридичному дискурсі особливого значення набувають лінгвопрагматичні параметри, що забезпечують переконливість та інституційну валідність аргументації. До таких параметрів належить використання формулювань, які мінімізують двозначність і підсилюють правову визначеність. Наприклад, юридичні конструкції англійською мовою *"It is hereby established that…"*, *"The evidence clearly demonstrates…"*, *"It is to be considered that…"* виконують функцію посилення аргументаційної сили тверджень за рахунок імпліцитного апелювання до норм права та інституційних повноважень мовця. Представлені формулювання репрезентують прагматичну настанову на об'єктивність, що в юридичному дискурсі слугує засобом легітимації висновків. Додатково такі елементи, як *"notwithstanding the foregoing"*, *"subject to the following conditions"* демонструють структурну організацію правового міркування, задаючи ієрархію аргументів та обме-

жень у напрямку дискурсивної взаємодії, завдяки чому юридична аргументація набуває цілісності та тематичної системності.

З позиції класичної лінгвістичної традиції юридичні тексти переважно досліджувалися через аналіз їх лінгвостилістичного оформлення, включно з лексико-граматичними особливостями, що, своєю чергою, зберігає актуальність і нині, тому що передбачає системне вивчення юридичної термінології, механізмів стандартизації формулювань і способів забезпечення однозначності правових положень. Виходячи з цього, юридичний дискурс розглядається як структура, у якій термінологічна чіткість та уніфікація мовних засобів є обов'язковими елементами, що забезпечують нормативну зрозумілість і передбачуваність інтерпретації правового тексту [1, с. 8].

Відтак, юридична термінологія у нормативних документах характеризується прагматичною спрямованістю на точність і формальну недвозначність. Англійські правові одиниці, наприклад, такі як *"binding obligation"*, *"legal capacity"*, *"due process of law"*, *"liability shall arise"*, формують стабільну систему понять, яку носій мови інтерпретує як частину усталеного дискурсивного коду. Крім того, представлені одиниці здійснюють прагматичну функцію кодифікації правових значень та створюють умови для інваріантної аргументації, що є принциповим у юридичній діяльності. Наприклад, вираз *"The party shall be liable if…"* задає чітку етапність умовно-наслідкових відношень, що дозволяє прогнозувати рішення правозастосувача. У результаті юридичний дискурс набуває структурної впорядкованості, яка забезпечує надійність правових висновків та стійкість аргументаційних стратегій.

Варто зауважити, що мова юридичного дискурсу функціонує як специфічний інституційний код, що забезпечує фіксацію, передання та інтерпретацію правових значень у формалізованих умовах. Її своєрідність зумовлюється домінуванням поняттєво насичених мовних одиниць, усталених кліше, канцелярських конструкцій, відсутністю експресивних засобів та складною синтаксичною організацією висловлень. Стандартизований характер жанрово-стилістичних формулювань і високий рівень контекстуальної регламентації відображають підпорядкованість цього різновиду мовлення основній функції юридичного дискурсу – забезпеченню нормативної гармонізації суспільних відносин. У цьому контексті юридична термінологія містить точні та усталені мовні позначення важливих понять правової системи, що охоплюють категорії права, норми, справедливості, правопорушення та санкції [3, с. 58].

З огляду на зазначене, лінгвопрагматична специфіка юридичного дискурсу проявляється в таких усталених конструкціях англійською мовою, що підсилюють аргументаційну категоричність і нормативну визначеність. Наприклад, висловлення *"It is hereby declared that…"*, *"The party is obligated to…"* демонструють прагматичну спрямованість на імперативність, юридичну чинність та передбачуваність правозастосування, а конструкції *"by virtue of the law"*, *"without prejudice to…"* функціонують як інструменти формування впорядкованості та ієрархії аргументів. Завдяки цьому юридичне твердження набуває інституційної вагомості, а адресат отримує чітко структурований логіко-прагматичний сигнал.

Однак дискурсивна реальність юридичної комунікації не обмежується формальною точністю. Вона також передбачає взаємодію учасників на основі нормативної логіки, що може супроводжуватися відхиленням від загальних комунікативних принципів.

У дискурсивних ситуаціях, що супроводжують юридичну взаємодію, можуть порушуватися основні комунікативні принципи, які простежується на прикладі порушень принципу якості. Зважаючи на те, в юридичній практиці одна зі сторін часто подає твердження, які виявляються неправдивими, що підтверджується результатом розгляду справи: коли одна сторона визнається неправою, це означає, що її аргументаційна позиція ґрунтувалася на недостовірних даних. Порушення принципу якості проявляється у поданні неправдивих свідчень або фальсифікованих доказів. Аналогічно принцип кількості передбачає оптимальний обсяг інформації – ані надмірний, ані недостатній, однак юридичний дискурс часто порушує й це правило, оскільки сторони можуть навмисно приховувати важливі деталі або, навпаки, надмірно перевантажувати промову другорядними фактами [8, с. 121].

Порушення зазначених принципів відображене в стандартних юридичних висловленнях. Наприклад, вираз *"The defendant asserts that…"* часто використовується навіть тоді, коли твердження не має належної доказової бази, що демонструє потенційне порушення принципу якості.

Крім того, складність юридичного дискурсу, його високий рівень формалізації та стратегічності зумовлюють потребу в комплексному аналізі мовних ресурсів, що забезпечують комунікацію у правовій сфері. Зазначене дає змогу перейти

до розгляду домінантних типів юридичних текстів і їхньої ролі у соціально-правовому розвитку.

Відтак, домінантною формою юридичного дискурсу виступають тексти нормативно-правових документів, що визначають напрями соціально-правового розвитку та забезпечують регулятивну взаємодію між індивідом і державою. Мова права формувалася на основі літературної мови, однак функціонує як окрема професійна підсистема, що включає мову законодавства, мову правозастосовної практики, мову юридичної науки та освіти, а також мову юридичної публіцистики. Кожна з цих підсистем характеризується специфічною термінологією та комунікативними нормами, які відображають особливості відповідної галузі права. Поряд з тим, предметна диференціація права формує відгалуження цих підмов – мову цивільного, кримінального, міжнародного права та відповідні мовні системи судочинства, які мають відмінні жанрово-дискурсивні параметри [5, с. 88].

В англійській правовій традиції диференціація юридичних підмов простежується у специфічних конструкціях, наприклад, *"whereas the legislature finds…"* (законодавчий дискурс), *"the court holds that…"* (судовий дискурс), *"according to legal doctrine…"* (науково-правовий дискурс). Усі ці висловлення фіксують різновиди правової комунікації та водночас задають їх аргументаційний режим, тобто законодавчий дискурс апелює до нормотворчої волі, судовий – до встановлення правової істини, науково-правовий – до концептуального аналізу. Саме такі формулювання забезпечують інституційну впорядкованість юридичної аргументації та її чітку функціональну розмежованість.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження демонструє, що лінгвопрагматичні параметри аргументації у бізнес- та юридичному дискурсі інтегрують когнітивні, інформаційні та прагматичні чинники для забезпечення цілеспрямованої комунікації. Водночас англомовний бізнес-дискурс характеризується структурованістю, стабільною термінологією та стратегічними прийомами впливу, що дозволяє оптимізувати професійні рішення і формувати довіру до мовця. У юридичному дискурсі цілісність аргументаційного процесу забезпечується поєднанням мети, методів і результату, а також застосуванням термінологічної чіткості, нормативних формулювань і структурованих лексико-граматичних одиниць, що гарантують передбачуваність і правову визначеність висновків. Враховуючи зазначене, дослідження підкреслює актуальність комплексного вивчення лінгвопрагматичних механізмів аргументації як засобу підвищення ефективності професійної комунікації та нормативної зрозумілості дискурсу.

Список літератури:

1. Бахчиванжи А. В. Типи мовленнєвих жанрів законодавчого юридичного дискурсу. *Вісник Одеського національного університету*. Філологія. 2021. № 26(2(24)). С. 7–16.

2. Зінукова Н. В. Лінгвістичні особливості змісту текстів англомовного ділового дискурсу. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». 2021. № 1(21). С. 176–188.

3. Кравченко С. П. Лінгвістичні особливості юридичного дискурсу. Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.). Одеса: ВД «Гельветика», 2020. Т. 1. С. 58–60.

4. Рибачок С. М. Комунікативний вплив бізнес-дискурсу. Молодий *вчений*. 2021. № 10.1(98.1). С. 93–96.

5. Руднєва І. С. Юридичний дискурс як модель інституційного дискурсу. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна*. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. 2018. Вип. 87. С. 85–91.

6. Сєрякова І. Стратегія позитивного враження як апелювання до риторичного етосу в англомовному бізнес-дискурсі. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом.* Філологія. 2024. № 1(11). С. 48–53.

7. Царьова І. В. Лінгвопрагматичний аспект юридичного дискурсу. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). 2017. Випуск 9. С. 126–132.

8. Kovalevska O. V. The main principles of linguistic and pragmatic analysis in legal discourse. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Т. 1, вип. 26. С. 118–122.

9. Mishchynska I. V. Linguistic strategies of business discourse. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Т. 2, вип. 41. С. 97–101.

Karavayeva T. L. LINGUOPRAGMATIC PARAMETERS OF ARGUMENTATION IN BUSINESS AND LEGAL DISCOURSE

The article is devoted to examining the linguo-pragmatic parameters of argumentation in business and legal discourse with the aim of identifying the mechanisms that ensure persuasiveness, structural coherence, and goal-orientation of professional communication. The study reveals the complex nature of discourse, conceptualized as an integrated system of meanings that manifests the communicative behavior of interaction participants, and outlines its ontological and functional parameters. It is demonstrated that the argumentative organization of business discourse is grounded in the use of rational generalization formulas, specialized terminology, and rhetorical ethos strategies, which contribute to building speaker credibility, optimizing professional decision-making, and enhancing managerial communication. It is found that English-language business discourse is characterized by terminological stability, functional organization of argumentation, and differentiated linguistic strategies across various genres such as presentations, interviews, public speeches, and business documents. The analysis emphasizes the importance of morphological and lexical means that ensure precision, standardization, and pragmatic orientation of expression, as well as perform functions of legitimizing the speaker's position and structurally reinforcing arguments. The role of specialized vocabulary and semi-technical terms is highlighted as crucial for maintaining cognitive and informational completeness of communication, thereby shaping professional credibility and argumentative persuasiveness. The study demonstrates that legal discourse integrates purpose, method, and result within the "purpose–method–result" framework, where terminological clarity, normative formulas, and structured lexico-grammatical units ensure predictability and legal certainty of conclusions. It is identified that English legal communication functions as an institutional code dominated by conventional linguistic constructions, standardized legal formulations, and specific genre-discursive parameters that guarantee the integrity of the argumentative process. Thus, the research shows that the linguo-pragmatic mechanisms of argumentation in business and legal discourse ensure cognitive, informational, and pragmatic coherence of communication, enhance the effectiveness of professional interaction, and strengthen the normative clarity of discourse.

Key words: *linguo-pragmatics, argumentation, business discourse, legal discourse, terminology, professional communication.*

Дата надходження статті: 30.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 811.111: 81’373.611
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/20

Кемська Н. О.
Львівський національний університет імені Івана Франка

МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНОГО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ТЕРМІНА

Стаття присвячена аналізу методології та методиці дослідження англомовного суспільно-політичного терміна. Сукупність методологічних засобів методів і прийомів пізнання, якими оперує наука, формує методику наукового дослідження. Об’єднавчим стрижнем методологічного апарату є тісна інтеграція зазначених вище структуралізму та функціоналізму, що відповідно дало можливість залучити міждисциплінарну і рівночасно полі парадигмальну методику аналізу СПТ. Поглиблені знання структурних і функціональних параметрів семантики терміна уможливили пізнання потенціалу його прихованих смислів. Досліджений смисловий каркас СПТ та ієрархія сем дали можливість проникнути у глибину смислів та їх мікро компонентів наносмислів, що дозволило інтерпретувати термін у новому його контекстуальному оточенні. Аргументовано, що наносмисл, який утворюється за рахунок конотації найдрібніших енергетично заряджених частинок, може утворювати нове співзначення – гіпер смисл як багатоярусну систему, в котрій apriori слово подане у сукупності наносмислів, до яких нанизуються образи, асоціації, конотації. Зроблено висновок про те, що наносмисли як найдрібніші фрагменти смислу, єкількісно невичерпними, тому аналіз глибинних нюансів семантичної природи фахового терміна має подальші перспективи дослідження.

Методологічний аппарат поєднує традиційні та новітні підходи, спрямовані на об’єктивацію й отримання результатів дослідження. Серед ключових методів дослідження суспільно-політичної термінології залучено словотворення, термінотворення у структурному та семантичному вимірах, компонентний аналіз, аналіз словникових дефініцій, метод виокремлення та відмежування стабільного семантичного компонента прагматичного плану мови від послідовно змінних компонентів синтагматичного плану мовлення. У методичному значенні базові семантичні категорії наукового аппарату інваріант трактуємо як одиницю системи мови у парадигматиці, а смисли, його варіанти як синтагматичні реалізації у системі синтагматики мовлення.

Ключові слова: *методологія, методика, метод, методологічний апарат, поліпарадигмальна методика дослідження, значення, смисли, наносмисли.*

Постановка проблеми. Традиційно у науково – понятєвому апараті дослідження терміна застосовуємо методологію, метод та методику. Методологія передбачає застосування принципів світогляду до процесу пізнання, тобто співвіднесення отриманих даних з іншими фундаментальними науками у першу чергу із філософією. Вона полягає у тому, щоб виокремити стабільні інваріантні семантичні компоненти значень термінів на позначення суспільно-політичних номінацій, які є предметом нашого дослідження.

Зазначимо, що методологія визначає підхід до об’єкта мовознавства, зв’язки між суб’єктом і об’єктом дослідження, спосіб побудови наукового значення, загальну орієнтацію та характер лінгвістичного дослідження. Під методикою, розуміємо сукупність прийомів спостереження, експерименту чи опису. Отже, метод, на нашу думку це підхід до матеріалу, що досліджується, його систематизація та теоретичне осмислення, відтак це не лише спосіб пізнання, який визначає ефективність наукового пошуку, але й кінцевий його результат. Тобто, під цим поняттям розуміємо упорядковану діяльність, спосіб пізнання і досягнення повної мети, що визначається шляхом самого дослідження, розрізненням його етапів, конкретизацією прийомів аналізу, а методика у свою чергу це сукупність прийомів спостереження, експерименту чи опису.

Методи дослідження СПТ. Метод трактуємо як підхід до матеріалу, що досліджується, його систематизація та теоретичне осмислення, а методологія передбачає застосування принципів світогляду до процесу пізнання, тобто співвіднесення отриманих даних з іншими фундаментальними науками. Традиційно методи дослідження поділяємо на *філософські, загальнонаукові і спеціальні* які тісно корелюють між собою у будь-якому

© Кемська Н. О., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

дослідженні, зокрема у нашому, присвяченому сучасній англомовній суспільно-політичній термінології. Залежно від конкретики методологічного аналізувиокремлюємо два рівні методології, де на першому, вищому рівніперебуває загальна методологія, а другий рівень займає галузева (спеціальна) методологія СПТ.

Зазначимо, що у ширшому сенсі методологія включає теорію, вище зазначені загальнонаукові та спеціальні методи дослідження її предмета, а у вужчому систему методів отримання інформації. У свою чергу, під *методикою* дисертаційногодослідження розуміємо застосування загальноприйнятних методів відповідно до мети й завдань наукової праці. Відтак, *методом* вважаємо систему процедур аналізу об'єкта, що використовуються у ньому, які можуть бути диференційовані на загальні і лінгвістичні. Загальні наукові методи не формують окрему методологію, а радше використовуються для усебічного і комплексного застосування лінгвістичних методів.

Суттєву роль у дослідженні терміна відіграє, механізм виокремлення інваріантного значення із його численних контекстуальних утворень,породжених його функціонуванням у парадигматиці мови та диференційних смислів у синтагматиці мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі значення і смислу присвячено численну кількість філософських, культурологічних, а в останній час і лінгвістичних досліджень (Н. Ф. Алефиренко, Ф. С. Бацевич, В. П. Белянин, Н. Н. Матюшина, А. Н. Новиков, Г. Фреге). Ключову методику "значення – смисл" використано для дослідження внутрішньої організації СПТ. Важливістьзастосуванняметодики "значення-смисл" запропонованої і опрацюваної у наукових працях С. Гурського [3, с. 3– 18], яка передбачає розмежування семантики слова на два різнопланові синтагматичні компоненти, зазначені вище – це стабільний (інваріант) у плані мови та змінний "смисл" уплані мовлення.

Постановка завдання. Формулювання цілей статті є – викласти концепцію нашого дослідження сформульовану на ґрунті наукового надбання фахівців у галузі семасіологічного термінознавства, що передбачає аналіз семантичної структури терміна, витлумачення його стабільного інваріантного значення і змінних численних смислів у процесі функціонування у суспільно-політичних текстах, промовах політиків, виступів президентів США.

Виклад основного матеріалу. Шляхом залучення концептуального підходу, з одного боку, відмежовуємо стабільні інтралінгвальні компоненти мови від змінних екстралінгвальних компонентів мовлення, які позначаються інваріантним значенням у кожну одиницю актуалізації, і з іншого, встановлюємо семантичну сутність кожної семи та її функціонування. Тут, висуваємо припущення, що теоретично кожне слово може бутитерміном, за умови актуалізації потенційної спеціалізованої семи яка включаючись у систему термінів, виявляє його інгерентний фаховий інваріант що термінологізується та спеціалізується у тексті.

Значення сучасної американської СПТ проаналізовано з позиції семантичної ієрархії: домінантної (інгерентної) та периферійних змінних сем. Системний аналіз термінологічного корпусу суспільно-політичної галузі на парадигматичному та синтагматичному рівнях уможливив опис семантики імпліцитних смислівтерміна, з'ясування його конотативного наповнення: *political gridlock – політична безвихідь (глухий кут); brinkmanship – конфронтація, балансування на межі війни; proxy war – війна (третя сторона)*[11].

Дослідники семантичної структури терміна стверджують, що межа між смислом і значення доволі дифузна. Усвідомлення цих підходів призвела до формування комунікативної концепції (будь який смисл є комунікативним у тому, що він виникає не тільки в підсистемах адресанта S1 та адресата S2, він також есплікується у процесі їх зіткнення та утворення синтезу, що як нам видається, інтегрує кращі досягнення традиційних термінознавчих шкіл.

Зміст та смисл розглядаємо як базові семантичні категорії як різні ментальні утворення, адже ці поняття є результатом розуміння, в основі формування яких лежать різноманітні мисленнєві механізми. Зміст формується як ментальне утворення, що моделює саме той фрагмент дійсності про який йдеться у тексті, а смисл трактуємо як думку про цю дійсність, тобто інтерпретація того, що повідомляється у тексті [4].

Зазначені категорії, значення та смисл щодо функціонування суспільно-політичних термінологічнихсистем самостійно не існують, а перебувають у семантико-логічних зв'язках. Фахівці з психолінгвістики стверджують, що в пам'яті людини, не можуть дискретно фіксуватись усі варіанти значень [2, с. 346–353], тобто,існує певне загальне стрижневе значення терміна (інваріант), та численні варіанти – смисли. Також, серед дослідників широко поширена думка, що семантичним стрижнем є не окреме значення, а його узагальнений компонент для усіх значень бага-

тозначного слова-терміна [9]. Діалектикасмислу і значення аналогічно, розглядається і в класичній лінгвістиці, де центральним конструктом виступає загальне значення, а смисли як змінні його компоненти [1].

Тут, логічно постає запитання як відбувається декодування слів – термінів та виокремлення необхідних значень і смислів у процесі сприйняття мови у живому міжсуб'єктному спілкуванні? Також, ми, до певної міри, потрапляємо в зачароване коло: для того, щоб зрозуміти смисл окремого слова, потрібно розуміти смисл цілого висловлення або тексту, де смисл висловлення і тексту сам базується на розумінні смислу окремих слів, як от: *puppet government – маріонетковий уряд; ruling clique – правляча кліка; folks-люди; lame-duck – політик невдаха* [10]. Зазначене протиріччя відоме як проблема *герменевтичного кола* і такий процес спрямований на виявлення безлічі смислів через їх узагальнений компонент-інваріант [6, с. 77–80].

Фактично, у будь-якому текстуальному оточенні виявляємо як прямий так і прихований алегоричний смисл який якісно розширюється у процесі транспозиції із когнітивної категорії у план гносеології, і тому такий взаємозв'язок відображає діалектику базових семантичних категорій смислу і значення, які логічно пов'язані з процесом виокремлення їх узагальненого, інваріантного значення.

Додамо, що *семантичний процес виокремлення інваріантного значення* ускладнений двома основними причинами. Перша полягає у тому, що дослідники намагаються виокремити семантичний інваріант, як стабільну константну компоненту із різних семантичних контекстів, що "породжує" його численні смисли: *agitation вживається в значенні "actions intended to arouse public feeling, interest, or support for or against something*". Другою причиною є те, що дослідники докладають надзвичайні зусилля до того, щоб виокремити різні семантичні варіанти певного інваріанта знову ж таки в одному плані – у мовленні. На наш погляд, такі шляхи не дають можливості виокремити інваріантний семантичний компонент із різних його змінних смислів. Наша концепція полягає у процесі виокремлення узагальненого інваріантного значення із його численних різних контекстуальних утворень.

Отже, запропонована методика "значення-смисл" передбачає протиставлення не різних, а тотожних понять у результаті якого семантична диференційна ознака (СДО) чітко експлікується та породжує численні нормативні смисли: *floating voter-виборець, що не голосує послідовно (хиткий виборець); ginger group – група членів парламенту, яка наполягає на рішучих діях з боку своєї партії* [12].

На наш погляд, дослідження терміна на глибинному рівні наноаналізу доповнює існуючу методику компонентного аналізу через подальше розщепленнясеми на *наносмисли,* які відображають найдрібніші елементи фахового терміна. Наносмисл як мікрокомпонент структури терміна, здатний передавати додаткове смислове навантаження і наповнення терміна, оточене особливим конотативним ореолом: *colour-blind – той, що не має расових упереджень; big stick police – політика великого кийка* [11]. Тобто, окрім сем, які піддаються аналізу на рівні традиційного компонентного методу дослідження структури значення терміна, в його конотації експлікуються найдрібніші частинки "заряджені", дуже потужною семантичною енергетикою здатною "виштовхувати" *наносмисл* із глибинних пластів підсвідомості і архепам'яті носія мови.

Ці найдрібніші наносмисли – атоми знаходяться у постійній дифузії та володіють здатністю до щеплення з іншими, масштабно собі подібними мікроелементами. Такий процес нагадує хімічну реакцію, результатом якої може бути "викид" на поверхню нового несподіваного наносмислу: *civicism-принцип рівності прав і обов'язків громадян; gag rule – політика затикання рота, жорсткий регламент, припинення дебатів* [10].Також, наносмисл, який утворюється за рахунок конотації найдрібніших енергетично заряджених частинок, може утворювати нове співзначення – *гіперсмисл* як багатоярусну систему, в котрій слово-термін подане у сукупності наносмислів, до яких нанизуються образи, спеціалізовані асоціації, конотації тощо.

Відтак, можемо стверджувати, що, наносмисли / наносеми належить, очевидно, розуміти як нову реалію, найдрібнішу частинку, що володіє потужною енергетикою та здатна образно мовлячи, "вибухнути" низкою семантичних нюансів наносмислів. У результаті такого енергетичного вибуху на наномаштабному рівні формуються "смислові лакуни", які втягують у своєрідну словесну, термінну гру адресанта та адресата: *presidential fever; to clinton; politicking; evil empire etc.*

Таким чином, наноаналіз як сучасний дослідницький метод засвідчує невичерпність метафоричного потенціалу та перманентного генерування

наносмислів, скажімо: *parashute candidate – політичний кандидат, який планує брати участь у виборчих округах, де він не проживає* [12]. Метод виявлення наносмислових фрагментів терміна у процесі їх функціювання у спеціальному дискурсі уможливлює пізнанняйого латентних (прихованих)" смислових прирощень: *rainbow coalition-широка коаліція, в якій представлені усі партії парламенту; cease fire – тимчасове припинення вогню* [10]. Інтенсивний розвиток суспільно-політичних галузей наук та їх термінологій, разом з образністю мислення є потужним інструментом для приведення у рух наносмислів, що робить можливим їх оказіональне сплетіння *(twisting)* у значенні терміна: *a cradle of liberty – колиска свободи; a cradle of civilization – колиска цивілізації* [10].

Серед ключових методів аналізу СПТ є не лише компонентний аналіз смислу терміна (для розщеплення значення терміна на елементарні смисли), та *семантичних опозицій* (для зіставлення тотожних компонентів і виокремлення додаткової диференційної ознаки) [5].

Суть означеної методики полягає у послідовному сполученні інваріантної диференційної ознаки (СДО) зафіксованої у знаковому значенні з різними поняттями у контексті, та утворення відповідно різних смислів. Правомірність звернення до описів значень суспільно-політичних термінів у тлумачних словниках пояснюється тим, що стан лексико-семантичної системи мови загалом реєструється у спеціальних лексикографічних джерелах, тому дослідження цієї системи, може і повинно іти через аналіз її дефініцій та спеціальних текстів [8, с. 49–54].

Так, компонентний метод застосовано для визначення семантичної структури термінів у сучасних американських суспільно-політичних текстах. Компонентний аналіз дає можливість дослідити структуру семантики СПТшляхом розкладання значення на мінімальні семантичні компоненти. СПТ які вступають у парадигматичні зв'язки, формують ієрархічно організовані базові категорії значення і смисли. Як відзначає В. Н. Манакін, компонентний метод заснований на можливості розщеплення значення на складники – семи (семантичні множники, ознаки, маркери), та дозволяє «чітко і повно представити весь обсяг значень і семантичну структуру не лише лексичних, але й інших мовних одиниць, простежити їх смислові зв'язки у парадигматиці й синтагматиці, у синхронії і діахронії, у середині мовної системи і між різними мовами» [7, с. 74].

У свою чергу, аналіз словникових дефініцій різних смислів терміна дозволяє виявити низку стабільних інваріантних сем компонентів власного знакового значення терміна СПТ сфери на відміну від різних його змінних смислів. Функціональний метод використано для дослідження терміна в процесі його функціонування у СПТ текстах.

Зазначений вище метод залучено для дослідження суспільно-політичного терміна в процесі його реалізації у спеціальних текстах, промовах президентів США, тощо. Скажімо, для прикладу: *to jump for the election of a candidate – голосувати лише за одного кандидата (при можливості віддати голос за кількох)* [11]. Застосування описового методу передбачає не лише опистермінологічних одиниць суспільно-політичної термінології, а також їхфункційний потенціал. Додамо, що згаданий метод став підґрунтям для укладення глосарію СПТ відібраних у процесі аналізу спеціальних текстів. Дослідження СПТ здійснено поетапно: відбір фактологічного матеріалу, дослідження структури та семантики СПТ, його функціональних особливостей, тощо.

Висновки. Розглянута методологія та методи дослідження класифікуємо на філософські, загальнонаукові і спеціальні, які тісно корелюють між собою у будь-якому науковому дослідженні, присвяченому корпусу СПТ, зокрема. Залежно від конкретики методологічного аналізу виокремлюємо два рівні методології, де на першому, вищому рівні, перебуває загальна методологія дослідження термінолексики, а другий рівень займає галузева (спеціальна) методологія СПТ термінології. У ширшому сенсі методологія СПТ включає теорію, вищезазначені загальнонаукові та спеціальні методи дослідження предмета, а у вужчому систему методів отримання інформації.

Серед *загально-наукових методів* дослідження семантики, синтактики і прагматики СПТ використовуємо спостереження, гіпотезу, аналіз, синтез, таксономію, низку інших методів. Як загально науковий метод дослідження *таксономію* використовуємо для диференціації мовних фактів за ієрархічним параметром. Зауважмо, що метод таксономії має широке застосування, оскільки дозволяє дослідити психоментальні параметри організації людського досвіду. Як допоміжні, у науковій праці застосовані *прийоми лінгвістичного спостереження, аналіз словникових дефініцій, існуючі класифікації* та *систематизації* СПТ термінології у спеціальних текстах промов президентів США.

Уведення інваріанта в лінгвостилістичний аналіз дозволяє глибше пізнати і систему мови, і її структуру, оскільки оперування інваріантом є переходом від безпосереднього чуттєвого сприймання до раціонального пізнання сутності досліджуваного об'єкта.

Інваріант значення передбачає з'ясування максимально-можливих сполучень лексеми з іншими в синтагматиці мовлення та парадигматиці мови. Власне *інваріант* допомагає однозначному розумінню кожного нового смислу слова, оскільки одне й те саме слово (форматив) може співвідноситись не лише з одним конкретним об'єктом реальної дійсності, а з декількома різними позамовними. Наносмисли як найдрібніші фрагменти смислу, є кількісно невичерпними, тому аналіз глибинних нюансів семантичної природи фахового терміна має подальші перспективи дослідження.

Метод *спостереження* уможливлює цілеспрямоване дослідження мовних фактів у процесі пізнавальної діяльності, зокрема, отримати інформацію про лексичний, семантичний, парадигматичний розвиток СПТ у спеціальному суспільно-політичному тексті. Метод *аналіз* – цеподіл цілого на частини і подальший опис структурних елементів цілого і зв'язків між ними. У свою чергу *синтез* – поєднання частин у цілісну систему, що синтезує досліджувані мовні факти у цілісну систему. Більше цього, аналіз і синтез є діалектично взаємопов'язаними методами які дозволяють нам виокремити об'єкт дослідження і проаналізувати його функційний потенціал у фаховому тексті.

У межах лінгвального, семасіологічного підходу застосовуємо також низку таких методів як: *тезаурусний метод),* який забезпечує розкриття змісту нових СПТ через словникові дефініції, *структурний метод*, що дозволяє визначити шляхи способи і механізми формування сучасної американської терміносистеми, *словотвірний* аналіз яким визначено механізми творення СПТ дериватів, *контекстуальний* аналіз (котрий використано для з'ясування семантики досліджуваного терміна у конкретному синтагматичному оточенні), *описово-аналітичний* (для відбору й інтерпретації фактологічного матеріалу), *дистрибутивний метод*, для аналізу термінів, які зустрічаються у словникових дефініціях та суспільно-політичних текстах.

Список літератури:

1. Алефіренко М. В. Теоретичні питання фразеології. *Вища школа. Вид-во при ХДУ.* 1987. 133 с.
2. Бацевич Ф. С. Смисл: сутність і сфери вияву в мові. *ВісникЛьвівського університету. Серія філологічна.* Львів, 2004. Вип. 24. Ч. І. С. 346–353.
3. Гурський С. О. Значення і смисл слова. *Іноземна філологія.* Львів, 1974. Вип. 34. С. 3–18.
4. Дудок Р. І. Проблема значення терміна в гуманітарній сфері: *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови".* Чернівці, 2012. 36 с.
5. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ, 2012. 402 с.
6. Кияк Т. Р. Семантичні аспекти нормалізації термінологічних одиниць. *Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка.* 2008. № 38. С. 77–80.
7. Манакин В. Н. Зіставна лексикологія. Київ, 2004. С. 3–26.
8. Павлова О. Терміни, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології».* Львів, 2008. № 620. С. 49–54.
9. Frege G. Uber Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift fur Philosophie und Philisophische Kritik.* Bd. 100. Leipzig: Harris Z.S. Structural linguistics. Chicago u. a.: Univ. of Chicago Press, 1984. 384 p.
10. Terry EllmoreR. Corpus of Contemporary American English. URL: https://www.englishcorpora. org/coca/NTC's MASS MEDIA Dictionary by R. Terry Ellmore / National Textbook Company. N.Y., 1992. 500 p.
11. The Encyclopedia Americana: international edition completed in thirty volumes URL: https://archive.org/details/encyclopedia amer04danb.
12. Webster's Third New International Dictionary of the English Language. URL: http://www.britannica.com/ebchecked/topic638670.

Kemska N. O. METHODOLOGY AND TECHNIQUES OF THE ENGLISH – LANGUAGE SOCIO – POLITICAL TERM RESEARCH

The article is devoted to the analysis of methodology and a number of methods in English science political terminology. These tools and methods of cognition used by science form the methodology of scientific research. The unifying core of the methodological apparatus is the close integration of the above-mentioned structuralism and functionalism, which accordingly, made it possible to use an interdisciplinary and at the same time

multi-paradigmatic methodology for analysing the science political terminology. The in-depth knowledge of the structural and functional parameters of the term's semantics made it possible to explore the potential of its hidden senses.

The studied semantic framework of the science political terminology and the hierarchy of semes made it possible to penetrate the depth of the meanings and their micro-components of nanosenses, which allowed us to interpret the term in a new contextual environment. Nanosense, which is formed by the connotation of the smallest energetically charged particles, can form a new co-signification – hyper sense as a multi-wiered system in which the word is represented by an aggregate of nanosenses, to which images, associations, and connotations are strung. Thus, nanosenses, as the smallest fragments of meaning, are quantitatively inexhaustible, so the analysis of the deep nuances of the semantic nature of a special term has further research prospects.

The methodological apparatus combines traditional and innovative approaches aimed at objectification and obtaining research results. Key methods of researching socio-political terminology include word formation, term formation in structural and semantic dimensions, component analysis, analysis of dictionary definitions, and the method of isolating and distinguishing stable semantic components of the pragmatic plane in language from consistently changing components of the syntagmatic plane in speech.

In a methodological way, we interpret the basic semantic categories of the scientific apparatus as a unit of the language system in paradigmatics, and senses of their variantsin syntagmatic realisations in the system of syntagmatics in speech. The application of the 'meaning-sense' methodology is a necessary methodological technique for distinguishing stable invariant components in the language system from variable extralinguistic concepts, which are denoted by an invariant meaning in each unit of its actualisation in speech.

Key words: *methodology, methodological science, method methodological apparatus, polyparadigmatic research methodology, meanings, senses, nanosenses.*

Дата надходження статті: 25.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

UDC 81’42:004
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/21

Kovalova K. O.
National University «Odesa Law Academy»

Lesnevska K. V.
National University «Odesa Law Academy»

Stashuk T. I.
National University «Odesa Law Academy»

DISCOURSE ANALYSIS OF TECHNICAL DOCUMENTATION IN ENGLISH

This article is devoted to a comprehensive discursive analysis of English-language technical documentation in the field of information technology as a hypothetical sociolect of institutional professional discourse. The purpose of the study is to theoretically substantiate and systematically describe the linguistic, communicative and cognitive parameters of technical documentation that ensure its functioning in a high-tech digital environment. The authors paid considerable attention to the review of scientific works on professional discourse, technical communication and genre organization of professional texts, which allowed scientists to identify the most significant theoretical approaches to the study of IT documentation texts.

The analysis outlines the idea that educational documentation is a set of genres that perform various functions – from regulating professional activity to organizing knowledge and facilitating user interaction with technological products. It was demonstrated that the discourse of technical documentation is characterized by high standardization, pragmatic orientation, impersonality, factuality and logical organization of content.

The authors of the article paid considerable attention to sociocultural factors that determine the formation of language norms in the professional environment of the IT industry, in particular the requirements for accuracy, unambiguousness and transparency of communication. The role of intertextuality was revealed, which ensures the coherence of documentation and its integration into a broader techno-social context.

The article concludes that technical documentation in the IT sector is a dynamic and complex discourse that is shaped by technological changes, but at the same time retains stable basic principles of organization. The results of the analysis deepen the understanding of the mechanisms of circulation of technical knowledge and outline the prospects for further research related to the growing role of digital formats, automated documentation and artificial intelligence in the transformation of professional communication.

Key words: *discourse analysis, technical documentation, instructions, genre analysis, intertextuality.*

Statement of the problem. In today's IT industry, technical documentation in English has become a key communication tool between developers, engineers, analysts, technical writers, and end users. Documents such as API specifications, software requirements specifications, architecture descriptions, user guides, troubleshooting guides, release notes, and DevOps documentation are not only sources of information, but also a structured intellectual product that regulates the interaction between humans and complex technological systems. Therefore, the study of the discourse of technical documentation is relevant for IT professionals, linguists, and technical communication experts.

Despite the significant number of works on technical writing and professional discourse analysis, the features of the discourse of English-language documentation for the local IT sector are often described fragmentarily. Most of the research focuses on the stylistic characteristics of the scientific and technical style. However, the specifics of the technological sphere, rapid changes, short development cycles, flexible methodologies, integration of global teams, standardization of algorithm descriptions and data structures, create new requirements for analysis. This, in turn, generates the need for a deeper study of the discourse of technical documentation, mechanisms of

© Kovalova K. O., Lesnevska K. V., Stashuk T. I. , 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

meaning creation, pragmatic strategies and linguistic models inherent in IT texts.

Analysis of recent research and publications. Technical discourse is based on principles described in works on technical communication and professional writing, such as the studies of M. Markel and S. Selber on the structural organization of technical documents and principles of readability [14]; the works of J. Redish [18], which focus on the role of a user-centered approach; and the studies of K. Shriver [19], which focus on the cognitive processing of instructions. Also important for linguistics are the approaches to the analysis of professional discourse presented in the works of V. Bhatia [3], and T. van Dijk [21], which emphasize the interrelationship of linguistic structures, institutional practices and social functions of the text.

In the field of information technology, specialized studies of technical documentation are developing in the works of P. Spilka, and the IEEE Professional Communication Society. These works point to the standardization of documentation (in particular, IEEE 1016 for software project descriptions), the requirement for terminological accuracy, the need for cognitively understandable instructions, and the role of representing complex technical processes through language.

Discourse analysis of IT documentation is reflected in modern research by S. Muhlenbacher [15], who considers documentation as an integral part of the user experience (UX) ecosystem, as well as in the works of R. Nordqvist [17], who describes technical discourse as a "regulated form of professional communication". Significant research in corpus linguistics is also included, such as the works of D. Bieber and R. Reppen [4], who investigate the grammatical features of technical texts, and A. Kilgarriff [12], who is devoted to corpus methods of terminological analysis.

Publications in the journals Technical Communication, Journal of Technical Writing and Communication, IEEE Transactions on Professional Communication, and Information Design Journal describe trends in API documentation, automated documentation tools, new formats such as docs-as-code, and the role of content strategies in technology companies. A separate body of research focuses on how agile processes are changing the structure of engineering documentation.

Thus, existing works constitute a significant foundation, but there is no comprehensive study of the discourse features of English technical documentation in the IT industry as a complex communicative system.

Task statement. The aim of the article is to conduct a comprehensive discursive analysis of English technical documentation in the field of information technology, to determine its linguistic, pragmatic, cognitive and genre characteristics, as well as to identify communicative strategies that ensure the effective transmission of technical information.

To achieve the goal, the following **tasks** are set:

1. To identify the linguistic features of English technical documentation in the field of IT.
2. To analyze the genre features of the main types of IT documents.
3. To identify pragmatic strategies that help make information understandable and accurate.
4. To investigate the role of terminology, standardization and linguistic economy in the formation of technical discourse.
5. To identify cognitive mechanisms for interpreting instructions, algorithms and procedures.
6. To analyze the influence of technological processes (agile, DevOps, CI/CD) on the structure of the discourse.
7. To summarize the features of the interaction between language, technologies and professional practice of developers.

Outline of the main material of the study. The discourse of technical documentation in the English-speaking IT sector is the intersection of four factors: linguistic, professional, cognitive and socio-communicative. These numerous factors determine its complex multi-level structure. First of all, it is aimed at ensuring accuracy, unambiguousness and efficiency of work with information systems, therefore it is characterized by a high degree of standardization, formalization and predictability.

From the point of view of discursive linguistics, technical documentation is an institutional type of discourse within which stable communicative models, genre templates and specialized language tools are formed and used to transfer technical knowledge and procedures [9].

Technical documentation in the field of information technology is a regulatory tool that not only records knowledge, but also manages the user's interaction with the product. Thus, English-language IT discourse tends to be operationally oriented: most texts are structured in such a way that the reader processes information sequentially, moving from a general principle to a specific implementation or from an abstract concept to its implementation in a system. This strategy correlates with the theory of cognitive information design, according to which technical

texts should minimize cognitive load and optimize the perception of complex data.

A key characteristic of technical documentation discourse is genre stratification. In the IT field, it encompasses genres such as system architecture descriptions, API specifications, software requirements, end-user documentation, analytical reports, internal company standards, security documentation, test protocols, installation instructions, release notes, and others. Each genre has its own compositional structure, typical speech acts, and level of formalization, as confirmed by Swales' research, which emphasizes that genres of professional discourse are determined by the communicative goals of the community [20]. In the case of technical documentation in the IT industry, the communicative goal is determined by the need to transfer knowledge that directly affects the functioning of digital systems, so genres here are particularly stable and standardized.

The main attention is paid to the textual organization of technical documentation. The main features of the organization of the text are the predominance of logically defined connections, hierarchical structuring and segmentation of information. Typical features are the clear designation of information parts, the use of unified headings, the use of numbering, glossaries and footnotes. The standardized nature of the presentation of information is the result of technical standards in the industry, which are followed by leading organizations: IEEE, ISO, ACM and others. Such a framework gives an idea of the text, which, according to Halliday and Martin, reduces the cognitive complexity of the perception of technical texts and facilitates the processing of specialized information [7].

From the linguistic side, IT technical documentation demonstrates a special balance of generalized scientific language and highly specialized terminology. A significant number of terms belong to the category of "nominative constructions", i.e. units that denote complex concepts in a short form. Such structures are often formed through composition, morphological derivation, or metaphorical representation of technological processes (*e.g., pipeline, cloud, architecture, gateway*). Research on changes in IT terminology indicates that the speed of emergence of new concepts in the industry is a major reason for the rapid lexical expansion, the emergence of interdisciplinary terms, and the establishment of new semantic relationships between already existing units.

The pragmatics of technical documentation is largely determined not only by the structure of the text, but also by the roles of the communicators. A technical writer, engineer, or development team is usually the author of the documentation, and they need to reconcile the accuracy of the formulations with the accessibility of the presentation. The concept of "audience design", that is, adapting the discourse to the needs of the target audience, is quite relevant here. In the IT industry, the audience can be heterogeneous: a group of highly qualified engineers and users without a technical education. This affects the choice of register, the density of terms, the level of detail, and the ways in which information is presented.

An important aspect is that technical documentation is intertextual. This is evident in the references to standards, product versions, external documents, libraries and conceptual models. Such interdependence of texts forms an entire communicative ecosystem in which documentation acquires the features of a networked discourse. According to Fairclough, modern institutional discourses are becoming increasingly hybrid and interconnected, which is very characteristic of IT discourse, where each document serves as an element of a knowledge system [5].

The cognitive aspect of technical discourse consists in the representation of specialized information using models, diagrams, lists, logical blocks, etc., which contribute to the reconstruction of the reader's knowledge. Within the framework of cognitive linguistics [13], technical text is considered as a tool of conceptualization: it not only creates a structured representation of the functioning of technology in the user's mind, but also limits interpretation to clear definitions and instructions.

Equally important is the sociocultural dimension of IT discourse. Technical documentation is not neutral, it reflects the professional values of the community: accuracy, transparency, efficiency, security and innovation, among others. Studies of professional communicative cultures show that the IT community is characterized by a high level of formalization, collective responsibility and a standardized approach to working with information [6]. This is expressed in the discourse through the absence of emotions, the minimization of subjective statements and the preference for impersonal constructions.

All the above-mentioned features confirm that English-language technical documentation on information technologies is a complex, highly standardized, multi-component discourse, which, in addition to the communicative function, also has cognitive, regulatory and social functions. Its analysis allows us to see the regularities of the organization of technical knowledge, the mechanisms of its structuring, the ways of forming professional identity and the condi-

tions for ensuring effective interaction between a person and digital systems.

Conclusions. The conducted discourse analysis of English-language technical documentation in the field of information technology allows us to establish a number of principles of regularities that occur in the nature, functioning and dynamics of this type of institutional discourse. Given the complex nature of the phenomenon under study, it can be argued that technical documentation is becoming not just a genre set of professional texts, but a holistic communicative system within which the formalization of technical knowledge, regulation of professional activity and reproduction of values of the IT community take place.

First of all, it was found that the discourse of technical documentation functions as a highly standardized type of institutional speech, which has clear rules, established language forms and rigidly structured genre models. This standardization is due to the needs of the IT industry, in which any inaccuracies in formulation can lead to disruption of the system, the occurrence of technical failures or security risks. Therefore, the discourse of technical documentation has a particularly pronounced pragmatic orientation towards the accuracy, unambiguousness and operationality of content, which uses its linguistic characteristics and text organization.

One of the key findings is that technical documentation in IT performs several levels of functions. In addition to simply providing knowledge about systems and processes, it also changes the way of thinking, organizes professional activities and even models the user's interaction with technologies. In this sense, discourse appears not only as a cognitive resource, but also as a learning tool and regulator of practical activity. The linguistic means of technical texts provide not only the naming of specialized concepts, but also the conceptualization of technological processes, which corresponds to the provisions of cognitive linguistics regarding the role of language in the structuring of knowledge.

Moreover, the analysis also showed that intertextuality plays an important role in the structure of technical documentation. The connection of texts with standards, specifications, product versions, external libraries or regulatory documents creates a networked knowledge system that goes far beyond a single text. Such interconnectedness indicates the systemic nature of technical communication, where each document performs a dual function – an autonomous source of information and an element of a broader techno-social context.

The results of the study provide grounds to argue that the discourse of technical documentation in English in the conditions of the modern IT industry is complex and dynamic. Its transformation occurs continuously and depends on the emergence of new technologies, tools, standards, formats for presenting information and changes in the practice of professional interaction.

Bibliography:

1. Alred G. J., Brusaw C. T., Oliu W. E. Handbook of Technical Writing. 10th ed. New York: Bedford / St. Martin's, 2012. 400 p.
2. Bazerman C. A Theory of Literate Action: Literate Action Volume 2. Fort Collins: WAC Clearinghouse, 2012. 408 p.
3. Bhatia V. K. Worlds of Written Discourse: A Genre-Based View. London: Continuum, 2004. 256 p.
4. Biber D., Reppen R. The grammar of spoken and written English (2nd ed.). Amsterdam: John Benjamins. 2015.
5. Fairclough N. Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language. 2nd ed. London: Longman, 2010. 356 p.
6. Gunnarsson B.-L. Professional Discourse. London: Continuum, 2011. 312 p.
7. Halliday M. A. K., Martin J. R. Writing Science: Literacy and Discursive Power. London: Falmer Press, 1993. 224 p.
8. Halliday M. A. K., Hasan R. Cohesion in English. London: Longman, 1976. 233 p.
9. Huckin T. Technical Writing and Professional Communication. New York: Routledge, 2001. 280 p.
10. Hyland K. Metadiscourse: Exploring Interaction in Writing. London: Continuum, 2005. 208 p.
11. Johnson-Sheehan R. Technical Communication Today. 6th ed. New York: Pearson, 2018. 432 p.
12. Kilgarriff A. Corpus tools for lexicography. *International Journal of Lexicography*, 27(1). 2014. P. 1–30.
13. Langacker R. W. Cognitive Grammar: A Basic Introduction. Oxford: Oxford University Press, 2008. 356 p.
14. Markel, M., Selber, S. A. Technical communication (12th ed.). Bedford/St. Martin's, 2018. 693 p.
15. Mühlenbacher S. User experience and documentation: the role of technical communication in UX ecosystems. *Journal of Technical Writing and Communication,* 43(3). 2013. P. 211–230.
16. Nickerson C. Business English and ESP in the Digital Age: Developments and Directions. *Journal of English for Academic Purposes*. 2020. Vol. 48. P. 100–120.

17. Nordqvist R. Technical communication as regulated discourse: Genre constraints and institutional norms. *Technical Communication Quarterly*, 28(4). 2019. P. 345–361.
18. Redish, J. Technical Communication and Usability: Intertwined Disciplines. Technical Communication, 50(3), 2003.
19. Schriver, K. A. What we know about expertise in professional communication. *Journal of Business and Technical Communication*, 27(4). 2013. 549–572.
20. Swales J. M. Research Genres: Explorations and Applications. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 288 p.
21. T. A. van Dijk. Discourse as social interaction. London: SAGE, 1997. Vol. 2. 352 p.
22. Trosborg A. Text Typology and Translation. Amsterdam: John Benjamins, 1997. 192 p.
23. Alefirenko M. F. Linhvokulturolohiia: teoriia i metody. Kharkiv: Vydavnytstvo KhNU, 2010. 320 C.
24. Borysenko N. V. Tekhnichna komunikatsiia anhliiskoiu movoiu: linhvistychni ta metodychni zasady. Kyiv: KNEU, 2020. 304 s.
25. Vintonov M. M. Osoblyvosti struktury ta stylistyky anhlomovnoi tekhnichnoi dokumentatsii. *Naukovi zapysky NaUKMA*. Filolohiia. 2021. № 39. S. 56–71.
26. Kravchenko N. O. Dyskursyvni kharakterystyky instruktsii z ekspluatatsii anhliiskoiu movoiu. *Linhvistychni doslidzhennia*. 2022. № 18. S. 112–130.
27. Selivanova O. O. Linhvistychna entsyklopediia. Poltava: Dovkillia-K, 2010. 512 s.

Ковальова К. О., Лесневська К. В., Сташук Т. І. ДИСКУРСНИЙ АНАЛІЗ ТЕХНІЧНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена комплексному дискурсивному аналізу англомовної технічної документації в галузі інформаційних технологій як гіпотетичного соціолекту інституційного професійного дискурсу. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та систематичний опис лінгвістичних, комунікативних та когнітивних параметрів технічної документації, що забезпечують її функціонування у високотехнологічному цифровому середовищі. Автори приділили значну увагу огляду наукових праць з професійного дискурсу, технічної комунікації та жанрової організації професійних текстів, що дозволило вченим виявити найбільш значущі теоретичні підходи до вивчення текстів ІТ-документації.

В аналізі окреслено ідею про те, що навчальна документація – це сукупність жанрів, які виконують різні функції – від регулювання професійної діяльності до організації знань та сприяння взаємодії користувача з технологічними продуктами. Було продемонстровано, що дискурс технічної документації характеризується високою стандартизацією, прагматичною спрямованістю, безособовістю, фактичністю та логічною організацією контенту.

Автори статті приділили значну увагу соціокультурним факторам, що визначають формування мовних норм у професійному середовищі ІТ-індустрії, зокрема вимогам до точності, однозначності та прозорості комунікації. Було виявлено роль інтертекстуальності, яка забезпечує зв'язність документації та її інтеграцію в ширший техносоціальний контекст.

У статті зроблено висновок, що технічна документація в ІТ-секторі – це динамічний та складний дискурс, який формується технологічними змінами, але водночас зберігає стабільні основні принципи організації. Результати аналізу поглиблюють розуміння механізмів циркуляції технічних знань та окреслюють перспективи подальших досліджень, пов'язаних зі зростаючою роллю цифрових форматів, автоматизованої документації та штучного інтелекту в трансформації професійної комунікації.

Ключові слова: *дискурс-аналіз, технічна документація, інструкції, жанровий аналіз, інтертекстуальність.*

Дата надходження статті: 15.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

UDC 811.111’37
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/22

Kovbasyuk L. A.
Staatliche Universität Cherson

DER KRIEG BEKENNT FARBE: PHRASEOLOGISMEN MIT FARBNAMEN IN DER DEUTSHEN POLITISCHEN SPRACHE

Дану наукову розвідку присвячено багатоаспектному аналізу фразеологічних одиниць із складовим компонентом «кольороназва» у політичній мові сучасних німецьких цифрових засобах масової комунікації, що висвітлюють тему «Війна в Україні» у період з лютого 2022 року по вересень 2025 року. Матеріалом дослідження є 750 різнопланових текстів і 17 фразеологізмів із компонентом «кольороназва», відібраних з онлайн-словників та цифрових версій німецьких газет і журналів. Основну увагу наукового пошуку зосереджено на виконанні двох найважливіших завдань: 1) створенні різноманітного дослідницького корпусу на основі фразеологічних одиниць із складовим компонентом «кольороназва» та 2) концептуально-семантичному, структурному і функціонально-прагматичному аналізі відібраних одиниць вивчення у німецькій політичній мові. Методологію дослідження визначено як сукупність багатоаспектних емпіричних та корпусно-лінгвістичних підходів. До методології наукового пошуку включено також прагматично-функціональний аналіз, спрямований на визначення певних прагматичних функцій досліджуваних фразеологізмів у сучасному політичному мовленні Німеччини. При кількісному дослідженні, зокрема, враховано співвідношення type-token (TTR) як показник вимірювання фразеологічного розмаїття аналізованих текстів. У статті окреслено поняття «фразеологізм», «політична мова» та «кольорова символіка». Шляхом аналізу структурно-семантичних та концептуальних характеристик матеріалу дослідження виявлено концептуальні рівні, що репрезентовано фразеологізмами з складовим компонентом «кольороназва». У роботі проведено класифікацію одиниць аналізу з урахуванням базової та синтаксичної класифікацій фразеологічних одиниць. Прагматичні функції вибраних фразеологічних одиниць досліджено в німецьких цифрових газетах і журналах.

Ключові слова: *кольороназва, фразеологізм, політична мова, прагматична функція, німецька мова.*

Einleitung. Der seit 2014 andauernde Krieg Russlands gegen die Ukraine hat nicht nur das politische Denken, sondern auch den Wortschatz im Ukrainischen und im Deutschen sehr stark geprägt. Die Alltagskommunikation, die politische Medienberichterstattung und die verschiedenen sozialen Medien in Deutschland etc. sind ohne die als Kriegswortschatz bezeichneten Lexeme und Wendungen kaum vorstellbar. Lexeme wie „Zeitenwende“, „Schattenflotte“ oder „Friedensdiplomatie“ erscheinen regelmäßig in Schlagzeilen und politischen Reden und spiegeln die gesellschaftliche Auseinandersetzung mit Krieg, Bedrohung und Verantwortung wider. Außerdem tragen diese Lexeme nicht nur politische, sondern auch emotionale Bedeutungen und strukturieren gesellschaftliche Debatten.

Unserer Meinung nach müssen im Bereich der aktuellen linguistischen Forschung besondere sprachliche Einheiten, die Phraseologismen, von großem Interesse sein. Sie stellen einen wichtigen Zugang zur Erforschung der Expressivität, Emotionalität und Bewertung des Kriegswortschatzes im Bereich der politischen Sprache in Zeiten geopolitischer Konflikte dar. Dies bestimmt letztendlich die Wichtigkeit des Themas.

Forschungsstand. Der aktuelle Forschungsstand der Phraseologismen (PH – weiter) zeichnet sich durch unterschiedliche methodische Zugänge und empirische Analysen aus. Ein Überblick über die jüngsten Studien im Bereich der Phraseologie zeigt, dass sich ausländische Germanisten mit Erweiterung der phraseologischen Forschungsfelder [15], Studien der Phraseologie aus der Sicht der Kognitiven Linguistik [19], korpuslinguistischen Untersuchungen in Phraseologie und Phraseodidaktik [11] etc. befassen. Moderne Studien der ukrainischen Sprachforscherinnen legen Schwerpunkte auf kontrastive Studien der phraseologischen Neologismen [14] und Phraseologismen als Teil der Kriegsmetaphorik [13], auf die Evaluation der deutschen Phraseologie [2] oder auf das phraseo-semantisches Feld „Krieg“ [1] usw.

Es fehlt an linguistischen Analysen zu PH und deren Rolle in der deutschen politischen Sprache seit 2022 sowohl in der deutschen als auch in der ukrainsi-

© Kovbasyuk L. A., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

chen Germanistik. Dies war letztlich ausschlaggebend für die Wahl des Themas des vorliegenden Beitrags.

Das Ziel dieses Beitrags besteht darin, PH mit dem Bestandteil „Farbname“ in der deutschen politischen Sprache vielschichtig zu erforschen und zu systematisieren. Zu den Aufgaben der Studie gehören: 1) die Auswahl der PH mit Farbnamen zur Bildung eines Forschungskorpus und 2) die konzeptuell-semantische, strukturelle und funktionale Analyse des ausgewählten phraseologischen Einheiten.

Gegenstand der Untersuchung sind PH mit dem Bestandteil „Farbname“, die im Zeitraum vom Februar 2022 bis September 2025 in den deutschen digitalen Medien zum Thema Krieg in der Ukraine verwendet wurden. Das Forschungsmaterial besteht aus 750 Textbelegen aus den Zeitschriften *Focus* und *Spiegel* sowie den Zeitungen *Die Welt* und *Die Zeit*. Hinzu kommen Belege des TV-Senders *Deutsche Welle*. Das Korpus der PH umfasst insgesamt 17 phraseologische Einheiten, die in den Textbelegen vorkommen.

Die **Methodologie** der Untersuchung basiert typischerweise auf einem mehrstufigen, empirisch-korpuslinguistischen Ansatz kombiniert mit pragmatisch-rhetorischer Analyse. Dabei werden zunächst politische Texte aus digitalen Medien systematisch gesammelt und als Korpus aufbereitet. Innerhalb dieses Textkorpus werden die PH mit Farbnamen als sprachliche Einheiten identifiziert und aus kognitive-linguistischer Sicht klassifiziert, wobei Kriterien wie Idiomatizität, Stabilität, Lexikalisierung und Kontextualität Anwendung finden. Der methodische Prozess umfasst außerdem eine funktionale Analyse, um die pragmatische Funktion dieser PH in der politischen Sprache festzustellen. Die quantitative Analyse berücksichtigt die Type-Token-Relation (TTR) als Maß sprachlicher Vielfalt. Für jeden identifizierten PH wird sowohl die Gesamtzahl seiner Vorkommen (Tokens) als auch die Anzahl der unterschiedlichen Realisierungen als feste sprachliche Einheit (Types) im Korpus der Pressetexte erfasst und ausgewertet. Mit der TTR wird die Usualisierung und Verankerung der PH in der deutschen politischen Sprache erforscht. Je niedriger TTR ist desto mehr usualisiert und fester verankert der PH ist.

Untersuchungsergebnisse. PH sind feste Wortgruppen, die aus mehreren Wörtern bestehen und als eine Einheit auftreten. Sie unterscheiden sich von anderen lexikalischen Einheiten durch wichtigste Eigenschaften: Polylexikalität, Festigkeit und Idiomatizität. Polylexikalität bedeutet, dass sie aus mindestens zwei lexikalischen Einheiten bestehen. Festigkeit beschreibt die oft graduelle Stabilität des PH. Idiomatizität verweist darauf, dass die Bedeutung des gesamten Ausdrucks nicht einfach aus den Bedeutungen der Einzelwörter abgeleitet werden kann. Ergänzend werden weitere Merkmale herangezogen, darunter Bildhaftigkeit, Lexikalisierung, Reproduzierbarkeit und Expressivität [4, S. 14; 9, S. 29].

PH erhöhen die Anschaulichkeit, Ausdruckskraft und Expressivität sprachlicher Äußerungen und fungieren häufig als rhetorisch-stilistische Mittel im politischen Diskurs. Ihr Gebrauch trägt wesentlich dazu bei, die informative und persuasive Wirkung politischer Sprache zu verstärken. Die politische Sprache wird in diesem Beitrag als Berichterstattung der digitalen Massenmedien [21] und „werbende Sprache mit appellativem Charakter“ [16, S. 76] zum Thema „Krieg in der Ukraine“ verstanden.

Die Analyse des Belegmaterials zeigt, dass Grundfarbnamen (gemäß der „Basic Color Terms“-Theorie von B. Berlin und P. Kay [2]) *Grau, Grün, Rot, Schwarz* und *Weiß* als Bestandteil der PH in der deutschen politischen Sprache vorkommen. Es ist zu betonen, dass den semantischen Transformationen, die zur Entstehung der PH geführt haben, die Farbsymbolik zugrunde liegt. *Grau* symbolisiert oft Ungewissheit, Neutralität, Tristesse, Alter, Hoffnungslosigkeit. *Grün* gilt als Symbol für „Freie Fahrt“ oder „Gehen“. Es steht für die Abwesenheit von Hindernissen im Alltag und drückt aus, dass etwas erlaubt oder möglich ist. *Rot* ist unter anderem eine Farbe, die Aufmerksamkeit verlangt und oft für Warnung und Signalwirkung genutzt wird. *Rot* steht für Leben, Leidenschaft, Liebe, Aggression und Zorn – Gefühle, die das Blut in Wallung bringen. *Schwarz* hat eine vielschichtige symbolische Bedeutung, die zwischen Eleganz, Macht und Dunkelheit oszilliert. Es ist die Farbe des stillen Geheimnisses, der Trauer und des Todes, steht aber auch für Würde, Ernsthaftigkeit und Beherrschung. *Weiß* steht für Frieden, Kapitulation, Hoffnung; schwarz symbolisiert Tod, Gefahr, Trauer etc. [12].

Die quantitative Analyse des PH ist in der Tabelle 1 dargestellt.

Tabelle 1

Quantitative Analyse der Phraseologismen

Phraseologismen	ANZAHL	
	absolut	relativ (%)
mit Farbnamen GRAU	2	12
mit Farbnamen GRÜN	3	18
mit Farbnamen ROT	6	34
mit Farbnamen SCHWARZ	4	24
mit Farbnamen WEIß	2	12

Wie aus der Tabelle 1 zu entnehmen ist, lässt

sich feststellen, dass PH mit dem Farbnamen *Rot* am häufigsten verwendet werden, da sie einen relativen Anteil von 34% ausmachen. PH mit dem Farbnamen *Schwarz* folgen mit 24%, während *Grün* mit 18% und *Grau* sowie *Weiß* jeweils mit 12% deutlich seltener vorkommen.

Aus kognitiv-semantischer Sicht referiert das ausgewählte Belegmaterial auf zwei konzeptuelle Ebenen des Weltbildes:

1) MENSCHENWELT: MENSCH: *graue Eminenz* – „Person, die ohne förmliche Zuständigkeit oder offizielle Funktion maßgeblichen Einfluss auf Entscheidungen hat" (DWDS; RA); EMOTIONEN/GEFÜHLE: *rotsehen* – „wütend werden (und die Beherrschung verlieren)" (DWDS); *schwarze Seele* – „ 1. das Böse, Düstere in einer Person; böse, dunkle, unheimliche Seite des menschlichen Wesens; Gesamtheit der negativen Charakterzüge; 2. Pessimistisches, melancholisches Gemüt" (DWDS); GEGENSTÄNDE: *weiße Fahne* – „völkerrechtlich anerkannte weißfarbene Flagge, die in einer Kriegssituation als Symbol der Aufgabe, Kapitulation, Forderung des Waffenstillstands oder der Bereitschaft zur Unterhandlung anerkannt wird bzw. als Schutzzeichen, das signalisiert, dass man unbewaffnet ist" (DWDS; RA); WIRTSCHAFT: *rote Zahlen schreiben* – „einen Verlust machen" (RA); EREIGNISSE: *ein schwarzer Schwan* – „ein Ereignis mit drei Attributen. Es ist erstens ein Ausreißer – es liegt außerhalb des Bereichs der regulären Erwartungen, da nichts in der Vergangenheit überzeugend auf seine Möglichkeit verweisen kann. Es hat zweitens enorme Auswirkungen. Drittens bringt die menschliche Natur uns trotz seines Status als Ausreißer dazu, im Nachhinein Erklärungen für sein Eintreten zu konstruieren, um es erklärbar und vorhersagbar zu machen. Die drei Attribute sind also Seltenheit, massive Auswirkungen und Vorhersagbarkeit im Rückblick" [22, p. 19–20].

2) UMWELT: ORT: *graue Zone*, die als ein Übergangs- oder Grenzbereich zwischen zwei klar definierten Zuständen, etwa zwischen Legalität und Illegalität oder Gut und Böse verstanden wird (DWDS, RA); ZEIT: *ein schwarzer Tag* – „Unglückstag; Tag eines großen Verlusts, einer schlimmen Offenbarung, Enttäuschung, Niederlage o. Ä.; ein Tag, an dem alles misslingt" (DWDS; RA).

Die Ergebnisse der strukturell-semantischen Analyse der PH aus der Sicht der Basisklassifikation und der syntaktischen Klassifikation [3, S. 36, 42], die auf der Zeichenfunktion der PH und ihren morphologisch-syntaktischen Kriterien in der Kommunikation beruht, zeigen, dass im Belegmaterial nur ein Typ der PH vorkommt, und zwar referentielle, nominative PH: 1) verbale: *grünes Licht geben* – „jemandem die Erlaubnis erteilen, ein Vorhaben auszuführen", *die weiße Fahne hinrissen* – „(vorzeitig) aufgeben; aus Angst vor einem starken Gegner (schon vor dem Spiel) die eigene Niederlage ankündigen, voraussagen" (DWDS); 2) substantivische: *rote Zone* – „ein militärisch hochgefährdetes oder zerstörtes Gebiet mit Betretungsverbot oder Evakuierung der Zivilbevölkerung, das wegen aktiver Kampfhandlungen, Explosivstoffen oder Zerstörungen nicht bewohnbar und gefährlich ist"; *Alarmstufe Rot* – „es droht eine Katastrophe, es besteht höchste Gefahr/ Katastrophengefahr" (ODE).

Die Ergebnisse der Analyse der exemplarischen PH in Bezug auf TTR zeigen den Grad ihrer Usualisierung und Verankerung in der deutschen politischen Sprache zum Thema „Krieg in der Ukraine" (s. Tab. 2).

Tabelle 2

TTR-Werte der Phraseologismen

Phraseologismus	Type	Token	TTR
graue Eminenz	1	17	0,06
grünes Licht geben	1	95	0,01
rot stehen	1	11	0,09
ein schwarzer Tag	1	35	0,03
die weiße Fahne hissen	1	7	0,14

Die TTR-Werte der PH in der Tabelle geben wichtige Hinweise auf ihre Usualisierung und Verankerung in der deutschen politischen Sprache. Eine niedrige TTR (von 0,01 bis 0,06) signalisiert, dass PH *grünes Licht geben, ein schwarzer Tag, graue Eminenz* sehr häufig verwendet werden, was auf eine starke Usualisierung hinweist. Dies bedeutet, dass diese Wendungen stabile, formelhafte Bestandteile der politischen Sprache sind und fest im Diskurs verankert sind. Sie werden routiniert genutzt, um politische Botschaften klar und wiedererkennbar zu kommunizieren. Eine höhere TTR (von 0,09 bis 0,14) hingegen würde darauf hindeuten, dass die PH *rot stehen, die weiße Fahne hinrissen* weniger häufig benutzt werden. Dies spricht für eine geringere Verankerung dieser PH im politischen Sprachgebrauch. Aufgrund der TTR-Werte ist anzunehmen, dass die ausgewählten PH in der politischen Sprache weitgehend usualisiert und fest verankert sind, was ihre Rolle als kommunikative Standardmuster in der deutschen politischen Sprache unterstreicht.

Es ist zu betonen, dass die ausgewählten PH mit dem Bestandteil „Farbname" in den digitalen deutschen Massenmedien verwendet werden, um bestimmte pragmatische Funktionen auszuüben. Die pragmatischen Funktionen der PH in der politischen

Sprache umfassen vor allem die Durchführung verschiedener Sprechhandlungen, die Unterstützung von Argumentationen sowie die emotionale Färbung und Verstärkung von Botschaften. PH fungieren somit als bewertende, kommentierende, emotionalisierende und persuasive Mittel, welche die Wirkung politischer Sprache verstärken und diese verständlicher machen. Zu erwähnen ist, dass PH mit Farbnamen in 75% in Überschriften der digitalen Pressetexte vorkommen.

Die Analyse des Materials hat in Bezug auf den pragmatischen Einsatz der untersuchten PH im Textkorpus ergeben, dass sie vor allem die folgenden drei Funktionen erfüllen:

Die Explikationsfunktion (20%): ***In der grauen Zone.*** *Während sich Donald Trump an Wladimir Putin annähert und den ukrainischen Präsidenten demütigt, sind die Menschen im Osten der Ukraine frustriert. Ein Besuch im Donbass* (Spiegel. 08.03.25). *Die graue Zone* erfüllt die Explikationsfunktion, indem sie eine unscharfe, schwer definierbare Situation beschreibt. *Die graue Zone* signalisiert einen Bereich, der zwischen klar definierten Zuständen liegt – weder eindeutig friedlich noch offen kriegerisch – und damit Raum für Unsicherheit und Ambivalenz schafft. Durch die Verwendung dieses PH wird der komplexe und prekäre Zustand im Donbass sprachlich fassbar gemacht und zugleich angedeutet, dass dort klare Grenzen und einfache Kategorisierungen fehlen. Die Explikationsfunktion zeigt sich hier also darin, dass die graue Zone eine schwer greifbare Realität verbildlicht und dem Publikum hilft, diese komplexe Lage zumindest ansatzweise zu verstehen, indem sie bewusst eine vage, aber bedeutungsvolle Beschreibung anbietet. So dient sie der Verständniserweiterung und kontextuellen Einordnung.

2) Die emotional-bewertende Funktion (35%): *Debakel für Putin!* ***„Ein schwarzer Tag*** *in der Geschichte der russischen Armee“* (Die Welt, 15.06.23). *Ein schwarzer Tag* dient dazu, ein Ereignis als besonders negativ, tragisch und historisch bedeutsam zu markieren. Sie drückt eine starke negative Wertung aus, indem sie das Ereignis metaphorisch mit der Farbe *Schwarz* verbindet, die negative Konnotationen wie Unglück, Katastrophe und Niedergang symbolisiert. Dieser PH appelliert emotional an das Publikum und zielt darauf ab, Betroffenheit und ein Bewusstsein für die Schwere der Situation zu erzeugen.

Deutsche Waffen in Russland: Ukraine erhält ***grünes Licht****. In Deutschland halten sowohl Regierung als auch CDU-Opposition den Einsatz von an die Ukraine gelieferten deutschen Waffen in Russland für zulässig* (DW, 13.08.25). *Grünes Licht* drückt bildhaft positive Bewertung und positive Emotionen aus, die mit der Lieferung der deutschen Waffen in die Ukraine verbunden sind. Der PH *grünes Licht* dient der Legitimierung einer politisch sensiblen Handlung (Lieferung von Waffen mit möglichem Einsatz auf russischem Gebiet) und bindet eine Emotion von Erleichterung, Optimismus und Tatkraft an eine eigentlich destruktive Handlung – den Waffeneinsatz. Damit verschiebt sich die emotionale Bewertung des Krieges von Leid und Zerstörung hin zu Handlungsnotwendigkeit und Entschlossenheit.

Auch Hawrylow ist sich sicher, dass ein Sieg der Ukraine bevorsteht. „Es ist nur eine Frage der Zeit“, so der Ex-General. „Natürlich wäre es uns früher lieber als später.“ Dabei helfen könnte ein sogenannter „Schwarzer Schwan“: Ein unvorhersehbares Ereignis mit großen Auswirkungen. „Ich denke, Russland könnte ein „Schwarzer Schwan" im eigenen Land drohen, etwa der Zusammenbruch des Putin-Regimes“, erklärt Hawrylow im Gespräch mit „Sky“ (Focus, 20.11.22). Im zitierten Textauszug erfüllt der PH *Schwarzer Schwan* vor allem eine emotional-bewertende Funktion. Der ukrainische Ex-General Hawrylow nutzt den PH, um ein unvorhersehbares, folgenschweres Ereignis zu beschreiben, das den Ausgang des Krieges maßgeblich beeinflussen könnte – konkret den möglichen Zusammenbruch des Putin-Regimes in Russland. Die ganze Aussage vermittelt nicht nur eine Hoffnung, sondern drückt zugleich eine Warnung und Besorgnis aus, da die Stabilität des autoritären Regimes als gefährdet wahrgenommen wird. Der Gebrauch des PH ordnet dem Ereignis eine herausragende und bedrohliche Rolle zu und öffnet den Diskurs für das Potenzial dramatischer Umwälzungen.

3) Die expressiv-persuasive Funktion (45%): *Putin hat* ***die rote Linie zur*** *Barbarei bereits* ***überschritten.*** *Am Rande des Nato-Gipfels warnt Generalsekretär Stoltenberg Russland vor dem Einsatz von Chemiewaffen in der Ukraine. Großbritanniens Premier glaubt, der Kreml könne mit Sanktionen in die Knie gezwungen werden* (Spiegel, 24.03.2022). *Die rote Linie überschreiten* fungiert pragmatisch als Kommunikationsstrategie, um eine bedrohliche Eskalation bildhaft zu kennzeichnen und eine Warnung auszusprechen. Sie veranschaulicht symbolisch einen Punkt, ab dem Handlungen als inakzeptabel und unumkehrbar bewertet werden, und stellt dadurch eine normativ gesetzte Grenze dar, die politisch und ethisch uneinnehmbar ist. Darüber hinaus schränkt der PH den Verhandlungsspielraum ein, da das Überschreiten der „roten Linie“ oft mit Konsequenzen/

Gegenmaßnahmen verbunden ist. Somit erzeugt der PH auch eine rhetorische Wirkung, indem er Druck auf den Adressaten ausübt und Aufmerksamkeit auf die Dringlichkeit der Situation lenkt.

Während ein Großteil der westlichen Welt darum bemüht ist, der Ukraine bei der Abwehr des russischen Angriffskriegs den Rücken zu stärken, hat das Oberhaupt der katholischen Kirche einen anderen Vorschlag: Die Ukraine sollte nach Worten von Papst Franziskus den Mut haben, ***eine weiße Fahne*** *zu* ***hissen*** *und ein Ende des Kriegs mit Russland auszuhandeln* (Spiegel, 09.03.24). Die pragmatische Funktion des PH *die weiße Fahne hissen* besteht vor allem darin, ein starkes Symbol für Kapitulation, Friedensbereitschaft und Verhandlungswillen anschaulich darzustellen. Im Kontext des Textbelegs, in dem Papst Franziskus die Ukraine auffordert, eine weiße Fahne zu hissen, wird der PH genutzt, um die Bereitschaft auszudrücken, den Krieg zu beenden und eine friedliche Lösung anzustreben. Pragmatisch ist der PH persuasiv und expressiv zugleich: Er appelliert an den Mut und die Vernunft der Ukraine, den Konflikt beizulegen, und drückt zugleich eine Bewertung der Situation aus, nämlich dass ein Ende des Krieges wünschenswert und notwendig ist. Die weiße Fahne ist historisch und völkerrechtlich als Zeichen der Kapitulation und des Schutzes während Verhandlungen anerkannt, was dem PH einen starken symbolischen Hintergrund verleiht.

Fazit und Ausblick. Der vorliegende Beitrag ist als Teil einer Reihe kognitiv-linguistischer Untersuchungen zu betrachten. In diesem Beitrag wurde der Versuch unternommen, die PH mit dem Bestandteil „Farbname" in deutschen digitalen Medien während des Krieges in der Ukraine von Februar 2022 bis September 2025 zu analysieren. Das Belegmaterial wurde aus kognitiv-semantischer und struktureller Sicht untersucht. In Bezug auf die Konzeptualisierung konnten zwei konzeptuelle Ebenen festgestellt werden: MENSCHENWELT und UMWELT. Es zeigte sich, dass die PH mit den Farbnamen „Rot" und „Schwarz" in der politischen Sprache am häufigsten verwendet werden. Die Analyse der pragmatischen Funktionen in deutschen digitalen Medien zeigte, dass die PH in der politischen Sprache eingesetzt wird, um Ereignisse, Handlungen etc. bildhaft darzustellen, sie zu bewerten und auf Machthabende zu appellieren bzw. sie zu beeinflussen. Zusammenfassend lässt sich festhalten, dass diese Studie mindestens bis zum Ende des Krieges in der Ukraine fortgesetzt werden muss. Außerdem wäre eine kontrastive Studie zu PH mit Farbnamen im Deutschen und Ukrainischen wünschenswert. Auch die Textfunktion der PH wäre von großem Interesse.

Literaturverzeichnis:

1. Антоненко В. І. Лексико-фразеологічне поле «Війна» в українській та німецькій мовах. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2025. 213. С. 188–193.

2. Гвоздяк О. М., Курах Н. П., Свида-Сусіденко Т. В. Еволюція німецької фразеології: від класичної літератури до сучасних медіа. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2025. Том 36 (75). № 2 Том 1. С. 86–92.

3. Berlin B., P. Kay. Basic Color Terms. Their Universality and Evolution. Berkeley: University of California Press, 1991. 196 p.

4. Burger H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. 5., neu bearbeitete Auflage. Berlin: Schmidt, 2015. 241 S.

5. Die Welt. URL: https://www.welt.de (Last accessed: 30.09.2025).

6. Die Zeit. URL: https://www.zeit.de (Last accessed: 30.09.2025).

7. DWDS: Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. 2025. URL: https://www.dwds.de/ (Last accessed: 18.10.2025).

8. DW: Deutsche Welle. URL: https://www.dw.com/de/ukraine-krieg/t-60978725 (Last accessed: 28.09.2025).

9. Fleischer, W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Niemeyer, Tubingen, 1997. 308 S.

10. Focus. URL: https://www.focus.de/ (Last accessed: 28.09.2025).

11. Hallsteinsdóttir E. & Chrissou M. Corpus linguistic approaches to phraseology – and what next? Phraseodidactics and the potential of newer approaches to language teaching. *Korpora Deutsch als Fremdsprache.* 2024. 4(1). P. 8–27.

12. Heller E. Wie die Farben wirken. Farbpsychologie, Farbsymbolik, Kreative Farbgestaltung. München: Drömer, 2000. 296 S.

13. Kovbasyuk L. Kriegsmetaphorik in der politischen Sprache: eine kontrastive Studie am Beispiel von ukrainischen und deutschen Pressetexten. *Studies about languages*. 2024. 44. P. 21–37.

14. Kovbasyuk L., Romanova, N. Phraseologische Neologismen in Zeiten der Corona-Pandemie im Deutschen und Ukrainischen (eine kontrastive Studie). *Aussiger Beiträge*. 2021. N 15. S. 165–180.

15. Lüger H.-H. Phraseologische Forschungsfelder. Impulse, Entwicklungen und Probleme aus germanistischer Sicht. *Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung*. 2019. 61. S. 51–82.

16. Niehr, Th. Politischer Sprachgebrauch. *Lublin Studies in Modern Languages and Literature*. 2021. 45 (1). P. 75–85.

17. ODE: OpenthesaurusDE. 2025. URL: https://www.openthesaurus.de (Last accessed: 18.10.2025).

18. RA: Redensarten-Index. 2025. URL: https://www.redensarten-index.de/suche.php> (Last accessed: 18.10.2025).

19. Sulikowska, A. Kognitive Aspekte der Phraseologie. Konstituierung der Bedeutung von PH aus der Perspektive der Kognitiven Linguistik. Berlin, Germany: Peter Lang Verlag, 2019. 578 S. (Last accessed: 15.10.2025).

20. Spiegel. URL: https://www.spiegel.de (Last accessed: 29.09.2025)

21. Stein, S. Phraseologismen. *Handbuch Sprache in Politik und Gesellschaft*. Roth K. S., Wengeler M., Ziem A. (Hrsg.): Berlin; Boston: de Gryuter, 2017. S. 116–138.

22. Taleb N.N. Der Schwarze Schwan: Die Macht höchst unwahrscheinlicher Ereignisse. München: Knaus Verlag, 2015. 620 S.

Kovbasyuk L. A. WAR SHOWS ITS COLOURS: PHRASEOLOGICAL UNITS WITH COLOUR TERMS IN GERMAN POLITICAL LANGUAGE

This research paper analyses phraseological units with the component „colour terms" in German political language in press articles from German digital media relating to the topic of the war in Ukraine between February 2022 and September 2025. The material basis consists of 750 text examples and 17 phraseological units with colour terms collected from online dictionaries and digital versions of German newspapers and magazines. The scientific investigation in this article focuses on fulfilling two main tasks: 1) creating a diverse research corpus based on phraseological units with the component „colour term" and 2) subsequent conceptual-semantic, structural and functional analysis of the selected material. The methodology of the study follows a multi-stage, empirical-corpus linguistic approach combined with a pragmatic-rhetorical analysis. The methodological process also includes a functional analysis aimed at determining the specific pragmatic functions of the phraseologisms examined in modern political language use in Germany. In the quantitative survey, the type-token ratio (TTR) is taken into account in particular as an indicator for measuring lexical diversity. The article defines the terms „phraseological unit", „political language" and „colour symbolism". An analysis of the structural-semantic and conceptual characteristics of the phraseologisms with the component „colour terms" reveals the conceptual levels to which the phraseological units refer and how they can be classified from the perspective of basic classification and syntactic classification of phraseological units. The pragmatic functions of the selected phraseologisms are examined in modern German digital papers and magazines.

Key words: *colour term, phraseological unit, political language, pragmatical function, German.*

Дата надходження статті: 19.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 811.111’373:32(045)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/23

Кучик Г. Б.
Львівський національний університет імені Івана Франка

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ МАНІПУЛЯЦІЇ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ЦИФРОВОЇ ДОБИ

У сучасну цифрову епоху політичний дискурс зазнає значних трансформацій, які є результатом впливу інформаційних технологій, соціальних мереж та нових медіа-платформ. Ці зміни суттєво вплинули на взаємодію політичних акторів із суспільством. Серед цих перемін особливого значення набувають лінгвістичні засоби маніпуляції, оскільки вони стають потужним інструментом формування громадської думки, впливу на емоції та переконання реципієнтів, а також досягнення стратегічних політичних цілей. Лінгвістичні засоби маніпуляції охоплюють широкий спектр методів, включаючи емоційно насичену лексику, пейоративи, сленг, евфемізми, гасла, неологізми, метафори, гіперболи, антитези та інші стилістичні прийоми, які використовуються для того, щоб зробити пропаганду більш переконливою, створити необхідну атмосферу або привернути увагу до ключових тем.

У статті особливу увагу приділено аналізу політичного дискурсу під час повномасштабного вторгнення, коли цифрові медіа, соціальні мережі та онлайн-платформи стали основними каналами комунікації та поширення інформації. Виявлено, що під час війни маніпулятивні лінгвістичні засоби використовувалися у промовах політичних лідерів, соціальних кампаніях, публічних зверненнях та передвиборчих матеріалах для формування в суспільстві емоційних та поведінкових реакцій, мобілізації громадян, підвищення підтримки державних рішень та дискредитації опонентів. Дослідження показує, що використання таких засобів у цифровому медіапросторі набуло нових форм: поширення мемів, інфографіки, відеоконтенту, що містить риторичні фігури та емоційно насичену лексику, стало зручним способом впливу на масову свідомість.

Окреслено міждисциплінарність дослідження лінгвістичних засобів маніпуляції в політичному дискурсі, оскільки його результати важливі не лише для лінгвістики, а й для політології, соціології, медіазнавства та психології. Розуміння специфіки маніпулятивного впливу є критично важливим для боротьби з дезінформацією, формування медіаграмотності та забезпечення інформаційної безпеки суспільства.

Ключові слова: *лінгвістичні засоби маніпуляції, політичний дискурс, цифрові медіа, громадська думка, цифрова доба, інформаційний вплив, риторичні стратегії.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства інформація перетворилася на визначальний фактор, що безпосередньо впливає на свідомість та поведінку реципієнтів, пронизуючи всі сфери їхнього життя: економіку, освіту, культуру та політику. Особливо помітним є вплив політичних повідомлень, які поширюються через національні та міжнародні медіа та здатні формувати громадську думку в глобальному масштабі.

Аргументація та ідеологія, закладені в політичному дискурсі, виступають невід’ємними компонентами комунікації та відображають суспільні процеси. Політика як система ідей та цілей не лише відображає соціальну дійсність, а й активно впливає на її розвиток, прискорюючи чи сповільнюючи суспільну еволюцію. У цьому контексті мова і політика є взаємопов’язаними явищами, які неможливо розглядати відокремлено. Саме тому дослідження дискурсу політичної реклами, що охоплює промови, агітаційні кампанії та соціальні повідомлення, набуває особливої актуальності. Попри значну увагу науковців, методологічна узгодженість у вивченні цього феномену досі відсутня, що зумовлює інтерес до нього представників різних лінгвістичних шкіл та дисциплін.

У політичній комунікації мова виконує не лише інформативну функцію, а й стає стратегічним інструментом впливу, що формує суспільні настрої та цінності. У цифрову епоху цей вплив посилюється завдяки соціальним мережам, онлайн-ЗМІ та мультимедійним платформам, які дозволяють миттєво поширювати меседжі та створювати ефект масового переконання. Маніпуляція постає особливою формою обману, спрямованою на переконання адресата в правильності певних ідей шляхом трансформації або при-

© Кучик Г. Б., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ховування істини. Вона водночас перебуває на межі між переконанням і обманом, що робить її неоднозначним, але дієвим інструментом політичного дискурсу. Саме тому лінгвістичні засоби маніпуляції стають ключовим елементом політичних практик: політики застосовують риторичні прийоми, апелюють до емоцій, цілеспрямовано формулюють проблематику та повторюють ключові меседжі, аби закріпити необхідні смислові установки у свідомості аудиторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нещодавні публікації на тему лінгвістичних засобів маніпуляції в політичному дискурсі формують багатовимірне поле досліджень, у якому поєднуються традиційні підходи дискурсивної риторики та новітні методологічні інновації, сформовані під впливом цифрової трансформації комунікацій. У праці О. Кузьменко, О. Кирилюк, Т. Бублік, Ю. Бойко та В. Рубан не лише описано класичні лінгвістичні інструменти впливу – від мовних маркерів влади та евфемізацій до стратегії повторення й тематичного обрамлення, – а й підкреслено значення контексту та жанру (усне мовлення, рекламні кліпи, пости в соціальних мережах) у визначенні їхньої ефективності [1]. Це дослідження поєднує якісну інтерпретацію дискурсу з висновками, релевантними для практики політичної комунікації.

Дослідження Н. Стирнік демонструє трансформацію традиційних риторичних прийомів під впливом сучасної медіаекосистеми [2]. Основну увагу зосереджено на використанні коротких, емоційно насичених повідомлень, мемоподібних форм та персоналізованої політичної агітації через інструменти цільової реклами. Авторка наголошує на синергетичному характері сучасних маніпуляцій, у яких лінгвістичні стратегії поєднуються з візуальними, технічними й алгоритмічними засобами поширення контенту, що істотно підсилює їхній вплив.

«Синергетичний» підхід до вивчення вербальної маніпуляції, запропонований Л. Щіхло та М. Коровай, відображає прагнення до міждисциплінарної: поєднання корпусної лінгвістики, прагматики та медіааналізу дає змогу виявляти не лише лексичні й синтаксичні маркери маніпуляції, а й закономірності поширення та реплікації повідомлень у цифровому просторі [3].

Дослідження Ю. Головацької, Я. Лейбіч [4], а також праці Л. Полякової, Ю. Южакової, Т. Залавіної та Н. Деріної поглиблюють розуміння проблеми, зосереджуючись на особливостях англомовного маніпулятивного дискурсу [5]. Науковці окреслюють характерні риси англомовних політичних текстів: семантичні патерни, стилістичні кліше, модальні та прагматичні маркери заниження й імплікативності, а також роль міжкультурних запозичень у формуванні переконливих наративів. Важливо, що автори розглядають не лише засоби, а й способи їхньої «локалізації» в англомовній публіці: деякі лінгвістичні прийоми набувають різного впливу залежно від історико-культурного контексту та очікувань аудиторії.

Зокрема, українські дослідниці О. Євланова [6], Ж. Горіна та В. Олійник [7] репрезентують маніпуляцію як невід'ємну складову політичного дискурсу та комунікативного поля соціальних мереж. Їхні праці акцентують увагу на ролі алгоритмів платформи, візуальної семіотики та інтерактивних форматів у підсиленні вербальних маніпулятивних стратегій. Науковці виділяють специфічні для цифрового середовища інструменти – лаконічні формули заклику до дії, структурні моделі хештегів, емоційно навантажені заголовки та механіку «розрахованої повторюваності» повідомлень – і доводять, що традиційні лінгвістичні категорії потребують розширення для адекватного опису сучасних практик впливу.

Водночас у науковому дискурсі наявні й очевидні прогалини. Найперше – це відсутність методологічної єдності: поняття «маніпуляція», «переконання» та «пропаганда» визначаються по-різному, що ускладнює порівняння результатів і формування узагальнених висновків. Також бракує довготривалих і порівняльних досліджень, здатних відстежувати еволюцію мовних стратегій у часі та між різними медіа. Недостатньо опрацьованою залишається рецептивна сторона – вивчення сприйняття та інтерпретації маніпулятивних засобів різними групами аудиторії, а також вплив соціальних і когнітивних чинників на їхню вразливість. Нарешті, з технічної точки зору, існує потреба в ширшому використанні методів мультимодальної та комп'ютерної лінгвістики для аналізу взаємозв'язків між текстом, зображенням та алгоритмічним поширенням.

Постановка завдання. Мета статті полягає у встановленні особливостей політичного дискурсу з висвітленням його лінгвістичної специфіки. Завдання дослідження передбачають: аналіз феномену лінгвістичної маніпуляції в сучасних наукових розробках; аналіз понять аргументативного дискурсу та політичної маніпуляції; опис основних типів аргументації; вивчення структури мовних засобів та аргументативних впливів; ана-

ліз політичного дискурсу на прикладах виступів політичних діячів.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток політичного дискурсу як феномену лінгвістичного впливу бере початок ще з часів Першої світової війни, коли політична агітація та військова пропаганда стали ключовими інструментами формування масової свідомості. Уже тоді стало очевидно, що ефективність комунікації значною мірою визначається мовними стратегіями та риторичними прийомами, здатними створювати необхідні образи й уявлення в суспільстві [8, с. 101].

Наступним етапом еволюції політичного дискурсу дослідники вважають 1970–1980-ті роки XX століття. У цей період маніпулятивні практики стають значно витонченішими: відкрита конфронтаційність, характерна для воєнних років, поступається місцем прихованому впливові на свідомість адресата. У умовах «холодної війни» мовні засоби маніпуляції перестають бути прямолінійними й дедалі більше орієнтуються на опосередковане переконання та створення стійких асоціативних зв'язків. Як зазначає М. Зайцева [8, с. 102], політичний дискурс цього часу формувався крізь призму «образу іншого», а комунікативні стратегії були спрямовані на конструювання «зовнішнього ворога» за допомогою мови.

Подальші зміни, пов'язані з крахом біполярності, активізацією інтеграційних процесів у Європі та формуванням багатополярного світу, спричинили новий етап розвитку політичної комунікації. Відсутність єдиного та чіткого образу ворога, поява численних політичних партій і загострення внутрішньополітичної конкуренції трансформували мовні прийоми: акцент змістився на формування «правильного» образу лідера, створення позитивних і негативних міфологем щодо опонентів, а також активне використання маніпулятивних тактик у боротьбі за електорат [8, с. 102].

У цифрову добу політичний дискурс набув якісно нових характеристик. Соціальні мережі, онлайн-медіа та мультимедійні платформи дозволили політикам безпосередньо звертатися до аудиторії, минаючи традиційні канали комунікації. Це, з одного боку, посилило можливості для маніпулятивного впливу, а з іншого – зробило його менш контрольованим [1, с. 210]. Сучасні політичні актори активно застосовують лінгвістичні засоби впливу – від простих повторів і емоційно насичених формул до складних риторичних стратегій, інтегрованих із візуальними та алгоритмічними інструментами цифрової комунікації.

У сучасних наукових дослідженнях простежується багатовекторний підхід до визначення сутності понять «маніпуляція» та «політична маніпуляція». Маніпуляцію розглядають як прихований, свідомий або підсвідомий мовно-психологічний вплив, що спонукає адресата до дій, узгоджених із намірами комунікатора [9, с. 239], або як сукупність стратегій поведінки, спрямованих на досягнення впливу за допомогою певних технологій і психологічних механізмів [10, с. 108]. Вона виступає формою психологічного тиску, який непомітно впроваджує у свідомість реципієнта чужі цілі, бажання та установки, що сприймаються ним як власні. Ключовим чинником ефективності такого впливу є його невидимість для об'єкта.

Політична маніпуляція, у свою чергу, полягає у введенні в масову свідомість прихованого змісту під виглядом об'єктивної інформації, що формує позицію, максимально наближену до очікуваної маніпулятором [11, с. 76]. Вона може розглядатися як специфічна форма управління громадською думкою та засіб контролю суспільних процесів, який ґрунтується на впливі на психічні структури особистості. Важливо, що такий вплив завжди реалізується латентно і може завдати шкоди адресатові. Одним із найпростіших, але водночас ефективних прикладів маніпуляції виступає реклама. Поряд із маніпулятивними технологіями в політичному дискурсі широко використовується пропаганда.

Маніпуляція, як правило, апелює до емоційної сфери адресата, викликаючи страх, провину, співчуття чи любов, з метою формування певних моделей поведінки. При цьому застосовуються техніки приховування важливої інформації, дезінформації або навмисного спотворення фактів. Однією з найнебезпечніших форм такого впливу вважається газлайтинг, що змушує індивіда сумніватися у власному сприйнятті реальності та може призводити до серйозних психологічних наслідків.

Водночас у науковій літературі визнаються як негативні, так і умовно позитивні аспекти маніпуляції. З одного боку, вона може слугувати інструментом стабілізації суспільних процесів, підтримки національної єдності або запобігання панічним настроям. З іншого – обмежує свободу вибору, викривлює інформаційний простір і може стати засобом політичного тиску та зловживання владою [12, с. 187].

Деякі автори тлумачать політичну маніпуляцію як альтернативу директивному управлінню, оскільки вона реалізується у формі ненасильницького впливу, здебільшого прихованого для суб'єкта [12, с. 188]. Основна її мета – досягнення конкретних політичних завдань, пов'язаних із боротьбою за владу, її утриманням або легітимізацією. Сьогодні маніпулятивні технології застосовуються не лише у виборчих кампаніях чи кризових ситуаціях, а й у щоденному управлінні суспільством. Для цього використовуються різноманітні прийоми: обмеження доступу до інформації, селективне подання даних, подача матеріалів у формах, які унеможливлюють критичне мислення, а також методи дискредитації, зокрема ярликування. Такі практики становлять пряму загрозу інформаційно-психологічній безпеці як особистості, так і суспільства, оскільки спричиняють викривлене сприйняття реальності, дезорієнтацію та підвищення соціальної напруженості.

Маніпуляція громадською думкою розглядається як один із провідних механізмів інформаційної війни. Її мета полягає у формуванні переконань, настроїв та моделей поведінки, вигідних маніпулятору [12, с. 188]. Для цього широко застосовуються апеляції до базових людських потреб і мотивів, що істотно ускладнює процеси розпізнавання та протидії таким технологіям.

У сучасному політичному дискурсі виокремлюють різні види маніпуляцій, класифікація яких ґрунтується на характері інформаційних трансформацій. Одним із ключових різновидів є фактологічне маніпулювання, що полягає у свідомому спотворенні даних і проявляється через використання неправдивої інформації, перебільшення окремих деталей або створення референційної невизначеності. Яскравим прикладом таких практик в українському політичному контексті є маніпулятивне подання результатів соціологічних опитувань. Зокрема, у 2020 році широкого розголосу набуло питання щодо ринку землі, коли у публічному дискурсі навмисно робили посилання на досвід Канади чи Ізраїлю без урахування об'єктивних відмінностей у правових та економічних умовах, що формувало у виборців викривлене уявлення про реальність [13, с. 91].

Іншим поширеним видом є фокусійне маніпулювання, яке проявляється у перенесенні акцентів та вибірковому підсвічуванні певних аспектів політичної ситуації за одночасного замовчування інших [13, с. 92]. Така стратегія дозволяє змінювати інтерпретацію подій у суспільній свідомості. У вітчизняному політичному дискурсі її можна простежити у висвітленні діяльності парламенту або уряду, коли медіа акцентують увагу переважно на конфліктних або емоційно забарвлених моментах, тоді як структурні проблеми або довгострокові наслідки ухвалених рішень залишаються поза фокусом. Подібний підхід формує у масової аудиторії викривлений образ політичних процесів, що відповідає інтересам маніпулятора.

Третій різновид – аргументативне маніпулювання, сутність якого полягає у порушенні логічних постулатів спілкування та використанні так званої «стратегії імунізації», коли певна позиція подається як беззаперечна і не потребує доказів [13, с. 92]. При цьому політик або медійний комунікатор ухиляється від обґрунтування власних тверджень, підміняючи їх загальними фразами чи апеляціями до авторитету. У політичній практиці України таке явище набуло поширення під час виборчих кампаній, коли кандидати декларували гасла на кшталт «це єдине правильне рішення» чи «альтернативи немає» без надання жодних фактичних підтверджень. Подібні меседжі мають на меті блокувати критику і створювати ілюзію очевидності певних політичних рішень.

У сучасних дослідженнях наголошується, що одним із ключових напрямів вивчення маніпулятивного впливу є його лінгвістична класифікація. Вона охоплює мовні прийоми, які формують певне ставлення до змісту повідомлення. До них належать різноманітні стилістичні, граматичні та фонетичні засоби, покликані викликати комічний ефект, посилити відчуття тривоги, акцентувати увагу на чутках або спрямувати фокус читача на основних елементах тексту. Серед лексико-стилістичних інструментів, що активно використовуються для маніпуляції, виокремлюються ті, що узагальнено представлено в таблиці 1.

У період повномасштабної військової агресії Росії проти України найбільш яскраво проявилися різноманітні лінгвістичні маніпулятивні прийоми, які використовувалися як у медіапросторі, так і в офіційних політичних комунікаціях. Емоційно-оцінна лексика стала одним із найпоширеніших інструментів, спрямованих на формування належного емоційного настрою у населення. Наприклад, у новинах, виступах уряду та медіа дуже часто використовувалися такі терміни, як «незламна армія», «героїчний народ», «зрадники» та «агресор», які чітко окреслювали позитивних та негативних персонажів, тим самим мобілізуючи суспільну свідомість.

Жаргонна та пейоративна лексика використовувалися як лінгвістичні засоби маніпуляції

Таблиця 1

Лінгвістичні засоби маніпулятивного впливу в українському політичному дискурсі

Засіб	Сутність і функції	Приклади з українського дискурсу
Емоційно-оцінна лексика (експресиви)	Формує емоційне забарвлення повідомлення, підсилює інтерпретацію через експресивність	«Злочинна влада» (майданівський дискурс 2013–2014), «незламний народ», «нація героїв», «орки» (про російських військових), «пекельні втрати» (риторика 2022 р.+)
Пейоративна та жаргонна лексика	Використовується для дискредитації опонентів, підсилення негативного сприйняття	«Зрадофіли», «бариги», «порохоботи» vs «зеленоботи», «рашисти», «кадировці-тіктокери»
Евфемізми	Пом'якшують або маскують зміст, створюючи сприятливе враження	«Тарифне вирівнювання» замість «підвищення тарифів»; «оптимізація шкіл» замість «закриття шкіл», «перегрупування» (замість «втеча/відступ» російських військ), «жест доброї волі» (замість «поразка» під Києвом), «неконтрольоване займання» (замість «вибух» у російських ЗМІ)
Слова-лозунги	Служать для мобілізації та ідеологічного впливу, легко запам'ятовуються	«Армія! Мова! Віра!» (кампанія П. Порошенка, 2019); «Україна – це ти!» (кампанія В. Зеленського, 2019), «Все буде Україна!», «Слава Україні – Героям слава!», «Херсон – це Україна!», «Крим буде українським!»
Неологізми	Відображають нові соціально-політичні реалії та проблематику	«Зеленський effect», «євробляхери», «руZZкий мір», «бавовна» (вибух у тилу ворога), «чорнобаївка» (символ постійних поразок ворога)
Багатозначні слова, синоніми, омоніми	Використовуються для створення асоціативності та багатошаровості смислів	Слово «світло» у гаслах під час блекаутів 2022 («Світло переможе темряву»)
Метафори та метонімії	Створюють образність, формують символічні уявлення	«Стіна Яценюка» (замість «інженерні укріплення»), «залізна леді України» (про Ю. Тимошенко), «Азовсталь – фортеця незламності», «зерно свободи» (про українське зерно як запоруку світової безпеки), «енергетичний тероризм» (ракетні удари по енергетиці)
Порівняння, гіперболи, антитези, ідіоми, прислів'я	Використовуються для емоційної активізації та контрастного подання ідей	«Битва світла і темряви» (риторика у 2022), «жити по-новому» (кампанія П. Порошенка, 2014)
Жарти, іронія, цитування, прецедентні тексти	Викликають емоції, створюють ефект наближення до «простого народу»	В. Зеленський: «Кінець епохи бідності, кінець епохи жадібності, кінець епохи П. Порошенка» (2019)

Джерело: сформовано автором на основі [14].

для дискредитації конкретних політичних сил або ворога, що дозволяло створити чіткий поділ «один з нас – один з них». Наприклад, терміни «рашисти», «орки» активно поширювалися в медіапросторі для позначення російських військових, що водночас консолідувало українське суспільство та формувало негативне ставлення до агресора.

Евфемізми допомагали пом'якшити сприйняття суворих воєнних реалій. Наприклад, в офіційних заявах органів державної влади замість слова «бомбардування» часто використовувалися «удари по військових об'єктах» або «спеціальні операції», що робило повідомлення менш травматичним та сприяло психологічній адаптації громадян.

Слогани та девізи активно застосовувалися для підтримки морального духу та формування єдиного наративу. Яскравими прикладами стали «Слава Україні! Слава Героям!», «Разом до перемоги!» та «Кожен день наближає нас до перемоги!». Вони спонукали громадян об'єднуватися, відчувати відповідальність за громаду та солідарність.

Неологізми та нові терміни, що з'явилися під час війни, допомагали описувати нові явища та виклики. Так, в українському медіапросторі поширилися слова «рашизм» та «фактчекінг» (термін, що позначає процес перевірки та спростування фейкових новин). Метафори та метоніми дозволяли створювати яскраві образи та символічне

сприйняття подій. Наприклад, «залізна завіса» як метафора протистояння пропаганді агресора, «щит і меч України» – символічне поєднання оборони та активного опору.

Адаптація лексичних одиниць англійської мови в українському медіапросторі стала одним із важливих інструментів інформаційного впливу та маніпуляції. Іноземні слова часто набувають у суспільному дискурсі емоційно-оцінного значення, відмінного від первісного. Наприклад, термін fake news закріпився в українських ЗМІ як маркер цілеспрямованої дезінформації, хоча спершу він вживався ширше – для позначення будь-якої неправдивої інформації. Подібна трансформація робить іншомовну одиницю інструментом дискредитації опонентів, адже у суспільній свідомості вона асоціюється з глобальним інформаційним простором і викликає сильніший ефект довіри [15; 16].

Часто іншомовні запозичення використовуються у форматі ярликів, що дозволяє маніпулятивно нав'язати певний образ. Так, словосполучення deep state («глибока держава») почало активно циркулювати в українських медіа після 2019 року у контексті боротьби політичних сил, хоча в оригінальному американському дискурсі воно має більш складні смислові відтінки. Подібна адаптація створює ефект «таємної змови» та підживлює теорії конспірації, маніпулюючи масовою свідомістю [17].

У період повномасштабного вторгнення значно активізувалася адаптація воєнно-політичних англіцизмів. Слова lend-lease, drone, sanctions, counteroffensive стали не лише перекладатися, а й уживатися в оригінальній формі або з мінімальною трансформацією («ленд-ліз», «дрони», «контрнаступ»). Їхня частотність у медіапросторі сформувала певні смислові рамки: lend-lease подавався як символ надії на перемогу, а drone – як уособлення сучасної технологічної війни. Таким чином, англійські лексичні одиниці, інтегровані в український дискурс, не лише відображають глобальні процеси, а й стають дієвим інструментом маніпуляції суспільними настроями [18].

Завдяки цим лінгвістичним засобам політичні актори та ЗМІ могли не лише інформувати населення про воєнні події, а й активно впливати на громадську думку, піднімати моральний дух, консолідувати суспільство та протистояти ворожій пропаганді. Водночас їхнє використання демонструє, що лінгвістичні маніпуляції є потужним інструментом контролю над суспільною свідомістю в умовах кризи.

Сучасні технології політичного впливу дедалі більше ґрунтуються на психологічних механізмах, що здатні формувати громадську думку щодо різних політичних явищ. У медіапросторі політична маніпуляція реалізується через токшоу, документальні та художні фільми, серіали, політичну рекламу та інші формати. Соціальні мережі, своєю чергою, виступають ефективним інструментом політичного впливу, де маніпуляція часто здійснюється через використання ботів, оренду приватних акаунтів та співпрацю з інфлюенсерами.

Через поширення інформації та коментарі, а також за допомогою емоційного підігріву віртуальної аудиторії, формується упереджене ставлення до політиків, «очищаються» образи антигероїв, і водночас створюється уявлення більшості щодо політичної реальності загалом.

На думку О. Свідерської, соціальні мережі суттєво підсилюють вплив традиційних медіа на сприйняття політичної дійсності, формуючи так звану «нову симулятивну реальність, в якій дозволено висловлювати те, що «неможливо виразити словами» та переступати межі дозволеного» [19, с. 185]. Для політичних діячів ресурси соціальних мереж стають засобом створення ілюзії зацікавленості життям виборців, держави чи навіть глобальних процесів. Політичні події, новини, суперечки та скандальні історії набувають широкого розголосу завдяки популяризації контенту через платформи Facebook, Twitter, Telegram, YouTube, Instagram та TikTok, де основними індикаторами істини стають кількість підписників, лайків, коментарів, переглядів та репостів.

Водночас не варто недооцінювати роль традиційного телебачення, яке, незважаючи на домінування соціальних мереж, продовжує застосовувати маніпулятивні технології у подачі інформації, що суттєво впливає на політичні орієнтації та цінності громадян [20, с. 21]. До цього додаються журнали, газети та інша періодика, значна частина якої перейшла на онлайн-формат. У результаті сучасна масова свідомість дедалі більше залежить від віртуального простору, який переплітається з реальною дійсністю настільки, що пересічній людині стає складно відокремити правдиву інформацію від симулякрів і відрізнити якісні повідомлення від маніпулятивних або фейкових.

Висновки. Маніпулятивний вплив становить складне, багатовимірне та соціально-психологічне явище, що має міждисциплінарний характер і поєднує різні механізми впливу на людину.

Його сутність полягає у цілеспрямованих діях, спрямованих на формування або зміну поглядів, переконань і поведінкових моделей інших осіб в інтересах маніпулятора. Важливою ознакою цього процесу є орієнтація на досягнення заздалегідь визначених цілей. Серед найбільш поширених інструментів маніпуляції виокремлюють мовні засоби, зокрема емоційно забарвлену лексику, жаргонізми, евфемізми, пейоративи, гасла, неологізми та інші стилістичні прийоми. Лінгвістичні стратегії вважаються провідними в структурі мовного маніпулятивного впливу, оскільки саме вони формують необхідний емоційний фон і впливають на спосіб інтерпретації інформації. Усвідомлення та аналіз мовних аспектів маніпуляції дозволяє не лише виявляти приховані мотиви мовця, але й протидіяти впровадженню маніпулятивних практик у суспільно-політичний, медійний та культурний простір. Лінгвістичне маніпулювання, яке простежується у різних типах дискурсів, здатне змінювати не лише ставлення до конкретних подій чи осіб, але й конструювати цілісну картину світу, обмежуючи критичне мислення аудиторії.

Список літератури:

1. Kuzmenko O., Kyryliuk O., Bublyk T., Boyko Y., Ruban V. Linguistic dimension of political advertising: analysis of linguistic means of manipulative influence. *World Journal of English Language.* 2023. Vol. 13, № 1. С. 205–211. URL: https://eprints.zu.edu.ua/36154/1/Стаття%20Кузьменко.pdf (дата звернення: 09.09.2025).
2. Styrnik N. Linguistic manipulations in politics: the U.S. presidential campaign 2024. *Journal «Ukrainian sense».* 2024. № 2. С. 102–113. DOI: https://doi.org/10.15421/462428.
3. Shchyhlo L., Korovai M. Linguistic means of speech manipulation in modern englishlanguage foreign policy media discourse: synergistic approach. *Philological Treatises*. 2024. Vol. 16, № 1. С. 186–192. DOI: https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2024.16(1)-18.
4. Holovatska Yu., Leibych Ya. Lingual features of English manipulative discourse. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Т. 7, Вип 35, С. 41–45. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-7-7.
5. Polyakova L., Yuzhakova Y., Zalavina T., Dyorina N. Linguistic manipulation means in English political discourse. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9, № 33. P. 27–36. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2020.33.09.3.
6. Євланова О. О. Місце феномена маніпуляції в політичному дискурсі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «Філологія».* 2021. Вип. 88. С. 93–97. DOI: https://doi.org/10.26565/2227-1864-2021-88-14.
7. Горіна Ж. Д., Олійник О. В. Мовні засоби маніпулятивного впливу в дискурсі соціальних мереж. *Молодий вчений*. 2020. Вип. 9.1 (85.1). С. 22–26. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-5.
8. Зайцева М. О. Засоби маніпулятивного впливу в сучасному політичному дискурсі (лінгвістичний аспект). *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди.* 2012. Вип. 34. С. 101–104. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13093/1/Zaitseva_101-104.pdf (дата звернення: 09.09.2025).
9. Самойлова І. В., Подвойська О. В. Лексичні особливості політичних промов. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки*. 2016. Кн. 1. С. 235–238. URL: https://surl.li/rfpdhr (дата звернення: 09.09.2025).
10. Пуленко І. А., Сазикіна Т. П. Експресивні особливості синтаксичного паралелізму в публічних виступах політиків (на матеріалі англійської, французької та української мов). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія».* 2020. Вип. 45. С. 106–110. DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2020.45-1.26.
11. Моркотун С. Відтворення експресивності образних засобів при перекладі текстів політичного дискурсу. *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2017. Вип. 3. С. 75–79. DOI: https://doi.org/10.28925/2311-259X.2017(3)544.
12. Шугаєв А. В., Мальченко М. С. Стратегія маніпуляції у політичному дискурсі: порівняльний аналіз риторики сучасних політичних лідерів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2025. № 71. С. 186–189. DOI: https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.71.42.
13. Труба Г. М., Гречка С. А. Теоретичне обґрунтування сутності поняття «мовленнєва маніпуляція» у політичному дискурсі. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Філологія».* 2020. Т. 25, № 2(22). С. 89–96. DOI: https://doi.org/10.18524/2307-8332.2020.2(22).235230.
14. Оверчук О. Б., Цвєткова М. А. Лінгвістичні засоби маніпулятивного впливу в сучасних медіатекстах. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. XII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 1 груд. 2023 р.).ьВінниця: ХНУВС, 2023. С. 148–150. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1262273f-82db-424d-9348-ae3f5f20a2cd/content (дата звернення: 09.09.2025).

15. Кучик Г. Б. Адаптація лексичних одиниць англійської мови в українському медіапросторі. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 6(36). С. 411–423. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6(36)-411-423.

16. Kuchyk H., Kuchyk O. Political communication in multilateral diplomacy: linguistic dimension. *Studies in Media and Communication*. 2022. Vol. 10, № 3. P. 132–137. DOI: https://doi.org/10.11114/smc.v10i3.5843.

17. Kuchyk H., Nazarchuk O., Siroshtan T., Yanyshyn O., Sternichuk V. The place and role of political advertising in the system of manipulative technologies: the linguistic dimension. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, № 64. P. 315–322. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.33.

18. Кучик Г. Б. Інформаційні маніпуляції в медіапросторі як елемент політичної комунікації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2022. Вип. 15. С. 3–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2022_15_3 (дата звернення: 09.09.2025).

19. Свідерська О. Теоретико-методологічний аналіз впливу соціальних медіа на формування політичної поведінки в сучасному суспільстві (на прикладах Facebook, Twitter, Instagram та Whatsapp). *Регіональні студії*. 2020. № 20. С. 184–190. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6170/2020.20.30.

20. Була С., Свідерська О. Соціальні мережі як інструмент політичної маніпуляції. *Політикус.* 2020. Вип. 4. С. 21–25. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-4.3.

Kuchyk H. B. LINGUISTIC MEANS OF MANIPULATION IN POLITICAL DISCOURSE OF THE DIGITAL AGE

In the modern digital era, political discourse is undergoing significant changes, mainly due to the influence of information technologies, social networks, and new media platforms. These changes have remarkably transformed the interaction of political actors with society. Among them, linguistic means of manipulation are substantial, as they have become a powerful tool for shaping public opinion, influencing the emotions and beliefs of recipients, and achieving strategic political objectives. Linguistic means of manipulation cover a wide range of methods, including emotionally charged vocabulary, pejorative language, slang, euphemisms, slogans, neologisms, metaphors, hyperboles, antitheses, and other stylistic devices used to make propaganda more convincing, create the necessary atmosphere, or draw attention to key topics.

The paper pays special attention to the analysis of political discourse in Ukraine during the full-scale invasion, when digital media, social networks, and online platforms became the main channels of communication and information dissemination. It was found that during the war, manipulative linguistic means were used in speeches of political leaders, social campaigns, public appeals, and election materials to evoke emotional and behavioral responses in society, mobilize citizens, increase support for government decisions, and discredit opponents. The study shows that the use of such tools in the digital media space has evolved into new forms: the spread of memes, infographics, and video content containing rhetorical figures and emotionally charged vocabulary has become a convenient way to influence mass consciousness.

The article emphasizes the interdisciplinary nature of the study of linguistic means of manipulation in political discourse, since its results are essential not only for linguistics but also for political science, sociology, media studies, and psychology. Understanding the specifics of manipulative influence is crucial for combating disinformation, promoting media literacy, and ensuring the information security.

Key words: *linguistic means of manipulation, political discourse, digital media, public opinion, digital age, information influence, rhetorical strategies.*

Дата надходження статті: 15.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

UDC 811.111
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/24

Naghiyeva G. I.
Azerbaijan University of Languages

A SEMANTIC AND STRUCTURAL ANALYSIS OF IDIOMATIC EXPRESSIONS IN ENGLISH

This article examines idioms, which, as components of phraseological units, possess unique and richly developed characteristics. Based on their origin, idioms are classified within phraseological units. It is established that idioms have emerged and continue to emerge in connection with lifestyles, cultural practices, religious beliefs, superstitions, worldviews, art, and professions of different peoples. Clearly, each idiom was initially used with a literal meaning, but over time, gradually acquired figurative and idiomatic qualities. It is revealed that idioms serve as powerful indicators of the cultural and cognitive frameworks used by native speakers to interpret the world. It is noted that conceptual metaphor theory (CMT), a modern approach in cognitive linguistics, challenges traditional theories of language. It is argued that cognitive linguistics represents a new conceptualization that views idioms not as arbitrary or irregular linguistic phenomena, but as cognitively grounded constructions arising from universal cognitive mechanisms common to all native speakers. It is recognized that idiomatic expressions pose challenges for artificial intelligence (AI) and natural language processing (NLP) systems. It is established that traditional computational models often misinterpret idioms because they are not composite, and their meanings cannot always be inferred from individual words. Cognitive linguistics sheds light on the mechanisms and structure of human language processing, which can be applied to the development of artificial intelligence systems. The article concludes by arguing that by studying the mechanisms underlying the creation and expression of human meaning through language, cognitive linguistics lays the foundation for the creation of AI models with characteristics closer to those of humans. Moreover, some theories from cognitive linguistics, including conceptual metaphor theory and frame semantics, have been successfully transferred to artificial intelligence-based computer systems to improve their natural language processing and generation capabilities.

Key words: *idiomatic phrases, semantic indivisibility, structural stability, Conceptual Metaphor Theory, AI models.*

Introduction. According to its definition, "idiom" is a particular kind of phraseological unit. Idiomatic phrases are unique expressions of existing languages that are integral in their usage and unified in meaning, usually not amenable to precise rendering into other languages and requiring substitutions of similar stylistic coloring when translated. Within idioms, the unity of meaning and the stability of semantic, lexical, and syntactic structure constitute fundamental criteria. Lexical stability is maintained through the fixedness of components, while syntactic stability is ensured by preserving the established order of constituent elements. Structural stability is likewise upheld by the unaltered composition of idioms; any modification disrupts their expressive value. The semantic cohesion of idioms is achieved through the attenuation of the literal meanings of their constituent parts. Consequently, individual words lose their nominative function and operate instead as components of a metaphorically unified expression. Idioms serve as one of the most powerful stylistic devices employed by authors to reinforce meaning. They enhance the expressiveness of particular themes within a text. Unlike simple lexical units, idioms function as more complex communicative structures. Semantically, they are marked by semantic integrity, and syntactically, they are distinguished by combinations of lexical elements that may otherwise appear incompatible. Idiomaticity is considered a fundamental characteristic of linguistic units. It exists at various levels, from words to set phrases, demonstrating that most units of the English vocabulary share this characteristic feature. A lexical idiom can take the form of a word or represent its lexical-semantic variant, possessing full or partial semantic integrity.

Analysis of recent research and publications. The late nineteenth century saw the emergence of two major approaches to idiom research, shaped by the Anglo-American and Continental European traditions. Scholars within the Anglo-American school–such as H. Sweet, Y. Bar-Hillel,

© Naghiyeva G. I., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

W. Chafe, N. Chomsky, F. Palmer, W. McMordie, and W. Weinreich–argued that idioms must be examined from multiple perspectives. From an interlingual standpoint, idiomatic expressions reflect nationally specific linguistic and cultural features. From an intralingual perspective, these scholars defined idioms as lexical combinations whose meaning cannot be deduced from the semantic values of their individual components.

In lexicographic practice, representatives of this school adopted a broad interpretation of idiomaticity, incorporating into dictionaries not only conventional idioms but also phrasal verbs, phraseological units, proverbs, metaphorical expressions, and even onomatopoeic forms. However, this inclusivity has often led to disputes regarding the classification and delimitation of idioms and phraseological units in lexicographic works. The Continental European approach, represented by Swiss, French, Russian, Soviet, and German linguists such as F. de Saussure, Ch. Bally, P. Guiraud, A. Bulakhovsky, F. Fortunatov, V. Fleischer, and G. Votyak, proposed a more systematic framework. In the early twentieth century, Ch. Bally distinguished phraseological units from free word combinations and introduced a tripartite classification comprising regular combinations, phraseological groups, and phraseological units. He also emphasized the inherent difficulty of drawing clear boundaries between free and fixed expressions within the lexicon.

Task statement. The main goal is to show the role and meaning of idiomatic expressions in the English language.

Outline of the main material of the study. Idiomaticity manifests in both interlingual and intralingual forms. Its precise nature can be established through comparative analysis, where the structural analogue–or standard of comparison–is identified either within the same language or across different languages. Consequently, idioms may take the form of idiomatic words or idiomatic phrases. The latter, characterized by semantic indivisibility and structural stability, function analogously to single lexical items and are therefore considered an integral part of a language's lexical and phraseological system. Conventional language theories analyzed idiomatic expressions as semantically opaque expressions whose meanings cannot be inferred from the semantic values of their constituent elements. Cognitive linguistics offers a novel perspective within the framework of Conceptual Metaphor Theory (CMT), illustrating idioms conceptually motivated and rooted in human cognition. According to this viewpoint, idioms are reflections of how humans understand abstract topics through lived experience rather than just being verbal objects. Both their tenacity and cultural diversity can be explained by this philosophical foundation.

Established by Langacker (1987), Lakoff and Johnson (1980), and Kövecses (2010), theory of cognitive linguistics views language not a separate formal system but rather an essential component driven by general cognitive processes like metonymy, metaphor, and classification and that meaning is created by usage. Idioms are motivated language units that correspond to conceptual frameworks, which are the mental models that humans use to perceive and comprehend the world. The conceptual metaphors and pictures structure thoughts and become the source of their meanings.

Cognitive linguistics views metaphors conceptual rather than verbal. Lakoff and Johnson (1980) estimate that metaphors make up around 70% of English utterances. Metaphor is more than just a means of communication. Metaphors are a mechanism via which people comprehend, think, and express one thing based on another. They are a universal cognitive model for humans being conceptual at core. In daily life, humans frequently employ tangible, structured, and familiar concepts to make sense of more complex, unstructured, and difficult-to-define ones. Both are referred to as source and target domains, respectively. According to contemporary cognitive linguistics, metaphors fall under the cognitive category rather than the pure language category. Although the formula of metaphors is superficial, conceptual metaphors are deeply ingrained. Thus, metaphor is not so much a language phenomenon as it is a type of internalized cognitive category, cognitive tool, or cognitive source. We come to the conclusion that our conceptual system is metaphorical. Moreover, the shared social and cultural values of different ethnic groups are linked to the metaphorical conceptual structure, which may help explain why the same metaphorical phrase can have different or even opposite meanings for people from different backgrounds.

In Conceptual Metaphor Theory, metaphor is not "a decorative device, peripheral to language and thought". The theory holds instead that conceptual metaphors are "central to thought, and therefore to language". From this theory, a number of basic tenets are derived: 1) Metaphors structure thinking; 2) Metaphors structure knowledge; 3) Metaphor is central to abstract language; 4) Metaphor is grounded in physical experience; 5) Metaphor is ideological [2, p. 54].

Metaphorical way of thinking enables us to describe the meaning of many idioms and idiomatic

expressions. Through the metaphorical way of thinking any person can perceive and understand the figurative meaning of the continuation precisely as a result of imagination. People frequently interpret one conceptual domain in terms of another, which leads to the development of conceptual metaphors like "Anger is heat"- "He was boiling with rage" /She gave me the cold shoulder." "Ideas are food" – "I can't digest that theory." / "That's a meaty topic." [2, p. 32].

Artificial Intelligence (AI) has become a key factor influencing many businesses in the age of rapid technological growth. AI has a significant and intricate impact, especially in the domains of translation and language. Cognitive linguists form the foundation for the generation of AI models with more human-like characteristics. Certain cognitive linguistics theories, including conceptual metaphor theory and frame semantics, have been successfully transferred to computer systems based on artificial intelligence in order to enhance their natural language processing and generation capabilities.

The study of language through the prism of human cognition is the focus of cognitive linguistics, which highlights the significance of mental operations, conceptual frameworks, and mechanisms for meaning formation in language interaction. Contrarily, artificial intelligence refers to the creation and use of a broad range of technologies and approaches with the goal of building systems that are capable of carrying out tasks that are typically thought to require human intelligence and intellectual capacity.

Cognitive linguistics offers essential insights into the mental processes involved in language comprehension, production, and assimilation within the framework of natural language processing. This information is necessary to build increasingly sophisticated algorithms that can accurately simulate human perception and production of language content. Cognitive linguistics makes a thorough theoretical basis for examining how individuals generate and understand ideas within the context of conceptual modeling. By using these methods, AI researchers can better model and manipulate semantic data in AI systems using generated conceptual models, which enhances and contextualizes language processing. Researchers can create artificial intelligence systems with improved cognitive functions that can perceive and comprehend language input by incorporating cognitive linguistics principles into AI systems.

AI is crucial to cognitive linguistics in data analysis and pattern identification because it can process and analyze vast amounts of linguistic data to identify subtle patterns, correlations, and structures– especially when machine learning techniques are applied. The role of technology is significant for cognitive linguists, who seek to discover linguistic and cognitive patterns in a variety of languages and situations.

Employing computer modeling and simulation methods, artificial intelligence serves as a powerful tool for experimentally evaluating and enhancing theories of cognitive linguistics. Through the utilization of artificial intelligence (AI) tools, cognitive linguists can evaluate and refute established theories, enhancing our understanding of the interplay between language and cognition.

The potential of artificial intelligence to simulate cognitive functions like language learning and comprehension has created new avenues for research into the ways in which people process and produce linguistic patterns. The goal of current research is to incorporate theories of cognitive linguistics into artificial intelligence systems. Examples of this include developing algorithms for frame-based semantic analysis and computational models for metaphor interpretation. Additionally, there is increasing interest in using AI technologies to study cognitive-linguistic processes, namely the evolution of language systems and the processing of linguistic representations by neural networks [5].

Idioms highlight the potential of cognitively inspired techniques and the drawbacks of strictly statistical Natural Language Processing (NLP) models. Traditional computational models frequently misinterpret idioms since they are non-compositional, meanings cannot always be inferred from individual words. As statistical or word-based models treat each lexical item independently, literal translations of phrases like *"hit the sack"* or *"a piece of cake"* result in semantic problems. Idiom recognition and machine translation represent yet another important use. Idiom-aware algorithms drawn from cognitive linguistics are able to recognize idioms by contextual non-compositionality (e.g., semantic mismatch between literal and figurative senses). Map idioms across languages via shared conceptual metaphors instead of direct lexical equivalents.

For example, in order to translate the phrases *"waste time," "spend time,"* and *"save time"* into other languages in a semantically accurate and culturally appropriate form, one should understand conceptual metaphor *"Time is money"*.

A theoretically driven framework for simulating idioms is offered by cognitive linguistics. Idioms are seen as examples of conceptual metaphor and metonymy, which can be computationally represented

as mappings between source and target domains, rather than as exceptions. By using this approach, AI models are able to depict idioms as semantic networks that use common conceptual structures to link literal and figurative meanings.

One way to conceptualize *"break the ice"* is as a metaphorical mapping between starting a social engagement (target) and physical fragmentation (source).

For example, the source domain in the idiomatic expression *"hit a wall"* is physical collision, while the meaning *"obstacle in progress"* makes target domain.

Another example of metaphorical mapping can be *"burning with anger"* which conceptualizes *"heat/ fire"* as a source domain and *"anger as emotion"* as a target domain. Instead of learning fixed idiomatic patterns, AI systems can generalize figurative meaning by rooting idioms in these conceptual networks.

Metonymy is a type of literary device in which a word is replaced with a contiguous and related one. Metonymy is often limited to names of people, animals, professions, and locations. According to Ungerer and Schimd (2001), metonymy is a type of rhetorical device in which the literal and metaphorical meanings are closely related to draw attention to the continuity between words, which is seen to be a crucial factor in differentiating metonymy from metaphor. Actually, this viewpoint is supported by all of the conventional wisdom: metonymy is the practice of using one thing's name instead of another. Additionally, the two items must be somewhat connected or adjacent to one another [4]. Cognitive linguistics considers metonymy to be conceptual in nature like metaphor. Playing a great role in enriching language some of metonymies have become stable (being spontaneous, unconscious, and widely recognized as a type of thinking model). It is referred to as conceptual metonymy and is regarded as a type of cognitive mechanism. "Metonymy, also known as an idealized cognitive model (ICM), is a cognitive process in which one conceptual entity, the vehicle, grants mental access to another conceptual entity, the target, within the same domain" [1, p. 334].

Metonymy functions inside a single conceptual domain, whereas metaphors organize abstract thought across domains. One prominent component of a conceptual frame is used to represent another. Metonymy in idioms frequently offers cognitive access to difficult ideas. Some instances are:

"The White House announced…" This structure represents its inhabitants (metonymy). *"All hands on deck"* – a cry or signal used on board ship, typically in an emergency, to indicate that all crew members are to go on deck. The act is represented by hands. Metonymy highlights important aspects of experience that can readily activate the entire conceptual frame, which adds to the economy and vividness of idioms.

The cultural foundation of idioms is another point of emphasis for cognitive linguistics. The verbal realizations of conceptual metaphors vary by culture, despite the fact that they may be universal. Although basic bodily sensations such as spatial orientation, bodily movements, and emotions are common to all cultures, Kövecses (2005) notes that how these sensations are perceived and conveyed through language varies depending on historical and cultural norms. Thus, idioms serve as cultural mirrors, reflecting how a society perceives morality, relationships, emotions, and other aspects of life. History and culture of language community are frequently reflected in idiomatic expressions. Understanding of imagery, figurativeness, and metaphorical processes of idioms can help one better understand cultural quirks.

For example, the phrase the meaning of the phrase**"** *show your true colors"* is that one should show his real attitudes and qualities. A person who shows his true colors reveals his real thoughts, especially when they are negative. With nautical origin this phrase first appeared in 1700s.In Medieval times pirates would sail under false flags to trick other ships. Believing that the pirates were friendly, the other ships approached them and were captured. The pirates would only display their "true flag" following the attack.

Another example *"let the cat out of the bag"* means to uncover, to reveal a secret. The phrase seems to have started in medieval England, when peasants who farmed the land had to pay the lord of the manor a significant portion of their earnings. Some made an effort to avoid declaring all of their animals, and they often removed them to sell them illegally at a butcher shop or market. This was a common method of selling young pigs, who were transported to the market in sacks. Since both the buyer and the seller were breaking the law, the sales were frequently completed quickly, and occasionally it was possible to sell a cat rather than a much more expensive pig since the buyer did not check the bag before the sale. However, when the cat jumped out of the bag, their secret was uncovered.

Ultimately, idioms act as a mirror of cultural-historical heritage. The information hidden in them

becomes actualized by conceptualizing it at the discursive level. Based on the examples we analyzed above, we can conclude that sometimes the social-cognitive and functional use of these expressions is relevant and of great importance for the modern era. When studying this phenomenon, ethnolinguistic, cultural, social, cognitive and other analyses would be fully applicable. Also, understanding and explaining conceptualization through metaphorization is of utmost importance.

Conclusion. Idioms are expressions of underlying mental structures and metaphorical frames rather than random verbal constructions, according to the principles of cognitive linguistics. Even while artificial intelligence has advanced significantly in the field of natural language processing, its comprehension of figurative and context-dependent terms is still restricted. This restriction results from artificial intelligence's reliance on statistical correlations and literal meaning rather than genuine mental comprehension. Unlike human speakers, who interpret idioms through cultural knowledge, empirical reasoning, and metaphorical reasoning, artificial intelligence systems lack the embodied and contextual basis necessary for such interpretation. Consequently, the integration of cognitive linguistic models, such as Conceptual Metaphor Theory and Conceptual Blending Theory, into artificial intelligence architectures is a promising approach to improving the understanding of non-literal language. Consequently, idioms serve as an important criterion for distinguishing between superficial linguistic processing and true interpretive competence in artificial intelligence, especially as these systems are increasingly integrated into translation and communication technologies, where pragmatic sensitivity and cultural nuance are essential.

Bibliography:

1. Kövecses Z., Szabó P. Idioms: A view from cognitive semantics. *Applied Linguistics*, Vol.17. 1997. P. 326–355.
2. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. University of Chicago Press, 1980, 191 p.
3. Lakoff G., Turner M. More Than Cool Reason. University of Chicago Press, 1989, pp. 320–338.
4. Wang Y., Berwick R. C. Towards a Formal Framework of Cognitive Linguistics. Visiting Professor, MIT; International Institute of Cognitive Informatics and Cognitive Computing (ICIC), University of Calgary, and Department of Brain and Cognitive Science, MIT. 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/255731727_Towards_a_Formal_Framework_of_Cognitive_Linguistics (Access date: 10.10.2025)
5. Zhang J., Yuan L. Analysis of English Idioms from a Cognitive Perspective. School of Foreign Languages, Jilin Agricultural University, Changchun, and School of English, College of Humanities & Sciences of Northeast Normal University, China. 2016. URL: https://www.researchgate.net/publication/312600529_Analysis_of_English_Idioms_from_Cognitive_Perspective (Access date: 12.10.2025)

Нагієва Г. І. СЕМАНТИЧНИЙ ТА СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ІДІОМАТИЧНИХ ВИРАЗІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У цій статті розглядаються ідіоми, які, будучи компонентами фразеологічних одиниць, мають унікальні і багато розвинені характеристики. На основі свого походження ідіоми класифікуються усередині фразеологічних одиниць. Встановлено, що ідіоми виникли та продовжують виникати у зв'язку з способом життя, культурною практикою, релігійними віруваннями, забобонами, світоглядом, мистецтвом та професіями різних народів. Очевидно, що кожна ідіома спочатку використовувалася в буквальному значенні, але згодом поступово набувала переносних та ідіоматичних якостей. Виявлено, що ідіоми є потужними індикаторами культурних та когнітивних рамок, що використовуються носіями мови для інтерпретації світу. Наголошено, що теорія концептуальної метафори (КТМ), сучасний напрямок когнітивної лінгвістики, кидає виклик традиційним теоріям мови. Вказано, що когнітивна лінгвістика є новою концептуалізацією, що розглядає ідіоми не як довільні або нерегулярні мовні явища, а як когнітивно обґрунтовані конструкції, що виникають з універсальних когнітивних механізмів, загальних для всіх носіїв мови. Визнано, що ідіоматичні висловлювання створюють труднощі для систем штучного інтелекту (ІІ) та обробки природної мови (НЛП). Визначено, що традиційні обчислювальні моделі часто неправильно інтерпретують ідіоми, оскільки вони не є складовими, і їх значення не завжди можуть бути виведені з окремих слів. Когнітивна лінгвістика проливає світло на механізми та структуру обробки людської мови, що може бути застосоване до розробки систем штучного інтелекту. На закінчення статті стверджується думка, що, вивчаючи механізми, що лежать в основі створення та вираження сенсу людиною за допомогою мови, когнітивна лінгвістика закладає основу для створення моделей ІІ з характеристиками, ближчими до людських. Більше того, деякі теорії когнітивної лінгвістики, включаючи теорію концептуальних метафор та семантику

фреймів, були успішно перенесені до комп'ютерних систем на основі штучного інтелекту для покращення їх можливостей обробки та генерації природної мови.

Ключові слова: *ідіоматичні фрази, семантична неподільність, структурна стабільність, теорія концептуальних метафор, моделі штучного інтелекту.*

Дата надходження статті: 12.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 81’243:378.147(430)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/25

Павлик О. Б.
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Сивик О. А.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Рембач О. О.
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

АКТУАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВСТВА У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Статтю присвячено мовознавчому аналізу лінгвокраїнознавчого підходу та його впливу на формування міжкультурної компетенції учнів у процесі вивчення іноземних мов. Визначено, що лінгвокраїнознавство – це комплексна категорія, що поєднує мовну систему з культурно-історичним контекстом країни, мова якої вивчається, та забезпечує глибоке розуміння семантичних і культурних особливостей мовних одиниць. Проведено порівняльний аналіз термінології у різних наукових традиціях: французькій, німецькій та англомовній, що підкреслює спільну концепцію мови як феномена, тісно пов’язаного з історією, культурою та світоглядом носіїв мови.

Особливу увагу приділено категоріям лінгвокраїнознавства, таким як кумулятивна функція мови, мовний узус, фразеологізми, прислів’я та безеквівалентна лексика, а також проявам лінгвокраїнознавчої інтерференції, коли учні старших класів переносять значення слів рідної мови на іноземну, що призводить до помилок у мовленні. Досліджено, що інтерференція проявляється у семантичних, морфологічних та синтаксичних аспектах, а також у калькуванні культурних особливостей рідної мови під час спроби відтворити мовні конструкції іншої культури.

Показано, що мовознавчий аналіз – це інтеграція культурно-семантичного компонента у вивчення іноземної мови сприяє формуванню соціокультурної та комунікативної компетенції, розвитку критичного мислення та здатності адекватно співвідносити мовні одиниці з культурними асоціаціями. Використано автентичні матеріали, рольові ігри і проектні діяльності, які дозволяють учням не лише засвоювати лексичний матеріал, а й глибше розуміти культурний контекст мовної спільноти, виявляючи та усуваючи помилки, зумовлені недостатнім знанням країнознавчих особливостей. Доведено, що лінгвокраїнознавчий підхід виступає ефективним інструментом мовознавчого аналізу, забезпечуючи цілісне формування комунікативної компетенції та здатність учнів взаємодіяти у міжкультурному середовищі.

Ключові слова: *лінгвокраїнознавство, мовознавчий аналіз, інтеграція культури у вивчення мови, міжкультурна компетенція, національно-культурний компонент, комунікативна компетенція.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвокраїнознавства особливого значення набуває дослідження мовних одиниць як носіїв культурного коду іншомовного середовища. Значущим є аналіз лексичних, фразеологічних, граматичних та прагматичних явищ у контексті їх функціонування в німецькій мові, що дозволяє виявляти соціокультурні закономірності та ментальні моделі носіїв мови. Лінгвокраїнознавчий підхід у цьому сенсі постає як комплексна система взаємопов’язаних рівнів мовного та культурного аналізу, інтегруючи мовні знання з культурологічними, історичними та соціальними аспектами.

Наявна проблема полягає у відсутності системного мовознавчого аналізу культурно-лінгвістичних маркерів у корпусах навчальної та наукової літератури. Багаторазове фрагментарне представлення лексичних одиниць або фактів культурного змісту не дозволяє здійснювати глибоку семантичну та прагматичну інтерпретацію. Зокрема, недостатньо досліджено такі аспекти, як специфічні семантичні поля, безеквівалентна лексика, стійкі мовні сполучення та граматичні конструкції з культурним забарвленням.

Необхідним є уточнення концептуальної структури лінгвокраїнознавчого матеріалу, визначення

© Павлик О. Б., Сивик О. А., Рембач О. О., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

класифікаційних ознак культурно-лінгвістичних одиниць, а також аналіз механізмів їх функціонування в реальних комунікативних контекстах. Такий підхід дозволяє виявити закономірності формування міжкультурних значень у мовленні та простежити, як мовні засоби відображають традиції, соціальні норми та ментальні моделі носіїв німецької мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика лінгвокраїнознавчого підходу має значну історію у вітчизняній і зарубіжній лінгвістичній науці. Дослідження Ю. Веклича та Д. Миронця акцентують на важливості культурного компоненту як невід'ємної частини мовної системи, підкреслюючи, що засвоєння лексики без розуміння національно-культурних реалій призводить до формального володіння мовою без глибинного міжкультурного сприйняття [1, с. 118]. У роботах О. Вознюка доведено, що лінгвокраїнознавство є системоутворювальною категорією, оскільки забезпечує взаємозв'язок між мовними одиницями та соціокультурними контекстами їх використання [2, с. 58].

В. Голованова зазначає, що аналіз історичних, географічних і соціокультурних аспектів сприяє глибшому розумінню семантики мовних одиниць і відображає закономірності функціонування мовного матеріалу у реальних комунікативних ситуаціях [4, с. 12]. О. Дмитренко вказує на те, що дисципліни лінгвокраїнознавчого спрямування формують соціокультурну компетентність, що відображається в умінні розпізнавати культурні маркери в текстах і мовленні носіїв мови, а також у здатності до адекватної інтерпретації цих маркерів у процесі комунікації [5, с. 22].

Значний внесок у дослідження культурно-лінгвістичних явищ зробила Л. Кравчук, яка вивчала роль проєктної діяльності у формуванні здатності учнів аналізувати мовні одиниці в культурному контексті. Виконання дослідницьких завдань дозволяє розглядати лексичні й фразеологічні одиниці не лише як мовні факти, а як носії культурних смислів, що відображають соціальні та ментальні моделі носіїв мови [8, с. 96]. У працях A. Nedashkivska, H. Kusse та B. Kress підкреслюється, що мова є фактором культурної ідентичності; розуміння мови включає засвоєння її глибинних семантичних і прагматичних структур, що є ключовим аспектом лінгвокраїнознавчого підходу [10, с. 299].

Незважаючи на наявність теоретичних розробок, бракує комплексних мовознавчих досліджень, які б систематизували культурно-лінгвістичні маркери та стратегії їх інтеграції у навчальні тексти, зокрема у шкільному курсі німецької мови. Особливо актуальною є класифікація лексики за культурними доменами, аналіз семантичних полів і фразеологічних одиниць, а також визначення принципів поєднання автентичних і цифрових ресурсів для відображення багатоканальної комунікації в реальних умовах.

Постановка завдання. Метою статті є проведення мовознавчого аналізу лексичних, фразеологічних і граматичних одиниць німецької мови, що функціонують у контексті культурних реалій, а також визначення закономірностей формування міжкультурного значення у мовленні та шляхів інтеграції таких знань у навчальний процес.

Виклад основного матеріалу. У сучасних лінгвістичних дослідженнях значну увагу привертає вивчення мови як явища, тісно пов'язаного з культурним, історичним і соціальним контекстом народу-носія. Зокрема, лінгвокраїнознавство виступає окремою галуззю лінгвістики, що спрямована на систематичне виявлення та аналіз взаємозв'язків між мовними засобами та культурними реаліями певної країни.

У різних наукових традиціях цей напрям має власні термінологічні маркери: у французькій методичній школі використовується поняття «мова і цивілізація» (langue et civilisation), у німецькій – «культурознавство» (Kulturkunde), а в англомовній літературі – «лінгвокультурні дослідження» (linguacultural studies). Незважаючи на відмінності в термінах, спільним залишається розуміння мови як культурного феномена, який відображає історичний досвід, традиції та світогляд носіїв.

Як підкреслює Ю. Веклич, лінгвокраїнознавство є «відносно молодою і ще недостатньо розробленою галуззю лінгвістики, основне завдання якої полягає у виявленні зв'язків між мовою і культурою народу, що є носієм цієї мови. Воно співвідноситься із загальним краєзнавством як систематизованою сукупністю знань про країну» [1, с. 118–119]. У наукових дослідженнях лінгвокраїнознавство розглядається у двох взаємопов'язаних вимірах. По-перше, як аналітична категорія лінгвістики, що дозволяє описати взаємозв'язок мовних форм із соціокультурними реаліями. По-друге, як складова комунікативної компетенції, яка включає здатність співвідносити мовні одиниці з культурними асоціаціями, забезпечуючи адекватну міжкультурну взаємодію [10, с. 299].

Концептуально лінгвокраїнознавча компетенція охоплює знання про національні традиції,

соціальні та культурні практики, історичні реалії та специфіку комунікативної поведінки носіїв мови. Вона передбачає усвідомлення мовленнєвих і немовленнєвих засобів (жести, міміка, інтонації, невербальні сигнали), притаманних типовим комунікативним ситуаціям у мовному середовищі. Як зазначають Ю. Веклич та А. Заіченко, країнознавча компетенція формує широку систему знань про культуру, історію, географію, економіку та соціальні структури країни, тоді як лінгвокраїнознавча компетенція забезпечує інтеграцію цих знань у мовну практику [1; 6; 7]. Таким чином, лінгвокраїнознавчий аналіз є ключовим для дослідження мовних одиниць у культурному контексті та для побудови адекватних моделей міжкультурної комунікації.

У лінгвокраїнознавстві виділяють низку принципів, що визначають його наукову та пізнавальну ефективність. Перший принцип – суспільної природи мови, який підкреслює нерозривний зв'язок мови й культури та реалізується через її комунікативну функцію. Засвоєння мовного матеріалу неможливе без одночасного ознайомлення з культурно специфічними реаліями, що забезпечує формування автентичного мовного досвіду. Другий принцип передбачає засвоєння норм поведінки, цінностей і традицій іншої культури, що супроводжується формуванням критичного та водночас позитивного ставлення до неї. Третій принцип – виховання толерантності та поваги до народу-носія мови, що виступає ключовим чинником міжкультурного порозуміння. Четвертий принцип полягає у забезпеченні цілісності лінгвокраїнознавчого аналізу, який передбачає використання автентичних мовних джерел як основного матеріалу для дослідження культурних реалій [9].

Мова виконує комплексну когнітивно-комунікативну функцію: вона не лише слугує засобом спілкування, а й виступає інструментом пізнання соціокультурного середовища. Опановуючи німецьку мову, учні водночас засвоюють культурні кодекси та мовні практики носіїв, що створює додатковий філологічний шлях вторинного пізнання чужого культурного простору. Мовні одиниці, будучи носіями національної культури, здатні передавати країнознавчу інформацію, необхідну для глибокого розуміння соціокультурного контексту. З цього випливає, що ефективний мовознавчий аналіз передбачає поєднання лексико-семантичного та культурологічного вивчення матеріалу.

Як зазначає О. Возняк, основою лінгвокраїнознавчого аналізу є низка взаємопов'язаних категорій: кумулятивна функція мови, мовний узус, фразеологізми та прислів'я, національні реалії, безеквівалентна лексика та фонові знання, притаманні носіям мови, але малодоступні для представників інших культур [3, с. 42]. Лінгвокраїнознавство, будучи складовою частиною країнознавства, досліджує культурні явища через їх відображення у мовних одиницях. Цей підхід дозволяє аналізувати, як мовні форми відображають традиції, цінності та соціокультурні практики мовної спільноти, що є основою для формування адекватної міжкультурної компетенції.

Лінгвокраїнознавчий підхід у сучасних дослідженнях розглядається як засіб системного аналізу мовних одиниць у їх культурному та соціальному контексті. Він передбачає інтеграцію країнознавчого й культурного компонентів мови, що дозволяє досліджувати взаємозв'язок мовних засобів із культурними реаліями та соціокультурними нормами мовної спільноти. Як зазначають О. Кушнірчук та Ю. Геленич, «лінгвокраїнознавство – частина або аспект загального країнознавства, що передбачає цілеспрямоване використання культурного та країнознавчого компонентів мовних одиниць і мовної системи в цілому» [8, с. 97].

З погляду мовознавчого аналізу, лінгвокраїнознавство дозволяє виявляти культурні смисли, зафіксовані у словниковому складі, фразеологізмах, мовних кліше та граматичних конструкціях, а також досліджувати способи їх інтеграції в комунікативні практики. Такий підхід забезпечує формування міжкультурної компетенції шляхом розкриття когнітивних і соціокультурних механізмів функціонування мови.

Особливою цінністю лінгвокраїнознавчого аналізу є його здатність виявляти кумулятивну функцію мови, тобто здатність мовних одиниць фіксувати, зберігати та передавати відомості про соціокультурну, історичну та побутову реальність. Завдяки цьому стає можливим системне опрацювання мовного матеріалу як носія культурної інформації, що дозволяє учням не лише освоювати мовні форми, а й глибше розуміти культурний контекст їх використання [10, с. 300].

На думку А. Недашківської, універсальність лінгвокраїнознавчого підходу полягає в його застосовності на різних рівнях навчання та для всіх видів мовленнєвої діяльності. Він сприяє формуванню різних типів мотивації – комунікативної, соціальної, естетичної – та дозволяє поєднувати практичні та аналітичні цілі мовознавчого дослідження. Інтеграція мовного навчання з культурологічним компонентом створює передумови

для розвитку здатності аналізувати соціальні й історичні явища, інтерпретувати культурні коди та ефективно функціонувати у міжкультурному середовищі.

У межах лінгвокраїнознавства, окрім кумулятивної функції мови, реалізуються також комунікативна та директивна функції, що забезпечує аналіз соціокультурних та культурних аспектів мовного спілкування. Такий підхід дозволяє виявляти, яким чином мовні одиниці виконують роль носіїв культурних значень і соціальних норм у конкретних комунікативних ситуаціях. Як зазначає О. Кондратьєва, застосування лінгвокраїнознавчого підходу не слід розглядати як додаткове навантаження на навчальний процес, оскільки «насичення уроку національно-культурною інформацією випливає безпосередньо з завдань навчання самої мови як адекватного засобу навчання» [7].

Мова і культура нерозривно пов'язані, і повноцінне володіння мовою неможливе без усвідомлення культурних кодів, що супроводжують мовні форми. Лінгвокраїнознавчий аналіз дозволяє виявляти ці культурні коди в лексичних, фразеологічних та граматичних одиницях, що є носіями специфічних соціокультурних значень. Як підкреслює Ж. Ласепа, «Яким би не був підручник або метод викладання, саме відомості про культуру перш за все складають основне багатство освіти. Викладач не повинен обмежуватися вузькими мовними цілями. Без звернення до явищ культури вивчення мови збіднюється і зводиться до засвоєння фонетичних та граматичних явищ» [8, с. 97–98].

Отже, лінгвокраїнознавчий підхід у мовознавчому аналізі забезпечує системне дослідження мови як культурного феномена. Він дає змогу не лише визначати функції мовних одиниць у комунікативному процесі, а й розкривати соціальні, історичні та культурні реалії, зафіксовані в мовній системі. Усвідомлення цих взаємозв'язків сприяє формуванню міжкультурної компетенції, яка є невід'ємною складовою комунікативної компетенції та забезпечує адекватну взаємодію учасників комунікативного акту в умовах міжкультурного спілкування. Впровадження лінгвокраїнознавчого аналізу у вивчення німецької мови закладає фундамент для подальшого розвитку когнітивної та соціокультурної компетентності учнів, дозволяючи їм ефективно інтерпретувати культурні коди та комунікативні практики носіїв мови.

Аналіз практики навчання німецької мови свідчить, що учні старших класів часто володіють обмеженим обсягом країнознавчої інформації, що не відображає сучасної культурно-семантичної картини країни мови. Знання учнів зазвичай є фрагментарними та уривчастими, що проявляється у лінгвокраїнознавчій інтерференції – явищі, коли семантичний та культурний зміст мовних одиниць перекручується під впливом рідної мови. У мовленні учнів трапляються конструкції на кшталт: „Im Juli meine Eltern haben am Asowsche /ee eine Ferien", що демонструє неадекватне використання багатозначних лексем. Німецьке слово See може позначати як «озеро», так і «море», а Ferien означає «канікули» або «відпустку». Коректний варіант висловлювання: „Im Juli meine Eltern haben am Asowsche Meer einen Urlaub" [6, с. 384].

Подібні лінгвокраїнознавчі феномени спостерігаються й у використанні слова die Frikadelle, що в німецькій мові окрім значення «фрикаделька» також включає «рубану котлету» або «тефтелю». Учні часто неправильно застосовують фразеологізми, наприклад, вислів „Ich habe die Nase voll vom Lernen" сприймається дослівно як «у мене забита ніс від навчання», хоча в німецькій мові він означає «мені набридло навчання».

Аналогічно, словосполучення "Das ist mir Wurst" перекладається учнями як «це моя ковбаса», хоча в реальному мовленні воно означає «мені все одно». Морфологічна та синтаксична інтерференція проявляється у конструкціях "Ich habe gestern Kino gegangen" або "Er hat ein Buch gelesen schön", де спостерігається пряме перенесення української структури речення та неправильне використання допоміжних дієслів.

Лексико-культурна інтерференція виникає, наприклад, при висловах "Ich trinke Tee mit Salz", що калькує національні харчові звички з рідної культури, або при слові Chef, яке учні часто розуміють як «шеф-повар», тоді як у німецькій мові воно означає «керівник». Перекладна інтерференція проявляється у таких реченнях, як "Ich habe Hunger groß" або "Das Auto ist mir gefallen", де спостерігається буквальний переклад українських мовних конструкцій. Наведені приклади свідчать про вплив семантичних систем рідної мови на іноземну та демонструють, що навчання німецької мови без системного країнознавчого підходу може призводити до формування стійких помилкових уявлень про значення слів, їх семантичні відтінки та культурні конотації.

Особливо важливим є дослідження розбіжностей між семантичними полями рідної та іноземної мов, коли концептуальні основи слова не

збігаються. У таких випадках семантичний фон рідної мови переноситься на слово іноземної, що призводить до утворення семантично неточних висловлювань.

Серед прикладів лексичних хибних друзів перекладача:

- das Wetter – «погода», а не «вітер»;
- der Tank – «бак» або «цистерна», а не «танк»;
- das Magazin – «журнал», а не das Ladengeschäft – «магазин» [6, с. 385–386].

Інтерференційні процеси у мовленні учнів проявляються не лише на рівні окремих лексем, а й у фразеологізмах та образних висловах. Так, стійкий український вираз «дивитися як баран на нові ворота» втрачає смислове навантаження при буквальному перекладі.

У німецькій мові подібний зміст передають конструкції dastehen wie der Ochs am Berge або dastehen wie die Kuh vorm neuen Tor, що означає «закам'яніти як бик перед горою» або «закам'яніти як корова перед новими воротами». Такі мовні зразки ілюструють культурно-семантичні відмінності у структурі фразеологізмів та наочно демонструють специфіку національної концептуалізації світу.

Аналіз лексико-семантичних одиниць дозволяє виділити основні типи помилок, зумовлених міжмовною інтерференцією, та приклади їх прояву:

1. Семантичне перенесення значення – коли значення слова рідної мови проектується на відповідну іноземну лексему:

- der Tank → «танк» замість «бак»;
- die Mappe → «карта» замість «папка»;
- der Chef → «шеф» у значенні «керівник» в українській інтерпретації, хоча в німецькій мові акцент на формальну позицію керівника без емоційного забарвлення.

2. Лексико-культурні неточності – неправильне використання багатозначних слів:

See у значенні «море» замість «озеро» (am Asowsche See → коректно: am Asowsche Meer);

das Ferien у значенні «канікули» замість «відпустка» (eine Ferien → коректно: einen Urlaub);

der Kanton в контексті Німеччини замість «федеральна земля» (Bundesland), що показує пряме перенесення швейцарського поняття на іншу культурно-територіальну систему.

3. Фразеологічні помилки – невірне відтворення образних конструкцій через різницю культурних концептів:

- «дивитися як баран на нові ворота» → dastehen wie der Ochs am Berge або dastehen wie die Kuh vorm neuen Tor;
- «бити байдики» → прямий переклад faulenzen schlagen некоректний, правильний варіант: die Füße hochlegen;
- «підливати олії у вогонь» → прямий переклад Öl ins Feuer gießen використовується не завжди у точній відповідності з українською метафорою; контекстуальні відмінності можуть спотворювати комунікативне значення.

4. Лексико-синтаксичні інтерференції – помилки, пов'язані з перенесенням структури рідної мови на іноземну:

- Im Juli meine Eltern haben am Asowsche Meer einen Urlaub замість Meine Eltern machen im Juli am Asowschen Meer Urlaub;
- Ich habe Hunger groß замість Ich habe großen Hunger, що демонструє прямий перенос українського порядку слів.

5. Когнітивно-культурні зміщення – неправильне сприйняття концептів, відмінних у культурі носія мови:

- das Oktoberfest як «просто фестиваль пива», ігноруючи його історичний та соціокультурний контекст;
- Weihnachten сприймається лише як «Різдво», без розуміння традиційних святкових елементів (Adventskranz, Weihnachtsmarkt), що формують семантичне поле слова у німецькомовному контексті.

Висновки. Лінгвокраїнознавчий аналіз свідчить, що для забезпечення адекватної комунікації знання лише мовних форм є недостатнім. Значення багатьох мовних одиниць визначається культурним контекстом, що робить необхідним усвідомлення культурних реалій як з боку мовця, так і з боку адресата.

Практичний аналіз мовлення учнів старших класів показує, що обмежені фонові знання про культурно-семантичні особливості німецької мови призводять до лінгвокраїнознавчої інтерференції, яка проявляється у семантичному перенесенні значень слів, невідповідності культурних концептів та хибному використанні фразеологізмів. Наприклад, багатозначні лексеми (See, Ferien, Frikadelle) та фразеологічні конструкції (dastehen wie der Ochs am Berge) демонструють, що прямий переклад із рідної мови часто спотворює семантичне та культурне навантаження висловлювань.

Лінгвокраїнознавчий підхід дозволяє системно досліджувати типи інтерференцій, аналізувати семантичні переносини та виявляти культурно-специфічні мовні явища, що є ключовими для формування адекватних комунікативних моделей.

Особлива увага приділяється лексемам та фразеологізмам, які відображають національно-культурні концепти, оскільки вони найяскравіше проявляють специфіку мислення та образотворення носіїв мови.

Таким чином, формування лінгвокраїнознавчої компетенції включає не лише засвоєння лексики та граматичних структур, а й здатність усвідомлювати культурний контекст вербальної та невербальної поведінки.

Список літератури:

1. Веклич Ю., Миронець Д. Формування лінгвокраїнознавчої компетенції у процесі професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови. *Молодь і ринок*. 2012. № 3. С. 118–121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2012_3_28.

2. Вознюк О. Деякі психолінгвістичні феномени вивчення іноземних мов. Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура: збірник наукових праць / за заг. ред. О. В. Ковтун. Київ : НАУ, 2022. С. 58–61. URL: http://eprints.zu.edu.ua/35633/

3. Вознюк О. Інноваційні стратегії вивчення та викладання іноземних мов: міждисциплінарний підхід. Нові технології навчання. 2025. № 99. С. 40–49. DOI: 10.52256/2710-3560.2025.99.04. URL: https://www.researchgate.net/publication/393212067_Innovacijni_strategii_vivcenna_ta_vikladanna_inozemnih_mov_mizdisciplinarnij_pidhid (дата звернення: 11.10.2025).

4. Голованова В. І. «Лінгвокраїнознавчий аспект у викладанні іноземної мови»: робота на здобуття кваліфікаційного ступеня бакалавра; спец.: філологія; Суми : Сумський державний університет, 2019. 27 с. URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/74164 (дата звернення: 09.10.2025)

5. Дмитренко О. В. «Лінгвокраїнознавство країн другої іноземної мови (німецька мова)»; Полтавська політехніка, 2021. 205 с. URL: https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/9418 (дата звернення: 05.10.2025)

6. Заіченко А. Є. До питання про застосування лінгвокраїнознавчого підходу під час навчання іноземної мови. Молодий вчений. 2017. № 12 (52). С. 383–387. URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/12/89.pdf (дата звернення: 05.10.2025).

7. Кондратьєва О. Застосування лінгвокраїнознавчого підходу у процесі вивчення іноземної мови в контексті полікультурного освітнього середовища. International Scientific and Practical Internet Conference "Foreign Language in Professional Training of Specialists: Issues and Strategies". 2017. 15 лютого. URL: https://cusu.edu.ua/ua/konferentsii-2016-2017-n-r/international-scientific-and-practical-internet-conference-foreign-language-in-professional-training-of-specialists-issues-and-strategies/section-2-foreign-language-teaching-techniques/6033-zastosuvannya-linhvokrayinoznavchoho-pidkhodu-u-protsesi-vyvchennya-inozemnoyi-movy-v-konteksti-polikulturnoho-osvitnoho-seredovyshcha (дата звернення: 11.10.2025).

8. Кушнірчук О.О. Геленич Ю.В. Метод проєкту у навчанні лінгвокраїнознавчих тем на уроках німецької мови в школі. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Переяслав, 2024. Вип. 94. С. 96–99. URI: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/67102 (дата звернення: 11.10.2025).

9. ПДАУ. «Лінгвокраїнознавство німецькомовних країн» [Навчальна дисципліна], ПДАУ, 2024. URL: https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/6640/lingvokrnim.pdf (дата звернення: 07.10.2025).

10. Nedashkivska A., Kusse H., Kress B. War against Ukraine: language, culture, and media. Canadian Slavonic Papers. 2024. Vol. 66, No. 3–4. P. 299–301. https://doi.org/10.1080/00085006.2024.2415200. URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00085006.2024.2415200 (дата звернення: 08.10.2025).

Pavlyk O. B., Syvyk O. A., Rembach O. O. THE CURRENT STRATEGIES FOR INTEGRATING LINGUOCULTURAL STUDIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

The article is devoted to the linguistic analysis of the linguistic and regional approach and its influence on the formation of intercultural competence of students in the process of learning foreign languages. It was determined that linguistic and regional studies – is a complex category that combines the language system with the cultural and historical context of the country whose language is studied and provides a deep understanding of the semantic and cultural features of language units. A comparative analysis of terminology in different scientific traditions: French, German and English has been carried out, highlighting the common concept of language as a phenomenon closely related to the history, culture and outlook of native speakers.

Special attention is paid to categories of linguistic regional studies, such as the cumulative function of language, language usus, phraseological units, proverbs and non-equivalent vocabulary, as well as manifestations of linguistic regional interference, when high school students transfer the meaning of words of their native language to a foreign language, which leads to errors in speech. It was studied that

interference manifests itself in semantic, morphological and syntactic aspects, as well as in the calculation of cultural features of the native language during an attempt to reproduce the linguistic constructions of another culture.

It is shown that linguistic analysis – is the integration of the cultural-semantic component into the study of a foreign language contributes to the formation of socio-cultural and communicative competence, the development of critical thinking and the ability to adequately correlate language units with cultural associations. Authentic materials, role-playing games and project activities are used, which allow students not only to learn lexical material, but also to better understand the cultural context of the language community, identifying and eliminating errors caused by insufficient knowledge of country studies. It has been proven that the linguistic and regional approach acts as an effective tool of linguistic analysis, ensuring the holistic formation of communicative competence and the ability of students to interact in an intercultural environment.

Key words: *linguocultural studies, linguistic analysis, integration of culture in language learning, intercultural competence, national-cultural component, communicative competence.*

Дата надходження статті: 13.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК [811.111'373.43]:[811.111'42]
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/26

Панасюк Ю. В.
Криворізький державний педагогічний університет

Бабенко Є. Р.
Криворізький державний педагогічний університет

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню комунікативно-прагматичного аспекту неологізмів у сучасному англомовному дискурсі. Метою є виявлення функцій нових слів як засобів організації комунікації, їхнього впливу на зміст, характер та інтерпретацію повідомлень.

У роботі використано описовий, контекстуально-інтерпретаційний та дискурс-аналіз, що дозволили визначити прагматичні особливості функціонування неологізмів у газетному, політичному та інтернет-дискурсі.

У статті відстоюється думка, що неологізм – це одиниця, що виникає як реакція мовного колективу на інтенсифікацію змін у соціокультурному та технократичному середовищі, що характеризується одночасним новаторським структурним оформленням (нові морфеми, поєднання основ, акроніми) та значеннєвою інновацією. Неологізми здатні реалізовувати функції заповнення семантичних лакун, підкреслення ідентичності мовної спільноти, а також емоційного забарвлення мовлення.

Встановлено, що неологізми виконують подвійні функції: номінативну та впливову. Вони не лише позначають нові явища, а й формують певну оцінку та емоційний фон, що впливає на сприйняття адресата. У медійному та політичному дискурсах нові слова стають засобом маніпуляції громадською думкою, тоді як в інтернет-дискурсі – маркером групової належності та інструментом конструювання цифрової ідентичності. Стверджується, що неологізми заповнюють лексичні прогалини, виникаючи внаслідок появи нових явищ, технологій, інституцій. В даному контексті неологізми виконують роль «мовних маркерів», здатних чітко й стисло позначити нові реалії.

Комунікативно-прагматичний потенціал неологізмів полягає у їх здатності відображати та формувати соціальну реальність, забезпечувати швидке порозуміння між учасниками комунікації та інтегрувати індивіда у глобальний культурний простір.

Ключові слова: *неологізм, англомовний дискурс, прагматика, комунікація, медіа, політика, інтернет, оцінність.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток сучасних технологій, зокрема, штучного інтелекту, безпосередньо є одним з факторів, що визначає зміни в суспільній, економічній, політичній, культурній та інших сферах. Неологізми є важливим індикатором цих процесів, адже вони оперативно фіксують нові явища та водночас визначають основні тенденції сприйняття. Відтак, постає необхідність у дослідженні неологізмів не лише як мовних інновацій, а передусім як прагматичних засобів впливу на комунікативну ситуацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунікативно-прагматичний аспект неологізмів завжди викликав професійний інтерес як українських, так і західних науковців. Зокрема, проблемі дослідження неологізмів присвячені праці Ю. А. Зацного, В.І. Карабана, І.В. Козаченко, І. І. Мурко, О.Д. Остафійчук, М.О. Шутової та ін. Серед англомовних розвідок особливе місце посідають словники родини Барнхард, а також роботи С. Морт, С. Таллок та інших дослідників, які фіксують створення нових лексичних одиниць.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз комунікативно-прагматичного потенціалу сучасних англомовних неологізмів. Завдання дослідження полягають у визначенні їхніх номінативних та оцінних функцій, з'ясуванні ролі в газетному, політичному та інтернет-дискурсі, а також у виявленні їхнього впливу на інтерпретацію повідомлень. Методологічною основою стали принципи когнітивної та комунікативної лінгвістики, що дозволили розглядати неологізм як інструмент дискурсивного впливу.

© Панасюк Ю. В., Бабенко Є. Р., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Виклад основного матеріалу. Комунікативно-прагматичний аспект неологізмів у сучасному англомовному дискурсі розкривається у здатності нових слів не лише позначати нові реалії, предмети чи явища, але й активно впливати на організацію комунікації, її зміст і характер. Виникнення неологізмів є відповіддю на виклики часу: нові суспільні умови, технологічні прориви, політичні зміни, глобалізаційні процеси створюють потребу у мовних одиницях, які могли б точно відобразити нові явища. При цьому важливо наголосити, що неологізми виникають не лише як результат внутрішніх закономірностей розвитку мовної системи, а передусім як відображення потреб людини виявити новий підхід, позначити нову реалію або виразити ставлення до неї. Таким чином, нове слово завжди несе у собі комунікативний намір і певний прагматичний ефект: воно не просто називає, а формує спосіб сприйняття та інтерпретації.

У сучасному англомовному дискурсі неологізми стають інструментами, завдяки яким мовець може впливати на адресата. Це проявляється у здатності нових слів викликати асоціації, створювати певні конотації, передавати оцінку чи емоційне ставлення. Наприклад, у політичних текстах вживання неологізму часто є засобом маніпуляції: нове слово стисло й виразно закріплює оцінку події або політичної фігури, спрямовуючи сприйняття реципієнта у потрібному напрямі. Водночас в інтернет-дискурсі неологізми відображають специфіку цифрової культури: вони окреслюють нові форми комунікативної взаємодії, позначають групову належність чи створюють атмосферу неформальності, що зближує учасників спілкування. У газетному дискурсі нові слова виконують функцію привернення уваги та формування ефекту новизни, адже саме експресивність і несподіваність неологізму роблять повідомлення яскравим та запам'ятовуваним.

Комунікативно-прагматична цінність неологізмів полягає у їх здатності одночасно виконувати дві взаємопов'язані функції: номінативну й впливову. З одного боку, вони забезпечують мовця необхідним інструментарієм для позначення нових явищ, а з іншого – дозволяють йому виразити власне ставлення до цих явищ і спрямувати інтерпретацію адресата у потрібному руслі. Неологізм завжди виникає як жива реакція мови на динаміку суспільного життя, і саме завдяки цьому він виступає не лише дзеркалом, а й активним чинником формування сучасної комунікативної реальності [3, с. 27].

У сучасному дискурсі англійської мови неологізми стають одним із провідних засобів створення виразності й забезпечення ефективної комунікації. Вони утворюють окремий стилістичний пласт, який відчутно вирізняє текст серед інших типів мовлення. Завдяки новим лексичним одиницям газетний матеріал набуває динамічності, яскравості та емоційної насиченості. Неологізми дозволяють журналістові подати новину не сухо, а образно й актуально, відразу позначивши нове явище та водночас показавши власне ставлення до нього. Тому вони виконують дві взаємопов'язані функції: інформативну, оскільки повідомляють про щось нове, і прагматичну, адже виражають оцінку, створюють певний емоційний фон та впливають на читача.

Значна частина нових лексичних одиниць у газетах виконує конотативну функцію, тобто вони не лише передають фактичну інформацію, а й несуть у собі додаткові відтінки значення – іронічні, саркастичні, критичні чи навпаки схвальні. У цьому й полягає їхня особлива сила: читач отримує не просто новий термін чи назву, а відразу розуміє, яке емоційне забарвлення надає йому автор. Таким чином, неологізм стає каналом вираження авторської позиції, що допомагає спрямовувати інтерпретацію тексту у потрібному ключі. Наприклад, слово, створене для позначення певної політичної чи економічної події, може не лише пояснювати її суть, а й одразу містити оцінку, що визначає, як саме варто сприймати цю подію.

Цей ефект особливо виразно проявляється у випадках використання складних слів, які поєднують у собі як номінативну, так і оціночну функції. У такому слові втілюється стислий, але багатозначний смисловий комплекс: воно не лише називає реалію, а й описує її головні риси, часто у метафоричній чи іронічній формі. Саме тому журналісти активно використовують подібні утворення – вони економлять мовні ресурси, дозволяють вмістити максимум смислу у мінімальній мовній формі та водночас викликають емоційний відгук у читача [3, с. 20].

Неологізми у газетному дискурсі виступають не просто новими словами, що додають різноманітності текстові, а повноцінним інструментом впливу на масову свідомість. Вони посилюють інформативність повідомлення, адже дозволяють журналістові у стислій і водночас експресивній формі передати нові явища чи процеси, які ще не мають усталених мовних відповідників. Завдяки цьому текст набуває актуальності, оскільки оперативно реагує на зміни у суспільстві та відо-

бражає їх у мовній формі. Крім того, нове слово одразу привертає увагу читача своєю незвичністю, яскравістю та навіть провокативністю, що робить публікацію більш привабливою та такою, що запам'ятовується.

Разом із тим неологізми виконують функцію інтерпретації, а не лише відображення. Вони не просто повідомляють факт, а й задають рамку його сприйняття. Наприклад, нове слово може містити у собі іронічне чи саркастичне забарвлення, тим самим «підказуючи» читачеві, як варто оцінювати описане явище. У такий спосіб журналіст здійснює прихований вплив: читач отримує не лише інформацію, а й певний емоційно-оцінний сигнал, який формує його ставлення до події. Це особливо важливо у сфері політики та соціального життя, де від вибору слів часто залежить те, яким чином суспільство інтерпретує реальність.

Не менш значущою є здатність неологізмів конструювати соціальну дійсність. Вони створюють нові символи епохи, які закріплюються у колективній пам'яті. Наприклад, неологізми, що виникають у зв'язку з економічними кризами, політичними кампаніями чи технологічними новаціями, стають своєрідними маркерами часу. Читаючи подібні тексти, суспільство не тільки дізнається про події, але й засвоює певну інтерпретацію цих подій, яка згодом впливає на формування громадської думки.

Не менш цікавою сферою дослідження неологізмів є інтернет-дискурс, який має унікальну прагматичну специфіку, що відрізняє його від усіх інших сфер комунікації. Це пояснюється самою природою цифрового простору: він не обмежений географічними чи часовими рамками, а функціонує у віртуальній площині, де інформація поширюється миттєво і де відбувається постійна взаємодія мільйонів користувачів. У такому середовищі формуються особливі жанри мовлення, що стали невід'ємною частиною сучасного спілкування: короткі твіти, миттєві пости у соціальних мережах, довші блоги з аналітичним ухилом, коментарі як форма діалогу, а також меми – новітній жанр, що поєднує у собі вербальні й візуальні засоби, який набув глобальної популярності [2, с. 73].

Досить важливою особливістю є те, що інтернет-дискурс породжує абсолютно нові типи комунікаторів. Якщо традиційні ЗМІ обмежували аудиторію до журналістів, політиків чи експертів, то цифровий простір створив платформу для блогерів, стримерів, інфлюенсерів, онлайн-активістів та звичайних користувачів соціальних мереж, які тепер мають можливість впливати на громадську думку. Ці нові учасники комунікації стали головними генераторами мовних інновацій, адже саме вони першими створюють і поширюють нові слова, що швидко набувають популярності у віртуальному середовищі.

У цьому контексті неологізми виступають головним механізмом фіксації та позначення нових явищ. Вони відображають усі зміни, пов'язані з розвитком цифрових технологій: від технічних процесів (*livestreaming*, *crowdfunding*) до соціальної взаємодії (*unfriend*, *doomscrolling*) чи навіть особливостей поведінки у мережі (*lurking*, *trolling*). Завдяки новим словам мова оперативно реагує на перетворення віртуального простору, роблячи їх доступними для усвідомлення й комунікації [5].

Нові лексичні одиниці відображають характерні риси цифрової культури, що формується на перетині технологічних інновацій та масової комунікації. Неологізми у цьому дискурсі можуть позначати конкретних користувачів платформ (*Facebooker*, *YouTuber*), описувати нові види онлайн-активностей (*to unfriend*, *doomscrolling*), характеризувати технологічні процеси (*livestreaming*, *crowdfunding*) або навіть передавати специфічні моделі поведінки у віртуальному середовищі (*manspreading*, *hangry*). Важливо, що такі мовні одиниці не лише виконують номінативну функцію, тобто називають нове явище, але й конструюють нові соціальні ролі та ідентичності, формуючи культурний портрет сучасного користувача мережі [6].

Неологізми, що з'являються в інтернет-дискурсі, нерідко мають яскраво виражений експресивний характер, адже вони створюються у просторі неформального спілкування, де допускається іронія, гумор, зниження стилю. Завдяки цьому вони швидко поширюються серед учасників комунікації, стаючи маркерами групової належності та засобами створення відчуття «своєї» спільноти. Користування певним набором неологізмів дає можливість людині виразити свою включеність у глобальний інформаційний обіг та продемонструвати обізнаність із сучасними культурними трендами.

Комунікативна роль неологізмів в інтернет-дискурсі полягає у швидкому й точному відображенні нових реалій цифрової епохи, у закріпленні колективного досвіду користувачів і в одночасному створенні відчуття приналежності до спільного віртуального простору. Через нові слова цифрова культура не лише описується, а й активно

конструюється, адже саме вони формують уявлення про те, хто є учасником онлайн-взаємодії, які моделі поведінки вважаються типовими та які смисли визначають

Особливе місце неологізми посідають у політичному дискурсі, де прагматична функція проявляється надзвичайно яскраво, адже політика як сфера суспільного життя безпосередньо пов'язана з боротьбою за вплив на масову свідомість. Мова у цьому контексті стає інструментом маніпуляції, а неологізми виступають одним із найдієвіших засобів впливу.

Нові слова виникають у політичному середовищі не випадково: вони створюються для того, щоб у короткій, виразній та легко запам'ятовуваній формі закріпити певне уявлення про подію, явище чи політичну постать. Наприклад, такі неологізми, як *Trumpism*, *Obamanomics*, *Eurogeddon* чи *to erdoganize*, не лише називають політичні процеси чи ідеї, а й одразу пропонують готову рамку для їх інтерпретації. У самому слові закладене ставлення – воно може мати схвальну, іронічну чи критичну конотацію, тим самим визначаючи, як саме адресат повинен сприйняти реалію.

Функціонування політичних неологізмів виходить далеко за межі простої номінації. Вони виконують роль концептуальних маркерів, що узагальнюють складні процеси та явища, роблячи їх зрозумілими для широкої аудиторії. Наприклад, замість складних пояснень економічної політики певного президента достатньо одного слова – *Obamanomics*, яке одразу містить і відсилання до імені політика, і до економічної доктрини, і навіть до ставлення до неї. У цьому проявляється прагматична економія мовних засобів: неологізм стисло передає багатовимірний зміст, впливаючи при цьому на емоційну сферу адресата.

Політичні неологізми особливо виразно виконують персоніфікуючу функцію, яка полягає у здатності зводити складні й багатовимірні соціально-політичні процеси до діяльності чи рішень конкретних осіб. Завдяки цьому явищу, яке могло б здаватися абстрактним і багатогранним, неологізм отримує більш конкретний, персоналізований характер. Ім'я політика чи державного діяча стає центром, довкола якого вибудовується цілий комплекс ідей, стратегій, дій та асоціацій. Таким чином, мова не лише описує політичну реальність, а й створює враження, що саме конкретна особа є головним рушієм подій.

Наприклад, слово *Trumpism* стало не просто позначенням окремих рис політичної програми Дональда Трампа, а перетворилося на своєрідний символ цілого напрямку політики з характерними ознаками – популізмом, націоналізмом, прагненням до зміни міжнародних відносин, апеляцією до «простих американців». Така лексична одиниця закріплює у суспільній свідомості не лише ім'я політика, а й пов'язаний з ним образ певної ідеології. Подібна практика перетворює політичного діяча на уособлення політичного руху чи навіть епохи, що значно підсилює вплив мови на масове сприйняття [5].

Функція персоніфікації є важливою ще й тому, що вона спрощує процес інтерпретації для широкої аудиторії. Замість складних описів економічних, соціальних чи міжнародних процесів суспільство отримує коротке й яскраве слово, яке асоціюється з конкретною постаттю. Це дозволяє значно швидше орієнтуватися у політичних подіях і формувати власне ставлення до них. Разом із тим, подібні неологізми часто несуть компонент оцінювання, який підказує аудиторії, як саме слід сприймати описане явище: позитивно, критично чи іронічно.

Політичні неологізми є не просто випадковими новими словами, що з'являються у мові під впливом актуальних подій, а справжніми інструментами дискурсивного впливу, які активно беруть участь у формуванні суспільної думки. Їхня сила полягає у подвійній функції: вони поєднують у собі інформативність і маніпулятивність. Інформативний аспект полягає в тому, що політичний неологізм дає назву новому явищу чи процесу, допомагає суспільству швидко орієнтуватися у складних подіях, окреслює межі нового політичного явища. Він працює як мовний маркер, що закріплює в колективній свідомості факт існування певного процесу чи ідеї, роблячи їх зрозумілими та впізнаваними.

Водночас маніпулятивна функція виявляється у здатності неологізмів спрямовувати інтерпретацію цих явищ. Нове слово рідко буває нейтральним – воно майже завжди має конотації, які задають певну оцінку: іронічну, критичну або схвальну. Таким чином, адресат не лише отримує інформацію про подію чи політичну стратегію, а й підсвідомо сприймає її крізь призму заданого мовного образу. Наприклад, терміни на кшталт *Brexiteer* або *Eurogeddon* не просто позначають політичні явища, а й несуть у собі емоційно забарвлену оцінку, що спонукає адресата до певного ставлення [1, с. 120].

Завдяки такому поєднанню номінативної та оцінної складових політичні неологізми роблять дискурс більш виразним, динамічним і зрозумі-

лим для масової аудиторії. Вони перетворюють складні процеси на доступні й легко інтерпретовані образи, що значно підсилює їхній вплив. У цьому сенсі нові слова виконують роль своєрідних «рамок» сприйняття: вони не лише описують дійсність, а й визначають спосіб її бачення.

Дослідження неологізмів дає змогу говорити про універсальність їхніх функцій. Наприклад, прагматична функція проявляється у здатності лексичних одиниць робити мовлення більш гнучким, пристосованим до нових умов комунікації та швидких змін у суспільстві. Нові слова виконують роль своєрідних «ключів» до сучасної реальності: вони допомагають мовцеві зафіксувати нові явища у максимально стислій та виразній формі, а адресатові – правильно інтерпретувати зміст і співвіднести його з конкретним контекстом. У цьому полягає їхня комунікативна сила: неологізм забезпечує швидке порозуміння між учасниками спілкування, оскільки створює спільний код, зрозумілий носіям певного культурного середовища.

Особливу роль відіграють експресивність і оцінність нових слів. Неологізм рідко буває нейтральним – зазвичай він має додаткове емоційне забарвлення, яке надає висловлюванню образності чи виразності. Завдяки цьому мовець може не лише повідомити нову інформацію, а й передати своє ставлення до неї, вплинути на емоції та оцінки адресата. Семантична компактність, притаманна неологізмам, дозволяє передавати складні смисли у мінімальній формі: одне слово може містити інформацію про явище, його основні характеристики та навіть певний культурний контекст.

У сучасних умовах глобалізації та інтенсивного інформаційного обміну неологізми виконують також інтеграційну функцію. Вони допомагають людям відчувати себе частиною спільноти, яка користується однаковими мовними кодами. Використання нових слів у повсякденному мовленні стає маркером належності до сучасного культурного простору, показником відкритості до нових ідей і тенденцій. Таким чином, неологізми не тільки відображають соціальну реальність, але й активно беруть участь у її формуванні: вони впливають на спосіб мислення, на інтерпретацію подій і навіть на стиль життя людей.

Отже, комунікативно-прагматичний аспект сучасних англомовних неологізмів полягає у їхній універсальності та багатофункціональності. Вони не лише називають нові явища, а й формують колективне уявлення про соціальну дійсність і водночас інтегрують індивіда у глобальний культурний простір. Саме тому неологізми мають значну вагу у сучасних дискурсивних практиках, виступаючи не лише віддзеркаленням, а й активним чинником розвитку суспільної комунікації.

Висновки. Неологізми в сучасному англомовному дискурсі є багатофункціональним інструментом комунікації, який поєднує номінативну, оцінну, експресивну та інтеграційну функції. Вони забезпечують швидке позначення нових реалій і водночас впливають на формування оцінок, емоцій та інтерпретацій. У газетному дискурсі нові слова підвищують виразність і динамічність повідомлення; в інтернет-дискурсі – відображають специфіку цифрової культури та групову ідентичність; у політичному – стають інструментом маніпуляції та конструювання громадської думки.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у порівнянні прагматичних особливостей неологізмів в англомовному та україномовному дискурсах, а також у дослідженні їхнього впливу на міжкультурну комунікацію.

Список літератури:

1. Зацний Ю., Клименко О. Англо-український тематичний словник нової лексики та фразеології. Запоріжжя : ЗНУ, 2013. 322 с.
2. Лобода В.А. Перекладацькі трансформації: дефінітивний характер та проблема класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. № 43. 2019. С. 72–74.
3. Павлюк Н. В., Мілова О. Є. Перекладацька практика: методичні рекомендації. Київ : КУБГ. 2017. 42 с.
4. Online etymology dictionary. URL: https://www.etymonline.com (дата звернення: 27.09.2025).
5. The Guardian. URL: https://www.theguardian.com/international (дата звернення: 27.09.2025).
6. The Times. URL: https://www.thetimes.co.uk/ (дата звернення: 27.09.2025).

Panasiuk Yu. V., Babenko E. R. COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC ASPECT OF NEOLOGISMS IN MODERN ENGLISH DISCOURSE

The article focuses on the communicative and pragmatic aspects of neologisms in modern English-language discourse. The aim is to identify the functions of new words as tools of communication, their influence on the content, nature, and interpretation of messages.

The study applies descriptive, context-interpretative and discourse analysis methods, which allowed to determine the pragmatic features of neologisms functioning in newspaper, political, and Internet discourse.

The article champions an idea that a neologism is a unit that arises as a reaction of a linguistic community to intensified changes in the sociocultural and technocratic environment, characterised by simultaneous innovative structural design (new morphemes, combinations of bases, acronyms) and semantic innovation. Neologisms are capable of filling semantic gaps, emphasising the identity of the linguistic community, and adding emotional colour to speech.

It has been revealed that neologisms perform dual functions – nominative and influential. They not only designate new phenomena but also convey evaluation and emotional background, thus shaping the recipient's perception. In media and political discourse, new words serve as a means of manipulating public opinion, whereas in Internet discourse they act as markers of group identity and tools for constructing digital identity.

The communicative and pragmatic potential of neologisms lies in their ability to both reflect and shape social reality, ensure rapid mutual understanding between communicators, and integrate individuals into the global cultural space.

Key words: *neologism, English-language discourse, pragmatics, communication, media, politics, Internet, evaluation.*

Дата надходження статті: 28.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 81.255.4
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/27

Рогач О. О.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Тиводар А. О.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

МАС-МЕДІЙНИЙ ДИСКУРС ВІЙНИ: ТЕМАТИЧНІ ФРЕЙМИ ТА РИТОРИЧНІ СТРАТЕГІЇ У МІЖНАРОДНИХ МЕДІА (НА ПРИКЛАДІ АНГЛОМОВНИХ ЧАСОПИСІВ FINANCIAL TIMES ТА THE GUARDIAN)

Статтю присвячено аналізу мас-медійного дискурсу війни в міжнародному інформаційному просторі на прикладі британських видань Financial Times та The Guardian. Використано методи критичного дискурс-аналізу, контент-аналізу, порівняльного та зіставного аналізів. Визначено ключові фрейми представлення та висвітлення інформації: геоекономічний, інституційно-політичний, гуманітарний, безпековий та інвестиційно-відбудовчий. Встановлено, що Financial Times репрезентує війну в Україні як елемент глобальної економіко-політичної системи, формуючи дискурс стратегічного значення подій та їхніх наслідків для світового порядку. Риторика Financial Times відзначається нейтральністю, технократичні тю та використанням експертних оцінок. The Guardian, навпаки, вибудовує емоційно насичений, гуманітарно орієнтований дискурс, який поєднує оперативну новинну динаміку (через live-формати) з персоналізованими сюжетами та публіцистичними елементами. Часопис приділяє значну увагу людським історіям, морально-оцінним фреймам та критиці політичних рішень і виконує роль не лише інформатора, а й медіатора громадської думки, підсилюючи емпатичний вимір міжнародної аудиторії. До риторичних стратегій The Guardian належать персоналізація, креолізація, критичність, моральна евалюація. Порівняльно-зіставний аналіз цих газет у площині тематичних фреймів, риторичних стратегій та контент наповнення матеріалів, присвячених війні в Україні, демонструє значні відмінності між риторикою цих видань, оскільки показує, що Financial Times тяжіє до технократичної аналітики, тоді як The Guardian акцентує увагу на гуманітарному вимірі і публіцистичній критиці. Разом з тим, такі відмінності сприяють полівекторному підходу та взаємодоповнюваності у формуванні глобального уявлення про сучасну ситуацію в українській державі та на полі бою.

Ключові слова: *мас-медійний дискурс, тематичні фрейми, критичний дискурс-аналіз, війна, риторичні стратегії, Financial Times, The Guardian.*

Постановка проблеми. Дослідження мас-медійного дискурсу війни після 2022 року інтенсивно розвиваються на перетині критичного дискурс-аналізу, медіадосліджень та безпекових студій. Медіапростір війни стає не лише каналом інформування, а й потужним інструментом ідеологічної боротьби, формування наративів, легітимації дій акторів та впливу на міжнародну громадську думку. Відповідно, особливого значення набуває аналіз того, як провідні міжнародні ЗМІ структурують тематичні напрями та риторичні стратегії, висвітлюючи війну в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із ключових теоретиків дискурс-аналізу є Т. А. ван Дейк, який розглядає дискурс як інструмент влади та ідеології, що структурує доступ до публічної комунікації та формує опозиції «ми − вони». У його підході центральними є поняття контролю, легітимації та фреймування [6]. Ці аналітичні рамки є фундаментом для дослідження медіадискурсу війни, де йдеться не лише про передачу фактів, а про відбір, організацію та інтерпретацію подій. Р. Водак розвиває історико-дискурсивний підхід, у якому значну увагу приділено мультимодальності: креолізовані вербальні тексти функціонують у поєднанні з візуальними образами та соціокультурними контекстами. Це особливо важливо для аналізу воєнного дискурсу, де роль яскравих і влучних заголовків, фото, карт, схем та рисунків стає критичною [23]. У царині досліджень війни та її репрезентації у медіа важливими є праці С. Карре-

© Рогач О. О., Тиводар А. О., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

терс, яка показала, як жанрові особливості новин, політика редакцій і технології кадрування визначають сприйняття збройних конфліктів [5]. Вона розкрила історичну тяглість між пропагандою XX століття та сучасними медійними війнами. Е. Хоскінс і Б. О'Лафлін запропонували концепцію "дифузної війни" (*diffused war*), де інформаційний потік більше не контролюється єдиним центром, а циркулює між державними, військовими, медійними та аудиторними учасниками в реальному часі. Така медіаекологія радикально змінює динаміку формування наративів та їхню легітимацію на глобальному рівні [11]. П. Робінсон з позицій політичної комунікації вивчає воєнну пропаганду у демократичних суспільствах, показуючи механізми, через які медіа впливають на громадську думку та політичні рішення під час воєн [16]. М. Леманчик та М. Трощинський розглядають питання дискурсу війни у 21 столітті та мовних засобів її репрезентації [14], А. Недашківська вивчає питання сутності сучасної війни проти України через призму мови, культури та засобів масвої інформації [15]. Д. Хью [12] присвячує свою увагу гібридній медіа-війні, досліджуючи вебсайти Міністерств закордонних справ України та росії. У наукових розвідках С. Гейко [10] простежуємо аналіз ролі медіадискурсу у відображенні воєнних конфліктів та формуванні громадської думки до збройного протистояння. В українській науковій традиції питання медіадискурсу війни почали системно аналізувати та вивчати після 2014 року, а особливо з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну в 2022 році. Оскільки сучасна війна характеризується гібридністю, то закономірним є дослідження не лише власне воєнних подій на полі бою, але й в інформаційному просторі. У 2023 році О. Кирилюк провела полівекторне дслідження лискурсу інформаційної війни через призму лінгвокогнітивістики та психолнгвістики [2]. У колективних монографіях «Медіадискурс війни» [3] та «Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України» [1] розроблено класифікацію тематичних напрямів, фреймів та жанрових особливостей українського та міжнародного медіа-висвітлення війни. Проте дослідження такого інформативно потужного, персуазивного та динамічного мовного джерела як засоби масової інформації, вимагає постійної уваги та аналізу. Тому актуальність нашого дослідження зумовлена як розвитком теоретичних рамок дискурс-аналізу, так і потребою емпіричного аналізу міжнародних медійних практик, зокрема провідних видань *Financial Times* та *The Guardian*, які задають тон глобальній інформаційній повістці дня щодо війни в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити особливості мас-медійного дискурсу війни на прикладі тематичних фреймів і риторичних стратегій міжнародних видань *Financial Times* та *The Guardian* у період повномасштабної агресії росії проти України (2022–2025 рр.). Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання: проаналізувати теоретичні засади понять «медіадискурс» і «дискурс війни»; визначити тематичні напрями та фрейми, у яких міжнародні медіа висвітлюють війну в Україні; дослідити риторичні особливості і стратегії текстів *Financial Times* і *The Guardian*; порівняти домінантні підходи цих видань у формуванні міжнародного інформаційного порядку денного. Під час проведення дослідження були використані такі методи, як критичний дискурс-аналіз, контент-аналіз та порівняльний і зіставний методи.

Виклад основного матеріалу. Проблема походження та функціонування дискурсу виступає одним із провідних напрямів світової лінгвістики. На думку К. Сережим, дискурс – це складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, детермінується (прямо чи опосередковано) його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими (конституюючими чи фоновими) чинниками, по-друге, має «видиму» – лінгвістичну (зв'язний текст чи його семантично значущий та синтаксично завершений фрагмент) та «невидиму» – екстралінгвістичну (знання про світ, думки, настанови, метуадресанта, небхідн для розуміння цього тексту) структуру і, по- третє, характеризується спільністю світу, який «будується» впродовж розгортання дискурсу його автором та інтерпретується його реципієнтом [4, с. 12–13]. У сучасних гуманітарних науках поняття медіадискурсу розглядають як особливу форму суспільного дискурсу, що реалізується у площині масової комунікації. Структура медіадискурсу охоплює мовні, текстові, візуальні та прагматичні компоненти, а також соціокультурні контексти, у яких ці елементи функціонують. Як зазначає M. Talbot (2007), медіадискурс − це не лише тексти, опубліковані в медіа, а «мережа дискурсивних практик», яка включає способи виробництва, поширення й інтерпретації повідомлень у конкретних соціальних умовах. H. Fairclough

підкреслює, що медіадискурс функціонує як простір ідеологічного в9иробництва: медіа не просто віддзеркалюють події, а активно конструюють їхній сенс через відбір фактів, фреймування, жанрові структури та риторичні стратегії [9]. У цьому сенсі медіа виступають не нейтральними передавачами інформації, а учасниками соціальних і політичних процесів.

У дискурсологічній перспективі медіадискурс відрізняється від інших форм публічного дискурсу (наукового, правового, художнього) своєю гібридністю, мультимодальністю та інституційною опосередкованістю. Він об'єднує різні жанри (новини, аналітика, коментарі, репортажі, live-стрічки, мультимедійні формати), через що потребує комплексного підходу до аналізу − мовного, структурного, риторичного, візуального й соціально-контекстуального.

Варто зазначити, що дискурс війни − це тематично окреслена підсистема публічного дискурсу, у межах якої мова, тексти й візуальні образи слугують інструментами легітимації, інтерпретації та комунікації збройного конфлікту як соціальної реальності. Його можна визначити як сукупність вербальних та невербальних практик, які формують уявлення про війну, її учасників, причини, наслідки та морально-ідеологічні оцінки. Теоретики дискурс-аналізу (van Dijk [6], Wodak [23], Fairclough [9]) звертають увагу на кілька ключових функцій воєнного дискурсу: легітимаційна − обґрунтування власних дій і делегітимація дій противника; інтерпретаційна − надання сенсу подіям через фрейми, метафори, риторичні стратегії; мобілізаційна − спонукання аудиторій до дії (підтримки, опору, солідарності); морально-оцінна − формування образів добра/зла, героїзму/злочину тощо; інформаційна − передача оперативних відомостей про хід бойових дій, втрати, наслідки.

У контексті сучасної війни в Україні цей тип дискурсу набуває гібридного характеру, де традиційні новинні формати поєднуються з аналітичними статтями, мультимедійними сюжетами та соціальними мережами. Медіа одночасно виконують роль джерела інформації, коментатора, інтерпретатора та інструмента політичного впливу. Важливо зазначити, що міжнародні видання часто поєднують глобальний аналітичний ракурс (геополітика, економіка, енергетика) з локальними сюжетами (гуманітарна криза, життя людей у зоні бойових дій), створюючи багаторівневу картину війни. Саме ці особливості роблять аналіз медіадискурсу війни особливо релевантним, актуальним та важливим, особливо, якщо це стосується таких впливових та думкоформуючих англомовних видань, як Financial Times та The Guardian.

Видання Financial Times (FT) традиційно позиціонує себе як глобальне джерело аналітики в галузі економіки, фінансів та політики. У період повномасштабної агресії Росії проти України воно активно висвітлює події війни крізь призму геоекономічних, енергетичних, інституційних та відбудовчих фреймів, зосереджуючись на їхніх наслідках для європейського та світового порядку.

Серед основних тематичних фреймів та риторичних особливостей FT варто назвати *геоекономічний фрейм*, оскільки цей часопис приділяє значну увагу впливу війни на глобальні ринки енергоресурсів, продовольства, фінансову стабільність Європейського союзу і країн G7. Часто статті починаються з ключових цифр, економічних показників і прогнозів експертів. Наприклад, у матеріалах 2022–2023 років видання аналізує ефект від ембарго на російську нафту, перерозподіл енергопотоків у Європі та зростання ролі України як потенційного постачальника електроенергії до ЄС. У центрі уваги знаходяться також стратегічні рішення Євросоюзу та НАТО, ринки LNG, ціни на газ і нафту, а також фінансові санкції. Риторика FT у цьому фреймі переважно аналітична й технократична: замість емоційних описів бойових дій застосовуються конкретні дані, коментарі економістів і політичних експертів. Наступний фрейм, представлений у цьому часописі, це *інституційно-політичний фрейм*. FT активно висвітлює політику ЄС, США та міжнародних організацій у відповідь на війну. У текстах домінують посилання на дипломатичні зустрічі, рішення самітів, заяви чиновників високого рівня. Видання фокусується на процесах ухвалення рішень, боротьбі між державами-членами ЄС за узгодженість санкційної політики, а також на ролі України у цих процесах. У цих випадках риторика стримана, інституційна: використовуються нейтральні мовні конструкції, часто у формі непрямої мови через цитування офіційних заяв. FT таким чином виступає своєрідним «інформаційним посередником» між політичними центрами та глобальною бізнес-аудиторією. Ще один представлений фрейм − *фрейм відбудови та інвестицій*. З 2023 року FT починає регулярно публікувати матеріали, присвячені повоєнній відбудові України, інвестиційним перспективам та планам уряду. У цих статтях використовуються аналітичні моделі, прогнози щодо

ринку нерухомості, енергетики, IT-сектора та агропромисловості. Україна постає як майбутній економічний партнер Заходу, а не лише як жертва війни. Особливо часто з'являються цифри, наприклад, оцінки потреб у відбудові (понад 500 млрд доларів), згадки про участь Світового банку, ЄБРР, приватних інвесторів. Наприклад: *Russian air strikes disable 60% of Ukraine's gas production ahead of winter* [17]; *Investors need to keep an eye on Ukraine* [13], EU leaders stall *€140bn Ukraine loan using frozen Russian assets* [7], *European satellite group Iceye weighs new funding at $2.5 bn valuation* [8]. Такий підхід демонструє специфічну роль FT − створення інвестиційно-аналітичного дискурсу війни, де фокус зміщується з поля бою на довгострокові наслідки та можливості. Щодо риторичних стратегій, якими послуговуються автори публікацій у FT, то серед них варто назвати наступні: а) *аналітичність та технократизм* − тексти орієнтовані на професійну аудиторію; б) *нейтральність та дистанційність* − уникнення емоційних епітетів, фокус на фактах, цифрах, експертних коментарях; в) *інституційна перспектива* − цитати політиків, економістів, офіційних осіб; г) *глобальна рамка* − війна подається як фактор, що впливає на світові ринки та інституції, а не лише як локальний конфлікт.

Таким чином, дискурс FT формує аналітичний, стратегічно зорієнтований образ війни, у якому домінують економіка, політика та інституції, а не драматичні описи подій. Цей стиль сприяє закріпленню образу війни в Україні як ключового елементу глобального економіко-політичного порядку денного.

На відміну від аналітично-інституційного стилю *Financial Times*, британське видання *The Guardian* вирізняється оперативністю, персоналізацією та емоційною насиченістю подання матеріалів. Його аудиторія є ширшою − це не лише експертне середовище, а й масовий читач, тому риторичні стратегії мають виразно гуманітарний і публіцистичний характер. Щодо представлених тематичних фреймів, то домінують наступні: *оперативно-новинний фрейм, гуманітарний та фрейм безпеки і глобальних наслідків*. The Guardian активно використовує формат live updates − живих стрічок оновлень, у яких у хронологічному порядку фіксуються головні події доби: бойові дії, заяви політиків, нові санкційні заходи, міжнародна допомога тощо. Такий формат дозволяє створити ефект «присутності» читача в інформаційному потоці та забезпечує швидку реакцію на події. Наприклад: *Ukraine live updates* [21], *Ukraine reconstruction and recovery will cost $524 bn over next decades* [22].

Мовний стиль тут динамічний, короткий, іноді телеграфний. Часто використовуються дієслова дії в теперішньому часі: *strikes hit*, *officials say*, що надає текстам відчуття безпосередності. У повідомленнях трапляються прямі цитати від військових, очевидців, офіційних осіб, а також елементи мультимодальності − карти, фотографії та відео в електронних версіях. Велика кількість публікацій The Guardian присвячена гуманітарним аспектам війни: евакуаціям, біженцям, цивільним втратам, руйнуванням інфраструктури, життю в прифронтових містах. Наприклад: *A Russian rocket attack killed two mine-clearing workers from a Danish humanitarian group, officials said* [21]. Тут на перший план виходять людські історії − розповіді про конкретні родини, дітей, лікарів, волонтерів.

Мову таких публікацій характеризує використання риторичних і стилістичних засобів та художньо-публіцистичних: метафори, епітети, описові сцени, що викликають емпатію. Це формує дискурс співчуття та солідарності. Українці постають не лише як об'єкти новин, а як суб'єкти опору, люди з конкретними долями, а це,своєю чергою, що підсилює емоційний зв'язок аудиторії з подіями. Поряд із гуманітарними сюжетами, у рамах реалізації фрейму безпеки та глобальних наслідків, The Guardian аналізує наслідки війни для європейської та глобальної безпеки, приділяючи увагу військовій допомозі, розвідданим, санкційним обхідним схемам («тіньовий флот», поставки озброєнь), політичним рішенням ЄС і НАТО. Наприклад: *There are hundreds in the Baltic: tracking Russian shadow fleet of oil tankers* [20], *Every day hundreds of shadow fleet ships – unregulated ageing tankers from around the world in varying states of repair carrying oil from Russia to states including China and India – are moving through a relatively narrow passage in the Baltic* [20]. На відміну від FT, тут такий аналіз супроводжується візуалізацією, більш публіцистичним стилем мови з елементами критики, наприклад, урядів. Часто видання використовує жанр розслідування або аналітичного репортажу, викриваючи схеми обходу санкцій чи неефективність деяких рішень. У такий спосіб The Guardian виконує роль не лише інформатора, а й ревізора громадського контролю.

Щодо риторичних стратегій, то здіснений аналіз дозволяє говорити про такі стратегії, як *персоналізація* − фокус на окремих людях, їхніх історіях та емоціях; *мультимодальність*

– використання зображень, інтерактивних карт, відео; *прозорість і критичність* – чітка позиція видання, акценти на відповідальності політичних діячів; *оперативність* – інтенсивне використання live-форматів; *морально-оцінні елементи* – вираження підтримки, солідарності, емпатії.

Таким чином, дискурс The Guardian формує емоційно насичену, гуманістичну перспективу війни, у якій поєднуються новинна динаміка, гуманітарний вимір та критична публіцистика. На відміну від Financial Times, що тяжіє до технократичного стилю, The Guardian апелює до цінностей, етики та громадянської відповідальності міжнародної спільноти.

Проведений зіставний аналіз заголовків та фокусних тем у публікаціях Financial Times та The Guardian підтверджує відмінності у тематичних фреймах та риторичних стратегіях цих видань, значну різницю у загальній політиці видань та відмінні ціннісні орієнтири. Результати зіставних досліджень подано у таблиці 1.

Наведені вище приклади свічать про те, що Financial Times виконує роль аналітичного інституційного майданчика, орієнтованого на глобальні еліти, тоді як The Guardian – більш оперативного, гуманітарно-публіцистичного видання, яке активно формує морально-оцінну ситему координат та підтримує емпатичну перспективу.

Таблиця 1

Приклади заголовків та фокусних тем у публікаціях Financial Times та The Guardian

Видання	Заголовок / фокус статті	Основний тематичний фрейм
Financial Times	Russia's attacks cripple 60% of Ukraine's gas output	Геоекономіка, енергетика
Financial Times	EU debates using frozen Russian assets for Ukraine's reconstruction	Інституційна політика, відбудова
Financial Times	Ukraine reconstruction needs $524 billion – World Bank estimates	Відбудова, інвестиції
Financial Times	Investors eye Ukraine's rebuilding potential	Інвестиційний фрейм
Financial Times	Russian strikes on Ukraine's energy grid leave millions without power – eyewitness accounts	Гуманітарний фрейм
The Guardian	How Ukrainian doctors work under fire: stories from frontline hospitals	Персоналізація, гуманітарний фрейм
The Guardian	Shadow fleet helps Russia skirt oil sanctions – Guardian investigation	Безпека, санкції, розслідування
The Guardian	Live: latest news from Ukraine – strikes, official statements, global reaction	Оперативний новинний фрейм

У той час, як Financial Times тяжіє до аналітично-інституційної аналітики, фокусуючись на геоекономічних, політичних та інвестиційних аспектах війни, The Guardian, навпаки, вибудовує емоційно насичений, гуманітарно орієнтований дискурс, який поєднує оперативну новинну динаміку з персоналізованими сюжетами та публіцистичними елементами.

Висновки. Дослідження показало, що *Financial Times* та *The Guardian* формують відмінні, але взаємодоповнювальні дискурсивні рамки, які відображають як специфіку їхньої редакційної політики, так і цільових аудиторій. Тематичні напрями у FT і Guardian перетинаються (економіка, політика, безпека), але подаються з різними комунікативними акцентами. Риторичні стратегії FT зорієнтовані на експертність і глобальні інституції, тоді як Guardian – на людський вимір, емоції та оперативність. Разом обидва медіа формують багаторівневий медіадискурс війни, у якому поєднуються стратегічні, аналітичні, гуманітарні та емоційні складові. Перспективами подальших досліджень будуть нові часописи, як от американське видання New York Times, австралійський часопис The Australian, з метою виявлення тематики та еволюції фреймів у часовій перспективі 2022–2025 рр., а також вивчення рецепції аудиторії – аналіз коментарів, соціальних мереж і реакцій читачів як частини дискурсивного поля.

Список літератури:

1. Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України / За ред. М. Романюка. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/dosvid_viyny.pdf (дата звернення: 23.10. 2025).

2. Кирилюк О. Д. Дискурс інформаційної війни: лінгвокогнітивний та психолінгвістичний аспекти: дис. … канд. філол. наук. Дрогобич: ДДПУ ім. І. Франка, 2023. URL: https://science.dspu.edu.ua/wp-content/

uploads/2023/11/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%9A%D0%B8%D1%80%D0%B8%D0%BB%D1%8E%D0%BA-%D0%9E.-1.pdf (дата звернення: 22.10. 2025).

3. Медіадискурс війни. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2022. URL: https://lingua.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/10/Mediadyskurs-viiny-monohrafiia.pdf (дата звернення: 22.10. 2025).

4. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалі сучасної газетної публіцистики) : монографія. К. : ПАЛИВОДА А. В., 2020. 352 с.

5. Carruthers S. L. The Media at War. London: Palgrave Macmillan, 2011. 272 p.

6. van Dijk T. A. Critical Discourse Analysis // *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2015. P. 466–485.

7. EU leaders stall €140bn Ukraine loan using frozen Russian assets. *Financial Times*. URL: https://www.ft.com/content/9ec35777-2dc5-48ca-97bf-ae760f06eda0 (дата звернення: 27.10. 2025).

8. European satellite group Iceye weighs new funding at $2.5bn valuation. URL:https://www.ft.com/content/08883786-3e75-4a44-b7cc-451704ebcf87 (дата звернення: 27.10. 2025).

9. Fairclough N. Media Discourse. London: Edward Arnold, 1995. 214 p.

10. Geiko S. M. et al. The role of media discourse in coverage of military conflicts. *Humanities Studios: Pedagogy, Psychology, Philosophy*. 2023. 11 (4). P. 190–195. DOI: 10.31548/hspedagog14(4).2023.190-195. URL: https://humstudios.com.ua/en/journals/tom-14-4-2023/rol-diskursu-media-u-visvitlenni-viyskovikh-konfliktiv

11. Hoskins A., O'Loughlin B. War and Media: The Emergence of Diffused War. Cambridge: Polity Press, 2010. 216 p.

12. Hu D. Hybrid Media Warfare: Discourse Analysis of Russian and Ukrainian Ministries of Foreign Affairs Websites. *Journal of Discourse Studies*. 2025. 18 (1). P. 44–62. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2772503025000702

13. Investors need to keep an eye on Ukraine. *Financial Times.* URL: https://www.ft.com/content/3c688ab3-c86f-4475-a2bc-cf5353dadf2f (дата звернення: 27.10. 2025).

14. Lemańczyk M., Troszyński M. *Discourses on War in the 21st Century: navigating the linguistic landscape of contemporary conflict*. Language, Discourse & Society. 2025. 13 (1). P. 8–17. URL: https://www.language-and-society.org/wp-content/uploads/2025/07/LDS-June-2025-art-1-intro-pp-8-17.pdf

15. Nedashkivska A. War against Ukraine: language, culture, and media. *Canadian Slavonic Papers / Revue canadienne des slavistes*. 2024. 66 (2). P. 201–225. URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00085006.2024.2415200

16. Robinson P. The CNN Effect: The Myth of News, Foreign Policy and Intervention. London: Routledge, 2002. 256 p.

17. Russian air strikes disable 60% of Ukraine's gas production ahead of winter. *Financial Times.* URL: https://www.ft.com/content/2ade480c-012c-47d9-8dde-85022756697c (дата звернення: 27.10. 2025).

18. Russia-Ukraine war at a glance. The Guardian. URL: https://www.theguardian.com/world/series/russia-ukraine-war-at-a-glance (дата звернення: 27.10. 2025).

19. Talbot M. Media Discourse. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 192 p.

20. There are hundreds in the Baltic: tracking Russian shadow fleet of oil tankers. *The Guardian.* URL: https://www.theguardian.com/world/2025/sep/13/hundreds-baltic-tracking-russia-shadow-fleet-oil-tankers (дата звернення: 26.10. 2025).

21. Ukraine live updates. *The Guardian.* URL: https://www.theguardian.com/world/ukraine (дата звернення: 27.10. 2025).

22. Ukraine reconstruction and recovery will cost $524bn over next decade, says report – as it happened. The Guardian. URL: https://www.theguardian.com/world/live/2025/feb/25/ukraine-russia-trump-putin-zelenskyy-macron-ceasefire-latest-news-updates-live (дата звернення: 27.10. 2025).

23. Wodak R. The Discourse of Politics in Action: Politics as Usual. London: Palgrave Macmillan, 2009. 288 p.

Rohach O. O., Tyvodar A. O. MASS MEDIA DISCOURSE OF WAR: THEMATIC FRAMES AND RHETORICAL STRATEGIES IN INTERNATIONAL MEDIA (on the example of the English-language periodicals Financial Times and The Guardian)

The article is dedicated to the analysis of the mass media discourse of war in the international information space on the basis of the British newspapers Financial Times and The Guardian. Methods of a critical discourse analysis, content analysis, comparative, and contrastive analyses were used. Key frames of representation and information coverage have been identified: geo-economic, institutional-political, humanitarian, security, and investment-reconstruction ones. It has been found out that the Financial Times represents the war in

Ukraine as an element of the global economic-political system, shaping a discourse of the strategic significance of events and their consequences for the world order. Financial Times's rhetoric is characterized by neutrality, technocracy, and the use of expert assessments. The Guardian, on the other hand, builds an emotionally rich, human-focused discourse that combines real-time news dynamics (through live formats) with personalized stories and journalistic elements. The newspaper pays significant attention to human stories, moral-evaluative frames, and criticism of political decisions, serving not only as an informer but also as a mediator of public opinion, enhancing the empathetic dimension of the international audience. The rhetorical strategies of The Guardian include personalization, creolization, criticality, and moral evaluation. The newspapers comparative contrastive analysis of thematic frames, rhetorical strategies, and content of materials dedicated to the war in Ukraine demonstrates significant differences between the rhetoric of these publications, as it shows that the Financial Times leans towards technocratic analysis, while The Guardian emphasizes the humanitarian dimension and journalistic critique. At the same time, such differences contribute to a multivectoral approach and complementarity in forming a global understanding of the current situation in the Ukrainian state and on the battlefield.

Key words: *mass media discourse, thematic frames, critical discourse analysis, war, rhetorical strategies, Financial Times, The Guardian.*

Дата надходження статті: 28.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

UDC 311.785(076)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/28

Rozhkov Yu. G.
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ENGLISH VETERINARY MEDICINE DISCOURSE: LINGUISTIC FEATURES (BASED ON THE INTERNET RESOURCES)

The focus of this article is on English veterinary medical discourse, specifically its genre differentiation and the factors contributing to its complex nature. English veterinary discourse represents the interplay of several related sub-discourses. These include clinical veterinary discourse, which focuses on the direct interaction between veterinarians and animal patients or their owners, scientific-veterinary discourse, which is concerned with the research and development of veterinary knowledge, and promotional-veterinary discourse, which involves the advertising and marketing of veterinary products and services, all of which play a significant role in shaping the veterinary profession.

The primary focus, however, remains on clinical veterinary discourse, which serves as the cornerstone of this broader communicative domain. This type of discourse is enriched by incorporating elements from historical, encyclopedic, social, and pharmaceutical discourses, which contribute additional layers of meaning and context. For example, historical discourse provides a framework for understanding the evolution of veterinary science, while encyclopedic discourse delivers comprehensive knowledge about various animal species and their health needs. Social discourse adds insight into the cultural and societal implications of veterinary care, while pharmaceutical discourse emphasizes the role of medication and treatments within this field.

The complex and interdisciplinary nature of English veterinary discourse has led to its differentiation into a variety of genres, each with its own specific features and communicative goals. These genres include scientific articles, clinical case reports, promotional materials, legislative texts, educational content, and media publications. This genre-based diversity reflects the breadth of veterinary medicine as a field and its engagement with multiple audiences, ranging from professionals and researchers to pet owners and the general public.

The veterinarian and animal owner must communicate openly and trust one another. The veterinarian must not only provide sound medical advice but also explain complex medical concepts in ways that the pet owner can understand. Communication must be clear, transparent, and compassionate, as many pet owners are emotionally attached to their animals and may feel anxious about their pet's health. In small animal practice, a veterinarian's primary focus is on delivering high-quality care to pets, and the communication process is typically centered around explaining diagnoses, treatment plans, and recovery strategies to pet owners. This often involves using both lay-friendly language and medical jargon to convey the necessary information. For instance, a veterinarian may need to explain a post-surgical recovery plan to a pet owner.

Key words: *discourse, veterinary medicine, terminology, articles, journals.*

Introduction. In contemporary linguistics, both in domestic and international contexts, there exists a wide array of perspectives on the concept of "discourse." Discourse, as a multifaceted linguistic and social phenomenon, serves as a framework for communication within specific domains. English veterinary discourse, as an institutional discourse, is a distinct area that reflects the professional, scientific, and social dimensions of veterinary practice.

A key priority of science in the third millennium is the development of advancements in veterinary medicine aimed at increasing the average lifespan of animals and improving their overall quality of life. The importance of this issue lies in the urgent need to discover effective methods for combating diseases that veterinary medicine has not yet been able to fully address. The relevance of this topic is further emphasized by the sustained interest in discourse studies within modern linguistics and by the pivotal role English-speaking countries play in the field of veterinary medicine and animal healthcare systems.

The uniqueness of the veterinary healthcare system in English-speaking countries is reflected in the principle of providing veterinary services universally, often ensuring accessibility regardless of the animal owner's nationality or background. This inclusive

© Rozhkov Yu. G., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

approach has become a hallmark of veterinary care, making it a global model in the field.

Institutional discourses, as a category, are diverse and encompass fields such as politics, diplomacy, administration, law, military, education, religion, veterinary medicine, business, advertising, fashion, postal services, pharmacy, cosmetology, perfumery, gastronomy, and journalism. Veterinary medical discourse stands out as a unique subset due to its interdisciplinary nature, connecting various professional and communicative practices.

The aim of this study is to examine English veterinary medical discourse, with the subject of the research being its genre differentiation.

Materials and methods of research. The research materials for this study include a diverse range of texts and communicative interactions within the field of English Veterinary Discourse. These materials were carefully selected to provide a comprehensive understanding of the linguistic, stylistic, and structural features of veterinary communication. The data sources encompass the following:

Veterinary Textbooks and Manuals: Core educational materials used in veterinary training programs, covering topics such as anatomy, pharmacology, pathology, and clinical practice: Veterinary Medicine: A Textbook of the Diseases of Cattle, Horses, Sheep, Pigs, and Goats.

Scientific Articles and Journals: Peer-reviewed publications focused on veterinary science, including diagnostic techniques, treatment protocols, and emerging research in animal health: The Veterinary Journal, Journal of Veterinary Internal Medicine, and Veterinary Clinics of North America provided valuable insights.

Veterinary Records and Case Studies: Authentic examples of clinical documentation, such as treatment records, diagnostic reports, and surgical notes, sourced from veterinary practices and hospitals.

Client Communication Materials: Informative brochures, handouts, and online content designed to educate animal owners about preventive care, common diseases, and treatment options.

Professional Guidelines and Ethical Codes: Official documents outlining the ethical standards and professional responsibilities of veterinarians.

Interviews and Observations: Transcriptions of interviews with practicing veterinarians, veterinary nurses, and animal owners, as well as observations of veterinary consultations and procedures.

Digital Platforms and Social Media: Analysis of veterinary discourse on platforms like forums, blogs, and social media groups where professionals and animal owners engage in discussions about animal health.

Literature Review. Polyfunctionality and the multitude of interpretations of the concept have contributed to its widespread use. According to T. A. van Dijk, "discourse is an actually spoken text connected to communication within a specific professional domain" [20, c. 61].

V. I. Karasik distinguishes two main types of discourse: personal (personality-oriented) and institutional. Institutional discourse represents conventional, culturally conditioned, normative speech interaction among individuals assuming certain status roles within a social organism specifically created to meet certain societal needs [11, c. 1122–1138].

Special interest in veterinary institutional discourse arises due to its research object – animal health. In the veterinary field, research-oriented discursive practices are actualized through pragmatonymic signs. These signs (e.g., the names of farm animals) represent nominations with pragmatic properties that reflect the specificity of the agricultural sector as a consumer domain[1]. At the same time, researchers note that treating an animal solely as a resource or object is not entirely relevant when it comes to pets [1, c. 77–79].

J. M. Swales examines veterinary discourse within the framework of professional discourses, which require specialized training for at least one participant (in this case, the agents). The researcher highlights that professional discourse demands a specific sublanguage, which, in addition to terminology, includes emotionally marked expressions used as a form of code and even playful elements understood only by "insiders" [18, c. 103–105].

Professional discourse implies the client's evaluation of the agent, and in interactions between a veterinarian and a farmer or pet owner, this evaluation has specific expressions. For instance, "a negative evaluation of a veterinarian might involve referring to them as a *quack*" [17, c. 119–127].

At the same time, veterinary discourse also includes the domain of everyday communication. G. D. Graaf compares the verbalization of concepts such as "disease," "symptom of disease," and "medical manipulation" in the speech of the agent and client within the discourse, concluding that the strategies of veterinarians and animal owners differ in their use of terminology: "…utterances employing terminology in everyday veterinary discourse have a communicative function, whereas in professional

[1] *N.V. Sukhova, Corpus analysis of head turns in multimodal.*

veterinary discourse, terminological expressions perform a nominative function" [8, с. 557–559].

Results. ***Veterinary Medical Discourse (VMD): Characteristics and Applications.*** Veterinary medical discourse (VMD) represents a multifaceted and evolving field of communication that operates at the intersection of science, ethics, and clinical practice. As a specialized branch of professional discourse, it integrates linguistic, cultural, and pragmatic dimensions, primarily focusing on the health and welfare of animals. According to Ferguson, veterinary communication is a highly specialized form of discourse that requires precision, adaptability, and a strong ethical foundation [7, с. 112].

The integration of these elements ensures effective interactions between veterinary professionals and various stakeholders, including pet owners, livestock managers, policymakers, and researchers [4, с. 355–357].

The role of VMD extends beyond mere clinical exchanges; it also encompasses legal, educational, and research-oriented communication. Scholars such as Huth have emphasized the importance of genre-specific discourse in medical fields, noting that veterinary medicine possesses a distinct communicative framework that reflects its interdisciplinary nature [10, с. 91–95].

Similarly, Hjelm highlights that professional discourse communities, such as veterinarians, rely on specialized lexicons, communicative conventions, and structured rhetoric to convey complex medical information efficiently [9, с. 114].

To develop a comprehensive understanding of VMD, it is necessary to examine its key components: participants, spatial and temporal dimensions, objectives and values, linguistic characteristics, and the genres it encompasses. Research by Wagner indicates that effective veterinary communication hinges on the ability to tailor discourse to different audiences, whether they are fellow professionals, pet owners, or government officials. This adaptability is crucial in ensuring that medical advice is clearly understood and appropriately implemented, ultimately enhancing animal welfare and public health outcomes [21, с. 389–392].

The study of VMD is essential not only for veterinarians but also for researchers, educators, and policymakers who contribute to the evolving landscape of veterinary science and medicine. As noted by Sarangi & Roberts (1999), professional medical discourse plays a vital role in shaping institutional policies and public perceptions of healthcare practices [15, с. 632–635].

Participants in Veterinary Medical Discourse. Veterinary Medical Discourse (VMD) is a specialized form of communication that takes place within the broader veterinary profession. It encompasses a wide range of interactions between various participants, all of whom play key roles in ensuring the health and well-being of animals. These interactions occur within different settings, such as clinical practice, research, policy development, and education. The participants involved in VMD can be broadly categorized into *senders* and *receivers*, both contribute to the overall goal of maintaining animal health. At the heart of VMD lies the interaction between senders, who are primarily composed of veterinarians, veterinary nurses, veterinary technicians, and pharmacists specializing in animal health, and receivers, who include a broad array of individuals, such as pet owners, livestock managers, farmers, and other animal caregivers [13, с. 227–229].

The veterinarian and animal owner must communicate openly and trust one another. The veterinarian must not only provide sound medical advice but also explain complex medical concepts in ways that the pet owner can understand. Communication must be clear, transparent, and compassionate, as many pet owners are emotionally attached to their animals and may feel anxious about their pet's health. In small animal practice, a veterinarian's primary focus is on delivering high-quality care to pets, and the communication process is typically centered around explaining diagnoses, treatment plans, and recovery strategies to pet owners. This often involves using both lay-friendly language and medical jargon to convey the necessary information. For instance, a veterinarian may need to explain a post-surgical recovery plan to a pet owner.

The veterinarian might say, *Your pet needs to avoid jumping and running for the next two weeks to allow the wound to heal properly. We'll monitor for any signs of wound dehiscence, which refers to the reopening of the surgical wound, and we'll also be following an analgesic protocol to manage your pet's pain during recovery*. In this example, the veterinarian uses terms such as *wound dehiscence* and *analgesic protocol*, which are medical terms that the average pet owner may not immediately understand.

In these contexts, communication extends beyond individual animal owners and involves multiple stakeholders who are responsible for managing entire herds or flocks. For instance, a veterinarian working with a dairy farm may need to communicate with the farm's dairy manager to discuss mastitis prevention strategies. The veterinarian might say, *To prevent mastitis,*

we should monitor the somatic cell count of the herd regularly. If we notice any significant increases in the count, we'll need to adjust our milking practices and investigate the cows for early signs of infection. This kind of communication is more technical and requires a shared understanding of veterinary concepts and farm management practices. It involves conveying complex ideas in a way that fits the specific needs and responsibilities of the farm manager while maintaining clarity about the necessary interventions.

Veterinarians engaged in research play a significant role in advancing knowledge in areas such as zoonotic diseases, animal nutrition, veterinary pharmacology, and disease prevention. Researchers publish peer-reviewed studies in veterinary journals, contributing to the body of knowledge that informs both clinical practice and policy development. In research settings, communication is primarily intended for a scholarly audience, including other veterinarians, researchers, and academics. The language used in veterinary research papers is typically more specialized and technical than that used in clinical practice. Research articles present new findings, methods, and theoretical models that are grounded in scientific rigor. A study on zoonotic diseases, for example, might discuss the transmission of certain infections between animals and humans, exploring how pathogens cross species barriers and outlining potential interventions to reduce public health risks [2, с. 447–449].

Whether in clinical settings, research, policy development, or education, the exchange of information in VMD is essential for advancing animal health and welfare. The interactions between veterinarians and animal owners, farm managers, researchers, educators, and policymakers all contribute to the broader goal of ensuring the health, safety, and well-being of animals. Each participant in this discourse plays a crucial role in the collaborative process of maintaining animal welfare, and effective communication is at the heart of these efforts. Participants of VMD are represented in the Tabelle 1.

Spatial and Temporal Dimensions of VMD

Veterinary Medical Discourse (VMD) operates within specific spatial and temporal contexts that influence its application, interpretation, and efficacy. The locations where VMD is employed are diverse, encompassing both clinical and non-clinical environments. These settings, in turn, shape the nature of veterinary communication, affecting the terminology, urgency, and complexity of discourse. Additionally, the temporal aspect of VMD plays a crucial role, distinguishing between immediate, acute interventions and long-term, preventative care strategies. Understanding these dimensions enhances the effectiveness of veterinary practice and ensures clear communication between veterinarians, support staff, and animal caretakers.

The spatial contexts in which VMD is utilized include a variety of professional settings, each with unique communicative challenges and requirements. These environments can be broadly categorized into clinical and non-clinical spaces, which significantly

Tabelle 1

Examples of VMD Participants:

№	Veterinary Role	Primary Communication Partner(s)	Key Topics Discussed
1	Companion Animal Veterinarian	Pet Owners	Preventive care, vaccination schedules, parasite control
2	Equine Specialist	Horse Breeders	Pre-purchase exam findings, lameness issues
3	Wildlife Veterinarian	Biologists, Ecologists	Conservation efforts, protection of endangered species
4	Food Animal Veterinarian	Farmers	Herd health management, biosecurity, disease prevention
5	Veterinary Pathologist	Clinicians	Diagnostic findings, identification of neoplastic lesions
6	Veterinary Pharmacist	Practitioners	Medication dosages, contraindications, drug interactions (e.g., NSAIDs + corticosteroids)
7	Zoo Veterinarian	Animal Behaviorists	Welfare programs for captive wildlife
8	Regulatory Veterinarian	Livestock Handlers, Public Health Officials	Disease control, public health compliance
9	Veterinary Educator	Veterinary Students	Clinical communication, ethics, diagnostic techniques
10	Telemedicine Veterinarian	Pet Owners (in underserved areas)	Remote consultations, dermatology, nutrition

influence the structure and content of veterinary communication. Clinical Environments Veterinary Hospitals and Animal Clinics Veterinary hospitals and animal clinics serve as the primary spaces where medical care is provided to companion animals, livestock, and exotic species. In these settings, communication is often highly structured and specialized.

Clinicians, veterinary technicians, and support staff rely on precise terminology, standardized protocols, and clear documentation to ensure effective patient care. For example, in a surgical ward, communication must be exact to prevent errors. A typical directive might be: *Induce anesthesia with propofol at 4 mg/kg IV*. This instruction requires precision to ensure the correct dosage is administered, reflecting the technical nature of VMD in surgical settings. Miscommunication in such cases can have dire consequences, highlighting the necessity of accuracy and standardization. Emergency veterinary care requires rapid, unambiguous communication to ensure life-saving interventions. The discourse in such settings is often characterized by urgency, abbreviations, and protocol-driven dialogue. For instance, during an emergency response, a veterinarian might issue a command such as: *Administer epinephrine 0.01 mg/kg IV immediately!* Here, brevity and clarity are paramount. Emergency discourse often includes shorthand, acronyms, and rapid exchanges of information to expedite decision-making and action.

Equestrian Centers Veterinarians working with horses must communicate with trainers, owners, and stable managers, often translating medical jargon into practical advice. The discourse includes discussions on equine nutrition, injury prevention, and performance optimization. For example, a veterinarian might suggest: *"Incorporate joint supplements with glucosamine and chondroitin to support cartilage health, especially for performance horses engaged in jumping events."* This type of communication combines scientific knowledge with applied management strategies tailored to the equestrian industry.

Care Preventive veterinary medicine focuses on disease prevention, chronic condition management, and overall wellness. Communication in this domain involves educational interactions with pet owners, farmers, and wildlife caretakers to promote proactive health measures. Chronic Disease Management For conditions like diabetes mellitus in dogs, veterinarians must provide detailed, ongoing instructions, such as: "*Administer insulin at 1 U/kg SC every 12 hours, maintain a consistent feeding schedule, and monitor blood glucose levels weekly."* Routine Vaccination and Parasite Control Effective communication about preventive care ensures compliance and optimal animal health. A veterinarian may advise: *"Ensure all puppies receive core vaccines, including DHPP and rabies, according to the recommended schedule to prevent infectious diseases."*

Nutritional Counseling Diet plays a crucial role in maintaining animal health. For instance, a vet might suggest: *"Transition to a prescription renal diet to support kidney function in your senior cat and monitor hydration levels."*

Tabelle 2

The Examples of Notable Spatial and Temporal Contexts of VMD

№	Veterinary Setting	Primary Communication Focus	Key Topics/Examples
1	Emergency Veterinary Medicine	Rapid, critical communication	Managing cardiopulmonary arrest cases
2	General Practice Clinics	Client education	Routine health maintenance, dental care, weight management
3	Specialist Referral Hospitals	Multidisciplinary collaboration	Complex cases, oncology surgery, neurology consultations
4	Veterinary Teaching Hospitals	Academic and clinical training	Research, student clinical rotations
5	Mobile Veterinary Services	Outreach in underserved/rural areas	Delivering care in remote locations
6	Equine/Large Animal Ambulatory Practices	On-site diagnostics and consultations	Field-based veterinary care
7	Wildlife Rehabilitation Centers	Species-specific treatment	Management of avian aspergillosis in birds of prey
8	Meat Inspection Facilities	Regulatory communication for food safety	Ante-mortem and post-mortem inspections
9	Veterinary Pharmaceutical Companies	Scientific and professional discourse	Drug efficacy, safety, research findings
10	Virtual Veterinary Services	Remote communication via telehealth	Behavioral consultations, chronic disease management

The spatial and temporal dimensions of Veterinary Medical Discourse (Fig. 2) shape how veterinary professionals communicate across diverse settings and timeframes. Clinical environments necessitate precision, urgency, and standardization, while non-clinical settings require adaptable, accessible, and often broader discourse. Likewise, communication varies between immediate, acute interventions and long-term, preventive strategies. Recognizing these distinctions enhances veterinary effectiveness, promotes better animal health outcomes, and fosters clearer collaboration between professionals and animal caretakers. Understanding the interplay of spatial and temporal factors in VMD ultimately contributes to improved veterinary communication and patient care.

Conclusion. Veterinary Medical Discourse (VMD) plays a crucial role in the professional practice of veterinary medicine, serving as a bridge between scientific knowledge and real-world application. Its importance extends beyond the confines of the clinical setting, permeating public health policies, ethical considerations, and interdisciplinary collaborations. As an evolving field of study, VMD requires ongoing research to refine its linguistic strategies, improve communication efficiency, and ensure that all stakeholders – veterinary professionals, animal owners, policymakers, and researchers – are effectively engaged in the discourse.

Beyond the realm of direct veterinarian-client interactions, VMD also plays a pivotal role in academic and research settings. Veterinary journals, scientific conferences, and educational curricula rely on precise and standardized discourse to disseminate findings, propose new treatment methodologies, and refine diagnostic procedures. The structure of academic veterinary discourse mirrors that of broader medical discourse, with strict adherence to established rhetorical conventions, including the IMRAD (Introduction, Methods, Results, and Discussion) format. Additionally, the role of VMD in telemedicine and digital veterinary consultations is expanding, with virtual platforms necessitating new modes of communication that ensure diagnostic accuracy and client engagement.

Another significant dimension of VMD is its ethical framework. *The Veterinarian's Oath*, which underscores principles such as animal welfare, public health, and continuous learning, informs the communication strategies used within the profession. Ethical considerations often arise in discussions regarding euthanasia, pain management, and end-of-life care, requiring veterinarians to employ a compassionate and empathetic tone while maintaining professional objectivity. For example, when discussing euthanasia, a veterinarian must balance medical facts with emotional sensitivity, using phrases such as *providing a humane and peaceful passing* rather than more clinical terminology that could be perceived as impersonal.

The role of VMD in regulatory and governmental affairs is another area of increasing significance. Veterinary professionals often collaborate with policymakers to develop legislation related to animal welfare, food safety, and zoonotic disease control. The discourse in these settings is typically formal and highly structured, incorporating legal terminology and policy-driven rhetoric. Effective communication in this domain is crucial for ensuring that laws and regulations are both scientifically sound and practically implementable. For example, in discussions about antibiotic use in livestock, veterinarians must navigate the intersection of science, economics, and public perception, using evidence-based arguments to advocate for responsible antimicrobial stewardship.

Veterinary Medical Discourse is a dynamic and multidimensional field that continues to evolve in response to technological advancements, ethical considerations, and global health challenges. Its significance extends beyond clinical practice, encompassing education, research, policy-making, and public engagement. By refining communication strategies, embracing cross-cultural competence, and integrating emerging technologies, veterinary professionals can enhance the effectiveness of VMD, ultimately improving animal welfare, public health, and the veterinarian-client relationship. The ongoing study of VMD is essential not only for optimizing professional communication but also for ensuring that the veterinary profession remains adaptable, ethically sound, and scientifically rigorous in the face of an ever-changing world.

Bibliography:

1. Arvidsson A., Fischer K., Hansen K., Sternberg-Lewerin S., Chenais E. Diverging discourses: Animal health challenges and veterinary care in northern Uganda. Frontiers in Veterinary Science. 2022. Vol. 9. P. 77–93.

2. Blommaert J., Bulcaen C. Critical discourse analysis. Annual Review of Anthropology. 2000. Vol. 29 (1). P. 447–466.

3. Brown N., Innes G. History of the veterinary profession. Armidale: Northern Tablelands LLS, 2019. Retrieved from: https://www.flockandherd.net.au/other/ireader/vet-professionhistory.html

4. Burrow R. The discursive accomplishment of identity during veterinary medical consultations in the UK. In: Identity struggles: Evidence from workplaces around the world. Amsterdam: John Benjamins, 2017. P. 355–370.
5. Constable P.D., Hinchcliff K.W., Done S.H., Grünberg W. Veterinary medicine: a textbook of the diseases of cattle, horses, sheep, pigs and goats. Amsterdam: Elsevier Health Sciences, 2016. 515 p.
6. Edward B. Black's Veterinary Dictionary. London: Bloomsbury, 2015. 514 p.
7. Ferguson A. Expert practice: A critical discourse. San Diego: Plural Publishing, 2007. 325 p.
8. Graaf G. D. Veterinarians' discourses on animals and clients. Journal of Agricultural and Environmental Ethics. 2005. Vol. 18. P. 557–578.
9. Hjelm T. Discourse analysis. In: The Routledge handbook of research methods in the study of religion. London: Routledge, 2021. 244 p.
10. Huth M., Weich K., Grimm H. Veterinarians between the frontlines?! The concept of One Health and three frames of health in veterinary medicine. Food Ethics. 2019. Vol. 3 (1). P. 91–108.
11. Karasik V. I. Discourse emblems as the object of semiotic analysis. Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics. 2023. Vol. 14 (4). P. 1122–1138.
12. LaFrance K. J. Discourse and the veterinary profession. Lyon: Veterinary Medicine College, 2004. 454 p.
13. Lukin A. Halliday, Critical Discourse Analysis and ideology. Language, Context and Text. 2024. Vol. 6 (2). P. 227–261.
14. Journal of the American Veterinary Medical Association (JAVMA). Retrieved from: https://www.avma.org/javma
15. Roberts C., Sarangi S. Theme-oriented discourse analysis of medical encounters. Medical Education. 2005. Vol. 39 (6). P. 632–640.
16. Sarangi S. The conditions and consequences of professional discourse studies. Journal of Applied Linguistics. 2008. Vol. 2 (3). P. 371–394.
17. Sukhova N. V. Corpus analysis of head turns in multimodal discourse. Journal of Royal Linguistic College. 2022. No. 1 (856). P. 119–127.
18. Swales J.M. Discourse analysis in professional contexts. Annual Review of Applied Linguistics. 1990. Vol. 11. P. 103–114.
19. Tannen D., Hamilton H.E., Schiffrin D. The handbook of discourse analysis. Oxford: John Wiley & Sons, 2015.
20. Van Dijk T.A. Critical discourse analysis. In: The handbook of discourse analysis. Oxford: Wiley, 2015. 485 p.
21. Wagner G. G., Brown C. C. Global veterinary leadership. Veterinary Clinics: Food Animal Practice. 2002. Vol. 18 (3). P. 389–399.

Рожков Ю. Г. АНГЛІЙСЬКИЙ ВЕТЕРИНАРНИЙ ДИСКУРС: ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ (НА ОСНОВІ ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛ)

Ця стаття присвячена англійському ветеринарному медичному дискурсу, зокрема його жанровій диференціації та факторам, що сприяють його складності. Англійський ветеринарний дискурс є взаємодією декількох пов'язаних між собою піддискурсів. До них належать клінічний ветеринарний дискурс, який зосереджується на безпосередній взаємодії між ветеринарами та тваринами-пацієнтами або їхніми власниками, науково-ветеринарний дискурс, який стосується досліджень та розвитку ветеринарних знань, а також рекламно-ветеринарний дискурс, який передбачає рекламу та маркетинг ветеринарних продуктів і послуг, і всі вони відіграють значну роль у формуванні ветеринарної професії.

Однак основна увага, як і раніше, приділяється клінічному ветеринарному дискурсу, який є наріжним каменем цієї ширшої комунікативної сфери. Цей тип дискурсу збагачується елементами історичного, енциклопедичного, соціального та фармацевтичного дискурсів, які додають додаткових рівнів значення та контексту. Наприклад, історичний дискурс забезпечує основу для розуміння еволюції ветеринарної науки, тоді як енциклопедичний дискурс надає вичерпні знання про різні види тварин та їхні потреби у сфері охорони здоров'я. Соціальний дискурс додає розуміння культурних та суспільних наслідків ветеринарної допомоги, тоді як фармацевтичний дискурс підкреслює роль ліків та методів лікування в цій галузі.

Складний та міждисциплінарний характер англійського ветеринарного дискурсу призвів до його диференціації на різноманітні жанри, кожен з яких має свої специфічні особливості та комунікативні цілі. До цих жанрів належать наукові статті, клінічні випадки, рекламні матеріали, законодавчі тексти, освітній контент та публікації в ЗМІ. Ця жанрова різноманітність відображає широту

ветеринарної медицини як галузі та її взаємодію з різними аудиторіями, від професіоналів і дослідників до власників домашніх тварин та широкої громадськості.

Ветеринар і власник тварини повинні відкрито спілкуватися і довіряти один одному. Ветеринар повинен не тільки надавати обґрунтовані медичні поради, але й пояснювати складні медичні поняття таким чином, щоб власник домашньої тварини міг їх зрозуміти. Спілкування має бути чітким, прозорим і співчутливим, оскільки багато власників домашніх тварин емоційно прив'язані до своїх тварин і можуть відчувати занепокоєння щодо їхнього здоров'я. У практиці з дрібними тваринами основна увага ветеринара зосереджена на наданні високоякісної допомоги домашнім тваринам, а процес спілкування зазвичай зосереджений на поясненні діагнозів, планів лікування та стратегій одужання власникам домашніх тварин. Це часто передбачає використання як зрозумілої мови, так і медичного жаргону для передачі необхідної інформації. Наприклад, ветеринар може мати потребу пояснити власнику домашньої тварини план післяопераційного одужання.

Ключові слова: *дискурс, ветеринарна медицина, термінологія, статті, журнали.*

Дата надходження статті: 28.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 821.112.2-31.09:81'42
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/29

Романова Н. В.
Херсонський державний університет

ПОНЯТТЄВА СКЛАДОВА КОНЦЕПТУ *SCHWESTERN* У РОМАНІ Б. КЕЛЛЕРМАНА "DAS BLAUE BAND"

У статті розглянуто смислове наповнення концепту SCHWESTERN на матеріалі «технічного» роману Б. Келлермана «Das Blaue Band». «Технічний» роман – різновид літературного жанру, що відтворює в художній формі технічний прогрес людства загалом і німецького етносу зокрема. Поняття концепт визначено слідом за А. Загнітко як багатовимірне ментальне утворення з трьома складниками: «образно-перцептивним, понятєвим та ціннісним». Встановлено, що концепт SCHWESTERN належить до духовної сфери людини з активною життєвою позицією, репрезентує палітру її цінностей, рівень загальнокультурного розвитку, має універсальне, етнічне та специфічне забарвлення. Моделювання концепту здійснено через лінгвокогнітивні механізми. З'ясовано, що концептуальна схема концепту SCHWESTERN мінлива, наближена до ідеальної вроди молодих жінок із прямими кровними стосунками. Ідеальна врода привертає до себе увагу заможних чоловіків, котрі люблять подорожувати, займатись бізнесом, кар'єрою, спортом тощо. Аналізований концепт інформує про самобутність поведінки й соціальний статус групи (трьох) молодих незаміжніх жінок, котрі живуть у повній американській родині (Голл), залюбки навчаються, танцюють, співають, вивчають іноземні мови, подорожують світом разом зі своєю матір'ю. Сестри Голл – емансиповані життєрадісні особистості, готові автономно (без батьківської фінансової підтримки) пережити економічну кризу шляхом відкриття власної справи, підтримати одна одну та друзів морально й матеріально і, навіть, «пожертвувати» власним жіночим щастям заради своєї старшої / середньої / молодшої сестри. Понятєву складову концепту SCHWESTERN вербалізовано лексично (слово, словосполучення, синоніми), граматично (синтаксичні конструкції), стилістично (метафора, метонімія, повтор, епітет, символіка). Запропоновано класифікацію синонімів за критерієм походження; окреслено символіку й етимологію власних імен сестер; коротко висвітлено ідеї фемінізму.

***Ключові слова*:** *прямі кровні стосунки, сестри, синоніми, концепт SCHWESTERN, ідеальна врода.*

Постановка проблеми. Кровні стосунки були й залишаються важливими для людини будь-якої історико-культурної епохи, оскільки вони визначають статус, функції, духовний розвиток індивідуума. Виокремлюємо умовно два різновиди кровних стосунків: прямі й непрямі. Прямі кровні стосунки апелюють до родинно-біологічних зв'язків між найближчими родичами (батьки, діти, рідні брати й сестри, (пра) діди, онуки), непрямі – між далекими родичами (дядьки, тітки, двоюрідні, троюрідні й інші брати й сестри), відповідно. Сприйняття кровних стосунків можна визначити через концепти, що зберігаються в людській свідомості й позначені словом або словосполученням [2, с. 70]. Загальноприйнятого визначення концепту в науковій лінгвістичній літературі не існує. Його дефініція корелює з вибором предмета вивчення та домінуючою лінгвістичною парадигмою [3, с. 31–32]. Для нашого дослідження прийнятним є тлумачення А. Загнітка, тотожне багатовимірному ментальному утворенню з «образно-перцептивним, понятєвим та ціннісним складниками» [1, с. 18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі кровних стосунків присвячено велику кількість вітчизняних і зарубіжних наукових розвідок теоретичного й практичного характеру, зокрема праці М. Альшніда, А. Бушмейєр, Г. В. Грегуль, А. О. Давиденко, Н. Д. Демченко, Н. Дональдла, В. Кононенка, А. Кузьміної, Ю. С. Макарець, О. М. Сліпчук, А. О. Рижкіної, Л. В. Савченко, Н. Самойленко, А. Лапи, Г. Соні, Б. Тісен, В. Флетчер, О. Черненко. Українські вчені акцентують увагу на структурі, семантиці, функціях або культурних особливостях концептів *СІМ'Я*, *РОДИНА, БРАТЕРСТВО, РОДИЧ,*

© Романова Н. В., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

СЕСТРИНСТВО, зарубіжні дослідники аналізують *FAMILIE* (СІМ'Я) з позиції корпусної та когнітивної лінгвістики (G. László-Sárközi), метафоричного дискурсу (A. Musolff), міждисциплінарного підходу (A. Buschmeyer, C. Zerle-Elsäßer) або психолінгвістики (H. Sohni).

Попри суттєвий науковий доробок питання прямих кровних стосунків на зразок рідних сестер у німецькій мові лишається до тепер на периферії, що й зумовлює актуальність вибору теми пропонованої студії. Вперше об'єктом дослідження стає поняттєвий складник концепту *SCHWESTERN* у «технічному» романі. Під «технічним» романом розуміємо різновид літературного жанру, що відтворює в художній формі технічний прогрес людства загалом і німецького етносу зокрема.

Постановка завдання. Метою роботи є реконструювання понятійних аспектів концепту *SCHWESTERN* у романі Б. Келлермана "Das Blaue Band" та з'ясування мовних засобів його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Спостереження над емпіричним матеріалом показує [7], що назва концепту *SCHWESTERN* має низку синонімів: *die drei Mädchen Holl, die Holl girls, die Mädchen Holl, Ethel, Mary, Violet, eine hellblaue Rauchwolke, sie, alle drei Holl girls, die Mädchen, drei jungen Mädchen, Madonnen, drei Schwestern, alle drei Mädchen, drei schönen Mädchen, ihre schönen Mädchen, drei junge Geschöpfe, ihre Mädchen, die Kinder, drei Mädchen, Drei, die jungen Mädchen, ihre Töchter, wir, die Damen Holl, ihr, Girls, die Töchter, Mary und Ethel, Idioten, The Holl girls, die jungen Damen, drei schönen Schwestern, Frauen, die drei Holl girls, Violet, Mary, Ethel, alle Frauen*. Синоніми відображають багатство, красу й гнучкість мови. Сюди додаємо й рівень володіння мовою, словниковий запас та культуру мовлення автора.

У наведених прикладах зафіксовано розмаїту семантику, як-от: конкретність, множинність, велика кількість, жіноча стать, вік, відомі особи (*die drei Mädchen Holl*), конкретність, множинність, відомі особи, жіноча стать, вік (*die Holl girls, The Holl girls*), однойменні особи жіночої статі в кількості а) три (*Ethel, Mary, Violet; Violet, Mary, Ethel*), б) дві (*Mary und Ethel*), в) одна (*Violet; Mary*), одиничність, колір, природне явище (*eine hellblaue Rauchwolke*), образ множинності персонажів (*sie*), невизначена множинність, велика кількість, відомі особи, жіноча стать, вік (*alle drei Holl girls*), конкретність, множинність, жіноча стать, вік (*die Mädchen*), велика кількість, оцінка, вік, жіноча стать (*drei jungen Mädchen*), віднесення до категорії, множинність, релігійні особи жіночої статті католицької церкви (*Madonnen*), множинність, велика кількість, кровні стосунки, жіноча стать (*drei Schwestern*), невизначена множинність, велика кількість, жіноча стать, вік (*alle drei Mädchen*), велика кількість, оцінка, ознака, жіноча стать, множинність, вік (*drei schönen Mädchen*), присвійність, оцінка, ознака, жіноча стать, множинність, вік (*ihre schönen Mädchen*), велика кількість, оцінка, вік, істота, множинність (*drei junge Geschöpfe*), присвійність, жіноча стать, множинність, вік (*ihre Mädchen*), конкретність, множинність, вік (*die Kinder*), велика кількість, жіноча стать, множинність, вік (*drei Mädchen*), віднесення до категорії, велика кількість (*Drei*), конкретність, множинність, оцінка, ознака, жіноча стать, вік (*die jungen Mädchen*), присвійність, множинність, жіноча стать, кровні стосунки відносно рідних батьків (*ihre Töchter*), групова ідентичність, множинність (*wir*), конкретність, множинність, статус, жіноча стать, відомі особи (*die Damen Holl*), множинність, дистанціювання, дружні стосунки (*ihr*), віднесення до категорії, множинність, жіноча стать, вік (*Girls*), конкретність, множинність, кровні стосунки відносно рідних батьків (*die Töchter*), віднесення до категорії, множинність, психічна хвороба (*Idioten*), конкретність, множинність, оцінка, ознака, вік, жіноча стать, статус (*die jungen Damen*), множинність, велика кількість, оцінка, ознака, естетика, кровні стосунки (*drei schönen Schwestern*), віднесення до категорії, множинність, жіноча стать, статус, вік (*Frauen*), конкретність, множинність, велика кількість, відомі особи, жіноча стать, вік (*die drei Holl girls*), невизначена множинність, оцінка, жіноча стать, статус, вік (*alle Frauen*).

Наведені назви класифікуємо за критерієм походження на три різновиди: 1) питомі, 2) запозичені, 3) комбіновані. Питомі назви поділяємо на дві підгрупи: основні й перенесені. Основні назви репрезентовано словами *sie, die Mädchen, die Kinder, Drei, wir, ihr, die Töchter, Frauen* та словосполученнями *drei jungen Mädchen, drei Schwestern, alle drei Mädchen, drei schönen Mädchen, ihre schönen Mädchen, ihre Mädchen, drei Mädchen, die jungen Mädchen, ihre Töchter, drei schönen Schwestern, alle Frauen*, перенесені – словосполученнями, що базуються на а) метафорі *eine hellblaue Rauchwolke*, тобто усвідомленні нової властивості сестер – соціально-духовний зв'язок між ними, б) метонімії *drei junge Geschöpfe*, тобто вилученні біологічного й виділення творчого компонента; запозичені назви охоплюють: власні назви

(англ.) *Ethel*, (англ.) *Mary*, (англ.) *Violet*, терміни (лат.) *Madonnen*, слова (англ.) *Girls,* (лат.) *Idioten* та словосполучення у множині (англ.) *The Holl girls*, комбіновані – словосполучення, в семантичній структурі яких виокремлюємо елементи а) німецької та англійської мов *die drei Mädchen Holl, die Holl girls, die Mädchen Holl, alle drei Holl girls, die drei Holl girls*, б) німецької, італійської та англійської мов *die Damen Holl*, в) німецької та італійської мов *die jungen Damen*.

Дихотомія і трихотомія наведених комбінованих назв може вказувати на антонімічні процеси протиставлення та поєднання германсько-романських лінгвокультур. Протиставлення германсько-романських лінгвокультур ілюструє духовну розбіжність етносів, поєднання, навпаки, їхню рівність, масштабність, початок глобалізації.

Загалом, поняттєва складова концепту *SCHWESTERN* пов'язана з досконалою, довершеною або ідеальною жіночою вродою, що приваблює до себе молодих та літніх чоловіків *"O ja, ich weiß, es ist eine von den drei schönen Schwestern!"* [7, 245], котрі після інтимних стосунків нехтують нею. З другого боку, ця врода не має майбутнього, вона приречена на небуття, оскільки їй бракує внутрішнього одухотворення. Останнє потребує усамітнення, самооцінки, самопізнання та психологічної корекції. За таких міркувань формуємо образ «нової жінки», «нової рідної сестри», дотичний до понять фемінізму, емансипації, чоловічого світу тощо.

Концептуальну схему концепту *SCHWESTERN* реконструюємо на основі епітета *schön*: СЕСТРИ Є ІДЕАЛЬНА ВРОДА. Ідеальна врода стандартизована через число, вік, стать, походження, зовнішність, поведінку, одяг: три молоді дівчини із заможної американської сім'ї Голл, білявки з блакитними очима, рум'яними щічками, на яких з'являються ямочки під час усмішки, нафарбованими губками, білими зубками, в блакитному одязі піднялися на борт гігантського пароплава «Космос» разом зі своєю не менш привабливою матір'ю. Вони повертались з Європи до Америки. Серед пасажирів був їхній давній знайомий, екс-коханий двох старших сестер і закоханий у молодшу сестру американський перспективний журналіст Принц Ворен. Чоловік сподівався не лише на робочу атмосферу, а й на приємне жіноче товариство та любовну пригоду *Und* ***die drei Mädchen Holl*** *waren an Bord –* ***"the Holl girls"*** *–, eine Reise würde das werden, eine Reise, Prince!* [7, с. 16]. Тут концептуальну схему концепту *SCHWESTERN* не лише переосмислюємо, а й переживаємо СЕСТРИ Є РОМАНТИЧНОЮ ПРИГОДОЮ. Останню закарбовано через повтор словосполучення *eine Reise* та кондиціоналіс I дієслова *werden*.

На думку матері, пані Голл, її дочки виховані й освічені. Вони розмовляють кількома іноземними мовами (*sprachen einige Sprachen*), знають бухгалтерську справу (*in der Buchhaltung ausgebildet*), вміють друкувати на друкарській машинці (*Typewriting*), стенографувати (*Stenographie*), а також танцювати (*Tanzen*). Музику й спів матір вважає нісенітницею. Для жіночого щастя, стверджує пані Голл, потрібно вийти заміж і народити дітей. Якщо цю програму не виконати, то жінка збожеволіє. Тут простежуємо семантичний зв'язок між біологічним і психічним аспектами, що вказує на наявність певного життєвого досвіду, тонку жіночу чутливість та пережиту емоцію страху [4, с. 191].

Неконтрольована емоційність сестер зумовлює появу нової естетики в чоловіків-кар'єристів, орієнтованої на спокій, самотність, розміркування *Nun, es war ganz gut, daß* ***die Holl girls nicht da waren****, er brauchte* ***Ruhe,*** *er brauchte* ***Alleinsein,*** *um seinen ehrgeizigen Träumen nachzuhängen* [7, с. 42].

Концептуальна схема концепту *SCHWESTERN* фіксує емоційний стан мовця і його емоційний досвід СЕСТРИ Є ТРИГЕРОМ НЕГАТИВНИХ / НЕЙТРАЛЬНИХ ЕМОЦІЙ. Маркером цього дуального тригеру є синтаксичні конструкції: негативне складнопідрядне речення підмета *es war ganz gut, daß die Holl girls nicht da waren* та нейтральні прості поширенні речення *er brauchte Ruhe, er brauchte Alleinsein*, що вживаються паралельно.

Завдяки новій естетиці Ворен глибше розуміє етнічну психологію жінки ***Oh, wie arrogant*** *und* ***teuflisch hochmütig*** *können Amerikanerinnen sein!* ***Arroganter*** *und* ***anmaßender als Frauen aller anderen Nationen*** [7, с. 199] і водночас цінує свою фізичну, творчу й будь-яку іншу свободу (*er frei war, völlig frei!*).

Механізмом нової естетики є утилітарна оцінка з лінійкою «схвально – несхвально»; суб'єкт оцінки – Ворен, об'єкт – поведінка американських молодих жінок; оцінка – негативна, вербалізована емоційним вигуком обурення *Oh* «О!», словосполученнями *wie arrogant* «якими зверхніми», *teuflisch hochmütig* «пекельно пихатими», синтаксичною конструкцією *Arroganter und anmaßender als Frauen aller anderen Nationen* «Більш зверхніми й зарозумілими, ніж жінки всіх інших націй».

Концептуальній схемі концепту *SCHWESTERN* передує архетип ЖІНКИ, модифікований у річищі етнічної традиції СЕСТРИ Є ЗВЕРХНІМИ, ПИХАТИМИ АМЕРИКАНКАМИ.

Зауважимо, що імена сестер ***Violet, Ethel, Mary**, so hießen sie* [7, с. 18] сповнені символіки. Їх упорядковано не стільки за ознакою віку: від молодшої до старшої, скільки за ознакою «свіжості» почуттів *Zuerst* ***liebte** er Ethel,* ***es kam zu zwei Küssen,** er* ***liebte** Mary,* ***es kam zu unendlich vielen Küssen**, dann aber* ***verliebte** er* ***sich** in die Jüngste: in Violet.* ***Hier wurde es ernst*** [7 с. 85]. Йдеться про динаміку закоханості та перехід цієї закоханості в кохання. Закоханість має початок *Zuerst* і середину *dann*, що трансформуються у почуття *wurde es ernst*. Фазу закоханості тлумачимо через кількість поцілунків: *zwei Küssen* (перша фаза), *unendlich vielen Küssen* (друга фаза), кохання ототожнюємо з дією, спрямованою на суб'єкт *verliebte er sich*. Протиставлення закоханості та кохання аналогічне грі та її виграшу.

Етимологія імен сестер динамічна: від варіативної через затемнену до прозорої. Наприклад: ім'я старшої сестри *Mary* – «гіркота, сум, скорбота», «непокірна істота», середньої *Ethel* – затемнена, молодшої *Violet* – прозора – «фіалка» [8, с. 271, 267, 157, 369].

Аналізуючи власне ім'я в річищі філософської антропології як долю людини [6, с. 74], можна з певним застереженням стверджувати, що старша сестра Мері – нещаслива, середня Есель і молодша Вайлет – щасливі, відповідно. Проте Б. Келлерман «денонсував» «запрограмоване» щастя молодших сестер і замінив його на нещастя старшої сестри. Врівноваження долі сестер може свідчити про інтенсивність сили душі та духу Мері, її емоційну стабільність та негативну енергетику [5].

Сестер асоціюють з емоційним патерном (двома емоціями, що розгортаються послідовно) радість + інтерес *Mädchen* ***lachten** hinter Warrens Rücken. Violet,* ***die Holl girls?** Er wendet sich um. Es sind unbekannte Damen, die sich eben zu Tisch setzen* [7, с. 42], емоційним станом а) неспокою *Warren spähte. Er suchte* ***die Holl girls**. Warren spähte und spähte* [7, с. 84], б) подиву ***Wo** aber* ***waren sie, die Holl girls? Wo?** Er* ***sah sie ja an Bord gehen*** [7, с. 84], жагучим бажанням *Ein* ***brennender** und* ***ungestümer Wunsch erfüllte** ihn plötzlich,* ***die Mädchen Holl wiederzusehen,** ja,* ***eine richtige Begierde**, wieder* ***ihre süßen, madonnenhaft schönen Gesichter zu erblicken,** ihre* ***zwitschernden** Stimmen zu hören. Besonders nach Violet sehnte er sich!* [7, с. 85] та дружбою *alle drei Mädchen waren* ***gut Freund** mit diesem jungen Mann!* [7, с. 88].

Емоційний патерн (поєднання двох емоцій, що проявляються послідовно в межах певної ситуації) об'єктивовано словом *lachten* (радість), власною назвою *Violet* і словосполученням *die Holl girls* (інтерес), емоційний стан а) неспокою – словами *spähte, suchte*, б) подиву – словами *Wo?*, *sie*, *ja* та словосполученнями *die Holl girls* і *an Bord gehen*, жагуче бажання – словами *Begierde, Besonders*, *brennender, erblicken, erfüllte, Gesichter, hören, ja*, *plötzlich, richtige, sehnte sich*, *Stimmen*, *süßen, ungestümer, wiedersehen, Wunsch, zwitschernden* та словосполученнями *madonnenhaft schönen, die Mädchen Holl*, дружбу – словосполученням *waren gut Freund mit.*

Сестри Голл активно включаються у перетворення «деформованої» дійсності: вони мріють про власний квітковий бізнес в умовах економічної кризи *Wenn das Geld futsch war, schön, nun, so würden sie* [Mary und Ethel] *eben* ***neues Geld machen**, faßweise, in whole barrels! Daran war ja gar nicht zu zweifeln, oder* ***waren sie Idioten?** "**Hast du Idioten erzogen,** Mamm?"* [7, с. 208].

Ба більше, їхні мрії стають у майбутньому основою комплексного поєднання елементів планування та світлової реклами серед іншого й продаж живих квітів (*Rosenbüsche, blühende Fliederbäume, Orchideen*) та послуг (*Sprachen lernen, tanzen lernen, Schreibmaschinenarbeiten nötig, Informationen*). При цьому враховують цінність (фінансової) інформації, що дає змогу впливати на психологічний стан «партнерки» або матері. Манеру мовлення корелюють через слова *herrschte an, erwiderte, quiekte, tuschelten, wisperten, zischelten, rief zu*, поведінку – через сімейні традиції *Sie klingelten nach dem Steward und bestellten das Frühstück.* ***So war es herrlich, schon als kleine Mädchen hatten sie es geliebt, an Mutters Bett zu frühstükken, wenn sie nicht ganz wohl war*** [7, с. 238], соціальні звичаї *Diese Serie von Festen berauschte die jungen Damen und sie* ***schrien erregt durcheinander*** [7, с. 239], етикет *Dann fanden sie, daß es Zeit war, sich für den Ausgang fertigzumachen, und verhielten sich ohne Weile sehr still,* ***mit Puderquaste, Pinsel und Lippenstift beschäftigt*** [7, с. 239].

Сестри «передбачали» зародження «сімейного» та диференціацію «жіночого» бізнесу з «чайовими» відсотками *Mary übernahm es, zu antworten: "Du sollst nur jeden Abend kommen und das Geld einkassieren, Mamm, wenn wir gut gear-*

beitet haben, so gibst du uns einen oder zwei Dollar Trinkgeld." [7, с. 211]. Вони готові відмовитися від мрії, якщо їх статус лишиться без змін.

Висновки. Таким чином, поняттєва складова концепту *SCHWESTERN* у романі Б. Келлермана "Das Blaue Band" інформує про найбільш важливу частину американської сім'ї – трьох дорослих дівчат, що гостро відчувають відповідальність за фізичне здоров'я своєї матері, її матеріальне благо та долю одна одної, прагнуть жіночого щастя в межах віросповідання, вірять в справжнє кохання, знають його силу, вміють переживати радість почуття і біль розлуки, готові до компромісу та невідомого майбутнього. Характерним є усвідомлення духовного очищення, щоправда, з фатальним кінцем. Смерть сестер закохані чоловіки сприймають без страху як звичайне й закономірне явище, що стоїть нижче життя. За ними сумують впродовж кількох днів *Er trauerte um Violet, um Mary, um Ethel, um Frau Betty Holl. Aber die Tage gingen, und seine Trauer wurde milder* [7, с. 327]. Акценти роблять на позитивному ставленні до творчої роботи, гонорару, спогадах про останні слова коханої, життя та свободи.

У концепті *SCHWESTERN* взаємодіють три типи значень: універсальне, специфічне, унікальне. Універсальне значення трапляється в багатьох народів, специфічне – в німецького або американського народу, унікальне – лише в американського народу. Мовні засоби реалізації концепту *SCHWESTERN* виражено лексично (слова, фразеологізми, синоніми), граматично (синтаксичні конструкції), стилістично (метафора, метонімія, повтор, епітет, символіка). Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі ціннісного та образного складників концепту *SCHWESTERN* не тільки в романі Б. Келлермана "Das Blaue Band", але й у віршованих текстах інших німецьких авторів, наприклад, Е. Кестнера.

Список літератури:

1. Загнітко А. Класифікаційні типології концептів. *Лінгвістичні студії*. 2010. Вип. 21. С. 12–21.
2. Коломієць І. І. (уклад.). Основні лінгвостилістичні поняття і категорії (словник-довідник). Умань : Візаві, 2015.
3. Кулик А. І., Дрейчук О. В. Сучасні підходи до типології та будови концептів. *Молодий вчений*. 2024. № 6.1 (130.1). С. 31–33. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-6.1-131.1-7
4. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2018.
5. Як черговість народження дітей впливає на їх долю? Ви маєте це знати! Рівне 1. URL: https://rivne1.tv/news/95428-yak-cherhovist-narodzhennya-ditey-vplivae-na-ikh-dolyu-vi-maete-tse-znati
6. Karpus A. K. "Besonderheiten der Namengebung (am Beispiel von Vornamen)". *Україна і світ: діалог мов і культур*, 2011. С. 74–76.
7. Kellermann B. Das Blaue Band. Berlin : Verlag Neues Leben, 1985.
8. Weitershaus F.-W. Das neue große Vornamenbuch. München : Mosaik Verlag, 1998.

Romanova N. V. CONCEPTUAL COMPOSITION OF THE *SCHWESTERN* CONCEPT IN B. KELLERMANN'S NOVEL "DAS BLAUE BAND"

The paper examines the semantic content of the SCHWESTERN concept based on the material of B. Kellermann's "technical novel" "Das Blaue Band". We interpret the "technical" novel as a type of literary genre that reproduces in artistic form the technical progress of humanity in general and the German ethnic group in particular. The concept is defined following A. Zahnitko as a multidimensional mental formation with three components: "figurative-perceptual, conceptual and value-based". The results revealed that the concept of SCHWESTERN belongs to the spiritual sphere of a person with an active life position, represents the palette of their values, the level of general cultural development, and has an ethnic coloring and specificity. The concept was modeled using linguocognitive mechanisms. The study suggests that the conceptual scheme of the SCHWESTERN concept is variable, close to the ideal beauty of young women with direct blood relations. Perfect beauty attracts the attention of wealthy men who love to travel, do business, have a career, play sports, etc. The analyzed concept informs about the originality of behavior and social status of a group of (three) young unmarried women who live in a complete American family (Holl), enjoy studying, dancing, singing, learning foreign languages, and traveling the world with their mother. The Holl sisters are emancipated, cheerful individuals, ready to independently (without parental financial support) survive the economic crisis by opening their own business, support each other and friends morally and materially, and even "sacrifice" their own female happiness for the sake of their older / middle / younger sister. The conceptual composition of the SCHWESTERN concept is verbalized lexically (word, phrase, synonyms), grammatically (syntactic

constructions), and stylistically (metaphor, metonymy, repetition, epithet, symbolism). A classification of synonyms based on origin is proposed; the symbolism and etymology of the sisters' proper names are outlined; and the ideas of feminism are briefly highlighted.

Key words: *direct blood relationship, sisters, synonyms, SCHWESTERN concept, ideal beauty.*

Дата надходження статті: 27.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

UDC 811.111
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/30

Seyidova A. S.
Azerbaijan University of Languages

TEXTUAL FEATURES OF WORD COMBINATIONS IN MODERN ENGLISH AND THEIR USAGE IN ENGLISH-LANGUAGE TEXTS

This article examines the study of phrases and the concept of text in modern English from a linguistic point of view. The first part analyzes the structural and semantic features of phrases, their types (nominal, verbal, adverbial, etc.), and provides an overview of scientific works in this area. The article reveals the views of famous linguists such as L. Bloomfield, B. Ilish, Yu. Seidov, O. Musayev and A. Guseinov. Particular attention is paid to the functional role of the main and dependent components in the structure of phrases. Specific models such as noun + noun, adjective + noun, noun + infinitive, noun + adverb are also considered in detail. The second part of the article analyzes the concept of text. The formal, semantic and pragmatic properties of the text, its coherence, contextual determinacy are highlighted. The concepts of cohesion and coherence are considered as the most important features that ensure the integrity of the text. It is emphasized that phrases play a key role in the formation of the text and its communicative function. It is determined that the relationships that arise at different language levels contribute to the structural integrity of the text. In conclusion, it is concluded that both functional and structural analysis of phrases and their role in the text are relevant areas of modern linguistics. It is established that phrases in modern English, especially in scientific discourse, are distinguished by great diversity. Firstly, they include linguistic artifacts, secondly, commonly used nominative vocabulary, thirdly, nomenclature names of objects or items of intangible origin, fourthly, terminology. It is especially emphasized that these phrases can be directly related to various areas, as well as to the humanitarian or technological spheres of public life. When performing such a task, it is necessary to keep in mind that English phrases are capable of functioning in the textual discourse of both common and specialized vocabulary.

Key words: *word combinations, cohesion, coherence, propositional approach, communicative approach.*

Statement of the problem. The study of word combinations in modern English holds significant importance. Modern English contains a vast number of combinations, including verbal, nominal, and adverbial phrases. Structural linguists have also offered numerous insights into word combinations.

It is worth noting that L. Bloomfield, in his famous book *"Language"*, provides an extensive analysis of word combinations. From the 1950s onwards, the study of word combinations gained broader traction. Among the scholars writing on this subject is B. Ilyish, who discusses word combinations in his book *"The Structure of Modern English"*.

In Azerbaijani linguistics, word combinations have also been widely studied. One such work is by Y. Seyidov, who conducted research on word combinations based on Azerbaijani language materials.

Among Azerbaijani scholars researching English word combinations, O. Musayev is notable. In his book *"English Grammar"*, he devotes significant attention to word combinations and provides numerous examples in his *Azerbaijani-English Dictionary*.

Text linguistics is one of the most engaging areas in linguistics. Much has been said and written about texts. Let us consider some viewpoints on the nature of text.

A text must be formally and semantically cohesive and unified. A text encompasses the cognitive process of forming semantic integrity, which is essential to its pragmatic function. A text can exist not only in written form but also in isolation from the external world. Since the 1980s, the dominant view has been that a text must have pragmatic influence and be socially contextualized.

Analysis of recent research and publications. It must be noted that a text does not exist without context. A better effect is achieved when a text is analyzed within linguistic and psycholinguistic frameworks. Numerous works have been written on this topic. The article involves analysis of recent books and publications by Enkvist [6], Abdullayev K. [1; 2], Veyselli F. [15; 16], Mammadov A. [10], Swan M. [11], Tipping L. [14].

© Seyidova A. S., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Task statement. Despite the fact that many studies have been conducted in this area, the number of scientific papers devoted to the problem of textual features of phrases in modern English is growing. However, the analysis of research and development shows that there are still controversial issues in determining the features of phrases in modern English. The main goal is to show by examples the role of textual features in the creation of phrases in English.

Outline of the main material of the study. However, without trying, as they say, to embrace the vast in our article, we will focus on the texts of the technical plan, schematically revealing the role and significance of phrases in the named language. A special vocabulary will help us, which we intend to use on two levels. A). The so-called adjuncts; B). Nuclear words in phrases. And as the main research method, we choose their component analysis, of course, based on the material of the English language. What do we need to do to achieve the desired goal?

So, first of all, the selection of phrases, in our opinion, should be purposeful. In our case, this is a correct and clear selection of linguistic nominative means in the designated technological field. Naturally, they have a range of individual differences, which, in particular, can reveal a component analysis. By the way, it is also included in the research methodology, sometimes competing, sometimes performing a comparative analysis on equal rights [3; 4].

Narrowing down the linguistic analysis in identifying the main English word forms, we take as a basis such phrases, spheres that serve as names of artifacts in the field of technological production. Common vocabulary with the core of the following phrases should be highlighted among them: flat source and blind wall; valve head prefabricated house.

In turn, the adjunct of English special phrases is no longer represented by commonly used, but by special vocabulary. We present its core in such combinations as instrument slab and prestressed reinforcement [5].

Using the two English examples above, we have shown the difference between common and special (or in other terminology, specialized, specific, etc.) vocabulary. Meanwhile, in some cases, one can observe some commonality between the two types of English vocabulary, especially when certain parts of speech function in texts. For example, the combination of two linguistic means or concepts occurs with a core expressed by a noun. In the transposition of modern English, the core with this part of speech can be represented by special vocabulary. At the same time, it is also an adjunct of the commonly used vocabulary [20].

For example: power source. This expression means the source or power of energy supply. The phrase “portable instrument” is used as a measuring device that is not stationary, but portable. Or: “iron core”, which means an iron (metal) rod. In terms of the internal content of these devices, it is interesting to note that the British nowadays use these phrases as an electrically conductive material. Moreover, in all cases. And from a purely linguistic point of view, it should be noted that their detailed analysis leads to the recognition of such an artifact, which is used in English as a symbiosis of common and special vocabulary. Moreover, it is possible to replace one type of vocabulary with another. You can also say this: English phrases include both common and special vocabulary at the same time. However, more often than not, interchanges are planned [12; 13].

But the following question arises: how does this happen and which procedure is most productive from the perspective of modern cognitive linguistics? Typical examples will best answer this question. Thus, an adjunct expressed by a noun in an English phrase is more often represented by common vocabulary with a corresponding nominative meaning. At the same time, the core, expressed by the same part of speech, is usually represented by special vocabulary [8].

For example: "back gear" or "soft soldering". Such phrases are characterized exclusively by special vocabulary. But, unlike the above phrases, here scientists are dealing with artifacts describing certain technological processes, and they all consist of terms. In fact, the appropriate vocabulary is attached to them. Let us say: in-cut connection. It is impossible to translate this phrase literally from English into Russian with the main (reference) word “cut”, which means to divide or divide into parts. In this case, we are talking about a technical text, and therefore only terminology is applicable. So: “in-cut connection” stands for “split connection”. Or: “autogenic welding”. The main noun word literally means “soldering”. But this phrase will lose its main meaning, since soldering cannot be autogenous. Therefore, it can only be “autogenous welding”, where terminology again acts as a special vocabulary. In some cases, in modern English, special phrases denote a certain process, and again linguists pay attention to the synthesis of common and special vocabulary [7].

Practically the same rule is quite applicable to nomenclature products. Take, for example, names like “blue steel” or “iron alloy”. In the first case, common vocabulary cannot be used, since blue steel simply does not exist in nature. This is an exclusive term – “blued steel”. In the second case (unlike the above

combination with the main word “iron”), there is no expression “metal alloy”. Special vocabulary allows only “iron alloy”, etc. However, when using artistic discourse for authorial purposes, it turns out that both types of vocabulary are acceptable: both special and common [9].

K. Abdullayev states that text analysis is conducted using two main approaches:

1. The propositional approach
2. The communicative approach

The propositional approach applies already established features of the sentence. (Propositional: It relates to statements or problems that must be solved or proven true/false.) [1]

The communicative approach focuses on the inherent characteristics of a text without referring to homogeneous syntactic structures. This approach defines the precise features that distinguish a text as a complete communicative object [17].

In linguistics, a text is considered the result of a cognitive process and may be realized in various ways:

- A text may refer to any fragment consisting of one or more sentences.
- It may denote literary works such as stories, novels, or articles.
- A text possesses specific features such as cohesion, completeness, and organized structure.

The internal and external integrity of a text is formed by several factors, including linguistic, psychological, logical, and grammatical elements, as well as the development of ideas.

Famous linguist N. Enkvist defines a text as a sequence of meaningful signs; a sequence composed of meaningful signs in natural language [6].

Texts can appear in both spoken and written forms. The dual characterization of texts is not a trivial issue. Prosodic elements can also be considered part of a text. Both sentences and texts can change depending on intonation. Intonation, as known, is realized primarily in the spoken variant of the text. Hence, prosody should be seen as an aspect that shapes the text and becomes active within its communicative dimension [18].

Importantly, a text must be defined not just as a sequence of sentences but as a cohesive structure. Though analyses describe the interconnection of components, they often fail to clearly explain what makes a text perceived as meaningful or coherent.

In Azerbaijani linguistics, K. Abdullayev studied pre-textual units under the term “complex syntactic whole,” which includes paragraphs, periods, complex sentences, and other elements [2].

F. Veyselli states that the lower levels of language structure are more clearly defined – for example, phonemes, morphemes, and lexemes [15].

In the 1980s, structural analysis of texts from a linguistic point of view gained importance. Textual analysis must not only focus on minimal sentence structures but also on inter-sentential relationships. A. Mammadov emphasizes the need to examine sentence-to-sentence connections beyond the boundaries of the text to achieve a full understanding [10].

This leads to the study of cohesion and coherence. Cohesion ensures the structural unity of a text. Every level of language provides some information for cohesion (more or less).

In communication, two types of grouping should be distinguished:

1. Linear sequencing, observed between parts of the text
2. Structural internal repetition – explicit or implicit – of certain elements

Relationships between text components often appear as interwoven and tightly connected.

Today, alongside the structural study of texts, linguistic and extralinguistic reasons for their formation are also being researched [19].

One of the most active elements in text formation is the word combination (e.g., verb, noun phrases), which plays a major role in creating and organizing texts.

According to A. Huseynov, “Word combinations consist of at least two major parts of speech.” Western linguists, on the other hand, define word combinations more broadly: "Any combination of words in a language can be considered a word combination." For example, "to the house" and "wise man" are both considered combinations, regardless of syntactic differences [7].

A. Huseynov, however, does not agree that combinations forming a predicative relationship (expressing a complete idea) should be considered word combinations, as these belong to the domain of sentences [7].

Word combinations are syntactic units made up of at least two components. For example:

- *to go to hospital*
- *to join the army*
- *the window of the car*
- *the composer of the music*

When classifying word combinations in modern English, two main criteria must be considered:

1. Combinative ability
2. Presence of a head component

Let us now examine noun-based combinations, divided into two types:

1. Those with the dependent word before the noun (e.g., adjective + noun)

2. Those with the dependent word after the noun (e.g., noun + prepositional phrase)

Examples of adjective+noun:

- big sadness
- big failure
- big surprise

Pronoun+noun combinations:

- his answers
- some questions
- that beautiful girl

Other combinations include:

- Participle I + noun: *dancing fire*, *smiling face*
- Participle II + noun: *taken man*, *written word*
- Noun + noun: *spring day*, *apple tree*
- Possessive noun + noun: *driver's license*, *Tom's body*

The text also covers combinations where the dependent word comes after the noun:

- Noun + prepositional phrase: *picture on the wall*, *anger on his face*
- Noun + adjective: *the best style possible*, *no bread eatable*
- Noun + infinitive: *time to go*, *need to help*
- Noun + adverb: *boy of sixteen*, *man alive*
- Noun + numeral: *chapter one*, *room two*

Several benefits of focusing on word combinations emerge:

- Enhances learner fluency and accuracy by providing ready-made, semantically coherent word groups
- Reduces typical learner errors in verb+noun structures such as *make a decision* vs *do a decision*.
- Promotes awareness of register and formality, guiding correct synonym use, e.g., *critical* vs *crucial*, which share meanings but differ in collocational patterns and nuance

Conclusions. This article indicates that in modern English, noun + prepositional phrase combinations are the most frequently used. Among these, combinations with the preposition "of" are the most common.

Overall, word combinations serve not only grammatical functions but also play a key role in creating meaning and coherence within texts. Their role in linking parts of the text structurally and semantically makes them crucial tools in the analysis and creation of English-language discourse.Communicative information is the information expressed in the text concerning the author's intent. It involves not only non-linguistic information from the sender's mind but also the decision on what aspects are made the subject of communication.

Studies show that a text consists of various components that exhibit structural features. A text has a linear nature, and its elements are perceived as a sequential order of interconnected sentences bound by specific rules.

Bibliography:

1. Abdullayev K. M. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri. Bakı, Maarif. 1998. 284 s.
2. Abdullayev K.M., Məmmədov, A.Y., Musayev M.M. və b. Azərbaycan dilində mürəkkəb sintaktik bütövlər. Bakı, Mütərcim. 2012. 606 s.
3. Abdullayev Ə.Ə. Aktual üzvlənmə və mətn. Bakı, Xəzər Universiteti nəşriyyatı. 1998. 189 s.
4. Biber D., S.Conrad and G.Leech. The Longman Student's Grammar of Spoken and Written English. London, Longman. 2002. 487 p.
5. Dreiser Th. An American Tragedy. USA: Signet Classics, 2010, 867 p.
6. Enkvist N. E. From Text to the Interpretability: A Contribution of the Discussion of Basic Terms in Text Linguistics // Convexity and Coherence: Analysis of Text and Discourse. Ed. by W. Heydrich. Berlin-New York: Mouton de Gruyter. 1989. P. 369–382.
7. Hüseynov A. R. İngilis dilinin nəzəri qrammatikası üzrə mühazirələr toplusu. Bakı, Mütərcim. 2015. 376 s.
8. Musayev O. İ. İngilis dilinin qrammatikası. Bakı, Maarif, 1996. 385 s.
9. Musayev O.I., Hajıyev E.I., Huseynov A.R. A Practical Grammar of Contemporary English. Baku, Gismet, 2011. 539 p.
10. Məmmədov A.Y., Məmmədov M. Diskurs təhlilinin koqnitiv perspektivləri. Bakı: Çaşıoğlu, 2010. 96 s.
11. Swan M. Practical English Usage. Second Edition. London, Oxford University Press, 1998. 688 p.
12. Sweet H.A. New English Grammar. Logical and Historical. Part I. Oxford, Oxford University Press, 1892, 232 p.
13. Thomson A.J., Martinet A.V. A Practical English Grammar. Oxford, Oxford University Press, 1987. 383 p.
14. Tipping L. A Higher English Grammar. London, Macmillan and Co. Ltd, 1964. 378 p.
15. Veysəlli F.Y. Diskurs təhlilinə giriş. Bakı, Təhsil NPM, 2010. 141 s.
16. Veysəlli F.Y. Dilçiliyin əsasları. Bakı, Mütərcim, 2013. 420 s.
17. Wilbur S. Predator. UK, Harper, 2016. 442 p.

18. Yunusov D.N., Khanbutayeva L.M. Comparative typology of English and Azerbaijani languages. Baku, Mutarjim, 2008. 222 p.
19. Young D.J. The structure of English clauses. London, Hutchinson University Library, 1980. 390 p.
20. Ziyadova L. Some aspects of the functional analysis of sentence and text in English. Baku, 2010. 53 p.

Сейідова А. С. ТЕКСТУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОПОЄДНЕНЬ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В АНГЛОМОВИЧНИХ ТЕКСТАХ

У цій статті розглядається дослідження словосполучень та поняття тексту в сучасній англійській мові з лінгвістичної точки зору. У першій частині аналізуються структурні та семантичні особливості словосполучень, їх типи (іменні, дієслівні, прислівникові та ін), а також дається огляд наукових праць у цій галузі. У статті розкрито погляди відомих лінгвістів, таких як Л. Блумфілд, Б. Іліш, Ю. Сеїдов, О. Мусаєв та А. Гусейнов. Особлива увага приділяється функціональній ролі головного та залежного компонентів у структурі словосполучень. А також докладно розглядаються конкретні моделі, такі як іменник + іменник, прикметник + іменник, іменник + інфінітив, іменник + прислівник.

У другій частині статті аналізується поняття тексту. Висвітлюються формальні, семантичні та прагматичні властивості тексту, його зв'язність, контекстуальна зумовленість. Поняття когезії та когерентності розглядаються як найважливіші ознаки, що забезпечують цілісність тексту. Наголошується, що словосполучення відіграють ключову роль у формуванні тексту та його комунікативної функції. Визначено, що взаємозв'язки, що виникають різних мовних рівнях, сприяють структурної цілісності тексту. На закінчення робиться висновок у тому, що як функціональний, і структурний аналіз словосполучень та його ролі у тексті є актуальними напрямами сучасної лінгвістики. Встановлюється, що словосполучення у сучасній англійській мові, особливо у науковому дискурсі, вирізняються великою різноманітністю. По-перше, вони включають до свого складу лінгвістичні артефакти, по-друге, загальновживану номінативну лексику, по-третє, номенклатурні назви предметів чи об'єктів нематеріального походження, по-четверте, термінологію. Особливо підкреслюється, що ці словосполучення можуть мати пряме відношення до різних галузей, так само як до гуманітарних або технологічних сфер суспільного життя. Виконуючи таку задачу, слід пам'ятати, що англійські словосполучення здатні функціонувати у текстовому дискурсі як загальновживаної, і спеціальної лексики.

Ключові слова: *словосполучення, кохезія, когерентність, пропозиційний метод, комунікативний метод.*

Дата надходження статті: 15.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 811.111:001.4
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/31

Тішечкіна К. В.
Миколаївський національний аграрний університет

Чумакова К. О.
КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради

Саламатіна О. О.
Миколаївський національний аграрний університет

ЕВОЛЮЦІЯ АНГЛОМОВНОЇ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено еволюцію англомовної наукової термінології у контексті глобалізаційних процесів, які формують сучасний академічний дискурс у різних галузях науки, включно з природничими, технічними, медичними та соціогуманітарними. Простежено історичний розвиток англійської мови як lingua franca науки, починаючи з XIX століття, коли вона поступово витіснила французьку та німецьку як провідні мови наукової комунікації. У процесі аналіз встановлено, що домінування англійської у наукових публікаціях зумовлене поєднанням політичних, економічних та культурних чинників, а також значною інституційною підтримкою міжнародних видавництв, глобальних наукових баз даних та освітніх систем. У роботі проаналізовано сучасні дослідження українських та зарубіжних науковців, які висвітлюють трансформацію наукової термінології під впливом глобалізації, цифровізації наукових ресурсів та міждисциплінарних підходів, що сприяють активному запозиченню термінів із різних мов і галузей, створенню неологізмів та розвитку стандартизованих форм. Особлива увага приділена невирішеним питанням уніфікації термінів, зокрема у новітніх наукових сферах, таких як штучний інтелект, біотехнології та соціальні науки, де множинність інтерпретацій може ускладнювати чітку та ефективну міжнародну академічну комунікацію. Подальші дослідження мають зосереджуватися на розробці універсальних підходів до унормування англомовної наукової термінології, забезпечуючи баланс між глобальною інтеграцією знань і збереженням мовної ідентичності національних наукових спільнот. Крім того, підкреслюється важливість створення відкритих баз даних стандартизованих термінів, впровадження цифрових інструментів управління термінологією та сприяння ефективній міждисциплінарній співпраці для підвищення точності, зрозумілості та послідовності наукової комунікації на глобальному рівні. Комплексний аналіз демонструє, що еволюція англомовної наукової термінології одночасно відображає процеси глобалізації та виступає динамічним механізмом, який сприяє обміну знаннями, підтримує наукову співпрацю та підвищує міжнародну видимість наукових результатів, водночас створюючи виклики, що потребують ретельного термінологічного регулювання та постійної наукової уваги.

Ключові слова: *терміносистема, неологізм, лексична одиниця, глобалізація, академічна комунікація, lingua franca, стандартизація.*

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку інформаційного суспільства, а також соціокультурні й соціо-економічні чинники значно посилюють інтерес до досліджень у сфері міжкультурної комунікації та академічної термінології. У цьому контексті англійська мова, будучи міжнародною мовою науки, виконує роль основного інструмента обміну знаннями, що зумовлює інтенсивну еволюцію англомовної наукової термінології. Високий рівень компетентності у роботі з науковими текстами, зокрема перекладацької майстерності, передбачає не лише досконале володіння мовою, а й розуміння культурних та жанрових особливостей тексту, здатність адаптувати терміни до різних дисциплін і забезпечувати точність передачі змісту [2, с. 218].

Майстерність роботи з науковою термінологією включає знання граматики, лексики, фразеології та культури іноземної мови, уміння застосовувати перекладацькі прийоми та володіння фоновими технічними знаннями, необхідними для точного відтворення наукових понять. Одно-

© Тішечкіна К. В., Чумакова К. О., Саламатіна О. О., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

часно перекладач або автор наукових текстів має постійно оновлювати свої знання, засвоювати новий науковий досвід та вміти ідентифікувати об'єкти й явища, що досліджуються, адже помилки в передачі термінології найчастіше залежать від людського фактору та когнітивних можливостей спеціаліста [4].

Таким чином, дослідження еволюції англомовної наукової термінології є актуальним у сучасному глобалізованому науковому середовищі, оскільки забезпечує ефективність наукової комунікації, точність передачі знань і гармонізацію міжнародної та національної терміносистем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що сучасний розвиток науки характеризується посиленням глобальної комунікації, у якій англійська мова виступає провідним засобом обміну науковою інформацією. Швидке зростання англомовних публікацій у міжнародних журналах, а також активізація глобальних дослідницьких мереж за твердженням Ю. Аммон (U. Ammon) та Л. Ентоні (L. Anthony) сприяють формуванню єдиного термінологічного простору, що охоплює різні наукові дисципліни [1; 2].

Як зазначає Д. Кристал (D. Crystal) [4], англійська мова функціонує як lingua franca науки, що робить особливо актуальним дослідження процесів розвитку та трансформації її термінології під впливом глобалізаційних чинників. У цьому контексті критично важливим, на думку Д. Фіормонте (D. Fiormonte), є вивчення того, як нові терміни, такі як *machine learning*, *genome editing*, *digital humanities*, *carbon neutrality* та інші, швидко інтегруються у міжнародні публікації та освітні програми, одночасно формуючи стандартизовану академічну лексику [6].

Деякі дослідники звертають увагу на негативні наслідки домінування англійської мови у науці. Так, Ю. Аммон (U. Ammon) [1] та Р. Філіпсон (R. Phillipson) (цит. за Ю. Аммон) підкреслюють, що глобальна перевага англійської може призводити до поступового витіснення національних мов, що, у свою чергу, створює ризик втрати культурної та термінологічної різноманітності.

Вітчизняні науковці підкреслюють необхідність інтеграції міжнародних термінів у національні наукові практики для забезпечення балансу між глобальною уніфікацією та збереженням мовного й культурного різноманіття. І. М. Серебрянська зазначає, що введення англомовної термінології у навчальні програми та наукові публікації має супроводжуватися чіткою методикою адаптації: включенням жанрових модулів академічного письма, формуванням навичок етичного цитування та застосуванням сучасних цифрових інструментів для контролю за достовірністю джерел [15]. І. Харченко [16] додає, що особливо важливим є створення стандартизованих термінологічних словників для різних дисциплін, що дозволяє уникнути неоднорідності перекладів та забезпечує академічну точність. В. М. Пивоваров [17] наголошує на необхідності практичної роботи зі студентами, яка включає переклад та адаптацію міжнародних термінів у наукових текстах, що формує мовну компетентність та академічну культуру.

Таким чином, системне вивчення еволюції англомовної наукової термінології та її інтеграції у національні наукові практики не лише сприяє підвищенню якості академічного письма й точності перекладу, а й забезпечує формування у студентів і науковців компетентностей, необхідних для ефективної участі у міжнародних дослідницьких мережах, збереження культурної самобутності та дотримання принципів академічної доброчесності. Зазначений підхід створює передумови для гармонізації глобальної та національної терміносистем, а також для розвитку адаптивної, критично мислячої та професійно підготовленої наукової спільноти.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз еволюції англомовної наукової термінології у контексті глобалізаційних процесів, визначення ключових етапів її становлення та функціонування, а також виявлення тенденцій взаємодії глобальної терміносистеми з національними науковими традиціями.

Виклад основного матеріалу. Наукова англійська мова, що протягом XX–XXI століть поступово перетворилася на lingua franca науки, стала не лише засобом поширення знань, а й інструментом стандартизації термінології у більшості дисциплін. Глобалізація зумовила активне проникнення англомовних термінів у наукові публікації, міжнародні конгреси та освітні програми, формуючи нові моделі наукової комунікації [1; 4].

Виняткової уваги потребує процес термінологічної уніфікації. У сфері біомедицини, наприклад, міжнародні дослідження з геноміки, імунології та нейронаук активно використовують англомовні неологізми: genome editing, CRISPR-Cas9, immune checkpoint inhibitors, які закріплюються в публікаціях у Nature та The Lancet [7]. Аналогічно в галузі цифрових технологій, поняття machine learning, deep learning, cloud computing

інтегрувалися в науковий обіг настільки глибоко, що стали невід'ємною частиною освітніх програм у провідних університетах світу, зокрема Массачусетського технологічного інституту та Кембриджського університету [3].

Аналізуючи вищевикладене очевидно, що тенденції безпосередньо вплинули і на український академічний контекст. Починаючи з 2014 року, коли Україна посилила інтеграцію до європейського наукового простору, більшість дисертацій у галузі природничих і технічних наук містять англомовні ключові слова, а у звітах до Національного фонду досліджень України обов'язковим є подання англомовних анотацій та термінологічних словників. Водночас, виклики полягають у необхідності коректної адаптації цих термінів. Наприклад, термін resilience, що широко застосовується в екології, психології та менеджменті, українською перекладається як «стійкість» або «резилієнтність», що створює семантичну варіативність і вимагає унормування [8].

Порівняння глобального та локального досвіду демонструє різницю у швидкості засвоєння нових англомовних термінів. Якщо в англомовних країнах нова лексика оперативно входить до підручників і наукових курсів, то в Україні цей процес супроводжується тривалим обговоренням у лексикографічних та академічних колах. Наприклад, у сфері цифрової лінгвістики термін corpus linguistics ще донедавна перекладався як «корпусна лінгвістика», але в освітніх програмах 2022–2025 років паралельно використовуються обидві форми – «корпусна» та «корпусова», що свідчить про пошук оптимальної відповідності між англійською та українською мовами [2].

Особливо показовими є приклади у сфері освітньої політики. Згідно з оновленими рекомендаціями Європейської асоціації університетів (EUA, 2023), міжнародні освітні програми мають включати модулі академічного письма англійською мовою, де студенти засвоюють жанрові особливості написання есе, тез конференцій, рецензій та дослідницьких статей. У Київському національному університеті імені Тараса Шевченка з 2025 року діє пілотний курс «Academic Writing and Research Integrity», що орієнтується на інтегровану модель навчання: поєднання жанрових модулів, етичного цитування та використання інструментів штучного інтелекту лише після проходження спеціального етичного блоку [5]. Це відповідає глобальній тенденції формування академічної культури письма та забезпечення високої якості наукових текстів.

Динаміка розвитку англомовної термінології проявляється і в міждисциплінарних дослідженнях. Так, у галузі соціальних наук поняття digital humanities стало уніфікованим терміном, який об'єднує лінгвістику, історію, філософію та інформатику. В українських університетах цей термін перекладають і як «цифрові гуманітарні науки», і як «діджитал-гуманітаристика», що свідчить про одночасне існування калькованого та адаптованого варіантів [6].

Таким чином, сучасний стан англомовної термінології в науці можна визначити як процес глобального унормування з одночасним локальним варіюванням, що створює як можливості (доступ до міжнародних публікацій, академічна мобільність), так і проблеми (неоднозначність перекладу, необхідність етичної регуляції). Для порівняльного аналізу традиційної та інтегрованої моделей засвоєння англомовної термінології у науковому письмі студентів подамо узагальнену таблицю (табл. 1).

Важливим аспектом еволюції англомовної наукової термінології є поява нових методів її стандартизації. Міжнародні організації, такі як ISO (International Organization for Standardization) та IUPAC (International Union of Pure and Applied Chemistry), активно розробляють уніфіковані термінологічні бази, що обов'язково подаються англійською мовою. Наприклад, терміни у сфері нанотехнологій – *quantum dots*, *nanoparticles*, *graphene-based materials* – вже зафіксовані в офіційних документах і відразу інтегруються у міжнародні дослідження [9]. Завдяки цьому формується єдиний науковий простір, де англійська мова слугує міжнародним стандартом комунікації.

Водночас глобалізація стимулює розвиток англомовних неологізмів, які виникають у суміжних галузях. Так, у сфері екології поширилися терміни *green transition*, *carbon neutrality*, *biodiversity loss*, які вже стали частиною офіційних документів ЄС і використовуються в аналітичних звітах Програми ООН з довкілля. У соціальних науках активно функціонують поняття *fake news*, *post-truth*, *algorithmic bias*, що мають значний вплив не лише на академічні дослідження, а й на суспільний дискурс [10].

Український науковий контекст демонструє власні особливості у засвоєнні цих термінів. З одного боку, англомовна термінологія поступово інтегрується у навчальні програми – зокрема, у 2022 році Міністерство освіти і науки України оновило стандарти підготовки докторів філософії, де окремим пунктом визначено обов'язкове

Таблиця 1

Порівняння традиційної та інтегрованої моделей засвоєння англомовної термінології у науковому письмі

Модель навчання	Характер засвоєння термінології	Використання у письмі	Етичні аспекти	Результати
Традиційна (лексико-граматична)	Вивчення термінів у словникових списках без контексту	Формальне відтворення термінів у контрольних завданнях	Обмежена увага до цитування та унікальності	Часте калькування, велика кількість помилок, відсутність жанрової адаптації
Інтегрована (жанрово-етична)	Засвоєння термінів у контексті есе, статей, тез	Усвідомлене використання у власних наукових текстах	Акцент на академічну доброчесність, обов'язкове дотримання етичних норм	Висока якість письма, коректне цитування, розвиток критичного мислення та комунікативної автономії

Джерело: складено авторами на основі [2; 5; 7].

знання англійської наукової термінології та вміння її застосовувати у власних дослідженнях [11]. З іншого боку, у практиці перекладу все ще існує нестабільність: так, *digital divide* перекладають і як «цифровий розрив», і як «цифрова нерівність», а термін *empowerment* – як «розширення прав і можливостей» або «уповноваження» залежно від галузі [12].

Порівняння динаміки засвоєння термінології в Україні та у світі виявляє, що інтегровані моделі навчання англійської мови з акцентом на академічне письмо більш ефективно формують навички роботи з термінологією. Такі моделі не лише полегшують доступ до міжнародних публікацій, а й забезпечують розвиток критичного мислення студентів, їх здатності до наукової аргументації та коректного цитування. Емпіричні дослідження, проведені у 2023–2024 роках у Національному університеті «Львівська політехніка», показали, що студенти, які навчалися за інтегрованою програмою з академічного письма, на 35% рідше припускалися термінологічних помилок і демонстрували вищий рівень організації наукового тексту [13].

Особливої уваги потребує питання використання інструментів штучного інтелекту у процесі засвоєння англомовної термінології. У багатьох університетах Європи та США впроваджується практика застосування автоматизованих термінологічних словників, систем для перевірки стилю та академічного письма. Проте у більшості програм передбачено етичний блок, що регламентує їх використання, аби уникнути залежності від технологій та зберегти критичне мислення студентів. В Україні подібний підхід поступово впроваджується у пілотних курсах: викладачі дозволяють використовувати системи для перевірки граматики чи підбору синонімів, проте суворо контролюють самостійність у побудові аргументації [14].

Таблиця 2

Глобальні та українські тенденції еволюції англомовної наукової термінології

Критерій	Глобальний контекст	Український контекст
Джерела нової термінології	Міжнародні журнали (*Nature*, *Science*, *The Lancet*), документи ISO, офіційних установ та органів ЄС	Переклад зарубіжних статей, освітні програми, національні стандарти
Темпи засвоєння	Високі, нові терміни швидко інтегруються в навчання і практику	Середні, часто затримка між появою терміна та його унормуванням
Варіативність перекладу	Мінімальна, терміни закріплені в англійській як стандарт	Значна: *resilience* – «стійкість»/«резилієнтність», *empowerment* – «уповноваження»/«розширення можливостей»
Методика навчання	Інтегровані моделі з акцентом на академічне письмо та етичність	Поєднання традиційної граматико-лексичної та нових інтегрованих підходів
Використання ШІ	Використовується як допоміжний інструмент після етичного блоку	Пілотне застосування, суворий контроль викладача
Результати	Висока якість письма, стандартизація, розвиток критичного мислення	Поступове підвищення якості, проте зберігаються проблеми нестабільності термінології

Джерело: складено авторами на основі [9; 11; 13].

Таким чином, глобальні процеси демонструють, що англомовна термінологія не лише закріплює статус англійської мови як міжнародної мови науки, але й формує нову культуру академічного письма. Український досвід показує поєднання цих тенденцій із локальними викликами – нестабільністю перекладів, необхідністю адаптації освітніх програм і формуванням академічної доброчесності. Узагальнений аналітичний огляд цих процесів подано в табл. 2.

Висновки. В ході проведеного дослідження було з'ясовано, що еволюція англомовної наукової термінології у глобалізаційному контексті є багатовимірним процесом, що охоплює створення нових термінів, їх стандартизацію та адаптацію у різних наукових культурах. Для України особливого значення набуває інтеграція міжнародних термінів в освітні програми та дослідницьку практику з урахуванням етичних, мовних і культурних особливостей. Порівняльний аналіз свідчить, що найбільш ефективною є інтегрована модель навчання, яка поєднує жанрові модулі академічного письма, етичне цитування та усвідомлене використання цифрових інструментів. Це сприяє не лише кращому засвоєнню англомовної термінології, але й формуванню академічної культури та конкурентоспроможності українських дослідників у міжнародному науковому просторі.

Список літератури:

1. Ammon U. *The Dominance of English as a Language of Science: Effects on Other Languages and Language Communities*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2001. URL:https://www.researchgate.net/publication/231819613_ULRICH_AMMON_ed_The_dominance_of_English_as_a_language_of_science_Effects_on_other_languages_and_language_communities_Berlin_New_York_Mouton_de_Gruyter_2001_Pp_xiii_478_Hb_DM_25600 (дата звернення: 06.09.2025).
2. Anthony L. Introducing corpora: From theory to practice. *Journal of English Linguistics*, 2022, vol. 50(2), p. 210–229. DOI: https://doi.org/10.1177/00754242221087391
3. Cambridge University. Academic English: Courses and resources. URL: https://www.cambridgeenglish.org/learning-english/academic/ (дата звернення: 05.09.2025).
4. Crystal D. *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. URL: https://books.google.com.ua/books/about/English_as_a_Global_Language.html?id=jYoE2MGoVhQC&redir_esc=y (дата звернення: 05.09.2025).
5. КНУ імені Тараса Шевченка. Курс «Academic Writing and Research Integrity». URL: https://www.knu.ua/ua/academicwriting (дата звернення: 06.09.2025).
6. Fiormonte D. Digital humanities and the "Big Tent". *Digital Scholarship in the Humanities*, 2021, vol. 36(3), p. 455–472.
7. *The Lancet*. Genomics and biomedical terminology. URL: https://www.thelancet.com (дата звернення: 07.09.2025).
8. Українська національна комісія з питань правничої термінології. Рекомендації щодо перекладу терміну *resilience*. URL: https://term.gov.ua (дата звернення: 07.09.2025).
9. ISO. Nanotechnologies terminology. URL: https://www.iso.org/committee/381983.html (дата звернення: 07.09.2025).
10. Oxford University. Glossary of contemporary social science terminology. URL: https://www.ox.ac.uk/research (дата звернення: 07.09.2025).
11. Міністерство освіти і науки України. Стандарти підготовки докторів філософії. URL: https://mon.gov.ua (дата звернення: 07.09.2025).
12. Online Etymology Dictionary. Empowerment, digital divide. URL: https://www.etymonline.com (дата звернення: 07.09.2025).
13. Львівська політехніка. Дослідження ефективності інтегрованої моделі академічного письма (2023–2024). URL: https://lpnu.ua/research (дата звернення: 07.09.2025).
14. European University Association. Academic writing and AI: ethical guidelines. URL: https://eua.eu/resources (дата звернення: 07.09.2025).
15. Серебрянська І. М. Основи академічного письма в закладах вищої освіти: міждисциплінарне спрямування. *Освітологічний дискурс*, 2021, № 1 (32). С. 87–100. DOI:10.28925/2312-5829.2021.1.6. URL: https://www.researchgate.net/publication/349663513_Osnovi_akademicnogo_pisma_v_zakladah_visoi_osviti_mizdisciplinarne_spramuvanna (дата звернення: 09.09.2025)
16. Харченко І. Формування навичок академічного письма майбутніх фахівців нефілологічного профілю. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 64, том 2, 2023. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-55. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/64_2023/part_2/55.pdf (дата звернення: 09.09.2025)

17. Пивоваров В. М. Значення академічного письма у підготовці докторів філософії з права. *Право та інновації.* № 1 (41) 2023. С. 118–124. DOI 10.37772/2518-1718-2023-1(41)-17. URL: https://openarchive.nure.ua/bitstreams/70c6a43b-73d0-48d0-8c12-ec9b3209a66d/download (дата звернення: 09.09.2025)

Tishechkina K. V., Chumakova K. O., Salamatina O. O. THE EVOLUTION OF ENGLISH-LANGUAGE SCIENTIFIC TERMINOLOGY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

The article examines the evolution of English-language scientific terminology in the context of globalization processes that shape contemporary academic discourse across various fields, including natural, technical, medical, and social-humanitarian sciences. The study traces the historical development of English as the lingua franca of science, starting from the 19th century, when it gradually supplanted French and German as the leading languages of scientific communication. The research demonstrates that the dominance of English in academic publications results from a combination of political, economic, and cultural factors, alongside strong institutional support from international publishing houses, global scientific databases, and educational systems. The paper analyzes recent studies by both Ukrainian and international scholars, highlighting the transformation of scientific terminology under the influence of globalization, digitalization of research resources, and interdisciplinary approaches, which promote the active borrowing of terms from various languages and disciplines, the creation of neologisms, and the development of standardized forms. Special attention is given to unresolved issues in term unification, particularly in emerging scientific fields such as artificial intelligence, biotechnology, and social sciences, where the multiplicity of interpretations can hinder clear and effective international academic communication. The study argues that future research should focus on developing universal approaches to the normalization of English-language scientific terminology, ensuring a balance between global knowledge integration and the preservation of linguistic identity within national scientific communities. Furthermore, it emphasizes the importance of creating open-access databases of standardized terminology, implementing digital tools for terminology management, and promoting effective interdisciplinary collaboration to enhance the clarity, precision, and consistency of scientific communication on a global scale. This comprehensive analysis demonstrates that the evolution of English scientific terminology is both a reflection of globalization and a dynamic mechanism that facilitates knowledge exchange, supports scientific collaboration, and contributes to the international visibility of research outputs, while simultaneously presenting challenges that require careful terminological governance and continuous scholarly attention.

Key words: *terminological system, neologism, lexical unit, globalization, academic communication, lingua franca, standardization.*

Дата надходження статті: 11.09.2025
Дата прийняття статті: 10.10.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 811.111’374
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/32

Томчаковська Ю. О.
Національний університет «Одеська юридична академія»

АНГЛОМОВНИЙ АКАДЕМІЧНИЙ ДИСКУРС У РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ ЗНАННЯ: КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНІ ПАРАМЕТРИ

Статтю присвячено комплексному аналізу когнітивно-комунікативних параметрів англомовного академічного дискурсу в різних галузях знання. У контексті глобалізації науки та інтердисциплінарності дослідження спрямоване на з’ясування того, як когнітивні структури мислення дослідника відображаються у мовній організації наукового тексту, а також які комунікативні стратегії забезпечують об’єктивність, логічність і наукову переконливість викладу. На основі порівняльного аналізу визначено універсальні та варіативні ознаки академічного дискурсу, що реалізуються через жанрові, синтаксичні, семантичні й прагматичні засоби. Універсальні риси англомовного академічного письма – науковість, об’єктивність, аргументативність, структурна впорядкованість, термінологічна точність і верифіковність знання – забезпечують інтеграцію дослідників у міжнародну академічну спільноту. Диференційні риси формуються під впливом галузевої специфіки: у гуманітарних науках переважають інтерпретативна аргументація, метафоричність і авторська рефлексія; у юридичних і соціальних – нормативно-доктринальне обґрунтування, логічна послідовність і жанрова схема IRAC; у політичних і економічних студіях – аналітичне узагальнення, прогнозування та моделювання процесів; у природничих і технічних дисциплінах – аналітичний опис, каузальне пояснення й номінативність. Особливу увагу приділено ролі когнітивних стратегій, що забезпечують реалізацію наукового пізнання: опису, пояснення, аргументації, інтерпретації, узагальнення та моделювання. Показано, що прагматичні механізми академічного дискурсу (хеджинг, інтертекстуальність, посилання, композиційні маркери) виконують функцію підтримання наукової етики, прозорості аргументації та кооперації в межах спільноти. Результати дослідження мають теоретичне й практичне значення для подальшої розробки моделей академічного письма, формування академічної компетентності студентів, удосконалення навчання англійської мови для академічних цілей (EAP) та розвитку міждисциплінарної наукової комунікації.

Ключові слова: *англомовний академічний дискурс, когнітивно-комунікативні параметри, науковість, об’єктивність, аргументативність, інтердисциплінарність, жанрові конвенції, когнітивні стратегії, академічна комунікація.*

Постановка проблеми. Англомовний академічний дискурс сьогодні посідає провідне місце у глобальному науковому просторі, виконуючи функцію універсального засобу комунікації між представниками різних галузей знання. Попри його стандартизований характер, наукове мовлення не є одноманітним, адже кожна дисципліна формує власні мовні, риторичні та когнітивні норми, що відображають специфіку об’єкта дослідження, логіку аргументації й ціннісні орієнтири спільноти дослідників. У зв’язку з цим постає потреба у комплексному вивченні когнітивно-комунікативних параметрів англомовного академічного дискурсу, які зумовлюють варіативність стилістичних, синтаксичних та прагматичних засобів у різних галузях знання.

Актуальність проблеми посилюється процесами інтердисциплінарності та глобалізації науки, що призводять до взаємопроникнення дискурсивних практик і трансформації усталених жанрів академічного письма. Для ефективної міжгалузевої та міжкультурної наукової комунікації необхідно усвідомити, як саме відображаються когнітивні структури мислення дослідника у мовній тканині тексту, які комунікативні стратегії забезпечують прозорість аргументації, об’єктивність викладу й наукову переконливість.

Недостатня розробленість питань зіставного аналізу академічних текстів різних дисциплін у межах англомовного дискурсу, а також потреба у виявленні універсальних і варіативних характеристик когнітивно-комунікативної організації наукового тексту зумовлюють наукову новизну й практичну значущість даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз джерел засвідчує, що варіативність

© Томчаковська Ю. О., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

англомовного академічного дискурсу зумовлена поєднанням жанрових конвенцій і когнітивних стратегій, властивих окремим науковим спільнотам. У міждисциплінарній перспективі окреслюються стабільні жанрові ходи та риторичні ресурси, через які спільноти конструюють і легітимують знання [1]. Корпусні порівняння дисертацій різних наук демонструють різні профілі хеджингу, пасиву, номіналізації та метадискурсу: технічні напрями тяжіють до термінологічної щільності й безособовості, гуманітарні – до інтерпретативності та авторської рефлексії [2]. Контраст із розмовним регістром пояснює навчальну мету EAP: формування саме фразової (номінальної) складності й компресії інформації, що вирізняє письмову наукову норму [3]. Синтаксична складність варіює між дисциплінами, відбиваючи відповідно стратегії опису/пояснення або інтерпретації [4], а перехід до більшої номіналізації корелює з жанром і зростанням академічної зрілості автора [7; 8]. Поряд із формально-мовними параметрами, ефективність залучення до дискурсу зумовлюється інституційними практиками, адже академічне письмо та зворотний зв'язок формують ідентичність дослідника [6], а мовно-риторична компетентність пов'язана з академічною успішністю інтернаціональних студентів [5].

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування когнітивно-комунікативних параметрів англомовного академічного дискурсу в різних галузях знання, а також виявлення спільних і специфічних рис його реалізації у наукових текстах гуманітарного, природничого та технічного спрямування. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: окреслити теоретичні засади вивчення академічного дискурсу та поняття когнітивно-комунікативних параметрів у сучасній лінгвістиці; проаналізувати структурно-семантичні та прагматичні особливості англомовного академічного дискурсу як форми інституційного спілкування; визначити галузеву варіативність мовних і риторичних засобів, що реалізують когнітивні стратегії наукового пізнання; виявити специфіку категорій науковості, об'єктивності та аргументативності у різних дисциплінарних типах академічних текстів; узагальнити результати дослідження з метою моделювання універсальних та диференційних ознак когнітивно-комунікативної організації англомовного академічного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Англомовний академічний дискурс розглядається як різновид інституційного спілкування, у межах якого реалізуються соціально зумовлені ролі учасників – автора-науковця, рецензента, читача, редактора, викладача, студента. Його структура відображає систему норм і конвенцій, що регулюють мовну поведінку представників академічної спільноти. Структурно академічний дискурс характеризується ієрархічною організацією текстів, типовою жанровою системою (наукова стаття, анотація, рецензія, монографія, звіт, дисертація тощо) та повторюваними композиційними моделями, аргументативною схемою або схемою «проблема – мета – результат».

Семантичний рівень англомовного академічного дискурсу визначається когнітивною спрямованістю на об'єктивне відтворення знань і логічну послідовність викладу. Основу семантичної організації становить термінологічна система певної галузі, що забезпечує точність і однозначність понять. Для гуманітарного письма характерна метафоричність і текстова рефлексивність, тоді як у природничо-наукових текстах домінують описово-аналітичні конструкції, каузальні зв'язки та номінативні структури. Наприклад, у статтях з лінгвістики часто трапляються метатекстові конструкції типу *"This study seeks to examine the relationship between…"*, *"The findings suggest that meaning is socially constructed."* У технічних і природничих науках типовими є формулювання *"The experiment was conducted to determine…"*, *"Results indicate a significant correlation between…"*, що підкреслюють аналітичний характер і причинно-наслідкову логіку викладу.

Прагматичні особливості академічного дискурсу пов'язані з інтенцією передавання, узагальнення та легітимації знання. Автор постає не лише як комунікатор, а й як представник певної наукової спільноти, що дотримується усталених норм академічної етики та доброчесності. Типовими є стратегії об'єктивізації, що проявляються у використанні пасивних конструкцій (*"It is widely accepted that…"*, *"It has been observed that…"*), безособових форм (*"One may assume that…"*) і пом'якшувальних виразів (*"It seems likely that…"*, *"It can be argued that…"*). Аргументативний вплив реалізується через логічні зв'язки (*"Therefore,"*, *"Consequently,"*, *"However,"*) та цитування (*"According to Smith (2020), academic discourse…"*). Значну роль відіграють стратегії ввічливості й наукової кооперації, зокрема фрази типу *"As previous research has shown,"*, *"Building on earlier studies,"*, що демонструють повагу до колективного наукового знання.

Галузева варіативність англомовного академічного дискурсу зумовлена специфікою об'єкта пізнання, методологічними підходами та комунікативними нормами, прийнятими в різних наукових спільнотах. Кожна галузь формує власний набір мовних і риторичних засобів, які реалізують характерні когнітивні стратегії – опис, пояснення, аргументацію, інтерпретацію чи узагальнення.

У гуманітарних науках (лінгвістиці, філософії, культурології) дискурс тяжіє до аналітично-інтерпретативної моделі викладу, у якій домінують номінативно-оцінні одиниці, метафоричні структури та елементи авторської рефлексії. Типові конструкції на кшталт *"This concept can be understood as…"*, *"From a socio-cultural perspective…"*, *"The analysis reveals the underlying assumptions of…"*. У таких текстах часто простежується стратегія інтерпретації, спрямована на реконструкцію смислів, і стратегія концептуалізації, коли дослідник створює власну систему термінів або переосмислює наявні поняття.

У соціальних і правових науках переважає стратегія аргументативного обґрунтування, що реалізується через логічні зв'язки та структурування позиції автора. Для юридичного дискурсу характерна нормативно-доктринальна риторика, орієнтована на тлумачення норм, прецедентів і законодавчих актів. Використовуються конструкції *"pursuant to Section…"*, *"in accordance with…"*, *"it is submitted that…"*, *"the court held that…"*. Риторика юридичного письма спирається на чіткість дефініцій (*"for the purposes of this Act, '…' shall mean…"*) та логічну схему IRAC (issue–rule–application–conclusion), що забезпечує послідовність аргументації. Переважають когнітивні стратегії тлумачення, класифікації, систематизації та логічного доведення.

Політичний дискурс поєднує аналітичний, теоретичний і прагматичний компоненти, орієнтовані на пояснення соціальних процесів та моделювання політичної поведінки. Поширені конструкції *"we hypothesize that…"*, *"the results are robust to…"*, *"policy relevance of these findings is…"*, які свідчать про використання когнітивних стратегій каузального пояснення, прогнозування та фреймінгу. Автори вдаються до балансування між теоретичними положеннями й емпіричною верифікацією, поєднуючи термінологічну точність із політико-аналітичними узагальненнями.

У природничих і технічних науках академічне письмо ґрунтується на когнітивній стратегії опису й пояснення, де основними є номінативність, формалізація та чіткість. Поширені конструкції типу *"The experiment was carried out using…"*, *"The results indicate a linear relationship between…"*, *"Further research is needed to determine…"*. Перевага надається пасивним формам і безособовим виразам, що нейтралізують суб'єктивність автора. Риторика таких текстів характеризується високим ступенем стандартизації, послідовністю логічних переходів і відсутністю емоційно-оцінних компонентів.

В економічних і бізнес-дослідженнях дискурс поєднує аналітичний і прагматичний компоненти. Автори часто вдаються до узагальнюючих формулювань (*"The findings have significant implications for management practice."*), прогнозування (*"It is expected that market trends will continue to…"*), та модальних дієслів (*"may", "might", "could"*) для позначення гіпотетичності. Основною когнітивною стратегією є моделювання – побудова гіпотетичних сценаріїв і системних зв'язків між економічними змінними.

Отже, галузева варіативність мовних і риторичних засобів англомовного академічного дискурсу відображає відмінності у способах наукового пізнання. Гуманітарні дисципліни акцентують інтерпретацію й концептуальну рефлексію, соціальні та юридичні – аргументацію й нормативну систематизацію, політичні – каузальне пояснення та аналітичне узагальнення, природничі й технічні – опис і пояснення, економічні – моделювання та прогнозування. Незважаючи на ці розбіжності, усі різновиди академічного письма об'єднує прагнення до точності, логічної послідовності, етичної коректності й дотримання комунікативних норм, що забезпечують інтеграцію у світовий науковий простір.

Категорія науковості в англомовному академічному дискурсі визначається ступенем методологічної прозорості понять і контролю змінних, а також відповідністю жанровим конвенціям спільноти. У природничих та технічних текстах вона реалізується через стандартизовані макроструктури (насамперед IMRAD), декларацію процедур і критеріїв відтворюваності: *"We operationalized X as…", "Data and code are available at…"*. В економічних і політичних студіях науковість пов'язана з формалізацією моделей і тестуванням гіпотез: *"We estimate…, controlling for…; results are robust to alternative specifications"*. У правознавстві науковість набуває нормативно-доктринального характеру: систематизація норм, чіткі дефініції й інтерпретаційні канони (*textual, purposive, systemic*), що демонструють інституційну дисципліну: *"For the purposes of this Act, 'X' shall mean…"*. У гума-

нітаристиці вона проявляється через рефлексивну експлікацію теоретичних підвалин, інтерпретативних процедур і корпусу джерел: *“This analysis draws on a constructivist framework…”*, що забезпечує верифікацію на рівні методологічної послідовності.

Об’єктивність у різних дисциплінах балансує між нейтралізацією авторського «я» та чесною презентацією меж узагальнення. У природничих і технічних текстах домінують безособові та пасивні конструкції й хеджинг епістемічної впевненості: *“It has been observed that…”, “These findings may indicate…”*. У політичній науці та економіці об’єктивність підтримується каузальною прозорістю, обговоренням альтернативних пояснень і перевірок: *“To address endogeneity concerns…”, “Under the following scope conditions…”*. У праві – через посилання на ієрархію джерел і прецеденти, чітке розрізнення *ratio decidendi* та *obiter dicta*, маркери стандартів доказування: *“On a balance of probabilities…”, “The court held that…”*. У гуманітарних галузях об’єктивність постає як міжсуб’єктна перевірність інтерпретації: ретельна інтертекстуальність, оголошення позиції та меж інтерпретації: *“From a socio-cultural perspective…”, “This reading does not preclude…”*.

Аргументативність варіює за типом доказовості й композиційною схемою. Природничо-технічні тексти спираються на дедукцію від гіпотези до результатів і обговорення, використовують каузальні зв’язки та кількісні показники ефектів: *“Therefore, we conclude…”*. Економіка і політична наука комбінують формальні моделі з індуктивно-статистичними доводами, експлікують обмеження й політичні наслідки: *“These results imply policy relevance in…”*. Юридичні тексти організовані за схемами IRAC/CRAC, де аргумент виводиться через норму й її застосування до фактів; ключові зв’язки вербалізують перехід від правила до висновку: *“Applying the rule to the facts…”*. У гуманітаристиці переважає інтерпретативна аргументація з високою щільністю посилань, контраргументацією й метадискурсом: *“However, this account overlooks…”, “Building on earlier studies…”*.

Узагальнюючи результати, доцільно моделювати універсальні та диференційні ознаки когнітивно-комунікативної організації англомовного академічного дискурсу. Універсальні ознаки: 1) прагнення до верифіковності знання (експлікація підстав і процедур), 2) керована епістемічна обережність (хеджинг, маркери обмежень), 3) інтертекстуальна легітимація (посилання як механізм включення в колективне знання), 4) композиційна передбачуваність жанру (рухи/ходи тексту й сигнали логічних зв’язків: *however, therefore, by contrast*), 5) термінологічна економія й точність дефініцій.

Висновки. Англомовний академічний дискурс постає як багаторівнева когнітивно-комунікативна система, що поєднує універсальні риси наукового мовлення з галузевою варіативністю мовних і риторичних засобів. Його основними інваріантними характеристиками є науковість, об’єктивність, аргументативність, структурна впорядкованість і прагнення до верифіковності знань. Універсальні ознаки забезпечують інтеграцію науковців у глобальний академічний простір, тоді як диференційні – підтримують дисциплінарну ідентичність та відображають специфіку пізнавальних стратегій.

Гуманітарні науки тяжіють до інтерпретативної аргументації та концептуальної рефлексії, юридичні – до нормативно-доктринального обґрунтування, політичні – до каузального пояснення й моделювання соціальних процесів, природничі та технічні – до аналітичного опису та емпіричної перевірки, економічні – до прогнозування та побудови теоретичних моделей. Попри відмінності у формах доказовості, ступені формалізації й рівні авторської присутності, усі типи академічного письма дотримуються спільних принципів логічності, точності та етичності.

Список літератури:

1. Academic Discourse Across Disciplines / eds. K. Hyland, M. Bondi. Bern: Peter Lang, 2006. (Linguistic Insights). P. 68–70.

2. Ahmad M., Mahmood M. A., Siddique A. R. Features characterizing academic writing: A corpus-based research on dissertations from hard and soft science disciplines. *City University Research Journal of Literature and Linguistics.* 2023. Vol. 6, № 1. P. 61–78. DOI: https://doi.org/10.17323/jle.2024.21618.

3. Biber D., Gray B., Staples S. Contrasting the grammatical complexities of conversation and academic writing: Implications for EAP writing development and teaching. *Language in Focus*. 2016. Vol. 2, № 1. P. 1–18. DOI: https://doi.org/10.1515/lifijsal-2016-0001.

4. Dong J., Wang H., Buckingham L. Mapping out the disciplinary variation of syntactic complexity in student academic writing. *System*. 2023. Vol. 113. P. 1–15. DOI: https://doi.org/10.1016/j.system.2022.102974.

5. Eze S. C., Inegbedion H. Key factors influencing academic performance of international students' in UK universities: a preliminary investigation. *British Journal of Education*. 2015. Vol. 3. P. 55–68. DOI: 10.37745/bje.vol3.no5.p55-68.2013.

6. Inouye K., McAlpine L. Developing academic identity: a review of the literature on doctoral writing and feedback. *International Journal of Doctoral Studies*. 2019. Vol. 14. P. 001–031. DOI: 10.28945/4168.

7. Nasseri M. Is postgraduate English academic writing more clausal or phrasal? Syntactic complexification at the crossroads of genre, proficiency, and statistical modelling. *Journal of English for Academic Purposes*. 2021. Vol. 49. P. 100940. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jeap.2020.100940.

8. Tian M., Zhang Y. Exploring nominalization in academic writing: A comparative study of shipbuilding and oceanography engineering and linguistics. *Athens Journal of Philology*. 2023. Vol. 10, № 2. P. 101–122. DOI: https://doi.org/10.30958/ajp.10-2-2.

9. Corpora of academic texts. URL: https://www.clarin.eu/resource-families/corpora-academic-texts (дата звернення: 10.09.2025)

Tomchakovska Yu. O. ENGLISH ACADEMIC DISCOURSE ACROSS DISCIPLINE: COGNITIVE AND COMMUNICATIVE PARAMETERS

The article provides a comprehensive analysis of the cognitive and communicative parameters of English academic discourse across various fields of knowledge. In the context of globalization and interdisciplinarity of science, the study aims to clarify how the researcher's cognitive structures are reflected in the linguistic organization of academic texts, and which communicative strategies ensure objectivity, logical coherence, and scholarly persuasiveness of presentation. Based on comparative analysis, the paper identifies universal and variable features of academic discourse manifested through genre, syntactic, semantic, and pragmatic means. The universal features of English academic writing – scientificity, objectivity, argumentativity, structural coherence, terminological precision, and verifiability of knowledge – serve as mechanisms for integrating scholars into the international academic community. Variable features emerge under the influence of disciplinary specificity: in the humanities, interpretive argumentation, metaphorical expression, and authorial reflection prevail; in legal and social sciences, normative and doctrinal reasoning, logical sequencing, and the IRAC genre scheme dominate; in political and economic studies, analytical generalization, forecasting, and modeling of processes are characteristic; while in natural and technical disciplines, analytical description, causal explanation, and nominal style are predominant. Special attention is paid to cognitive strategies that underlie the realization of scientific inquiry – description, explanation, argumentation, interpretation, generalization, and modeling. It is shown that pragmatic mechanisms of academic discourse (hedging, intertextuality, referencing, and compositional markers) perform the functions of maintaining academic ethics, ensuring argumentative transparency, and fostering cooperation within the scholarly community. The findings have both theoretical and practical significance for developing models of academic writing, shaping students' academic competence, enhancing English for Academic Purposes (EAP) instruction, and advancing interdisciplinary scientific communication.

Key words: *English academic discourse, cognitive and communicative parameters, scientificity, objectivity, argumentativity, interdisciplinarity, genre conventions, cognitive strategies, academic communication.*

Дата надходження статті: 28.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.14’02’38’44
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/33

Чакал І. С.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ОРНІТОНІМИ ЯК ВЕРБАЛІЗОВАНІ КОНЦЕПТИ У НАРАТИВНОМУ ДИСКУРСІ АХІЛЛА ТАТІЯ

У статті здійснено когнітивно-семантичний аналіз орнітонімів у давньогрецького роману II ст. Ахілла Татія «Левкіппа і Клітофонт». Метою дослідження був аналіз орнітонімів як вербалізованих концептів, що репрезентують складні ментальні утворення, пов’язані з природою, міфом, риторикою, естетикою, владою та смертю, з урахуванням їхньої семантичної, функціональної та поетичної ролі. Досліджено, як лексеми, що позначають птахів, активують культурні сценарії, алюзії та жанрові моделі, формуючи концептосферу птаха в межах художнього тексту. Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі вперше здійснено системний аналіз орнітонімів, які утворюють одну з найбільших лексико-семантичних груп серед зоонімів у творі «Левкіппа і Клітофонт»; визначено ядро концепту серед досліджуваних назв птахів (лексема із загальним значенням ὁ ὄρνις), найбільш уживані лексеми серед видових назв (ὁ, ἡ ταώς, ἡ χελιδών, ὁ ἀετός) та орнітоніми, які становлять периферію і мають поодиноке вживання у тексті роману (ἡ ἀηδών, ὁ κύκνος, ὁ ψιττακός, а ὁ κίρκος, ἡ κορώνη etc). Особливу увагу приділено функціональній багатошаровості орнітонімів: охарактеризовано способи вербалізації концептів через окремі лексеми або художні засоби (епітети, порівняння, метафори), екфрастичні описи та алюзії, що формують складну образну систему тексту. Висновки. Орнітоніми в романі – це не просто назви птахів, а мовні репрезентації концептів, які структурують художній простір, формують алюзійне поле тексту і забезпечують когнітивну взаємодію між автором, персонажами і читачем. Їхня вербалізація у тексті є результатом складної когнітивної взаємодії, у межах якої птахи постають як знаки, символи, персонажі і ритори, а концепт «птах» репрезентується як багатовимірна структура, в якій переплітаються природне, культурне, міфологічне і поетичне.

Ключові слова*: *орнітонім, лексична семантика, концепт, вербалізація, наративний дискурс, давньогрецька мова, давньогрецький роман, Ахілл Татій.

Постановка проблеми. Дослідження назв птахів у художніх творах дозволяє виявити глибинні природні образи, що переосмислюються в культурному контексті, набуваючи естетичного й символічного значення. Орнітоніми часто виступають як інтертекстуальні маркери, що поєднують міфологічну спадщину, жанрову традицію та індивідуальну поетику автора. Їхнє функціонування у художньому дискурсі відкриває можливості для аналізу когнітивних моделей, що лежать в основі образотворення, і дозволяє простежити, як мова формує уявлення про світ, природу і людину.

У художньому тексті античного роману птахи постають не лише як елементи природного світу, а як знаки, символи, алюзії, риторичні фігури та міфологічні образи. У романі Ахілла Татія «Левкіппа і Клітофонт» орнітоніми утворюють одну з найпомітніших лексико-семантичних груп серед зоонімів, що дозволяє розглядати їх не лише з позицій частотного чи стилістичного аналізу, а й у межах когнітивної поетики. Кожен орнітонім у тексті роману вербалізує певний концепт – ментальну одиницю, що структурує уявлення про птаха як істоту, знак, персонаж або риторичний ресурс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження демонструють зростаючий інтерес до орнітологічної символіки, зоонімії та екфрастичних стратегій у літературі античності та сучасних мовних системах. Р. Чіоффі аналізує образи єгипетських тварин у романі Ахілла Татія, зокрема фенікса, як метафору культурної гібрид-

© Чакал І. С., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ності та імперського бачення, акцентуючи на зв'язку між екфразою, ідентичністю та наративною інновацією [12]. Монографія Дж. Майнотта пропонує широке культурологічне осмислення ролі птахів у античному світі, що є релевантним для інтерпретації орнітологічних образів у грецькому романі [17]. У праці А. Грін птахи розглядаються як ключові елементи римської міфології та повсякденного життя, що дозволяє простежити семантичні паралелі між античними і сучасними орнітонімами [13]. Дослідження Дж. Гафа зосереджується на образах птахів у римській поезії, виявляючи їхню метафоричну функцію в контексті тілесності, смерті та трансцендентності [14].

У сучасній лінгвістичній площині Н. Махмудова у своїх працях порівнює фразеологізми з орнітонімами в англійській та узбецькій мовах, демонструючи культурну специфіку зоонімічних компонентів [15; 16]. Українські ж дослідження зосереджуються на семантиці, символіці та лінгвокультурних особливостях орнітонімів у поетичних текстах, фразеології та лексичних системах, що дозволяє інтегрувати локальні підходи до загальної концептологічної рамки [3; 5; 6; 7; 9; 10].

Узагальнення сучасних досліджень засвідчує багатовекторність підходів до аналізу орнітонімів – від семантики фразеологізмів і символіки птахів у літературі до когнітивного моделювання зоонімічних концептів. У цьому контексті особливої уваги заслуговують праці, присвячені вербалізації концепту «птах» у межах української мовної картини світу. Так, І. Серебрянська досліджує лінгвокультурні стереотипи птахів-віщунів у творчості Михайла Стельмаха, акцентуючи на їхній сакральній, пророчій та емоційній функції [8]. Т. Вільчинська аналізує концепт «лелека» як етнонаціональний маркер, що вербалізує уявлення про родинність, оберіг і циклічність життя [1]. І. Казимир у дисертаційному дослідженні окреслює структурні, семантичні та асоціативні параметри концепту «птах» у мовній картині світу українців, підкреслюючи його символічну багатозначність [4].

Попри наявність окремих досліджень, присвячених вербалізації концепту «птах» у лінгвокультурному та літературному контекстах, на сьогодні відсутні праці, які б комплексно систематизували фактичний матеріал з орнітологічної лексики як вербалізованих концептів у художньому просторі давньогрецького роману Ахілла Татія «Левкіппа і Клітофонт». Саме ця наукова лакуна визначає актуальність обраної теми та зумовлює потребу в її ґрунтовному аналізі.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз орнітонімів як вербалізованих концептів у наративному дискурсі Ахілла Татія, з урахуванням їхньої семантичної, функціональної та поетичної ролі. Такий підхід дозволяє виявити, як птахи в романі перетворюються на когнітивні маркери, що активують культурні сценарії, жанрові очікування та міфологічні моделі, і як концепт «птах» стає засобом естетизації, символізації та риторичної гри в межах античного художнього мислення.

Фактичний матеріал дібрано з тексту давньогрецького роману II ст. н.е. Ахілла Татія «Левкіппа і Клітофонт» [11] з власним перекладом українською мовою усіх фрагментів.

Виклад основного матеріалу. У межах когнітивної лінгвістики *концепт* прийнято розглядати як ментальну одиницю, що структурує знання, уявлення та досвід, пов'язаний із певним об'єктом, явищем або категорією. «Незважаючи на розбіжності у визначенні терміна «концепт», більшість лінгвістичних студій окреслюють такі ознаки концептів: ментальна природа (концепт розглядається як ментальна одиниця свідомості); комплексність (концепт спрямований на всестороннє вивчення мови з урахуванням когнітивних, асоціативних, культурологійних, етнічних особливостей, тощо); умовність та нечіткість, що пояснюється різним рівнем індивідуального та колективного пізнання; мінливість, що пов'язана з мінливістю навколишнього світу людини (концепт не може бути статичним, оскільки його структура постійно насичується новими елементами)» [2, с. 64].

У художньому тексті концепт реалізується через вербалізацію – мовне втілення, яке може охоплювати лексеми, фразеологізми, метафори, алюзії, стилістичні фігури та жанрові конструкції. Вербалізований концепт не є тотожним окремому слову: він може бути репрезентований цілою мережею мовних засобів, що активують певний культурний сценарій або образну модель.

У романі Ахілла Татія концепт «птах» вербалізується через систему орнітонімів, які функціонують як семантичні маркери різних когнітивних доменів – природи, влади, кохання, смерті, риторики, міфу. Наприклад, лексема ὁ ὄρνις виконує узагальнювальну функцію, але в контексті порівнянь, метафор і екфрази вона активує концепти хижості, сакральності, краси або трансцендентності. Видові назви птахів – ταώς, ἀετός, χελιδών, ἀηδών, οἰωνός – вербалізують концепти декоративності, пророцтва, міфологічної трансформації, риторичної іронії тощо.

На думку І. Кузнєцової, «***орнітонім*** – це номінативна одиниця, представлена окремим словом або словосполученням, яка служить для виділення, індивідуалізації та ідентифікації одного птаха серед інших птахів. Один і той самий орнітонім у різних мовах може бути пов'язаний із різними рисами характеру людини, може вживатися в різних значеннях» [5, с. 143].

Орнітоніми в романі Ахілла Татія – це не просто лексеми, а мовні репрезентації концептів, що формують когнітивну структуру художнього світу. Їхнє функціонування у наративному дискурсі дозволяє виявити, як мова моделює уявлення про птаха як істоту, знак, персонаж і риторичний ресурс, і як концепт «птах» стає засобом естетизації, символізації та жанрової гри в межах античного художнього мислення.

Ядром концепту серед досліджуваних назв птахів виявилася лексема із загальним значенням **ὁ ὄρνις** (птах), яка зафіксована у тексті роману Ахілла Татія 31 раз. Серед видових назв найбільш вживаними є лексеми ὁ, ἡ ταώς (павич, пава) – 7 слововживань, ἡ χελιδών (ластівка) та ὁ ἀετός (орел) – по 4 слововживання. Інші орнітоніми становлять периферію і мають поодиноке вживання: ἡ ἀηδών (соловей) та ὁ οἰωνός (птах, переваж. хижий) по 3 фіксації, ὁ ἔποψ (одуд), ὁ κύκνος (лебідь) та ὁ ψιττακός (папуга) – по 2 фіксації, а ὁ κίρκος (яструб), ὁ κολοιός (галка) та ἡ κορώνη (ворона) – вживаються по 1 разу.

Концепт **ὁ ὄρνις** (птах) у наративному дискурсі Ахілла Татія набуває багатовимірного наповнення: він охоплює естетичне, міфологічне, пророче, еротичне, сакральне та іронічне. Вербалізація ж цього концепту здійснюється через лексеми, порівняння, метафори, екфрастичні описи та алюзії, що формують складну образну систему тексту.

Птахи в романі Татія часто мають омінальну або символічну функцію, що відображено у *epitetax* **ὄρνις ὠμηστής** (2,37,3; 2,37,4) – *кровожерливий, хижий птах;* **ὄρνις ἱερός** (3,24,3) – *священний птах*; **ὄρνις νεκρός** (3,25,3) – *мертвий птах*. Здебільшого ж орнітонім **ὁ ὄρνις** фігурує у романі як загальний термін, що охоплює усіх птахів. Зокрема, у ***компаративемах*** з тексту роману натрапляємо на порівняння розбійників з птахами, що позначає раптовість, швидкість і легкість їхньої втечі: ἁρπάζουσι τὴν ἀδελφὴν τὴν ἐμὴν καὶ ἐνθέμενοι τῷ σκάφει, ἐμβάντες εὐθὺς **ὄρνιθος** δίκην ἀφίπτανται (2,18,4) – *[розбійники] викрадають мою сестру, кладуть її в човен, і, сівши, одразу злітають, мов птахи*.

В іншому фрагменті роману (3,25) Ахілл Татій подає екфрастичний опис фенікса, який поєднує міфологічну символіку, риторичну пишність і культурну інтертекстуальність. Натрапляємо на низку порівнянь, де він зіставляє птаха фенікса з іншим птахом – павичем, який є еталоном краси, символом пишноти та імперської величі: Φοῖνιξ μὲν **ὁ ὄρνις** ὄνομα, τὸ δὲ γένος Αἰθίοψ, μέγεθος κατὰ ταῶνα· τῇ χροιᾷ ταὼς ἐν κάλλει δεύτερος (3,25,1) – *Це птах на ім'я Фенікс, родом з Ефіопії, розміром як павич; за кольором пера – другий після павича в красі*; з царем, що вирушає в подорож: ἕπεται δὲ αὐτῷ χορὸς ἄλλων **ὀρνίθων** ὥσπερ δορυφόρων, καὶ ἔοικεν **ὁ ὄρνις** ἀποδημοῦντι βασιλεῖ καὶ τὴν πόλιν οὐ πλανᾶται τὴν Ἡλίου (3,25,5) – *Його супроводжує зграя інших птахів, наче охороняючи, і він нагадує царя, що вирушає у подорож, не блукаючи містом Сонця;* а також з особливим синім кольором троянд: κυάνεός ἐστιν, ῥόδοις ἐμφερής, εὐειδὴς τὴν θέαν, ἀκτῖσι κομᾷ, καὶ εἰσὶν αὗται πτερῶν ἀνατολαί (3,25,3) – *Він має синюватий відтінок, схожий на троянди, приємний на вигляд, з гривою з променів – це сходи його пір'я*.

Образ птаха письменник вербалізує через яскраві ***метафори***, у яких фенікс уособлює слугу або сина Сонця: αὐχεῖ τὸν Ἥλιον δεσπότην (3,25,2) – *він [птах фенікс] величає Сонце як свого володаря*, що перетворює птаха на міфологічне сонячне створіння: ἡ κεφαλὴ μαρτυρεῖ· ἐστεφάνωσε γὰρ αὐτὴν κύκλος εὐφυής· ἡλίου δέ ἐστιν ὁ τοῦ κύκλου στέφανος εἰκών (3,25,2) – *його голова це підтверджує: її увінчує гармонійне коло – вінок, що є образом сонячного диска* (голова фенікса – іконографічний символ Сонця, його божественний зв'язок з космічними силами). Як зазначає Р. Чіоффі, «фенікс уособлює не лише божественне видовище, а й театральність імперського погляду – естетизоване утвердження порядку серед екзотичного ландшафту» [12, с.142], що підсилює символічну функцію птаха як посередника між природним і сакральним, між міфом і політичною репрезентацією.

Ахілл Татій метафорично називає фенікса *похоронним софістом* (ἐπιτάφιος σοφιστής (3,25,6), що здійснює обрядове переміщення душі від життя до смерті через сакральну подорож – *переселення мертвого птаха* (**ὄρνιθος** μετοικία νεκροῦ (3,25,6). Отже, фенікс як концепт вербалізує ідеї відродження, сакрального переходу та культурної гібридності.

У фрагменті з роману, де описується сад з маєтку Клітофонта, ми бачимо тонко стилізовану екфразу, де птахи не просто живі істоти, а учасники естетизованого простору маєтку. Тут автор згадує велику кількість різноманітних птахів. Вони поді-

ляються на приручених (**ὄρνιθες χειροήθεις**), що мешкають біля гаю, та вільних, які мають «вільне крило» (**ἐλεύθερον ἔχοντες τὸ πτερόν**) і граються на вершинах дерев. Ручні птахи – **ταῶς** (павич), **κύκνος** (лебідь), **ψιττακός** (папуга) – описані через поетичну образність: лебідь пов'язаний з водяними джерелами, папуга – з кліткою, а павич вражає своєю барвистістю серед квітів: **ὁ κύκνος** περὶ τὰς τῶν ὑδάτων πίδακας νεμόμενος, **ὁ ψιττακὸς** ἐν οἰκίσκῳ περὶ δένδρον κρεμάμενος, **ὁ ταῶς** τοῖς ἄνθεσι περισύρων τὸ πτερόν (1,15,8) – *лебідь випасається біля водяних джерел, папуга висить у клітці біля дерева, павич волочить пір'я серед квітів*. Усе це створює синестетичну картину, де кольори пір'я і квітів переплітаються у глибокій метафорі, яка ототожнює фауну з флорою: ἦν ἄνθη πτερῶν (1,15,8) – *це були квіти з пір'я*. Співці – цвіркуни і ластівки (ὁ τέττιξ, **ἡ χελιδών**) – виконують функцію поетичних символів. Цвіркуни співають про ложе Еос, богині світанку, а ластівки – про трапезу Терея, натякаючи на міф про жорстокість і трансформацію Філомели: οἱ ᾠδοὶ δέ, τέττιγες καὶ **χελιδόνες**· οἱ μὲν τὴν Ἠοῦς ἄδοντες εὐνήν, αἱ δὲ τὴν Τηρέως τράπεζαν (1,15,7) – *А співці – це цвіркуни й ластівки: одні співали про ложе Еос, інші – про трапезу Терея*. Тут же працює алюзія на античні сюжети, що естетизують природу через міф і трагедію.

Пір'я птахів Ахілл Татій інтерпретує як «пишне вбрання» (στολῇ) – ще один приклад метафоричного перенесення на сферу одягу й краси: ἀντέλαμπε δὲ ἡ τῶν ἀνθέων θέα τῇ **τῶν ὀρνίθων** χροιᾷ καὶ ἦν ἄνθη πτερῶν (1,15,8) – *І вид квітів сяяв у барвах птахів – це були квіти з пір'я*. Порівняння квітів і пір'я птахів (**ἄνθη πτερῶν**) – це поетична метафора, що стирає межу між флорою і фауною, створюючи естетичний синтез. У цьому фрагменті автор не просто описує птахів – він інсценує їх як декоративних акторів у театрі маєтку, де природа, міф і людське упорядкування переплітаються у симфонію стилю та алюзій.

У тексті роману натрапляємо на випадки метонімічного вживання іменника **τὸ πτερόν** (крило) у значенні загальної назви птаха (ὁ ὄρνις), що відповідає античній поетичній традиції, де ознака руху або летючості позначає саму істоту: ἡ δὲ Φήμη ὕδατος ὑγροτέρα, πνεύματος δρομικωτέρα, **πτερῶν ταχυτέρα** (6,10,4) – *А слава – вологіша за воду, стрімкіша за вітер, швидша за крила (за птахів)*.

Орнітонім **ὁ, ἡ ταώς** (павич, пава) має найбільшу кількість вживань серед назв видів птахів (7 слововживань). У романі Ахілла Татія павич не лише виконує декоративну функцію, що сприяє створенню мальовничого тла опису саду у маєтку Клітофонта (1,15,8), але й вербалізує концепти риторичної маніпуляції та еротичного наближення. У сцені з Сатиром павич стає приводом для ініціації розмови, що має на меті підготовку дівчини до любовного досвіду: Βουλόμενος οὖν εὐάγωγον τὴν κόρην εἰς ἔρωτα παρασκευάσαί, λόγων πρὸς τὸν Σάτυρον ἠρχόμην, ἀπὸ **τοῦ ὄρνιθος** λαβὼν τὴν εὐκαιριαν (1,16,1) – *Бажаючи підготувати дівчину до легкого входження в любов, я почав розмову з Сатиром, скориставшись нагодою, яку дав птах*.

Поведінка павича – розпускання хвоста у присутності самки – експлікується наративом як метафора залицяння, вбудована у жанрову парадигму романтичного звабления: ἔτυχε γὰρ τύχῃ τινὶ συμβὰν τότε **τὸν ὄρνιν** ἀναπτερῶσαι τὸ κάλλος καὶ τὸ θέατρον ἐπιδεικνύναι τῶν πτερῶν, "Τοῦτο μέντοι οὐκ ἄνευ τέχνης **ὁ ὄρνις**," ἔφην, "ποιεῖ· ἀλλ' ἔστι γὰρ ἐρωτικός· ὅταν γοῦν ἐπαγαγέσθαι θέλῃ τὴν ἐρωμένην, τότε οὕτως καλλωπίζεται (1,16,2) – *Сталося так, що птах випадково розгорнув свою красу і показав театральне видовище своїх пір'їн. "Це, однак, – сказав я, – птах робить не без мистецтва; адже він еротичний: коли хоче звабити свою кохану, тоді й прикрашається таким чином*.

Опис пір'я, яке розкривається наче барвистий луг із «золотом» і «очима», постає прикладом екфрастичного мислення, де природний елемент перетворюється на витвір мистецтва, а зорові образи виконують функцію естетичного та символічного впливу на глядача: ὁρᾷς ἐκείνην τὴν τῆς πλατάνου πλησίον;" (δείξας θήλειαν **ταῶνα**) "ταύτῃ νῦν οὗτος τὸ κάλλος ἐπιδείκνυται λειμῶνα πτερῶν. **ὁ** δὲ τοῦ **ταῶ** λειμὼν εὐανθέστερος, πεφύτευται γὰρ αὐτῷ καὶ χρυσὸς ἐν τοῖς πτεροῖς, κύκλῳ δὲ τὸ ἁλουργὲς τὸν χρυσὸν περιθέει τὸν ἴσον κύκλον, καί ἐστιν ὀφθαλμὸς ἐν τῷ πτερῷ" (1,16,3) – *«Бачиш он ту, біля платана?» (вказавши на самицю павича). «Ось для неї він зараз демонструє свою красу – луг із пір'їн. А луг павича ще квітучіший: у його пір'ї росте навіть золото, а пурпур навколо обрамляє золото рівним колом, і в пір'ї є око»*. Таким чином, павич у Татія – це не лише об'єкт споглядання, але й активний учасник риторики кохання, що синхронізується з дієвими намірами наратора.

Концепт **ὁ ἀετός** (орел) зафіксований у тексті роману чотири рази. Орел – це хижий птах із гострим зором і могутніми крилами, який у багатьох культурах символізує владу, силу та небесну велич. У романі Ахілла Татія цей концепт вербалізується через епізод жертвопринесення, де орел раптово перериває весільну церемонію, викра-

даючи жертву. Його дія – раптове захоплення жертви – сприймається як знамення, що потребує тлумачення віщунів: ἐγεγόνει δέ τι τοιοῦτον· ἐπειδὴ θυσάμενος ὁ πατὴρ ἔτυχε καὶ τὰ θύματα ἐπέκειτο τοῖς βωμοῖς, **ἀετὸς** ἄνωθεν καταπτὰς ἁρπάζει τὸ ἱερεῖον· σοβούντων δὲ πλέον οὐδὲν ἦν· ὁ γὰρ **ὄρνις** ᾤχετο φέρων τὴν ἄγραν (2,12,2) – *І сталося ось що: коли батько приніс жертву, і жертовне м'ясо вже лежало на вівтарях, орел раптово спустився згори й схопив жертву. Попри метушню, нічого не вдалося – птах полетів, несучи здобич*. Орел тут виконує функцію оракула, а орнітонім ὁ ὄρνις вербалізує пророчий статус птаха, що вимагає сакрального тлумачення. У наступному фрагменті батько звертається до віщунів, і ті тлумачать це як знак, що слід принести жертву Зевсу Ксенію біля моря – адже орел полетів саме в тому напрямку.

Орел не лише виконує пророчу функцію, а й стає символом царювання, що перегукується з його роллю у грецькій міфології як птаха Зевса і підкріплюється порівняльним зворотом: ἁπάντων ὀρνίθων βασιλέα «*цар усіх птахів*»: ἐγὼ δὲ ταῦτα ὡς ἐγένετο **τὸν ἀετὸν** ὑπερεπήνουν καὶ δικαίως ἔλεγον ἁπάντων ὀρνίθων εἶναι βασιλέα (2,12,3) – *А я, побачивши це, вихваляв орла і справедливо казав, що він – цар усіх птахів*. Тут орнітонім ὁ ἀετός переходить від простої ознаки до емблеми влади.

Орнітолексеми **ἡ ἀηδών** (соловей), **ὁ ἔποψ** (одуд, вудвуд) та **ἡ χελιδών** (ластівка) автор згадує у розповіді міфу про Терея, його дружину Прокну і сестру Прокни – Філомелу. У романі Ахілла Татія ці концепти вербалізуються через орнітоніми, що слугують знаками міфологічної трансформації: **Ἀηδὼν** καὶ **χελιδὼν** καὶ **ἔποψ**, πάντες ἄνθρωποι καὶ πάντες **ὄρνιθες**. **ἔποψ** ὁ ἀνήρ· αἱ δύο γυναῖκες, Φιλομήλα **χελιδών**, καὶ Πρόκνη **ἀηδών** (5,5,2) – *Соловей, ластівка і одуд – усі вони [були] людьми і всі [стали] птахами. Одуд – це чоловік; дві жінки: Філомела – ластівка, Прокна – соловей*. Переказ цього міфу через орнітоніми подається у формі екфрастичного опису зображення в храмі, що перетворює міф на алегорією насильства, мовчання й помсти. Порівняльний зворот у реченні – не просто стилістичний засіб, а жанровий міст між міфом і романом, що дозволяє інтегрувати трагедійний дискурс у прозовий наратив.

Ахілл Татій поєднує опис реальних птахів, використовуючи лексеми **ὁ κίρκος** (яструб) та **ἡ χελιδών** (ластівка) з міфологічною алюзією, що веде до сцени зображення міфу про Філомелу: **χελιδόνα κίρκος** διώκων τὴν Λευκίππην εἰς τὴν κεφαλὴν πατάσσει τῷ πτερῷ (5,3,3) – *яструб, переслідуючи ластівку, вдарив Левкіппу крилом по голові*. Цей епізод інтерпретуємо як зловісне знамення, **οἰωνὸς πονηρός** (5,3,3) – *зловісний знак*.

У романі концепт **ὁ οἰωνός** вербалізується через лексему, що позначає віщого птаха, і набуває значення «знамення». Клітофонт звертається до Зевса із проханням пояснити його значення, показавши **σαφέστερον οἰωνόν** (5,3,3) – *ясніше знамення*. В іншому епізоді читаємо, як батько Клітофонта приносить жертву в честь весілля свого сина, але орел, викравши жертву з вівтаря, стає знаком божественного заперечення шлюбу: καλεσάμενος δὲ μάντεις ὁ πατὴρ καὶ τερατοσκόπους **τὸν οἰωνὸν** διηγεῖται (2,12,2) – *А батько, покликавши віщунів і тлумачів знамення, розповідає їм про знак*.

Орнітонім **ὁ κολοιός** (галка) з'являється у фрагменті, який можна вважати блискучим прикладом жанрової пародії, де Татій стилізує жіночу красу як риторичну фікцію, а її викриття – як розвінчання міфу: γυναικὶ μὲν γὰρ πάντα ἐπίπλαστα, καὶ τὰ ῥήματα καὶ τὰ σχήματα· κἂν εἶναι δόξῃ καλή, τῶν ἀλειμμάτων ἡ πολυπράγμων μηχανή. καὶ ἔστιν αὐτῆς τὸ κάλλος ἢ μύρων, ἢ τριχῶν βαφῆς, ἢ καὶ φαρμάκων· ἂν δὲ τῶν πολλῶν τούτων γυμνώσῃς δόλων, ἔοικε **κολοιῷ** γεγυμνωμένῳ τῶν τοῦ μύθου πτερῶν (2,38,2) – *Бо в жінки все штучне – і слова, і постави; і якщо здається, що вона гарна, то це витвір хитромудрої машини мазей. Її краса – це або пахощі, або фарба для волосся, або навіть зілля. А якщо ти здереш із неї всі ці численні хитрощі – вона схожа на галку з міфу, позбавлену пір'я*. Порівняння з міфологічним птахом, позбавленим пір'я, функціонує як деконструкція естетичного образу в межах романної іронії. Таким чином, орнітонім ὁ κολοιός вербалізується як інструмент жанрової іронії, що підважує традиційні уявлення про жіночу красу, перетворюючи її на міфологічну ілюзію, позбавлену автентичності.

Орнітонім **ἡ κορώνη** (ворона) у тексті роману фігурує у порівнянні тривалості життя слона і не просто «ворони», а ворони Гесіода, яка є символом довголіття (з твору «Роботи і дні» (рядок 968), де Гесіод наводить таблицю тривалості життя істот: ворона живе дев'ять поколінь людей): βίον γὰρ αὐτοῦ λέγουσιν ὑπὲρ **τὴν Ἡσιόδου κορώνην** (4,4,3) – *Кажуть, що його [слона] життя понад ворони Гесіода*. Таким чином, тривалість життя слона в романі перевищує навіть легендарну довговічність ворони Гесіода, що підкреслює гіперболізовану природу цього порівняння.

Висновки. У романі Ахілла Татія орнітоніми функціонують не лише як лексичні одиниці, а як вербалізовані концепти, що репрезентують складні ментальні утворення, пов'язані з природою,

міфом, риторикою, владою, коханням і смертю. Кожна назва птаха активує певний концепт, який у межах художнього тексту набуває конкретного образного, символічного або жанрового наповнення. Так, концепт «птах» вербалізується через загальну лексему, що охоплює множину істот (ὁ ὄρνις), але водночас виконує функцію знамення, метафори, порівняння, алюзії чи екфрази. Ахілл Татій демонструє виняткову майстерність у створенні екфраз, особливо в описах птахів, таких як ефіопський Фенікс (3,25, 1–7) та пава (1,16, 1–3), що набувають символічного та естетичного значення в структурі наративу.

У межах когнітивної поетики орнітоніми постають як семантичні вузли, що активують культурні сценарії, жанрові очікування та міфологічні моделі. Наприклад, концепт «павич» вербалізується як образ декоративної краси, еротичного звабления і риторичного театру, тоді як «орел» – як концепт царственості, божественного знаку і пророчого втручання. Ластівка, соловей і одуд – у контексті міфу про Філомелу – вербалізують концепт трансформації, мовчання і помсти, а галка – концепт розвінчаної краси, що функціонує в межах романної пародії.

Таким чином, орнітоніми в романі – це не просто назви птахів, а мовні репрезентації концептів, що структурують художній простір, формують алюзійне поле тексту і забезпечують когнітивну взаємодію між автором, персонажами і читачем. Їхня вербалізація у тексті є результатом складної семантичної гри, де птахи постають як знаки, символи, персонажі і ритори, а концепт «птах» – як багатовимірна когнітивна структура, що поєднує біологічне, культурне, міфологічне і поетичне.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо порівняльний аналіз орнітонімів як вербалізованих концептів у наративних дискурсах давньогрецьких письменників II ст. – Ахілла Татія та Лонга.

Список літератури:

1. Вільчинська Т. П. Концепт «лелека» в українській етнонаціональній картині світу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 10 : *Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2014. Вип. 11. С. 13–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2014_11_5
2. Джеріх О. С. «Концепт» у сучасній когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології: поняття та структура. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. 2018. Вип. 35–36. С. 61–69.
3. Івасюта М. І. Орнітологічні назви-символи у творах письменників Буковини кінця XIX – початку XX ст. *Молодий вчений*. 2021. № 10 (98). С. 321–325.
4. Казимир І. І. Концепт ПТАХ у мовній картині світу українського народу: афтореф. дис на здобуття наукового ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2002. 19 с.
5. Кузнєцова І. В., Артеменкова О. К. Значення орнітонімів у складі англомовних фразеологізмів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2019. №43. Т. 2. С. 142–145.
6. Кульбабська О. В. Орнітологічні слова-символи в поетичному просторі Ніни Царук. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Том 33 (72). №5. Ч. 1. С. 39–44. DOI: https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.5.1/07
7. Литвиненко Я. О. Орнітолексика як об'єкт лінгвістичних студій. *Лінгвістика: збірник наукових праць* / за ред. проф. Глуховцевої К.Д. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». 2018. № 1 (38). С. 31–41.
8. Серебрянська І. М. Лінгвокультурні стереотипи птахів-віщунів у творчості Михайла Стельмаха. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Філологія». 2020. Вип. 87. С. 51–56.
9. Тимощук Н. М. Фразеологізми з компонентом-орнітонімом у лексичній системі англійської мови. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». 2019. № 2 (18). С. 249–255.
10. Шуленок О. С. Семантико-структурні й лінгвокультурні особливості фразеологізмів із компонентом-орнітономеном «горобець» у сучасній українській мові. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 23. Т. 2. С. 79–83. DOI: https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.2.14
11. Achilles Tatius / with an English translation by S. Gaselee, M. A. Fellow and Librarian of Magdalene College. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press; London : William Heinemann LTD, 1984. 461 p.
12. Cioffi R. Where the Wild Things Are: Achilles Tatius and Egyptian Animals. *Egypt, Ethiopia, and the Greek Novel: Between Representation and Resistance.* Oxford : Oxford University Press, 2024. P. 59–90. URL: https://doi.org/10.1093/oso/9780192870537.003.0003
13. Green A. Birds in Roman Life and Myth (Global Perspectives on Ancient Mediterranean Archaeology 1). London ; New York : Routledge, 2023. 248 p.
14. Hough J. N. Bird Imagery in Roman Poetry. *The Classical Journal*. 1974. Vol. 70, No. 1 (Oct. – Nov.), P. 1–13. URL: http://www.jstor.org/stable/3296348

15. Makhmudova N.R. Comparative Study of Zoonym and Ornithonym Phraseology in English and Uzbek Languages. *American Journal of Education And Learning*. 2024. Vol. 2. No. 5. P. 104–108,

16. Maxmudova N. Bird Names Really Matter: Features of Ornithonymes in Language. *Theoretical & Applied Science*. 2021. No. 5. P. 116–118.

17. Mynott J. Birds in the Ancient World. Oxford : Oxford University Press, 2020. 480 p.

Chakal I. S. ORNITHONYMS AS VERBALIZED CONCEPTS IN THE NARRATIVE DISCOURSE OF ACHILLES TATIUS

This article presents a cognitive-semantic analysis of ornithonyms in the the ancient Greek novel of the 2nd century "Leucippe and Clitophon" by Achilles Tatius. The purpose of the research was to examine ornithonyms as verbalized concepts that represent complex mental structures related to nature, myth, rhetoric, aesthetics, power, and death, with attention to their semantic, functional, and poetic roles. The research explores how lexical items denoting birds activate cultural scenarios, allusions, and genre models, thereby shaping the conceptual sphere of the bird within the literary text. The scientific novelty of the obtained results lies in the fact that in the article for the first time systematic analysis of ornithonyms, which form one of the largest lexical-semantic groups among zoonyms, has been carried out in the work "Leucippe and Clitophon". The core of the concept among the studied bird names (the lexeme with the general meaning ὁ ὄρνις), as well as the most frequently used species-specific names (ὁ, ἡ ταώς, ἡ χελιδών, ὁ ἀετός), and peripheral ornithonyms with rare occurrences in the text of the novel (ἡ ἀηδών, ὁ κύκνος, ὁ ψιττακός, ὁ κίρκος, ἡ κορώνη etc) are determined. Special attention is given to the functional multilayeredness of ornithonyms: the ways of verbalizing concepts through individual lexemes or artistic means (epithets, comparisons, metaphors), ekphrastic descriptions and allusions that form a complex figurative system of the text are characterized. Conclusions. Ornithonyms in the novel are not merely names of birds, but linguistic representations of concepts that structure the narrative space, generate an allusive field of the text, and facilitate cognitive interaction between author, characters, and reader. Their verbalization in the text is the result of a complex cognitive interaction, within which birds appear as signs, symbols, characters and rhetoricians, and the concept of "bird" is represented as a multidimensional structure intertwining natural, cultural, mythological and poetic features.

Key words: *ornithonym, lexical semantics, concept, verbalization, narrative discourse, Ancient Greek language, Ancient Greek novel, Achilles Tatius.*

Дата надходження статті: 28.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 811.14’02’37
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/34

Чекарева Є. С.
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

КОНЦЕПТ «ВІЙНА» В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ АФОРИСТИЦІ

Тенденція сучасної лінгвістики до переорієнтації з аналізу мови як автономної системи на вивчення людини як її творця визначає актуальність досліджень на матеріалі різних мов. Всебічне дослідження концептосфери сучасних мов, упорядкування й класифікація концептів, а також розмаїття лінгвістичних шкіл, що застосовують власні методологічні підходи до аналізу концептів, засвідчують наукову значущість лінгвоконцептологічних студій. Необхідність упровадження сучасних антропоцентричних підходів, спрямованих на вивчення концептуальних систем різних рівнів, актуалізується й у сфері класичних мовознавчих досліджень, зокрема щодо давньогрецької мови. Одним із ключових концептів, який становить невід’ємний складник світоглядної картини різних народів, є концепт «війна». Осмислення його змісту в межах кожної національної картини світу потребує комплексного підходу, що передбачає залучення історичного, релігійного та культурного матеріалу. Важливу роль у вирішенні такої проблеми відіграє вивчення системи афоризмів, прислів’їв, приказок, які містять інформацію про осмислення досліджуваного концепту носіями мови в усній народній та письмовій літературній традиції. Метою наукової статті є встановлення специфіки репрезентації концепту «війна» в давньогрецькій афористиці, визначення функцій та мовної стилістики висловів концептуального поля «війна» для глибшого розуміння ролі цього концепту у формуванні грецької етно-культурної ідентичності. У результаті дослідження встановлено, що джерелом походження грецьких афоризмів воєнної тематики є народна усна традиція, яка згодом зазнала фіксації й переробки в літературних формах. Певні вислови мають безпосередньо літературне походження і є предметом авторства грецьких мислителів різних часів. Головними темами й мотивами афоризмів концептуального поля «війна» є честь, доблесть, смерть, виваженість у прийнятті рішення, ідея життя як метафори боротьби. Афоризми концептуального поля «війна» відзначаються лаконічністю викладу, емоційною забарвленістю, характеризуються яскравою мовною стилістикою.

Ключові слова: *концепт, концептуальна система, концепт «війна», лексико-семантична система, лексична семантика, афоризм, мовна картина світу, давньогрецька мова.*

Постановка проблеми. Війна – одна з ключових тем в давньогрецькій культурі, яка відіграє значну роль у суспільному житті, глибоко закріплюється у народній пам’яті та набуває яскравого вираження в літературі й мистецтві. Переживання гіркого досвіду війни завжди супроводжувало людство протягом всієї історії, тому цілком природним є закріплення в мові результатів осмислення ідеї битви, боротьби, протистояння ворогу. В давньогрецькій мові лексеми з семаникою битви, війни складають велику групу одиниць, при цьому важливим є дослідити контексти їх уживання, акценти, що їх розставляє мовець в актах комунікації. З іншого боку, деякі народні прислів’я або вислови відомих мислителів античності можуть не містити безпосередньо лексеми з семантикою війни, проте чітко вказувати на відповідне концептуальне поле й розкривати важливі принципи ставлення носіїв мови до означеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження етно-культурних концептів на матеріалі класичних мов з урахуванням взаємозв’язку лінгвальних та екстралінгвальних явищ успішно провадиться протягом останніх десятиріч (Дзюбенко О. [4], Лазер-Паньків О. [5], Левко О. [7; 8], Скрипник Ю. [11], Туренко В. [12; 13], Чернюх-Мацієвська Н. [16], Шовковий В. [17]). Серед праць, присвячених вивченню реалізації в давньогрецькій та латинській мовах ідеї «ворог», «свій – чужий» слід відзначити статті В. Туренка [12; 13] та Н. Рудої [10]. Проблема репрезентації концептів у паремійному просторі представлена в роботах М. Петришин [9] та наших попередніх розвідках [14]. Методологічною основою подібних досліджень є лінгвокогнітивний та лінгвокультурологічний підходи (Голубовська І. [1; 2; 3], Jackendoff R. [19; 20; 21], Rosch E. [23], Wierzbicka A. [25; 26]). Важливим є використання

© Чекарева Є. С., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

в роботі коментованих видань давньогрецьких паремій [6; 22; 24]. Загальний аналіз репрезентації концепту «війна» в лексико-семантичній системі давньогрецької мови було представлено нами у попередніх дослідженнях [15]. У межах даної наукової розвідки хотілося б приділити увагу особливостям реалізації цього базового лінгвокультурного концепту в давньогрецькій афористиці.

Постановка завдання. Метою роботи є вивчення репрезентації концепту «війна» в давньогрецьких афоризмах, визначення їх функцій та мовної стилістики для глибшого розуміння ролі цього концепту у формуванні грецької етно-культурної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Як зазначалося нами в попередніх роботах, у давньогрецькій мові «загальне значення «війна» виражається групою іменників: αἰχμή ἡ, δηϊότης ἡ, δόρυ τό, πόλεμος ὁ. Безперечною домінантою тут виступає іменник πόλεμος ὁ, який охоплює концептуальне поле війни як конфлікту, масштабної суперечки з ворогом загалом. Решта лексем зустрічається в окремих авторів, насамперед, у Гомера. Більшої мовної репрезентації набуває ідея битви, бою, суперечки і змагання в широкому сенсі (загалом 35 лексем). Деякі з наведених лексем набувають значення боротьби, битви у певному контексті» [15, с. 18]. У низці давньогрецьких афоризмів концепт «війна» чітко й послідовно втілюється в домінантній лексемі ὁ πόλεμος або ж не набуває прямого вираження в конкретній лексичній одиниці, а змістовно розгортається в загальному контексті вислову.

Більшість давньогрецьких висловів, пов'язаних з війною, походить з літературних текстів, епіграфіки та збірок афоризмів. Дійсно, джерелом афористики на військову тематику є насамперед письмові літературні зразки. Народні приказки на військову тему погано задокументовані, оскільки могли бути втраченими, викривленими або взагалі не вважалися гідними письмової фіксації. Подібні вислови часто записувалися вже після того, як ставали частиною «офіційної» культури, що, звісно, приховує їх народне коріння. Важливо також відзначити, що військова тема вважалася певною мірою табуйованою через свою трагічність і навіть святість, тому побутове її використання уникалося. Так, наприклад, епітафії на честь полеглих воїнів, як-от напис на Стелі Арніадаса, прославляють хоробрість та самопожертву, але мають швидше літературних характер, ніж усний народний, оскільки очевидно наслідують гомерівський епічний стиль викладу:

Σᾶμα τόδε Ἀρνιάδα· χαροπὸς τόνδ᾽ ὤλεσεν Ἄρες / βαρνάμενον παρὰ ναυσὶν ἐπ᾽ Ἀράθθοιο ρhοϝαῖσι, / πολλὸν ἀριστεύ{τ}οντα κατὰ στονόϝεσ(σ)αν ἀϝυτάν [18] – Це пам'ятний знак Арніада, якого знищив вогненноокий Арес, коли той бився поблизу кораблів на річці Арахтос і значно перевершував усіх у битві, що викликала плач.

У цьому вислові підкреслюється цінність мужності й самопожертви. Текст зберігає народне емоційне сприйняття війни крізь призму епічної поезії, що відбиває культурну ідеалізацію воїнської доблесті.

Серед відомих афоризмів означеної тематики можна звернути особливу увагу на такі.

Μόλων λαβέ – Прийди та забери.

Цей вислів є відповіддю царя спартанців Леоніда на заклик скласти зброю під час битви біля Фермопіл. Наводить ці слова Плутарх у «Апофтегмах спартанців». Вислів є виявом рішучості, відмови від капітуляції, спартанської стійкості, дорожчої за саме життя. Фраза також є типовим прикладом «військової» лаконічності, стислості вираження думки.

Οὐκοῦν ... εἰ ὑπὸ σκιᾷ αὐτοῖς μαχεσόμεθα – Отже, якщо доведеться, будемо воювати в їх тіні [їхніх стріл].

Вислів наводить Геродот як відповідь на зауваження, що через стріли персів неможна бачити сонце: *εἰ ἀποκρυπτόντων τῶν Μήδων τὸν ἥλιον ὑπὸ σκιῇ ἔσοιτο πρὸς αὐτοὺς ἡ μάχη καὶ οὐκ ἐν ἡλίῳ* (Hdt. Hist. VII, 226) – якщо мідійці сховають сонце [своїми стрілами], то битва проти них станеться в тіні, а не на сонці.

Афоризм яскраво демонструє іронічну реакцію воїнів на випробування, здатність їх пристосуватися до обставин й оборонятися далі, що очевидно підкреслює стійкість і міцність духу. Разом із тим вислів показує, що війна – не завжди трагедія, а іноді – виклик, від кого залежить честь.

Πόλεμος πάντων μὲν πατήρ, πάντων δὲ βασιλεύς – Війна – батько всього і цар усього.

Наведений фрагмент із Геракліта (Heracl. Fr. 53) є відбиттям філософської концепції конфлікта як джерела змін, перетворень, творчого й руйнівного принципу. Війна постає не просто подією, а началом, рушійною силою.

Οὐκ ἔστιν ἐν πολέμῳ δίς ἁμαρτάνειν – Неможна у війні помилитися двічі.

У збірках афоризмів цей вислів (Lys. Fr. 267) наводиться для вираження ідеї, що помилки під ча війни неприпустимі, слід діяти обережно, адже помилку важко виправити. Подібна думка часто розгортається у грецькій трагедії, де герой може

скоїти одну єдину помилку, наслідки якої стають важкими і тривалими. Розуміння важливості правильної оцінки дій є цілком суголосним грецькій шані до мудрості й виваженості у прийнятті рішень.

Ἄδακρυς πόλεμος – Війна без сліз.

Омріяна ідея легкої перемоги без зусиль і подолання небезпеки без перешкод у цьому афоризмі різко контрастує з типовими уявленнями про війну як криваву, трагічну подію, яку завжди супроводжують сльози та смерть.

Αἱροῦντες ἡρήμεθα: ἐπὶ τῶν ἐλπισάντων τινὰς νικᾶν, εἶθ' ὑπ' ἐκείνων ἁλόντων – Хто прагне перемоги іноді сам потрапляє у полон до тих, кого хотів перемогти.

Афоризм містить застереження проти химерної надії на перемогу, яка може обернутися поразкою, а хвалькуватість може дорого обійтися. Подібні міркування часто трапляються в трудах грецьких істориків (Геродота, Фукідіда), які наводили численні приклади переоцінки реальних сил та катастрофи через зухвалість і гордовитість.

Ἀργυραῖς λόγχαις μάχου, καὶ πάντων κρατήσεις – Борися срібними списами, і панувати меш надусіма.

Роль багатства і ресурсів як форми влади яскраво підкреслюється у наведеному вислові. Ідея перемоги за допомогою багатства і використання грошей як зброї не нова і має давнє коріння.

Ἀρχὴ πολέμων: ἐπὶ τῶν ἀδικεῖν ἐπιχειρούντων – Початок війн – коли починають коїти несправедливість.

Вислів підкреслює моральну причину війни – пригнічення, несправедливість. Подібним чином грецькі філософи, трагічні поети аналізують причини війн, які полягають завжди у протистоянні справедливості / несправедливості, честі / порушення клятви, невиправданої агресії тощо.

Γλυκὺς ἀπείρων πόλεμος – Солодка нескінченна війна.

Афоризм передає контраст між романтичним сприйняттям війни та її реальністю і вживається стосовно тих, хто через відсутність досвіду або ідеалізм романтизує війну й наражається на небезпеку.

Εἰ δὲ πόλεμος μέγα κακόν, τούτου πλεῖστον μέρος οἱ τύραννοι μετέχουσιν – Якщо війна є велике зло, то тиранів у ній бере участь найбільша кількість.

Вислів з Ксенофонта (Xen. Hiero 2.7) подає очевидну критику війни як зла, ідеї, що тирани мають зиск від війни, вдаючися до неї через зловживання своєю владою. Афоризм відбиває суспільну рефлексію про соціальну й політичну функцію війни, ідеології, влади.

Ὅσον ἐν πολέμῳ δύνασθαι σίδηρον, τοσούτον ἐν πολιτεία ἰσχύειν λόγον – Наскільки у війні є сильним залізо, настільки в управлінні державою важить розум.

У цьому вислові Діоген Лаертський розмірковує про силу порядку, розуму, слова напротивагу грубій силі. Автор акцентує на ідеї про необхідність фізичної, матеріальної сили під час війни і мудрого слова та розуму в мирний час для управління державою, що є цілком суголосним подібним філософським ідеям Сократа, Платона, стоїків.

Ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς – З ним [щитом] або на ньому [щиті].

Знаний вислів-напутнє слово спартанських жінок відбиває традиції воїнської честі, коли краще померти, ніж ганебно втекти, кинувши щит. У багатьох культурах можна зустріти вислови зі загальним значенням почесної смерті в бою. Згідно з грецьким епосом втрата зброї на полі бою є символом ганьби.

Ὁ βίος πόλεμος καὶ ξένου ἐπιδημία – Життя – війна й буття на чужині.

Афоризм подає метафоричне осмисленя життя як війни, випробування, а ідея чужини як незвичного ворожого середовища підсилює глибину конфлікту загальної ідеї. Порівняння життя з постійною боротьбою часто зустрічається в різних релігійних і філософських концепціях і відображає сутність людського життя як випробування, конфлікту з чужим поза рідним і комфортним.

Βίαιος δάσκαλος ὁ πόλεμος – Війна – жорстокий вчитель.

Фраза часто зустрічається в різних формах у грецькій традиції, зокрема у Фукідіда (Thuc. Hist. 3. 82), і відбиває популярне уявлення про війну як суворий, але дієвий спосіб отримання життєвого досвіду та мудрості. Афоризм зустрічається також у пізніх коментарях і може бути результатом народної мудрості, що передавалася в усній традиції.

У протиставленні до концепту «війна» цікавим було б розглянути специфіку вираженя в давньогрецькій афористиці концепту «мир». Серед деяких висловів означеного концептуального поля наведемо такі:

Ἐν εἰρήνῃ εὐδαιμονία – У мирі – щастя.

Ἡσυχία τινὴ καὶ εἰρήνη τῇ ψυχῇ – Тиша (спокій) і мир для душі.

Ὁμόνοια καὶ εἰρήνη τῇ πόλει – Злагода й мир місту.

Εἰρήνη τῶν φιλῶν ἀγαθόν ἐστιν – Мир між друзями – це благо.

Τήρει τὴν εἰρήνην, ἵνα καρπὸν ἀπόλῃ – Бережи мир, щоб отримати плід.

Частіше ідея миру розгортається у висловах грецьких мислителів і набуває літературної форми. Згадуваний вислів про війну як батька у повному варіанті містить протиставлення двох важливих буттєвих концептів людського життя:

πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι, πάντων δὲ βασιλεύς, καὶ τοὺς μὲν θεοὺς ἔδειξε, τοὺς δὲ ἀνθρώπους, τοὺς μὲν δούλους ἐποίησε, τοὺς δὲ ἐλευθέρους (Heracl. Fr. 53) – Війна – батько всіх і цар всіх, і вона одного зробила богом, іншого людиною; одного рабом, іншого – вільним.

В іншому фрагменті з Геракліта знаходимо:

ὁ θεὸς ἡμέρη εὐφρόνη, χειμὼν θέρος, πόλεμος εἰρήνη, κόρος λιμός· ἀλλοιοῦται δὲ ὅκωσπερ πῦρ, ὁπόταν συμμιγῇ θυώμασιν, ὀνομάζεται καθ' ἡδονὴν ἑκάστου (Heracl. Fr. 67) – Бог – день і ніч, зима й літо, війна і мир, насолода й голод; і все змінюється так само, як вогонь, коли змішується з жертовними пахощами й отримує назву від насолоди від кожного.

Обидва вислови показують, що в давньогрецькій філософії «мир» (εἰρήνη) часто розумівся як протилежність війні, або як стан між битвами / конфліктами, а не лише як абсолютне благо. Тому слово εἰρήνη могло мати значення й «перерва від війни / припинення ворожнечі».

Геродот в «Історії» зазначає: *οὐδεὶς γὰρ οὕτω ἀνόητός ἐστι ὅστις πόλεμον πρὸ εἰρήνης αἱρέεται· ἐν μὲν γὰρ τῇ οἱ παῖδες τοὺς πατέρας θάπτουσι, ἐν δὲ τῷ οἱ πατέρες τοὺς παῖδας* (Hdt. Hist. I, 87) – Бо ніхто не є настільки нерозумний, щоб обирав війну перед миром; бо в мирі сини ховають батьків, а в воєнний час — батьки ховають синів.

За допомогою протиставлення автор підкреслює, що мир (εἰρήνη) – це природний, бажаний стан, у якому події життя йдуть «за порядком» (сини ховають батьків), тоді як війна – це стан, коли природний порядок порушений (батьки ховають синів). Геродот використовує яскравий образ людської втрати, щоб показати цінність миру. Втрати через війну є не просто політичними чи військовими – вони мають глибокий соціальний вимір. У контексті давньогрецької культури, де сім'я, поховання, родинний спадок мали дуже велике значення, ідея поховання батьків втілює традиційний спокійний життєвий цикл і навпаки, ховати синів – символ катастрофи. Таким чином, вислів виконує функцію морального попередження. Вибір війни перед миром – це фактично вибір більшого страждання, болю, порушення порядку.

Арістотель у «Політиці» висловлюється так: τέλος γάρ, ὥσπερ εἴρηται πολλάκις, εἰρήνη μὲν πολέμου σχολὴ δ' ἀσχολίας (Arist. Polit. 7.13) – Бо ж, як уже не раз було сказано, мир – це кінець війни і відпочинок від справ (занять).

Тут εἰρήνη визначається не як активна діяльність чи завоювання, а як стан, який настає після напруги війни і дає звільнення від ἀσχολία (занять, клопотів). Філософ розглядає мир як паузу від конфлікту, як кінцеву мету війни. Тобто війна веде до миру, який є завершенням і відпочинком. У загальній концепції давньогрецького мислення цей вислів демонструє традиційне розуміння миру не лише як позитивного стану, а як «не-війни» або тимчасового припинення ворожнечі. Коли війна припинена – настає мир.

Отже, у класичній грецькій думці мир (εἰρήνη) часто мав двоїсте значення. З одного боку, він означає відсутність війни або припинення ворожнечі, коли мир сприймається як стан між битвами. З іншого боку, мир є уособленням стану спокою, добробуту, нормального життя, коли люди можуть працювати, збирати врожай, жити без страху.

Висновки. Із розлянутих прикладів афоризмів можна дійти висновку про те, що концепт «війна» у давньогрецькій свідомості становить не лише фізичне протистояння двох протилежних сторін, але символічно й метафорично втілює принципи суспільної моралі, соціального порядку й устрою. Вислови про війну виконують низку важливих функцій: ідеологічну – через уславлення мужньості й доблесті і виправданя труднощів війни славою переможця; виховну – через ствердження висого подвигу воїна, піднесення його честі й хоробрості; морально-застережувальну – через нагадуваня про численні втрати, руйнування, біди, які стають неодмінними супутниками війни; філософсько-космологічну – через розуміння війни як принципу світового устрою, в якому неможна уникнути конфлікту протилежностей.

Головними темами й мотивами афоризмів концептуального поля «війна» є честь і доблесть; смерть і перемога в антитезі до ганебного порятунку втечею; мудрість виваженого рішення і правильного слова у протиставленні до сили і зброї; несправедливість як причина війни; життя як метафора боротьби, де саме життя стає війною, а перебування на чужині – випробуванням сили духу; небезпека переоцінювання власних можливостей, марні надії, які ведуть до поразки.

Афоризми досліджуваного концептуального поля «війна» відзначаються короткістю й лаконічністю викладу та емоційною забарвленістю,

акцентуючи увагу на таких почуттях, як гордість, жертовність, страх, застереження. Вислови характеризуються яскравою мовною стилістикою, містять метафори (життя як війна, війна як батько), антитези (життя / смерть, сила / розум, війна / мир, справедливість / несправедливість), персоніфікації абстрактних понять.

Джерелом походження грецьких афоризмів є, з одного боку, народна традиція, яка згодом зазнала переробки в літературних формах. З іншого боку, певні вислови мають безпосередньо літературне походження і є предметом авторства грецьких мислителів різних часів (Геракліт, Геродот, Плутарх).

Можна простежити певні зміни в осмисленні концепту «війна» в різні епохи, що зумовлювалося реаліями самого життя і особливостями соціально-політичного устрою грецького суспільства. Так, у ранній еллінській літературі, зокрема епосі, встановлюються героїчні ідеали війни, підносяться честь і доблесть героїв. Класична доба додає глибини до осмислення цього важливого концепту: історики й драматурги цього періоду розглядають війну як етичне випробування, важку необхідність з тяжкими наслідками. У грецькій філософській традиції війна подається як абстракція з низкою морально-філософських інтерпретацій.

Таким чином, концепт «війна» у грецькій мові знаходить втілення в широкому спектрі форм словесності – від написів-епітафій в епічній традиції до афористичних висловів усно-народного чи літературного походження. Переважають літературні форми подібних висловів, в той час як народні прислів'я про війну майже не збереглися у своїй оригінальній формі. Це пов'язано як з історико-культурними особливостями, так і з самою природою усної традиції. Вивчення епіграфічних джерел, окремих діалектних джерел фольклорної творчості може допомогти наблизитися до розуміння того, як пересічні греки античної доби сприймали й відображали у слові досвід війни.

Список літератури:

1. Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості: автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2004. 38 с.
2. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ : Логос, 2004. 284 с.
3. Голубовська І. О. Душа і серце в національно-мовних картинах світу. *Мовознавство*. 2002. № 4–5. С. 40–47.
4. Дзюбенко О. Концепт «Розум» у римській та українській лінгвокультурах (паремійний вимір). *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія: Філологія (мовознавство).* 2013. Вип. 17. С. 261–266.
5. Лазер-Паньків О. В. Особливості лексичної репрезентації концепту ΣΟΦΟΣ у давньогрецькій мові. *Studia Linguistica*: *Зб. наук. праць.* Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. Вип. 8. С. 36–42.
6. Лазер-Паньків О. В. ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ: Давньогрецькі прислів'я та приказки: словник-довідник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. 447 с.
7. Левко О. В. Соматичні фразеологізми з компонентом ἡ καρδία "серце" у Септуагінті та Новому Завіті. *Studia Linguistica: Зб. наук. праць.* Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. Вип. 8. С. 93–98.
8. Левко О. В. Соматичні фразеологізми з компонентом "серце" у давньогрецьких трагедіях класичної доби. *Studia Linguistica: Зб. наук. праць*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. Вип. 12. С. 64–73.
9. Петришин М. Й. Ментальні концепти в паремійному просторі латинської мови. *Закарпатські філологічні студії.* 2023. Вип. 27(3). С. 107–113.
10. Руда Н. Функції протиставлення СВОЇ–ЧУЖІ у воєнно-політичному дискурсі Г. Ю. Цезаря (на матеріалі "Commentarii de bello Gallico"). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2025. № 2(38). С. 107–113.
11. Скрипник Ю. С. Вербалізація мегаконцепту ХВОРОБА в латинській мові: автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня к. філол. наук : спец. 10.02.14 «Класичні мови. Окремі індоєвропейські мови». Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2017. 19 с.
12. Туренко В. Концепт «Ворог» у давньогрецькій мові: до питання про особливості семантики. *Голоси й відлуння античності. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції до 85-річчя професора Андрія Содомори*. Львів, 2023. С. 72–76.
13. Туренко В. Концепт «ворог» у ранньогрецькій філософії: семантика, термінологія та текстуальний аспект. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство.* Фольклористика. 2025. № 1(37). с. 81–87.

14. Чекарева Є. С. Концепт часу в системі афоризмів латинської мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. серія: Філологія*. Одеса, 2023. Вип. 59. Т. 3. С. 87–91.

15. Чекарева Є. С. Вербалізація концепту війна в лексико-семантичній системі давньогрецької мови. *Вчені записки Таврійського національного університету* імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Київ, 2024. 35 (74) №1. Том 2. С. 15–20.

16. Чернюх-Мацієвська Н. Субконцепт ΝΟΣΟΣ у давньогрецькому філософському дискурсі. *Голоси й відлуння античності. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції до 85-річчя професора Андрія Содомори*. Львів, 2023. С. 77–83.

17. Шовковий В. М. Концепти інтелектуальної сфери людини у давньогрецькій мові. *Studia Linguistica: Зб. наук. праць*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. Вип. 6. Ч. І. С. 332–337.

18. Grave stele of Arniadas. Odysseus.gr. URL: http://odysseus.culture.gr/h/4/eh430.jsp?obj_id=11122

19. Jackendoff R. S. Semantics and cognition. Cambridge MA : MIT Press, 1993. 283 p.

20. Jackendoff R. S. Semantics structures. Cambridge MA : MIT Press, 1990. 322 p.

21. Jackendoff R. S. What is concept? *Frames, fields, and contrasts. New essays in semantics and lexical organization*. Hillsdale, 1992. P. 191–209.

22. Parke H. W. Greek Oracles**.** Routledge. 1967. 160 p. (Герберт Парк)

23. Rosch E. H. Cognitive representation of semantic categories. *Journal of Experimental Psychology*.1975. Vol. 104. P. 192–233.

24. West M. L. Greek Epic Fragments. Harvard University Press. 2003. 336 p.

25. Wierzbicka A. Semantics, Culture and Cognition: Universal human concepts in culture-specific configuration. N. Y., 1992. 487 p.

26. Wierzbicka A. Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals. Cambridge : Univ. Press., 1999. 362 p.

Chekareva Ye. S. THE CONCEPT OF WAR IN ANCIENT GREEK APHORISTICS

The tendency of modern linguistics to shift its focus from analyzing language as an autonomous system to studying the human being as its creator determines the relevance of research based on materials from different languages. A comprehensive examination of the conceptual sphere (conceptosphere) of modern languages, the systematization and classification of concepts, as well as the diversity of linguistic schools employing their own methodological approaches to concept analysis, all testify to the scholarly significance of linguistic conceptology. The need to introduce modern anthropocentric approaches aimed at exploring conceptual systems at various levels is also becoming increasingly relevant within the field of classical linguistic studies, particularly concerning the Ancient Greek language. One of the key concepts that forms an integral component of the worldview of different nations is the concept of war. Understanding its meaning within each national worldview requires a comprehensive approach that involves historical, religious, and cultural materials. An important role in addressing this issue is played by the study of aphorisms, proverbs, and sayings, which contain information about how this concept is understood by native speakers within both oral folk and written literary traditions. The purpose of this article is to determine the specificity of the representation of the concept of war in Ancient Greek aphoristics, to identify the functions and linguistic stylistics of expressions within the conceptual field "war," and to achieve a deeper understanding of the role this concept plays in shaping Greek ethno-cultural identity. The study reveals that the origin of Greek aphorisms on the theme of war lies in the oral folk tradition, which was later fixed and reinterpreted in literary forms. Certain expressions have a distinctly literary origin and can be attributed to specific Greek thinkers of various periods. The main themes and motifs of aphorisms within the conceptual field "war" include honor, valor, death, prudence in decision-making, and the idea of life as a metaphor for struggle. Aphorisms belonging to this conceptual field are characterized by conciseness of expression, emotional coloring, and vivid linguistic stylistics.

Key words: *concept, conceptual system, concept of war, lexico-semantic system, lexical semantics, aphorism, linguistic worldview, Ancient Greek language.*

Дата надходження статті: 28.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

ТЮРКСЬКІ МОВИ

UDC 811
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/35

Hajieva B. N.
Baku State Universit

THE LEXICAL, SEMANTIC, AND MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF IDIOMATIC EXPRESSIONS IN STANDARD TURKISH

In the article, it is emphasized that most idiomatic expressions have an invariable lexicological structure, and it is stated that lexicological-semantic integrity ensures that the word order in the mentioned expressions is also invariable. For this reason, it is observed that the order of words is mostly unchanged in idiomatic expressions. But it is possible to make small changes in the word order or lexicological expression of the expressions in question. At this time, depending on the level of idiomatic expressions subject to change, several phrases can be formed: idiomatic expressions with unchanging structure; idiomatic expressions subjected to lexicological and morphological changes. In the research, it was stated that it is possible to make some changes in the structure of idiomatic expressions, while in some expressions it is not possible to make such changes at all. It has been emphasized that the expressions "to open their eyes like fortune-telling stones, to have a neck as thin as a hair, to have their dogs free, and their stones to be bound" have an invariable structure. Since the expression "getting tired of life" can also be expressed as "getting tired of life", it has been found that it belongs to the examples that can be changed. Among the idiomatic expressions, it has been determined that there are also expressions created based on concrete events and facts. It is emphasized in the article that the meaning, usage and form of idiomatic expressions are subject to changes from time to time. Sometimes idiomatic expressions that are easily understood by one generation may not be understood by different generations of speakers of the same language. For this reason, deep learning of idiomatic expressions is very relevant. In the research, it was emphasized that the development of the digital language corpus is one of the most important areas today. Correct identification of idiomatic expressions is of great importance in artificial intelligence and natural language technologies. Scientific studies to be carried out in this direction are very necessary in the field of digitization of Turkish. Research of idiomatic expressions in public literature Based on the examples, the conditions of its formation were also examined. The famous heroes of Eastern literature Leylâ and Mecnun, Ferhat, Asli and Kerem are among the idiomatic expressions understood by everyone. "To love Leyla like Mejnun", "to be Mejnun and fall into the desert", "to look at Leyla through the eyes of Mejnun" can be considered as examples of such idiomatic expressions. In the article, among idiomatic expressions, the expressions created based on concrete events and facts were also analyzed. In the article, it was concluded that the idiomatic expressions found in Turkish have a deep richness and variety of meaning, and that these expressions are one of the main stylistic tools that strengthen the artistic effect of the language.

Key words: *Turkish, idioms, idiomatic expressions, figurative meaning, phraseology.*

Relevance of the Topic. In standard Turkish, idiomatic expressions – including idioms and formulaic constructions – constitute core elements of everyday communication. The meaning, usage, and form of such expressions are subject to change over time. In some instances, idioms that are clearly understood by one generation may no longer be intelligible to speakers of subsequent generations within the same linguistic community. This intergenerational shift renders idioms a dynamic and ongoing object of linguistic inquiry.

Idiomatic expressions are multilayered structures that warrant detailed investigation from both semantic and morphological perspectives. They also require syntactic analysis. Although some idioms are structurally simple, others appear in more complex

© Hajieva B. N., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

and composite syntactic forms. Therefore, idiomatic expressions must be regarded as learning objects that require a multidisciplinary approach.

It would not be an exaggeration to state that idiomatic expressions are among the most frequently used, yet most difficult to acquire, elements of a new language – and also among the most intriguing. For this reason, a systematic investigation of the structural and semantic characteristics of idioms is of considerable importance for the development of effective teaching and learning materials. In the context of teaching Turkish as a foreign language, a comparative and contextual approach to idiomatic expressions can significantly deepen learners' linguistic competence.

At present, digital language corpora are being developed. In the context of artificial intelligence and natural language processing technologies, the accurate identification and analysis of idiomatic expressions is of critical importance. Research in this area will offer valuable contributions to the digitalization of the Turkish language.

The accurate classification of idiomatic expressions and the delineation of their semantic domains are of considerable importance in lexicographic studies. In ongoing efforts to develop digital dictionaries, the comparative acquisition and systematic clustering of idiomatic expressions remains a relevant and actively pursued objective.

Degree of Problem Elaboration. In standard Turkish, idiomatic expressions are referred to in various ways. Haydar Ediskun classifies one group of these expressions as "semantically fused compound verbs" [7, p. 246]; D. Aksan uses the terms "idioms" and "idiomatic transfers" [2, p. 113]; while Z. Korkmaz defines them as "compound verbs that have undergone semantic shift and become idiomatic" [12, p. 729]. Standard Turkish is particularly rich in verbs that have undergone semantic transformation. Z. Korkmaz rightly emphasizes that these verbs have not been adequately studied and are often classified together with other compound verb types without thorough analysis of their distinctive characteristics.

S. Jafarov argues that idiomatic expressions convey more concrete meanings and classifies them into convergent, compound, and harmonized idioms. In convergent idioms, all constituent words bear metaphorical meaning [5, pp. 89–90]. While compiling idiomatic expressions, Doğan Aksan offers interesting comparative insights by exploring parallels between idioms involving animals across languages. He draws attention to examples such as the Turkish expression *pireyi deve yapmak* ("to make a mountain out of a molehill"), which corresponds in English to "making an elephant out of a molehill" [2, p. 69].

Building on these valuable studies, the present research sets out with the aim of offering a broader structural and semantic overview of idiomatic expressions. We posit that an investigation of idiomatic expressions involving geographical references, names of body parts, animal-related concepts, and expressions built around the same lexical root in Turkish will contribute to the systematic presentation of these linguistic forms.

Aims and Objectives

- To examine the structural characteristics of idiomatic expressions and support the analysis with examples
- To analyze the number of components in "noun + verb" constructions and determine their usage frequency
- To investigate the lexical and semantic properties of idiomatic expressions
- To classify idiomatic expressions according to their structural and semantic features, including those based on geographical references, body parts, animals, various objects, and events arising in daily life
- To identify and group the types of idiomatic expressions

Research Methods

- Comparative method
- Descriptive and exemplar-based method

Main Section. About Idiomatic Expressions

Although structural modifications can be made to some idiomatic expressions, in others this is not possible. Expressions such as *gözleri fal taşı gibi açılmak* ("to open one's eyes wide in surprise"), *boynu kıldan ince olmak* ("to be humbly submissive"), and *köpekleri serbest, taşları bağlı* ("an inversion of justice or order") may be classified as fixed expressions. In contrast, the expression *canından bıkmak* ("to be fed up with life") may also appear as *canından bezmek*, making it an example of a modifiable idiom. Similar flexibility is found in expressions such as *zivanadan çıkmak* and *şirazeden çıkmak* (both roughly meaning "to lose control" and "to deviate from the norm"). Idiomatic expressions based on concrete events or phenomena are also found within the language.

The meaning, usage, and form of idiomatic expressions are subject to periodic change. Idioms that are readily understood by one generation may not be as easily comprehended by speakers from another generation of the same language community. This tempo-

ral variation makes idiomatic expressions a dynamic subject of linguistic inquiry.

Idiomatic expressions are complex linguistic units that require analysis from both semantic and morphological perspectives. Syntactic analysis reveals diverse sentence structures associated with idiomatic usage. While some idiomatic expressions appear in relatively simple syntactic forms, others exhibit compound or highly intricate sentence structures. This demonstrates that idiomatic expressions are multifaceted objects of study that require a multidisciplinary approach in both linguistic research and language pedagogy.

Today, the development of digital language corpora is identified as one of the most critical areas of research. The accurate detection of idiomatic expressions holds great significance in artificial intelligence and natural language processing technologies. Scientific studies conducted in this direction are essential for the digitalization of the Turkish language.

The most vivid and elegant examples of idiomatic expressions are naturally created by the speech community- the bearers of the language – and add beauty to the language itself. The formation of some expressions may be based on specific historical events or social phenomena. These idiomatic expressions can be examined from historical and ethnographic perspectives. Particularly, idioms involving geographic locations such as "The deaf Sultan in Egypt heard it," "Going to Dimyat for rice but losing the bulgur at home," "When Ellez Agha's son was born," and "Amasya's glass – if one breaks, another replaces it" ("Mısırdaki sağır Sultan duydu", "Dimyat`a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak", "Ellez ağanın oğlan doğurduğu zaman", "Amasya`nın bardağı, biri olmazsa, biri daha") emerged during particular historical periods and have been frequently used in popular speech [10, pp. 37, 76, 132].

Their meanings have fossilized over time, and often only researchers have shown interest in investigating the specific events to which they relate, which is a natural occurrence.

Idiomatic expressions can also originate from the literary heritage of a people. The famous heroes of Eastern literature – such as Leyli and Mejnun, Ferhat, Asli and Kerem – are deeply embedded in idiomatic expressions widely understood by everyone. Examples include "To love like Leyli and Mejnun," "To become Mejnun and wander the deserts," and "To look at Leyli through Mejnun's eyes" ("Leylâ ile Mecnun gibi sevmek", "Mecnun olup çöllere düşmek", "Leyla`ya Mecnun`un gözüyle bakmak") [6, pp. 178–179].

Idiomatic expressions featuring body parts are commonly used in standard Turkish. Examples include "to have a clear forehead" (meaning to be honest or innocent), "to have a neck thinner than a hair" (to be meek or submissive), "to get one's hands and feet tangled" (to become clumsy), "to put ointment in one's eyes" (to deceive oneself), "to sweep one's hair" (to be extremely busy), "half-hearted invitation," "first love", "eyes waiting on the road", "may the same happen to you," "heart gripped by fear", "life hanging by a thread," "to leave one's back behind" (to worry about someone), "eyes wide as saucers," "the world collapsing on one's head," "to hit the crane in its eye," "to eat from someone's hand," "to be lifted off the ground," and "to watch one's step" ("Alnı açık olmak", "boynu kıldan ince olmak", "eli ayağına dolaşmak", "gözden sürmeyi çekmek", "saçını süpürge etmek", "yarım ağız davet", "ilk göz ağrısı", "gözleri yolda kalmak", "darısı başına", "yüreğini korku sarmak", "canı burnunun ucuna gelmek", "gözü arkada kalmak", "gözü fal tası gibi açılmak", "dünya başına yıkılmak", "turnayı gözünden vurmak", "elinden ekmek yemek", "ayağı yerden kesilmek", "ayağını denk almak") are all idioms involving body parts [1, p. 5]; [10, pp. 59, 117, 136, 137].

Idiomatic expressions involving animals enjoy wide usage in Turkish. Examples include "What the goat does to the acorn, the acorn does to the goat," "a dog that doesn't know how to bark", "to lose the goats", "rookie", "to burn the quilt over a flea", "to the extent of an ant", "every sheep is hung by its own leg", "either you herd this camel, or you leave this land", "to catch a bird with one's mouth", "to catch flies", "the one who took the horse has already passed Uskudar," "to turn into a nightingale after eating mulberries", "to look for a calf under the ox", and "to join the caravan with a lame donkey" ("Keçinin palamuta ettiğini palamut da keçiye eder.", "havlamasını bilmeyen köpek", "keçileri kaçırmak", "acemi çaylak", "pire için yorgan yakmak", "karınca kararınca", "Her koyun kendi bacağından asılır", "Ya bu deveyi güdersin, ya bu diyardan gidersin", "ağzıyla kuş tutmak", "sinek avlamak", "atı alan Üsküdar`ı geçmiş", "dut yemiş bülbüle dönmek", "öküz altında buzağı aramak", "topal eşekle kervana karışmak") [1, pp. 3, 45, 51, 55, 79].

Idiomatic expressions related to certain professions or professionals have also become fixed elements in Turkish. Expressions containing the names of historical figures, as well as lesser-known individuals, also appear in the language. For example, "The world that didn't remain for Sultan Suleyman," "Makbul and Maktul Ibrahim Pasha", "Zakir Agha died, may

the living rejoice", "Ayaz Pasha", "Ali Pasha's tax", "Kereban Agha's stubbornness", and "Dingo's stable" ("Sultan Süleyman`a kalmayan dünya", "makbul ve maktul İbrahim Paşa", "Zakir Ağa öldü, ölmeyecek sevinsin", "Ayaz Paşa, Ali Paşa vergisi", "Kereban Ağa inadı", "Dingo`nun ahırı") are idiomatic expressions that incorporate names of both prominent and modest individuals [10, p. 125; 17].

Certain idiomatic expressions are constructed around specific words. In Turkish, idioms involving the word "water" are frequently used. These include "to lead someone to water and bring them back thirsty", "to carry water under the straw," "to bring water from forty streams," "there is a leak in the water", "until the mule comes from the water", "to have legs softened by water", and "not to put one's hand from hot water into cold water" ("Suya götürüp susuz getirmek", "saman altından su yürütmek", "kırk dereden su getirmek", "içinde su kaçığı var", "merkep sudan gelinceye kadar", "bacakları suya ermek", "elini sıcak sudan soğuk suya sokmamak") [1, pp. 10, 30, 47, 67, 69].

The principle of categorizing idiomatic expressions into convergent, compound, and harmonized idioms is considered accurate. The words constituting convergent idioms carry entirely figurative meanings. Typically, convergent idiomatic expressions do not undergo change, and no words can intervene between their components. In expressions regarded as convergent idioms, the phrase acquires a fundamental meaning independent of the individual meanings of its separate elements. Convergent idiomatic expressions represent a developmental stage progressing toward compound words.

Compound idiomatic expressions differ from convergent idioms, as one of their components may undergo change by receiving an affix, most often affecting the first element. Harmonized idiomatic expressions differ from compound idioms in that one of their components can be replaced or altered. Harmonized idiomatic expressions may function as fully lexicalized units in living language.

Idiomatic expressions related to daily life exhibit interesting structures and formation histories. Initially grounded in actual events, these expressions gradually underwent changes to become entirely metaphorical in meaning. For example, the expression "as precious as a Pasha's glass" ("Paşa bardağı gibi kiymetli") belongs to this category. Although the referenced objects are not inherently valuable, the phrase is used metaphorically to describe very precious items [10, p. 92].

Idiomatic expressions can be divided into general and special categories. General idiomatic expressions are well-known and frequently used by everyone, whereas special idioms have a more limited scope.

Idiomatic expressions exhibit three basic structural types based on the number of components: single-element, two-element, and three-or-more-element idioms. Expressions constructed with the patterns "noun + verb" and "noun + noun + verb" are encountered more frequently. There are also idiomatic expressions formed as "noun + verb + noun + verb" and "noun + noun" structures.

Examples of "single element + verb" idioms include "yüreği hoplamak" (to become excited), "dili dolaşmak" (to have a tongue-tie), "rengi kaçmak" (to lose color), "can atmak" (to yearn), "bel bağlamak" (to rely on), and "gün görmek" (to live to see one's day).

Idioms with the structure "two elements + verb" include "gözleri yolda kalmak" (to wait anxiously), "yelkenleri suya indirmek" (to give up), "eli ayağına dolaşmak" (to be clumsy), "yumurta kapıya dayanmak" (the time has come), and "ateş bacayı sardı" (fire has engulfed the chimney – i.e., the situation is critical).

Three-or-more-element idioms appear in examples such as "elini sıcak sudan soğuk suya sokmamak" (to avoid hard work), "anasından emdiği sütü burnundan getirmek" (to cause great trouble for one's own mother), and "şeytana papucunu ters giydirmek" (to outwit the devil).

The expression "gözünü dört açmak" ("to keep one's eyes wide open") exemplifies the "noun + number + verb" pattern. Some idiomatic expressions exist as full sentences with more complex structures. Examples include: "Anladık yel değirmeni ama suyu nereden geliyor?" ("We get the windmill, but where does the water come from?"), "Babamın evinde o da yok" ("Even that is not in my father's house"), "Laf ile pilâv pişse, deniz kadar yağ gider." ("If rice cooked with words, it would take a sea of oil"), "Geçinmeye gönlüm yok da adını sormadım" ("I don't want to get by, so I didn't ask his name"), and "Kes bir soğan daha, malını yiyen de ölmüş, yemeyen de" ("Cut another onion; both those who consumed your goods and those who didn't have died"). It is appropriate to analyze such sentence-length idiomatic expressions as a separate group, since analyzing them solely through "noun + verb" structures would lead to confusion [10, pp. 14, 20, 66, 72].

In idiomatic expressions, concrete spatial and temporal references are often absent. Between the components of idioms, lexical and morphological bonds enter a new phase, resulting in fixed phrases carrying figurative meaning. Idiomatic expressions may be

derived from religious legends, narratives, historical figures, or geographic names. Since idioms can correspond to single words in meaning, they may also carry the lexical-semantic properties of words. Features such as synonymy, antonymy, homophony, and polysemy that belong to words are also observed in idiomatic expressions. For instance, synonymy can be seen in expressions like "kalbinin sesini dinlemek" and "kalbinin sesine kulak vermek" (both meaning "to listen to one's heart"), while antonymy appears in expressions such as "kendine gelmek – kendini kaybetmek" (to regain oneself – to lose oneself), "tatlı dil – acı dil" (sweet tongue – bitter tongue), and "aklını başına toplamak – aklını başından almak" (to gather one's senses – to lose one's senses).

Polysemy is observed less frequently in idiomatic expressions. It appears more commonly in individual words. Over time, polysemy may develop within expressions. For example, the verb "başvurmak" (to apply or refer) can be considered synonymous with expressions such as "akıl danışmak" (to consult), "fikrini almak" (to seek opinion), and "kafa kafaya vermek" (to put heads together). From this idiom, the phrase "başvuruda bulunmak" (to submit an application) has also been derived, which means to make a request to authorized authorities for the fulfillment of a demand and to apply for official permission.

When learning a new language, idiomatic expressions are among the most difficult linguistic units to grasp. They are also frequently used and attract significant attention. Therefore, a systematic investigation of the structural and semantic features of idiomatic expressions is of great importance for a deep understanding of the language. Accordingly, this study aims to provide a structured analysis by examining the lexicological, semantic, and morphological characteristics of idiomatic expressions in Turkish.

Idiomatic Expressions as a Field of Study

Idiomatic expressions develop in connection with the traditions, lifestyles, and worldviews of each people over centuries. For most idiomatic expressions, their exact time of origin is often unknown.

The term "idiom" is derived from Greek and is understood as an expression possessing distinctive features. Although "idiom" is a technical term, it may carry multiple meanings. Idiomatic expressions are distinguished by their fixedness and figurative meanings. They constitute lexicological units characterized by a tight bond among their constituent elements. If the components of an idiom are separated, the expression loses its compound meaning. Idiomatic expressions consist of certain word groups and are generally not considered compound words.

However, in many idiomatic expressions, it is usually impossible to specify concrete spatial or temporal references. The components of idiomatic expressions enter a new phase of lexical and morphological bonding, resulting in fixed phrases that carry figurative meaning. Idiomatic expressions may derive from religious legends, narratives, historical figures, or geographic names. Since idioms can correspond semantically to single words, they may also carry the lexicological and semantic features of words. Features such as synonymy, antonymy, homophony, and polysemy – typical of words – are also observed in idiomatic expressions.

Idiomatic expressions may correspond semantically to single words. Examples such as "etekleri zil çalmak" (to be very happy), "yelkenleri suya indirmek" (to surrender), "etekleri tutuşmak" (to become excited), and "bacakları suya ermek" (to come to one's senses, to turn away from the wrong path) demonstrate the semantic richness and diversity of idiomatic expressions. These expressions serve as stylistic devices that enhance the artistic effect of language. Idiomatic expressions express literal words through figurative terms and beautify the language. The majority of idiomatic expressions have a fixed lexicological structure. Lexicological-semantic integrity also ensures that word order remains fixed in these expressions.

1. Structural Features of Idiomatic Expressions

Idiomatic expressions consist of certain fixed word groups. They often possess an unchangeable word order. This wholeness can be explained by the fact that the meaning of the expression is not derived from the individual components. In some cases, certain morphological changes can be made without altering the idiomatic meaning.

Standard Turkish is quite rich in verbs that have undergone semantic shift. Z. Korkmaz rightly emphasized that these verbs have not been sufficiently studied and that they should be classified together with other types of compound verbs, noting that the subject has not been examined in full detail [12, p. 728]. H. Ediskun analyzes semantically fused compound verbs in three groups. In the first group, the first word retains its dictionary meaning, while the second word is a verb whose meaning has shifted, e.g., *laf atmak* (to make a remark). In the second type of idioms, all words deviate from their dictionary meanings, e.g., *boy ölçüşmek* (to compete). In the third type, the first word can take noun inflectional suffixes, e.g., *gözünü kırpmak* (not to flinch), *elini açmak* (to open one's hand) [7, p. 246].

Afad Gurbanov examined phraseological word groups based on their formation methods and classified them into three groups: phraseological fusions (*frazeolojik kavuşukluk*), phraseological unities (*frazeolojik birlik*), and phraseological compounds (*frazeolojik birleşmeler*). He emphasized that those in the first group can be considered true idiomatic expressions. In phraseological fusions, each word is semantically so closely integrated that the expression is an indivisible unit [13, p. 364]. Expressions such as *su bulandırmak* (to muddy the waters), *bel bağlamak* (to rely on), *gözü su içmemek* (to be ruthless) are examples of semantically fused, fully conventionalized expressions.

We hold the view that idiomatic expressions structurally fall into three main categories based on the number of constituents: those with one element, two elements, and three or more elements. Expressions like *yüreği hoplamak* (to be excited), *dili dolaşmak* (to stumble over words), *rengi kaçmak* (to lose color), *can atmak* (to long for), *bel bağlamak* (to depend on), *gün görmek* (to see better days) belong to the category of single-element + verb idiomatic expressions.

Expressions such as *gözleri yolda kalmak* (to eagerly await), *yelkenleri suya indirmek* (to surrender), *eli ayağına dolaşmak* (to be clumsy), *yumurta kapıya dayanmak* (to be in a dire situation), *ateş bacayı sardı* (trouble has arisen) fall under two-element + verb expressions. However, idiomatic expressions with other structural patterns also exist.

1.1. Ad + verb idiomatic expressions

This structure consists of an idiomatic expression formed by a noun and a verb, such as:

- Suya düştü (literally: fell into water – figuratively: failed)
- Sinek avlamak (to chase flies – figuratively: to be idle)
- Parmak basmak (to press a finger – figuratively: to intervene)
- Yakışık almak (to befit)
- Yüreği hoplamak (to be thrilled)
- Külâhları değişmek (to switch sides)
- Ders almak (to learn a lesson)
- Deniz bitti (the sea is over – figuratively: hope is lost)
- Dilini yutmak (to lose the ability to speak)
- Şirazeden çıkmak (to go astray)
- Zıvanadan çıkmak (to lose control) [10, pp. 31, 70, 91]; [1, p.72]

1.2. Ad + ad + verb idiomatic expressions

- Etekleri zil çalmak (to be very happy)
- Bam teline dokunmak (to touch a sensitive spot)
- Ağzından baklayı çıkarmak (to reveal a secret)
- Dişini tırnağına takmak (to work hard)
- Deveye hendek atlatmak (to perform an impossible task)
- Yelkenleri suya indirmek (to surrender)
- Ağzını bıçak açmamak (to keep silent)
- İşi inada bindirmek (to persist stubbornly)
- Kendini ateşe atmak (to risk oneself)
- Papucunu dama atmak (to give up)
- Burnundan kıl aldırmamak (to be proud or stubborn)
- Ağzından yel almak (to lose courage) [1, pp. 14, 81, 32] ; [10, p. 137]

The expression *gözünü dört açmak* (to be very alert) follows the pattern noun + numeral + verb.

1.3. Ad + ad + ad... + verb idiomatic expressions:

- Elini sıcak sudan soğuk suya sokmamak (to avoid any hard work)
- Anasından emdiği sütü burnundan getirmek (to make someone's life miserable)
- Şeytana papucunu ters giydirmek (to outsmart the devil) [17]

In these patterned expressions, the schema involves three or more nouns [other parts of speech may also be included] and verbs.

1.4. Ad + verb + ad + verb idiomatic expressions:

- İnce eleyip sık dokumak (to be meticulous)
- Boş atıp dolu tutmak (to speak nonsense but with truth in it)
- Ayran içtik, birbirimize geçtik (to fall out with someone)
- Mescit yapılmadan körler dizildi (to act prematurely)

In Turkish, idiomatic expressions with the noun + verb schema are encountered more frequently. Z. Korkmaz identified that there are about 5,700 single-element idioms and around 517 two-element idioms formed via fossilization [12, p. 744]. The number of three-element fossilized idioms is relatively small compared to others.

1.5. Some idiomatic expressions occur as full sentences and have a more complex structure. We believe it is appropriate to examine these expressions as a separate group. Using noun + verb schema to analyze such sentences would certainly cause confusion.

Examples include:

- Anladık yel değirmeni ama suyu nereden geliyor? (We understand the windmill, but where does the water come from?)
- Babamın evinde o da yok. (Not even that is in my father's house.)

• Laf ile pilâv pişse, deniz kadar yağ gider. (If rice could be cooked by words, as much oil as the sea would be used.)

• Geçinmeye gönlüm yok da adını sormadım. (I don't want to get along, so I didn't ask his name.)

• Kes bir soğan daha, malını yiyen de ölmüş, yemeyen de. (Cut one more onion; both those who consumed the goods and those who didn't have died.)

• Deve bir pula, götür oğlum, götür. (A camel for a penny, take it, son, take it.)

• Deve bin pula, getir oğlum, getir. (A camel for a thousand, bring it, son, bring it.) [17]

2. Lexicological and Semantic Features of Idiomatic Expressions

While some idiomatic expressions can undergo certain changes in structure, in others this is not possible. Expressions such as *gözleri fal taşı gibi açılmak* (eyes wide open like beads), *boynu kıldan ince olmak* (to be extremely thin-necked), and *şirazeden çıkmak* (to lose control) belong to the category of fixed expressions. On the other hand, *canından bıkmak*(to be fed up) can also be expressed as *canından bezmek*, and therefore allows variation.

Among idiomatic expressions, there are those formed based on concrete events and phenomena. However, in most cases, it is not possible to specify concrete spatial and temporal concepts in many expressions. A new stage emerges in the lexicological and morphological connections among the elements of idiomatic expressions, resulting in fixed word groups carrying figurative meanings. Idiomatic expressions may be derived in connection with religious legends, oral traditions, historical figures, and geographical names.

2.1. Expressions Containing Geographical Locations:

• Mısır'daki sağır sultan duydu (The deaf sultan in Egypt heard it)

• Göklü'nün akıllı gelini (Göklü's intelligent bride)

• Nasip ise gelir Hindistan'dan, Yemen'den (If it is destined, it will come from India or Yemen)

• Nasip değilse, ne gelir elden? (If it is not destined, what can come from one's hand?) [1, p. 61]

2.2. Idiomatic Expressions Incorporating Names of Body Organs:

• Alnı açık olmak (To have a clear forehead – to be fortunate)

• Bacakları suya ermek (To sober up)

• Boynu kıldan ince olmak (To be extremely thin – to have a neck thinner than a hair)

• Gözleri yolda kalmak (To eagerly await – to keep one's eyes on the road)

• Eli ayağına dolaşmak (To be clumsy – to have hands and feet tangled)

• Gözden sürmeyi çekmek (To endure hardship – to suffer from eye ointment)

• Saçını süpürge etmek (To be worried or upset – to sweep one's hair)

• Darısı başına (May the same happen to you)

• Yarım ağız davet (Hesitant invitation – half-mouth invitation)

• Ne verirsen elinle, odur giden seninle (Whatever you give with your hand, that goes with you)

• İlk göz ağrısı (First love – literally, first eye pain)

• Azizim öldü, boğazım ölmedi (My dear died, but my throat didn't – expression of resilience)

• Yüzüne bak da, keramet um (Look at your face, expect a miracle)

• Dilinde tüy bitmek (To speak excessively – to have feathers on one's tongue)

• Devede kulak (An ear on a camel – meaning very small or insignificant) [1, pp.6, 10]; [10, pp. 83, 132, 136]; [14, p. 6; 17], [17]

2.3. Idiomatic Expressions Formed with the Word "Water":

• Suya götürüp susuz getirmek (To take someone to the water but bring them back thirsty – to disappoint someone)

• Saman altından su yürütmek (To carry water under the straw – to act secretly)

• Kırk dereden su getirmek (To bring water from forty rivers – to endure great hardship)

• Geçme namert köprüsünden, koy aparsın su seni (Do not cross the bridge of the dishonorable; may water drown you)

• İçinde su kaçığı varmış (There is a leak inside – indicating eccentricity or madness)

• Merkep sudan gelinceye kadar (Until the donkey comes from the water – a very long time)

• Bacakları suya ermek (To sober up – legs reaching water)

• Yelkenleri suya indirmek (To surrender – to lower the sails into the water) [14; 1]

2.4. Idiomatic Expressions Formed with Animals:

• Tilkinin varacağı yer (The destination of the fox – the eventual outcome of a cunning person)

• Havlamasını bilmeyen köpek (A dog that does not know how to bark – a useless person)

• İnsanoğlu arslanı kedi değil, sıçan yaparmış (Man makes the lion a cat, not a mouse – people diminish the strong, not the weak)

• Keçileri kaçırmak (To lose control of something – literally, to lose the goats)

• Keçinin palamuta ettiğini palamut da keçiye eder (What the goat does to the acorn, the acorn does to the goat – tit for tat)

• Acemi çaylak (Novice, rookie)

• Karınca kararınca (As much as the ant can manage – doing one's best)

• Aslan payı (Lion's share – the largest portion)

• Her koyun kendi bacağından asılır (Every sheep is hung by its own leg – everyone is responsible for their own problems)

• Ya bu deveyi güdersin, ya bu diyardan gidersin (Either you herd this camel or you leave this land)

• Pire için yorgan yakmak (To overreact – to burn the quilt for a flea) [13, 2010, pp. 49, 107]; [1, pp. 51, 55, 79]

2.5. Idiomatic Expressions Originating from Daily Life Events:

• Şirazeden çıkmak (To go off the rails)

• Zıvanadan çıkmak (To go out of control)

• Papucu dama atılmak (To be thrown out) [1, pp. 66, 72] ; [10, p. 138].

Since idiomatic expressions can semantically correspond to a single word, they also carry lexicological and semantic properties of words. Features such as synonymy, antonymy, homonymy, and polysemy, which are inherent to words, are also observed within idiomatic expressions.

3. Types of Idiomatic Expressions

S. Jafarov emphasizes that idiomatic expressions convey more concrete meanings. He classifies these expressions into three types: fused idioms, compound idioms, and harmonious idioms. The words forming fused idioms carry entirely metaphorical meanings [13, p. 88]. Generally, fused idiomatic expressions do not undergo alteration. No words can be inserted between the components of fused idioms. In fused idioms, a fundamental meaning arises independently of the individual meanings of the elements. For example, in the idiom "deriden kabuktan çıkmak" ("to put in a lot of effort"), the new idiomatic meaning is formed regardless of the separate meanings of the words. Fused idiomatic expressions have developed through a process evolving toward compound words. Within these, idioms corresponding not only to verbs but also to other parts of speech are found, such as "örtülü pazar" ("covert market"), "açık yürek" ("open-hearted"), and "açıktan açığa" ("frankly").

Compound idioms differ from fused idioms. One of the components may undergo change by receiving an affix. Most often, the first component of the expression is altered. For example, "elim boşa çıktı" ("my effort was in vain").

Harmonious idioms differ from compound idioms in that one of the components can be replaced or altered. For example, "yüreği yanmak" ("to feel deep sorrow") and "yüreği sızlamak" ("to have a hurting heart") are examples of this type. Harmonious idioms can function as complete lexicological units in everyday speech, such as "papucu dama atılmak" ("to be ostracized") and "yelkenleri suya indirmek" ("to surrender").

Examples of fused idioms include: "bel bağlamak" ("to rely on"), "göz yummak" ("to turn a blind eye"), "kolaçan etmek" ("to patrol"), and "dil dökmek" ("to persuade").

Examples of compound idioms include: "dilini saklamak" ("to keep silent"), "rengi kaçmak" ("to lose color, become pale"), "göz önünde bulundurmak" ("to take into consideration").

Examples of harmonious idioms include: "gözleri yolda kalmak" ("to await eagerly"), "yelkenleri suya indirmek" ("to surrender"), "eli ayağına dolaşmak" ("to be clumsy"), "yumurta kapıya dayanmak" ("time is running out"), "ateş bacayı sardı" ("danger is imminent"), "evdeki hesap çarşıya uymaz" ("expectations do not match reality"). [17].

Conclusion. Idiomatic expressions develop based on the traditions, lifestyles, and worldviews formed over centuries by each people. For many idiomatic expressions, the exact time of origin is often unknown. Semantically, idiomatic expressions can correspond to single lexical items.

While some idiomatic expressions allow certain structural variations, others do not. Accordingly, idiomatic expressions can be classified into three types: fused idioms, compound idioms, and harmonious idioms.

We propose that idiomatic expressions structurally consist of three main types according to the number of components they contain: single-element, two-element, and three-or-more-element idioms. Idioms formed by "noun + verb" and "noun + noun + verb" constructions are more frequent. Idioms constructed as "noun + verb + noun + verb" and "noun + noun" are also attested.

Since idiomatic expressions may semantically correspond to a single word, they exhibit the lexicological and semantic properties typical of words. Features such as synonymy, antonymy, homonymy, and polysemy characteristic of individual words also appear in idiomatic expressions. For instance, the idioms "deriden kabuktan çıkmak" ("to exert great effort") and "can koymak" ("to put one's soul into something") form synonymous idiomatic expressions.

Among idiomatic expressions, some are based on concrete events and phenomena. However, in most expressions, it is not possible to specify concrete spatial or temporal concepts. The elements of idiomatic expressions develop a new lexicological and morphological cohesion, resulting in fixed multiword units with metaphorical meanings. Idioms may derive from religious legends, anecdotes, historical figures, and geographical names. A considerable number of idiomatic expressions contain body parts or animal names.

The semantic richness and diversity of idiomatic expressions in Turkish is notable. These expressions constitute stylistic devices that enhance the artistic effect of the language. Most idiomatic expressions maintain a fixed lexicological structure, and their lexicological-semantic integrity ensures that the word order remains unchanged.

Bibliography:

1. Akbaş A. "İşin püf noktası." Gonca Yayınları, İstanbul, 2008. 84 s.
2. Aksan Doğan. Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi. Ankara: Engin Yayınevi, 2006. 232 s.
3. Aksan Doğan. Anlambilim. Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi Ankara: 5. Basım, Bilgi Yayınevi, 2024. 286 s.
4. Bayramov H. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları. Bakı, Maarif nəşriyyatı, 1978. 176 s.
5. Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dili. Leksika. Bakı: II hissə, Şərq-Qərb, 2007. 192 s.
6. Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyyatı. ADPU Nəşriyyatı. Bakı: 1962. 270 s.
7. Ediskun H., Yeni Türk Dilbilgisi, Remzi Kitapevi, İstanbul: 13. Basım, 2017. 407 s.
8. Erdem M.D., Karataş M., Hirik E. Yeni Türk Dili. Maarif Mektepleri Yayınları, Ankara. 716 s.
9. Əfəndiyeva T. Azərbaycan dilinin leksik üslubiyyatı. Elm nəşriyyatı, Bakı: 1980. 250 s.
10. Gündüzalp Selim. "Deyimler ve Öyküleri" , Zafer Yayınları", 2010. 132 s.
11. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dilinin leksikologiyası. Bakı: Nurlan nəşriyyatı, 2008. 442 s.
12. Korkmaz. Z. Türkiye Türkçesi Grameri. Şekilbilgisi. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 2014. 1027 s.
13. Qurbanov A. Müasir Azərbaycan ədəbi dili. I cild, Bakı: Elm və Təhsil nəşriyyatı, 2010. 452 s.
14. Püsküllüoğlu Ali. Türkçe Deyimler Sözlüğü, Arkadaş Yayınevi, 2017. 848 s.
15. Ullmann S. Anlambilimi. Çeviren: Ahmet Kocaman. Türk dili. XXXVIII, s. 355–363.
16. Ullmann S. Semantics an Introduction to the Sciense of Meaning, Oxsford, 1962. 278 p.
17. TDK Sözlükleri. https://sozluk.gov.tr/

Гаджиєва Б. Н. ЛЕКСИЧНІ, СЕМАНТИЧНІ ТА МОРФОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІДІОМАТИЧНИХ ВИРАЗІВ У СТАНДАРТНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті наголошується, що більшість ідіоматичних виразів мають незмінну лексикологічну структуру, і зазначається, що лексико-семантична цілісність забезпечує незмінність порядку слів у згаданих виразах. З цієї причини спостерігається, що порядок слів в ідіоматичних виразах здебільшого незмінний. Але можливо вносити невеликі зміни в порядок слів або лексикологічний вираз досліджуваних виразів. При цьому, залежно від рівня ідіоматичних виразів, що піддаються змінам, можна утворити кілька фраз: ідіоматичні вирази з незмінною структурою; ідіоматичні вирази, що зазнають лексикологічних та морфологічних змін. У дослідженні було зазначено, що можливо вносити деякі зміни в структуру ідіоматичних виразів, тоді як у деяких виразах взагалі неможливо внести такі зміни. Було наголошено, що вирази «відкривати очі, як ворожильні камені, мати шию тонку, як волосина, мати собак вільними, а каміння зв'язаним» мають незмінну структуру. Оскільки вираз «втомлюватися від життя» також можна виразити як «втомлюватися від життя», було виявлено, що він належить до прикладів, які можна змінювати. Серед ідіоматичних виразів було визначено, що є також вирази, створені на основі конкретних подій та фактів. У статті наголошується, що значення, використання та форма ідіоматичних виразів час від часу змінюються. Іноді ідіоматичні вирази, які легко розуміються одним поколінням, можуть бути незрозумілими різними поколіннями носіїв однієї й тієї ж мови. З цієї причини глибоке вивчення ідіоматичних виразів є дуже актуальним. У дослідженні було наголошено, що розвиток цифрового мовного корпусу є одним з найважливіших напрямків сьогодення. Правильна ідентифікація ідіоматичних виразів має велике значення в технологіях штучного інтелекту та природної мови. Наукові дослідження, що проводяться в цьому напрямку, дуже необхідні в галузі оцифрування турецької мови. Дослідження ідіоматичних виразів у публічній літературі. На основі прикладів також були розглянуті умови їх формування. Серед ідіоматичних виразів, зрозумілих кожному, є відомі герої східної літератури Лейля та Меджнун, Ферхат, Аслі та Керем. Прикладами таких ідіоматичних виразів можна вважати «Любити Лейлу, як Меджнун», «бути Меджнуном і впасти в пустелю», «дивитися на Лейлу очима Меджнуна». У статті серед

ідіоматичних виразів також проаналізовано вирази, створені на основі конкретних подій та фактів. У статті зроблено висновок, що ідіоматичні вирази, що зустрічаються в турецькій мові, мають глибоке багатство та різноманітність значень, і що ці вирази є одним з основних стилістичних засобів, що посилюють художній ефект мови.

Ключові слова: *турецька мова, ідіоми, ідіоматичні вирази, переносне значення, фразеологія.*

Дата надходження статті: 03.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

UDC 82-3.512.162
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/36

Ibrahimli S. G.
Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of the National Academy of Sciences of Azerbaijan

MAMED SAID ORDUBADI, THE FOUNDER OF THE GENRE OF THE HISTORICAL NOVEL IN AZERBAIJANI LITERATURE AND HIS WORK "THE SWORD AND THE FEATHER"

The aim of the article is to consider some aspects in the historical novel by Mammad Said Ordubadi "Sword and Pen". It is determined that the creation of historical figures immortalized in history and the collective memory of the nation, as well as poets famous for their wisdom throughout the world, is a very responsible and difficult task. It is indicated that it is not enough to simply know the historical context and events of that time, it is also necessary to study well the writer himself, who creates historical novels, who achieved the creation of an artistic display of history, enriched their novels with dramatic scenes, and at the same time depicted vivid images of historical figures.

The article widely uses such general scientific methods as the analysis of historical chronology, comparative analysis of facts of correspondence to real historical events, description of facts and events, interpretation of known facts, etc.

The novelty of the article is characterized by the fact that for the first time in Russian literary criticism an attempt was made to characterize the genre of the historical novel by M.S. Ordubadi. It is noted that monumentality is a work called "Sword and Pen", where the author deeply expressed not only literary skill, but also love for history, culture and national identity.

In conclusion, the author summarizes his own research, notes that M.S. Ordubadi is an artist who has achieved in his novels opened the pages of history for his readers, embedding numerous historical events in the reader's memory with the help of an artistic story. By mentioning the name of the outstanding medieval thinker and poet Nizami Ganjava on the pages of this novel, skillfully experiencing the excitement with him in the exciting scenes, sharing his joys in the elevated moments and sorrow with him, creating a vivid impression and feeling in the reader as if he really saw the most precious moments hidden in his unique skill.

It is noted that M.S. Ordubadi is the founder of the historical novel genre in Azerbaijan and has accurately portrayed the vivid image of Nizami Ganjavy in his novel "Sword and Pen". Moreover, in this novel, he masterfully depicts the contradictions and turbulent events of the era and professionally created the characters of positive and negative characters. (380 words – 1942 simbols)

Key words: *Mammad Said Ordubadi, novel, Nizami Ganjavy, Fakhraddin, Mashati Ganjavy, Katiba, Sada, Kutlug Inandzh, Valiahd, Talia, Dilshad, Husameddin, Nizamedin, Togrul, Atabey Magomed.*

Statement of the problem. The pen is a symbol of knowledge, that is the scholars have used it to document their inventions, discoveries, and findings throughout history, the sacred books revealed to the prophets were also written with pens. M. S. Ordubadi has undoubtedly used the "pen" symbolically to express the power of the great Azerbaijani poet, Sheikh Nizami. However, he expresses poetically, based on philosophical wisdom that, in all sources of the history written by the pen, the sword has held as much significance in human life as the pen: "Sword and Pen".

As if M. S. Ordubadi paints a comprehensive portrait of Nizami Ganjavi's era through "Sword and Pen" and created vivid scenes for the reader.

The aim of the article is to consider some aspects in the historical novel by Mammad Said Ordubadi "The Sword and the Feather". It is noted that the creation of historical figures immortalized in history and the collective memory of the nation, as well as poets famous for their wisdom throughout the world, is an extremely responsible and complex task.

The novelty of the article is characterized by the author for the first time in domestic literary criticism tried to characterize the genre of the historical novel of M.S. Ordubadi, which did not yet have deeply rooted traditions in Azerbaijani literature. Noting the monumentality of the work entitled "The Sword and the Pen", where the author deeply expressed not only literary skill, but also love for history, culture and national identity.

© Ibrahimli S. G., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Analysis of recent research and publications. Young literary critic Afag Gasimova, in her work "Study of materials on historical figures during extra-curricular activities" published in 2006 on the topic of educating teenagers on the example of historical figures, paid special attention to the contributions of M.S. Ordubadi in the continuous development of patriotic feelings of the growing generation [1].

Other researchers Talibov Yusif, Sadigov Farahim, Guliyev Sardar in their work "History of school and pedagogical thought in Azerbaijan" published in 2000 paid attention to the role played by M.S. Ordubadi in the history of pedagogical thought of our country [2].

The article published by Kangar Gulu on the great importance of publishing Mammad Said Ordubadi's historical novel "The Sword and the Pen" in the Uzbek language is of particular importance [3].

The book "Notable Personalities of Nakhchivan", published in an elegant format in the city of Nakhchivan, once again draws attention to the role played by Mammad Said Ordubadi in the development of the Azerbaijani people [4].

The monograph "Enlightenment Ideas of Great Thinkers" published by young writer Jamalov Kamal in 2015 examined the educational activities of M.S. Ordubadi in Azerbaijan and looked at the role his historical novels played in the country's prose genre [5].

The article "Lessons from History…or About M. S. Ordubadi's First Dramas" published by young researcher Abaszade Lala in the Culture newspaper in 2009 was also one of the reasons for the resonance at that time [6],

In another article titled "Love for the Motherland, Loyalty to the Motherland. In the Work of Mollanesraddinchi Mammad Said Ordubadi", young writer Jamalov Kamal included valuable advice addressed to young people by the prominent writer [7].

Task statement. In this work, the author constructs a system of moral and educational values. The plot of the work is polished around pure and noble morals. The idea of the novel is closely tied to noble character. Through the figures of Nizami Ganjavi and several other positive characters, the writer presents the brightest depiction of human ethics. In this novel, M. S. Ordubadi poetically revives the poetic view of the events related to Nizami Ganjavi as a poet and offers readers a "business card" of the great Nizami's identity.

Outline of the main material of the study. M. S. Ordubadi discusses the contradictory events of this time, the decadence of the "Abbasid dynasty", the fall of the Seljuk Empire, the Persianization policies of Shirvanshah Abdulmuzzafar in Azerbaijan, the life and activities of Nizami Ganjavi, as well as the daily life and culture of the people. M.S. Ordubadi highlights, with a deep sense of national pride, the Azerbaijani people's ongoing struggle for future, independence and freedom throughout history and he depicts the victories upon victories achieved by the brave men who, under the leadership of the heroic son of the people, Fakhreddin, rose up to liberate their homeland from the enemy's occupation, as well as the moment when the traitor and betrayer Husameddin is swiftly captured by Fakhreddin in the blink of an eye in rich colours:

"Husamaddin's horse emerged like an enraged lion between the fighting ranks. His eyes couldn't see ahead. He saw only what was in his heart. In his heart, Katiba's lips were speaking, demanding Fakhraddin's head. For that, it was not so difficult to face a renowned hero like Fakhreddin. He constantly heard Katiba's voice within him. For that voice was drawing Husameddin toward a happy life. Despite losing an army of four thousand men and finding himself among the defeated, he pushed his horse forward like a victorious warrior. Finally, as he approached the place where Fakhraddin stood, he saw him and pulled the reins of his horse. For a few minutes, they stared intently at each other. At last, Fakhraddin began to speak, condemning Husamaddin:

– As a commander of an army, killing you is one of my important duties. But I am ashamed to strike you with the sword, for I consider it a disgrace for my sword to be stained with the blood of a dishonourable and shameless man. You are a disgrace, because you have brought an army of four thousand Persians and Arabs to plunder your own homeland and kill your own people.

If there had been a single other Azerbaijani among the invading army that came to plunder and destroy Northern Azerbaijan, I would not dare call you a disgrace. But you are! Tell me, did you forget the oath and promise you made in Nizami's house?! Did you not promise to never act against the leaders of the Azerbaijani people?

Tell me, what crime did the villages burn from the Araz River to this place committed? Now prepare to face your punishment!

Husamaddin had no time to respond, because Fakhraddin spurred his horse and began circling him.

When Husameddin drew his sword and spurred his horse towards Fakhreddin, Fakhraddin's lasso wrapped around both the sword and his arms, binding them to his body" [8, p. 315–316].

Associate Professor Elnara Karagozova, PhD in Philology, evaluates novel "Sword and Pen" as a chronicle dedicated to the ancestors of the Azerbaijani people, and referenced the positive views expressed by academician Isa Habibbeyli about this novel in her article:

""Sword and Pen"*,* written by Mammad Said Ordubadi, the founder of the historical novel genre in Azerbaijani literature, remains one of the most beloved works among readers even today. Presenting the historical events of a half-century period through a literary lens, the main stage of the novel's plot begins with the death of Atabeg Shamsaddin Eldaniz and ends with the collapse of the Atabeg state by the Khwarazm shah Jalaladdin. Within the artistic chronicle of this era of major historical events, the struggles of the people of that time – the ancestors of modern Azerbaijanis – for their homeland in the context of a state's lifetime and the turbulent fate of the nation are narrated alongside. Academician Isa Habibbeyli writes: "In the 30s of the previous century when the former Soviet ideology carried out, at the state level, the mission of making people forget their roots and history, aiming to turn them into mindless beings, Mammad Said Ordubadi rendered a noble service to the preservation of national consciousness and cultural self-awareness in Azerbaijan by writing the historical novel "Sword and Pen*"*" [9].

It is well known that the city of Baghdad had long been the centre of the Caliphate for centuries. So, there is no count to the number of monuments in Baghdad that were constructed by the most renowned architects under the rule of different caliphs. In Baghdad there are far too many caravanserais, royal palaces of shahs and sultans, mosques whose minarets draw moisture from the clouds, reading halls, libraries, and madrasahs. The question is that, in Nizami Ganjavi's era, this city was one of the leading cultural capitals of the world with its monuments, beautiful constructions. In the second part of "Sword and Pen", M.S.Ordubadi introduces the Azerbaijani delegation to several of Baghdad's monuments through the court dignitary Asaf**,** at the same time engraving into the reader's memory the inhuman cruelty of the most infamous Abbasid caliph, Harun al-Rashid:

"Harun al-Rashid had two beloved people, one of them was his sister Abbasa and the other one was a vizier, Jafar. Abbasa was, in her time, the most beautiful woman of the East. Harun al-Rashid was too jealous to let her marry. One day he summoned Ja'far and said: I want my two favourite people to always be by my side. Therefore, I shall have you and my sister Abbasa married by having the Jamal sigheh recited, but you must swear on my head never to touch her.

Ja'far accepted Harun's condition and married her. After the marriage, he built a palace. They would often speak through the window you are now standing near and secretly meet. Finally, one day, Harun al-Rashid found that Abbasa had borne two sons from Ja'far. That is why he sent his slave Masrur that night to decapitate Ja'far while he was praying, and had his body burned" [10, p. 19].

There is sufficiently historical evidence attesting to the cruelty of Harun al-Rashid (763–815 CE). Mammad Said Ordubadi, has used artistic methods has a clear benefit for the reader's thinking and should be engraved in their memory to convey such historical facts in a literary format in his novel "Sword and Pen". The character Asaf, provides this information to a group of guests from Azerbaijan and through this episode, the author expresses his deep abhorrence for cruelty, savagery, and inhuman practices. Ordubadi was a writer with an encyclopaedic knowledge of history, he also had a very good knowledge of the history of the Caliphate, and of course, he possessed in-depth knowledge of the Abbasid Caliph Harun al-Rashid as well. Despite the passage of over a millennium, the writer knew Harun al-Rashid very well, and fully aware that, following the Umayyads, who are referred to "la'natullah" among the Muslims, the most notorious in history, Harun al-Rashid, regarded beheadings, bloodshed, and the killing of innocent people merely as a form of amusement. During his caliphate, Harun al-Rashid had shed countless amounts of blood and after executing his vizier Ja'far, he took measures to eradicate his lineage and had beheaded hundreds of people, from children to adults. The Barmakids, the family to which Ja'far belonged, were partially wiped out. A part of members of the Barmakid family, to which Vizier Ja'far al-Barmaki belonged In order to escape Harun al-Rashid's wrath, had fled to avoid falling under Harun al-Rashid's sword and one part of them is now the Khizi-Siyazan regions. Barmakid family was originally Turkic, this fact is confirmed in "On the History of the Khizi-Siyazan Region" an archaeological-ethnographic study) by Rafael Oguzturk Dagli published in 2011. However, upon settling in Khizi-Siyazan region, population of surrounding region (Shabran, Khachmaz, several villages of Guba) adopted the Tat language, which was commonly spoken in this language. By the late XIX century, many Barmakid descendants had migrated to Baku to find jobs, and the local population referred to them as "daghlis". Notably, Jafar Jabbarli, one of Azerbaijan's most prominent

playwrights, identified himself as a descendant of the Barmakids and provided some information about Barmakids.

By the way, it is also important to note that Babak (798–838), one of the national heroes of the Azerbaijani people, was tortured and killed by al-Mu'tasim (806–867), the younger son of Harun al-Rashid, in Samarra, Iraq.

M.S. Ordubadi's works were so beloved by the people that many readers wrote gratitude letters to the author and sharing their impressions about the work. After the release of "Sword and Pen" to the readers, M. S. Ordubadi received numerous letters. Book lovers who have made "The Sword and the Pen" one of their essential reads have shared their impressions of the novel with the author, most expressed great admiration for the work, noting that they read it with enthusiasm, even discussing and analyzing it as a family, as well as mentioned that they had learned a lot from this remarkable novel, although some episodes remained unclear to them. For example, on March 13, 1949, Rza Jafarov, the chief accountant of the cotton procurement station in Barda District, sent the following letter to M.S. Ordubadi:

"Dear Ordubadi! We have just completed reading both parts of your praiseworthy historical novel "Sword and Pen", which written about the life and era of Nizami *with longing and attentiveness*. Among the seven members of our family, aside from the younger children – our sixth-grade student Tofiq, fifth-grade student Tofiq, and their mother, who is an educated woman, all deeply enjoy appealing novels. At their request, during the time when I read this novel, I always read it aloud at home, in the presence of the entire family. Thus, although only I read the novel, four of us effectively experienced the novel together. After finishing the second book of the novel, today we engaged in a discussion and even some debates over our impressions. As a result, we decided to write to you to ask for clarification on some points that remained unclear, or *we are interested in*" [11].

After these letter, Rza Jafarov wondered how and by what means Crown Prince Abubakr managed to rescue Qutlug Inanj, and how he was eventually proclaimed heir to the throne at Sultan Toghrul's wedding celebration. Additionally, he expressed particular interest in what steps of Katiba Khanum, the mother of Qutlug Inanj, had taken to secure the release of her daughter from captivity, also asked why – despite possessing the ability to devise measures for carrying out every plan that crossed her mind – even in the final moments before taking poison and ending her life at Sultan Toghrul's gathering, deeply affected by the impossibility of marrying Nizami in her youth – she took no action whatsoever regarding the release of her son Qutlug Inanj from captivity. Lastly, he inquired about the location and circumstances of the death of the people's hero, Fakhraddin.

Your magnificent novel "Sword and Pen", dedicated to the life and work of the great Azerbaijani poet Nizami Ganjavi, vividly recreates before our eyes the Ganja of the past, the Atabegs who once ruled Ganja, and the childhood, youth, and ultimately the old age of our beloved poet, or more precisely, the great wordsmith Nizami Ganjavi..." [12].

On the reverse side of their letter, the girls once again emphasized how much they enjoyed reading M.S. Ordubadi's works, the love for female characters from "Foggy Tabriz", "Secret Baku", "The Fighting City", the fact that these images will never be erased from memory, expressing their belief that such characters would never fade from public memory, and other admirable qualities of the author.

As we see, M.S.Ordubadi's novels written with the progressive ideas played a significant role in the daily lives and cultural awareness of Azerbaijani readers and had attracted a countless number of readers. Readers turned his novels into essential reading, analyzing these novels and sharing their impressions as mentioned above. All of his works were beloved, but his novels had a special place, because through them, readers learned about history, became aware of many secrets that were once hidden from them, understood who their ancestors were, and found themselves within the stories.

Among them, "Sword and Pen" holds a unique place, centred around the ideals of Azerbaijanism, a profound love for the homeland, and finally the antiquity of the Azerbaijani people's history and culture as ancient as life itself and in the fact that the Azerbaijani nation was formed not yesterday or today, but thousands of years ago.

In "Sword and Pen", M.S. Ordubadi created full-developed and complete characters, one of the most dangerous among them is Katiba, the wife of Atabeg Mahammad.

Katiba is portrayed as a terrifying woman, a symbol of evil, and closely aligns with the portrayal of Milady in Alexandre Dumas' "The Three Musketeers". Just as Milady in "The Three Musketeers" is deceitful, sly, and unrepentantly murderous, Katiba, with her stoneheartedness, is capable of poisoning and killing, even forces her own sister Taliya to commit a crime and poison the crown prince, whom she loves more than her own life. Throughout the novel, especially the second part of the novel, Katiba looms over the

amelisaeh people like a dark shadow, with her mind consumed by thoughts of only murder, betrayal, and revenge. In one scene of the work, she instructs her lover, the military commander Husameddin, to kill Nizami, Fakhraddin, and Atabeg's sons. However, Saba Khanum, once had a romantic affair with one of the novel's protagonists, Fakhraddin, exposes Katiba's treachery and warns him:

"Saba Khanum was no longer thinking about Fakhraddin's destruction, but rather about his survival. Affected by these thoughts, she raised her head, looked at Fakhraddin's eyes, and said shyly:

– My word is a promise. My darling, your words brought back all my youthful memories. But I have one request, watch out for Katiba! She wants to destroy you. Because she blames both you and Nizami for her father's death. Husameddin has received great orders from her. He has undertaken to kill you, the Atabeg's sons, and the poet Nizami" [10, s.54].

In another episode of the second part of "Sword and Pen", Katiba persuades her own sister Taliya to poison her stepson, the crown prince. However, Taliya cannot carry out this treacherous act, because she is in love with the prince and wants to take the poison herself, just in time, the prince becomes aware of her intent and doesn't allow her to end her life.

In the novel "Sword and Pen", besides the portraits of Nizami Ganjavi and the people's hero Fakhraddin, some historical figures such as Mahsati Ganjavi, Khagani, Atabeg Mahammad, Gizil Arslan, Toghrul, and others, as well as positive and negative characters such as Nizammedin, Husameddin, Qutlug Inanj, Katiba, Saba, Dilshad, and Taliya are brought vividly to life.

"Sword and Pen" is a work that will take its place in the history of world literature as a historical treatise, and with time, this will be confirmed. It is no coincidence that our Turkish brothers have already started reading the work and sharing their impressions with great joy:

"This valuable work by Mammad Said Ordubadi – "Sword and Pen" – was published in two volumes in June of this year in the frame of "Introducing Azerbaijani Books to the World" project, supported by the Ministry of Culture and published by Zengin Publishing House and has now been made available to Turkish readers to learn about Nizami Ganjavi and the era in which he lived" [13].

Many Orientalists with enemy-like behaviour toward Turkic peoples have analysed and praised Abu al-Qasim Ferdowsi, portraying him as the greatest intellectual figure of the Muslim East. Because Ferdowsi invents tales portraying fictional Persian heroes as supposedly defeating the Turks. M. S. Ordubadi, in turn, notes that Ferdowsi relied not on historical realities, but on myths and epics:

"Ferdowsi is a highly ambiguous and mystery figure in terms of religion and ideology. He is nominally a Muslim. But there is no concern for tranquillity at all. Unlike other Persian poets, there is no trace of love or respect for the religion in his works. He wrote as he heard from the mobeds, as he read about the horrors created by Islam in the Zoroastrian world, and as he heard events about the destruction of ancient Persian civilization by the Arabs as a true Iranian, even a Zoroastrian Iranian. Moreover, at a time when he insulted and harboured hatred toward the Arabs who brought their religion to him, he did not attack the ancient Iranian religion of Zoroastrianism, even, after abandoning some of his own customs, he did not hesitate to worship the customs of the Zoroastrian faith. For this, Ferdowsi stood confused between two faiths and carried elements of both, at the same time, the patriotic Ferdowsi, who seeking to elevate Iran's historical heroes a legendary status, did not move away from mythological influence, clung to it even more strongly and explored its every corner" [14].

M. S. Ordubadi, based on several arguments, clearly asserts that Nizami Ganjavi stands far above Ferdowsi:

"When the great Nizami wrote his "Iskandarnama", he used neither "Shahnameh" by the poet of Tus, Abul Qasim Ferdowsi nor the themes used by the master Asad in "Garshaspnama". He succeeded in creating only his own original themes. The work by great Ferdowsi, was written within a narrow provincial framework and can only defend its position before Nizami through the art of poetry" [15].

M. S. Ordubadi's thoughts on Nizami's superiority over Ferdowsi align with the views expressed in the monograph about Nizami Ganjavi by Mammad Amin Rasulzada, in which Ferdowsi is portrayed as a Persian chauvinist, while Nizami Ganjavi is described as being distant from Persianism and Zoroastrianism, as well as his repudiation of Ferdowsi's inventions.

Scientist and expert on Nizami Ganjavi Sirajaddin Haji, provides insightful explanation of this:

"There is "a *difference in emotional state"* between Ferdowsi and Nizami. Ferdowsi cannot accept the Persian defeat by Alexander, *to escape the situation, he says that Persian blood flows in Alexander's veins (fabricates a legend)*, and Nizami rejects this fabrication, he *seeks the reason for Alexander's victory in* his *faith, intellect, and statecraft*. One of the clearest proofs of Nizami's distance from *Persianism* is his hostility toward Zoroastrianism,

he considers Magianism disgraceful, talks about its dangers, and portrays Alexander as an enemy of the fire-worshippers, specially states that "he purified the world of Zoroastrianism". Professor explains the reason for Nizami's enmity toward Zoroastrianism with these words: "… In the literal sense, Nizami bears no sense and feeling of Persianism. He is a Muslim with all emotional outlook and consciousness; he believes in only God. From this monotheistic position, he rejects all forms of duality and plurality; he is a monotheist and a believer in divine unity, he believes in the oneness of God, although he writes in Persian, his thought and sentiment are far from Persian nationalism, this distance also reflected his unhidden enmity and hatred toward the Ismaili sect, which was particularly influential in his time..." [15].

Conclusion. When reading "The Sword and the Pen", we do not find the pages of history, history itself calmly comes to us, and we absorb what is necessary and embed it into our memory. Scholars called M. S. Ordubadi as a historian, but he is a teacher of history, a progressive intellectual who imparts historical knowledge to his readers without seeking anything in return. The writer deeply felt the spirit of each era he lived and wrote his masterpieces under their atmospheric conditions; however he masterfully integrated the most important historical episodes into his works, which is precisely why he has gained an astonishing level of reader admiration. If we call "The Sword and the Pen" the writer's masterpiece of the career, we were not mistaken, because with its richness in beauty, depth, and historical insight, this remarkable novel has become a bedside book for hundreds of thousands and will continue to be so for generations to come.

M. S. Ordubadi studied Nizami Ganjavi's literary and poetic heritage in detail, has written articles about him as mentioned above, and did not limit himself to these articles alone, but also authored the novel "Sword and Pen", which can be compared to the greatest works of world literature, with every line adorned like golden words.

Bibliography:

1. Qasımova Afaq. "Sinifdənxaric tədbirlər zamanı tarixi şəxsiyyətlərə dair materialların öyrənilməsi". Yeniyetmələrin tarixi şəxsiyyətlərin nümunəsində tərbiyə edilməsi. Bakı: Nurlan, 2006. səh. 124.

2. Talıbov Yusif, Sadıqov Fərahim, Quliyev Sərdar. Azərbaycanda məktəb və pedaqoji fikir tarixi. Bakı: Ünsiyyət, 2000. səh. 492.

3. Kəngər Qulu. Məmməd Səid Ordubadinin "Qılınc və qələm" tarixi romanı özbək dilində nəşr olunub. 01.02.2024. URL: https://xalqqazeti.az/az/medeniyyet/162809-qilinc-ve-qelem-ozbek-dilinde

4. Naxçıvanın görkəmli şəxsiyyətləri – Məmməd Səid Ordubadi. URL: https://ryl.az/melumat-bazalari/Naxcivan_Muxtar_Respublikasi_el_melumat_ bazasi/pdf/shexsiyyetler.pdf

5. Camalov Kamal. Böyük mütəfəkkirlərin maarifçilik ideyaları. Monoqrafiya. Bakı: Elm və təhsil, 2015. 224 s.

6. Abaszadə Lalə. Tarixdən ibrət…yaxud M. S. Ordubadinin ilk dramları haqqında. Mədəniyyət. 2009. 15 aprel. S. 5.

7. Camalov Kamal. Vətənə Sevgi, Vətənə Bağlılıq. Mollanəsrəddinçi Məmməd Səid Ordubadi Yaradıcılığında. URL: https://sabaha-inamla.az/edebiyyat/18914-vtn-sevg-vtn-baliliq-mollansrddnc-mmmd-sd-ordubad-yaradiciliinda-kamal-camalov-.html. 29-10-2020

8. Cəfərov Rzadan Məmməd Səid Ordubadiyə məktub. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxiv fondu, Fond № 14, s.v. 624.

9. XII əsrdə Azərbaycan ədəbiyyatı və onun Şərq klassik ədəbiyyatına təsiri. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxiv fondu, Fond № 14, s.v. 420.

10. Hacı, S. Nizami Gəncəvinin milli və ədəbi kimliyinə Rəsulzadə baxışı. 525-ci qəzet. 2017, 30 mart. s. 6. URL: https://www.anl.az/down/meqale/525/2017/mart/534851.htm

11. Qaragözova, E. Ordubadinin "Qılınc və qələm"i: tarixi və bədii gerçəklik. 525-ci qəzet. 2022, 22 mart. URL: https://literature.az/?page=117720&newsId=117720&lang=aze

12. Ordubadi M. S. Qılınc və qələm. Bakı: Şərq-Qərb, 2005. h.2. 416 s.

13. Məmməd Səid Ordubadinin "Qılınc və Qələm" romanı Türkiyədə nəşr olunub. URL: https://sia.az/az/news/culture/687065.html

14. Firdovsidə mifaloji təsirlər. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun şəxsi arxiv fondu, Fond № 14, s.v. 427.

15. Ordubadi M. S. Qılınc və qələm. Bakı: Şərq-Qərb, 2005. h. 1. 344 s.

16. Ordubadi M. S. Qılınc və qələm. Bakı: Şərq-Qərb, 2005. h. 2. 416 s.

Ібрагімлі С. Г. МАМЕД САІД ОРДУБАДІ, ОСНОВНИК ЖАНРУ ІСТОРИЧНОГО РОМАНА В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА ЙОГО ТВОРИ «МЕЧ І ПЕРЕ»

Мета статті розглянути деякі аспекти в історичному романі Маммад Саїд Ордубаді «Меч і перо». Визначено, що створення історичних особистостей, увічнених в історії та колективної пам'яті нації, а також поетів, які прославилися своєю мудрістю на весь світ, є дуже відповідальним та складним завданням. Вказується, що недостатньо просто знати історичний контекст і події на той час, необхідно ще добре вивчати самого письменника, який створює історичні романи, які досягли створення художнього відображення історії, збагатили свої романи драматичними сценами, і водночас зобразили яскраві образи історичних особистостей.

У статті широко використані такі загальнонаукові методи як аналіз історичної хронології, порівняльний аналіз фактів відповідності реальним історичним подіям, опис фактів та подій, інтерпретація відомих фактів тощо.

Новизна статті полягає в тому, що вперше у вітчизняній літературній критиці зроблено спробу дати жанрову характеристику історичного роману М.С. Ордубаді. Зазначається, що монументальність твору «Меч і перо», в якому автор глибоко виявив не лише літературну майстерність, а й розвинув у читачів любов до історії, культури та національної самобутності.

На закінчення автор підбиває підсумки свого дослідження, свідчить про те, що М.С. Ордубаді у своїх творах вступає як художник, який зумів відкрити читачам сторінки історії, зафіксувати в їх пам'яті численні історичні події за допомогою художніх образів та описів. Згадки на сторінках цього роману імені видатного середньовічного азербайджанського мислителя і поета Нізамі Гянджаві, він майстерно переживає разом з ним хвилювання в захоплюючих сценах, поділяє з ним його радості у піднесені моменти і прикрості, створюючи у читача яскраве враження і відчуття, ніби він дійсно побачив. унікальну майстерність.

Зазначається, що М.С. Ордубаді є засновником жанру історичного роману в Азербайджані і без помилки зобразив яскравий образ Нізамі Гянджe у своєму романі «Меч і перо». Більше того, у цьому романі він майстерно зображує протиріччя та бурхливі події епохи та професійно створив характери позитивних та негативних персонажів. (287 words – 1878 simbols)

Ключові слова: *Мамед Саїд Ордубаді, роман, Нізамі Гянджеві, Фахраддін, Машаті Гянджеві, Катіба, Сада, Кутлуг Інанадж, Валіахд, Талія, Ділшад, Хусамеддін, Нізамедін, Тогрул, Атабей Магомед.*

Дата надходження статті: 15.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

UDC 811
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/37

Mammadova R. H.
Baku State University

THE TERMINOLOGICAL LEXICON OF THE *QABUSNAMA*

The article is devoted to the Qabusnama, conventionally regarded as the earliest extant prose composition in Persian. Its author is Unsur al-Ma'ali Kaykaus ibn Iskandar ibn Qabus ibn Wushmgir ibn al-Ziyar, (1021–1098). The article offers a concise outline of the structure and content of the work. It is observed that the Qabusnama constitutes a didactic treatise comprising 44 chapters, each of which contains brief narratives addressed to the author's son. Every chapter is dedicated to a specific theme, prescribing what should be aspired to in life and what ought to be avoided. The work provides a vivid representation of the socio-feudal milieu of 11th-century Iran.

It is a well-established fact that the proximity of literature to social reality engenders the use of terminological vocabulary in literary discourse. The article emphasizes that the Qabusnama employs terminological lexicon extensively, fulfilling both nominative and aesthetic functions, encompassing a wide spectrum of domains, and generating diverse semantic-thematic groupings. Illustrative examples are adduced from the text, wherein individual terms are identified and subjected to analysis.

Furthermore, the article underscores that the Qabusnama, which has preserved its popularity over the course of nearly a millennium, continues to retain its relevance in the present day. Throughout this period, the work has been repeatedly transcribed, translated into various languages, republished, and investigated both within Iran and abroad. Among the scholars who have devoted significant attention to the life and oeuvre of Kay Kavus are the Iranian scholar M. Bahar, the Azerbaijani professor R.Sultanov, the Turkish scholar E.Dogan, the

French consul in Iran A.Querry, the British orientalist R.Levy, the Prussian diplomat and orientalist F.Diez, among others.

The Qabusnama continues to occupy a prominent place in the research of literary scholars, historians, philosophers, and linguists who examine its manifold dimensions. Nonetheless, it is noted that within the corpus of existing scholarship, there is a lack of specialized studies devoted specifically to the analysis of the terminological vocabulary drawn from the diverse spheres represented in the work.

Key words: *Kay Kavus, Qabusnama, terminology of various spheres.*

Introduction. Persian-language literature represents one of the richest and most remarkable literary traditions in the world. It suffices to recall such towering masters of thought and expression, known across the globe, as Ferdowsi, Sa'di, and Nizami. Among the writers of its classical period, a distinctive place is occupied by Unsur al-Ma'ali Kay Kavus ibn Iskandar ibn Qabus ibn Wushmgir ibn Ziyar (1021–1098). His composition, the *Qabusnama*, is regarded as the earliest extant prose work in New Persian.

The *Qabusnama* is, as is well known, a didactic treatise consisting of 44 chapters that comprise brief narratives addressed to the author's son as well as to any reader who may wish to become acquainted with its content. The work undoubtedly played a significant role in the moral and intellectual upbringing of subsequent generations. For instance, Dr. A.Foruzani observes that among the works produced in Iran after the adoption of Islam, *"with regard to education, upbringing, and public morality in the domain of Persian prose, the masterpiece of Unsur al-Ma'ali Kay Kavus ibn Iskandar, entitled the Qabusnama or Pend nama, occupies a special place"* [13, p. 51]. Each chapter of the composition is devoted to a specific theme, in which the author, adopting a friendly tone in the form of counsel and admonition, reflects on what in life should be sought and what ought to be avoided.

Professor M.Bahar of the University of Tehran, in his three-volume study *Stylistics*, characterizes the language of the *Qabusnama* as follows: *"It may be said that he strove to employ Persian vocabulary to a greater extent than was the case in the works of his contemporaries"* [8, p. 116]. Likewise, the British writer and orientalist E. Browne, in his *A Literary History of Persia*, remarks that the *Qabusnama* is *"a fine specimen of Persian prose,"* emphasizing in particular the *"simplicity and clarity"* of its narrative manner [15]. The style of the composition is classified as رثن لثرم (*nasr-e morassal*), one of the plain stylistic registers of classical prose, which, as has

© Mammadova R. H., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

been noted, *"is comprehensible and accessible to all"* [10, p. 112].

At the same time, the work conveys a vivid representation of feudal life in 11th-century Iran. According to numerous scholars, the proximity of literature to objective reality accounts for the presence of terminological vocabulary in literary compositions. It must be emphasized that in the *Qabusnama*, terminological lexicon is employed extensively, fulfilling both nominative and aesthetic functions, encompassing a broad range of domains, and generating diverse semantic-thematic groupings.

Degree of Problem Elaboration. The *Qabusnama*, while remaining a popular work among a broad readership for the past ten centuries, has not lost its relevance to the present day. During this period, the composition was repeatedly transcribed, translated into multiple languages, republished, and subjected to scholarly study both within Iran and internationally. To date, the work has been published approximately twenty times in Iran, among which the editions featuring prefaces, critical annotations, and appendices by the scholars S. Nafisi and G. Yusefi are of particular significance. According to the title page, S. Nafisi based his edition on what was, at the time, the *"oldest authentic manuscript,"* dated 1349 [11]. In turn, one of the most comprehensive and authoritative editions is considered to be that of G.Yusefi, who in his preface remarks that the work is *"so well known and celebrated"* that it requires no further introduction [12, p. 13].

Academic conferences devoted to the Qabusnama have also played an important role in broadening the scope of research on the work. For instance, the first regional conference held in Iran in 2013 brought together scholars such as M. Akbarzade, M. Zomorrodi, M.Shiri, M.Shisteri, F. Hesari, among many others, to discuss the structure, content, stylistic features, and other aspects of the composition.

It should also be noted that the *Qabusnama* enjoys considerable popularity in Azerbaijan. A translation accompanied by a detailed preface and explanatory notes was produced by Professor R.Sultanov, who emphasized that *"at the early stage in the development of Persian prose, it is impossible to find a book that could rival it in the vividness of its content and the elegance of its language"* [2, p. 3]. Another example is provided by the Azerbaijani scholar T.Badalova, who in her research observed that *"there is no doubt that in the oeuvre of the great twelfth-century Azerbaijani poet Nizami Ganjavi, one can trace themes and motifs derived from the Qabusnama"* [1, pp. 25–26].

Among foreign scholars who have devoted considerable attention to the life and work of Kay Kavus are the Turkish scholar E.Dogan, the French consul in Iran A.Querry, the British orientalist R.Levy, the Prussian diplomat and orientalist F. Diez, and others. For example, E.Dogan, noting the strong interest of readers in the *Qabusnama*, points out that the work *"was translated into Turkish six times by different translators during the Old Anatolian Turkish period (13th–15th centuries)"* [4, p. 37]. The composition played an important role in the study of the language of the Old Anatolian Turkish era of the thirteenth to fifteenth centuries. The translations of the *Qabusnama* into Old Anatolian Turkish provided scholars with material for comparing the language of 13th–15th century translations with modern Turkish. The copies contain a considerable number of lexical items that were subsequently incorporated into the *Tarama Sözlüğü(lexical compendium)*. It should be emphasized that the book has continued to be republished in Turkey on multiple occasions. It was, moreover, from a Turkish version that F.Diez translated the work into German. Published during the Napoleonic wars, Diez's *Buch des Kabus* was linked to early nineteenth-century debates on moral philosophy that were closely tied to the future of German society. As the researcher L.Gibson has observed, the text, presenting a perspective from the Islamic world, *"offered practical advice on the cultivation of human virtue, which was a central concern of the age"* [7, p. 329].

It is possible to continue enumerating the scholarly works devoted to the study of the *Qabusnama* and its author's literary activity; however, on the basis of the above-mentioned examples, one may conclude that the book has consistently remained at the center of attention among literary critics, historians, philosophers, and linguists examining its manifold dimensions. It should be noted, nevertheless, that within this body of research, there are no dedicated studies specifically analyzing the terminological vocabulary from the many fields represented in the composition.

Aim and Objectives. The aim and objectives of the present study are to examine the terminological vocabulary of Kay Kavus's eleventh-century Persian-language monument, the *Qabusnama*.

Methods. In the course of analyzing the terminological lexicon of the work, the terms have been classified according to principal semantic-thematic groups. Through examples drawn from individual sentences, lexical items belonging to religion, literature, music, astrology, medicine, and other spheres of science and art have been identified.

Main Section. Let us now consider several examples in which **religious terminology** is employed:

و زنهار ای پسر که اندر نماز سبکی و استهزا نکنی بر ناتمامی رکوع و سجود و مطایبه کردن اندر

نماز که این عادت هلاک دین و دنیا بود [12, p.18].

*(And beware, son, do not treat **prayer** lightly, and do not mock the incompleteness of the **bowing and prostrations**: to joke about **prayer** is a habit that leads to the destruction of both faith and the world.).*

بدان ای پسر که خدای عز و جل دو فریضه پیدا کرد از بهر منعمان و بندگان خاص و آن حجست و زکو و فرمود تا هر کرا ساز بود خانهء او زیارت کند [12, p. 20]

*(Know, son, that the **Almighty and Great Allah** has prescribed two duties for His wealthy and chosen servants, namely: **Hajj and Zakat**, and has commanded that everyone who possesses the necessary means should visit His House.).*

ی‌ور دن‌چ زا دنا هدرک ری‌س‌فت ار ت‌ی‌آ ن‌ی‌ا [12, p. 24]

*(This **passage from the Quran has been interpreted** in several ways.).*

و قرآنش بیاموزی تا حافظ قرآن شود [۲۱, p. 132]

*(And teach him to read the **Quran** so that he may become a **Hafiz**.).*

جدّ تو سلطان محمود رحمه الله بری‌رسولی فرستاد و گفت: باید که خطبه بر من کنی و زر بنام من زنی و خراج بپذیری [12, p. 146]

*(Our grandfather, Sultan Mahmud, may God have mercy on him, sent a messenger to Rey and said: 'You must deliver the **khutbah** on my behalf, mint gold coins in my name, and accept the tribute.»).*

و اگر عالمی مفتی باشی با دیانت باش و بسیار حفظ و بسیار درس و در عبادت و نماز و روزه تجاوز مکن [12, p. 159]

*(And if you become a learned **jurist**, be honest, memorize extensively, and study diligently, and in the worship of **God, prayer, and fasting**, do not allow any transgressions.).*

ت‌خرد نآ ری‌ز و ورب رادم لوغ‌شم لد :ت‌ف‌گ ار ی‌عدم و ربماغ‌ی‌پ رب راب دص و نك زامن ت‌عكر ود صلی الله علیه و سلم درود ده [۲۱, p.163].

*(And he said to the complainant: "Do not worry; go and perform **two rak'ahs of prayer** under that tree, and ask for blessings upon the **Prophet one hundred times – may Allah bless him and grant him peace**.).*

و باید که قران دانی و از ظاهر تفسیر خبر داری و طرفی از فقه و اخبار رسول علیه السلام بدانی و از علم شرع از هر چیزی خبر داری تا اگر در مجلس پادشاه از این معنی سخنی رود جواب دانی دادن.

و طلب قاضی و فقیه نباید گرفتن [12, p. 204]

*(And you must know the **Quran**, have knowledge of its **exegesis and of Islamic jurisprudence**, be familiar with the **hadiths of the Prophet**, peace be upon him, be well-versed in the science of **Sharia**, and generally have an understanding of all matters, so that if such topics arise at the Shah's assemblies, you will know the answer without requiring the intervention of **qadis or fuqaha**).*

In the above sentences, the following religious terms are highlighted: روزه – fasting, شرع – Sharia, نماز – namaz (prayer), فقیه – Sharia expert, حافظ قرآن – a person who has memorized the Quran, خطبه – khutbah (a type of litany including prayers for the ruling sovereign and for the entire community of believers), among others. The use of religious terminology imparts a distinct emotional quality to the text and enriches the lexical system of the work. It should be noted that some sentences containing religious terms exhibit Arabic-Persian bilingualism, for example:

و بدانکه ایزد تعالی شب را از بهر خواب و آسایش بندگان آفرید و روز را از بهر معیشت و تحصیل اسباب معیشت آن چنانکه گفت: « وَ جَعَلْنَا اَللَّيْلَ» [12, p. 91]. لِبَاساً ‘ وَ جَعَلْنَا اَلنَّهَارَ مَعَاشا

*(And know that the Lord Almighty created the night for the sleep and rest of His servants, and the day for living and acquiring the necessities of existence, as He said: **"And We made the night a covering"**.)*

It should be emphasized that religious terms constitute the most frequently used terminology in the work.

Literary Terms: The extensive use of literary terminological vocabulary in the *Qabusnama* is a distinctive feature of the author's individual style.

و اگر شاعر باشی جهد کن تا سخن تو سهل ممتنع باشد [12, p. 189].

*(And if you become a poet, strive for your speech to be **elegant** yet **inimitable**).*

و بوزن و قافیهء تهی قناعت مکن [12, p. 189].

*(Do not be content with a single **meter** and **rhyme**.).*

The following sentences contain a large number of literary terms:

و آن سخن که گویی اندر شعر، در مدح و غزل و هجا و مرثیت و زهد، داد آن سخن بتمامی بده و هرگز سخن ناتمام مگوی [12, p. 190]

*(And in the words you speak in **poetry**, in **panegyrics** and **lyrical poems**, in **epigrams** and **elegies**, and in **ascetic discourses**, demonstrate exemplary eloquence, and never utter imperfect speech.).*

علحی باید که [بود] اندر شعر و اندر زخمه و اندر صوت مردم تا خوش آید، با صناعتی برسم شعرا چون: مجانس و مطابق و متضاد و متشاکل و متشابه و مستعار و مکرّر و مردّف و مزدوج و موازنه و مضمر و مسلسل و مسجّع و ملوّن و مستوی و موّشح و موصّل و مقطع و مخلع و مسمط و مستحیل و ذوقافیتین.

و نجر و مقلوب و مانند این [12, p. 189]

(It is necessary for there to be artistry and wit in the verse, in the rhythm, and in the melody, so that

they may be pleasing. Techniques customary among poets are also required, such as: ***mujānis, mutābiq, muta'add, mushākil, mutashābih, musta'ar, mukarrar, muraddaf, muzawwadj, muvazāna, muzmar, musalsal, musajja', mulawwan, mustawī, muvashshah, muwassal, muqatta', mukhallā, mustahīl, zukāfiyātayn, rajaz, maklūb****, and others.).*

و این هفده بحر که از دایرهای عروض پارسیان برخیزد، نام دایرها و نام این هفده بحر چون: هزج و رجز و رمل و هزج مکفوف و هزج اخر[ب] و رجز مطوی و رمل مخبون و منسرح و خفیف و مضارع و مضارع اخرب و مقتضب و مجتث و متقاربو سریع و قریب و قریب اخرب و آن پنجاه و سه عروض و.

هشتاد و دو ضرب که در این هفده بحر بیاید جمله [12, p. 190] معلوم خویش کن

(Study these seventeen ***circles of meter****, which constitute the* ***circles of Persian prosody****. Learn the names of all seventeen circles, such as* ***hazaj, rajaz, ramal, hazaj-i makfūf, hazaj-i akhrab, rajaz-i matwī, ramal-i mahbūn, munsarih, khafīf, muzāri', muzāri'-i akhrab, muktazab, mujtass, mutakārib, sarī', karīb-i akhrab, munsarih-I kabīr****, as well as the meters of the Arabs, such as* ***basīt, madīd, kāmil, wāfir, tawīl****, and similar measures. These fifty-three meters and eighty-two variants, which are derived from these seventeen meters, should all be thoroughly understood.)*.

In the following examples, terms from different fields are combined within a single sentence. For example, literary and musical terms: ەنارت, لزغ .

اگر غزل و ترانه گویی سهل و لطیف و تر گوی [12, p. 190].

(If you compose ***a ghazal*** *or* ***a song****, express yourself lightly, elegantly, and freshly).*

پس بجستند شعرهایی که بوزن سبکتر بود بروی راههای سبک ساختند و خفیف نام کردند

. [12, p. 194]

(And they created ***poems*** *with lighter* ***meters****, set them to the foundation of gentle* ***melodies****, and called them* ***khafīf****.).*

Judging by the highlighted words in the above examples, it can be concluded that literary terms constitute one of the distinctive features of the lexicon of the *Qabusnama*.

Musical Terms:

The work extensively features vocabulary with musical meanings and musical concepts. Primarily, it consists of a broad layer of musical lexicon, names of musical practitioners, and names of melodies.

Musical vocabulary, names of melodies: دورس – song, tune, melody, hymn; ەنارت – melody, tune, song; اون – motif, melody, tune, song; نااتسد – melody, tune; ەار – mode (scale).

بعد از ان طریقها بوزنکم از انبنهادند چنانکه بدو سرود توان گفت و آنرا راه نام کردند

.[12, p. 193]

(After these ***modes****, they played slow* ***melodies*** *in such a way that one could sing along with them. And they called them* ***pax****.).*

پس کودکان و زنان لطیف طبعتر باشند، بیبهره ماندند تا آنگه که ترانه گفتند و پدیدار آمد.

[12, p. 194]

(And children and women, possessing a more delicate nature, remained deprived until songs were composed and ***chants*** *appeared).*

As it can be seen from the above sentences, the composition also includes the names of melodies, which are musical terms. In the following example, the same tendency is observed, as the sentence is permeated with musical terminology.

و مگوی که شرط مطربی نگاه همی دارم، نخست بر پردهء راست چیزی بگوی پس بر رسم [بر] هر پرده ای چون پردهء باده و پردهء عراق و پردهء عشاق و پردهء زیر افگند و پردهء بوسلیک و.

پردهء سپاهان و پردهء نوا و پردهء گذاشته و [12, p. 196] پردهء راهوی و شرط مطربی بجای آر

(Do not say, 'I observe the rules of practicing music.' First, perform something in the ***Rast tone****, and then, according to the rules, in all the [other]* ***tones****, such as* ***Bade, Irak, Uşşak, Zirafkand, Buselik, Sepahan, Nava, Gozashte****, and* ***Rahovi****, and fulfill the duties of a musician.).*

اول دستان خسروانی زنند و آن از بهر مجلس [12, p.193]. ملوك ساختند

(First, the ***Khusrawani*** *melody is performed, and it was created for the gatherings of rulers.).*

The *Khosrowani* chants consisted of rhymed prose. They were dedicated to feasts, ceremonies, and courtly etiquette. Among the Persians, the name *Khosrowani* is associated with Shah Khosrow II (591–628 CE), the ruler of the Sasanian dynasty, for whom they were intended.

The primary purpose of the *Khosrowani* was to praise the ruler, describe his bravery on the battlefield, and highlight his wisdom in state affairs.

Names of the holders of terms denoting musical practitioners: **برطم** – musician, singer, and dancer; **رگایخن** – singer, musician.

چنین مطرب همیشه با میزبان بود و شغلش روان [12, p. 197]. بود

(Such a ***musician*** *will always be in the presence of the master, and his work will never be idle.).*

اگر خنیاگر باشی سبک روح و خوش گوی باش و خوی نیکو دار و خود را بطاقت خویش همیشه

پاک جامه دار و مطیب و چرب زبان باش [12, p. 193].

(If you become a ***singer****, be carefree and sweet-spoken, of good character, and to the best of your ability, always keep your clothing clean, be perfumed, and eloquent.).*

As can be seen from the highlighted words in the above examples, the *Qabusnama* contains an extensive layer of musical vocabulary and terminology, and the work vividly reflects the musical-terminological system of the East.

Terminology from Various Fields:

In the *Qabusnama*, in addition to religious, literary, and musical terms, there are also agricultural, medical, legal, astrological, mathematical, gaming, commercial, military, and other terms. The use of terms in the text of the work depends both on the author's intention and on his individual style. In the chapter "درعلمطب" (On the Science of Medicine), many words are related, in particular, to healing: **نبض** – pulse, **صفرا** – bile, **خون** – blood, **بلغم** – phlegm, **بصر** – vision, **ذوق** – taste, **سمع** – hearing, **شم** – smell, **لمس** – touch, **مرض** – disease, **استسقا** – dropsy, and so forth. For example:

امّا در گرمابه از آب خوردن و فقاع خوردن پرهیز کن که سخت زیان دارد و استسقا آورد

.[12, p.89]

*(But refrain from drinking water and using the fūqah in the bath, for this is very harmful and causes **dropsy.**).*

آنگاه دست بر مجسهءبیمار نه [12, p. 182].

*(Then place your hand on the patient's **pulse**.).*

و تا بغذا کفایت شود بدارو [و] ضماد و طلی مکوش و تا بنقوع و ضماد کفایت بود بحب و مطبوخ.

و معجون مکوش [12, p. 184]

*(And as long as the diet is sufficient, do not be zealous with **medicines**, **compresses**, and **ointments**, and as long as there are enough solutions and plasters, do not resort to **tablets**, **decoctions**, and **elixirs**.).*

Legal terms appear in various chapters of the work: منشور – decree, قباله – receipt, وکیل – wakil (representative or attorney). There are observable elements of difference in the semantic structure of these terms compared to their contemporary usage. Primarily, they occur in texts dealing with theology and jurisprudence.

و هرگز بدست خویش قباله و منشوری ننویسد [12, p. 165]. الا که ضرورتی بود

*(And never let him write **documents, contracts**, or **decrees** with his own hand, except in cases of necessity.).*

.[12, p. 165]

و وکیلان جلد پیش دارد

*(And keep capable **wakils** (agents or representatives) by your side.).*

.[12, p. 249]

فتویهای بد و سنتهای بد ننهد خلق را

*(Do not burden the people with harsh **fatwas** and regulations.).*

Game-related terms constitute an interesting layer in the lexicon of the work: شطرنج – chess, نرد – backgammon, چوگان – chogan (polo), میسر – gambling, and others. Terms from this domain often require the use of the names of various gaming implements.

ونرد و شطرنج باختن بسیار عادت مکن [12, p. 77].

*(And do not develop a strong habit of playing **backgammon** and **chess.**).*

اگر نشاط چوگان زدن کنی مادام چوگان زدن عادت مکن که بسیار خلق را در چوگان زدن بد رسیده است

.[12, p. 96]

*(If you take pleasure in playing **chogan**, do not make it a habit, for many people have met misfortune while playing **chogan**.).*

Military terms in the work reflect various military concepts: سپهسالار – commander-in-chief, سرهنگ – army leader, لشگر – army, troops, سالار – chief, leader, commander, and so forth.

چنانکه امیر فضلون بوالسوار،ابو البشر را با سفهسلاّری بردع همی فرستاد. وی گفت: تا زمستان نیاید نه روم در [12, p. 200].

*(Thus, Emir FazlūnAbū-s-Suwar sent Abū-l-Bashir as **sipahsālār**to Barda. He said, "I will not go until winter arrives.).*

اما چون در کارزار باشی آنجا سستی و درنگ شرط نباشد چنانکه تا خصم توبر تو شام خورد توبروچاشت خورده باشی [12, p. 98].

)*And if you are on the battlefield, slowness and lethargy are not permissible, so that while your **opponent** dines over you, you have already breakfasted over him.(.*

مردی بد بود و از بدی او لشکر برو کینه ور گشته بود [12, p. 100].

)*He was an unpleasant man, and because of his wickedness, the **army** became angry with him.(.*

Astrological terms:

The following examples are replete with astrological terms:

و سهمها و اثنا عشریات و دریجان و جانبات و نهبهر و ارباب مثلثات و حد و صورت و شرف و

هبوط و خانهء وبال و فرح و حزن و اوج و[12, p. 186]. حضیض و آنگه بنگر در حالات قمر و کواکب

*(And when you are informed about the portions of the **twelve signs and their degrees**, and the **rulers of the triplicities**, and the **bounds**, and the **shape**, and the **ascension and setting**, and the **house of misfortune**, and of **joy**, and of **adversity** at the **zenith** and **nadir**, then observe the condition of the **moon** and the **stars**.).*

اما حدیث مولدها من از استاد خویش‌چنان شنودم که مولد مردم نه آنست بحقیقت که از مادر جدا شود

که مولد اصلی طالع زرعست [12, p. 187].

)But in the accounts of birth, I have heard from my teacher that a person's time of birth is not actually

*when he separates from the mother; the true time of birth in the **horoscope** is the moment of conception.(.*

Linguistic terms:

و اگر نامه پارسی بود پارسی مطلق منبیس که ناخوش بود، خاصه پارسی دری که نه معروف بود

.[12, p. 208]

*)And if the letter is in **Persian**, do not write in perfect **Persian**; it is undesirable, especially in **Dari Persian**, which is unfamiliar.(.*

ديابنوچ هك تسا هولعم دوخ يزات ءهمان يافلكت و ديآ شوخ و تسرنه عجس يزات ءهمان ردنا و درك

.[12, p. 208]

*) And the intricacy of **Arabic** writing is known, as one must learn how to achieve it. Rhyme in a composition in **Arabic** is an art, and it is harmonious.(.*

Conclusion. The prevalence of highlighted terms in the examples above attests to the active deployment of terminology from diverse domains throughout the text. The extensive incorporation of multi-domain terminology constitutes a salient feature of the *Qabusnama*. Predominantly, these include religious, literary, musical, and astrological terms, while medical, agricultural, legal, mathematical, gaming, commercial, military, and other specialized terms are also represented. The integration of terminology across these varied fields reflects the author's deliberate effort to transmit his experiential knowledge and scholarly expertise to his readership, most notably to his sole son, to whom the work is expressly dedicated.

Bibliography:

1. Bədəlova T. K. Nizami Gəncəvi irsi və "Qabusnamə". Bakı: Pedaqoji Universitetin Xəbərləri. 2020. C. 68. № 2. s. 25–38.
2. Sultanov R. S. Qabusnamə. Bakı: Azərnəşr, 1989. 237 s.
3. Doğan, Enfel. Emir Süleyman Dönemi Şairlerinden Akkadıoğlu'nun Kabusname Tercümesi ve Nüshaları Üzerine. Ankara: Modern Türklük Araştırmaları Dergisi. *Journal of Modern Turkish Studies.* 2011, mart. Cilt 8, Say 1, s. 7–24.
4. Doğan, Enfel.Eski Anadolu Türkçesi döneminde yapılan Kabus-nâme çevirileri üzerine. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. 2011. sayı 43, s. 35–56.
5. Doğan, Enfel. Şeyhoğlu Sadruddin'in Kabus-Nāme Tercumesi: Metin, Sozluk, Dizin, Notlar, Tıpkıbasım. İstanbul: Mavi Yayıncılık. 2011, 215 s.
6. Browne E. G. A Literary history of Persia [4 volumes]/ E. G. Browne/ vol.2, Cambridge: Cambridge University Press, 1977. 586 p.
7. Gibson, L. Navigating the Qabusnamah's Journey from Istanbul to Weimar Ottoman-European Philosophical Exchange in the Age of Enlightenment. / Osmanli Arastirmalari, *The Journal of Ottoman Studies*. 2016. Issue 48. pp. 321–336.
8. تهران: –بهار، محمدتقی. سبکشناسی یا تاریخ تطوّر نثر فارسی: [در دو جلد]/محمد تقی بهار. ٨٤٤ ص. –2831، –امیر کبیر، جلد دوم،
9. تهران: دانشگاه تهران، ٣٩٩١-٤٩٩١ دهخدا، علی اکبر. لغتنامه/ علی اکبر دهخدا..
10. رستگار فسایی، منصور. انواع نثر فارسی / منصور رستگار فسایی.— تهران: سازمان مطالعه 0831.-- 636 ص. – تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)
11. – تهران: چاپخانه مجلس، – به کوشش سعید نفیسی./عنصرالمعالی، کیکاوس بن اسکندر. قابوسنامه ٢١٣١،-- ٠٤٤ ص
12. عنصرالمعالی کیکاووس بن اسکندر بن قابوس بن وشمگیر بن زیار. قابوسنامه/به اهتمام و تصحیح ٨٧٣١، ٩٠٦ ص. – تهران :شرکت انتشارات علمی و فرهنگی،–غلامحسین یوسفی.
13. — تهران: فروزانی ابو القاسم. تفاوت بنیادین قابوسنامه با اندرزنامه ها و آئین نامه های پهلوی// کتاب ماه تاریخ و جغرافیا،-- ١٨٣١،-- شماره ٨٥ و ٩٥، ص. ١٥-٤٥.
14. تهران: ادنا، ٢٠١١، ١١٧٣ ص. – محمد معین. – معین، محمد، فرهنگ فارسی: [در شش جلد]
15. A literary history of Persia. 1906. URL: https://www.google.com/url?esrc=s&q=&rct=j&sa=U&url=https://bahai-library.com/pdf/b/browne_literary_history_persia_2_1906.pdf&ved=2ahUKEwi_t8atjv6MAxX5cfEDHU0sN8AQFnoECAgQAg&usg=AOvVaw17J3RfCxzmm1oLk75ttXN7

Мамедова Р. Г. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ЛЕКСИКОН «КАБУС-НАМА»

Стаття присвячена «Кабус-нама», яку традиційно вважають найдавнішим збереженим прозовим твором на фарсі. Її автором є Унсур аль-Меалі Кей-Кавус ібн Іскандар ібн Кабус ібн Вушмгір ібн аз-Зійяр (1021–1098). У статті пропонується стислий виклад структури та змісту твору. Зазначається, що «Кабус-нама» являє собою дидактичний трактат, що складається з 44 розділів, кожен з яких містить короткі оповіді, звернені до сина автора. Кожен розділ присвячений певній темі, що визначає, до чого слід прагнути в житті, а чого слід уникати. Ця робота яскраво зображує соціально-

феодальне середовище Ірану XI століття. Загальновідомим фактом є те, що близькість літератури до соціальної реальності породжує використання термінологічної лексики в літературному дискурсі. У статті підкреслюється, що «Кабус-нама» широко використовує термінологічну лексику, виконуючи як номінативні, так і естетичні функції, охоплюючи широкий спектр сфер та генеруючи різноманітні семантико-тематичні групи. З тексту наводяться ілюстративні приклади, в яких окремі терміни ідентифікуються та піддаються аналізу.

Крім того, у статті підкреслюється, що «Кабус-нама», яка зберегла свою популярність протягом майже тисячоліття, продовжує зберігати свою актуальність і в наш час. Протягом цього періоду твір неодноразово транскрибувався, перекладався різними мовами, перевидавався та досліджувався як в Ірані, так і за кордоном. Серед науковців, які приділили значну увагу життю та творчості Кей-Кавус, є іранський вчений М. Бахар, азербайджанський професор Р. Султанов, турецький вчений Е. Доган, французький консул в Ірані А. Кверрі, британський сходознавець Р. Леві, прусський дипломат і сходознавець Ф. Дітц та інші. «Кабус-нама» продовжує займати чільне місце в дослідженнях літературознавців, істориків, філософів та лінгвістів, які досліджують його різноманітні виміри. Проте, слід зазначити, що в корпусі існуючих наукових досліджень бракує спеціалізованих досліджень, присвячених самеаналізу термінологічної лексики, почерпнутої з різних сфер, представлених у творі.

Ключові слова: *Кей-Кавус, «Кабус-нама», термінологія різних сфер.*

Дата надходження статті: 24.09.2025
Дата прийняття статті: 08.10.2025
Опубліковано: 29.12.2025

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

UDC 81
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/38

Huseynova H. M.
Azerbaijan University of Languages

STRUCTURAL AND SEMANTIC FEATURES OF EMOTION CONCEPTS IN CROSS-LINGUISTIC PERSPECTIVE

This study examines cross-linguistic structural and semantic features of emotion concepts. It is noted that the expression of emotions in different languages is based on metaphorical, phraseological and syntactic characteristics. The encoding of emotions in lexical and grammatical structures depends on the cultural and historical context. Particular emphasis is placed on the idea that the representation of emotions in languages plays a decisive role in the processes of human cognition and communication. Phraseological expressions play an important role in conveying emotional content through language.

The study shows that, despite the differences in the structure of languages, the semantic and moral meaning of emotions remain very similar. This study lays the foundation for further study of linguistic manifestations of emotions in different languages. It is shown that the expression of emotions in different languages and cultures is carried out through various lexical and semantic means. Universal and specific features of emotion expression are widely studied in the field of linguistics and psychology. The use of units of emotion expression in different language systems varies depending on the social and cultural context. As the research into the role of the human factor in language expands, the importance of studying the means of expressing and depicting emotions increases. The article determines that linguistic means of expressing a person's emotional state are numerous and exist in different quantities and structures at different levels of language. The most obvious information in speech is contained in the names of objects and subjects, as well as in information about them. It turns out that in each language there are generally accepted terms for denoting emotions. An expressive lexical unit expresses a subjective attitude toward an object, sign, action, event, but does not name it. Consequently, the expressive fund of language is generally anthropocentric.

Key words: *emotion concepts, cross-linguistic phraseology, metaphorical expressions, syntactic features, lexical structures, language and culture.*

Statement of the problem. Recently, special attention has been paid to the study of both verbal and non-verbal means of expressing emotions in speech – words, phraseological units, syntactic constructions, phonation, gestures, facial expressions and other emotional characteristics. Language is one of the primary means of expressing a person's emotional experience. Each language encodes emotion concepts through its unique structural, semantic, and phraseological methods. The way emotions are expressed in languages is closely linked to cultural context, historical development, and social factors. This study aims to examine how emotion concepts are structured in different languages and analyze their semantic characteristics. The role of emotions in phraseological units will also be analyzed to determine their impact on human cognition and language interaction.

Every event and object that a person encounters in daily life evokes a certain reaction. Some objects and events are pleasing, while others cause antipathy or disgust. Some phenomena evoke interest and curiosity, while others are met with complete indifference. Even the characteristics of objects perceived through sensory organs – such as color, taste, and smell – do not leave a person indifferent. When interacting with such features, a person either derives pleasure or experiences discomfort, sometimes in an evident manner and sometimes in a more subtle way. This emotional attitude toward certain qualities of objects is referred to as "emotional tone".

© Huseynova H. M., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Various life events and facts, with their complexity and diverse characteristics, can generate more intricate emotional experiences. People's reactions to these events are expressed in the form of various emotional states, such as joy, sadness, sympathy, hatred, anger, pride, shame, and fear. These feelings are generally referred to as emotions or sentiments.

Analysis of recent research and publications. The article involves analysis of recent books and publications by Jackendoff R. [1], Lakoff G. [2], Matsumoto Y. [3], Pavlenko A. [4], Russell J. A. [5], Wierzbicka A. [6], Zhang Y. [7].

Task statement. Despite the fact that a lot of research has been conducted in this area, the number of research papers on the problem of emotionality, emotionality and expressivity is increasing. However, the analysis of research and development shows that there are still controversial issues in the definition of emotivity and emotionality. The main goal is to show the interlanguage structural and semantic features of emotion concepts.

Outline of the main material of the study. For several centuries, scientists from a wide variety of professions have individually placed rational thinking and a person's emotional attitude on two scales. And sometimes it was extremely difficult to determine which of them was primary. Meanwhile, any personal action dictated by a reasonable approach to it is objectively often saturated with emotional impulses of the soul. And no matter how surprising it may seem at first glance, this position belongs to the diocese not only of psychologists or writers, but also of linguists of the current generation. In particular, they raise the question of the structural and lexico-semantic features of emotional mood in general. But while writers are mainly interested in the expression of emotions on the part of the characters of works of fiction, linguists, on the contrary, focus on the expression of emotions in a cross-linguistic perspective. This will be discussed in our brief information review.

So, first of all, let us ask a simple question: how certain actions of a person based on emotions are related to psychological processes of thinking or aspirations. From the point of view of modern psycholinguistics, the emotional side of solving some scientific or even everyday problems is a strong incentive to declassify something complex, confusing, or even more simply, obscure and inaccessible. From a methodological perspective, emotions undoubtedly allow us to broaden our intellectual horizons, in which students of different ages improve their skills while simultaneously acquiring new knowledge. Naturally, we are most interested in the language side of this problem. Therefore, we note that any emotions ideally register the motivational structure of a personality. If we talk and write about the nature of certain emotions in the cross-linguistic perspective we have outlined, then we should definitely point out the role and meaning of individual lexemes, which to a certain extent reflect a person's mental potential. The essence of the matter lies in the fact that the emotional and emotive sphere as such is of a substantive and logical nature. Moreover, the emotional aura, if it can be said so, is marked by that special atmosphere, which, depending on the multitude of linguistic shades expressed by it, as a rule, must be considered in a specific contextual environment.

Perhaps this question would have been in the air in our brief review if it had not been for the intervention of reputable linguists. It turns out that even today, the essence of expressing various shades of a person’s emotional state in a cross-linguistic perspective has not changed significantly.

We consider it advisable to say a few words about the terminology of the concept we have mentioned. Emotions in this, that is, a close and pronounced perspective are included in the system of certain linguistic resources. So, one of the initial "explosions" of emotions may be associated with an intellectual and cognitive assessment of a certain or very specific situation. At the same time, a positive or negative emotion can be the result of both a desirable and quite predictable, as well as an undesirable and therefore, most often unexpected event for a person. For each such reaction (positive or negative), a range of individual linguistic means is also found. So, the root cause of positive emotions, as a rule, is the assessment of intellectual and cognitive orientation. The cross-linguistic perspective manifests itself within the boundaries of perceptual perception of emotions. The positive ones are perceived within the framework of the perspective we have indicated, mainly as expected or desirable. The negative ones are "attached" to a fan of similar events (or their assessments), which, in fact, provoke the corresponding emotions. It is interesting to note that in both cases, scientists rightly associate the manifestation of any emotion with the assessment of a person's activity (work or preferences).

Meanwhile, the polar poles of emotions in a cross-linguistic perspective, one way or another, in their external or internal manifestations, are a kind of signaling of controlled or, conversely, uncontrolled speech production.

Expressions of almost any emotional state of a person can be observed at all linguistic levels. In other words, at the level of phonetics, vocabulary, grammar and syntax. And this is not an exaggeration or a scientific stretch at all. Thus, emotions manifest themselves vividly in intonation and in the placement of accents. Therefore, we attribute this to phonetic means. Moreover, both in written and spoken language. At the stylistic level, emotions help to betray the inner content of the text, of course, with the help of individual lexemes or phrases. Further, specific prosodic components are used to express a person's emotional state. They are primarily subject to differentiation, as in phonetics, vocabulary and syntax.

2. Concept of "emotion".

Emotions exist to characterize human needs and the objects directed toward them. Throughout the evolutionary process, emotional states and feelings have biologically stabilized and transformed into mechanisms that maintain optimal life functions. At the same time, emotions serve as one of the primary tools for regulating the functional state of the organism and human activity. They alert the organism to harmful influences, activating its defense mechanisms and optimizing the adaptation process [4].

Emotions have long been the focus of scholars in various disciplines, including linguistics, pedagogy, philosophy, and psychology. Consequently, emotions are considered a multifaceted research area that requires an interdisciplinary approach [6].

An analysis of psychological literature shows that emotions are classified according to various criteria: modality, intensity, depth, duration, impact on humans, conditions of occurrence, and functional characteristics. For instance, in the studies of psychologists such as Izard, Krasavsky, Rubinstein and etc., three main functions of emotions are highlighted:

Cognitive function;

Reflective function;

Regulatory function.

A. Wierzbicka also categorizes emotions into positive and negative. However, in modern psychological research, there is no consensus on the distinction between the terms "emotion" and "feeling". Typically, emotions are associated with the fulfillment of physiological needs, whereas feelings are considered more complex psychological constructs based on intellectual and social experience [6]. Contemporary research indicates that the boundaries between these concepts are becoming increasingly blurred, and some scholars use the term "emotion" as a general term encompassing both concepts.

Emotions are an integral part of the emotional landscape of language, and their expression is realized through linguistic units that reflect national cultural values. The expression of emotions through language occurs via various lexical and grammatical means, which can be classified as follows:

a) Lexical units that name or convey the meaning of emotions;

b) Various discursive strategies that describe emotions;

c) Sentence and phrase structures that express emotions in speech. The formal and content-based manifestation of the means of objectifying emotions depends on the context. Observations show that descriptions of emotions are usually presented in the third person or the first person in the past tense. However, when reacting immediately to a specific event, descriptive expressions acquire a performative meaning.

The study of emotion concepts is an extremely relevant research area in understanding the relationship between language and culture. Emotions, as fundamental human feelings, are expressed through language in a highly progressive manner. Cross-linguistic studies indicate that while emotion concepts have universal traits, they also vary according to the structural-semantic characteristics and cultural framework of each language. This article examines the structural features of cross-linguistic emotion concepts, exploring their functions within language systems and their role in communication.

Emotion concepts are extensively studied in psychology, linguistics, and cognitive science. They are universal, yet their expression is influenced by cultural factors. For example, while concepts such as "sadness" or "joy" carry similar functions across multiple languages, the structural and semantic mechanisms used to express them can differ [3].

Emotion concepts constitute a crucial part of human experience and are expressed in highly specific forms through language. Despite structural and functional differences in how emotion concepts are constructed and utilized across languages, the way humans perceive and express emotions often shares numerous similarities based on cultural and social contexts. For instance, in Eastern and Western languages, the frequency of use, metaphorical value, and semantic nuances of emotion concepts often convey different meanings. In some languages,

words expressing emotions possess highly specific semantic nuances, whereas in others, they are used in a broader context. For example, in English, the word "love" represents various aspects such as friendship, familial love, and romantic affection. However, in Japanese, two separate words, "ai" and "koi," distinctly define these emotion concepts.

Cross-linguistic studies show that while emotion concepts are universal, the internal structure and semantic system of each language significantly determine how these concepts are used. In some languages, emotion concepts are expressed through simple syntactic structures, whereas in others, they are conveyed through metaphorical and poetic forms [1].

Additionally, cultural context, communication norms, and social conventions play a key role in shaping the structural features of emotion concepts across languages. For example, in collectivist societies, emotion concepts are closely linked to social harmony and are often expressed indirectly, whereas in individualist societies, emotional expressions tend to be more direct and explicit. This also explains why synonymy and antonymy relationships between words vary across languages.

3. Structural Features of Emotion Concepts in Language

The structural properties of emotion concepts in language are analyzed from syntactic, lexical, and morphological perspectives. These aspects can be explained as follows:

3.1. Lexical-Semantic Features

Each language possesses a specific range of dialectal or synonymous expressions for emotion concepts. For example, in English, the words "happiness," "joy," and "delight" are synonyms that express the same emotion concept in different contexts [2]. The structural and semantic characteristics of emotion concepts vary across languages, often manifesting in lexical-semantic, morphological, and syntactic aspects. The ability to express the same emotion concept progressively in different languages is linked to various semantic and structural factors [5].

Lexical-semantic differences are often based on cultural principles and are reflected through conceptual metaphors. For instance, in English, the concept of "anger" is associated with heat and high temperatures, as seen in expressions such as "hot-headed" and "boiling with rage." However, in Japanese, the same concept is more commonly explained as a loss of inner calm, reflected in phrases like "ikari ga tsukamaranai" (unable to control one's anger) [3].

3.2. Morphological Aspects

The morphological expression of emotion concepts varies significantly across different languages. In some languages, emotion concepts are conveyed through specific prefixes and suffixes. For example, in German, the word "traurig" (sad) contains the suffix "-ig", which denotes an adjective. Meanwhile, in Chinese, words expressing sadness emerge through morpheme combinations. In Russian, the word "радость" (joy) originates from the root "рад-" (happiness), which is also found in other emotion-related words.

3.3. Syntactic Features

From a syntactic perspective, some languages express emotion concepts using passive constructions or specific grammatical structures. For instance, while English uses the simple sentence "I am happy," Spanish requires the specific verb form "Estoy feliz." These differences illustrate structural variations across languages.

The ability to express the same emotion concept progressively in different languages is influenced by both semantic and structural factors. For example, the same feeling may be expressed using different structural and semantic methods in different languages. In English, the word "fear" denotes the concept of being afraid. However, in Russian, two separate words – "страх" and "боязнь" – convey different degrees of the same concept [6].

In some languages, the expression of emotions is structurally rooted in cultural frameworks. For instance, in Japanese, emotional expressions are often embedded within the "keigo" politeness system, which leads to emotions being conveyed in an indirect manner.

4. Phraseological Units in the Study of Emotions

Phraseological units play a crucial role in the study of emotions, as they reflect the internal semantic system of a language. These units can be classified as follows:

4.1. Metaphorical Expressions

Emotion concepts are frequently expressed metaphorically. For example, in English, "heartbroken" and in Azerbaijani, "başına dərdi düşmək" (literally: "trouble falls on one's head") both represent the same semantic field of deep sorrow. Such expressions illustrate how emotions are perceived and conveyed in different languages.

4.2. Idiomatic Structures

Some idiomatic expressions cannot be translated literally. For example, in English, "to be on cloud nine" denotes extreme happiness, but this phrase does not carry the same semantic weight in other

languages. Similarly, in Russian, the phrase «душа нараспашку» (literally: "soul wide open") conveys emotional openness, yet this concept may not have an exact equivalent in other languages.

4.3. Culture-Specific Phraseology

Each language and culture possesses unique phraseological units. For instance, in Turkish, the expression "içi yanmak" (to burn inside) signifies sorrow, a phrase that also exists in Azerbaijani. However, in some cultures, the same emotion may be represented using entirely different symbols or metaphors.

Conclusion. The study of the structural-semantic features of emotion concepts across languages allows for a deeper understanding of how language influences human emotions. Each language encodes emotion concepts through its own syntactic, lexical, and phraseological systems. This field of research plays a significant role not only in linguistics but also in the study of intercultural communication [7].

Emotion concepts exhibit different structural and semantic features across languages, highlighting their close connection to cultural contexts. Comparing phraseological units across languages demonstrates the importance of metaphorical and idiomatic characteristics in the expression of emotions. The linguistic representation of emotions is not limited to the lexical level; it also manifests in syntactic and grammatical structures.

Research findings indicate that the study of emotion concepts helps in understanding the influence of human cognition on language and contributes to a deeper comprehension of its conceptual structure. Future studies could further explore how emotions are described in different languages and their role in communication, allowing for a more in-depth investigation of this subject.

Bibliography:

1. Jackendoff R. Semantic Structures. MIT Press, 1992. 338 p.
2. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind. University of Chicago Press, 1987. 631 p.
3. Matsumoto Y. Politeness and Conversational Universals – Observations from Japanese. Multilingua. *Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication*, No 8, 1989. P. 207–221.
4. Pavlenko A. Emotions and Multilingualism. Cambridge University Press, 2005. 304 p.
5. Russell J. A. How Universal Are Emotion Categories? *Psychological Bulletin*, 102(3), 1997, p. 328–350.
6. Wierzbicka A. Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals. Cambridge University Press, 1999. 339 p.
7. Zhang Z., Zerwas K., Keltner D. Emotion specificity, coherence, and cultural variation in conceptualizations of positive emotions: a study of body sensations and emotion recognition. *Cognition and Emotion*. 2024. P. 1–14.

Гусейнова Х. М. СТРУКТУРНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІОНАЛЬНИХ КОНЦЕПТІВ У КРОС-ЛІНГВІСТИЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

У цьому дослідженні розглядаються крос-лінгвістичні структурні та семантичні особливості концептів емоцій. Зазначається, що вираження емоцій у різних мовах ґрунтується на метафоричних, фразеологічних та синтаксичних характеристиках. Кодування емоцій у лексичних та граматичних структурах залежить від культурного та історичного контексту. Особливо підкреслюється ідея у тому, що репрезентація емоцій у мовах грає вирішальну роль процесах людського пізнання і комунікації. Фразеологічні висловлювання грають важливу роль передачі емоційного змісту з допомогою мови.

Дослідження показує, що, незважаючи на відмінності в структурі мов, семантичне та моральне значення емоцій залишаються дуже схожими. Дане дослідження закладає основу подальшого вивчення мовних проявів емоцій у різних мовах. Показано, вираження емоцій у різних мовах та культурах здійснюється за допомогою різних лексико-семантичних засобів. Універсальні та специфічні особливості вираження емоцій широко вивчаються в галузі лінгвістики та психології. Використання одиниць вираження емоцій у різних мовних системах варіюється в залежності від соціального та культурного контексту.

У міру розширення досліджень ролі людського фактора у мові зростає важливість вивчення засобів вираження та зображення емоцій. У статті визначено, що мовні засоби вираження емоційного стану людини численні та існують у різних кількостях та структурах на різних рівнях мови. Найбільш очевидна інформація у мові міститься в найменуваннях об'єктів та суб'єктів, а також інформації про них. З'ясовується, що у кожній мові існують загальноприйняті терміни позначення емоцій. Експресивна лексична одиниця виражає суб'єктивне ставлення до об'єкта, знаку, дії, події, а чи не називає його. Отже, експресивний фонд мови загалом антропоцентричний.

Ключові слова: *емоційні концепти, міжмовна фразеологія, метафоричні вирази, синтаксичні особливості, лексичні структури, мова та культура.*

Дата надходження статті: 05.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 811.161.2’276.6:811.111’276.6:340.13
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/39

Кісельова А. А.
Національний університет «Одеська юридична академія»

Мамич М. В.
Національний університет «Одеська юридична академія»

Шевченко-Бітенська О. В.
Національний університет «Одеська юридична академія»

МОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)

У статті досліджується проблема мовної культури фахівців правоохоронної сфери, зокрема типові лексичні, термінологічні, граматичні, стилістичні та прагматичні помилки, що виникають у професійному мовленні українською та англійською мовами. Актуальність роботи зумовлена потребою підвищення якості професійної комунікації, що безпосередньо впливає на точність юридичних формулювань, ефективність документообігу та довіру громадян до органів правопорядку. Наукова новизна полягає у комплексному підході до класифікації мовних помилок, який інтегрує лінгвістичний, комунікативний і правовий аспекти. Автор виокремлює сім основних груп помилок: термінологічні, семантико-лексичні (помилкові кальки, полісемія), англіцизми в термінології, стилістичні (невідповідність офіційному реєстру), морфологічні та синтаксичні помилки, пов’язані з термінами, неправильне використання абревіатур і акронімів, а також логічні та прагматичні помилки (неадекватна конкретизація, невизначеність). Для кожної категорії наведено приклади з української та англійської мов, що ілюструють механізми виникнення помилок та їхній потенційний вплив на правозастосування. Окрему увагу приділено аналізу причин виникнення мовних деформацій, серед яких контамінація професійної та розмовної лексики, мовна інтерференція, невизначеність у нормативних джерелах, технократизація мови та низький рівень мовної підготовки фахівців. У статті також описані наслідки мовних помилок, зокрема юридична невизначеність, зниження довіри до правоохоронних органів, ускладнення міжінституційної та міжнародної комунікації. На основі проведеного дослідження запропоновано практичні рекомендації для усунення та профілактики мовних помилок, такі як створення уніфікованих глосаріїв термінів, обов’язкове розшифрування абревіатур, проведення мовних тренінгів, розробка еталонних шаблонів службових документів із коментарями, а також регулярна корекція текстів фахівцями-лінгвістами. Впровадження цих заходів сприятиме підвищенню якості професійного мовлення, стандартизації правової комунікації та зміцненню авторитету правоохоронних органів.

Ключові слова: *мовна культура, правоохоронні органи, професійне мовлення, юридична лінгвістика, офіційно-діловий стиль, комунікативні бар’єри, мовна норма, мовна підготовка, міжнародна комунікація.*

Постановка проблеми. Точність, нормативності й адекватність мовлення є клювими чинниками правильності тлумачення правових норм, змістовності офіційних документів і якісоть комунікаційних процесів у системі правопорядку. Високий рівень володіння мовою дозволяє працівникам правоохоронної сфери чітко формулювати юридично значущі положення, уникати двозначностей і термінологічних колізій, а також забезпечувати прозорість та зрозумілість взаємодії між різними інституціями й громадськістю. Недостатня мовна підготовка, натомість, може призводити до виникнення комунікативних бар’єрів, помилок у документації, непорозумінь у правозастосуванні й навіть до юридичних наслідків, пов’язаних із непра-

© Кісельова А. А., Мамич М. В., Шевченко-Бітенська О. В., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

вильною інтерпретацією термінів чи положень закону [6].

Актуальність дослідження зумовлена потребою підвищення рівня мовної культури фахівців правоохоронної сфери, оскільки якість професійного мовлення безпосередньо впливає на точність юридичних формулювань, ефективність комунікації в офіційно-діловому середовищі та довіру громадян до органів правопорядку [5]. В умовах реформування системи правоохоронних органів та стандартизації мовної підготовки працівників особливого значення набуває виявлення, аналіз і попередження типових помилок у використанні як української, так і англійської професійної лексики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мовної культури в офіційно-діловому та юридичному стилях неодноразово ставала предметом дослідження. Зокрема, в українській мові цей аспект розглянуто у працях Н. Бабич, Л. Паламар, О. Сербенської, які досліджували норми сучасної української літературної мови та їх застосування у професійній комунікації. Розвідки Н. Клименко, І. Кочан, Л. Мацько стосуються термінологічних систем права і проблем перекладу юридичних термінів. Однак питання системної класифікації помилок, типових саме для лексики правоохоронної діяльності, залишається недостатньо розробленим. Наявні публікації здебільшого зосереджуються на граматичних і стилістичних порушеннях у юридичних документах, тоді як специфіка усного та писемного професійного мовлення працівників поліції, прокуратури чи судових експертів потребує окремого аналізу.

Щодо англомовного аспекту, серед ключових авторів варто відзначити Г. Гейдон, яка здійснила критичний аналіз поліцейських інтерв'ю та комунікативної взаємодії між офіцером і підозрюваним. Значний внесок зробила й К. Гоорт, чиї дослідження зосереджено на дискурсивних аспектах поліцейських інтерв'ю, динаміці влади й опору, а також удосконаленні методів транскрибування. Г. Л. Бабілі досліджує мовні помилки у письмових поліцейських заявах, зокрема неточності у звітах, що впливають на достовірність доказової інформації. Л. Філіпович аналізує комунікаційні бар'єри між поліцейськими та підозрюваними, особливо у контексті міжмовної взаємодії. Сукупність цих праць формує цілісну наукову базу для подальших досліджень помилок у мовленні правоохоронців, окреслюючи як теоретичні, так і прикладні напрями розвитку форенсичної та юридичної лінгвістики.

Отже, наукова новизна роботи полягає у спробі комплексного підходу до класифікації помилок у професійному мовленні правоохоронців – із урахуванням не лише лексичних і термінологічних, а й пов'язаних із ними граматичних, стилістичних та прагматичних аспектів на матеріалі української та англійської мов. Запропонована класифікація інтегрує лінгвістичний, комунікативний і правовий підходи, що дає змогу поєднати аналіз мовних відхилень із практичними потребами професійної підготовки кадрів.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація типових лексичних, термінологічних і пов'язаних із ними граматичних та стилістичних помилок, які трапляються в мовленні фахівців правоохоронної діяльності українською та англійською мовами, а також виявлення механізмів їх виникнення та способів усунення. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

1) проаналізувати сучасний стан дослідження україномовний та англомовних мовних помилок у професійній лексиці юридичної сфери;

2) виокремити основні групи помилок, характерних для мовлення працівників правоохоронних органів;

3) описати типові механізми формування термінологічних, лексичних і стилістичних відхилень;

4) надати практичні приклади з коментарями щодо шляхів виправлення та профілактики таких помилок;

5) сформулювати рекомендації для використання результатів дослідження у системі підвищення кваліфікації правоохоронців.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши відповідну документацію, що знаходить у вільному доступі, виокремили такі типові похибки у мовленні правоохоронців, на основі яких можемо запропонувати таку класифікацію:

1. **Термінологічні помилки**. До цієї групи належить використання некоректних або наближених термінів замість нормативно встановлених. Подібні відхилення призводять до юридичної двозначності або навіть хибної інтерпретації процесуальних дій. Наприклад, вислів «*провадження по справі відкрито*» є помилковим, адже відсутність уточнення типу провадження спотворює зміст; правильно – «*кримінальне провадження відкрито*» або «*провадження у справі*»; вислів «*злочин проти власності кваліфікується як крадіжка*» потребує посилання на конкретну норму: «*діяння кваліфікується за ст. XX Кримінального кодексу України як крадіжка*». Анлійською мовою можна навести такі приклади, як

«*he was arrested under the criminal code of traffic rules*» замість *«he was arrested under the Criminal Code for violating traffic regulations*», «*we opened a case file on him*» у значенні «*we initiated criminal proceedings against him*», а також «*the suspect was taken to prison for questioning*» замість «*the suspect was taken to the police station for questioning*»[8]. Таким чином, термінологічна точність забезпечує однозначність юридичного тлумачення.

2. **Семантико-лексичні помилки (помилкові кальки, полісемія)**.Такі помилки виникають через невиправдане запозичення значень з інших мов або через неправильне розширення/звуження семантики слів. Наприклад, калькований вислів «*патруль затримав нарушника*» є некоректним; правильно — «*патруль затримав порушника*». У мовленні англійсько правоохоронці часто здійснюють дослівний переклад українських зворотів, які не мають прямих відповідників в англійській мові. Це призводить до появи штучних, "неанглійських" конструкцій: *«we conducted operative actions»* замість *«we carried out investigative measures»*, *«he gave explanations*» замість *«he provided a statement»*, *«we put him to responsibility he gave explanations»* замість *«we held him accountable»*. Подібні лексичні помилки часто знижують офіційність вислову, порушують норми державної мови та негативно впливають на імідж правоохоронця.

3. **Англіцизми в термінології.** Часто у професійній мові трапляються невиправдані запозичення на кшталт «*скринінг підозрюваного*» замість «*перевірка*» або «*особистий догляд*»; «*винятковий (exception) випадок*» – калька з англійської. Такі одиниці не завжди зрозумілі адресатам документів і створюють ризик неправильного тлумачення. У більшості випадків доцільно вживати усталені українські відповідники, закріплені у відомчих інструкціях чи нормативних актах.

4. **Стилістичні помилки (невідповідність офіційному реєстру).** Типовою є невиправдана емоційність або вживання розмовних конструкцій у службових текстах. Наприклад: «*підозрюваний утік, ми його прикрили*» – недоречно у процесуальному документі; коректна форма: «*підозрюваний залишив місце події; вжиті заходи щодо його розшуку*». Використання розмовних слів («*прикрили*», «з*ловили*», «р*озібралися*») порушує офіційно-діловий стиль і знижує документальну точність. Подібне виникає також в англійській мові, наприклад *«the guy was acting weird»* замість *«the suspect was behaving suspiciously»*, *«we caught him red-handed, so he's busted»* замість *«he was apprehended in the act of committing a crime»* та *«we wrote down what he said»* замість *«we recorded his statement»*.

5. **Морфологічні та синтаксичні помилки, пов'язані з термінами.** Сюди належать неправильне відмінювання назв органів, звань, абревіатур або узгодження частин мови. Прикладом форма «*керівник СБУі*» є граматично помилковою, правильною є «*керівник СБУ*» або «*керівник Служби безпеки України*». Також можна зустріти форму «*адміннорушення*» у родовому відмінку замість нормативного «*адміністративного правопорушення*». Такі неточності порушують морфологічну систему термінів і ускладнюють розуміння тексту. В англійській мові йдеть здебільшого про плутанину між суміжними поняттями або відмінностями у правових система, що спричинює неправильний вибір юридичного терміна [3]. Зокрема *«*he was accused in murder*»* замість *«he was charged with murder», «the witness was prosecuted»* замість *«the witness testified», «the victim signed a protocol»* замість *«the victim signed a statement/report».* Такі помилки свідчать про недостатнє розуміння семантичних меж термінів у системі англомовного юридичного дискурсу.

6. Неправильне використання абревіатур і акронімів. У ділових документах абревіатури повинні бути зрозумілими та офіційно затвердженими. Приклад: «*ППС виїхав на місце події*» – при першому вживанні потрібно подати повну форму: «*Патрульно-постова служба (ППС) виїхала на місце події*». Недотримання цієї норми призводить до втрати інформативності та порушення стандартів службового листування. Також трапляються порушення правил написання або тлумачення абревіатур, що спотворює зміст висловлювання: *«FBI agent from USA police department»* замість *«an FBI agent from the United States», «Interpol organization»* замість *«INTERPOL»* (без слова organization, адже це власна назва)[9]. Такі неточності демонструють брак знання англомовних конвенцій щодо офіційних назв інституцій.

7. **Логічні та прагматичні помилки (неадекватна конкретизація, невизначеність).** Цей тип пов'язаний із відсутністю чіткої вказівки суб'єкта, об'єкта, місця або часу дії, що створює правову невизначеність. Формулювання «*за даним фактом слід провести перевірку*» є недостатньо конкретним. Коректна форма: «*за фактом порушення порядку від 12.03.2025 слід провести перевірку слідчому відділу №2 ГУНП у місті Києві*». Логічна чіткість гарантує можливість точного виконання процесуальної дії. До

ції групи також належать вислови, що створюють двозначність або порушують логіку юридичного опису: *«he was arrested before he committed the crime»* замість *«he was detained on suspicion of planning the crime»* чи *«the witness confirmed the suspect's innocence and guilt»* замість «*the witness confirmed that the suspect was not involved in the crime».* Юридична некоректність подібних формулювань може мати суттєві наслідки для достовірності офіційних документів.

Така класифікація типових лексичних і граматичних помилок у мові правоохоронців, на нашу думку, дозволяє визначити основні напрями удосконалення професійного мовлення. Дотримання норм української та англійської мов в офіційно-діловому стилі сприяє підвищенню якості документів, забезпеченню юридичної точності та професійного авторитету працівників правоохоронної сфери.

Наведене вказує на те, що механізми виникнення мовних помилок у професійному мовленні фахівців правоохоронної сфери є складним і багаторівневим явищем, що зумовлюється як соціолінгвістичними, так і психологічними та інституційними чинниками. Аналіз цих механізмів дає змогу виявити джерела мовних деформацій, що впливають на точність, нормативність і професійну адекватність мовлення представників галузі.

Одним із ключових механізмів є **контамінація професійної та розмовної лексики**. Вона проявляється у взаємопроникненні елементів розмовного стилю у сферу офіційно-ділової та професійної комунікації. Замість нормативно закріплених термінів чи формулювань працівники можуть вживати розмовні аналоги або просторічні звороти, що знижує рівень професійності висловлювання.

Другим чинником виступає мовна інерція та інтерференція, що виявляється як у помилках українською мовою, так і англійською. Йдеться про конструкції, що формуються за зразком іншомовних структур, що призводить до граматичних і лексичних відхилень від норми та ускладнює стандартизацію юридичної мови.

Наступним механізмом є **невизначеність у нормативних джерелах мовної політики** щодо певних професійних термінів. У деяких випадках офіційні документи, глосарії або галузеві стандарти не містять чітко закріплених еквівалентів для термінів іншомовного походження чи нових правових понять, що породжує варіативність у вживанні. Відсутність єдиної термінологічної бази призводить до нестабільності правової комунікації та знижує однозначність тлумачення документів.

Важливу роль відіграє також **технократизація мови**, тобто масове запозичення англійських термінів без належної адаптації до української мовної системи. Такі терміни, як «*кейс*», «*брифінг*», «*офісер*», «*репорт*» часто вживаються без перекладу або граматичного узгодження, що порушує внутрішню структуру української мови[7]. Відсутність уніфікованих перекладів і звичка користуватися англомовними словами формує штучну термінологічну систему, відірвану від національних мовних традицій.

Останнім, але не менш суттєвим чинником, є **низький рівень мовної підготовки фахівців** або **відсутність внутрішніх глосаріїв у підрозділах**. Недостатня кількість навчальних курсів з професійного мовлення, як державною мовою, так і іноземною, відсутність методичних матеріалів і практичних посібників із термінологічної роботи призводять до спонтанного використання лексики та граматичних форм. Працівники орієнтуються на «власне відчуття правильності» або на усталені мовні зразки колег, що не завжди відповідають нормам офіційно-ділового стилю. Як наслідок – виникають системні лексико-термінологічні помилки, які фіксуються у звітах, процесуальних документах і навіть судових рішеннях.

Отже, механізми виникнення мовних помилок у професійному мовленні правоохоронців є результатом взаємодії соціолінгвістичних процесів, недосконалості термінологічної політики та недостатнього рівня мовної компетентності. Усунення цих чинників потребує цілеспрямованої мовної роботи, створення стандартизованих глосаріїв, проведення регулярних тренінгів із культури професійного мовлення та впровадження чіткої мовної стратегії в межах правоохоронних структур.

Наслідки мовних помилок у професійній діяльності фахівців правоохоронної сфери мають багатовимірний характер і безпосередньо впливають на ефективність виконання службових обов'язків, рівень довіри до органів правопорядку та легітимність прийнятих ними рішень.

Одним із ключових наслідків є юридична невизначеність, що виникає у результаті неточного чи некоректного вживання правових термінів, двозначних формулювань або лексичних помилок у процесуальних документах. Такі помилки можуть призвести до неоднозначного тлумачення норм права, викликати труднощі при кваліфікації діяння, а також створюють підґрунтя

для оскарження процесуальних дій у суді. Наприклад, невірне використання понять «*затримання*» і «*взяття під варту*» або «*допит*» і «*опитування*» може змінити юридичну суть документа, що зумовлює визнання доказів недопустимими чи навіть призводить до дисциплінарної відповідальності працівника.

Другим важливим аспектом є зниження рівня довіри між структурними підрозділами та громадянами. Мовна неточність або некоректна стилістика у службовому спілкуванні часто сприймається як непрофесійність, що підриває авторитет працівників правоохоронних органів. Використання ненормативної або емоційно забарвленої лексики у спілкуванні з громадянами може створювати враження упередженості чи зневаги, що, у свою чергу, негативно впливає на репутацію органу та знижує рівень соціальної довіри до нього.

Ще одним суттєвим наслідком є непорозуміння у процесі взаємодії з іншими державними та міжнародними структурами — зокрема судами, прокуратурою, іноземними партнерами чи правоохоронними установами інших країн. У таких випадках мовні помилки у перекладі, діловій кореспонденції чи спільних протоколах можуть викликати розбіжності у тлумаченні правових положень, спотворити зміст офіційних документів або ускладнити виконання міжнародних запитів. Це, своєю чергою, негативно позначається на ефективності міжінституційної комунікації та міжнародній репутації правоохоронних органів.

Висновки. Отже, мовна грамотність є не лише показником професійної культури працівника, а й важливим чинником правової визначеності, ефективності управління та зміцнення довіри до системи правопорядку загалом. Недотримання норм мовної та термінологічної точності має системні наслідки, що охоплюють як внутрішню організаційну взаємодію, так і зовнішні комунікаційні процеси з громадськістю та міжнародними партнерами.

Практичні рекомендації для уникнення мовних помилок у професійному мовленні правоохоронців базуються на системному підході до формування, стандартизації та контролю якості службової документації. Запропоновані заходи мають на меті підвищити точність, однозначність і нормативність мовлення фахівців правоохоронної сфери, що є особливо важливим для юридично значущих текстів і процесів комунікації в офіційно-діловому середовищі.

1. Створення та впровадження уніфікованих глосаріїв термінів для підрозділів. Уніфікований глосарій є основним інструментом стандартизації професійної термінології. Його укладання дозволяє уникнути варіативності вживання понять, що можуть мати різне трактування у різних відділах або підрозділах. До глосарію повинні входити терміни, визначення, сфера їх застосування та нормативні джерела. Регулярне оновлення таких глосаріїв забезпечить відповідність сучасним змінам у законодавстві та адміністративній практиці.

2. Мовні тренінги з акцентом на відмінності між розмовною та службовою лексикою. Професійна комунікація працівників правоохоронних органів повинна відповідати вимогам офіційно-ділового стилю, уникати просторіччя, емоційно забарвлених виразів і мовних штампів, властивих побутовому спілкуванню. Проведення регулярних мовних тренінгів допоможе сформувати навички використання нормативної лексики, адекватного добору термінів і конструкцій залежно від ситуації спілкування, що безпосередньо впливає на ефективність професійної діяльності.

3. Еталонні шаблони службових документів з коментарями щодо термінології. Розроблення типових шаблонів документів (рапортів, актів, протоколів, службових записок тощо) з лінгвістичними коментарями дозволить уніфікувати структуру текстів і мовні засоби, що в них використовуються. Коментарі мають містити пояснення щодо правильного вживання термінів, уникнення двозначностей та помилкових кальок із російської мови. Такі шаблони виконують функцію навчального інструмента і водночас є засобом підтримання високої культури ділового мовлення.

4. Регулярні перевірки й корекція службових текстів лінгвістами або спеціалізованими редакторами. Контроль якості мовлення є необхідним елементом професійної комунікації. Періодичне рецензування текстів спеціалістами з лінгвістичної корекції допоможе виявляти системні помилки, удосконалювати мовні стандарти та попереджати поширення некоректних формулювань. Така практика сприятиме підвищенню загального рівня мовної культури в органах правопорядку та формуванню єдиного професійного мовного простору.

Впровадження зазначених рекомендацій забезпечить підвищення точності, зрозумілості та нормативності службових текстів, сприятиме формуванню єдиних мовних стандартів у правоохоронній діяльності та підвищенню ефективності професійної комунікації.

Список літератури:

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика сучасної української мови: Навч. посіб. Львів: Світ, 2003. 432 с.
3. Сербенська О. А. Антисуржик: словник-довідник з українського літературного мовлення. Львів: Видавництво Львівського національного університету ім. І. Франка, 2004. 376 с.
4. Клименко Н. Ф., Кочан І. М., Мацько Л. І. Сучасна українська літературна мова: Лексика. Фразеологія. Морфологія. Київ: Вища школа, 2005. 447 с.
5. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
6. Кочан І. М. Мовна норма і стиль ділових документів. Львів: ПАІС, 2008. 224 с.
7. Український правопис. Київ: Наук. думка, 2019. 392 с.
8. Eades D. Sociolinguistics and the legal process. Bristol: Multilingual Matters, 2010. Pp. xv, 303. DOI: https://doi.org/10.21832/9781847693176
9. Haworth K. Police interviews as evidence: Interactional problems of clarity and comprehension. *Applied Linguistics*, 2010. 31(2), 259–279. DOI: https://doi.org/10.1093/applin/amp016
10. Wright S., Broeders D. The politics of police language: From evidence to communication ethics. *Journal of Language and Law*, 2019. 6(2), 101–123. DOI: https://doi.org/10.14762/jll.2019.101

Kiselova A. A., Mamych M. V., Shevchenko-Bitenska O. V. LANGUAGE COMPETENCE OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS AS A FACTOR OF EFFECTIVE LEGAL COMMUNICATION (BASED ON UKRAINIAN AND ENGLISH MATERIAL)

The article investigates the issue of linguistic culture among law enforcement specialists, focusing on typical lexical, terminological, grammatical, stylistic, and pragmatic errors that occur in professional communication in Ukrainian and English. The relevance of the work is driven by the need to improve the quality of professional communication, which directly affects the accuracy of legal formulations, the efficiency of documentation, and public trust in law enforcement agencies. The scientific novelty lies in the comprehensive approach to classifying language errors, integrating linguistic, communicative, and legal aspects. The author identifies seven main categories of errors: terminological, semantic-lexical (false calques, polysemy), Anglicisms in terminology, stylistic (mismatch with the official register), morphological and syntactic errors related to terms, incorrect use of abbreviations and acronyms, as well as logical and pragmatic errors (inadequate specification, ambiguity). Each category is illustrated with examples from Ukrainian and English, demonstrating the mechanisms behind these errors and their potential impact on law enforcement. Particular attention is paid to analyzing the causes of linguistic distortions, including the contamination of professional and colloquial vocabulary, language interference, ambiguity in normative sources, technocratization of language, and insufficient language training of specialists. The article also describes the consequences of language errors, such as legal uncertainty, erosion of trust in law enforcement agencies, and complications in inter-institutional and international communication. Based on the research, practical recommendations for eliminating and preventing language errors are proposed, including the development of unified terminology glossaries, mandatory decoding of abbreviations upon first use, language training sessions, creation of standardized document templates with comments, and regular linguistic proofreading by specialists. Implementing these measures will enhance the quality of professional communication, standardize legal discourse, and strengthen the authority of law enforcement institutions.

Key words: *language culture, law enforcement agencies, professional communication, terminological accuracy, communicative barriers, language norm, language training, international communication.*

Дата надходження статті: 27.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 811.112.2’221’42
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/40

Семенюк Т. П.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Гесть А. А.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ МАНІПУЛЯЦІЇ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядається природа вербальних і невербальних способів вираження маніпуляції в сучасному мас-медійному дискурсі. У процесі глобальної цифровізації комунікація втрачає одновимірність та набуває полімодального характеру, що поєднує мовні, візуальні, паравербальні й кінетичні елементи. Це зумовлює появу нових форм маніпуляцій, які діють не лише через зміст повідомлення, а й через його подання – тембр, інтонацію, міміку, колір, символіку чи композицію. Таке поєднання створює ефект достовірності та емоційної переконливості, що часто підміняє раціональне осмислення фактів. Проаналізовано, як через вербальні структури (евфемізми, метафори, оцінну лексику), невербальні засоби (жести, міміку, колір, візуальний контекст) і паравербальні параметри (інтонацію, ритм, паузи) медіа здатні непомітно формувати установки й очікування аудиторії.

У межах дослідження виокремлено типові стратегії маніпуляції – від фреймування емоцій і конструювання контрастів до використання візуально-аудіальних ефектів, що забезпечують глибшу сугестивність повідомлення. Розкрито зв’язок між полімодальністю й психологічними механізмами навіювання, зокрема впливом на увагу, довіру та когнітивне сприйняття.

Результати аналізу дають підстави розглядати медіа-маніпуляцію як багаторівневий процес, у якому мовні й позамовні елементи взаємодіють, створюючи цілісний простір переконання. У такому контексті вивчення полімодальності відкриває нові можливості для розуміння того, як сучасні медіа інформують споживачів контенту та формують світогляд, емоційні реакції й поведінкові моделі реципієнтів.

Ключові слова: *медіа-дискурс, маніпуляція, вербальні та невербальні засоби, полімодальність, емоційний вплив, меді-текст, інформаційна війна.*

Постановка проблеми. У XXI столітті інформація стала одним із головних ресурсів впливу, а мас-медіа – інструментом формування суспільних уявлень, оцінок і моделей поведінки. Традиційні способи передачі новин поступово поступилися місцем полімодальним формам комунікації, у яких поєднуються різні форми вираження інформації. Така взаємодія вербальних і невербальних каналів створює потужний ефект емоційної достовірності, що нерідко підміняє раціональне осмислення змісту повідомлення. Саме тому проблема маніпуляції у мас-медійному просторі сьогодні набуває особливої актуальності.

Маніпулятивний потенціал сучасного медіа середовища значно посилився завдяки цифровим технологіям, які дозволяють створювати фейки, дипфейки, штучні зображення та аудіо, що майстерно імітують реальність. Як зазначає *Wardle & Derakhshan* [17], така «імітація правди» грунтується не на фактичній точності, а на довірі до образу. Українські аналітики також застерігають, що візуальні технології штучного інтелекту суттєво ускладнюють розпізнавання дезінформації [9]. Це перетворює полімодальність із простого комунікативного інструмента на ефективний засіб маніпулятивного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про широкий спектр наукових робіт та досліджень, присвячених проблемі маніпуляції у сучасному дискурсі. Це питання опосередковано чи дотично активно вивчають як українські, так і світові науковці. Серед вітчизняних дослідників варто відзначити Т. Семенюк [11], яка виокремлює три групи маніпулятивних засобів: вербальні, невербальні й паравербальні та показує, що саме їх поєднання формує глибший сугестивний ефект. Її підхід близький до когнітивно-дискурсивного бачення медіа-тексту,

© Семенюк Т. П., Гесть А. А., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

у якому значення народжується через взаємодію різних семіотичних каналів.

І. Король та В. Волощук [4] аналізують лінгвістичні й семіотичні засоби маніпулятивного впливу в німецькомовних медіа, зокрема звертаючи увагу на роль кольорової символіки, композиційних прийомів і метафоризації. Дослідниці підкреслюють, що навіть незначна зміна візуального контексту може суттєво змінити емоційне сприйняття повідомлення.

На теоретичному рівні важливими залишаються класичні роботи T. A. van Dijk [16] та N. Fairclough [14], які заклали основи критичного дискурс-аналізу. Обидва автори розглядають мову медіа як соціальну практику, у якій зміст повідомлення завжди поєднаний із владними відносинами. Саме тому медійні тексти не лише передають інформацію, а й програмують спосіб її інтерпретації. Додатково, психологічний аспект впливу розкриває Л. Орбан-Лембрик [8], наголошуючи, що ефективна маніпуляція ґрунтується на активації несвідомих емоційних реакцій. Сучасні приклади таких технологій наведено у звіті *Bundesministerium des Innern und für Heimat (BMI)* [13], де простежується системність російських кампаній дезінформації.

Таким чином, попередні дослідження підтверджують, що полімодальність стала однією з ключових рис медіакомунікації та водночас інструментом маніпулятивного впливу, який варто розглядати комплексно, у поєднанні лінгвістичного, семіотичного та психологічного аналізу.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження полягає у виявленні специфіки вербальних та невербальних засобів маніпуляції в сучасному мас-медійному дискурсі, а також у визначенні ролі полімодальності у формуванні емоційного й когнітивного впливу на реципієнта.

Актуальність роботи зумовлена релевантністю досліджуваної проблеми. У час, коли медіа інтегрували звук, образ, текст і рух у єдине комунікативне поле, важливим стає розуміння, як саме ця полімодальність змінює правила гри. Вона розширює форму повідомлення, та створює умови для маніпуляції, зосереджуючи свою увагу не лише на змісті, але й на способі його подання. Дослідження таких механізмів допомагає виявити, як медіа формують сприйняття реальності й впливають на аудиторію у нових інформаційних умовах.

Виклад основного матеріалу. Сучасна медіакомунікація – це багаторівнева система, у якій різні типи знакових засобів зливаються в єдине ціле. Маніпулятивний ефект у ній рідко виникає через окремий елемент, частіше він є результатом взаємодії вербальних знаків, невербальних та паравербальних сигналів. Водночас саме мовна складова залишається головним інструментом впливу, оскільки через неї визначаються рамки інтерпретації, формуються смислові акценти та емоційний настрій повідомлення.

Одним із найвиразніших способів ***вербального впливу*** є використання **емоційно забарвленої лексики**, здатної керувати оцінкою події ще до її раціонального осмислення. Медіа часто не змінюють фактологічну основу повідомлення, але варіюють лексику і цим змінюють сприйняття. Позитивна або негативна конотація навіть одного слова може суттєво вплинути на реакцію аудиторії. Порівняймо, наприклад: *Verteidiger – Kämpfer, Wiedereingliederung – Besetzung*. Лексеми описують ті самі явища, проте задають різні ціннісні рамки.

Як зазначає А. Банзерук, маніпулятивна мова «спрямована не лише на передачу змісту, а передусім на викликання певного емоційного стану, який знижує критичність мислення адресата» [1, с. 14]. Саме за рахунок таких елементів формується фрейм – когнітивна структура, що визначає, як саме аудиторія інтерпретує повідомлення.

Ю. Поліщук і співавтори слушно зауважують, що **фреймування** в масмедіа – це *«центральний інструмент управління суспільною увагою»* [10, с. 306]. Коли заголовок наголошує не на суті події, а на її емоційному забарвленні, наприклад, *«aggressive Menschenmengen», «Unruhen»*, у свідомості реципієнта виникає відчуття загрози навіть там, де йдеться про мирний протест. Такі лексичні засоби діють як “емоційні фільтри”, задаючи напрям думок і оцінок. Замість безпосереднього переконання вони м’яко програмують сприйняття, створюючи у читача відчуття, що висновок він зробив самостійно.

Наступним способом прихованого впливу в медіа є **евфемізація** – заміна різких чи неприємних формулювань більш м’якими, «безпечними» словами. Такий прийом не змінює факту, але трансформує його емоційне сприйняття. Наприклад, замість лексичної одиниці *«Krieg»* часто використовують лексему *«Konflikt»*. Як пояснює Т. Мацюк, евфемізми «маскують соціально або психологічно неприйнятні явища, створюючи ілюзію нейтральності» [7, с. 132]. Це дозволяє зняти напругу в суспільстві, зменшити етичну гостроту ситуації й водночас приховати її справжню масштабність.

Близькою до цього є стратегія **замовчування**, коли медіа не стільки говорять неправду, скільки приховують певні факти або аспекти, здатні змінити оцінку події. Часто це реалізується через вибіркове цитування, спрощене подання або контекстуальне "обрізання" інформації. І. Вільчинська слушно зауважує: «неправдива інформація – це вигадка та спотворення правди шляхом відбору або контекстуального виривання фактів» [2, с. 106]. У результаті аудиторія отримує лише частину картини, але сприймає її як повну.

Такі прийоми створюють ефект псевдооб'єктивності: коли журналіст нібито просто констатує події, не виявляючи власної позиції, хоча сам добір слів і фактів уже має оціночний характер. Л. Орбан-Лембрик визначає це як «маніпуляцію довірою реципієнта, який приймає повідомлення за істину через його логічність і граматичну коректність» [8, с. 219]. Таким чином, створюється ілюзія нейтральності, за якою приховується спрямований вплив – одна з найнебезпечніших форм сучасного мовного маніпулювання.

Часто маніпуляція проявляється у форматах **гучних заголовків** або ж **клікбейтів** (*clickbait)* – заголовках на кшталт *„Du wirst nicht glauben, was dann passiert ist!", „Er hat es wieder getan!" oder „Danach wird das Leben nicht mehr dasselbe sein"*. Такі формули створюють емоційний вибух ще до прочитання матеріалу, пробуджуючи цікавість і бажання взаємодіяти. Їхня ефективність полягає не у змісті, а в реакції, яку вони провокують.

Особливо маніпулятивним характером відзначаються **фейки.** Л. Доскіч підкреслює, що фейкові новини «побудовані на спрощеній мовній формі, проте посилюють довіру через повторювані патерни й знайому лексику» [3, с. 74]. Саме через це короткі повідомлення в соціальних мережах набувають особливої сили вони поєднують простоту з емоційною виразністю, а полімодальне оформлення (зображення, колір, емодзі) створює ефект достовірності.

Сучасні медіа комбінують вербальні прийоми з візуальними шаблонними образами або кольоровими підказками, що підсилює сугестивний ефект. Як показують дослідження з контексту інформаційної війни, поєднання коротких, емоційних мовних форм із готовими образними схемами створює у споживача майже автоматичну реакцію, що важко відсторонити критичним аналізом [13, с. 14; 14, с. 74]. Як підкреслює Т. Семенюк, у праці *«Вербальні та невербальні індикатори персуазивної стратегії аргументування у німецькій комерційній рекламі»* переконливість повідомлення залежить від правильно підібраних слів, разом з тим, як мовні засоби поєднуються з невербальними елементами: інтонацією, кольором, графікою чи темпом мовлення. Саме ця взаємодія створює особливий емоційний ефект і підсилює маніпулятивний потенціал рекламного дискурсу [11].

Невербальні засоби маніпуляції охоплюють візуальні, кінетичні та цифрові елементи комунікації, які впливають на свідомість і підсвідомість аудиторії безпосередньо – через зорові, слухові та емоційні канали сприйняття. У сучасному масмедійному дискурсі саме вони нерідко визначають ефективність впливу, адже людина отримує більшість інформації саме візуально. Маніпуляція стає значно дієвішою, коли зміст поєднується з невербальними сигналами, що підсилюють бажану інтерпретацію події [6].

Особливу роль у цьому контексті відіграє **карикатура** – поєднання візуального та вербального кодів, яке діє одночасно і через сміх, і через критику. І. Король та І. Волощук відзначають, що карикатура «часто виконує роль невербального коментаря, який програмує емоційну реакцію аудиторії на політичну подію» [4, с. 73]. Вона висміює об'єкт обговорення, а також задає тон інтерпретації. Важливу роль відіграють кінетичні елементи – усе, що пов'язано з рухом тіла: міміка, жести, позиція, погляд. Вони є основою візуальної комунікації на телебаченні, у відеоблогах чи політичних виступах. За спостереженнями психологів, до 70% емоційного змісту повідомлення передається саме невербально [8, с. 211].

З появою штучного інтелекту, візуальних симуляцій і технологій глибинного навчання медіаманіпуляції перейшли у якісно нову фазу. Якщо раніше маніпулятивний ефект створювався за рахунок добору кадрів, кольору чи композиції, то тепер можливо повністю змоделювати подію, якої ніколи не існувало. Фейкові фотографії, синтезовані голоси та відео-фейки розмивають межу між правдою і вигадкою, перетворюючи реальність на продукт редагування. На перше місце серед невербальних засобів вираження маніпуляцій виходять **полімодальні дипфейки.**

Як зауважує *Суспільне* у звіті 2023 року, дипфейки стали «новою формою медіа-маніпуляції, де правдоподібність зображення перевищує можливості людського сприйняття» [12]. Проблема полягає не лише у фальсифікації, а у візуальній переконливості, люди схильні більше довіряти тому, що бачать власними очима. Цей ефект осо-

бливо посилюється в умовах полімодальності, коли візуальний сигнал підкріплюється голосом, музичним фоном чи звуковими емоційними тригерами. Фейки в соціальних мережах часто поширюються не як пряме обманювання, а під виглядом власних спостережень або свідчень очевидців. Зазвичай такі повідомлення супроводжуються розмитими фото, короткими фразами, емоційними закликами, тобто створюють ефект спонтанності та довіри. Як пояснює Л. Доскіч, «візуальна подача неправди у формі фотографії чи відео наділяє повідомлення підвищеним рівнем достовірності», адже зображення викликає миттєву емоційну реакцію [3, с. 75]. О. О. Рогач у своїй праці [9, с. 13] підтверджує факт того, що «поєднання вербальних і невербальних одиниць: піктограм, кольору, шрифтів, фотографій сприяє візуалізації інформації та формуванню емоційного впливу на реципієнта».

У цій новій реальності межа між комунікацією та симуляцією майже зникла. Полімодальні фейки діють комплексно: візуальний шар формує довіру, звуковий – емоційний настрій, а короткий текстовий коментар задає потрібну інтерпретацію. Результатом є створення альтернативної, емоційно переконливої реальності, що здається достовірнішою за справжню. Саме тому боротьба з дипфейками неможлива лише технічними засобами, вона потребує розвитку критичного мислення, медіаграмотності й усвідомлення психологічних механізмів сприйняття.

Таким чином, невербальні засоби маніпуляції у сучасному медіа-дискурсі не лише супроводжують вербальні, а часто перевершують їх за силою впливу. Вони діють через образи, кольори, звуки, міміку, усе, що формує емоційний фон сприйняття. Саме тому їхній ефект особливо потужний: аудиторія реагує інтуїтивно, ще до того, як почне раціонально оцінювати зміст. У результаті формується прихована, позараціональна площина комунікації, у якій довіра та емоції переважають над критичністю.

Отже, ми можемо дійти **висновку**, що феномен маніпуляції у сучасному масмедійному дискурсі має комплексний, полімодальний характер. Мова, зображення, звук і цифрові ефекти утворюють єдину систему впливу, у якій кожен елемент посилює дію іншого. Вербальні засоби забезпечують логічну аргументацію, тоді як невербальні – формують емоційне тло, створюючи передумови для навіювання. У поєднанні вони утворюють цілісний механізм, здатний не лише інформувати, а й непомітно спрямовувати мислення, поведінку та емоції реципієнта. Вивчення полімодальної маніпуляції є важливим завданням сучасної лінгвістики, оскільки воно допомагає розуміти, як медіа конструюють реальність і впливають на колективну свідомість. Розробка нових методик аналізу медіатекстів, що враховують взаємодію вербальних і невербальних кодів, сприятиме підвищенню рівня медіаграмотності та критичного мислення, адже лише усвідомлення механізмів впливу може захистити людину від прихованих маніпуляцій і зробити її активним, а не пасивним учасником інформаційного процесу.

Список літератури:

1. Банзерук А. С. Медіа-маніпуляції в засобах масової інформації. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2019. № 17(3). С. 13–15.

2. Вільчинська І. Ю. Неправдива інформація як засіб маніпулятивної взаємодії. *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття: матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф*. Одеса, 2021. С. 105–108.

3. Доскіч Л. С. Фейкові новини як новітній засіб маніпуляції та дезінформації. Бібліотекознавство. Документознавство. *Інформологія.* 2022. № 4. С. 72–77.

4. Король А., Волощук В. Засоби маніпулятивного впливу в сучасному німецькомовному медіа-дискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2020. Вип. 31. Том 2. С. 80–85.

5. Лігачова Н., Черненко С., Іванов В., Дацюк С. Маніпуляції на ТБ. Маніпулятивні технології в інформаційно-аналітичних телепрограмах українського телебачення: моніторинг, рекомендації щодо захисту від впливу та запобігання застосуванню. Київ: Телекритика, Інтерньюз-Україна, 2003. 218 с.

6. Лойко В. В. До питання маніпуляції суспільною свідомістю у політичному дискурсі ЗМІ. *Вісник Житомирського державного університету.* 2011. № 57. С. 179–181.

7. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування. Київ: Каравела, 2010. 352 с.

8. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління. Київ: Академвидав, 2003. 568 с.

9. Рогач О. О. Засоби реалізації полікодовості в англомовному газетному дискурсі (на матеріалі друкованої преси Австралії). *Волинь філологічна: текст і контекст. Луцьк. ВНУ ім. Лесі Українки*, 2019. Вип. 30. С. 16–22.

10. Поліщук Ю., Гнатюк С., Сейлова Н. Мас-медіа як канал маніпулятивного впливу на суспільство. *Безпека інформації*. 2015. Т. 21, № 3. С. 301–308.

11. Семенюк Т. П. Вербальні та невербальні індикатори персуазивної стратегії аргументування у німецькій комерційній рекламі. *Львівський філологічний часопис.* 2018. № 3. С. 234–238.

12. Суспільне Новини. Цифрові маніпуляції в медіа: де межа дозволеного і які переваги штучних зображень. Суспільне Новини. 2023. URL: https://suspilne.media/704970-cifrovi-manipulacii-v-media-de-meza-dozvolenogo-i-aki-perevagi-stucnih-zobrazen/ (дата звернення: 10.09.2025)

13. Bundesministerium des Innern (BMI). Beispiele für russische Desinformation und ihre Richtigstellung. Berlin, 2022. URL: https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/schwerpunkte/DE/desinformation/beispiele-russischer-desinformation.html (дата звернення: 10.09.2025)

14. Fairclough N. Media Discourse. London: Arnold, 1995.

15. Molina M. D., Sundar S. S., Le T., Lee D. "Fake News" Is Not Simply False Information: A Concept Explication and Taxonomy of Online Content. Journalism & Mass Communication Quarterly. 2021.

16. Van Dijk T. A. Discourse and Manipulation. Discourse & Society. 2006. Vol. 17, No. 3. P. 359–383.

17. Wardle C., Derakhshan H. Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making. Council of Europe Report, 2017.

Semeniuk T. P., Hest A. A. VERBAL AND NONVERBAL MEANS OF MANIPULATION IN THE GERMAN MEDIA-DISCOURSE

The article examines the nature of verbal and nonverbal means of manipulation in contemporary mass media discourse. In the context of global digitalization, communication loses its one-dimensionality and acquires a polymodal character that integrates linguistic, visual, paraverbal, and kinetic elements. This transformation gives rise to new forms of manipulation that operate not only through the content of a message but also through its delivery – tone, intonation, facial expression, color, symbolism, and composition. Such multimodal interplay creates an effect of credibility and emotional persuasiveness that often replaces rational interpretation of facts. The study analyzes how, through verbal structures (euphemisms, metaphors, evaluative vocabulary), nonverbal means (gestures, facial expressions, color, visual context), and paraverbal parameters (intonation, rhythm, pauses), media can subtly shape the attitudes and expectations of their audiences.

The study highlights typical manipulation strategies – from emotional framing and contrast construction to the use of audiovisual effects that enhance the suggestive power of media messages. The relationship between polymodality and psychological mechanisms of suggestion is revealed, particularly regarding their influence on attention, trust, and cognitive perception.

The findings suggest that media manipulation should be viewed as a multilayered process in which linguistic and extralinguistic elements interact to create an integrated space of persuasion. In this context, exploring polymodality opens new perspectives for understanding how contemporary media not only inform but also shape worldviews, emotional responses, and behavioral patterns of their audiences.

Key words: *media discourse, manipulation, verbal and nonverbal means, polymodality, emotional impact, media text, information warfare.*

Дата надходження статті: 28.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 81’161.2’367
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/41

Тарасюк Л. М.
ЗВО «Академія рекреаційних технологій і права»

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗВЕРНЕНЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО В УМОВАХ ВІЙНИ

Стаття присвячена аналізу стилістичних особливостей звернень Президента України Володимира Зеленського в умовах повномасштабної війни, що зумовило інтенсивну трансформацію публічної політичної комунікації.

Розглянуто звернення як жанр протокольного виступу, що означає форму організації мовлення офіційної особи, спрямовану на вплив на широку аудиторію. У зверненнях Володимира Зеленського тематика пов’язана з подіями війни, національною єдністю та спротивом агресору.

Систематизовано стилістичний інструментарій звернень Володимира Зеленського як особливої моделі воєнного протокольного дискурсу, що поєднує інформативну лаконічність із високим емоційним упливом.

Показано, що звернення Президента України, для яких характерна щоденникова форма та відеоформат, фіксують воєнні події, відзначають кількість днів спротиву, повідомляють про досягнення армії та уряду, таким чином формуючи «хроніку війни».

Для комунікативної стратегії характерною є персоналізація звернень – подяки військовим, називання імен і підрозділів, що створює емоційний контакт і довіру аудиторії.

Встановлено, що у зверненнях Володимир Зеленський використовує емоційні звертання («Українці!», «Вільні люди вільного світу!»), займенник «ми» для створення єдності, формули привітання та прощання («Слава Україні!»), риторичні запитання, анафори, оксюморони, метафори, антитези, епітети тощо.

У зверненнях фіксуються типові схеми – початкові звертання, блок подяки, завершальні формули вшанування, що виконують функцію об’єднання.

Зроблено висновок, що в умовах війни звернення Президента України Володимира Зеленського виконують подвійну функцію – оперативного інформування та символічного лідерства, а їхня ефективність зумовлена поєднанням лаконічності, щирості і високого рівня емоційного залучення. Завдяки цьому його виступи не лише інформують, а й мобілізують суспільство.

Ключові слова: *політичний дискурс, політична комунікація, протокольний виступ, звернення, стилістичні засоби, стилістичні особливості.*

Постановка проблеми. Мова віддзеркалює динаміку суспільства, особливо у політичних процесах. Сучасні суспільно-політичні події, зокрема повномасштабне вторгнення росії в Україну, спричинили появу нових жанрів публічної комунікації та потребу в оперативному інформуванні громадян. У цьому контексті звернення Президента України Володимира Зеленського виступають окремим різновидом протокольного виступу. Вони детерміновані інформативною метою та прагненням впливати на широке коло адресатів. Протокольне звернення вирізняється наявністю чіткої комунікативної мети, адресата, актуалізацією лінгвостилістичних засобів, мовно-етикетним оформленням та чіткою структурою тексту.

У сучасному інформаційно-комунікаційному просторі публічна комунікація є ключовим засобом репрезентації подій і національної свідомості. Президентські звернення передають національні цінності та формують «хронологію» російсько-української війни. Аналіз звернень Володимира Зеленського став особливо актуальним після початку повномасштабної війни у лютому 2022 року. У зв’язку з цим постає необхідність дослідити парадигму цих звернень на стилістичному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Політичну комунікацію в українському мовознавстві досліджують із різних аспектів. Такі науковці, як О. Євланова [5], Г. Ковальчук [8], Н. Кондратенко [9], Л. Стрій [18] та ін., вивчали жанрову специфіку політичних виступів. Синтаксичні засоби політичних текстів аналізували М. Вінтонів, Ю. Мала [2], художні засоби – Г. Вусик, Н. Рула [3], структурно-семантичну організацію – І. Левчук [14–15].

© Тарасюк Л. М., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Звернення В. Зеленського вчені досліджували за різними напрямами, зокрема: актуалізація лінгвостилістичних засобів (О. Гурко [4]; В. Жук, М. Кирилова [6] та ін.), комунікативно-стратегічне спрямування (Л. Завальська [7]), ідіостилістичні особливості (О. Полякова, Л. Гастинщикова, А. Щербина [16]).

Незважаючи на значний інтерес до різних жанрів політичного мовлення, аналіз звернень Володимира Зеленського у контексті воєнної комунікації залишається недостатньо опрацьованим і потребує більш глибокого наукового осмислення. Дослідження їх стилістичних особливостей дає змогу виявити механізми впливу мовних засобів на масову свідомість та з'ясувати, які саме лінгвостилістичні прийоми забезпечують ефективність комунікації Президента України.

Постановка завдання. Мета полягає у дослідженні стилістичних особливостей звернень Президента України Володимира Зеленського в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. У лінгвостилістиці протокольні виступи традиційно належать до публіцистичного стилю. Деякі дослідники (Д. Баранник, Ю. Арешенков) виділяють у ньому «церемоніальний» підстиль. Протокольний виступ пов'язаний із важливою подією чи церемоніалом. В англомовних дослідженнях вживають терміни ceremonial speech/speaking (церемоніальна промова), підкреслюючи його орієнтацію на національне згуртування.

Таким чином, у літературі зафіксовано різні підходи до поняття «протокольний виступ» (протокольна промова, церемоніальне мовлення тощо). У нашому розумінні це монологічне усне висловлення офіційної особи, присвячене події, важливій для певної соціальної групи, і детерміноване комунікативною метою (інформувати та впливати).

До протокольних жанрів належать промова, звернення, привітання, подяка, звіт, указ, інтерв'ю [9]. Усі вони зорієнтовані на адресата – промовці прагнуть привернути увагу, утримати її та здійснити вплив, оскільки їхні теми мають суспільно-важливий характер.

Серед усталених параметрів протокольного виступу можемо виокремити такі, як:

– усталений початок та завершення, пов'язані з мовно-етикетним обрамленням (традиційні фрази-звернення й прощання);

– унормована емоційність, що проявляється на фонетичному (інтонація, темп, паузи), лексичному (словесні засоби формування оцінного ставлення) та стилістичному (тропи, фігури) рівнях;

– лаконічність викладу – чіткість і стислий характер промови;

– можливість інтерактивної взаємодії з аудиторією (запитання, відповіді, реакції) незважаючи на офіційність;

– уникнення вузької термінології, щоб повідомлення не було зрозуміле тільки обмеженому колу.

Отже, протокольні виступи мають не лише інформувати, а й впливати на слухача. У політичній комунікації їхній зміст повинен ґрунтуватися на спільних ціннісних орієнтаціях мовця та адресатів. При цьому рекомендовано використовувати переважно нейтрально забарвлені слова, щоб уникнути неоднозначних трактувань.

Типологічні ознаки протокольних жанрів можна окреслити також за мовно-рівневими параметрами:

– лексика: нейтрально забарвлена офіційно-ділова лексика, актуалізація доречних темі лексико-семантичних груп, відсутність спеціальної вузької термінології;

– стиль: дотримання офіційно-ділового та публіцистичного стилів залежно від мети виступу, поодинокі випадки експресивної лексики для емоційного забарвлення, лаконічність і логічність викладу;

– синтаксис: переважно прості повні речення з двома головними членами, уникнення інверсій, збагачення тексту складними конструкціями для розгортання думки, часте використання усталених синтаксичних зразків, чітка структурованість тексту;

– немовні (інтонаційно-темброві параметри) та паралінгвістичні (жестикуляція, міміка) засоби.

Звернення як жанр протокольного виступу є формою організації мовлення офіційної особи, орієнтована на вплив на широку електоральну аудиторію [17, с. 67]. Історично звернення приурочені до історичних подій, релігійних, національних або професійних свят, однак звернення Президента України Володимира Зеленського вирізняються тим, що вони присвячені безпосередньо подіям війни та закликам до єднання й опору.

Особливістю цих звернень є щоденна актуалізація важливих подій – вони наближені до формату щоденника війни. Президент не оминає увагою жодного значимого моменту: рішень уряду, дій Збройних Сил, відзначення професійних свят і ювілеїв. Президентські звернення

фактично стали хронологією російсько-української війни.

Щоденниковий формат підсилюється тим, що обов'язковим атрибутом є згадування кількості днів війни. Так, С. Креховецька і Д. Мицан слушно зауважують: «Таке констатування факту має на меті посилити віру українців у себе, у свою перемогу…» [13, с. 71]. Кожне звернення можна розділити на мікротеми, ключова з яких – повідомлення про конкретну подію чи досягнення. Окрім наскрізної тематики опору агресору, промова висвітлює різні важливі події національного і міжнародного значення.

Звернення Зеленського вирізняються прямим контактом із адресатом. Він часто висловлює вдячність або вручає відзнаки захисникам, називаючи їхні підрозділи й імена. Наприклад, у зверненні 19.03.2022 Президент сказав: *«Я хочу сьогодні окремо та щиро висловити вдячність кожному захиснику нашого міцного Маріуполя, нашого героїчного міста… 36-та окрема бригада морської піхоти. 501-й окремий батальйон морської піхоти. 12-та бригада Нацгвардії. Та окремий загін спеціального призначення «Азов»* [10, с. 116]. Подібна персоналізація підсилює емоційний зв'язок промовця з громадянами і підкреслює цінність кожного учасника подій.

Зазвичай звернення транслюються у відеоформаті наживо, що розширює можливості вербального та невербального впливу. Це дає змогу додавати субтитри та переклад іншими мовами, що важливо для зарубіжної аудиторії. Зеленський неодноразово звертався англійською мовами до відповідних аудиторій, що підкреслює міжкультурний аспект його комунікації.

У промовах Зеленського акцент робиться не на якусь неосяжну «широку аудиторію», а на кожного українця. Звертальні епітети часто позначені емоційною лексикою і спрямовані до народу: *«Бажаю перемоги, український народе!», «Українці! Українки!» , «Вільні люди вільного світу!»* тощо.

Володимир Зеленський також часто використовує займенник «ми» на означення українців і своєї позиції: *«Ми боремося вже 11 днів. За свободу. За нашу державу… Ми вже формуємо спеціальні фонди для відбудови України»* [10, с. 116]. Використання «ми» створює ефект єдності між Президентом і народом, зміщуючи акцент від влади як окремої інституції до спільних зусиль всього суспільства.

Промовець використовує усталені формули привітань-звертань, часто з епітетами. Типові початкові фрази: *«Бажаю здоров'я, єдина (лише, рідні) країно!»; «Бажаю здоров'я, рідні українці! Сильні й добрі! Але добрі не для ворога»; «Незламний народе непереможної України!»; «Народе України!»* [10, с. 80] тощо. Для цих формул помітний вплив військової комунікації: вони відтворюють солідарність та взаємоповагу воїнів. Важливо, що в деяких зверненнях сам блок привітання пропускається, щоб одразу перейти до суті: як сам Зеленський сказав, *«сьогодні це звернення буде без привітання. Не хочеться жодного зайвого слова»* [11, с. 133]. Такий прийом підкреслює екстреність і серйозність теми, а пропуск звертання актуалізує емоції аудиторії.

Заключні формули прощання Зеленського концентруються навколо гасла «Слава Україні!», яке емоційно об'єднує адресатів і підкреслює важливість спільних зусиль. У зверненнях поєднуються цілісні гасла і звороти на вшанування захисників: *«Слава Збройним Силам України! Слава кожному нашому солдату!»; «Слава всім нашим героям! Слава Україні!»; «Вдячний усім нашим героям… Слава Україні!»*.

Слід відзначити, що використання національного гасла в офіційному зверненні є нетиповою рисою українського політичного дискурсу в умовах війни. Це є знаковою демонстрацією соціальних зв'язків. У таких умовах промовцю важливіше апелювати до народу як до однорідної спільноти, а не дотримуватися нейтрально-ділового стилю, як це зазвичай притаманно президенським промовам у мирний час. Прощальні формули іноді доповнюються висловами вдячності чи вшанування: *«Вічна слава усім, хто віддав життя за Україну! Слава Україні!»* [11, с. 132]. Це посилює довірливий контакт з адресатом і консолідує націю.

Звернення Зеленського багаті на стилістичні фігури та тропи, які посилюють їхню емоційну силу. Епітети активно окреслюють образ народу: *«Великий народе великої країни!», «Незламний народе непереможної України!»* тощо. Ці звеличувальні епітети тяжіють до народнопоетичної традиції, надаючи зверненням поетичного забарвлення.

Також Зеленський використовує звертання оксюморонного зразка: *«Мирний народе воюючої країни!»* [10, с. 126], що через семантичне протиставлення підсилює експресію. Стилістика звертань посилюється їхньою розбудовою, що найбільш яскраво проявляється у прикладі: *«Бажаю здоров'я, рідні українці! Сильні й добрі! Але добрі не для ворога»* [10, с. 80].

Серед тропів помітні метафори («наш спільний європейський дім»), перифрази («наша земля» замість «Україна», «окупант», «держава-терорист» для росії).

У структурі звернень виразно звучать стилістичні фігури: антитеза протиставляє образи українців і ворогів (наприклад: *«Що б вони там не мріяли – чорт з ними! Бо з нами – Бог!»* [10, с. 71], *«Вони захопили Крим – а ми нібито винуваті… Вони вбивали людей – а ми нібито винуваті»* [11, с. 237–238].

У зверненнях Володимира Зеленського активно використовується анафора для підсилення емоційного впливу та ритміки мовлення: *«Спочатку нам було однаково страшно, потім – однаково боляче. А зараз все однаково. Окрім перемоги. Окрім правди. Окрім миру. Окрім спокою, до якого ми хочемо прийти. Окрім життів наших людей, за яких ми переживаємо. Окрім України»* [10, с. 70]. Повтор створює відчуття єдності та зосереджує увагу слухача на ключових ідеях: спільному досвіді, цінностях, вірі у перемогу.

Володимир Зеленський активно використовує риторичні запитання для залучення аудиторії: *Хто ще робив те, що роблять українці?; Що вони роблять?; Чого вони хочуть? Для чого це усе вам?; Чим відповів на це світ?; Хто готовий воювати разом з нами?; А скільки ще нових трагедій створила чи створить Росія?* тощо. Як зауважують С. Креховецька і Д. Мицан, у такий спосіб політик «підводить» слухача до внутрішнього діалогу і впливає на його установки [13, с. 73]. Риторичні оклики (*«30-й день. Уже місяць!», «Третій місяць!» «Двісті днів нашого спротиву»* тощо) посилюють емоційне наповнення змісту звернень, акцентують на важливості часу.

За змістом промови Зеленського наближені до публіцистичного стилю з елементами розмовного: короткі, лаконічні фрази, відсутність складних термінів. Він вміє говорити відверто і щиро, додаючи висловам пауз і емоцій: *«Працюю на мотивацію нашому народові… Як і кожен з нас»* [11, с. 39]. С. Креховецька і Д. Мицан відзначають: його промови короткі, лаконічні, що добре лягають у заголовки [13, с. 74].

Стисло перераховуючи основні засоби, можна виділити ключові особливості звернень:

– фактор адресата: акцент на єдиній національній аудиторії – українському народові, звертання до «українців, українок» з відповідними епітетами;

– звертання з епітетами: великий, незламний, мирний народ тощо;

– національні гасла: у прощальних формулах домінує «Слава Україні!»;

– стилістичні фігури та тропи: широкий спектр (антитези, повтори, риторичні запитання, риторичні оклики, порівняння, епітети, метафори, синекдохи, перифрази) для підсилення експресії;

– невербальні засоби: важлива роль пауз, інтонацій, міміки і жестів, що доповнюють вербальне повідомлення.

Завдяки цим прийомам звернення Володимира Зеленського стають не лише інформативними повідомленнями, а сильними емоційно-комунікативними актами, спрямованими на консолідацію суспільства.

Висновки. Звернення Президента України Володимира Зеленського, хоч і належать до жанру протокольних виступів, містять низку унікальних рис. По-перше, вони мають щоденникову форму – регулярне інформування про хід війни з чітким відліком днів. По-друге, це відеоформат звернень з елементами міжкультурного зв'язку. По-третє, звернення відзначаються емоційною адресністю: вони орієнтовані на «кожного українця», мають енергетичний, експресивний тон і апелюють до національних ідеалів.

Мовно-стилістичні засоби звернень виконують дві ключові функції – інформування та емоційний вплив. Фактор адресата (українці як єдиний колектив) детермінує появу звертань і гасел («українці», «захисники», «друзі»). У текстах переважають нейтрально забарвлені слова, проте для емоційного забарвлення використовуються епітети, метафори, порівняння тощо.

Отже, сучасні звернення Президента Зеленського поєднують типові протокольні формули мовного етикету (звертання, подяка, співчуття, запрошення, прощання) з нетиповими елементами воєнної комунікації (щоденники воєнних дій, національні гасла, підвищена експресивність, звертання-фемінітиви). Це формує його мовну особистість – Президента як національного лідера, що мобілізує суспільство. Використання виразних стилістичних засобів посилює єднальний ефект звернень, актуалізуючи жанр протокольної промови в умовах кризової політичної комунікації.

Список літератури:

1. Алексейчук М. В. Англомовна церемоніальна промова: лінгвостилістичний аспект. *Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації*: збірник наукових праць. 2014. Т. 1. С. 3–7.
2. Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Мала Ю. В. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. 336 с.
3. Вусик Г. Л., Рула Н. В. Художні засоби творення комічного в політичних промовах Президента України Володимира Зеленського. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Том 33 (72) № 6 Ч. 1. С. 25–31.
4. Гурко О. В. Лінгвостилістична специфіка політичних промов В. Зеленського. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2022. Том 33 (72). № 4 Ч. 1. С. 18–22.
5. Євланова О. О. Жанрова стратифікація президентського політичного дискурсу. *Львівський філологічний часопис*. 2023. №12. С. 54–59. https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/philology/article/view/2497/2383.
6. Жук В. А., Кирилова М. Д. Актуалізація лінгвістичних засобів у публічному зверненні (на матеріалі промов Президента України В. Зеленського). *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 27. Т. 2. С. 73–79.
7. Завальська Л. В. Комунікативні стратегії президентського дискурсу (на матеріалі промов В. Зеленського). *Вісник Одеського національного університету. Філологія*. 2022. №26 2(24). С. 30–39. http://philolvisnyk.onu.edu.ua/article/view/251849/257962.
8. Ковальчук Г. Політична промова як вид мовленнєвої діяльності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2017. № 59. С. 67–69.
9. Кондратенко Н. В. Типологія мовленнєвих жанрів українського політичного дискурсу. *Філологічні студії: збірник наукових праць*. 2017. №9. С. 18–22.
10. Красовицький О. Місяць війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента України Володимира Зеленського. Харків: Фоліо, 2022. 383 с.
11. Красовицький О. Другий місяць війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента Володимира Зеленського. Харків: Фоліо, 2022. 416 с.
12. Красовицький О. Третій місяць війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента Володимира Зеленського. Харків: Фоліо, 2022. 384 с.
13. Креховецька С. А., Мицан Д. М. Звернення Володимира Зеленського до українського народу в період війни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2022. №56. С. 71–75.
14. Левчук І. П. Лінгвостилістичні особливості урочистих промов Президента Польщі Анджея Дуди. *Лінгвостилістичні студії*. 2021. Вип. 15. С. 55–66.
15. Левчук І. П. Параметри структурно-семантичної організації урочистих промов Президента Польщі Анджея Дуди. *Лінгвостилістичні студії*. 2022. Вип. 16. С. 73–83.
16. Полякова О. В., Гастинщикова Л. О., Щербина А. В. Відтворення мовної особистості Президента України Володимира Зеленського у військово-політичному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 26. Т. 1. С. 226–231.
17. Савчук В. І. Стратифікації жанрового розмаїття текстів промов президентів Сполучених Штатів. *Science and Education a New Dimension. Philology.* 2018. Вип. 152. С. 66–69.
18. Стрій Л. І. Ритуальні жанри українського політичного дискурсу: структурно-семантичний і лінгвопрагматичний аспекти: дис. … канд. філолог. наук. Одеса, 2015. 190 с.

Tarasiuk L. M. STYLISTIC FEATURES OF THE ADDRESSES OF THE PRESIDENT OF UKRAINE VOLODYMYR ZELENSKY IN THE CONDITIONS OF WAR

The article is devoted to the analysis of the stylistic features of the addresses delivered by the President of Ukraine, Volodymyr Zelensky, during the full-scale war, which has caused an intensive transformation of public political communication.

The address is considered as a genre of protocol speech – a form of official communication aimed at influencing a wide audience. In Volodymyr Zelensky's addresses, the thematic focus is related to wartime events, national unity, and resistance to the aggressor.

The stylistic toolkit of Zelensky's addresses is systematized as a distinctive model of wartime protocol discourse that combines informative conciseness with strong emotional impact.

It is shown that the President's addresses, characterized by a diary-like structure and video format, record the course of military events, mark the number of days of resistance, report on the achievements of the army and the government, and thus form a "chronicle of war."

The communicative strategy is marked by personalization – expressions of gratitude to the military, the mention of names and units, which creates emotional contact and fosters audience trust.

It is established that Volodymyr Zelensky uses emotional forms of address (“Ukrainians!”, “Free people of the free world!”), the pronoun “we” to create unity, traditional greeting and farewell formulas (“Glory to Ukraine!”), rhetorical questions, anaphora, oxymorons, metaphors, antitheses, epithets, and other stylistic devices.

His addresses display a typical structural organization: opening forms of address, a block of gratitude, and final formulas of honor, all performing a unifying function.

It is concluded that under wartime conditions, the addresses of the President of Ukraine, Volodymyr Zelensky, perform a dual function – operational informing and symbolic leadership. Their effectiveness results from the combination of conciseness, sincerity, and a high level of emotional engagement. Consequently, his speeches not only inform but also mobilize society.

Key words: *political discourse, political communication, protocol speech, address, stylistic devices, stylistic features.*

Дата надходження статті: 28.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/42

Байша К. М.
Херсонський національний технічний університет

Скуляк А. М.
Херсонський національний технічний університет

СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ІНСТРУКЦІЙ ДО МЕДИЧНИХ ПРЕПАРАТІВ

У статті розглядаються особливості перекладу англомовних інструкцій до медичних препаратів українською мовою з урахуванням лексичних, синтаксичних, прагматичних та культурних аспектів. Проаналізовано найбільш поширені стратегії перекладу, зокрема калькування, транскодування, функціональну еквівалентність та адаптацію. Інструкція до медичного препарату – це офіційний документ, що містить життєво важливу інформацію про склад, показання, протипоказання, спосіб застосування, можливі побічні дії тощо. Наголошено на важливості термінологічної точності, дотримання норм офіційно-медичного стилю та прагматичної адекватності перекладу. У роботі висвітлюється роль культурних чинників, що впливають на рецепцію інструкцій українською аудиторією, а також специфіка передачі інформації для фахових і нефахових користувачів. Приклади охоплюють найбільш уживані формулювання, що часто трапляються у медичних текстах. Представлено алгоритм дій перекладача, описано типові помилки та труднощі, що виникають у процесі адаптації текстів медичного характеру. Особлива увага приділяється оцінці ефективності використання машинного перекладу із подальшим постредагуванням, що підтвердило його корисність лише як допоміжного інструмента. Матеріалом для аналізу послужили реальні приклади з інструкцій лікарських засобів (зокрема з ресурсу MedlinePlus) та сучасні наукові публікації у галузі медичного перекладознавства. Проведений аналіз засвідчив, що поєднання стратегій еквівалентного та описового перекладу з прагматичною адаптацією дозволяє подолати складнощі, пов'язані з медичною термінологією та культурними відмінностями.

Ключові слова: *медичний переклад, інструкції, термінологія, адаптація, стратегія перекладу, калька, машинний переклад, прагматика.*

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі, де темпи міжнародного обігу лікарських засобів невпинно зростають, питання якісного перекладу інструкцій до медичних препаратів набуває ключового значення. Від точності та повноти такого перекладу безпосередньо залежать ефективність лікування, рівень безпеки пацієнтів та відповідність медичної допомоги міжнародним і національним стандартам. Помилки у перекладі можуть призвести не лише до зниження терапевтичного ефекту, але й до серйозних загроз здоров'ю та життю пацієнта, особливо у випадках, коли мова йде про дозування, протипоказання чи взаємодію з іншими лікарськими засобами.

Особливу увагу слід приділяти перекладу з англійської мови на українську, оскільки англомовні країни традиційно займають провідні позиції на фармацевтичному ринку та формують значну частину міжнародної наукової комунікації у сфері медицини. Англійська мова, будучи універсальною мовою науки і техніки, використовується при розробці офіційних документів, клінічних досліджень та інструкцій до лікарських засобів. Це вимагає від перекладачів не лише бездоганного володіння мовою, а й глибоких знань медичної термінології, стандартів Міжнародної організації зі стандартизації (ISO), вимог Європейської агенції з лікарських засобів (EMA) та Всесвітньої організації охорони здоров'я (WHO) [17, с. 62].

© Байша К. М., Скуляк А. М., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові дослідження останніх років приділяють достатньо уваги особливостям медичної термінології (К.І. Галінський, Л.І. Запоточна, Т.Р. Кияк, О.К. Янішин та ін.), проблемам структури лінгвістики та функціональних особливостей терміну (А.І. Моїсеєв, Л.І. Фурсова та ін.). Особливості, способи, критерії та проблеми перекладу медичних термінів стали об'єктом дослідження Н.С. Булич, Н.О. Гимер, Ю.С. Дев'ятко, І.І. Кучеренко, О.В. Мележик, П.В. Микитенко, О.В. Самойленко, В.І. Тихоші, Радаман Саад (Ramadan Saad), Сурадж Шарма (S. Sharma), Алі Тарік (A. Tariq), І.Я. Заліпська та ін.

Також, не менш важливим є тематична адаптація і медична грамотність в медичних інструкціях. Люди з низьким рівнем медичної грамотності часто мають проблеми з розумінням інформації про здоров'я, виконанням інструкцій після візиту до лікаря та правильним вживанням ліків. Це призводить до погіршення стану здоров'я та виникнення серйозної нерівності в медичному обслуговуванні (Б. Келес (B. Keles), Д. Оніані (D. Oniani), Сен Хан (S. Han), Юнь Лю (Y. Liu) та Люн Чжан (H. Zhang) [10; 12; 15]. Важливим для нашого дослідження є й український контекст. У працях українських дослідників, зокрема А.В. Боцман, О.Й. Снітковська, В.Я. Юкало, порушується питання структурних і стилістичних особливостей перекладу інструкцій та необхідності гармонізації тексту відповідно до національних вимог [1; 5; 7].

Попри значну кількість досліджень, присвячених медичній термінології у вітчизняній та зарубіжній літературі, лінгвістичний аспект залишається перспективним напрямом для подальших наукових розвідок. Професійний переклад фармацевтичної документації є не просто технічним завданням, а важливою складовою системи охорони здоров'я, що безпосередньо впливає на якість лікування та життя пацієнтів. Медичні тексти мають низку особливостей: вони характеризуються високим ступенем стандартизації, використанням міжнародної термінології (переважно латинського та грецького походження), а також чіткою структурою й формально-логічним викладом. Саме тому перекладачеві необхідно не лише володіти мовними засобами, а й орієнтуватися в базовій медичній термінології, розуміти нормативні вимоги до оформлення інструкцій та враховувати прагматичні чинники сприйняття тексту [2, с. 156].

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження основних стратегій перекладу англомовних інструкцій до лікарських засобів українською мовою з урахуванням лексичних, граматичних, прагматичних та культурних аспектів. Ми прагнемо не лише систематизувати теоретичні напрацювання в цій сфері, а й проаналізувати конкретні приклади, що ілюструють поширені прийоми, труднощі та можливі помилки.

Матеріалом для аналізу слугували фрагменти автентичних інструкцій до медичних препаратів, опублікованих на відкритих професійних ресурсах (MedlinePlus та Drugs.com), а також їхні україномовні аналоги. У дослідженні були використані інструкції до таких препаратів:

1. Paracetamol (Tylenol) – анальгетик та жарознижувальний засіб, що застосовується при головному болю, міалгії та гарячкових станах. Виробник: Johnson & Johnson.
2. Ibuprofen (Nurofen) – нестероїдний протизапальний засіб для зняття болю та запалення, використовується при артритах та застудних захворюваннях. Виробник: Reckitt Benckiser Healthcare.
3. Amoxicillin (Amoxil) – антибіотик пеніцилінового ряду, показаний при інфекціях дихальних шляхів, сечостатевої системи та ЛОР-органів. Виробник: GlaxoSmithKline.
4. Atorvastatin (Lipitor) – гіполіпідемічний засіб для зниження рівня холестерину та профілактики серцево-судинних ускладнень. Виробник: Pfizer.
5. Metformin (Glucophage) – цукрознижувальний препарат, застосовується при цукровому діабеті II типу. Виробник: Bristol-Myers Squibb.
6. Omeprazole (Losec/Prilosec) – інгібітор протонної помпи, використовується при виразковій хворобі та гастроезофагеальній рефлюксній хворобі. Виробник: AstraZeneca.

Salbutamol (Ventolin) – бронходилататор для лікування бронхіальної астми та хронічних обструктивних захворювань легень. Виробник: GlaxoSmithKline [9; 14; 11].

Вибір саме цих препаратів зумовлений їхньою поширеністю у клінічній практиці, високою частотою використання серед пацієнтів різних вікових категорій та наявністю перекладів інструкцій українською мовою. Це дозволяє об'єктивно оцінити перекладацькі стратегії та проаналізувати типові труднощі, що виникають у процесі адаптації медичних текстів.

Методологічну основу дослідження становлять принципи функціонального підходу до перекладу, а також елементи порівняльного та описового аналізу.

Виклад основного матеріалу. Сучасна медична термінологія сформувалася внаслідок тривалого історичного розвитку світової медицини. Незалежно від мови, в якій вона подається, у її складі зберігається значна кількість спільних за походженням лексичних і словотвірних елементів, а також подібні структурні моделі. Це зумовлено глибоким та багатовіковим впливом двох класичних мов античності – давньогрецької та латинської, які протягом століть визначали розвиток і формування медичної номенклатури. Проблематика перекладу англомовних інструкцій до медичних препаратів активно досліджується як зарубіжними, так і українськими науковцями. У центрі уваги – пошук оптимальних стратегій, які дозволяють забезпечити точність відтворення медичної термінології, відповідність нормативним вимогам і водночас доступність для кінцевого користувача [3, с. 357; 16].

Сучасна перекладознавча література містить багато пропозицій щодо стратегій перекладу інструкцій до лікарських препаратів. У ході роботи над перекладами інструкцій до лікарських засобів ми не раз стикалися із ситуаціями, коли дослівний переклад не лише не допомагає, а й заважає зрозуміти суть. Залежно від контексту, доводилось комбінувати кілька стратегій. У цьому розділі хочеться розглянути стратегії, які використовую найчастіше – із прикладами, що траплялись нам на практиці.

Калькування – це, мабуть, перша стратегія, до якої звертається перекладач. На перший погляд калькування здається простою стратегією бо висвітлює зміст «дослівно». Але тут важливо не допустити надлишковість: іноді калька звучить природно, а іноді бувають випадки, що це виглядає штучно або незграбно [2, с. 101]. Ми пропонуємо розглянути декілька прикладів вдалого та невдалого калькування:

Adverse drug reaction. – Небажана реакція на лікарський засіб.

У цьому випадку калька є виправданою, оскільки термін уже усталений у медичній практиці та зрозумілий як фахівцям, так і пацієнтам.

Проте іноді надмірне калькування створює штучні або незграбні формулювання. Наприклад,"Take on an empty stomach" – «Приймати на порожній шлунок». Цей варіант, хоча й буквальний, звучить менш природно, ніж «Приймати натщесерце», який є стилістично точнішим.

Стратегія *функціональної еквівалентності* дозволяє зберегти не стільки форму, скільки функцію вислову. Її використовують, коли важливо, щоб речення «працювало» в українському контексті.

Keep out of reach of children- ***Зберігати в недоступному для дітей місці.***

Call your doctor immediately – ***Негайно зверніться до лікаря.***

Do not exceed the recommended dose – ***Не перевищуйте рекомендовану дозу.***

Формально можна було б перекласти дослівно, але тоді ці фрази звучали б неприродньо або надто «англомовно». Тому завжди орієнтуємося на те, як такі речення звучать в українських інструкціях.

Також, не менш важливим є *транскрипція* та *транслітерація* так, як у перекладі назв препаратів, активних речовин або міжнародних термінів часто просто немає вибору тому їх потрібно відтворювати за допомогою транслітерації: Ibuprofen – ***Ібупрофен,*** Omeprazole – ***Омепразол,*** Hydrochlorothiazide – ***Гідрохлоротіазид*** [13].

Варто зазначити, що в деяких випадках виникали сумніви щодо доцільності транскрипції менш відомих назв, адже вони можуть бути незрозумілими для пацієнта. У таких випадках доцільно супроводжувати транслітеровану назву коротким поясненням, якщо дозволяє контекст. Наприклад: «Глюкокортикоїди», можна додати в дужках : (гормональні препарати протизапальної дії) [13].

Ця стратегія *адаптації* є найбільш творчою і водночас найбільш складною. Вона передбачає зміну або уточнення фрази з урахуванням мовних, культурних та інформаційних очікувань цільової аудиторії. Особливо вона важлива у тих частинах інструкцій, де йдеться про побутові рекомендації або попередження [1, с. 236].

Take with plenty of water. – ***Запивайте великою кількістю води.*** (не дослівно, але природно)

Do not take this medicine if you are allergic to… – ***Не приймайте цей препарат у разі підвищеної чутливості до...***

Store below 25°C – ***Зберігати при температурі не вище 25°C***.

Якщо розглядати спеціалізовані моделі машинного перекладу, то дослідження пропонують підхід «LLMs-in-the-loop», де невеликі спеціалізовані моделі (на базі MarianMT), вивчення яких ґрунтується на якісних даних у медичній доменній сфері, показали вищу ефективність порівняно з великими загального призначення (Google Translate, DeepL, GPT-4-Turbo) як за BLEU-, так і METEOR-, ROUGE- та BERT-метриками [12]. Дослідження також пропонують застосування нейронних машинних моделей перекладу для матеріалів медичного просвітництва, з акцентом

на підвищення рівня медичної грамотності серед пацієнтів. Модель BiLSTM виявилася здатною спрощувати складні вирази та робити їх зрозумілішими, хоча зазнавала труднощів із точністю медичних термінів і читабельністю [15].

Отже, розглянувши всі стратегії ми вважаємо, що це не просто передача змісту, а відповідальність за розуміння пацієнта. Часто доводиться обирати між дослівністю і зрозумілістю, то краще обирати друге. Адже головна мета перекладу це є безпечне й ефективне використання препарату, а не ідеальна формальна відповідність оригіналу [17, с. 65].

Це приклади з реальних інструкцій, де ми змушенні були застосовувати різні стратегії, думати не тільки як перекладач, а як читач – той, хто має зрозуміти і не нашкодити собі.

1. *"Do not take this medicine if you are allergic to aspirin or other NSAIDs."*

Тут проблема виникла саме у абрівіації "NSAIDs" так, як воно не є очевидним навіть для деяких медиків, а для пересічного пацієнта – взагалі загадка. Цей фрагмент перекладено з урахуванням необхідності передачі оригінального формулювання: ***«Не приймайте цей препарат у разі алергії на аспірин або інші нестероїдні протизапальні засоби (НПЗЗ).»***

Також, варто подати розшифровку українською, бо абревіатура "NSAIDs" не вживається в українській мові, а "НПЗЗ" – хоч і професійна, але зрозуміла у медичних колах. Пацієнт краще зрозуміє, якщо бачить пояснення, що це щось на кшталт Ібупрофену чи Диклофенаку.

2. *"Seek immediate medical help if you experience swelling of the face, lips, tongue, or throat."*

Така фраза потребує адаптації: вона стосується алергічної реакції, і «throat» тут – критичне слово (може статися задуха). Тому пропонуємий переклад: ***«У разі набряку обличчя, губ, язика або горла негайно зверніться по медичну допомогу це може бути ознакою важкої алергічної реакції».***

Додавання пояснення, якого не містить оригінал, допомагає реципієнту всю серйозність ситуації. Це приклад ***функціонального розширення.***

"This medication may cause drowsiness. Avoid driving or operating machinery."

Цей фрагмент має, окрім стандартних лінгвістичних, ще й особливості культурологічного сприйняття. У США, наприклад, згадка про «operating machinery» є стандартною. В Україні це не зрозуміло, якщо більшість пацієнтів не мають доступу до складної техніки.

Переклад, який ми пропонуємо виглядає так:

«Препарат може спричинити сонливість. Уникайте керування транспортними засобами або роботи, що потребує підвищеної концентрації уваги.»

Наведення демонструє застосування ***адаптації***, замість «машинерії" введено *узагальнення* – "робота, що потребує уваги».

Ці приклади показали, що дослівність – не завжди чесність у перекладі. Пацієнт повинен не просто прочитати, а зрозуміти і зробити правильно. В свою чергу, перекладач має знати не тільки англійську – а й українську медичну традицію, особливості та культурні відтінки [6, с. 143].

Аналіз перекладацьких рішень у машинних сервісах виявив типові недоліки, зокрема нездатність коректно передавати специфічну медичну термінологію, що потребує подальшого редагування та адаптації.

У процесі перекладу інструкцій до медичних препаратів важливо не лише передати фактичну інформацію, але й дотримуватися норм офіційно-медичного стилю, логіки викладу та мовної звичності для українського реципієнта [4, с. 119]. Задля виявлення особливостей автоматизованого перекладу, було проведено порівняльний аналіз результатів трьох популярних сервісів (Google Translate, DeepL, Bing Translator) та запропонована власна версію перекладу.

Для дослідження були обрані фрагменти з автентичних інструкцій лікарських засобів, зокрема з сайтів MedlinePlus та Drugs.com. [9; 11; 14; 16]. Приклади охоплюють найбільш уживані формулювання, що часто трапляються у медичних текстах: вказівки щодо дозування, способу застосування, умов зберігання, побічних ефектів, що надано у (табл. 1).

Під час аналізу стало очевидно, що машинні переклади у більшості випадків граматично правильні, проте не завжди відповідають стилістичним стандартам української медичної мови. Наприклад, у фразі “Take one tablet q.d.” Google Translate використовує загальне «щодня», тоді як ми віддали перевагу точнішій конструкції «один раз на добу», яка більше відповідає стилю вітчизняних фармацевтичних документів.

У прикладі “May cause dizziness” більшість перекладачів відтворюють текст буквально, не беручи до уваги стилістичні варіанти. Натомість ми вирішили додати фразу «іноді можливе», щоб надати їй більшої гнучкості й наблизити до українського способу формулювання застережень.

Таблиця 1

Варіанти перекладу англійських речень різними сервісами та пропонований авторський

№	Англійський оригінал	Google Translate	DeepL	Bing Translator	Переклад, що пропонуємо
1.	Apply to affected area twice daily.	Наносьте на уражену область двічі на день.	Наносити на уражену ділянку двічі на день.	Застосовуйте на уражену зону двічі щодня.	Наносити на уражену ділянку двічі на добу.
2.	Take one tablet q.d	Приймайте одну таблетку щодня.	Приймати одну таблетку на день.	Приймати одну таблетку щодня.	Приймати по одній таблетці один раз на добу.
3.	May cause dizziness	Може викликати запаморочення.	Може спричинити запаморочення.	Може спричинити запаморочення.	Іноді можливе відчуття запаморочення
4.	For external use only.	Тільки для зовнішнього використання.	Лише для зовнішнього застосування.	Лише для зовнішнього використання.	Лише для зовнішнього застосування.
5.	Keep out of reach of children	Тримати подалі від дітей.	Зберігати в недосяжному для дітей місці.	Тримати в недоступному для дітей місці.	Зберігати в недоступному для дітей місці.
6.	Store at room temperature	Зберігати при кімнатній температурі.	Зберігати за кімнатної температури.	Зберігати при кімнатній температурі.	Зберігати при температурі від +15 до +25°C.
7.	Do not exceed recommended dose.	Не перевищуйте рекомендовану дозу.	Не перевищувати рекомендовану дозу.	Не перевищуйте рекомендовану дозу.	Не перевищувати вказану дозу.
8.	If symptoms persist, consult a physician.	Якщо симптоми зберігаються, зверніться до лікаря.	Якщо симптоми не зникають, зверніться до лікаря.	Якщо симптоми залишаються, проконсультуйтеся з лікарем.	Якщо симптоми не зникають, зверніться до лікаря.
9.	Shake well before use.	Добре струсіть перед використанням.	Добре збовтати перед застосуванням.	Ретельно струсити перед використанням.	Перед використанням ретельно збовтати.
10.	Discontinue use if irritation occurs.	Припиніть використання, якщо з'явиться подразнення	У разі подразнення припинити використання.	При виникненні подразнення припиніть використання.	У разі подразнення припинити застосування.

Проведений аналіз підтверджує, що навіть при використанні високоякісних автоматизованих перекладачів фінальна якість перекладу медичного тексту потребує ретельного постредагування й адаптації з урахуванням термінології, цільової аудиторії (фахівців чи пацієнтів), а також норм українського офіційного стилю.

Висновки. Успішний переклад англомовних інструкцій до медичних препаратів українською мовою є не лише лінгвістичним завданням, а й важливою професійною місією, що вимагає високої точності, ґрунтовних знань у галузі медицини та прагматичної адаптації тексту до потреб користувачів. Перекладач у цьому процесі виконує роль мовознавця, медичного фахівця та культурного посередника. Забезпечення термінологічної відповідності, стилістичної коректності та зрозумілості для різних категорій адресантів, від лікарів до пацієнтів, є необхідною умовою безпечного застосування лікарських засобів.

Проведений аналіз засвідчив, що поєднання стратегій еквівалентного та описового перекладу з прагматичною адаптацією дозволяє подолати складнощі, пов’язані з медичною термінологією та культурними відмінностями. Представлено алгоритм дій перекладача під час роботи з медичними інструкціями, описано типові помилки та труднощі адаптації текстів. Особливу увагу приділено оцінці ефективності машинного перекладу з подальшим постредагуванням, що підтвердило його корисність лише як допоміжного інструмента.

У контексті сучасних соціальних викликів наголошено на необхідності врахування інтересів внутрішньо переміщених осіб та забезпечення доступності медичної інформації для всіх груп населення, включно з людьми похилого віку

та пацієнтами з особливими потребами, а якісний переклад медичних інструкцій розглядається як важливий елемент системи охорони здоров'я, що має безпосередній вплив на безпеку пацієнтів і ефективність надання медичної допомоги в Україні.

Список літератури:

1. Боцман А. В. Структурно-прагматичні та семантичні особливості фармацевтичних текстів (на матеріалі інструкцій до вживання лікарських препаратів): Дис.... доктора філол. наук: спец. 10.02.04 / Андрій Васильович Боцман. К., 2006. 403 с.
2. Василенко Л. І. Основи медичної термінології. Київ: Медицина, 2020. 260 с.
3. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Теорія і практика перекладу. Київ: Либідь, 2019. 590 с.
4. Козлов А. В. Переклад спеціальних текстів: медична галузь. Одеса: ОНУ, 2022. 220 с.
5. Снітовська О. Й. Відповідність перекладу інструкцій безрецептурних ліків, сертифікованих в Україні, англомовним оригіналам міжнародних фармацевтичних компаній українською мовою. *Записки романо-германської філології.* Вип. 2 (41). 2018. С. 140–152.
6. Шевченко І. В. Медична термінологія та переклад медичних текстів. Харків: ХНУ, 2021. 240 с.
7. Юкало В. Я. Мовні стереотипи в комунікаціях лікаря : дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Київ, 2003. 499 с.
8. Dalianis H. «Clinical Text Mining.» Medical Classification and Terminologies. 2008. P. 35–42. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-78503-5_5 (дата звернення: 22.08.2025).
9. Drugs.com. *Drug Information, Interactions & Side Effects*. URL: https://www.drugs.com (дата звернення: 22.08.2025).
10. Keles et al. LLMs-in-the-loop Part-1: Expert Small AI Models for Bio-Medical Text Translation. URL: https://arxiv.org/abs/2407.12126? (дата звернення: 26.10.2025)
11. MedlinePlus. Drug Information. U.S. National Library of Medicine. URL: https://medlineplus.gov/druginformation.html (дата звернення: 12.10.2025).
12. Oniani et al. Toward Improving Health Literacy in Patient Education Materials with Neural Machine Translation Models – PubMed. 2022. URL: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/37350905/ (дата звернення: 26.10.2025)
13. Translators Without Borders. Medical Translation Resources. URL: https://translatorswithoutborders.org (дата звернення: 12.08.2025).
14. U.S. Food and Drug Administration. Labeling for Prescription Drugs. URL: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/37350905/ (дата звернення: 26.10.2025).
15. Van Dijk T. A. Strategies of Discourse Comprehension. New York : Academic Press, 1983. 413 p. URL: http://www.discourses.org/OldBooks/Teun%20A%20van%20Dijk%20&%20Walter%20Kintsch%20-%20Strategies%20of%20Discourse%20Comprehension.pdf (дата звернення: 26.10.2025).
16. World Health Organization. International Nonproprietary Names (INN) for Pharmaceutical Substances. URL: https://www.who.int (дата звернення: 26.08.2025).
17. Zalipska I. Ya. Contempopary Medical Terminology: The Problem of the Thematic Classification. *Studia Linguistica*, 2020. Issue. 17. P. 61–74.

Baysha K. M., Skuliak A. M. STRATEGIES FOR TRANSLATING ENGLISH-LANGUAGE MEDICAL DRUG INSTRUCTIONS

This article examines the specifics of translating English-language medical drug instructions into Ukrainian, considering lexical, syntactic, pragmatic, and cultural aspects. It analyzes the most common translation strategies, including calquing, transcoding, functional equivalence, and adaptation. An instruction for a medicinal product is an official document that contains vital information about its composition, indications, contraindications, method of administration, possible side effects, etc. Emphasis is placed on the importance of terminological accuracy, adherence to the norms of official medical style, and pragmatic adequacy of the translation. The work highlights the role of cultural factors influencing the reception of instructions by a Ukrainian audience, as well as the specifics of conveying information for both professional and non-professional users. The examples cover the most used phrases in medical texts. An algorithm of actions for the translator is presented, and typical errors and difficulties encountered during the adaptation of medical texts are described. Particular attention is paid to evaluating the effectiveness of machine translation with subsequent post-editing, which confirmed its usefulness just as an auxiliary tool. The material for analysis included real examples from drug instructions (particularly from the MedlinePlus resource) and contemporary scientific publications in the field of medical translation

studies. The analysis showed that the combination of equivalent and descriptive translation strategies with pragmatic adaptation can overcome the difficulties associated with medical terminology and cultural differences.

Key words: *medical translation, instructions, terminology, adaptation, translation strategy, calque, machine translation, pragmatics.*

Дата надходження статті: 28.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 81'25:355
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/43

Гнєдкова О. Г.
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Чечевиця В. О.
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ПРОБЛЕМА ЕКВІВАЛЕНТНОСТИ ПЕРЕКЛАДУ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті досліджено проблему досягнення еквівалентности під час перекладу військової термінології, з якою часто стикаються перекладачі в цій галузі. Розглянуто основні концепції визначення самого поняття еквівалентности різними дослідниками, а також визначені ними теорії та типології еквівалентности. Окрім того, було перераховано основні особливості військової терміносистеми та проаналізовано вплив цих особливостей на досягнення еквівалентности в текстах військового дискурсу.

Аналіз досліджень науковців у галузі перекладознавства дав змогу визначити, що сучасні дослідники розглядають еквівалентність як динамічне явище, що може досягатися здебільшого на окремих рівнях (одному або кількох), серед яких перекладач рекомендується першочергово фокусуватися на змістовно-функціональному.

На заваді еквівалентности у військовому перекладі стають характерні особливості військової термінології, серед яких за результатами аналізу було визначено наступні: велика кількість скорочень та абревіатур, сленгу, поширеність явищ ресемантизації та евфемії як термінотворчих методів, а також велика кількість неологізмів через швидкі темпи розвитку галузі.

На основі проаналізованих особливостей було запропоновано стратегії та підходи в роботі з військовими термінами, які допоможуть у розв'язанні проблеми еквівалентности.

Окрім того, стаття містить у собі вивчення роботи вітчизняних вчених у напрямку стандартизації української військової термінології. Як наслідок, було зроблено висновок про необхідність спрямування більших зусиль на діяльність, пов'язану зі стандартизацією, нормотворенням та термінотворенням в українській військовій термінології, оскільки це дозволить створити та підтримувати базу, на яку зможуть спиратися фахівці під час роботи над перекладом текстів військового спрямування або використовувати у створенні навчальних матеріалів або безпосередньо під час навчального процесу для підготовки майбутніх спеціалістів не лише військового, а й перекладацького фаху.

Ключові слова: *перекладознавство, практика перекладу, еквівалентність, термінологія, військовий переклад, сленг, термінотворення.*

Постановка проблеми. Проблема еквівалентности є однією з основних у перекладознавстві. У практичному перекладі досягнення еквівалентности є головною ціллю перекладача, що часто вимагає високого рівня професіоналізму та майстерности. Особливо актуальним питання відповідників є для технічних галузей, зокрема для термінології військової сфери, яка невпинно розширюється за рахунок появи нових понять, що не є регламентованими словниками. Шляхи передачі подібних неологізмів мовою перекладу становлять справжній виклик для фахівця й можуть ускладнювати його роботу. В умовах повномасштабної війни та посилення кооперації з іншими країнами у сфері оборони, забезпечення адекватного перекладу у військовій галузі та відповідної словникової бази для нього є одним з пріоритетних завдань, що зумовлює актуальність поставленої проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дискусію щодо поняття та теорій еквівалентности було розпочато ще в середині минулого століття, і вона триває донині, оскільки протягом років концепція еквівалентности по-різному розглядається дослідниками.

Питання особливостей та труднощів перекладу термінології, зокрема військової, та підходів до їх подолання вивчали у своїх працях як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Серед них: В. Балабін, Т. Володіна, І. Литвин, Ю. Попів-

© Гнєдкова О. Г., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

няк, А. Сітко, І. Струк серед українських науковців, а також М. Бейкер, Ж. Віне, Ж. Далберне, Дж. Гауз, Дж. Кетфорд, Ю. Найда, П. Ньюмарк, Д. Пану, Е. Пім, Е. Сейбер, Р. Якобсон. Якщо на ранніх етапах досліджень [8; 10; 12; 17] у концепцію еквівалентности вкладали повну відповідність текстів оригіналу та перекладу на рівні структури, форми, лексики, стилю та змісту, то в більш сучасних роботах [3; 9; 14; 15] спостерігається тенденція визначення еквівалентности на рівні функціональности із зазначенням, що абсолютної еквівалентности неможливо досягти за реальних умов, оскільки різниця мов змушує перекладача вдаватися до трансформацій у роботі над перекладом [13].

Французькі вчені Ж. Віне та Ж. Дарбельне розглядали еквівалентність як метод, який «реплікує ту ж ситуацію, що й оригінал, використовуючи зовсім інакше фразування» [17, с. 342]. Актуальність такого визначення найбільше проявляється при перекладі ідіоматичних виразів, де прямий переклад неможливий. Хоча науковці й допускають можливість існування повних еквівалентів, якщо такі зазначені у двомовних словниках, вони акцентують свою увагу на необхідності застосовувати індивідуальний підхід до кожного окремого тексту, адже контекст вживання може значно змінити значення виразів.

На думку американського мовознавця Р. Якобсона, хоча еквівалентність і досягається в першу чергу за рахунок синонімії, при роботі з термінами перекладач може й навіть заохочується до використання запозичень та введення неологізмів, якщо еквівалентні вирази відсутні в мові перекладу [10, с. 233–235].

Німецька перекладознавиця Дж. Гауз, у свою чергу, ставить в основу своєї концепції еквівалентности питання збереження функціонально-змістовної складової тексту при перекладі на іншу мову. Якщо текст мови оригіналу та його переклад зберігають ту саму функцію, такий переклад Гауз називає «прихованим», так званим «другим оригіналом», і реципієнти можуть навіть не знати або не здогадуватися, що ознайомлюються з перекладом, а не оригінальним текстом [9, с. 69–71]. Ключовим фактором при диференціації видів еквівалентности в баченні науковиці є аналіз контексту, який може різнитися для одного тексту в мові оригіналу та в мові перекладу. У випадку, коли функція тексту не може або ж не має бути збережена (наприклад, при перекладі текстів, насичених історичними, культурними чи політичними реаліями), перекладач вдається до «відкритого» перекладу, який не передбачає повної мімікрії під оригінал, а тому реципієнти усвідомлюють, що мають справу з перекладом іншомовного повідомлення [9, с. 66–68].

Для американського дослідника в галузі перекладознавства Ю. Найди основною віссю поділу при підході до питання еквівалентности лишалися форма та зміст, яким відповідали наступні різновиди еквівалентности:

1) формальна еквівалентність – передбачає якомога повніше збереження форми та змісту оригіналу з максимальним відтворенням граматичних, синтаксичних, навіть пунктуаційних особливостей тексту та мови оригіналу; для досягнення формальної еквівалентности може бути характерним широке використання калькування та перекладацьких приміток задля збереження реалій з культури та життя народів мови оригіналу;

2) динамічна еквівалентність – фокусується на читачі та його сприйнятті; за досягнення динамічної еквівалентности повідомлення в мові перекладу інтерпретується реципієнтом таким же чином, як повідомлення мовою оригіналу, і викликає той же емоційний відгук [12].

Вартим уваги є також погляд на еквівалентність дослідниці М. Бейкер [7], яка поєднує доробок своїх колег-попередників в одну систему, що складається з п'яти рівнів:

1) еквівалентність на рівні слів – найнижчий рівень, що покладається на значення слів та їхній поділ на морфеми у підборі відповідника в іншій мові. У своїй роботі мовознавиця наголошує на необхідності критичного підходу при роботі з перекладом на рівні слів, оскільки багатозначність може ввести спеціаліста в оману при пошуку еквівалентів;

2) еквівалентність на рівні виразів – зосереджується на ідіоматичних виразах та вимагає детального дослідження традицій сполучення слів у мовах оригіналу та перекладу. У центрі цієї еквівалентности знаходиться лексичне значення, а не структура;

3) граматична еквівалентність – досягається виключно за наявности подібних граматичних категорій у мовах оригіналу та перекладу;

4) текстуальна еквівалентність – передача інформаційного змісту тексту мовою перекладу, фокусом є збереження стилю та тематики;

5) прагматична еквівалентність – передбачає збереження мети та функції тексту, зосереджуючись на імпліцитних аспектах тексту на противагу зовнішнім.

Схожої думки дотримується й Дж. Кетфорд, який вважає можливою еквівалентність лише на окремих рівнях, або ж так званих «рангах» [9], тоді як існування еквівалентности на кількох рівнях мови одночасно вважає недосяжним, що повертає нас до сучасних досліджень, які спираються на бачення еквівалентности як передусім відповідности текстів мов на рівні функції.

Що ж до теорій еквівалентности останнього десятиліття, першочерговий внесок у дослідження цього питання зробив Е. Пім, який, зокрема, вводить до перекладацької дискусії дві теорії еквівалентности (наголошуючи, що це саме теорії, а не різновиди еквівалентности, у третьому виданні своєї книги, присвяченої теорії перекладу [15]): природну та скеровану.

Згідно з теорією природної еквівалентности, повної відповідности можна досягти, якщо ідентичні концепції існували у двох мовах ще до перекладу, і зміна напрямку перекладу між двома мовами не призведе до зміни в установленій перекладом парі [14, с. 33–35]. Таким чином, за збереження значення таких концепцій під час перекладу, еквівалентности можна досягти на різних рівнях: форми, відношення або функції [14, с. 37]. На думку Е. Піма, прихильницею такого підходу до еквівалентности в перекладі є науковиця Д. Селесковіч, яка закликає до «девербалізації» текстів та відмови від суто лінгвістичного та структурного підходів, натомість – фокусуватися на сенсі [14, с. 59].

За теорією скерованої еквівалентности, відповідність мов не є природним явищем, а тому зворотній процес перекладу не дасть ідентичної до оригіналу мовної одиниці, як це повинно відбуватися за теорією природної еквівалентности. Себто, досягнення еквівалентности є результатом рішень перекладача та потребує його постійного скерування [14, с. 75]. Посилаючись на теорію німецького мовознавця О. Каде про повну та часткову еквівалентності, Е. Пім зазначає, що теорія скерованої еквівалентности діє, коли перекладач має кілька опцій для перекладу, жодна з яких не матиме прямого впливу на семантичне забарвлення тексту оригіналу [14, с. 85–88].

Серед українських дослідників вивченням питання еквівалентности займалися насамперед Т. Володіна та І. Литвин, які мають, на нашу думку, досить комплементарні погляди на це поняття.

Т. Володіна [2, с. 26], зокрема, закликає розрізняти два різновиди еквівалентности:

1) потенційна еквівалентність – досяжна за ідеальних умов максимальна подібність тексту оригіналу та перекладу;

2) перекладацька еквівалентність – реальна схожість текстів двох мов, якої фактично досягає перекладач під час роботи над перекладом.

В українськомовному науковому колі близьким до поняття перекладацької еквівалентности на прагматичному рівні є адекватність перекладу, яка майже відсутня в англомовній науковій дискусії. На відміну від еквівалентности, яка передбачає всеосяжну відповідність тексту перекладу до тексту оригіналу на рівні структури, семантики та впливу на читача, адекватність зміщує фокус до передачі мети тексту та досягнення подібної до оригіналу інтерпретації тексту читачем [3, с. 19].

Схожу думку висловлює вітчизняна перекладознавиця Т. Володіна, визначаючи адекватний переклад як такий, що «забезпечує прагматичні завдання перекладацького акту» [2, с. 28], себто досягає максимальної еквівалентности з дотриманням норм мови перекладу, жанрово-стильових особливостей тексту та вимог перекладацької традиції. За її теорією, еквівалентність завжди лишається непостійною й може досягатися лише на окремих рівнях. Серед причин неможливости досягти повної еквівалентности Т. Володіна називає як граматичні та семантичні відмінності мов, так і різницю в культурно-історичних та соціальних аспектах. На її думку, це призводить до формування різних асоціативних рядів у мовах оригіналу та перекладу, що, у свою чергу, є основною перешкодою на шляху до повної еквівалентности [2, с. 26].

З цим поглядом на непостійний характер еквівалентности погоджується також американський дослідник П. Ньюмарк [11, с. 48] та український вчений В. Балабін, який закликає до пошуку еквівалентів на рівні змісту тексту, а не окремих лексем [1].

За результатами аналізу останніх досліджень можна помітити, що питання еквівалентности наразі, попри досить велику кількість робіт, присвячених його дослідженню, є предметом різноголосої дискусії серед наукової спільноти, яка досі не досягла в ньому одностайности. Водночас в українському дискурсі еквівалентність тривалий час лишалася поза увагою вітчизняних дослідників і лише в останнє десятиліття стала предметом більш активного обговорення.

Постановка завдання. Метою цієї статті є проаналізувати основні аспекти, що складають проблему еквівалентного перекладу, встановити

зв'язок між особливостями військової терміносистеми та складнощами у досягненні еквіваленности в цій галузі, охарактеризувати стратегії подолання проблеми відсутности еквівалентів, а також дослідити та привернути увагу до поточної ситуації терміно- та нормотворчої діяльности в українській військовій галузі.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши останні роботи провідних вчених у галузі перекладознавства та практичного перекладу, можна помітити тенденцію надання переваги індивідуальному підходу до окремого тексту та адаптації як головним інструментам досягнення еквівалентности за відсутности усталеного відповідника. Проте, зважаючи на особливості військової термінології та завдань текстів військового спрямування, адаптація далеко не завжди є доречною стратегією, оскільки низький рівень точности під час формулювання або інтерпретації терміна може неабияк зашкодити ефективній роботі військової сфери.

Як зазначає вітчизняна дослідниця Ю. Попівняк, «лексика військового жаргону формується з використання офіційно-ділового та науково-технічного стилів» [5, с. 9]. Втім, це твердження, на нашу думку, не враховує великого пласту сленґової термінології, яка є превалює в усному мовленні й формується частково завдяки ще одній характерній особливості військової терміносистеми, на яку звертає увагу І. Струк [6, с. 3]: схильність до вживання евфемізмів, тобто непрямих або завуальованих описів усталених понять. Варто зважати на той факт, що евфемічні утворення є стихійними за характером та переважно нестійкими, адже швидко втрачають свою актуальність або переходять у категорію усталених термінів. Для виникнення явища евфемії у військовій термінології І. Струк називає ряд основних причин, які пов'язані, насамперед, із намаганням приховати або замаскувати інформацію від різних груп осіб. Наприклад, вживання евфемізмів при обговоренні бойових планів, нових розробок, стратегічних локацій та операцій є шляхом уникнути витоку важливої інформації до ворога. У випадку військових помилок або при спробах применшити наслідки бойових дій або їхню агресивну природу військові можуть вдаватися до евфемії при звітуванні командуванню або передачі інформації цивільним, для уникнення паніки чи невдоволення серед мас. Евфемічні одиниці можуть вживатися також з морально-етичних причин, для уникнення прямого вжитку назв, які можуть викликати тривогу, страх, або гострі стресові реакції, наприклад, пов'язані зі смертю, пораненнями, поразками, іншими видами бойових втрат.

Не менш цікавим з дослідницької точки зору та поширеним для військової лексики є явище ресемантизації, яке в американському військовому жаргоні досліджує А. Сейбер [16, с. 4–5]. За словами науковця, ресемантизація «використовується для створення спільного лексичного коду» [16, с. 4] (переклад наш. – В. Ч.) і може бути як явищем несвідомого утворення власної «локальної мови», що є характерним для відокремлених груп людей, так і слугувати своєрідним шифром. Найчастіше ресемантизації зазнають іменники (наприклад, *grape* у жаргоні американських повітряних сил означає «легке доручення») та абревіатури (приміром, іронічна альтернатива до розшифровки НАТО (NATO) – «No Action Talk Only»).

У результаті в межах військової терміносистеми виникає суперечність: з одного боку, існує значна потреба у формалізованості, яка вимагає точних еквівалентів; з іншого, насиченість евфемізмами та ресемантизованими одиницями, абревіаціями та різноманітними скороченнями стає перешкодою у досягненні еквівалентности.

Власне, відсутність еквівалентів або прямих шляхів досягнення еквівалентности в роботі з текстами і є головною проблемою перекладу військової термінології, оскільки багато термінів військової сфери належать до номенклатури або неологізмів, які не мають усталених відповідників у мові перекладу, що є постійним викликом для перекладача. У таких випадках перекладачам доводиться звертатися до трансформацій, першочергово до калькування, транслітерації та описового перекладу. Хоча ці методи і є успішними, їхнє використання веде до наступної проблеми, яка полягає в необхідності алокації часу на ознайомлення з новою термінологією, оновлення навчальної літератури та словників, а також навчання кадрів відповідно до нової терміносистеми. Перешкодами в цьому випадку можуть стати як брак фінансування на друк відповідної літератури та пошук кваліфікованих спеціалістів, які здійснювали б дослідницьку та навчальну діяльність, так і такі людські фактори як швидкість сприйняття нового та здатність до навчання, яка, очевидно, буде значно різнитися серед різних вікових категорій людей, які складають військові сили.

Не менш важливою є проблема еквівалентности при перекладі абревіатур, адже перед фахівцем постає дилема між збереженням форми задля впізнаваности терміну та збереженням

сенсу. Основними шляхами, якими послуговуються фахівці в таких випадках є збереження оригінальної абревіатури з розшифруванням або описовим перекладом цільовою мовою в дужках або примітках, та повна адаптація абревіатури мовою перекладу.

На щастя, в останні роки проблема браку термінологічних еквівалентів у військовій сфері зазнає поступу в Україні. У 2018 році було прийнято військовий стандарт 01.003.001, розроблений на базі Військового інституту Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Цей стандарт фокусується на двох аспектах: адміністративному та, що є більш релевантним для нашого дослідження, лінгвістичному. Вперше за роки незалежности України військове лінгвістичне забезпечення піддається регламентації. Згідно з цим стандартом, зокрема, визначаються основи чотирьох напрямів, які сприятимуть процесу стандартизації:

1) термінотворча діяльність – створення українських термінів-еквівалентів до іншомовних понять;

2) нормотворча діяльність – оптимізація та верифікація вже існуючих термінів шляхом перегляду та зміни семантичного кола окремих понять, а також постійного перегляду та внесення змін до наявних терміносистем, які були опубліковані в наукових виданнях, для досягнення максимального дотримання основних принципів термінології (однозначність, системність, стислість);

3) термінографічна діяльність – створення дво- та багатомовних словників та глосаріїв військової термінології за визначеним стандартом алгоритмом;

4) лексикографічна діяльність – створення різних типів словників (тлумачних, перекладних, навчальних, тематичних тощо) на основі дослідження та опису військової лексики української та інших мов [4, с. 11–12].

Важливо зазначити, що наведені вище теорії та різновиди еквівалентности можуть мати різні ступені ефективности практичного використання при військовому перекладі та в роботі з військовою термінологією зокрема. У цьому аспекті ми схильні погодитися з думками Ж. Віне, Ж. Дарбельне, Е. Піма та Дж. Гауз, які наголошують на індивідуальному підході та врахуванні функції повідомлення оригіналу при перекладі.

Візьмімо, приміром, письмовий переклад офіційних документів у військовому обігу. Звичайно, при роботі з ним найкраще буде реалізовуватися формальна еквівалентність Ю. Найди та граматична еквівалентність М. Бейкер, оскільки для офіційно-ділових текстів важливими є максимальна точність та збереження структури, до того ж, зазвичай цей стиль має цілу систему вже усталених термінів, на які має зважати та мусить використовувати перекладач. Використання нерегламентованих відповідників чи передача виключно сенсу вихідного тексту буде мати катастрофічні наслідки.

Натомість, при синхронному перекладі неформального спілкування перекладачу доцільніше користуватися динамічними відповідниками та зміщувати фокус зі структури до сенсу, звертаючись до теорії Д. Селесковіч та досягнення текстуальної та прагматичної еквівалентностей, які розкриває М. Бейкер, оскільки найголовнішим завданням при тлумаченні є швидка передача інформації, а неформальний характер дозволяє усному перекладачу ширший вибір синонімії та роботу з варіантними та навіть контекстуальними еквівалентами.

Висновки. З огляду на вищезазначене, можемо зробити висновок, що, попри велику кількість підходів у визначенні концепцій еквівалентности, більшість з них в різних ступенях мають практичне застосування під час перекладу військової термінології. Безсумнівно, фахівцям варто звертати особливу увагу на стилістично-жанровий аналіз тексту, який також має враховувати контекст, мету тексту та його цільову авдиторію, адже саме це визначатиме вибір стратегії передачі еквівалентности в кожному окремому випадку.

Також дослідження показало потребу в подальшій активізації та підтриманні роботи з термінотворення та стандартизації в українській військовій сфері, яка є маловивченою. Попри наявні перші кроки в цьому напрямку, українська наукова спільнота має об'єднати зусилля та активно співпрацювати з військовими фахівцями для створення та підтримання лінгвістичного забезпечення.

Список літератури:

1. Балабін В. В. Теоретичні засади військового перекладу: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.16. Перекладознавство (035 – Філологія). Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2020.

2. Володіна Т. С., Рудківський О. П. Загальна теорія перекладу: навч.-метод. посіб. для першого (бакалаврського) рівня. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2017. 296 с.

3. Литвин І. М. Перекладознавство: науковий посібник. Черкаси: Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013.
4. Міністерство оборони України. Військовий стандарт 01.003.001. Адміністративна діяльність. Лінгвістичне забезпечення військ (сил). Основні положення. Вид. 1. Київ: МО України, 2018. 288 с.
5. Попівняк Ю. М. Структурно-семантичні, словотвірні та функціональні особливості військових термінів: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 035 «Філологія». Волинський національний університет імені Лесі Українки, наук. керівник Л. К. Малімон. Луцьк, 2023.
6. Струк І. В., Сітко А. В., Семигінівська Т. Г. Формування та переклад військової термінології у період активних воєнних дій на території України. Сучасні тенденції розвитку лінгвістики, лінгводидактики та перекладознавства в Україні та за її межами : колективна монографія / за ред. О. М. Тищенко. Рига: Baltija Publishing, 2023. С. 485–497. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-97
7. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 2nd ed. London; New York: Routledge, 2011.
8. Catford J. C. A Linguistic Theory of Translation. Oxford: Oxford University Press, 1965.
9. House J. Translation Quality Assessment: A Model Revisited. Tübingen: Narr, 1997. (Tübinger Beiträge zur Linguistik ; 410).
10. Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation. Brower R. A. (ed.). On Translation. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959. P. 232–239.
11. Newmark P. A Textbook of Translation. London: Prentice Hall International (UK) Ltd., 1988.
12. Nida E. A., Taber C. R. The Theory and Practice of Translation. Leiden: E. J. Brill, 1982.
13. Panou D. Equivalence in Translation Theories : A Critical Evaluation. *Theory and Practice in Language Studies*. 2013. Vol. 3, No. 1. P. 1–6.
14. Pym A. Exploring Translation Theories. 2nd ed. London; New York: Routledge, 2014.
15. Pym A. Exploring Translation Theories. 3rd ed. London; New York: Routledge, 2023.
16. Saber A. Lexicogenic Matrices and Institutional Roles of U.S. Military Jargon. Lexis [Online]. 2018. № 11. URL: http://journals.openedition.org/lexis/1179. DOI: https://doi.org/10.4000/lexis.1179.
17. Vinay J.-P., Darbelnet J. Comparative Stylistics of French and English : A Methodology for Translation / transl. and ed. by Juan C. Sager, M.-J. Hamel. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins B.V., 1995. (Benjamins Translation Library; vol. 11).
18. Urban Dictionary. URL: https://www.urbandictionary.com/define.php?term=index.html.

Hniedkova O. H., Chechevytsia V. O. THE PROBLEM OF EQUIVALENCE IN TRANSLATION OF MILITARY TERMINOLOGY

The article examines the problem of reaching equivalence in the translation of military terminology, which is often encountered by translators in this field. It considers the main concepts of the definition of the very notion of equivalence by various researchers, as well as the theories and typologies of equivalence identified by them. In addition, the article lists main features of the military terminology system and analyses the influence of these features on reaching equivalence in military discourse texts.

An analysis of research in the field of translation studies has made it possible to determine that modern researchers view equivalence as a dynamic phenomenon that can be achieved mainly at separate levels (one or more), among which the translator is recommended to focus primarily on the content and functional levels.

An obstacle to equivalence in military translation is the characteristic features of military terminology, among which the following were identified as a result of the analysis: a large number of abbreviations and acronyms, slang, the prevalence of resemantisation and euphemism as term-forming methods, as well as a large number of neologisms due to the rapid pace of development in the field.

Based on the analysed features, the article proposes strategies and approaches for working with military terms that will help solve the problem of equivalence.

In addition, the article contains a study of the work of Ukrainian scientists in the field of standardisation of Ukrainian military terminology. As a result, it was concluded that greater efforts should be directed towards activities related to standardisation, norm-setting and terminology formation in Ukrainian military terminology, as this will create and maintain a basis that specialists can rely on when working on the translation of military texts or use in the creation of training materials or directly in the training process for future professionals not only in the military sphere but also in the field of translation.

Key words: *translation theory, translation practice, equivalency, terminology, military translation, slang, term formation.*

Дата надходження статті: 28.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

UDC 821.111-311.4-09(410)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/44

Ordynska I. Ya.
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine

Kusiak L. H.
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine

GENDER-SPECIFIC FEATURES OF SPEECH BEHAVIOR IN LITERARY TRANSLATION

This article examines gender-specific features of speech behavior in literary translation, which affect readers' correct perception of the characters, thoughts, and emotions created by the author. It is crucial for translators to properly use gender-marked vocabulary, as it carries a significant semantic load. The relevance of this topic lies in the need to study men's and women's speech behavior to overcome biases and promote equality in translation. It should also be noted that translating texts on gender issues is complicated by societal cultural and linguistic contexts, as translators are influenced by established cultural norms, stereotypes, and ideologies. Feminist translation theory addresses cases where female translators face challenges in conveying an author's sexist views. A key question arises: does the translator have the right to soften or remove the author's chauvinistic stance and adapt the text to a more neutral or feminine communication style? On the contrary, a problem arises when a male translator interprets a «female» text, as he may unconsciously «cleanse» it of gendered meanings. This is due to the influence of his own stereotypes and ideological beliefs, which can ultimately alter the author's original intent. Thus, gender stereotypes play a crucial role in translation by shaping perceptions of male and female behavior and influencing a translator's strategic choices, which can lead to a change in the work's original concept. Although the concepts of masculinity and femininity exist in all cultures, the ways they are expressed can differ significantly. This is due to discrepancies in the linguistic systems, cultural norms, and stereotypes between the source and target languages. Translators often modify the original text to adapt it to the cultural values of their audience, which can completely change the author's initial concept. It has been established that due to such variability and subjectivity, the gender factor manifests differently in each individual translation.

Key words: *gender, culture, stereotype, the English language, literary translation.*

Statement of the problem. In the field of literary translation, gender is not a neutral factor. A translator's decisions regarding gender-specific language directly affect how a character's identity, motivations, and emotional world are conveyed to the reader. This process is complex, as gender is a multifaceted and culturally specific concept that is expressed differently across languages. Since the 20th century, a feminist approach to translation theory has emerged, challenging the historical, often patriarchal, view of translation as a «secondary» or «unfaithful» activity. This theoretical framework highlights the need for translators to be «visible» and to consciously engage with how gender is represented in both the source and target languages. The core problem is that gender-specific meanings and stereotypes are often lost, distorted, or deliberately modified during the translation process. The translator's own gender, values, and cultural background can lead to an unconscious «filtration» of the text, causing them to misinterpret or omit gender-marked meanings.

The ways in which masculinity and femininity are constructed and expressed vary across cultures and languages. This linguistic and cultural incongruity can lead to a significant reconstruction of the original text's semantic program to adapt it to the target culture. Academic studies show that men and women often have different communication styles, lexical preferences, and syntactical patterns. These differences in «genderlects» can be transferred into translated works, with male translators often favoring a more concise style and female translators using more expressive or elaborate language.

Ultimately, the problem is that translation is not a simple transfer of meaning but a complex, value-laden act. The gender of the translator, author, and characters all influence the final product, raising questions about textual authority, ethical

© Ordynska I. Ya., Kusiak L. H., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

responsibility, and the potential for the original author's intent to be altered.

Analysis of recent research and publications. The study of gender aspects in literary translation is significantly advanced by the contributions of both foreign and domestic scholars such as L. Chamberlain, R. Arrojo, L. Venuti, J. Varney, G. Guizzo, P. Alldred, M. Foradada-Villar, E. Federici, V. Leonardi, J. Santaemilia, O. Komov, and S. Zasiekyn. An analysis of these authors' research reveals a profound and multifaceted approach to the relationship between gender and translation. The works of scholars like Von Flotow L., Simon S., and Godard B. form the foundation of feminist translation studies, which views translation not as a neutral linguistic process but as a political and cultural act that either reproduces or challenges gender norms. Research by Baker M. and Holmes J. extends beyond purely feminist translation studies to include broader theoretical and sociolinguistic aspects. These works provide crucial tools for analyzing how gender norms, stereotypes, and relationships are embedded within language itself.

Task statement. The purpose of the article is to analyze the gender-specific features of speech behavior in literary translation

Outline of the main material of the study. In the realm of literary translation, gender is a pivotal element that profoundly shapes the reader's perception. The translator's choices regarding gendered language directly influence how an audience understands a character's identity, motivations, and emotional world. An accurate rendering of gender-specific vocabulary is thus very important, as these words are often laden with significant semantic weight crucial for conveying the full depth of the source text.

In the second half of the 20th century, a gender-oriented approach to translation theory began to form, with a distinct feminist beginning. L. Chamberlain points to a historically established male chauvinist approach to translation, where its gendered metaphorical descriptions were formed. The view of translated texts as «les belles infidèles» indicated that texts, like women, could be faithful yet unattractive, or conversely, beautiful but unfaithful to the original. Because the French word for translation «traduction» is of the feminine gender, metaphorical descriptions of translation acquire a sexist subtext, where translation (like a female person) is accused of infidelity. L. Chamberlain emphasizes that during certain historical periods, translation was predominantly done by women because this type of activity (from the perspective of male authors) was considered secondary and derivative. After all, society often approved translation as a form of earning, suitable for a respectable lady or a young girl [1, p. 95].

Overall, scholars believe that feminist translation theory addresses three main issues: the *«visibility»* of the translator; womanhandling misogyny –the transmission of sexist views by female translators from male authors; the use of gender-conditioned translation strategies [2, p. 165]. Western researchers urge female translators to describe their views on the source text and the feminist practices and strategies they chose to subvert the original with which they disagree [3, p. 150]. The concept of translator *«visibility»* is developed in the works of Lawrence Venuti [4, p. 353]. Often, a translator's visibility is linked to their creativity, as translation is recognized as a form of active reading. Therefore, the act of translation, which is influenced by sociocultural, ideological, and ethical factors, cannot be reduced to a simple transfer of meaning [5, p. 123]. Obstacles to translating texts that touch on any gender aspects or, more broadly, gender issues, are *(language and/or cultural contexts, connotations and cultural meanings, cultural frameworks, and accepted sociocultural indicators)* [6, p. 243].

Feminist politics in the translation of «male» texts refers to cases where female translators face issues with conveying the sexist views (womanhandling misogyny) of male authors. Academic circles debate the right to neutralize the author's chauvinistic stance and to reconstruct the text's world, adapting it to a female communicative style. A reverse trend is also observed. *«In the case of a 'male' translation of a 'female' text, the 'manhandling' strategy is often employed through ideological cleansing in the form of filtering, modifying, and eliminating gender-marked meanings. Some of these meanings cannot be objectified from the outset due to the translator's gender and the presence of gender-conditioned values, stereotypes, and ideology in general, which leads to a change in the author's concept»* [7, p. 95]. The gender reorientation of the original represents a sociocultural adaptation, where socio-gender identification is revealed as part of the concept. The translation is influenced by *«gender stereotypes that have been formed in society and that relate to the norms of female and male behavior in certain communication situations, as well as the choice of appropriate action strategies»* [7, p. 94].

The categories of masculinity and femininity, which are traditionally used to conceptualize gender, are undoubtedly universal concepts present in any culture. However, the mechanisms of their

construction (stereotyping, axiological scaling of gender, regulation of «normal» social roles for men and women, etc.) in the cultures of the source language (SL) and the target language (TL) are in many ways different. This is due both to the asymmetry of the linguistic systems of the source and target languages and to the difference in the cultural meanings conveyed by the gender-marked units of the SL and TL [8, p. 98].

Accordingly, in the aspect of gender stereotypes of masculinity and femininity, the discursive environments of the recipients of source and target language texts may be incongruous. This quite often leads to a radical transformation of the semantic program of the work being translated for the purpose of its sociocultural and cognitive adaptation to the value-ideological framework of the target culture. Moreover, the mechanisms for constructing and understanding gender are not only culturally specific but also idio-variant: gender stereotypes, while being a product of collective consciousness, are nevertheless understood purely through the prism of each individual's personal experience (the author, each new recipient of the source and target texts, the translator), that is, to a certain extent, in a modified form relative to the culturally-conditioned stereotypes created by collective consciousness [6, p. 238].

Considering such a volatile nature in each specific communicative act, the gender factor manifests differently and with varying levels of intensity. This provides grounds to speak of an a priori deviant interpretation and a different aesthetic evaluation of the gender stereotypes exploited by the author of the text being translated. This occurs not only at the inter-cultural but also at the intra-cultural level, specifically between male and female translators as representatives of the same culture (target language) but of different gender subcultures. In this regard, during the translation of texts by authors of a different gender than the translator, there is quite often either an elimination of gender-marked meanings from the source text (partial or complete) or their significant modification [7, p. 96].

A number of gender-marked meanings cannot be correctly interpreted by a translator who belongs to a different gender subculture and holds different ideological values. Consequently, these meanings are automatically not retransmitted to the recipient of the target language text. In this situation, we can speak of an unconscious ideological *«filtration»* of the source text by the translator. However, the translational transformation we are interested in is quite often the result of a purely ideological factor, specifically a manifestation of the struggle of a particular gender community (to which the translator belongs) for political and social influence. For instance, Western works written within the ideological framework of feminism [9] provide numerous examples of how masculinity, dominant in the foreign language text, was transformed into femininity in translations performed by women. They also show how gender stereotypes relevant to a male author and reflected in the foreign language text were ironized. In such cases, we should speak of a deliberate modification or elimination of gender-marked meanings by the translator. In English-language literature, this type of strategy has been called *«womanhandling»* [10, p. 89], which can be translated as *«a female approach»* (or *«treatment», «handling», «processing», and even «manipulation»*; *«approach»* is a hypernym for all these variants) [5, p. 115].

This strategy is from the outset oriented towards the translator's *«visibility»* and is undoubtedly adaptive (assimilating) in nature. However, the goal of adaptation here is not to optimize the receptive phase of the translation (as in the case of sociocultural adaptation, where there is a certain intercultural asymmetry at the level of gender stereotypes and gender relations relevant to the sociocultural communities of the source and target languages). Instead, it's about ideological *«filtration»* of the text (in the format of conscious, deliberate normalization) according to the value preferences and stereotypes relevant to the specific translator as a representative of a particular gender subculture [9].

A term analogous to the one proposed by representatives of Western feminist criticism, but in the format of *«manhandling» («a male approach»),* can also be used in reference to some *«male»* translations of *«female»* texts [2, p. 165]. Scholars indicate that gender characteristics influence translation strategies. The domestication model [4, p. 352] is correlated with the principles of a post-colonial approach to translation, where the translator, acting in the role of a male or master, *«tames»* the text for the secondary reader from the target culture. Foreignization, on the other hand, involves preserving the foreign linguistic and cultural *«otherness»* of the original, in accordance with the requirement to prevent the translated text from allowing the reader from the target culture to forget that it is a translation, not a text written in their native language. Regarding the transference of the text's gender specificity during translation from the perspective of *domestication* and *foreignization*, one can speak of: 1) the influence of the literary tradition established in the target culture; and 2) the influence

of gender stereotypes and standardized ideas about behavioral models, especially considering the cultural specificity of the source and target domains.

Scholars have established that there are no significant boundaries between male and female language in Ukrainian. However, the distinguishing features of male language are the use of profanity and low-register vocabulary, precise nominations, and terminological language, while female language is characterized by an intensification of positive evaluation and exaggerated expressiveness [11, p. 134]. In reality, genderlects are not always clearly apparent, which makes it possible to imitate *«female»* and *«male»* styles. It is believed that a female literary style involves the representation of intuitive rationality, the manifestation of a firm mind and morality, and a combination of experience and intuitive knowledge [12, p. 122].

English-speaking female authors more frequently resort to various lexical expressive means, while male authors use syntactic expressiveness through *syntactic repetitions, parceling, aposiopesis, incomplete sentences,* and *ellipsis*. At the same time, modern texts by female authors are distinguished not only by their imagery, with a large number of *metaphors, epithets, exclamations, diminutives, comparisons, exclamatory* and *interrogative sentences*, and adjectives in the *superlative degree*, but they also surpass *«male»* texts in the amount of profanity [6, p. 244].

In «female» translations of women's novels, there is a higher frequency of adjectives with diminutive-caressing suffixes, and expressive vocabulary is used to create additional expressiveness and emotionality. In contrast, male translators omit exclamations and adjectives in the superlative degree, preferring not to convey the profanity that the female author places in the characters' speech to express their attitude towards objects and phenomena [8, p. 98]. Scholars conclude that *«male»* translations of women's novels are distinguished by a businesslike and concise style, while in *«female»* translations, the original female images appear unattractive. This trend is likely characteristic of other types of literary texts as well: the street woman from Oscar Wilde's novel *The Picture of Dorian Gray* (1891) gums with a toothless mouth, whereas in the original, she has a *«hoarse echo from her flat mouth».* The distinguishing features of *«female»* translations are recognized as linguistic creativity, the addition of information, and the embellishment of the text through the introduction of intensifying adjectives and hyperbole [7, p. 90].

«Male» translations are characterized by a certain coarsening of style. The choice of linguistic means by translators depends on their assessment of the source situation. In Agatha Christie's short story, *«The Tragedy at Marsdon Manor»* (1924), a wife kills her husband, but to maintain the appearance of a grieving widow in the eyes of others, she uses blush to imitate tear-stained eyes (heavily-rouged eyelids), which gives her away to the observant Poirot. In the *«male»* translation, the lady feigns bruises under her eyes. For male translators, contexts that deal with, for example, clothing present difficulties. Members of the upper and middle classes typically adhered to the tradition of changing for dinner and for receiving guests, so it's difficult to imagine the afternoon frocks from Agatha Christie's novel, *«The Sittaford Mystery»* (1931), as everyday dresses. In the *«female»* translation, the women are elegantly dressed. In their view of translation as a reconstruction of the original, scholars hold that one must speak of the translator's autonomy, the creative responsibility for the text that is entrusted to them by the author, publishers, and secondary readers, as well as of textual authority and the ethical limitations related to the ethical positioning. Unfortunately, the boundaries of creativity often turn out to be very vague for both «male» and «female» translations [5, p. 121–122].

According to academic studies, men and women interpret the world differently and have distinct ways of reflecting reality. Female translators tend to preserve the language of the original text, using specific clichés and vocabulary. In contrast, male translators use more personal pronouns and adjectives, especially positive-degree qualitative adjectives, which is uncharacteristic of female translators. Female translators, on the other hand, use comparative-degree adjectives more frequently. When it comes to the syntax of translated sentences and texts, a number of differences can also be observed between translations done by men and women. In translations by women, a direct word order built on a ready-made pattern is often found, avoiding disruptions to the original structure. In some cases, female translators avoid using the imperative form of verbs, unlike their male counterparts [11, p. 133; 12, p. 120].

According to O.V. Komov, a comparative analysis of two or more translations is highly effective in identifying gender-based translation mechanisms. This approach allows for a deeper study of the interaction between linguistic features and the means of constructing gender identity. As a result, translation theory can establish and describe the limitations that the gender factor imposes on the use of linguistic units. The description of the gender factor aims to overcome translation difficulties related to the

specifics of each language. This is because translation studies operate with categories that are significantly broader than linguistics, where the study of gender in language has a long history. One of the tasks for researchers of the gender aspect of translation should be to identify gaps in the study of how the category of gender functions linguistically, as these gaps play a direct role in translational interpretation [13, p. 413].

In the process of translation, it is necessary to consider that the world is divided into two spheres: female and male. This often parallels a tendency toward lower social activity among women compared to men, meaning that language often uses gender markers tied to certain stereotypes about the roles of men and women in society. The female mind is characterized by inductive operations: moving from the specific to the general, and from details and individual features to a complete image. In contrast, the intellectual operations of the male mind move from the general to the specific. *«For women, a more characteristic type of thinking is concrete, object-oriented, which is based on linguistic abilities (verbal thinking), while men tend to have more abstract, 'non-verbal' thinking that is somewhat 'detached' from linguistic realities»* [14, p. 53].

Women have more developed verbal and emotional intelligence, as well as perceptual abilities, while men excel in visuospatial intelligence and technical skills. Women perform better on tests of perceptual speed for symbolic information and images, are better at remembering the spatial arrangement of objects and their relative positions, and have better developed fine motor skills and speed in performing mathematical operations [13, p. 414].

The study of differences in the speech behavior of men and women is an important aspect of translation studies, shedding light on the linguistic, cultural, and social differences in language use. These differences cover various linguistic features, such as lexical choices, sentence structure, politeness strategies, and even communication styles, providing translators with important information. In translation, understanding these features is vital for accurately conveying meaning and cultural nuances in the target language. Translators must effectively navigate gendered language, taking into account the social and cultural contexts that influence linguistic behavior. For example, certain languages may have distinct linguistic markers for gender, which require careful consideration during translation. Men and women often demonstrate differences in their communication styles and preferences. Women may prefer collaboration, building rapport, and more elaborate expressions, whereas men may focus on directness, status, and task-oriented communication. Translators must recognize and reflect these differences in the translated text to preserve authenticity and cultural relevance.

Conclusions. Gender is a crucial factor in literary translation, shaping how readers perceive characters and their motivations. The text highlights how translation has historically been viewed through a sexist lens, as exemplified by the phrase «les belles infidèles» (beautiful but unfaithful). This has given rise to feminist translation theory, which addresses the translator's «visibility», the handling of misogyny, and the use of gender-specific strategies.

Translators, both male and female, face challenges in rendering gender-marked meanings due to cultural, linguistic, and personal biases. Feminist translations, often referred to as «womanhandling», may consciously modify or eliminate misogynistic language to align the text with feminist values. Conversely, «manhandling» can occur when male translators filter out gender-marked meanings from texts by female authors. These strategies underscore the translator's autonomy and creative responsibility. Additionally, the text notes how gendered communication styles and cognitive differences influence translation choices. Women's translations tend to be more expressive, using more adjectives and emotional language, while men's translations may be more businesslike, concise, and direct. These differences are often unconscious but can lead to significant changes in the tone and content of the translated work. Overall, the gender factor is a complex and influential element in translation, requiring translators to navigate linguistic, cultural, and ideological challenges to accurately and ethically represent the source text.

Bibliography:

1. Chamberlain L. Gender Metaphorics in Translation. Encyclopedia of Translation Studies / M. Baker (ed.). London: Routledge, 1998. P. 93–96.
2. Von Flotow L. Translating Women. Ottawa: University of Ottawa, 2010. 165 p.
3. Arrojo R. Fidelity and The Gendered Translation, *TTR: traduction, terminologie, redaction*. 1994. Vol. 7. Num. 2. P. 147–163.
4. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London; NewYork: Routledge, 1995. 353 p.

5. Varney J. Deconstruction and Translation: Positions, Pertinence and the Empowerment of the Translator. *Journal of Language & Translation*. 2008. № 9-1. P. 113–131.

6. Guizzo G., Alldred P., Foradada-Villar M. Lost in Translation Comparative and International Work on Gender-Related Violence, The Routledge Handbook of Gender and Violence. London; New York: Routledge, 2018. P. 237–249.

7. Federici E., Leonardi V. Bridging the Gap Between Theory and Practice in Translation and Gender Studies. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2013. 95 p.

8. Santaemilia J. Gender, Sex and Translation: The Manipulation of Identities. Manchester: St. Jerome Publishing, 2005. 98 p.

9. Simon S. Gender in Translation: Cultural Identity and the Politics of Transmission. London: Rout-ledge, 1996. 145 p.

10. Godard B. Theorizing Feminist Discourse. Translation. Translation. History and Culture / S. Bassnett, A. Lefevere (eds.). London: Frances Pinter, 1990. P. 87–96.

11. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge. 2018. 134 p.

12. Holmes J. An Introduction to Sociolinguistics. Routledge. 2018. 122 p.

13. Комов О. В. Гендерний аспект перекладу. Актуальні проблеми слов'янської філології. 2011. Вип. XXIV. Ч. 1. С. 409–417. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/71374/51Komov.pdf?sequence=1

14. Засєкін С. В. Психолінгвістичні аспекти перекладу: навч.посіб. Луцьк: ВІЕМ, 2006. 144 с.

Ординська І. Я., Кусяк Л. Г. ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розглянуто гендерні особливості мовленнєвої поведінки під час перекладу художньої літератури, що впливає на правильне сприйняття читачами образів, думок, переживань, створених автором, тож перекладачам слід правильно використовувати гендерно-марковану лексику, яка має неабияке смислове навантаження. Актуальність теми дослідження характеризується тим, що мовленнєва поведінка жінок та чоловіків потребує ретельного вивчення з метою подолання упереджень та сприяння рівності у сфері перекладу. Слід також зазначити, що переклад текстів, які стосуються гендерних питань, ускладнюється через культурні та мовні особливості суспільства, оскільки на перекладача впливають загальноприйняті культурні норми, стереотипи та ідеологія. Феміністична теорія перекладу розглядає випадки, коли перекладачки стикаються з проблемою передачі сексистських ідей автора. У таких ситуаціях виникає питання, чи має перекладач право пом'якшувати або усувати шовіністичні погляди автора та адаптувати текст до більш нейтрального чи жіночого стилю мовлення. Крім того, існує й зворотна проблема, коли чоловік перекладає «жіночий» текст, він може несвідомо «очищати» його від гендерно забарвлених смислів. Це відбувається через вплив його власних стереотипів та ідеологічних установок, що в підсумку може змінити авторський задум. Таким чином, гендерні стереотипи відіграють ключову роль у процесі перекладу, оскільки формують уявлення про чоловічу і жіночу поведінку й впливають на вибір стратегій перекладача та можуть призвести до зміни оригінальної концепції твору. Хоча поняття маскулінності та фемінності існують у всіх культурах, способи, якими вони виражаються, можуть значно відрізнятися. Це пов'язано з різницею в мовних системах, культурних нормах та стереотипах між мовою оригіналу і мовою перекладу. Часто перекладачі змінюють оригінальний текст, щоб адаптувати його до культурних цінностей своєї аудиторії, що може повністю змінити початковий задум автора. Автентифіковано, що через таку мінливість і суб'єктивність гендерний фактор по-різному проявляється в кожному окремому перекладі.

Ключові слова: *гендер; культура; стереотип; англійська мова; художній переклад.*

Дата надходження статті: 21.08.2025
Дата прийняття статті: 09.09.2025
Опубліковано: 29.12.2025

UDC 81’255.4:81’25
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/45

Povoroznyuk R. V.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

CHALLENGES AND TECHNIQUES OF DOMAIN-SPECIFIC CONSECUTIVE INTERPRETING

The article explores the challenges and techniques of domain-specific consecutive interpreting (DSCI) as an essential component of modern translation and interpreting studies. It emphasizes the growing strategic importance of accurate and contextually adequate interpreting for Ukraine’s critical infrastructure, diplomacy, and humanitarian coordination under wartime conditions. The research combines functional, cognitive, and pedagogical approaches to explore how linguistic, pragmatic, and neurolinguistic factors determine interpreter performance and decision-making in specialized communication. Based on L. Molina and A. Hurtado Albir’s functionalist taxonomy of translation techniques, the study examines the use of adaptation, amplification, borrowing, compression, modulation, description, and established equivalence as context-dependent microprocedures that ensure terminological precision, informational clarity, and communicative balance. The article also integrates insights from Ukrainian and international scholarship, including N. Gach (2017), S. Skrylnyk et al. (2020), R. Povoroznyuk (2023–2024), A. Gillies (2017), and R. Jones (2014), to highlight the interaction between theoretical constructs and interpreter training practice. It is demonstrated that functional techniques, when explicitly incorporated into interpreter education, facilitate efficient message processing, cognitive optimization, and discourse coherence under stress and time constraints. The analysis further identifies existing research gaps: the absence of empirical studies on interpreter performance in crisis and high-stakes settings, insufficient integration of cognitive models with translation techniques, and the lack of standardized methodological frameworks for training interpreters in emergency and infrastructure-related contexts. The study concludes that the systematic application of translation techniques within DSCI enhances the interpreter’s professional adaptability, strengthens national communicative security, and supports Ukraine’s international collaboration and post-war recovery through the development of resilient, context-aware linguistic mediation.

Key words: *domain-specific consecutive interpreting, translation techniques, functionalism, cognitive approach, interpreter training, crisis communication, Ukraine, critical infrastructure.*

Statement of the problem. In the modern globalized world, consecutive interpreting plays a crucial role in facilitating communication across various professional domains such as medicine, law, business, and technology. However, domain-specific interpreting presents significant challenges that go beyond linguistic competence. Interpreters must master specialized terminology, understand the conceptual frameworks of particular fields, and maintain accuracy and coherence under time pressure. Despite the growing demand for qualified interpreters, there is still a lack of systematic research on effective strategies and techniques that ensure high-quality performance in specialized contexts.

The problem, therefore, lies in identifying and analyzing the key challenges that interpreters face when working in domain-specific settings and in determining the techniques that can enhance the quality, accuracy, and efficiency of consecutive interpreting. Addressing this issue is essential for improving interpreter training programs and for bridging the gap between theoretical linguistic research and practical application in professional communication.

In the context of Ukraine’s ongoing war, the need for highly qualified consecutive interpreters has become even more urgent, especially in sectors related to critical infrastructure, defense cooperation, energy security, healthcare, and international humanitarian assistance**.** Effective interpreting in these areas directly affects decision-making processes, the implementation of international projects, and coordination between Ukrainian and foreign specialists. Misinterpretation or lack of linguistic precision can lead to serious misunderstandings with potential operational or security consequences. Therefore, research aimed at improving the quality and reliability of consecutive interpreting in such high-stakes environments is not only scientifically relevant but also of vital national importance.

© Povoroznyuk R. V., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

From a scientific perspective, this topic contributes to the development of translation and interpreting studies by deepening the understanding of cognitive, linguistic, and pragmatic aspects of interpreting in specialized domains. From a practical standpoint, the findings of such research can be directly applied to enhance interpreter education, develop crisis communication protocols, strengthen Ukraine's professional interpreting standards, and support effective multilingual collaboration in critical infrastructure sectors during wartime and post-war recovery.

Analysis of recent research and publications. Recent studies on domain-specific consecutive interpreting demonstrate the growing integration of theoretical, cognitive, and practice-oriented approaches to the development of interpreter competence. Ukrainian and international researchers have produced a substantial body of literature that collectively reflects the professionalization of interpreting studies as both an academic discipline and a field of applied linguistic expertise. The reviewed works can be broadly grouped into two complementary trends: practical and pedagogical research aimed at developing interpreting skills and techniques, and theoretical and cognitive research focusing on the mechanisms underlying interpreter performance and decision-making.

The practical direction is represented by a series of Ukrainian training manuals that emphasize hands-on skills development and domain-specific application. N. Gach (2017) offers a systematic introduction to consecutive interpreting from English into Ukrainian, highlighting note-taking, reformulation strategies, and the importance of accuracy in the transfer of meaning [1]. S. Skrylnyk, M. Hrytsenko, Yu. Loboda, B. Movchan, and B. Pliushch (2020) in their two-part Practicum on Consecutive and Simultaneous Interpreting expand this approach by providing graded exercises and classroom simulations that model real interpreting conditions [5]. Their work lays the foundation for practical skill formation and demonstrates the gradual transition from controlled linguistic tasks to spontaneous interpreting performance.

A distinctive contribution to the Ukrainian domain-specific consecutive interpreting research corpus has been made by Roksolana Povoroznyuk and her co-authors, whose publications cover diverse subfields of community and court interpreting. R. Povoroznyuk's Community Interpreting. Tactical Medicine (2023) introduces interpreting scenarios in emergency medical settings, providing applied exercises for communication under stress, which are especially relevant in the current wartime context of Ukraine [13]. Together with I. Danylchenko (2023), R. Povoroznyuk explores interpreting in economics and entrepreneurship, addressing the linguistic and pragmatic features of business discourse [3]. In a later collaboration with L. Slavova and T. Donii (2024), she examines court and community interpreting from the standpoint of professional ethics, procedural accuracy, and confidentiality [4]. These studies collectively underline the necessity of domain-specific interpreter training that combines linguistic precision, situational awareness, and ethical responsibility.

At the international level, authoritative contributions by A. Gillies [6] and R. Jones [7] have become fundamental in shaping modern interpreting pedagogy. A. Gillies' Note-taking for Consecutive Interpreting: A Short Course provides a structured approach to notation and memory techniques, grounded in cognitive psychology and practical classroom methodology [6]. R. Jones' Conference Interpreting Explained contextualizes consecutive interpreting within the broader field of conference and institutional interpreting, emphasizing preparation, anticipation, and speech analysis as key skills [7]. Similarly, M. Kadrić, S. Rennert, and C. Schäffner [8] extend the discussion to the sphere of diplomatic and political interpreting, where issues of neutrality, pragmatic competence, and intercultural mediation are foregrounded. These studies collectively illuminate the high cognitive and ethical demands placed upon interpreters in sensitive professional domains.

The theoretical and cognitive strand of research is represented by recent interdisciplinary works that apply psycholinguistic and neurolinguistic frameworks to interpreting processes. R. Presner, N. Tsolyk, O. Vanivska, I. Bakhov, R. Povoroznyuk, and S. Sukharieva (2021) develop a cognitive and semiotic model of translation that accounts for meaning reconstruction and semiotic transfer during interpreting [14, с. 125–142]. Their approach integrates linguistic and cognitive mechanisms into a single explanatory model of meaning-making. H. Onyshchak, L. Koval, O. Vazhenina, I. Bakhov, R. Povoroznyuk, and A. Devitska (2021) further investigate the cognitive and neurolinguistic aspects of interpreting, focusing on working memory, attention, and processing speed as determinants of interpreter performance [11, с. 224–237]. In a subsequent study, H. Onyshchak, N. Liutko, A. Yarova, R. Povoroznyuk, I. Kolomiiets, and I. Gontsa (2023) analyze pragmatic competence in political discourse interpreting, emphasizing

how interpreters manage communicative intent and socio-pragmatic meaning in highly charged political contexts [12, с. 376–399]. Together, these studies provide an essential cognitive-theoretical foundation for understanding the interpreter's mental operations and their implications for professional training.

Despite the substantial contributions of the aforementioned works, several gaps remain unresolved. First, there is a notable lack of empirical research on interpreter performance in high-stakes environments such as critical infrastructure, defense cooperation, energy security, and emergency medicine – domains that have become especially significant during Ukraine's ongoing war. While manuals like R. Povoroznyuk's (2023) Community Interpreting. Tactical Medicine simulate crisis situations [13], systematic field studies evaluating interpreter decision-making, accuracy, and resilience under wartime pressures are still absent. Second, standardized protocols for interpreting in emergencies or during the restoration of critical infrastructure have yet to be developed, leaving practitioners without unified methodological or ethical frameworks tailored to such contexts.

Another unresolved aspect concerns the creation of comprehensive bilingual corpora and terminological databases relevant to wartime and post-war recovery operations. Moreover, while cognitive studies [14; 11] advance theoretical understanding, few studies have linked these insights to practical training methodologies or field-specific interpreting strategies. Finally, the integration of modern technological tools – such as AI-assisted glossaries, secure digital note-taking systems, or remote interpreting platforms – into consecutive interpreting for critical sectors remains underexplored in the current scholarship.

In summary, recent publications demonstrate a clear evolution in the study of domain-specific consecutive interpreting, combining pedagogical innovation with cognitive and pragmatic analysis. However, the literature reveals an insufficient focus on empirical, context-sensitive research addressing the realities of interpreting in conditions of national crisis and infrastructural vulnerability. Consequently, further studies are needed to design evidence-based protocols, develop specialized terminological resources, and enhance interpreter resilience and performance in high-pressure, wartime environments. Addressing these challenges would not only contribute to the theoretical advancement of interpreting studies but also strengthen Ukraine's communicative capacity and international cooperation in safeguarding its critical infrastructure.

Task statement. The present study aims to investigate the main challenges and effective techniques of domain-specific consecutive interpreting, with particular attention to the Ukrainian context and the growing need for high-quality interpreting in critical infrastructure sectors during wartime. The research seeks to identify the linguistic, cognitive, and pragmatic factors that influence interpreter performance across professional domains, as well as to determine the strategies that enhance accuracy, resilience, and efficiency under high-pressure conditions.

The study also aims to bridge the gap between theoretical frameworks and applied interpreting practice. It strives to integrate cognitive and neurolinguistic findings with methodological approaches to interpreter training, thus contributing to the development of evidence-based pedagogical models. In doing so, the research responds to the urgent national demand for professional interpreters capable of ensuring reliable multilingual communication in fields such as energy security, defense, healthcare, and humanitarian coordination.

Outline of the main material of the study. The present research focuses on the practical and theoretical foundations of domain-specific consecutive interpreting (DSCI) through the prism of translation techniques, as defined by L. Molina and A. H. Albir in their dynamic and functionalist approach [10, с. 498–512]. Within the framework of modern translation studies, consecutive interpreting in specialized fields – such as law, diplomacy, medicine, or critical infrastructure – requires a complex combination of linguistic, cognitive, and pragmatic competencies [11, с. 224–237; 4]. Therefore, the functional implementation of translation techniques becomes a crucial component of interpreter training and performance evaluation, particularly under crisis conditions.

In their influential study Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach, L. Molina and A. H. Albir propose a comprehensive typology of translation techniques, conceptualized as micro-level procedures that affect the outcome of a translation within a broader methodological framework [10, с. 9–12]. The authors stress that techniques differ from translation methods and strategies in scope and function: while methods reflect the global orientation of the translator, and strategies concern decision-making during the process, techniques are observable linguistic actions that produce specific textual results [10, с. 10–11]. According to L. Molina and A. H. Albir, translation techniques include such

categories as adaptation, amplification, borrowing, calque, compensation, description, discursive creation, established equivalent, generalization, particularization, linguistic amplification, linguistic compression, modulation, transposition, substitution, and variation [10, c. 11–13]. Each of these techniques is context-dependent and functionally motivated rather than prescriptively determined.

This functionalist interpretation aligns with the communicative orientation of modern interpreting pedagogy, as seen in Ukrainian scholarship and training manuals [1; 5; 3]. These works implicitly employ a number of the aforementioned techniques, though rarely naming them explicitly. For instance, exercises designed to train the reformulation of culturally bound expressions or specialized terminology rely on adaptation**,** description**,** or established equivalence**,** while tasks focusing on real-time compression of speech segments involve linguistic compression or generalization [6; 7].

When applied to domain-specific consecutive interpreting, L. Molina and A. H. Albir's taxonomy proves particularly valuable. Consecutive interpreters operate within severe temporal and cognitive constraints, relying on note-taking, short-term memory, and rapid reformulation. In such conditions, the selection of appropriate translation techniques becomes not only a linguistic but also a cognitive and strategic decision [14, c. 125–142; 11, c. 224–237].

For example, compression and generalization are indispensable in high-pressure situations where interpreters must retain the core meaning of a message without unnecessary elaboration. These techniques enable interpreters to economize cognitive resources and ensure the coherence of speech. Conversely, amplification and description are essential when rendering technical or culturally specific concepts for an audience unfamiliar with the source context, particularly in domains such as tactical medicine or energy infrastructure, where misunderstanding could have critical consequences [2; 13].

Similarly, adaptation and established equivalence are crucial in legal and diplomatic interpreting, ensuring terminological consistency and cultural adequacy [8; 9]. In contrast, borrowing**,** calque**,** and literal translation serve when the accuracy of proper nouns, institutional titles, or technical designations must be preserved without semantic distortion. Modulation, transposition, and variation, as L. Molina and A. H. Albir emphasize [10, c. 12], allow interpreters to restructure syntactic and pragmatic patterns of speech to maintain naturalness and clarity in the target language. Meanwhile, compensation provides a mechanism for recovering lost nuances caused by rapid speech or note-taking limitations.

Recent cognitive and semiotic studies [14, c. 125–142; 12, c. 376–399] support the view that the choice of translation technique directly affects the cognitive load and processing accuracy in interpreting. The functionalist principle of *dynamic adequacy*–that a technique's value depends on context, purpose, and audience–proposed by L. Molina and A. H. Albir [10, c. 11–12], thus becomes central for interpreter training. Ukrainian domain-specific consecutive interpreting manuals [1; 2; 3; 4; 5; 13] adopt this notion implicitly through scenario-based learning, yet do not systematize the relationship between individual techniques and interpreting outcomes.

Furthermore, in wartime conditions and within the domains of critical infrastructure, as noted in the previous section, the interpreter's role acquires a heightened responsibility. Here, amplification and description ensure the transparency of information, while compression and modulation guarantee the efficiency and clarity of message transfer under stress. Integrating these functional techniques into interpreter training directly supports national communication resilience, ensuring that linguistic mediation does not compromise safety, accuracy, or coordination in crisis operations.

Conclusions. Our systemic analysis confirms that despite the conceptual richness of L. Molina and A. H. Albir's taxonomy, several gaps persist in its application to domain-specific consecutive interpreting. First, there is a lack of explicit methodological incorporation of this classification into interpreter education and no differentiation between techniques as micro-level translation operations, which limits students' metacognitive awareness of their interpreting choices. Second, empirical studies comparing the effectiveness of particular techniques under domain constraints are scarce. It remains unclear which techniques–e.g., compression versus amplification–yield higher accuracy, fluency, or listener comprehension under pressure. Third, there is a need to connect cognitive and neurolinguistic findings with functional taxonomies, thereby explaining *why* certain techniques impose heavier memory or attention loads. Fourth, domain specificity remains underexplored: legal interpreting prioritizes accuracy and formality, while medical or tactical interpreting values intelligibility and immediacy. Finally, current research lacks an integrated model that unites translation techniques, interpreting strategies, and stress-resilience mechanisms within one pedagogical framework – a gap this study

seeks to address. The integration of techniques into domain-specific consecutive interpreter training and assessment can enhance both linguistic precision and situational adaptability, especially in high-stakes contexts such as law, diplomacy, and critical infrastructure communication.

Bibliography:

1. Гач Н. О. Практика усного послідовного перекладу з англійської мови: навч. посіб. Київ-Тернопіль: Джура, 2017. 176 с.
2. Поворознюк Р. В. Community interpreting. Tactical medicine: навч. посіб. для магістрантів Навчально-наукового інституту філології КНУ ім. Т. Шевченка. К.: Інтерсервіс, 2023. 211 с.
3. Поворознюк Р. В., Данильченко І. В. Громадський переклад у сфері економіки й підприємництва: навч. посіб. К.: Видавництво Ліра-К, 2023. 141 с.
4. Поворознюк Р. В., Славова Л. Л., Доній Т. М. Судовий переклад. Court interpreting. Community interpreting: навч. посіб. К.: Видавництво Ліра-К, 2024. 159 с.
5. Практикум із усного послідовного і синхронного перекладу: навч. посіб.: в 2 ч. / Скрильник С.В., Гриценко М.В., Лобода Ю.А., Мовчан Б.В., Плющ Б.О. К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2020. 202 с.; 198 с.
6. Gillies A. Note-taking for Consecutive Interpreting: A Short Course. London, New York: Routledge, 2017. 302 p.
7. Jones R. Conference Interpreting Explained. London, New York: Routledge, 2014. 290 p.
8. Kadrić M., Rennert S., Schäffner C. Diplomatic and Political Interpreting Explained. London, New York: Routledge, 2022. 204 p.
9. Manual on EU Legal Translation into Ukrainian: In 2 parts. Part B. Ukrainian Language and Translation into Ukrainian / M. Bajčić, C. D. Robertson, L. Slavova (eds.). Kyiv: Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University", 2024. 289 p.
10. Molina L., Albir A. H. Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach. *Meta*. 2002. Vol. 47. P. 498–512. DOI: https://doi.org/10.7202/008033ar.
11. Onyshchak H., Koval L., Vazhenina O., Bakhov I., Povoroznyuk R., Devitska A. Cognitive and Neurolinguistic Aspects of Interpreting. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2021. Vol. 12, No 4. P. 224–237. DOI: https://doi.org/10.18662/brain/12.4/246.
12. Onyshchak H., Liutko N., Yarova A., Povoroznyuk R., Kolomiiets I., Gontsa I. Pragmatic Competence in Political Discourse Interpreting. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2023. Vol. 15, No 3. P. 376–399. DOI: https://doi.org/10.18662/rrem/15.3/772.
13. Povoroznyuk R. Community interpreting. Tactical medicine: навч. посіб. К.: Publisher Lira-K, 2023. 201 p.
14. Presner R., Tsolyk N., Vanivska O., Bakhov I., Povoroznyuk R., Sukharieva S. Cognitive and Semiotic Model of Translation. *Postmodern Openings.* 2021. Vol. 12, No 3, Sup. 1. P. 125–142. DOI: https://doi.org/10.18662/po/12.3Sup1/355.

Поворознюк Р. В. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ Й ТЕХНІКИ ГАЛУЗЕВОГО ПОСЛІДОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ

У статті досліджуються основні завдання й техніки галузевого послідовного перекладу (ГПП), важливого компонента сучасних досліджень усного й письмового перекладу. Наголошується на зростаючій стратегічній важливості точного та контекстуально адекватного перекладу для критичної інфраструктури, дипломатії та гуманітарної координації України в умовах воєнного часу. Дослідження поєднує функціональні, когнітивні та педагогічні підходи для вивчення того, як лінгвістичні, прагматичні та нейролінгвістичні фактори визначають ефективність перекладача та прийняття перекладацьких рішень у галузевій комунікації. Ґрунтуючись на функціоналістській таксономії методів перекладу Л. Моліни та А. Уртадо Альбір, дослідження розглядає використання адаптації, ампліфікації, запозичення, стиснення, модуляції, опису та встановленої еквівалентності як контекстно-залежних мікропроцедур, що забезпечують термінологічну точність, інформаційну ясність та комунікативний баланс. Інтегровано результати українських та міжнародних фахових розвідок, зокрема Н. Гач (2017), С. Скрильника та ін. (2020), Р. Поворознюк (2023–2024), А. Гілліса (2017) та Р. Джонса (2014), що висвітлюють взаємодію між теоретичними конструктами та практикою

підготовки перекладачів. Доведено, що функціональні методи, коли вони чітко оприявлені в підготовці перекладачів, сприяють ефективній обробці мовленнєвих актів, когнітивній оптимізації та зв'язності дискурсу в умовах стресу та обмежень у часі. Актуалізовані існуючі прогалини в дослідженнях: відсутність емпіричних досліджень щодо роботи перекладачів у кризових та надзвичайних ситуаціях, недостатня інтеграція когнітивних моделей з техніками перекладу та відсутність стандартизованих методологічних рамок для підготовки перекладачів до роботи в надзвичайних ситуаціях та контекстах, пов'язаних з інфраструктурою. У підсумку, систематичне застосування технік перекладу в рамках ГПП підвищує професійну адаптивність перекладача, зміцнює національну комунікативну безпеку та підтримує міжнародне співробітництво України та післявоєнне відновлення шляхом розвитку стійкого, контекстно-залежного мовного посередництва.

Ключові слова: *галузевий послідовний переклад, техніки перекладу, функціоналізм, когнітивний підхід, підготовка перекладачів, кризова комунікація, Україна, критична інфраструктура.*

Дата надходження статті: 05.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

UDC 003`398=811.161.2:811.1
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/46

Romanchuk A. A.
Training Center for Prosecutors of Ukraine

ETHNOSYMBOLS IN THE POETRY OF UKRAINIAN SIXTIERS IN ENGLISH TRANSLATIONS BY UKRAINIAN DIASPORIC TRANSLATORS

The article explores specific features of reproducing the ethnosymbolism of Ukrainian Sixtiers' poetry into English by representatives of the Ukrainian diaspora. The symbolism of nature, historical reminiscences, the Christian motifs, and folkloric codes in the works of the Sixtier poets serve as markers of national identity which, under the Soviet totalitarianism, acquired an additional dimension as signs of resistance and cultural self-preservation.

Firstly, a symbol always remains ethnocentric and reflects the cultural code of a people, which complicates its reproduction in another linguistic system. Secondly, the degree of a symbol's «translatability» depends on the proximity of cultures: the more active the contacts between peoples, the greater the chances of adequate understanding and interpretation of symbolic imagery. In this context, the translator functions not only as a mediator between languages but also as a cultural mediator who makes decisions regarding borrowing, adaptation, or compensation.

It is significant that translation of ethnosymbolism inevitably generates a «sense accretion» (T. Hermans), since a translated text begins to function in a new cultural environment. This is particularly relevant to the poetry of the Sixtiers, in which such symbols as the viburnum, the poplar, the steppe, the cottage, or the Dnipro combine poetic, philosophical, and national dimensions. In the English-language interpretations of Ukrainian diaspora translators, these images are not reduced to exotic elements but acquire universality through poetic imagery and cultural contextualization.

In the translations of diaspora intellectuals (notably those from the USA and Canada), these images were reproduced with a dual purpose: on the one hand, to convey the profound symbolism of the Ukrainian culture to the Western readers, and on the other, to make the texts accessible to a foreign audience. The absence of censorship restrictions allowed translators greater freedom, enabling them to avoid ideological distortions and to present the Ukrainian literature as an organic part of the global cultural process. Their translations not only popularized the Ukrainian poetry beyond the country's borders but also created an alternative discourse in which the Ukrainian culture appeared self-sufficient, open to dialogue, and capable of resisting imperial narratives.

The article traces the translation strategies of diaspora translators, ranging from literal preservation of ethnocultural markers to partial adaptation for the English-speaking readers. It demonstrates that the key task remained the preservation of the authenticity of symbols while simultaneously «recoding» them within the global cultural space. The conclusion highlights the unique role of diaspora translators as cultural mediators who preserved and transmitted the national codes of Ukrainian poetry, integrating them into the world literary context.

Key words: *ethnosymbolism, ethnosymbol, Ukrainian Sixtiers, English-language translation, Ukrainian diaspora, cultural identity, national code, translation strategies.*

Statement of the problem. Any research devoted to the problem of reproducing the ethnocultural specificity of literary works in translation emerges not only as a linguistic but also as an ideological statement. The so-called «cultural turn» that established itself in translation studies after the 1990s (S. Bassnett [1], G. Spivak [2; 3], H. Bhabha [4]) became a kind of response to the threat of globalization, the processes of national consciousness awakening, which were simultaneously occurring in several Soviet bloc states, as well as to the apparent desire to show respect for cultures asserting their niche in the former metropolis by supplying an increasing number of translated works. From this arises the postulate of descriptive translation studies concerning the deliberate neglect of comparative studies in favor of research on the role of translated texts simultaneously present in the target culture.

Translation studies analysis of this layer of Ukrainian literature is not accidental, as it reveals the simultaneously lyrical and patriotic national character of Ukrainian verse, which manifested itself so vividly

© Romanchuk A. A., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

after long years of the Stalinist repression and Socialist Realist constraints. It is well-known that this period of Ukrainian poetry represents a testing ground for bold experiments with form and stylistic means, an aspiration to break free from the narrow confines of Soviet provincialism toward world culture.

The innovative character of the poetry of the Sixtiers is most vividly expressed in its symbolism, in contrast to the traditional Soviet literature, which did not recognize multiple interpretations, any artistic, moral, or ideological ambiguity, depicting both the external world and the inner world of humans in only two colors – black and white. Symbol thus becomes the central artistic element in the Sixtiers' writing: simultaneously universal and ethnospecific, rooted in folklore images, archaic archetypes, and cultural mythologems.

Analysis of recent research and publications. The translation of symbols and ethnosymbols has been a focal point in both Ukrainian and international translation studies, reflecting the intricate relationship between language, culture, and identity. In the realm of translation studies, S. Simon [5; 6], O. Matyzkova [7], L. Marchyk [8], O. Kopys [8], A. Kovalenko [9] have explored how translation acts as a medium for transmitting cultural identities and symbols.

Task statement. The ultimate objective of this article is to examine ~~the~~ translation strategies employed by the Ukrainian diasporic translators in conveying the ethnic and symbolic dimensions of the Ukrainian Sixtiers' poetry.

Outline of the main material of the study. The symbol as a core artistic element in the Sixtiers' poetry is both a simple and complex object of scholarly inquiry. Its simplicity lies in the fact that any ordinary person can intuitively perceive the symbolic nature of a poem, thus adequately grasping it and formulating their own interpretation, which does not necessarily have to be expressed in precise terms. Its complexity stems from its synthetic character at the intersection of language, culture, literature, and consciousness. Consequently, any attempt to explain the symbol as a scientific concept inevitably requires an interdisciplinary approach involving relevant linguistic, literary, cultural, and philosophical data.

It is natural that a scholarly approach to interpreting symbols originated in philosophy, which sees them as a continuation (or generation?) of archetypes, i.e. primary images imprinted in human consciousness, and of myth, i.e. the oldest narrative form explaining the origin of major phenomena through emotive-sensory images.

From the perspective of the literary theory, a symbol is considered an image expressing the essence of a phenomenon indirectly and therefore has much in common with most tropes. However, unlike metaphors, a symbol is determined not solely by artistic factors but «is based on the extra-artistic, primarily philosophical needs for esoteric knowledge» [p. 10].

Cognitive science interprets symbols in two ways. On one hand, all signs of a linguistic system are considered symbols, as their function is to represent objects and states of reality, which are independent and detached from the subject but open to its? understanding. In other words, linguistic signs themselves constitute symbolic images: «Thanks to creative imagination, we can invent auxiliary images to symbolize objects and events and represent abstractions <…> any object or event can be symbolized through a certain invented, imagined sign, such as a number or word; such signs can combine themselves into statements or sentences» [11, p. 105].

On the other hand, a symbol is regarded as a specific form of concept existence, based on a process of analogy, similar to metaphor (image-symbol). However, unlike metaphor, the symbol is much more deeply rooted in human consciousness, so identifying its features (interpretations) requires at least an entire text, if not a series of texts. In this sense, the symbol appears on the pages of the reviewed research, and the author's approach of conducting a thorough analysis of as broad a corpus of selected works as possible seems entirely appropriate.

Finally, a few words should be said about the linguistic interpretation of the symbol, which firmly links it to language. Unlike the definitions of image-symbol above, the linguistic paradigm has firmly established the term «verbal symbol» (word-symbol), understood as a binary structure correlating a naming word with its secondary symbolic meaning.

To understand the nature of the symbol, it is necessary to rely on some basic cultural assumptions. Specifically, based on the axiom of the absence of a single universal human culture, one can confidently assume the absence of universal symbols equally understandable to all cultures and language speakers. From this follows the assumption that any symbol will always be ethnocentric and therefore untranslatable. On the other hand, such a pessimistic view in the spirit of W. von Humboldt and O. Potebnia can be contested by virtue of contacts between different groups of people, resulting in formation of a shared set of rules constituting a universal cultural fund. Communication between different ethnic cultures

occurs through mutual adaptation and an effort to understand the cultural specificity of others, leading to the opposite – optimistic – conclusion about the potential translatability of symbols.

The level of translatability versus non-translatability of ethnosymbols is regulated by the relative proximity or distance of cultures: the closer the ties between peoples, the more likely their representatives can adequately interpret them. In this light, the role of the translator as a cultural mediator becomes particularly significant, as they should make an important decision: to reproduce, replace, or omit. Evidently, there are no ready-made scripts, and the choice in each case, as the author demonstrates, is determined by a set of extralinguistic and linguistic factors.

For the Ukrainian diaspora translators working on the Sixtiers' poetry in English, the key challenge was preserving ethnosymbolism in a cross-cultural space. Symbols referring to the Ukrainian land, nature, history, or spirituality often lack direct equivalents in the English-speaking culture. Thus, the translator must act as a cultural mediator, choosing between the strategies of calque, adaptation, or compensation. As a result, «sense accretion» occurs (Theo Hermans) and the translated text begins to function in a new cultural context, enriching both the original and the target literature.

In this process, the problem of interpretation is crucial: can a symbol remain ethnospecific while gaining universality? The Ukrainian diaspora translators demonstrate that this duality is possible: a symbol rooted in the national tradition can become comprehensible to a foreign culture through contextualization and preservation of poetic imagery. Thus, the ethnosymbolism of the Ukrainian Sixtiers in the English translations is not reduced to an «exotic element» but functions as a bridge between cultures, maintaining the continuity of Ukrainian poetic tradition while integrating into the global literary space.

Examples of poetic translations by the Ukrainian diaspora translators illustrate the intent to preserve ethnosymbolism while making it accessible to the English-speaking readers. In Vasyl Stus' poetry, ornithological ethnosymbols are frequent (sparrow, swallow, magpie, lark); they are traditional poetic images imbued with ethnosymbolic meaning. The poet most often uses the swallow, featured in the poems «Спокій» (1958), «Скорбний хоралі за стіною» (1959), «Вчися чекати» (1969).

In the poem «Вчися чекати», V. Stus depicts a balanced world of the past, free from suffering and self-preservation. The translator must delve into the metaphorical fabric of ethnosymbols to convey the integrity of ethnosymbolic meaning of the original. Example: Ластівки на електричних дротах, / почорніли од сині неба / ще слухають стумні струни землі [12, p. 42] (translation by Yaropolk Lassovsky: Swallows perched on power lines, / blackened by the blue of the sky, / still listen to the dusky strings of earth [12, p. 42]). The literal translation of the animated image of the swallow is successful. The translator conveys the meaning of the original without difficulty. According to the Ukrainian folklore, the swallow is a «pure bird» and conveys a meaning of bearer of joy [14, p. 664].

In Vasyl Symonenko's poetry, **the bee (or bumblebee)** acquires a personal significance and may be interpreted differently by the translators. To begin with, symbol of a bee is traditionally rooted in the Ukrainian cultural consciousness as a sign of labor, order, and spiritual vitality. In V. Symonenko's poem, however, the white and stinging bees gain new metaphorical power, intensifying the melancholic tone of the poem. Here, the bee becomes a carrier of nostalgia for the poet's homeland – a space where time has seemingly stopped. Instead of referring to the heralds of spring, the poet envisions white and stinging bees, i.e., snowflakes, which evoke sorrow and longing [17].

In the poem «З вікна»: «Лапаті, білі і колючі бджоли / Неквапно кружеляють понад ним…» [13, p. 74] (translation by A. Freyshyn-Chirovsky: The white and the stinging fat bees take to flight, / Around it they sluggishly circle and swell… [13, p. 75]). The translator enhances the image of a calm and slow-moving winter through expressive clarifications (sluggishly circle and swell). Overall, the translator reproduces the artistic imagery of the original but for minor micro-semantic shifts (fat), preserving stylistic color and semantic content. However, the introduction of the optional adjective fat narrows the semantic range of the poem, limiting its metaphorical scope.

In the poems «Спокій» (1958) and «Скорбний хоралі за стіною» (1959), V. Stus vividly illustrates his poetic fascination with the swallow: «*Скорбний хорал за стіною: / діти розплакались. / За вікном ластівки / точать вечора ультрамарин, / поспішаючи, поки дощ / землю не* змочить» [12, p. 8] (translation by Y. Lassovsky: «A sorrowful chorale next door: / children are crying. / Outside the window / swallows peck at eve's ultramarine / hastily, before the rain / will wet the earth» [12, p. 9]).

The translator's insufficient attention to the culture-specific semantics of the source text in

this particular example resulted in the attenuation of ~~the~~ animated ethnosymbolic image of the swallows. The literal rendering (swallows peck at eve's ultramarine) sounds somewhat awkward to an English-speaking reader. It would be more appropriate, in our view, to apply pragmatic adaptation and concretization, for instance: at the blue evening sky.

Another example may be cited: «*Люблю дозвілля степове безкрає, / і запах чебрецю, і жайворонів крик, / могутні м'язи рідної землі, / і ластівок тривогу*» [12, p. 122] (Y. Lassovsky's translation: «I love the boundless freedom of the steppes, / the mighty muscles of my native land, / the scent of thyme, the skylarks' call aloft, / the swallows' fretfulness» [12, p. 123]).

In this translation, we observe a microsemantic shift (the swallows' fretfulness), which distances the target reader from the ethnosymbolic meaning of the original. For the Ukrainian reader, it is clear that the anxiety of the swallows is connected to a change in weather rather than to the emotional tension or restlessness, as implied by the English version.

Equally interesting from the perspective of ethnosymbolic transfer is the image of a magpie. Let us analyze the adequacy of rendering the ethnosymbolic semantics of the old and wise magpies in the following fragment from V. Stus's poem «Я знаю – ми будем іще не раз бродити з тобою» (1962): *Я знаю / ми будем іще не раз / бродити з тобою, / слухати ліс притихлий, / старих і мудрих сорок* [12, p. 18] (Y. Lassovsky's translation: «I know / we'll roam together, time and time again, / we'll listen to the forest hushed, the magpies, old and wise» [12, p. 19]). In the Ukrainian folklore, a magpie is traditionally viewed as a harbinger of misfortune. According to the ancient beliefs, «this bird was created by the devil and serves him as a horse; therefore, a magpie that has been shot is tied to the ceiling in stables to prevent the evil spirit from riding horses and instead make it cling to the magpie» [14, p. 149]. It should be noted that in the Ukrainian mythological tradition, the magpie carries an even more nuanced meaning: «It brings news on its long tail, and when it chatters on or near a house, it means that the host will either be scolded or receive some message».

In the Western symbolic culture, however, a magpie is associated with greed, idle chatter, and witchcraft**.** It is often interpreted as a messenger of fate, sometimes invisible [15, p. 265].

A similar symbolic dimension is found in the European art, for instance in Claude Monet's «The Magpie», Pieter Bruegel the Elder's «The Magpie on the Gallows», and Hieronymus Bosch's «The Prodigal Son», all of them reflecting the magpie's ambivalent status within the European symbolic worldview. By contrast, Chinese linguocultural tradition endows the magpie (hsi ch'iao) with positive connotations, associating it with joy and festivity. A magpie's nest on a plum tree – a symbol of spring – represents the happy arrival of spring or joyful youth, while a pair of magpies (shuang hsi), literally "double happiness," symbolizes marital bliss [16]. To render the ethnosymbolism of old and wise magpies adequately, Y. Lassovsky employs the lexical equivalent the magpies, old and wise, which successfully conveys the cultural markedness and symbolic connotations of the original image.

Conclusions. This study demonstrates that ethnosymbols in the poetry of the Ukrainian Sixtiers act as key artistic elements and complex interdisciplinary categories, combining linguistic, cultural, literary, and philosophical dimensions. Their ethnospecificity makes translation challenging, as symbols appeal to the deep layers of national culture, collective memory, and archetypes. Simultaneously, this complexity opens the possibility for creative translational solutions and "sense accretion" in the process of transferring images to another cultural context.

The Ukrainian diaspora translators served as true cultural mediators, balancing the preservation of symbols' authenticity with accessibility for an English-speaking audience. Their activity relied on a balance between the literal reproduction of ethnocultural markers and pragmatic adaptation, avoiding the reduction of Ukrainian poetics to an exotic level.

Finally, the translations universalize Ukrainian ethnosymbols: swallow, steppe, forest, and bee continue to function as national markers while gaining new connotations in a global cultural context. This confirms that a symbol can remain ethnocentric while transcending cultural boundaries.

Thus, translations of the Ukrainian Sixtiers by the diaspora representatives not only popularized the national literature abroad but also contributed to forming an alternative cultural discourse. The Ukrainian poetry emerged as both unique and universal, capable of engaging in an equal dialogue with the world literatures and resisting imperial narratives.

Bibliography:

1. Bassnett S. Translation, History, and Culture. London: Pinter Publishers, 1990. 133 pp.
2. Spivak G. *Other Asias*, Boston: Blackwell, 2008. 365 pp.
3. Spivak G. The Politics of Translation//Outside in the Teaching Machine. New York and London: Routledge, 2012. 390 pp.
4. Bhabha H. The Location of Culture, London and New York, Routledge, 1994. 295 pp.
5. Sherry S., ed. Speaking Memory: How Translation Shapes City Life. McGill-Queen's University Press, 2016. 320 pp.
6. Sherry S. Gender in Translation: Cultural Identity and the Politics of Transmission, London and New York: Routledge, 1996. 195 pp.
7. Матузкова О. П. Лінгвокультура та переклад : монографія. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2022. 226 с.
8. Марчук Л., Копусь О. Символіка як метафоричне сприйняття та вербалізація навколишнього світу. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.* 2019. (№ 50). С. 113–117.
9. Коваленко А. Відтворення символів поезії Любові Якимчук в англійському перекладі (на прикладі збірки «Абрикоси Донбасу»). *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2024. (№ 10). С. 162–182.
10. Літературознавчий словник-довідник, Київ: видавничий центр «Академія», 2006, с. 622.
11. Мартинюк А. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 196 с.
12. Vasyl Stus Selected poems. Munich: The Ukrainian Free University, 1987. 42–166.
13. Симоненко В. Гранітні обеліски (переклад, і пояснення Андрія М. Фр.-Чировського). Свобода: Джерсі, 1975. 142 с.
14. Войтович В. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2015. 664 с.
15. Werness H. The Continuum Encyclopedia of Animal Symbolism in Art. New York: The Continuum International Publishing Group Inc., 2006. P. 41.
16. Маркелова А. Етносимволічний потенціал англомовних перекладів поетичних творів Василя Стуса. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2016 (№ 10). С. 138–143.
17. Анастасія Маркелова Етнокультурний потенціал символів зоонімічного характеру в поезії Василя Симоненка. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»: Збірник наукових праць.* 2018 (№3). С. 159–163.

Романчук А. А. ЕТНОСИМВОЛІКА В ПОЕЗІЇ УКРАЇНСЬКИХ ШІСТДЕСЯТНИКІВ В АНГЛОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКИХ ДІАСПОРНИХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Статтю присвячено особливостям відтворення етносимволіки поезії українських шістдесятників англійською мовою представниками української діаспори. Символіка природи, історичні ремінісценції, християнські мотиви та фольклорні коди у творчості поетів-шістдесятників виступають маркерами національної ідентичності, що в умовах радянського тоталітаризму набували додаткового значення як знаки опору та культурного самозахисту.

По-перше, символ завжди залишається етноцентричним і відображає культурний код народу, що ускладнює його відтворення в іншій мовній системі. По-друге, рівень «перекладності» символів залежить від ступеня близькості культур: чим активніші контакти між народами, тим більше шансів на адекватне розуміння й інтерпретацію символічних образів. У такому контексті перекладач виступає не лише посередником між мовами, а й культурним медіатором, який приймає рішення про калькування, адаптацію або компенсацію.

Важливою є думка про те, що переклад етносимволіки завжди спричиняє «прирощенню смислів» (Т. Германс), оскільки текст у перекладі починає функціонувати в новому культурному середовищі. Це особливо актуально для поезії шістдесятників, у якій символи «калина», «тополя», «степ», «хата» чи «Дніпро» поєднують поетичне, філософське й національне значення. В англомовних інтерпретаціях українських діаспорних перекладачів ці образи не редукуються до екзотики, а набувають універсальності через поетичну образність і культурну контекстуалізацію.

У перекладах діаспорних перекладачів (зокрема представників США та Канади) ці образи відтворювалися з урахуванням подвійної мети: з одного боку, донести до західного читача глибинну символіку української культури, з іншого – зробити тексти зрозумілими для іншомовної аудиторії. Відсутність цензурних обмежень дозволяла перекладачам діяти вільніше, уникати ідеологічних спотворень і представляти українську літературу як органічну частину світового культурного процесу. Їхні переклади не лише популяризували українську поезію за межами України, а й створювали

альтернативний дискурс, у якому українська культура поставала самодостатньою, відкритою до діалогу та здатною протистояти імперським наративам.

У статті простежено перекладацькі стратегії діаспорних авторів: від буквального збереження етнокультурних маркерів до часткової адаптації для англомовного читача. Показано, що ключовим завданням залишалося збереження автентичності символів і водночас їхнє «перекодування» у глобальному культурному просторі. Зроблено висновок про унікальну роль діаспорних перекладачів як культурних посередників, що зберігали й транслювали національні коди української поезії, інтегруючи їх у світовий літературний контекст.

Ключові слова: *етносимволіка, етносимвол, українські шістдесятники, англомовний переклад, українська діаспора, культурна ідентичність, національний код, перекладацькі стратегії.*

Дата надходження статті: 11.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 81’25:81’255.4:316.77
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/47

Рябокінь Н. О.
Полтавський інститут економіки і права

Пашко С. В.
Полтавський інститут економіки і права

ПЕРЕКЛАД СОЦІОКУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У перекладознавчих дослідженнях значну увагу приділено проблемі перекладу реалій як складного прояву міжкультурної комунікації. Термін «реалія» з’явився у науковому обігу в середині ХХ століття й отримав різні інтерпретації. Найґрунтовніше його визначення подали болгарські дослідники С. Влахов і С. Флорін, які розглядають реалії як мовні одиниці, що позначають предмети, явища чи поняття, властиві певному народу, культурі або історичній добі, та не мають точних відповідників в інших мовах. Ця безеквівалентність зумовлює необхідність глибокого розуміння культурного контексту при перекладі.

Питання відтворення реалій активно досліджували українські вчені – Р. Зорівчак, О. Кундзіч, В. Коптілов, О. Чередниченко, – які підкреслювали, що передача культурно маркованих елементів тексту є не лише лінгвістичним, а й когнітивно-культурним процесом. Адже переклад передбачає перехід не просто між мовними кодами, а між різними національно-культурними системами.

Міжкультурна комунікація, отже, постає ключовим чинником адекватного перекладу, адже саме через неї відбувається взаємодія культур, передавання цінностей, норм, символів і способів світосприйняття. Безеквівалентна лексика відображає унікальні соціокультурні та етноспецифічні риси народу, що стають складовою художньої картини світу. Передача цих елементів вимагає від перекладача не лише мовної компетентності, а й здатності інтерпретувати культурні смисли, зберігаючи автентичність і колорит оригіналу.

Таким чином, переклад реалій є багаторівневим процесом, що інтегрує лінгвістичні, культурологічні й комунікативні аспекти. Його успішність визначається мірою міжкультурної компетентності перекладача, який виступає посередником між культурами, забезпечуючи гармонійне співіснування мовного та культурного змісту в перекладеному тексті.

Ключові слова: *переклад реалій, соціальна реалія, соціолінгвістика, міжнародна комунікація.*

Постановка проблеми. У сучасному перекладознавстві питання передачі культурно маркованих елементів, або реалій, є одним із ключових аспектів міжкультурної комунікації. Реалії як носії національного, історичного та культурного колориту створюють значні труднощі для перекладачів через відсутність прямих еквівалентів у мові перекладу. Це зумовлює потребу у пошуку адекватних стратегій перекладу, які забезпечують точну та водночас культурно релевантну передачу змісту. Попри багаторічну наукову увагу до цього питання, проблема визначення поняття «реалія» і шляхів її відтворення в перекладі залишається відкритою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику реалій розробляли багато вітчизняних і зарубіжних учених: С. Влахов і С. Флорін, А. Реформатський, В. Уваров, А. Супрун, В. Рєпін, В. Крупнов, а також українські дослідники О. Кундзіч, В. Коптілов, Р. Зорівчак, О. Чередниченко. Болгарські вчені С. Влахов і С. Флорін запропонували одне з найповніших визначень реалій, розуміючи їх як слова й словосполучення, що позначають предмети, поняття й явища, властиві певній культурі та не мають точних відповідників в інших мовах. М. Куямякі (2004), Д. Катан (1999), а також К. Мюйцер-Варга (2007) розглядали реалії як культурно й лінгвістично специфічні елементи, нерозривно пов’язані з національною системою цінностей і норм. Українська дослідниця С. Федоренко наголошує, що реалії є важливими одиницями міжкультурної комунікації, а їх переклад вимагає глибокого розуміння культурних контекстів.

Виділення не вирішених раніше частин загального питання. Попри значну кількість праць,

© Рябокінь Н. О., Пашко С. В., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

присвячених проблемі перекладу реалій, досі не існує єдиної думки щодо їхньої термінологічної класифікації, лінгвістичного статусу та меж між поняттями «реалія», «культурно-специфічний елемент» і «безеквівалентна лексема». Невизначеним залишається питання взаємозв'язку між реаліями як культурними символами та їхнім мовним вираженням. Також потребує уточнення підхід до перекладу англомовних соціокультурних реалій у контексті міжкультурної комунікації, оскільки саме тут найяскравіше проявляються проблеми культурної нееквівалентності.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування сутності поняття «реалія» у перекладознавстві, аналіз його еволюції в наукових дослідженнях та визначення основних стратегій перекладу реалій у контексті міжкультурної комунікації.

Завдання роботи. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

1. Проаналізувати еволюцію поняття «реалія» в сучасному перекладознавстві.

2. Визначити основні підходи до класифікації реалій, запропоновані у працях зарубіжних і вітчизняних учених.

3. Розглянути взаємозв'язок між реаліями та культурно-специфічними елементами в контексті міжкультурної комунікації.

4. Проаналізувати труднощі перекладу англомовних соціокультурних реалій та визначити найбільш ефективні перекладацькі стратегії їх відтворення.

5. Узагальнити результати дослідження й окреслити перспективи подальших наукових розвідок у цій галузі.

Виклад основного матеріалу. У перекладознавчих дослідженнях, термін «реалія» увійшов у науковий обіг у 40-х роках XX століття. Існує чимало спроб дати йому визначення, проте найповніше й найчіткіше його сформулювали болгарські дослідники С. Влахов і С. Флорін. Вони вважають, що реалії – це слова і словосполучення народної мови, які позначають предмети, поняття, явища, властиві певному географічному середовищу, культурі, матеріальному побуту чи суспільно-історичним особливостям народу, нації, країни або племені, і які, таким чином, є носіями національного, місцевого чи історичного колориту; точних відповідників у інших мовах вони не мають, тому потребують особливого перекладацького підходу [1, с. 168–187].

Проблема дослідження реалій і способів їх відтворення у перекладі вже давно привертає увагу лінгвістів і перекладознавців. Зокрема, Р. Зорівчак, С. Влахов, С. Флорін, А. Реформатський, В. Уваров, А. Супрун, В. Рєпін, В. Крупнов запропонували різні класифікації реалій і проаналізували труднощі, пов'язані з адекватною передачею культурної інформації, закладеної в них. Спираючись на аналіз численних перекладів художніх творів, українські дослідники (О. Кундзіч, В. Коптілов, Р. Зорівчак, О. Чередниченко та ін.) окреслили можливі шляхи подолання мовних і культурних розбіжностей. Однак, як підкреслюють науковці, ці напрацювання не вичерпують проблему, а навпаки – відкривають перспективи для її подальшого вивчення [2, с. 216].

Визначення поняття реалій неоднозначне, оскільки у спеціалізованій літературі немає єдиної думки ні щодо терміна, ні щодо змісту поняття [9, с. 55].

Культура відіграє важливу роль у перекладі. Дослідження культурно пов'язаних елементів порушує міждисциплінарні питання, і саме в цьому пункті лінгвістика зустрічається з дослідницькими проблемами перекладознавства та міжкультурної комунікації.

Слово «культура» використовується по-різному в повсякденному та науковому сенсах. Міжкультурна комунікація використовує слово «культура» в набагато ширшому сенсі: культура – це радше соціальний, людський творчий процес. Хідасі [5] формулює це як явище, що створює та передає спільну систему символів, через яку та за допомогою якої члени даної культури взаємодіють та організовують своє спільне існування. Відповідно до цього, згідно з інтерпретацією культури, ми повинні розрізняти видимі (тобто об'єктивні) та сприйнятні або приховані елементи. Символи, норми, цінності, очікування та ставлення, є найчисленнішими та найважливішими компонентами культури, засвоєння яких є складним завданням для тих, хто вивчає мову, бізнесменів, перекладачів. У той час як представники перших двох груп можуть краще уникати використання проблемних явищ з практичних міркувань, метафори, прислів'я, приказки та міфи часто створюють труднощі для свідомих користувачів мови в другій групі – через характер їхньої роботи. Вони також є частиною культури, Хідасі називає їх культурними символами, де культура постає як соціальний продукт, знання та систему норм якого ми набуваємо під час соціалізації. Якщо ми опиняємося в чужому середовищі, ця здатність діє як своєрідний фільтр, оскільки ми пропускаємо новий досвід та враження через власну культурну

систему та обробляємо їх. Люди з однієї культури розуміють одне одного навіть з півслова, тоді як людям з різним походженням потрібно набагато більше пояснень. Перекладачі також повинні враховувати це у своїй роботі [5].

Міжкультурна комунікація подвійно актуальна для перекладознавства: з вищесказаного випливає, що як видимі, так і приховані явища є частиною культури, тому ці культурно визначені знакові об'єкти є першочергово актуальними для перекладознавства. Однак, оскільки назви знакових об'єктів, тобто лінгвістичні знаки, також є частиною культури, назви реалій також є вторинно релевантними. Не можна ігнорувати той факт, що надання значення явищу доведено культурно залежним. Особливе місце займають звичаї та ритуали, поширені в культурі, окрім слів та виразів, що використовуються для позначення знакових об'єктів, визначених певною культурою [9, с. 55–60].

Для перекладачів переклад культурно визначених явищ є однією проблемних областей. Це проявляється не лише на лінгвістичному рівні, а й на рівні слів та лінгвістичних виразів, які є більшими за слова. Девід Катан, досліджуючи зв'язки між перекладом та культурою, приділяє набагато більше уваги культурним нормам поведінки та системам цінностей [6]. Реалії зазвичай обговорюються у зв'язку з питанням перекладності, часто із загальним значенням, без визначення певних лінгвістичних чи навіть культурних рамок, контексту, в якому може проявлятися культурна специфічність.

Загальне поняття також має своє обґрунтування, проте доцільніше обговорювати поняття реальності стосовно конкретних мовних пар, оскільки складніше вирішити, чи є лінгвістичний знак реальністю, не знаючи контексту.

Культурно пов'язані елементи, реальність тощо завжди можна інтерпретувати стосовно двох мов і культур. Для пересічного читача мови оригіналу об'єкт знака та його назва, що характеризують його культуру, є частиною його власного культурного контексту, і тому він не відчуває їхньої культурної проєкції. Під час пошуку слів та виразів, які також мають компонент культурного значення треба міркувати як пересічний читач мови оригіналу та одразу порівнювати безпосередньо мову оригіналу та її культуру. Отже, культурно пов'язані елементи, реальність тощо є як культурно-, так і мовно-специфічними для мовної пари.

У взаємовідносинах між двома далекими культурами на перший план виходять зовсім інші аспекти, ніж у випадку близьких, де найменування двох відповідних символічних об'єктів не вважається реальним у мові одна одної через ступінь культурних відмінностей. Прикладом є слово "пудинг", яке позначає той самий десерт, приготований з молока, наприклад, в українській, угорській та австрійській/німецькій культурах, але в англійській культурі воно називає кілька видів десертів, і навіть солону випічку, яку подають зі смаженим м'ясом у неділю. Можливі конотації, пов'язані з цим поняттям, звичайно, можуть відрізнятися.

Куямкі звертає увагу на інший аспект, коли пише, що лінгвістичні знаки, які він називає реаліями-лексемами, стають актуальними для перекладознавства. Реалії характерні для певної культури та/або певного географічного регіону не існують в іншому культурному/географічному регіоні [8, с. 920–925]. Вчений додає, що перекладознавство визначило знакові об'єкти як специфічні та розглядало їхні назви, тобто реалії-лексеми, як нуль-лексеми. Папп [10, с. 79–90] додає, що через відсутність еквівалента в мові перекладу перекладач змушений враховувати широке семантичне поле, асоціативні зв'язки, емоційні зв'язки, настрій та стиль концепції, зазначеної мовою оригіналу. Усвідомлюючи це, перекладач приймає суб'єктивне рішення в кінці процесу перекладу [9, с. 57].

У контексті міжкультурної комунікації реалії відіграють ключову роль у передачі культурно специфічної інформації, яка може бути відсутня або не мати прямого відповідника – еквівалента в іншій мові. Це особливо важливо при перекладі з англійської мови, де часто зустрічаються елементи, що відображають соціокультурні особливості англомовних країн.

Болгарські дослідники С. Влахов і С. Флорін визначають реалії як слова та вирази, що позначають предмети, явища або поняття, характерні для певної культури, і які не мають точного відповідника в іншій мові. Вони підкреслюють, що такі елементи вимагають особливого підходу при перекладі, оскільки їхнє значення тісно пов'язане з культурним контекстом оригіналу [1, с. 168–187].

У статті С. Федоренко «Міжкультурна комунікація і переклад реалій» зазначається, що реалії є важливим елементом міжкультурної комунікації, оскільки вони відображають специфічні аспекти культури та побуту певного народу. Переклад реалій вимагає не лише мовних знань, а й глибокого розуміння культурних відмінностей, щоб забез-

печити адекватну передачу значення та уникнути можливих непорозумінь у міжкультурному спілкуванні [3].

Отже, при перекладі англійських соціокультурних реалій важливо враховувати їхній культурний контекст і застосовувати відповідні стратегії перекладу, щоб забезпечити точне та зрозуміле відображення оригінального змісту для цільової аудиторії [3].

Особливості міжкультурної комунікації при перекладі художніх творів полягають у тому, що перекладач має справу не лише з переходом від одного мовного коду до іншого, а з більш складним процесом – передачею смислів між різними національно-культурними кодами.

Ці слова насамперед відображають соціокультурні та етноспецифічні елементи світогляду народу.

Переклад, специфічна термінологія якого склалася під час розвитку в наукову дисципліну, може бути практичною діяльністю. Термінологія практичної діяльності часто менш точна. Саме з цією проблемою стикається дослідник у варіантах поняття реалій, оскільки в процесі перекладу як практичної діяльності доводиться задовольнятися термінологією, якою перекладознавство, як відносно нова дисципліна, більше не може бути задоволене.

Звідси випливає, що перше питання, на яке потрібно відповісти, полягає в тому, якою мірою реалії та інші терміни, що посилаються на культурно-лінгвістичні елементи, такі як культурно-специфічний вираз, лакуна та вираз без еквівалентності тощо, можна вважати термінами. Виходячи з системи умов, викладених Гельтаєм, ці терміни розташовані посередині між термінами та розмовними словами [4, с. 25–45]. З одного боку, вони відповідають поняттю терміна, оскільки терміни мають значення, яке базується на точному визначенні та на відношеннях підпорядкування та верховенства понять, що позначаються термінологією, вони не мають синонімів і не залежать від контексту та прагматичних факторів.

Звідси випливає, що їхнє визначення не може залежати від інтерпретації перекладу даного дослідника.

З іншого боку, терміни використовуються лише певними групами мовленнєвої спільноти, в межах певної галузі знань. Слово реалії існує як розмовне слово, зазвичай посилається на реальні, відчутні речі, але водночас воно було включено до термінології лінгвістики, особливо перекладознавства, з іншим значенням. Однак дивно, що його немає у відомих спеціалізованих словниках з лінгвістики та перекладознавства.

Термінологія та таксономія літератури, що стосується реалій, не є одноманітними. З визначень та інтерпретацій, знайдених у літературі, можна зробити висновок, що дослідники перекладу значною мірою погоджуються щодо певних властивостей, але також можна спостерігати численні відмінності.

Клауді порушує важливу проблему, коли визначає реалії у своїй роботі «Вступ до практики перекладу». Термін реалії має подвійне значення: він може стосуватися як об'єкта, так і слова, яке його називає, лінгвістичного знака [7]. У цьому сенсі, наприклад, в оповіданні Еркені зимова салямі, тобто «копчений або варений, зазвичай нарізаний, споживаний холодним, стрижнеподібний фаршированний м'ясний продукт» є реалією. Варто окремо говорити про явища символічних реалій та культурно пов'язаними елементами з нею.

Можна виділити три тлумачення реалій: перше розглядає реалії як символічний об'єкт, друге – як лінгвістичний знак. У третьому випадку автор допускає обидва тлумачення реалій, і ці два визначення зазвичай розділяються також на лінгвістичному рівні. Реалії зазвичай вважаються лінгвістичним знаком, але не всі дослідники перекладу погоджуються з цим. Можна помітити, що реалії розуміються як символічний об'єкт. Цей погляд ближче відображає традиційне, повсякденне тлумачення, оскільки реалії є одночасно реальною, відчутним явищем.

Проведений аналіз засвідчує, що поняття *реалії* у перекладознавстві має багатогранний і міждисциплінарний характер, поєднуючи мовні, культурні та когнітивні аспекти. З часу визначення, запропонованого С. Влаховим і С. Флоріним, термін еволюціонував, охопивши не лише власне лексеми, а й ширші культурно марковані елементи. Реалії виступають носіями національної ідентичності, історичної пам’яті та культурних традицій, що ускладнює їх переклад і вимагає від перекладача високого рівня міжкультурної компетентності.

У працях Р. Зорівчак, П. Куямякі, Н. Паппа, К. Клауді та інших дослідників простежується спільна думка: переклад реалій – це не лише мовна, а передусім культурна проблема, яка потребує врахування контексту, функції, емоційно-оцінних відтінків та асоціативних зв’язків. У сучасному перекладознавстві реалії розглядаються як ключовий об’єкт міжкультурної комунікації, що відображає особливості світобачення народу й слугує каналом передачі культурно значущої інформації.

Отже, адекватний переклад реалій передбачає не механічну заміну одиниць, а творче відтворення культурного змісту оригіналу. Це вимагає від перекладача не лише лінгвістичних знань, а й розуміння глибинних культурних кодів, що визначають зміст мовних знаків.

Список літератури:

6. Влахов С., Флорин С. Непереводимото в превода. Реалии. Български език. 1960. Кн. 2–3. С. 168–187.
7. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). Львів. Видавництво при Львівському університеті. 1989. С. 216.
8. Федоренко С. В. Міжкультурна комунікація і переклад реалій. Наукові записки. Серія "Філологічна". Київ. Національний технічний університет України "КПІ"
9. Heltai P. In: Dróth, J. (szerk.). Szaknyelvoktatás és szakfordítás. Szent István Egyetem. Gödöllő. 2004. C. 25–45.
10. Hidasi J. Interkulturális kommunikáció. Budapest. Scholar Kiadó. 2004
11. Katan D. Translating Cultures: An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators. Manchester. St Jerome.1999
12. Klaudy K. Bevezetés a fordítás gyakorlatába. Budapest. Scholastica. 1999
13. Kujamäki P. Übersetzung von Realienbezeichnungen in literarischen Texten. In: Kittel. Übersetzung – Translation – Traduction. Berlin–New York. Walter de Gruyter. 2004. C. 920–925.
14. Mujzer-Varga K. A reáliafogalom változásai és változatai. *Fordítástudomány.* IX évf., 2. szám. 2007. C. 55–84.
15. Papp N. Terminológia és reáliák. In: Dróth, J. (szerk.). Szaknyelv és szakfordítás. Gödöllő. Szent István Egyete. 2004. C. 79–90.

Riabokin N.O., Pashko S.V. TRANSLATION OF SOCIOCULTURAL REALIA AS A REFLECTION OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

The study of realia translation has long occupied an important place within translation theory, representing a crucial aspect of intercultural communication. The term realia emerged in linguistic research in the mid-twentieth century and has since acquired various scholarly interpretations. According to the definition proposed by Bulgarian researchers S. Vlakhov and S. Florin, realia are linguistic units that denote objects, phenomena, or concepts characteristic of a particular nation, culture, or historical period and that lack precise equivalents in other languages. This absence of equivalence requires a translator to engage deeply with the cultural context of the source text.

Ukrainian scholars such as R. Zorivchak, O. Kundzich, V. Koptilov, and O. Cherednychenko have emphasized that the translation of culturally marked units should be viewed not only as a linguistic operation but also as a cognitive and cultural act. Translation, therefore, involves a transition between two semiotic and cultural systems rather than a mere replacement of lexical items. The translator functions as a mediator who reconstructs cultural meanings while maintaining the aesthetic and emotional integrity of the original work.

Intercultural communication plays a central role in this process, as it facilitates the exchange of cultural values, norms, and symbolic meanings. Culturally specific vocabulary reflects the national worldview and social experience of a people, and its accurate transmission in translation determines how authentically a foreign culture is perceived by the target audience. Thus, the translation of English sociocultural realia requires not only linguistic proficiency but also cultural sensitivity, interpretative competence, and awareness of the cultural connotations embedded in the source text.

In conclusion, the translation of English sociocultural realia represents a multidimensional process that integrates linguistic, cultural, and communicative dimensions. Its effectiveness depends on the translator's intercultural competence, which ensures the preservation of both linguistic precision and cultural authenticity in cross-cultural discourse.

Key words: *translation, realia, sociolinguistics, intercultural communication, non-equivalent vocabulary.*

Дата надходження статті: 28.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 81’255.4:81’25:81’367(=111)(045)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/48

Шеремет А. В.
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Атаманенко Є. С.
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОРИГІНАЛЬНОГО ТЕКСТУ ТА ТЕКСТУ ПЕРЕКЛАДУ НА ПРЕДМЕТ ЛЕКСИЧНИХ, СИНТАКСИЧНИХ ТА СТИЛІСТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ (НА БАЗИСІ ТВОРУ «СЯЙВО» С. КІНГА ТА ПЕРЕКЛАДУ ОЛЕКСАНДРА КРАСЮКА)

Стаття присвячена комплексному аналізу перекладацьких трансформацій у процесі перекладу горрорної літератури на матеріалі роману Стівена Кінга «Сяйво» та його українського перекладу, виконаного Олександром Красюком. Дослідження зосереджується на виявленні, класифікації та аналізі лексичних, синтаксичних і стилістичних трансформацій, необхідних для адекватної передачі специфіки жанру горрору українською мовою.

Основною проблемою дослідження є необхідність збереження авторської атмосфери напруги, саспенсу та емоційного впливу при перекладі, а також адаптація американських культурних реалій для україномовного читача. У роботі проаналізовано широкий спектр перекладацьких прийомів: від синонімічних та контекстуальних замін до складних стилістичних трансформацій, включаючи логізацію, експресивацію, архаїзацію та термінологізацію.

Методологія базується на порівняльному аналізі оригінальних та перекладених фрагментів з урахуванням контекстуального значення та функціональної еквівалентності відповідно до скопос-теорії. Проаналізовано як насичені саспенсом епізоди, так і нейтральні діалоги, що дозволило простежити варіативність перекладацьких стратегій залежно від комунікативної функції тексту.

Дослідження виявило активне використання транскодування для передачі американських реалій, смислового розвитку для адаптації метафоричних конструкцій, а також цілісного перетворення для досягнення природності звучання українською мовою. Особливу увагу приділено аналізу передачі мовних засобів створення наративної напруги, характерних для літератури жахів, включаючи конкретно-чуттєву та емоційно-експресивну лексику.

Результати демонструють високу якість перекладу Олександра Красюка, який зумів зберегти жанрову специфіку твору та забезпечити адекватне сприйняття читачами завдяки поєднанню динамічної та функціональної еквівалентності. Робота має практичне значення для перекладачів та дослідників перекладознавства.

Ключові слова: *експресивація, перекладацька трансформація, компресія, декомпресія, реалії, транскодування, художня література.*

Постановка проблеми. Переклад художньої літератури є складним і багатогранним процесом, що вимагає від перекладача не лише високого рівня володіння мовами, а й глибокого розуміння стилістики, авторського задуму та культурного контексту оригінального твору. Особливої складності набуває переклад горрорної літератури, де перед перекладачем постають додаткові завдання: необхідність відтворити атмосферу страху, напруги й психологічного дискомфорту, які створюються не лише змістом, а й ритмом, інтонацією, добором лексичних засобів. Втрата цих елементів у перекладі може суттєво знизити емоційний вплив твору на читача. Таким чином, актуальною проблемою є пошук ефективних перекладацьких стратегій і трансформацій, що дозволяють максимально зберегти художню цілісність і емоційну насиченість оригінального тексту при його адаптації для української аудиторії.

Переклад художнього тексту передбачає не лише буквальне відтворення змісту, а й необхідність глибокої інтерпретації, адаптації та трансформації мовних і стилістичних елементів оригіналу відповідно до норм і очікувань цільової аудиторії. У процесі перекладу перекладач часто стикається з неможливістю використання прямих

© Шеремет А. В., Атаманенко Є. С., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

відповідників, що зумовлює потребу у застосуванні різноманітних трансформацій.

Кажучи загалом про процес перекладу, хоча на практиці перекладач часто керується інтуїцією, знання про різні трансформації формує у нього інструментарій для свідомого вибору між перекладацькими прийомами у складних чи спірних випадках. Теоретична класифікація трансформацій, навіть якщо не завжди використовується безпосередньо під час самого перекладу, має значну цінність для подальшого аналізу перекладених текстів. Виокремлення трансформацій дозволяє систематизувати перекладацькі прийоми, чітко визначити, які саме зміни були внесені у текст, а також виявити причини цих змін – наприклад, чи були вони зумовлені граматичними, лексичними або культурними відмінностями між мовами. Завдяки цьому можна об'єктивно оцінити адекватність і еквівалентність перекладу, простежити, які елементи оригіналу були збережені, а які змінені або опущені. Аналіз трансформацій також допомагає виявити типові труднощі перекладу певного жанру чи типу тексту, а порівняння різних перекладів одного й того самого твору дає змогу проаналізувати стратегії перекладачів і визначити найбільш ефективні рішення. Таким чином, система класифікації перекладацьких трансформацій є потужним інструментом для структурованого й об'єктивного аналізу перекладів, дозволяє глибше зрозуміти перекладацькі стратегії і мотиви, а також сприяє підвищенню якості перекладацької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості перекладу художньої літератури вивчали такі вчені у сфері перекладу, як О. В. Ребрій, О. В. Назаренко, Н. С. Назаренко, Т. Л. Щеголєва, І. Кобякова, О. О. Селіванова, Л. П. Науменко, А. Й. Гордєєва, С. В. Засєкін, М. Тимочко та зарубіжні дослідники, такі як К. Скотт, Дж. Мандей, Г. Сонг, Ю. Найда, С. Баснетт, Л. Венуті, Дж. Гаус, К. Норд, П. Ніколау, Е. Ґентцлер. Якщо саме про дослідження перекладу твору С. Кінга «Сяйво», то можливо перелічити наступних авторів: М. Д. Альшина, І. В. Садовська, Д. Єрохіна. Також була оглянута магістерська робота «Лінгвостилістичні засоби створення наративної напруги в англомовній літературі жахів: перекладацький аспект» Лободзінської Катерини Анатоліївни, де відбувався розгляд жанру горрору та наративної напруги, і передачі цього в перекладеному тексті.

Актуальність дослідження полягає у тому, що на книгу Стівена Кінга було зроблено мала кількість досліджень по аспекту перекладу, бо це специфічно є певним одним твором, а не сферою чи лінгвістичним явищем. Хоча і написаний у 1977-у, він належить до сучасної літератури.

Постановка завдання. Метою є виявлення лексичних, стилістичних трансформацій, аналіз цілі зробленої ПТ. Також виокремлення деяких типових трансформацій, до яких частіше всього належать граматичні трансформації.

Для аналізу лексичних перекладацьких трансформацій були обрані твір Стівена Кінга «Сяйво» та текст перекладу Олександра Красюка.

Об'єктом аналізу є перекладацькі трансформації, а предметом дослідження є ціль автора перекладу, який для неї застосовує перекладацькі трансформації.

Метою дослідження є визначення перекладацьких трансформацій які спостерігаються між текстом оригіналу і текстом перекладу, також визначення цілей здійснених перекладацьких трансформацій перекладачем Олександром Красюком.

Виклад основного матеріалу. Варто розпочати цей аналіз художнього твору з розгляду прийомів перекладу лексико-семантичних, синтаксичних, синтаксичних. Переклад художньої, зокрема горрорної літератури, вимагає від перекладача не лише досконалого володіння мовою оригіналу та мовою перекладу, а й глибокого розуміння культурних особливостей, авторського стилю та жанрової специфіки твору. Для того, щоб переклад «відбувся» і був максимально адекватним першотвору, перекладачеві передусім слід з'ясувати жанрові особливості оригіналу і намагатися зберегти їх у процесі перекладу. З'ясовуючи жанрову природу конкретного твору, необхідно враховувати авторське визначення жанру цього твору, а також ті моменти, що пов'язані з авторською інтерпретацією традиційних, загальновідомих жанрів [5, с. 262]. Особливу увагу слід приділяти передачі атмосфери, емоційного напруження та художніх засобів, які використовує автор для створення відчуття страху, тривоги чи загадковості. Щоб досягти максимальної відповідності оригіналу, перекладач застосовує різноманітні перекладацькі трансформації, адаптує метафори, гру слів, алегорії й інші стилістичні прийоми, зберігаючи при цьому унікальність авторського голосу та жанрові риси. Такий підхід дозволяє не лише точно передати зміст, а й відтворити художню цінність і емоційний вплив твору на читача. У автора оригіналу присутні, в свою чергу, мовні засоби створення наративної напруги у літературі жахів належать: найрізноманітніша конкретно-чуттєва

лексика, емоційно-експресивна лексика, широке використанні різноманітних типів речень, діалектизми, вигуки, слова вжиті у переносному значенні, синонімія, образна лексика, антонімія, омонімія, полісемія; тропи: епітети, метафори, порівняння тощо. За допомогою цих мовних засобів автор впливає на психоемоційний стан читача та сприяє збільшенню рівня наративної напруги у творі [3, с. 52]. Перед перекладачем стоїть задача це все адекватно передати через функціональну чи динамічну еквівалентність. У вимірах скопостеорії стратегія усвідомлення сукупності засобів та своєї цілі, щоб досягти певних результатів, переклад постає як активна позиція перекладача, що має характер творчого рефлексування, яке розкривається через питання «для чого й заради якої мети?» [6, с. 35].

Досліджуючи перекладацькі трансформації, можливо зробити висновок, що є необхідні перекладацькі трансформації, такі, якими є часто граматичні трансформації, та є опціональні, якими є часто лексико-семантичні, які є інакшими, ніж лише дослівний чи еквівалентний переклад. До лексико-семантичних перекладацьких трансформацій належать усі способи перекладу лексичних одиниць (слів, словосполучень, фразем), враховуючи видозміни у їхній формі і значенні і порівнянні з мовою оригіналу.

Можливо дійти того висновку, що для аналізу я послуговувався визначенням таких способів перекладу, як: синонімічна заміна, контекстуальна заміна, калькування, транскодування (транслітерація, транскрибування, мішане між собою, адаптивне), описовий переклад, антонімічний переклад, компресія, декомпресія, конкретизація значення іменника і конкретизація значення дієслова, генералізація значення іменника чи дієслова, диференціація значення. Смисловий розвиток та цілісне перетворення є тими типами трансформацій, яка може бути комплексною, також, компенсація втрат при перекладі. Парцеляція висловлювання (внутрішнє та зовнішнє), інтеграція висловлювання (внутрішня та зовнішня). До стилістичних ПТ належить логізація, експресивація, використання стилістично піднесеного відповідника, використання діалектизму, архаїзація, також стилізація під розмовну мову або стилістичне зниження, термінологізація.

Для початку маю окреслити деякі граматичні трансформації, які є необхідними і їх не уникнути при перекладі з англійської на українську мову. Це вилучення артиклів або передача «the» через вказівні займенники, вилучення характерних англійській мові надлишкових присвійних займенників, перестановка в асидентичному іменниковому словосполученні з додаванням родового відмінку або прийменника у словосполучення, вилучення прийменників чи їх заміна у фразальних дієсловах і застосування морфем в перекладі на українську, на зразок різних афіксів. Заміна «to be» таким розділовим знаком, як тире. Вилучення допоміжних дієслів і компресія у цьому випадку. Само собою розуміється, що при перекладі з англійської українською мовою у багатьох випадках здійснюється внутрішня парцеляція речення комами, а в статті розглядаються ті випадки парцеляції, які застосовані цілеспрямовано перекладачем для збереження настрою оригіналу. І звичайно ж, стається часто пермутація у бік природного розташування слів чи покращення звучання вислову у мові перекладу, у тих же асиндетичних іменникових словосполученнях.

Тож спершу розглянемо синонімічну субституцію, або вибір варіантного відповідника [2, с. 7]. У випадку дієслів це виглядає так: «He swung open a small square grating in the furnace's belly and he and Jack *peered in* together» – «Він настіж відкрив невеличку квадратну колосникову решітку в утробі печі, і вони з Джеком разом *зазирнули* всередину» [13, с. 16; 7, с. 37]. За англійським словником «to peer» означає «глянути з обережно і зі зусиллям» [11]. За українським словником «зазирнути» позначає «дивитися у (за, на) що-небудь, намагаючись побачити когось, щось» [1], що теж має на увазі певні зусилля, тож ці слова один одному є відповідниками.

Якщо розглядати на конкретних зразках з оригінального твору та тексту перекладу: можна побачити контекстуальну заміну в цьому зразку: «“The pilot's got a fail-safe,” Watson *told* him» – «Пілотник має відмовостійкість, – *пояснював* йому Ватсон» [13, с. 16; 7, с. 38]. За приділенням з посібнику О. О. Жулавської, контекстуальною заміною є лексичною перекладацькою трансформацією з-за якої відповідником стає слово, що не є його словниковим значенням і воно підібране згідно контекстуального значення [2, с. 9].

Ще прикладом контекстуальної заміни є речення «Jack smiled, a big wide *PR smile*» – «Джек посміхнувся великою *рекламною усмішкою*» [13, с. 5; 7, с. 20]. Тут мають вплив американські культурні реалії і згідно них було перекладено «People Relations smile» як «рекламна посмішка» чи «штучна посмішка», бо цей тип посмішки фігурує в маркетингу та адвертайзменті [10, с. 10].

Далі буде мова про антонімічний переклад, який включає в себе позитивацію та негативацію. Позитивацію можливо побачити у цих рядках: «When he went back into his study and saw Danny standing there, wearing *nothing but* his training pants and a grin…» – «Коли він повернувся до свого кабінету і побачив, що Денні стоїть там *у самих лише* трусиках-підгузку й усміхається…» Для англійської мови конструкція «nothing but» є типовою, а при перекладі українською було замінено на «у самих лише», на позитивну конструкцію.

Конкретизацію іменника можна побачити в наступному зразку: «undertaker» [13, с. 5] «трунар» [7, с. 19]. За визначенням українського словника [9], це виключно людина, яка майструє труни. В оригіналі, за визначенням кембриджського словника [11], це слово має ширшу семантику і позначає людину, яка підготовлює мертві тіла до захоронення чи спалення, і також позначає того, хто організовує похоронну процесію.

Конкретизація дієслів становить особливий інтерес, цю трансформацію можна помітити у реченнях: «He got a grip on it with both hands and followed the cook down the porch steps, trying manfully not *to grunt* and give away how heavy it was» – «Ухопившись обома руками за торбу, він потяг її вслід за кухарем униз по сходах, мужньо намагаючись не *кректати*, не виказувати, яка вона важезна» [13, с. 71; 7, с. 126]. Відповідник був обраний досить влучно, бо «to grunt» це «видавати низький, грубий шум» [11], а «кректати» це «видавати уривчасті горлові звуки під час фізичного напруження» [9], що ще більше конкретизувало ситуацію.

Щодо генералізації, її можна побачити у перекладі одного словосполучення, яке в перекладі стало складним словом: «…pushing up to forty and holding it there until the town began to trickle away into an exurban sprawl of *gas stations*, Burger Kings, and McDonalds» – «…розігнався до сорока й витримував цю швидкість, поки місто не почало розсмоктуватися на безладні болітця приміських *автозаправок*, "Бургер Кінгів" та "Макдоналдсів"» [13, с. 276; 7, с. 451].

Становить також інтерес генералізація дієслова, яка повністю зумовлена особливостями обидвох мов – в одній присутній вираз, в іншій відсутній. Так є у випадку слова «intimidated», яке було перекладено як «лякає»: «Your wife isn't a bit *intimidated* by the idea?» – «Вашу дружину анітрохи не *лякає* ця перспектива?» [13, с. 5; 7, с. 20]. За Кембріджським онлайн-словником слово в мові оригіналу означає «злякати когось, зазвичай в цілях переконання щось зробити», якщо у формі дієслова [11]. Також сталась транспозиція дієприкметника дієсловом.

Має місце в тексті перекладу компресія за рахунок вилучення надлишкових в українській мові слів, заміна на більш компактну конструкцію, хоча перекладач ніби трохи торкнувся зміни змісту, прибравши «last»: «...even the balsa glider that had pleased him so much all the *last* week since Jack had brought it home» – «...навіть бальсовим планером, яким він так був втішався весь тиждень, відтоді як Джек приніс той додому» [13, с. 12; 7, с. 31]. В наступному ще випадку компресія сталась завдяки вилученню змістовної деталі: «...but he didn't really want to go to that *old* Jack and Jill anymore» – «...але насправді йому не хотілося більше ходити до "Джек та Джилл"» [13, с. 25; 7, с. 53], що у наступних рядках було все одно розкрито, тому це зміст не зіпсувало. В наступному прикладі було вилучене і скорочене образне порівняння: «His mouth was dry, *his eyes like hot marbles*…» – «У роті йому пересохло, *очі горіли*…» [13, с. 30; 7, с. 61].

Декомпресія частіше стається внаслідок збільшення кількості знаків, літер при перекладі з англійської українською, аніж за рахунок збільшення кількості слів. Вона стається і при описовому перекладі, але в абзаці про декомпресію будуть розглядатись випадки лише додавання слова, а про описовий переклад буде роз'яснено далі. Далі йдуть рядки з лексичною декомпресією «Beyond that she could see Hallorann's *spotless* kitchen, the big portholed double doors propped open by rubber wedges» – «Поза ним вона бачила *бездоганно чисту* кухню Хеллорана, великі двостулкові двері з віконцями-ілюмінаторами стояли розчинені, підперті гумовими клинами» [13, с. 81; 7, с. 142].

Описовий переклад можливо зустріти в цих рядках, при експлікації дієслова: « "I don't want to see," he said low, and then looked back at the rubber ball, *arcing from* hand to hand» – «Я не хочу бачити, – промовив він стиха, а потім перевів погляд на гумовий м'ячик, *що не припиняв по дузі перескакувати з* руки в руку» [13, с. 288; 7, с. 472]. Також цей тип перекладацької трансформації ще в цих зразках: «Snow spattered against the windows like thrown sand» – «Сніг пирскав у вікна, немов знадвору хтось кидався піском» [13, с. 30; 7, с. 61].

Смисловий розвиток діє за принципом заміни еквівалентом, який є виведений логічно зі значення слова оригінального тексту. Це було у рядках: «...the golden cast that now tinged the *afternoon*

light» – «...*надвечірнє* світло набуває золотавого відблиску» [13, с. 25; 7, с. 52].

Щодо цілісного перетворення, воно являє собою передачу змісту засобами мови перекладу, які не є словниковими відповідниками. При ньому береться до уваги контекстуальне значення слів та традиції мови перекладу. Далі буде зразок цілісного перетворення у реченнях: «*You lost your temper*, Ullman had said» – « "*Дав волю норову*", – сказав Уллман» [13, с. 16; 7, с. 37]. Також цілісне перетворення було у цих рядках: «"What were you talking about, hon?" Wendy asked him as they went back inside. "*Oh, nothing much"*» – «Про що ви розмовляли, любий? – *Та так, ні про що*» [13, с. 80; 7, с. 140]. Таким чином будь-які фрази досягають більш природнього звучання у мові перекладу.

Компенсація втрат часто може бути уточненням і бути через додавання слів, як наприклад у: «He was a beefy man with fluffy popcorn hair, white shirt, and dark green chinos» – «Він був м'язистим чоловіком з кошлатим, *кольору* попкорну волоссям, у білій сорочці і темно-зелених робочих штанях» [13, с. 16; 7, с. 37]. Часом компенсація втрат може межувати з експресивацією чи стилізацією під розмовний стиль. Далі у цих реченнях теж ця ПТ і змістовна зміна у другій частині: «Come out! Came out, you little shit! Take your medicine!» – «Виходь! Нумо, ти, малий засранцю! Отримай заслужену кару!» [13, с. 30; 7, с. 61].

Слід також зазначити, що українська мова сповнена лексичних засобів, що дозволяють здійснення таких стилістичних трансформацій, як експресивація, яка може робити вираз чи більш у розмовному тоні, чи дещо піднесеному, також деякі інші засоби дозволяють робити діалектизацію чи архаїзацію. Якщо казати про перше, то наступними прикладами цього є такі зразки: «Ullman *stood up* and *went to* the file cabinet in the corner» – «Уллман *підвівся* й *рушив* до картотечної шафи в кутку» [13, с. 5; 7, с. 20]. Часто можна побачити, що замість простого слова «сказав» перекладач застосував «промовив» чи «промовила», що є експресивацією у бік деякого піднесення: «"Okay, here's your furnace," Watson *said*…» – «Гаразд, ось ваша топка, – *промовив* Ватсон…» [13, с. 16; 7, с. 37].

Логізація, яка далі, застосувалась у тому випадку, коли дослівний переклад виглядав би з-за комічно і перебільшено, чи незграбно: «... after the bars had closed and they had returned home, the *fights* would start in earnest…» – «...коли закривалися бари й пара поверталася додому, от тоді розпочиналися *серйозні скандали*…» [13, с. 12; 7, с. 31]. При цьому далі йде прямий переклад цієї гіперболи, що додає дрібку комічності, з вуст героя Джека Торренса. Не сталось надуживання того ж слова завдяки рішенню перекладача: «*The Friday Night Fights*, Jack called them, but it wasn't funny» – «П'ятничні нічні бої – так називав їх Джек, але це було не смішно».

Можливо помітити за наступними рядками стилізацію під розмовність «And *your son* is also extraordinary?» [13, с. 5] – «*А син у вас* також надзвичайний?» [7, с. 19] через «син у вас». Тут ймовірно здійснена компенсація втрат, бо для відображення розмовності в українській часом потрібні подібні додаткові граматичні зміни з розмовною конструкцією.

Архаїзацією є застосування застарілих слів у перекладі і це можна побачити за наступними реченнями: «Danny was in the east-wing ballroom, standing on an over-stuffed, high-backed wing chair, looking at the *clock* under glass» – «Денні був у східному крилі, у бальній залі, він стояв на сидінні м'якого фотеля з високою спинкою і роздивлявся *дзиґар* під склом» [13, с. 269; 7, с. 438]. Застосування «дзигаря» замість «годинник» може бути мотивовано необхідністю відобразити старий годинник.

Також є випадок діалективізації при перекладі і це наведено у наступному зразку: «Danny was in the east-wing ballroom, standing on an over-stuffed, high-backed *wing chair*, looking at the clock under glass» – «Денні був у східному крилі, у бальній залі, він стояв на сидінні м'якого *фотеля* з високою спинкою і роздивлявся дзиґар під склом» [13, с. 269; 7, с. 438]. Слово «фотель» у словнику справді відзначається, як діалектичне і позначає воно «крісло»[9]. Завданням перекладача при перекладі художнього тексту є часом додавання експресивації наявними у мові засобами та додавання колориту подібними діалектичними словами.

Як зазначалось у статті, у якій йшлося про існування термінологізації та детермінологізації, в ній розкривалась тема в основному останньої [4]. У цьому випадку була використана термінологізація, як стилістична трансформація, через використання слова «відмовостійкість» у порівнянні з текстом оригіналу. У ньому було початково більш звичайне слово, як «fail-safe» [13, с. 16; 7, с. 38]. Термінологічним більш аналогом «відмовостійкості» могло б бути «fault tolerance» [12].

Використовуючи парцеляцію, автор зосереджує увагу читача на інтенсивності певної пережитої емоції [3, с. 42]. Що я можу сказати про пере-

клад твору, це те, що перекладач не здійснював її, скоріше самий автор оригіналу часом займався цим, що і було так само передано у перекладі.

Закінчити можу темою того, що у «Сяйві» досить багато культурно маркованої лексики, або ж американських реалій, і їх потрібно певними засобами перекладу передати. Цими засобами є різні види транскодування та калькування, перші являють собою, за О. О. Селівановою, формальну трансформацію на фонетичному рівні, друге є формальною трансформацією на лексичному рівні [8, с. 7]. В перекладі їх також пояснюють в низу сторінки, що можна назвати описовим перекладом, у видавництві Клуб сімейного дозвілля, 2014. Можна у наступних прикладах простежити передачу реалії через адаптивне транскодування: «Rolodex» – «ролодексу», після перекладу морфеміка відображає знахідний відмінок, бо це є необхідністю для адекватного перекладу. Найбільше можна помітити адаптивне транскодування у цих рядках: «She looked out the kitchen window and saw him just sitting there on the curb, not playing with his trucks or the wagon or even the balsa glider» – «Вона визирнула з кухонного вікна і побачила, що він просто сидить собі на бровці, не граючись ні своїми ваговозиками, ні навіть бальсовим планером…» [13, с. 12; 7, с. 31]. Транскрибування можна побачити при перекладі цієї американської реалії: «a Tensor lamp» – «лампа “Тензор”» [13, с. 5; 7, с. 20], «a couple of Oreos on a plate» – «на тарілку кілька печив “Орео”» [13, с. 15; 7, с. 37], «Sesame Street» – «Сезам-стрит» [13, с. 25; 7, с. 52], «Sierra Nevada» – «Сьєрра-Невада» [13, с. 54; 7, с. 101]. Також мало місце напівкалькування терміну «the pilot light» – «пілотний пальник» [13, 16; 7, с. 37].

Висновки. Можливо зробити кілька основних висновків за результатами проведеного аналізу такого зразку художньої літератури, як «Сяйво» Стівена Кінга та перекладу Олександра Красюка. По-перше, стилю С. Кінга при написанні твору характерним є змалювання типових американських реалій, які включають вулиці, консюмеризм, бренди, марки, рекламу, ТВ-програми і це переважно передається транскодуванням (транслітерацією та транскрибуванням) і калькуванням.

По-друге, помічено було, що при перекладі з англійської на українську мову, то якщо порівнювати частотність компресії та декомпресії, частіше відбувалось перше, а друге відбувалось в основному на рівні морфем і літер.

Цього роду художня література є достатньо важливим складником більшої сфери, якою є загалом художня література, тому у ній працюють закони перекладу, які конкретно для неї характерні. У літературі жахів часто використовуються фонетичні, морфологічні, лексичні та стилістичні засоби вираження експресії для створення наративної напруги та нагнітання атмосфери. До цих мовних засобів відносяться: алітерація, апозіопезис, ономатопея, епітети, порівняння, атрибутивні словосполучення, парцеліція, або зовнішня парцеляція висловлювання [3. с. 39–40]. І майже такою ж самою була можливість зустріти в тексту оригіналу і переданими ці аспекти у тексті перекладу. Олександр Красюк якісно здійснив переклад, додавши експресивації й конкретизації дієсловам, здійснював переважно внутрішню парцеляцію, яка є характерною для пунктуації української мови.

На далі у сфері перекладу саме горрорної літератури, у якій присутня наративна напруга, можуть здійснюватися більш фундаментальні дослідження. Дослідження у цій сфері знадобляться для фахівців з перекладу художньої літератури і, також, літератури жахів.

Список літератури:

1. Горох: онлайн-словник. URL: https://goroh.pp.ua/ (дата звернення: 02.08.2025)
2. Жулавська О. О. Теоретичні та практичні аспекти англо-українського перекладу: навч. посіб., Суми : СДУ, 2023. 169 с.
3. Лободзінська К. А. Лінгвостилістичні засоби створення наративної напруги в англомовній літературі жахів: перекладацький аспект: маг. дис. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 153 с.
4. Марчук Л. Детермінологізація як засіб неосемантизації термінів у художньому стилі сучасної української мови. *Лінгвостилістичні студії:* наук. жур. Луцьк : СЄНУ ім. Л. Українки. 2017. Вип. №6. С. 122–128.
5. Назаренко Н. С., Щеголєва Т. Л. Особливості жанрового перекладу художніх текстів. *Наукові записки.* Вінниця : ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство). 2014. № 20. С. 260–264.
6. Павленко О. Г. Аспекти українського художнього перекладу англомовної прози другої половини XX століття: підруч. 2-ге вид., пер. і доп. Київ : МДУ, 2025. 337 с.
7. С. Кінг «Сяйво»: роман, Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2014. 640 с.

8. Селіванова О. О. Нова типологія перекладацьких трансформацій (на матеріалі українсько російського перекладу). URL: https://web.archive.org/web/20160604115844/http://selivanova.net/downloads/new%20typology%20of%20transformations%20in%20translation.doc (дата звернення: 20.09.2025)

9. Словник.ua: онлайн-словник. URL: https://slovnyk.ua/index.php (дата звернення: 10.08.2025)

10. Солощук Л. В. Кінесичні номінації в англомовному дискусі. *Вісник харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. 2011. №953. С. 6–14.

11. Cambridge Dictionary: онлайн-словник. URL: https://dictionary.cambridge.org (дата звернення: 15.09.2025)

12. Fortinet What Is Fault Tolerance: веб-сторінка. URL: https://www.fortinet.com/uk/resources/cyberglossary/fault-tolerance (дата звернення: 12.09.2025)

13. S. King «The Shining»: the novel, Edinburgh : Black & White Publishing, 1977. 403 c.

Sheremet A. V., Atamanenko Ye. S. COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ORIGINAL TEXT AND THE TRANSLATED TEXT IN REGARD TO LEXICAL, SYNTACTIC AND STYLISTIC TRANSFORMATIONS (BASED ON STEPHEN KING'S «THE SHINING» AND ALEXANDER KRASYUK'S TRANSLATION)

This article is devoted to a comprehensive analysis of translation transformations in the process of translating horror literature based on Stephen King's novel «The Shining» and its Ukrainian translation by Oleksandr Krasyuk. The study focuses on identifying, classifying, and analyzing the lexical, syntactic, and stylistic transformations necessary for the adequate transmission of the specifics of the horror genre into Ukrainian.

The main problem of the study is the need to preserve the author's atmosphere of tension, suspense, and emotional impact in translation, as well as the adaptation of American cultural realities for Ukrainian-speaking readers. The work analyzes a wide range of translation techniques: from synonymic and contextual substitutions to complex stylistic transformations, including logization, expressivization, archaization, and terminologization.

The methodology is based on a comparative analysis of original and translated fragments, taking into account contextual meaning and functional equivalence in accordance with skopos theory. Both suspenseful episodes and neutral dialogues were analyzed, which made it possible to trace the variability of translation strategies depending on the communicative function of the text.

The study revealed the active use of transcoding to convey American realities, semantic development to adapt metaphorical constructions, and holistic transformation to achieve naturalness in Ukrainian. Particular attention is paid to the analysis of the transmission of linguistic means of creating narrative tension characteristic of horror literature, including concrete-sensory and emotionally expressive vocabulary.

The results demonstrate the high quality of Oleksandr Krasyuk's translation, which managed to preserve the genre specificity of the work and ensure adequate perception by readers through a combination of dynamic and functional equivalence. The work is of practical importance for translators and researchers in translation studies.

Key words: *expressiveness, translation transformation, compression, decompression, realities, transcoding, fiction.*

Дата надходження статті: 03.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/49

Жолтікова Г. О.
Національна академя Служби безпеки України

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСЕМИ-ВЕРБАЛІЗАТОРА *МІЛІТАРИЗАЦІЯ* У ВИМІРІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена з'ясуванню специфіки організації мовних картин носіїв української та російської лінгвокультур на основі лексико-етимологічного аналізу лексеми-вербалізатора концепту МІЛІТАРИЗАЦІЯ. Лексема є основою формування концепту МІЛІТАРИЗАЦІЯ. Проведення етимологічного аналізу на матеріалі українських і російських лексикографічних джерел дає змогу визначити головні відмінності у лінгвокультурах. Доведено, що лексема мілітаризація має спільне походження в українській і російській лінгвокультурах. Проте з початком війни мілітарні сенси в українському просторі набувають значень, відмінних від російських. Зокрема у російських лексикографічних джерелах визначено низку значеннєвих компонентів, що відсутні в українських джерелах: 'підпорядкування всіх сфер життя країни цілям підготовки до війни', 'підпорядкування всіх сфер життя країни цілям воєнщини', 'підпорядкування всіх сфер життя країни воєнним цілям', 'підпорядкування життя імперіалістичних держав цілям підготовки загарбницьких воєн', 'гонка озброєння', 'пригнічення демократичних та революційних рухів', 'встановлення мілітарних режимів', 'встановлення тоталітарного режиму', 'мілітаризм навчання підростаючого покоління', 'мілітаризм космосу', 'мілітаризм країни'. З'ясовано, що в українській мовній картині світу лексема мілітаризація фіксує політику підготовки до війни на захист нашої Держави. Натомість у російських лексикографічних джерелах актуалізовано ідею цілеспарямованої політики підготовки економічного та соціального життя до військової агресії. У сучасному тлумаченні російськими джерелами лексеми мілітаризація закладено маніпуляцію на когнітивному рівні: суб'єкт і об'єкт агресії поміняно місцями. Російські джерела дії з мілітаризації задля агресії проти інших держав, які впроваджує рф, приписують західним країнам.

Ключові слова: *військова агресія, значеннєві компоненти, мілітаризація, мовна картина світу, концепт, лінгвокультура.*

Постановка проблеми. Будь-яка війна несе зміни, народжує нові ідеї та позиції. Новостворені ідеологеми у мові або у символах формують в суспільстві визначальні смисли. У ментальному просторі війна стає боротьбою за інтерпретацію реальності. Концепти-маркери дискурсу війни створюють обриси цього протиборства. Одним з цих концептів є *МІЛІТАРИЗАЦІЯ*. Його позиціювання у концептуальних картинах світу носіїв української та російської лінгвокультур є свідченням ставлення до війни загалом і зокрема до теперішньої агресії рф проти нашої Держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище мілітаризації – предмет міждисциплінарних пошуків, що зумовлено агресивністю рф, яка посилюється, по відношенню до України – як конвенційною, так й комунікативною. Нами зафіксовано дослідження з питань мілітаризації у сфері права (О. Пашкова, «Мілітаризація молоді тимчасово окупованих територій Донбасу крізь призму нормативних документів окупаційних адміністрацій (2015–2021)» [10]), політології (І. Валюшко, «Мілітаризм як риса російського суспільства» [3]), історії (О. Стяжкіна, «Режим безперервної війни: мобілізація» [14]; В. Гаврилов, «Депортація дітей не є кінцем злочину. Далі відбувається мілітаризація та русифікація» [5]), культурології (А. Бахтаров, «Мілітаризм як невід'ємний атрибут російської імперської свідомості») [1]; Р. Фанагей, «Концептуалізація поняття «мілітаризм-як-урбанізм») [15]), економіки (А. Сизов, О. Коваль, В. Пахольчук, «Військова могутність та міліта-

© Жолтікова Г. О., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ризація глобального простору» [13]; О. Булатова, Н. Резнікова, «Мілітаризація економік та безпековий розвиток країн в умовах становлення нового економічного порядку» [2]), філософії (В. Добіжа, «Мілітаризм як прояв сучасного українського суспільства» [7]).

Лінгвісти звертаються до окремих вимірів феномену мілітаризації, зокрема: специфіки вживання лексеми *мілітаризація* як іншомовної (Р. Шрамко) [16, с. 68], набуття нею статусу терміна (Н. Поліщук) [12, с. 8], організації дискурсу мілітарної поезії (А. Маліцька) [8, с. 9].

Мілітаризацію, як явище, в контексті війни дослідники визначають як явище посилення воєнної складової в державі або процес підготовки до війни. Зокрема питанню масштабної мілітаризації щодо Кримського півострова приділяють увагу С. Віднянський, А. Мартинов: «Встановлення законів РФ у Криму, автоматичне присвоєння кримчанам російського громадянства, мілітаризацію Криму, примусове виселення і конфіскацію приватної власності окупаційною владою в порушення норм міжнародного права, переслідування релігійних спільнот у Криму, зокрема кримських мусульман» [4, с. 234]. Використання мілітарних та невійськових засобів досягнення цілей у гібридній війні визначає В. Горбулін: «Російська влада сповідує принципи традиційної геополітики, згідно з якими світовий порядок побудований на праві сили… Крім того, глибока мілітаризація суспільства сприяє збереженню існуючого режиму влади» [6, с. 64].

У той же час концепт *МІЛІТАРИЗАЦІЯ й* відповідно його лексема-вербалізатор як маркери російсько-української війни досліджені не були.

Постановка завдання. Метою статті є лексико-етимологічний аналіз лексеми-вербалізатора концепту *мілітаризація* на матеріалі українських і російських лексикографічних джерел задля з'ясування специфіки організації мовних картин носіїв української та російської лінгвокультур.

Виклад основного матеріалу. Етимологія лексеми *мілітаризація* має походження від латинської лексеми *milit-* (солдат) [20, с. 368], *militia-* (військова справа, військовий підрозділ) [20, с. 368], *militaris* (воєнний), про що свідчать дані етимологічного словника англійської мови [20]: «Лексема *мілітаризація* з латини потрапила в англійську та французькі мови. В англійській мові лексема *мілітаризація* з'явилася через входження таких слів як militate (сперечатися, боротися, протистояти)» [20, с. 367]. Етимологічний словник англійської мови визначає наявність в лексемі *мілітаризація* таких значеннєвих компонентів: 'служіння церкві' (*Militant),* 'бути солдатом' (*Militatus*), 'боротися' (*Militare),* 'солдат' (*Milit, Miles).* Від кореня *milit-* були утворені слова (*Milit-ar-ist)* – невідомий переклад, 'корпус солдатів для домашньої служби' (*Milit-ia).* Також лексема *militia* використовувалася в значеннях 'війна', 'військо', 'армія'.

В етимологічному словнику української мови [21] зафіксовано співпадіння окремих значеннєвих компонентів лексеми *мілітаризація* з даними європейських словників ('боротися', 'воювати', 'солдат', 'військова справа', 'військовий підрозділ'), а також тотожність словотвірного ряду мілітарист – militariste, мілітаризм – militarism, мілітаризація – militarization, мілітаризувати – militariser, мілітаристичний (в значенні військовий) militaire (фр.) та militaris (англ.). Натомість в українському словнику не подаються такі визначення, як антимілітарист antimilitariste, демілітаризувати démilitariser, демілітаризація démilitariisation, парамілітарний paramilitaire, релігійний службовець, воїн церкви militant, релігійний службовець militer, корпус солдатів для домашньої служби militia.

Лінгвокультурна історія лексеми *мілітаризація* подається в оксфордському етимологічному словнику онлайн [35] таким чином: «Лексема *мілітаризація (*militarisation*)* з'явилася у 1881 році у значенні 'перетворення чогось на військові потреби'. У французькій мові слово *militarisation* 'мілітаризація' згадується до 1953 року (за англійським словарем). Лексема militaire 'військовий' (XIV ст.), лексема militarisme 'мілітаризм' (1846), militariste 'мілітарист' (кінець XIX ст.), anti-militariste 'антимілітарист' (кінець XIX ст.), militariser 'мілітаризувати' (1846 рік), militarisation 'мілітаризація' (1876 рік), démilitari-ser, -isation 'демілітаризувати', 'демілітаризація' (кінець XIX ст.), paramilitaire 'парамілітарний' (близько 1920 р.). У XIII ст. *militer* 'воювати'; у *XVII ст.* з'являється переносне значення *militer* – 'релігійний службовець'. Утворюються похідні слова *militant* 'воїн церкви' XVI ст., 'військова політика' (XIX ст.)».

Українські словники визначають походження лексеми *м*ілітаризація від латинської та французької мови [18; 21; 27]. Російськомовні джерела походження лексеми *мілітаризація* також пов'язують з латинською та французською мовами [16; 17; 22; 24; 26; 31].

За даними історичних та енциклопедичних словників зафіксовано системне нарощування значеннєвих компонентів у російської лексеми-вербалізатора за радянських часів і напередодні повномасштабного вторгнення рф в нашу Дер-

жаву: 1964 рік «підпорядкування економічного, політичного та суспільного життя цілям підготовки до загарбницьких війн» [26]; «створення воєнної економіки в мирний час» [26]; «перенесення форм та методів воєнної організації в сферу цивільних відносин, розповсюдження воєнних законів, військової дисципліни, на будь-яку галузь народного господарства (напр. на залізниці), воєнізація промисловості» [26]; 1986 рік «підпорядкування суспільно-політичного життя, економіки, науки, ідеології інтересам підготовки агресивних війн» [19]; «супроводжується гонкою озброєння, пригніченням демократ. та революц. рухів, нерідко встановленням тоталітарного режиму» [19]; 1998 рік «підпорядкування всіх сфер життєдіяльності суспільства цілям воєнщини» [24]; «використання форм і методів військової організації в різних сферах суспільно-економічного життя» [24]; 2012 рік «підпорядкування всіх сфер життя країни (економічної, політичної, суспільної) воєнним цілям» [16].

Зафіксоване нарощування значеннєвих компонентів є свідченням орієнтованості рф на ведення війн, зокрема агресії проти нашої Держави («посилення ролі військового чинника в якійсь галузі діяльності, житті, мілітаризація країни, мілітаризація космосу, навчання підростаючого покоління» – значеннєвий компонент зафіксований у 2010 році; «підпорядкування всіх сфер життя країни (економічної, політичної, суспільної) воєнним цілям» – значеннєвий компонент зафіксований напередодні вторгнення в Україну, 2012 рік).

Отже, розбіжності у тлумаченні лексеми *мілітаризація* в українській і російській мовах закладено історично, в українській мові семантика лексеми *мілітаризація* пов'язана з ідеєю служіння державі і церкві, тоді як в російських джерелах – з веденням війн, зокрема агресивних.

Конотативні розбіжності лексеми *мілітаризація*, зафіксовані в діахронному вимірі української та російської мов, поглиблено у сучасний період. Лексикографічний аналіз українських тлумачних словників української мови [18; 28; 32], словників іншомовних слів [27; 31] дозволив визначити низку значеннєвих компонентів лексеми *мілітаризація*.

Результати дослідження представлені в (табл. 1).

За даними аналізу російських лексикографічних джерел також визначено низку значеннєвих компонентів лексеми *мілітаризація.*

Результати дослідження представлені в (табл. 2).

Порівняльний аналіз дозволив визначити спільні та відмінні значеннєві компоненти лексеми *мілітаризація*.

Результати дослідження представлені в (табл. 3 та 4).

Як спільні виокремлено такі значеннєві компоненти лексеми *мілітаризація* в українській і російських мовах: 'перенесення форм і методів воєнної організації в галузь цивільних відносин', 'воєнізація промисловості', 'підпорядкування всіх сфер життя країни (економічної, політичної, суспільної / науки, ідеології) воєнним цілям', 'підпорядкування всіх сфер життя цілям підготовки до загарбницьких війн', 'поширення воєнних законів', 'поширення військової дисципліни', 'створення воєнної економіки в мирний час'. Наявність цих компонентів зумовлена спільним радянським минулим України і рф, відповідно – впливом на тлумачення слів соціально-політичною ситуацією.

В українських словниках наявний один компонент, відсутній в російських словниках – 'політика озброєння і підготовки до війни (звич. агресивної, загарбницької)' [32].

Таблиця 1

Значеннєві компоненти лексеми *мілітаризація*, за даними українських тлумачних словників

перенесення форм і методів воєнної організації в галузь цивільних відносин	[18; 27; 28; 32]
воєнізація промисловості	[18; 27; 28; 32]
здійснення мілітаризму	[18; 27; 28; 32]
підпорядкування економічного, політичного й громадського життя цілям підготовки загарбницьких воєн	[27]
підпорядкування економічного, громадського й політичного життя країни цілям і завданням мілітаризму	[31]
політика озброєння і підготовки до війни (звич. агресивної, загарбницької)	[32]
поширення військових законів, військової дисципліни на якусь галузь народного господарства	[27]
створення воєнної економіки в мирний час	[27]

Таблиця 2

Значеннєві компоненти лексеми *мілітаризація*, за даними російських тлумачних словників

підпорядкування всіх сфер життя країни (економічної, політичної, суспільної / науки, ідеології) воєнним цілям / цілям підготовки до загарбницьких війн / цілям підготовки до війни ідеології / інтересам підготовки агресивних війн / цілям воєнщини / воєнним цілям	[16; 17; 19; 22; 24; 26; 30]
підпорядкування економічного і суспільного життя імперіалістичних держав цілям підготовки загарбницьких воєн	[29]
створення воєнної економіки в мирний час	[26]
перенесення форм та методів воєнної організації в сферу цивільних відносин	[17; 26; 29]
поширення воєнних законів, військової дисципліни, на будь-яку галузь народного господарства	[26]
воєнізація промисловості	[26]
супроводжується гонкою озброєння, пригніченням демократичних та революційних рухів	[19]
супроводжується встановленням тоталітарного режиму	[19]
використання форм і методів військової організації в різних сферах суспільно-економічного життя	[30]
поширення мілітаризму	[23]
посилення ролі військового чинника в якійсь галузі діяльності, житті. М. країни. М. космосу. М. навчання підростаючого покоління.	[23]

Таблиця 3

Спільні значеннєві компоненти лексеми *мілітаризація* в українських та російських джерелах

Значеннєвий компонент	Українські лексикографічні джерела	Російські лексикографічні джерела
перенесення форм і методів воєнної організації в галузь цивільних відносин	[18; 27; 28; 32]	[17; 26; 29]
воєнізація промисловості	[18; 27; 28; 32]	[26]
підпорядкування всіх сфер життя країни (економічної, політичної, суспільної / науки, ідеології) воєнним цілям / цілям підготовки до загарбницьких війн	[27; 31]	[16; 17; 19; 22; 24; 26; 30]
поширення воєнних законів, військової дисципліни, на будь-яку галузь народного господарства	[27]	[26]
створення воєнної економіки в мирний час	[27]	[26]

Таблиця 4

Відмінні значеннєві компоненти лексеми *мілітаризація* в українських та російських джерелах

Значеннєвий компонент	Українські лексикографічні джерела	Російські лексикографічні джерела
політика озброєння і підготовки до війни (звич. агресивної, загарбницької)	[32]	
підпорядкування всіх сфер життя країни цілям підготовки до війни		[17; 26]
підпорядкування всіх сфер життя країни інтересам підготовки агресивних війн		[19]
підпорядкування всіх сфер життя країни цілям воєнщини		[30]
підпорядкування всіх сфер життя країни воєнним цілям		[16; 22; 24]
підпорядкування життя імперіалістичних держав цілям підготовки загарбницьких воєн		[29]
гонка озброєння		[19]
пригнічення демократичних та революційних рухів		[19]
встановлення тоталітарного режиму		[19]
навчання підростаючого покоління		[23]
мілітаризм космосу		[23]
мілітаризм країни		[23]

У російських лексикографічних джерелах визначено низку значеннєвих компонентів, що відсутні в українських джерелах: ‘підпорядкування всіх сфер життя країни цілям підготовки до війни’, ‘підпорядкування всіх сфер життя країни цілям воєнщини’, ‘підпорядкування всіх сфер життя країни воєнним цілям’, ‘підпорядкування життя імперіалістичних держав цілям підготовки загарбницьких воєн’, ‘гонка озброєння’, ‘пригнічення демократичних та революційних рухів’, ‘встановлення мілітарних режимів’, ‘встановлення тоталітарного режиму’, ‘мілітаризм навчання підростаючого покоління’, ‘мілітаризм космосу’, ‘мілітаризм країни’.

Висновки. В українській мовній картині світу лексема *мілітаризація* фіксує політику підготовки до війни на захист Держави. Натомість у російських джерелах актуалізовано ідею цілеспарямованої політики підготовки до військової агресії: ‘війна ідеології’, ‘агресивна війна’, ‘воєнщина’, ‘гонка озброєння’, ‘пригнічення демократичних рухів’, ‘пригнічення революційних рухів’, ‘мілітарні режими’, ‘тоталітарний режим’, ‘навчання підростаючого покоління’. У сучасному тлумаченні російськими джерелами лексеми *мілітаризація* закладено маніпуляцію на когнітивному рівні: суб’єкт і об’єкт агресії поміняно місцями. Російські джерела дії з мілітаризації задля агресії проти інших держав, які впроваджує рф, приписують західним країнам.

Вважаємо за необхідне лексикографічне осмислення лексеми *мілітаризація.* Її тлумачення як ‘нарощування можливостей задля захисту суверенітету і незалежності держави’ не є актуальним для сучасної мовної картини світу. Ми віднайшли лише слово-антонім лексеми *мілітаризація – демілітаризація*, який представлений в термінологічному словнику російсько-української війни [33, с. 10]. Тож подальша концентрація наукової думки навколо даного питання сприятиме визначенню нових смислів в дискурсах російсько-української війни.

Список літератури:

1. Бахтаров А. Мілітаризм як невід'ємний атрибут російської імперської свідомості. *Слово і час,* 2014. Вип. 2. С. 73–76.

2. Булатова О.В., Резнікова Н.В. Мілітаризація економік та безпековий розвиток країн в умовах становлення нового економічного порядку. *Економічна наука, 2025.* Вип. 17. С. 19–27.

3. Валюшко І.В. Мілітаризм як риса російського суспільства. *Публічне адміністрування та національна безпека,* 2023. Вип. 2. С. 7–11.

4. Віднянський С., Мартинов А. Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство: монографія. Київ : Інститут історії України, 2023. 264 с.

5. Гаврилов В. Депортація дітей не є кінцем злочину. Далі відбувається мілітаризація та русифікація. *Громадське радіо, 2023.* URL: https://hromadske.radio/podcasts/my-ie-buly-y-budem-informatsiynyy-maraton/deportatsiia-ditey-ne-ie-kintsem-zlochynu-dali-vidbuvaietsia-militaryzatsiia-ta-rusyfikatsiia-vladyslav-havrylov (дата звернення: 20.10.2025).

6. Горбулін В.П. Світова гібридна війна: український фронт: монографія. Київ: НІСД, 2017. 496 с.

7. Добіжа В.В. Мілітаризм як прояв сучасного українського суспільства. Вінниця: ВННІЕ ТНЕУ, 2017. Т. 1, Ч. 2. С. 96–97.

8. Маліцька А. Мілітарний герой у рецепції поетів «Празької школи». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 2022. Вип. 52. С. 38–44.

9. Маліцька А. Репрезентація українського міста в сучасній мілітарній поезії. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка,* 2023. Вип. 54, С. 54–91.

10. Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика: монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. 616 с. (ст. 217)

11. Пашкова О. Мілітаризація молоді тимчасово окупованих територій Донбасу крізь призму нормативних документів окупаційних адміністрацій (2015–2021). *Воєнно-історичний вісник,* 2025. Вип. 1. Т. 55. С. 65–75.

12. Поліщук Н. О. Термінолексика як джерело оновлення газетного тексту (на матеріалі газет перших десятиліть XXI ст.): дис. канд. філ. наук: 10.02.01. Львів, 2019. 264 с.

13. Сизов А., Коваль О., Пахольчук В. Військова могутність та мілітаризація глобального простору. *Вісник,* 2022. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/10.23.10.100/db/ftp/visnyk/viyskovi_51_2022.pdf#page=49 (дата звернення 18.10.2025).

14. Стяжкіна О., Режим безперервної війни: мобілізація, мілітаризація та практики підтримання неоголошеного надзвичайного стану у підрадянській Україні 1920 – початку 1940-х років. *Україна в епіцентрі протистояння світових систем (1939 – 1990).* Київ: Академперіодика, 2021. С. 7–37.

15. Фанагей Р. Концептуалізація поняття «мілітаризм-як-урбанізм». *Науковий збірник «InterConf+»*, 2023. Вип. 31 (147). С. 309–319.

16. Шрамко Р. Г., Прийма Л. Ю. Англізми в сучасному українському масмедійному дискурсі: семантико-функційний аспект. *Закарпатські філологічні студії,* 2023. Вип. 28. Т. 2. С. 62–72.

17. Великий словник іноземних слів. Москва: ООО «Дім Слов'янської книги», 2012. 992 с.

18. Великий тлумачний словник російської мови / уклад. і гол. ред. С. Кузнєцов. Санкт-Петербург : Норінт, 2000. 1536 с.

19. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод і допов.) / уклад і гол. ред. В.Т Бусел. Київ: Ірпінь. ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

20. Військовий енциклопедичний словник. Москва: Воєнне видавництво, 1986. 992 с.

21. Етимологічний словник англійської мови / уклад. Волтер В., Скіт М. Оксфорд: Clarendon press, 1890. 886 с.

22. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / редкол. О. Мельничук (голов. ред.) [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1982. Т. 3 : Кора-М. 1989. 548 с.

23. Єгорова Т. Словник іноземних слів сучасної російської мови. Москва: Аделант, 2014. 800 с.

24. Єпішкин Н. Історичний словник галіцизмів російської мови. Москва: Словникове видавництво ETC, 2010. URL: https://rus-gallicismes-dict.slovaronline.com (дата звернення: 17.08.2024).

25. Крисін Л. Тлумачний словник іномовних слів. Москва: Наука, 1998. 847 с.

26. Скворцов Л. Великий тлумачний словник правильної російської мови: 8000 слів та виразів / уклад. Л. Скворцов. Москва: ООО Онікс; Світ та Освіта, 2009. 1104 с.

27. Словник іноземних мов / уклад. І. Лехіна, С. Локшина, Ф. Петрова, Л. Шаумян. Москва: Радянська енциклопедія, 1964. 784 с.

28. Словник іншомовних слів / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Укр. мовно-інформ. фонд НАН України / уклад. С. Морозов, Л. Шкарапута. Київ: Наукова думка, 2000. Т. 1. 662 с.

29. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 4. 736 с.

30. Словник російської мови: у 4 т. / РАН, Ін-т лінгвістич. досліджень; за заг. ред. А.П. Євгеньевої. Москва: Поліграфресурси, 1999. URL: https://lexicography.online/explanatory (дата звернення: 16.08.2024).

31. Соціологічний енциклопедичний словник. Російською, англійською, німецькою, французькою та чеською мовами / за ред. Г. Осіпова. Москва : Норма – Інфра, 2000. 488 с.

32. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / уклад. О. Скопненко, Т. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 789 с.

33. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів / уклад. Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник, В. Дубінинський Харків: ВД «ШКОЛА», 2011. 784 с.

34. Термінологічний словник російсько-української війни / за ред. М. Слюсаревського / упоряд. С. Чуніхіна. Київ: Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України, 2022. 20 с.

35. Dictionaire étymologique de la langue française par Albert Dauzat. Librairie Larousse. Paris VI. 866 p. URL: https://archive.org/details/DICTIONNAREETYMOLOGIQUEDELALANGUEFRANCAISEALBERTDAUZAT (дата звернення 08.09.2025)

36. Harper D. The Online Etymology Dictionary. NY: Oxford University Press, 2001. 1480 p.

Zholtikova G. O. LEXICAL AND SEMANTIC ANALYSIS OF THE VERBALISER *MILITARISATION* IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article is devoted to clarifying the specifics of the organization of linguistic representation of speakers of Ukrainian and russian linguistic cultures based on lexicological and etymological analysis of the lexeme verbalizing the concept of MILITARISATION. The lexeme is the basis for the formation of the concept of MILITARISATION. An etymological analysis of Ukrainian and russian lexicographic sources allows us to identify the main differences in the linguistic cultures. It has been proven that the lexeme militarization has a common origin in Ukrainian and Russian linguistic cultures. However, with the outbreak of war, military meanings in the Ukrainian space have acquired meanings that differ from those in ryssia. In particular, russian lexicographical sources define a number of semantic components that are absent in Ukrainian sources: 'subordination of all spheres of life in the country to the goals of preparing for war', 'subordination of all spheres of life in the country to the goals of militarism', 'subordination of all spheres of life in the country to military goals', 'subordination of the life of imperialist states to the goals of preparing for wars of aggression', 'arms race', 'suppression of democratic and revolutionary movements', 'establishment of military regimes', 'establishment of a totalitarian regime', 'militarism in the education of the younger generation', 'militarism in space', 'militarism of the country'. It has been established that in the Ukrainian linguistic picture of the world,

the lexeme militarisation refers to the policy of preparing for war to defend our State. In contrast, russian lexicographical sources emphasize the idea of the targeted policy of preparing economic and social life for military aggression. In the modern interpretation of the lexeme militarisation by russian sources, manipulation at the cognitive level is inherent: epy subject and object of aggression are reversed. Russian sources attribute to Western countris the actions of militarization for aggression against other states, which are being implemented by the russian federation.

Key words: *military aggression, semantic components, militarisation, linguistic worldview, concept, linguoculture.*

Дата надходження статті: 26.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2(092)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/50

Бикова Т. В.
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ГЕРОЇВ У РОМАНІ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «ГЕТЬМАН ІВАН ВИГОВСЬКИЙ»

У статті досліджено національний характер героїв роману «Гетьман Іван Виговський» класика української прози – Івана Нечуя-Левицького. Автором розглянуто особливості української ментальності через образ головного героя твору та козацтва, духовенства, інших політичних діячів. Проаналізовано основні риси українського характеру, такі як волелюбність, стратегічне мислення, відвага, а також внутрішні суперечності, що впливали на історичний розвиток України; порівняно українську та московську політичні традиції. Роман представлено як важливий літературний твір, що відображає ключові риси національної самосвідомості.

Основну увагу статті приділено зображенню центрального героя роману – історичного персонажа Івана Виговського, який, будучи представником козацької еліти, змушений балансувати між особистими переконаннями і політичною реальністю. Національний характер цього персонажа розкривається через його моральні дилеми, стратегічні рішення і прагнення до збереження незалежності України в умовах зовнішнього та внутрішнього тиску. Виговський діє за складної політичної ситуації та суперечливих політичних тенденцій свого часу. Додатково у статті розкрито характери інших персонажів роману, козацтва, представників духовенства та московських політичних опонентів. Козаки є ключовими постатями, носіями національних традицій свого часу. Через них автор показав політичні й військові проблеми в Україні та емоційні, моральні переживання нації в умовах боротьби за суверенність.

Зміст статті зосереджено на тому, як через національний характер героїв І. Нечуй-Левицький передав і внутрішні суперечності в українському суспільстві у цей складний історичний час, що важливо для розуміння історичного контексту, політичної ситуації в Україні середини XVII століття. Автор статті підкреслює, що роман «Гетьман Іван Виговський» має велике значення для вивчення національної свідомості та історії України, адже через національні характеристики героїв він дозволяє глибше зануритися у психологічні та політичні аспекти епохи.

Ключові слова: *Іван Виговський, І. Нечуй-Левицький, національний характер, козацтво, історичний роман, Гетьманщина, українська ментальність, Гадяцька угода, політична свідомість, духовність, суверенність.*

Постановка проблеми. Сучасні вітчизняні дослідження часто наголошують на важливості розуміння національного характеру, самосвідомості і ментальності українців, що особливо актуально у контексті літературної спадщини XIX століття. Роман Івана Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський» відображає основні моменти історії України середини XVII століття. А розкриття національного характеру героїв є однією з основних тем у творі, зокрема, на прикладах образу Івана Виговського, козаків, митрополита Сильвестра та інших образах, хто оточує головного героя.

У сучасній науці немає одностайної оцінки політичної діяльності гетьмана Івана Виговського. Козацькі літописи, що мають важливу роль у формуванні історичної концепції, вперше подають контекст епохи руїни й зображують постать гетьмана. У творчості письменників другої половини XIX століття історичне буття народу стало об'єктом художнього аналізу, де переосмислюється роль особистості в історії та

© Бикова Т. В., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

значення історичних подій для людства [1; 2]. У такому контексті історична постать розглядається як творець державності та активний суб'єкт української історії.

Історична проза І. Нечуя-Левицького відзначається особливим авторським підходом, що базується на його історіософських та ідейно-естетичних поглядах, а також на особистому осмисленні й трактуванні українського минулого. А тематика історичної прози класика охопила широкий спектр проблем, що зокрема аналізуються у наукових працях Н. Бойко, Я. Вільної, А. Калинчук, О. Олійниченко, О. Поди, І. Приходько, М. Тарнавського, Б. Червак та інших [3; 5]. Вивчення репрезентації історичних подій у козацьких літописах представлено в працях Д. Багалія, П. Білоуса, М. Возняка, М. Грушевського, Я. Дзири, Д. Дорошенка, М. Костомарова, Ю. Луценка, В. Соболя, І. Франка, Т. Чухліба, В. Шевчука, Н. Яковенко та інших дослідників [7; 7].

І. Нечуй-Левицький, окреслюючи історичні події та характери героїв, звернув увагу на складний процес формування національної ідентичності та зобразив риси національного характеру, що показують внутрішню силу та слабкості українців, особливості їх політичної свідомості та морально-етичні засади. Проте питання взаємодії таких рис у контексті роману та їхньої ролі в еволюції національної свідомості досі недостатньо досліджене. Тому для сучасного літературознавства актуальне вивчення художньої інтерпретації історіографії у творчості письменників цього періоду, особливо історичних романів І. Нечуя-Левицького.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття особливостей національного характеру героїв роману І. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський», визначення основних рис національної ідентичності, що відображені в центральних та другорядних персонажах, а також виявлення їх впливу на формування політичної свідомості українців у контексті XVII століття.

Завдання статті полягає у тому, щоб охарактеризувати основні риси національного характеру, які представлені через персонажів твору; визначити, як І. Нечуй-Левицький через літературну форму зображує національні проблеми та моральні дилеми; зробити висновки щодо того, як національний характер героїв сприяв розвиткові політичної ідентичності в Україні; провести порівняльний аналіз образів українських героїв із іншими національними типажами, представленими в історичній літературі. Варто зазначити, що дослідження також дозволяє глибше зрозуміти взаємозв'язок між літературою та національною свідомістю; аналізувати, як твори І. Нечуя-Левицького допомагають виявити важливі аспекти історичного розвитку України.

Предмет та об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є роман І. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський» як художній текст, який відображає національну свідомість та політичні прагнення українців у середині XVII століття. Предметом дослідження є національний характер героїв роману, зокрема образів І. Виговського, козаків та митрополита, а також їх вплив на формування національної ідентичності. Описуючи героїв, І. Нечуй-Левицький показав, як їхні особисті риси характеру взаємодіють із національними особливостями, визначаючи не тільки їхнє місце в історії, але й суспільні настрої того часу.

Виклад основного матеріалу. Роман І. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський» є глибоким історичним твором, який відображає події середини XVII століття, зокрема гетьманування Івана Виговського та його боротьбу за незалежність для України. Автор розкрив перед читачем опозицію українського національного характеру із політикою загарбницького Московського царства, що зображене деспотичним та централізованим.

Іван Виговський – центральний персонаж твору, яскравий представник української політичної еліти, котрий представляє новий для своєї доби тип політичного лідера України. Це образ національного очільника, який із власної політичної зрілості та розуміння ухвалював складні рішення, які стосувалися майбутнього українського народу. У творі він є не просто гетьманом, а уособленням прагнення до незалежності України в умовах зовнішнього тиску з боку Московії та Польщі. Цей образ відзначається державницьким мисленням – він прагне зберегти незалежність Гетьманської України та знайти оптимальний шлях розвитку держави. Його дипломатичні зусилля спрямовані на зміцнення союзу з Річчю Посполитою через Гадяцьку угоду, що викликало неоднозначну реакцію суспільства. Письменник підкреслив розважливість та стратегічне бачення Виговського – він розуміє, що Україні необхідно балансувати між сусідами, аби уникнути поглинання.

У час дії в романі, як зазначає І. Нечуй-Левицький, «Київ уже давно мав магдебурзьке право: своє міське самоправленство і свій суд», то волелюбні українці-кияни остерігалися, «щоб польські пани та магнати не одняли од їх міського самоправленства» та раділи, що «польські пани, пущені Бог-

даном на Україну ще по Зборовському трактатові вже не вернуться ні в свої маєтності, ні до Києва, і само по собі не накладуть руки на магдебургію Києва» [5; 3].

Саме через образ національного лідера І. Нечуй-Левицький показав, як особистісні риси можуть перегукуватися з політичними ідеалами та національними прагненнями, зобразивши Виговського як людину, що прагне об'єднати розрізнену сусідами Україну та зберегти її незалежність і суверенітет: «Що то станеться тепер з Україною? Де їй дітись? До кого приставати? В кого запомоги шукати? Скільки вже пролито козацької крові! А скільки ще доведеться її пролити?» [5; 7]. Ця цитата демонструє його любов до рідного народу, на відміну від того ж Єремії Вишневецького з іншого однойменного твору письменника та глибоку стурбованість майбутнім Української держави і народу. Національний герой цілком усвідомлює складність ситуації та намагається знайти рішення, відчуваючи відповідальність перед народом, хоча його політика не завжди сприймається однозначно.

Автор підкреслив, що І. Виговський – це образ складної особистості, який об'єднує у собі національні риси як козака-воїна, так і політика-стратега. Його характер у романі доволі суперечливий: із одного боку, політик прагне зберегти незалежності українського народу і старшини, а з іншого – змушений вдаватися до компромісів, які викликають відчуття моральної двоїстості Виговського-стратега: «Я задумав знов з'єднатись з Польщею, – обізвався гетьман Виговський, – і вчиню це діло хоч би й декотрі козаки і не пристали на це…» [5; 27]. Проте І. Нечуй-Левицький неодноразово демонструє у творі, що не лише стратегічна політика українських очільників та зовнішніх ворожих втручань призводить до військово-політичних проблем в Україні, а й власне національна неусвідомленість української шляхти та їх бажання наживи: «Старий Демко… пригадав… облесливого Адама Киселя… і його зрадливість Україні й козакам, і йому стало важко на душі за гріхи православної української шляхти, котра тягла до Польщі і для своєї особистої вигоди була готова і сполячитись, і продати Польщі і хлопів, і козаків, і свою віру, і всю Україну» [5; 34]. Також письменник зазначає про деяку внутрішню розрізненість в Україні, пиху та зневагу вищих верств до простих людей і козацтва: «магнати й багаті православні пани нехтували козаками» [5; 6]. Зауважмо, що такі проблеми подекуди актуальні й у наш час.

Класик неодноразово наголошує у творі, що українці прагнуть суверенності та розвитку, а влада Москви діє через підкорення та уніфікацію народів: «Все йде до ліпшого, а не до гіршого становища, йде до гуманізму. Там блиснув світ гуманізму, і він освітив би Польщу, а за нею й Україну. З Москви цей світ не піде, та там його й загасили б, якби він туди зайшов: туди його не пустять, про це нема що й казати», – роздумує І. Виговський [5; 18]. А воєвода Немирич досить історично точно зауважує, що «Засядуть московські воєводи і у всіх наших містах і заберуть Україну в свої руки... Москва вже склалася з розбитих уділів в монархію, а монархія не стерпить нашої республіки на Україні і чи тепер, чи потім зламає й знесе наші порядки, наші привілеї, наш уклад» [5; 27]. Усе це підкреслює *різницю* між *українською та російською політичними традиціями* та має *значення для розуміння багатьох історичних подій*. Сам Іван Виговський прагне поєднати Україну політично та духовно, про що свідчить і репліка головного героя: «Унії нам не треба… Од неї в нас тільки сварка та змагання і між нами самими, і в нас з поляками… Ляхи не повинні микатись в наші справи, хоч би ми й були під Польщею» [5; 22].

У вуста Данила Виговського автор вклав проблему українського народу та нашої держави у відносинах із сусідом-імперцем – знищення суверенітету України: «Москва ніколи не попустить волі нашій шляхті, хоч би й православній, не тільки католицькій», а князь Соломирецький підіймає ще одну проблему українців – поневіряння у чужих країнах через різноманітні ворожі політичні оборудки та «піддавання» українців на них: «скільки гетьман Богдан вигнав з України таки української, хоч і не вже покатоличеної, шляхти! – промовив, князь … Хіба ж ці шляхтичі й дідичі не діти однієї матері України?» [5; 27].

Козаки, представлені у романі «Гетьман Іван Виговський», є носіями традиційних національних рис українців: прагнення до волі, боротьби за неї, сміливості, відваги, поваги до людської особистості. Вони активні учасники всіх важливих історичних подій в Україні, носії української національної ідеї. У образах козацтва проявлені *основні риси національного характеру українців*: волелюбність, прив'язаність до рідної землі, відданість своїм переконанням і традиціям у складний для України час, коли, як зазначає класик: «Ми навіть не знаємо докладно, яку умову поставили уповносилені від царя московські бояри з ляськими комісарами. Царські посланці не пус-

тили нас і в посольський намет. А ляхи сказали нам.., що вони постановили таку умову з царем, щоб Україна з Запорозьким військом знов була під Польщею... А як військо Запорозьке з усією Україною не буде покорятись ляхам, то цар буде помагати ляхам своїм військом і битиме військо Запорозьке… Московські бояри грубі, дурні й темні. Ляхи їх дурять… Пани не одмежували й досі границь України, не вважають на нас, як на вольних, незалежних од Польщі, а Москва знов хоче віддати нас панам на поталу. Пани дурять Москву! Ніколи вони не оберуть собі за короля московського царя... Ляхи намовляли кримську орду напасти на Україну, підмовляли й цісаря» [5; 16–17]. Змішана військово-політична ситуація навколо України, внутрішні чвари українських еліт, зокрема боротьба за гетьманську булаву, підривали силу української національної ідеї та демонструють нам трагізм ситуації, коли внутрішні розбіжності можуть використовуватись для знищення національних прагнень. І. Нечуй-Левицький у романі порушив і питання взаємодії українців із іншими народами, зокрема московитами та поляками, підкресливши їх відмінні від українців ментальні риси. Іван Виговський, який із щирістю патріота переймається долею рідної України, підсумовує, що: «ні волі, ні науки Москва не понесе на Україну, а понесе тільки грубих, здирливих та лайливих бояр… В його майнула думка, як би то взяти в свої руки гетьманську булаву, щоб здійснити оті золоті мрії Немиричеві та й свої на добро, на просвітність рідної України» [5; 22].

І. Нечуй-Левицький доволі детально виписав козацтво, звернувши увагу на його національний колорит та різноманітність. Козаки, з одного боку, є символом української національної єдності і духу, а з іншого – іноді мають різні політичні погляди, що веде до внутрішніх конфліктів в Україні та ускладнює реалізацію національної ідеї у несприятливому зовнішньому світі. Суперечності між козацькими лідерами теж призводять до конфліктів. Проте саме козаки у творі є *носіями традиційної української свободи, військової доблесті та братерства;* втілювачами духу незалежності та боротьби за рідну землю. Слова, що вкладені до вуст отамана Івана Сірка: «Не козакам помирати в своїй хаті. Наша смерть на чистому полі, наше тіло на поталу орлам та вовкам-сіроманцям» [5; 31], свідчать про криваву боротьбу та відображають бойовий дух козацтва за волю і свободу свого народу, та рідної України.

Важливу роль у вичленуванні національного характеру в романі має й образ Київського митрополита Сильвестра Косова, духовного лідера, який виступає за *релігійну незалежність України*. Сильвестр та київське духовенство проти підпорядкування України московському патріарху, бо розуміють, що це веде до втрати українського релігійного суверенітету й самобутності: «поки наша церква залежить от цареградського патріарха, ми вдержимо свою автономію і свої права. Не такої заспіває нам московський патріарх Никон, чоловік простий, невчений, крутий та завзятий на вдачу» [5; 26]. Сильвестр Косів уособлює у творі важливу складову української ідентичності – *прагнення до духовної свободи*, збереження власної культури і волі для свого власного неповторного розвитку.

Образи українського духовенства відображають важливу складову *національної ідентичності*, адже митрополит та інші панотці є не лише духовними наставниками українського народу, а й відіграють важливу роль у політичних та моральних питаннях свого часу. Вони проявляють патріотизм, відданість ідеї незалежної України та підтримують суверенну гетьманську владу. Проте, через політичну розрізненість, духовенство також є символом поневолення України. Традиційні релігійні риси, такі як слідування вірі та моральним засадам, співіснують із необхідністю пристосування до політичних умов.

Основними рисами українського характеру, які описав письменник є: 1) свобода та незалежність – українці прагнуть самостійності та чинять опір будь-яким формам політичного та духовного підпорядкування; 2) відвага та войовничість – вони готові боротися заради своїх ідеалів; 3) нестабільність та розбрат – попри військову силу, козацьке військо часом роздиралося внутрішніми чварами чи зрадою, а церкву змушували виконувати політичну роль пристосуванця, що і є головними проблемами епохи Руїни.

Національний характер героїв роману І. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський» відображає багатогранність українців середини XVII століття. Національний характер героїв роману також розкривається у творі через їх *морально-етичний вибір*. Особливо це стосується головного героя однойменного роману – Івана Виговського, який змушений жертвувати власними ідеалами для збереження політичної стабільності, з одного боку, він хоче зберегти незалежність, з іншого – вимушений поступатися.

Класик зобразив особистості героїв-українців, які приймають моральні та політичні рішення у складних історичних умовах. Образи козацтва,

духовенства, а також самого Виговського є не тільки зображенням історичних діячів, а й яскравими прикладами національної ідентичності, що формувалася через внутрішні суперечності, боротьбу за суверенітет та взаємодію з іншими культурами та державами. Твір відображає не лише історичні події, але й глибокі моральні дилеми, які стояли перед українськими діячами того часу, що робить його важливим джерелом для вивчення національної свідомості.

Висновки. Таким чином, у історичному творі І. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський» через образи гетьмана, козаків, митрополита, українського духівництва та політичних діячів показані українські національні риси характеру, сильні та слабкі сторони української ментальності – волелюбність, героїзм, стратегічне мислення, але водночас розбрат, непослідовність, неусвідомленість, недалекоглядність та внутрішня боротьба, коли слід бути послідовними, свідомими та зосередитись на зовнішніх загрозах для України.

Цей роман є багатогранним і актуальним твором, що розкриває національний характер героїв через моральні та політичні дилеми та підкреслює важливість морального вибору під час боротьби за незалежність, збереження національної ідентичності, що робить його важливим і для розуміння історичних та політичних процесів у наш час, адже порушує проблеми, які й досі впливають на національну ідентичність, життя та розвиток України.

Список літератури:

1. Грушевський М. С. *Історія України-Руси*: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін. К.: Наук. думка, 1991. Т. 9. Кн. 2. 1997. 776 с. URL: //litopys.org.ua/hrushrus/iur9.htm (дата звернення: 20.03.2025).

2. Дорошенко Д. І. *Нарис історії України* : в 2 т. К.: Глобус, 1992. Т. 2 : Від половини XVII століття. 1992. 349 с.

3. Немировська О. Ф. Хрононіми як показник історичного часу (на матеріалі роману І. С. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський»). *Записки з ономастики*. 2008. №11. С. 28–36.

4. Нечуй-Левицький І. С. Гетьман Іван Виговський. Львів, 1899. 340 с.

5. Нечуй-Левицький І. С. Роман «Гетьман Іван Виговський». URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=902

6. Сліпушко О., Катюжинська А. Історичні ремінісценції козацьких літописів у романі І. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський». *Літературознавчі студії*. 2019. Вип. 57. С. 151–160. DOI: https://doi.org/10.17721/2520-6346.3(57).151-160.

7. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 447 с.

8. Шевчук В. О. Козацька держава: Етюди до історії українського державотворення. К.: Абрис, 1995. 389 с.

Bykova T. V. The National Character of the Heroes in I. Nechui-Levytskyi's Novel «Hetman Ivan Vyhovskyi»

The article examines the national character of the heroes of the novel «Hetman Ivan Vyhovsky» by the classic of Ukrainian prose – Ivan Nechuy-Levytsky. The author examines the features of the Ukrainian mentality through the image of the main hero of the work and the Cossacks, clergy, and other political figures. The main features of the Ukrainian character, such as love of freedom, strategic thinking, courage, and internal contradictions that influenced the historical development of Ukraine, are analyzed; Ukrainian and Moscow political traditions are compared. The novel is presented as an important literary work that reflects the key features of national identity.

The main attention of the article is paid to the depiction of the central hero of the novel – the historical character Ivan Vyhovsky, who, as a representative of the Cossack elite, is forced to balance between personal beliefs and political reality. The national character of this character is revealed through his moral dilemmas, strategic decisions, and desire to preserve the independence of Ukraine in conditions of external and internal pressure. Vyhovsky acts in a difficult political situation and contradictory political trends of his time. Additionally, the article examines the images of other characters in the novel, including the Cossacks, representatives of the clergy and Moscow political opponents. The Cossacks are key figures, bearers of national traditions of their time. Through them, the author showed political and military problems in Ukraine and the emotional, moral experiences of the nation in the conditions of the struggle for sovereignty.

The content of the article focuses on how, through the national character of the heroes, I. Nechuy-Levytsky conveyed the internal contradictions in Ukrainian society in this difficult historical time, which is important for understanding the historical context, the political situation in Ukraine in the middle of the 17th century.

The author of the article emphasizes that the novel «Hetman Ivan Vyhovsky» is of great importance for the study of national consciousness and the history of Ukraine, because through the national characteristics of the heroes it allows us to delve deeper into the psychological and political aspects of the era.

Key words: *Ivan Vyhovsky, I. Nechuy-Levytsky, national character, Cossacks, historical novel, Hetmanate, Ukrainian mentality, Hadyatsky Agreement, political consciousness, spirituality, sovereignty.*

Дата надходження статті: 05.09.2025
Дата прийняття статті: 10.10.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 821.161.2-3.09+82.0
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/51

Біловус Л. І.
Західноукраїнський національний університет

Яблонська Н. М.
Західноукраїнський національний університет

Шиманська В. П.
Західноукраїнський національний університет

РЕДУПЛІКАЦІЯ ЯК ПОЕТИКА САМОРЕФЛЕКСІЇ МОДЕРНІСТСЬКОГО Й ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО НАРАТИВУ

У статті досліджено редуплікацію як ключову категорію сучасної поетики, що визначає структурну, семантичну й когнітивну організацію художнього тексту. На основі аналізу європейської (Дж. Джойс, М. Пруст, Т. Манн, М. Бютор, К. Сімон, Дж. Фаулз, У. Еко) та української (В. Підмогильний, М. Хвильовий, О. Забужко) прози простежено, як редуплікаційні механізми функціонують на рівнях мотиву, події та дієгезису, забезпечуючи поліфонію наративу й саморефлексивність письма. Редуплікація осмислюється не лише як формальний прийом повтору, а як універсальний принцип організації тексту, що поєднує структурну повторюваність із семантичною варіативністю та відкриває нові горизонти інтерпретації.

Підкреслено, що в модернізмі редуплікація виступає онтологічним інструментом осмислення часу, пам'яті та ідентичності: повтор мотивів у Дж. Джойса, М. Пруста чи Т. Манна перетворюється на спосіб реконструкції досвіду, який відновлює цілісність через фрагмент. У постмодернізмі цей механізм набуває ігрового та метатекстового виміру: наратив розгортається як багаторівнева система дзеркальних структур, де оповідь рефлексує власну умовність (М. Бютор, К. Сімон, Дж. Фаулз, У. Еко).

Окрему увагу приділено українському контексту, у якому редуплікація стає засобом репрезентації культурної гібридності та пошуку модерної ідентичності. У романі В. Підмогильного «Місто» повторюваність мотивів сходження і втрати розкриває драму самопізнання героя; у М. Хвильового редуплікація структурує внутрішній діалог між особистим і колективним «Я»; в О. Забужко вона перетворюється на інструмент реконструкції історичної пам'яті. Така динаміка засвідчує, що редуплікативні стратегії в українському письмі виконують не лише естетичну, а й світоглядну функцію, формуючи культурний код діалогу між минулим і сучасним.

Доведено, що редуплікація є не лише поетичним прийомом, а й когнітивним процесом, що формує механізм розуміння художнього тексту. Її вивчення у світовому та національному контекстах відкриває перспективу для розбудови інтегративної моделі поетики, у якій повтор постає водночас актом пам'яті, саморефлексії та творчого оновлення смислів.

Ключові слова: *редуплікація, модернізм, постмодернізм, наратив, саморефлексія, культурна пам'ять, інтертекстуальність, когнітивна поетика.*

Постановка проблеми. Редуплікація як художній і когнітивний феномен становить одну з найменш систематизованих категорій сучасної наратології, хоча її функціонування простежується у самій основі поетики модерного письма. На рівні художнього мислення ХХ століття редуплікація стала універсальним способом структурування досвіду, коли повтор, віддзеркалення чи самореференція перетворюються на інструмент пізнання. Сприйняття світу як системи взаємоповторних смислів відображає кризу класичної репрезентації, що, за словами Ж. Дерріди, «втрачає центр і початок, відкриваючи нескінченність відкладених значень» [21].

Попри значну кількість досліджень, присвячених автореферентності, саморозгортанню тексту, інтертекстуальності чи метанаративності, редуплікація як така залишається лише частково описаною у межах формально-структуральної школи. Її часто зводять до композиційного прийому, ігноруючи глибинну семіотичну й когнітивну природу. Між тим, редуплікація – це не просто техніка

© Біловус Л. І., Яблонська Н. М., Шиманська В. П., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

повтору, а спосіб моделювання взаємозв'язку між суб'єктом і текстом, між досвідом і його репрезентацією. Вона постає тим місцем, де поєднуються пам'ять, мова і свідомість, а отже – де формується метатекстова свідомість епохи модернізму й постмодернізму.

У сучасному літературознавстві дедалі очевиднішою стає потреба розглядати редуплікацію як універсальний механізм поетики, що забезпечує не лише багаторівневість художнього світу, а й відкритість інтерпретації, внутрішню діалогічність тексту та його саморефлексивність. Вона дає змогу простежити, як у межах модерністського наративу повтор стає формою пошуку цілісності, а в постмодерністському – перетворюється на принцип гри, деконструкції та переозначення.

В українській гуманітарній думці питання редуплікації ще не дістало системного осмислення. Окремі спостереження з'являються у працях, присвячених інтертекстуальності, наративній багаторівневості чи ігровим моделям письма, однак редуплікація як цілісний феномен залишається поза увагою. Це зумовлює актуальність проблеми та необхідність міждисциплінарного підходу, що поєднує методи структурної поетики, семіотики, герменевтики та когнітивної літературознавчої парадигми. Її осмислення відкриває перспективу не лише для уточнення теорії наративу, а й для глибшого розуміння процесів культурної пам'яті, саморефлексії та гібридності в сучасній літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика самореференції, інтертекстуальності та метанаративних стратегій, у межах яких осмислюється редуплікація, сформувалася в сучасній наратології на перетині структурної поетики та постструктуралізму. Класичні розвідки С. Чатмена про співвідношення історії та дискурсу окреслили підвалини для аналізу повторюваних наративних структур і функцій оповідача [20]. Ж. Женетт, розробляючи понятійний апарат рівнів оповіді, фокалізації та міжтекстових зв'язків, показав, як повтор і дублювання наративних одиниць конституюють поліфонічність оповіді [23]. М.-Л. Райан, застосувавши концепт можливих світів до теорії наративу, надала інструменти для опису варіативності подій і альтернативних сценаріїв, що прямо стосується редуплікативних механізмів [27]. Системний опис подієвості як осердя наративності у В. Шміда дозволяє фіксувати ситуації, коли «повтор» стає способом моделювання смислу, а не лише композиційним дублем [28]. Ідея «відкритого твору» в У. Еко та деконструктивна перспектива Ж. Дерріди тлумачать повтор як ресурс смислотворення і як «відкладення» значення, що ніколи не вичерпується [21; 22]. У Юлії Кристевої інтертекстуальність постає як простір зустрічі множинних голосів; у цьому полі редуплікація набуває функції не імітації, а переозначення [25]. Когнітивна перспектива Дж. Брунера й семіотична школа Ю. Лотмана інтегрують у дискусію пам'ять, моделювання культурних кодів і механізми перепрочитання, що пояснюють, чому повторювані структури стають осердям інтерпретаційної роботи читача [19; 26].

Україномовний корпус досліджень також пропонує необхідний концептуальний контекст для локалізації проблеми. Так, у працях Соломії Павличко, зокрема «Дискурс модернізму в українській літературі», модернізм описано як проєкт естетичної саморефлексії та зламу наративних конвенцій; повтор, мотивні рими й багаторівневість тут тлумачаться як маркери переходу до «свідомого письма» (що безпосередньо підводить до редуплікативних практик) [11]. Тамара Гундорова у «ПроЯвленні Слова» та «Пост-Чорнобильській бібліотеці» аналізує український модернізм і постмодерн як поля інтенсивної інтертекстуальності, ігрових дублювань і метатекстових конструкцій; саме через «дзеркальні» й повторювані структури окреслюється досвід травми, пам'яті та культурної гібридності [4; 5]. Віра Агеєва (зокрема у «Жіночому просторі» та «Поетиці парадоксу») демонструє, як модерністська проза вибудовує наративні «подвоєння» – ідентичностей, перспектив, наративних планів – що працюють як інструменти інтелектуалізації й іронічної саморефлексії [1; 2]. Нарешті, Оксана Забужко у «Шевченковому міфі України» показує, як культурні наративи відтворюються через повтор і варіативність, творячи «міфологеми», що самі себе коментують і переписують – це безпосередньо корелює з редуплікативною логікою тексту [9].

Таким чином, наявні студії – як західні, так і українські – забезпечують чітку методологічну рамку: редуплікація постає не другорядним стилістичним прийомом, а інтегральним принципом модерністського/постмодерністського письма, що працює одночасно на рівні мотиву, події та дієгезису і пов'язаний із когнітивними моделями пам'яті та інтерпретації. Водночас системної теорії редуплікації в українському літературознавстві поки що немає, що й обумовлює наукову новизну і практичну значущість запропонованого підходу.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі редуплікації як структурно-семантич-

ного принципу організації модерністського та постмодерністського художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. Проблематика редуплікації в художньому тексті постає однією з ключових у контексті модерністського й постмодерністського наративу, де саме повтор, віддзеркалення й самореференційність визначають специфіку письма. Редуплікація – це не лише структурна фігура, а й принцип організації художнього світу, в якому зміст і форма взаємно віддзеркалюються, створюючи багаторівневу смислову архітектоніку. У наратологічному вимірі вона визначає здатність тексту «розповідати себе самого» – тобто ставати об'єктом власної рефлексії [20; 27]. У цьому сенсі редуплікація є метатекстовою стратегією, що поєднує художнє з епістемологічним, відкриваючи в художньому дискурсі простір для осмислення самого процесу письма.

Такий підхід дозволяє розглядати редуплікацію не лише як стилістичну фігуру, а як епістемологічний принцип модерністського мислення, що виявляє роздвоєність між «баченням» і «написанням». У межах семіотики культури це означає, що текст не просто репрезентує реальність, а моделює сам процес конструювання смислу [26]. Саме тому редуплікативні структури виступають способом організації автореферентного дискурсу, у якому межа між об'єктом і метамовою стає прозорою.

Сучасна наратологія (С. Шмід, М.-Л. Райан, В. Пропп, Ж. Женетт) окреслює редуплікацію як форму повторного відтворення елементів історії, дискурсу або дієгезису, що породжує нелінійність і поліфонію оповіді [23; 28]. Саме ця поліфонічність створює ефект «відкритого тексту» (Eco 1962), коли кожен рівень наративу відсилає до іншого, формуючи множинність значень [22]. Власне поліфонічність модерністського письма передбачає, що повторюваність не є механічною, а семантично еволюційною. Кожне повторення трансформує первинний смисл, створюючи нову конфігурацію значення. У цьому полягає близькість редуплікації до поняття інтертекстуальності, адже повтор ніколи не тотожний джерелу, а завжди вступає з ним у діалог [25]. Така взаємодія рівнів забезпечує «рухливість» наративу, що є визначальною рисою модерністської поетики. Така стратегія стала визначальною для прози європейського модернізму, де повтор мотиву, події чи оповідного рівня перетворюється на спосіб мислення про час, свідомість і сам акт творення.

Редуплікація мотиву в модерністському романі часто пов'язана з фрагментарністю пам'яті та множинністю досвідів. У романі Джеймса Джойса «Улісс» (1922) кожен епізод дублює структуру «Одіссеї» Гомера, проте кожне повторення набуває нового культурного й психологічного наповнення. Таким чином, редуплікація стає засобом «переприсвоєння» міфу, що створює ефект одночасності минулого і сучасного [6]. Подібний прийом використовує Марсель Пруст у романі «У пошуках утраченого часу» (1913–1927): повторювані мотиви запаху, смаку чи звуку («смак мадленки») перетворюються на інструмент відновлення минулого через внутрішній досвід [13]. Ці редуплікові образи не просто відтворюють попередній досвід – вони його переосмислюють, виявляючи структуру пам'яті як метафору наративного часу.

Таким чином, редуплікація мотиву в модерністському письмі функціонує як механізм самопізнання через повтор, який не повертає до минулого, а перестворює його у формі досвіду теперішнього. Це узгоджується з феноменологічним баченням часу в Е. Гусерля, де пам'ять і передбачення формують «внутрішній горизонт свідомості» [24]. Тож повтор мотиву стає формою онтологічного пошуку – спробою віднайти автентичність у процесі нескінченного дублювання досвіду.

У модернізмі редуплікація події постає не як просте повторення, а як варіативне розгортання ситуації, що змінює перспективу читача. У романі Томаса Манна «Зачарована гора» (1924) події, пов'язані з перебуванням головного героя в санаторії, циклічно повторюються, але кожен повтор змінює філософський ракурс – час «ущільнюється», стає суб'єктивним, а повторюваність подій виявляє хворобливу замкненість європейської культури на межі катастрофи [10]. Така композиція, як і у Дж. Джойса, руйнує лінійність історії, створюючи ефект «вічного повернення», у якому досвід постає як нескінченна рефлексія над собою.

У постмодернізмі редуплікація набуває метафізичного виміру. Романи Мішеля Бютора «Переміна» (1957) і Клода Сімона «Дорога Фландрії» (1960) демонструють редуплікацію події як багаторівневу реконструкцію минулого. Подорож героя в романі «Переміна» не має кінцевої мети – кожна зупинка в поїзді відтворює попередню, а наратив постійно сам себе переписує. У результаті сюжет перетворюється на ланцюг варіантів одного й того самого вибору – це редуплікована подія, де кожна нова оповідь підважує достовірність попередньої [3]. Клод Сімон у романі «Дорога Фландрії» реалізує схожу модель: розповідь про одну воєнну подію розшаровується на серію спогадів і бачень, у яких змішується позиція оповідача і героя,

а повтори стають єдиним способом осягнення травматичного досвіду [14].

І саме тут редуплікація переходить із площини події у площину структури оповіді. Постмодерністський текст прагне виявити власну умовність, тому повтор стає не лише формальним прийомом, а засобом деконструкції авторитету наратора. Цей ефект особливо виразний у структурах так званої «непевної оповіді» (unreliable narration), де кожне повторення створює нову версію реальності [18]. Повтор стає інструментом критики репрезентації, демонструючи неможливість остаточного тлумачення.

Особливо показовою є редуплікація дієгезису – коли оповідач і оповідь вступають у взаємне віддзеркалення. У романі Джона Фаулза «Коханка французького лейтенанта» (1969) створено кілька рівнів оповіді: автор втручається в історію, коментує її, іноді змінює фінал. Таким чином, сам процес оповідання стає предметом розповіді. Редуплікована дієгетична структура створює ефект гри між оповідачем, текстом і читачем, у якій кожен рівень заперечує авторитет попереднього [15]. Подібна техніка використана й в «Ім'я рози» Умберто Еко (1980), де оповідь будується як редуплікований коментар до середньовічного манускрипту: історія, текст і його інтерпретація зливаються в єдину метанаративну структуру [7]. Як зазначає сам У. Еко, «відкритий текст» існує лише тоді, коли здатен інтерпретувати самого себе [22, с. 19].

У межах української літератури подібні редуплікативні механізми простежуються у В. Підмогильного («Місто», 1928) та М. Хвильового («Сентиментальна історія», 1928). У цих текстах повтор мотивів спокуси й втрати, подорожі та повернення створює ефект «розщепленої ідентичності» між провінцією та містом, між етичним і модерним світами. Така редуплікація набуває характеру дієгетичної гри між автором і героєм, де кожен рівень оповіді взаємно коментує інший, виявляючи кризу суб'єктивності [12; 16].

Редуплікативні моделі в українському модернізмі та ранньому постмодернізмі формують окрему траєкторію розвитку, у якій повтор виконує не лише естетичну, а й ідеологічну функцію. У романі Валер'яна Підмогильного «Місто» редуплікація мотивів спокуси, сходження та відчуження створює складну дієгетичну симетрію між героєм і містом. Місто постає водночас простором становлення і руйнації, а кожна подія в оповіді – від першої зустрічі Степана з міським простором до фінальної сцени його морального розпаду – повторює попередню у зміненому модусі. Ця циклічність виявляє, що рух героя не є поступом, а замкненим колом пізнання, у якому досвід завжди повертається до точки відліку. Редуплікація тут стає знаком роздвоєної модерної свідомості, яка одночасно прагне раціонального контролю і потрапляє під владу інстинкту, відображаючи загальну кризу суб'єкта українського модернізму [12].

Микола Хвильовий у «Сентиментальній історії» пропонує іншу модель редуплікації – не просторову, а психолого-ідеологічну. Двоїстість оповіді між «ліричним Я» і «героїнею-комісаркою» утворює редуплікативну структуру, у якій розщеплення свідомості стає головним джерелом драматизму. Мотив «подвоєного голосу» – коли автор одночасно дистанціюється від власної історії й занурюється в неї – реалізує наративну гру між ідеєю революційного ентузіазму та внутрішнім сумнівом, між ідеологічним пафосом і інтимною рефлексією. Кожен монолог героїні повторює інтонації автора, але зсуває акценти, створюючи ефект «дзеркального відлуння». Така редуплікація структурує психологічний простір оповіді, що демонструє розпад цілісності модерного суб'єкта [16].

У ширшому контексті української прози 1920-х–1930-х років редуплікативна логіка проявляється в зіставленні індивідуального та колективного досвіду. Герої В. Підмогильного, М. Хвильового, В. Домонтовича – це постаті, чиї історії дублюють одна одну у формах внутрішнього конфлікту, що набуває символічного виміру. Повторюваність мотивів подорожі, спокуси, зради, втрати стає своєрідним «кодом доби», що уможливлює формування модерної ідентичності через повтор помилок, через нескінченне «перепроживання» досвіду.

У новішому українському письмі (Ю. Андрухович, О. Забужко, Т. Прохасько) редуплікативні механізми розвиваються далі – у формах текстової саморефлексії, міфологічного дублювання, постійного повернення наративу до самого себе. У романі Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» (2009) повтор і перегук історій трьох поколінь героїв стає способом осмислення травматичного досвіду національної пам'яті. Редуплікація тут функціонує як стратегія опору забуттю – текст буквально «переписує» власні версії історії, творячи поліфонічний простір українського досвіду XX століття [8, с. 512].

Тобто українська література демонструє особливу, екзистенційно-культурну форму редуплікації, у якій повтор виконує функцію не лише пое-

тичної структури, а й історичного самопізнання. Він перетворюється на засіб комунікації між поколіннями, на механізм пам'яті, що з'єднує індивідуальний і колективний вимір буття.

Порівняння українського модерністського й постмодерністського письма з європейською традицією виявляє глибоку структурну спорідненість у способах застосування редуплікації, але й суттєві відмінності у її світоглядному наповненні. У Дж. Джойса, М. Пруста чи Т. Манна повтор стає засобом феноменологічного досвіду – спробою відновити цілісність суб'єкта через осмислення часу та пам'яті. В українських авторів ці повтори набувають екзистенційного та національно-ідентифікаційного виміру: редуплікованні мотиви подорожі, спокуси, втрати або повернення втілюють драму становлення модерної особистості в умовах соціального та культурного зламу.

Якщо для Дж. Джойса редуплікація – це інтелектуальний експеримент над формою, то для В. Підмогильного вона стає етичною лабораторією. Його герой повторює рухи європейського «фланера», але опиняється у просторі постколоніальної залежності, де повтор означає неможливість повного входження у модерність. У М. Хвильового редуплікація перетворюється на модель психологічного конфлікту між ідеєю й особистістю, що нагадує внутрішні розщеплення героїв Т. Манна, однак у М. Хвильового цей процес пов'язаний не з культурною втомою, а з кризою історичного вибору.

Постмодерна парадигма також демонструє точки перетину. Тексти Дж. Фаулза чи У. Еко вибудовують редуплікативні структури як гру з авторитетом і текстом, де читач долучається до створення сенсу. У О. Забужко подібна гра набуває морально-історичного виміру: повтор мотивів минулого стає не інтелектуальним експериментом, а способом повернення пам'яті, спробою «переписати» забуту історію національного досвіду. Таким чином, редуплікація в українському письмі набуває категоріального статусу культурної пам'яті, тоді як у європейському модернізмі – насамперед естетичного чи філософського.

Спільним залишається принципова настанова на саморефлексію: у всіх зазначених традиціях повтор не веде до ідентичності, а відкриває простір інтерпретацій, роблячи текст динамічною системою. Проте різниця полягає у тому, що європейський модернізм через редуплікацію шукає втрачений смисл, тоді як українська література – утрачену суб'єктність, і саме тому редуплікативні моделі тут перетворюються на спосіб існування культури в умовах перманентного самопізнання.

Редуплікація, таким чином, стає універсальним способом структурування модерністського й постмодерністського наративу. Вона поєднує різні рівні тексту – мотивний, подієвий і дієгетичний – і перетворює літературну форму на модель свідомості, що рефлексує власну множинність. За Гомі Бабою, така структура відповідає стану «гібридної культури», у якій жоден голос не є остаточним, а кожен повтор створює новий сенс [17, с. 112]. У постструктуралістському прочитанні (Ж. Дерріда, Р. Барт, У. Еко) редуплікація є знаком без оригіналу – вона репрезентує нескінченний ланцюг інтерпретацій, у якому реальність тексту замінює сама себе [21, с. 90]. Така інтерпретація редуплікації співзвучна сучасним когнітивним моделям читання, які описують сприйняття тексту як акту постійного переписування. За Дж. Брунером, кожне повторне прочитання історії створює нову ментальну репрезентацію, у якій зміщуються часові, емоційні та семантичні координати [19]. Отже, редуплікація є не лише естетичною категорією, а й когнітивним процесом, що формує сам механізм розуміння літературного твору.

Тобто редуплікація як принцип наративної організації не лише ускладнює структуру тексту, а й відображає спосіб мислення епохи: у модернізмі – це пошук цілісності через фрагмент, у постмодернізмі – утвердження множинності як єдиної можливості істини. І саме ця властивість – здатність художнього тексту рефлексувати власну форму – робить редуплікацію однією із засадничих категорій сучасної поетики.

Висновки. Редуплікація постає однією з універсальних категорій поетики ХХ століття, яка охоплює як структурно-композиційний, так і семантичний рівень художнього тексту. Її функціонування в модерністському й постмодерністському дискурсах засвідчує глибоку зміну парадигми художнього мислення – перехід від репрезентації реальності до саморефлексії тексту, від зображення події до осмислення самого процесу творення смислу. Література стає формою пізнання, у якій акт письма є одночасно актом самопізнання.

Аналіз художніх практик Дж. Джойса, М. Пруста, Т. Манна, М. Бютора, К. Сімона, Дж. Фаулза та У. Еко показує, що редуплікація забезпечує внутрішню динаміку наративу, створюючи багатошаровий простір, у якому історія, мова й свідомість перебувають у постійній взаємодії. Через редуплікативні структури текст стає

«відкритою системою» (У. Еко), що продукує нескінченну гру значень і водночас моделює процес їхнього народження.

У модерністському письмі редуплікація виконує функцію онтологічного самопошуку – повтор мотивів пам'яті, часу, ідентичності вибудовує внутрішню історію суб'єкта, який намагається відновити втрачену цілісність. У постмодерністському контексті цей механізм набуває іронічного та метанаративного характеру: повтор стає засобом деконструкції авторитету, способом гри з очікуваннями читача й демонстрацією умовності будь-якої репрезентації. Таким чином, редуплікація є не лише поетичним прийомом, а й способом мислення, який уможливлює самоорганізацію художньої системи в умовах відсутності єдиного центру та множинності смислів.

У межах української літератури редуплікативні стратегії набувають особливого значення, оскільки поєднують естетичний вимір із історико-культурним. Для В. Підмогильного, М. Хвильового, В. Домонтовича повтор мотивів і сюжетних структур відображає пошук ідентичності модерної особистості; для О. Забужко чи Ю. Андруховича редуплікація перетворюється на інструмент реконструкції культурної пам'яті та постколоніального самопізнання. Таким чином, у національному контексті повтор набуває функції культурного перекодування досвіду – способу діалогу між минулим і сучасним, між особистим і колективним.

Перспективним напрямом подальших студій є аналіз редуплікації в українському літературному процесі XX–XXI століть – від модерністських експериментів В. Підмогильного й М. Хвильового до постмодерних стратегій О. Забужко, Ю. Андруховича, С. Жадана, Ю. Іздрика. Актуальним залишається також вивчення когнітивних аспектів редуплікативного читання, зокрема механізмів сприйняття повтору як інструмента реконструкції досвіду, пам'яті та ідентичності в контексті теорії наративного мислення. Розроблення цієї проблематики сприятиме подальшому уточненню теоретичної моделі редуплікації як складової метатекстового мислення та визначить нові горизонти для інтерпретації сучасного наративу – і в українській, і в світовій літературі.

Список літератури:

1. Агеєва В. Жіночий простір: феміністичний дискурс українського модернізму. Київ: Факт, 2008. 360 с.
2. Агеєва В. Поетика парадокса: Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича. Київ: Факт, 2006. 432 с.
3. Бютор М. Переміна. К.: Пульсари, 2003. 248 с.
4. Гундорова Т. ПроЯвлення Слова: Дискурсія раннього українського модернізму. Київ: Наш Формат, 1999. 447 с.
5. Гундорова Т. Пост-Чорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. Київ: Критика, 2005; розш. вид. 2013. 263 с.
6. Джойс Дж. Улісс. К.: Видавництво Жупанського, 2020. 760 с.
7. Еко У. Ім'я рози. Харків: Фоліо, 2018. 508 с.
8. Забужко О. Музей покинутих секретів. Київ: Факт, 2009. 832 с.
9. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. 4-те вид. Київ: Факт, 2009. 146 с.
10. Манн Т. Зачарована гора. К.: Видавництво Жупанського, 2024. 928 с.
11. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. 2-е вид. Київ: Либідь, 1999. 446 с.
12. Підмогильний В. Місто. Харків: Фоліо, 2024. 320 с.
13. Пруст М. У пошуках втраченого часу. На Свановій стороні. Харків: Фоліо, 2025. 512 с.
14. Сімон К. Дорога Фландрії. Зоосад. К.: Видавництво Жупанського, 2002. 496 с.
15. Фаулз Джон. Коханка французького лейтенанта. К.: Book Chef, 2025. 592 с.
16. Хвильовий М. Сентиментальна історія. URL: https://booknet.ua/reader/sentimentalna-storya-b216316
17. Bhabha H. The Location of Culture. London: Routledge, 1994.
18. Booth W. The Rhetoric of Fiction. Chicago: University of Chicago Press, 1983.
19. Bruner J. Actual Minds, Possible Worlds. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986.
20. Chatman S. Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film. Ithaca; London: Cornell UP, 1978. 267 p.
21. Derrida J. Of Grammatology. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1976.
22. Eco U. Opera aperta. Milano: Bompiani, 1962.
23. Genette G. Narrative Discourse: An Essay in Method. Ithaca: Cornell University Press, 1980.

24. Husserl E. The Phenomenology of Internal Time-Consciousness. Bloomington: Indiana University Press, 1964.
25. Kristeva J. Séméiotiké. Recherches pour une sémanalyse. Paris: Seuil, 1969.
26. Lotman Y. Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture. London: Tauris, 1990.
27. Ryan M.-L. Possible Worlds, Artificial Intelligence and Narrative Theory. Bloomington: U of Indiana P, 1991. VIII p. 291 p.
28. Schmid W. Narrativity and Eventfulness. What is Narratology? Berlin: De Gruyter, 2003.

Bilovus L. I., Yablonska N. M., Shymanska V. P. REDUCTION AS THE POETICS OF SELF-REFLECTION IN MODERNIST AND POST-MODERNIST NARRATIVE

The article examines reduplication as a key category of contemporary poetics that determines the structural, semantic, and cognitive organization of artistic text. Based on an analysis of European (J. Joyce, M. Proust, T. Mann, M. Butor, C. Simon, J. Fowles, U. Eco) and Ukrainian (V. Pidmohylny, M. Khvylovy, O. Zabuzhko) prose, the article traces how reduplication mechanisms function at the levels of motif, event, and diegesis, ensuring the polyphony of the narrative and the self-reflexivity of writing. Reduplication is understood not only as a formal technique of repetition, but as a universal principle of text organization that combines structural repetitiveness with semantic variability and opens up new horizons of interpretation.

It is emphasized that in modernism, reduplication acts as an ontological tool for understanding time, memory, and identity: the repetition of motifs in J. Joyce, M. Proust, or T. Mann becomes a way of reconstructing experience, restoring integrity through fragments. In postmodernism, this mechanism acquires a playful and metatextual dimension: the narrative unfolds as a multi-level system of mirror structures, where the story reflects its own conventionality (M. Butor, K. Simon, J. Fowles, U. Eco).

Special attention is paid to the Ukrainian context, in which reduplication becomes a means of representing cultural hybridity and the search for modern identity. In V. Pidmohylny's novel «The City»,the repetition of motifs of ascent and loss reveals the drama of the hero's self-discovery; in M. Khvylovy's work, reduplication structures the internal dialogue between the personal and collective «I»; in O. Zabuzhko's work, it becomes an instrument for reconstructing historical memory. Such dynamics prove that reduplicative strategies in Ukrainian writing perform not only an aesthetic but also a worldview function, forming the cultural code of dialogue between the past and the present.

It has been proven that reduplication is not only a poetic technique but also a cognitive process that forms the mechanism of understanding artistic text. Its study in global and national contexts opens up prospects for the development of an integrative model of poetics, in which repetition appears simultaneously as an act of memory, self-reflection, and creative renewal of meanings.

Key words: *reduplication, modernism, postmodernism, narrative, self-reflection, cultural memory, intertextuality, cognitive poetics.*

Дата надходження статті: 29.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 81.373.45:82-3(73)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/52

Кондратьєва Т. Б.
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Шуляк І. М.
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЖІНОЧНІСТЬ» У МАЛІЙ ПРОЗІ КЕЙТ ШОПЕН

У статті здійснено комплексне дослідження когнітивного концепту «жіночність» у малій прозі Кейт Шопен на матеріалі новел "Regret", "The Story of an Hour" та "A Pair of Silk Stockings".

Визначено особливості трактування концепту у мовознавчтві та літературознавстві. Зокрема встановлено, що концепт у лінгвістиці – це когнітивна одиниця, що вербалізує культурні смисли через мову. У літературознавстві – це естетико-смислове утворення, яке розгортається в тексті, формуючи авторське бачення світу та ідейне спрямування твору.

Застосовано когнітивний, лінгвокультурологічний та дискурсивний підходи, що дозволили виявити багатовимірність концепту, його мовну репрезентацію та культурологічні підтексти.

Концепт жіночність постає як динамічне когнітивне утворення, що вербалізується через емоційно забарвлену лексику, метафоричні образи, синтаксичні конструкції з модальними відтінками та лексеми з семантикою турботи, втрати, насолоди й самотності.

У новелі "The Story of an Hour" жіночність асоціюється з внутрішнім прагненням до свободи й суб'єктності; у "A Pair of Silk Stockings" – з тілесною самосвідомістю, естетичним досвідом і правом жінки на особисті бажання; у "Regret" – з латентним материнським потенціалом, емоційною чутливістю та глибинним переживанням незреалізованої жіночої ролі. Аналіз здійснено на трьох рівнях: компонентному (лексичному), текстовому (інтерпретаційному) та смисловому (підтекстовому), що дозволило виявити приховані смислові лінії та ідеологічні нашарування.

У статті здійснено дослідження концепту через когнітивну модель з трьома зонами: пропозиційним елементом, інтерпретаційним полем та асоціативно-термінальною зоною. Це дало змогу окреслити жіночність як полісемантичне явище, що перебуває в постійному русі між обов'язком і бажанням, автономією і близькістю.

Визначено, що літературознавчий концепт є методологічним інструментом, який поєднує мову, мислення та художній світ автора і в прозі Кейт Шопен відіграє ключову роль у формуванні жіночої ідентичності в контексті американської культури XIX століття та розвитку жіночої прози загалом.

Ключові слова: *когнітивний концепт, жіночність, мала проза Кейт Шопен, дискурсивний підхід, мовна репрезентація, жіноча проза.*

Постановка проблеми. У сучасній гуманітарній науковій парадигмі чітко простежуються тенденції до міждисциплінарних підходів, особливу увагу привертає вивчення вербалізації когнітивних концептів у художньому дискурсі. Одним із таких концептів, актуальність якого зумовлена соціокультурними трансформаціями та прагненням до глибшого розуміння мовної репрезентації гендерних категорій, є концепт жіночність. Мала проза американської письменниці Кейт Шопен становить цінний матеріал для дослідження, оскільки тексти авторки відображають складну палітру жіночих переживань, ролей і моделей самоусвідомлення. Аналіз мовних засобів вербалізації концепту жіночність у новелах К. Шопен дає змогу висвітлити не лише лінгвістичні механізми концептуалізації, а й когнітивні стратегії авторки, що формують уявлення про жіночу ідентичність у межах конкретного культурного контексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вербалізації концептів часто поставала предметом дослідження науковців у різних галузях. Зосередимо увагу на встановленні особливостей вивчення концепту у мовознавстві та літе-

© Кондратьєва Т. Б., Шуляк І. М., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ратурознавстві, зокрема у працях О. Безменової, К. Білобровської, А. Вержбіцької, Н. Єсипенко. Цій проблемі присвячено також дослідження Х. Стефаник, яка простежує динаміку зміни парадигми дослідження концепту та вирізняє відмінні вектори у мовознавстві та літературознавстві [15].

Так, у лінгвістиці концепт розглядається як одиниця ментальної (когнітивної) свідомості, що має зв'язок із мовними засобами. Мовознавство вивчає, як концепт виражається в мові і трактується як узагальнений образ об'єкта, явища, дії, закріплений у свідомості носіїв мови. Це лінгвокультурний феномен, який фіксує важливі для певної культури поняття, який вивчається через лексему, фразеологізми, метафори, семантику слова тощо і часто аналізується через семантичне поле, лексико-семантичні варіації, етимологію. Таким чином, у межах когнітивної лінгвістики концепт розглядається як згусток знань, уявлень, асоціацій та емоцій, що організуються у свідомості мовця».

Отож, лінгвістичний концепт – це поняття, яке використовується в когнітивній лінгвістиці, психолінгвістиці та лінгвокультурології для пояснення ментальних ресурсів людської свідомості. Він є ключовим елементом у формуванні мовної картини світу та концептуальної системи мозку. Лінгвістичний концепт часто пов'язаний із культурою народу та відображає специфіку його колективної свідомості.

У літетатурознавстві концепт трактується як естетико-культурна смислова одиниця, яка формується й функціонує в художньому тексті. Тут важливо, як концепт відображається через авторське бачення. Концепт – це образно-смислове утворення, яке розгортається в тексті. Основний акцент дослідники роблять на інтерпретації, ціннісному наповненні, художньому втіленні концепту. При вивченні літературних концептів враховуються стильові засоби, міфологеми, символи, індивідуально-авторські особливості, а відтак концепт стає частиною ідейно-художньої системи твору.

Якщо об'єктом вивчення у мовознавстві є мовна одиниця, що функціонує у мові, то літературознавство зосереджується на літературних образах у художньому тексті. Лінгвісти застосовують когнітивно-семантичний, лінгвокультурний підхід, акцентуючи на мовних засобах вираження концепту, тобто на мовній об'єктивації цього явища. В той час як літературознавці вдаються до естетико-смислового та інтерпретативного аналізу виявлення авторського бачення та ідеї через образи, символи, сюжети, тобто фокусуючись на художній реалізації та смисловому навантаженні концепту у художньому творі.

Таким чином, літературознавчий концепт – це поняття, яке використовується в аналізі художніх творів і літературних дискурсів. Він має методологічно організовану природу та формується в межах науково-світоглядної інтеракції поглядів. Літературознавчий концепт може включати символіку, метафори та ідеї, які визначають загальну ідею твору або літературного напряму.

Основна відмінність між двома аналізованими підходами полягає в тому, що лінгвістичний концепт зосереджується на когнітивних та мовних аспектах, тоді як літературознавчий концепт аналізує художні та ідейні складові тексту. Він є своєрідним «мостом» між мовою, мисленням і художнім світом автора.

Визначають такі основні аспекти аналізу концепту у літературознавстві:

– когнітивний підхід – концепт як елемент картини світу, що формується у свідомості автора та читача;

– лінгвістичний аспект – дослідження мовних засобів, через які концепт реалізується у тексті;

– культурологічний вимір – концепт як носій національних, історичних та соціальних кодів;

– художня концептосфера – сукупність концептів у творчості письменника, що визначає його стиль та ідейний напрям.

О. Шевченко пропонує когнітивно-семіотичну концепцію аналізу тексту, зокрема дослідник визначає роль концепту як смислового ядра і подає концепт як багатовимірну смислову одиницю, що структурує знання у тексті, функціонуючи на трьох рівнях:

– компонентний (лексичний) рівень – система ключових слів, що виражають базові значення концептів і формують ідентифікаційний пласт тексту.

– текстовий (інтерпретаційний) рівень – множина лексико-семантичних структур, які «вираховуються» методами інтерпретації і утворюють мережу реалізацій.

– смисловий (підтекстовий) рівень – концептологічно значущі ряди смислів, що передають приховану (імпліцитну) інформацію і вибудовують глибинні смислові лінії тексту [17].

Доповненням є когнітивна модель концепту з трьома зонами:

– пропозиційний елемент (істинні знання – диктум – і їх оцінка – модус);

– інтерпретаційне поле, яке актуалізує концепт крізь призму ідеологій, світоглядів, культурних настанов;

– асоціативно-термінальна зона, що формує зв'язки з іншими концептами через метафори та образи.

Ця модель ґрунтується на сприйнятті мови як когнітивної здатності людини, задіює як логічні, так і образні механізми, взаємодію півкуль мозку, а також підкреслює аналітичний підхід від слова до глибинного сенсу.

Постановка завдання. Метою статті є виявити особливості вербалізації когнітивного концепту жіночність на матеріалі новел Кейт Шопен "The Story of an Hour", "A Pair of Silk Stockings" та "Regret", а також простежити, як мовні засоби відображають когнітивні стратегії авторки в конструюванні жіночої ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Опираючись на праці дослідників, зосередимо увагу на вербалізації концепту «жіночність», тобто на процесі мовного вираження цього абстрактного поняття через слова, фрази та текстові структури, що дозволяють простежити ідеї автора у художньому тексті, адже вербалізація концептів у художньому дискурсі дозволяє виявити не лише когнітивну структуру образів, а й аксіологічні орієнтири, що стоять за ними.

Як зазначається у дослідженні І. Лобачової та С. Помирчі, гендерна автентичність літературних творів становить неабияке зацікавлення, бо «за не стійкими концепціями жіночих текстів приховано сталі культурні стереотипи, які демонструють відмінності гендерних конструкцій самопрезентації в художньому слові». Когнітивісти переконані, що «мовна форма презентує відображення когнітивних структур, тобто структур людської свідомості, мислення і пізнання». А відтак на часі є дослідження гендера з позиції когнітології, що «дозволяє вибудувати відповідні моделі розуміння гендерних дискурсів як ментальних просторів» [13, с. 104].

У науковому дискурсі чимало досліджень присвячено вивченню концепту «жінка». Так, Т. Сукаленко вважає, що гендерний концепт «жінка» є «багатомірне культурно-значуще соціопсихологічне утворення в колективній свідомості, опредметнене в мовній формі», що віддзеркалює низку притаманних йому гендерних стереотипів [16, с. 8].

Сутність концепту жіночність не є фіксованою: за словами Дж. Батлер, «gender is not a stable identity or locus of agency from which various acts proceed; rather, it is an identity tenuously constituted in time» [18, с. 25]. У літературному дискурсі це виявляється у варіативності мовних моделей, у яких реалізується жіноча ідентичність, зокрема на перетині естетичного, культурного й індивідуального рівнів.

Однак, маємо на меті глибше дослідити власне «ЖІНОЧНІСТЬ» як дещо ширший абстрактний когнітивний концепт та визначити особливості його представлення мовними засобами у малій прозі Кейт Шопен, поєднуючи методологію лінгвістичного та літературознавчого підходів. Творчість авторки досліджували К. Дворак, С. Гілберт, Е. Тот та інші. Матеріалом для дослідження ми обрали репрезентетивні оповідання із творчості американської письменниці «Жаль» (Regret), «Пара шовкових панчіх» та «Історія однієї години». У вибраних творах концепт «жіночність» трактується у різних, інколи полярних площинах, тому аналіз мовних засобів його оприявнення дозволить сформувати об'єктивну картину розуміння жіночності у культурному контексті того часу.

У новелі "Regret" Кейт Шопен вербалізація когнітивного концепту жіночність відбувається через поєднання емотивно забарвлених лексем, образних структур та синтаксичних конструкцій, які відображають психологічну трансформацію героїні. Авторка зображує Мамзель Орлі як самодостатню жінку, що живе за межами традиційних соціальних уявлень про жіночі ролі, однак тимчасове включення її в роль доглядальниці дітей спричиняє неочікуване внутрішнє пробудження. Це дозволяє простежити, як латентний потенціал жіночності активується в результаті життєвого досвіду. M. Dvorak, «articulate a moment of maternal awakening in a woman who never claimed motherhood» [19, с. 21].

На початку новели образ героїні вербалізується через нейтральну, іноді прагматичну лексику (brisk, businesslike, strong figure, determined eye), навіть у описі одягу маємо структури man's hat, army overcoat, що створює ефект дистанційованості від традиційної фемінності.

Життєвий простір головної героїні конструювали концепти alone, dog, negroes, fouls, mules, gun, religion, що створюють образ типової незалежної американської фермерки, для якої діти виявилися unwelcome disconsolate family. Синтаксичні структури, які авторка використовує для опису поведінки своєї героїні підсилюють образ ділової жінки, яка звикла до викликів і вміє справлятися з ними по-чоловічому: looked with critical eye, calculating air, collecting herself determining upon a line of actions. Тобто героїня сприймає завдання догляду за дітьми як догляд за тваринами

на фермі: ordered children to bed like shooed chickens into the hen house.

Проте вже у сценах, де вона взаємодіє з дітьми, простежується зміна стилістичної палітри. Через структури порівняння Кейт Шопен протиставляє дві соціальні ролі головної героїні: незалежна самодостатня фермерка і жінка-мати, яку їй мимоволі довелося виконувати. В цей момент відбувається трансформація розуміння жіночності через усвідомлення: little children are not little pigs; I'd rather manage plantation than children. Далі текст насичується концептами, які уособлюють традиційні уявлення про жіночі ролі: white apron, sewing basket, moist kisses of children .

Вербалізація емоційного сум'яття, викликаного фактом розлуки із дітьми досягається завдяки прикметникам із семантикою втрати: flutter, agitation, sad disorder, що підкреслює внутрішній конфлікт між попередньою автономією та новим емоційним досвідом. Синтаксично це виражається через короткі речення-реакції, модальні конструкції, а також ретроспективні умовні звороти, що сигналізують про переосмислення прожитого життя. Якщо на початку новели головна героїня характеризувалася, як незалежна і сильна особистість, то вкінці її портрет передає гіркий сум жалю: the evening shadows were creeping and deepening around her solitary figure. Важливо наголосити, що саме слово regret у тексті згадано на початку, коли героїня наголошує, що ніколи НЕ шкодувала про те, що відмовила залицяльнику і не мала сім'ї, однак розв'язка твору свідчить про протилежне. Гіркота жалю вербалізована через опис плачу: Oh, but she cried! Not softly, as women often do. She cried like a man, with sobs that seemed to tear her very soul.

Отже, концепт жіночність у "Regret" постає як неуніфікована когнітивна структура, в якій співіснують раціональна автономія та емпатійна вразливість. Лінгвальні засоби в новелі реалізують цей концепт через динаміку поступового виявлення материнського потенціалу, емоційного резонансу та особистісного переосмислення жіночої ролі в суспільстві. У новелі Кейт Шопен втілює концепт жіночність як багатовимірну когнітивну конструкцію, що постає через складну динаміку мовного вираження емоцій, поведінкових моделей та внутрішніх трансформацій героїні та репрезентується не як стала категорія, а як потенціал, що актуалізується ситуативно, розкриваючи конфлікт між автономією особистості та потребою у взаємності, турботі та близькості.

Концепт жіночність у літературному дискурсі XIX століття часто редукувався до ролі дружини й матері. Проте Кейт Шопен у своїй новелі The Story of an Hour пропонує радикально інше бачення жіночності як автономної, тілесно-емоційної ідентичності, що прагне свободи. Через внутрішній монолог героїні, символіку природи та іронічну розв'язку авторка демонструє, що жіночність – це не лише соціальна роль, а й глибоко особистісне переживання.

У новелі "The Story of an Hour" вербалізація когнітивного концепту жіночність реалізується через тонке зображення внутрішнього емоційного світу головної героїні місіс Меллард у межах короткого, але насиченого подієвого проміжку. Авторка проблематизує традиційні уявлення про жіночу роль у шлюбі, висвітлюючи складний діалог між очікуваною поведінкою жінки як "дружини" та її глибинними прагненнями до індивідуальної свободи та самовизначення.

На початку тексту жіночність подається крізь призму уразливості через опис фізичного стану героїні (afflicted with heart trouble; a physical exhaustion that haunted her body and seemed to reach into her soul) активує в читача очікування сентиментальної реакції, що, однак, згодом контрастує з реальним переживанням новини про смерть чоловіка. Замість очікуваного шоку (a paralyzed inability to accept its significance), вона відреагувала спокійно (wept at once, with sudden, wild abandonment). Мовна репрезентація концепту жіночність здійснюється через когнітивне зіткнення між соціальними схемами (очікуване горе вдови) та індивідуальною суб'єктивністю героїні. Контрастивні зіставлення уваразнюють цю ідею: a kind intention or a cruel intention; storm of grief – delicious breath of rain; death – elixir of life; lines bespoke repression – intelligent thought. Майстерно побудовані синтаксичні паралелі увиразнюють ідею кардинальної зміни: She breathed a quick prayer that life might be long. It was only yesterday she had thought with a shudder that life might be long.

І, нарешті, вербалізована ідея свободи: there would be no powerful will bending hers, що сигналізує звільнення від патріархального контролю. Опис цієї патріархальної сили оприявнено через опис: the face that had never looked save with love upon her, fixed and gray and dead.

Ритмічна синтаксична організація новели з численними короткими абзацами сприяє посиленню інтимного, фрагментарного внутрішнього монологу. Лексеми new spring life, free, relaxed,

open, delicious breath of air та метафоричний опис “a monstrous joy” демонструють сплеск емоцій, пов’язаних не з втратою, а з набуттям свободи – рідкісний для жіночих персонажів тогочасної прози погляд.

Кульмінаційним моментом новели є вигук Луїзи Малард “Free! Body and soul free!”. Тілесність тут не редукується до об’єкта бажання, а постає як джерело свободи, самовідчуття та життєвої сили. Кейт Шопен трактує жіночність як емоційну трансформацію: “There was something coming to her and she was waiting for it, fearfully.” Невизначене “щось” , moment of illumination – це пробудження жіночої суб’єктності. Авторка використовує метафору наближення (creeping), щоб передати поступове усвідомлення себе як окремої істоти, не зумовленої шлюбом. Жіночність оприявнюється як опозиція до патріархального дискурсу: “She would live for herself”. Це твердження є актом мовленнєвого спротиву. У ньому вербалізується відмова від традиційної ролі жінки як “додатку” до чоловіка.

У новелі виокремимо такі лексико-семантичні маркери. Для художнього вираження відродження, тілесної свободи, оновлення авторка використовує лексеми spring life, open window, blue sky як символи перспективи, простору, майбутнього. Метафора goddess of Victory оприсявнює жіночу силу, тріумф над обмеженнями.

Під кінець новели, коли героїня бачить чоловіка живим і падає мертвою від “the joy that kills”, Шопен іронічно вплітає соціальний погляд на жіночу емоційність, залишаючи читача із подвійною інтерпретацією: чи справді це була радість, чи розчарування. Смерть героїні після повернення чоловіка має на меті донести ідею неможливості реалізації жіночності в умовах патріархального порядку. Саме в цій багатозначності втілюється когнітивна глибина концепту жіночність як простору суперечностей між зовнішнім обов’язком і внутрішнім прагненням бути собою. Як зазначає Е. Шоволтер, «female identity in Chopin’s fiction is often defined not by role, but by rupture – the break from role» [21, с. 247].

У новелі “A Pair of Silk Stockings” Кейт Шопен репрезентує концепт жіночність крізь призму спонтанного акту самозабуття та тілесного задоволення, демонструючи, як буденна потреба, а саме купівля панчіх, стає тригером глибинного внутрішнього перетворення героїні. Місіс Соммерс, мати кількох дітей (her little brood), яка зазвичай позбавлена права на особисті бажання, на короткий час дозволяє собі естетичну й чуттєву втечу від рутини. Тілесний досвід як осердя жіночності передано через опис фізичного задоволення від дотику до шовку, зручного взуття, делікатної їжі та театру формує тілесний фрейм: “She seemed for the time to be taking a rest from that laborious and fatiguing function.” Героїня дозволяє собі забути про материнські обов’язки й занурюється в тілесні відчуття, які тривалий час були витіснені. Жіночність у новелі трактується також як індивідуальний протест: тимчасовий відхід від ролі матері стає жестом, не егоїстичним, а існуванням в іншій модальності, де жіночність – це свобода від соціального детермінізму. У цьому тексті, за визначенням Х. Уокер, «the sensory world momentarily eclipses social duty and gives rise to latent identity» [23, с. 83].

Кейт Шопен, як і у попередніх новелах, майстерно будує динаміку саморецепції головної героїні через трансформацію і протиставлення між попереднім самосприйняттям та новим. Так, на початку твору поведінка Місіс Соммерс у магазинах передана конструкціями: new the value of bargains, elbow her way; absorbed in speculation and calculation, clutch a piece of goods. Але пізніше, коли метафоричний ліфт у магазині жіночого одягу carried her to an upper floor, вона пішла за імпульсом і did not mind the difference of a dollar or two more in the price so long as she got what she desired. Промовистою є опис їжі: у дома вона б просто brewed herself a cup of tea and taken a snack of anything that was available. Але майстерний опис страв у ресторані дуже контрастує із попереднім: a half dozen blue-points, a plump chop with cress, a something sweet- a creme-frappee, for instance; a glass of Rhine wine, and after all a small cup of black coffee.

Вербалізація концепту жіночність у творі реалізується через мовні одиниці з семантикою чуттєвості, матеріального задоволення та естетики. Так, наприклад, сенсорна естетика, тілесна насолода передаються лексемами silk, soft, smooth, luxury. Прикметники dainty, fashionable, refined оприявнюють культурно обумовлену жіночу красу. Емоційна рецепція, імпульс насолоди передано лексемами hungry eyes, reclining, linger. Опис текстури панчіх, реакція на дотик тканини, вибір їжі в ресторані, перебування в театрі – все це послідовно формує лінгвальний простір, у якому жіночність проявляється як чуттєво-тілесне буття.

Стилістично помітною є симфонія дієслів задоволення та спокуси: she indulged, she lingered, she allowed herself. У цих конструкціях простежується тимчасове перевтілення героїні із “жінки-

матері" на "жінку-індивідуальність", яка переживає момент особистої свободи. Цей когнітивний зсув підкреслюється також зміною синтаксичної структури: речення стають розлогими, ритмічно плавними, передаючи внутрішній спокій і розкіш відчуттів.

Зрештою, жіночність у оповіданні "A Pair of Silk Stockings" постає як глибоко особистий, тілесно-емоційний досвід, що протиставляється утилітарній ролі самопожертви. Авторка делікатно артикулює ідею, що навіть коротка мить відчуття себе як жінки, а не лише як функціональної фігури родини, є проявом внутрішньої свободи та повноти жіночої ідентичності.

Жіночність постає як форма протесту, як короткочасна свобода, як відчайдушна спроба повернути втрачену цілісність «Я». Стилістично витончений наратив підтримує багатовимірне розгортання концепту, виводячи його поза межі соціальних ролей – у простір інтимного, чуттєвого, особистісного переживання. Надалі образ шовкових панчіх постає як культурний символ, адже панчохи виступають символом жіночої чуттєвості, краси. Шовк є традиційним маркером розкоші, але у творі функціонує ще й як тригер відновлення втраченої ідентичності.

Висновки. Таким чином, застосувавши когнітивний підхід до вивчення концепту жіночність у картині світу Кейт Шопен та провівши лінгвістичний аналіз засобів його вираження маємо чітке уявлення про культурологічні підтексти, а саме національні, історичні та соціальні коди. Окрім того, відзначимо чільне місце концепту жіночність у прозі американської письменниці, що визначило її роль у просуванні жіночої прози у літературі XIX століття.

Здійснивши аналіз концепту на компонентному, текстовому та смисловому рівнях можемо зробити висновок, що у малій прозі Кейт Шопен концепт жіночність постає як багатовимірне когнітивне утворення, що репрезентується через різні лінгвальні стратегії та образні моделі. У новелі "The Story of an Hour" жіночність співвідноситься з внутрішнім прагненням до свободи й суб'єктності; у "A Pair of Silk Stockings" – з тілесною самосвідомістю, естетичним досвідом і правом жінки на особисті бажання; у "Regret" – з латентним материнським потенціалом, емоційною чутливістю та глибинним переживанням незреалізованої жіночої ролі.

Мовна реалізація цих граней відбувається через емоційно забарвлену лексику, метафоричні образи, синтаксичні конструкції з модальними відтінками та лексеми з семантикою турботи, втрати, насолоди чи самотності.

Застосувавши когнітивну модель концепту з трьома зонами (пропозиційним елементом, інтерпретаційним полем та асоціативно-термінальною зоною) маємо підстави стверджувати, що концепт жіночність у прозі Кейт Шопен постає як динамічне й полісемантичне утворення, що вербалізується через багатство образних, лексичних та синтаксичних засобів. Авторка демонструє, що жіночність не є фіксованою соціальною роллю, а є досвідом, який перебуває в постійному русі – між обов'язком і бажанням, чуттєвістю і розумом, автономією і близькістю.

Список літератури:

1. Безменова О. М. Концепт як одиниця ментального простору в сучасній лінгвістиці. *Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка: Серія філологічна*. 2014. Вип. 125. С. 31–35.

2. Білобровська К. О. Поняття «концепт» і «концептосфера» у літературознавчому вимірі. *Закарпатські філологічні студії* / редкол.: І. М. Зимомря (голов. ред.), М. М. Палінчак, Ю. М. Бідзіля та ін. Ужгород: Видавничий дім "Гельветика", 2023. Т. 2, вип. 32. С. 127–133.

3. Єсипенко Н. Г. Текстові концепти та методи їх аналізу. *Вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Мовознавство*. Луцьк: ВНУ, 2009. Вип. 5. С. 253–257.

4. Кушнір О. М. Когнітивний підхід до вивчення гендерних концептів у художньому тексті. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2017. Вип. 1(87). С. 162–166.

5. Лобачова І. М., Помирча С. В. Функціонування гендерних стереотипів у романі О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу…». *Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди*. Вип. 54. Ч. І. Харків, 2021. С. 103–119.

6. Помирча С. В., Лобачова І. М. Вербалізація концепту «жінка» у творах О. Кобилянської «Людина» і «Царівна». *Наукові записки Національного університету «Острозь ка академія»: серія «Філологія».* Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 92–95.

7. Стефаник Х. Термін концепт: діалог лінгвістики та літературознавства. *Studia methodologica*. 2014; (36) С. 78–89.

8. Сукаленко, Т. М. Метафоричне вираження концепту ЖІНКА в українській мові. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 20 с.

9. Шевченко О. М., Шевченко Н. С. Методи дослідження концептів.2020. URL: https://shorturl.at/oOLbb
10. Butler J. Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. *Theatre Journal*. Vol. 40, No. 4 (Dec., 1988). pp. 519–531.
11. Dvorak K. Maternal Regret in the Short Fiction of Kate Chopin. *American Literary Realism*. Vol. 23, no. 2, 1991. pp. 17–29.
12. Gilbert S. M., Gubar S. The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination. New Haven: Yale University Press, 1979. 774 p.
13. Showalter E. A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing. Princeton University Press, 1977. 384 p.
14. Toth E. Unveiling Kate Chopin. Jackson: University Press of Mississippi, 1999. 290 p.
15. Walker N. Feminist Alternatives: Irony and Fantasy in the Contemporary Novel by Women. Jackson: University Press of Mississippi, 1990. 220 p.
16. Wierzbicka A. Language. Culture. Cognition. New York: Oxford University Press, 1997. 480 p.

Kondratieva T. B., Shuliak I. M. VERBALIZING THE CONCEPT 'FEMININITY' IN SHORT STORIES BY KATE CHOPIN

The article presents a comprehensive study of the cognitive concept of femininity in Kate Chopin's fiction, based on the analysis of the stories "Regret," "The Story of an Hour," and "A Pair of Silk Stockings." The research outlines the distinct interpretations of the concept within linguistics and literary studies. In linguistics, the concept is defined as a cognitive unit that verbalizes cultural meanings through language; in literary studies, it is viewed as an aesthetic and semantic construct that unfolds in the text, shaping the author's worldview and the ideological perspectove of the work.

The study applies cognitive, linguocultural, and discursive approaches to reveal the multidimensional nature of the concept, its linguistic representation and cultural subtexts. Femininity is presented as a dynamic cognitive formation, verbalized through emotionally coloured vocabulary, metaphorical imagery, syntactic constructions with modal nuances, and lexemes conveying care, loss, pleasure, and solitude.

In "The Story of an Hour," femininity is associated with an inner longing for freedom and subjectivity; in "A Pair of Silk Stockings," with bodily self-awareness, aesthetic experience, and a woman's right to personal desires; in "Regret," with latent maternal potential, emotional sensitivity and a deep experience of an unrealized feminine role. The analysis is conducted on three levels: componential (lexical), textual (interpretative), and semantic (subtextual), allowing for the identification of hidden meaning lines and ideological layers.

The concept is further explored through a cognitive model comprising three zones: propositional element, interpretative field, and associative-terminal zone. This framework enables the characterization of femininity as a polysemantic phenomenon in constant motion between duty and desire, autonomy and intimacy. The literary concept of femininity is defined as a methodological tool that bridges language, thought, and the author's artistic world, playing a key role in shaping female identity within the context of 19th-century American culture and the evolution of women's prose.

Key words: *Cognitive concept, femininity, Kate Chopin's short fiction, discursive approach, linguistic representation, women's prose.*

Дата надходження статті: 09.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 801.82:821.111-31(73)]316.647.8-053
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/53

Фертіль Ю. В.
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ВІКОВИХ УПЕРЕДЖЕНЬ У РОМАНІ ЕЛІЗАБЕТ ҐІЛБЕРТ «STERN MEN»

У статті проаналізовано поетикальне відтворення вікових упереджень на матеріалі роману Елізабет Ґілберт «Stern Men». Увагу зосереджено на проблемі дискримінації за віком, яка притаманна і старшим і молодшим персонажам. Переважно вікові аспекти виявляються у формі ярликування, стереотипізації та дискримінації. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарних підходах, зокрема на здобутках літературної геронтології та студій віку, що дозволяє розкрити художні стратегії репрезентації старіння та міжгенераційних конфліктів.

З'ясовано, що у романі «Stern Men» рибалки у віці втілюють консервативні моделі поведінки, які гарантують їм контроль над ресурсами й символічну владу в громаді. Щодо молоді, то вона зображена як «недосвідчена» й позбавлена права голосу, що відповідає механізмам соціальної стратифікації. В образі головної героїні Рут Томас постає жіноча версія персонажа, що прагне реалізувати себе у «чоловічій» професії. Як правило, її зусилля зустрічаються з іронією та скепсисом старших за віком. У цьому проступають вікові та гендерні характеристики дискримінації. Рут чинить опір усталеним упередженням, чим демонструє альтернативний шлях включення до суспільного життя та подолання дискримінаційного тиску.

Проаналізовані епізоди засвідчують подвійний характер ейджизму, який може бути спрямований і проти старших («непрацездатні», «віджили свій вік») і проти молодших («шмаркачі», «недосвідчені») членів суспільства. У романі Е. Ґілберт відображено складну систему стосунків між поколіннями, де вікові стереотипи стають інструментом влади й соціального контролю. Водночас твір відкриває перспективи подолання упереджень через міжгенераційний діалог та пошук нових форм самореалізації.

У цілому, «Stern Men» можна розглядати як важливий текст для осмислення соціальних і літературних аспектів ейджизму, що розширює сучасний гуманітарний дискурс про вікові стереотипи та дискримінацію.

Ключові слова: *ейджизм, вікові стереотипи, дослідження віку, геронтологія, жіноча література, ідентифікація.*

Постановка проблеми. Збільшення тривалості життя людини у сучасних суспільних умовах актуалізує проблематику віку та його сприйняття в суспільстві. На сьогодні ця тема належить до актуальних питань гуманітаристики, а саме до студій віку (age studies). На думку М. Хепворта, дослідження віку зосереджуються на виявленні причин табуювання образів літніх персонажів та відтворення «історій про старіння» [9]. У межах літературної геронтології, яка є складовою цього напряму, увага приділяється зображенню процесів старіння в художніх текстах через індивідуальний досвід та соціальний контекст, міжгенераційний діалог, функціонування негативних стереотипів тощо. Як відомо, дискримінаційні вікові стереотипи охоплюють представників різних поколінь. Ці упередження позначаються терміном «ейджизм» і знаходять своє відображення у літературі, яка є віддзеркаленням соціальних устоїв певного суспільства.

Міжгенераційний діалог має довгу традицію в літературі – від Античності до сучасних творів постмодернізму. У сучасній жіночій прозі проблема «батьки і діти» продовжує вікову традицію. У літературі «chiklit» увагу зосереджено на соціальному статусі жінки, її ідентифікації, способі артикуляції жіночого досвіду. Наратологія жіночого досвіду висвітлює глобальні цивілізаційні процеси, у центрі яких постає питання переосмислення людського буття та його вікових меж. Героїні сучасного жіночого роману є унікальними, нестандартними, завжди на межі загальнолюдських екзистенційних проблем, що мають гендерне забарвлення, складну динаміку міжпоколіннєвих стосунків, старіння, тілесності та трансформації ролей у суспільстві.

© Фертіль Ю. В., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Постановка завдання. Матеріалом дослідження є роман Елізабет Ґілберт «Stern Men» (2009), у якому виразно постає проблема вікових стереотипів через гострий психологізм персонажів. Метою статті є аналіз та означення вікових упереджень у романі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У 1969 р. американський геронтолог Р. Батлер увів у науковий обіг поняття «ейджизм», що на початковому етапі пов'язувалося з віковим поділом та орієнтацію суспільства на продуктивність і результативність [4, с. 161]. У літературознавчих студіях увага сконцентрована на аналізі текстових стратегій, що виявляють вікові упередження та впливають на художню структуру твору [3]. Серед ключових робіт у сфері дослідження віку виокремлюють працю Симони де Бовуар «Старість» («La Vieillesse», 1970), у якій розглянуто феномен геронтогенезу в синхронічному та діахронічному контекстах та процесам формування вікових упереджень у межах західноєвропейського цивілізаційного простору [5]. Британські соціологи М. Фезерстоун («Consumer Culture and Postmodernism», 1991) та М. Хепворт («Stories of Ageing», 2000) також зробили вагомий внесок у вивченні індивідуальних і колективних образів старіння у полі соціальної стигматизації, з урахуванням даних із документальних джерел та медійних матеріалів [7; 9]. У працях американських науковців вирізняється монографія Томаса Коула («The journey of life: a cultural history of aging in America», 1992), у якій простежено витоки ейджизму в контексті вікторіанської моралі другої половини XIX ст. у межах суворого фізичного самоконтролю, внаслідок чого старших людей сприймали як таких, яким потрібна сторонння підтримка, хворобливих, невдах та винуватців [6]. Серед українських вчених темі геронтологічної проблематики присвячує свої студії Анна Гайдаш («Дискурс старіння у драматургії США»: проблемне поле, семантика, поетика», 2019), яка досліджує етапи становлення поняття ейджизму, визначає причини виникнення вікових стереотипів і аналізує концепцію «успішного старіння», простеживши її застосування у драматургії США [2].

Виклад основного матеріалу. Читацька зацікавленість та літературна цінність романів Елізабет Ґілберт привертають увагу дослідників різних галузей, від літературознавців, соціологів, культурологів до геронтологів. Популярність її творів зумовлена насамперед тим, що вони вибудувані на основі актуальних для сучасного суспільства тем: гендерних відносин, проблеми жіночої суб'єктності, взаємодії між поколіннями, а в них наявний феномену ейджизму. Одним з таких творів є її роман «Stern Men». Письменниця у своїй оповіді майстерно вплітає мотиви вікових упереджень, дискримінації та пошуку ідентичності, поєднуючи їх із ширшими соціальними дискурсами, такими як насильство, маргіналізація та внутрішня емансипація жінки. У сучасній жіночій літературі подібні теми нерідко експлуатуються авторами задля комерційного успіху, що може призводити до спрощення художнього задуму. Проте у випадку з Е. Ґілберт їхня інтеграція не зводиться до кон'юнктурності: авторка надає персонажам психологічної глибини, а сюжет наповнений багатошаровістю та внутрішньою напругою.

Роман «Stern Men» розповідає історію юної дівчини Рут Томас, яка живе на острові Форт-Найлз серед рибалок. Острів Форт-Найлз має свого близнюка у вигляді іншого острова Курн-Гавен. Ще у пролозі авторка підкреслює атмосферу цих островів: *«Fort Niles Island and Courne Haven Island face off – two old bastards in a staring contest, each convinced he is the other's only guard»* [8]*; «Old names started vanishing from the rolls, slowly leaking away»* [8]. Цей метафоричний образ задає тон усій подальшій оповіді: острови постають як простір, позбавлений розвитку, де панує дух старіння та змагання, яке вже втратило сенс. Молодь здебільшого залишає рідні береги, вирушаючи на материк у пошуках освіти, роботи й перспектив, тоді як на островах залишаються переважно старші рибалки та їхні дружини. Зникнення прізвищ має також символічний характер підкреслюючи вимирання старих родів. Така демографічна ситуація формує відчуття застиглого часу, життя триває тільки завдяки силі звички й щоденній праці, воно позбавлене нового сенсу. Побут на острові зумовлений не лише географічною ізольованістю та традиціями рибальства на омарів, а й жорсткою соціальною стратифікацією спільноти. Головна героїня намагається віднайти власну ідентичність у цьому світі, де панують жорсткі соціокультурні норми та патріархальні моделі поведінки.

Персонажів твору ділимо на дві вікові групи, між якими виникає міжгенераційний конфлікт:

- старші рибалки – уособлення суворості, консерватизму та авторитарного підходу;
- юнаки та підлітки – носії свободи, змін та нового способу мислення, які підпрацьовують стерновими у старших рибалок.

Прояв феномену ейджизму відбувається коли літніх мешканців часто сприймають виключно

крізь призму їхньої «професійної придатності» та здатності працювати в риболовецькому промислі. Якщо старші покоління зберігають символічний авторитет, то молодь навпаки вважається «недосвідченою» або такою, що не має права голосу, а особливо в питанні розподілу спадку чи управління ресурсами. Наприклад, коли батько-рибалка помирає, то його човен, ліцензія на ловлю омарів, територія в морі та інструменти не залишаються у спадок дітям, хтось негайно їх викуповує або ж бере під контроль, як це відбулося у сім'ї Поммерой: *«Ah, they'll take it all from you, for sure they will. It's a shame, a shame. They'll take the Pommeroy fishing ground, split it among them. They'll buy your husband's boat and gear for a song, and all that money will be gone in a year, from feeding your boys. They'll take over your husband's fishing territory, and your boys will have a hell of a fight to win it back. It's a shame»* [8].

Досліджуючи ейджизм, Н. Сейко визначає його як форму дискримінації, що базується на належності людини до певної вікової категорії. Він виявляється у формальних чи неформальних сферах суспільного життя та полягає у схильності приймати й співпрацювати лише з тими, хто відповідає заздалегідь визначеним віковим нормам [4, с. 161]. У романі «Stern Men» також простежуємо прояви ейджизму через кілька ключових соціально-психологічних процесів:

1. Ярликування. Авторка прямо називає літніх людей ***«застарілими»*** або ***«непрацездатними»***. Це можна побачити у фразі про братів-близнюків: *«Senator Simon was **an aging bachelor** who lived with his twin brother, Angus, another **aging bachelor**»* [8]. Слово **«aging»** формує негативну асоціацію з віком. На острові Форт-Найлз герої твору також часто характеризують старших рибалок, навіть у зневажливому тоні, як людей, які зловживають алкоголем: *«Ruth said, «because he's a nasty old alcoholic»* [8]; *«The captain of the Clarice Monroe was a drinker»* [8]. Тоді як молодших називали **«шмаркачами»** або **«недосвідченими»**: *«Pommeroy the cabin boy was **a nasty little nipper**»* [8]. Це обмежує їхнє право приймати рішення та брати участь у важливих аспектах життя громади. Розглянемо ще один приклад: ***«He looked like a kid** floundering around out there, **a stupid little kid** in big trouble»* [8]. Цей приклад ілюструє порівняння юного хлопця з дитиною, яка не може дати собі ради, тобто вказує на недосвідченість персонажа. В іншому прикладі героїня міс Вера не хоче щоб її обслуговував молодий хлопець, син власника магазину куди колись вона любила заходити:*« He is not!" Miss Vera declared. She spun in her seat with a sudden and shocking agility and glared fiercely **at the young man**. "You are not Mr. Blaire. Mr. Blaire has **a silver mustache**!"*

*"That's my father, ma'am. **He's retired**, and I run the store".*

"Tell your father that Miss Vera Ellis wishes to speak to him".

"I'd be happy to tell him, ma'am, but he's not here. My father lives in Miami, ma'am"» [8]. Міс Вера не сприймає молодого працівника як «повноцінного» господаря крамниці. Вона прямо показує недовіру: для неї справжнім господарем є лише його батько «*Mr. Blaire has **a silver mustache***». Тобто ознака віку (сивина, досвід, усталений авторитет) є визначальною для її визнання. Таким чином, Е. Ґілберт показує подвійний ефект вікових упереджень: упереджене ставлення як старших, так і молодших, ілюструючи, як ейджизм органічно вплітається у соціальні та професійні відносини у житті героїв.

2. Стереотипізація. Персонажі острова часто отримують оцінку на основі стереотипів, а не індивідуальних якостей. Наприклад, літніх рибалок сприймають як «впертих»: *«Fred Burden was a **tenacious bastard**, and Don was **as stubborn** as he was stupid, and neither man let up on the other»* [8]; *«Your people will have brought it on themselves through **stubbornness** and isolation»* [8]; повільних та гордовитих: *«The Senator stood up, **as slowly** and stiffly as if he'd been sitting on the beach for 138 years, waiting for the tusk»* [8]; *«Don Pommeroy said, **slowly** and with dignity. «I'm not saying it would be easy»* [8]; *«Senator Simon felt a swell of almost **grandfatherly pride**»* [8]. Стереотипно описується літний заможний чоловік містер Еліс: *«Good God, he was **thin**. He couldn't have weighed a hundred and ten pounds, and he'd once been a tall, strong man. His **head was a bald**, **yellow globe**, burnished as the head of a well- used cane. He had **no eyebrows**. He wore an **ancient black suit** with silver buttons. Ruth was astonished, as always, at how poorly he had aged compared with his sister, Miss Vera. Miss Vera liked to affect frailty, but she was perfectly hale. Miss Vera was little, but she was sturdy as firewood. Her brother was a **wisp**»* [8]. Авторка підкреслює не лише фізичні зміни, але й певну комічність/незграбність образу, що характерно для літературних кліше при змалюванні старих чоловіків. Якщо ж говорити про саму міс Веру, то у творі знаходимо такі рядки: *«It must have come with **age**, a late affectation. Ruth looked at **the old woman** and thought about how, back on Fort Niles Island ...»* [8]. Це приклад того, як

ейджизм змушує людей приписувати певні риси характеру чи манери поведінки літнім людям.

3. Дискримінація. У романі прояви дискримінації за віком пов'язані з доступом до ресурсів і соціальної влади. Ліцензії на вилов омарів та право керувати промислом розподіляються відповідно до віку та досвіду: старші утримують контроль, а молодші, навіть обдаровані та здібні, змушені чекати своєї черги. Особливо цікавим видається випадок з героїнею Рут, коли ще у юному віці вона заявляє, що збирається стати рибалкою, ми отримуємо таку реакцію від старших персонажів: *«I will kill myself if you become a fisherman, Ruth. I will kill myself every single day»* [8]. *«What if I wanted to be a fisherman, though? What if I wanted to be a sailor? What if I wanted to join the Coast Guard? What if I wanted to be a circumnavigator?»* [8]; *Why do you want to work on a boat? With all your brains? Boats are for idiots like the Pommeroy boys. You should leave boating to them. You know what you really should do? Go inland and stay there. Go live in Nebraska. That's what I'd do. Get away from the ocean»* [8]. Попри власні прагнення героїні реалізувати себе у традиційно «чоловічій» сфері, її голос нівелюється через упередження щодо її віку та статі. Іронічно-саркастична реакція співрозмовників позбавляє Рут права на самовизначення та символізує ширший механізм соціального контролю, коли молодшим і жінкам відмовляють у роботі, прикриваючись «турботою» чи «кращим знанням». Попри початкове неприйняття з боку громади, що висміювала прагнення Рут реалізувати себе у сфері рибальства, героїня не зрікається власних намірів і виявляє стійкість до дискримінаційного тиску. У подальшій історії вона протистоїть суспільним упередженням та знаходить власну нішу: відкриває кооператив рибалок і займається торгівлею наживкою, на що старші рибалки знову реагують негативно: *«You're out of your fucking mind,» Angus Addams said. «Take the money and move to Nebraska,» Senator Simon said»* [8]; *«There were some holdouts at first, of course. Ruth's father had rocks thrown through the windows of his house, and Ruth got some cold stares on the street, and someone once threatened to burn down the Natural History Museum. Angus Addams did not speak to Ruth or her father for over two years, but, in the end, even he joined»* [8]. Цей сюжетний поворот є показовим, оскільки демонструє альтернативні шляхи самореалізації для тих, кому відмовлено в доступі до «традиційних» ресурсів та сфер діяльності. Таким чином, образ Рут ілюструє проблематику вікової та гендерної дискримінації.

У загальнонауковому контексті ейджизм базується на уявленні про норму та відхилення, де представники певної вікової групи сприймають себе як «норму», а інших – як «відхилення». Щодо людей похилого віку зазвичай використовуються характеристики на кшталт «старомодний», «консервативний», «хворобливий». Також класичними є класичними стереотипами старших людей є «бідний», «хворий», «самотній». Водночас слід зауважити, що ці оцінки емоційного характеру не обов'язково включають поведінковий компонент, тобто прагнення принизити або образити людину; відповідно, ярликування та стереотипізація не завжди призводять до реальної дискримінації [4, с. 161].

З іншого боку, більшість людей спираються на вікові стереотипи при оцінюванні інших груп, часто щоб захистити власні інтереси або інтереси своєї соціальної чи професійної спільноти. Цікаво, що стереотипи щодо людей похилого віку можуть мати як позитивний, так і негативний характер. Наприклад, до позитивних відносять уявлення про «зрілість і мудрість» або «доброзичливість і щирість»: *«**The oldest and smartest women** were convinced from early on that Stan's wife was not going to make it»* [8]; *«**His knowledge** about so many subjects had earned him the nickname Senator, a nickname that was only half mocking. Simon Addams was a strange man, but **he was acknowledged as an authority**»* [8].

Тоді як негативні включають «зниження інтелектуальних здібностей, погану пам'ять», «самотність і соціальну ізоляцію» та «гнів, агресія»: *«I think you should, yes. But **my memory's not what it ought to be**»* [8]; *«She was a force of vindictiveness, a **bitter woman** whose **anger aged her**, and she prodded her neighbors to perform bold acts of hostility against the fishermen on the other side of Worthy Channe»* [8]*; «She's married to that **old bitch** up there»* [8]. Використання образливих слів, як-от **«стара відьма»** знецінює та принижує жінку через її вік. Ця фраза особливо підкреслює вороже ставлення до літніх людей у суспільстві та показує поширений стереотип, ніби старість автоматично веде до озлобленості та руйнування соціальних зв'язків.

Висновки. Роман Елізабет Ґілберт «Stern Men» репрезентує систему вікових упереджень, що проявляються у конфлікті між старшими й молод-

шими поколіннями. З'ясовано, що дискримінація за віком є притаманною як і старшим, так і молодшим персонажам. Вікові аспекти виокремлено через ключові соціально-психологічні прояви ейджизму: ярликування, стереотипізація та дискримінація. Авторка підкреслює, що ейджистські стереотипи є не лише соціальним конструктом, а й інструментом влади, який визначає межі свободи особистості. Звернення до проблеми вікових упереджень у сучасній жіночі прозі дозволяє глибше осмислити механізми формування вікових ієрархій та їх вплив на індивідуальну ідентичність. Такий підхід розширює інтерпретаційне поле твору, відкриваючи перспективи для міждисциплінарних досліджень віку, влади й соціальної динаміки

Список літератури:

1. Бігун О. Імагологічні аспекти роману Елізабет Гілберт «Місто дівчат». *Folium.* 2025. No. 6. С. 9–15. DOI: https://doi.org/10.32782/folium/2025.6.1
2. Гайдаш А. В. Дискурс старіння у драматургії США: проблемне поле, семантика, поетика: монографія. Дніпро: Акцент ПП, 2019. 416 с.
3. Гайдаш А. В. Трансформація ейджистських стереотипів у сучасній драматургії США. *Наукові праці. Серія «Філологія. Літературознавство»*. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2015. Т. 259. Вип. 247. С. 19–22.
4. Сейко Н. А. Ейджизм (ageism). *Енциклопедія прав людини : соціально-педагогічний аспект:* [колективна монографія] / кол. авт., за заг. ред. проф. Н. А. Сейко; відп. ред. Н. П. Павлик. 2014. С. 161–165.
5. Beauvoir S. de. *La Vieillesse*. Paris: Gallimard, 1970. 670 p.
6. Cole T. The Journey of Life: A Cultural History of Aging in America. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 260 p.
7. Featherstone M. Consumer Culture and Postmodernism. London: Sage Publications, 1991. 208 p.
8. Gilbert E. Stern Men: A Novel. Penguin Publishing Group, 2009.
9. Hepworth, M. Stories of Ageing. Buckingham: Open University Press, 2000. 143 p.

Fertil Yu. V. VERBALIZATION OF AGE-BASED PREJUDICES IN ELIZABETH GILBERT'S NOVEL «STERN MEN»

The article analyzes the poetic representation of age-based prejudice in the novel «Stern Men» by Elizabeth Gilbert. The focus is on the issue of age discrimination affecting both older and younger characters. Age-related aspects are predominantly manifested through labeling, stereotyping, and discrimination. The research draws on interdisciplinary approaches, particularly on the achievements of literary gerontology and age studies, which makes it possible to reveal artistic strategies for representing aging and intergenerational conflicts.

It was found that elderly fishermen embody conservative behavioral models in «Stern Men» that secure their control over resources and symbolic power within the community. Young people, by contrast, are portrayed as "inexperienced" and deprived of the right to a voice, which reflects mechanisms of social stratification. Through the image of the main character, Ruth Thomas, the novel presents a female version of a character striving to assert herself in a «male» profession. Typically, her efforts are met with irony and skepticism from older generations, exposing the age- and gender-based dimensions of discrimination. Ruth resists entrenched prejudices, demonstrating an alternative path toward social inclusion and overcoming discriminatory pressure.

The analyzed episodes reveal the dual nature of ageism, which can be directed both at older ("unfit for work", "past their prime") and younger ("brats", "inexperienced") members of society. In Gilbert's novel, a complex system of intergenerational relations is depicted, where age stereotypes serve as instruments of power and social control. At the same time, the work opens up prospects for overcoming prejudice through intergenerational dialogue and the search for new forms of self-realization.

Overall, Stern Men can be regarded as an important text for understanding the social and literary dimensions of ageism, expanding contemporary humanities discourse on age-related stereotypes and discrimination.

Key words: *ageism, age stereotypes, age studies, gerontology, women's literature, identity.*

Дата надходження статті: 27.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 82.09
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/54

Чікарькова М. Ю.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ВИТОКИ АКАДЕМІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ: ТРАКТАТ ФЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА «ПРО ПОЕТИЧНЕ МИСТЕЦТВО»

Стаття присвячена аналізу трактату Феофана Прокоповича «Про поетичне мистецтво» як репрезентативного явища літературно-естетичної думки та зразка української академічної комунікації початку XVIII ст. У статті розкрито поєднання барокової поетичної традиції з новими підходами доби раннього модерну та визначено його місце у ширшому європейському контексті розвитку теоретичних знань про мистецтво слова.

Актуальність дослідження зумовлена потребою осмислення витоків академічної комунікації у вітчизняній культурі, а також вивченням способів формування наукової мови та стилю викладання у Києво-Могилянській академії, де Ф. Прокопович викладав поетику. З'ясовано, що трактат постає не лише як посібник з поетики, що систематизує знання про жанри, тропи та риторичні фігури, але й як лекційний текст, спрямований на формування інтелектуальної традиції. Виокремлено особливості його структури: чіткість викладу, використання прикладів, апеляція до античних та новочасних авторитетів, що робить трактат зразком академічного дискурсу доби.

Особливу увагу приділено риторичним стратегіям автора: поєднанню дидактичності та елементів переконування, демонстрації широкої ерудиції, поєднанню теоретичної узагальненості та прикладного викладу. Розкрито подвійний характер трактату: як джерела з історії літературознавства та як тексту, що засвідчує становлення академічної культури в Україні.

У статті також досліджено культурно-історичні обставини створення трактату, його місце у традиції європейських «поетик», а також рецепцію та вплив на подальший розвиток української та російської літературної теорії XVIII ст. Визначено, що «Поетика» Феофана Прокоповича є одним із перших системних текстів української академічної культури, у якому поєдналися навчальні завдання та літературознавчі амбіції. Доведено, що її аналіз відкриває нові перспективи для осмислення витоків академічної комунікації в Україні.

Ключові слова: *академічна комунікація, риторичні стратегії, художні прийоми, поетика, діалог з аудиторією.*

Постановка проблеми. Трактат Феофана Прокоповича «Про поетичне мистецтво», попри те, що він був створений понад два століття тому, зберігає актуальність для вивчення й наукового аналізу. Це була епоха, коли в Україні формувався європейський тип освіченості. І тут особливу роль відігравала Києво-Могилянська академія, де автор трактату викладав поетику. Києво-Могилянська академія – завдяки, між іншим, тому ж Ф. Прокоповичу, – була закладом «всестановим»: тут могли вчитися не самі лише діти шляхти, а й особи з різних соціальних груп. У повітрі вирували ідеї реформи освіти та подальшого розширення доступу до знань людей з усіх соціальних верств. Отже, попри традиційність викладання латиною та орієнтованість виключно на філософію, риторику та богослов'я, зміни вже починали торкатися академічного середовища, що проявлялося і в самому форматі викладання, що виразно відчутно в аналізованій роботі.

Трактат зберігає свою актуальність водночас у кількох аспектах. Він залишається актуальним як джерело вивчення поетики, можна також аналізувати цей твір як репрезентанта перехідної доби від Середньовіччя до ранньомодерних гуманістичних впливів. Утім, нас більше цікавить трактат як зразок академічної комунікації XVIII століття, з притаманними їй структурою, методами аргументації, риторичними та художніми елементами. Це дозволяє здійснювати аналіз твору і як літературного тексту, і водночас – прослідковувати формування моделі академічної лекції у тому стані, як вона сприймалася в епоху Нового часу, з європейськими гуманістично-просвітницькими ідеями.

© Чікарькова М. Ю., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Постановка завдання. Ця стаття присвячується аналізу позиції Феофана Прокоповича як академічного професора, викладача, яким він був до переїзду до Росії за волею Петра І. Спадщина Прокоповича-педагога добре вивчена: він укріпив Києво-Могилянську академію та відіграв значну роль у реформуванні російської освіти, прагнув поєднати науку та релігію й узяв участь у створенні Петербурзької академії наук, обстоював доступність освіти для широких верств народу тощо. Але позиція Прокоповича як академічного лектора, принципи побудови контакту з аудиторією, аксіологічні орієнтації лектора та його риторична майстерність усе ще вимагають уваги дослідника.

Постановка завдання. Отже метою нашої статті є аналіз трактату Феофана Прокоповича «Про поетичне мистецтво» як моделі побудови академічної комунікації ранньомодерної доби в Україні. Ми зосереджуємося на подвійній природі тексту, який, з однієї сторони, є посібником з поетики, а з іншої – зразком академічної лекції, і відбиває процес складання вітчизняної інтелектуальної традиції ранньомодерної епохи.

Методологічним ґрунтом нашої статті виступають насамперед постулати сучасної *герменевтики*, яка стверджує, що текст взагалі живе завдяки інтерпретаціям («Конфлікт інтерпретацій» П. Рікера; «Людина і мова» Г.-Ґ. Гадамера). Адже «окреслений Рікером конфлікт інтерпретацій не втрачає своєї гостроти. Парадокс полягає у тому, що він часто навіть не усвідомлюється сучасними дослідниками, які не уявляють, наскільки важливі ті інтерпретаційні стратегії, які випрацьовуються в межах літературознавчих практик, наскільки вони показові в плані того, якими є вектори розвитку людини і людства» [1, с. 16]. Особливо актуальна концепція Гадамера, який показав, що «мова, як засіб здійснення герменевтичного діалогу у світі протистоянь, ненависті і війн, є необхідним інструментом для досягнення миру» [2, с. 132]. По-друге, це *соціокультурна критика*, зосереджена на проблемі «бути почутим»: наприклад, К. Креншоу звернула увагу на те, як впливають на комунікацію етнічна приналежність, стать та вік викладача й оратора («Демаргіналізація перетину Раси та Статі» [11]. І, нарешті, це принципи *критичного дискурс-аналізу*, який досліджує, як через дискурс тексту впливають на суспільство влада та ідеологія («Political discourse in the media» Н. Фейрклоу [12]; «Principles of critical discourse analysis» Т. ван Дейка): адже влада завжди прагне «змінити розум іншого згідно з власними інтересами» [13]. Конкретне методологічне підґрунтя для вивчення проблеми ідейно-естетичної позиції Ф. Прокоповича як автора трактата «Про поетичне мистецтво» дає стаття Г. Сивоконя «Давні українські поетики як знак літературного самоусвідомлення», в якій вказується, що київським шкільним «піїтикам» притаманні усе ж таки різні домінанти, а саме – «шкільний класицизм», релігійно-моральна заангажованість, стихійний «реалізм», формотворче бароко, що інколи дивовижно переплетені [9].

Для цього ми звертаємося до репрезентативного зводу лекцій Прокоповича, присвяченого художньому слову: «Про поетичне мистецтво. Три книги для користі й наставляння українських студеїв, викладені у Києві, у православній Могилянській академії в літо Господнє 1705», і тут нас цікавитиме позиція автора як літературознавця й викладача літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо сучасного літературознавчого вивчення спадщини Ф. Прокоповича, то тут існує кілька розвідок, за малим виключенням, цікавих і ґрунтовних. У статті Д. Мірошниченка «Постать Ф. Прокоповича в історії Києво-Могилянської академії» проаналізовано світогляд письменника, охарактеризовано його діяльність на посаді ректора Києво-Могилянської академії, яка була центром академічного життя України; відзначено, зокрема, що «Поетика» Прокоповича зумовила подальший розвиток літературно-теоретичної думки[1]. Проте слід зазначити, що красне письменство Прокопович трактував усе ж таки як функцію в державницькій системі. Так, у статті І. Іваньо «Естетичні погляди Ф. Прокоповича» проаналізовано естетичні засади «Поетики», її зв'язок з античною традицією, системою бароко та ідеями Просвітництва, але автор справедливо стверджує як висновок, що Прокопович розглядав мистецтво не як джерело естетичної насолоди, а як засіб повчання та виховання, вважаючи, що воно має служити для обґрунтування престижу влади [3]. Прикметна також стаття Х. Меймея «Світоглядні засади «Поетики» Теофана Прокоповича», в якій репрезентовано авторське бачення теоретичної поетики на противагу бароковій традиції, що досі домінувала в цій сфері; тут досліджуються особливості

[1] Утім не можна погодитися з захопленням автора «державницьким» спрямуванням діяльності Прокоповича, якого, на відміну від інших київських вчених, недостатньо відданих імперським інтересам, «так підносив Петро І»; характерно, що тут Д. Мірошніченко шанобливо посилається на електронну публікацію «Благотворительный фонд «Русское Православие» [7].

світосприйняття автора «Поетики» й обґрунтовується просвітницький характер твору [6].

Таким чином, перед нами постає цікавий феномен потрактування поетичного мистецтва засобами риторичними, з використанням арсеналу прийомів академічного красномовства, що є достатньо складним завданням для комуніканта, позаяк емоційно-сугестивна структура художнього слова, ставши об'єктом дослідження, перекладається мовою логіки, і це завжди являє собою певну конфліктність.

Виклад основного матеріалу. «Особистість Феофана Прокоповича професора та ректора Києво-Могилянської академії, яскрава, енергійна й всебічно обдарована, видатний богослов, вчений, письменник, проповідник, історик, політичний і церковний діяч. Внесок Феофана Прокоповича в становлення академічної культури академії (sic! *М. Ч.*) <…> та й всієї української культури ні з чим не зрівняний» [7]. Це стосується і сфери академічного красномовства.

Для початку зазначимо, що Прокопович дійсно багато в чому випереджує свою епоху, виявляючи розуміння багатьох практичних аспектів академічної комунікації, які не втратили актуальності дотепер. Так, з метою скоротити дистанцію між собою та слухачами, Прокопович блискуче застосовує стилістичний прийом, який називають «риторична скромність» – риторичний хід, що дозволяє автору виглядати начебто більш щиро, ніж зазвичай, і це підсилює довіру до лектора. Це – т. зв. *модестія* (від лат. modestia – скромність):

«Багато було у давнину, немало є і нині видатних письменників як грецьких, і латинських, які з такою ретельністю й старанням розробили поетичні настанови й видали чудові тлумачення, що, здається, вже нічого не можна ні побажати, ні додати. Це мистецтво, одне з найпрекрасніших і вельми привабливих, мало завше стільки вчителів, скільки вимагала його гідність. Тому не без підстави, хтось подивується, либонь, що й ми також хочемо додати дещицю від наших убогих здібностей до численних праць багатьох авторитетів. Адже це майже те саме, що світла додавати сонцю або морю краплю води з пальця» [8, с. 40]. Далі знаменитий ритор розмірковує про те, що у нього є як мінімум дві причини, чому він все ж наважується дати свою авторську інтерпретацію по темі.

«Серед цих міркувань не останнє місце займала думка про те, що в наш час майже по всіх училищах у викладачів тієї й іншої словесності усталився звичай викладати курси своїм учням не за виданими працями інших авторів, а, ніби черпаючи із власних запасів. Якщо не помиляюся, це робиться із двох причин: почасти для того, щоб з кожним днем зростала майстерність за допомогою змагання на однаковому поприщі конкуруючих дарувань, почасти ж для того, щоб навіть давно відоме, змінивши свою зовнішність и вдяки імені й стилю авторів набуло вигляду новизни й дужче вабило учнів. А відтак мені, безперечно, треба було дотримуватися звичаю й поряд з іншими вчителями ввести свій внесок у науку» [8, с. 40].

Паралельно лектор розгортає думку про необхідність піклуватися не про власну славу, але насамперед про доступність його матеріалу для слухачів: «…хоча вже багато авторів написали чудові твори з поетики, до яких нема чого додати, однак їх важко подужати або // через їхню витонченість, або тому що вони, через докладний спосіб викладу, занадто великі і їх не можна засвоїти людям із меншими здібностями; вони очевидно вимагають строку навчання більшого, ніж річний. Тому, гадаю, варто опустити все темне й малодоступне та звести воєдино у порівняно невеликому обсязі все легше, простіше, але більш необхідне. Затим, зібравши його, ніби, в тугий вузол, викласти наскільки можна коротко, дбаючи при цьому швидше про зручність та користь для учнів, аніж про те, щоб роздути свою славу безліччю попсаних аркушів» [8, с. 40].

Досвідчений педагог, Прокопович враховує навіть такі фактори, як стомленість слухачів наприкінці навчального року, що спричинюється до формування відповідної структури викладання літературного матеріалу: «Однак із поваги до значення епічних і трагічних творів ми вмістимо їх у нашім викладі на більш показному місці. До цього спонукає нас і те, що старання учнів під кінець року здебільшого слабшає, тому що вони, чекаючи звабливих вакацій, найменше дбають, і думають про навчання. Тому, гадаємо, ліпше покласти важкий тягар на слабші плечі, ніж на вже стомлені» [8, с. 41].

Його лекція часто будується так, ніби лектор веде діалог зі слухачем. Так, наприклад, аналізуючи «Метаморфози» Овідія, автор звертається до уявного читача: «Зверни увагу, що тут велике значення має гіпербола, яка виникає шляхом порівняння й уподібнення і яка не стільки прикрашає, скільки підсилює предмет» [8, с. 115]. Розмірковуючи про «Енеїду», Прокопович знову вибудовує «зворотній зв'язок» з аудиторією: «Заприміть, тут не сам підбір або спосіб, яким варто нагромаджу-

вати, або побічні обставини, або дії, або частини предмета й інше в такому роді, а тільки те, від чого, і яким чином нам здається можливим зобразити предмет більшим, значнішим, і виразнішим» [8, с. 117].

Утім, визначимо, що, при всій повазі до вченості й талантів лектора, все-таки Прокопович припускався й серйозних промахів, які свідчили про деяку поверховість його літературної освіченості. Зупинимося на одному лише, але характерному прикладі, що його подає З. Куньч: «… подаючи визначення терміна *метафора*, Т. Прокопович пише: "цей троп поширений і всім відомий, він зручний для будь-якого завдання оратора" <…> Тобто формально зараховуючи метафору до прикрашувальних фігур, учений відразу наголошує, що цей троп можна використовувати і для повчання, і для зворушення слухачів. Виходить, що сам Т. Прокопович не до кінця розуміє підстави для свого класифікаційного підходу» [4, с. 160].

Додамо більше: троп і фігура – не синоніми; метафора – термін не риторичний, а поетичний, і проникає він у сферу риторики як результат того масового запозичення ораторами поетичних прийомів та руйнації кордону між поетикою та риторикою, які, по суті, спостерігаються вже в пізньоантичну пору. Тобто, тут і Прокопович, і його нинішній дослідник, плутають художнє слово зі словом риторичним, утилітарним.

Можна висунути й більш серйозну претензію до класика. Прокопович, щирий прихильник Петра І, хотів би бачити Російську імперію таким собі ідилічним простором освіченого абсолютизму, але фактично змирився з тим азійським деспотизмом, який у петровській Росії не змінив своєї суті, а лише навчився маскувати її «потьомкінськими селищами» позірної культурності й освіченості. Й, відповідно, уся академічна система Прокоповича, при всій своїй витонченості й глибині врахування психологічного фактору, будувалася як система прийомів, спрямованих кінцево не на пробудження самостійного мислення, а на утвердження авторитарного принципу підкорення владі.

Звісно, не можна заперечити, що він недооцінює такий момент, як креативність студента. Навпаки, він закликає останнього творити, писати художні тексти, оволодівати секретами поетичного слова на практиці: «Насамперед я хочу порадити своїм учням постійно вправлятися в стилі й навичках писання. Адже звичка як у всіх інших, так особливо й у цьому мистецтві, не тільки надає велику допомогу, але навіть, як усі згодні в цьому, є кращим учителем і має більше значення, ніж саме мистецтво. Я постійно стверджую, що той більше просунеться в поезії, хто часто вправляється в писанні (хоча б він навіть був позбавлений живого слова наставника), ніж той, хто ґрунтовно засвоїв усі настанови, але рідко або ніколи не вдається до писання» [8, с. 49].

Тут перед студентом відкривалося, як кажуть, вікно можливостей. Академічна програма пропонувала ознайомлення з широким спектром літературних та літературознавчих творів починаючи від античної класики. Тут вивчали «Поетику» Аристотеля та «Послання до Пізонів» Горація, прикладну поетику – жанрову диференціацію поетичних творів (епос, лірика, драма, сатира, буколічна та елегійна поезія тощо), вивчалися правила, за якими вони творилися, основи віршування тощо.

Але характерно, що репрезентативним прикладом для наслідування Прокопович обирає усе ж таки не нові, художні жанри світської літератури, а зразки середньовічної церковної літературної традиції: «Я пропоную складену нами вправу, у якій порівнюється блаженне життя ченця з нещасним життям у миру <...> Це ми робимо з вигаданого приводу, як то роблять звісно шкільні ритори» [8, с. 76].

Будучи в свої студентські роки блискучим учасником всіляких диспутів і дискусій, щедро почерпнувши з досвіду західної університетської освіти, спрямованої на пробудження вільного мислення, Прокопович усе ж таки кінцево залишився в лоні канонів візантійської школи, де наріжним каменем було не стільки пробудження креативних здібностей учня, скільки заучування напам'ять старих, авторитетних текстів. Хоча Д. Мірошніченко й акцентує прищеплювання Прокоповичем студентам уміння самостійно мислити, це де-факто лише типова, радянська за ґенезою, ритуальна формула, уживана для модернізації постаті Прокоповича; так само, скажімо, владиці Феофану визначається роль ледь пропагандиста відвертого атеїзму та затятого антиклерікала, хоча він лише прагнув реформувати православну церкву на дещо «протестантський» кшталт [7]. Своїх же слухачів Прокопович насправді налаштовував не стільки на пробудження власної думки, скільки на схиляння перед авторитетами, хоча й проводив цю свою лінію вельми гнучко й вправно, із застосуванням того ж самого західного академічного досвіду.

«А щоб ваша праця була успішною, закликаю вже на порозі обраного вами роду занять цілком перейнятися мудрим правилом філософа – воно

служить немов опорою всіх наук, – а саме: знати, що особливий обов'язок студентів – вірити вчителеві. – Тоді я з більшим бажанням стану викладати те, чим я, сподіваюся, оволодів, і ви, якщо тільки не захочете бути ворогами своїх успіхів, жвавіше приступите до цих студій» [8, с. 41].

Це стало його вибором. У Т. ван Дейка точно зазначено: «Влада обмежує свободу людини, але причини, що породжують механізми свободи лежать у самій людині, а саме: пошук авторитету, примус ситуації, породженої відсутністю Іншого, що спричинена недостатністю знань» [10, с. 315]. І немає потреби штучно модернізувати духовну позицію Прокоповича.

Висновки. Таким чином, як лектор і викладач літератури Феофан Прокопович являє собою визначну, але, попри безперечну педагогічну майстерність і гуманістичні прагнення, не позбавлену суперечностей особистість, що проявилося і в його академічному стилі. Його трактат про поетичне мистецтво демонструє не лише блискуче володіння академічним стилем, а й певну поверховість у сфері літературознавчої термінології, що свідчить про нечіткість класифікаційного апарату. Прокопович, як прихильник Петра І, прагнув утвердити освічений абсолютизм, але фактично пристосувався до авторитарної моделі, де академічна система слугувала не розвитку критичного мислення, а зміцненню влади. Хоча він й справді заохочує студентів до творчості, приклади для наслідування, які він подає, залишаються в межах церковної літературної традиції, а не ведуть у простір нової, світської поезії. Це обмежувало обрії креативності студентів і звужувало спектр їх літературних орієнтирів. Попри діалогічність і психологічну чутливість, академічна риторика Прокоповича часто виконує функцію утвердження авторитету, а не стимулювання самостійного мислення.

Отже, трактат Прокоповича є складним і суперечливим явищем: він поєднує гуманістичні ідеї з авторитарною освітньою моделлю, відкриває можливості для творчості, але водночас обмежує її рамками ідеологічного канону.

Перспективи подальшого вивчення теми ми бачимо у кількох напрямках, насамперед у річищі компаративістики: наприклад, співставлення аналізованого нами трактату з іншими подібними творами – європейськими та вітчизняними), порівняння особливостей академічної комунікації Прокоповича з іншими викладачами Києво-Могилянської академії тощо. Цікаво було би також прослідкувати вплив поетики цього видатного діяча на подальший розвиток літературознавчої термінології в українській традиції. Тема також відкриває широкий міждисциплінарний простір досліджень із застосуванням дискурс-аналізу, соціокультурної критики тощо.

Список літератури:

1. Астрахан Н. Конфлікт інтерпретацій в літературознавчій рефлексії: продуктивність, природа, шляхи вирішення. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2021. № 31. С. 8–17. DOI: 10.5281/zenodo.5248423.

2. Данканіч Р. І. Мова як онтологічна засада герменевтичного досвіду у філософії Г. Гадамера. *Культурологічний альманах*. 2023. № 4. С. 132–137. DOI: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.4.17.

3. Іваньо І. В. Естетичні погляди Ф. Прокоповича. URL: http://litopys.org.ua/procop/proc104.htm. (дата звернення: 15.09.25).

4. Куньч З. Й. Класифікація мовностилістичних засобів у риторичному вченні Теофана Прокоповича. *Термінологічний вісник*. 2015. Вип. 3 (1). С. 147–164.

5. Литвинов В. Антибароковий характер «Поетики» Т. Прокоповича Прокопович Т. *Філософські праці. Вибране*. К. : Дніпро, 2012. С. 32–39.

6. Меймей Х. Світоглядні засади «Поетики» Теофана Прокоповича. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. № 1 (31). С. 34–39. DOI: https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.31.07.

7. Мірошниченко Д. Постать Ф. Прокоповича в історії Києво-Могилянської академії. *Історико-педагогічний альманах*. 2012. № 1. С. 49–52.

8. Прокопович Т. «Про поетичне мистецтво. Три книги для користі й наставляння українських спудеїв, викладені у Києві, у православній Могилянській академії в літо господнє[2] 1705». Прокопович Т. *Філософські праці. Вибране*. Київ : Дніпро, 2012. С. 40–162.

9. Сивокінь Г. М. Давні українські поетики як знак літературного самоусвідомлення. *Питання літературознавства*. 2007. Вип. 73. С. 22–24.

10. Чайковський Я. Проблема політичного дискурсу в теорії Теу Ван Дейка. *Вісник Львівського університету. Філософські науки*. 2007. Вип. 10. С. 306–316.

[2] Так у друкованому вже у пострадянські часи тексті, з малої літери.

11. Crenshaw K. Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *The University of Chicago Legal Forum*. 1989. Vol. 1989, Art. 8. P. 139–167.

12. Fairclough N. Political discourse in the media: An analytical framework. *Approaches to media discourse* / A. Bell & P. Garrett (Eds.). London : Blackwell, 1998. P. 142–162.

13. van Dijk Teun A. Principles of critical discourse analysis *Discourse & Society.* London; Newbury Park; New Delhi : SAGE Publications, 1993. Vol. 4 (2). P. 249–283.

Chikarkova M. Yu. HE ORIGINS OF ACADEMIC COMMUNICATION IN THE UKRAINIAN LITERARY TRADITION: FEOPHAN PROKOPOVYCH'S TREATISE «ON POETIC ART»

The article is devoted to the analysis of Feofan Prokopovych's treatise On the Poetic Art as a representative phenomenon of literary and aesthetic thought and as a sample of Ukrainian academic communication of the early 18th century. The study reveals the combination of Baroque poetic tradition with new approaches of the early modern era and defines its place within the broader European context of theoretical knowledge about the art of the word.

The relevance of the research is determined by the need to comprehend the origins of academic communication in Ukrainian culture, as well as to explore the formation of scholarly language and teaching style at the Kyiv-Mohyla Academy, where Prokopovych taught poetics. It has been clarified that the treatise functions not only as a textbook on poetics, systematizing knowledge of genres, tropes, and rhetorical figures, but also as a lecture text aimed at shaping an intellectual tradition. The features of its structure are outlined, including clarity of presentation, the use of examples, and references to ancient and early modern authorities, which make the treatise a typical specimen of academic discourse of the time.

Special attention is paid to the rhetorical strategies employed by the author: the combination of didacticism with persuasion, the demonstration of broad erudition, and the balance between theoretical generalization and practical exposition. The dual nature of the treatise is revealed: both as a source for the history of literary studies and as a text illustrating the formation of academic culture in Ukraine.

The article also examines the cultural and historical circumstances of the treatise's creation, its place within the tradition of European "poetics," as well as its reception and influence on the further development of Ukrainian and Russian literary theory in the 18th century. It is determined that Prokopovych's Poetics is one of the first systematic texts of Ukrainian academic culture, combining educational objectives with literary ambitions. It is proved that its analysis opens new perspectives for understanding the origins of academic communication in Ukraine.

Key words: *academic communication, rhetorical strategies, literary devices, poetics, dialogue with the audience.*

Дата надходження статті: 14.09.2025
Дата прийняття статті: 30.09.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 81'38:81'23:81'25
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/55

Шеремет А. В.
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Лемішко Н. С.
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

АКТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЯВІВ ІДІОСТИЛЮ ПИСЬМЕННИКА У СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОЦЕСІ

Стаття присвячена вивченню сучасних тенденцій щодо досліджень авторського ідіостилю у літературному процесі XXI століття, зокрема – у художній літературі іноземними мовами та в рамках перекладу такої літератури з завданням передачі рис ідіостилю. Визначено проблематику обсягу поняття ідіостилю. Простежено теоретичну еволюцію поглядів дослідників до питання авторських стилів залежно від лінгвістичних підходів. Зокрема, переосмислюється процес формулювання визначень стилю від формальної точки зору до динаміки літературного процесу. Окремо висвітлено кореляцію мовних рис ідіостилю письменника та читацької рецепції літературних творів крізь призму структуралістського бачення. Виокремлено проблемний аспект відсутності єдиного погляду серед вчених на поняття ідіостилю, на недосконалості чинної терміносистеми щодо письменницького ідіостилю у стилістиці. Закцентовано на мультидисциплінарній проблематиці при аналізі поняття авторського ідіостилю у художній літературі. Сформульовано нішу обговорюваної проблеми ідіостилю письменника у межах перетину психолінгвістики, лінгвостилістики, когнітивної лінгвістики та перекладознавства. Удокладнено проблему відокремлення рис мовної особистості автора від використання допоміжних технологій роботи з текстами (технологій машинного перекладу, штучного інтелекту тощо). Виділено особливе значення названого питання в умовах розвитку цифрового середовища та появи нових форм мовлення, створених штучним інтелектом, що вимагає розробки нових критеріїв для збереження авторської унікальності. Наголошено на необхідності пошуку нових методів та підходів до вивчення мовної свідомості письменника у епоху цифровізації, а саме – у контексті взаємодії з сучасними технологіями роботи з мовними алгоритмами. Підкреслено значення ролі індивідуального стилю у створенні художніх текстів та специфіки його відтворення в перекладі іноземними мовами.

Ключові слова: *ідіостиль, ідіолект, літературний процес, літературознавство, авторський стиль, мовна особистість, мовна картина світу.*

Постановка проблеми. Останнім часом у сучасній лінгвістиці зростає зацікавленість до питання індивідуального стилю мовлення. Це поняття найчастіше тлумачать, як своєрідний мовний відбиток особистості, так як кожна людина говорить та мислить в унікальний та властивий лише їй спосіб. При цьому мова виконує не лише комунікативну функцію, а й виражальну та пізнавальну – через мовлення особистість демонструє свій внутрішній світ, транслює свої цінності, виражає емоції та демонструє життєвий досвід. Саме через це дослідники, аналізуючи індивідуальний стиль, прагнуть з'ясувати, якими мовними засобами людина реалізує своє бачення світу.

Інтерес до дослідження індивідуального мовлення простежується у працях представників української та європейської школи стилістики XX століття – Головченко Н. І., Єрмоленко С.Я., Д. Ліч, Д. Кристалл. Ці дослідники стверджували, що стиль є способом самовираження автора, у якому поєднані мовна свідомість, естетичне мислення та культурний досвід. В подальшому розвиток концепції ідіостилю відбувся в межах когнітивної лінгвістики, що дало змогу тлумачити мовлення не лише як засіб комунікації, а як спосіб моделювання свідомості та відображення індивідуального світосприйняття.

Поняття індивідуального стилю у сучасній філології дуже тісно пов'язане з такими термінами, як ідіостиль, ідіолект, мовна картина світу та мовна особистість. Ці поняття описують різні рівні мовної унікальності людини. На нашу думку, інтерес до цієї проблеми обґрунтовано зростає, оскільки вона перебуває на перетині кількох галу-

© Шеремет А. В., Лемішко Н. С., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

зей, а саме лінгвостилістики, когнітивної лінгвістики та перекладознавства. Сучасні дослідники прагнуть з'ясувати, яким чином індивідуальність автора може проявлятися у структурі його мовлення. Перекладачі, в свою чергу, мають складне завдання зберегти всі індивідуальні риси у процесі міжмовної передачі смислу. Питання вивчення індивідуального стилю є вкрай важливим не тільки для лінгвістики, а і для психолінгвістики, перекладознавства, теорії комунікації, адже воно допомагає зрозуміти, як індивідуальні мовні особливості можуть впливати на сприйняття тексту, міжкультурну взаємодію і власне процес перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією із ключових теоретичних основ сучасних досліджень індивідуального стилю є антропоцентричний підхід, котрий розглядає людину, як елемент мовної системи. У межах цього підходу мова є не лише засобом спілкування, а й інструментом пізнання, відображенням свідомості та моделюванням внутрішнього світу особистості. Як зазначає Н. І. Головченко, мовна особливість – це сукупність індивідуальних особливостей, які визначають створення і сприйняття тексту. [1, с. 23]. Саме через це увага дослідників художнього мовлення прикута до понять ідіостилю та ідіолекту, що відображають когнітивні, емоційні та естетичні риси автора. У межах антропоцентричної парадигми мова мова постає як «дзеркало» мислення і водночас як засіб творчої самореалізації митця.

У сучасному світі, зважаючи на тісну взаємодію культур, особливого значення набуває саме збереження авторського стилю, адже мова в цьому контексті є не лише засобом для комунікації, а й виступає способом вираження самобутності та творчого мислення. Через мовні особливості передається індивідуальний погляд людини на світ, тому аналіз стилю виходить за межі традиційних лінгвістичних підходів. Сучасна наука розглядає його як міждисциплінарне явище, що поєднує психологічний, культурний і перекладознавчий виміри, про що наголошує Н. М. Гончарук у своїх дослідженнях комунікативної поведінки. [2, с. 128–132]. Серед українських лінгвістів проблематику індивідуального стилю можна зустріти і у працях Т. Космеди, яка пише про те, що ідіостиль є результатом взаємодії мовної системи та індивідуального мислення, що втілюється у слові. [4, с. 2–5].

Все частіше дослідники визначають стиль як живу та динамічну систему, а не як сукупність мовних ознак. У межах такого підходу стиль розглядається, як процес, у якому відбувається поєднання змісту, інтонації, ритму та особистого бачення автора. Саме таке інтерпретація дозволяє зрозуміти, як людина формує думку, обирає мовні засоби і реагує на соціальні чи культурні зміни. Подібне бачення представлене у працях Д. Кристала та Д. Дейві, які стверджують, що стиль – це динамічне співвідношення між формою та індивідуальністю автора [7, с. 12].

Ми виходимо з точки зору, що вивчення індивідуального стилю є важливим для осмислення того, як функціонує мова, як вона змінюється, пристосовується та розвивається під впливом людської індивідуальності. Як зазначає С. Я. Єромоленко, мова – це жива система, у якій постійно взаємодіють особисте й суспільне, тому дослідження стилю допомагає виявити механізми цього взаємовпливу [3, с. 90].

Незважаючи на кількість вже існуючих досліджень, єдиного підходу до сутності індивідуального стилю досі не існує, що і зумовлює потребу для подальшого аналізу цього питання в контексті різних наукових парадигм.

Постановка завдання. Метою нашої статті є узагальнення основних наукових підходів до визначення поняття індивідуального стилю у вітчизняних та зарубіжних розвідках, а також порівняння їх інтерпретацій. Для досягнення поставленої мети ми вважаємо за необхідне розглянути ключові теоретичні підходи до розуміння сутності цього поняття та з'ясувати, як різні наукові школи трактують його зміст та функції. Крім того важливим є визначення зв'язку між наступними поняттями: ідіостиль, ідіолект, мовна особливість. Також доцільно з'ясувати роль індивідуального стилю у створенні художніх текстів та специфіку його відтворення в перекладі, що на даний час і є одним з ключових завдань сучасного перекладознавства.

Актуальність нашої статі зумовлена тим, що в українському мовознавстві досі триває активне осмислення впливу особистісних рис мовця на його мовлення. Варто зазначити, що сучасна комунікація в наш час дедалі частіше відбувається в рамках цифрового середовища, де з'являються нові форми мовлення, що створюються штучним інтелектом. Саме це явище створює нові виклики для збереження індивідуального стилю.

Здійснити дослідження нам допомогли теоретичні праці вітчизняних дослідників, а саме Н. І. Головченко, Н. М. Гончарук, С. Я. Єрмоленко та зарубіжних вчених – Д. Крістал, Д. Деві, Г. Ліч,

Р. Якобсон та інші, котрі заклали основи для сучасного розуміння феномену індивідуального стилю.

Виклад основного матеріалу. Сучасні вітчизняні дослідники, зокрема Н. І. Головченко, Н. М. Гончарук, С. Я. Єрмоленко наголошують, що мова є не лише інструментом передачі інформації, а й засобом вираження світогляду, індивідуального досвіду та емоцій людини [2, с. 128–132, 3, с. 90, 4, с. 2–5].

Представники зарубіжної лінгвістичної традиції, зокрема Д. Кристал, Д. Дейві тлумачать поняття стилю через призму системності мовної поведінки та функціонального підходу до тексту. Вони наголошують, що стиль – це не лише сукупність формальних рис, а передусім спосіб реалізації творчого мислення й вираження авторської свідомості [7, с. 12]. Варто зазначити, що зарубіжна лінгвістична традиція почала досліджувати проблему ідіостилю дещо раніше, ніж вітчизняні дослідники, розглядаючи її у трьох різних вимірах – функціональному, когнітивному та поетичному.

Британський лінгвіст Д. Ліч у своїй праці *Style in Fiction,* розглядає стиль як взаємодію між авторським вибором і читацьким сприйняттям, зауважуючи, що саме ця взаємодія і формує естетичний ефект тексту. На його думку, індивідуальний стиль виникає з постійного балансу між нормативними та відхиленими мовними структурами і саме такі відхилення створюють впізнавану манеру письма. Д. Ліч також наголошує на необхідності врахування прагматичних аспектів мовлення, адже через них також передаються наміри автора, його позиція та емоційне ставлення до зображуваного [10, с. 95–117].

Цікавою для нас є також позиція американського структураліста Р. Якобсона, який звернув увагу на зв'язок стилю з функцією мови. У своїй праці *Linguistics ad Poetics* він зазначає що зосередження на самій формі вислову, тобто поетична функція, є центральною ознакою художнього мовлення. Саме завдяки цьому мова здатна викликати емоційну реакцію у читача та створювати естетичний вплив на нього. Виходячи з цього, індивідуальний стиль можна розуміти як особистісну реалізацію поетичної функції, що проявляється у виборі ритму, синтаксису та образних засобів. Такий підхід дозволяє зрозуміти, як автор створює художній ефект через мовну форму і як це може інтерпретуватися під час перекладу [8, с. 350–377].

У контексті перекладознавства варто враховувати й сучасні умови функціювання мови, за яких цифрові технології використовуються активніше та створюють новий простір мовної взаємодії. Тексти створені за допомогою штучного інтелекту, або перекладені шляхом машинного перекладу відображають типові мовні шаблони, в той час як ідіостиль передбачає унікальні та індивідуальні відхилення від норми [5, с. 2–8].

Психолінгвістичний підхід до вивчення індивідуального стилю базується на припущенні того, що саме мовлення і є проявом індивідуально-психічних процесів, саме він дає змогу пояснити причину чому кожна особистість створює унікальні лексичні та синтаксичні комбінації. Отже, ми можемо зрозуміти, що стиль мовлення стає не просто засобом вираження думки, а і її формування. Саме в цьому аспекті когнітивна ти психологічна лінгвістика дуже тісно переплітаються.

Д. Лакофф та М. Джонсон. У своїй праці *Metaphors We Live By* доводять, що мова та метафора відображають індивідуальний спосіб мислення, тому індивідуальний стиль є проявом когнітивних механізмів людини [9, с. 3–5].

Виходячи з викладеної вище інформації ми можемо зробити висновки про те, що і українські, і зарубіжні дослідники сходяться на думці, що індивідуальний стиль відображає унікальність мовної особистості у якій взаємодіють когнітивні, емоційні та культурні чинники.

У сучасних мовознавчих студіях єдине тлумачення поняття індивідуального стилю відсутнє, адже воно набуває різного змісту залежно від наукового підходу – психологічного, когнітивного чи стилістичного. Саме тому ця категорія привертає увагу дослідників і залишається однією з найскладніших для опису. В українській науці зацікавлення цим явищем посилилося на початку XXI століття. Так, Н. І. Головченко вважає, що індивідуальний стиль постає не як фіксована система засобів, а як результат постійного мовного вибору, що людина здійснює відповідно до певної ситуації під час спілкування. Вона підкреслює, що стиль формується під час живого процесу взаємодії інтуїції, досвіду соціального середовища та мовної свідомості [1, с. 23–27]. Це дозволяє дивитися на стиль не лише як на рису авторського письма, а як і на спосіб осмислення того, як людина відчуває і передає світ через мовлення. Також цікавим для нас є те, що Н. М. Гончарук, спираючись на психологічний підхід до аналізу мовлення, розглядає індивідуальний стиль як результат взаємодії особистісних рис людини та зовнішніх умов її комунікативної діяльності. Дослідниця зазначає, що стиль формується не лише у творчості письменника, а й у повсякденному спілкуванні, бо

з часом у кожного мовця формується власна система мовних пріоритетів, а саме у доборі лексики, інтонацій, синтаксичних конструкцій та способів вираження емоцій [2, с. 36–47].

Проблематика авторського стилю пов'язана з поняттями ідіостиль та ідіолект, які відображають своєрідність мовних звичок, способів мислення і творчої індивідуальності автора. До прикладу в іспанській лінгвістичній традиції ідіолект розуміють, як індивідуальну форму мовної реалізації, що поєднує особистий досвід мовця з нормами спільноти. «Соціолінгвістика вивчає індивідуальний стиль під різними назвами, такими як ідіолект, стиль або тон (тенор)» – стверджує Р. Майораль Асенсіо у своїй праці [11, с. 22]. Українська науковиця С. Я. Єрмоленко зазначає, що ідіостиль – це індивідуальний стиль, у якому виразні марковані засоби мови утворюють певну систему [3, с. 67]. Даний підхід дозволяє розглядати мову автора сприймаючи її як живий організм у якому взаємодіють особистісні і суспільні чинники, а також присутні естетичні цінності, світогляд та культурна пам'ять.

Аналізуючи зарубіжну лінгвістичну традицію, ми можемо зробити висновки, що інтерес до індивідуального стилю там виник раніше. Зокрема Д. Кристалл і Д. Дейві у своїй праці *Stylistics Analysis* підкреслюють, що стиль – це не лише сукупність технічних рис тексту, а в першу чергу це особливий спосіб бачення світу відбитий у мові [7, с. 12].

Висновки. Проведене дослідження надає нам змогу дійти до висновку, що поняття індивідуального стилю мовлення є багатовимірним та поєднує в собі когнітивні, психологічні та комунікативні чинники. Ідіостиль відображає мовну особистість, її світогляд, емоційний досвід та культурну пам'ять. Проведений аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень демонструє варіативність тлумачення цього поняття від лінгвостилістичного та когнітивного до перекладознавчого, що підтверджує міждисциплінарний характер проблеми. Наразі увага сучасної науки прикута до вивчення проблемного питання, яке стосується збереження мовних рис автора в перекладі, адже саме це забезпечує цілісність та автентичність художнього твору. Іспанський дослідник В. Коста зазначає, що кожен літературний твір є авторським текстом, написаним у власній мовній різновидності, це означає, що в процесі перекладу відтворення індивідуального стилю стає не лише мовним, а й культурним завданням, бо перекладач має зберегти унікальний «мовний відбиток» автора [6, с. 83–85].

На нашу думку варто також враховувати, що в епоху розвитку технологій саме цифрові інструменти стають співтворцями текстів, що вимагає від перекладачів та лінгвістів вивчення та пошуку нових підходів до аналізу текстів. Перспективи подальших досліджень заключаються у розробці критеріїв та методів аналізу індивідуального стилю при перекладах художніх творів, що дозволить поглибити розуміння механізмів міжмовної передачі авторської унікальності та індивідуальності.

Провівши дане дослідження ми можемо сміливо стверджувати, що поняття індивідуального стилю мовлення є багатошаровим та охоплює когнітивні, психологічні, комунікативні та культурні аспекти. Це означає, що ідіостиль є не лише індикатором авторської самобутності та унікальності, а й виступає певним механізмом для осмислення світу через мову. Ключовим завданням у перекладознавстві є збереження індивідуального стилю, що вимагає пошуку балансу між точністю передачі змісту та відтворенням особистих авторських рис. Новими викликами для розуміння індивідуального стилю стає розвиток штучного інтелекту та машинного перекладу на його базі, обґрунтовуючи потребу у виявленні нових методів і критеріїв дослідження.

Список літератури:

1. Головченко Н. І. Література модернізму: художній стиль, методика вивчення: навчальний посібник. Київ: Освіта України, 2011. 236 URL: http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:507845/Source:default

2. Гончарук Н. М. Комунікативна поведінка особистості у сучасному дискурсі. *Мовознавство.* 2018. № 1. С. 128–134. URL: http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:507845/Source:default

3. Єрмоленко С. Я. Сучасна українська лінгвостилістика: співвідношення теорії і методів. *Стиль і текст*. 2012. Вип. 13. С. 25–34. URL: https://www.rastko.rs/filologija/stil/2012/02Jermolenko.pdf

4. Космеда Т. А. Українська Я-лінгвістика: мовна особистість Л. А. Лисиченко в персональному дискурсі. Лінгвістичні дослідження: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. 2023. Вип. 58. С. 54–59. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21

CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=znpkhnpu_lingv_2023_58_7

5. Carbajal-Carrera B. Alsplaining: Generative AI explains linguistic identities to me. *Australian Review of Applied Linguistics*. 2025. Vol. 47, No. 2. DOI: 10.1075/aral.24077.car

6. Costa W. Traducción literaria, variedad e idiolecto. *Aletria: Revista de Estudos de Literatura*. 2012. Vol. 22, No. 1. P. 83–89. DOI: 10.17851/2317-2096.22.1.83-89 URL: https://www.researchgate.net/publication/287730244_Traduccion_literaria_variedad_e_idiolecto

7. Crystal D., Davy D. Investigating English Style. London, 1969. 290 p. DOI: 10.4324/9781315538419.

8. Jakobson R. Linguistics and Poetics. In: Sebeok T. A. (ed.). Style in Language. Cambridge, MA: MIT Press, 1960. P. 350–377. URL: https://monoskop.org/images/archive/8/84/20141028191454%21Jakobson_Roman_1960_Closing_statement_Linguistics_and_Poetics.pdf (дата звернення: 23.10.2025).

9. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: The University of Chicago Press, 1980. 242 p. ISBN 0-226-46801-1. URL: https://cs.uwaterloo.ca/~jhoey/teaching/cs886-affect/papers/LakoffJohnsonMetaphorsWeLiveBy.pdf

10. Leech G. N., Short M. H. Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose. 2nd ed. Harlow: Pearson Longman, 2007. 402 p. URL: https://sv-etc.nl/styleinfiction.pdf (дата звернення: 23.10.2025).

11. Mayoral Asensio R. La traducción de la variación lingüística. Salamanca: Ediciones Colegio de España, 1999. 286 p. URL https://www.ugr.es/~rasensio/docs/La_traduccion_variacion_linguistica.pdf

Sheremet A. V., Lemishko N. S. CURRENT APPROACHES TO INDIVIDUAL WRITER'S STYLE DISCLOSURES IN MODERN LITERARY PROCESS

The article is focused on the study of modern trends in the study of authorial individual style in the literary process of the XXIst century, in particular – in fiction in foreign languages and within the framework of the translation of such literature with the task of transmitting the features of individual style. The problems of the scope of the concept of individual style are determined. The theoretical evolution of researchers' views on the issue of authorial styles is traced depending on linguistic approaches. In particular, the process of formulating definitions of style from a formal point of view to the dynamics of the literary process is reconsidered. The correlation of the linguistic features of the writer's individual style and the reader's reception of literary works through the prism of a structuralist vision is highlighted. The problematic aspect of the lack of a unified view among scientists on the concept of individual style, on the imperfection of the current terminological system regarding writer's individual style in stylistics is highlighted. The emphasis is pointed on multidisciplinary issues in the analysis of the concept of authorial individual style in fiction. The niche of the discussed problem of the writer's individual style is formulated within the intersection of psycholinguistics, linguostylistics, cognitive linguistics and translation studies. The problem of separating the features of the author's linguistic personality from the use of technologies for text processing (machine translation technologies, artificial intelligence, etc.) is clarified. The special importance of the mentioned issue is highlighted in the conditions of the development of the digital environment and the emergence of new forms of speech created by artificial intelligence, which requires the development of new criteria for preserving the author's uniqueness. The need to find new methods and approaches to studying the writer's linguistic consciousness in the era of digitalization is emphasized, namely – in the context of interaction with modern technologies for working with language algorithms. The importance of the role of individual style in the creation of literary texts and the specifics of its reproduction in translation into foreign languages is emphasized as well.

Key words: *individual style, idiolect, literary process, literary studies, author's style, linguistic personality, linguistic picture of the world.*

Дата надходження статті: 03.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 82’01:003.349.2
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/56

Брижіцька І. П.
Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України

ЛІТЕРАТУРА КИЇВСЬКОЇ РУСІ ТА ЦЕРКОВНОСЛОВ’ЯНСЬКА ПИСЕМНІСТЬ ЯК ОСНОВА МОВНОГО КОДУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Стаття присвячена роздумам про початки української мовної та літературної традиції як основи національної самосвідомості. Час Київської Русі подано як період народження книжної культури, коли церковнослов’янська мова, принесена з християнством, стала першою літературною мовою й визначила духовний код народу. З’єднавшись із живою народною мовою, вона створила особливу двошарову систему – святково-книжну і народно-поетичну, що з часом переросла в українську літературну мову. Розглядаються твори «Слово про закон і благодать», «Повість минулих літ», «Києво-Печерський патерик», «Слово о полку Ігоревім» як тексти, у яких формувався образ Русі як духовної спільноти.

Показано значення Острозької та Києво-Могилянської академій у розвитку гуманізму та барокової традиції, що поєднала церковнослов’янську основу з європейськими впливами. Наголошено на важливості мовної двокодовості, яка виробила здатність української культури єднати святе й земне, духовне й повсякденне. Відзначено внесок сучасних дослідників, зокрема Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, у відродження вивчення давніх текстів і створення антології «Література Київської Русі». Автор підкреслює, що церковнослов’янська писемність – не давня спадщина, а живе джерело українського мовного коду, який проходить через усю літературну історію – від Київської Русі до сьогодення. Давня книжність сформувала духовність, світогляд і мовну унікальність нації, зберігши безперервність культурної пам’яті та духовну єдність українського народу. У статті акцентовано, що звернення до джерел стародавньої культури дозволяє глибше осмислити сучасні процеси в українському мовному просторі, зокрема прагнення до самовираження та відновлення історичної справедливості у сфері культури. Підкреслюється, що спадщина Київської Русі не лише належить минулому, а є важливим чинником формування сучасної української ідентичності, духовної стійкості та культурної безперервності.

Ключові слова: *Київська Русь, церковнослов’янська писемність, давня українська література, мовний код нації, книжна культура, бароко, літописання.*

Постановка проблеми. Витоки української мовної та літературної традиції становлять ключову проблему національного літературознавства, адже саме через слово формувалася свідомість і духовна культура українського народу. Довгий час питання ролі церковнослов’янської мови у становленні українського письма та спадкоємності між літературою Київської Русі й новою українською словесністю залишалися ідеологічно спотвореними – давньоруську спадщину розглядали як «загальноруську».

Сучасна наука вимагає переосмислення цієї доби як органічної частини українського культурного процесу. Церковнослов’янську писемність слід розглядати не як архаїчну, а як основу формування українського мовного коду – системи духовних і моральних цінностей, закладених у мові від часу її книжного народження. Саме в літературі Київської Русі закладено риси української словесності: поєднання сакрального й народного, емоційність, метафоричність, моральна спрямованість.

Отже, актуальною є проблема осмислення церковнослов’янської писемності та літератури Київської Русі як живого джерела українського мовно-культурного коду, що визначив духовну й естетичну ідентичність нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання витоків української літератури та ролі

© Брижіцька І. П., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

церковнослов'янської писемності у формуванні національної мовної традиції посідають одне з провідних місць у сучасній гуманітаристиці. Значний внесок у дослідження цього напряму зробили класики української науки – М. Грушевський, І. Франко, П. Куліш, І. Огієнко, які заклали теоретичні засади розуміння Київської Русі як духовного та культурного підґрунтя української нації. У XX столітті проблеми становлення давньої книжності, мови й літератури розвивалися в працях Л. Махновця, В. Микитася, Г. Сивоконя, О. Мишанича, Ю. Ісіченка, В. Пелешенка, М. Сулими та інших учених, чиї студії сформували академічну школу української медієвістики.

Новий етап у вивченні давньої української літератури розпочався після відновлення незалежності України. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України став провідним науковим осередком, що здійснює системне дослідження літературної спадщини X–XVIII ст. та її рецепції у культурній пам'яті.

Вагомим напрямом сучасних досліджень стало вивчення мовної двокодовості української культури, взаємодії церковнослов'янського і народного елементів у становленні літературного мовлення, що знаходить відображення у працях Ю. Ісіченка, Л. Ушкалова, М. Сулими, О. Сліпушко.

Постановка завдання. Отже, сучасна українська медієвістика базується на поєднанні традицій історико-філологічного аналізу з новими підходами гуманітарної інтерпретації – герменевтичним, компаративним і культурно-антропологічним. Цей міждисциплінарний підхід дає змогу осмислити давню книжність не лише як історичне явище, а як живу складову культурного коду сучасної України.

Виклад основного матеріалу. Історія української літератури – це тисячолітній шлях духовного самопізнання народу, формування його культурної, мовної та світоглядної ідентичності. Вона постає не лише історією художніх текстів, а й історією становлення українського слова як носія національної свідомості, морального досвіду та філософського бачення світу.

Початки цієї історії сягають доби Київської Русі – держави, що заклала політичні, духовні й культурні підвалини української нації. Саме після хрещення Русі 988 року розпочалося формування нової книжної культури, основою якої стала церковнослов'янська писемність – «мистецько-духовна й інтелектуальна спадщина християнізованої слов'янщини», що наповнила «літературні пам'ятки вічними ідеями, сюжетами й образами» [5, с. 5]. Разом із християнством на руські землі прийшла писемність – спочатку глаголиця, а згодом кирилиця. Учні Кирила і Мефодія, перекладаючи Святе Письмо та богослужбові тексти слов'янською мовою, започаткували епоху духовного пробудження та утворення спільного культурного простору Східної Європи. Для Київської Русі церковнослов'янська мова стала не лише мовою богослужіння, а й мовою культури, освіти, державного управління й духовного спілкування. Саме через неї наші предки осмислювали світ і власну присутність у ньому.

Церковнослов'янська писемність створила духовно-мовне середовище, у якому визрівала рання українська словесність, поєднуючи книжну та народну стихію, сакральне й буденне. Як зазначав М. Грушевський, Київська Русь була «колискою не лише політичної, а й духовної єдності нашого народу» [1, с. 24], «серцем і духовним центром якої став Київ» [2, с. 21–22].

Уже в X–XII століттях література Русі розквітла розмаїттям жанрів: переклади Святого Письма, апокрифи, житія святих, літописи, оригінальні проповіді, поетичні та дидактичні тексти. За підрахунками книгознавців, у княжу добу побутувало понад 130 тисяч рукописних книг – величезна кількість, що свідчить про високий рівень писемної культури.

Церковнослов'янська мова стала першою літературною мовою східнослов'янських земель. Нею створено «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона, «Повість минулих літ» Нестора-літописця, «Повчання дітям» Володимира Мономаха – тексти, які утвердили духовно-національний образ Русі. Апогеєм давньої словесності стало «Слово о полку Ігоревім» – твір, що виявляє «творчу силу національного духу», передану через художній образ і міфопоетичне бачення світу [5, с. 6]. Саме в цих пам'ятках виразно проступають основні риси українського мовного коду – емоційність, символізм, метафоричність і сакральне ставлення до слова. І. Огієнко підкреслював, що ця мова «виховала покоління письменників, які мислили категоріями вічності» [7, с. 47].

Традиція Київської Русі не перервалася. Вона продовжилася у творах Києво-Печерського патерика, у діяльності Острозької та Києво-Могилянської академій, у перекладах і полемічній літературі XVI–XVII століть. У творчості Івана Вишенського, Кирила Транквіліона-Ставровецького, Мелетія Смотрицького сформувався новий український літературний стиль, у якому церковнослов'янська велич поєднувалася з живою народною мовою.

Символом цього культурного піднесення стала Острозька Біблія (1581) – вершина книжної культури раннього українського Відродження.

У XVII столітті традицію продовжила Києво-Могилянська академія – осередок гуманістичної освіти й осмислення європейських ідей у національному контексті. Тут формувалася нова інтелігенція – письменники, богослови, філософи, проповідники, які заклали основи нової української книжності.

Українське бароко стало часом духовного піднесення, утвердження свободи творчої думки, становлення літератури як простору самопізнання нації [5, с. 6]. Саме церковнослов'янська основа надала українському слову глибину й сакральність, навіть тоді, коли воно наближалося до народного мовлення.

У цей період розвиваються нові жанри – духовна пісня, шкільна драма, вертеп, полемічна проза, козацькі літописи. Вони сприяли формуванню української літературної мови, у якій церковнослов'янська лексика органічно переплітається з народними елементами, створюючи гнучкий і поетичний мовний код. Особливо важливими стали козацькі літописи Самовидця, Граб'янки, Величка – тексти, у яких відображено не лише історичні події, а й усвідомлення духовних джерел національного буття, ідею свободи й безперервності державотворчої традиції [5, с. 8].

На цьому морально-історичному фундаменті постала нова література, що починається від Івана Котляревського. Його «Енеїда» (1798) утвердила народну мову як мову високої літератури. Хоча твір становить травестію античного епосу, він продовжив духовну традицію Київської Русі – любов до рідного, віру в людину, відчуття гідності. Церковнослов'янська спадщина, переосмислена через народне слово, стала підґрунтям нової української словесності.

Тарас Шевченко став тією віссю, навколо якої знову об'єдналася національна душа. Його «Кобзар» – не просто збірка поезій, а духовний заповіт українського народу. Шевченкове слово продовжує біблійно-слов'янську традицію, але наповнює її живим народним змістом, роблячи мову інструментом національного відродження. Мовна структура «Кобзаря» – за духом церковнослов'янська, але українська за мелодикою й емоційністю – засвідчує неперервність духовно-мовної традиції від Русі до сучасності. Недарма І. Огієнко наголошував: «Українська література не починається з "Енеїди" Котляревського – вона виростає з Києва, з Печерських схимників і книжників, з Іларіона і Нестора, з тих, хто вперше навчив народ шанувати слово» [7, с. 53].

Сьогодні, у XXI столітті, коли українська нація знову проходить через випробування, особливо важливо пам'ятати: церковнослов'янська писемність і література Київської Русі – це не лише сторінки минулого, а живе коріння, з якого живиться сучасна українська мова й культура. Вона передала нам повагу до слова як до священного, традицію книжності, освіти, духовного пізнання, глибоку етичну основу національного характеру та відчуття спадкової єдності поколінь. Саме завдяки цьому зв'язку українська культура зберегла себе крізь віки. Українська література виявилася тим «живим кодом», який не дозволив нації зникнути.

Такий безперервний духовно-мовний зв'язок із минулим зумовив постійний науковий інтерес до джерел українського слова. Усвідомлення значення старокиївської книжності як першооснови національної культури стало підґрунтям формування окремої академічної галузі – дослідження давньої української літератури. Історія цього напряму має тривалу академічну традицію. Ще у 1950–1980-х роках в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України було закладено підвалини сучасної української медієвістики (праці Л. Махновця, В. Микитася, Г. Сивоконя, О. Мишанича, Ю. Ісіченка, В. Пелешенка, М. Сулими та ін.).

З часу проголошення незалежності України Інститут літератури остаточно утвердився як провідний науковий центр у галузі дослідження літературної спадщини X–XVIII ст. Було відновлено доступ до архівних джерел і здійснено нове прочитання текстів Київської Русі як складової української культурної історії. До вивчення літературної давнини активно долучаються нові покоління науковців і аспірантів, плідно працює відділ давньої української літератури. Історію становлення давньої української літератури як академічної дисципліни детально висвітлено у збірнику, підготовленому до 75-річчя Інституту літератури [4].

В епоху відновленої незалежності відкрилися широкі можливості для розвитку всіх напрямів дослідження, інтерпретації й популяризації пам'яток давньої літератури. Це сприяло активізації наукових пошуків і появі низки монографій як в Україні, так і за її межами. Протягом 1991–2021 років у стінах Інституту літератури було захищено понад шістдесят дисертацій, присвячених літературі X–XVIII ст., зокрема агіографічній, полемічній та історіографічній традиціям. Ця активність свідчить про відродження філологічної школи, започаткованої ще в працях

М. Грушевського, І. Франка, П. Куліша. Значну увагу сучасні дослідники приділяють типології старокиївських текстів, біблійній герменевтиці української барокової поезії та літературно-філософським взаєминам доби Бароко.

Важливим підсумком новітніх студій стало видання «Синопсису досліджень із давньої української літератури (1991–2021)», підготовленого до 30-річчя незалежності України. Збірник, укладений на основі авторефератів дисертацій, захищених упродовж трьох десятиліть, дозволяє осмислити історію дослідження давньої літератури, яка формувалася в нових політичних та ідейних умовах [8]. «Синопсис» висвітлює оновлений ландшафт української науки про слово доби Середньовіччя [8, с. 5] і відображає результат багаторічної системної праці кількох поколінь учених, що створили підвалини для розуміння ролі давньої книжності у процесі націєтворення.

Сучасний етап розвитку україністики переконує, що інтерес до давньої літератури – не лише академічна справа, а й чинник національного самоствердження. Важливим кроком стало створення масштабного академічного проєкту «Історія української літератури: у 12 томах», у якому перший том присвячено літературі раннього та пізнього Середньовіччя, а другий – літературі доби першого національного відродження та Бароко. Незалежність України відкрила шлях до вільного переосмислення цього спадку – не як частини «російської літератури», а як самобутнього українського культурного феномену.

Значний науковий інтерес становить видання «Ізборник 2012–2016. Дослідження. Критика. Публікації», який об'єднує матеріали з історії української літератури X–XXI ст., підготовлені співробітниками Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. До книги увійшли дослідження, критичні статті та унікальні публікації, що репрезентують основні тенденції розвитку сучасної філології. Особливу цінність становить розділ «Публікації», у якому вперше в Україні подано оригінальний текст і переклад «Похвального слова Євтимію Тирновському» Григорія Цамблака; дванадцять іменинних вітань викладачам Києво-Могилянської академії (з курсу риторики Іларіона Ярошевицького, XVII–XVIII ст.). Хронологічно видання охоплює понад тисячу років літературного процесу, від давньокиївських пам'яток до творів постмодерної доби, що розкриває еволюцію української словесності у її теоретичному, історико-літературному та герменевтичному вимірах [3].

Вагомим здобутком сучасних досліджень стала колективна монографія «У саду пізнання Григорія Сковороди», підготовлена співробітниками Інституту літератури на основі матеріалів IX наукового семінару відділу давньої української літератури (2023) та видана з нагоди 300-річчя від дня народження Григорія Савича Сковороди [9]. У збірнику представлено сучасний стан розвитку сковородинознавства, зокрема проаналізовано внесок видатного вченого-медієвіста О. Мишанича у формуванні цієї галузі. Окрему увагу приділено аналізу текстів Сковороди в змістовному, стилістичному та історико-типологічному аспектах. Також розглянуто новітні інтерпретації образу філософа та його героїв у «материковій та діаспорній українській літературі» [9, с. 1].

Співробітники відділу давньої літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка працюють над укладанням нової «Української літературної енциклопедії» (розділ «Давня українська література») та активно беруть участь у міжнародних конференціях і семінарах. Важливим здобутком сучасної науки стало усвідомлення церковнослов'янської писемності як основи мовного коду української нації. Саме синтез церковнослов'янської та давньоукраїнської мовних традицій сформував мовно-культурну площину, у якій розвинулася подальша українська література – від «Слова про Закон і Благодать» Іларіона до барокових поем XVII–XVIII ст.

Нині триває активна робота над перевиданням пам'яток давнього письма. Колектив відділу давньої літератури готує антологію «Література Київської Русі» (тексти X–XIII ст.), яка повертає українському суспільству автентичні джерела національного слова – «Повість минулих літ», «Київський» і «Галицько-Волинський літописи», «Житіє Феодосія Печерського», «Сказання про Бориса і Гліба», «Слово про Закон і Благодать» та інші тексти, що заклали духовний фундамент української культури.

Діяльність Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка засвідчує: література Київської Русі та церковнослов'янська писемність становлять не лише витоки української книжності, а й основу мовного коду української нації – її духовне «ДНК», що забезпечило неперервність культурної пам'яті народу. У сучасному контексті ці тексти постають як чинник національного самопізнання, живий зв'язок між минулим і сучасністю, який формує гуманітарний простір незалежної України.

Висновки. Література Київської Русі та церковнослов'янська писемність заклали під-

валини мовного коду української нації, сформувавши її духовну структуру, світоглядну глибину та мовну гнучкість. Давня книжна традиція, взаємодіючи з живим народним словом, створила унікальний культурно-мовний простір, здатний поєднувати минуле й сучасне, сакральне й буденне. Від «Слова про закон і благодать» Іларіона до поезії Лесі Українки, Ліни Костенко та Сергія Жадана простежується неперервність мовно-духовного коду, у якому переплітаються біблійна символіка, емоційна глибина народної мови та гуманістичне світовідчуття. Цей код формує не лише художню систему української літератури, а й саму структуру національної ідентичності, забезпечуючи духовну спадкоємність культури від доби Київської Русі до сьогодення. Завдяки цій традиції українська мова й література зберегли свою стійкість, духовну наснагу й самобутність упродовж тисячоліття.

Список літератури:

1. Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т. / редкол. П. Сохань та ін. Київ: Наукова думка, 1995. Т. 1. 520 с.
2. Грушевский М. С. Очерк истории украинского народа / сост. Ф. Шевченко и др. Киев: Лыбидь, 1991. 400 с.
3. Ізборник 2012–2016. Дослідження. Критика. Публікації / упор., ред. В. І. Сулима. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 452 с.
4. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 1926–2001: Сторінки історії, 75 / під. заг. ред. О. В. Мишанича. Київ: Наукова думка, 2003. 589 с.
5. Історія української літератури: в 12 т. / редкол.: В. Дончик та ін. Київ: Наук. думка, 2013. Т. 1. 840 с.
6. Історія української літератури: в 12 т. / редкол.: В. Дончик та ін. Київ: Наукова думка, 2014. Т. 2. 840 с.
7. Огієнко І. Історія української літературної мови. Київ: Наша культура і наука. 2004. 436 с.
8. Сулима В. І. Синопсис досліджень із давньої української літератури (1991–2021): [посібник-довідник]. Київ: Наукова думка, 2024 р. 438 с.
9. У саду пізнання Григорія Сковороди: до трьохсотріччя від дня народження / ред. В. Сулима та ін. Київ: Наукова думка, 2024. 177 с.

Bryzhitska I. P. LITERATURE OF KYIVAN RUS AND CHURCH SLAVONIC WRITING AS THE FOUNDATION OF THE UKRAINIAN NATION'S LINGUISTIC CODE

The article is devoted to reflections on the origins of the Ukrainian linguistic and literary tradition as the foundation of national self-awareness. The period of Kyivan Rus is presented as the time of the birth of written culture, when Church Slavonic, brought with Christianity, became the first literary language and defined the spiritual code of the people. Merging with the living vernacular, it created a distinctive two-layer system – the solemn–bookish and the folk–poetic – which over time evolved into the Ukrainian literary language. The works Sermon on Law and Grace, The Tale of Bygone Years, The Kyivan Cave Patericon, and The Tale of Igor's Campaign are examined as texts in which the image of Rus as a spiritual community was being formed.

The significance of the Ostroh and Kyiv-Mohyla Academies in the development of humanism and the Baroque tradition – which united the Church Slavonic foundation with European influences – is highlighted. The importance of linguistic duality is emphasized, as it shaped the Ukrainian culture's ability to unite the sacred and the earthly, the spiritual and the everyday. The contribution of modern researchers, particularly the T. H. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine, is noted for reviving the study of ancient texts and creating the anthology Literature of Kyivan Rus.

The author stresses that Church Slavonic writing is not a distant legacy but a living source of the Ukrainian linguistic code that runs through the entire literary history – from Kyivan Rus to the present day. Ancient book culture formed the nation's spirituality, worldview, and linguistic uniqueness, preserving the continuity of cultural memory and the spiritual unity of the Ukrainian people. The article emphasizes that turning to the sources of ancient culture allows for a deeper understanding of modern processes in the Ukrainian linguistic space, including the striving for self-expression and the restoration of historical justice in the cultural sphere. It is underlined that the heritage of Kyivan Rus belongs not only to the past but serves as an important factor in shaping contemporary Ukrainian identity, spiritual resilience, and cultural continuity.

Key words: *Kyivan Rus, Church Slavonic writing, ancient Ukrainian literature, linguistic code of the nation, book culture, Baroque, chronicle writing.*

Дата надходження статті: 28.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 821.161.2-3.09:087.5
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/57

Козубенко Л. М.
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ПСИХОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА ДИТЯЧОЇ ПРОЗИ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

У статті розглянуто психологічну парадигму дитячої прози Михайла Коцюбинського. Звернено увагу на те, що завдяки психологічному аналізу письменник майстерно розкриває глибину образів своїх героїв, проникаючи у їхній внутрішній світ і достовірно передаючи їхню справжню сутність.

З'ясовано, що митець добре розуміє складні душевні переживання, які впливають на вибір життєвого шляху людини. Автор звертає увагу насамперед на особистість, її внутрішній світ, тому його твори можна вважати глибокими психологічними дослідженнями.

Визначено, що творчість М. Коцюбинського стала об'єктом дослідження науковців, які аналізували різні аспекти його прози у контексті авторського бачення людини й світу, а також порушених у творах філософських і психологічних проблем.

Розкрито, що не тільки в оповіданнях для дорослих читачів, але і в дитячих творах Михайло Коцюбинський показує глибинні людські почуття, переживання героїв, намагається показати їх внутрішню сторону. Таким чином письменник долучає маленьких читачів до прочитання серцем, співпереживання героям, вчить людяності.

Відзначено, що Михайло Коцюбинський любив і знав дітей. Спочатку виховання молодших братів і сестер, згодом робота приватним учителем, де він мав змогу зрозуміти дитячу психологію, та і сам батько чотирьох дітей, письменник ставився до дитини з повагою, тому симпатії дітей були на його боці, що допомагало розкривати дитячий світ персонажів.

Констатовано, що світ дитячої прози письменника пройнятий любов'ю до дітей, глибоким розумінням їх переживань і вчинків. Таке знання людини властиве не тільки письменнику як автору творів, але і йому як людині загалом.

У статті доведено, що у своїх творах Михайло Коцюбинський не лише спостерігав за світом дитини, а й виявив себе як тонкий психолог, здатний глибоко проникнути у внутрішній світ юних персонажів. Серед засобів зображення психологізму в дитячій прозі письменника найбільш значними є внутрішні монологи та художні деталі, також наявні психологічні портрети та пейзажі.

Ключові слова: *психологізм, парадигма, дитина, проза, письменник, герой, оповідання, особистість, творчість.*

Постановка проблеми. Завдяки психологічному аналізу М. Коцюбинський майстерно розкриває глибину образів своїх героїв, проникаючи у їхній внутрішній світ і достовірно передаючи їхню справжню сутність.

У творах письменника помітно, що він добре розуміє складні душевні переживання, які впливають на вибір життєвого шляху людини. Автор звертає увагу насамперед на особистість, її внутрішній світ, тому його твори можна вважати глибокими психологічними дослідженнями.

Враховуючи цінність малої прози митця та його значний внесок у розвиток української літератури, виникла потреба детальніше розглянути проблему психологічної спрямованості дитячих оповідань М. Коцюбинського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми психологізму в українській літературі досліджували Г. Клочек [2], М. Кодак [3], В. Фащенко [9] та ін. Творчість М. Коцюбинського стала об'єктом дослідження таких науковців, як А. Завісляк [1], Ю. Кузнєцов [5], Г. Логвин [6], О. Москаленко [7], Я. Поліщук [8], які аналізували різні аспекти його прози у контексті авторського бачення людини й світу, а також порушених у творах філософських і психологічних проблем.

Проте, не дивлячись на певну кількість праць, які висвітлюють цю тему, в сучасному літературознавстві і критиці все ще бракує досліджень, які б детально розкривали проблему психологізму в дитячих оповіданнях М. Коцюбинського.

© Козубенко Л. М., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Постановка завдання. Відтак, нашим завданням є дослідити психологічну парадигму дитячої прози М. Коцюбинського.

Виклад основного матеріалу. Не тільки в оповіданнях для дорослих читачів, але і в дитячих творах Михайло Коцюбинський показує глибинні людські почуття, переживання героїв, намагається показати їх внутрішню сторону. Таким чином письменник долучає маленьких читачів до прочитання серцем, співпереживання героям, вчить людяності.

М. Коцюбинський любив і знав дітей. Спочатку виховання молодших братів і сестер, згодом робота приватним учителем, де він мав змогу зрозуміти дитячу психологію, та і сам батько чотирьох дітей, письменник ставився до дитини з повагою, тому симпатії дітей були на його боці, що допомагало розкривати дитячий світ персонажів.

На початку оповідання «Харитя» Михайло Коцюбинський знайомить читача з причиною слабування матері: «Шість тижнів поминуло, як помер її чоловік, батько Харитин, і відтоді бідна удова тужить та слабує, а оце вже другий день, як зовсім злягла» [4, с. 65]. У даному випадку застосовано непряму форму втілення психологізму, а саме засіб психологічного портрету, у якому автор вдається до характеру впливу на здоров'я людини. Так автор зобразив, яке велике значення має внутрішній емоційний стан людини, яке навантаження переживань. Психологи доводять, що всі хвороби виникають від нервів. Так і письменник показав, як захворіла мати від втрати чоловіка, від туги, від важкої самотності. Існує думка, що час лікує, але, як бачимо, навіть шість тижнів від великої утрати не змогли залікувати душевних ран. Виходить, що все залежить не від часу, віку, а від ставлення людини до ситуації, від її переживань, які впливають загалом на весь організм людини, на її здоров'я.

Витримка Хариті заслуговує поваги: «Їй було вісім років. Десь дуже важким видалось Хариті те відро з водою, бо, поставивши його на землю, хвилинку стояла нерухомо, спершись на припічок і важко дихаючи. Ліва рука від незвичайної ваги зомліла, і Харитя не могла її зігнути. Але се було одну хвилину. В другій метнулась Харитя до мисника, легесенько, мов кізка, стрибнула на лаву, зняла з полиці горщик і поставила його коло відра» [4, с. 65]. Прийомом психологічного опису, що належить до непрямої форми вираження психологізму, автор зобразив силу волі маленької дівчинки, що викликана сильною мотивацією. Дівчинка хоче стати матері підтримкою, щоб та не так болісно відчувала втрату батька і свою кволість. Незважаючи на свій вік, вона намагається виконати всю материну роботу, хоч ій це і не легко, та важкість справ не зупиняє Харитю, вона стає маленькою господинею в хаті.

Це не заряджає матір позитивом. Вона знаходиться у стані нарікання на життя, що ще більше погіршує її здоров'я: «Ох, дитино моя люба! Все в мене болить: руки болять, ноги болять, голови не зведу. От, може, вмру, на кого ж я тебе лишу, сиротину нещасну?. Хто тебе догляне, вигодує?» [4, с. 66]. Звичайно, у таких думках мати проявляє і піклування про дитину, але все ж таки в дуже песимістичному стані. На противагу їй Харитя запевняє, що Бог добрий і він допоможе одужати і зібрати хліб. Звичайно, це погляд на ситуацію дитячими наївними очима, з вірою у вічну перемогу добра, але життєво правильний. Народна мудрість стверджує, що надія помирає останньою. У Хариті віра і надія керують її життям, мати ж втратила вже як одну, так і іншу.

Потім в оповіданні автор подає моделювання ситуації шляхом внутрішнього діалогу Хариті, в якому вона переклала свої мрії у реальність і бачить всю ситуацію і її результат. Мотивація не покидає Харитю: «А як же зрадіє мати, коли Харитя прийде до неї й скаже: «А бачте, матусю кохана, а я ж вам казала, що Бог поможе нам зібрати хліб? Увесь хліб у стодолі!» Мати з радощів вичуняє, пригорне доню до серця, поцілує, і знов житимуть вони веселі та щасливі і не згинуть зимою з голоду» [4, с. 66]. Для людини дуже важливо зуміти побачити кінцевий результат своєї роботи, аби знати до чого прагнути, мати чітку ціль. Такий хід думок найчастіше мотивує людину і призводить до бажаного результату.

Харитя постає побожною дитиною, вона молиться ввечері за здоров'я матері і свято вірить, що Господь любить дітей і не дасть їх на поталу; відчувається вплив давніх віровань предків: «А що якби тепер вийти на ниву? Е, ні, страшно, вовк вибіжить з лісу, русалки залоскочуть, страхи повилазять з пшениці» [4, с. 67]. Така психологія Хариті співзвучна з психологією героїв «Тіней забутих предків» і самого автора.

Харитина сила волі проявляється і в ситуації з порізаним пальцем на ниві, що не зупиняє її роботу, і в зустрічі з молодицями, коли вона продовжує жати, і у змозі розповісти їй чого вона тут, на ниві. Дівчинка була відкритою і молодиці допомогли їм вижати хліб, проникнувшись переживаннями родини. Як і більшість дитячих оповідань «Харитя» має щасливий кінець, що дово-

дить торжество добра, піклування Бога про людей і розуміння того, що світ не без добрих людей, і якщо не замикатись у собі, робити по змозі, просити допомоги, де вона потрібна, то все в житті налагоджується.

Дослідники творчості М. Коцюбинського доводять, що в основу оповідання «Маленький грішник» покладено реальну історію, яку письменник почув або бачив сам, працюючи у Вінниці [5, с. 61]. Поданий в оповіданні портрет хлопчика багато про що говорить: «На Дмитрикові була стара руда материна юпка з клаптиками вати, що висіли крізь дірки з пошарпаної одежини, довгі рукава теліпались нижче рук, заважали йому. Русяву головку прикривав старенький картузик з одірваним козирком. Але, незважаючи на свої непишні шати, Дмитрик весело дивився на світ божий здоровими сивими очима, весело підстрибував по людним вулицям» [4, с. 75]. Автор не випадково зосередив увагу на деталях одягу хлопчика, що характеризує його як дитину з бідної родини, де не можуть придбати йому власний одяг і він змушений доношувати материнський. Також Дмитрик дуже рухливий, бо дориває юпку і картуз та не комплексує з приводу свого зовнішнього вигляду.

В оповіданні «Маленький грішник» Дмитрик потрапляє під вплив старшого товариша Гаврилка, який ним маніпулює. Дмитрикові так само вісім років, як і Хариті з однойменного оповідання, але це зовсім інший тип дитини. Жаль до матері існує тільки в думках і не переходить на дієву стадію допомоги: «Дмитрикові на хвилинку стало жаль неньки, що – слаба не слаба – увесь день мусить носити воду, заробляти на хліб. Та не така була погода, щоб смуток тримався на його серці» [4, с. 76]. У хлопчика вітер в голові і він не дорослiший свого віку, чого не можна сказати про Харитю.

Та все ж таки, Дмитрик – хлопчина не зіпсований, з почуттям обов'язку, він зазнає морального падіння, бо піддається спокусам вулиці. Нешанобливе ставлення до матері виявилося і в другому вчинку хлопчика. Дмитрик постає безсоромним хлопцем, оскільки просить грошей на хліб для хворої неньки, доходячи навіть до брехні, що його мати вмирає: «Дайте, пане милостивий…хоч копійку дайте…мати вмирають…два дні без хліба сидимо» [4, с. 77], а сам купує на них пряники і цигарки. Помітний сильний вплив Гаврилка, який весь час впливає на хлопця, але чи то Дмитрикові бракне духу аби не згодитися з такими пропозиціями, чи то він вважає себе дорослим так вчиняти, не дослухаючись до матері.

Михайло Коцюбинський зображує злих хлопців, які не тільки не поважають свою родину і прохань старших, але і одне одного в компанії: «Але, озирнувшись за Марійкою, вони так і зареготались наголос. А де ж: Марійка, наздоганяючи сани, посковзнулась і шубовснула просто в калюжу. Брудна вода стікає з мокрої спідниці, а Марійка стоїть, ще й пальці розгорнула, заваляні в болоті» [4, с. 78].

Тримаючи цигарку, Дмитрик веде себе дивно: «Дмитрик затягнувсь цигаркою і почервонів увесь од їдкого диму, аж очі слізьми забігли. Однак він не кинув цигарки, боячись глузування Гаврилкового» [4, с. 78]. Автором зображена типова ситуація компанії, де панує нерівність і покора ватажкові, головному. Як правило, такими лідерами стають старші за віком і наживаються завдяки виконанню їх забаганок малечею.

Третім антиморальним вчинком хлопця стає чергова зрада, коли обезсилена мати дає йому кошти, щоб він сходив у місто по хліб: «Сумно було Дмитрикові, жалко недужої мами, та тільки до сінешнього порога. За порогом він забув і маму, і свої турботи» [4, с. 79]. Знову хлопчина потрапляє до вуличної компанії, яка переконує витратити гроші на козлики. Використовуючи внутрішній монолог, що належить до прямої форми втілення психологізму, автор показує, як у хлопця весь час борються дві натури: одна – відповідальна, яка думає про матір, і друга – залякана глузуваннями Гаврилка, готова на все. Внутрішні монологи час від часу не дають спокою Дмитрикові, та це явище дуже короткочасне.

Ставши на шлях брехні, Дмитрик з нього вже не звертає і разом з товаришами скоює злочин. Украсти в жебрака – сліпого діда – було подвійним злочином, адже це людина, яка потребує захисту, у якої ці гроші – останнє. Однак Дмитрика з товаришами це не зупиняє. І хоч «Дмитрик чує дитячим серцем, що так погано чинити, як вони чинять, але боїться й натякнути про це, бо Гаврилко просвітку не дав би, глузуючи» [4, с. 80]. Заради уявного, а не справжнього авторитету перед товаришем Дмитрик ладен йти на злочин. Описана автором ситуація стосується не тільки дитячого світу, а й дорослого, в якому панують зовсім недитячі забави.

Смерть матері змушує Дмитрика замислитись, чи немає в цьому його вини, і тільки вже така непоправна ситуація наводить його на внутрішній монолог: «Може, мама їсти хотіли, як я купував козики…може вони голодні й померли, не діждавшись хліба… Не скажуть матінка, не признаються,

бо нема вже їх на світі…і нікого в мене немає… сирітка я безрідний… Та чи вибачать мені мамка за все, що я накоїв?… То десь Бог покарам мене: нащо було обдурювати усіх, просячи для слабої неньки? Нащо було казати, що я сирітка?. От тепер Бог і дав так… А все той Гаврилко: недобрий він хлопець, він мене на все підводив…Ні, то я недобрий, що слухався Гаврилка… Не вибачить мені Бог, не вибачить…» [4, с. 81]. Осяяння, що прийшло до хлопця, вже не здатне поправити ситуацію, але з нього ще може вирости добра людина. З монологу видно, що Дмитрик весь час розумів помилковість дружби з Гаврилком, адже говорить, що в нього нікого немає, він навіть не згадує про псевдодруга як про можливість підтримки, а лише як про основну причину своїх нещасть. Висновки хлопця виважені і дорослі, адже зуміти визнати себе винним – дорослий вчинок, а звинувачувати інших – дитяча відмовлянка.

Зображена автором подія не зламала хлопця, він сподівається на краще і згадує слова неньки, що світ не без добрих людей, які не дадуть йому загинути. Знову Михайло Коцюбинський виходить в оповіданні на торжество добра, хоч і через такі страшні життєві перипетії.

В оповіданні «Ялинка» Михайло Коцюбинський зобразив високі моральні якості хлопчика Василька – доброту і повагу до батьків, що були характерні для більшості представників народу. Хоч Василько і прив'язався до ялинки, та заперечувати батькові у її продажі не став. Йому було жаль деревця: «Тату, – обізвався Василько тремтячим голосом, – та ж то моя ялинка, ви її подарували мені ще тоді, як мене похвалив учитель» [4, с. 70], та як покірно він сприйняв батькове рішення: «Батько глянув на сина. Василько замовк, прочитавши в тому погляді невимовний смуток» [4, с. 70]. На противагу Хариті і Дмитрикові Василько постає слухняною дитиною. Хоч на його очі навертаються сльози, та воля батька вище всього.

Яким, батько Василька, піклується про родину і чіпляється за шанс заробити за ялинку три карбованці, аби викупити жінчині чоботи і купити щось на свята. Це характеризує його як доброго господаря. Василько ж в силу своїх дитячих переживань сприймає ялинку як живу істоту, як члена родини, тому йому так важко зрозуміти вибір батька. Та і сам автор, називаючи оповідання «Ялинка», проводить цей образ головним героєм оповідання. Дерево по-своєму реагує на події та емоційно їх переживає. Ялинка радіє при появі Василька з батьком, а коли її починають нищити – лякається і тремтить, ніби жива істота, що відчуває біль. Такого ефекту автор досягає за допомогою опису переживань ялинки, використовуючи порівняння: «Струнке, зелене, веселе, воно маяло гілочками, наче раділо гостям… Яким підійшов ближче, замахнувся сокирою і вдарив по стовбурові. Ялинка затремтіла від низу до вершечка, наче злякалася несподіваного лиха, і кілька зелених глиць упало на сніг. Яким рубав, а ялинка тремтіла, як у пропасниці. Василькові здавалось, що вона от-от застогне. Аж ось деревце похилилося, хруснуло і, підтяте, впало на сніг…» [4, с. 71].

Автор зобразив і вразливу дитячу душу хлопчика, який не може безболісно сприймати рубання деревця: «Василько мало не плакав з жалю… Василько глянув на свіжий пеньок, і дві сльозинки скотились йому по щічках. Він не міг бачити того пенька, того місця, де за хвилинку перед цим стояла його ялинка, і почав нагортати снігу на пеньок» [4, с. 71].

Завдяки прийомові художнього опису природи Михайло Коцюбинський зобразив страх хлопчика: «Твердий синявий сніг грав на сонці самоцвітами. Чорне вороння сідало громадами на сніг і знов здіймалося з місця. Вітер дужчав. Насунули снігові хмари і оповили небо. Сонце сховалось за хмарами. Посипав сніжок… Василько в'їхав у ліс. Здорові кострубаті дуби грізно стояли в снігових заметах; їм було байдуже, що бурхав холодний вітер, ішов сніг…» [4, с. 71].

У свої дванадцять років хлопець постає винахідливим, заблукавши і поламавши сани, він залишає їх з ялинкою в лісі, а сам з кіньми шукає дороги. При зустрічі з вовками він злякався, та все ж з усіх сил намагався втекти, був не бездіяльним: «Але що се за вогники блимають під лісом?. Що се чорне ворушиться на снігу?. Враз коні жахнулись і сіпнули вбік. «Вовки», – подумав Василько. Він щосили затяв коні і вхопився за гриву… Переляканий, без шапки, запорошений снігом, мчався Василько по дорозі назустріч холодному вітрові» [4, с. 73].

Гарні сімейні стосунки проявляються і в пошукові Василька батьками, їх переживаннях і неймовірних радощах, коли вони дізнаються, що їх син живий і здоровий уночі добився до дядька.

Світ дитячої прози Михайла Коцюбинського пройнятий любов'ю до дітей, глибоким розумінням їх переживань і вчинків. Таке знання людини властиве не тільки письменнику як автору творів, але і йому як людині загалом.

Висновки. Отже, у своїх творах М. Коцюбинський не лише спостерігав за світом дитини,

а й виявив себе як тонкий психолог, здатний глибоко проникнути у внутрішній світ юних персонажів. Серед засобів зображення психологізму найбільш значними є внутрішні монологи та художні деталі, також наявні психологічні портрети та пейзажі.

Список літератури:

1. Завісляк А. Імпресіонізм у творчості М. Коцюбинського. *Українська мова та література*. 2000. № 2. С. 2–5.
2. Клочек Г. Поетика і психологія. Київ: Знання, 1990. 48 с.
3. Кодак М. Психологізм соціальної прози. Київ: Наукова думка, 1980. 162 с.
4. Коцюбинський М. Збірка творів. Харків.: Прапор, 2008. 233 с.
5. Кузнєцов Ю. Художня деталь у творах М.М. Коцюбинського. *Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2002. №2. С. 58–62.
6. Логвин Г.М. Коцюбинський і імпресіонізм. *Дивослово*. 1996. №10. С. 17–19.
7. Москаленко О. Храми душі М. Коцюбинського очима художника. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2009. №3. С. 13–17.
8. Поліщук Я. «Пейзаж людини» від Михайла Коцюбинського. *Дивослово*. 2004. №10. С. 44–46.
9. Фащенко В. У глибинах людського буття. Одеса : Маяк, 2005. 640 с.

Kozubenko L. M. THE PSYCHOLOGICAL PARADIGM OF CHILDREN'S PROSE BY MYKHAILO KOTSIUBYNSKY

The article considered the psychological paradigm of children's prose by Mykhailo Kotsiubynsky. Attention is drawn to the fact that thanks to psychological analysis, the writer skillfully reveals the depth of the images of his heroes, penetrating into their inner world and authentically conveying their true essence.

It is found that the artist well understands the complex emotional experiences that influence the choice of a person's life path. The author pays attention primarily to the personality, his inner world, therefore his works can be considered deep psychological research.

It is determined that the work of M. Kotsiubynsky has become the object of research by scientists who analyzed various aspects of his prose in the context of the author's vision of man and the world, as well as the philosophical and psychological problems raised in the works.

It is revealed that not only in stories for adult readers, but also in children's works, Mykhailo Kotsiubynsky shows deep human feelings, experiences of heroes, tries to show their inner side. Thus, the writer involves young readers in reading with the heart, empathizing with the heroes, and teaching humanity.

It is noted that Mykhailo Kotsiubynsky loved and knew children. First, raising younger brothers and sisters, later working as a private teacher, where he had the opportunity to understand child psychology, and being the father of four children himself, the writer treated the child with respect, so the children's sympathies were on his side, which helped to reveal the children's world of the characters.

It is stated that the world of the writer's children's prose is imbued with love for children, a deep understanding of their experiences and actions. Such knowledge of a person is inherent not only to the writer as the author of the works, but also to him as a person in general.

The article proves that in his works Mykhailo Kotsiubynsky not only observed the world of a child, but also revealed himself as a subtle psychologist, able to deeply penetrate the inner world of young characters. Among the means of depicting psychologism in the writer's children's prose, the most significant are internal monologues and artistic details, there are also psychological portraits and landscapes.

Key words: *psychologism, paradigm, child, prose, writer, hero, story, personality, creativity.*

Дата надходження статті: 16.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 821.161.2-3.09:111.84
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/58

Колінько О. П.
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

МОТИВ «СВІТ / ЛАБІРИНТ» ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА МЕТАФОРА У НОВЕЛАХ В. ШЕВЧУКА

У статті досліджено особливості художнього втілення мотиву «світ / лабіринт» у новелах В. Шевчука зі збірки «Сон сподіваної віри» (2007) як екзистенційної метафори. Мотив лабіринту розглядається як ключовий образ, що дозволяє проаналізувати складну структуру внутрішнього світу персонажів, їхню розгубленість, відчуження, духовну дезорієнтацію та прагнення до істини в умовах кризи. У дослідженні наголошується, що митець подає образ лабіринту не лише як просторову чи міфологічну конструкцію, а насамперед як метафору екзистенційного стану особистості. У структурі збірки «Сон сподіваної віри» виокремлено різні варіації цього мотиву: психологічний лабіринт; містично-екзистенційний лабіринт; внутрішній лабіринт як архетип загубленості та духовного пошуку; соціально забарвлений лабіринт відчуження; бароковий лабіринт свідомості, складний за онтологічною структурою.

У результаті дослідження встановлено, що образ лабіринту в новелістиці В. Шевчука не має однозначного тлумачення, а функціонує як багатозначна метафора, яка поєднує особистісні, соціальні, духовні й онтологічні виміри. Така багатошаровість дозволяє говорити про художню унікальність прози письменника, яка апелює до глибоких універсальних питань людського існування. Мотив «світ / лабіринт» у творчості митця не лише структурує простір новели і збірки загалом, а й виявляє внутрішній драматизм буття, у якому особистість замкнена у лабіринті, вихід з якого перебуває поза межею досяжного.

Ключові слова: *новела, мотив світ / лабіринт, екзистенційна метафора.*

Постановка проблеми. У сучасній літературознавчій науці все більше уваги приділяється осмисленню глибинних сенсів художнього тексту крізь призму різних категорій, зокрема і філософських, екзистенційних. Особливої актуальності набуває вивчення метафоричних моделей, які відображають онтологічні та аксіологічні пошуки особистості у світі хаосу, невизначеності та межових станів. У цьому контексті мотив «світ / лабіринт» постає як символ складної, фрагментарної, часто ворожої до людини реальності, в якій індивід намагається зорієнтуватися, знайти вихід зі складних ситуацій, щоб жити в гармонії з собою та світом. У доробку В. Шевчука, зокрема у новелах зазначеної збірки, лабіринт як уособлення світу або внутрішнього стану героя відображає не лише просторову структуру наративу, а й складну внутрішню динаміку пошуку, сумнівів, віри, самотності чи абсурду. Проте в працях науковців цей аспект не знайшов належного осмислення, що й зумовило потребу його дослідження у пропонованій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературознавці вже аналізували екзистенційну проблематику творів В. Шевчука [1; 2; 4; 5; 6; 10], однак на сьогодні аспект мотив «світ / лабіринт» як екзистенційна метафора в збірці «Сон сподіваної віри» взагалі не був виокремлений у наукових розвідках вчених.

Постановка завдання. Відтак метою пропонованої статті є аналіз зазначеного мотиву, щоб визначити, як автор за допомогою нього у новелах збірки «Сон сподіваної віри» (2007) візуалізує буттєвий досвід людини, що опинилася у кризовому просторі існування, позначеному нестабільністю і втраченою вірою знайти його сенс.

За методологічну основу взято елементи екзистенційної філософії, архетипної критики, герменевтики та мотивного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Письменники-екзистенціалісти, услід за філософами (С. К'єркегором, Мартіном Хайдеггером і Карлом Ясперсом, Морісом Мерло Понті та ін.), прагнули збагнути справжні причини трагічної невлаштованості людського життя. На перше місце вони висували категорії абсурду буття, страху, відчаю, самотності, страждання, смерті. «Для них трагічне начало – ірраціональне, всеохопне ставлення людини до життя, універсальний спосіб буття людини в суспільстві, бо світ – абсурдний,

© Колінько О. П., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ніщо, а існування, екзистенція людини – це "буття для смерті" як єдиної мети й підсумку існування» [3, с. 225–226].

Для інтерпретації та аналізу цього мотиву залучено новели В. Шевчука із збірки «Сон сподіваної віри» (2007). У цю книгу увійшло п'ятнадцять новел і оповідань та дві повісті, написані упродовж 1960–2001 років, але раніше не друковані, окрім твору «Жінка-змія». Новели В. Шевчука, якого називають шістдесятником, вирізняються глибиною філософсько-екзистенційного осмислення дійсності, де психологізм, символізм і філософія переплітаються у складний художній лабіринт.

Зважаючи на те, що вказані новели були написані в 60-х рр. XX ст., слушною є думка вченого Д. Дроздовського, який вважає, що існує зв'язок між екзистенціальною філософією цього періоду і настроями відчаю, відчуженості від суспільства. Також він стверджує, що в Україні час розквіту філософії екзистенціалізму співпадає з часом культурного руху шістдесятництва: «Доба шістдесятництва – феномен екзистенціальний» [2, с. 109]. І далі резюмує, що «ця філософія вибуху свободи, оригінальність художнього мислення відбилася насамперед в образній системі шістдесятників» [2, с. 120].

Погоджуючись з розмислами дослідника, можна констатувати, що всі названі особливості притаманні поетиці В. Шевчука, у якій виразно простежуються екзистенційні мотиви. На цьому наголошує одна з багатьох дослідниць творчості письменника Ірина Приліпко «В українській літературі мотиви екзистенціалізму знайшли вираження у творах Василя Стефаника, Валер'яна Підмогильного, Євгена Плужника, В. Домонтовича, Тодося Осьмачки, Василя Барки; у сучасній прозі одним із найяскравіших у цьому контексті є В. Шевчук» [5, с. 43]. В іншій статті дослідниця називає причини екзистенціалізму В. Шевчука, який «був також своєрідною реакцією на знеособлення людини в радянському суспільстві, домінування колективного над індивідуальним, переслідування свободи в усіх її проявах. У цьому сенсі світовідчуття і творчість прозаїка були виявом бунту проти абсурду існування в тодішній репресивній соціальній системі, проявом національної та антиколоніальної позиції» [4, с. 4]. Відтак не випадково домінантними проблемами митця є людина, її сутність, пошуки сенсу свого існування, її вибору, свободи, страждання, самотності, взаємозв'язку «я» та Іншого, «я» і світу. Сам письменник з цього приводу зазначав: «Я завжди хотів побачити людину в людині попри абсурд життя і беззмістовність існування. <...> кожна людина – індивідуальність, загадка, космос» [7, с. 80; 83]. Тому в своїй творчості В. Шевчук моделював образ «внутрішньої людини», екзистенція якої унікальна, переважно опозиційна до зовнішнього, раціоналістичного й матеріального світу, який асоціюється з лабіринтом, з якого практично не видно виходу.

Мотив «світ / лабіринт» у збірці В. Шевчука «Сон сподіваної віри» – це ключ до розуміння глибоких екзистенційних тем, таких як відчуження, розгубленість, небезпека, пошук істини, почуття відчаю і «сприйняття дійсності в образі Лабіринту, в якому людина потрапляє в безнадію і безвихідь» [11, с. 60]. У В. Шевчука мотив антиномії «світ / лабіринт» є ключовим для розуміння внутрішнього конфлікту персонажів та загальної атмосфери новел. Збірка «Сон сподіваної віри» – це не просто художній текст, а духовна карта, де кожна новела – це намагання знайти вихід із лабіринту буття. Проте, як показує автор, цей вихід не завжди існує. І, можливо, справжній сенс – не у виході, а в усвідомленні марності екзистенційних пошуків себе в безглуздому світі.

Цей мотив яскраво виявляється вже в перших новелах збірки – «Дзеркало» та «Вони завжди були разом», у яких антиномія «світ / лабіринт» є не просто формальним художнім прийомом, а філософською моделлю буття, способом передати глибинну кризу – втрату єдності між людиною і реальністю, також показати внутрішній стан людини, її розгубленість, відчуженість і пошук сенсу в хаотичному світі. Обидві новели демонструють характерну для В. Шевчука поетику: він не просто розповідає історії, а занурює читача у філософську екзистенцію і символічний вимір.

У новелі «Дзеркало» мотив лабіринту постає як вхід у підсвідоме. Саме дзеркало виконує роль порталу – переходу з нібито реального світу у викривлену, символічну реальність, де втрачається відчуття часу, простору й навіть самого себе. Герой поступово втрачає контроль над тим, що вважає звичним, – світ навколо нього виявляється ілюзорним, мінливим, а отже – ворожим. Так, наприклад, прикутий до ліжка Валько, вдивляючись у дзеркало, помічає: «…щось у нутрі зрушилося, перемістилося, принаймні певні рівні розташувалися інакше» [12, с. 8] або «оте чортівське дзеркало стало екраном того, чого він не бачив, а про що відав, як воно діялося» [4, с. 6]. Любов до дівчини Марти, яка мала б стати рятівною ниткою для героя і витягнути його з лабіринту страху,

розгубленості, теж виявляється ілюзорною, він залишається на самоті. «Зовнішній» світ ніби розпадається, відкриваючи лабіринт внутрішнього – сумніву, страху, самозаперечення. Лабіринт тут не має чітких меж: він проявляється у спотвореному просторі, у фрагментованому часі, у втраті ідентичності. Таким чином, герой не проходить крізь лабіринт – він у ньому лишається: «Світло можна вимкнути. Хочеш скреготнути губами, хлопче? Будь ласка! Легше стало? Ні? Тоді дивись у ніч і думай! Можеш думати про мене, тобто дзеркало, а можеш і про людей. І не намагайся, Бога ради, зрозуміти світ!» [12, с. 14].

Новела «Вони завжди були разом» пропонує інший, але не менш складний варіант реалізації мотиву «світ / лабіринт». На перший погляд, усе виглядає впорядковано: пара дідів, Степан та Григорій, товаришують з дитинства, вони постійно разом: ходять вулицями, йдуть у пивницю, часто йдуть під кам'янисту гору, з якої відкривається чудовий краєвид на річку, на долину, на острів, порослий деревами. «Саме тут вони сідають, розкладають шахівницю, розставляють фігури й починають неквапливу гру. І їм обом здається, що та гра – це і є їхні стосунки впродовж довгих років від часу. <…> Грають завзято й самопоглиблено, і кожен бажає виграти, бо в них є таємна домова: той, котрий виграє – в цьому світі залишиться, а другий – піде. Це жартівлива домова, але кожен із них знає, що не жартівлива. А ще кожен знає, що ніхто із них не знайде засобу, аби всі зіграні ними партії звести докупи, відтак і визначити переможця» [12, с. 21]. Але насправді це лише ілюзія дружби. Герої роз'єднані внутрішньо, вони блукають у психологічному лабіринті, де неможливо по-справжньому зустрітися. Час тут ніби зупиняється, а реальність розпадається. Відтак з кожною сценою реальність втрачає логіку, а герої – відчуття присутності одне одного, кожен гостро відчуває самотність, яка увиразнюється у снах, напівмареннях. Виникає ефект роздвоєння: вони водночас разом і окремо, поруч і безнадійно далеко. Такий стан стає аналогом лабіринту – емоційного, психологічного, де дружба і самотність переплетені, але превалює самотність. Важливо, що вихід із цього лабіринту не передбачається: герої приречені на безконечне блукання простором, де порушено не лише координати, а й саме відчуття часу.

Досить своєрідна інтерпретація антиномії «світ / лабіринт» постає у новелі «Хмари», у якій цей мотив символізує зіткнення між ілюзією впорядкованості зовнішнього світу та істинною складністю буття людини. Сама назва твору вже є символічною і асоціюється з лабіринтом, вихід з якого чесно намагається знайти головний герой Дмитро, бо він упевнений, що «ми в цьому світі живемо на дві половини: сьогодні в хаті білого світу, а завтра – чорного» [12, с. 30]. Постає питання: хто ж переможе у цьому двобої? Автор дає герою право вибору, застосовуючи наскрізний образ хмар, які «лягали йому просто на спину, він тяг їх за собою, як полотно плаща» [12, с. 30], він «був підвладний отим хмарам», вони «затягли небо, пливли розірваними клаптями, низькі, скалamучені, ніби аж дерев торкалися, – через те й дерева, й хати, й паркани, й лавки біля них, і дорога, по якій їхав, ніби порозбухали, посіріли чи почорніли й нагонили лихі почуття...» [12, с. 32]. Життя Дмитра перетворюється на справжній лабіринт, з якого немає справжнього виходу: «Хмари жили в голові і в серці. Хмари були як сон із тими барвистими смугами і з обличчями, вилитими із води, що міняються і зломлюються. <…> людина не знаходить собі місця під сонцем, і людина зводить раптом до неба голову, і їй хочеться закричати, заволати туди, щоб спитатися, чому воно в світі так і як од того звільнитися? Чому людину раптом починає щось гризти, щось її з'їдає, і не має сили вона з тим боротися? Тоді вона й не бореться, а тихо починає опускатись у твань власного безсилля – ось що значить, коли чорти в душі колотяться... [12, с. 41].

Хмари як внутрішній лабіринт стають архетипом духовного пошуку, загубленості героя, що межує з темою сну, ілюзії чи смерті: «Сон був наче хмари, хмари – наче сон» [12, с. 36], вони «втягують його в себе, ніби вуж жабу, і він у цьому світі таки жаба, і їде, їде, його волочить, тягне, всмоктує, його веде – і він піддається тому нагальному потягові звіра а чи чорта, а чи бозна-чого, але такого, що існує реально в цьому світі, і що ним повеліває» [12, с. 43]. Наведена цитата увиразнює стан Дмитра, який попри все прагне вийти з лабіринту повсякденності і циклічності життя. Утім автор пропонує несподіваний альтернативний вихід – вихід у зло, бо саме зустріччю з Чортом і закінчується оповідь. Отже, усе життя героя, метафора його стосунків з підлеглими, знайомими, жінками, перетворюється на лабіринт, де є зовнішнє спостереження і усвідомлення свого внутрішнього стану, але немає справжнього виходу. Враховуючи час написання твору – 1963 рік, така альтернатива логічна і обумовлена соціально-політичною ситуацією, в якій жили і творили переслідувані й цьковані владою письменники, і В. Шевчук в їх числі.

Світ у новелістиці В. Шевчука часто постає не як об'єктивна реальність, а як відображення внутрішнього світу людини, сповненого сумнівів, тривог і духовних пошуків. Тривіальний сюжет про відвідини старих свекра і свекрухи невісткою Ольгою в новелі В. Шевчука «Сутінки» дуже вдало ілюструє екзистенційну метафору світу як лабіринту – складного, неосяжного, сповненого внутрішньої тривоги й пошуку сенсу. Героїня, втративши чоловіка при неназваних обставинах (він «заскочив на короткий час у життя її, і дочасно вийшов» [12, с. 45]), намагається опанувати свою самотність: вона згадує щасливі дні їхнього подружнього життя («Шумно, весело, повно людей, котрі багато п'ють, багато їдять, багато сміються і створюють галасливу й непотрібну метушню, яка збуджує, п'янить …» [12, с. 48]), та це не приносить їй розраду, бо «викликає щем у душі» [12, с. 47]. Доросла донька має своїх друзів, і мати сумнівається, чи згадає її в галасливій новорічній компанії. Самотність героїні перетворюється в страх, вона перебуває в стані втечі від «чогось неймовірного», і саме таке відчуття змушує її до пошуку самої себе і смислу життя. Це і підштовхує Ольгу до поїздки в село до старих батьків свого чоловіка Миколи на свято Нового року, але в дорозі до них вона відчула «ті незвичайні сутінки: сухуваті, драглисті, тремтливі, що текли звідусіль білими потоками, злегка забарвлені чистою синькою» [12, с. 49].

Назва новели «Сутінки» стає глибоко символічною: сутінки – це не ніч і не день, а перехідний межовий стан. Такий простір – це метафора невизначеності, у якій перебуває героїня. Її життя ніби балансує на межі між реальністю й ілюзією, між життям і смертю, між минулим і майбутнім. Цей перехідний стан не має кінця – героїня застрягла у ньому, як у вічному повторенні, «відчуваючи в душі холоднуватий мінор. Бо все на світі доходить рубежу, а тоді, можливо, спиняєшся коло великого мосту...» [12, с. 52]. З'являються ще символічні образи – мосту і «ночі межі» – «серця сутінків»: «Саме тоді й приходить справжня ніч – широка й нескінчена, немилосердна й нещадна – ніч межі. Ніч, що заступає світ, повільна й неперехідна – серце сутінків, тлінна, бо й тлінність стає раптом несподіваним началом. Це може жахнути, особливо тоді, коли воюєш із цією ніччю, а перемогти не можеш. Бо вона сильніша бажань та спромог, вона – вступ на міст...» [12, с. 53]. Саме тому світ у «Сутінках» – не місце, а стан буття, у якому людина змушена шукати сенс у темряві, бо ні привітність чоловікових батьків, ні їх затишна стара оселя, ні щедрі пригощання не можуть розвіяти самотність героїні і вказати шлях виходу із лабіринту світу. Героїня постає як екзистенційна особистість, самотня, сповнена тривог, сумнівів і страхів**.** Ці елементи характерні для екзистенційної філософії Сартра, Камю: людина залишається сам-на-сам із абсурдом буття. Героїня не має можливості вийти з простору, в якому опинилася, і часто не розуміє, чому там знаходиться, – саме це породжує екзистенційний страх, її лякає незрозуміле життя.

Отже, у новелі «Сутінки» світ подається як лабіринт, але лабіринт не архітектурний, а психологічний – заплутаний, темний, неосяжний, у якому героїня змушена блукати, не знаходячи виходу. Така образність має глибоке екзистенційне підґрунтя: вона символізує складність людського буття, дезорієнтацію, духовну кризу, що виникає у зіткненні з абсурдом і невизначеністю. Метафора лабіринту в новелі слугує не просто художнім прийомом, а формою глибокого філософського осмислення буття сучасної письменникові людини – самотньої, дезорієнтованої, але такої, що продовжує шукати. А «холодний жах, що облив Ользі серце» [12, с. 53] при почутих на вулиці рипучих звуків автор не коментує, але в контексті готичних традицій їх можна пояснити паралельним існуванням потойбічного, містичного світу зі світом живих людей.

На межі двох світів балансують персонажі новели «Хованець». Не випадково внутрішній стан жінки, яка приїхала в гори, аби «вийти із каруселі щоденщини, а більше – зі свого болю та відчаю, щоб менше розмовляти, менше думати і хоч так розтерпнути душею» [12, с. 54] (такий її стан був спровокований смертю доньки, і жінка не могла змиритися з такою втратою), нагадує не лише екзистенційний, а й містичний лабіринт. У ньому важко розрізнити дійсність повсякденну і химерну, реальність, майже міфологічну і фантастичну. Автор свідомо вдавався до таких антиномій, позаяк фантастику, демонологію та елементи готики «розглядав як стан душі, образний його відбиток» [13, с. 398].

Промовистою є назва новели. «Хованець» (також: домовик, годованець, засідач, похатник, інклюзник) – це домашній дух-опікун у народних віруваннях Карпат і Підгір'я. Він забезпечує добробут господареві, доглядає за худобою, приносить щастя в дім. У разі образи <…> може влаштувати безлад у господарстві або ж зовсім піти, забравши з собою добробут [9]. У новелі цей дух постає як «мале страховисько з великою голо-

вою, з гострими вгорі вухами і з довгим кульчиком, що звисав із одного вуха, а замість камінця у кульчику – золотий горішок. Мав хованець великі очі й плаского носа, широчезного, розсунутого від усміху. Ступав рахітичними ніжками, власне, дибав, в одній руці тримав торбину, а другою впирався об патеричку. І був без одежі; ні, тіло його обтягнуте лискучою, впритул пригнаною до тіла тканиною, і вона, чи й тіло його, поблискували іскрами» [12, с. 61].

Одного разу дочка з хованцем, які з'являються жінці чи то уві сні, чи то в мареннях, розпочинають гру в піжмурки, але ставка цієї гри дуже висока – життя матері, і дівчинка готова програти, аби її мама жила. Цей художній прийом використано для створення катарсисного ефекту: душа жінки має звільнитися від нічних кошмарів і болісної прив'язаності до померлої доньки, про що її попереджає хованець: «Це триватиме доти, доки ця мала негідниця вас, мадам, не відпустить» [12, с. 65]. Це одна з небагатьох новел В. Шевчука, у якій вдається знайти вихід із лабіринту буття. Фінальна сцена символізує оновлення і звільнення: «Жінка не прокинулася, але усміхнулася світлу і стала молода й гарна» [12, с. 69].

У новелі «Під синичий подзвін» (1978) В. Шевчук переходить на соціально-екзистенційний рівень висвітлення парадоксу сучасної людини, яка вважає, що можна вирватися з внутрішнього замкненого простору через зміну зовнішніх обставин. Головна героїня Лариса переконує себе, що, зробивши пластичну операцію носа, вона зможе змінити й життя, ніби стерши попереднє «я». Це прагнення вирватися з минулого – типовий мотив екзистенційного блукання, тільки у авторській інтерпретації воно набуває гротескного забарвлення: замість звільнення героїня тільки глибше занурюється в пастку лабіринту: «Крім фізичного відчуття зміни, мала й моральне: той скутий, болющий жмуток, який майже завжди сидів у ній, викликаючи постійне застереження щодо власної повноцінності, жив у ній і зараз – рівноважилося це спалахами злості й відчайдушності» [12, с. 209].

І саме операція стає точкою входу в лабіринт, у якому кожна спроба знайти «нове життя» веде лише до нових внутрішніх пасток – самотності, параної, відчуття фальшивості буття. Лариса затято стала розправлятися з фотографіями «світом померлих речей», які нагадували її колишню: «їй раптом здалося, що рве вона на клапті й той час, що лежав у темній прірві минулого, оте намальоване в її пам'яті море-життя, бо ж справжнє життя, на її думку, мало початися оце відтепер» [12, с. 202]. Героїня, як актор у театрі абсурду, намагається переконати себе, що стала іншою, однак з кожною новою умовністю лише віддаляється від справжнього «я», гублячи себе у дзеркальному лабіринті відображень, підмін і ролей. Її життя перетворюється на химерну гру, де кожна дія – лише спроба втечі від самої себе, але що далі – то глибший абсурд, і врешті-решт довгоочікуваний переїзд на нову квартиру, який теж не розриває замкнене коло екзистенційної пастки. І хоч в цей момент над її «головою розсипався голосистий синичий подзвін», у «душі щось знову стислося, щось защеміло», а в дітях, які бігли за машиною з пожитками, проводжаючи сусідів, «Лариса бачила поміж них тільки дівчинку – увіч здалося їй, що була зовсім схожа на ту, із знищених фотокарток, ту, яку так жорстоко тут покинула, а може, й була вона із тих фотокарток, – бігла за машиною й бігла, і зі щік її густо котилися рясні сльози» [12, с. 222]. Таким чином автор демонструє, що героїня не змогла подолати лабіринт, знайти вихід з нього, бо намагалася змінити лише зовнішнє, тоді як справжня причина замкненості усередині неї самої.

«Сон сподіваної віри» – це одна з найінтелектуальніших новел В. Шевчука, відтак невипадково вона дає назву збірці. У ній В. Шевчук створює модус барокового лабіринту, оберненого до внутрішнього світу людини, що стоїть на порозі смерті. У центрі оповіді – мислитель епохи Бароко, ідентифікований із Стефаном Яворським, митрополитом Рязанським і Муромським. Автор, реконструюючи культурно-історичний контекст доби, занурюється в онтологічно складний простір свідомості, де відбувається складна боротьба між земною наукою й небесною мудрістю. «Це була ніч ночей. У кожної людини така буває тільки одна, в яку стягуються, ніби в щільний, туго скручений клубок, нитки життя» [12, с. 284]. Образ клубка, до якого стягується все прожите, – це ключ до розуміння лабіринту в бароковому вимірі не як географічного чи психологічного простору, а як метафізичної структури, де час, пам'ять і духовний досвід сходяться у вузол вибору – розсічення кола буття. Головний герой знаходиться на межі реального і потойбічного світів і змушений «розсікти» замкнене коло свого життя, яке до цього моменту замикалося на зовнішній авторитет книжності, знань, риторики, церковної кар'єри. Саме тут виявляється барокова двоїстість: книжна мудрість перестає бути джерелом спасіння, натомість провадить у пастку розумового лабіринту, де губиться

духовна суть. У цьому сенсі «розсічене коло» є моментом розв'язання духовної дилеми і має суто сакральний характер: нігілістичне заперечення всього попереднього не є актом зневіри, радше навпаки, воно потрібне для того, щоб увійти в простір трансцендентного і стати справжнім шляхом до «сподіваної віри», тобто істинного прозріння.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можна констатувати, що у збірці малої прози В. Шевчука «Сон сподіваної віри» мотив «світ / лабіринт» набуває глибоко філософського забарвлення і виконує функцію екзистенційної метафори. Автор пропонує оригінальне осмислення цього мотиву, використовуючи його як ключ до розкриття глибинних екзистенційних тем: відчуження, розгубленості, небезпеки, пошуку істини, відчаю та сприйняття дійсності як хаотичного простору, в якому людина опиняється в стані безвиході.

Через цей мотив письменник окреслює кризу ідентичності, втрату духовних орієнтирів і прагнення до істини, яка, втім, часто залишається недосяжною. Лабіринт у Шевчука набуває різних форм: психологічного (у новелах «Дзеркало», «Вони завжди були разом», «Сутінки»), містично-екзистенційного («Хованець»), внутрішнього – як архетипу духовного пошуку та загубленості («Хмари»), соціального («Під синичий подзвін») та онтологічно складного барокового простору свідомості («Сон сподіваної віри»). Утілення мотиву «світ / лабіринт» увиразнює провідну ідею збірки: у світі, де на перший погляд усе впорядковане, насправді панує безлад і хаос. Персонажі новел намагаються знайти вихід із лабіринту буття, але, як демонструє автор, такий вихід не завжди існує.

Порушена тема є перспективною для подальших досліджень, оскільки демонструючи нові, не помічені раніше в дослідженнях новелістики В. Шевчука смисли і підтексти, дозволяє крізь призму екзистенційного мотиву «світ / лабіринт» глибше проаналізувати малу прозу письменника і відкриває шлях до поглибленого розуміння проблем, тем і мотивів його багатовимірної творчості.

Список літератури:

1. Горнятко-Шумилович А. Боротьба за «автентичну людину»: проза Валерія Шевчука як віддзеркалення екзистенціалізму. Львів: Каменяр, 1999. 49 с.

2. Дроздовський Д. Код майбутнього. Криза людини в європейській філософії: від екзистенціалізму до українського шістдесятництва. Київ : Всесвіт, 2006. 170 с.

3. Літературознавчий словник-довідник Nota Bene / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. 2-ге вид., випр., допов. Київ : Академія, 2007. 752 с.

4. Приліпко Ірина. Повість Валерія Шевчука «Мор» і роман Альбера Камю «Чума» : суголосність у контексті філософії екзистенціалізму. *Слово і Час.* 2024. № 4 (736). С. 3–20.

5. Приліпко Ірина. Повість Валерія Шевчука «Сповідь» крізь призму філософії екзистенціалізму. *Слово і Час*. 2023. № 1 (727). С. 41–61.

6. Сподарець В. Екзистенційний вимір роману Вал. Шевчука «Темна музика сосон». *Література в контексті культури*. 2010. Вип. 20 (2). С. 80–86.

7. Тарнашинська Л. «Ліпше бути ніким, ніж рабом». *Закон піраміди: Діалоги про літературу та соціокультурний клімат довкола неї.* Київ : Пульсари, 2001. С. 78–91.

8. Тарнашинська Л. Художня галактика Валерія Шевчука: постать сучасного українського письменника на тлі західноєвропейської літератури. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 2001. 224 с.

9. Хованець (домовик) в народних віруваннях Карпат і Підгір'я. URL: https://uamodna.com/articles/hovanecj-domovyk-v-narodnyh-viruvannyah-karpat-i-pidgirya/ (дата звернення: 8. 10. 2025).

10. Чернюк С. Морально-етичний кодекс екзистенціалізму Валерія Шевчука. *Волинь-Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Житомир, 2004. Випуск 12. С. 126–129.

11. Чижевський Д. Слов'янський модернізм. *Слово і час*. 2004. № 6. С. 53–65.

12. Шевчук В. Сон сподіваної віри : готично-притчева проза. Львів : Піраміда, 2007. 416 с.

13. Шевчук В. Сад житейський думок, трудів та почуттів : Автобіографічні замітки. *Темна музика сосон :* роман. Київ : Акцент, 2003. С. 333–444.

Kolinko O. P. THE MOTIF OF "WORLD / LABYRINTH" AS AN EXISTENTIAL METAPHOR IN THE SHORT STORIES OF V. SHEVCHUK

The article explores the artistic embodiment of the «world / labyrinth» motif in the short stories of V. Shevchuk from the collection «The Dream of the Hoped-for Faith» (2007) as an existential metaphor. The relevance of the study lies in the need for a deeper understanding of existential issues in Ukrainian prose of the second

half of the 20th century, particularly in the context of philosophical reflections on the meaning of existence, personal identity, and spiritual self-determination. The labyrinth motif is analyzed as a key image that reveals the complex inner world of the characters, their sense of alienation, confusion, spiritual disorientation, and pursuit of truth in the face of existential crisis. The study emphasizes that Shevchuk presents the labyrinth not merely as a spatial or mythological construct, but primarily as a metaphor for the existential state of the individual. Various manifestations of this motif are identified in the collection: a psychological labyrinth in which close individuals wander without truly encountering one another; a mystical-existential labyrinth; an internal labyrinth as an archetype of spiritual search and loss; a socially tinted labyrinth of alienation; and a Baroque-style labyrinth of consciousness with complex ontological structure. The aim of the study is to trace how this motif is used by the author to visualize the existential experience of a person caught in a chaotic reality, marked by instability and lost faith. The methodological framework includes elements of existential philosophy, archetypal criticism, hermeneutics, and motif analysis.

As a result, it is concluded that the image of the labyrinth in Shevchuk's prose does not have a single, fixed interpretation but functions as a multifaceted metaphor that encompasses personal, social, spiritual, and ontological dimensions. This multi-layered approach underscores the artistic uniqueness of Shevchuk's short fiction, which addresses the fundamental and universal questions of human existence. The «world / labyrinth» motif not only structures the narrative space but also highlights the inner drama of being, where truth remains forever elusive.

Key words: *short story, motif «world / labyrinth», existential metaphor.*

Дата надходження статті: 25.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 82:355.01:111.1(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/59

Колкутіна В. В.
Національний університет «Одеська юридична академія»

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МІЛІТАРНА ЛІТЕРАТУРА: ОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджується сучасна міліарна література в онтологічному аспекті за матеріалами поезій Максима Кривцова, Любові Якимчук та Катерини Бабкіної.

Відзначається, що націософська візія лірики Максима Кривцова розгортається через створення масштабного образу України, репрезентованого в образах звичайних людей, котрі загинули під час російської агресії. На наш погляд, указаний нами аспект увиразнюється характерною поетикальної особливістю вірша, де з першого погляду широко окреслюється часо-простір (тому читач розрізняє минулі та теперішні вчинки героїв, їх мрії, відчуття, прагнення, думки), а з іншого – в онтологічному сенсі – цей самий часо-простір трансформується. Духовно-світоглядна система цінностей воїна Максима Кривцова в онтологічно-екзистенціальному плані глибоко закорінена в буття нації, завдяки чому автор у своїй поезії репрезентує широку палітру зображально-виражальних засобів, які увиразнюють націотворчу панораму тут-буття героїв його віршів «Він переїхав у Бучу в середині березня 2021-го» та ««Марія» «Голгофі»».

З'ясовано, що онтологічний аспект міліарної поезії може розкриватися імпліцитно. Стурбованістю подальшою долею українського народу сповнений вірш Любові Якимчук «Від старості». У ньому не відображені реалістичні жахливі події на полі бою, проте неявно змальований антилюдяний злочин зрозумілий з контексту Л. Якимчук створює всеохопний, зрозумілий лише з контексту, невербально висвітлений макрообраз України, а прихована інормація про злочин, вбивство транслює військові наміри країни-агресора. Роздумами над долею Україну, рефлексією про її сучасне та минуле, функціонуванням власне національних архетипів аналізований вірш асоціативно продовжує основні інтенції.

Досліджена поезія Катерини Бабкіної «І ще ця весна». З'ясовано, що уч поезія просякнута інтуїтивним осяянням, спонтанним підсвідомим сплеском, візійнітю та настроєвістю.

Узагальнено, що сучасна українська поезія закорінена в українське воєнне буття, спроектована та націлена авторами на відродження дійсності, відновлення національного тутбуття. У художньому вимірі герменевнично вичерпно реалізується розуміння України у значенні батьківщини як фундаментального екзистенціалу, особливо загостреного в кризові, воєнні, періоди національного існування. Для митців важливо було декодувати в своїй поезії перехід від одного (затьмаренного сьогодення) до іншого світів (щасливого майбуття). Цьому сприяють яскраво виражені виражально-зображальні засоби: кольористика, асоціативність, символізм.

Ключові слова: *мілітарна література, автор, воєнна поезія, лірика, міліарний герой, образ, онтологічний ракурс.*

Постановка проблеми. Однією із ключових тенденцій сучасної української літератури є посилення рефлексії над воєнним досвідом. Карколомні військові події, що почалися у 2014 році, в літературно-художньому просторі 2022 року зазнали ще інтенсивніших трансформацій та були глибоко переосмислені українськими митцями. Тяжіння до емоційно-експресивної фіксації внутрішнього світу героя змінилося на пошуки причин військового конфлікту, а кількість документальної та художньої прози, есеїстики, поезії, у яких спостерігається тенденція до збереження національної ідентичності, помітно збільшується (твори Г. Вдовиченко, Б. Гуменюка, Б. Жолдака, Є. Положія, А. Цаплієнка, С. Лойка, В. Івченка, Є. Сєргацкової, Тамари Горіха Зерня, О. Білозерської, В. Запеки, Б. Бородатого, М. Бутко, С. Гридіна, С. Жадана, К. Калитко, М. Кривцова та багатьох інших авторів). Зростає інтерес до переосмислення колоніального минулого, пошуку автентичних українських наративів, відмінних від імперських російських інтерпретацій та наслідувань. На наш погляд, це цілком закономірний, історично обумовлений, онтологічний процес, який виник

© Колкутіна В. В., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

не стільки внаслідок сучасного російсько-українського конфлікту, скільки реалізувався завдяки глибоко закоріненій в українське буття націоналістичній естетиці, ««естетиці Шевченка» як націософської теорії прекрасного в природі та мистецтві. Ключовими рисами цієї шевченківської теорії варто назвати героїчність, націотворчість (формування «духу» нації та її еліти), ідеалістичність (принциповий антиматеріалізм), містицизм (божественність, сакральність), життєвість (екзистенційність, віталістичність), духовнотворчість (ушляхетнення людини), безкомпромісність, змагальність (література як зброя) тощо» [7, с. 4]. Сутнісні риси цієї естетика, що знайшли своє відлуння у творах сучасних авторів, на нашу думку, – це продовження націософських та герменевтичних ідей, висунутих у 20–30 роках ХХ століття Дмитром Донцовим та в онтологічному вимірі реалізованих у творчості поетів-вісниківців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному літературознавстві різні аспекти мілітарної тематики вивчені. У новому часо-просторовому вимірі осмислені нові незвичні до того ланшафти і топоси війни (в драматургії – дослідження О. Бондаревої [2]), порушена проблема традиції та новаторства (наприклад, дослідженню метафоризації роману Джорджа Орвелла «1984» з сучасними тоталітарними режимами присвячена стаття Л. Остапової [10], специфіка україноцентричної моделі війни в літературі української діаспори та способи спростування цілого ряду радянських міфів розкрита в студії С. Лущій [6]), концепти пам'яті, долі, волі, свого-чужого, архетипні образи, вічні мотиви та сюжетні колізії, теми зради, відступництва, колаборації [4] та інші аспекти поетики зазнали посутньої багатогранної інтерпретації. На наш погляд, багатьох дослідників об'єднує одна тенденція: фактично завжди звучить сегмент *переосмислення* як впровадження ключового дослідницького методу, завдяки якому відбувається процес трансформації, декодування нових смислових лакун мистецького слова, вочевидь, пов'язаний ще й тим, що «про війну не варто говорити тими словами, які вживалися до війни... Обставини зовсім інакші й рівень болючості. Тому писати так, як писалося раніше, просто неможливо» [5]). Усебічно повно провідні художньо-текстові стратегії вітчизняної мілітарної прози періодів гібридної російсько-української війни (2014–2022 рр.) та після повномасштабного вторгнення рф у лютому 2022 року були виокремлені та досліджені в дисертаційній праці Сидоренко О.Ю. «Мілітарний дискурс української прози початку ХХ1 століття» у 2024 році [11].

Постановка завдання. Метою нашого статті є дослідження сучасної міліарної літератури в онтологічному аспекті за матеріалами поезій Максима Кривцова, Любові Якимчук та Катерини Бабкіної.

Виклад основного матеріалу. Націософська візія лірики Максима Кривцова розгортається через створення масштабного образу України, репрезентованого в образах звичайних людей, котрі загинули під час російської агресії. У вірші «Він переїхав у Бучу в середині березня 2021-го» автор передає власний погляд на світ, котрий актуалізувався як політичний модус тутбуття українського народу. Смисл виборювання правди полягає у зображенні волечинних дій пересічних українців, котрі заварювали у термосі чай з сушеним іван-чаєм та чебрецем та заносили «на пости хлопцям із тероборони» або історія про 54 річну жінку, вбиту 5 березня, «коли вона повертала на свою вулицю їдучи на велосипеді» [9]. Максим Кривцов глибинно оприявлює її повсякденне життя наступними смисловими маркерами: «вона працювала у комунальному підприємстві носила синю робу «Епіцентр»», дивилась «Говорить Україна», «згадувала дитинство», «Чекала на суботу щоб витерти пилюку в кімнатах випрати одяг приготувати шарлотку і думати про минуле» [9]. Візійно описані невинно вбиті люди стають символами незламності: вони невимушено та природньо уособлюють тяжіння українського народу до захисту власної національної ідентичності.

На наш погляд, указаний нами аспект увиразнюється характерною поетикальної особливістю вірша, де з першого погляду широко окреслюється часо-простір (тому читач розрізняє минулі та теперішні вчинки героїв, їх мрії, відчуття, прагнення, думки), а з іншого – в онтологічному сенсі – цей самий часо-простір *трансформується*: акцент на відсутності майбутнього життя конкретизує те саме майбуття, в якому сублімуються (якби людина жила) і її минуле, й її теперішнє буття: «Хотілося рахувати дні до літа рахувати кошенят рахувати дітей рахувати зорі рахувати до ста, засинаючи» [9]. Останні поетичні сентенції передають маркери повсякденного життя пересічної української жінки: мрійливість і працелюбність, особистісні уподобання, смисложиттєві встанови, сімейну ідилію, втому. Ці далекі від трагічної сутності війни сегменти залишились у нездійсненному майбутньому, яке ніколи для героїні не настане, бо «на вулицях і на полях з'являлись нові

Голгофи ось тільки кулі замість цвяхів ось тільки артилерія замість списів». Голгофи в онтологічно-екзистенційному вимірі виокремлюється у символ невмирущості нації. Відтоді, на нашу думку, прикінцеві рядки «Тут спочиває номер 176 вічна пам'ять тут спочиває номер 201 вічна пам'ять тут спочиває номер 163 вічна пам'ять …» [9] – це не статична фіксація померлих, а символ нескореної через військовий конфлікт волі українців, уособлення не забуття, а безсмертя. Летюче мислення, висловлене в слові, пульсуючий ритм, прихований від інших у підсвідомості героя, – наслідок невидимих переживань самого автора, відгомін його внутрішнього «я». Уривчаста мова, рвані фрази, уламки речення, асоціативність, стрімкоподібне розгортання думок суголосні із волелюбними інтенціями воїна Максима Кривцова, котрий пішов у 2014 році на війну добровольцем. Сучасний дослідник О.В. Вертиполох слушно стверджував: «Також треба відзначити, що в такій ліриці часто авторами використовується безпунктуаційна форма поезії, верлібровий вірш та особливий акцент відбувається на підтекстових площинах. Це своєрідні метамодерністські потоки свідомості, сповнені мікросюжетів, різноманітних алюзій та символів» [3, с. 76]. Яскраво підтверджує цю думку вірш ««Марія» «Голгофі»».

На наш погляд, вірш змістовно, стилістично, онтологічно надзвичайно багатогранний. На початку твору йдеться про долю звичайної дівчини, яка відразу після російського вторгнення стала медичною сестрою, «подалась у Госпітальєри» [9]. На наш погляд, у цій поезії поєдналися волюнтаристський активізм, дух життя і боротьби, вічного руху та потяг до волі як самовладного буття нації, до її життєздатності. Тут-буття дівчини-студентки з «жовтим, як пшоняна каша, волоссям», у якому «заплуталось небо заплутались риби заплутались пальці хлопчика з яким вона познайомилась в інституті Карпенка-Карого на парі з історії кінематографу» [9] автор описує як глибинний всесвіт, невичерпний дивосвіт, з власними сподіваннями, мріями, успіхами та прагненнями: «Вона любить збирати дощ у долоньки одягати свої рожеві гумові чоботи вибігати на асфальтну дорогу і міряти калюжі шукаючи найглибшу і шукаючи в ній рибу дощу» [9]. Схильність до романтичного ірраціоналізму та натхнення продукують в тексті наступні константи: віра у власні потужні сили, закорінені в українське буття засадничі архетипи, національне візіонерство.

Духовно-світоглядна система цінностей воїна Максима Кривцова в онтологічно-екзистенціальному плані глибоко закорінена в буття нації, завдяки чому автор у своїй поезії репрезентує широку палітру зображально-виражальних засобів, які увиразнюють націотворчу панораму тут-буття дівчини та героїв її «..екіпажу: «Матвія», «Івана» і «Магдалини»», котрі «застрибнули в мтлб помчали на позицію «Голгофа»: «укрєпку», що на териконі», бо «Хлопців із «Голгофи» накрили касєткою» [9]. В умовах колонізаторського тиску їх доля суголосна з долею України. Автор відтворює траснсформацію внутрішнього життя людей, котрі у воєнний час, під тягарем зовнішніх обставин перетворилися на справжніх захисників-лицарів. Так, «Розбійник» у мирному житті працював електриком, любив із чотирнадцятилітньою донькою Анною «купити квитки в «Жовтень» на мультики чи кіноповтори обрати місця в першому ряду…». Проте «28 лютого він … зібрав невеличкий наплічник і поїхав у місцевий військкомат · уже через два місяці бився з ворогами на неонових джедайських мечах за картопляні діпи *за «Жовтень» за Анну за людей і голубів»* [9] (курсив наш – В.К.). В останніх рядках ми вбачаємо звитяжний опис битви «Розбійника»-воїна як приклад зразковості, архетипності характеру, сміливих ідей, традицій давніх українців, тотожного до заклично виголошеного невідомим автором «Слова про Ігорів похід»: «За горе краю Руського, за рани Криваві князя Ігоря!» [12]. Так народжується «людина чину і вчинку, людина духовно активна, подієва, що активно творить як свою власну долю, так і національну історію, тому стає особливо значущою в часи соціально-політичних зрушень державницького сенсу» [7, с. 72].

Типізовані постаті, пересічні люди в поезії ««Марія» «Голгофі»» виокремлюються в особливу верству – аристократів духу. Таким змальовано «Оператора стугни «Хесуса» [9]. Екзистенційна ситуація війни відкрила в ньому нову рису характеру – турботу як ознаку національного піклування. Учорашній мрійливий студент, котрий «закінчив Київську академію мистецтв», «обожнює картини Босха … та уявляє себе меценатом», добровольцем пішов на війну й виступає охоронцем національного буття. Модус турботи за долю своєї країни проявляється в тому, що він «тепер щодня виходив чергувати на бойову позицію піднімаючи на «Голгофу» важку ракету стугни» [9]. Сутнісно-герменевтичне окреслення мети й призначення людського життя виражається у зображенні навколишнього тут-буття як суцільного апокаліпсису: «руйнуються вулиці ..

переміщуються каравани техніки .. ворони шукають поживу в землі терикону … ніч ковтає війну і світи» [9]. Промовисті, ідентифіковані з боротьбою, біблійні ремінісценціїї та алюзії узгоджуються із щирим вболіванням та піклуванням героя майбутнім України. На онтологічно-чуттєвому рівні відсилання до концептів «чаша війни», з якої герой напився до захлину, «грати густого волосся», жертовна «кров на чолі», «тритцять третій рік від Різдва Христова» дозволяють авторові створити цілісний багатогранний образ нескореної незламної України, священного і божественного, вибореного дорогою ціною конгломерату національної істини і свободи. Такий макровсесвіт зображений наприкінці твору: «В останні секунди життя «Хесус» видихав літа й зими університети й вулиці риби та голубів музеї та парки гріхи та смуток самоту та дерева моря та ріки любов» [9].

Онтологічний аспект міліарної поезії може розкриватися імпліцитно. Стурбованістю подальшою долею українського народу сповнений вірш Любові Якимчук «Від старості». У ньому не відображені реалістичні жахливі події на полі бою, проте неявно змальований антилюдяний злочин зрозумілий з контексту. Йдеться про вбивство родини від прямого влучання снаряду. Описуючи похорон безіменних «баби та діда», руйнування їхнього звичаєвого осередку («здохла їхня курка їхня коза та собака… розвалилась їхня хата сарай став руїною…» [13]), убивство їхньої родини (вагітної Оксани, п'яного Сергія та трьохрічної Соні) авторка підкреслює трагічні для національного тут-буття катастрофічні наслідки війни, коли імпліцитний смисл авторського висловдювання про знищення агресором пересічної родини ототожнюється зі злочином проти тут-буття всієї України. Цілком слушно зауважив сучасний дослідник О.В. Вертипорох про те, що «у вірші «Від старості...» Любов Якимчук ефективно використовує принцип «айсберга», презентуючи лише частину інформації, яка стає ключем до розуміння підтексту твору» [3, с. 75].

На наш погляд, поетику вірша можна розглядати ширше. Л. Якимчук створює всеохопний, зрозумілий лише з контексту, невербально висвітлений макрообраз України, а прихована інормація про злочин, вбивство транслює військові наміри країни-агресора. Роздумами над долею Україну, рефлексією про її сучасне та минуле, функціонуванням власне національних архетипів аналізований вірш асоціативно продовжує основні інтенції, висловнені Ліною Костенко в поезії «Укроаїнське альфреско». Самотню «білу-білу хатку» [8] безіменних дідуся та бабусі із пахучими квітами та курочкою-рябою у верші Л. Якимчук зруйновано колонізатором. Якщо ідея вірша Ліна Костенко, як відомо, застереження-пересторога про те, що не можна забувати свого роду, бо зі смертю діда та баби руйнується цілий світ, то в своїй авторській рефлексії Л. Якимчук наголошує, що знищення агресором родинної хати – це спроба знищити націстверджувальні орієнтири українського народу, котрий в часи крколомних подій не зневірився та не похитнувся. Смислові лакуни поетики назви та рефрен «від старості» має різне змістове навантаження: від нейтрольного до саркастичного, на наш погляд, та імпліцитно актуалізує власну історичність, а айсберговий контекст вірша указує, що причина знищення роду – не «від старості», а від злочинних намірв та діянь агресора.

Інтуїтивним осяянням, спонтанним підсвідомим сплеском, візійнітю та настроєвістю просякнутий вірш сучасної поетеси Катерини Бабкіної «І ще ця весна». Авторка контрасно описує неочікуваний прихід весни у жахливе завмерле місто, в якому «обабіч поранених трас принишкли тіні птахів. Завмерли міста – не трепетно чекаючи перших злив, але у судомах скорботи за втратами матерів» [1].

Національне тут-буття потребує духовного національного відродження: «І ще ця весна – вона також своє віддасть все одно: пролиється сяйвом цілющим вихорів золотих у кожні зболені груди, у кожне серце тісне...» [1]. Образ весни – полісемантична багатовимірна екзистенція, що в проекції до післявоєнного майбутнього виступає символом оновлення, очищення, рішучих змін, дотичний до модусів «сяйво», «серце», «зболені груди».

Висновки. Проаналізована нами сучасна українська поезія, що закорінена в українське воєнне буття, спроектована та націлена авторами на відродження дійсності, відновлення національного тут-буття. У художньому вимірі герменевнично вичерпно реалізується розуміння України у значенні батьківщини як фундаментального екзистенціалу, особливо загостреного в кризові, воєнні, періоди національного існування. Для митців важливо було декодувати в своїй поезії перехід від одного (затьмаренного сьогодення) до іншого світів (щасливого майбуття). Цьому сприяють яскраво виражені виражально-зображальні засоби: кольористика, асоціативність, символізм.

Список літератури:

1. Бабкіна К. І ще ця весна. URL: https://www.poezia.online/?p=404
2. Бондарева О. Ландшафти і топоси війни у сучасній українській драматургії. Війна і література. Збірник праць Міжнародної наукової конференції. 27–28 квітня 2023 року. Черкаси, 2023. С. 55–73.
3. Вертипорох О. В. Принцип «айсберга» в сучасній українській поезії про війну. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, (210), С. 71–76. https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-10
4. Війна і література. Збірник праць Міжнародної наукової конференції. 27–28 квітня 2023 року. Черкаси, 2023. 302 с.
5. Жадан С. "З одного боку, нам потрібні "Макдональдзи", з іншого – пам'ятники Леніну". URL: https://gazeta.ua/articles/people-and-things-journal/_z-odnogo-boku-nam-potribni-makdonaldzi-z-inshogo-pamyatniki-leninu/613092
6. Лущій С. Тема «Друга світова війна і Україна» у творах письменників діаспори. Війна і література. Збірник праць Міжнародної наукової конференції. 27-28 квітня 2023 року. Черкаси, 2023. С. 36–55.
7. Колкутіна В. Літературна есеїстика Дмитра Донцова: націософсько-герменевтичні аспекти: дис… доктора філол.. наук. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2018. 496с
8. Костенко Л. Українське альфреско. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5740
9. Кривцов М. Вірші з бійниці. Київ, 2–23. 17 с. URL: https://balka-book.com/files/2024/01_05/00_10/u_files_store_18_195.pdf
10. Остапова Л. Антиутопія як втілення фантастичного сюжету в реальне життя: Океанія-СРСР-росія (за романом Джорджа Орвелла «1984»). Війна і література. Збірник праць Міжнародної наукової конференції. 27–28 квітня 2023 року. Черкаси, 2023. С. 73–85.
11. Сидоренко О. Мілітарний дискурс української прози початку ХХ1 століття: дис….. доктора філософії зі спеціальності 035. Філологія. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 2024.
12. Слово про Ігорів похід. URL: https://www.ukrlib.com.ua/narod/printout.php?id=7&bookid=4.
13. Якимчук Л. Від старості. URL: https://www.goodreads.com/quotes/12100785

Kolkutina V. V. MODERN UKRAINIAN MILITARY LITERATURE: THE ONTOLOGICAL ASPECT

The article examines modern Ukrainian military literature from an ontological perspective, based on the poetry of Maksym Kryvtsov, Lyubov Yakymchuk, and Kateryna Babkina.

It is noted that the national-philosophical vision of Maksym Kryvtsov's lyric poetry unfolds through the creation of a comprehensive image of Ukraine, represented by the portrayal of ordinary people who perished during Russian aggression. From our perspective, this aspect is highlighted by a distinctive poetic feature of his verse, where, on the one hand, a broad temporal-spatial framework is outlined (allowing the reader to discern the past and present actions, dreams, feelings, aspirations, and thoughts of the characters), and on the other hand, in an ontological sense, this same temporal-spatial framework undergoes transformation. The spiritual and ideological value system of Maksym Kryvtsov's warrior is deeply rooted in the existence of the nation in an ontological-existential sense, enabling the author to present a wide array of expressive and depictive means in his poetry. These elements vividly illustrate the nation-building panorama of the "here-being" of the heroes in his poems "He Moved to Bucha in Mid-March 2021" and "Maria" "Golgotha". It has been established that the ontological aspect of military poetry can be revealed implicitly. The poem "From Old Age" by Lyubov Yakymchuk is imbued with concern for the future fate of the Ukrainian people. While it does not depict the realistic horrors of the battlefield, it implicitly portrays an inhumane crime, made evident through context. Yakymchuk creates an all-encompassing macro-image of Ukraine, understandable only through context and non-verbally highlighted, while the concealed information about the crime and murder conveys the military intentions of the aggressor country. Through reflections on Ukraine's fate, its present and past, and the functioning of national archetypes, the analyzed poem associatively continues its core intentions. The poetry of Kateryna Babkina, specifically the poem "And This Spring Too", has been studied. It is established that her poetry is permeated with intuitive insight, spontaneous subconscious outbursts, visionary quality, and emotional tone.

In summary, modern Ukrainian poetry is rooted in Ukraine's wartime existence, designed and directed by its authors toward the revival of reality and the restoration of national "here-being." In the artistic dimension, the understanding of Ukraine as a homeland–a fundamental existential concept, particularly intensified during crisis and wartime periods of national existence–is hermeneutically and exhaustively realized. For the authors, it was crucial to decode in their poetry the transition from one world (the obscured present)

to another (a hopeful future). This is facilitated by vividly expressed depictive and expressive means: color symbolism, associativity, and symbolism.

Key words: *military literature, author, war poetry, lyric poetry, military hero, image, ontological perspective.*

Дата надходження статті: 09.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 821.09(477-87)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/60

Кривчун В. Г.
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

«ОГЛЯНУВШИСЬ НАЗАД»: НАРАТИВ ПРАВДИ І СОВІСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕМІГРАЦІЙНІЙ ПРОЗІ

У статті здійснено цілісний аналіз збірки «Оглянувшись назад» (1954) української письменниці-емігрантки Олени Звичайної. До збірки входять шістнадцять творів автобіографічного характеру, які репрезентують особистий досвід авторки крізь призму колективної історичної пам'яті. Уперше в українському літературознавстві ця збірка розглядається не лише як документ свого часу, а як художній простір, в якому поєднано автобіографічність, документальність із творчою уявою письменниці.

Тексти збірки постають як зразок літератури свідчення, в якій особистий досвід Олени Звичайної трансформується у колективну пам'ять про трагічні події XX століття – Голодомор, колективізацію, репресії, Другу світову війну та вимушену еміграцію українців.

Проаналізовано художні стратегії, за допомогою яких авторка відтворює атмосферу морального вибору, духовної відповідальності та внутрішньої боротьби особистості в складних умовах історичних випробувань. Особливу увагу приділено проблемі автобіографічного коду, філософії пам'яті та ролі еміграційного митця як свідка і хранителя правди про минуле.

Підкреслено значення передмови Григорія Ващенка «Українська Бічер-Стоу», в якій визначено місію Олени Звичайної як літописця національної совісті. З'ясовано, що творчість Олени Звичайної є важливим складником української еміграційної прози середини XX століття, а її оповідь засвідчує тяглість духовної традиції, зорієнтованої на правду, совість і пам'ять як ключові чинники національної ідентичності.

Актуальність дослідження зумовлена потребою повернення до національного культурного обігу імен малознаних письменників української діаспори. Попри високу художню вартість творчого доробку, Олена Звичайна досі залишається на периферії літературознавчих студій.

Збірка «Оглянувшись назад» відкриває нові можливості для осмислення творчої спадщини Олени Звичайної та сприяє поверненню її імені до сучасного літературного дискурсу.

Ключові слова: *Олена Звичайна, «Оглянувшись назад», автобіографічність, еміграційна література, наратив, правда, совість, національна пам'ять.*

Постановка проблеми. Постать Олени Звичайної, незважаючи на її вагомий внесок у розвиток української літератури в еміграції, досі залишається малодослідженою. Її збірка «Оглянувшись назад» є художнім літописом трагічної доби, проте вона не стала предметом спеціальних літературознавчих студій. Наявна потреба введення цієї збірки до наукового обігу та здійснення грунтовного аналізу її тематичних, жанрових і стильових особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Олени Звичайної ще не стала предметом системного літературознавчого вивчення. У радянський період її ім'я замовчувалося, а тексти були фактично недоступними. Єдиним вагомим свідченням сприйняття збірки «Оглянувшись назад» в еміграційному середовищі є передмова Григорія Ващенка «Українська Бічер-Стоу» (1954), у якій наголошено на морально-етичній місії письменниці. У сучасних дослідженнях поступово з'являється інтерес до окремих творів Олени Звичайної, проте збірка «Оглянувшись назад» досі не стала об'єктом спеціального наукового аналізу. Це засвідчує наукову новизну та актуальність запропонованої статті.

Постановка завдання. Мета статті полягає у комплексному вивченні збірки «Оглянувшись назад» Олени Звичайної в контексті української еміграційної прози та у з'ясуванні функціонування наративу правди і совісті в її художньому світі.

Виклад основного матеріалу. «Олена Звичайна – потужний голос української діаспори» [2, с. 13]. Втім, «у сучасному літературознавстві творчість Олени Звичайної залишається недостатньо дослідженим явищем, попри її глибоку художню та історичну значущість» [1, с. 178]. Як зазначає Ольга Ніколенко, «увага до її доробку зводиться до фрагментарних згадок у передмовах Григорія Ващенка та Юрія Григорьєва, а також

© Кривчун В. Г., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

поодиноких статей» [5, с. 89]. Водночас «її літературна спадщина є цінним історичним свідченням епохи, яке дає змогу краще осмислити глибину страждань, яких зазнав український народ у XX столітті» [3, с. 232]. Цю тезу підтверджує й позиція Світлани Ленської, яка підкреслює, що «творчість письменниці заслуговує на детальне вивчення» [4, с. 38].

Збірка «Оглянувшись назад» (1954) Олени Звичайної – знакова пам'ятка української еміграційної літератури, в якій зафіксовано особистий і національний досвід, знівечений тоталітарною системою. У передмові «Українська Бічер-Стов», написаній Григорієм Ващенком, підкреслено ідейну вагу збірки для національного та морального самозбереження.

Григорій Ващенко відкрито називає дії радянської влади «страшним, нечуваним у світі злочином» [6, с. 5], який, або приведе до катастрофи, або стане «грізним застереженням проти подібних злочинів» [6, с. 5]. Література, за його словами, має бути не лише художньою, а й правдиво, пророчою.

Ващенко у передмові окреслює моральну парадигму творчості Олени Звичайної, виділяючи її інтелект, спостережливість, гуманність і внутрішню принциповість, що поєднується з органічним контактом із читачем. Ці риси надають їй здатність відчувати й передавати болі нації. Особливу увагу він приділяє її життєвому вибору – не писати в Україні, не підкорятися режиму, а зберегти цілковиту чистоту ідеї. У цьому він бачить етичну подібність до Лесі Українки, згадуючи драму «Оргія».

«Оглянувшись назад» – це художня мозаїка українського XX століття, створена із 16 новел та оповідань, які охоплюють період від початку більшовицької революції до Другої світової війни. Сам Г. Ващенко називає збірку «панорамою» – тобто не просто вибраним рядом подій, а цілісною картиною трагедій і виявів людського духу українців.

Оповідання Олени Звичайної **«Чорний острів»**, що відкриває збірку «Оглянувшись назад», супроводжується присвятою Марії Скубовій – жінці, чия біографія лягла в основу твору. Топонім Чорний Острів має для авторки не лише географічне, а й символічне значення: це її мала батьківщина, переосмислена як простір історичної пам'яті.

Сюжет розгортається як метафорична подорож у минуле. У перших сценах змальовано довоєнне містечкове життя – базар, колоніальні чиновники, селяни, гоголівський поліцейський. Особливо акцентовано земельне питання, яке розкриває соціальну нерівність та глибину залежності селян.

Центральна подія – війна 1920 року. Після знищення шпитального потяга сестра милосердя потрапляє до рук червоноармійців. Удаючи польку, намагається врятуватися. Один із командирів виявляє стриманість і наказує відправити її до штабу. У нічному лісі вона звертається до фельдшера, який зізнається, що він українець і вірить у силу людяності навіть серед ворогів.

Кульмінація – сцена, де поранений військовий заступається за героїню. Жінка-комісар не вбиває її, але суворо проголошує: «Будеш жить» [6, с. 28]. Такий фінал утверджує моральний сенс: навіть в умовах насильства можлива перемога людяності. Фінал залишено відкритим: головним у творі постає не факт виживання, а осмислення й збереження пам'яті.

У оповіданні **«Брати»** Олена Звичайна відображає репресивну реальність підрадянської України. Основою твору став реальний випадок, що надає йому документальності. Епіграф із Шевченка – «Помагайте, недолюдки, матір катувати» – задає моральний конфлікт твору, де братовбивство виступає як символ доби.

У першій частині – «Під тихими вербами» – до села прибуває подорожній, чия стриманість приховує мету. У частині «Жіноча вдача» він спілкується з дівчиною, яка розповідає про освіченого рибалку, друга Явдохи. У «Справі секретного порядку» герой називається Зінченком і отримує завдання від ГПУ, що створює атмосферу страху. «Хмарці пороху назустріч» символізує наближення трагедії – спостереження за рибалкою готує арешт. У «Зойку людини під вербами» рибалку жорстоко затримують, його крик контрастує з тишею осіннього пейзажу. У «Купі розбитого скла» відбувається обшук у хаті Явдохи, знищуються ікони – репресії проникають у найінтимніші сфери. У частині «Каїн» Зінченко дізнається про минуле рибалки – колишнього старшину УНР. Його спроби зламати гідність безуспішні. Фраза рибалки «Мене не гнітить думка, що ми з тобою – брати» [6, с. 41] актуалізує біблійну метафору. У фіналі – «А життя, як річка, пливе собі далі» – Зінченко наказує прискорити хлібозаготівлі. Система функціонує безупинно, незважаючи на людські трагедії. Отже, в оповіданні «Брати» Олена Звичайна осмислює братовбивство як символ доби, у якій деформація моральних орієнтирів стала нормою, а зрада – частиною державної політики.

Твір «Соціялістичні картоплини» написаний від першої особи, що надає йому автобіографіч-

ного характеру. У центрі уваги – епізод примусової трудової мобілізації під час Голодомору 1932–1933 років. Вже у першому абзаці парторг повідомляє про обов'язкову роботу на перебиранні картоплі в державних сховищах, погрожуючи позбавленням хлібної картки. Далі описується подорож на місце роботи, формування бригад та сам процес роботи у підземному сховищі. Авторка передає атмосферу страху, смороду, фізичного та морального виснаження. Персонажі, не ставлячи зайвих запитань, не говорять про голод, адже «добре засвоїли "істину" про те, що "голода нєт"» [6, с. 45]. Кульмінаційною є сцена ймовірного обшуку. Катря звертається до Оленки (авторки), зізнаючись, що взяла кілька картоплин для матері та дитини. Оленка попереджає про можливі 5 років таборів за «священну й недоторкану соціалістичну власність» [6, с. 48]. Жінки викидають чотири картоплини.

Розв'язка оповідання – зустріч з голодною селянською родиною, після чого звучить символічне: «чи не здається тобі, Катруся, що вже й вітер в Україні благає хліба?» [6, с. 49]. Це – кульмінаційний моральний висновок.

Авторка завершує твір рядком, що стає реквіємом голодного року: «Хліба – свистував вітер, хліба – кричала вся хліборобна Україна проклятого тридцять третього» [6, с. 49].

Оповідання **«"Щаслива" Ганна»** побудоване у формі сповідальної розповіді. Центральною постаттю є Ганна – уособлення трагедії тисяч репресованих і голодуючих українців доби Голодомору.

Дія розгортається наприкінці травня 1933 року. Ганна, змучена голодом і втратами, виконує хатню роботу за мінімальну плату. Вона розповідає, як разом із чоловіком та донькою Юстиною була виселена з села як «куркульська родина». Єдиним засобом виживання стали вишиті рушники і плахти, які вона вимінювала на хліб. У Харкові родину погрузили на купу померлих і викинули за містом. Чоловік помер, доньку Ганна залишила на базарі, сподіваючись на порятунок, але більше її не бачила. Надалі жінка намагається відновити життя, працює нелегально, шукає дитину, але офіційних даних про Юстину не знаходять.

Фінальна сцена має трагічне звучання: Ганна припускає, що голодних дітей могли не повезти до притулків, а просто залишити помирати десь у полі чи в лісі. Відповідь оповідачки – стримане «Цього я не знаю, Ганно…» [6, с. 59] – підкреслює моральну безпорадність перед масштабом катастрофи.

«Без лікарів і священиків, без могил і хрестів» є художнім свідченням про Голодомор 1932–1933 років. Твір має структуру репортажної подорожі з п'ятьма окремими сценами, що відтворюють реалії життя в умовах голоду. Пролог написаний у формі промови, виголошеної в Нью-Йорку 1953 року на вшанування двадцятої річниці трагедії. Авторка пропонує уявити духовну мандрівку з Америки до Харкова 1933 року – міста, яке стало символом масової смерті.

Перша сцена – «Вітрина» – переносить читача до Миколаївського майдану Харкова. Під розкішними вітринами «Торгсіну», де продають делікатеси за валюту, помирають опухлі селяни. Поряд – радянська газета із заголовками про щасливе життя. Смерть і пропаганда співіснують поруч. У розділі «Штучні сироти» описано Благовіщенський ринок, де голодні матері продають останні речі й залишають дітей – сподіваючись, що влада їх порятує. Фігурує образ Ганни Безглущенко, яка віддала доньку Юстину і більше її не побачила. У сцені «Смичка города с селом» показано, як до Харкова масово прибувають голодні селяни. Їх ніхто не рятує. Місто живе за картками, а допомога голодним – заборонена. Єдність між селом і містом виявляється ілюзією. У розділі «Комерція» змальовано нічні черги за хлібом, який вилучили в селян і тепер продають по завищеній ціні. Люди падають у чергах, непритомніють, помирають. Цей хліб стає символом безнадії. Фінальна сцена – «Без могил і хрестів» – описує, як уночі машини збирають тіла мертвих і напівживих, вивозять їх у яр, без поховань. Немає ні священиків, ні хрестів – тільки мовчання і зорі. Твір постає як форма пам'яті, що зберігає правду про одну з найбільших трагедій української історії.

«З гармат по горобцеві» (уривок з І тому роману «Страх») – сценічно зрежисований фрагмент із осені 1937-го, де в залі виконкому проходять позачергові збори. Формальним приводом до зібрання стала заява Беби Цацкіної про те, що її образила колега Ірина Сосновик, назвавши «жидівкою». Голова зборів Брух офіційно відкриває справу, допитує учасниць, виводить ситуацію у публічне обговорення. Один за одним члени колективу – загіпнотизовані страхом – вимагають жорсткого покарання для дівчини: виключення зі спілки, звільнення, бойкот. Особливої уваги заслуговує поведінка сусіда головного героя – горбатого Чаплі – який, попри особисту симпатію до Ірини, під тиском ситуації долучається до більшості.

На цьому тлі промовець, від імені якого ведеться розповідь, виступає із протилежною

позицією. У його словах – спроба захистити Орисю як молоду й недосвідчену людину, сільське походження якої пояснює її мовну необережність. Герой апелює до обов'язку колективу не карати, а виховувати, зважаючи на здібності дівчини до мистецького креслення. До нього приєднується Марія Ромашко, яка свідчить, що Ірина врятувала життя єврейці-колезі, й це заперечує її нібито антисемітизм.

Та далі стається неочікуване: Брух починає допит Ірини про її родину. На її слова – що батьки померли від голоду у 1933 році – реагує з агресією: мовляв, вона поширює контрреволюційну агітацію, бо ж «голоду не було». Та Орися вибухає: описує, як її родина помирала на вулицях Харкова, як тіла вивозили без поховань, і як вона дивом вижила. Брух, перервавши її, виносить нову постанову: за «контрреволюційну агітацію» Ірину слід виключити з колективу. Попри альтернативну пропозицію – висловити догану – більшістю голосів приймається рішення про виключення Орисі зі спілки. І поки це відбувається, на сцену виходить патлатий Митя, б'є по роялю і заводить веселий марш. Так влада перетворює судилище на фарс, а трагедію – на циркову виставу. У центрі – не провина дівчини, а глибока істина про страх, зраду, мовчання і правду, яку знову змусили замовкнути.

Оповідання Олени Звичайної **«Всенародне свято»** ґрунтується на документальній основі. У примітці авторка наголошує: описані події – не художня вигадка, а фактичний епізод. Три ешелони з в'язнями, що вирушили з Харкова в ніч із 12 на 13 грудня 1937 року, справді були сформовані протягом трьох днів – саме тоді, коли в місті проводилося «всенародне свято» – перші вільні вибори до Верховної Ради СРСР. Таким чином, художній сюжет оповідання виступає формою історичного свідчення.

Твір розпочинається із зустрічі Катерини Петрівни Нельгун – вчительки, матері репресованого – з підлітком, який приносить їй записку від сина Павла. Він просить негайно прийти попрощатися. Мати, не зважаючи на свято, червоні прапори та гасла, мчить на зустріч. Вона шукає сина серед численних вагонів, де по 50 арештантів у кожному. У сцені натовпу матерів, жінок і дружин, які шукають своїх рідних, увиразнюється безсилля людини перед репресивною системою. Проте свого сина Катерина Петрівна так і не знаходить: вартовий грубо проганяє жінку. Дома її чекає комсомолка Муся, яка вимагає негайно піти голосувати, бо вона єдина цього не зробила. Щоб не зашкодити можливості завтра поїхати знову до сина, Катерина Петрівна покірно йде. У кабінці вона викреслює всі прізвища.

Фінальна сцена – світанок 13 грудня. Пустка. Порожні рейки, мовчазний залізничник і вирок: «Три довжелезні потяги, що вирушили з Поста Сортувального в далеку путь із живим вантажем з 12 на 13 грудня – 1937 року це – історичний факт» [6, с. 107].

Новела Олени Звичайної **«Оглянувшись назад»** має жанрове означення «різдвяна новела» та носить ту саму назву, що й збірка, до якої входить.

Розповідь ведеться від першої особи: героїня згадує різдвяну ніч у Харкові, коли разом зі старою бабусею та елегантною дружиною бельгійця шукають прихистку. Усі твоє – «горбаті», бо несуть передачі для рідних, ув'язнених як «вороги народу». Ночівля під сходами великого будинку стає місцем сповіді: жінки розкривають одна одній свої долі.

Ранком усі три постаті прямують до Першої Холодногірської в'язниці Харкова, яку авторка змальовує як «привид» сталінського механізму. Бабуся шепоче головній героїні, аби та оглянулася назад. Вона бачить довгу, мов жива гадюка, чергу «горбатих» людей – образ, який стає метафорою всенародного страждання і водночас пояснює назву новели та й самої збірки: оглянувшись назад, героїня усвідомлює масштаб трагедії свого народу. Кульмінаційною є сцена внутрішнього прозріння: стара бабуся (вчителька і мати «ворогів народу») промовляє: «І невже ж таки не знайдеться в цій черзі людини, що описала б це видовище для нащадків і для… закордону?!!» [6, с. 117]. У фіналі новели авторка подумки звертається до бабусі, визнаючи, що її «Різдвяне побажання» вона виконала.

Новела **«"Кобзар" в єжових рукавицях»** починається зі сцени офіційного зібрання, де серед портретів Єжова і Сталіна з'являється Шевченко – лише на одне свято. Очільник спецсектору Яків Борисович Брух тлумачить його як поета революції, що нібито мріяв про більшовицьке майбутнє. Після промови виступає декламаторка Марія Ромашко – колишня креслярка, перетворена владою на радянську артистку. Вона читає цензурований «Кобзар» 1937 року, змінюючи «москалі» на «паничі», «Московщина» – на «далечина». Зала аплодує, але українець-оповідач бачить фальсифікацію й мовчки страждає.

Ромашко нервова й пригнічена, декламує перекручені уривки з «Гайдамаків», не зводячи очей від книжки. Вона – метелик, прибитий до колек-

ційної дошки: її талант згвалтований ідеологією. Брух оголошує її майбутньою народною артисткою, а вона, соромлячись, тікає зі сцени. Фінал гіркий: під веселу мелодію всі розходяться, а Шевченко в «Єжових рукавицях», перетворюється на інструмент пропаганди. Тихе мовчання українця в залі – єдина форма спротиву.

Оповідання Олени Звичайної **«Довкола мертвого Леніна»** є художнім відтворенням особистої драми героя на тлі трагічної історії українського народу в умовах тоталітаризму.

Події відбуваються в лютому 1941 року. Головний герой – 55-річний українець Микола Прокопович – уперше приїздить до Москви з надією дізнатися нову адресу місця ув'язнення свого сина Петра, лікаря, якого заарештували три роки тому. Прибувши до столиці, герой мимоволі стає свідком ритуального паломництва до мавзолею Леніна. Він бачить нескінченну чергу людей, охоплену штучною сакралізацією постаті вождя, червоні зірки на вежах Кремля – символи насильства і крові. Микола Прокопович приєднується до цієї черги. У його кишенях пакунки з харчами – сало, ковбаса, масло, цукерки, консерви, куплені у Москві значно дешевше, ніж на батьківщині. Ці продукти він має намір передати синові. Однак охоронець змушує його здати всі речі. Герой підкоряється, адже пам'ятає, як енкаведисти вже одного разу забрали у нього найдорожче – сина, «його мрію, надію і сонце» [6, с. 128].

Опис перебування в мавзолеї набуває символічного змісту. Озброєна варта, мовчазна черга, представники різних народів СРСР, що підкоряються московському порядку, – усе це творить атмосферу гнітючого страху й тотального контролю. Микола Прокопович у цей момент розмірковує про втрату дому, землі, сина, про примусове мовчання як норму існування українця під окупаційною владою. Він доходить висновку, що віра і думка – дві непереможні стихії духу – залишаються незнищенними навіть у найтемніші часи: «Навіть червоний терор Сталінської епохи з його розгалуженою системою в'язниць, невільничих таборів і шпигунства неспроможний знищити Віри і Думки» [6, с. 131]. Особливо важливим епізодом є момент наближення героя до тіла Леніна. Авторка подає фізичний опис мумії, водночас передаючи внутрішній стан персонажа. У мертвій посмішці Леніна Микола Прокопович вбачає глум і зловтіху – не лише особисту, а національну. Цей момент спричиняє його психологічний злам: герой порушує встановлений порядок, зупиняється, і за це його викидають із мавзолею. На подвір'ї Микола Прокопович розуміє, що лише під впливом чуття страху «багряний від нашої крові диктатор» [6, с. 135] міг виставити таку численну варту. Кривавий кремль боїться думки, віри та волі, які проростають попри заборони й репресії. І тут у голові Миколи Прокоповича зароджується думка: «А може, не все ще загинуло? Може, й знайдеться на земній кулі протисила, яка поставить опір цій дикій системі рабського поневолення, національного винищування та економічного визискування багатьох народів?» [6, с. 135]. Микола Прокопович розуміє головне, щоб зберегти український народ, треба за всяку ціну врятувати синів, що гинуть у невільничих таборах НКВД.

Кульмінаційним моментом стає сцена, коли герой дізнається про смерть сина. Він отримує офіційну довідку з лаконічною інформацією про смерть Петра у жовтні 1940 року. Шокований, із розірваним пакунком у руках, з якого випадають сухарі, ковбаса, цукор, Микола Прокопович моторошно сміється і вигукує на всю вулицю: «Хіба ж це не нова адреса Петруся? Нова! Та ще й точна!» [6, с. 136], демонструючи документ про смерть сина як символ іронічної «нової адреси». Герой божеволіє, але його божевілля не є ознакою слабкості, навпаки – це форма духовного спротиву, крик правди у просторі, де панує цинізм, брехня та насильство. Міліціонер швидко арештовує Миколу Прокоповича і забирає у відділок.

У фіналі – ще один сильний образ. Самотня постать жінки в чорному на провінційній станції. Вона щоночі чекає потяг «москва – Київ» і жоден з них не приносить звістки.

Епіграфом до оповідання **«Вальс Штравса»** стали пророчі слова Олени Теліги: «Партачі життя я завжди елітою, незмінно, після всіх завірюх вирінаючи біля нових тронів – все одно яких володарів» [6, с. 139]. Ця цитата відкриває основну концепцію твору: пристосуванці завжди знаходять собі місце біля влади, ким би ця влада не була.

Центральним персонажем є пан Хижакевич – типовий представник «еліти» пристосуванців, який у часи нацистської окупації влаштовує пишну вечерю для місцевої влади та німецьких офіцерів. Його обличчя з «лисиним носом» набуває гротескного символізму: він «винюхує» вигоду і при нових господарях.

Головний гість бенкету – рудоволосий Фріц – поводиться як справжній окупант, демонструючи владу й безкарність. Його супроводжує молода місцева дівчина Ніна – коханка й водночас своєрідний трофей. Хижакевич обіцяє Фріцу виступ

знаменитої піаністки, проте дізнається, що вона принципово відмовилась грати для ворога. Замість піаністки до зали насильно доставляють старого знесиленого музиканта.

Присутні прагнуть розважити Ніну, настрій якої диктує ритм вечора: її дратує все – відсутність курятини, млява музика. Коли Фріц запитує, яку саме мелодію вона хоче почути, Ніна відповідає, що вальс Штрауса. У цей момент старий піаніст завмирає – перед його очима постає образ голодної родини, яка очікує хоча б недоїдків із бенкету. Охоплюючи поглядом залу, він бачить натовп п'яних «хазяїв землі, майна, життя і долі його народу, такого ж знедоленого й голодного, як і він сам» [6, с. 148]. Як і піаністка, він не хотів грати. Та на відміну від неї, не мав вибору: страх за близьких перемагає внутрішній протест. І, «проклинаючи тих, кому він грає» [6, с. 149], старий чоловік змушений виконати замовлений вальс Штрауса.

У цей момент змінюється просторовий план: на тлі музики дія переноситься на базарну площу, де під відкритим небом, «виконується» інший вальс – дванадцять закладників, повішених за відмову видати «бандитів», гойдаються у повітрі. Цей моторошний «танець» мертвих створює трагічну паралель із фортепіанною мелодією в залі для обраних.

Фінал оповідання переносить читача у післявоєнну еміграцію – табір «Ді-Пі», де троє чоловіків розподіляють гуманітарну допомогу. Один із них, поважний «доктор», виголошує патріотичні промови, але виявляється тим самим Хижакевичем, який колись служив німцям, а тепер – новим господарям. Нова роль, нова маска, проте сутність лишається незмінною.

Оповідання «Вальс Штрауса» – це гостра морально-сатирична алегорія про пристосуванство, зраду і лицемірство, замасковане під патріотизм. Особливої сили твору надає документальність. Як особа, яка пройшла еміграційні табори, Олена Звичайна розгортає головну думку: зрадники завжди виринають біля тронів, змінюючи лише маски, а не сутність.

Оповідання **«Гаряча смерть»** відкривається епіграфом Лесі Українки: «Завжди величніша путь на Голгофу, ніж хід тріумфальний…» [6, с. 155] – символічним ключем до розуміння життєвого вибору Олени Теліги. Цей текст був написаний до десятиріччя її смерті в Києві 1942 року, як вшанування постаті поетеси.

Авторка осмислює Олену Телігу не лише як творчу особистість, а як символ духовної незламності. Вона підкреслює: Олена Теліга мала змогу уникнути арешту, однак свідомо пішла на смерть. Голова Спілки письменників, головний редактор журналу «Літаври» добровільно ступила на шлях страти. Її розстріл у Бабиному Яру разом із чоловіком став актом граничної громадянської відваги. На стіні камери №34 лишився надпис: «Тут сиділа і звідси йде на розстріл Олена Теліга» [6, с. 162], а над ним – тризуб.

У тексті подано короткий аналіз кількох поетичних творів Олени Теліги, зокрема віршів «П'ятнадцятої осени», «Сучасникам», «П'ятий поверх». Олена Звичайна акцентує на наскрізних мотивах трагізму, боротьби, внутрішньої рішучості. Поезія Теліги, на думку авторки, сповнена динаміки духу, високої ідейної напруги та глибокої особистої відповідальності.

У фіналі оповідання мисткиня ставить риторичне запитання: що ж зроблено українською громадськістю за ці десять років для вшанування Олени Теліги? Чи гідно оцінено її жертву та творчість? Авторка підкреслює, що пам'ять – не лише формальність, а глибокий обов'язок перед тими, хто загинув за націю. І доки ця пам'ять не втілена у конкретних справах – перевиданні творів, вивченні, популяризації – роки залишають після себе тривожне запитання: чи не зраджуємо ми тих, хто віддав найдорожче?

Оповідання Олени Звичайної **«Обмежені ланцюгом»** відтворює драматичну атмосферу Львова зими 1944 року, коли фронт невпинно наближався, а місто перебувало під німецькою окупацією. Авторка фіксує повсякденність звичайної людини – Гриця, який опиняється в епіцентрі історичних подій і водночас бореться із буденними проблемами голоду, нестачі й страху за життя родини.

Центральний образ – трамвай №10, де ланцюг відділяє німецьких офіцерів у комфортних місцях від решти львів'ян, зімкнених у нестерпній тисняві. Цей «ланцюг» стає багатозначним символом: він уособлює не лише просторове розділення, а й соціальну та національну нерівність між окупантами та місцевим населенням. Для Гриця – це образ приниження, знецінення людини, яка, подібно до «худоби», зведена до стану виживання.

У сюжеті проступає низка побутових сцен: суперечки в трамваї, епізод із польською продавчинею, сцена з полоненими українцями. Особливо виразним є момент, коли Гриць роздає власні гроші знесиленим невільникам, чим підкреслює свій гуманізм та внутрішній протест проти нелюдських обставин. Протиставляється йому образ

продавчині польки, яка демонструє байдужість та егоїзм, називаючи полонених «бидлом».

Олена Звичайна також акцентує на внутрішньому драматизмі героя: він розуміє, що влада у Львові постійно змінювалася (австрійська, польська, більшовицька, німецька), і тепер знову насувається більшовицький режим. У фіналі Гриць доходить рішення залишити рідне місто й вирушити у невідоме – заради порятунку сім'ї. Таким чином, оповідання «Обмежені ланцюгом» постає як художнє відображення історичної епохи та психологічного стану українців у часи Другої світової війни.

Оповідання **«Лист»** Олени Звичайної, відзначене другою премією на конкурсі «Свободи» 1952 року, є прикладом глибокого осмислення трагедії тоталітарної доби крізь особисту історію матері та доньки.

Письменниця виводить на перший план пані Тетяну – жінку, чия доля понівечена більшовицьким режимом: розстріл чоловіка, власні поневіряння та арешт, а головне – страх перед донькою Оксаною, вихованою в притулку для дітей «ворогів народу». Саме там дівчина стала, за висловом авторки, «очима енкаведистів», і ця обставина не дозволяє матері відчути повної близькості навіть тоді, коли вони залишаються разом в еміграції останні три роки. Ключовим драматичним вузлом твору стає кохання Оксани до енкаведиста з промовистим прізвищем Підступний. Він є прямим уособленням зради й нищення роду: саме через нього загинув батько дівчини і була зламана доля матері. Домагання Підступного виходять за межі звичайного кохання: він прагне не лише тіла Оксани, а й повної її залежності, що символізує остаточне підкорення ворогу. У листі, написаному в день повноліття доньки, пані Тетяна розкриває таємницю про справжнє єство Підступного і благає її не втратити жіночої гідності, адже віддатися ворогу – означає зрадити пам'ять батька й понівечити власне майбутнє.

Символічними постають кілька сюжетних деталей. По-перше, у день свого повноліття Оксана так і не відкрила Підступному. Це стає знаком прихованої надії: дівчина зберігає в собі ще частку чистоти, яку намагається відстояти. По-друге, вражаючою є сцена, коли Оксана погоджується віддати тіло вже покійної матері для медичних досліджень. У цьому криється подвійний сенс: із одного боку, це жест «раціональної» людини радянського виховання, з іншого – ознака глибокої втрати морального й національного зв'язку з рідною землею.

Через цю драматичну історію Олена Звичайна демонструє зіткнення двох світів – традиційної духовності, яку втілює мати, та вихованої радянською системою свідомості, яку уособлює донька.

Оповідання Олени Звичайної **«Зв'язковий»** відтворює атмосферу емігрантського життя у таборах «Ді-Пі» початку 1950-х років. Лаконічна, але насичена деталями оповідь змальовує простір «трьох жалюгідних бараків» – решток колишнього табору, де у тісних умовах животіють українські родини. Простір твору відразу набуває символічного звучання: бараки – як замкнені клітки, де люди існують у стані очікування й безнадії.

Центральним образом постає «зв'язковий» – чоловік на мотоциклі з великою шкіряною торбиною, який привозить листи. Для емігрантів він стає майже сакральною постаттю: «янгол із потойбічного світу», котрий приносить новини з далекої Батьківщини чи від рідних, розкиданих світом. Його поява щоразу перетворюється на подію: десятки очей спрагло чекають на знак, що вони не забуті й ще мають ниточку до життя поза бараками.

Психологічний портрет мешканців табору розкрито через образ «високого мандрівника», який нетерпляче очікує листа й на самоті насолоджується отриманою звісткою. Контраст «вбогих нір» та духовної радості від листів увиразнює глибину трагедії еміграційного існування: для людей у таборах найвищою цінністю стає слово ззовні.

Заслуговує уваги часова деталь: «Австрія. Червень 1952» [6, с. 213]. Це підкреслює історичну достовірність оповіді та вказує на реальний досвід самої Олени Звичайної – емігрантки, що пережила табори переміщених осіб, опинившись поза Батьківщиною та без визначеного майбутнього.

Останнє оповідання збірки «Оглянувшись назад» – **«Зустріч»** – постає як своєрідний емоційний епілог, у якому зливаються трагедія особистої долі та надія на нове життя. Події розгортаються на мальовничому тлі Боденського озера – символічного кордону трьох держав (Австрії, Німеччини та Швейцарії), що стає метафорою межі між минулим і майбутнім, між втратою і відродженням.

Центральною постаттю є пані Ольга, вдова інженера Івана Опанасовича Пасічника, замордованого в харківській в'язниці НКВД. Її син Тарасик – єдина надія й продовження життя. Раптова поява пана Миколи – колишнього співкамерника її чоловіка – відкриває жінці правду про останні місяці Івана Опанасовича: чоловік відмовлявся

підписати фальшиві документи, витримував катування, але зрештою змушений був визнати сфальсифіковані обвинувачення заради захисту вагітної дружини. Його остання воля – щоб син помстився «за муки наші та всього українського народу» [6, с. 224].

Доля об'єднує Ольгу, її сина й Миколу вже в нових умовах еміграції. З часом Тарас дорослішає, починає мріяти про професію інженера-аеротехніка, продовжуючи батькову лінію, але водночас обираючи власний шлях. Символічною постає сцена польоту: у літаку три постаті – мати, син і Микола – ніби вирушають у нове життя. Ольга промовляє: «Коли… я вслухаюсь у розмови обох моїх інженерів на технічні теми, то в мене… крила виростають…» [6, с. 227], – тим самим підкреслюючи єдність поколінь і духовне відродження після трагедії.

Фінальні слова Тарасика: «Я знаю, що мій тато не воскресне ніколи, але я знаю також і те, що це ж він наказав дяді Миколі знайти нас і з'єднатися з нами» [6, с. 230] розкривають головний зміст твору: смерть не руйнує спадкоємності, бо пам'ять і воля героїв творять новий духовний зв'язок.

Таким чином, «Зустріч» – це художнє свідчення про втрати українців у вирі сталінських репресій та водночас твір про воскресіння надії й продовження життя у новому поколінні. Озеро, в'язничні спогади, сцена польоту – всі ці символи працюють на утвердження провідної ідеї: навіть через десятиліття народ і родина здатні воскресати у правді пам'яті.

Висновки. У збірці «Оглянувшись назад» Олена Звичайна порушила найболючіші теми української історії ХХ століття – Голодомор, репресії, заслання, сталінський терор. Через долі своїх героїв письменниця розкрила, як тоталітарна система нищила не лише життя, а й людську гідність, пам'ять, совість. У структурі збірки виразно простежується моральний протест проти насильства та забуття, утверджуючи наратив правди та духовного спротиву.

Значущим аспектом є те, що твори письменниці побудовані на реальних подіях і значною мірою мають автобіографічний характер. Такий підхід надає збірці «Оглянувшись назад» рис документальності, що перетворює її на цінний історико-літературний рукопис, важливе джерело для дослідження доби та свідчення еміграційного досвіду авторки.

Творчість Олени Звичайної, зокрема її збірка «Оглянувшись назад», і досі залишається малодослідженим явищем української літератури. Відсутність ґрунтовних наукових праць, присвячених цьому виданню, засвідчує актуальність подальших студій у цьому напрямі. Запропонована стаття має елемент наукової новизни, оскільки відкриває нові шляхи для подальшого осмислення художньої спадщини письменниці та її ролі в українській еміграційній прозі середини ХХ століття.

Список літератури:

1. Кривчун В. Автобіографічний вимір повісті «Селянська санаторія» Олени Звичайної. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2025. № 73. С. 178–182.

2. Кривчун В. Рецептивна інтерпретація роману Валер'яна Підмогильного «Місто» у повісті Олени Звичайної «Ти». *Академічні студії. Серія: Гуманітарні науки.* 2025. Вип. 2. С. 12–20.

3. Кривчун В. Трагічна доля Віри Ільченко – обличчя епохи тоталітарного режиму 1927−1929 років (на матеріалі повісті «Ти» Олени Звичайної). *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2025. Вип. 86, т. 2. С. 231–238.

4. Ленська С. Антитоталітарний дискурс у малій прозі Олени Звичайної. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 13. С. 37–45.

5. Ніколенко О. Поетика зображення феномену українського ярмарку у Миколи Гоголя та Олени Звичайної: порівняльний аспект. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* Серія: Філологія. Журналістика. 2025. Т. 36 (75) № 4, ч. 2. С. 88–92.

6. Олена Звичайна. Оглянувшись назад: збірка оповідань і новел. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1954. 232 с.

Kryvchun V. H. "LOOKING BACK": THE NARRATIVE OF TRUTH AND CONSCIENCE IN UKRAINIAN EMIGRÉ PROSE

The article presents a comprehensive analysis of the short story collection "Looking Back" (1954) by the Ukrainian émigré writer Olena Zvychayna. The collection comprises sixteen autobiographical works that represent the author's personal experience through the prism of collective historical memory. For the first time in Ukrainian literary studies, this collection is examined not merely as a document of its time but as an artistic space where autobiographical authenticity and documentary precision are interwoven with the writer's creative imagination.

The texts of the collection emerge as examples of testimonial literature, in which Olena Zvychayna's personal experience is transformed into a collective memory of the tragic events of the twentieth century – the Holodomor, collectivization, political repressions, the Second World War, and the forced emigration of Ukrainians. The study analyzes the artistic strategies through which the author recreates the atmosphere of moral choice, spiritual responsibility, and the inner struggle of the individual under the challenging circumstances of historical trials. Particular attention is devoted to the problem of the autobiographical code, the philosophy of memory, and the role of the émigré artist as both a witness and guardian of the truth about the past. The article highlights the significance of Hryhoriy Vaschenko's preface "The Ukrainian Beecher-Stowe", which defines Olena Zvychayna's mission as that of a chronicler of national conscience. It is established that Zvychayna's work constitutes an important component of mid-twentieth-century Ukrainian émigré prose, and her narrative testifies to the continuity of a spiritual tradition oriented toward truth, conscience, and memory as key factors of national identity. The relevance of the research lies in the need to reintegrate into the national cultural space the names of lesser-known writers of the Ukrainian diaspora. Despite the high artistic value of her oeuvre, Olena Zvychaina has remained on the periphery of literary scholarship. The collection "Looking Back" opens new perspectives for interpreting Zvychayna's creative legacy and contributes to the restoration of her name within contemporary literary discourse.

Key words: *Olena Zvychayna, Looking Back, autobiographical writing, émigré literature, narrative, truth, conscience, national memory.*

Дата надходження статті: 21.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 821.161.2–343.09:(81’27:008)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/61

Мішеніна Т. М.
Криворізький державний педагогічний університет

МІФОЛОГІЧНІ ОБРАЗИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ: ІНФОРМАЦІЙНО-СЕМІОТИЧНИЙ ВИМІР

Публікація присвячена розкриттю особливостей відтворення містичного в українському письменстві (на прикладі містичного оповідання XXI століття); опису семіотичного коду міфологічних образів.

Сюжет містичного оповідання XXI століття переважно є стилізованим, містить фольклорно-містичні фрагменти, портретні деталі міфічної істоти суголосні описам, які засвідчені у фольклорних текстах. Окремого розгляду набуло питання розвитку художнього образу міфічної істоти. Художній образ міфічної істоти виписаний як образ, який має хтонічну природу, здатен впливати світ людей через кореляцію їхніх дій, уплив на психо-емоційний стан. Фольклорно-міфічний акцентатор дозволяє схарактеризувати жанр містичного оповідання з позиції форми і змісту. Комунікація між міфічною істотою і людиною здійснювана як на перетині двох реальностей, так і безпосередньо у світі реальному. Перетин міфічна істота здатна демонструвати через портацію, виявленню здатностей магічного впливу на фізичні об’єкти, явища природи. Сюжет сучасного містичного оповідання апелює до співучасті міфічної істоти й людини в тій чи тій дії, підкреслює рефлексію представника потойбіччя в оцінюванні подій. У такий спосіб констатуємо певні зрушення у смисловому полі добра та зла, коли міфічні істоти олюднюються, починають міркувати з позиції оцінювання події людиною. Підкреслено в описах, що сучасний людський світ сприймає міфічних істот паралельно, констатуємо нівеляцію так званого одивлення потойбіччям, визнання його непізнанності і вияву остраху перед непізнанною докосмічною природою.

Містику традиційно розуміють як процес пізнання абсолюту. Інформаційно-семіотичний код релігійного (монотеїчного /політеїчного) пізнання світу в містичному оповіданні набуває інтегративних ознак.

Розкрито особливості комунікативного дискурсу між міфічною істотою й людиною: спілкування відбувається на паритетних умовах, міфічна істота здатна виявляти почуття, за глибиною і природою вияву подібні до людських; виказують готовність співіснувати поряд із людством цифрової цивілізації.

Традиційною є стилізація портретних характеристик міфічних істот, констатуємо національно позначені фольклорні образи, модифіковані відповідно до зміни соціальної реальності.

Ключові слова: *містичне, інформаційно-семіотичний код, міфічна істота, міфологічний образ, художній образ, українська література, культура, картина світу, текст, стилізація.*

Постановка проблеми. Сучасна вітчизняна українська література презентує дискурс містичного, що має підґрунтям фольклорно-міфічний світоглядний складник. Містичне традиційно розглядають в аспекті світоглядної основи, ірраціональної, інтуїтивної, що визначає парадоксальність у сприйнятті світу. Теологічна і філософська доктрини окреслюють характер комунікації з абсолютом залежно від історико-культурних, релігійно-конфесійних чинників.

Аналогія практики містичного сягає язичницької (політеїчної) культури пізнання світу, коли ритуальні дії мають за мету екстатичну нівеляцію дистанції між людиною і потойбіччям (світом духів і богів). Релігійно-містичний обряд становить визначальні у формуванні політеїчної картини світу, комунікація з міфічною істотою уможливлена на «відновленні» мосту між сакральним часом (часом докосмічним, часом першотворення, першодії, першопредметів) і профанним, що відбувається безпосередньо в реальності. Міфічна істота стає знаком, що має семантично-ціннісне значення.

Інформаційно-семіотичне прочитання міфічного образу ґрунтоване на виокремленні смислів у свідомості людини (ставлення; регулятиви). Знаковим детермінантом міфологічного образу у політеїчній картині світу праукраїнців є носій здат-

© Мішеніна Т. М., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ностей подолання часопростору, його перетину; перевтілення, перетворення об'єктів довкілля, зміни їх траєкторії руху тощо; керування діями і вчинками людини.

Звернення до української міфології до дозволяє виокремити містичні мотиви в сучасній містичній оповіді, дослідити містичні елементи, описати особливості ословлення містичної реалізації і візії в сучасній українській літературі. Матеріалом для дослідження слугувала збірка «Українська містика», яка презентує щороку видання: автори Юлія Андрієнко «Невигадана історія Анатолія Нагнибіди», Віталій Геник «На злих вітрах», Ольга Козій «Як чорти в карти грали», Домовик з міського моргу, Лариса Рудик «Кум-кум» (2022); Валерія «Чубака», Олександр Кравченко «Хтонь», Віталій Малетич «Гадяча мати», Діана Міценко «Чорт на лінії кохання», Мар'яна Стефак «Мара 2022: народження» (2023–2025), Галина Шкарупа «Пилявинка» та інші. Потребує окремого розгляду питання стильового викладу міфопоетичних образів в українському містичному оповіданні; простеження їх розвитку, виокремлення традицій і новацій, зумовлених рефлексією знань про містичне в культурі письменника; аналіз семіотичного коду описуваних образів; встановлення співвідношення християнського і язичницького в оповіді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвідки у філософській, лінгвофілософській, культурологічній царинах стосовно природи містичного, вияву містичного як практики інтуїтивного переживання в екстазі безпосереднього єднання з абсолютом; практики переживання Бога (монотеїстичне сприйняття світу) [3, с. 130–132; 8; 9, с. 386; 11, с. 21–23] уможливлюють розгляд категорії містичного з позиції релігійних уявлень. Звернення до філософської теорії дозволяє висновувати, що практика містики орієнтована насамперед на розроблення психофізичних вправ або ритуалів (до прикладу, зосередження на хресті, іконі, яка є оберегом людини; зосередження на предметові, який здатен встановити контакт із представником потойбіччя); язичницька (політеїчна) світоглядна думка орієнтує на обряди й ритуали, що вможливлюють успішну для людини комунікацію з міфічною істотою, тобто досягнення мети, здійснення бажань тощо (досягненню прагматичної мети людини сприяє союз із міфічною істотою).

Інформаційно-семіотичне розуміння культури релігійного (з опертям на політеїзм / монотеїзм) пізнання світу розширює уявлення про смисли, утворювані у свідомості носія тієї чи тієї лінгвокультури [11, с. 25–28; 12, с. 60–65], зокрема того аспекту, якою мірою людина здатна регулювати навколишні явища і процеси, часто не підвладні їй. Прочитання образу міфічної істоти апелює до наявності інформації про властивості, поведінку тощо.

Художній образ міфічної істоти в сучасному містичному оповіданні досліджуваний із позиції знання як ствердження наявності певних здатностей, ознак; такий, що втілює природу хтонічного (давнього, докосмічного) світу, водночас моделювання образу змінює людський світ епохи цифровізації й релігійної нігілізації; архетипи й міфологічні символи втілені в поведінкових і світоглядних реалізаціях [4, с. 116–118; 8; 14, с. 7–10].

Естетика жанру містичного оповідання окреслює науковий пошук у межах співвідношення форми і змісту, де містичне розгортає реальність, яка має фольклорно-міфічний акцентуатор; модель світу відтворена безпосередньо в сюжеті, де «архетипно-міфологічне текстове втілення має світоглядну основу» [4, с. 118–120; 6, с. 26; 10, с. 38–40].

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в тому, щоб простежити розвиток художнього образу міфічної істоти в сучасному містичному оповіданні; дослідити семіотичний код описуваних міфологічних образів.

Виклад основного матеріалу. Сучасне містичне оповідання у вітчизняній літературі представляє низку образів, усталених у давніх українських описах. Фольклорно-містичне підґрунтя простежуємо як у портретних характеристиках міфічних істот, так і описах їх поведінки, вчинків. Насамперед, варто підкреслити природу міфічних істот, що полягає в умінні представника потойбіччя набувати різних станів, перетворюючись на об'єкти реального світу (утілюватись у людські тіла, перетворюватись на людину чи тварину (рослину), імітувати фізичні явища довкілля (дощ, вітер, сніг)), виявляє здатність рухати предметами. Представник потойбіччя вільно перетинає світи, переміщення в часопросторі і вимірах залежить від того, яку місію має виконувати в людському світі міфічна істота.

Окреслений містично-фантастичний іманентний складник посилений психофізичними характеристиками, які мають вияв у навіювальних здатностях; комунікативних, які полягають насамперед у вмінні психологічно зрозуміти потаємні бажання і прагнення людини задля того, щоб спонукати її до дій, які заборонені в людському світі, оскільки саме ці дії дозволять досягнути бажа-

ного. Зокрема, винятковими комунікативними здатностями згідно з українськими віруваннями відрізнялися відьми (відуни), шептунки (шептуни), чорти.

З позиції естетики сучасного містичного оповідання переважають сюжетні композиції, традиційні для фольклорно-міфічної оповіді, художні образи міфічних істот створені на основі фольклорних мотивів і тематичних віднесень. Стосовно просторових переміщень і вияву в певному місці магічної сили, то підкреслимо традицію (наприклад, домовик у сучасному українському обійсті виказує як охоронець дому), водночас поведінкова реалізація чорта орієнтована на скупчення людей й орієнтацію на їхні ціннісні орієнтації (зокрема, зібрання в актових залах, будинках культури, ресторацiях, кінозалах, клубах тощо).

Простежимо на прикладах сюжету містичних оповідань українських авторів, які портретні характеристики визначають потойбічні істоти, визначимо особливості комунікативного дискурсу між міфічною істотою і людиною, окреслимо поведінкову максиму представника потойбіччя.

Міфічна істота «домовик» в українському містичному оповіданні представлена як хазяїн простору (будинок / квартира (Валерія «Чубака»); місце перетину світу живих і мертвих (Ольга Козій «Домовик з міського моргу»). У містичному оповіданні «Чубака» Валерії [13] сюжет відтворює події війни між Україною і рф, що охоплюють двох реальностей, що перетинаються: світу потойбічного і світу реального. У реальному світі спілкуються коти й домовики, які оберігають дім. Від війни потерпають і люди, і міфічні істоти (зокрема, домовики), смерть, яку несе російська диявольська агресія, спричинює горе, руйнації обом реальностям.

Домовик (домовий, хазяїн, дід – у дохристиянських віруваннях – родинний бог, бог господи, опікується життям усієї родини, вартовий дому і хоронитель родини [8, с. 195–196]; добрий або злий дух, що живе в домі; бог домівки і майна [2, с. 317]) розмірковує про перших помічників – «*дорослих та досвідчених котів*», які «*раптом біда – одразу мчать на допомогу*». Мале вугільно-чорне кошеня Чубака ще навіть не вміє муркотіти і навколо все мимохіть руйнує, розбиває.

Хазяї нашвидкуруч збираються, щоб перебувати в безпечному місці, подалі від епіцентру завдання ударів ворога, виїхати до села, де проживає тітка Люба (односельці її уважають відьмою за дивакуватість, поведінку і знання дій трав, уміння вкладати силу в обереги), «*здавалося, наче вона читала думки кожного та бачила таке, про що ти й сам ніколи не здогадався б*» [13]. Кошеняті наказує Домовик, хоч і вважає його недосвідченим помічником, берегти хазяїв, а сам залишається чатувати вдома.

Домовик миє посуд за малим Івасиком, витирає пил, дивиться телевізор, розмірковує над смислом життя, засуджує війну: «*Ой, людоньки, що ж це у світі діється?! Хоч взагалі не дивись на ці бігаючи картинки, стільки у них болю та смутку!*» [13].

У сучасному містичному оповіданні чорний колір реалізує усталену амбівалентну семантику язичницької архітектоніки світу (знання законів потойбіччя, сила зла, смерть). Давні язичницькі вірування засвідчують символічність сакральних кольорів (білого, чорного, золотого й червоного). Священність магічних кольорів полягає саме у їх хтонічності, тому чорний колір є протилежним ахроматичному білому як колір антисвіту, здатен згущуватися, набуваючи додаткової сили, символьність чорного кольору пов'язана з нижнім царством, причому колір набуває автономності, що можемо спостерігати на рівні рослинних і тваринних атрибутів: *чорний ворон, чорний кіт, чорний дуб.* Чорний колір насамперед є кольором, який виказує природу «докосмічну» й первісну, тому чорне є амбівалентним, сильним, вимір добро / зло посилене його природою сили задля вияву й переходу від світу до антисвіту, напруги.

Водночас у містичному оповіданні «Чубака» чорний колір виразно символізує смерть як наслідок порушення законів рівноваги, як зло: «*З великої висоти, з-під самого піднебесся, потужною хвилею звуку неслося жахливе та незбагненне,* ***чорне*** *та променисте водночас, як* ***сама смерть****. Та це й була* ***сама смерть***» [13] – ворожий ракетний удар у житловий будинок. Зміст «ненависті» доповнено семантичними реалізаціями (*невиправдана, самознищувальна, архаїчна, антигуманна*): «*Кам'яні кучугури … височіли посеред кімнати ганебним пам'ятником* ***ненависті***» [13].

Ефект реальної присутності домовика при ракетному ударі підкреслено емоційними переживаннями міфічної істоти: «*Як все ж таки добре, що Чубака поїхав!*» [13].

Доброчинний вимір чорний колір реалізує в образах домовика й чорного кота, помічника потойбічного господаря дому, чорного одягу відьми Люби з чорними очима.

У сучасній українській прозі міфічні істоти є антропоморфними (зокрема, за сюжетом опові-

дання «Чубака» домовик поводиться як людина, водночас безпосереднього опису автор не подає, водночас у семіотичному полі української культури домовик має виразну зовнішність – висока людиноподібна істота, тіло якої вкрито густою шерстю, тому український читач уявляє традиційний фольклорно-містичний образ). Спостерігаємо «осучаснення» дій домовика, який умикає пульт від телевізора, аналізує події, які відбуваються, надає їм оцінку, виходячи із загальнолюдських цінностей та уявлень про добро і зло. Фактично, сучасний домовик стає максимально наближеним до людини за думками й поведінкою, залишається лише невидимим для людського ока. Спостерігаємо також зміщення на рівні семіотичного коду в інтерпретації домовика: домовик не добрий або злий дух, відсторонений від хазяїв, а навпаки, активний співучасник життя родини, виразно позитивний, вразливий до катастроф, що відбуваються в людському світі, підвладний нещастям, здатен переживати емоції співчуття, розмірковувати над загальнолюдськими цінностями, розмежовувати добро і зло (якщо домовик за язичницькими уявленнями українців не належить ні до добра, ні до зла, він виявляє силу, яку застосовує залежно від того, наскільки уклад родини відповідає його баченню, то сучасний домовик співмешкає як член родоводу).

Коментуючи називання в українській культурі домовика, виокремлюємо такі семантико-когнітивні сегменти, як-от: оберіг, захист дому (*застережник, оберіг, охоронець*); потойбічний господар дому (*хатник, челядник, пожилець*). Номінація «домовик» актуалізує насамперед просторове розташування, коли міфічна істота є головним хазяїном дому. Магічний реалізм спостерігаємо на рівні реалістичного зображення простору, де перетинаються міфічні істоти й люди (тварини), сприймаючи зовнішній вигляд і здатності один одного як даність; на рівні комунікації, оскільки учасники подій розуміють один одного.

Комунікація, яку здійснюють міфічні істоти, тварини, причетні до потойбіччя (чорні коти), відьми (жінки, які пізнали закони перетину реальностей, мови реальностей) розмовляють як учасники паритетного комунікативного дискурсу, відчувають один одного, співчувають, виявляють емпатію. Навіть у доборі прізвиська чорному котеняті одностайні і домовик, і відьма Люба: називати Малий, бо відчувають, що йому прізвисько Чубака не подобається. У такий спосіб створено безперервний полілог *людина – міфічна істота – тварина*.

Інформаційно-семіотичний код української культури репрезентує амбівалентне прочитання міфічної істоти / людини (жінки або чоловіка – відьмака), яка, «знаючись із нечистою силою, завдає людям шкоди [2, с. 186]. «Відьму / ворожку» в давніх українських віруваннях також описано як жінку, яка знається на травах, виявляє вміння варити зілля, які здатні подолати неміч (хворобу), застосовує методики лікування, які поєднують силу рослини і силу власної думки, знає закони Всесвіту і дотримується їх у своїй діяльності. Відьма, тобто та, що відає, є істотою, що вільно транслює зв'язок між реальним і потойбічним світами, виявляє здатності, які дозволяють змінювати хід подій. Атрибутами, тобто помічниками відьом, є хтонічні тварини.

Язичницьке уявлення давніх українців про відьму охоплюють атрибути відьми (чорний кіт, мітла, ступа, молодик, магічні зібрання трав тощо), відьма боїться викриття, водночас засвідчує свою активну діяльність у допомозі при звертанні людей [5, с. 122–123].

Відьму українські автори змальовують як позитивну (яка з допомогою знань допомагає людям, створює обереги, попереджає про небезпеку тощо), так і негативну, навіть недалекоглядну, з якою людина здатна протистояти (Віталій Геник «На злих вітрах», Ольга Пелещук «Ворожка»). До прикладу, в оповіданні Ольги Пелещук «Ворожка» за сюжетом ворожбитка втручається на прохання батьків у процес розвою здатностей дівчинки, замовляючи її прагнення малювати. Подорослішавши, дівчина змогла зняти замовляння ціною смерті ворожки.

У сучасному містичному оповіданні спостерігаємо традиційні складники простору: місце сили, місце перетину двох світів, трансцендентальний вхід, який уможливлює перебування людей, міфічних істот, тварин в одному часопросторовому вимірі, з одного боку, уможливлює вільне спілкування як рівноправних учасників діалогу. Підкреслимо, що представники «різних» світів, спілкуючись, розуміють один одного. Дискурс містичного оповідання визначає комунікацію, ґрунтовану на спільних темах обговорення. Наголосимо на тому, що мовна дистанція між представниками різних світів відсутня, що визначає довільний моно-, діа-, полілог, відчутєвий і мовний контент єдиний, що визначає безбар'єрний перехід між світами. Часові портали, які традиційно визначені часовими і просторовими (син- і діахронними) перетинами, у сучасному містичному оповіданні нівелюють мандрівку в часі. Домовик мешкає разом із хазя-

ями, поводиться як вони, залишаючись у потойбічній реальності. У такий спосіб іде мова про одночасну співреальність, коли представники різних світів мають змогу вільно спілкуватися. Водночас варто звернути увагу на те, що можливість такого спілкування, його змістовність не потребує безпосереднього перетину часопросторових сегментів. Якщо давні українські традиції відтворюють портацію як надзвичайне явище, вчинок, то сучасний перетин є фактично майданчиком задля обміну думками, висловленням інформацією з того чи того питання, що перебуває в полі посиленої уваги одночасно кількох реальностей. Чинником, що спричинив стягнення реальностей, є надзвичайна ситуація, зокрема загроза цивілізації. Фактично читач уявляє одночасно потойбічну й реальну дійсності, коли в будь-який момент можуть відбутися події, у яких беруть участь містичні істоти, містичні істоти з тваринами, які розуміють мову представників потойбічного світу, містичні істоти, які супроводжують людей задля їх захисту.

Як висновок, якщо традиційним є спілкування з представником потойбічного світу у сакральному місці, зазвичай, яке визначить представник потойбіччя, то в сучасному містичному оповіданні місце сили не має визначеного локусу, навпаки, створено сумісну площу буття, у якій одночасно перебувають представники людського, тваринного й потойбічного світів. Паритетне спілкування засвідчує те, що представники різних світів виявляють культуру пізнання, праці аналогічно із суголосними матеріями, тому вільно здатні обмінюватися думками, досвідом, формувати власні позиції, які стосуються сутності буття.

Крізьчасовий і просторовий перетин людського й потойбічного світу, переміщення у вимірах у сучасному містичному оповіданні спостерігаємо як портацію, здійснення якої має мету впливати на людський світ. В оповіданні «Чорт на лінії кохання» Діани Міценко образ чорта представлено в подобі звабливого молодика з вугляними очима, модерно вдягненого («*у шкіряній куртці*»), який виказує зверхність над присутніми, з викликом поводиться, голосно сміється («*і його посмішці виблискували ікла*»). Слід звернути увагу на соматизми, що визначають типовий портрет міфічної істоти: вугільні очі, ікла, фізична розвиненість, звабливість, зовнішня краса відповідно до уявлень людства про гармонійність зовнішніх ліній.

Психологічний портрет чорта (чорт – природна істота, що втілює в собі все зло і має вигляд темношкірої людини з цапиними (собачими, курячими) ногами, хвостом, свинячим рилом; собачою мордою й ріжками; злий дух, нечиста сила, біс, диявол, дідько, люципер, сатана [2, с. 1606; 8, с. 643]) змальовано як провокатора людських потаємних бажань і запитів, які насправді повинні мати відповідно до усталених норм етикету обмеження у вияві, стримування. Розкрито механізм зваблення людської натури, що полягає у відчуванні емоцій, читанні думок людей: «*Він підхопився, і, потираючи руки, підняв їх наче дирижер. Людська хвиля реагувала на нього і точково почали закипати скандали*»; «*Хтось комусь наступив на ногу. Комусь хотілось додому, і він голосно про це сказав – наголосивши на тупості заходу*» [13]. Чорт провокує на виказування потаємних бажань, маніпулює легкістю переступу. Сила чорта в людському світі збільшується мірою вияву слабкості людини, готовності її здійснити заборонені етикетом вчинки: «*– Я цікавлюсь емоціями. ... Підсвічую їх. Твоя головна емоція була нудьга. Хтось був більш агресивним. Пройшли часи, коли можна було підсвітити оргію*» [13].

Чорт також спокушає світ людей умінням застосовувати магію, що полягає в перетворенні об'єктів фізичного світу, переміщенні їх у просторі: «*Провів поглядом стрічку, що зникла між сміття*», «*Біля його ніг розквітла вогняна квітка і вона мала, піднявшись, розсипатись мільйоном блискіток, але завалившись змією, поспішила до дівчини*», «*– Стрічка. / Закотивши очі, Ніколас прибрав її клацанням пальців*» [13]. Так само чорт, маючи тіло, здатен набувати різних станів, перетворюючись на будь-що і будь-кого, що є його природою: «*Вітерець здув його чорним димом у темряву вулиці*» [13].

Оприявлення фізичне чорта надає змогу міфічній істоті зло маскувати під «модний тренд» виявляти зухвалу поведінку, не стидатися різких викривальних виступів, агресію. Провокатор зовні подібний до людей, лише соматизми – ікла й чорно-чорні очі – вказують на присутність міфічної істоти. Чорта описано як психолога, який спонукає до вияву потаємних бажань, з одного боку, відчуває емоційно-відчуттєві настрої натовпу і використовує негативну енергію, посилюючи її своєю магічною силою, – з іншого. Чорний колір є силою чорта, посилює його хтонічне знання про людську природу, випробовує її різними ситуаціями. Особливість магії чорта полягає в тому, що його сутності натовп не помічає. Головна героїня відчула його емоційну суть і направду говорить із чортом: «*– Ти що робиш?! – Аліна підхопилась, а хлопець так і застиг, дивлячись на неї здивованими вугляними очима. Продовжуючи тримати*

руки перед собою – і прямо перед ним почалась бійка» [13].

Чорта і його емоційну структуру не помічають, водночас головна героїня відчула того, хто грає на людських слабостях, хто активізує низькі бажання, інстинкти, будучи серед натовпу: «*Юнак опустив руки і чкурнув до виходу. Його компанія зникла слідом так швидко*» [13]. Викриття чорта людиною вразила його, і він зникає. Факт зникання наслідує процедуру вигнання світу зі світу людей: настання ранку, спів птахів, зокрема півнів, які мають здатність «пити час», тобто стояти, чатуючи на перетині двох світів, і впливати на рух часопростору. Відповідно до давніх язичницьких уявлень українців чорти вільно переміщуються в антисвіті і світі людей, не підвладні часовим вимірам, тобто є вічними як давня хтонічна природа, мають слабкість: якщо їх у людському світові ідентифікують, емоційно сколихнуть, вони намагаються вибудувати комунікацію. За сюжетом комунікація між головною героїнею й міфічною істотою – чортом – відбувається відпочатку візуально, зокрема зустріч поглядами: «***вугляні очі***» (через очі чорта, насичено чорний колір передано емоцію антисвіту, емоцію спокуси до вчинків переступу), «***зіниці*** *хлопця* ***були розширені****… Аліна нахилилась ближче до неї і побачила* ***такі самі очі***» [13] (чорт має метафізичну властивість вселятися в людські тіла, його можна побачити і відчути, подивившись йому в очі; чорт вселяється в тіла тих людей, які підлеглі спокусі, вияву потаємних темних бажань, здатні діяти із порушенням заповідей; по-інакшому чорт має вміння зачарувати людину так, щоб вона здійснювала дії, йому потрібні). Переселення в людське тіло уможливлене через подібність емоційного стану людини й чорта.

Портретною деталлю міфічної істоти є надважкий погляд, що передає відповідну емоційну насиченість, погляд притягає силою антисвіту: «*Погляд в нього був дійсно важкий, але в ту саму чергу було важко не дивитись*» [13].

Зовнішність чорта в уявленні сучасників зберігає давні традиції: «*Обрис був наче людський, але занадто довгі кінцівки та хвіст*» [13].

Чорт здатен на вияв любові до людини: він ластиться до головної героїні Аліни Максимівни, робить дії, типові при закоханості для людей (намагається зацікавити розмовами, робить компліменти, дарує квіти): «*… чула як з іншої сторони хтось ластиться*», «*– Аліночко, сонечко. Не гостинна ти. Не гостинна. Більше не принесу (квітів). Абр принесу. Ти мені треба. Дуже треба. Хто ж мене ще* ***помітить*** *у* ***вашому світі***»; «*Мене всі бачать, тільки не затримують погляду. Наче існуюче неіснуюче, а ти затримала. Помітила. Я це дуже ціную*» [13]. Чорт дарує дівчині вінок з чорними квітами, додає стрічку з написом «Моїй любій», для нього це вияв любові: «*– Ти знаєш, скільки емоцій за тими квітами завжди? За тими стрічками? Частенько, звісно, байдужість і потреба, але й жаль, любов, таємниці. Хтось все життя не міг вимовити, що насправді відчуває і говорить лише біля останньої межі. Поруч зі стрічками від дітей стеляться написи від справжнього кохання*» [13]. Дівчина відхилила чорний «траурний вінок», оскільки у світі людей такі вінки символізують жалобу, смерть, горе. Чорт дарує білий букет: «*– В цей раз вже за вашими традиціями. – Він простягнув до Аліни букет високих білих троянд…*» [13].

Сучасне містичне оповідання відтворює давню традицію українців ворожити на святки: «*– У святки саме час. Вся нечисть вилізла нам таємниці розповідати*» [13]. За давніми віруваннями українців, саме в цей час представники паралельного світу вільно перетинають світ людей, до них можна звернутися і спитати про майбутнє. Комунікація відбувається з допомогою карт. Дівчата ворожили на долю, сподівалися витягти карту, яка умовно вказувала б на нареченого, його заняття тощо. Карта, що вказує дівчині на майбутнього обранця, заворожена. Автор застосовує прийом оживлення через містику, коли карта зображає зовнішність чорта, портрет нагадує дівчині вечірнього знайомця: «*Аліна уважно розглядала карту, яку перед нею тримала Мара. Декорації чи деталі її не цікавили, а от* ***гострі зуби***» [13]. Використаний прийом апелює до описаних у давніх легендах, казках, переказах про можливість встановити візуальний контакт з іншим світом через колоподібні предмети (вода в кільці колодязя, вода в колоподібній тарілці тощо), що відкривають шлях до потойбіччя, уможливлюють телепортацію людини в нього і навпаки, перехід міфічної істоти до світу людей. У містичному оповіданні «Чорт на лінії кохання» автор з допомогою зміни портретних деталей оживлює карту, вкрапленням є елементи відео.

Дівчина не вірить у любов міфічної особи – чорта, оскільки традиційним є виразно негативна характеристика його природи і дій. Ворожки бачать його на карті, але водночас не помічають, це одна з визначальних рис чорта – бути одночасно помітним і непомітним: «*– Це фігура мови. Ну який чорт у сучасному світі? Просто якийсь*

такий чоловік, що під собою землі не відчуває і на свою голову пригоди знаходить» [13].

Познайомившись із дівчиною, чорт намагається спростувати забобони людей, які полягають у вірі впливу парного числа як негативного, як символу смерті, нещастя: «– *Непарна кількість. Але якщо тобі цікаво, то це взагалі ні на що не впливає. То ви вже придумали. Йдемо дивитись на місто* ***моїми очима****?*» [13]. Чорт спростовує уявлення дівчини про вплив числа на розвиток подій. Зауважимо, що чорт є представником антисвіту, вічна його, докосмічна природа дозволяє бачити числа не як люди, тобто як кількісні (сучасний рахунок ґрунтований на знаках, знаки ділять простір на однорідний і тотожний), а як однорідні і якісні (до прикладу, один – центральний, головний роду, володарний; два – бінарність, множення, позірність, несправжність; три – тричленна вертикальна модель світу; чотири – чотири сторони світу за горизонталлю; сім – кревність, родовід).

Захоплення чортом Аліна Максимівна переживає синестезійно, через одоративні яскраві відчуття, відчуття відкриття міфічної істоти як такої, з якою можна не лише підтримувати комунікацію, але також як такої, у яку можна закохатися: «*У морозному повітрі квіти мали* ***запаморочливий аромат****. Аліна обережно їх забрала і, взявши під руку Ніколаса,* ***пішла за ним***» [13]. Чорт має ім'я Ніколас (поширене в сучасному світі людей, «модне» в колах молоді), що вказує також на зміну символіки числа, коли один уже не символізує природу чорта як одного з подібних, а виокремлює його як унікальну істоту. Число стає показником кількості, нівелюючи семіотичний складник якості. Нумерологічний семіотичний код трактується уже як поступове збільшення унікальних (як людей) потойбічних істот. З іншого боку, ім'я з позиції міфологічного дискурсу є сакральним, через називання імені твориться магія [10, с. 39 – 40]. Відповідно, чорт, який має людське ім'я, виявляє якості, спільні для людини і міфічної істоти, сакральність магічної природи чорта певною мірою нівелюється.

Семіотичне прочитання художнього образу чорта в сучасному містичному оповіданні актуалізує засвідчує зміщення координат злодіяння у світі людей до категорії доброчинності. Чорт стає олюдненим, водночас фольклорний образ міфічної істоти у містичних оповіданнях залишається відтворюваним («Як чорти в карти грали», Ольга Козій).

Висновки. Усталена практика містичного язичницької культури в сучасному містичному оповіданні має модифікований характер, що виявляється в олюдненні міфічної істоти, подоланні дистанції часопростору (між реальним світом і потойбіччям). Портретні характеристики міфологічних образів у містичному оповіданні на рівні інформаційно-семіотичного коду культури українського народу засвідчують традиційне наслідування, опис дій міфічної істоти є стилізованим, ґрунтованим на основі фольклорних оповідей. Новація полягає в максимальному наближенні світу реального (світу людей) і світу ірреального, коли трансперехід втрачає сакральність і вибірковість. Магічні дії описано через натуралістичні деталі, дії світ людей сприймає як належне, переважає споглядальний дискурс. Констатовано зміну в осмисленні антиномій (добро / зло), коли міфічна істота виявляє людські якості, міркує як людина, рефлексує події світу людей.

Перспективами подальшого розгляду є розгляд категорії містичного у вітчизняному письменстві з позиції інформаційно-семіотичного коду культури.

Список літератури:

1. Белімова Тетяна. Сучасна мала проза: комерційний аспект [сучасні українські містичні оповідання]. *Слово і час*. 2017. № 3. С. 114–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2017_3_16

2. Великий тлумачний словник української мови /уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

3. Вещикова О. С. Категорія містичного: науковий дискурс і репрезентація в сучасній прозі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. 2017. Вип. 76. С. 129–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIFL_2017_76_31

4. Вещикова О. С. Містика театру в сучасній українській літературі: шекспірівський код. *Ренесансні студії* / голов. ред. Н. М. Торкут. Запоріжжя : КПУ, 2014. Вип. 22. С. 116–134. URL: https://dspace.zsmu.edu.ua/handle/123456789/3959

5. Гудзь Аліна. Українські чаклуни. *Містична Україна: Таємні об'єкти та загадкові явища*. Київ : Арій, 2019. С. 109–129.

6. Дев'ятко Наталя. Методологія дослідження жанру фентезі у соціально-філософському аспекті. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2024. Т. 35 (74). № 5. Ч. 2. С. 22–27. URL: http://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/archive?id=132

7. Дев'ятко Наталя. Можливості впливу сучасних жанрів: фантастика, фентезі, казка. *Український фантастичний оглядач* (УФО). 2009. №1(7). С. 59–66.
8. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
9. Карагодіна О. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
10. Логвиненко Наталія. Фентезі як вид фантастичної прози. *Українська література в загальноосвітній школі.* 2014. № 5. С. 38–40.
11. Подольська Є. А., Лихвар В. Д., Погорілий Д. Є. Інформаційно-семіотичне розуміння культури. *Кредитно-модульний курс культурології*. Київ : Фірма «Інкос», Центр навчальної літератури, 2006. С. 20–30.
12. Савченко Л. В. Коди культури та системи їх класифікацій. *Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти* : монографія. Сімферополь : Доля, 2013. С. 58–74.
13. Українська містика. arkush.net, 2021–2025. URL: https://arkush.net/book/
14. Хороб С. Жанрові особливості української фантастики кінця XX – початку XXI століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Тернопіль, 2017. 234 с.

Mishenina T. M. MYTHOLOGICAL IMAGES IN MODERN UKRAINIAN PROSE: INFORMATIONAL AND SEMIOTIC DIMENSION

The publication is dedicated to revealing the peculiarities of the reproduction of the mystical in Ukrainian literature (using the example of a mystical story of the 21st century); describing the semiotic code of mythological images.

The plot of the mystical story of the 21st century is mostly stylized, contains folklore-mystical fragments, and the portrait details of the mythical creature are consistent with the descriptions attested in folklore texts. The issue of the development of the artistic image of a mythical creature was considered separately. The artistic image of a mythical creature is described as an image that has a chthonic nature, capable of influencing the world of people through the correlation of their actions, and the impact on the psycho-emotional state. The folklore-mythical accent allows us to characterize the genre of mystical storytelling from the standpoint of form and content. Communication between a mythical creature and a person is carried out both at the intersection of two realities and directly in the real world. The mythical creature is able to demonstrate through portation, the manifestation of the abilities of magical influence on physical objects, natural phenomena. The plot of a modern mystical story appeals to the complicity of a mythical creature and a person in a particular action, emphasizes the reflection of a representative of the otherworld in assessing events. In this way, we note certain shifts in the semantic field of good and evil, when mythical creatures become humanized and begin to reason from the position of a human's assessment of an event. The descriptions emphasize that the modern human world perceives mythical creatures in parallel, we note the leveling of the so-called wonder at the afterlife, the recognition of its unknowability, and the manifestation of fear of the unknowable pre-cosmic nature.

Mysticism is traditionally understood as a process of cognition of the absolute. The informational-semiotic code of religious (monotheic / polytheic) cognition of the world in a mystical narrative acquires integrative features.

The features of the communicative discourse between a mythical creature and a human are revealed: communication takes place on equal terms, the mythical creature is able to express feelings similar in depth and nature of expression to human ones; they show a willingness to coexist alongside humanity of digital civilization.

The stylization of portrait characteristics of mythical creatures is traditional, we note nationally marked folklore images, modified in accordance with changing social reality.

Key words: *mystical, informational-semiotic code, mythical creature, mythological image, artistic image, Ukrainian literature, culture, worldview, text, stylization.*

Дата надходження статті: 02.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 821.161.2-1.09
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/62

Науменко Н. В.
Національний університет харчових технологій

МАРИНІСТИЧНА КОМПОНЕНТА У ФОРМОЗМІСТІ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО ВІРША

Українське вільне віршування кінця XIX – початку XXI століть являє собою складну динамічну систему, у якій постійно відбуваються інтерпретації та реінтерпретації архетипних образів і образних комплексів. Особливе місце в цьому контексті посідають так звані тотемістичні символи, які, окрім образів рослин і тварин, представляють образи чотирьох стихій – землі, води, повітря та вогню. Тому в даній статті увагу приділено образові моря як такому, що його визначні світові науковці включають до асоціативного поля «вільне віршування» завдяки подібності руху морських хвиль до чергування довгих і коротких рядів, формування специфічного темпоритму верлібрової ліричної оповіді. Простеження реінтерпретацій образу моря, утверджена як сув'язь прадавніх фольклорних традицій та нанизування додаткових конотацій, і пошук нових символічних значень мариністичної образності, який триває й до сьогодні, стали метою цієї статті. Окремо дослідниця розглядає антологічні видання, котрі дозволять зіставити образні конотації концепту «море» у різних поетичних стилях. Це передусім «Антологія української морської поезії» (Одеса, 2004), «Крим, який ми любимо» (Київ, 2016), «…Тому, що ти – поет: антологія лірики українських поетів-учених» (Київ, 2024).

У результаті детального прочитання «морських» верлібрів установлено, що семантичні прирощення образу моря – і як хронотопу, у якому відбувається дія, і як метафоричного аналога вільного віршування – у кожному новому періоді розвитку літератури мають за домінанту окремий формозмістовий чинник, із сукупності котрих безпомилково упізнається індивідуальний стиль того чи того поета. Це візуальні, в тому числі кольористичні, образи в «Уривках із листа» Лесі Українки та «екзотичних» віршах раннього Максима Рильського; звуконаслідувальні слова у мариністичних верлібрах Павла Тичини та Михайля Семенка; сполучення наукових термінів і мистецьких алюзій у «Кримських краєвидах…» Валер'яна Поліщука; фольклорні інкрустації у творах Володимира Свідзінського; інтертекстуальні мотиви у віршах Віри Вовк, Миколи Воробйова, Степана Гостиняка; дифірамбічні інтонації у «Травелозі» Марти Тарнавської.

Ключові слова: *українська поезія, вільновірш, море, формозміст, образ, мовні елементи, синтез мистецтв.*

Постановка проблеми. Вельми часто ключові образи віршованого твору зумовлюють його жанр, композицію, особливості художньої мови та образної структури. Зокрема, це стосується творів, виконаних у вільній віршовій формі, уподібнення якої до руху морської хвилі спостерігається не лише у самих авторів, а й у науковців. Прикладом цьому традиційно наводять творчість В. Вітмена: він сприймав море як метафору величного вільного вірша, рядки якого подібні до мінливих, часами розбурханих, хвиль, що безперестанку піднімаються і спадають. Цим, на думку поета, вони завжди схожі одна на одну, але серед них немає двох цілковито однакових за розміром чи формою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як образно говорив Р. Асселіно про поетику В. Вітмена, «морські хвилі не накочуються на берег щохвилинно, і вітер не розгойдує верховіття сосон із напруженою регулярністю, проте й у шумі хвиль, і у подиху вітру є свій прекрасний ритм» [19, с. 254]. Безумовно, образ **моря** виходить на одне з перших місць серед системи образів поетичного твору, написаного у неоромантичному ключі. Іноді саме він зумовлює не лише емоційну, а й версифікаційну специфіку поезії: зокрема, це стосується творів, написаних дольниками, акцентним і особливо вільним віршем, уподібнення якого до руху морської хвилі спостерігається як у літераторів, так і в науковців [див. 4, с. 229; 8, с. 339]. Японський біотехнолог Масару Емото, відомий дослідженнями природи води, зазначав: у німецьких слів «море» та «душа» спільний корінь (порівн. See та Seele), а тому води запо-

© Науменко Н. В., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

коюють єство людини, її приховану від інших сутність [21]. К.-Г. Юнг називав море «чудовим символом нашого колективного несвідомого» [20].

В історії української новочасної літератури відкриття та перевідкриття хронотопічного образу **моря** як символу нескінченності, свободи й дива, а морського узбережжя – як місця просвітлення й філософських роздумів, виразно збігається з піднесенням популярності вільного вірша. Синтез різних мистецтв у літературному творі – це один із виявів яскравого й важливого процесу модернізації красного письменства, що постав у результаті глибинних світоглядних змін.

Чи не найпліднішe цей процес реалізується в мариністиці. Так, за визначенням О. Рисака, для Лесі Українки море – істота багатолика [11, с. 130]. Морські вірші Лесі – картини, виконані у пленері, вщерть напоєні переливами сонячного проміння, ніжними пастельними тонами, «бо це – країна світла і злотистої блакиті».

Постановка завдання. Мета цієї роботи – на основі розгляду віршованих текстів різних періодів української літератури, заснованих на мариністичній формозмістовій компоненті, з'ясувати, як саме у контексті верлібрової ліричної оповіді сполучення цих образів стає не лише композиційним чинником її творення, а й символом певного різновиду мистецтва, явленого в царині писемної творчості.

Виклад основного матеріалу. У Лесиних «Уривках з листа» море виступає чинником образотворення та віршотворення, – таку естетичну роль отримує цей символ у парадигмі неоромантизму [8, с. 339], а також символізму, імпресіонізму, постмодернізму та «нового стилю доби», який наразі ще не має чіткого терміна.

Ритмічна заданість «Уривків з листа» Лесі Українки породжує своєрідну хвилеподібну композицію. Можливо, недаремно у цій поезії авторка, характеризуючи свою віршотворчість, порівнює свої думи з Чорним морем:

Товаришу мій! Не здивуйте з лінивого вірша.
Рифми, дочки безсонних ночей, покидають мене,
Розмір, наче химерная хвиля,
Розбивається раптом об кожну малу перешкоду…

Перші рядки дають підстави говорити не лише про метафоричність мови вільного вірша, а й про літературознавчі терміни як складники метафоричного комплексу: верлібр Леся Українка називає «лінивим» віршем; рими – «дочками безсонним ночей», адже іноді потрібна тривала розумова робота, щоб віднайти нетривіальне сполучення співзвучних слів; розмір – «химерною хвилею», адже й ненаголошені та наголошені склади, й графічне оформлення рядків поезії позначено хвильовим рухом; «мала перешкода» – потреба вилучити або додати склади для дотримання чіткого метру. Імпресіоністична багатоколірність моря виявляється в образі мрії:

Так би й лежала я завжди над сею живою водою,
Дивилась би, як без жалю сипле перли вона й самоцвіти
На побережне каміння,
Як тіні барвисті від хмарок злотистих
Проходять по площині срібно-блакитній
І раптом зникають,
Як білая піна рожевіє злегка,
Немов соромливе обличчя красуні… [16, с. 157].

Однак, цілком у дусі неоромантизму, в творі Лесі Українки контрастують «ідеальний» пейзаж моря, який постає у мріях героїні, та «бурхливий» пейзаж гірського довкілля:

Крейда, пісок, червонясте та сіре каміння
Скрізь понад шляхом нависло, неплідне та голе,
Наче льоди на північному морі.
Сухо, ніде ні билини, усе задавило каміння,
Наче довічна тюрма.
Вітер здійма порохи… [16, с. 157].

На контрасті цих пейзажів виникає образ «великої, хорошої квітки» – квінтесенція цілої поезії:

Квітку ту вченії люди зовуть Saxifraga,
Нам, поетам, годиться назвати її Ломикамінь
І шанувать її більше від пишного лавра [16, с. 158].

У контексті неоромантичної символіки моря навести декілька модерністичних прозових уривків, де воно виявляє себе в різних образних іпостасях. У новелі «Він іде!» Михайла Коцюбинського це елемент розгорнутого порівняння: «*Він* [Абрум. – Н.Н.] *опинився як серед моря на кораблі, який зараз потоне, а навкруги б'ють хвилі і реве вітер у чорних просторах. І нізвідки нема рятунку…*» [5], а у «Сні» чинником образності моря є персоніфікація: «*Море несло на собі хвилю й, докотившись, коротким назвиклим рухом викидало її на берег, неначе карти здавало*» [6].

Схожим постає образ моря в імпресіоністичному шкіці «Асан і Зейнеп» Христі Алчевської: «*Гарячий кримський полудень. Море синє-синє; воно все тремтить і переливається, грає тисячами барв… А вода невпинно несеться в море…*» [17, с. 515].

У «Марії» Василя Стефаника море – метафора Батьківщини: «*Блискотять ріки по всій нашій*

землі і падають із громом у море, а нарід зривається на ноги. Напереді її сини, і вона з ними йде на тую Україну, бо вона, тая Україна, плаче, і голосить за своїми дітьми, хоче, щоби були всі вкупі» [12]. Варто зазначити, що, в силу потужного ліризму та яскравої образності, всі цитовані прозові уривки транспонуються у верлібри.

У ХХ столітті до образу моря зверталися майже всі поети, які працювали у галузі вільного віршування, незалежно від того, який географічний район України вони представляли. Шляхи розроблення маріністичної тематики визначаються рисами стилю автора:

Ще тихо тривожно пливем
Хоч хід вже зупинили
Сині води пхлю пхлю
В темний берег плюх... [13, с. 90].

У поезії П. Тичини «Босфор» (1928) імпресіоністичне нюансування морського пейзажу виявляється у сенсорно відчутній картині руху пароплава, підкреслену звуконаслідувальними словами «пхлю пхлю», «плюх» та грою слів – «за**вила** сирена / **вила** сяйнули» [8, с. 341].

У ранній верлібристиці М. Рильського ключові позиції здобуває неоромантизм, близький до Лесиного інваріанту. Мова поезії «Папуга» виявляє тон, заданий «Кримськими відгуками», – неоромантико-іронічний, гумористичний і водночас мрійливий:

... Я сиджу продавцем бананів,
І море торкається наших
засмолених ніг.

Каїрський тютюн – найліпший,
у жіноцтва грішні очі й стрункі ноги,
І взагалі – весело жить! [11, с. 176].

Конкретність, сенсорна відчутність зображення, увага до деталей (на синтаксичному рівні це відбито у притаманних верліброві фігурах переліку, каталогу), мальовничість, «авантюрний дух», низка «таємничих слів», передусім екзотизмів [2, с. 101] – нові риси неоромантизму, витворені в поетиці М. Рильського та привнесені у пізніші вільні вірші – «Правнукові», «Ні!», «Перебиваний верлібр» та «Не вірте штилеві».

У М. Семенка ритм маріністичного вірша, помежованого між імпресіонізмом, експресіонізмом та футуризмом, іще більш неспокійний:

Місяць / Сходить над кипарисами
Вночі – / Водить / Вітер
Смуги по морю... [5, с. 32–33].

Море виступає концептуальним символом творчості у прозово-ліричних «Арабесках» М. Хвильового, у яких взаємодіють константи імпресіонізму, сюрреалізму та експресіонізму: «*Степова оселя й дальні виноградники – все потопало в мовчазному концерті цвіркунів. Стояли похмурі хмари, і десь традиційно глухо билось і грало з берегами сіре туманне море. Природа, цей незрівнянний художник, шукала цієї ночі химерного жанру. В кожнім шелесті й тремтінні приморської сиротливої флори я відчував напружену боротьбу за майбутнього прекрасного Рафаеля*» [18, с. 311–312].

За місткістю та водночас широтою художнього образу безсумнівним внеском до української поетичної маріністики стали пейзажні верлібри В. Поліщука, об'єднані у цикл «Деталі кримських краєвидів». Сама назва дозволяє говорити не лише про живописність, а й про мозаїчність цих творів, а отже – про синтез елементів необароко, імпресіонізму та символізму. Останній виявляється у застосуванні фігур недомовленості, які активізують уяву читача. Щоправда, І. Кулик, сучасник Поліщука, ставився до символіки «Краєвидів…» тенденційно, визнавав її занадто грубою, штучною, наводячи як доказ цьому такий вірш:

Хребти слонів полізли догори.
Зігнуті спини мамонтів та інших велетнів од предвавіку.
Ступні і ребра – міць дика –
Угрузли до черева у землю.
Все зупинилось,
Закам'яніло... [9, с. 137].

Проте як очуднене бачення Кримських гір цитований вірш є вельми рельєфним, виразним, він дозволяє сенсорно відчути велич гірського краєвиду. І, крім пастельних тонів, у мові твору закономірно з'являється мистецька деталь «емаль»:

І синя, синя, аж до болю синя
Емаль у плинові гарячім потекла:
У вічі, в вуха, в мозок
Лізе, пливе, в'їдається –
Нема борону.
А сонце золоту корону
Несе по ній... [9, с. 137–138].

Емаль, за даними культурологів, – сакральний вид мистецтва; процес її народження аналогічний до того, що відбувається у надрах Землі. Один із заключних віршів циклу Поліщука – «Округ місяця павутиння гілок…» – має семантику давньослов'янської перегородчастої емалі [8, с. 379], головним прийомом творення якої є заданий графічний малюнок:

Округ місяця павутиння гілок / Круглий ятір будує:

Хочеться рибкою поплисти туди / І впійматись…

При цьому тут відчувається й пастельна тональність:

Сторожить кипарис кам'янеє чоло – / І ні слова…

Попід місяцем море мерехтить, / Мов чуття загадкове.

Тиша, тиша [9, с. 138].

Один із найкращих взірців мариністичної поезії з біологічними акцентами – твір В. Поліщука «Медуза актинія». В очудненому сприйнятті морської істоти переплітаються деталі природного і людського світів:

*Прозорий **студень**, мов **насіння людське**,*

Тремтить одірваний від хисткої стихії,

*Що голубим **мусліновим** покровом*

Ритмічно укладається на пружні хвилі… [9, с. 191].

Як наслідок такого сприйняття складається особливе естетичне бачення, що в поєднанні з біологічними категоріями творить цілісний опис, який може і суперничати, і доповнювати наукову характеристику актинії (бо насправді вона є окремим від медузи видом типу кишковопорожнинних). Подібні концепти, в яких пов'язуються елементи природного і рукотворного довкілля, виникають завдяки екстравертивному психотипові митця [див. 8, с. 362], тобто внаслідок уміння показати природний об'єкт і сугестувати його бачення реципієнтові.

Як архетипний міто-фольклорний образ море відіграє ключову роль в естетичній концепції орнаментального верлібру В. Свідзінського:

Прийшло до моря / Три дівчини.

А море темне, як слива угорка,

Тільки шум шугає по хвилях,

Як білі ласиці по осінніх ріллях… [5, с. 61].

Зовнішнє довкілля показано у нерозривній сув'язі з настроєм кожної з трьох дівчат: журба («Чого над тобою птахи плачуть…»), розлука («На восковім озері – золота тополька…»), радість («Яка ти, весно, добра та мила!..»). Це робить закінчення вірша подібним до народної пісні: «*І на тую дівчину, / І на парость / З висоти багатої – / Ясен парус*».

У мариністичній поезії будь-якої стильової парадигми лейтмотивом є порівняння моря з жінкою, оскільки вода в усіх культурах вважалася символом жіночої первини:

Жінки дослухаються до шуму хвиль

І їм хочеться народжувати дітей

Але занадто довго вони дослухаються… [М. Воробйов. 5, с. 183].

У збірці «Меандри» Віри Вовк таке порівняння підносить «морську» замальовку до рівня космогонічного міту, де пейзажні деталі суголосні з мотивами переказів про народження світу. У вірші, який складається з чотирьох терцетів, накреслюються ключові образи деяких подальших збірок, зокрема «Мандалі» та «Віолі під вечір»:

вії вкривають море / по небу торочаться

райські птиці в полум'ї / ця певність мушель

ця тиша з шемору / в перламутрових вухах

я знайшла копаючи берег / у чорних дзбанах любовні фігури

від світанків буття / море гналося і перегнало

на моїй плоті тисяча пальців

зачаття бога [3, с. 247].

Мариністичні верлібри Віри Вовк, попри свій невеликий обсяг, засновуються на семантиці мітів не лише космогонічних, а й есхатологічних («Мандаля»):

Мореплавець вичитав / У розгорнутій книзі моря,

Що з давніх аварій / Відважним лишилися

Фінікійські амфори [3, с. 270].

У «Віолі під вечір» море зникає як пейзажна деталь, натомість залишаючись збірним образом для природного світу (лісу, гір, полів):

може колись у Крилосі / що в чільці сонця шумів прибоєм…

княжна билася пташкою / об вікна палати

і шукала крізь брязкіт мечів / та гласи ектеній з церковної нави

голос тієї єдиної в світі арфи…

Прикметним «морським» символом є архітектурний мотив «церковна нава» – позаяк головне поздовжнє приміщення католицького храму називалося «нефом», бо уособлювало Ноїв ковчег. У промовистому карпатському пейзажі, змальованому у вірші, прозирає й символіка «морського ока» та арфи з поетичної новели «Смутно колишуться сосни» Ольги Кобилянської, якій Віра Вовк надає власного завершення:

крізь буруни віків / на іншій півкулі землі

я чую ту арфу єдину в світі [3, с. 375].

Традиції поетичної мариністики, започатковані В. Вітменом і творчо переосмислені українськими поетами XX століття, виявляються у поезії С. Гостиняка з химерним заголовком «Туристське, дещо зідеалізоване дійство сонячного узбережжя» –

суто вітменівському верлібрі з анафорами та «хвилястим» рухом думки:

Люблю фіктивну лірику, але й реальну прозу
Цього узбережжя...
А ще люблю самотність у людському морі біля моря...
Та далеко над усе
Люблю на мокрому піску
Виводити твоє ім'я… [5, с. 194].

«Травелог» Марти Тарнавської, композиційно і сюжетно споріднений із «Кримськими відгуками» Лесі Українки, базується на хронотопічному образі моря, уведеного у контекст різних жанрів, однак із наскрізним вільновіршовим вирішенням теми:

молитва («*Алупка молиться до сонця / зеленими обелісками кипарисів… Причащаюся*»);

тост («*Упиймося мускатом білим із Масандри… / і будьмо вічні й молоді, як Чорне море*»)

медитація з елементами дорожнього нотатника («*Кипарисів шпалір проводжає шосе на північ / і дроком жовтогарячим розцвітає прощання жаль… / Як це добре, що гори ці – вічні, / що краса – незнищенна й безсмертна*») [13, с. 49–51].

Іншим прикладом маріністичної лірики, спорідненої з анакреонтикою верлібрового ладу, є «Тост» Марти Тарнавської з цитованого циклу:

Упиймося мускатом білим із Масандри – / красою гір,
напиймося з алупкінського фонтана, / що повертає молодість,
випиймо з ялтинської мінеральної / тривалість духу
і будьмо вічні й молоді, / як Чорне море [13, с. 49].

Образ вина – «мускат білий із Масандри» – з плином вірша розвивається за законом поетичної градації. Символічними синонімами автологічної деталі «вино» послідовно стають «алупкінський фонтан» – легендарне джерело молодості, «ялтинська мінеральна» і нарешті Чорне море. Завдяки вільній формі, яка відбиває стародавній пісенний лад, вино та вода перебирають на себе функції одне одного: вода стає хмільним напоєм, вино – метафорою води, жіночого елемента. При цьому обидва образи є символами безперервного космічного творення та перетворення світу, сполучені у морі як колисці усього живого (а з точки зору культурології – також метафорі вільного віршування) [8, с. 182].

У вересні 2016 року університетське видавництво «Пульсари» (Київ) презентувало антологію з промовистою назвою – «Крим, який ми любимо». Ідея створити антологію творів про Крим виникла спонтанно, як порив підтримати територіальну цілісність незалежної України, – тоді, коли серце відчуло гіркоту від анексії українського півострова. Упорядниця антології, докторка філологічних наук, професорка Людмила Тарнашинська писала у передмові: «Моя любов до цієї цілющої землі, якій я безмежно вдячна за всі свої фізичні й духовні зцілення, не вміщалася в серці – й тоді, коли Крим цинічною рукою відривали від України, спогади сколихнули душу та потребували якогось виходу» [7, с. 37].

До книги увійшли як вірші метричної форми, зокрема й численні сонети, так і вільної. У деяких верлібрах рух морських хвиль передано не лише через слова, а й через графічний лад поезії:

Некерована
неконтрольована
перераховує морські хвилі
за хвилею читає книгу вічності / не зупиняючись на сторінці жодній
скільки їх було
скільки буде
кожна з них одна на одну схожа
тому іншої ніколи не знайдеш / крім своєї хвилі хвиль

[Ю. Ковалів. «Кримські вірші». 7, с. 265].

Тут виразною є словесна гра, де «хвиля» як рухлива морська вода перегукується з «хвилею» як поетичним синонімом хвилини, виростаючи в біблійну за тональністю образну сполуку «хвиля хвиль» (подібно до висловів «цар царів», «Книга Книг», «Пісня пісень» тощо).

В українській верлібристиці, представленій в антології «Крим, який ми любимо», мотив метаморфози є доволі частотним. У цьому сенсі показовим є цикл творів Софії Майданської «Знаки Зодіаку». Зокрема, її поезія «Сорочка моря» за ключовий образотворчий складник має символ *тканини* – містичне сприйняття світу феноменів як покривала, під яким приховується від людського погляду істинне та глибинне тлумачення речей. Символістичний концепт «ткання поезії на кроснах душі» також зумовлює напрям розуміння та інтерпретації тексту «Сорочки…» як дифірамба з елементами метаморфози.

У поезії Софії Майданської з тканням ототожнюється світотворення, і цей асоціативний комплекс перетворює топос морського берега на цілісний макрокосмос України:

Я одягнула сорочку моря, / Та вона велика на мене.
Наступивши на довгий поділ, / Падаю в пісок... [7, с. 282].

Тут з'являється фігура безіменного персонажа, означеного лише займенником «ти» і притому подібного до вітменівської «супер-людини», якій тісно навіть у просторі моря: «*А ти розриваєш її аж до дна, / бо вузька тобі в плечах, / бо стискає груди і подих спирає...*». І насамкінець героїня вдається до іронічної інтонації, показуючи, як її візаві, «*сміючись, махає... високо над головою сорочкою моря*», в чому можна помітити навіть актуалізацію фразеологічного звороту «*море по коліно*».

У контексті розмови про образ моря, зокрема як складника кримської концептосфери, особливо варто наголосити на мариністичних вільновіршах, представлених в антології «...Тому, що ти – поет», виданій 2024 року. Передусім варто наголосити на верлібровій «Молитві» Тадея Карабовича, де мариністична тематика виступає у сув'язі з антивоєнною, посиленою темпоритмом українського замовляння та порівняльними конструкціями у дусі «Слова про закон і благодать» Митрополита Іларіона:

Відвертай бурю своєю десницею
Як відвернув бурю на морі
Коли сколихнула човном

Затулюй в невидиму пелену
Підірвані мости і затемнені вікна
Як затуляв походи і чати козаків

Вселяй в пелюстки ночі
Відвагу і мужність
Над прірвою кормиги [15, с. 204].

Поезію «Мушля – дзвіниця...», яка належить авторці цієї статті, збудовано на засадах візуальної поезії барокового ґатунку:

Мушля –
Дзвіниця.
Море заблукало
У її гвинтових сходах:
Де хрест угорі,
Де вівтар унизу –
Не бачить.
Стиха шумить,
Закликаючи нас на молитву
Чи не урочистіше,
Ніж дзвін
[15, с. 317].

Висновки. Асоціації, які образ, виражений конкретним поняттям, викликає в автора, реципієнта й ліричних персонажів верлібрової поезії, розходяться в різні боки, являючи собою складну систему концентричних кіл. Але на певному рівні сприйняття вони збігаються. Адже на стику асоціативних полів, творених довкола образу, вельми часто приховується архетипне його значення.

Аналіз літературного твору та її символічного (мариністичного) компонента в контексті інтерпретації життєвого шляху героя, його світогляду та взаємин зі світом приводить до такого висновку: *символіка як виражальний засіб художньої мови, зокрема її мариністичний складник, є тим чинником, який розширює мікросвіт вільновіршового твору до рівня макросвіту загальнокультурного явища.*

Подальші перспективи дослідження полягають в утвердженні архетипного образу «море» як метафори вільного віршування в українській поезії – саме завдяки своєму нерівномірному рухові хвиль, який зумовив «неспокійні» ритми верлібрової думки, та кольористиці, яка знаходить щоразу новий вияв залежно від індивідуального стилю поета. Адже вода – один з образів чотирьох першооснов, умовно названих «тотемістичними», а введення в канву вільного вірша мариністичної символіки визначається як спроба акцентувати розвиток літературного символу із зацікавленості поетів у відтворенні прадавньої світоглядної картини, де чільними постають образи природи, зокрема внаслідок посиленого інтересу авторів до осмислення предковічних архетипів Батьківства й Материнства.

Список літератури:

1. Антологія української морської поезії: від Шевченка до наших днів / упоряд. і вст. ст. А. Глущак. Одеса: Маяк, 2004. 240 с.
2. Вервес Г. Д. Як література самоутверджується в світі. Київ: Дніпро, 1990. 452 с.
3. Вовк В. Поезія / С. Майданська (ред., упоряд. та примітки). Київ: Родовід, 2000. 422 с.
4. Коломієць Л. В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу: монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2004. 522 с.
5. Коцюбинський М. М. Він іде! URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2549 (дата звернення 26.10.2025)
6. Коцюбинський М. М. Сон. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1059 (дата звернення 26.10.2025)
7. Крим, який ми любимо: антологія / автор проєкту, упоряд., передм. Л. Тарнашинська. Київ: Універс. вид-во «Пульсари», 2016. 600 с.

8. Науменко Н. В. Серпантинні дороги поезії: природа та тенденції розвитку українського верлібру: монографія. Київ: Видавництво «Сталь», 2010. 518 с.

9. Поліщук В. Вибране / упоряд. З. Суходуб. Київ: Дніпро, 1987. 317 с.

10. Рильський М.Т. Зібрання творів: у 20-ти т. Т. 1: Поезії 1907–1929; проза 1911 – 1925. Київ: Наукова думка, 1983. 535 с.

11. Рисак О. О. Мелодії та барви слова. Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця XIX – початку XX ст.: монографія. Луцьк: Надстир'я, 1996. 96 с.

12. Стефаник В. Марія. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=338 (дата звернення 27.10.2025).

13. Тарнавська М. Вибране / передм. М. Москаленка. Київ: Універс. вид-во «Пульсари», 2004. 288 с.

14. Тичина П.Г. В серці у моїм… Вірші та поеми: Із недрукованого та призабутого / передм. Л. Новиченка. Київ: Вид-во худ. літератури «Дніпро», 1971. 304 с.

15. «...Тому, що ти – поет»: Антологія лірики українських поетів-учених / упоряд. Юрій Ковалів. Київ: Креативна агенція «Артіль», 2024. 720 с.

16. Українка Леся. Зібрання творів: у 12-ти т. Т. 1: Поезії / вст. ст. Є. Шабліовського; упоряд. та примітки Н. Вишневської. Київ: Наук. думка, 1975. 448 с.

17. Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст.: Оповідання. Новели. Фрагментарні форми / упоряд. і приміт. Є.К. Нахліка; вступ. ст. І.О. Денисюка; ред. Н.Л. Калениченко. Київ: Наук. думка, 1989. 688 с.

18. Хвильовий М.Г. Твори: в 2-х т. Т. 1: Поезія. Проза / вст. ст. П. Майдаченка. Київ: Дніпро, 1991. 608 с.

19. Asselineau, R. L'Evolution de Walt Whitman. Après la premiere édition des *Feuilles d'Herbe*. Paris: Presses Universitaires de Paris, 1954. 567 p.

20. Jung, C.-G. Quotes. URL: https://www.reddit.com/r/Jung/comments/14u65ad/quote_the_sea_is_the_symbol_of_the_collective/ (access date 27.10.2025)

21. Masaru Emoto Water Experiment. URL: https://dokumen.live/reviews/s24C67/243241/4980871-masaru-emoto-water-experiment (access date 27.10.2025)

Naumenko N. V. MARINE COMPONENT IN THE FORM AND SHAPE OF UKRAINIAN FREE VERSE

Ukrainian free versification from the end of the 19th century to the beginning of the 21st century appears to be a sophisticated dynamic system, remarkable with constant interpretations and re-interpretations of archetypal images and imagery complexes. The special place in this framework is occupied with so-called totemic symbols which, apart from floral and animal images, comprise the four elements (earth, water, air and fire). Hence the author of this article paid the attention to the 'sea' image as the one to be included into the associative area 'free verse' due to the resemblance of a sea wave's movement to alternation of long / short lines, and furthermore to formation of specified rhythmic patterns in a free-verse lyrical narration. Following the re-interpretations of a sea image, confirmed as the liaison of ancient folklore traditions and coining the additional connotations, and the consequent search for the new symbolic meanings of marine symbolism became the objectives of this article. Besides, the researcher studied the anthology issues for making possible to juxtapose the imagological connotations of 'a sea' concept in various poetic styles. Primarily, these are 'Anthology of Ukrainian Marine Poetry' (Odesa, 2004), 'Crimea Loved by Us' (Kyiv, 2016) and '...For You're a Poet: Anthology of Lyrics by Ukrainian Poets Scientists' (Kyiv, 2024).

As a result of close reading of 'marine' verse libres, there was affirmed that the semantic increments of a sea image (either the location for the action or the metaphorical analogue of free verse writing) are represented by special form-and-substantial factors, whose integrity would make the style of a separate poet as much recognizable. These are visual, including colorist, images in Lesya Ukrayinka's 'Fragments from a Letter' and 'exotic' poems by early Maksym Rylsky; onomatopoeias in marine verse libres by Pavlo Tychyna and Mykhail Semenko; combinations of academic terms and artistic allusions in 'Crimean Landscapes' by Valerian Polischuk; folklore incrustations in works by Volodymyr Svidzynsky; intertextual motifs in verses by Vira Vovk, Mykola Vorobyov and Stepan Hostynyak; dithyrambic intonations in Marta Tarnavska's 'Travelogue.'

Key words: *Ukrainian poetry, free verse, sea, form-and-substance, image, linguistic means, artistic synthesis.*

Дата надходження статті: 28.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 821.161.2.09(092) Кропивницький
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/63

Новиков А. О.
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

«ВІН БУВ УКРАЇНСЬКИЙ “БАТЬКО…”» НАРИС ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ МАРКА КРОПИВНИЦЬКОГО

У статті представлено оглядовий аналіз багатогранної творчості одного з найвидатніших українських митців другої половини XIX – початку XX ст. Марка Кропивницького з нагоди його 185-річчя. Зауважено, що в історію української й світової культури митець увійшов як неперевершений театральний режисер і актор, талановитий драматург, засновник уславленого театру корифеїв, у якому панував акторський ансамбль, здатний одночасно об’єднати цілу плеяду майстрів найвищого рівня. Притому актори тут не затіняли одне одного, а навпаки, талановито доповнювали. Подібного явища не знала історія світового театру. Крім М. Кропивницького, до трупи увійшли такі майбутні знані сценічні майстри, як М. Садовський, М. Заньковецька, М. Садовська-Барілотті, П. Саксаганський, І. Карпенко-Карий тощо. Зазначено, що під час гастролей у Петербурзі взимку 1886–1887 років українські актори своїм театральним мистецтвом і славою затьмарили всі імператорські театри, а також французьку, німецьку й італійську трупи, які тоді теж гастролювали у так званій північній столиці.

Підкреслено, що в останні роки життя М. Кропивницький мешкав на Харківщині, де 1889 р. придбав хутір Затишок в Куп’янському повіті, який перетворив на справжній осередок культури. Тут діяла початкова школа, в якій в останні місяці життя драматурга навчали дітей українською мовою, так звана аптека, де дружина митця, лікарка за фахом, лікувала місцевих селян і навіть дитячий театр, в якому «акторами» були селянські діти.

У висновках підсумовано, що низка п’єс М. Кропивницького («Глитай, або ж Павук», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «По ревізії») увійшла до золотої скарбниці репертуару українського театру, а створений ним театр упродовж тривалого часу був чи не єдиним джерелом усього культурного життя нації і однією з тих духовних підвалин, на яких згодом постала УНР, а пізніше й наша незалежна держава. Таким чином, театральна й письменницька діяльність драматурга сприяли пробудженню національної свідомості українського народу та його самоідентифікації.

Ключові слова: *українська культура, театр корифеїв, акторський ансамбль, національна свідомість, Харківщина, хутір Затишок, духовна підвалина, незалежна держава.*

Постановка проблеми. Виповнилося 185 років від дня народження Марка Кропивницького. В аннали української й світової культури митець увійшов як неперевершений театральний режисер і актор, талановитий драматург, засновник уславленого театру корифеїв. Народився М. Кропивницький 7 травня 1840 р. (дата народження подається за його «Автобіографією (за 65 років)») в с. Бежбайраки Єлисаветградського повіту Херсонської губернії (нині с. Кропивницьке Новоукраїнського району Кіровоградської області) в родині управителя поміщицьких маєтків Луки Івановича Кропивницького. Рід їхній був шляхетного походження і в давнину мав подвійне прізвище Судимонтовичі-Кропивницькі. Своїми корінням він сягає у глибину століть – в добу Великого Князівства Литовського, до складу якого входило й Поділля, де мешкали пращури майбутнього драматурга [6, с. 28 – 33]. Однак поступово рід збіднів, і батько драматурга вже заробляв на життя власною працею.

Акторською діяльністю Марко захопився ще з підліткового віку, тривалий час виступав в різних аматорських колективах, а апогею його слава як актора, режисера й драматурга сягла наприкінці XIX ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Марка Кропивницького вивчалася Ларисою Мороз («Драматургія М. Л. Кропивницького: Між минулим і майбутнім»), Ростиславом Пилипчуком («Марко Кропивницький»), Максимом Киричком («М. Л. Кропивницький на кримській сцені») та ін. У цих працях аналізуються окремі аспекти драматургічної й театральної діяльності митця. Більш системно багатогранну спадщину М. Кропивницького досліджував автор цієї статті,

© Новиков А. О., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

який захистив докторську дисертацію на тему «Марко Кропивницький і українська драматургія другої половини XIX – поч. XX ст.» і є автором численних праць, присвячених висвітленню життя і діяльності драматурга. Серед них – монографії «Художній універсум Марка Кропивницького», «Український театр і драматургія: від найдавніших часів до початку XX ст.», «Учитель корифеїв: життя Марка Кропивницького» та ін.

Постановка завдання. Мета нашої розвідки – здійснити оглядовий аналіз багатогранної творчості одного з найвизначніших українських митців другої половини XIX – поч. XX ст. Марка Кропивницького у зв'язку з його 185-річним ювілеєм.

Виклад основного матеріалу. Дебют М. Кропивницького на професійній сцені (до цього він багато років виступав як аматор) відбувся восени 1871 р. в Одеському театрі в ролі Стецька з комедії Григорія Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці». «Український театр тоді був при «послідньому іздиханії», – зауважував митець у своїх мемуарах, – тільки ще де-не-де аматори інколи грали раз на рік «Наталку Полтавку» або «Назара Стодолю». Справжні ж трупи нехтували ним, і самі актори з українськими прізвищами поховались за псевдоніми, то за **ових**, то за **євих…**» [2, с. 104].

На думку Дмитра Антоновича, від тяжкої катастрофи національний театр врятували окремі видатні майстри-актори, які не тільки самі зуміли досягти найвищих щаблів мистецтва, а своїм прикладом та тяжкою працею з молодими колегами «творили свого роду практичну школу». До таких найвидатніших діячів української сцени історик українського театру зараховує насамперед Михайла Щепкіна, Карпа Соленика й Марка Кропивницького. Хоча останній, як зауважує дослідник, «тільки першою частиною своєї діяльності і належить до цієї доби, а з 1881 року сам поклав початок новій добі українського театру» [1, с. 90–91].

Працювати в Одеському театрі митець погодився на умовах, що йому дозволять влаштовувати українські вистави. Але проблема полягала в тому, що на ці спектаклі бракувало виконавців. На щастя, набагато кращою була ситуація в Харкові, куди М. Кропивницький переїхав перед Різдвом 1873 р. Тут у так званому французькому театрі А. П. Колюпанова-Александрова актори не соромились розмовляти українською мовою навіть за лаштунками, чого в Одесі не можна було навіть уявити. Саме з цим колективом актору вдалося вперше виставити нову редакцію своєї мелодрами «Дай серцеві волю, заведе у неволю», котру він перед цим суттєво переробив, а також п'єси-оперетки Володимира Александрова «Не ходи, Грицю, на вечорниці» та «За Неман іду».

Спектаклі М. Кропивницького в Харкові мали великий успіх, а тому досить скоро про це стало відомо й за межами України, і на літо 1874 р. столичний антрепренер Зізерін запросив митця на чолі національного драматичного колективу приїхати на гастролі до Петербурга. Репертуар, який підготував драматург для своєї невеличкої трупи, складався з п'єс І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка тощо). Виступи тривали три з половиною місяці і в цілому були схвально поціновані тодішньою пресою. Однак це був не той успіх, який міг задовольнити М. Кропивницького. Столичні глядачі сприймали мистецтво українських акторів як екзотику. Їх не цікавило, хто вони і звідки приїхали.

Наступного 1875 р. М. Кропивницький упродовж шести місяців працював у галицькому театрі товариства «Руська Бесіда». Робота в цьому колективі приваблювала його тим, що на території Західної України, яка тоді входила до складу Австро-Угорської імперії, не діяли заборони царського уряду. Однак тут драматург зіштовхнувся з іншою проблемою. Місцеві артисти зазвичай працювали в різних національних трупах. З польської переходили до української або німецької і навпаки. А тому їхня мова, за словами драматурга, була «неможлива: маса полонізмів і можна сказать, що актор, то й – акцент. Виконання народних творів якесь вимучене, покалічене, так ніби виконавці ніколи й не бачили народу...» [2, с. 233]. Проте дехто з цих акторів щиро вважав, що це не вони говорять спотвореною українською мовою, а Кропивницький. Відтак вони були дуже здивовані, коли на запитання кореспондента газети «Діло», якою мовою він розмовляє, почули відповідь: «Мовою Шевченка» [2, с. 112].

Працюючи в галицькому театрі, М. Кропивницький відчував себе посланцем української культури. Усі свої ролі він виконував з майстерністю, якої до нього тут ще ніхто й ніколи не демонстрував. Його перебування в Галичині вельми позитивно позначилося на розвиткові західноукраїнського театру, сприяло наближенню його до народних джерел. За участю драмаурга тут були поставлені такі широковідомі п'єси, як «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Чорноморський побит» Я. Кухаренка, кілька творів Г. Квітки-Основ'яненка та ін. Плідною була в цей період і його літературна діяльність. На матеріалі західноукраїнської дійсності митець створив «шутку-

оперетку в 3 діях» (так автор визначив жанр твору) «Пошились у дурні», а також зробів кілька перекладів українською мовою.

З осені 1875 до весни 1876 р. М. Кропивницький працює з єлисаветградськими аматорами. Саме цьому колективу вперше випала честь зіграти Шевченкову мелодраму «Назар Стодоля», оздоблену знаменитими «Вечорницями» Петра Ніщинського. Драматург виконував роль Хоми Кичатого, а Іван Тобілевич – Назара.

Після заборони у травні 1876 р. за Емським указом Олександра ІІ грати на професійній сцені українські твори актор змушений був понад п'ять років працювати на російській сцені. Ця заборона в повному обсязі діяла до осені 1881 р., коли нарешті були пом'якшені найбільш одіозні пункти згаданого указу, хоча й після цього все ще заборонялося «влаштування спеціально малоросійського театру і формування труп для виконання п'єс і сцен виключно на малоруському наріччі» [5, с. 196]. У цей час М. Кропивницький працював у Кременчуку режисером і провідним актором в російській трупі Григорія Ашкаренка. Трупа потерпала від матеріальної скрути, а тому вони з керівником колективу надіслали телеграму міністру внутрішніх справ з проханням про дозвіл влаштувати хоча б кількох українських вистав, оскільки вони користуються успіхом у місцевих шанувальників Мельпомени, а отже, це врятує акторів «від неминучого голодування» [2, с. 117]. Примітно, що через деякий час такий дозвіл було отримано попри те, що ні Кропивницький, ні його товариші на це майже не сподівалися. А між тим таке рішення вже, по суті, визріло в урядових колах під тиском об'єктивних обставин. Річ у тім, що ця заборона викликала велике незадоволення не лише в українському суспільстві, а і в середовищі місцевої влади. На думку губернаторів, градоначальників, низки інших високопосадовців, ця заборона була шкідливою, оскільки вона налаштовувала проти влади навіть у цілому лояльних до неї українців.

М. Кропивницький сприйняв цей дозвіл з великим ентузіазмом, а тому швидко згуртував однодумців і став виставляти з ними українські спектаклі. Для прем'єри обрали «Наталку Полтавку». Ця перша вистава, за словами М. Садовського, була повним тріумфом. Особливо великий успіх мав Кропивницький у ролі Виборного [7, с. 14].

По-справжньому переломним у розвитку національного театрального мистецтва став наступний 1882 р., коли Кропивницький створив у Єлисаветграді свій уславлений театр корифеїв (офіційна назва «Товариство акторів»). Це стало великою подією не лише в національній культурі, а і в житті України в цілому. Нарешті з'явився театр, якій нічим не поступався кращим європейським трупам. Його родзинкою був акторський ансамбль. Про значущість цієї події свідчить постанова ЮНЕСКО в 1982 р. про святкування його 100-річного ювілею.

До колективу цього театру ввійшли такі згодом відомі майстри сцени, тоді ще учні Кропивницького, як М. Садовський, М. Заньковецька, Н. Жаркова, О. Вірина А. Маркова, І. Загорський, Л. Манько та інші. Пізніше до них приєдналися М. Садовська-Барілотті, П. Саксаганський, І. Карпенко-Карий та багато інших менш відомих артистів. Репертуар трупи складався з творів І. Котляревського («Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник»), Т. Шевченка («Назар Стодоля»), Г. Квітки-Основ'яненка («Шельменко-денщик», «Сватання на Гончарівці», «Бой-жінка»), А. Велісовського («Бувальщина»), Д. Дмитренка («Кум мірошник, або Сатана в бочці»), Я. Кухаренка («Чорноморський побит»), О. Стороженка («Гаркуша»), М. Кропивницького («Дай серцеві волю, заведе у неволю», «Невольник», «Глитай, або ж Павук», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «По ревізії»), М. Старицького («Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка») тощо.

Розпочалися виступи 27 жовтня з постановки «Наталки Полтавки». Примітно, що в цьому спектаклі в ролі головної героїні вперше на професійній сцені виступила Марія Заньковецька (дівоче прізвище Адасовська). Саме з цієї вистави розпочинається діяльність українського професійного театру на східній частині України як самостійної інституції, оскільки раніше національне театральне мистецтво розвивалося в основному в рамках московського театру.

Цей рік був вельми плідним і для М. Кропивницького-драматурга. Саме тоді він завершив відразу кілька драматичних творів, які ввійшли до золотої скарбниці репертуару національного театру. Серед них – «Глитай, або ж Павук», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Лихо не кожному лихо, а іншому й талан», «По ревізії». Ці п'єси об'єднує передусім те, що в них з великим реалізмом висвітлюється сільське життя у пореформений період з усіма його суперечностями та безправ'ям трудового селянства при зіткненні з поміщиками й породженими реформою 1861 р. глитаями, тяжке становище в цьому буржуазному світі, де все продається й купується, пересічної жінки. Своєю п'єсою «Глитай, або ж Павук»

митець започаткував один із основних напрямів розвитку національної драматургії й літератури в цілому межі XIX–XX ст., а в драмі «Доки сонце зійде, роса очі виїсть» укотре змалював яскравий образ сільського українського інтелігента, який не відірвався від трудового люду, поповнивши тим самим свою галерею таких портретів (уперше він порушив цю тему понад десять років перед цим у комедіях «Помирились» і «За сиротою і Бог з калитою»).

Слава театру корифеїв гриміла по всій Україні. Схвальні відгуки все частіше стали зв'являтися на сторінках багатьох авторитетних газет («Заря», «Труд», «Одеський листок», «Южний край» тощо), і М. Кропивницький доходить висновку, що його трупа має великі потенційні можливості, а тому настав час помірятися силами зі столичними імператорськими театрами. Однак для поїздки до Петербурга потрібні були не лише значні кошти, а й дозвіл столичного градоначальника. Ні того, ні того у митця не було, а отже, він став шукати людину, яка змогла б йому в цьому допомогти. Погодився стати меценатом трупи відомий письменник Михайло Старицький, який дещо раніше продав своє обійстя, а тому мав вільні кошти. Саме тому в серпні 1883 р. М. Кропивницький передав йому адміністративне керівництво своєю трупою, залишивши за собою посади режисера й провідного актора, а відтак і надалі продовжуючи визначати мистецьке обличчя театру.

По сторінках деяких наукових видань і підручників кочує помилкова теза, що згадане «Театральне товариство» приблизно через рік злилося з трупою М. Старицького. Насправді трупа М. Кропивницького була на той час єдиним українським професійним колективом. Відтак про якесь об'єднання недоречно говорити. Творча співпраця двох видатних митців тривала майже два роки і була корисною для розвитку національного театрального мистецтва. Однак М. Старицькому так і не вдалося добитися дозволу для гастролей у столиці, а трупа тим часом непомірно розрослася. Це призвело до того, що в квітні 1885 р. вона розділилася на два окремі колективи – відповідно на чолі з М. Кропивницьким і М. Старицьким. За тих умов створення двох самостійних національних театрів було, мабуть, єдино правильним рішенням. Адже відтепер з'явилися дві висококласні трупи, що могли виставляти українські спектаклі на значно більшій території.

Примітно, що з М. Кропивницьким залишилися практично всі провідні актори – М. Садовський, П. Саксаганський, М. Заньковецька, Г. Затиркевич-Карпинська, М. Садовська-Барилотті, Д. Мова, А. Максимович та ін., а відтак взірцевий артистичний ансамбль і надалі продовжував діяти. Щобільше, восени 1886 р. драматург нарешті отримав дозвіл поїхати з гастролями до Петербурга. Не можна не звернути уваги на те, що напередодні виступів у столиці російська преса відзивалася про українську трупу зі скептицизмом. Щобільше, українців називали хохляцьким та мужицьким театром. Однак уже перші вистави змусили притихнути скептиків та недоброзичливців. Вибагливу столичну публіку вражав неперевершений артистичний ансамбль, якого, за словами тодішнього визнаного естета Олексія Суворіна (до речі, українофоба), він не бачив навіть в імператорських театрах.

Виступами український акторів зацікавився навіть Олександр III, для якого у приватному театрі Демут 4 січня 1887 р. було влаштовано дві вистави за п'єсами Т. Шевченка («Назар Стодоля») і М. Старицького («Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка»). Цар лишився дуже задоволений і побажав, щоб українські актори зіграли для нього вдруге, але тепер уже в Маріїнському театрі – на одній з кращих сцен країни. Це було справжньою сенсацією, оскільки в знаменитій Маріїнці раніше не дозволяли виступати жодній провінційній чи іноземній трупі. Спектакль за п'єсами «Наталка Полтавка» І. Котляревського і «Бувальщина» А. Велісовського призначили на 25 січня. У день вистави в театрі, за словами М. Садовського, не було жодного вільно місця. Успіх був грандіозний [7, с. 49].

Виступи колективу М. Кропивницького у Санкт-Петербурзі перевершили навіть успіх уславленої німецької трупи герцога Майнінгенського, яка гастролювала тут роком раніше. «Знаменно, що українська трупа приваблювала більше глядачів, аніж улюблені "вищим світом" іноземні трупи – французька, німецька та італійська» [3, с. 176], – повідомляє дослідниця О. Кузнецова.

Свідченням неймовірного успіху театру корифеїв у Петербурзі є й те, що найвизначніших його акторів М. Кропивницького й М. Заньковецьку запросили служити в імператорському Александринському театрі, який уважався еталоном драматичного мистецтва. Однак попри обіцяну високу заробітну плату й інші привілеї уславленні актори відмовились полишити українську сцену.

Те, що невдовзі після ганебного Емського указу, за яким забороняліся українські вистави, несподівано з'явився такий потужний театр, зауважував І. Франко, здавалося «неправдоподібним, немож-

ливим». Такої трупи «Україна не бачила ані перед тим, ані потому, трупа, котра збуджувала ентузіазм не тільки в українських містах, а й у Москві, і в Петербурзі, де публіка часто має нагоду бачити найкращих артистів світової слави» [10, с. 97]. Успішні гастролі театру корифеїв у столиці тодішньої країни вельми багато важили не лише для розвитку національної культури, а й України в цілому, адже нарешті вдалося бодай намітити вузеньку стежечку до визнання її в цивілізованому світі.

Останні роки свого життя М. Кропивницький мешкав на Харківщині, де 1889 р. в Куп'янському повіті (тепер Куп'янський район) придбав собі хутір, котрий згодом назвав Затишком. Свою садибу він перетворив на справжній культурний осередок. Тут була і початкова школа, в якій в останні місяці життя драматурга навчали дітей українською мовою, і так звана аптека, де дружина митця, лікарка за фахом, лікувала місцевих селян, і навіть дитячий театр, в якому «акторами» були селянські діти. Виставляли в обійсті митця «Козу-дерезу» М. Лисенка, а також дитячі п'єси-казки самого письменника «Івасик-Телесик» і «По щучому велінню».

Продовжував у цю добу драматург і власну артистичну діяльність. У складі різних театральних труп він незрідка виїжджав з гастролями до Харкова, Києва, Одеси та інших міст тодішньої країни. Публіка зазвичай сприймала його як неперевершеного майстра, живого класика, а тому при появі його на сцені зазвичай вигукувала слова привітання й довго аплодувала [4].

У харківський період свого життя драматург завершив понад двадцять п'єс, в яких порушив актуальні питання своєї доби. Серед них – «Олеся», «Замулені джерела», «Супротивні течії», «Конон Блискавиченко», «Мамаша», «Розгардіяш», «Старі сучки й молоді парості», «Скрутна доба», «Зерно і полова», «Страчена сила». Опріч того, живучи у власній садибі, митець працював над перекладами зі світової класичної драматургії та мемуарами.

Як письменник М. Кропивницький мав уплив на низку письменників свого часу, притому навіть такого рівня як Іван Франко. Так, образ сільського багатія Вольфа Зільберглянца з п'єси «Учитель» (1896) своїм вовчим характером та умінням обплутувати боргами знедолений сільський люд ніби повторює «богоугодні діяння» Йосипа Бичка («Глитай, або ж Павук» М. Кропивницького). «… Вовк у нас у селі найстарша особа, – розповідають про Зільберглянца залякані ним селяни. – Чи то війт, чи паламар, чи хто-будь, усі його слухають. О, бо то сила! Він що хоче, то зробить. Кажуть, що він три хованці має» [9, с. 75].

Висновки. М. Кропивницький – один із найвидатніших драматургів другої половини XIX – поч. XX ст. Разом із М. Старицьким й І. Тобілевичем (Карпенком-Карим) він створив репертуар для започаткованого ним національного професійного театру на Наддніпрянщині. Кращі його п'єси ввійшли до золотого фонду нашого театру і не сходять з української сцени в наші дні.

Не менш вагомий внесок зробив драматург і в розвиток національного театрального мистецтва. В добу, коли він жив, російський царизм забороняв українцям найцінніше, що лише може бути в кожного народу – рідну мову. Відтак створений М. Кропивницький театр упродовж тривалого часу, крім своєї основної естетичної, по суті, виконував ще й інші функції – передусім просвітницьку й культурологічну, що особливо важливо на тлі суцільної неграмотності населення. Більше того, він став однією з тих важливих духовних підвалин, на яких згодом постала УНР, а пізніше й наша незалежна держава. Театральна й письменницька діяльність митця сприяли пробудженню національної свідомості й ідентифікації українського народу. Як справедливо акцентує письменник Володимир Боцяновський, Марко Кропивницький був справжній «український батько» [8, с. 154].

Список літератури:

1. Антонович Д. Триста років українського театру. 1619 – 1919 та інші праці. К.: ВІП, 2003. 418 с.
2. Кропивницький М. Твори: в 6 т. К.: Держлітвидав УРСР, 1960. Т. 6. 672 с.
3. Марко Лукич Кропивницький. Збірник статей, спогадів і матеріалів. К.: Мистецтво, 1955. 530 с.
4. Мар'яненко І. Мій учитель. Соціалістична Харківщина. 1940. 8 травня.
5. Матеріали до історії українського театру. Від витоків до початку XX століття / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. К., 2016. 280 с.
6. Новиков А. Учитель корифеїв: життя Марка Кропивницького. Видання друге, доопрацьоване, доповненне. Вінниця: Нілан-ЛТД. 2025. 252 с.
7. Садовський М. Мої театральні згадки. К.: Держ. вид. образотворч. мистецтва і муз. літератури, 1956. 203 с.

8. Спогади про Марка Кропивницького. Збірник. К.: Мистецтво, 1990. 216 с.
9. Франко І. Зібрання творів у п’ятдесяти томах. К.: Наукова думка,1979. Т. 24. 448 с.
10. Франко І. Зібрання творів у п’ятдесяти томах. К.: Наукова думка,1984. Т. 41. 684 с.

Novykov A. O. "HE WAS A UKRAINIAN 'FATHER'...". An Essay on the Life and Work of Marko Kropyvnytskyi

The article presents a survey analysis of the multifaceted creativity of one of the most outstanding Ukrainian artists of the second half of the 19th and early 20th centuries, Mark Kropyvnytsky, on the occasion of his 185th anniversary. It was emphasized that the artist entered the history of Ukrainian and world culture as an unsurpassed theater director and actor, a talented playwright, and the founder of the famous theater of luminaries, which was dominated by an acting ensemble, in which a whole constellation of masters of the highest caliber could perform simultaneously. Moreover, these actors did not overshadow each other, but on the contrary, they talentedly complemented each other.

The history of world theater did not know such a phenomenon. The significance of this event is evidenced by the UNESCO resolution of 1982 on the international commemoration of the 100th anniversary of the founding of the theater of the luminaries. The "Actors' Society" included such future famous stage masters, then still students of Kropyvnytsky, as M. Sadovsky, M. Zankovetska, M. Sadovska-Barilotti, P. Saksagansky, I. Karpenko-Kary and others.

It is noted that during their tour in St. Petersburg in the winter of 1886-1887, Ukrainian actors eclipsed all the imperial theaters, as well as the French, German, and Italian troupes that were also touring in the so-called northern capital, with their theatrical skills and fame.

It is emphasized that in the last years of his life, M. Kropyvnytskyi lived in the Kharkiv region, where in 1889 he purchased the Zatyshok farm in Kupyansk district, which he turned into a real center of culture. There was an elementary school here, where children were taught Ukrainian in the last months of the playwright's life, a so-called pharmacy, where the artist's wife, a doctor by profession, treated local peasants, and even a children's theater, in which peasant children were the "actors".

The conclusions summarize that a number of plays by M. Kropyvnytskyi (“Glytay, or the Spider”, “Until the Sun Rises, the Dew Will Eat Out Your Eyes”, “After the Audit”) have entered the golden treasury of the repertoire of the Ukrainian theater, and the theater he created for a long time was almost the only source of the entire cultural life of the nation and one of the spiritual foundations on which the UNR later emerged, and later our independent state. Thus, the playwright's theatrical and writing activities contributed to the awakening of the national consciousness of the Ukrainian people and their self-identification.

Key words: *Ukrainian culture, theater of luminaries, acting ensemble, national consciousness, Kharkiv region, Zatyshok farm, spiritual foundation, independent state.*

Дата надходження статті: 29.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 821.161.2-3.09:305-055.1(477)(092)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/64

Пальоха Т. О.
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Шарагіна О. В.
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ХУДОЖНЄ МОДЕЛЮВАННЯ ЧОЛОВІЧИХ ОБРАЗІВ У ТВОРЧОСТІ АНДРІЯ ЛЮБКИ

У статті досліджено особливості художнього моделювання маскулінності у прозі Андрія Любки. Основну увагу зосереджено на типологізації чоловічих персонажів, які репрезентують різні моделі поведінки, світогляду та соціальної адаптації, серед них виділено найосновніші типи: чоловік-патріот, чоловік-мандрівник, чоловік-друг, чоловік-джентльмен. Дослідження ґрунтується на поєднанні порівняльного, культурологічного та психологічного підходів, що дозволяють виявити художні механізми моделювання чоловічої свідомости в умовах посттоталітарного досвіду.

Проаналізовано низку творів Андрія Любки – від ранніх збірок короткої прози до романів і есеїстики, у яких чоловічі образи функціонують як засіб рефлексії над національною, культурною й особистісною ідентичністю. Письменник створює багатовимірний образ сучасного чоловіка, що перебуває у постійному пошуку сенсу життя, межі між раціональним і емоційним, прагненням гармонії та внутрішньою порожнечею.

У прозі письменника маскулінність постає відкритою, динамічною категорією, що поєднує іронічність і трагічність, соціальну активність і самозаглиблення. Літературні герої його творів переживають досвід самотности, втрат і духовного оновлення, а їхня поведінка часто є реакцією на суспільну несправедливість, моральну кризу чи необхідністю переосмислення історичних подій. У творчому дискурсі письменника тема подорожі набуває символічного значення, виступаючи метафорою внутрішнього розвитку особистости та засобом пізнання власної сутности, що інтегрує фізичний і духовний аспекти буття.

Результати дослідження засвідчують, що у прозі Андрія Любки художнє моделювання чоловічої ідентичности реалізується через інтеграцію соціокультурного аналізу, психологічної глибини та філософської рефлексії над природою людського існування. Створюючи образ нового українського літературного героя-чоловіка, письменник надає йому риси чутливости, самоіронії та внутрішньої активности, що визначають його як особистість сучасної доби.

Ключові слова: *Андрій Любка, маскулінність, типологія чоловічих образів, чоловіча ідентичність, екзистенційна самотність, художнє моделювання персонажа.*

Постановка проблеми. Творчість Андрія Любки, одного з найяскравіших представників нової української літератури, посідає особливе місце в контексті осмислення трансформацій чоловічої ідентичности в умовах посттоталітарного суспільства. Попри зростання наукового інтересу літературознавців до прози цього письменника, поза увагою все ж залишається питання цілісного аналізу чоловічих образів крізь призму суспільно-історичних, психологічних і морально-етичних аспектів сучасности. Окреслена типологія чоловічих образів у прозі Андрія Любки (чоловік-патріот, чоловік-мандрівник, чоловік-друг, чоловік-джентельмен тощо) потребує глибшого осмислення в контексті формування національної ідентичности, процесів внутрішнього самопізнання та духовних трансформацій особисости.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема типології чоловічих образів у художній літературі посідає важливе місце в сучасному літературознавці, однак відсутня узагальнена класифікація цих типів, можемо простежити лише окремі дослідження, присвячені аналізу індивідуальних художніх моделей персонажів. Зокрема, О. Юрчук досліджує еволюцію чоловічих типів від традиційного патріархального до героя-лицаря і патріота. Дослідниця І. Рибалка, спираючись на класифікацію Н. Жаданової, визначає шість провідних типів чоловічих персонажів – дворянина, джентельмена, товариша, романтика, батька й сина, що відображають соціальні моделі пове-

© Пальоха Т. О., Шарагіна О. В., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

дінки. Л. Демська-Будзуляк, вивчаючи творчість Є. Ярошинської та Л. Яновської, аналізує особливості репрезентації чоловічої психології в українській прозі, зокрема поєднання інтелектуалізму та цинізму. Сучасні дослідники (Н. Крижановська, Л. Кривоцюк, Н. Левицька, В. Гасанова) зосереджуючись на художньому моделюванні, виокремлюють такі типи: чоловік-патріот, інтелектуал, романтик, а також «фемінізований» герой. В українській літературі XIX–XXI столітті простежується тенденція до формування усталених типів чоловічих образів: героя, патріота, лицаря, романтика, джентльмена, друга.

Проте в науковому дискурсі досі бракує системного аналізу маскулінності у прозі Андрія Любки. Саме тому у цій статті запропоновано нову типологію чоловічих образів (чоловік-патріот, чоловік-мандрівник, чоловік-друг, чоловік-джентльмен), що розкриває багатогранність чоловічої ідентичности в контексті сучасного українського суспільства.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення особливостей художнього моделювання маскулінності у творчості Андрія Любки, зокрема різнотипності чоловічих образів у репрезентованих творах та аналіз способів їх художнього втілення в контексті соціальних, культурних і психологічних чинників.

Виклад основного матеріалу. Андрій Любка – автор творів «Карбід» (роман про вчителя, який планує прокопати тунель до Європи), «Малий український роман» (книга, що охоплює тему кохання та подорожей), «Війна з тильного боку» (повість, що розповідає про війну з іншого ракурсу), «Щось зі мною не так» (один з популярних романів письменника, який також часто згадується в контексті його творчості), «Вечір у Стамбулі», «У пошуках варварів» (книга про подорожі до Балканських країн), «Саудаде», «Кімната для печалі», «Твій погляд, Чіо-Чіо-сан». Його чоловічі персонажі не є стереотипними: поряд із сильними, незалежними та рішучими фігурами, ми зустрічаємо також романтичні, чутливі, посередні або самозакохані характери.

Роман «Твій погляд, Чіо-Чіо-сан» класифікують як психологічний трилер із елементами сучасності та містичного (потойбічного) кохання, сюжет якого зосереджений на помсті головного героя за загибель коханої. Твір висвітлює гострі проблеми сучасної України – несправедливість, корупцію та знецінення людського життя, які виявляються через вбивство та подальшу безкарність. Ключова подія роману – це наїзд на молоду жінку на пішохідному переході, скоєний п'яним суддею, якому після її смерті вдається уникнути відповідальності. Згідно з дослідженням А. Рвачової [6], у творчості Андрія Любки жінки зазвичай виконують другорядні ролі, тоді як домінантні протиборчі сторони (протагоніст і антагоніст), як і в цьому романі, є чоловіками. Автор намагається унікально зобразити внутрішнє життя персонажів, концентруючись передусім на чоловічих образах, що слугує засобом розкриття сюжету. Психологічний портрет головного героя деталізується через його самоаналіз, який вичерпно змальовує його емоційний і фізичний стан.

Збірка оповідань «Кімната для печалі» Андрія Любки досліджує концепцію самотності та її вплив на внутрішній світ чоловічих персонажів. Подібно до «Кілер+», вона складається з непов'язаних коротких оповідань, які, однак, майстерно розкривають особисті історії героїв. У цих історіях художнє зображення чоловічих переживань значно переважає над жіночими. За словами В. Кодимської [2], збірка містить короткі оповіді про покинутих, ревнивих та юних людей, які живуть спогадами про минуле. Персонажі, розчаровані у власній долі та самотні, часто перебувають на межі відчаю і свідомо шукають своє «місце для плекання туги» – «кімнату для печалі», адже вважають самотність природним станом. Дослідниця класифікує цих самотніх героїв на чотири категорії: 1) справжніх одинаків; 2) тих, хто романтизує свою самотність; 3) тих, хто самотній через «дурість»; 4) тих, на кого вплинула політична чи історична ситуація. В кожному оповіданні можна простежити запропоновану типологію.

Під час аналізу цих чотирьох типів варто звернутися до екзистенційного виміру самотности, який постає не лише як соціально-психологічний стан, а як онтологічна категорія людського буття: «Потреба усамітнитися була зумовлена прагненням ліричного героя віднайти істину, приглушену метушливою буденною повсякденністю. Так актуалізувався "досвід порожнечі" (С. Кіркеґор) – тиша – стан, який здатен осягнути той, хто прагне спокою… В онтологічному ракурсі naturalis silentio позиціонувалося прихованою гармонією, здобутою в зумисній самоізоляції» [8, с. 5]. Можемо простежити, що саме така форма "самоізоляції" притаманна для більшости літературних героїв Андрія Любки, для яких самотність не лише вияв страждання, а також спосіб подолання внутрішнього стану заради пошуку гармонії. Перший тип самотності – справжня внутрішня самотність – домінує в оповіданні «Сім демонів Магда-

лини», де апатичний стан головної героїні з часом призводить до втрати сенсу життя. Романтизована самотність чітко простежується в «Запаху в лабіринті», де головний герой, подібно до Овідія, живе виключно спогадами. Його самотність спричинена жіночою зрадою, яка перетворила його життя на сіру буденність. Цей персонаж отримує задоволення від перебування у самотньому стані.

В оповіданні «Жінка і сірники» головний герой відмовляється від свого кохання, що його засмучує. Туга героїв («Королева рами», «Кімната для печалі», «Ніч поїздом і кілька годин автобусом») зумовлюється не лише їхнім життєписом, але також суспільно-політичним впливом.

«Карбід» – ще один відомий роман Любки, який приніс йому визнання та потрапив до короткого списку «Книги року BBC-2015» завдяки своїй іронічній манері та динамічному сюжету про контрабанду. Цей твір можна вважати продовженням попереднього роману «Спати з жінками». Центральною фігурою є вчитель і патріот, відомий як Карбід, який проживає у вигаданому прикордонному містечку Ведмідь поблизу Словаччини. Його мрія – Україна в Євросоюзі, а палке прагнення об'єднати Україну з Європою виглядає як щира життєва місія, проте водночас підкреслюється складність і навіть утопічність цього задуму у реальних умовах маленького прикордонного містечка, де контрабанда і корупція – буденність. Цей двозначний образ створює ефект багатогранності. Карбід – герой із чесним патріотизмом, але водночас і людина, ідеали якої перегукуються з іронією, що звучить з позиції автора: *«На денці ж – викарбуване його, Тиса, ім'я. Людини, що здійснила свою місію та об'єднала нарешті багатостраждальну Україну з матір'ю-Європою. Безумовно, так і буде. Все йому вдасться. Добре, що доля подарувала шанс тепер, коли йому всього-навсього сорок чотири роки, він повен сил і наснаги. Тепер він знає своє призначення. Залишилося зібрати команду, яка допоможе втілити геніальний задум у життя»* [3, с. 11].

Карбід виношує план, який, на його думку, допоможе втілити в життя мрію про вступ України до Євросоюзу. Згодом стає відомо, що його геніальний задум полягає у проритті тунелю для масового переходу українців до Європи, що, на його думку, змусить ЄС прийняти Україну до свого складу. Ця ідея знайшла підтримку не лише серед кримінальних елементів, а й у мера, який планував використати тунель для промислових обсягів контрабанди. Авантюрний сюжет в імпліцитній площині тексту підкреслює соціальні проблеми країни, що викликають у реципієнта роздуми щодо подальшого майбутнього держави.

Андрій Любка приділяє значну увагу темі мандрівок, що розкривається в оповіданнях «Саудаде» та «У пошуках до країни варварів» через художнє моделювання *образу чоловіка-подорожнього*. Герой твору «У пошуках до країни варварів» постає не туристом чи шукачем екзотики, а радше спостерігачем, для якого мандрівка стає формою самопізнання. Подорож у його інтерпретації не зводиться до досягнення кінцевої мети, а осмислюється як процес подолання стану внутрішнього застою й можливістю відкрити нові способи бачення світу та свого місця в ньому. Письменник репрезентує мандрівника як суб'єкт, для якого пріоритетним є не результат подорожі, а досвід пережитого шляху: *«Нема для подорожування гіршого транспорту за літак… А шлях, пригоди, пережиті під час подорожі, втома й химерні сни, почуті мови й жарти, їжа… – усе це важливіше за сам пункт призначення»* [2, с. 6–7]. Збірка есеїв «Саудаде» експлікує инший вимір мандрівного досвіду – більш інтимного і рефлексивного характеру, адже тут контекст подорожі виступає не лише простором фізичного переміщення, але й набуває осмислення власної екзистенції. Герой цього твору втілює тип мандрівника, який інтерпретує пережите крізь призму пам'яти, ностальгії й втрати. А. Горбенко констатує, що саудаде – це просвітлений сум, ностальгія за втраченим, туга за нездійсненним. Такий тип чоловіка-мандрівника характеризується тяжінням до споглядальности й самоаналізу, що перетворює подорож на спосіб духовного самопізнання.

Ці твори функціонують як авторські щоденники подорожей, що дозволяють читачеві ознайомитися з місцями, які відвідав письменник, а також з різними народами та їхніми самобутніми традиціями. Аналізуючи книгу «У пошуках до країн варварів», А. Горбенко зазначає, що це «збірка есеїв та подорожніх заміток про місця, які в житті автора зіграли певну роль» [1, с. 44]. Дослідник наголошує, що Любка показує Балкани читачеві, уникаючи стереотипів. Він щоразу розкриває кожне місто з несподіваного боку і знаходить щось нове у змалюванні цього місця, важливого для його самоідентифікації. У своїх подорожніх есеях Андрій Любка дійсно уникає стереотипних уявлень про простір і культуру, натомість створює глибоко особистісну, рефлексивну картину світу. Його тексти поєднують спостереження мандрівника з роздумами митця, для якого подорож є не

лише географічним пересуванням, але й способом пізнання себе та інших.

У збірці «Кілер+» Андрій Любка знайомить читача з образом друга, особливо яскраво представленим в оповіданні «Три постулати старого ідальго», де оповідач захоплено змальовує свого приятеля, Толика Майданського, чиї численні прізвиська чітко відповідають його способу життя. Розкриваючи постать друга через його світобачення та життєву позицію, оповідач наводить чотири «постулати» Толика, що ґрунтуються на їхній дружбі: тілесна любов, авантюри, бухло і віра. Герой, наче апостол, створює ці притчі, хоча їхній зміст зрозумілий лише вузькому колу друзів, оскільки прив'язаний до спільних подій. Автор також подає іронічний погляд на патріотизм: коронна фраза Толика (*«Так ми Україну не побудуємо!»*) є лише приводом для застілля та маніпуляції почуттям провини співрозмовника, а не справжнім закликом до дії. Зрештою, «патріотична розбудова України» у виконанні героя обмежується кафе, де плани існують тільки в уяві, а не в реальному втіленні.

Висновки. Андрій Любка порушує важливі ментальні та суспільно-політичні проблеми, поєднуючи в репрезентації героїв глибокий іронічний психологізм. Письменник саркастично підкреслює політичні недоліки, корупцію та бюрократію, викриває несправедливість. Попри це він заглиблюється у внутрішній світ персонажів, які постають філософами, коханцями та аскетами.

Домінантні чоловічі образи *(мандрівник*, *патріот*, *джентльмен, друг*) домінують у його прозовій творчості. Вони зображені реалістично, підкреслюючи багатогранність людської натури. Ці герої є дзеркалом сучасного суспільства, які протистоять актуальним проблемам, долають життєві виклики, проходять шлях духовного вдосконалення чи занепаду.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розширенні концептуально-смислового поля поняття «маскулінність» у творчости Андрія Любки, зокрема у контексті порівняльного аналізу чоловічих типів, виокремлених у прозі письменника із моделями чоловічої ідентичности, репрезентативними у зарубіжній літературі.

Список літератури:

1. Горбенко А. «У пошуках варварів. Подорож до країн, де починаються й не закінчуються Балкани» А. Любки: автобіографічний дискурс. *Збірник студентських наукових праць «Філологічні студії».* 2015. Вип. VI. С. 43–48.

2. Кодимська В. Вплив концепту «самотність» на формування типів героїв роману Андрія Любки «Кімната для печалі». *Збірник студентських наукових праць «Філологічні студії».* 2015. Вип. VI. С. 165–169.

3. Любка А. Карбід. Чернівці: Видавець Померанцев Святослав. 2022. 288 с.

4. Любка А. У пошуках варварів. Подорож до країв, де починаються й не закінчуються Балкани. Чернівці: Meridian Czernowitz. 2019. 384 с.

5. Мельничук І. Психологічні закономірності прояву маскулінності, фемінності та андрогінності. *Сучасна наука: проблеми, перспективи, інновації* : зб. тез. доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 11–12 листопада 2020 р. Вінниця, 2020. С. 180.

6. Рвачова А. Незнайоме тіло сучасної української прози: зображення жінки у романі Андрія Любки «Твій погляд, Чіо-Чіо-сан». *Збірник студентських наукових праць «Філологічні студії».* 2015. Вип. VI. С. 189–192.

7. Шарагіна О.В. Маскулінний дискурс в книзі оповідань «Кілер+» Андрія Любки. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* Том 35 (74) № 6. 2024. С. 91–98.

8. Шарагіна О. Феномен української "тихої лірики" 60–80 років XX століття: автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2020. 20 с.

Palokha T. O., Sharahina O. V. ARTISTIC MODELING OF MASCULINITY IN ANDRIY LUBKA WORKS

The article examines the peculiarities of artistic modeling of masculinity in Andriy Lyubka's prose. The main focus is on the typology of male characters who represent different models of behavior, worldview, and social adaptation, among which the most basic types stand out: the man-patriot, the man-traveler, the man-friend, and the man-gentleman. The study is based on a combination of comparative, cultural, and psychological approaches, which allows us to identify artistic mechanisms for modeling male consciousness in the context of post-totalitarian experience.

A number of works by Andriy Lyubka have been analyzed, from early collections of short prose to novels and essays, in which male characters function as a means of reflection on national, cultural, and personal identity. The writer creates a multidimensional image of a modern man who is constantly searching for

the meaning of life, the boundary between the rational and the emotional, the desire for harmony and inner emptiness.

In the writer's prose, masculinity appears as an open, dynamic category that combines irony and tragedy, social activism and introspection. The literary characters in his works experience loneliness, loss, and spiritual renewal, and their behavior is often a reaction to social injustice, moral crisis, or the need to rethink historical events. In the writer's creative discourse, the theme of travel takes on symbolic meaning, serving as a metaphor for inner personal development and a means of discovering one's own essence, integrating the physical and spiritual aspects of being.

The results of the study show that in Andriy Lyubka's prose, the artistic modeling of male identity is realized through the integration of sociocultural analysis, psychological depth, and philosophical reflection on the nature of human existence. In creating the image of a new Ukrainian literary male hero, the writer endows him with traits of sensitivity, self-irony, and inner activity, which define him as a personality of the modern era.

Key words: *Andriy Lyubka, masculinity, typology of male characters, male identity, existential loneliness, partistic modeling of character.*

Дата надходження статті: 15.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 82-1
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/65

Токмань Г. Л.
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

КОЗАЦЬКЕ VERSUS КОЛОНІАЛЬНЕ В РОМАНІ ФЕОДОСІЯ РОГОВОГО «ГРІХ БЕЗ ПРОЩЕННЯ»

Статтю присвячено роману Феодосія Рогового (1925–1992) «Гріх без прощення», що став останнім у творчій біографії автора. Порушено проблему визначення концептів, зокрема зроблено спробу окреслити протилежні за змістом концепти політологічного напряму – колоніальне, козацьке. У тексті роману відчитано сенси, які ці концепти містять, і доведено їхню смислову протилежність. У колі уваги також перебуває стиль автора, досліджено поетикальні засоби оприявлення сенсів обох концептів. Теоретичною засадою дослідження є метод концептуального аналізу, притаманний когнітивному літературознавству. Концепти розглядаються у їхній смисловій наповненості і художньо-образному втіленні в тексті. Концепт козацьке, поданий як природний для ментальності українців, містить сенси: свобода особистості, споконвічність духовних цінностей, вірність правді, хоробрість і мужність у боротьбі, право на власну землю і справедливість, відданість ученню Ісуса Христа і Вітчизні, екзистенційне прийняття козацької філософії існування, щирість і чесність стосунків, близькість до природи в побутуванні, пам'ять про козацтво як джерело наснаги у важкі для нації часи. Репресії, примусова праця, табори, насильницька колективізація, голод, виснажлива праця без винагородження, нерівність, відмова від споконвічного способу життя, потоптання святощів, нівечення природи, затоплення предківських земель. З цього складається концепт радянсько-колоніального, оприявлений у романі в історіях життя персонажів твору. Ф. Роговий поширює суперечність колоніального і козацького на існування людства і замислюється над результатом протистояння імперського і суверенного, тоталітарного і демократичного, кривди і правди. Сенси концептів утілено в такі художні явища, як: потік емоцій, усно-розмовне діалектне мовлення персонажів, натуралістична деталь, сюрреалістична візія, життєва подія, гумор, мовна формула, образ-символ, інтертекстуальність.

Ключові слова: *роман Феодосія Рогового, концепт, колоніальне, козацьке, сенс, нація, особистість, поетика.*

Постановка проблеми. Проза Феодосія Рогового – яскравий феномен української літератури доби останньої чверті XX століття. Її феноменальність передовсім у концентрованому, оригінальному художньому вираженні національної ментальності та фіксації її форм певного часу й місця. Цьогоріч минуло 100 років від дня народження письменника, але досі актуальними залишаються слова Івана Дзюби, винесені ним у назву передмови до видання творів письменника в серії «Бібліотека Шевченківського комітету»: «Високо поцінований і мало прочитаний» [2, с. 7]. Особливо це стосується останнього, незавершеного роману Ф. Рогового «Гріх без прощення», складна проблематика якого потребує вивчення. Письменник поєднав вічне і минуще, показав їх нерозривну пов'язаність, адже у трибі життя, усному мовленні, конкретиці живої історії, наче крупинки золота, міститься українська ідентичність. Ця ідентичність перейде в інакші форми, зазнає інших історичних проявів, але зберегти пам'ять і вдячність, і покуту за минуле життя національної душі потрібно задля тривання українськості, задля уроків, культури, історичної і художньої – образної, архетипної – пам'яті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Ф. Рогового досліджували І. Дзюба, П. Загайко, Л. Зубак, В. Мелешко, Ю. Роговий, М. Шевченко та інші; у формі рецензій висловлювали свої роздуми В. Брюховецький, В. Воловець, М. Наєнко, Б. Харчук. Юрій Роговий у художньо-документальній формі розповідає про останній роман батька, робота над яким обірвалася смертю: «Третє травня 1992 року. Батько сидить за столом і дописує "Гріх без прощення". Каже, що вже знає, чим завершити і розпочати новий роман "Скажи мою кончину, Господи"... Домовляємося наступного дня всією родиною йти на сільське кладовище до моєї бабусі Марії, а його Матері, та до мого брата Борі, а його Сина, – наступав

© Токмань Г. Л., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Поминальний Понеділок. На прощання Він якось довго-довго дивився на нас – дітей і онуків – і мовчав. Всі ніби про щось здогадувались, але боялися признатися... Між 3-ю і 4-ю годинами ранку в наше вікно постукали: "Ви спите?! А там помер батько!!!"» [6, с. 35]. Іван Дзюба окреслив місце роману у творчості автора, акцентувавши на сміливості задуму: «… це мав бути свого роду історичний підсумок шляхам його постійних героїв та всьому, що вони пережили – як частина українського народу» [2, с. 22]. Одним з таких підсумків вважаємо протиставлення концептів колоніальне і козацьке в романі, який, на нашу думку, є видатним явищем у національній літературі. Його текст малодосліджений. Зокрема, проблема визначення концептів козацького і колоніального у їхньому зіткненні в цьому творі ще не порушувалася в літературознавстві.

Постановка завдання. Любов Зубак, яка захистила кандидатську дисертацію на тему «Творчість Феодосія Рогового. Проблематика і стиль» (2010), у статті «До літературного портрета Феодосія Рогового» (2024) завершує свій огляд творчості письменника запитанням: «Чи вистачить нас на те, щоб зуміли зрозуміти й оцінити глибинні смисли, якими нуртує проза цього блискучого прозаїка-авангардиста, що народився і жив у провінції і помер зовсім не в Парижі?» [3]. Ставимо за мету визначити глибинні смисли (сенси) концептів козацького й колоніального в романі «Гріх без прощення».

Теоретичною засадою дослідження є метод концептуального аналізу, властивий когнітивному літературознавству. Тетяна Бовсунівська пише: «Отже, концептуальний аналіз передбачає звернення до сенсів, які можуть фокусуватися як окремими словами, так і словосполученнями, типовими пропозиціями, конкретними висловлюваннями, окремими текстами і навіть циклами текстів» [1, с. 14]. Учена тлумачить процес концептуалізації як фіксацію у свідомості людини певних сенсів, які складають уявлення про світ у формі концептів. Спираючись на думку М. Тернера, потверджує узагальнювальний характер концептів і водночас різноманіття й можливе різночитання сенсів, що його формують. Будемо послідовно йти за конкретикою образного тексту, адже «ядро концепту складають конкретно-образні характеристики, які є результатом чуттєвого сприйняття світу, його буденного аспекту. Абстрактні ознаки є похідними стосовно конкретно-образних» [1, с. 14]. Ставимо завдання: конкретизувати концепти козацьке і колоніальне в романі «Гріх без прощення», наповнивши їх сенсами, відчитаними в образах твору, і довести когнітивну протилежність цих концептів.

Виклад основного матеріалу. У романі «Гріх без прощення» Феодосій Роговий зображує явища радянщини і козаччини. Він акцентує на природності козацької філософії існування для українців і чужості радянсько-комуністично-імперської ідеології, насаджуваної московськими зайдами та своїми колаборантами за допомогою репресивних методів й обдурювання. Визначивши колоніальне і козацьке як концепти, окреслимо їхню філософську, історичну, психологічну, політологічну глибину та засоби образного втілення.

Слова П. Куліша в епіграфі до роману «Ой широко, ой глибоко / Думкою займаю…» вповні реалізовано у тексті. Протилежність радянщини і загалом колоніального становища України її волелюбному й шляхетному козацькому духові показано переконливо – і на конкретних прикладах життя героїв твору, і у символічних образах-узагальненнях. Назвемо прояви сенсів у тексті твору.

Воля, свобода особистості – основа козацького духу нації. Уже на перших сторінках роману навіть душі померлих, окликаючи оповідача на Великих Поминках, завважують: «Ти тільки, мовляв, не бійся, ніхто тебе в нас не заневолить. Не затиснуть ні душі, ні тіла…» [5, с. 412]. Пошуки волі – як щоденного сенсу життя – головні в духовному існуванні героїв роману. Митько Михлик каже подумки сам собі: «Шукай, Митьку, шукай сам собі вихід до волі над ґрунтами, а паче них – над пам'яттю землі, що годує» [5, с. 421]. Єдність власної землі і волі – основа реалізації козацького духу в житті українського селянина.

Мрія, нав'язувана нації більшовиками, разюче відрізняється від цієї, заповітної. Автор зображує її з гумором, іронічно. «Про ночви для купання, бач, і не згадую… хоч обіцяно ще к тому празднику сімнадцятого года… ось-ось, мовляв, будемо в лотерею грати, будуть і ночви, і труси, і втиральники з Китаю <…> Дури, дури, та знай міру: ти ще моєму дідові рай обіцяв, дулями обтикуючи його світле майбутнє…» [5, с. 414]. Облуда і підміна цінностей зі споконвічних, духовних на примарні та матеріальні – психологічний смисл активності компартійців.

Мета Михлика і його товариша Вікентія – вирватися з цього кола облуди, безземелля й неволі. «Оддай лучче отой острів, я Січ робитиму… Хоч і в морі, а близько при березі» [5, с. 414]. Мрія про відродження нації в романі Ф. Рогового втілена

в простий зримий образ – Нової Січі для сучасних українців.

Автор пише про козацьку принциповість, вона у вірності Правді. До прийняття більшовизму треба ставитися так, як ставилися козаки до вимушених несправедливих присяг. Ідучи за словами Богдана Хмельницького, Ф. Роговий пише: «А більше за всякі присяги зобов'язані ви своїй вітчизні – самою природою – і вірі святій <…>» [5, с. 415]. Природа, вітчизна, воля – складники концепту козацького, піднесеного письменником.

Назва твору засвідчує необхідність покути для багатьох. Передовсім, для владців. «Спокутується за гріхи тих мнимих величин, всякої правлячої нечисті, званих в народі аглоїдами, хто так чи інакше наживає собі розкоші з поту і крові ближнього» [5, с. 415]. У романі показано цілу низку таких гріхів, яким прощення немає. Кожний з них – частина концепту колоніального, зокрема розуміння становища України за часів її належності до СРСР.

Розкуркулення, виселення, примусова праця, табори, насильницька колективізація, голод, виснажлива праця без винагородження, нерівність, відмова від споконвічного способу життя, потоптання святощів, нівечення природи, затоплення предківських земель… З цього складається концепт радянсько-колоніального, оприявлений у романі в незабутніх історіях життя посулян – його героїв.

Важка праця в колгоспі, тяжча за старе наймитування, показана через портретну деталь: «… чому в Підорванки зопріли на фермі ноги в ризяниках: наймичка в колгоспі, і нікому моє не болить» [5, с. 418]. Ф. Роговий – майстер як побутової натуралістичної деталі, так і сюрреалістичних візій, потоків емоцій. Поділ людей на ката і жертву в колоніальній Україні зображено як видіння Митька Михлика, який сидів у хаті, обіпершися об стінку, а ввижалася річка зі сліз і крові. «Митько чітко бачить, як вони – кров і сльози – зливаються з образами виджених людей, і все разом стає водою, річкою, сплетеною з двох кольорів і мільйонів у них голосів – батьків, материн, його, Марушчин… а над усіма то спливав, то геть занурювався в потойбічнім, темно-червонім, як запечена під ударом кров, той… ошкірений образ з еполетом на плечі… з могутнім, громовим голосом, під яким інші щулилися, приникали до землі, як під обстрілом» [5, с. 419]. Річка зі сліз і крові мільйонів, ошкірений образ з еполетом набувають символічного значення, що узагальнює значення концепту колоніального в романі.

Сенс життя під «совєтами» оприявлюється також завдяки оповідям-історіям про травматичні, жорстокі вчинки *аглоїдів*. Така історія про те, як «куркулили» в селі. «Мордували вони Марушку, мордували – Гераська з Савусом – поки не придумали прищемляти їй пальці дверима… щоб захрускотіли, прищемляли… А її мальований човен тим часом лежав на дні у Козацькім лиманці…» [5, с. 425–426]. Історична правда в конкретиці події, простої, яких тоді було багато, у потоці емоцій людини, що постраждала від катів, притаманна роману Ф. Рогового.

Оригінальність художньої мови Ф. Рогового відзначена усіма дослідниками його творчості. Завважимо мовні формули, котрі ніби резюмують спогади й емоції героїв твору, наприклад: «Ось я власть, а ти низота – що ти проти мене: зімну, зітру, забуду…» [5, с. 426]. Проте забути – не вдасться, саме про це роман Ф. Рогового.

Знаково те, що письменник закорінює колоніальні злочини більшовиків (*аглоїдів*) у минулій, царсько-імперській епосі. Приміром, розповідь про Архипа, дід якого – богатир з козацького сословія, служачи в царській армії був Кавун, а став Кавунов, переривається заувагою: «… Архипів дідусь був, кажуть, могутній і силою, і красою, і розумом, то його москалі й підробили, обрусили для своєї користі, бо так воно – спитайте в розумних – з давніх-давен робилося, щоб москалі в усьому були передніші, хоч би й нашим талантом, хоч ми їм і Москву заснували…» [5, с. 428]. Називання як Петра І, так і Сталіна як винуватців бід в Україні потверджує тяглість концепту колоніального в романі, та історичну основу цієї тяглості.

Найтяжчий злочин більшовиків – це знищення людей: і вбивства, і переривання родів, ненародження нащадків убитими. Оприявлюється, може, найтрагічніший сенс концепту колоніального. «… мали б ще один – не лишній! – рід козацький», – сокрушається оповідач про долю засланого в тундру Архипа. І бачить обірвані роди багатьох Архипів: «Не перейдуть імена їхні до синів і до внуків, і до пізніших нащадків на вічну славу, на любов і зразок…» [5, с. 429]. Гинули, як і сьогодні гинуть з вини московитів, найкращі, живі і ненарожденні. І це найважчий гріх без прощення.

Тяглість притаманна і сенсам концепту козаччини: козацький дух волі, власної землі, справедливості зображено і як спогад про минуле, і як сутність душі, якої не можна викорінити, яка прокидається і випростується, рветься назовні, у вчинки, правила існування нації. Деякі висловлювання з роману вражають актуальністю, гли-

биною думки і філігранною чіткістю її мовленнєвого вираження. «А як інакше, щоб не борючись, сягнути свободи? А як без неї викарабкаться з могильної ями, де встелено трупом, струснувши з себе страх і рабову покору?» [5, с. 429]. Тут, наче на камені, викарбуваний малюнок історії України: наша боротьба, втрати – фізичні і моральні – протягом віків. І мета – свобода, і усвідомлення, що без боротьби її не сягнеш, тож відчитуємо підтекстовий заклик до мужності, якої нині частині українців бракує.

«… віру забрали, од землі одірвали з м'ясом», – міркує Митько Михлик і хоче йти *робити Чесну Січ*. Пробуджуються сили в його душі й тілі, говорить голос крові. «Дідусь мій по матері з козацького стану, то чом би й собі не поселитися на острові, викопаю землянку, виплету сітки на рибу… розведу корів чи овець – стану вільним заволокою» [5, с. 434]. Чому саме *Чесну Січ*? Бо сутнісною рисою московсько-комуністично-колоніального є злодійство на всіх рівнях суспільства. «… власті підпільно торгують кожен, як своїм, хто до чого приставлений, пиячать нищечком та діляться нашими скарбами; ми підпільно крадемо та складаємо (теж за чаркою) про власть анекдоти…» [5, с. 434]. Усе суспільство за СРСР оповідач називає підпільниками, викриваючи ще одну його рису – лицемірство.

Козацький сенс – це гордість, упевненість у праві на свободу. «Хто мене за Чесну Січ потягне до одвічальності?..» [5, с. 435] – риторично запитує Митько Михлик. Не потягнули, але побили люто. Проблема відповідальності (одвічальності) одна з провідних у романі, підтекстово присутня вже в його назві. Сенсом концепту колоніального є й те, що багато людей повірили в неправду, тож відповідальність за розор України лежить й на народові. «… Боже мій праведний, навіщо допустив нас до розору… навіщо нам послав спокусу повірити в тяжку неправду? Кого тягти до одвічальності?.. В нетлінних писаннях так і сказано: не терпи ніякої неволі… а насильникові нехай Бог нічим не помагає» [5, с. 437]. Ф. Роговий – чесний і суворий в оцінках письменник. Відповідальність за злочини більшовиків лежить на Москві і місцевих зрадниках – *аглоїдах*. Покірна й легковірна частина нації також має *одвічальність* перед історією.

Феодосій Роговий дає виразні емоційні назви колоніальному московському режиму, у яких сконденсовано сутність явища: *людожерна нечиста сила, стоохранна Неправда*. Герой його роману, змучений *засланським Казахстаном* й колгоспним рабуванням, не може підняти суспільство на боротьбу, але здатен зробити власний вибір козацького існування: «… взяти собі в іменіє той острівець, чистенький, як моя душа, і завести на ньому нову Січ та козацьке прожиття на ній» [5, с. 450]. Величезна *стоохранна сила* зіткнулася з індивідуальним, посильним проявом козацького українського духу – у цьому зіткненні конфлікт, який рухає головною сюжетною лінією роману.

Сергій Кримський, видатний український філософ родом з Бахмута, назвав три архетипні основи української ментальності – дім, поле, церква [4]. Нищення ментальних засад нації – сенс концепту колоніального в романі. «Добро і Правду мені обіцяв, хлопче в синій сорочці, сам Христос, але ми в нього через Прокопа Більшовика не повірили – повірили в якогось інородного чоловіка в бороді», – подумки звертається до охоронця будинку районної комвлади Митько, який прийшов сюди по дозвіл на користування острівною землею. Його не впустили навіть до будинку, бо не записався заздалегідь.

Незнищенність козацького духу в українцях і його пов'язаність з ученням Ісуса Христа – сенс концепту козацького в романі. Митько хоче і словом утіхи, і часточкою з торбини для кожного стрічного пом'янути всіх мерлих і живих страждальців – «Бог власкавиться і дасть тобі козаччину…» [5, с. 452]. У творі поруч зі Сковородинівським філософським сильний екзистенціальний струмінь: екзистенційний вибір і спрямованість життя до смерті. Жінка з легкими небесними руками, яку Митько бачить лиш із заплющеними очима, нагадує йому: «Що жити їм лишилося менше або й зовсім трішки… ну, може, з дитячу пучечку, і, отже, мусимо ощадно й бережно собою управлятися – кожним кроком, кожною минутиною, – якщо ти, Митьку, так увірував ще за свого життя здобутися на власну землю, якщо до пекучих сліз кортить тобі козацької волі, як і кожному сущому» [5, с. 453]. Екзистенційна, індивідуальна, неповторна присутність козацької філософії життя в українців – сенс козаччини в романі Ф. Рогового.

Протиставлення концептів колоніального і козацького приводить оповідача до замислення про майбутнє України і світу: що переможе? Сьогодні надактуально лунає голос з роману: «… коли ж воно настанеться та справедливість на цім забреханім до самих, до основ чортячім світі?.. Смерть усмакувала чисті душі… до вічної, мабуть, пропасті» [5, с. 455]. Ф. Роговий не зупиняється на протилежності колоніального і козацького – він поширює цю суперечність на існування людства

й замислюється над результатом протистояння імперського і суверенного, тоталітарного і демократичного, кривди і Правди.

Ф. Роговий дає вражаючі за карбованим вербальним лаконізмом думки та емоції-узагальнення про долю України і поруч такої ж сили конкретику подій і переживань в існуванні однієї людини. Кинутих 1943 року гинути у водах і на березі Дніпра українців (маскувальна переправа – Букринський плацдарм) представляє в романі Яким, якого *наново прийшла влада* записала по рознарядці в *ізменники родіни* і відправила до штрафної роти на погибель. Оповіді історій з життя окремих людей увиразнюють символічні образи: образ Дніпра як безмірної могили «всіх топляників на всіх піддурних переправах», образ поминального хліба, який Митько відламує і «розсіває, мов зерно, крихтами в море: шукай на дні, Якиме, пане-брате, якщо доглянешся їх, крихот наших, дрібних-дрібних, як сльози наші» [5, с. 455]. Дніпро як уособлення історії України і поминальний хліб як пам'ять про неї означають і викриття колоніального, байдужого до життя українців сенсу московсько-імперської влади, і козацьку єдність нації, крізь час.

Сенсом концепту колоніального у творі є думка про груповий злочин проти українців, який було вчинено за СРСР, цей злочин карається жорсткіше, ніж індивідуальний. Тому сховатися за фразу «такий був час, така була згори вказівка», як намагається Прокіп Більшовик, не вийде. Гріх без прощення, бо виправдання немає.

Нова Січ, Чесна Січ, Січ-мати – так Митько називає свій омріяний простір. У цьому просторі будуть й коні – обов'язкові учасники козаччини як явища. Українська земля, вода, люди і коні, а ще предківські правила життя, щирість, правдивість стосунків, – так малює автор малу модель України, яка має бути збережена за всіх науково-технічних прогресів. Основи, підвалини, природні й духовні, мають бути незмінними. Аксіологічні сенси концепту козацького набувають надчасового значення.

Про життя за совєтів автор говорить влучно й лаконічно. «… жили казармою, тюрмою і гуртожитком». І образно називає ментальні наслідки існування, керованого «страхами і дарунками». «Мабуть, лиш через це мені сниться все життя вовча зграя, що нападає на село, а люди затинаються за кілля братись» [5, с. 478]. Це передбачення Феодосія Рогового. Московська вовча зграя нині напала на Україну, але ж були Майдани, яких письменник уже не побачив, минуло 30 років незалежності, тож за кілля українці взялися, хай і не всі.

Ф. Роговий написав про те, що не повинно «утоняти в Часі» [5, с. 482]. Він має свою філософію непроминального. У ньому, поруч з іншими цінностями, козацький дух українців. Протилежність колоніального і козацького образно змальовано в розповіді про козацькі могили. «діти сталінського вчення, рятуючи свої тлінні животи… розкрадають козацькі могили – ночами та присмерками, присмерками та ночами возять із них землю собі на городи» [5, с. 483]. Блюзнірству *місцевих паничів* протиставлено святість козаків, які ці могили насипали. «… бо козацька земелька, заполами та шапками наношена, чиста-чистісінька, як козацьке сумління, і повнісінька снаги первісної, отрутами-хворістю не начинена» [5, с. 483]. Автор повертає читача до козацького духовного здоров'я, аби загоїти ментальні рани, завдані колоніальним становищем України, зокрема за СРСР.

Блюзнірство *дітей сталінського вчення* в романі показано не раз, приміром, у розповіді про те, як комсомолець Герасько «повиривав з м'ясом образи і сухозлотицю» в батьківській хаті, як «пхнув батька в груди, що й на ногах не встояв» – «вирвав з рук налигач, тяг корову в колгосп». Батько не пережив наруги. Зображено й протилежний Гераськовому, козацький характер – Вікентія Різночинця. «… лупатиме камінь, хоч і скованими руками, рушитиме греблю давно пробудженою ніжністю, о Вікентію, пане-брате» [5, с. 493]. Звертання *пане-брате* проходить через увесь роман, також оприявлюючи сенс концепту козаччини. Шляхетність, братерство, саможертовність заради чогось святого і заради товариша притаманні тим, до кого саме так звертається оповідач.

У житті Вікентія, спільно з яким Митько Михлик задумав створити Нову Січ, паном-братом став у часи Другої світової війни (оповідач називає її *фашистська*) *святий Дядько з Нової Землі*: українець, засуджений у СРСР за політику, воював у штрафроті і потрапив у полон до німців. Порятував Вікентію, молодому, 17-річним забраному німцями на роботу в Німеччину, життя на шахті у Вестфалії. Зазначимо автобіографічний момент, яких у творі чимало: Ф. Роговий також був остербайтером за війни.

Автор зображує козацькі цінності, козацькі стосунки і навіть козацьке побутування. Побутові деталі описано докладно, точно й шанобливо. Вікентій планує: «– Зроблю собі бурдей або козацьку землянку <…> оце викопає запоро-

жець яму, обставить її чим там попало, обліпить, обмаже, поставе <…> мечеть, цебто піч (хліб пекти), зробе кабицю (страву варити) та й живе» [5, с. 498]. Ф. Роговий вводить козацький дух і цінності у свою систему філософії існування, де гармонійно поєднано сковородинівську простоту й близькість до природи з потребою утвердження національних волелюбних засад, для українців – козаччини.

Письменник проводить лінію колоніальних утисків України від Петра І, називаючи устами Вікентія більшовицьких діячів *негласні наймити Петрові* і окреслюючи спільну мету московитів: «… вони, негласні наймити Петрові, заселяють нас до утисків, щоб видушити козацьку волю» [5, с. 523]. Завдання, поставлене героєм твору перед українцями, нині найактуальніше: «Нам, каже вже за двором, треба раз і назавжди розібратися і сказати грабителям, хто хазяїн землі на Україні, і доки ми перед ними будемо зменшатися…» [5, с. 524]. До *зменшання* привчали колонізатори. Сенсом концепту колоніального є й спотворення національної пам'яті. Селянка Лукія каже: «Бач, яка то каналія, – хоч би й Петро перший!.. Махно ізменнік, а він цяця… ні, не Махно… цього вже більшовики дурили… Мазепа!» [5, с. 535].

Ще один сенс колоніального: нівеляція поняття батьківщина. Оповідач, учитель, міркує (суголосно зі словами з листа Володимира Короленка до Луначарського, що наводить автор): «Я не до ладу подумав собі: марне, зовсім марне стараються вбивати в людині дух любові до батьківщини, до вітчизни… во ім'я інтернаціоналізму» [5, с. 535]. Емоційність, аксіологічність і екзистенційність притаманні стилю Ф. Рогового – приміром, патріотизм Митька виражено через його самоаналіз: «… скільки перетерпиш тих образ та насмішок через свій такий норов, що України тобі хочеться, як було маминої ласки… або й дужче…» [5, с. 539]. Багатство сенсів у романі поєднано з багатством художніх прийомів їх оприявлення та оригінальністю, свіжістю художнього мовлення. Яскравий гумор – також один із таких прийомів. «… ото так закрутилися на одній шостій земної кулі, що у вічу геть потемніло. Повитріщалися тепер на свою на пройдену путь і аж не віриться, що таке втнули, небувале, небачене, в окремо взятій первопрохідній країні, флагмані мирової революції, де, звиняй, не стає ні ума, ні совісті, ні честі» [5, с. 541]. Гумор сусідить з трагізмом, і в цьому також козацька стійкість і воля. «Чому рідна моя земля безконечно закута…» – питання, яке лунає у творі і є нервом оповіді.

У важкий час, як нині для кожного з нас, герой роману не жде допомоги ні від кого – «нема матері, нема батька, не тулиться рідня» – проте є джерело сили, наснаги для спротиву: «Ждатиму з Хортиці, від моїх духовних ангелів-хранителів… І від тебе, Боже вічний <…> Шануймося, діти козацької крові!» [5, с. 571]. «… ввійде Дніпро в свої козацькі береги» [5, с. 627] – нині прочитуємо не буквально, а символічно, Україна буде вільною і керуватиметься козацькою Правдою й мужністю.

Отже, концепти козацького і колоніального у їх протистоянні конкретизовано у таких сенсах. Концепт козацьке, поданий як природний для ментальності українців, містить сенси: свобода особистості, споконвічність духовних цінностей, вірність Правді, хоробрість і затятість у боротьбі, право на власну землю і справедливість, відданість ученню Ісуса Христа і Вітчизні, екзистенційне прийняття козацької філософії існування, щирість і чесність стосунків, близькість до природи в побутуванні, пам'ять про козацтво як джерело наснаги у важкі для нації часи. Концепту колоніальне, що є чужим українській ментальності, притаманні такі сенси: злочини проти української людини і нації в цілому – куркулення, виселення, примусова праця, табори, насильницька колективізація, голод, виснажлива праця без винагородження, нерівність, відмова від споконвічного способу життя, потоптання святощів, нівечення природи, затоплення предківських земель; лицемірство, нівеляція особистості, спотворення історичної правди. Обидва концепти показано укоріненими в минулому, проте козацька сутність української людини зображена як понадчасова її характеристика, а колоніальне в існуванні української нації має бути припинене. Автор оприявлює ці сенси різноманітними, майстерними поетикальними засобами, позначеними яскравим ідіостилем, як от: потік емоцій, усно-розмовне діалектне мовлення персонажів, натуралістична деталь, сюрреалістична візія, життєва подія, гумор, мовна формула, образ-символ, інтертекстуальність. Перспективою дослідження є визначення інших концептів у романі Ф. Рогового «Гріх без прощення».

Список літератури:

1. Бовсунівська Т. В. Когнітивна жанрологія та поетика: монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 100 с.
2. Дзюба І. Високо поцінований і мало прочитаний. *Роговий Ф. Свято останнього млива: романи*. Київ : Пульсари, 2015. С. 7–28.
3. Зубак Л. «До літературного портрета Феодосія Рогового». «Українська літературна газета», ч. 9 (365), вересень 2024. URL: https://litgazeta.com.ua/articles/liubov-zubak-do-literaturnoho-portreta-feodosiia-rohovoho-2/ (дата звернення 29.09.2025).
4. Кримський С. Під сигнатурою Софії. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 367 с.
5. Роговий Ф. Гріх без прощення. *Роговий Ф. Свято останнього млива: романи*. Київ : Пульсари, 2015. С. 409–654.
6. Роговий Ю. Довга дорога до «Свята…» (слово для Батька): художньо-документальна повість. *Рідний край.* 2014. № 2 (31). С. 13–35.

Tokman H. L. COSSACK VERSUS COLONIAL IN FEODOSIY ROGOVY'S NOVEL "SIN WITHOUT FORGIVENESS"

The article is devoted to the novel "Sin without Forgiveness" by Feodosii Rogovy (1925–1992), which was the last in the author's creative biography. The problem of defining concepts is raised, in particular, an attempt is made to outline the concepts of the political science direction that are opposite in content – colonial, Cossack. The meanings that these concepts contain are read in the text of the novel, and their semantic opposition is proven. The author's style is also in the spotlight, and the poetic means of expressing the meanings of both concepts are investigated. The theoretical basis of the study is the method of conceptual analysis, inherent in cognitive literary studies. The concepts are considered in their semantic fullness and artistic and figurative embodiment in the text. The concept of Cossack, presented as natural for the mentality of Ukrainians, contains the following meanings: freedom of the individual, the originality of spiritual values, loyalty to the truth, bravery and courage in battle, the right to one's own land and justice, devotion to the teachings of Jesus Christ and the Fatherland, existential acceptance of the Cossack philosophy of existence, sincerity and honesty of relationships, closeness to nature in everyday life, memory of the Cossacks as a source of inspiration in difficult times for the nation. Repression, forced labor, camps, forced collectivization, hunger, exhausting work without remuneration, inequality, rejection of the original way of life, trampling on sacred things, destruction of nature, flooding of ancestral lands. This is what makes up the concept of the Soviet-colonial, revealed in the novel in the life stories of the characters of the work. F. Rogovy extends the contradiction of the colonial and the Cossack to the existence of humanity and reflects on the result of the confrontation of the imperial and the sovereign, the totalitarian and the democratic, the injustice and the truth. The meanings of the concepts are embodied in such artistic phenomena as: the flow of emotions, the oral-conversational dialect speech of the characters, the naturalistic detail, the surrealistic vision, the life event, the humor, the linguistic formula, the image-symbol, the intertextuality.

Key words: *the novel by Feodosii Rogovy, the concept, the colonial, the Cossack, the meaning, the nation, the personality, the poetics.*

Дата надходження статті: 22.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 811.581
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/66

Шевченко Т. М.
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ КНИГИ ЮРІЯ ІЗДРИКА ТА ЄВГЕНІЇ НЕСТЕРОВИЧ «SUMMA»

У статті проаналізовано збірку Ю. Іздрика і Є. Нестерович з жанрового погляду. Установлено, що книга являє собою розлоге інтерв'ю (інтерв'ю-ріку) з коментарями, додатками, рецептами та словниковими вкрапленнями, експериментальний з погляду формату постмодерністський твір, який стоїть в одній площині із такими творами, як «Таємниця» Ю. Андруховича, «Радість контакту» та «Інший формат» Т. Прохаська, «Український палімпсест» О. Забужко та І. Хруслінської. Інтерв'ю-ріка як довге спілкування, проведене у формі тривалої, детальної розмови і згодом опубліковане у вигляді книги, є постмодерною імітацією цілісної структури, відкритої до змін і продовжень. Тривале спілкування дало можливість поетові максимально розкритися, розширити свої думки, оприлюднені раніше, захистити свої погляди та представити власну точку зору на питання релігії, творчості, людських стосунків, укладу суспільства. Основний принцип компонування умовних «розділів», «елементів» книги – асоціативний, адже наративи тут межують з ментативами, рефлексія часто переростає в самонавіювання, реальність нерідко дотична до вигадки, що, власне, і створює ефект сумування різних видів авторського мислення, оформленого у слові та опредмеченого візуально. Доведено, що на створення такої суми як еклектичного єднання різних за структурою і призначенням текстів Ю. Іздрика спонукали середньовічні sumt'и (Тома Аквінський, Альберт Великий, Вінсент з Бове), слов'янські азбуки як єднання різнорідних текстів доби Бароко і Відродження, більш сучасні твори на кшталт «Хозарського словника» М. Павича і, безперечно, «Суми технологій» С. Лема. Установлено, що в окремих випадках на Іздрика мали вплив і самі богословські погляди Томи Аквінського, а не лише ним запроваджений принцип групування текстів, як і певні футурологічні ідеї С. Лема, котрі по-своєму інтерпретовано Іздриком у його збірці.

Ключові слова: *постмодернізм, збірка, Ю. Іздрик, сума, інтерв'ю-ріка, експериментальний твір.*

Постановка проблеми. Творчість Ю. Іздрика, лауреата Шевченківської премії 2025 року, дедалі більше привертає увагу літературознавців. І причини цього – не лише лауреатські і фестивальні здобутки митця. Найголовніші чинники наукового інтересу до творчості цього одного з найбільш епатажних письменників української літератури – експериментальний характер самої творчості, парадоксальне мислення автора, явлене в поезії, прозі, есеїстиці, феноменальне постмодерне мовотворення і неймовірне відчуття мови, її художньої актуалізації в миті часу. Слушно зауважила Р. Харчук: «Іздрик наділений багатьма талантами, належить до розряду мистців відродженського типу. У його особі дизайнер, художник і музикант поєднуються з поетом, прозаїком, есеїстом, перекладачем і автором театральних інсценізацій» [7, с. 243]. У полі наукових інтересів про Ю. Іздрика – передусім поезія і проза митця. Між тим есеїстична творчість літератора перебуває на узбіччі наукових зацікавлень сучасного літературознавства. Скажімо, експериментальна збірка «Summa», підготовлена поетом разом із журналісткою Є. Нестерович, ще не була об'єктом системного вивчення, зокрема і з жанрового погляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення поезії і прози Ю. Іздрика активно відбувається з моменту виходу перших збірок митця, про що свідчать праці Ю. Бондаренко, Т. Гундорової, О. Поліщук, Я. Поліщука, Р. Семківа, О. Цибулько, І. Томбулатової, Р. Харчук тощо. Наукові студії про есеїстику митця натомість є спорадичними, несистемними, торкаються окремих збірок, поодиноких есеїв митця, тільки-но набувають ознак системних студій [Т. Шевченко [10], Ю. Бродюк, С. Білоусько [1]]. Між тим експериментальний характер творчості автора гідний глибшої наукової уваги. Кожна нова есеїстична збірка автора пропонує нове коло експериментального письма, котре спонукає розібратися в чинниках його організації, як-от у збірці «Summa», котра на сьогодні потрапила лише в поле двох-трьох студентських розві-

© Шевченко Т. М., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

док і стала об'єктом огляду в декількох нерозгорнутих рецензіях. Тож жанровій природі цієї книги і присвячується чинна публікація.

Постановка завдання. Об'єктом дослідження у цій статті з збірка Ю. Іздрика і Є. Нестерович «Summa», цікава з погляду композиційної і текстової організації, а **предметом** – жанрові особливості цієї збірки в інтертекстуальному контексті.

Виклад основного матеріалу. Отже, збірка «Summa», за задумом авторів і видавців, мала стати книжковою версією мультимедійного проєкту письменника Юрія Іздрика та журналістки Євгенії Нестерович. Передбачалося, що ці двоє творчих людей проведуть кілька тижнів у резиденції Meridian Czernowitz з метою спілкування, обміну думками, медитації (тож, очевидно, передбачалася фото і відеофіксація цього спілкування). Між тим на виході маємо збірку роздумів, інтерв'ю, авторських дефініцій конкретних і абстрактних речей, рецептів, що складно унормувати за єдиним принципом, адже йдеться про ще одну спробу долучитися до синкретичної «теорії всього», котра є авторським компендіумом «для тих, хто випадково потрапив на цю планету» [3, с. 2]. Збірка водночас є і довідником, і своєрідним конспектом тритижневого спілкування журналістки і письменника. Діалогічна організація тексту, яка унормовує презентовані тексти в певну цілісність, потрібна була Ю. Іздрикові для моделювання власних рефлексій: питання Є. Нестерович спрямовували письменницьке мислення в потрібному ракурсі, ініціювали схоплення літератором миті сполучення свідомостей учасників комунікації, у якій відбувалася трансформація ініціального тексту у відповідь з метою продукування ним певних ментативів. Тож тексти Іздрика, апріорі наділені діалогічною структурою, у формі відповідей на питання набули наочних ознак діалогізованого монологу, прикметного синтагматичною розгорнутістю, структурною наповненістю, автосемантизмом. Питання Є. Нестерович, у свою чергу, лаконічні за своєю структурою, були наділені інтенцією максимально розкрити вдачу співрозмовника. Наприклад: «Н.: Яка твоя найкраща мотивація? І.: Стан закоханості мотивує найсильніше. Бо тут ще й гормональна система підключається – і так мозок валить, що це практично як паломники філіппінські, що проходять хресний шлях і самі себе бичують. Це такого ж рівня мотивування – підганяєш сам себе кривавими побоями, але це ужасно приємно і гріє душу, і веселить плоть. А ще… Солодко делать людям приятно…» [3, с. 55].

Основу збірки складає незвично довге, розтягнуте в часі інтерв'ю з Ю. Іздриком (інтерв'юріка, книга-лонгрід) [див.: 13; 16]. Тривала розмова, оформлена у форматі книги, дозволила торкнутися різних аспектів життя, філософії, творчості та поглядів письменника. Митець в іронічний спосіб розповів про факти власного життя в контексті роздумів про навколишню реальність, політику, культуру тощо. Затяжне спілкування дало можливість літератору розкритися вповні, розширити свої думки, оприлюднені раніше, захистити свої погляди та представити власну точку зору на різні питання.

Звісно, ініціювали ці процеси питання від Є. Нестерович, які важко укласти в певну схему, адже вони стосувалися і загальних, і приватних тем життя письменника. Незалежно від заданої журналісткою теми відповіді Іздрика перетворилися на розлогі рефлексії, такі собі есеї на задану тему. До них додалися авторські коментарі (вочевидь, як додатки самим письменником після словесного розшифрування сказаного), рецепти, довідки, дефініції тощо. З огляду на це словникова частина книги постала не менш цікавою, ніж власне рефлексивна. Тож авторські лаконічні презентації того, що таке «Числа», «Зомбі», «Рай і Пекло», «Піраміда», «Різома», «Credo» не менш інформативні, аніж його розлогі дискусії на теми «Душа», «Жінки», «Бажання», «Кайф», «Істина» чи «Мораль». По суті, збірка стала своєрідним продовженням попередніх полідискурсивних проєктів Ю. Іздрика «Флешка» і «Флешка-2GB. Дефрагментація», «Underword», «Такє», як і участі у проєкті «Інший формат» Т. Прохаська, у якому поет виступив у ролі інтерв'юйованого, як і О. Забужко, Ю. Андрухович, В. Герасим'юк, О. Лишега.

З погляду жанру, формату, текстової організації збірка є цікавим мистецьким форматом, адже вона оформлена і заверстана самим автором, її можна читати з будь-якого місця і сприймати і як артбук, і як художній твір, і як публіцистичний текст, і як довідник, і як книгу рецептів, вона структурована за принципом ризоми, тож єдиного тематичного і жанрового важеля вона не має апріорі. До тлумачення одних і тих же понять автор повертається неодноразово в різних частинах книги – у відповідях на питання Є. Нестерович, у коментарях, у «статтях» імпровізованого словника і навіть подекуди в рецептах, щоразу додаючи нових відтінків до їх значення. У такий спосіб книга «становить утворення з безлічі смислових і формальних "коренів", доповнених додат-

ковим виміром тексту. Між цими "коренями", "пагінцями", "відростками" можна провести окремі зв'язки, паралелі, але вибудувати систему неможливо. Така умовна цілісність, зіткана із розрізнених блоків, відкриває нові можливості в інтерпретації текстів» [11, с. 115]. Хаотичність, фрагментарність, розпорошеність текстів, свідомо нелінійний виклад усіх елементів – наочна ознака композиції твору, який легко вписується в естетику постмодернізму. Фрагменти книги, які виконують роль умовних розділів, у більшості випадків складаються власне з діалогічної частини, де представлені питання і відповіді, окремих авторських дефініцій будь-чого, що стосувалося власне розмови чи стало просто логічним її наслідком (як і псевдодефініцій певних понять), доданих рецептів, авторських коментарів, виділених іншим шрифтом, інших візуальних акцентів сказаного, наприклад, мініфотоколажів, друкарських увиразнень, які «відіграють роль своєрідних емоційних маркерів» [5, с. 348]. Кінцева фраза книги «далі буде» у своєрідний спосіб вказує на перерваний характер цього словесного еклектизму, який будь-якої миті може бути продовжений.

Основний принцип компонування умовних «розділів», «елементів» книги – асоціативний, адже наративи тут межують з ментативами, рефлексія часто переростає в самонавіювання, реальність нерідко дотична до вигадки, що, власне, і створює ефект сумування різних видів авторського мислення, оформленого у слові та опредмеченого візуально. У такий спосіб Ю. Іздрик «формує багатоаспектне сприйняття читачів / глядачів, активізує свідомі та підсвідомі мисленнєві моделі» [5, с. 348].

Усі ці текстові елементи «суми» як єднання різнорідних елементів у підсумку складаються в мозаїку, або, керуючись підказкою самого автора, – відтворюють палімпсест, наділений інтенцією неповторності авторського самовираження і його самоідентифікації в сучасному світі. Принагідно зауважимо, що збирання розрізнених текстів у цілісність і називання збірок поняттями, що означають певну сукупність як задекларовану автором образно-поняттєву множинність, – питома ознака ідіостилю Ю. Іздрика як поета і прозаїка: згадаймо, до прикладу, назви його творів «*Флешка*», «*Флешка-2GB. Дефрагментація*», «*Календар любові*», «*Без кінця*», «*Після прози*» тощо. В усіх цих заголовках прочитується ідея виняткового єднання різноформатних елементів і відкритий чи циклічний характер такого авторського об'єднання, його інтенція до пролонгації. Тож «Summa», котра є об'єктом чинного аналізу, постала ще одним варіантом авторської сукупності текстів, наділеним можливістю продовження за будь-яких нових обставин.

Найцінніше в книзі – авторський потік свідомості в діалоговій формі, котрий формально нагадує есеїстичну енциклопедію з нелінійним способом викладу інформації. Усі авторські ментативи тут з'єднані лише авторською свідомістю і не претендують на обов'язковість і універсальність сприйняття. Між тим, книга стала певною квінтесенцією усього, про що писав митець перед цим і окреслила основні чинники текстотворення Іздрика. Це – рефлексування як пошук власної самоідентифікації в постмодерному світі. Ось Б. Хіхлушко пише: «Загалом, проаналізувавши образ автора, з яким маємо справу у «Summa», відзначимо природну схильність автора до глибоких, вдумливих рефлексій. Іздрик ніби пропагує (без навмисних інтенцій) свої філософсько-ціннісні орієнтири. Він пояснює цей світ та природу людини читачам, а водночас і самому собі. Для Іздрика філософування – це спосіб життя. Недарма він вважає це природним правом людини. Подібні інтенції до осмислення себе у світі та механізмів людської поведінки простежуються і в його ліриці» [8, с. 122].

І все ж впадає в око назва книги «Summa», яка несвідомо викликає асоціації близькості до середньовічних сум (*summae*), дзеркал (*speculum*), компендіумів (*compendium*) – протожанрів сучасних енциклопедій, як і до східнослов'янських середньовічних лексиконів, азбуковників [див.: 14; 15]. Середньовічні суми були винятковим літературним форматом «колекціонування» знань за наперед заданою темою з відсиланням до певних авторитетів. Тодішні книги як акумулятори знань за схоластичних обставин спершу претендували на «науковість» презентації матеріалу, проте згодом вийшли за межі власне схоластики і почали стосуватися ширшої аудиторії через зниження планки академізму і розширення можливостей особистісної інтерпретації певних понять і художнього їх оформлення [див.: 8, с. 20–21]. Найбільш яскравими зразками таких книг є «Зерцало велике» (Speculum majus) Вінсента з Бове, «Сума богослів'я» (Summa Theologica) Томи Аквінського та «Сума теології» (Summa Theologica) Альберта Великого, створені приблизно в один час. Звісно, найбільш знаковою серед цих сум є твір Томи Аквінського, до якого апелює і сам Іздрик як до протожанру власного проєкту [8]. У православній традиції більш популярними книгами, що

об'єднували різні тексти в цілісність, були абетки (азбуки), котрі стали підґрунтям лексиконів. Варто тут згадати «Духовний алфавіт» Д. Туптала, «Алфавіт духовний» І. Копинського, «Алфавіт» І. Максимовича, «Розмову, звану Алфавіт, або Буквар світу» Г. Сковороди. Наприклад, книга І. Максимовича містила твори морально-дидактичного характеру, написані в стилі бароко, з використанням словесної орнаментики – алегорій, метафор, у яких поряд із релігійною тематикою були представлені світські сюжети, приклади з античної історії, мали місце різноманітні зразки силабічного віршування: віршовані заголовки, присвяти, післямови, підписи під гербами, гравюрами, віршовані молитви, епіграми, епітафії, віршовані оповідання, філософські вірші, притчі [див.: 2].

Книга Томи Аквінського являла собою довідник з богослів'я, антропології, онтології, гносеології, етики, естетики тощо. Трактат презентував тлумачення Бога, людини, створеного світу, ставлення людини до Бога і шляхи порятунку, презентовані в найменших дрібницях. Метод Томи Аквінського очевидний: створити зміст віри доступним для розуму, примирити віру та знання, возвести одиничне до загального [див: 4].

Ю. Іздрик, слідом за Томою Аквінським, пропонує книгу для початківців про богословське вчення у власному розумінні. Тож у збірці ми знайдемо авторські інтерпретації понять раю і пекла, душі і молитви, світла і темряви, добра і зла. Власні теологічні погляди наповнюють розділи і про утопії та суспільний договір, і про наркотики та порнографію. Письменник багато говорить про «Бога всередині», із цим співвідносить інші відрефлексовані у власній системі координат поняття: красу, свідомість, культуру, бажання, істину. Він же пропонує власні дефініції релігійних понять, презентує такий собі варіант авторського теологічного мініслівника, де пояснюються основні поняття, як-от: «Бог – ідеологічний конструкт, який неодмінно виникає на певній стадії самоусвідомлення і формування identity, залишаючись у психічній структурі людини своєрідним Супер-Его, уособленням Іншого, "фактором Х", який дозволяє заповнити всі провали формальної логіки самоусвідомлення. Бог може існувати як ідея нерелігійного, але сакрального характеру. En theo (Бог всередині) – це та сфера контакту з іншими, де стирається умовна межа між зовнішнім і внутрішнім, між Я і не-Я, що дозволяє відчути себе невід'ємним і недискретизованим елементом світобудови» [3, с. 71]. Цілком очевидно, що Іздрикова «Summa» не претендує на статус теоретичної праці. Це така собі літературна постмодерна гра в теорію, гра в істину, імітація автохтонності, забавка про саму творчість як таку, котрі розкривають передусім самого автора як харизматичну постать, схильну до епатажності, творця міфів і постмодерної образності. Мета письменника – залучити читача до цієї гри, змусити його примірняти власні віру й знання, возвести одиничне до загального в контексті тенденцій сучасного мислення й суспільного життя. І панівна стратегія автора в цьому – це активно залучений особистий досвід у цьому теоретизуванні, навмисно неприховані власні здобутки й помилки, небоязнь суспільного осуду, усвідомлення права на власну позицію, навіть якщо вона резонує із загальноприйнятими правилами життя. Тож маємо таку собі орієнтованість на дійсність, прагнення не просто представити власну філософію буття, а застосувати її в повсякденному житті. Наприклад: «І.: … Я знов повернусь до згаданого формулювання. Чому така манера говорити: «я – рішуча людина», а не «я – рішучий»? Тому що «я-рішуча людина» апелює до твого уявлення рішучої людини, до твого власного шаблону. То собі сама думаєш про мене у власних категоріях. А якщо я скажу «я – рішучий», ну то: доведи, покажи! І тоді мені доведеться от цю заяву якимось чином ілюструвати» [3, с. 67].

Отже, збірка «Summa» створена під явним впливом трактату Ф. Аквінського і з погляду змісту в певних аспектах, і з погляду композиційної організації. Відрізняються ці два твори хіба що тим, що в «Сумі теологій» середньовічного філософа простежується певна циклічність: усе починається Богом і завершується ним, тоді як у «Summ'і» Ю. Іздрика поняття Бога безпосередньо чи опосередковано охоплює багато текстових фрагментів, зокрема, згадується в прямій мові письменника про молитву чи хворобу.

Ще одним твором, який, вочевидь, надихнув Іздрика на створення власної «Summ'и», є книга польського письменника Станіслава Лема (1964) «Сума технологій», частина шестикнижжя, одна з перших збірок філософських есеїв цього автора, у якій він ділиться власними поглядами на майбутнє цивілізації крізь кібернетику, космонавтику та футурологію, висуває сміливі гіпотези на основі того світу, яким він його бачив за часів написання цієї книжки. Загалом у цьому творі митець намагається розібратися з проблемами майбутнього, – як віддаленого, так і такого, що стає дійсністю вже зараз. Так, у цій праці йшлося і про штучний інтелект, і про віртуальну реальність, звичні для нашого сьогодення. Основні питання, про які

міркує Лем у книзі, – це проблеми цивілізації без обмежень – як технологічні, так і матеріальні. У праці польського літератора-філософа також розглядаються етичні та філософські наслідки технологій майбутнього.

Збірка «Summa» Ю. Іздрика однозначно створена під впливом ідей С. Лема, він мав вплив на митця і в попередні періоди творчості. Скажімо, на думку О. Шинкаренка, певні мотиви збірки «Кіберіада» С. Лема прочитуються в книзі Ю. Іздрика «Таке» [див. : 12]. Іздрик, як і Лем, не так малює картини майбутнього, скільки прагне висловлюватись про непрості для психіки сучасної людини теми з позицій стороннього спостерігача в майбутньому, тож тому рецепти виробництва чи вживання психотропних речовин мають місце у його «Summ'і» як твори з одного дискурсу. Авторські тлумачення окремих понять і способи їх реалізації в Іздрика трактуються в стилі Лема як єдність матеріального та ідеального, причому в окремих випадках встановити, що є первинним, а що вторинним, тобто що з чого випливає, не видається можливим. Так, у розмовах з Є. Нестерович Ю. Іздрик поняття минуле / майбутнє часто тлумачить у координатах творчості. Скажімо, вважаючи прозу частиною власної психотерапії і психотерапії сучасної людини апріорі, митець наголошує, що поезія – самопроєктування особистості в майбутньому, її вписаність у нові формати буття, зумовлені винятковістю людини як такої. Наприклад: «Людина – помилка еволюції, теплокровний зооморфний носій свідомості. Підтримує соціогенез за допомогою знакової системи другого рівня, з якої ж і формує культурну матрицю, що є механізмом передачі "генетичної інформації" в соціумі. Очевидно, зайвий елемент в екосистемі Землі. Групова поведінка людей в екосистемі конгеніальна поведінці колонії вірусів в окупованому організмі» [3, с. 87]. Ще однією особливістю збірки є те, що автор показує читачам безперервність пізнання незмінного, тим самим звільняючи їх від необхідності пізнавати історичну сторону ситуацій. І саме тому в збірці немає минулого і теперішнього. Інформація, варто зауважити, подається у формі майбутнього як доконана дія.

Маємо ще звернути увагу на той факт, що у збірці «Summa» Ю. Іздрика практично відсутня ненормативна лексика, звична для цього автора в інших книгах. Натомість мають місце просторіччя і вкраплення з інших мов, звичні для ідіостилю митця. Натомість у відповідях письменника чимало наукових (науковоподібних) термінів, авторських терміноназв, індивідуально-авторських тлумачень відомих понять, написаних у науковому чи псевдонауковому стилі. Тексти презентують імітацію наукового стилю з елементами іронії, що також частково було в С. Лема. Сам Іздрик називає цю техніку «омовленням якогось взагалі не омовлюваного досвіду», створенням масок, «опредметнюванням ніщо», презентуючи своєрідний варіант дискусії із чимось на кшталт чату GPT. Відтак створюється ілюзія науковості відповідей на питання Є. Нестерович, котрі, насправді, є літературними експериментами письменника зі словом і образом, часто в іронічній тональності, властивій постмодерній свідомості. Наприклад: «Числа – містичні сутності, що уможливлюють суто кількісну калькуляцію істоти із зовнішнім світом. Необхідні для забезпечення успішного функціонування соціоорганіки – комашиних роїв, мегаскупчень риб чи зомбі-соціуму. Структурна самоорганізація зомбі має арифметичну природу і підлягає законам математичної статистики. Для людини числа – така ж незбагненна сутність, як і мова чи свідомість, тому вони повністю віддані сфері містики та бухгалтерії. Дехто з просвітлених стверджує, що числа стануть основою нової етики… [3, с. 31]». Митець, пропонуючи авторський погляд на відомі речі, в іронічний спосіб ставить під сумнів раціональність, котра завжди будувалася на бінарних опозиціях, бо поняття, що використовувались ними, деконструюються, тож митець моделює поняття як симуляцію. Іздрик, пропонуючи власне «омовлення», активно використовує іронічний підтекст, алогізми і алюзії на мовному рівні побудови тексту, тим самим чинить опір клішованим думкам, сталим фразеологізмам і установкам.

Висновки. Отже, твір «Summa» Ю. Іздрика і Є. Нестерович, побудований у формі тривалого інтерв'ю з коментарями та словниковими вкрапленнями, являє собою постмодерністський твір, який стоїть в одній площині із такими творами, як «Таємниця» Ю. Андруховича, серій «Радість контакту» та «Інший формат» Т. Прохаська, «Живі. Зрозуміти українську літературу» О. Михеда і П. Михеда, «Ворохтаріум» Ю. Андруховича, О. Дуля, О. Бойченка, «RECвізити» Т. Терен, «Розмови про життя і мистецтво» Г. Пагутяк і О. Клименка, «Український палімпсест» О. Забужко та І. Хруслінської. Інтерв'ю-ріка як довге спілкування, котре проводиться у формі тривалої, детальної розмови, потім опубліковане у вигляді книги, може претендувати на статус романної чи, швидше «замість романної» форми, такої собі імітації цілісної структури, відкритої до змін. На

цілісність діалогічного спілкування Ю. Іздрика однозначно мали впливи середньовічні summ'и (Т. Аквінський, А. Великий, Вінсент з Бове), слов'янські азбуки як єднання різнорідних текстів доби Бароко і Відродження, більш сучасні твори М. Павича («Хозарський словник»), С. Лема («Сума технологій») тощо. Отож, книга Іздрика являє собою полідискурсивний твір з елементами словника, інтерв'ю, книги рецептів і коментарів про свідомість автора за постмодерних обставин, взаємодії філології і філософії, специфічне і загальне в гуманітаристиці та теології. Дискурсивна практика презентованої суми Ю. Іздрика у форматі міксування текстів від одного автора під впливом названих вище авторів і їх книг може стати предметом подальших наукових студій, зокрема з погляду практик єднання різнорідних елементів у цілісність чи з позицій інтенцій діалогічних технік як першооснов постмодерного текстотворення.

Список літератури:

1. Бродюк Ю., Білоусько С. «Карнавал став фаховим»: специфіка есе «Станіслав: туга за несправжнім» Юрія Іздрика. *Theoretical and didactic philology.* 2025. Вип. 39. С. 281–292.
2. Журавльова С. С. «Алфавит собранный, риθмами сложенный…» свт. Іоана Максимовича як явище агіографічної культури українського бароко : монографія. Бердянськ : БДПУ, 2012. 238 с.
3. Іздрик Ю., Нестерович Є. Summa. Чернівці: Видавець Померанцев Святослав, 2023. 144 с.
4. Лубський В. І., Горбаченко Т. Г. Два погляди на релігійну віру (за Фомою Аквінським і Уільямом Джеймсом). *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2010. № 1. С. 17–21.
5. Підопригора С. Українська експериментальна проза XX – початку XXI століть: «неможлива» література : монографія. Миколаїв : Іліон, 2018. 392 с.
6. Трохимчук О. Юрко Іздрик, письменник: «Україну на Євробаченні мав представляти SunSay». URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2022482-urko-izdrik-pismennik.html (дата звернення 1.10.2025)
7. Харчук Р. Юрій Іздрик. Історія української літератури у дванадцяти томах. Том дванадцятий: Література після 1991 року. Київ: Науково-виробниче підприємство "Видавництво "Наукова думка" НАН України", 2024. С. 240–254.
8. Хіхлушко Б. Образ автора і суб'єкт лірики Юрія Іздрика в контексті сучасного літературного процесу. Дис… доктора філософії. Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2019 с.
9. Черниш Н. Нариси з історії світової енциклопедичної справи. Київ : Наша культура і наука, 2009. 212 с.
10. Шевченко Т. Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця XX – початку XXI ст. : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 584 с.
11. Шевченко Т. М. Ризома як принцип композиційної організації збірки есе в сучасній українській літературі. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Філологія. Літературознавство.* 2017. Т. 295. Вип. 283. С. 112–116.
12. Шинкаренко О. Іздрик: важка філософська інтоксикація: URL: http://www.bukvoid.com.ua/digest/2010/01/16/121445.htm (дата звернення 1.10.2025)
13. Dziel P. Wywiad rzeka jako proces. Archiwum osobiste Barbary Skargi. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica*. 2022. № 64(1). S. 489–517.
14. Fowler R. L. Encyclopedias: definitions and theoretical problems. Pre-modern Encyclopedic texts. *Proceedings of the Second Comers Congress*. Groningen, 1-4 July 1996. Leiden, Brill, 1997. P. 3–27.
15. Ribémont B. Littérature et encyclopédies au Moyen Age. P., Paradygme, Orléans: Paradigme, 2002. 384 p.Różański M. Wywiad-rzeka. Między teorią a praktyką gatunku. *Białostockie Studia Literaturoznawcze*. 2018. № 13. S. 163–177.
16. Różański M. Wywiad-rzeka. Między teorią a praktyką gatunku. *Białostockie Studia Literaturoznawcze.* 2018. Issue 13. PP. 163–177.

Shevchenko T. M. GENRE FEATURES OF THE BOOK BY YURI IZDRYK AND EVHENIA NESTEROVYCH «SUMMA»

The article analyzes the collection by Y. Izdryk and E. Nesterovych from a genre point of view. It is established that the book is a lengthy interview (interview-book) with comments, appendices, recipes and dictionary interludes, an experimental postmodernist work in terms of format, which stands on the same plane with such works as «The Secret» by Y. Andrukhovych, «The Joy of Contact» and «Another Format» by T. Prokhaska, «The Ukrainian Palimpsest» by O. Zabuzhko and I. Khruslinska. The interview-book as a long communication, conducted in the form of a long, detailed conversation and subsequently published in the form of a book, is a postmodern imitation of a holistic structure, open to changes and continuations. Long-term

communication gave the poet the opportunity to open up as much as possible, to expand his thoughts, previously made public, to defend his views and present his own point of view on issues of religion, creativity, human relations, and the structure of society. The main principle of arranging the conditional "chapters", "elements" of the book is associative, because the narratives here border on the mentatives, reflection often develops into autosuggestion, reality is often tangential to fiction, which, in fact, creates the effect of summing up different types of authorial thinking, expressed in words and objectified visually. It is proven that the creation of such a sum as an eclectic union of texts of different structure and purpose by Y. Izdryk was prompted by medieval summ'y (Thomas Aquinas, Albert the Great, Vincent of Beauvais), Slavic alphabets as a union of heterogeneous texts of the Baroque and Renaissance eras, more modern works such as the "Khazar Dictionary" by M. Pavych and, undoubtedly, the "Sum of Technologies" by S. Lem. It has been established that in some cases Izdryk was influenced by the theological views of Thomas Aquinas, and not only by the principle of grouping texts introduced by him, as well as certain futurological ideas of S. Lem, which Izdryk interpreted in his own way in his collection.

Key words: *postmodernism, collection, Y. Izdryk, sum, interview-river, experimental work.*

Дата надходження статті: 23.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 82.09:821.161.2:81'373.47
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/67

Юрчук О. О.
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Чаплінська О. В.
Житомирський державний університет імені Івана Франка

О-МОВЛЕННЯ ГОЛОДУ В ПРОЗОПИСЬМІ Т. П'ЯНКОВОЇ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «ВІК ЧЕРВОНИХ МУРАХ»)

У статті з'ясовано, що в межах міфопоетичної стратегії сформувалися феноменологічний та морально-виховний модуси репрезентації голоду, що були засадничими в літературі до кінця XIX ст. На межі XIX–XX ст. у художній образності життєсвіту людини почали домінувати ненормованість тілесних станів, сенсорика болю та страждання, семіотика хворого тіла й мортальність. Установлено, що в цей період образ голоду ускладнився, адже до натуралістично-фізіологічних та емоційно-психологічних описів додалася метафоричність й алегорично-філософські сенси, що зумовило експериментування з о-мовленням голоду. К. Гамсун у романі «Голод» вдався до експресіоністичної техніки творення образу голоду, скрупульозного зображення внутрішнього світу героя, імпульсивного самоаналізу та «емоційних гойдалок», фрагментарності оповіді. Наголошено, що катастрофічність і штучність випробування голодом українців змусили заради виживання мімікрувати, вчиняти деструктивні дії щодо себе та інших, витісняти українську ідентичність, формуючи на її місці homo soveticus. Т. П'янкова в написанні роману «Вік червоних мурах» застосувала таке письмо, у якому травматичний складник посилюється наративною стратегією оповіді від першої особи та змодельованим автобіографічним письмом. Помічено, що гамсунівський герой «окомашнюється» від нищівного впливу всесвіту, натомість у романі української письменниці «окомашнюються» радянські партійні діячі (червоні мурахи, які кодують гуманістично безликого, злочинного, типового представника радянської влади) та жертви їхньої експансії – українські селяни (дрібні безмовні комахи, які опинилися на межі буття і небуття). Об'єднувальну функцію для композиції виконує голод, який зображено в різних площинах: від примусової приреченості голодувати, що зумовлено геноцидною політикою совєтів, – до лікувальної терапії голодом від ожиріння. Констатовано, що в зображенні голоду письменниця використала міфопоетичний модус репрезентації, посиливши його експресіоністичною технікою зображення, а через оповіді Явдохи, Соломії та Свирида надала йому людської образності та владної атрибутики.

Ключові слова: *письмо, о-мовлення травми, голод, репрезентація голоду, «окомашнення» образу людини, експресіоністичність.*

Постановка проблеми. В українській літературі в зображенні голоду спочатку переважав мартирологічний мотив. Проте на початку XX ст. у стратегії репрезентації голоду в художньому творі переважатиме катастрофізм, адже від 20-х років голод і терор, режим «чорних дошок», символічне насилля й публічна маніфестація групових відмінностей (насамперед маємо на увазі «куркулів») стануть звичною практикою радянської влади для дискредитації й дискримінації українців. І досі цей період – одна з найтрагічніших сторінок в історії України. Попри радянську цензуру літературне осмислення голоду й голодомору 1932–1933 рр. започаткували Б. Антоненко-Давидович, М. Галич, С. Васильченко, Г. Косинка, В. Підмогильний, К. Поліщук, М. Стельмах, П. Тичина, М. Хвильовий. У творах письменників-емігрантів – В. Барки, У. Самчука, Т. Осьмачки, Ю. Клена, Яра Славутича, О. Веретенченка, І. Качуровського, М. Ситника, В. Чапленка – голодомор зображено з позиції національної катастрофи. Кінець XX ст. та перші десятиріччя XXI ст. актуалізували потребу художньої репрезентації трагедії голодомору, тому вона знову опинилась у фокусі письменницької уваги. Повернення до трагічної теми зумовлене не тільки необхідністю повною мірою оприявнити її в публічному просторі, а й о-мовленням історичної травми спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Репрезентацію голоду як випробування людини й голоду як наслідку політики влади в літературі

© Юрчук О. О., Чаплінська О. В., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

досліджували Є. Баран, О. Головій, Т. Конончук, Л. Миронюк, В. Ніколаєнко, В. Петренко, Л. Романенко, В. Сокіл, І. Фотуйма, Т. Хом'як, Н. Шолухо та інші. У сучасній українській літературі тема голоду й голодомору актуальна, осмислена в прозописьмі Т. Малярчук, Н. Доляк, Т. П'янкової, С. Талан та інших. Специфіку образу голоду й метафоричність образу червоних мурах у романі «Вік червоних мурах» Т. П'янкової проаналізували В. Ніколаєнко й Л. Миронюк [4; 5]. Поетику кольору у творі досліджувала І. Фотуйма [10]. Зазначений текст потребує пильнішої уваги з позиції стратегії о-мовлення голоду.

Постановка завдання. Мета статті – окреслити зміну стратегії репрезентації голоду в художньому дискурсі, дослідивши специфіку образу голоду, «окомашнення» образу людини, особливості о-мовлення історичної травми спільноти на прикладі роману «Вік червоних мурах» Т. П'янкової.

Виклад основного матеріалу. Осмислення феномену голоду тяжіє до міфології, у котрій сформувалося два модуси його репрезентації, що пов'язані з давньогрецькою богинею родючості й землеробства Деметрою (у римлян – Церера). Феноменологічний модус базується на сюжеті пошуків богинею-матір'ю викраденої богом підземного світу дочки: «Ось уже мати журна побивається в пошуках доні / Марно всі землі довкіл, всі глибини, яри оглядає» [6, с. 94]. У відчаї богиня позбавляє землю родючості й насилає голод: «Проклинає всі землі: / Ви, мов, невдячні й плодів, мого щедрого дару, негідні! <…> нивам звеліла / Занапастити посів, а сама зіпсувала насіння. / Ось і родючість полів, землі неосяжної гордість, / Стала лиш словом пустим» [6, с. 95]. Моральновиховний модус апелює до сюжету про Ерісхітона, який не зважив на попередження й у гаї богині зрубав дерево, прирікши на смерть її улюблену німфу. Фессалійцю було обрано покарання, яке сама богиня родючості виконати не могла, адже воліла Ерісхітона морити голодом. Звернувшись по допомогу до Ореади сільської, вона мовила: «Єсть <…> на околицях Скіфії сніжної місце, / Гола, безплідна земля, де нема ні дерев, ні билинки. / Тільки гнітючий Мороз, тільки Трепет і Блідість живуть там, / І Голоднеча худа. Богохульнику в груди злочинні / Хай увірветься вона; хай ніяка на світі пожива / Не заспокоїть її – нехай навіть мене перевершить» [6, с. 152]. Прикметно, що в першому сюжеті страждання від голоду для людини примусові, адже він є наслідком безсилля й скорботи богині за донькою, водночас у другому – це логічний результат порушеної людиною заборони.

Зауважимо, що окреслені модуси в міфопоетичному просторі літературного твору оприявнювались і в наступні періоди. Зокрема, до феноменологічного модусу репрезентації голоду письменники вдавалися, коли зображували його як наслідок природних чи соціальних катаклізмів, а до морально-виховного, коли зображали його як покарання за недотримання правила-заборони. В літературі кінця XIX–XX ст. образ голоду ускладнився, натуралістично-фізіологічні описи (згадаймо імператив Е. Золя до романістів насичувати твори «грубими шматками життя») увиразнились емоційно-психологічними деталями, додалася метафоричність й алегорично-філософські сенси. Письменники вдалися до різних стратегій о-мовлення голоду: експресіоністичної, екзистенційної, неокласицистичної тощо.

Зокрема, однією з перших стала спроба норвезького письменника Кнута Гамсуна, який в одному з листів пояснив, що «Sult» («Голод») – це спроба написати «про дивовижні пориви чуттєвої людської душі, про химерне життя духу, нервові містерії у тілі, що голодує» [Цит. за: 3, с. 92]. Класична оповідь від першої особи позбавлена причинно-наслідкового викладу подій, натомість отримуємо фрагментарність, хаотичність, емоційні хитання від ейфорії до депресії, марення героя, який знесилений голодом («тепер ось я знемагаю від голоду, кишки мої звиваються, наче гаддя, і жодної надії на те, що нині мені вдасться роздобути сякого-такого харчу» [2, с. 274]), який виснажений межовими ситуаціями («Ошмаття окремих думок борсаються в моїй голові, а день, що згасає, навіває сум та журу» [2, с. 258–259]). Образ голоду багаторівневий і цілісний. Натуралістичний опис фізіологічних реакцій організму людини на голод чи їжу («Останнім часом я став таким нервовим та вразливим, що обличчя тієї жінки переповнило мене відразою. Довгий жовтий зуб видався мені мізинцем, що випирав з пащі, а у погляді віддзеркалилися думки про ковбасу. Куди й пропав мій голод, мене занудило» [2, с. 241], «Голод згризав мене, ні на хвилю не полишав у спокої. Час од часу я ковтав слину, щоб хоч так його погамувати» [2, с. 284]) відтворює підготовчий етап у «просвітленні» героя. Після затяжних голодувань він помічає: «мозок немов починає поволі витікати з голови, і вона порожніє, стає легкою, наче й нема її зовсім, я більше не відчуваю її ваги на своїх плечах, і мені видається, ніби очі мої неймовірно широко розплющуються, коли я дивлюся на когось» [2, с. 251].

Фізичний голод («Єдине, що все ж допікало мені, незважаючи на відразу до їжі, був голод. <…> Здавалося, наче в мені порпалася якась крихітна звірина, гризла то тут, то там, на хвильку затихала і знову бралася за своє, без галасу і без поспіху, пожираючи мене зісередини...» [2, с. 345]) поєднується із голодом духовним, який з'являється одного травневого дня під час пошуків відповіді на екзистенційне питання «чому він, молодий чоловік, який щойно почав жити, уже забув яке ж воно щастя?». Копирсаючись у собі, герой констатує: «…я виразно відчув, як поступово мене долає слабкість, я став надто безвольним і не міг уже спрямовувати своє життя у бажане русло; здавалося, наче зграя крихітних хижаків вторглася у моє нутро і пожирає його ізсередини» [2, с. 250]. Звернемо увагу, що героя зсередини пожирає крихітна звірина фізичного голоду разом зі зграєю крихітних хижаків духовного голоду. Марення та збуджені імпульсивні думки героя масштабуються.

Апокаліптичність майбутнього норвезький письменник підкреслює світовідчуттям та світосприйняттям героя: «спустошення, духовне і фізичне, поглинало моє єство; з кожним днем я скочувався все нижче» [2, с. 274], він «почувався комахою, що поволі згасає, піддавшись нищівному впливові готового до сну всесвіту» [2, с. 259]. Цілком слушно О. Головій резюмувала, що голод у романі К. Гумсана «складник наративної стратегії автора», «метафора "просвітленого" погляду на світ» [1, с. 179], «своєрідне авторське одкровення» [1, с. 180]. Випробування фізичним і духовним голодом може бути розтлумачено як алюзія до ініціаційних шаманських практик. У такому разі ваги набуває духовний голод, який не вичерпується тільки потребою Іншого (яка, до речі, компенсується зустріччю-оманою з Ілаялі), адже у творі зображено fin de siècle, час змагань старих і нових світоглядних переконань. Якщо духовний голод задовольнити, то він набуде позитивної конотації, сприятиме самоусвідомленню та саморефлексії. Якщо цього не відбудеться, то отримаємо негативну його конотацію, у якій домінуватимуть деструктивні чинники. Гамсунівському героєві вдалося вирватись із обіймів голоду. Експресіоністична техніка творення образу голоду, скрупульозне зображення внутрішнього світу героя, що досягається описом коливань психіки людини як самостійного феномена, імпульсивним самоаналізом та «емоційними гойдалками», фрагментарність оповіді допомогли митцеві майстерно реалізувати свій задум. Наголосимо, що «Голод» К. Гамсуна «прочитується» як застереження для XX ст., котре, на жаль, було проігноровано. Натомість у цьому столітті влада час від часу належатиме бранцям духовного голоду. Гамсунівському попередженню притаманний загальний характер, воно проти метафізичного зла й з'явилося раніше від інших романів-попереджень, наприклад, «Чуми» А. Камю чи «Нудоти» Ж.-П. Сартра.

Рефлексуючи над досвідом XX ст., зауважимо, що в художній образності життєсвіту людини змінилася стратегія репрезентації, відповідно до якої чільне місце посіли ненормованість тілесних станів, сенсорика болю, страждання та голоду, семіотика хворого тіла й мортальність. На жаль, апробовані буттєвістю людини, ці феномени трансформувались в атрибути політики контролю та знищення через тілесність. Катастрофічність випробування голодом українців у своєму апогеї застосувань перетворилася на низку репресивних заходів. Голодомор-геноцид 1932–1933 рр. знищив генофонд українців, змусив заради виживання мімікрувати, чинити деструктивні дії щодо себе та інших, вихолощувати українську ідентичність, формуючи на її місці homo soveticus. Історична травма спільноти не отримала належного о-мовлення, адже фактично одразу опинилась у ситуації відкидання травми, що забезпечувалося практичними політиками блокування рефлексії події. Її усвідомлення ускладнене посттравматичним синдромом у наступних поколіннях та накладанням на неї інших історичних травм. Відтак це пояснює її актуальність у сучасному українському художньому дискурсі.

В одному з інтерв'ю Таня П'янкова, пояснюючи свій вибір саме цієї теми для роману, зазначила: «Голодомор – найбільш непропрацьована травма. Вливає на нас і через 90 років» [9]. Текстуалізація травми Великого Голоду в Україні письменницею реалізується за аналогією до травматичного письма. О. Романенко, апелюючи до напрацювань про травматичне письмо К. Карут, звертає увагу на те, що в художньому творі оприявнюються всі складники досвіду переживання травми – розкриття, пізнання, репрезентація. Для такого письма характерні символізація травми, я-нарація, міркування в межах дихотомій «Я – Інший», «Я – Інші», «Я – Інше суспільство» [8, с. 43–44]. Доцільно закцентувати, що у творі «прочитування» внутрішнього світу героя забезпечено тим, що в структурі оповіді персонаж сам репрезентує його. Тому письменниця «проговорює» травми героїв на засадах «плинного автобіографічного письма» (О. Романенко), тобто

такого письма, у якому травматичний складник посилюється змодельованим автобіографічним письмом. Авторка застосовує наративну стратегію оповіді від першої особи, вона «наділила голосом» трьох персонажів, при цьому вони – Явдоха, дев'ятнадцятирічна юнка з родини куркулів, Соломія, дружина партійця Олексія Баші з Харкова, Свирид Сучок, сільський активіст, який мімікрує, провадить радянську політику у Мачухах, – почергово оповідають епізоди свого життя. Відповідаючи на запитання «Що далося найважче в процесі написання твору?», авторка зізналася: «Складно було налаштовуватися на своїх персонажів, говорити їхніми голосами, думати їхніми головами, коїти злочини їхніми руками» [10].

Уваги потребує назва роману – «Вік червоних комах». Звернемося насамперед до пояснення письменниці, яка декодувала її так: «Для мене совєцький терор – абсолютно червоний, заплямований кров'ю. А червоні мурахи – єдині істоти, які не зупиняються ні перед чим. Усеїдні, живучі, всюдисущі. Комахи, що живуть велетенськими колоніями. Тому десь на рівні асоціацій прийшла й назва» [10]. Тобто в назві авторкою застосовано подвійне кодування: червоний як колір кодує радянськість, а червона мураха як один із найнебезпечніших інвазійних видів – експансивні та деструктивні дії совєтів. Зокрема, В. Ніколаєнко та Л. Миронюк вважають, що письменниця «вибудувала метафоричний образ червоних мурах перенесенням природних ознак комахи» [4, с. 129].

На нашу думку, назва роману потребує пильнішої уваги. Варто врахувати художню практику «окомашнення» образу людини в українській літературі, яка усталилась у 20–30-х роках ХХ ст. Загалом образу комахи властива як позитивна, життєствердна, так і негативна, занепадницька семантика. С. Чернюк слушно зауважила, що в цей період він виконав функцію соціально-антропологічного дзеркала, адже був використаний письменниками «як маркер прихованої тривожної соціальної семантики, котра не могла бути виявлена відкрито» [12, с. 314]. Таке твердження дослідниця обґрунтувала поезією Т. Осьмачки та М. Рильського, у якій ліричний герой усвідомлює себе комахою, яку розчавили та котра зафіксувала «відчуття процесуальності нищення, переходу від усвідомлення жалюгідності існування до неіснування»; прозою М. Хвильового й В. Домонтовича, у якій розповідь про метаморфозу людини реалізується за схемою «окомашнення» – «механізація» та котра продемонструвала «поетапне, поступове, тягле вихолощення людського в людині аж до повного її зникнення» [12, с. 313–314]. Вважаємо, що апробована в художньому дискурсі перших десятиріч ХХ ст. стратегія «окомашнення» образу людини опрявнена в прозописьмі Т. П'янкової. Насамперед письменниця застосовує її щодо вертикалі радянської влади: «Червоні мурахи плодяться, гуртуються у колонії, хутко розповзаються Україною <…> Вони <…> випивають наші меди, наші роси, серцевини наших квітів; будують на наших кістках нові мурашники – щоразу вищі та вищі, щоразу громіздкіші. Їхні мурашники виростають на попелищах наших хат, наших церков, наших святинь. Їхнє червоне завзяття викликає жах» [7, с. 131]. Таким є Олексій Баша, для нього партія – це його бог, його тато та мама, бо вона «дала йому, немовляті, цицьку, виростила з нього чоловіка. Той чоловік вірить у червоні знамена» [7, с. 20], партія закидає роботою: «Якісь досвітні од'їзди, нескінчені розмови, виклики, комітети, з'їзди, звіти, доклади, протоколи… НЕП, п'ятирічка, індустріалізація, колективізація… По колу… по колу… по колу» [7, с. 32]. Партія назвала йому ворога – куркуль – на допомогу у боротьбі дала комнезамів і бригадирів. Інвазійні посланці комуністичної партії безкарно чинять все, що хочуть: «вигортають наші комори, <…> нищать нас, вижирають зі світу, вижирають цукор із наших живих душ і не мають милосердя до тих, то наважується струсити їх зі свого сіряка» [7, с. 131].

Якщо гамсунівський герой «окомашнюється» від нищівного впливу всесвіту, то в романі Т. П'янкової «окомашнюються» радянські партійні діячі та жертви їх експансії, тобто негативна конотація червоних мурах посилюється в протиставленні із селянами, котрі старанно, як мурашки, дбали про свій добробут, а тепер у них усе відібрали. Червоні мурахи «загрозливо пищать – хочуть панувати над нами, вже давно не людьми – дрібними безмовними комахами» [7, с. 131]. Історія Свирида, який «одразу знайшов із ким, не чекав, доки закличуть» [7, с. 111], комуністи – це розповідь про метаморфозу українця, його «механізацію» в радянській вертикалі влади. Обравши собі «червоні» цінності, він скеровує бригади нищити українськість. Тому він огидний, «слизький такий, що й не одмиєшся» Ганні, яка зневажає його вибір: «Починай, Свириде! Партія тобі усі права дає! І любити, і зрадити, і за вітром розвіяти живу людину! Чого ж ти на місці стоїш?! <…> Шуруй по хатах чужих, вигортай із горшків кашу, перекидай немовлят у запічках, вигрібай з-під бабів старих останнє їдло! А коли самотньо

тобі стане – до дівчат молодих іди, вдовольняй свою самоту давню – нехай, Свириде, нові чорти плодяться! Партія тобі подякує, партія цицьки тобі дасть, як страшно стане!» [7, с. 47]. І коли жахає те, що відбувається в Мачухах, коли у Свирида з'являється сумнів, Баша наказує: «Нє думай об етом, Свірід! <…> Твая задача не думать об етіх кулаках, а думать о том, что родіна с каждим дньом становітся чіщє і чіщє… Ми с тобой, Свірід, санітари. Вот о чьом ти должен думать. Так что піши, Свірід, і дєлай ето без лішніх умозаключєній» [7, с. 108].

В образі червоних мурах письменниці вдалося відтворити гуманістично безликого, злочинного, типового представника радянської влади (пригадаймо новелу М. Хвильового «Кіт у чоботях», де наголошено «Товариш Жучок № 1 нема»), який вважає себе рівним Богові, який управі нищити життя інших. Агресія, експансія та деструктивні дії червоних мурах жахають. Причини цих дій Дуся намагається зрозуміти й врешті-решт усвідомлює, що їхні дії – це помста «за те, що ми хочемо бути людьми, володіти своєю землею, вирощувати на ній хліб, яблука, соняхи», а ще за те, що «молимося Богові, а не їхній червоній самиці – їхній великій матері, котру вони називають Родіной» [7, с. 131].

У романі Т. П'янкової голод зображено в кількох площинах, завдяки чому він виконує об'єднувальну функцію для сюжетних ліній. Художній простір твору підпорядковується голоду, який «село в зуби взяв» [7, с. 125], який селян «виїдає, викручує, мучить думками все чорнішими і гострішими, все тяжчими» [7, с. 42], який є складником терапії Солі, бо ж «лєчєбноє галаданіє – вєщь палєзная» [7, с. 105]. Відчуження від власного тіла героїнями, Дусею та Солею, контрастує; кожна з них, розглядаючи себе, страшиться майбутнього. Дусине тіло пухне від голоду: «Спочатку пухнуть ноги. Вони все дужче терпнуть, дубіють, стають такі тяжкі та повні, наче дві бодні <…> Далі тебе поволі розносить геть усю – од кінчиків пальців на ногах до маківки голови» [7, с. 7]; Соломія розпухає, бо заїдає «день нинішній, день учорашній <…> Час викруглює тобі лице, розносить твої стегна, литки, руки, живіт, наливає вагою ноги» [7, с. 9].

У світосприйнятті героїв світ набуває рис скотобійні. Голод дає Свиридові владу, він міг би Ганну, свою велику любов, та її дітей урятувати, міг би її «за жінку взяти та й помогти їм усім. Але вона ніяк. Уперлася – мов корова, що її на бійню ведуть, та й одбрикується» [7, с. 109]. Шантажування життям Миросі, хлібосольна зустріч і голодні дівочі співи партійній шишці, згвалтування Башею – усе це породжує екзистенційний страх Дусі й бажання «вивернути себе матері», розказавши їй «про одчайдушне бажання вмерти, щезнути з цього світу, котрий все дужче нагадує <…> чинбарню, скотобійню, де забивають тебе наче слабу стару шкапу» [7, с. 113]. Для Соломії світ уподібнюється до скотобійні через уникання її чоловіком: «Наче огида од мого тіла перейшла в огиду торкатися мене словом. Страждання од його мовчазних появ можна порівняти хіба що, зі стражданням хворої, загнаної на скотобійню корови, котра не знає людської мови, але вже розуміє, що завтра для неї не настане… Я – хвора загнана корова. І, може, мені пощастить не зустрітися очима з ранковим згарищем його очей…» [7, с. 79].

Контрастують страждання від голоду Дусі, яка разом з іншими селянами приречена на голодування, що зумовлено геноцидною політикою совєтів, та Соломії, ожиріння якої є наслідком девіантного розладу харчової поведінки, що викликано надмірним «заїданням» смерті двомісячної доньки Єви. Жага їжі Солі подібна до ненаситності Ерісхітона: вона поглинає все, що приносить їй чоловік, який зізнається дружині: «… нє могу паверіть, что ти адна столька кушаєш!» [7, с. 33], і, жартома погрожуючи пальцем, додає: «… нє смєй всьо ето скушать за вєчєр. На завтра сєбє нємнога аставь, а то умрьош галодной смєртью, а я тока завтра утром домой прієду» [7, с. 33]. Лікування голодом «вижирає зсередини» Солю, вона починає «рахувати свої злощасні голодні години, боятися зустрічі віч-на-віч із торжеством голоду над <…> людським черевом, котре хоче їсти…» [7, с. 65]. До речі, своє існування Соля теж «окомашнює», вона усвідомлює себе як «мізерну комашку» перед Лицем Бога [7, с. 22]. У голодних маренях «мертві двомісячні немовлята облягають» її, вона лежить нерухомо поміж ними й чекає «доки смерть, як мурашка, переповзе з їхніх заліплених ніччю очей» [7, с. 64–65] їй на груди. Життєсвіт Солі подібний до бульбашки, яка сконструйована трагедією її нереалізованого материнства та ізоляцією-турботою чоловіка. На нашу думку, голод для Солі виконав функцію «пробудження», примусив вийти з бульбашки.

Кардинально відмінним є голод для селян. Спочатку він «хижим яструбом завис, крила розіклав, пір'я раз у раз губить» [7, с. 38], усідається на холодну піч і звішує чорні ноги, його скавчання щодня примушує «уставати з ліжка і йти шукати

той омріяний шматок хліба» [7, с. 64], «розростається у кожному з нас, наче бур'ян, витісняючи із серця любов до всього <…> Той дикий бур'ян пускає глибоченне коріння, і воно душить десь із середини» [7, с. 62]. Страждання голодом інтенсифікуються, у межовій ситуації з ним пов'язують навіть здійснення бажань: для Дусі він «рідніший за матір, бо зігріває <…> душу надією, що зосталось вже недовго» [7, с. 53], для Свирида голод ночами на Ганну «налигача закидує та й приводить» [7, с. 37]. Поступово голод увиразнюється, набуваючи людської подоби. Він контролює й оцінює дії Свирида: «Голод коло мене стоїть мовчки – слова не зронить, лишень дивиться, як я збір податків організовую. Учув, що я бригадира лаю, – схвально кивнув. Мовляв, добре, Свириде, робота робиться» [7, с. 96]. Поміж селянами голод «веселий ходить та й навмисно кишенями трясе», у яких їх копійки «золотими-срібними-мідними голосами переливаються, перегукуються, дражнять» [7, с. 127]; він «у добротному кожуху, в чоботях, з наганом при поясі, на три версти смердить казьонкою та й ходить од хати до хати – все дівчат молодих та гарних вишукує» [7, с. 71–72], бідою дівочою потішається.

Висновки. Початково образ голоду в літературі моделювався відповідно до міфопоетичної традиції. О-мовлення голоду, фізичного й духовного, експресіоністична техніка моделювання цього образу та опис світовідчувань і думок героя вперше з'явились у прозописьмі К. Гамсуна. Його роман був попередженням загального характеру проти метафізичного зла. Екзистенційне питання гамсунівського героя стосувалося причин нещастя молодої людини, водночас екзистенційне питання про причини голодомору українців визначене героїнею роману як помста за те, що вони є саме українцями. Відлуння письма К. Гамсуна в прозописьмі Т. П'янкової простежуємо й у застосуванні експресіоністичної техніки до зображення голоду, фрагментарності оповіді, введенні елементів самоаналізу в монологах героїв. Письменниця використала таке письмо, у якому травматичний складник посилюється наративною стратегією оповіді від першої особи й змодельованим автобіографічним письмом. «Окомашнення» образів підпорядковане її задуму: деструктивні дії та експансія червоних мурах / совєтів проти українських селян, які перетворюються на дрібні безмовні комашки, котрі безслідно зникають у небуття. Створений нею образ голоду поєднав у собі міфопоетичний модус репрезентації з експресіоністичною технікою зображення. Крізь призму оповідей Явдохи, Соломії та Свирида образ голоду увиразнюється, набуваючи людської образності та владної атрибутики. Перспективи подальших досліджень убачаємо в застосуванні міждисциплінарного підходу теми голоду й голодомору в художньому дискурсі.

Список літератури:

1. Головій О. «Голод став моєю мукою…»: роман «Голод» Кнута Гамсуна як експресіоністський текст. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Літературознавство»*. 2017. № 11–12 (360–361). С. 174–181.
2. Гамсун К. Вибрані твори / переклала з норвезької Наталя Іваничук. Львів: Літопис : Центр гуманітарних досліджень Львівського національного університету ім. І. Франка, 2000. 394 с.
3. Лисенко Н. Прекрасна незнайомка «Ілаялі». *Парадигма.* 1998. Вип. 1. С. 92–104.
4. Ніколаєнко В., Миронюк Л. Метафоричний образ червоних мурах у романі Т. П'янкової «Вік червоних мурах». *Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму)*: збірник наукових праць / Упорядник і науковий редактор Гірна Н. М. Львів: Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького. Випуск VII. 2024. С. 123–129.
5. Ніколаєнко В., Миронюк Л. Художня репрезентація образу голоду в романі Т. П'янкової «Вік червоних мурах». *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 36. С. 360–363.
6. Публій Овідій Назон. Метаморфози / Перекл. з латин., передм. та прим. А. Содомори. Київ : Дніпро, 1985. 301 с.
7. П'янкова Т. Вік червоних мурах : роман. 4-те вид. Київ : наш Формат, 2025. 256 с.
8. Романенко О. Феномен травматичного письма (Олександр Терещенко «Життя після 16:30»). *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2021. Том 27. № 2. С. 42–50.
9. Таня П'янкова: Вік червоних мурах. *Інтерв'ю з України*. URL: https://rozmova.wordpress.com/2022/12/08/tanya-pyankova/ (дата звернення: 22.10.2025).
10. Таня П'янкова: «Якби не участь у "Коронації", то не відомо, чи були б зараз обидві мої книги надруковані». URL: https://koronatsiya.com/tetyana-pyankova-yakby-ne-uchast-u-koronacziyi-to-ne-vidomo-chybuly-b-zaraz-obydvi-moyi-knygy-nadrukovani/ (дата звернення: 23.10.2025).

11. Фотуйма І. Символіко-метафорична кольористика в структурі роману Тані П'янкової «Вік червоних мурах». *Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка. Слово*. 2024. № 19(71). С. 334–344.

12. Чернюк С. Топос комахи в українській літературі 20–30-х років ХХ ст. як соціально-антропологічне дзеркало. *Сучасні літературознавчі студії. Топос тварини як антропологічне дзеркало*. 2011. Вип. 8. Ч. І. С. 306–315.

Yurchuk O. O., Chaplinska O. V. THE VERBALIZATION OF HUNGER IN TANYA PIANKOVA'S PROSE (BASED ON THE NOVEL «THE AGE OF RED ANTS»)

The article reveals that within the framework of mythopoetic strategy, two key modes of representing hunger were formed – the phenomenological and the moral-educational which remained fundamental in literature until the end of the 19th century. At the turn of the 19th and 20th centuries, literary imagery of the human lifeworld became dominated by the unregulated states of the body, the sensorics of pain and suffering, the semiotics of the diseased body, and mortality. It is established that during this period the image of hunger became more complex: metaphorical and allegorical-philosophical meanings were added to naturalistic-physiological and emotional-psychological descriptions, which led to experimentation with the verbalization of hunger. Knut Hamsun, in his novel «Hunger», employed an expressionist technique of depicting hunger through a scrupulous portrayal of the protagonist's inner world, impulsive self-analysis, emotional oscillations, and the fragmentary structure of narration. It is emphasized that the catastrophic and artificial nature of Ukrainians' experience of hunger forced them, for the sake of survival, to mimic, to commit destructive acts toward themselves and others, and to suppress Ukrainian identity, forming in its place the homo sovieticus. In writing the novel «The Age of Red Ants», Tanya Piankova employed a narrative mode in which the traumatic dimension is intensified by first-person narration strategy and the modeled autobiographical writing. It is noted that Hamsun's protagonist «insectifies» himself under the crushing influence of the universe, whereas in the Ukrainian writer's novel, the «insectification» is attributed to Soviet party officials (the red ants symbolizing the dehumanized, criminal, and typical representatives of Soviet power) and to the victims of their expansion – Ukrainian peasants (small, mute insects existing on the boundary between being and non-being). The compositional unifying element of the novel is hunger, which is depicted in various dimensions – from the forced starvation caused by the genocidal policies of the Soviets to the therapeutic fasting used as a cure for obesity. It is concluded that in her depiction of hunger, Tanya Piankova applied a mythopoetic mode of representation, enhancing it with an expressionist technique of portrayal and, through the narratives of Yavdokha, Solomiia, and Svyryd, endowed it with human imagery and the attributes of power.

Key words: *writing, verbalization of trauma, hunger, representation of hunger, «insectification» of the human, expressionism.*

Дата надходження статті: 27.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 316.77:81’42(100)
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/68

Бєлих О. М.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Зеленюк Я. В.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПОРІВНЯННЯ ОБРАЗІВ УКРАЇНСЬКОГО ВОЇНА В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТА АНГЛОМОВНИХ ОНЛАЙН-ВИДАННЯХ

Стаття присвячена вивченню особливостей образу українського воїна, представлених в німецькомовних та англомовних онлайн-виданнях з метою виявлення характерних рис сучасного воїна у двох германських мовних системах, які мають граматичні відмінності. Досліджено статті з провідних медіа, таких як Die Zeit, Tagesspiegel, Focus Online, Wiener Zeitung, Tages-Anzeiger (німецькомовні) та The Economist, The New York Times, The Guardian, Financial Times (англомовні). Розглянуто лінгвістичні, структурні та прагматичні особливості медіаобразів, наголошено на тому, як ці особливості впливають на сприйняття аудиторією особи сучасного воїна. Адже необхідно передати ментальний дух сучасного пересічного українця-воїна, який відстоює європейські цінності XXI століття через відвоювання власної території, захист державних кордонів у реального ворога на полі бою, в окопі, а не шляхом дипломатії та переговорів. Також важливо передати обстановку боїв та реальної небезпеки війни в тих країнах, які ще в XX столітті вирішили дотримуватись міжнародного права, правил війни, прав людей та окреслених кордонів і робити максимальний вклад в розвиток своїх країн, а не необґрунтованих воєнних посягань. Описаними положеннями окреслено актуальність наукової розвідки. В роботі використано наукові праці Гладченко А. М., Гудзя А. В., Ладан Н. В., Бєлих О. М., Мамчич Д. А., Ніконової В. Г., Поліщук Н. М., Самойленко К. О., Храбан Т. Є. та інших, які становлять теоретичну основу. Визначено, що як в німецькомовних, так і в англомовних виданнях, образ українського воїна формується через особисті історії, прямі цитати та детальний опис героїв, що створює ефект присутності й емпатії. Було з’ясовано, що лінгвістичні засоби, такі як епітети (heroisch /heroic, unbezwingbar /indomitable), метафори (Schild der Ukraine/ shield of Ukraine), окличні речення та риторичні запитання, формують героїчний і патріотичний наратив, спрямований на мобілізацію суспільства та зміцнення національної єдності. У статті розкрито, що німецькомовні видання приділяють увагу особистим труднощам, психологічним випробуванням та травматичному досвідові, з якими стикаються українські воїни. З’ясовано, що, натомість, в англомовних медіа український солдат зображується як високотренований професіонал, технологічно обізнаний, з іронічним поглядом на війну, що підкреслює його стійкість і самовідданість. Результат дослідження може бути врахований в міжнародних комунікаціях, в тому числі в зовнішній політиці, завдяки сприянню культурному діалогу та підтримці солідарності з Україною, оскільки аналіз медіаобразів українського воїна допомагає зрозуміти механізми формування громадської думки про війну в Україні.

Ключові слова: *медіа-образ, особливості образу, український воїн, німецькомовні видання, англомовні видання.*

Постановка проблеми. Інформаційний прорив та медіа-простір, частинами яких Україна є сьогодні, підкреслюють важливість образу нашої країни в міжнародній спільноті. Війна в Україні – це головна тема багатьох видань, які висвітлюють її хід та формують результативну думку охопленого медіаканалом частини суспільства. Український воїн посідає не аби яке місце, адже крім свого

© Бєлих О. М., Зеленюк Я. В., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

безпосереднього значення як захисника території, він також є символом. Символічність полягає не тільки в констатації факту спротиву збройній агресії, а й в національній ідентичності, бо український воїн – це не лише один із чисельних військових, скажімо до прикладу, країн НАТО, а окрема концепція, яка уособлює Україну сьогодні. І те, як «особистість» України представлена у світі, не просто свідчить про відношення певної спільноти до України, а й формує уявлення про війну, в тому числі серед країн-партнерів.

Ключові аспекти висвітлення образу українського солдата в світових мас-медіа де-факто є механізмами формування думки про Україну та війну на її території. Саме тому, порівнюючи образи в німецькомовних та англомовних онлайн-виданнях, ми, тим самим, окреслюємо наратив, в якому ведеться дискурс про Україну, що, в свою чергу, посилює підґрунтя для ведення доцільної зовнішньої політики та має прямий вплив на підтримку країни.

Теоретичні дослідження та фактологічний матеріал опису реальної боротьби, життя українських воїнів, отриманий зі статей німецько- та англомовних онлайн-видань *Die Zeit, Tagesspiegel, Focus Online, Wiener Zeitung, Tages-Anzeiger (німецькомовні) та The Economist, The New York Times, The Guardian, Financial Times (англомовні)*, складають не тільки наукову цінність, а й можуть бути застосовані практично в міжнародних комунікаціях, в тому числі в зовнішній політиці. Адже отримана інформація дає змогу покращити культурний діалог та влучно обрати стратегію комунікації для підтримки солідарності з Україною.

Постановка завдання. Метою статті є визначити характерні риси образу українського воїна в німецько- та англомовних онлайн-виданнях. Досягнення поставленої мети буде реалізоване через виконання наступних **завдань**:

1. Визначити особливості медіа-образу воїна.
2. Виявити в німецько- та англомовних ресурсах основні наративи, пов'язані з українським солдатом.
3. Порівняти представлення в обох мовних середовищах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-методологічною базою дослідження слугували праці Бєлих О. М. [1; 2], Гладченко А. М. [3], Гудзя А. В. [5], Ладан Н. В. [7], Мамчич Д. А. [9], Ніконової В. Г. [15], Поліщук Н. М. [7], Самойленко К. О. [12], Храбан Т. Є. [12] та інших. Крім того, були проаналізовані наукові праці військової тематики, що дало змогу оцінити важливість нашого дослідження.

У дослідженні Гудзя А. В. розглядаються жанрово-тематичні особливості медіа, які формують образи військових, в тому числі й жінок-військовослужбовець, в Україні під час війни [5]. Такі дослідники, як Тарнавська І. О., Ладан Н. В. аналізують дискурс в іноземних медіа, проте в ширшому аспекті. В публікації Тарнавської І. О. йде мова про образ України у виданнях Великої Британії, проте, деталі статті більше сфокусовані на економічних та політичних аспектах [17]. Аналізуючи словотвірні та стилістичні аспекти лексики у німецьких та українських виданнях, Ладан Н. В. показує зміни у сприйнятті певних понять тематики війни, але не зупиняється на детальнішому розгляді образів [7]. В аналізі статей наукометричних баз SCOPUS та WEB of SCIENCE Кислюк К. В. досліджує загальне висвітлення війни іноземними дослідниками [6]. Грабовська І. М., Наливайко Л. Р., Талько Т. М. висвітлювали питання зміни ставлення до жінок в армії та на війні [4].

В публікації «Термінологічні словосполучення із стрижневим компонентом «KRIEG» та їх переклад на українську мову» Бєлих О. М. аналізує термінологічні словосполучення зі стрижневим компонентом *KRIEG* у сучасних німецькомовних онлайн-виданнях, розглядаючи двокомпонентні конструкції та дослівний переклад. За висновками дослідниці «*…двокомпонентні термінологічні словосполучення найбільш оптимально відповідають потребам фахової комунікації, після чого вони не удосконалюють розуміння і, в той же час, передають ключові характеристики конкретного поняття*» [1].

В статті «Структурно-семантичні та перекладацькі особливості німецької військової термінології» Бєлих О. М., Климюк М. П. аналізують особливості утворення та перекладу німецької військової термінології, виділяючи морфологічні та синтаксичні способи утворення і класифікуючи можливості перекладу, в залежності від контексту. Результати цього дослідження сформували критерії, за якими автори стверджують, що частина військових термінів має інтернаціональний характер і перекладається за правилами уніфікації та еквівалентності. Інша частина має в своїй структурі наближений переклад за правилами аналогії чи опису, які найбільш характерно відображають військові терміни. Все це, стверджують автори, спонукає до міждисциплінарних наукових досліджень в сфері військової лексики [2].

У своїй статті, Залєток Н. В. розглядає специфічний аспект образу жінки-воїна – зовнішність жінок-військовослужбовиць в медіа та її вплив на сприйняття жіночого особового складу в армії [18]. Гладченко А. М., Комарова О. С. у своїй статті вивчали тему неологізації лексики у період російсько-української війни [3]. Царьова І. В. у своїй роботі також висвітлила процеси неологізації в межах сучасного воєнного дискурсу [13]. Неологізація досліджувалась також у роботі Хар М. Є. [11]. Лебідь Н. М. вивчала наративи війни в українських ЗМІ [8]. Сукаленко Т. М. та Шпетна С. А. у своїй спільній публікації розбирали функціювання військового дискурсу в сучасному комунікативному просторі [10]. Особливий аспект воєнного дискурсу вивчав у своїй роботі британський вчений українського походження Круглов А., де він аналізував лінгвістичні засоби для опису ворога в українських медіа [14].

Таким чином, ми дійшли висновку, що публікації науковців воєнної тематики дуже скромно зачіпають образи солдатів. Теми досліджень переважно стосуються військової лексики, перекладу військових термінів з іноземної мови на українську, опису жінок-військовослужбовиць, що тільки посилює необхідність вивчення обраної нами теми.

Виклад основного матеріалу. Образ українського солдата в просторі сучасних медіа компонується через набір засобів, які за своїми характеристиками можна поділити на лінгвістичні, структурні та прагматичні. Наступним кроком ми проаналізуємо наявність цих засобів, щоб потім оцінити їх використання в іноземних онлайн-виданнях.

Образ українського воїна сформувався, насамперед, в українському медійному дискурсі, а вже потім іноземні видання почали його аналізувати й інтерпретувати. В українському медіа-дискурсі образ воїна формується через різні лінгвістичні засоби, які надають йому емоційного й патріотичного забарвлення. У медіа-текстах часто вживаються описи з позитивною конотацією, в яких увагу акцентують на високих моральних і етичних якостях, таких як *Ehre /honor* та *Tapferkeit /valor* [5, с. 177]. До цього також варто додати епітети *heroisch/ heroic, hartnäckig /adamantine, furchtlos/ fearless*, які підкреслюють самовідданість та стійкість воїнів, а також метафори *Schild der Ukraine /shield of Ukraine і Stahlmauerwerk/ steel masonry* як символи захисника [9, с. 45]. Вираз *Schutzengel /guardian angel* підкреслює турботу та порятунок, тоді як зооморфні та природні порівняння, наприклад, *Falke/falcon, Tiger/tiger, Stein/ stone*, звертають увагу на витривалість та стійкість [9, с. 45]. Інший опис позитивного образу наводиться в доповіді про стратегічні комунікації на війні, де анімаційний персонаж Піксель, символ Збройних Сил України, описується як захисник свободи: «*Meet Pixel, an embodiment of the Armed Forces of Ukraine and, as such, a brave guardian of freedom who fights for Ukraine's safety»* [16, с. 8]. Це уособлення українських солдатів підкреслює боротьбу за національну ідентичність та свободу.

Тексти в медіа про воїнів мають різні складові побудови. Можуть використовуватись такі синтаксичні засоби як окличні речення (*Unsere Verteidiger sind unser Stolz!/Our defenders are our pride!*) та риторичні запитання (*Wer, wenn nicht sie, wird den Feind zurückhalten?/Who, if not them, will restrain the enemy?*), які наштовхують на роздуми та схиляють до згоди з автором [9, с. 46]. Повтори застосовуються для ритмічної організації (*Er stand auf/ He stood; Er gab nicht nach/ He did not back down; Er hat gewonnen/He won*), оскільки це додає драматичності та посилення впливу, так само як і парцеляція [9, с. 46]. Гудзь А. В. акцентує увагу на інтерв'ю та репортажах, характерних для військових медіа, які роблять образ воїна більш особистісним і конкретним [5, с. 175]. Рубрики на кшталт «Я воїн» чи «Пантеон героїв» часто містять розповіді від першої особи, доповнені візуальними елементами, як-от фото чи відео, що, у свою чергу, поглиблює емоційне сприйняття [5, с. 175]. Інший приклад способу передачі образу наводиться в статті про образи військовослужбовиць в українських медіа. Автор зазначає, що елементи жіночності подаються журналістами через опис прикрас жінки, її вечірньої сукні, розповідь про її дітей [12, с. 149]. Таким чином, до способів передачі особливостей ми додаємо ще й детальний опис героя історії.

Прагматично, образ воїна в медіа виконує функцію впливу на аудиторію та консолідації суспільства. Окличні речення чи риторичні запитання, залучають читачів до комунікації, передаючи такі емоції як вдячність та гордість [9, с. 47]. Певний образ може нести в собі комунікативну функцію, тобто мати на меті передати певну ідею, або «достукатись» до конкретної аудиторії, яскравим прикладом чого є згаданий вище персонаж Піксель [16, с. 8]. Метою уособлення українського бійця через анімаційного персонажа було залучити аудиторію 12 років та молодше, а також *tell the story of 10 years of fighting for Ukraine* [16, с. 8]. Ніконова В. Г. у своїй роботі про мета-

форичну реалізацію концепту війна зазначає: «*The military metaphor is characterized by a combination of various types of emotional influence, both positive and negative, depending on the context of its use*» [15, с. 162]. В той же час, Гудзь А. В. пише про те, що ЗМІ тяжіють до уникнення матеріалів, які б компрометували військовослужбовців, щоб викликати довіру й вплинути на громадську думку [5, с. 178–179]. У свою чергу, це ще раз підкреслює емоційний вплив як мету використання елементів образу воїна. Але також маємо зазначити, що певні образи, або елементи образів можуть бути використані суто для привертання уваги – гендерні стереотипи, які являють собою суто комерційний інтерес або є маркетинговим ходом для зацікавлення, типовими прикладами чого є такі теми як *Sexualobjekt /sexual object; Model für ein Hochglanzmagazin/ model for a glossy magazine; Schönheit in Uniform/beauty in uniform* [12, с. 152–154; с. 159].

Отже, можна сказати, що медіа-образ воїна в українському дискурсі формується через комплекс лінгвістичних, структурних і прагматичних засобів, що створюють героїчний та патріотичний наративи. Епітети та метафори закріплюють позитивний образ. В медіа текстах використовують окличні речення, риторичні запитання, повтори, парцеляцію, детальний опис героя для емоційного впливу. Функціональне призначення медіа-образу – мобілізація суспільства та зміцнення національної єдності.

Образ українського воїна в німецькомовних онлайн-виданнях. Багато з вище зазначених способів знайшли відображення на сторінках світових видань. Стаття видання *Die Zeit* розкриває історію молодого військового на ім'я Руслан, одного з чисельних бійців на фронті, які на камеру в реальному часі фіксують все, що відбувається на передовій. Руслан представляється цьому випадку як медійна особа, яка має вплив на громадську думку, завдяки чисельним підписникам в соцмережах: «*Die Telegram-Gruppe, in der Ruslan Videos und andere Inhalte postet, wuchs nach der Veröffentlichung auf rund hunderttausend Mitglieder an. Auf Instagram folgen ihm heute knapp sechzigtausend Menschen*» [19]. Саме зростання кількості читачів каналу за короткий час на 40 тисяч читачів можна трактувати як доданок нового елементу до образу воїна, а саме – фігура впливу на думку громадськості від першої особи – безпосереднього учасника.

Focus Online, партнерське видання *The Economist*, опублікувало переклад статті німецькою про військових 80-ї та 82-ї бригад, які наступають із своїми побратимами вглиб ворожої території. Героїчність їх образів поєднується з такими притаманними реакціями, як невпевненість та гумор, що підсилює і без того яскраво виражений образ стійкості та відданості службі. Автор статті зазначає: «*Andere ukrainische Truppen erzählen, dass sie die Grenze in einer Welle der Euphorie überquert hätten, wobei sich die Reihen der Gefangenen fast sofort wieder in die andere Richtung bewegten*» [22]. Яскраво передає емоції уривок: «*Die Soldaten sagen, sie hätten ihrem Kommandeur nicht geglaubt, als er ihnen von den Plänen erzählte. 'Wir haben gelacht", erinnert sich der Gefreite Serhij. 'Wir scherzten, dass heute nicht der 1. April sei. Der Kommandeur lächelte nur, weil er wusste, dass wir keine Ahnung hatten, was auf uns zukommen würde*» [22].

Інакшим чином доповнюється образ українського військового історією солдата Миколи з підрозділу ППО. З його слів, воїни можуть потрапити на фронт без належної підготовки, тобто попри недоцільність своєї спеціалізації на певному відрізку фронту. Микола висловив розчарування – *Sie können dich einfach holen* – чим підкреслив відчуття безправ'я. Він зазначив, що ще у 2022 році була можливість обрати підрозділ, виходячи з того, де навички потрібні більше. Автор статті передає слова солдата: «*…sagt Mykola, es gebe keinen positiven Geist mehr*» [20]. Це негативне враження дає образу українського воїна рису виснаженості від довготривалого супротиву агресії.

Військовий та письменник Станіслав Асєєв, в інтерв'ю *Tagesspiegel*, постає навіть ще яскравішим прикладом зворотнього боку героїчності та супротиву. Колишній полонений, він добровільно вертається на фронт кулеметником, веде соцмережі, де висловлює свої думки про бюрократію: «*Wir müssen während des Gefechts die Schüsse zählen. Das ist die Realität und das ist ein großes Problem, die Bürokratisierung des Systems*» [24]. Не лишає він поза контекстом проблему тактичної підготовки військових у навчальних центрах: «*Das Ausbildungszentrum erinnerte mich an ein Hochsicherheitsgefängnis. Du kommst dort nicht heraus und es passieren völlig absurde Dinge*» [24]. Його образ досить комплексний, адже поєднує у собі біль пережитого полону, і разом з тим волю до бою проти ворога, бажання нести в маси свої думки про стан подій: «*Die gesamte russische Militärindustrie versucht, uns zu töten. Aber, verdammt, wir sind noch am Leben*» [24].

Інша публікація *Tagesspiegel* представляє новобранця Ігора, який постає перед читачами реалістичним, критично мислячим. Від нього можна почути про недосконаліть підготовки військових на Заході, через брак розуміння реалій війни в Україні: «*In der Ukraine gehe es vor allem darum, gegnerische Schützengräben zu erobern, im Training habe man den Stadtkampf geübt»* [25]. Водночас, травмованість солдата теж має місце бути, коли Ігор розповідає про бій, у якому він втратив побратимів: «*Ich habe dort Waffenbrüder verloren»* [25]. Герой цієї статті доповнює концепт воїна, який продовжує боротьбу попри знесиленість.

Травматичний досвід показаний також на прикладі оператора дронів Андрія, який розповів про пережите *Focus Online*. На контрасті з героями вище вказаних видань, історія цього бійця зосереджена на психоемоційному стані та пережитій травмі. Після втрати побратима, якого не могли врятувати через бойові дії, Андрій завів так званий «альбом жаху», в якому він почав малювати після цієї травматичної події, виводячи на папір почуття та страхи, які він зображує монстрами: «*Das sind die Gefühle, die ich empfinde. Die Monster, die ich zeichne, können nicht gefilmt oder fotografiert werden, aber sie sind seit zweieinhalb Jahren meine ständigen Begleiter»* [23]. Переживання болю та рефлексія – провідні риси його образу воїна.

З нової грані дозволяє відкрити образ українського бійця матеріал *Wiener Zeitung*, де героєм історії виступає снайпер на позивний Хімік. Військовий постає холоднокровним професіоналом, який дотримується свого коду честі. Його ставлення до своєї роботи може викликати суперечливі почуття. «*Meine Emotionen habe ich abgeschaltet»*, – каже Хімік [31]. «*Wenn ich einen Schuss abfeuere, dann ist das so, als würde ich eine SMS-Textnachricht schicken»* [31]. Майстерність у своїй справі та холоднокровність до знищення цілі. Дві сторони однієї медалі – такий слід лишає снайпер в збірному образі українського воїна.

Один із вищезгаданих героїв історій показав своїм прикладом, що український боєць – це людина з важкими переживаннями, з якими, зрештою, можна впоратись незважаючи на обставини. У швейцарському виданні *Tages-Anzeiger* розповідається про логіста Володимира Тихонюка, якого можна охарактеризувати через гумор та емоційну вразливість. «*Ohne Humor drehst du im Krieg durch»* – така життєва мудрість допомагає йому зберегти свій стан [26]. Разом з тим, ми бачимо його переживання за майбутнє України, його страх втрати Україною підтримки.

Образ українського воїна в англомовних онлайн-виданнях. Говорячи про презентацію образа воїна в англомовних виданнях, ми спостерігаємо спільні риси в представленні, але мусимо відмітити, що подається цей образ інакше. Так, одне із авторитетних онлайн-видань світу *The Economist* з початку війни публікувало матеріали, присвячені українським військовослужбовцям, в яких в деталях розповідалось про їх умови на фронті та інші труднощі. У щоденнику десантника, опублікованому на шпальтах видання, солдат постає як людина, що бореться з виснаженням, страхом, браком сну й водночас як воїн, який несе відповідальність за побратимів, приймає рішення та зберігає іронію навіть у критичних обставинах. Наприклад, стаття в виданні *The Economist* містить такий опис: «*I know this isn't the time to relax, but I can't help it. The warm sun of late summer has melted away my circumspection. My fellow soldiers, too, are resting on the ground. With their little camps scattered among the trees, they look like overgrown boy scouts»* [27]. В цих реченнях воїни показані звичайними стомленими війною та скрутою існування людьми. Побутові нотатки автора про копання окопу, імпровізовану вечерю, розмови з місцевими мешканцями, створюють ефект присутності та емпатії, дозволяючи читачеві відчути внутрішній світ воїна.

У статті про мобілізацію український солдат описаний уже в ширшому соціальному контексті – як частина армії, яка стикається з нестачею ресурсів, тиском з боку суспільства та непростими кадровими викликами. Але й тут образ не знеособлений: військовий постає як людина, здатна до критичного мислення, що розуміє ціну боротьби й відповідальність перед майбутніми поколіннями. Один з офіцерів каже: «*Many fathers are fighting precisely so their sons don't have to»* [28]. Фраза, яка передає глибину особистої мотивації і моральної позиції.

Видання *The New York Times* презентує українського воїна своїм читачам як високотреновану, технологічно обізнану та віддану військовій справі людину. Перед читачами постає людина, яка виконує свій обов'язок попри все, наприклад: «*We shoot until we are given the order to stop»* [30]. У світлі бойових завдань на фронті, українські військові представляються майстрами справи, які використовують дрони, тепловізори та тактичне маскування, поєднуючи інноваційний підхід та практичну винахідливість попри психологічну напругу, міни, снайперів, обстріли, постійну небезпеку для життя. В таких умовах підкреслю-

ється збереження дисципліни завдяки потужній мотивації: «*We are fighting for the right to live*» [30]. З усього цього утворюється образ воїна як професіонала з високою бойовою готовністю, глибоко вкоріненою моральною позицією та стійкістю.

Не лише як боєць на передовій, а й як учасник глибинних змін всередині військової системи постає український військовий перед аудиторією *Financial Times*. *Atmosphere of fear*, – так описав стан речей до свого призначення генерал Михайло Драпатий [21]. Незважаючи на негативний контекст, військовий піднімає при журналістах проблему байдужості до особового складу, складнощі в обміні зворотним зв'язком та дисципліну: «*Mutual cover-up and impunity are poison for the army. I tried to eradicate it from the ground forces*» [21]. Але важливо зазначити, що навіть у такому світлі подій, після трагедії, яка сталась на навчальному полігоні, образ українського військового постає перед читачами, швидше, в позитивному баченні, адже генерала показують особистістю, яка служить в умовах змін та викликів у сучасній армії. «*If tragedies repeat – it means my efforts were insufficient*», – таку цитату Михайла наводить видання [21].

Британський *The Guardian* висвітлює у своїй публікації історії молодих добровольців, чия самосвідомість направила їх до лав ЗСУ, попри те, що вони ще навіть не досягли мобілізаційного віку. На відміну від попереднього героя історії, центральне місце відведене молодим людям від 18 до 24 років, які приймають рішення стати до лав захисників, приймаючи усі супутні ризики. Один з них, позивний Лунтік – боєць 92-ї бригади, якому усього 20 років, і він визнає: «*I know all the risks. I understand there is a situation where I might not come back*» [29]. У статті підкреслюється мотив героя, який полягає не в помсті за свого брата, а в захисті свого дому, при чому боєць ототожнює захист країни із захистом дому, у який увірвався злодій «*When the thief is coming to your house and you are afraid he might harm you or kill your wife, you will take actions and, if necessary, kill the thief*» [29]. Інший новобранець на ім'я Володимир (22 роки), розповідає про своє рішення так: «*If my children ask me some day: 'Dad what were you doing during the war?' I just want to have a proper answer for them. I want them to understand I was defending my country*» [29]. В обох випадках, приклади військовослужбовців, наведених у статті – це приклади моральної відповідальності перед майбутніми поколіннями.

Висновки. Узагальнюючи розглянуте, можемо стверджувати, що як в німецькомовних, так і в англомовних онлайн-виданнях, образ українського воїна будується насамперед через особисті історії та прямі цитати, що створює ефект присутності та емпатії. Незалежно від мови публікації, автори видань уникають надмірної героїзації, навпаки – акцентують увагу на людських якостях, професіоналізмі та моральній стійкості.

У німецькомовних виданнях, як *Die Zeit*, *Tagesspiegel*, *Focus Online*, *Wiener Zeitung*, *Tages-Anzeiger*, образ українського солдата ґрунтується на особистих історіях, але помітно вирізняється зануренням у труднощі та травматичний досвід: нестача підготовки, емоційне вигорання, бюрократичні перепони, брак бойового духу.

В англомовних публікаціях, зокрема в *The Economist*, *The New York Times* чи *The Guardian*, український воїн у своєму образі постає високотренованим і технологічно обізнаним фахівцем, який водночас не втрачає здібності до критичного мислення, а також зберігає іронію в умовах бойових дій.

Таким чином, схожість між німецько- та англомовними підходами полягає в прагненні показати воїна як живу особистість із власними думками й емоціями, а відмінність – у тому, що німецькомовні медіа підкреслюють виклики та психологічні випробування, з якими стикаються українські солдати, тоді як англомовні – професіоналізм і технологічність.

Список літератури:

1. Белих О. М. Термінологічні словосполучення із стрижневим компонентом *KRIEG* та їх переклад на українську мову. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2024. Вип. 1. С. 40–46.

2. Бєлих О. М., Климюк М. П. Структурно-семантичні та перекладацькі особливості німецької військової термінології. *Актуальні питання іноземної філології*. 2022. Вип. 17. С. 11–19.

3. Гладченко А. М., Комарова О. С. Неологізація лексики у період російсько-української війни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2023. Т. 34 (73). № 1, ч. 1. С. 7–13.

4. Грабовська І. М, Наливайко Л. Р., Талько Т. М. Роль засобів масової інформації України у формуванні ставлення спільноти до українського жіноцтва в армії та на війні. *Українознавчий альманах*. 2024. Вип. 34. С. 59–63.

5. Гудзь А. В. Жанрово-тематичні особливості контенту, який формує образ воїнів-захисників та захисниць України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2024. Т. 35 (74). № 1 (ч. 2). С. 173–179.

6. Кислюк К. В. Висвітлення російсько-української війни у дослідницьких статтях з міжнародних наукометричних баз SCOPUS та Web of Science за 2023 рік. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. 2023. Вип. 26. С. 21–30.

7. Ладан Н. В., Поліщук Н. М. Лексична група «російсько-українська війна» у німецькій та українській пресі: словотвірний і стилістичний аспекти. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2023» : тези доп. XXV Всеукр. наук. конф. молодих учених*. 2023. С. 1389–1391.

8. Лебідь Н. М. Наративи війни в українських ЗМІ в умовах повномасштабного вторгнення Росії. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72). № 5, ч. 2. С. 295–300.

9. Мамчич Д. Р. Лінгвостилістичні засоби формування позитивного іміджу захисника України в сучасних українських медіатекстах. *Молодий дослідник.* 2025. Вип. 6. С. 44–47.

10. Сукаленко Т. М., Шпетна С. А. Функціювання військового дискурсу в сучасному комунікативному просторі. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2023. № 1. С. 96–102.

11. Хар М. Є. Воєнний дискурс: процеси неологізації. *Закарпатські філологічні студії.* 2022. Т. 1 (24). С. 160–166.

12. Храбан Т. Є., Самойленко К. О. Висвітлення образів військовослужбовиць в українських медіа в період російсько-української війни. *Український соціум*. 2023. № 2 (85). С. 145–167.

13. Царьова І. В. Сучасний воєнний дискурс: процеси неологізації. *Лінгвістика*. 2023. № 2 (48). С. 107–114.

14. Krouglov A. Russian invasion of Ukraine: analyzing linguistic means describing the enemy in Ukrainian media. *International Journal of the Sociology of Language*. 2025. Vol. 2025, № 293. P. 109–130. DOI: https://doi.org/10.1515/ijsl-2024-0036

15. Nikonova V. H. Metaphorical realization of the concept of war in English media texts. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Т. 35 (74). № 5, ч. 1. С. 161–166.

16. Nilsson P.-E., Hellström K. All Eyes on Ukraine: Strategic Communication in the Russo-Ukrainian War, 2023–2024 : report. Stockholm : FOI (Swedish Defence Research Agency), 2025. 118 p. (FOI-R--5758--SE). URL: https://www.researchgate.net/publication/392361095_All_Eyes_on_Ukraine_Strategic_Communication_in_the_Russo-Ukrainian_War_2023-2024 (дата звернення: 24.06.2025).

17. Tarnavska I. O. External media image of Ukraine (based on "The Guardian" materials). *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2019. Vol. 6, № 18 (September). P. 28–36.

18. Zalietok N. «Beauty is your duty?» The issue of appearance in Ukrainian media discourse about servicewomen. *Women's Studies International Forum*. 2025. – Vol. 112. URL: https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-105006904706&origin=resultslist (дата звернення: 11.06.2025).

19. Die Zeit. Content aus dem Schützengraben. URL: https://www.zeit.de/digital/2024-06/soziale-medien-ukraine-krieg-soldaten-informationskrieg-telegram (дата звернення: 14.06.2025).

20. Euronews Deutschland. «Sie können dich einfach holen»: Ukrainischer Soldat spricht über erzwungene Frontverlegung. URL: https://de.euronews.com/my-europe/2024/12/17/ukraine-soldat-donezk-front (дата звернення: 14.06.2025).

21. Financial Times. Ukrainian commander describes «culture of fear» in armed forces. URL: https://www.ft.com/content/0552077d-0236-4268-96a9-711982323294 (дата звернення: 12.06.2025).

22. Focus Online. Ukrainer geben tiefen Einblick in Kursk-Offensive: «Der Kommandeur lächelte nur». URL: https://www.focus.de/politik/ausland/ukraine-krise/beitrag-unseres-partnerportals-economist-nach-dem-kursk-angriff-steht-ein-dramatischer-kriegsmoment-bevor_id_260238567.html (дата звернення: 14.06.2025).

23. Focus Online. Ukraine-Soldat findet nur einen Ausweg, um «nicht verrückt zu werden». URL: https://www.focus.de/politik/ausland/ukraine-krise/musste-tod-eines-freundes-mit-ansehen-ukraine-soldat-findet-nur-einen-ausweg-um-nicht-verrueckt-zu-werden_id_260009280.html (дата звернення: 14.06.2025).

24. Tagesspiegel. Ein ukrainischer Soldat packt aus «Als Veteran darf ich offener darüber sprechen, was an der Front passiert». URL: https://www.tagesspiegel.de/gesellschaft/als-veteran-darf-ich-offener-daruber-sprechen-was-an-der-front-passiert-ein-ukrainischer-soldat-rechnet-mit-dem-militar-ab-12630305.html (дата звернення: 14.06.2025).

25. Tagesspiegel. Ukraine-Invasion Tag 559: Ein ukrainischer Soldat spricht über die Schwächen der NATO-Ausbildung. URL: https://www.tagesspiegel.de/internationales/ukraine-invasion-tag-559-ein-ukrainischer-soldat-spricht-uber-die-schwachen-der-nato-ausbildung-10422397.html (дата звернення: 14.06.2025).

26. Tages-Anzeiger. Ukrainischer Soldat in Winterthur: «Ohne Humor drehst du im Krieg durch». URL: https://www.tagesanzeiger.ch/ukrainischer-soldat-in-winterthur-ohne-humor-drehst-du-im-krieg-durch-920306134856 (дата звернення: 14.06.2025).

27. The Economist. The secret diary of a Ukrainian soldier: on the counter-offensive. URL: https://www.economist.com/1843/2023/09/06/the-secret-diary-of-a-ukrainian-soldier-on-the-counter-offensive (дата звернення: 12.06.2025).

28. The Economist. Ukraine is scrambling to find fresh fighters. URL: https://www.economist.com/europe/2025/02/26/ukraine-is-scrambling-to-find-fresh-fighters (дата звернення: 12.06.2025).

29. The Guardian. «I know I may not come back»: the young Ukrainians enlisting early to fight Russia. URL: https://www.theguardian.com/world/2025/may/03/i-know-i-might-not-come-back-the-young-ukrainians-enlisting-early-to-fight-russia (дата звернення: 12.06.2025).

30. The New York Times. Drones, Mines and Snipers: Ukraine's Front Line Is a World Away from Peace Talks. URL: https://www.nytimes.com/2025/03/27/world/europe/ukraine-front-line-peace-talks.html (дата звернення: 12.06.2025).

31. Wiener Zeitung. «Schießen ist wie eine SMS zu senden». URL: https://www.wienerzeitung.at/h/schiessen-ist-wie-eine-sms-zu-senden (дата звернення: 14.06.2025).

Bielykh O. M., Zeleniuk Y. V. COMPARISON OF THE IMAGES OF THE UKRAINIAN WARRIOR IN ENGLISH-LANGUAGE AND GERMAN-LANGUAGE ONLINE OUTLETS

The article is devoted to the study of the features of the image of the Ukrainian warrior, presented in German-language and English-language online publications, in order to identify the characteristic features of the modern warrior in two Germanic language systems, which have grammatical differences. Articles from leading media, such as Die Zeit, Tagesspiegel, Focus Online, Wiener Zeitung, Tages-Anzeiger (German-language), The Economist, The New York Times, The Guardian, and Financial Times (English-language) have been analyzed. Linguistic, structural, and pragmatic features of media images have been examined, with emphasis placed on how these features influence the audience's perception of the image of the modern soldier. After all, it is essential to convey the mental spirit of the modern average Ukrainian warrior, who defends 21st-century European values by reconquering his own territory, protecting state borders from a real enemy on the battlefield, in the trenches, rather than through diplomacy and negotiations. It is also important to convey the situation of battles and the real danger of war in those countries that, back in the 20th century, decided to adhere to international law, the rules of war, human rights, and defined borders and make the maximum contribution to the development of their countries, rather than unfounded military encroachments. The relevance of the research is outlined by the described provisions. Scientific works of Belykh, O. M., Gladchenko, A. M., Gudzia, A. V., Ladan, N. V., Mamchych, D. A., Nikonova, V. G., Polishchuk, N. M., Samoilenko, K. O., and Khraban, T. E., among others have been used as the theoretical basis. It was determined that both in German-language and in English-language publications, the image of the Ukrainian warrior is formed through personal stories, direct quotes, and detailed descriptions of the heroes, which creates the effect of presence and empathy. It was found that linguistic devices such as epithets (heroisch/heroic, unbezwingbar/indomitable), metaphors (Schild der Ukraine/shield of Ukraine), exclamatory sentences, and rhetorical questions shape a heroic and patriotic narrative aimed at mobilizing society and strengthening national unity. It is revealed in the article that German-language publications pay attention to personal difficulties, psychological trials, and traumatic experiences faced by Ukrainian soldiers. It was found, that the Ukrainian soldier is portrayed in the English-language media as a highly trained, technologically savvy professional with an ironic view of war that emphasizes his resilience and dedication. The results of the study can be taken into account in international communications, including foreign policy, as they contribute to cultural dialogue and support of solidarity with Ukraine, since the analysis of media images of the Ukrainian soldier helps to understand the mechanisms of public opinion formation about the war in Ukraine.

Key words: *media image, peculiarities of the image, Ukrainian warrior, English-language outlets, German-language outlets.*

Дата надходження статті: 27.09.2025
Дата прийняття статті: 15.10.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 811.581’322
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/69

Калінін В. С.
Київський національний лінгвістичний університет

МЕТОДОЛОГІЯ КОРПУСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ В КИТАЙСЬКОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

У статті витлумачено методологію корпусного дослідження вербальних засобів реалізації мови ворожнечі у китайськомовному медіадискурсі. Визначено, що в умовах жорсткої державної цензури в Китаї реалізація мовної агресії набуває специфічних особливостей, що ускладнює її ідентифікацію традиційними методами. Обґрунтовано необхідність розробки моделі багатокласової типології, здатної категоризувати контент за ознаками ворожості, що є критично важливим для вдосконалення систем модерації.

Інтерпретовано протилежні підходи до регулювання мови ворожнечі: європейський, який зосереджено на правах людини, та китайський, що ставить у пріоритет соціальну гармонію і державний контроль. Проаналізовано наукові погляди дослідників і встановлено, що українські науковці кваліфікують явище під кутом зору лінгвокультурних, соціальних та медійних аспектів, тоді як китайські пропонують більш інструментальні та методологічно розмежовані методики, як-от: формальний, обчислювальний і комунікативно-прагматичний напрями. Обґрунтовано необхідність розробки комплексної методології, що поєднує кількісний корпусний та якісний критичний дискурс-аналіз. Представлено авторське робоче визначення мови ворожнечі.

Для апробації використано адаптовану обчислювальну систему OSKAL та доналаштовану мовну модель на основі архітектури RoBERTa для багатокласової типології за шістьма категоріями: ворожнеча щодо ЛГБТ, за регіональною ознакою, расова ворожнеча, ґендерна ідентичність, загальні образливі висловлювання та нейтральний клас. За допомогою застосунка виконано масовий збір та класифікацію 251 378 дописів та коментарів з китайськомовної соціальної мережі Weibo. У новоствореному репрезентативному корпусі частка контенту з ознаками ненависті сягнула 24,78% (62 283 одиниць). Найпоширенішими категоріями виявилися загальні образи та расова ворожнеча.

Розроблена модель досягла високої загальної точності на тестовій вибірці – 97.86%. Однак, виявлено її системні обмеження при застосуванні до реального дискурсу, пов’язані зі «стерильністю» навчального датасету, труднощами у розпізнаванні імпліцитних форм агресії та вразливістю до стратегій «маскування», які користувачі використовують для обходу цензури. Це підкреслює нагальну потребу у подальшому вдосконаленні обчислювальної методології.

Ключові слова: *мова ворожнечі, корпусний аналіз, китайськомовний медіадискурс, мовна модель, методологія.*

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві мова ворожнечі (англ. *hate speech*) постає одним із найбільш небезпечних соціальних феноменів і набуває особливо загрозливих форм у глобальному медіадискурсі. Проблема її ефективного виявлення та протидії є особливо гострою у китайськомовному медіапросторі, де поєднання державної цензури та антицензурних стратегій користувачів зумовлює поширення імпліцитних, замаскованих форм мовної агресії. Сучасні наукові підходи, які зосереджено переважно на бінарній класифікації або поверхневій лексико-орієнтованій інтерпретації, нерідко мають обмеження щодо ідентифікації прихованих патернів ненависті та глибшого розуміння способів конструювання агресії. Отже, розробка комплексної, відтворюваної методології корпусного дослідження, яка поєднує кількісний інструментарій та якісний дискурсивний аналіз для виявлення вербальних засобів реалізації мови ворожнечі є критично важливим для вдосконалення систем модерації контенту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мови ворожнечі є одним із найбільш актуальних викликів у сучасному медіадискурсі. Науковці витлумачують цей феномен

© Калінін В. С., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

як комплексне міждисциплінарне явище, яке поєднує лінгвокультурний, соціокультурний та комунікативно-прагматичний виміри, і потребує дослідження на концептуальному й методологічному рівнях. Концепцію вербальних засобів, прагматичних і лінгвістичних механізмів та типології агресивної риторики висвітлено у працях Л. Ажнюк [1], І. Богданової та О. Лептуги [2], які визначили структурні особливості мови ворожнечі та її співвідношення з політкоректністю. Застосування корпусів, колокаційної та лексикографічної інтерпретації для вивчення дискримінаційних номінацій висвітлено у доробках Н. Кондратенко [5] та А. Рудченко [6]. Методологія використання автоматизованих інструментів, нейронних мереж, комп'ютерного та семантичного аналізу є центральною у роботах В. Калініна [3], О. Кислової, І. Кузіної та І. Дирди [4].

На противагу здебільшого гуманітарно-орієнтованим підходам українських досліджень, у китайськомовному науковому полі пріоритетним є створення ресурсної бази та технологічне вдосконалення чинних методів. Розробку спеціалізованих корпусів та лексиконів, які посприяли подоланню лінгвістичних та культурних викликів при автоматизованій детекції мови ворожнечі, запропоновано у працях Deng et al. (COLDATASET) [11], Bai et al. (STATE ToxiCN) [7], Jiang at el. (SWSR) [15], Bennie et al. (PANDA) [8]. Створення мультимодальних моделей та архітектур для підвищення точності бінарної класифікації та протидії технікам маскування виконано у роботах Rao et al. (ROBERTa-CHSD) [17], Xue et al. (MMBERT) [21] та Wang et al. (MultiHateClip) [19]. Застосування просунутих методів машинного навчання та обробки природної мови (NLP) для аналізу соціальної динаміки та прогнозування тенденцій мови ворожнечі презентовано у статтях Wu et al. [20], та Fan et al. [14].

Постановка завдання. Метою статті є розробка та емпіричне обґрунтування комплексної методології для багатокласової типології мови ворожнечі в китайськомовному медіадискурсі.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1) сформувати репрезентативний масив даних шляхом застосування системи OSKAL для масового збору контенту з китайськомовної мережі Weibo;

2) розробити та доналаштувати мовну модель для автоматизованої багатокласової типології вербальних засобів агресії за шістьма категоріями;

3) визначити кількісний розподіл ворожих повідомлень в корпусі та встановити системні обмеження обчислювальної методології.

Виклад основного матеріалу. У сучасному інформаційному суспільстві мова ворожнечі є одним із визначальних деструктивних соціальних чинників. Особливої інтенсивності ця риторика набуває в медіадискурсі, де користувачі швидко поширюють агресивні повідомлення не лише вербальними, а й невербальними засобами. Попри те, що протягом останніх десятиліть цей феномен систематично вивчають науковці, єдиного усталеного визначення досі не сформовано. Його трактування варіюється залежно від теоретичної парадигми, дослідницького контексту та соціально-культурних умов.

Міжнародні офіційні інституції по-різному інтерпретують мову ненависті. Наприклад, у документах Європейського суду з прав людини підкреслено, що висловлювання, які принижують чи зневажають групи осіб за ознаками ідентичності, порушують право на гідність і рівність перед законом [13]. Європейський парламент трактує агресивну риторику як публічне підбурювання до насильства або ненависті проти індивіда чи групи осіб, що відрізняються за расою, кольором шкіри, релігією, національним чи етнічним походженням [12].

На противагу західним підходам, у КНР немає єдиного чіткого офіційного визначення поняття hate speech. Проте низка нормативних актів частково охоплює суміжні явища. Зокрема, «Положення про управління екологією мережевого інформаційного контенту» забороняє поширення матеріалу, що «принижує, дискримінує або завдає шкоди іншим» [10]. Зазначаємо, що ці норми є надто загальними й не конкретизують упередженого ставлення за расовою, етнічною чи релігійною ознакою, що ускладнює їхнє застосування як чіткої правової основи для визначення мови ворожнечі. Стаття 249 Кримінального кодексу КНР формально криміналізує «підбурювання до етнічної ненависті або дискримінації» [18] однак фактичне застосування цієї норми визначається не так захистом етнічних меншин, як міркуваннями політичної доцільності – переслідуванню підлягають висловлювання, які влада розцінює як загрозу державі або соціальній гармонії.

Висновуємо, що європейські підходи до регулювання мови ворожнечі вирізняються концептуальною чіткістю та багаторівневістю – вони інтегрують правовий, етичний і соціальний вимір й фіксують основні ознаки феномену: адресність,

вмотивованість ненавистю, наявність підбурювання й шкоди. Натомість у китайському контексті переважає прагматичне регулювання публічного мовлення через обмеження екстремізму, образи національних почуттів та мережеве насильство, без розробки чіткої дефініції. Саме інституційні трактування, що поєднують правові, лінгвістичні та етичні ознаки, стають орієнтиром у подальшому дослідженні.

Науковці також пропонують різні підходи до визначення мови ворожнечі й акцентують увагу на певних аспектах її функціонування. Українські дослідники кваліфікують цей феномен крізь призму кількох взаємодоповнювальних вимірів – лінгвістичного, соціокультурного та комунікативно-прагматичного. І. Богданова та О. Лептуга зосереджуються на мовних механізмах формування ненависті в медіапросторі, трактують явище як систему мовних засобів, що конструюють опозицію «свій – чужий» і ґрунтуються на соціальних стереотипах та дискримінаційних установках [2, с. 7, 10]. Науковиці інтерпретують її у лінгвокультурному та комунікативному вимірах і вказують на приховані форми агресії, маніпуляції та символічне насильство в сучасних медіа, зокрема у форматі мемів і візуально-текстових гібридів. О. Кислова, І. Кузіна та І. Дирда натомість, наголошують на соціально-політичному аспекті явища: мова ворожнечі, на їхню думку, відображає глибші суспільні поділи, закріплює опозицію «ми – вони» та сприяє формуванню «чорно-білого» світогляду, що загрожує соціальній стабільності й толерантності, особливо в онлайновому середовищі [4, с. 253]. У сукупності ці підходи окреслюють тлумачення агресивної риторики як комплексного міждисциплінарного явища, що поєднує вербальне упередження, соціальне протиставлення й медійну маніпуляцію.

На противагу вітчизняним науковцям, китайські дослідники інтерпретують мову ворожнечі через призму більш вузькоспеціалізованих методологічних підходів, що зумовлено конкретними завданнями: створенням мовних корпусів, експертизою великих даних або глибоким прагматичним аналізом. Замість єдиного комплексного визначення, їхні праці пропонують кілька операційних підходів. По-перше, для навчання мовних моделей використовується формальний, класифікаційний підхід. У його межах агресивна риторика визначається як будь-яка комунікація, що принижує групу на основі захищених ознак, як-от: раса, стать чи релігія, і часто містить принизливі вислови, стереотипи та дегуманізацію [9, с. 93, 98]. По-друге, для обробки великих масивів інформації, зокрема із соціальних мереж, застосовується обчислювальний, лексико-орієнтований метод, де мовою ненависті вважається будь-який текст, що містить слова зі спеціалізованих словників дискримінаційної лексики, наприклад, Hatebase [14, с. 2]. По-третє, є комунікативно-прагматичний підхід, який фокусується на імпліцитних, прихованих формах агресії. З цієї перспективи мова ворожнечі витлумачується не через лексичне наповнення, а як мовленнєва дія – непряма «атака» на об'єкт, де прагматична функція висловлювання (сарказм чи зневага) суперечить його буквальному значенню [22, с. 458, 459].

З огляду на різноманіття проаналізованих підходів, у межах цього дослідження запропоновано власне робоче визначення. Мову ворожнечі трактовано як динамічну систему вербальних і невербальних одиниць, що виражає, конструює та поширює ненависть, упередження чи дискримінацію щодо осіб чи груп на основі їхніх реальних або припущених характеристик, а саме: етнічна належність, раса, стать, ґендер, регіональна ознака, сексуальна орієнтація, релігійні переконання чи соціальний статус. Особливістю такої риторики у сучасному цифровому середовищі є здатність підлаштовуватися під алгоритми модерації та маскуватися через використання сарказму, іронії, кодованих слів чи візуального контенту [3, с. 230]. Саме тому корпусний аналіз дослідження є ключовим для емпіричної верифікації мовних патернів у великих масивах даних, що уможливило автоматизовану ідентифікацію вербальних засобів агресії.

Попри глобальне поширення мови ворожнечі, її системні корпусні дослідження в китайськомовному медіадискурсі активізувалися лише в останнє десятиліття. Пояснюємо це частковим браком надійних та загальнодоступних наборів даних. Однією з перших спроб заповнити цю прогалину стало створення COLD (Chinese Offensive Language Dataset) – першого відкритого бенчмарку для виявлення образливої лексики в китайській мові, що охоплює теми раси, ґендеру та регіональної приналежності [11, с. 11580, 11582]. Поява таких ресурсів прискорила розробку автоматизованих методів аналізу, хоча наявні напрацювання здебільшого зорієнтовані на вирішення технічних завдань класифікації та прогнозування.

Іншим важливим напрацюванням є двомовний корпус MultiHateClip, що містить відео з YouTube та китайської платформи Bilibili. Ця робота виходить за межі суто вербального аналізу і доводить,

що в китайському медіапросторі мова ворожнечі є переважно мультимодальною: у понад 80% випадків ненависницький зміст передається через комбінацію тексту, візуальних образів та аудіо [19, с. 7494]. Погоджуємося з обґрунтуванням авторів щодо обмеженості тільки лише текстоцентричних методів під час дослідження сучасних форм мовної агресії в медіа. Водночас у межах пропонованої розвідки увагу сфокусовано саме на вербальній складовій, як фундаментальній основі риторики ненависті.

Отже, попри те, що згадані праці мають переважно технічну спрямованість, вони надають ключові інсайти: по-перше, про соціальну динаміку поширення ворожнечі, і, по-друге, про її мультимодальний характер. Водночас комплексний лінгвістичний аналіз лексико-граматичних, стилістичних та прагматичних характеристик китайськомовної риторики ненависті досі залишається недостатньо розробленим, що й визначає актуальність дослідження.

Особливий інтерес становить саме китайськомовний простір, адже тут поєднано кілька суперечливих тенденцій. З одного боку, він характеризується наявністю однієї з найскладніших та технологічно розвинених систем інтернет-цензури у світі, спрямованої на видалення контенту, що може спровокувати колективні дії [16, с. 2, 8]. З іншого боку, таке середовище жорсткого контролю не запобігає поширенню ворожих висловлювань, а лише модифікує їх і робить більш прихованими.

Дослідження Chen et al., засноване на масштабному опитуванні користувачів Weibo, емпірично підтверджує цей парадокс. Через цензуру понад 90% користувачів вдаються до самоцензури, особливо при обговоренні гострих соціально-політичних тем [9, с. 99]. Водночас, щоб обійти обмеження, користувачі активно застосовують численні антицензурні стратегії: використання омофонів, піньїню, акронімів, сатири, а також перетворення тексту на зображення [9, с. 101]. Саме ці практики надають змогу ворожому контенту поширюватися, маскуючись під нейтральні чи неоднозначні повідомлення. Це створює унікальні умови для функціонування мовної агресії, яка стає більш імпліцитною, кодованою та контекстуально залежною, що передусім потребує значно складніших методів для її ґрунтовного вивчення.

Кількісні та обчислювальні підходи, що набули поширення з появою перших китайських корпусів мови ворожнечі, а саме: CHSD [17] та COLD [11], хоч і уможливили роботу з великими обсягами даних, також мають критичні обмеження. По-перше, базові кількісні методи, що покладаються на зіставлення слів зі списками токсичної лексики, демонструють високу неточність. У дослідженнях зазначено, що чутливі слова трапляються не лише у ворожих, а й в абсолютно нейтральних чи навіть антидискримінаційних контекстах, що зумовлює появу значної кількості хибних спрацьовувань [11, с. 11585, 11596]. По-друге, навіть досконаліші корпусні дослідження, що застосовують моделі глибокого навчання на кшталт ROBERTa-CHSD, здебільшого націлені на вирішення технічного завдання бінарної класифікації («ворожий» / «неворожий» текст) [17, с. 503, 508]. Такий підхід корисний для автоматичної модерації, проте не дає відповіді на запитання, як саме конструюється мова ненависті: які лексичні, граматичні чи прагматичні стратегії використовуються для створення упередженого висловлювання.

Одним із суттєвих недоліків текстоцентричних методів є їхня вразливість до стратегій «маскування», які широко використовуються в китайському інтернет-просторі для обходу цензури [21, с. 1, 2]. Користувачі навмисно спотворюють текст за допомогою омофонічної заміни (заміни ієрогліфів на схожі за звучанням), деформації ієрогліфів (розкладання на графічні складники) та змішування коду (вкраплення піньїню, англійських літер чи емодзі). Наприклад, здійснюють заміну ієрогліфа 满» (*mǎn*, повний) на «蛮» (*mán*, варвар) через їхню співзвучність [21, с. 2]. Такі маніпуляції, що апелюють до фонетичних та візуальних знань носія мови, роблять ворожий зміст невидимим для моделей, що аналізують лише стандартну вербальну форму.

Отже, наявні методології окреслюють подвійний виклик: з одного боку, якісні підходи обмежені в масштабованості, а з іншого – кількісні методи є або поверхневими, або менш ефективними у протистоянні креативним практикам вираження ненависті в умовах жорсткої цензури китайського цифрового середовища. У цьому контексті констатуємо нагальну потребу у комплексній методології, яка б поєднувала інструменти корпусної лінгвістики з якісним дискурсивним аналізом. Застосування такого підходу уможливить визначення закономірностей функціонування ворожих висловлювань, визначити їхні лексико-граматичні та стилістичні характеристики, а також окреслити прагматичні стратегії, що формують специфіку агресивної комунікації в медіапросторі Китаю.

У праці застосовано комплексну обчислювальну методологію, що поєднує корпусний аналіз та просунуті моделі машинного навчання. Реалізація цього підходу передбачала насамперед створення репрезентативного масиву текстів, що послугував емпіричною базою дослідження. Зібрані дописи та коментарі було класифіковано доналаштованою мовною моделлю за ознаками агресії. Такий інструментальний підхід уможливив, з одного боку, виявлення та кількісну оцінку лексико-семантичних патернів, притаманних ворожим висловлюванням, а з іншого – закладення основи для їхньої подальшої критико-дискурсивної інтерпретації у ширшому соціокультурному контексті.

Для збору та формування корпусу текстів було використано попередньо розроблене В. Калініним програмне забезпечення OSKAL (Opensource Social Knowledge of Aggressive Language) [3]. Це рішення, реалізоване мовою програмування Python, уможливило масовий збір та аналіз публічно доступних матеріалів із китайськомовної соціальної мережі Weibo. Архітектура системи складається з двох ключових компонентів: серверної частини та клієнтського інтерфейсу. Перша містить базу даних, вебсервер та програму-воркер, яка в автоматизованому режимі виконує обробку інформації. Для взаємодії з базою даних використано бібліотеку SQLAlchemy – ORM (Object-Relational Mapper), що забезпечило зручний доступ до контенту. Для веб-скрапінгу застосовано фреймворк Scrapy, який надав змогу створювати спеціалізованих ботів («спайдерів»). Розроблений спайдер автоматично отримував дописи та коментарі користувачів, обробляв і зберігав їх. Після збору початкові відомості проходили етап очищення, під час якого модуль нормалізації видаляв HTML-код, скрипти, емодзі та інші метатеги [3, с. 229–231].

Після збору та нормалізації текстів було здійснено підготовку власної мовної моделі для автоматизованого виявлення ознак агресивної мови. Навчання охоплювало три основних етапи.

На першому етапі здійснено формування та підготовку спеціалізованого датасету. Основою для нього послугувала таблиця, що містила два стовпці: text (оригінальний текст висловлювання) та sentiment (категорія його тональності). Було визначено шість категорій: ворожнеча щодо ЛГБТ, за регіональною ознакою, расою, ґендерною ідентичністю, а також загальна категорія образливих висловлювань та нейтральний клас. Для забезпечення різноманітності та повноти даних використано декілька джерел: частина речень була згенерована за допомогою штучного інтелекту, інша – запозичена з наявних корпусів (наприклад, COLD [11], SWSR [15], State ToxiCN [7]), а решта – відібрана з масиву, зібраного на попередньому етапі дослідження [3, с. 231]. У результаті створено збалансований набір, який містив по 3000 прикладів для кожної категорії, що у сумі становило 18 000 речень.

З метою забезпечення високої якості даних та надійності майбутньої моделі, весь масив текстів пройшов ретельну перевірку. Було проведено валідацію, очищення від вербального «шуму», HTML-тегів, непотрібних символів, емодзі та дублікатів, що забезпечило фокус саме на вербальному змісті. Цей крок був критично важливим, оскільки унеможливив тренування на некоректних або повторюваних прикладах, що зумовлює перенавчання та зниження її узагальнювальної здатності. Ці процедури гарантували високу якість навчального матеріалу, зменшили ризик хибнопозитивних або хибнонегативних класифікацій і підвищили репрезентативність корпусу.

На завершення першого етапу підготовлений датасет розподілено на три незалежні вибірки: навчальну, валідаційну та тестову. Для збереження однакових пропорцій класів у кожному блоці застосовано метод стратифікованого поділу. Це гарантувало, що всі підгрупи даних зберегли те ж саме відсоткове співвідношення категорій, яке було у початковому наборі. Такий підхід забезпечив навчання й перевірку моделі на репрезентативних матеріалах, що є ключовою умовою для отримання об'єктивної оцінки ефективності.

На другому етапі було проведено доналаштування попередньо навченої мовної моделі для завдання класифікації текстів. Для цього обрано **hfl/chinese-roberta-wwm-ext** – потужну версію архітектури RoBERTa, спеціально навчену на великому корпусі китайської мови. Такий вибір обґрунтований тим, що подібні моделі вже мають глибоке «розуміння» мовних патернів, що робить їх чудовою основою для спеціалізованих завдань.

Підготовка розпочалася з токенізації, де кожен текст перетворено на послідовність числових кодів. Для стандартизації вхідних даних усі послідовності були уніфіковані до однакової довжини у 200 токенів шляхом доповнення або обрізання. Після цього підготовлений контент було завантажено у спеціальні контейнери, які забезпечили їхню ефективну порційну подачу для навчання та валідації невеликими партіями (розміром у 16 прикладів).

Для тренування ініціалізовано класифікаційну модель, яку було сконфігуровано для завдання розподілу текстів на шість визначених раніше категорій. Процес доналаштування відбувався протягом трьох епох з використанням оптимізаційного алгоритму та низької швидкості навчання (2e-5), що є стандартною практикою для тонкого налаштування трансформерних моделей. Для стабілізації навчання застосовано планувальник швидкості навчання з лінійним зменшенням та коротким проміжком «розігріву».

Навчальний цикл складався з ітеративного процесу: після кожної епохи тренування на навчальній вибірці модель оцінювалася на валідаційній. Для збереження було використано стратегію відбору найкращого варіанта: зберігалася лише та версія, яка демонструвала найвищу точність даних. Це надало змогу уникнути перенавчання та гарантувати, що фінальний класифікатор ефективно узагальнює патерни, а не просто запам'ятовує навчальні приклади.

Третій, завершальний етап зосереджено на всебічній оцінці та тестуванні найкращого класифікатора. Насамперед, фінальна перевірка на контрольній вибірці зафіксувала високу загальну точність моделі (97.86%). Для глибшого аналізу продуктивності розраховано низку деталізованих метрик. Побудовано матрицю плутанини, а також обчислено показники точності, повноти та F1-міри для кожної з шести категорій, що уможливило детальне розуміння сильних та слабких сторін системи. Зокрема, найвищий показник F1-міри (близько 0.988) вона продемонструвала для категорії регіональної ворожнечі. Інтерпретація матриці плутанини засвідчила, що найпоширенішою помилкою була класифікація висловлювань расової ворожнечі як ґендерної, що свідчить про потенційну контекстуальну схожість мовних тенденцій, спрямованих на ці дві групи. Важливою частиною цього етапу став якісний розбір помилок, де випадки незбігу прогнозів із реальними мітками зібрано та проаналізовано для виявлення патернів – наприклад, чи має модель труднощі з коротшими текстами. Насамкінець, ефективність розробленого рішення порівняно з базовим методом, який завжди прогнозує найпоширеніший клас, що наочно продемонструвало його перевагу у багатокатегорійній ідентифікації контенту.

Нарешті, для забезпечення практичного застосування моделі було створено функцію для прогнозування на нових текстових даних. Усі отримані результати – метрики, графіки, звіти про помилки та фінальні прогнози на тестовій вибірці – збережено у структурованому вигляді для подальшого аналізу та забезпечення повної відтворюваності дослідження.

Отже, застосована триетапна методологія забезпечила прозорий та відтворюваний процес створення класифікатора. Вона надала змогу не лише кількісно оцінити загальну продуктивність на тестових даних, але й провести глибокий якісний аналіз її сильних та слабких сторін у розрізі різних категорій ворожнечі. Усе це є необхідною умовою для подальшого практичного застосування моделі у прикладних завданнях.

Збір даних здійснено у проміжок з 20 вересня 2025 року по 20 жовтня 2025 року. Протягом цього часу воркер зібрав 16 931 дописи та 234 447 коментарі з 11 категорій платформи Weibo: «Популярне», «Чарти», «Місто», «Суспільство», «Наука і техніка», «Зірки», «Фільми», «Музика», «Стосунки», «Мода» та «Краса». Після автоматизованої класифікації, проведеної розробленою мовною моделлю, ознаки ворожості було виявлено у 5303 дописах та 56 980 коментарях. Отже, створений корпус репрезентує широкий спектр китайськомовного медіадискурсу, охоплює різні тематики й жанри, та слугує надійною емпіричною базою для подальшого аналізу мови ненависті у соціальних мережах.

Для кількісного представлення виявленого ворожого контенту, його розподіл за шістьма визначеними категоріями подаємо у (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл виявлених ворожих висловлювань за категоріями

Категорія	Кількість дописів	Кількість коментарів
Нейтральний клас	11 628	177 467
Загальні образливі висловлювання	1653	19 918
Ворожнеча за расою	1489	15 215
Ворожнеча за статтю	956	12 463
Ворожнеча за регіональною ознакою	764	6 467
Ворожнеча щодо ЛГБТ	441	2917
Всього	16 931	234 447

На етапі контрольованого тестування доналаштована мовна модель продемонструвала високу ефективність із загальною точністю 97.86%, проте при застосуванні до реального корпусу виявилися системні проблеми неправильної ідентифікації деяких категорій. Ці відмінності між результатами перевірки та практичним застосуванням вказують на суттєві обмеження поточного обчислювального підходу.

Основні системні обмеження класифікатора пов'язані, по-перше, зі «стерильністю» навчального датасету, оскільки навчальний корпус, створений частково зі штучно згенерованих та заздалегідь розмічених прикладів, виявився занадто «чистим» у порівнянні з динамічним реальним дискурсом Weibo, що зумовило зниження здатності моделі до узагальнення. По-друге, констатуємо чутливість до емоційного забарвлення, коли класифікатор помилково визначає нейтральні тексти як ворожі через їхнє імпліцитне значення чи використання сленгу, який не був достатньо представлений у навчальному датасеті, що відображає загальну проблему обчислювальної лінгвістики у розпізнаванні агресії, замаскованої сарказмом чи іронією. Крім того, виявлена контекстуальна невизначеність в класифікації підтверджується значною кількістю помилок у матриці плутанини (зокрема між расовою та ґендерною ворожнечею), що свідчить про труднощі з чітким розмежуванням цих класів, ймовірно, через їхню схожість або спільне використання певних лексичних маркерів, що ускладнює точне визначення об'єкта ненависті.

Отже, розроблена система OSKAL разом із новою натренованою мовною моделлю виявила свою ефективність в автоматизованому зборі та первинній класифікації великих обсягів даних, однак вбачаємо нагальну необхідність у подальшому вдосконаленні обчислювальної методології для підвищення її стійкості до імпліцитних форм агресії та стратегій маскування.

Висновки. У результаті проведеного дослідження досягнуто поставленої мети щодо розробки та емпіричного тестування комплексної, відтворюваної методології корпусного дослідження вербальних засобів реалізації мови ворожнечі в китайськомовному медіадискурсі. Для вирішення поставлених завдань було створено комплексний обчислювальний інструментарій, що забезпечив масштабованість кількісного аналізу та заклав основу для подальшої глибинної інтерпретації феномена. Зокрема, впроваджено адаптовану обчислювальну систему OSKAL та здійснено доналаштування власної мовної моделі на основі архітектури RoBERTa для багатокласової типології.

За час дослідження було проаналізовано значний масив даних із соціальної мережі Weibo, який склав 251 378 одиниць (дописи та коментарі). Зазначаємо, що 75,22% текстів є нейтральними (189 095 одиниць), тоді як частка контенту з ознаками ворожнечі становить 24,78% (62 283 одиниць). Серед агресивних висловлювань найбільш поширеною категорією виявилися загальні образи та расова ворожнеча.

У роботі було визначено обмеженість обчислювальної моделі, які полягають у її вразливості до «стерильності» навчального датасету, труднощах у розпізнаванні імпліцитних форм агресії та контекстуальній плутанині між схожими класами. Для подальшого вдосконалення методології та верифікації результатів створено базу розмічених прикладів для шести категорій ворожості, яка може бути використана як еталонна вибірка.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у двох ключових напрямах: по-перше, у розробці обчислювальних механізмів, які протистоятимуть стратегіям «маскування» ворожості, як-от: омофони, графічні заміни тощо; по-друге, в інтеграції мультимодального аналізу для вивчення невербальних засобів агресії, що є критично важливим для комплексного розуміння медіадискурсу.

Реалізація цих напрямів надасть змогу створити більш стійкі, надійні та точні обчислювальні моделі, що матимуть значне практичне значення для підвищення ефективності систем модерації контенту та сприятимуть ґрунтовному соціолінгвістичному розумінню динаміки мови ворожнечі у контрольованому медіапросторі.

Список літератури:

4. Ажнюк Л. Мова ворожнечі й політкоректність у сучасній суспільно-політичній комунікації. *Мовознавство.* 2024. Вип. 2. С. 9–23. DOI: https://doi.org/10.33190/0027-2833-335-2024-2-002.

5. Богданова І., Лептуга О. «Мова ворожнечі» в текстах українськомовного медіапростору. *Український світ у наукових парадигмах: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.* 2020. Вип. 7. С. 6–11. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/12378 (дата звернення: 21.10.2025).

6. Калінін В. Розробка інструментів автоматизованого аналізу даних для ідентифікації вербальних засобів реалізації мови ворожнечі у китайськомовному медіадискурсі: кількісний і якісний підхід. *Закарпатські філологічні студії.* 2024. Вип. 38. С. 227–233. DOI: https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.38.42.

7. Кислова О., Кузіна І., Дирда І. Дослідження онлайнової мови ворожнечі щодо ромської меншини в українському інтернет-просторі. *IDEOLOGY AND POLITICS JOURNAL.* 2020. Вип. 2(16). С. 250–275. DOI: https://doi.org/10.36169/2227-6068.2020.01.00021.

8. Кондратенко Н. Методи корпусної лінгвістики в дослідженні етно-і гетеростереотипів. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*. 2023. Вип. 20. С. 80–89. DOI: https://doi.org/10.32626/2309-7086.2023-20.80-89.

9. Рудченко А. Російський наратив про «українських фашистів» у публікаціях українських медіа. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2020. Вип. 47. С. 171–178. DOI: http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2020.47.10516.

10. Bai Z., Yin S., Lu J., Zeng J., Zhu H., Sun Y., Yang L., Lin H. STATE ToxiCN: A Benchmark for Span-level Target-Aware Toxicity Extraction in Chinese Hate Speech Detection. *arXiv preprint arXiv:2501.15451*. 2025. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2501.15451.

11. Bennie M., Zhang D., Xiao B., Cao J., Liu C. X., Meng J., Tripp, A. PANDA – Paired Anti-hate Narratives Dataset from Asia: Using an LLM-as-a-Judge to Create the First Chinese Counterspeech Dataset. *arXiv preprint arXiv:2501.00697*. 2025. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2501.00697.

12. Chen X., Xie J., Wang Z., Shen B., Zhou Z. How we express ourselves freely: Censorship, self-censorship, and anti-censorship on a Chinese social media. In: *International Conference on Information*. Cham: Springer Nature Switzerland. 2023. Pp. 93–108. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-28032-0_8.

13. Cyberspace Administration of China. *Regulations on the Governance of Network Information Content Ecology (*网络信息内容生态治理规定*)*. 2020. URL: https://www.cac.gov.cn/2019-12/20/c_1578375159509309.htm (дата звернення: 21.10.2025).

14. Deng J., Zhou J., Sun H., Zheng C., Mi F., Meng H., Huang M. COLD: A benchmark for Chinese offensive language detection. *Proceedings of the 2022 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing*. 2022. Pp. 11580–11599. DOI: https://doi.org/10.18653/v1/2022.emnlp-main.796.

15. European Parliament. *Resolution of 18 January 2024 on extending the list of EU crimes to hate speech and hate crime (2023/2068(INI))*. 2024. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0044_EN.html (дата звернення: 21.10.2025).

16. European Court of Human Rights. *Factsheet: Hate speech*. 2023. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_hate_speech_eng (дата звернення: 21.10.2025).

17. Fan L., Yu H., Yin Z. Stigmatization in social media: Documenting and analyzing hate speech for COVID-19 on Twitter. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*. 2020. № 57(1). Pp. 1–11. DOI: https://doi.org/10.1002/pra2.313.

18. Jiang L., Ma Y., Lin H., Xia R., Wang Y. SWSR: A Chinese Dataset and Lexicon for Online Sexism Detection. *arXiv preprint arXiv:2108.03070*. 2021. Pp. 1–44. URL: https://arxiv.org/pdf/2108.03070 (дата звернення: 21.10.2025).

19. Liu J. Internet censorship in China: Looking through the lens of categorisation. *Journal of Current Chinese Affairs*. 2024. Pp. 1–16. DOI: https://doi.org/10.1177/18681026231220948.

20. Rao X., Zhang Y., Jia Q., Liu X., Peng S. 基于 RoBERTa 的中文仇恨言论侦测方法研究 (Chinese Hate Speech detection method Based on RoBERTa-WWM). In *Proceedings of the 22nd Chinese National Conference on Computational Linguistics*. 2023. Pp. 501–511. URL: https://aclanthology.org/2023.ccl-1.44/ (дата звернення: 21.10.2025).

21. The Supreme People's Procuratorate of the People's Republic of China. *Criminal Law of the People's Republic of China*. 2020. URL: https://en.spp.gov.cn/2020-12/26/c_948417_12.htm (дата звернення: 21.10.2025).

22. Wang H., Yang T. R., Naseem U., Lee R. K. W. Multihateclip: A multilingual benchmark dataset for hateful video detection on youtube and bilibili. In *Proceedings of the 32nd ACM International Conference on Multimedia*. 2024. Pp. 7493–7502. DOI: https://doi.org/10.1145/3664647.3681521.

23. Wu X. K., Zhao T. F., Lu L., Chen W. N. Predicting the hate: A GSTM model based on COVID-19 hate speech datasets. *Information Processing & Management*. 2022. № 59(4). Pp. 1–15. DOI: https://doi.org/10.1016/j.ipm.2022.102998.

24. Xue Q., Dou Y., Shi R., Li X. L., Gao W. MMBERT: Scaled Mixture-of-Experts Multimodal BERT for Robust Chinese Hate Speech Detection under Cloaking Perturbations. *arXiv preprint arXiv:2508.00760*. 2025. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2508.00760.

25. 徐俊扬. 语料库驱动的网络隐性仇恨言论的语用分析——以 “专家建议” 话题评论为例. 人文与社会科学学. 2025. № 1(2). Pp. 456–460. DOI: https://doi.org/10.70693/rwsk.v1i2.539.

Kalinin V. S. THE METHODOLOGY FOR CORPUS ANALYSIS OF VERBAL MEANS USED TO REALIZE HATE SPEECH IN CHINESE-LANGUAGE MEDIA DISCOURSE

The article explores the methodology for corpus analysis of verbal means used to realize hate speech in Chinese-language media discourse. It is determined that, given the context of strict state censorship in China, the realization of verbal aggression acquires specific characteristics, which complicates its identification using traditional methods. The necessity of developing a multi-class typology model is substantiated, which can categorize content based on the features of hostility, a factor critically important for improving moderation systems.

Opposing approaches to hate speech regulation are examined: the European one, focused on human rights, and the Chinese one, which prioritizes social harmony and state control. Scientific views of researchers are analyzed: Ukrainian scholars interpret the phenomenon from the perspective of linguacultural, social, and media aspects, while the Chinese propose more instrumental and methodologically differentiated models, such as formal, computational, and communicative-pragmatic directions. Considering these differences, the necessity of a mixed methodology that combines quantitative corpus analysis and qualitative Critical Discourse Analysis is substantiated. The study introduces the author's working definition of hate speech.

The adapted computational system OSKAL and a fine-tuned language model based on the RoBERTa architecture are used for multi-class typology across six categories: anti-LGBT hostility, regional bias, racial hostility, gender identity, general offensive language, and a neutral class. Mass collection and classification of 251,378 posts and comments from the Chinese social network Weibo are performed using the application. This led to a representative corpus creation, revealing that the share of content with signs of hostility was 24.78% (62,283 units). The most common categories were general offensive language and racial hostility.

The model achieves a high overall accuracy on the test sample – 97.86%. However, the study also highlights its systemic limitations when applied to real discourse, which are related to the "sterility" of the training dataset, difficulties in recognizing implicit forms of aggression, and vulnerability to "masking" strategies used to bypass censorship. The findings contribute to underscoring the urgent need for further improvement of the computational methodology.

Key words: *hate speech, corpus analysis, Chinese-language media discourse, language model, methodology.*

Дата надходження статті: 27.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

УДК 81’373.46:355.01
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.1/70

Овсієнко Л. М.
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

ВІЙСЬКОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ОБ’ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ: СТРУКТУРА, СТИЛІСТИКА, КОНЦЕПТОСФЕРА

У науковій розвідці здійснено лінгвістичний аналіз військової термінології, схарактеризовано структуру термінів означеної сфери, їх стильові особливості й концептосферу. Структурно-семантичний аналіз військових термінів засвідчив, що означена лексика характеризується високим рівнем системності, наявністю чіткої ієрархії понять і широким діапазоном абстракції – від базових назв об’єктів і процесів до складних концептів, що відображають стратегічні або ідеологічні категорії; значна частина термінів має багатошарову етимологічну структуру, що вказує на міжмовні запозичення та динамічний розвиток у сучасному мовному просторі. Стильовий і композиційний аналізи військових текстів (наказів, інструкцій, аналітичних звітів, публіцистики) виявили домінування офіційно-ділового й науково-аналітичного стилів, які забезпечують точність і однозначність термінології; у публіцистичних текстах військова лексика часто виконує експресивну та ідеологічну функції, слугуючи засобом емоційного впливу на аудиторію. Концептосфера війна/оборона/захист, проаналізована в межах порівняльного термінознавства, демонструє значні культурно-мовні варіації; у різних мовах і культурах ці концепти супроводжуються відмінними конотаціями, метафорами та асоціативними рядами, що зумовлює потребу в міжкультурній чутливості під час перекладу та інтерпретації військової лексики. Лінгвістичний аналіз сучасного воєнного дискурсу засвідчив, що військові терміни у ЗМІ та публіцистиці нерідко зазнають смислової трансформації. У мирному та воєнному контекстах одні й ті самі терміни можуть набувати різних значень, виконувати роль інструментів ідеологізації, формувати образ ворога або консолідувати суспільну думку.

Ключові слова: *лінгвістичний аналіз тексту, військова термінологія, термін, концепт, лінгвокультурологія, спеціалізовані тексти, стилістика, порівняльне термінознавство.*

Постановка проблеми. У сучасному комунікативному просторі спостерігаємо масштабне поширення військової тематики, що зумовлено як глобальними подіями (збройні конфлікти, гібридні війни, інформаційні кампанії), так і ситуаціями в окремих країнах, зокрема повномасштабним вторгненням Росії в Україну 2022 року. Віднині війна не є суто дією; вона трансформувалась у комплексне соціокультурне, медійне й лінгвістичне явище, що впливає на мову, мислення, систему цінностей суспільства. У зв’язку з цим військова термінологія вийшла за межі вузькоспеціалізованого професійного вжитку й почала активно функціювати в різних типах дискурсу (офіційно-діловому, масово-інформаційному, публіцистичному й побутовому).

Лексика, яка донедавна була доступною лише фахівцям (військовим, аналітикам, експертам з безпеки), нині широко вживається у щоденній комунікації. Такі терміни, як *девіація, ескалація, мобілізація, контрнаступ, окупант, деокупація, оборона, територіальна цілісність, вогнева точка, тактична група* тощо набули не лише широкої популярності, а й виразного емоційного та ідеологічного забарвлення. Таким чином, військова термінологія почала формувати концепти, відображати цінності, окреслювати національну ідентичність, будувати дискурсивні межі «свій – чужий», «оборона – агресія», «перемога – поразка».

У таких умовах виникає об’єктивна потреба у міждисциплінарному аналізі військової термінології: не лише як системи термінів певної професійної галузі, а і як складного лінгвокультурного феномена, що функціює в межах суспільно значущого, соціально маркованого дискурсу. Особливої актуальності набуває дослідження структурних, стильових і концептуальних особливостей військової лексики, її динамічних змін, варіативності в різних типах текстів і мовно-культурних контекстах.

Проблематика військової термінології, попри значну зацікавленість з-поміж науковців, залишається недостатньо вивченою в лінгвістичному

© Овсієнко Л. М., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

аспекті. Переважають прикладні та перекладознавчі дослідження, тоді як ґрунтовного аналізу потребує її структура, семантика, стильова роль, концептосфера, а також механізми адаптації термінів до умов публічного й масового дискурсу. Саме ці питання становлять основний фокус означеної публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Військову термінологію наразі активно досліджують як українські, так і закордонні науковці. Так, до прикладу, Боженець С. [1] розглянув процес становлення та сучасний стан дослідження військової терміносистеми української мови. Aminova D. [13] дослідила явище полісемії у військовій термінології: як одна й та сама термінологічна одиниця набуває кількох суміжних значень залежно від історичного, технічного чи стратегічного контексту; схарактеризувала військову термінологію як специфічний лексичний шар, з властивостями адаптації, потребою в точності, стандартизації, а також як носій відповідних культурно-історичних значень [12]. Imomova Sh. [15] проаналізувала лексико-семантичні ознаки військових термінів, зокрема у текстах різних стилів мовлення; розкрила питання полісемії, денотативних і конотативних значень цих термінів. Левчин І. та Грицайло Б. [5] дослідили перську військову термінологію, її структурно-семантичні зміни під впливом сучасних воєн, технологій і міжнародних зв'язків. Багато рецепцій присвячено перекладу військових термінів, їх адаптації, проблемам відповідності, особливо між англійською й українською мовами. Зокрема, Удовіченко Г. і Покулевська А. [10] визначили особливості перекладу англомовної військової термінології українською мовою та запропонували ефективні методи для забезпечення точності й адекватності цього процесу; Литвинська Т. [7] теж досліджує означений аспект проблеми, але особливу увагу звертає на явище полісемії, труднощах під час перекладу абревіатур, акронімів, неологізмів тощо; Варава С. й Івлєва С. [2] представили історичну динаміку військової лексики: як великі конфлікти сприяли появі нових термінів, зміні функцій старих, адаптації із зовнішніх мов тощо. Лисичкіна І.О., Лисичкіна О.О., Проценко Є.М. [6] визначили особливості англо-українського перекладу спеціальної термінології НАТО на позначення діяльності сектору безпеки й оборони. Відтак більшість рецепцій фокусують увагу на історії питання, перекладі, неологізмах, проте наразі немає наукових розвідок, у яких би комплексно було проаналізовано концептосферу термінів військової тематики, стильові й композиційні особливості спеціалізованих текстів.

Постановка завдання. Метою статті є лінгвістичний аналіз структурних, стильових і концептуальних ознак військової термінології на матеріалі спеціалізованих (накази, інструкції, аналітичні звіти тощо) і публіцистичних текстів, а також виявлення особливостей її функціювання в сучасному воєнному і поствоєнному дискурсах.

Досягненню означеної мети передує виконання таких основних ***завдань***:

– визначити структурні й семантичні ознаки військових термінів: класифікація, типологія, етимологія, рівень абстракції, системність;

– дослідити стильові й композиційні особливості спеціалізованих текстів, що містять військову лексику (накази, інструкції, аналітичні звіти, публіцистика);

– проаналізувати концептосферу *війни / оборони / захисту* в різних мовах і культурах, зокрема через порівняння українського й англомовного воєнного дискурсів;

– виявити особливості функціювання військових термінів у сучасному суспільно-політичному та медійному дискурсах, зокрема в умовах воєнного стану;

– розкрити роль військової термінології як інструмента ідеологізації, мобілізації, формування національного наративу.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети застосовано низку взаємодоповнюючих методів аналізу:

– ***лінгвістичний аналіз тексту*** (з метою дослідження функціювання термінів у конкретних текстових структурах, виявлення лексичних і граматичних закономірностей, стильових маркерів, особливостей контекстуального вживання);

– ***термінологійний аналіз*** (для систематизації військової лексики за формальними й семантичними критеріями; вивчення специфіки словотвірних моделей, етимологічних джерел, внутрішньої класифікації термінів за тематичними групами);

– ***концептуальний аналіз*** (як інструмент ідентифікації ключових концептів у сфері воєнного дискурсу, виявлення їхніх когнітивних структур, асоціативних зв'язків, культурно-національної варіативності);

– ***компаративний метод (компаративістика)*** (для порівняння способів вербалізації військових понять у різних мовах (українській, англійській), аналізу конотацій, семантичних зсувів та особливостей перекладу);

Використання зазначених методів забезпечило можливість побачити військову термінологію не лише як формалізовану систему термінів,

а як багатовимірне мовне явище, що відображає складну взаємодію мови, культури, ідеології та історичного контексту.

Виклад основного матеріалу. Військова термінологія складає один із найдавніших пластів спеціалізованої лексики, що тісно пов'язаний із розвитком державності, організацією армій, системою безпеки та технологійним прогресом. У лінгвістичному аспекті вона є складником професійного мовлення, з чіткими ознаками системності, стандартизації та функційної доцільності.

Термінологія військової сфери охоплює поняття з різних категорій: ***тактичні дії*** (*наступ, оборона, фланг, маневр*), ***озброєння і техніка*** (*безпілотник, ППО, бронетранспортер*), ***військові підрозділи і структури*** (*батальйон, дивізія, штаб*), ***статуси і звання*** (*лейтенант, капітан, сержант*), а також ***стратегії і концепти*** (*асиметрична війна, інформаційна операція, гібридна загроза*).

Термін, за своїм змістом, виконує роль носія системного знання про військову справу та забезпечує точність фахової комунікації. За його лаконічною формою приховане складне поняття з чітко окресленим змістом і сферою вжитку.

У межах структурного аналізу військову термінологію доцільно класифікувати за морфологічною будовою: прості терміни (слова з однієї основи – *атака, блокада, фронт, штаб*); складені терміни (слова, що складаються з двох і більше основ – *бронетранспортер, самохідна артилерійська установка, пункт управління*); абревіатури (особливо продуктивний тип – *ППО (протиповітряна оборона), ЗРК (зенітно-ракетний комплекс), ООС (операція об'єднаних сил)*); термінологійні словосполучення (*засоби радіоелектронної боротьби, тактична евакуація, бойова готовність*).

Окремої уваги заслуговує *акронімізація* як продуктивний спосіб утворення військових термінів у сучасному дискурсі: *Javelin, HIMARS, UAV (unmanned aerial vehicle)*. Такі одиниці часто запозичують без перекладу, що створює додатковий пласт означеної лексики.

Зі смислового боку військові терміни здебільшого моносемантичні (мають одне основне значення у межах фахового вжитку), що відповідає вимогам точності. Проте в умовах інтенсифікації публічного використання під час збройних конфліктів деякі терміни можуть набувати оцінних або метафоричних відтінків. Наприклад, термін *окупант* починає функціювати як емоційно забарвлене слово із значним ідеологічним навантаженням.

Також спостерігаємо процес семантичного розширення термінів. Деякі з них виходять за межі професійного вжитку і проникають у масовий мовний обіг, як-от *бандерівець, дрон, мобілізація*, а відтак формують групу псевдотермінів у медійній сфері та соціальних мережах.

Ці явища засвідчують, що військова термінологія – не лише фіксований набір лексем, а й ***динамічне семантичне поле***, чутливе до соціополітичного контексту.

Військова терміносистема функціює як ієрархічна структура з чітко визначеними гіперонімно-гіпонімними зв'язками: гіперонім (*військове обладнання*), гіпоніми (*радар, нічний приціл, бронежилет*); гіперонім (*військовий підрозділ*), гіпоніми (*бригада, взвод, рота*). Така організація забезпечує логічну узгодженість понять, що необхідна як для професійної комунікації, так і для наукового опису означеної термінології.

У зв'язку з активною участю України в міжнародних оборонних структурах (зокрема НАТО), актуальним є питання уніфікації військової термінології. Це вимагає не лише чіткого перекладу термінів, а й порівняльного аналізу концептуальних систем, на основі яких вони утворилися. Наприклад, термін *command and control* має значно ширше семантичне навантаження, ніж звичне *командування*, і містить елементи комунікації, координації, моніторингу.

У цьому аспекті військова термінологія потребує досліджень порівняльного термінознавства, у яких важливо враховувати не тільки лексичну форму, але й лінгвокультурні маркери термінів.

Отже, військова термінологія має чітко окреслену структуру й систему, що забезпечує ефективну фахову комунікацію. Семантика військових термінів є динамічною, особливо в умовах суспільних трансформацій та війни. Сучасний розвиток військової термінології характеризується активним словотворенням, запозиченнями, метафоризацією та стандартизацією. Військові терміни викликають значний інтерес для аналізу в межах порівняльного термінознавства, лінгвокультурології та стилістики спеціалізованих текстів.

Далі у цій рецепції розглянемо особливості композиції і стилістики спеціалізованих військових текстів.

Композиція спеціалізованого тексту – це організаційна структура, що об'єднує окремі блоки чи складники (параграфи, розділи, підрозділи, частини, речення) у цілісний і логічно впорядкований масив інформації. У військовому тексті композиційні структури мають додаткові вимоги: чіткість,

ієрархічність, швидке сприйняття, однозначне потрактування.

Стилістика спеціалізованого дискурсу (зокрема військового) – це сукупність мовних засобів, що забезпечують відповідність тексту його функційному призначенню: наказу, інструкції, звіту, аналітичного огляду, офіційного повідомлення. Стиль визначається рівнем стандартності, термінологійною щільністю, синтаксичною побудовою, чітким дотриманням мовних норм та відсутністю надмірних експресивних засобів, крім випадків, коли вони доречні (до прикладу, в публіцистиці).

Обидва поняття, композиція і стилістика, військових спеціалізованих текстів взаємопов'язані: перше відповідає за побудову структури тексту, а друге забезпечує тими засобами, якими ця структура буде оформлена, дотримуючись принципів зрозумілості, точності, переконливості.

Спеціалізовані військові тексти поділяються на кілька жанрів, і кожен із них має свою композиційну та стильову структуру. Презентуємо їх у таблиці:

До прикладу, для наказу характерним є чіткий поділ на пункти й підпункти, пронумеровані або марковані, з ієрархією (підпорядкування, відповідальність), що забезпечує оперативність виконання; для доповіді – окремі блоки / рубрики з аналізом даних, ілюстраціями (графіки, таблиці, мапи), що допомагають сприймати складну інформацію.

У військових спеціалізованих текстах терміни є часто вживаними одиницями; вони забезпечують точність змісту. Зокрема, абревіатури й акроніми – суто військова лексика, адже скорочення сприяють швидшому викладу думок і сприйняттю інформації (*ППО – протиповітряна оборона», ООС – операція об'єднаних сил, СПО – система повітряного оповіщення*).

Синтаксичні конструкції у військових текстах зазвичай максимально прості. В інструкціях і наказах перевага належить простим реченням, часто імперативного формулювання. Науковій або аналітичній частині тексту притаманні складносурядні та складнопідрядні речення, пасивні конструкції, номінативні групи. Наприклад, *...було здійснено оцінку рівня загрози, проаналізовано інтенсивність обстрілів, визначено ризики для цивільного населення*.

Стиль написання інструкції чи наказу вимагає уникнення суб'єктивних оцінок, окрім офіційно затверджених формул.

Хоча військові тексти здебільшого формально утилітарні, проте деякі з них (аналітичні огляди, публіцистика) містять описові блоки, наративні вставлення, порівняння, метафори. Ці складники допомагають ілюструвати ситуацію, художньо підкреслювати значущість або виклик. Наприклад, опис масштабу руйнувань або емоційного стану населення може бути гарною ілюстрацією

Таблиця 1

Композиційна і стильова структура жанрів спеціалізованих військових текстів

Жанр тексту	Приклади	Основні композиційні складники	Стильові ознаки
Офіційно-діловий документ (наказ, розпорядження, інструкція)	наказ про мобілізацію, інструкція з безпеки	заголовок, преамбула (підстава, нормативна база), основна частина (пункти, підпункти), заключна частина (відповідальність, підпис)	«суворий» стиль, стандартні формули / конструкції, багато дієслів наказового способу, термінологійна щільність, короткі речення
Науково-аналітичний звіт	звіт про оперативну ситуацію, аналіз загроз	вступ (мета, об'єкт), методологія, аналіз/оцінка, висновки, рекомендації	формальний стиль, аргументованість, цифри, таблиці, терміни, пасивні конструкції, складні синтаксичні форми
Аналітичний/ прогнозний огляд	доповідь, аналітика, стратегічний прогноз	опис ситуації, аналіз факторів, прогнози, рекомендації, заключні зауваження	стилістика, орієнтована на інформативність і переконливість; уживання модальних дієслів, підкреслена об'єктивність, рідше – емоційно-оцінні засоби
Публіцистичний текст на військову тематику	звернення, стаття в ЗМІ, блог військового експерта	заголовок, основна частина, апелювання до читача, заклик або моральне підсумування	«вільна» стилістика, метафори, символіка, емоційно забарвлені терміни, риторичні засоби

для огляду: *Смолоскипи світла прилягли над селами; ніч розрізана зарядами вибухів*. Однак такі вставлення є поодинокими, вони лише збалансовують інформаційну та емоційну функції тексту.

Композиція військового тексту будується за принципом «від загального до конкретного» або «від найважливішого до деталей». Наприклад, у наказі чи розпорядженні спочатку зазначають підставу, мету, потім визначають конкретні завдання та відповідальних; в аналітичному звіті – вступ із постановкою проблеми, потім – аналіз, факти, далі – рекомендації або прогнози.

Для збереження цілісності тексту використовують логічні маркери (*по-перше / по-друге, з огляду на, ураховуючи, через, у зв'язку з*); перехідні конструкції; загальні терміни / концепти, що повторюються та слугують ключовими.

Сукупність концептів, що належать до певної теми або сфери світовідчуття називають концептосферою. Це поняття є центральним у когнітивній лінгвістиці й лінгвокультурології. Концепт – це ментальна одиниця, що агрегує знання, уявлення, сенси, культурні конотації певного явища, а концептосфера – це поле таких уявлень, їхніх взаємозв'язків, ієрархії й узаємодії зі світом культури й мови [9, с. 29–37].

У військовому дискурсі концепт *війна* є одним із ключових складників концептосфери, що охоплює суміжні поняття: *мир, агресія, активна оборона, окупація, звільнення, жертва, опір* тощо. Ця концептосфера репрезентує не лише реальні явища, що пов'язані з війною, але й культурні, історичні, ідеологічні образи. Дослідження концептуалізації війни допомагає простежити, яким саме чином суспільство осмислює її через мову, як змінюються уявлення в часі, і як це відображається в спеціалізованих термінних системах та в медійному мовленні [3, с. 16–21].

В українському лінгвокультурному просторі означений концепт має «сильні» символічні складники. Так, певні назви техніки або події виходять за межі свого первісного термінологійного значення і стають символами національного спротиву або пам'яті. Наприклад, терміни-назви *Javelin* і *Bayraktar* аналізують як хрематоніми – власні імена, що набули в українському військовому дискурсі потужного функційного навантаження. Вони стали маркерами військової гідності, антикризових рішень, символами технічної переваги або морального духу [14].

Українська концептосфера *війна* взаємодіє з іншими мовами й культурами через переклад, запозичення, співпрацю з міжнародними структурами (НАТО, міжнародні ЗМІ). Дослідження «NATO special terminology in the context of military terminological activities within the linguistic support» засвідчує, що під час перекладу спеціальних термінів необхідно враховувати не тільки лексичні відповідники, але й культурні конотації, прагматику вживання й функційне навантаження термінів у кожній мові. Наприклад, англомовні терміни *defense, security, threat* мають дещо інше смислове навантаження, і не завжди тотожні українським перекладам [6, с. 99–102].

Порівняльний аналіз медіадискурсів французької й української мов дає змогу висновкувати про те, що концепт *війна* у французькому тексті частіше має нейтральне або абстрактне смислове навантаження, тоді як в українському – містить конкретну деталізацію, емоційну глибину, пов'язану з особистими й суспільними втратами, національною ідентичністю та правом на захист.

В англомовних культурах концепт *war* часто використовують у ширшому, універсалізованому значенні: історичне явище, літературна тема, етична дилема, метафора, наприклад, *culture war, war on poverty*. Ці метафори розширюють означений концепт за межі військового конфлікту. У той же час у мовах, де наразі відбувається збройний конфлікт (Україна, країни Близького Сходу тощо), концепт *війна* має буквальне значення і часто комбінується з метафоричною, емоційною, ідеологічною конотацією.

Порівнюючи українську та міжнародну (особливо англомовну) концептосфери, можна помітити активне запозичення термінів з англійської мови: *defense, security, threat, frontline, drone, counteroffensive*. Ці запозичення не просто лексичні, вони несуть у собі частину концептуальних меж, моделей мислення та культурних уявлень. Наприклад, ідея оборони, яка базується на міжнародному праві, альянсах, технологійній перевазі. Переклад таких термінів часто супроводжується адаптацією: калька, транскрипція, трансформація значень через використання термінів із аналогічною функцією, але з власними культурними конотаціями. Так, Остапенко С. й Удовіченко Г. у своєму дослідженні [8, с. 136–144] аналізують різні стратегії перекладу військових термінів: транслітерація, калька, описовий переклад, часткове переформулювання, щоб зберегти не лише денотативне значення, але й стильову та прагматичну функцію терміна.

В англомовній пресі, офіційних документах НАТО, стратегічних звітах концепт *war* реалізується через стандартизовані жанри: *white papers,*

strategic reviews, reports, policy documents. Ці тексти характеризуються нейтральним стилем, меншим емоційним навантаженням, формально-діловим тоном, акцентом на цифрах, даних, прогнозах.

В українському дискурсі (із огляду на війну) навіть офіційні тексти часто містять елементи емоційного забарвлення, риторичні засоби, символіку. У медійних текстах і публіцистиці концепти *опір, жертва, мученик, герой* використовують як складники наративу, через який розкривається суспільне сприйняття війни. Це важливо враховувати під час перекладу, формулювання термінів, створення міжнародних звітів, глосаріїв тощо.

Проте військова ситуація, суспільні настрої, міжнародні події змінюють концептосферу дуже швидко. Що вчора вважали нейтральним терміном, сьогодні може нести «сильне» символічне або ідеологічне навантаження. Тому термінознавцям, перекладачам, медійникам, науковцям потрібно оперативно реагувати на зміни.

Аналіз концептосфери вимагає поєднання когнітивної лінгвістики, культурології, психолінгвістики, медіалінгвістики. Це необхідно, щоб розуміти не лише значення слів, але й їхню роль у формуванні суспільної пам'яті, ідентичності, політики. А переклад концептів із однієї мови іншою потребує уваги до контексту, культурних конотацій, функційних навантажень, адже є ризик втратити символічний зміст.

Війна – явище, що містить у собі насильство, втрати, страждання. Концепти, пов'язані з нею, не можуть бути нейтральними в культурному сенсі. Тому під час аналізу потрібно брати до уваги етичну відповідальність: як говорять про війну, як називають, чим називають – усе це має значення.

Отже, концептосфера *війна* в українській мові – це багатогранне культурне поле, що містить терміни, символи, неологізми, емоційну експресію та історичну пам'ять. У порівняльному аспекті українська концептосфера має більше емоційне навантаження в медіа й публіцистиці, а також сильніший символічний компонент, ніж у багатьох західних мовах, де акценти зосереджені на абстракції, аналітичності.

Під час перекладу військових концептів проблемою є не тільки лексична відповідність, але й збереження культурного, символічного навантаження; адаптація часто вимагає комбінацій методів.

Якщо говорити про лінгвістичний аналіз термінів у військовому дискурсі, то він передбачає дослідження їхніх функцій не лише в суто інформаційно-професійній сфері, а й у широкому публічному, культурному та ідеологічному контексті. Основні функції терміна в сучасному військовому дискурсі включають: денотативну функцію (представлення фахового, конкретного поняття (*зброя, тактика, операція* тощо); когнітивну функцію (формування уявлень про структуру, засоби і способи військової діяльності; підтримка специфічної термінологійної картини світу з-поміж фахівців); комунікативну функцію (забезпечення ефективного спілкування між різними учасниками: військовими, урядовцями, громадськістю, міжнародними партнерами); ідеологічну й символічну функції (у контексті конфлікту чи війни терміни стають маркерами ставлення, належності, опору або агресії; вони можуть мобілізувати, формувати суспільні настрої, культурну ідентичність тощо); стильову функцію (керування рівнем офіційності, допустимості оцінних чи емоційних складників, формулювання імперативного або нейтрального тону, абревіатуризація як стильовий маркер).

Сучасні дослідження засвідчують, що концепт *війна* і пов'язані з ним терміни в медіа змінюють своє семантичне навантаження (*semantic field*), розширюють або звужують значення залежно від контексту, мети комунікації та зовнішнього впливу [4, с. 175–188].

У зв'язку зі збройним конфліктом на території нашої країни спостерігаємо значні семантичні трансформації термінів. Досить часто терміни, які спочатку були нейтральними й технічними, набувають емоційного чи ідеологічного навантаження. Так, термін *повітряна тривога* в стандартному контексті є процедурним технічним повідомленням, але в медіа та мовленні населення він може асоціюватись із страхом, очікуванням обстрілів, перспективою втрат.

Приклад іншого терміна – *окупація / окупант*. У юридичних документах він має чітке визначення, але у публіцистичних текстах, новинах, соціальних мережах часто використовується як символ несправедливості, образ ворога, морального засудження.

Семантичне поле концепту *війна* розширюється за рахунок термінів і лексичних одиниць, які раніше не були включені, через зміну форми конфлікту, зміни медійних жанрів, посилення інформаційного складника [4, с. 175–188].

У прагматичному аспекті терміни військового дискурсу виконують роль сигналів, маркерів ставлення. Наприклад, запозичення англомовних термінів (*frontline, drone, counteroffensive*) часто використовують не лише через потребу точності, але

й для демонстрації технологійного рівня, зв'язку із міжнародною спільнотою.

Під час аналізу важливою є роль контексту вживання, адже коли терміном послуговуються в офіційних документах, то його стиль стриманий, формальний, з нормативним тоном; коли ж у медіа або соцмережах, то може супроводжуватися емоційними вставленнями, метафорами, оцінками. Це змінює сприйняття терміна через прагматичні маркери комуніканта (рекламного, мобілізаційного, інформаційного характеру).

Війна породжує сильні наративи (історії, дискурси), через які суспільство інтерпретує події. Термінологія – один із ключових складників цих наративів. Наприклад, держава чи медіа можуть побудувати наратив «героя / визволителя» або «жертви / агресора». Тоді терміни *герой, мученик, звільнення* отримують символічне значення і стають частинами масової пам'яті.

Деякими термінами послуговуються свідомо або підсвідомо як інструментом впливу. Так, ми часто чуємо / читаємо в медіа, як офіційні особи змінюють назви операцій (наприклад, *спеціальна військова операція – війна*) для того, щоб змінити суспільне ставлення, акцентувати масштаб, підняти рівень залучення, мобілізації. Це зсув термінології, що має серйозні соціально-політичні наслідки.

Для аналізу термінів воєнного дискурсу варто застосовувати такі методологійні підходи: контент-аналіз (збір корпусу текстів (ЗМІ, офіційні документи, соцмережі) і статистичне вивчення частоти вживання термінів, їх співвідношень, контекстів); дискурс-аналіз (виявлення механізмів інтерпретації, маркування, ідеологічних наративів, маніпуляцій через термінологію); психолінгвістичний аналіз / семантичне поле (аналіз розширення чи зміни семантики, додавання нових складників у концептосферу, зміни конотацій); методи мультимодального аналізу (коли термінологійні одиниці поєднується з візуальними, графічними чи аудіоелементами (фотографії, відео, інфографіка); це важливо в медіа й соціальних мережах, де значення формується не тільки текстом, але й образом [11].

Таким чином, сучасні військові терміни не лише передають інформацію, але є інструментами й маркерами ідеології, символіки й культурної пам'яті. Семантичні зрушення в термінології відбуваються під впливом медіа, суспільного досвіду, психолінгвістичних чинників, що змінюють сприйняття термінів аудиторією. Аналіз термінів у дискурсі має бути багатоаспектним; потрібно враховувати не лише денотативне значення, а й прагматичний контекст, емоційний відтінок, ідеологічне навантаження.

Висновки. У процесі дослідження військової термінології як об'єкта лінгвістичного аналізу було встановлено:

– структурно-семантичний аналіз військових термінів засвідчив, що означена лексика характеризується високим рівнем системності, наявністю чіткої ієрархії понять і широким діапазоном абстракції – від базових назв об'єктів і процесів до складних концептів, що відображають стратегічні або ідеологічні категорії; значна частина термінів має багатошарову етимологічну структуру, що вказує на міжмовні запозичення та динамічний розвиток у сучасному мовному просторі;

– стильовий і композиційний аналізи військових текстів (наказів, інструкцій, аналітичних звітів, публіцистики) виявили домінування офіційно-ділового й науково-аналітичного стилів, які забезпечують точність і однозначність термінології; у публіцистичних текстах військова лексика часто виконує експресивну та ідеологічну функції, слугуючи засобом емоційного впливу на аудиторію;

– концептосфера *війна/оборона/захист*, проаналізована в межах порівняльного термінознавства, демонструє значні культурно-мовні варіації; у різних мовах і культурах ці концепти супроводжуються відмінними конотаціями, метафорами та асоціативними рядами, що зумовлює потребу в міжкультурній чутливості під час перекладу та інтерпретації військової лексики.

Отже, лінгвістичний аналіз сучасного воєнного дискурсу засвідчив, що військові терміни у ЗМІ та публіцистиці нерідко зазнають смислової трансформації. У мирному та воєнному контекстах одні й ті самі терміни можуть набувати різних значень, виконувати роль інструментів ідеологізації, формувати образ ворога або консолідувати суспільну думку.

Перспективи подальших досліджень. У межах подальших наукових пошуків перспективним є: дослідження впливу військової термінології на масову культуру та цифрові комунікації (зокрема мову соціальних мереж); вивчення процесів десемантизації та метафоризації термінів у поствоєнному суспільному дискурсі; аналіз взаємодії між військовою лексикою та елементами національної ідентичності в умовах інформаційної війни.

Список літератури:

1. Боженець С. Становлення та сучасний стан дослідження військової терміносистеми української мови. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2023. № 3. Том 34 (73). С. 8–12. DOI: https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.3/02. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/3_2023/2.pdf

2. Варава С., Івлєва С. Вплив історичних подій на формування терміносистеми військової лексики в українській мові (на прикладі Першої та Другої світових воєн). *Записки з українського мовознавства*. 2024. № 31. С. 66–80. DOI: https://doi.org/10.18524/2414-0627.2024.31.309401. URL: http://zum.onu.edu.ua/article/view/309401

3. Ковбасюк Л. Новітні студії концепту «війна» в сучасному мовознавстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2023. Випуск 1. С. 16–21. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2023-1-2. URL: https://tsj.journal.kspu.edu/index.php/tsj/article/view/637/609

4. Крилова-Грек Ю. Psycholinguistic Aspects of the Semantic Field of the Concept «War» in Modern Media Space. *Psycholinguistics.* 2018. № 23(1). P. 175–188. URL: https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/127/106

5. Левчин І., Грицайло Б. Структурно-семантичні особливості військової термінології сучасної перської мови. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* Серія «Східні мови та літератури». 2024. № 1(30). С. 39–44. DOI: 10.17721/1728-242X.2024.30.06. URL: https://ir.library.knu.ua/entities/publication/b33b5dc5-8876-4266-a763-e09f9203ccb8

6. Лисичкіна І., Лисичкіна О., Проценко Є. Спеціальна термінологія НАТО в контексті військово-термінологічної діяльності із лінгвістичного забезпечення. *Честь і закон*. 2022. № 2 (81). С. 99–102. DOI: https://doi.org/10.33405/2078-7480/2022/2/81/263803. URL: https://chiz.nangu.edu.ua/article/view/263803

7. Литвинська Т. Особливості перекладу військової термінології з англійської мови українською в умовах сучасної війни. *Вісник науки та освіти*. Серія «Філологія». 2025. № 4 (34). С. 558–570. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-4(34)-558-570. URL: DOI: http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/23314/23284

8. Остапенко С., Удовіченко Г. Особливості відтворення військової термінології в перекладі. *Modern engineering and innovative technologie*. 2023. Issue 27. Part 3. P. 136–144. DOI: 10.30890/2567-5273.2023-27-03-055. URL: https://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-055/5987

9. Тернієвська Є. Процес концептуалізації як аспект пізнавальної діяльності людини. *Advanced Linguistics*. 2022. № 9. С. 29–37. DOI: https://doi.org/10.20535/2617-5339.2022.9.258879. URL: https://al.fl.kpi.ua/article/view/258879/258930

10. Удовіченко Г., Покулевська А., Чванова Б. Особливості відтворення військової термінології в перекладі. *Вісник науки та освіти*. Серія «Філологія». 2025. № 3 (33). С. 645–656. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-3(33)-645-656. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/22039/22012

11. Шевченко І. Мультимодальна концептуальна метафора в політичному медійному дискурсі. DOI: 10.31651/2226-4388-2024-36-132-138. URL: https://ling-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/5212/5448

12. Aminova D. Military Terminology as a Special Layer of the Lexical System of Language. *Western European Journal of Historical Events and Social Science.* 2023. Volume 1. Issue 3. P. 23–25. URL: https://westerneuropeanstudies.com/index.php/4/article/view/61/44

13. Aminova D. Polysemy in Military Terminology. *Western European Journal of Historical Events and Social Science.* 2023. Volume 1. Issue 3. P. 20–22. URL: https://westerneuropeanstudies.com/index.php/4/article/view/60/43

14. Hdakovych M. The Javelin and Bayraktar chrematonyms in modern Ukrainian military discourse: semantics, pragmatics and functional load. *Onomastica*. 2023. December 31. DOI: https://doi.org/10.17651/ONOMAST.67.17. URL: https://onomastica.ijppan.pl/index.php/ONOM/article/view/465?utm_source=chatgpt.com

15. Imomova Sh. Lexical-Semantic Analysis of Military Terms. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education*. 2023. Volume 01. Issue 10. P. 714–719. URL: https://grnjournal.us/index.php/STEM/article/view/2333?articlesBySimilarityPage=42

Ovsiienko L. M. MILITARY TERMINOLOGY AS AN OBJECT OF LINGUISTIC ANALYSIS: STRUCTURE, STYLISTIC, CONCEPTOSPHERE

The scientific research carried out a linguistic analysis of military terminology, characterized the structure of the terms of the specified sphere, their stylistic features and conceptual sphere. Structural and semantic analysis of military terms showed that the specified vocabulary is characterized by a high level of systematicity, the presence of a clear hierarchy of concepts and a wide range of abstraction – from basic names of objects and processes to complex concepts reflecting strategic or ideological categories; a significant part of the terms has a multilayered etymological structure, which indicates interlingual borrowings and dynamic development in the modern language space. Stylistic and compositional analyses of military texts (orders, instructions, analytical reports, journalism) revealed the dominance of official-business and scientific-analytical styles, which ensure the accuracy and unambiguousness of terminology; in journalistic texts, military vocabulary often performs expressive and ideological functions, serving as a means of emotional influence on the audience. The concept sphere war/defense/protection, analyzed within the framework of comparative terminology, demonstrates significant cultural and linguistic variations; in different languages and cultures, these concepts are accompanied by different connotations, metaphors and associative series, which determines the need for cross-cultural sensitivity when translating and interpreting military vocabulary. Linguistic analysis of modern military discourse has shown that military terms in the media and journalism often undergo semantic transformation. In peaceful and military contexts, the same terms can acquire different meanings, serve as tools of ideologizing, form the image of the enemy or consolidate public opinion.

Key words: *linguistic analysis of the text, military terminology, term, concept, linguoculturology, specialized texts, stylistics, comparative terminology.*

Дата надходження статті: 21.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025

Відомості про авторів

Атаманенко Є. С. – магістрант кафедри слов'янської та романо-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, https://orcid.org/0009-0005-3312-0046

Бабенко Є. Р. – здобувач вищої освіти факультету іноземних мов Криворізького державного педагогічного університету

Байша К. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри галузевого перекладу та іноземних мов Херсонського національного технічного університету, https://orcid.org/0000-0002-4633-7579

Бєлих О. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри німецької філології Волинського національного університету імені Лесі Українки, https://orcid.org/0009-0002-3904-1726

Бикова Т. В. – доктор філологічних наук, професор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, https://orcid.org/0000-0002-8028-3535

Біловус Л. І. – доктор історичних наук, кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету, http://orcid.org/0000-0003-4882-4511

Благовірна-Храновська У. М. – аспірантка кафедри англійської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки, https://orcid.org/0009-0006-6486-5582

Борщевський С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мови медіа Навчально-наукового інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, https://orcid.org/0000-0002-5538-8036

Брижіцька І. П. – кандидат філологічних наук, Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України, https://orcid.org/0000-0002-7424-7773

Бурковська З. Є. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології імені Якима Яреми Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. Г. Ґжицького, https://orcid.org/0000-0001-9579-5982

Ваврін Н. П. – старший викладач кафедри філології імені Якима Яреми Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. Г. Ґжицького, https://orcid.org/0009-0001-9895-9994

Воробйова Л. О. – викладач кафедри романо-германської філології, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, https://orcid.org/0009-0000-6874-9008

Гаджиєва Б. Н. – доцент кафедри турецької філології Бакинського державного університету, https://orcid.org/0000-0002-8683-3825

Гасанова Н. Х. – кандидат наук, старший викладач Азербайджанського університету мов, https://orcid.org/0009-0005-2351-2548

Гасімова Г. С. – старший викладач Азербайджанського університету мов, https://orcid.org/0009-0005-4779-7875

Гесть А. А. – здобувачка другого рівня вищої освіти ОПП Мова і література (німецька) Волинського національного університету імені Лесі Українки, https://orcid.org/0009-0009-9854-9934

Гнєдкова О. Г. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, https://orcid.org/0000-0002-5419-4678

Гусейнова Х. М. – докторант Азербайджанський університет мов

Дзира І. Я. – кандидат філологічних наук, доктор історичних наук, професор, професор кафедри філології та перекладу Київського національного університету технологій та дизайну, https://orcid.org/0000-0001-6326-3594

Жолтікова Г. О. – викладач кафедри стратегічних комунікацій та прикладної лінгвістики Центру стратегічних комунікацій Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій Національної академії Служби безпеки України, https://orcid.org/0009-0005-8594-3140

Заболотська О. О. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри англійської філології та світової літератури імені професора Олега Мішукова Херсонського державного університету, https//orcid.org/0000-0002-8899-8244

Задорожна І. П. – доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи та міжнародного співробітництва Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, https//orcid.org/0009-0005-3312-0046

Зеленюк Я. В. – здобувач вищої освіти кафедри німецької філології Волинського національного університету імені Лесі Українки, https://orcid.org/0000-0002-1167-0224

Ібрагімлі С. Г. – доктор філософії з філології (кандидат наук), претендент на отримання ступеня доктора наук Інституту літератури імені Нізамі Гянджеві Національної академії наук Азербайджану, https://orcid.org/0009-0008-2243-1828

Кабаченко І. Л. – доцент кафедри перекладу Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», https://orcid.org/0000-0003-3906-7125

Калінін В. С. – здобувач вищої освіти кафедри східної і слов'янської філології Київського національного лінгвістичного університету, https://orcid.org/0009-0003-9692-0978

Караваєва Т. Л. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, https://orcid.org/0000-0001-8755-8282

Кемська Н. О. – асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка, https//orcid.org/0009-0000-0165-9921

Кирилюк О. Л. – доктор філологічних наук, доцент кафедри української філології та журналістики Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, https://orcid.org/0000-0002-9764-8756

Кісельова А. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства Національного університету "Одеська юридична академія", https://orcid.org/0000-0003-0292-6723

Ковальова К. О. – викладач кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія», https//orcid.org/0000-0002-9734-5667

Ковбасюк Л. А. – кандидат філологічних наукоцент, доцент кафедри німецької та романської філології Херсонського державного університету, https://orcid.org/0000-0002-1441-2458

Козубенко Л. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі, https://orcid.org/0009-0003-8835-9375

Колінько О. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української філології та зарубіжної літератури Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, https://orcid.org/0000-0003-4085-2577

Колкутіна В. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Національного університету «Одеська юридична академія», https://orcid.org/0000-0002-3823-8415

Компанцева Л. Ф. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри стратегічних комунікацій та прикладної лінгвістики Національної академії Служби безпеки України, https://orcid.org/0000-0001-7902-9209

Кондратьєва Т. Б. – кандидат філологічних наук доцент кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови Тернопільського національного педагогічного університету імені Волоимира Гнатюка, https://orcid.org/0000-0003-2092-051X

Косович О.В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології та професійної комунікації Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, https//orcid.org/0000-0001-8894-7626

Кривчун В. Г. – аспірантка Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, https//orcid.org/0009-0007-9490-4682

Кульбабська О. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, https://orcid.org/0000-0002-1858-9269

Кусяк Л. Г. – старший викладач кафедри іноземних мов Національної академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Кучик Г. Б. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка, https://orcid.org/0000-0003-1904-871X

Лемішко Н. С. – магістрантка кафедри слов'янської а романо-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Лесневська К. В. – старший викладач кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія», https//orcid.org/0000-0003-0903-4170

Малашевська І. Я. – старший викладач кафедри німецької філології Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, https://orcid.org/0000-0002-5185-0959

Мамедова Р. Г. – викладач кафедри середньосхідних мов та літератури Бакинського державного університету, https://orcid.org/0009-0007-5943-8954

Мамич М. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства Національного університету «Одеська юридична академія», https://orcid.org/0000-0002-2868-3953

Мелешко Л. Б. – асистент кафедри філології імені Якима Яреми Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. Г. Ґжицького, https://orcid.org/0009-0003-1125-5025

Мішеніна Т. М. – кандидат філологічних наук, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету, https://orcid.org/0000-0002-5992-4035

Нагієва Г. І. – кандидат філологічних наук, доцент Азербайджанського університету мов, https://orcid.org/0009-0008-9168-3818

Науменко Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов професійного спрямування Національного університету харчових технологій, https://orcid.org/0000-0002-7340-8985

Новиков А. О. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, https://orcid.org/0000-0001-5158-960X

Овсієнко Л. М. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української мови факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, https://orcid.org/0000-0002-8450-7305

Оніщенко Н.А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, https://orcid.org/0000-0002-9387-4991

Ординська І. Я. – кандидат філологічних наук, доцент, старший викладач кафедри іноземних мов Національної академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, https://orcid.org/0000-0001-9673-8576

Павлик О. Б. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мовознавства Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, https://orcid.org/0000-0002-9060-606X

Пальоха Т. О. – здобувач вищої освіти спеціальності 035 Філологія, українська мова та література, кафедри слов'янської та романо-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, Панасюк Ю. В. – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри англійської мови з методикою викладання Криворізького державного педагогічного університету, https://orcid.org/0000-0002-8572-7713

Пашко С. В. – старший викладач кафедри філології та соціально-гуманітарних наук Полтавського інституту економіки і права, https://orcid.org/0000-0001-9585-1745

Поворознюк Р. В. – доктор наук з філології, професор, професор кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, https://orcid.org/0000-0003-3418-6651

Рейзіна Ю. В. – викладач кафедри іноземних мов Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, https://orcid.org/0009-0008-5270-9982

Рембач О. О. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мовознавства Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, https://orcid.org/0000-0003-0595-1502

Рогач О. О. – кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри прикладної лінгвістики Волинського національного університету імені Лесі Українки, https://orcid.org/ 0000- 0002-5304-0837

Рожков Ю. Г. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», https://orcid.org/0000-0002-6830-9130

Романова Н. В. – докторка філологічних наук, доцентка, професорка кафедри німецької та романської філології Херсонського державного університету, https://orcid.org/0000-0002-7444-3811

Романчук А. А. – кандидат філологічних наук, начальник відділу зовнішніх зв'язків Тренінгового центру прокурорів України, https://orcid.org/0009-0004-2895-6693

Рябокінь Н. О. – доцент, кандидат філологічних наук, завідувач кафедри філології та соціально-гуманітарних наук Полтавського інституту економіки і права, https://orcid.org/0000-0001-5950-8798

Саламатіна О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Миколаївського національного аграрного університету, https://orcid.org/0000-0002-1457-2822

Салтан В. Л. – аспірант кафедри української філології та журналістики Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, https://orcid.org/0009-0007-4052-8191

Сейідова А. С. – кандидат філологічних наук, старший викладач, Азербайджанського університету мов

Семенюк Т. П. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Волинського національного університету імені Лесі Українки, https://orcid.org/0000-0001-6832-0551

Сивик О. А. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри німецької та французької мов і методики їх навчання Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, https://orcid.org/0000-0002-2329-8896

Скуляк А. М. – здобувачка вищої освіти Херсонського національного технічного університету, https://orcid.org/0009-0008-7431-106X

Сташук Т. І. – викладач кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія», https//orcid.org/0000-0002-3475-6530

Тарасюк Л. М. – старший викладач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Закладу вищої освіти «Академія рекреаційних технологій і права», https://orcid.org/0000-0001-6034-0603

Тиводар А. О. – здобувач вищої освіти кафедри прикладної лінгвістики Волинського національного університету імені Лесі Українки, https://orcid.org/0009-0000-7092-301X

Тішечкіна К. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Миколаївського національного аграрного університету, https://orcid.org/0000-0003-1814-0813

Токмань Г. Л. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі, https://orcid.org/0000-0002-6213-2987

Томчаковська Ю. О. – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія», https://orcid.org/0000-0003-0117-2704

Фертіль Ю. В. – аспірантка кафедри французької філології Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, https://orcid.org/0000-0002-2057-5501

Чакал І. С. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри румунської та класичної філології філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, https://orcid.org/0000-0001-9373-5986

Чаплінська О. В. – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка, https://orcid.org/0000-0002-9702-6906

Чекарева Є. С. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, https://orcid.org/0000-0002-8098-8025

Чечевиця В. О. – здобувачка другого рівня вищої освіти Східноукраїнськгого національного університету імені Володимира Даля, https://orcid.org/0009-0001-4902-4551

Чікарькова М. Ю. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, https://orcid.org/0000-0001-9664-8132

Чумакова К. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри соціально гуманітарних дисциплін та мовної підготовки КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, https://orcid.org/0000-0001-5684-4921

Шарагіна О. В. – кандидат філологічних наук, старший викладач катедри слов'янської та романо-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, https://orcid.org/0000-0002-6781-7467

Шаркань В. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет», https://orcid.org/0000-0002-9162-5756

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, https://orcid.org/0000–0002–8118–9663

Шевченко-Бітенська О. В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Національного університету «Одеська юридична академія», https://orcid.org/0000-0002-0845-3114

Шеремет А. В. – доктор філософії, старший викладач кафедри слов'янської та романо-германської філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, https://orcid.org/0000-0001-8894-7626

Шестакова С. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства Сумського національного аграрного університету, https://orcid.org/0000-0003-4640-0379

Шиманська В. П. – викладач кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету, https://orcid.org/0009-0006-3711-4134

Шульська Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій Волинського національного університету імені Лесі Українки, https://orcid.org/0000-0003-4703-1798

Шуляк І. М. – кандидат філологічних наук доцент кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, https://orcid.org/0000-0002-2908-9040

Шуляк С. А. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, https//orcid.org/0000-0003-3669-852X

Юрчук О. О. – доктор філологічних наук, доцент та завідувач кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка, https://orcid.org/0000-0003-2028-9211

Яблонська Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету, https://orcid.org/0000-0002-5790-1526

НОТАТКИ

Науковий журнал

ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Серія: Філологія. Журналістика

Том 36 (75) № 5 2025

Частина 1

Коректура • *І. Чудеснова*

Комп'ютерна верстка • *О. Молодецька*

Адреса редакції:
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33
Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua
Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 40,48. Ум. друк. арк. 53,48. Зам. № 0126/067
Підписано до друку 29.12.2025. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.